

నీ. వేదాంతశాస్త్రముల్ వెదజల్లి విలసిల్లు
 శంకరాచార్యుల శక్తితోడ
 శబ్దాగమములెల్ల సాధించి నిపుణుడౌ
 పాణినీయుల మహాప్రతిభతోడ
 న్యాయశాస్త్రములెల్ల నయమొప్ప రచించు
 భాస్కరాదుల ప్రభావంబుతోడ
 నాటకాలంకార నయగుణయుక్తుడౌ
 కాళిదాసునిలనత్కళలతోడ

జే. గీ. నిన్ను నిర్మించె భారతీనేతగాక
 అనుపమావైత తర్కశాస్త్రాదులందు
 నిట్లపరిమితపాండిత్య మేరికుండు
 ప్రథిత కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

ఒకపండితుడు

(చి. ఇ. క్లాసు)

చ. బాదరా

పి. వా

జ్యో

ప్రముక్కదా.

కళియ్యుడు.

ఉకారసంధివచ్చి 'నమ్మకెట' అని యయ్యెను. 'నమ్మకుమిట' అనులోపములేని యాపా-
తరము కూడనుండును.

✓ 49. సూ—ఆప్రేడితము పరంబగునపుడు మధ్యమపురుషమునందలి యేకవచన
బువిభాషనగు

ఉండుము ... ఉండుము ... { ఉండుండుము
ఉండుముండుము
కొట్టుడు... కొట్టుడు ... { కొట్టుకొట్టుడు
కొట్టుడుకొట్టుడు

వ్యా.—ఆప్రేడితము పరంబగునపుడు మధ్యమపురుషమునందలి యేకవచన
మువర్ణకంబునకును, బహువచనమైన డుక్ వర్ణకమునకును, లోపము విభాషగా నగు
ను. ఉదా. ఉండుము + ఉండుము' ఇచ్చట నాప్రేడితమైన 'ఉండు' 'ఉండుము'
పరంబగునపుడు మొదటి 'ఉండుము'లోనిమువర్ణకమునకు లోపమువచ్చి, ఉకారసంధి
కలిగి 'ఉండుండుము' అనియయ్యెను. విభాషయనుటచే మువర్ణకము లోపింపనియప్పు
డు 'ఉండుముండుము' అనియుండును. కొట్టు కొట్టుడు, కొట్టుడు కొట్టుడు' అనున
పుడు మధ్యమపురుషబహువచనముతో వర్ణకమునకు వైభాషికలోపంబు గలిగి
యావద్వయంబు సిద్ధించెను. డుక్తో 'జిత్తుగాన జిత్తుబిల్లి మువర్ణకంబు' అను తర్క
మపరిచ్ఛేదములోని పంచొమ్మిదవ సూత్రముచే వర్ణకమునకు డుక్ వర్ణకమునకు ముం
దువచ్చెను. నలునది యేడవసూత్రమును నీసూత్రము అపవాదము కాబట్టి బాధించె
డిని. అపవాదమనగా సామాన్యసూత్రమున కన్న ప్రత్యేకమున లక్ష్యంబులయందుఁ
బ్రవర్తించునది.

50. సూ—విసర్గంబునకు కరణంబున లోపంబగు.

వర్గతాంశ్రీః-అనియె-వర్గతాంశ్రీయనియె॥

వ్యా.—విసర్గమునకు (ః) అనుఘాతువు (కథయు) చేర్చిచెప్పునప్పుడులోపం

సందు లోపంబుగలిగి విసర్గంబునకు ముందున్న కకారంబుమీఁదిఅకారంబునకుఁ దత్త్వంబు గలిగెను. నమశ్శబ్దమొక్కటియేకాకుండ నిట్టిఓకారంత ప్రయోగంబులు విరళంబుగా నుండవచ్చును.

52. సూ.—అనుకరణంబునం దుదిహల్లునకు ద్విర్వచనంబగు.

కింతత్ అనియె కింతత్తనియె ✓

కస్త్యమ్ అనియె... .. కస్త్యమ్మనియె

వ్యా.—అనుకరణమునందుఁ గడపటిహల్లునకు ద్విత్వమువచ్చును. ఉదా. ‘కింతత్ + అనియె’ ఇచ్చటఁ గడపటిహల్లు ‘త్’ అనుదానిలోని రెండవతకారము దానికి ద్విత్వమువచ్చి ‘కింతత్తనియె’ (కింతత్ + త్ + అనియె) అనియయ్యెను. ‘కస్త్యమ్మనియె’ ఇచ్చటఁ గడపట్లు మకారము దీనికి ద్విత్వము పూర్వమునందుంబలెఁ గలిగెను. ‘శా|| జ్ఞాతిశ్చే నలేనకిమ్మనాడి వాచారూఢిసత్యమ్ముగక’ వసు. 3 ఆ ‘శా|| ఆత్మార్థంపృథివీంత్రజేష్ఠశేషు నాక్యం బ్రతుతంబే నృపా’ కాశీఖండము.

53. సూ.—అనుకరణంబునంబహమాదుల మకారంబునకు ద్విరుక్తి విభాషనగు.

దాసోహమ్ అనె	{	దాసోహమ్మనె
		దాసోహమనె
తత్కర్తవ్యమ్ అనె	{	తత్కర్తవ్యమ్మనె
		తత్కర్తవ్యమనె

వ్యా.—అనుకరణమునందు ‘అహమ్’ మొనరైనశబ్దముల మకారమునకు ద్విత్వము విభాషగానగును. ఉదా. ‘దాసోహమ్ + అనె’ ఇచ్చట ‘అహమ్’ అనుదానికి ‘అను’ ధాతువు పశ్యమునగా మకారమునకు ద్విత్వమువచ్చి ‘దాసోహమ్మనె’ (దాసోహమ్ + మ్ + అనె) అను రూపముకలిగెను. విభాషముచుటచే ద్విత్వముకలుగక

‘నానానామః’ అను మాముడిలేని రూపముగూడఁ గలదు. ఇట్లే తత్కర్తవ్యః కర్తా, తత్కర్తవ్యమః, మొదలైనవి.

54. సూ.—ఉదంతనామంబునకనుకరణంబునందు పుగాగమంబగు.

ఇయంధేనుః ... అనె ... ఇయంధేనువనె ||

అనుక్యతేనినిడుదకుఁగుఱుచ యగునని యొకండువలికెనది ని రాకరము. దుర్బలస్యబలంరాజాయనవినవే.

వ్యా.—ప్రాస్వాకారము (హ్రస్వ + ఉకారము;) అంతమందుఁగలనామవాచకములను అనుకరణమునందు పుగాగమంబు గలుగును. అనఁగా కిత్తుకావున ఉకారంబునను నంతగమంబుగా వచ్చును. ఉదా. ‘ఇయంధేనుః + అనె’ ఇచ్చట నేబదియవసూత్రమున ‘ధేను’ శబ్దముయొక్క విస్థము లోపింపఁగాఁ బశ్యతనూత్రంబున నకార మంతగమంబుగావచ్చి ‘ఇయంధేనువనె, (ఇయంధేను + వ + అనె) అనురూపము నీద్దెంచెను. (మూ. వ్యా.) అనుకరణమందు నిడుదకు, (దీర్ఘమునకు) కుఱున (హ్రస్వము) కలుగునని యొక్కఁడుచెప్పినగాని యది నిరాకరము (నిష్ప్రమాణము!) ఉదా. దీర్ఘాంతము సంస్కృతే ఇచ్చట ‘రాజా’ అను రాజాయనవినవే, దుర్బలస్యబలం భాషలోఁ బ్రవృత్తమైనవనము. ఇట్టి దీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబు గలుగదు.

55. సూ.—వాక్యవసానంబునసంధిలేమిదోషంబుగా దని యార్యులండు.

సత్యముసర్వశ్రేయము - అదిలేనిచోసర్వధర్మములు వ్యర్థములు || ఇట్లుసంధి విరహంబు కావ్యంబులం బాదాంతమందచూపఁబట్టెడు

వ్యా.—వాక్యసమాప్తియైనపుడు సంధిలేకపోవుట దోషముకాదని పెద్దలందురు. ఉదా. సత్యము సర్వశ్రేయము—అదిలేనిచో సర్వధర్మములు వ్యర్థములు. ‘శ్రే

య సు + అ + ఇ' ఇన్యట ఉకారమునకు నిత్యసంధి విధించినను, వాక్యాంతముగనుక సంధిలేకపోవుట దోషముగాదని యభిప్రాయము. ఇట్లు సంధిలేకపోవుట పద్యకావ్యములలో పాదపరిసమాప్తియందును గనబడుచున్నవి. పద్యకావ్యములలోఁ బద్యములోని వాక్యాంతమందు సంధియేయుండవలెనుగాని పాదాంతమందుంబలె లేకపోగూడదు. మూలంబులో ఉకారంబునకే సంధిరానియందులకు నుదాహరణము చూపంబడెనుగాని తక్కిన యికారాదులకుఁ గూడ సంధిలేకపోవచ్చును. 'గీ॥ పడగనున్నహను మభయవిహ్వలుండుగాఁడు | అరదమునకు నూతుండమృతుండు' 'గీ॥ సర్వతీర్థభిగను నంబు సర్వవేద | సమధిగమము సత్యంబుతో సరియుఁగావు | ఎఱుంగుమెల్ల ధర్మములకు నెందుఁబెద్ద | యందు సత్యంబు ధర్మజ్ఞులెనమునులు' భార. ఆది. 4ఆ. ఇత్యాది బహుప్రయోగంబు లీనూత్రంబుచే సాధితంబులయ్యె కొందఱు 'విహ్వలుండుగాఁడు— అరద' అని పద్యంబులో నున్న 'విహ్వలుండు' శబ్దంబు పూర్ణబిందుయుక్తముగా వచించి గణభంగంబు సవరించుకొనుచుఁ బద్యంబులయందును సంధి నిత్యంబుగా రావలయు నేకాని భయవిహ్వలుండుగాఁ డరదమునకు) సంధివిరహంబుకూడదని వక్కాణించెదరు. ఇట్టిచోట్లను యథేష్టసంధి నన్నయభట్టారకాదుల మతమందు నిర్వివాదంబుగాన మతాంతరుల యభిప్రాయంబు ప్రామాదికంబని ద్వితీయోదాహరణంబుచే నైన నూహింపవలయును.

ఇదిసంధిపరిచ్ఛేదము.

తత్సమపరిచ్ఛేదము

సంస్కృత శబ్దంబు తెలుంగు ప్రత్యయంబులను బొందునప్పుడు వికారాగమూదులను బోధించుభాగము తత్సమపరిచ్ఛేదము.

దుమువులు ప్రథమ || 1 || నువర్ణంబుద్వితీయ || 2 || చేతతోడతృతీ
య || 3 || కొఱకుకయినతుర్థి || 4 || వలనకంటెపట్టిపంచమి || 5 || కు
యొక్కలోపలషష్ఠి || 6 || అందునచన్దవి||7||

1 నూ—ను, ము, వు, లు, ప్రథమ.

2 నూ—నువర్ణకంబు ద్వితీయ.

3 నూ—చేత, తోడ, తృతీయ.

4 నూ—కొఱకు, కై, చతుర్థి.

5 నూ—వలన, కంటె, పట్టి, పంచమి.

6 నూ—కు, యొక్క, లోపల. షష్ఠి.

7 నూ—అందు, న, చన్దవివిభక్తి.

‘ను, ము, వు, లు

ప్రథమావిభక్తి,

అనుసూత్రము

మొదలు ‘అందు,

న’ నప్తవివిభక్తి

అను నేదన సూత్ర,

మువలకు నుల

భంతెగావున వివరింపఁ

బడలేదు.

8 నూ—తృతీయాద్యులకు నుగాగమంబగు.

రామునిచేతను - రామునితోడను - రామునికొఱకును - రా
మునివలనను - రామునికంటెను - రామునకును - రామునియందును.

వ్యా.—తృతీయమొదలు నప్తమినకు విభక్తులకు నువర్ణకంబంతాగమంబగును
ఉ. రామునిచేతను. ఇచ్చటఁ జైనూత్రముచేఁ గడపట నుకారము వచ్చినది. ఇట్లేతక్కి
నయోదాహరణంబులలో విభక్తి తుదినుకారమాగమంబని యెఱుంగునది.

9 నూ—కయిపట్టియొక్కలకు నుగాగమంబులేదు.

రామునికయి - జ్ఞానముఁబట్టి - రామునియొక్క.

వ్యా.—‘కయి, పట్టి, యొక్క, వీనికి నెనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమంబు
ప్రార్థింప నీసూత్రంబుచే నిర్దేశంబుబడియె. కాన ‘కయి, పట్టి, యొక్క, ఇయ్యవి
విభక్తులలోఁ గలవి యెఱుంగునది. కావున ‘కయిని, పట్టిని, యొక్కను’ అని

పదచ్ఛేదాదికాలములయందు సకారాంతంబులుగా నుచ్చరింపఁ గూడదు. ఉ. రాముని కయి, మొ.

10 సూ—చేతతోడలోపలవర్ణకంబుల ప్రథమాక్షరంబులువైకల్పికంబుగా శేషిండు.

ప్రత్యయంబువర్ణకంబునిప్రాచీనులువ్యవహరింతురు.

రామునిచే - రామునితో - వనములలో.

వ్యా.—‘చేత, తోడ, లోపల’ అను నీవర్ణకములయొక్క మొదటియక్షరములు మిగిలి ‘చే’ ఇత్యాదులగును. ఎనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమంబునచ్చి ‘చేను, తోను, లోను’ ఇత్యాదికముగా నగును. వైకల్పికమనుటచే ‘చేతను’ ఇత్యాదులు పక్షముననగునని యెఱుంగునది. ప్రత్యయంబునకు వర్ణకంబునసంజ్ఞ తెలుగు వ్యాకరణంబునందే వ్యవహరింపఁబడును. ఉ. రామునిచే. మొ.

11 సూ— డుమువునలేక వచనంబులు.

ఏకత్వసంఖ్యను బోధించుప్రత్యయంబేకవచనంబు. రాముడు - సోముడు - వనము - ధనము - ధేనువు - భానువు॥

వ్యా.—‘డు, ము, వు, న’ అను వర్ణకంబులేకవచనంబులు. ఈవర్ణకంబుల వలనఁ బదార్థమొకటియై యున్నయట్లు బోధింపఁ బడును. ఉ. రాముడు, వనము, ధేనువు, మొ. నవర్ణకంబునకు నుదాహరణమ్ము పుస్తకంబునందియ్యఁ బడలేదు. సకారము సప్తవిభక్తిఁ, ఉ. గృహమున.

12 సూ—లువర్ణకంబుబహువచనంబు.

బహుత్వసంఖ్యనుబోధించుప్రత్యయంబుబహువచనంబు॥

రాములు - సోములు - వనములు - ధనములు ధేనువులు - భానువులు

వ్యా.—‘లు, అను వర్ణకంబు బహువచనము. అనఁగా సనేకపదార్థములను బోధించు నట్టి ప్రత్యయము బహువచనము. ఉ. రాములు. మొద. ఈసూత్రకంబున లువర్ణకంబుని యున్నది. లువర్ణకంబనుట యుక్తంబు.

13 సూ.—తక్కినవి యుభయంబులు.

మిగిలినప్రత్యయములేకత్వ బహుత్వములకు బోధకములనియర్థము!! వనమును - వనములను - వనముచేతను - వనములచేతను - వనముతోడను - వనములతోడను.

వ్యా.—‘మిగిలినవర్ణకంబు లేకవచనంబును, బహువచనంబును, బోధించునవి. అనఁగా ‘దు, ము, వు, న’ అను వర్ణకంబులునక్క మిగిలినద్వితీయావిభక్తియొక్క వర్ణకందైన ‘ను’ మొదలయినవి లేకవచనంబునందును, బహువచనంబునందును, గలుగునని భావము. ఉదా. వనమును. బహు. వనములను. ఇచ్చట ‘ను’ అను ద్వితీయావిభక్తి వర్ణకంబేకవచన బహువచనంబులయందు వచ్చినది. ఇట్లే వనముచేతను, వనములచేతను, మొదలైనవి.

14 సూ.—ఓయామంత్రణంబునందగు.

ఓయనుశబ్దము సంబోధనంబునందగుననియర్థము - ఇదిసంబోధ్యవాచకంబునకు ముందేప్రయోగింపబడును - ఓశబ్దంబుతోఁగి యుసంబోధ్యవాచకంబు ప్రయోగింపవచ్చును - ఓరాముఁడ - ఓరాములార - రాముఁడ - రాములార.

వ్యా.—‘ఓ’ అనునది పిలుచుట (ఆమంత్రణంబున) యందుఁ గలుగును. అనఁగా ‘ఓ’ యనుశబ్దంబు సంబుద్ధిపదంబునకు నుపయోగింపబడును. ఆయుపయోగించుట తోఁ బిలువఁ దగినపదార్థములఁ జెప్పునట్టిపదంబునకు (సంబోధ్యవాచకంబునకు) ముందుపయోగింపబడును. (మూ వ్యా.) ఓశబ్దమువిడిచిపెట్టియు (తోఁగియు) సంబోధ్యవాచక ముపయోగింపవచ్చును. ఉ. ఓరాముఁడ. ఓశబ్దమును సఁబోధ్యఁడు.

గనుక ఓశబ్దము రావశబ్దంబునకుమందు ప్రయోగింపబడ్డది. రాముడ. ఇచ్చట ఓ' శబ్దములేకుండఁ బ్రయోగింపబడ్డది. ఇట్లే బహువచనమందు. ఉ. ఓరాములార, రాములార.

15 సూ— ఓశబ్దంబునకుంబురుషసీచ స్త్రీపురుషామంత్రణంబులందు యి సి రి వర్ణంబులు విభాషనంతాగమంబులగు.

ఓయిరాముడ - ఓరాముడ - ఓసిదుష్టురాల - ఓదుష్టురాల
ఓరిదుష్టుడ - ఓదుష్టుడ.

వ్యా.—1పురుషామంత్రణంబునందును, 2 సీచ స్త్రీ యామంత్రణంబునందును, 3 సీచపురుషామంత్రణంబు నందును, గ్రహంబుగ 1 'యి' 2 సి, 3 రి' అనువర్ణంబులు ఓశబ్దంబునకు విభాషనంతాగమంబులగును. ఉ. ఓయి రాముడ ఓరాముడ— ఓసి దుష్టురాల-ఓదుష్టురాల. ఓరిదుష్టుడ. ఓదుష్టుడ. విభాషయనుటచే యి, సి, రి వర్ణంబులు లేకయుఁ గేవలమోకారంబుతోఁ బై యువాహరణంబులు పక్షంబునఁజూపఁ బడినవి.

16 ఓరియోసిమైత్రియందుంగలవు.

ఓరిచిన్నికృష్ణ - ఓసిముద్దుబాల॥ ఓయిమొదలయినవానికిన్వ తంత్రప్రయోగముంగలదు ॥ సంగతియెయోయి ॥ ఓసిపోవే ॥ ఓరోరి యింకెందుఁబోవచ్చు ॥ వీనికిదీర్ఘంబుంగలదు ॥ ఓయివిప్రకులావతంస ॥ ఓరిదుష్టనిశాటులార ॥ ఓసీననుఁజెనకరాకు.

వ్యా.—ఓరి, ఓసి' అనునవి స్నేహమందుపయోగించుటకలదు. అనఁగా సీచత్వమండే కాక స్నేహమందును, యిరువులకు ఓరి' అనునదియు, స్త్రీలకు ఓసి' అనునదియు నుపయోగింపవచ్చునని భావము. పురుషునకు ఓరిచిన్నికృష్ణ. స్త్రీకి- ఓసిముద్దుబాల. ఓయిమొదలైన వానికి సంబంధి పదములేకుండఁ బ్రయోగంబుగలదు.

ఉ. సంగతియే యీయి (ఏయి! సంగతియే? = సంగతిమా?) మేయి. 'దీయి' ఇత్యాదుల
యికారంబునకు దీర్ఘంబును గలదు. ఉ. ఏయివిప్రహరణంస. ఇట్లే మిగిలినవి.
స్త్రీలింగములైన సంబోధ్యవాచకములకును 'కో' అను నన్యయంబు గానంబడి
యెడి. (తత్సమంబైన తోశబ్దంబు ధన్వాత్మకంబు.) ఈతోశబ్దంబు ప్రాప్త్యాంతంబును న
య్యెడిన- చ. కపాలమహాదేవో వినపుగా కలయొక్కటి కంటివేకువకో' ప్రభా-13
చ. రమణీయో ధృత్యులందు నపరాధము గల్గిననాయకుతో స్వప | తుముదలపోసి
యగ్రతరకాసనముం దగిలెయ్యకు' భాగ -4 స్కం. సంబోధ్యవాచకంబులైన దేశ్య
స్త్రీవాచక స్త్రీసమశబ్దంబులపైని సేకత్వంబున 'కాన' అను శబ్దంబునూ, 'అల, అనునన్య
యంబును, నంబుదిన్వీతికంబులుగా నుపయోగింపబడుచు, కాని 'అల కాన, శబ్దంబు
లు నామవాచకంబు లగునప్పుడు మాత్రము వ్రేవణంబుగాఁ జరిగెనంబును అడవియును.
సర్థమిచ్చును. తే. 'గీ. ధన్యవతి దేవతాచారపరమపుష్కరిన్మృగేమహాకుందుమీతల్లి కాన.
స్త-7 ఆ. మాసామికాన, 'సా. 13. సీ. తే. పైదహన్వను గురువన్న సర్థమన్న
బ్రాహ్మణుండు సుమునూయన్మకాన, కవిజ- 13. ఉ. అక్కల కన్యకాత్వమిటు
లాదిపోడి నకారంబునీ! కెక్కడి చూలువన్నె, పల్వ- 23. అల, అనునది దీర్ఘాం
తంబును నయ్యెడిని. క. వ్రేలెడు వెంతుక కిరుగదల మాలంగదల చూచుచు దొప్ప
దొప్పన నోకిం | నేల నడిచికొను నెలవుల! బాలులు చొంగంగ నన్నలాయని యొ
లుక, ఉ - పాఠి-43.

17 సూత్ర తీర్థస్థాభిన్నంబులును వానివిశేషణంబులును మహత్తుల
నంబడు.

తీర్థస్థానంబులకుఁ జేర్చుకొనుటకుఁ జేతనములు.

వ్యా. —స్త్రీలును, పిన్దస్థులును, (పరివ్రతులు, సత్తులు) జడములును, (చెలి
నము లేనివి) గాక తక్కిన పదార్థములును వానివిశేషణంబులును, మహత్తులనంబడు.
అనఁగా-స్త్రీలు, పరివ్రతులు, సత్తులు, గిరునహీనములైనపర్వతములు మొదలైనవి
యమహత్తులనియు, బురుషవాచకంబులును, వానివిశేషణంబులును, మహత్తులనియు,
భావము. స్త్రీలింగం బ్రత్యేకముగా మహతి యనియుం గలదు.

18 క్లిబంబులుమిత్రాదులు మహద్వాచకంబులువిభాషంబులింగతు
ల్యంబులగు.

మిత్రశరణప్రధానపాత్రాదులుమిత్రాదులు॥

వ్యా. — నపుంసకలింగంబులకు మిత్ర, మొదలైనమహద్వాచకశబ్దంబులువిభా
షగాఁ బుంలింగంబులతో సమాసంబులగు. అంగఃమిత్ర, మొదలైనశబ్దంబులు సుహృ
దాదిచానకంబులు సంస్కృతంబులందు నపుంసకలింగంబులు. వీనిని దేనుఁగులోనికి
నుపయోగించునపుడు దున్యకముచేర్చి పులింగంబుగాను, మున్యకంబుచేర్చినపుంసకలిం
గతుల్యంబుగాను, నుపయోగింపవచ్చును. ఉ. మిత్రుఁడు, మిత్రము. సూత్రములోనపుంస
కలింగమని చెప్పబడిన మిత్ర, శబ్దము మాన్యపరమైనపుడు మిత్రమనియు, మహత్తనిచె
ప్పటచేత, “సింగంబుమిత్రముగఁజంబుకంబు” అనునస్పడు మిత్రుఁడనియు, నుపయోగింపఁ
గూడవని తెలిసికొనవలెను. మిత్ర, శరణ, ప్రధాన పాత్ర, అను నీశబ్దంబులకుమిత్రాదులని
పేరు. గుఱియు మిత్రాదిశబ్దంబులకు యాపద్యయంబనిముప్పదితో మ్మిదవసూత్రముక్రింద
నుదాహరింపబడ్డది. శరణశబ్దంబునకు శరణు, అనియు యాపాంతరంబుగలదు. గృహవా
చకశరణశబ్దంబు సర్వదామున్యకాంతఁడై యుండును. తే॥ గీ॥ ఇంకనైన నన్ను నేల
గూలింపవు! నాకుశరణమను నానయనుచు, భార - ౨౩ - ౨౩. ప్రక్కంగలమిత్రాది
శబ్దంబులకుఁ బ్రయోగంబులు ముగింపఁబడినవి బ్రయోగింపఁ బడవయ్యె.

19 గూ. — జీర్ణులొకమాన్యంబగు.

జకారమిత్తుగాఁగలదానికిముందుబిందువు వచ్చుననియర్థము. కా
ర్త్యర్థము ప్రత్యయాదులందు నిబద్ధమయి ప్రయోగించునపుడు మానం
బుడు వర్ణమిత్తునాఁబడు - ఉదాహరణముమోద స్పష్టంబగు.

వ్యా. — జకారము, ఇత్తుగాఁగలవానికి ముందుబిందువు గలనాఁకత్తనఁగాఁ
గార్యమునిమిత్తము ప్రత్యయములు మొదలైనవానియందుఁ గూర్పబడ్డవి లక్ష్యమునం

ను విడిచిపెట్టబడునకుండు. అట్లే . . . ఈశ్వరములలోనికారమిష్టంబుగలది.

20 నూ—దుష్టార్థకరంబునకుఁ దుష్టతీయమున దుష్టమరణతరంబునకుఁ దుష్టమను.

వ్యా—దుష్ట, అనుష్టకంబునకుఁ దుష్టతీయమున దుష్టమరణతరంబునకుఁ దుష్టమను.

21 నూ—పులింగంబునుమహాద్యుచితంబుననామంబు తుదియై త్వంబునకుత్వంబుగను.

నామంబునః గాత్రాతీపదకము - షిష్ఠ - రామ - భార్గవ - రామపురుష - షిష్ఠీవివాతీపదకములు - షిష్ఠ - రాము - భార్గవు - రామపురుషులు ||

వ్యా—పులింగమై (శబ్దంబు) మహాత్ముని జేష్ఠునట్టి నామవాచకములందుక్క కడపటి అకారంబునకు, ఉకారంబు వచ్చును. ఉదా. షిష్ఠ, షిష్ఠి - రాము, రాము, ఇత్యాదులు.

22 నూ—పులింగమగుమహాద్యుచితమునకుఁ దుష్టమను.

ఇచ్చట దుష్టము దానియందు ఉకారముత్తరగావున జీత్తుబిందువల్ల ర్వంబగునను సూత్రముచేత దుష్టమునకు ముందునున్న వచ్చును ఏ మ్మటజకారములోపించును || ఉ || షిష్ఠుఁడు - షిష్ఠుండు - రాముఁడు - రాముండు - భార్గవుఁడు - భార్గవుండు||

వ్యా—పులింగమైన మహాదర్థకశబ్దంబునకు ఉదాత్త, అనును. ఇచ్చట ఉదాత్త అనుదానియందలి జకారంబిత్తుగనుక 'జీత్తుబిందుపూర్వంబు' అను పంచొమ్మిదవసూత్రంబుచే దుష్టకంబునకు ముందు బిందువువచ్చి ఏమ్మట జకారము లోపించును. ఉదా. షిష్ఠుఁడు, రాముఁడు, భార్గవుఁడు, ఇత్యాదులు. ఇచ్చట నిరుపజీయకంబునను

త్ర్యంబున 'శివ' శబ్దంబునకు ఉకారమువచ్చి 'శివు' అని కాఁగా నీసూత్రంబున
 ందువు ముందుగలిగిన దువర్ణకంబునచ్చి 'శివుఁడు' అనియైనది. తరువాత హ్రస్వము
 మీఁద నున్న యటనున్న నిగమమున్నయగును' అను సర్థమిచ్చు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదహంసలి
 పను నొల్లిన సూత్రంబున 'శివుఁడు' అని యగును. రాముండు యెఁగలైన విఠే
 గగ్రహించునది.

23 సూ.—దునుంశంబునకుద్వితీయా ద్వేకవచనంబు పరంబగునపుడు
 నిగాగమంబు సర్వత్రవిభాషనగు.

రామునిని — రాముని — రామునిచేతను — రాముచేతను — రాము
 నికిని — రామునకును || సర్వత్రయనుటనగాగమ బాధనార్థము||

త్యా.—దునుంశంబునకుఁ బరంగా 'దుత్' అను ప్రథమావిభక్తియందుండును యోగ్య
 మైన 'శివు' — రాము — నకు' ఇత్యోము. ఇట్టి శబ్దంబునకు ద్వితీయావిభక్తి మొద
 లైనవాని ద్వేకవచనంబు పరంబగునపుడు 'ని' అనునది యెల్లెడలను (అన్నివిధక్తుల
 యందును) విభాషగా వును. ఉ. రామునిని — రాముని. రామునిచేతను — రాము
 చేతను. రామునికిని — రామునకును. ము. ఇచ్చట నికారము విభాషయనుటచే
 'రామునిచేతను' రాముచేతను' అనియుం చెప్పవచ్చును. 'సర్వత్ర' అని చెప్పటచేత
 నిరుపదిహేనిమిదవ సూత్రంబున పక్షివిభక్తి లోనే విధింపబడిన నగాగమంబును సయి
 తము వికల్పంబుగా బాధింపవని భావము. ఉ. రామునకును — రామునికిని. 'రాము
 నిని' ఇచ్చటఁ బ్రక్రియ సుబోధమునకుఁ బ్రాయబడును. అకారాంతమైన 'రాము'
 శబ్దంబు ఇరుపదియొక్కవ సూత్రంబున 'రాము' అగును. ఇది దుమంతంబు గావున
 ద్వితీయైకవచనంబుపట్టి 'రాము + ను' ఇట్లుండు. ఇరుపదిమాఁడవదగు నీసూత్రంబున
 మవర్ణకంబునకు ముందునిగాగమంబువచ్చి 'రాము + ని + ను' అగును. ఇటవత్సమాణం
 దైన 'ఇకారంబు మీఁది, అను నిరుపదిమాఁడవసూత్రంబున నిగాగమంబుయొక్కయి
 కారము తరువాతనున్న ద్వితీయావిభక్తి మవర్ణకంబునకు నిత్వంబు వచ్చి 'రామునిని,
 అగును, నిగాగమంబు విభాషగావున గానిభతుమందు 'రాము + ను, ఇట్లుండును,

దుమంతయు మీఁది, అను నిరుపదియేడవనూత్రంబున నువర్ణకంబునకు నిత్యంబుగలిగి
గోమని, అను. ఇట్లే నిగాగమ వికల్పంబుచేతఁ దృతీ గా వివిధప్రయండుఁ గూడ
గూపవ్యయం చేర్చుదును.

24 సూ — అనుదంతంబును తెనుఁగుడుమంతంబునకునిగాగమముని
శ్శముగాఁగదును.

మగనిని - మగనిచేతను - మగనికిని । అనుదంతంబును పర్యుదాన
ముచేత - తమ్మునిని - తమ్ముని - తమ్మునిచేతను - తమ్ముచేతను ॥
అల్లునిని - అల్లుని - అల్లునిచేతను - అల్లుచేతను ॥ బల్లిదునిని - బల్లి
దుని - బల్లిదునిచేతను - బల్లిదుచేతను - ఇత్యాదులందునిగాగమంబు
పాక్షికంబనియెఱుంగునది॥

వ్యా.—ప్రాసోక్తాక (ప్రాస్వ + ఉకార) మంతమందులేని తెనుఁగుడుమం
తంబులకు నిగాగమము నిత్యముగా నగును. ఉ మగనిని- మగనిచేతను- మె. మగ,
ఇది యుకారము నువలేని దుమంతంబు దీనికి ద్వితీయైకవచనము చేర్చఁగా మగ +
ను, అని యగును. ఈయిరువదివార్లన నూత్రంబుచేత నువర్ణకంబునకు ముందు నిగాగ
మంబు నిత్యంబుగానయి మగని + ను, ఇకారంబు, అను నిరుపదిగూఁపనూత్రింబు
చే నువర్ణకంబున కిత్వంబునచ్చి మగనిని, అను. ఇట్టి శబ్దంబులయందు నిగాగ
మంబు నిత్యంబుగాన మగనిచేతను, ఇత్యాది తృతీయాది విభక్తులు నిగాగమంబుతోఁ
గూడికొన్నవై యొక్కొక గూపంబుతో నే యుండును. నిగాగమంబువిడిచి మగచే
తను, ఇత్యాదికముగాఁ బ్రయోగింపఁ గూడదు. (నూలము) అనుదంతంబును పర్యుదా
నముచేత, “తమ్మునిని, తమ్మునితమ్మునిచేతను, తమ్ముచేతను, అల్లునిచేతను, అల్లు చేతను” ఇ
త్యాదులందు నిగాగమంబు పాక్షికంబని యెఱుంగునది. (వ్యా.) పర్యుదానప్రసజ్యప్రతి
షేధంబులకు లక్షణము—స్థో ప్రసజ్యప్రతిషేధోయంక్రియ గూపహయత్రనఞ్ । ప
ర్యుదానస్సవిజ్ఞేయోయత్రోత్తర పదేననఞ్, అర్థము నపేధార్థకమైననకారము క్రి
యతో నన్వయించినచోఁ బ్రసజ్యప్రతిషేధమనంబుడు. ఉ. రాముడు బ్రాహ్మణుం

దుకాడు. ఇచ్చట కాడు, అనుక్రియతో నిశేషము సంబంధించినది కావున రాముడు బ్రాహ్మణజాతిలోనివాడు కాడనియు, దక్కినవర్ణంబులలో నేవరస్థుడోయనియు, భావంబున్నను. నిశేషార్థము (క్రియతో నన్వయించక) సమాసంబులోని యుత్తరపదంబుతో నన్వయించినప్పుడు పర్యుపాసంబు నాబడు. ఉ. రాముడబ్రాహ్మణాదు. ఇతడు రాముడు అబ్రాహ్మణాంధ, నఁగా జాతిమాత్రంబుచే బ్రాహ్మణుడైనను కొన్నియులు దాని బ్రాహ్మణావధానక భిన్నుడని చెప్పుకొనవచ్చునని భావము. నిశేషార్థకమైనశబ్దంబు సమాసంబుతో మిశ్రితమైనప్పుడు సామ్యశ్యమును, భేదమును, సూక్ష్మవిశేషమును. కావున. రాముడుకొన్ని సమాసములచే బ్రాహ్మణభిన్నుడనియు, మఱికొన్ని సమాసములచే బ్రాహ్మణసమ్యక్సంహితనియు, వర్ణమును గాని ప్రసజ్యప్రతిశేషమునందుంబులై రాముడు బ్రాహ్మణవర్ణేతరుడని స్ఫురింపదు. అట్లే అనుదంతంబైన తెనుగు మమంతంబు, అను మాత్రంబులో నిశేషార్థక నకారము, ఉదంతశబ్దంబుతో నన్వయించినది కాన నుదంతంబులుకాని మగ, పాప, ఇత్యాదులు కొన్నిభర్తృంబులచే నుదంతశబ్దంబులతో సమాసములైనదే యీమాత్రమునందు గ్రహింపఁ బడును. ఇచ్చట వగశబ్దంబుకారంబు గావున నట్టిభర్తృయచేత నుకారాంతదుమంతంబుతో సామ్యములేనిదయ్యెను. ఈయగారాంతశబ్దంబే మహత్త్వభర్తృంబుచేత నుకారాంతదుమంతంబుతోఁ గుల్మంబైనదై యుండవలెను. అట్టిభర్తృముగల తెలుగుశబ్దంబులు మగ, పునుసు, పాప, కే, ప్రే, ఈకాప్రత్యయాంతంబులు ఇత్యాదులగును. ఇట్టిశబ్దంబులకు నిత్యంబుగా నిగాగమంబును. ఉదంతదుమంతంబులైన తమ్ము, అల్లు, బల్లిదు' ఇత్యాదిశబ్దంబులకు దుమంతంబునకు, అను నికునదిమూడవ మాత్రంబుచే వైకల్పికంగా నిగాగమంబు వచ్చును.

25 సూ—దుమంతంబుమీడినువర్ణకంబునుత్వంబునకిత్వంబుగ.

నువర్ణంబుద్వితీయయను సూత్రముచేత - రామును - అనిప్రాప్తింపఁగా నీసూత్రముచేత నువర్ణకోత్వమున కిత్వంబు సిద్ధించె - రాముని - భార్గవుని॥

వ్యా—దుమంతము తరువాతి నువర్ణకముయొక్క ఉకారంబునకు ఇకారము

మృదు, అనగా ప్రవర్ణకము ద్వితీయకమునకు, కను తెలవనమార్చియిన కనుకంబు
బహురాము, అనువానిని ప్రవర్ణకము కాగా రామునకు, అయ్యెను. ఇచ్చట కనునకు
మూలమునకును మొక్క ఉకారమునకు, ఇకారమునకు, రాముని, అని యిచ్చెను.
ఇది రాముని, అనునది.

26 సూ—ఇకారమునందు విరాడి కునుచు క్రియావిభక్తులయత్వంబున కి
త్వంబును. హరిని - హరిశిని - శ్రీని - శ్రీశిని - వారిని - వారిశిని.

వ్యా.—ఇకారము నందు కుచ్చు, య, ను, శ్రు, అనువానియొక్కయు, క్రియ
లయందు విభక్తులయొక్కయు, ఉకారమునకు, ఇకారమునకు. ఉ. హరిని. ఇచ్చట
హరి, అనునది ఇకారమునకునుగలది. క్రితమునకుచ్చు, య, అనువాని యు
త్వంబున కిత్వంబునకుచ్చు, అనిని, అయ్యెను. ప్రవర్ణకమునకు - హరికి, ప్రవర్ణకమునకు-
హరికిని. క్రియావిభక్తి—నచ్చిని (నచ్చితి + కు) ఈమూర్తయందు నప్తకము
గా (ఇచ్చితికంబు ఉకారమునకు, అనునంతటి దీర్ఘంబైన ఉకారమునకుం గూడ
ప్రమాణముగలది, ప్రీతికి, ప్రీతి, ఇత్యాదికములయందు. కనునకు కంబుల యు
త్వంబున కిత్వంబుగలదు.

27 సూ—ఈధాతుయుచ్ఛదర్శంబునవిరాడి వానియత్వంబున కిత్వంబు
రాదు.

ఈగు - ఈవు - ఈను - ఈము - ఈకు-నీకు - మీకు.

వ్యా.—ఈ, అను ధాతువుయొక్కయు, నీ, మీ, అనువానియొక్కయు,
అనువానియొక్క, ఉకారమునకు, ఇకారమునకు. ఉ. ఈగు (ఈయగు, అనియర్థము)
ఇచ్చట, ఇచ్చుధాతువుయొక్క వ్యతిరేకార్థకమైన ఈగు, అనువానియందలి ఉకార
ము తెలునానకుచ్చిఉకారము, ఇకారముగామాత్రీ ఈకి, అనికాదు. నీ, మీ, శబ్దం
బుల విభక్తులయొక్క ఉకారమునకు, ఇకారమునకు, నీకి, మీకి, ఇత్యాదికముగా

సుంకము ఇట్లే మిగిలేనవి. కొంచెము సుహృద్భావములు నీకీ, మీకీ, అని నాడుటలోక ప్రసంగము.

28 ను—కువర్ణకంబుపరంబగునపు డుకారంబుకారంబులకునగాగ ముంబుగె.

రామునకును-విష్ణునకును-సవితృనకును-విధాతృనకును.

పాఠ్యము—మొదట్లోకము పరంబగునపుడు, యెకారంబునకుఁ గాని యుకారంబునకుఁ గాని, నె, అనునది యంతఃగతంబుగావచ్చును. ఈ, రామునకును - విధాతృనకును. ఇచ్చట పరంబునకుఁ గారంబునకును, తంజుకుఁ గారంబునకును, మున్నగా నుచుగా రంబులు. తలుచునో యుకారంబులైతఁ ప్రాతపదకంబులు, వీరబహుమతిసమా ప్తంబులోఁ జెప్పబడినవి. ఇట్లు కాస్త్రంబునంజేసి యెకారంబు యుకారంబులైతఁ బ్రాతపదకంబు లకు మస్తీవిధికి పరంబగునపుడు నగాగమవిధి నిత్యంబైనను బ్రాతీనకవిప్రయోగంబు లుమాత్రము నగాగమకాన్యంబుగాఁగొన్ని కానవచ్చుచున్నవి. దీనికిఁ గారణము సం స్కృతపాఠ్యకరంబులోఁ బ్రసిద్ధంబైన ఆగశాస్త్రమనిత్యంబు, అను పరిభాషయే తెనుంగుపాఠ్యకరంబులోఁ గూడఁ శరణంబని కొంచెము చెప్పియున్నాడు. సైపరిభాష చేరినది, నాగిరంబులైతఁ మున్న, అను ప్రయోగమునందలి, ఇదాగమము రానియందున పుట్టుకొమన్న, అని ప్రయోగించుట బద్ధమనియు, నాగిమత్రాక్షరము సర్వమునచో ప్రా తికామన్న, అని, ఇదాగమంబులోఁ చచ్చుటయునునందననియు, జెప్పబడుట ప్రకృతి భాషయందుంబోలె వికృతయందుం గూడఁ సైపరిభాషయే శరణంబుగా నెందుకొని మస్తీవిధికియందలి నగాగమంబు లేకుండినను దోషంబులేదని చె ప్పదురు. నగాగమంబు లేనిచోఁ బుష్పాంతనామవాచకములమీఁద మస్తీవిధికి సంబం ధంబట్టిలదోషప్రభాంతి కరంబు ప్రతికటవగుఁ గాన నట్టిస్థలంబులందు నగాగమప్ర యోగము తప్పక యుండుట మేలు. నీ నీతూపుకోర్వక నిటలాక్షరంబును చనూఫల కంబుచాటున, పాయజెప్పుడు, కవికర్ణరసాయనము. చనుజరిపుకు, ఇట్టిచోట నగాగ మముండినచో పుట్టుకొమంబును. నీ సకాదేనకులవాసననుతేజములఁ గ్రమమునఁ

రామునందును - విష్ణునందును - విధాతృనందును॥

వ్యా-—ఉకారంబునకును, ఋకారంబునకును, అందు' అనునప్తమి విభక్తి ప్రశ్నయము పరంబు నపుడు నకారమంతాగమంబుగానచ్చును. ఉ. రామునందును. విధాతృనందును. ఇచ్చట, రాము + అందు, అనియుండఁగా నందువర్ణకంబు పరంబగు నపుడు, ఉకారఋకారంబులకును నచ్చణకంబునచ్చును, అను దానింబట్టి ను, రాఁగా రామునందును, (రాము + ను + అందును) అని యయ్యెను. ఋకారాంతంబునకును నిట్లేగ్రహింపవలెను.

30 సూ—ఆగమమువువర్ణకంబుల కందుకర్ణకము పరంబగునపుడు నుగాగమంబు విభాషనగు.

వనమునందును - వనమందును - ధేనువునందును - ధేనువందును

వ్యా—ఆగమములైన ము, వు, అను వర్ణకంబులకు అందు, అనునది పరంబున నపుడు నకారంబంతాగమంతైవిభాషనగును. ఉ. వనమునందును, వనమందును. ధేనువు నందును, ధేనువందును, ఇచ్చట వన, అను శబ్దంబునకు ముగాగమమునచ్చి వనము, అయ్యెను. దీనికి అందు, పరంబగునపుడు నకారమంతమందురాఁగా వనమునందును, అయ్యెను, ఈమువర్ణము నలునదియవసూత్రముచేత నాగమముగాని ప్రథమావిభక్తికాదు ప్రథమావిభక్తియేయైనచో ఏప్తమివిభక్తికిని, ఈప్రథమకును నెట్లుసాంగత్యముకూడును? కాన నిట్టిస్థలంబుల ముకారవుకారంబులు విభక్తులని భ్రమింపవలదు. విభాషయ నుటచే నకారమురానియపుడు ఉకారసంధికలిగి, వనమందు, అయినది. వువర్ణాంతంబును నిట్లేగ్రహించునది.

31 సూ—బహుశ్వంబునద్వితీయావిభక్తులకు లడాగమంబగు.

రాములను - రాములచేతను - విధాతృలను - విధాతృలచేతను॥

వ్యా—బహుశ్వననుండు ద్వితీయమొసలైన విభక్తులకు మొదట లకారము వచ్చును. ఉ. రాములను రాములచేతను, విధాతృలను, విధాతృలచేతను, ఇచ్చట

బహువచనము చెప్పబడినదిగనుక ద్వితీయయైన నువర్ణకమునకు మొదట లకారమువచ్చినది. 'రాములచేతను, ఇత్యాది మిగిలిన విభక్తులయందును నిట్లే గ్రహింపవలెను.

32 సూ—సంబోధనంబునందేకార్థంబయిన పదంబుతుదియుకారంబునకకారంబగు.

ఓరాముడ - ఓవృక్షమ - ఓశంభువ - ఓకొడుక॥

వ్యా—సంబోధనంబునందు, ఏకవచనాంతమైన మాటయొక్క కడపటి ఉకారంబునకు' అకారంబగు. ఉ. ఓరాముడ. ఇచ్చట 'రాముడు, అనునకారాంతశబ్దంబేకవచనంబుగనుకను, సంబోధకముగనుకను, కడపటనున్న ఉకారంబునకు అకారమువచ్చి ఓరాముడ, అనియయ్యెను. ఇట్లే ఓవృక్షమ, ఇత్యాదులు గ్రహింపవలెను.

33 సూ.—సంబోధనంబునందుబదంబుతుదియుకారేకారంబులకుదీర్ఘంబువిభాషనగు.

ఓరాముడా - ఓరాముడ - ఓచెలియా - ఓచెలియ - ఓహరి - ఓహరి - ఓతండ్రి - ఓతండ్రి॥

వ్యా—సంబోధనమందు మాటయొక్క తుదనున్న అకారమునకును, ఇకారంబునకును దీర్ఘంబు విభాషగానగును ఉ. ఓరాముడా—ఓరాముడ ఓహరి—ఓహరి మొ. ఇచ్చట సంబోధనమందు చివరనున్న అకారమును, ఇకారంబును, విభాషగా దీర్ఘంబుతొనుగనుక దీర్ఘాంతంబుగా నొకసారియు, హ్రస్వాంతంబుగా నొకసారియుఁ బ్రయోగింపబడెను.

34 సూ—కృతోత్కంబగుసంస్కృతనామంబు సంబుద్ధిడుజ్జునకు లోపంబువిభాషనగు.

ఓరామ - ఓకృష్ణ - పూర్వసూత్రముచేత దీర్ఘంబు - ఓరామా

ఓక్కష్టా || సంస్కృతనామంబునుటఁజేసి - ఓతమ్ముఁడ - ఓబల్లిదుఁడ -
ఇత్యాదులందులోపంబు లేదు||

వ్యా.—శాస్త్రముచే సాధింపబడిన ఉకారముగల సంస్కృతనామంబుల
దువర్ణకంబునకు లోపమువిభాషగాఁ గలుగును. ఉ. ఓరామ. ఇచ్చట, రామ శబ్దము
సంస్కృతనామము. దీనికి నిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్వ
డుజులు గలిగి రాముఁడు, అయ్యెను. తరువాత ముప్పది నాల్గవసూత్రంబుచే సంబుద్ధి
దువర్ణకములోపించి, ముప్పదిరెండవసూత్రంబుచే నుకారంబునకు సకారమువచ్చి, (ఓ)
రామ, అనియైనది. దీనికి ముప్పదిరెండవసూత్రంబున దీర్ఘంబువచ్చి, (ఓ) రామా, అని
యైనది. ఈసూత్రంబులో సంస్కృతనామమని చెప్పటచేత (ఓ) బల్లిదుఁడా, అను
నపుడు దువర్ణకము లోపాదికార్యంబులుగలిగి, (ఓ) బల్లిద, ఇత్యాది దుష్టరూపంబులు
కావయ్యె. ఈసూత్రంబులోఁ గృతోత్కంబను విశేషణంబు లేకపోయెనేని దోషంబు
గల్గును. నలువది నాల్గవసూత్రంబుచేతను ఇకారాంతాది శబ్దంబులకుఁ బ్రథమైకవచన
మునకు లోపంబు నిత్యంబుగఁ జెప్పబడ్డది. ఈముప్పది నాల్గవసూత్రంబులో సంస్కృత
నామంబు సంబుద్ధిదుజునకు లోపంబు విభాషయని సూత్రింపబడె. నలువది నాల్గవసూ
త్రము సామాన్యసూత్రమై యీసూత్రంబువి శేషసూత్రంబు. కాన సంబుద్ధికాని ప్రథ
మైకవచనంబునకు లోపంబుచేసి సావకాశమైననలువది నాల్గవ సూత్రంబును సంబుద్ధి
డుజు విషయంబులో నీముప్పది నాల్గవసూత్రంబు బాధిండును. అందున హరి, ఇత్యాది
శబ్దంబులు సంబుద్ధ్యేకవచనంబులో విభాషగా డుజుతోనిల్చి హరిడా, ఇత్యాదిరీతి
గా దుష్టరూపంబు కావలసివచ్చును. ఆదోషము నివారించ నీముప్పది నాల్గవసూత్రము
లోఁకృతోత్కం, బనినవి శేషణంబుంపఁబడినది. అందున శాస్త్రంబుచే నుకారాంతం
బులైన రాము, డిద్దు, ఇత్యాదుల సంబుద్ధిదుజునకేలోపంబు గలుగునుగాని హరి,
ఇత్యాదిశబ్దంబులందు వైభాషికసంబుద్ధిదుజులోపము ప్రసక్తింపనేరదు. కృతోత్కం
బని సూత్రించుచు శాస్త్రముచేగలిగిన ఉకారముగలవియే యనుటఁజేసి సహజముగా
నుకారాంతంబులైన శంభు, విష్ణు, భాను, ఇత్యాది సాంస్కృతికంబులమీఁది సంబుద్ధి
డుజునకు విభాషగా లోపంబుగలిగి శంభా, విష్ణా, భానా, ఇత్యాద్యనీష్టరూపం
బులు కలుగుచు ‘శంభూ’ విష్ణూ, భానూ ఇత్యాది ప్లుతాంతసంబుద్ధి సాధురూపం బు

లనోఁ బర్యాయముగా నుండవలెను. 'శంభుఁడ' విష్ణుఁడ, భానుఁడ' ఇత్యాదికముగా నే విభాష గాఁ బ్రయోగింపవలెను. అనంతములకుఁ బాహువులుగా వినపింపఁబడిన పుడు ఉత్సవమునకుఁ బంపించును. సంబంధముందుఁ బాతీకలోపము నీ. సహకార మత్రియసహకారు యిన్నాగపున్నాగుఁ దిలక భూభువనతిలకం | జంపనబుధుహరి చందనుబుష్పితాశోక సుహృద్భవశోకమనును | వకుళకులైఁ దీపకువిభితకభయభీతార్తిహ గునలుఁగోతితోడ' భార. 2 క.

35 నూ—ఉదంతసంస్కృతనామంబుమీఁద సంబుద్ధిదుజునకునూ

కారంబుప్లుతంబాదేశంబువిభాషనగు.

ఓవిష్ణూ 3 - ఓశంభూ 3 - పక్షంబునందు - విష్ణుఁడ - శంభుఁడ - ఇత్యాది.

వ్యా— ఉకారమంతమందుఁగల సంస్కృతనామంబుమీఁది సంబుద్ధి దువర్ణకం బునకు, ఉకారప్లుతంబువిభాషగా నాదేశంబును. ఉ. ఓవిష్ణూరి. ఓశంభూరి. హ్రస్వం జేకమాత్రకాలము. దీర్ఘంబు ద్వితీయాత్రకాలము. ప్లుతంబు త్రిమాత్రోచ్చాగకాలము అని ప్రసిద్ధంబు. 'ఓవిష్ణూ' అనునపుడు ప్లుతమునచ్చి. 'ఓవిష్ణూ' అని యయ్యెను. 'విభాష' యనుటచేత ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచే దుదంతంబునకు నకారమునచ్చి, విష్ణుఁడ, అని పక్షంబుననగును. ఇట్లే 'శంభూ. శంభుఁడ' గ్రహింపవలెను. ఈసూత్రంబులో నుదంతసంస్కృతనామంబులు సహజముగానుండిన ఉకారములుకలవియని గ్రహింప వలెను. లక్షణగ్రంథంబులలో హ్రస్వంబులు లఘువులనియు, దీర్ఘంబులు గురువులని యు, నిర్ణయింపఁబడియె ప్లుతపశంసమాత్రము గురులఘువిచార లో వేయఁబడ లేదుగాని యియ్యది గురువే యనవలయును. ద్వితీయాత్రకావైఁ మైన దీర్ఘమే గురువై నపుడు త్రిమాత్రకాత్రికమైనప్లుతము గురునని చెప్పుట వేఱయనసరంబుండదనియు నియ్యది గురువగుట కైముత్యన్యాయంబుననే ప్రాప్తింపవలెను, లక్షణకర్తలుమిన్న కుండిరి. కాన 'విష్ణూరి' శంభూరి. ఇత్యాది ప్లుతసంబుద్ధ్యంతరంబులు వైయచ్చుల లో సంధివేయఁబడక పద్యంబులందు గుర్వక్షరంబులలో గణించుకోవలెను.

36 సూ—సంబోధనంబునందు బహువచనంబున కారగాగమంబగు

ఓరాములార - ఓక్ష్మలార - దీనికింబాక్షికంబుగదీర్పంబగు -
ఓరాములారా - ఓక్ష్మలారా॥

వ్యా—సంబోధనంబునందు బహువచనంబునకు ఆరగాగమంబునచ్చును. ఇదికకా
తత్సమగాన సంబోధ్య వాచకములకునిచ్చుచున్నప్పుడు. ఇచ్చట రాములు, అను
నది బహువచనము. దీనికిఁగూడ అనునది సంబోధనంబునందు రాగా నుకారసంధి కలిగి
రాములార, రాములార, కృష్ణలార, కృష్ణలార. ఇత్యాదులగును. సంబోధ్యవాచకం
బులును, వానికిఁగూడును, బహువచనాంతంబులైనను గ్రియనిఁగ వచ్చెడి యమ్మగులు
మాత్ర మేకవచనాంతంబులగును. ఉ. ఆ. వె. మనయశోచ చిన్నిమగవానిఁ గనెనట
మాచివ త్తమమ్మనునతలార' భాగ.. 10 స్కం— పూ.

37 సూ—మధ్యమపురుషయోగంబునందారగాగమంబువిభాషనగు

వినుఁడు బాలకులు - వినుఁడు బాలకులార - వచ్చితిరికాంతలు -
వచ్చితిరికాంతలార॥ అన్నలారమిమ్మునడిగెద నొకమాట - ఇచ్చటమ
ధ్యమపురుషయోగంబు లేమింజేసి యారగాగమంబునిత్యంబు॥

వ్యా— మధ్యమపురుషంబుతో సంబంధించినప్పుడు సంబుద్ధ్యంతంబునకు
ఆరగాగమంబు భాషికంబుగా నుండు. ఉ. వినుఁడు బాలకులు- వినుఁడుబాలకు
లార ఇచ్చట 'వినుఁడు' అను క్రియకుబాలకులే కర్తలుగావున బహువచనాంతంబైన
బాల శబ్దంబుపై ఆరగాగమంబు విభాషగానయి 'బాలకులారా, బాలకులు' అని
రూపస్వయంత్యము. అన్నలార మిమ్మునడిగెద నొకమాట' అనువాక్యంబులోఁ గ్రియ
యైన 'అడిగెదకొ' అను గానికి నేను, అనునది కర్త సంబంధించును గాని అన్న
లార, అను బహువచనాంతంబుతో సంబోధ్యులైనయన్నలు కర్తలుకారు కావున
'అన్నలుమిమ్మునడిగెద నొకమాట, అని చెప్పఁగూడదు. ఇట్టిచోట్లను, ఆరగాగమంబు
నిత్యంబుగా నుండునది. క. ఒప్పులు గలిగిన మెచ్చుఁడు | తప్పులుగలిగిన నెట్టిగి

తగఁ దిద్దుడులఁ : ప్పాప్పనకుఁ డొప్పతప్పనిఁ చెప్పకుఁచీకవులుపా స్తిచేసెదమిమ్మున్.
 ఆంధ్రభాషాభాషాము. చ. అనఁకు మడియనర్తనమునందొక దోషము గన్నవారొ
 నాఁ యనుజుఁడు లక్ష్మణుండు తనకర్తముగానిగతిం జరించెనో! | జనకతనూజనాకు
 బరిచర్యలునేయుతఁజేన్ దపస్విని | జనపరిచర్య లేమఁజెనో! సంభ్రమకారణమేమి
 సంయముల్, రామాయణము. గీ. దిక్పర్యవర్తనముగఁ దెలిపుదునిందుల | క్షణముకాన
 బూర్వకవుల లక్ష్మి | ములనులాఁతిలక్ష్మములఁ గాంచి తక్కుల| క్షణమెఱింగికొనుఁడు
 చతురమతులు, బాలవ్యాకరణము.

38 నూ—అదంతంబయిదీర్ఘపూర్వలోపధంబయినమహత్తుమీఁది
 విభక్తిలకారంబునకు రేఫంబగు.

బాలురు - బాలురను - బాలురచేతను - నృపాలురు - నృపాలుర
 ను - నృపాలురచేతను || దయాళుశబ్దంబున కిట్లు రేఫంబుగానంబడియె
 డి ! దయాళురు - దయాళురను - దయాళురచేతను||

వ్యా—ప్రాస్వాకార (హ్రస్వ + అకార) మంతమందుఁగలదై దీర్ఘముమందు
 గల లకారము, ఉపథగాఁగలదైనమహద్వాచకముమీఁది విభక్తిలకారమునకు రేఫము
 వచ్చును. ఉ. బాలురు. మొ. ఇచ్చట బాల, శబ్దంబు. పుంలింగము, అకారాంతశబ్దము
 ఈశబ్దంబునకునుపథ లకారము. (శబ్దంబులకుఁదిన్నగంబునకు ముందునగ్గము. ఈబాల
 శబ్దమందుఁ నుదినగ్గము అకారము. దానికి ముందునగ్గము లకారము. అయ్యది ఉ
 పథయనంబడును.) ఈలకారంబునకుఁ బూర్వాక్షరము బకారముమీఁది దీర్ఘాకారము.
 (బాలురు.) బాల + లు, అని యుండఁగా బాలశబ్దము ప్రాస్వాకారాంతంబును, దీర్ఘ
 పూర్వ లకార ముపథగాఁగలదియును, మహద్వాచకంబును, గాననిచ్చటివిభక్తిలకా
 రంబునకు రేఫంబుగలిగి 'బాల + రు' అయ్యెను. ఇరువదియొకండవసూత్రంబునఁ బ్ర
 కృతికి నుత్వంబుగలిగి 'బాలురు' అయ్యెను. ఇట్లే 'నృపాల, గుణశీల' ఇత్యాదిశబ్దంబు
 లును ప్రాస్వాకారాంతమై సూత్రోక్తమైన లక్షణంబులు గలవిగావున బహువచనలకా
 రమందు రేఫాదేశంబునుబొంది నృపాలురు, నృపాలురచేతన్ - గుణశీలురు, గుణశీలుర

యొక్క, ఇత్యాదికముగానుండును. ప్రకృతము తత్సమపరిచ్ఛేదము కావునను, సంస్కృతనామపదంబుతో మిళితంబైనముప్పనినాలుగు ముప్పదియైదు సూత్రంబులకు నీసూత్రంబు సన్నిహితమైనదికావునను, దీనిలో సంస్కృతనామంబుని వేరుచింపన క్కఱలేదు. తెలుంగుశబ్దంబులగుటచే, 'గోల, జేల, మాల' ఇత్యాదిశబ్దంబులకును, అదంతబనుటచే, 'కరుణాశాలి, దృఢతాలు' అనువానికినిర్ణయహచ్చబంబుచుటం జేసి, 'పుష్పమాల, మొదలైనవానికిని నీరేఖవిధి నెల్ల నేరదు. దయాళుశబ్దంబును గుఱించి యొక విశేషంబుగలదు, 'దయాంలాతి (గృహ్లాతి) అనునర్థమునందు సంస్కృతవ్యాకరణంబుచే, కప్రత్యయంబుగలిగి, 'దయాల, అ నెడి యకారాంతరూపంబు 'బాలశబ్దంబువలె నుండును. అట్టిశబ్దంబుయొక్క బహువచనలకారంబునకు రేఖంబు నిర్బాధంబు గావచ్చును. ఇట్లే, 'కరుణాల. అనుశబ్దంబుగూడ నకారాంతంబుండును. దానిబహువచనలకారము సయితము రేఖాదేశంబును బొంది, 'కరుణాలురు, ఇత్యాదికముగా నగును. 'సంస్కృతంబులో, 'దయ, ధాతువునకు, ఆలుచ్, ప్రత్యయంబున్నదికాని కరుణాశబ్దంబుకంటె నట్టి ప్రత్యయం బుప్పతిల్లనేరదు. కరుణాలశబ్దంబు చిన్నదనునూర్యాదు లకారాంతత్వమతిచే బ్రయోగించినారు. (నీతిచంద్రికలో) అట్లే అకారాంతమైన దయాలశబ్దంబైనపుడు రేఖాదేశంబునకు బాధలేకున్నను, ఆలుచ్, ప్రత్యయాంతంబై ఉకారాంతదయాలుశబ్దంబునకుఁ బ్రకృతసూత్రంబు సంబంధింపనేరదు కావున దయాలులు, ఇత్యాదిలకారసహిత దుష్టరూపంబులు కాకుండ నీసూత్రమునొద్ద రేఖాదేశంబు దానికివిశేషించి చెప్పవలసినదెప్పును. రేఖాదేశంబునకు లక్ష్యములు — తే॥ గీ॥ దేవతాభర్తశంభుప్రతిష్ఠఁ జేసి | సురగణంబులలోకపాలురను జూచి, భీమఖండము - ను || జలస్తోమంబునల్వం కలం | దెలరన్నాభీచయంబులోఁగొనియె వానింజాలగాంధీర్యశీ | లురుసంతోభము నొందువారి నెచటకొ లోఁగొంచునర్తింపరే,' పారి - 4ఆ. క॥ ఇరువదియేపురుషాంచా లురు నూర్వురుకేకయులును లూనాంగక్షులై | ధరదొరగిరి పెఱమొత్తము | కరినికరముతోంపిబడినగతినుండెన్మహా., భార - ద్రోణ - 3 ఆ.

39 సూ.—అమహన్న పుంసకముల కదంతంబులకు ముర్ణవ కంబగు.

వృక్షము - ఋక్షము - దైవము - కళత్రము - అపత్యము॥

స్థలములును త్రాడులను సూత్రములకుఁ బాఠ్యముగఁ బులింగత్వంబు
 చేరించుటచేసి మిత్రాదిశబ్దములకు వ్యవహార్యులైయుండునది —ఉ॥మి
 త్తఃశబ్ద - మిత్రము - శరణము - శరణము.

వ్యా—మిత్రాద్యకారముల (సూత్రము) తలచుచుండుటయును మహత్తులైన
 సప్తసంకలెంగశబ్దములకు మువ్వకమువచ్చును. అనఁగా మహద్వ్యకరములు కానివై
 సప్తసంకలెంగముల హస్తాకారములగుటచే గలవానికి మువ్వకమువచ్చును. ఉ. వృక్ష
 ము. యువము, పునము అపత్యము, కళత్రము. మొ కళత్రశబ్దము స్త్రీవాచకము
 గనుక సమహస్తలతోఁ జేరినది. ఈ శబ్దముల సప్తసంకలెంగము గనుక గడపలు నున్న
 ఆకారములొద్ద మువ్వకమువచ్చి కళత్రము, అని యైనది ఇట్లే మిగిలినవి. క్రిబంబులు
 మిత్రములు, అను పదునెనిమిదవసూత్రముచే నిభాషగాఁ బులింగత్వంబు నాఠో
 డించుటచేత మిత్రాదిశబ్దములకు రామాదిశబ్దములకుఁబోలే బంబున నుత్వమనర్థ
 కాదులదే లెండురూపములు. ఉ. మిత్రము - మిత్రము. శరణము - శరణము మొ.
 డనింగూర్చి పదునెనిమిదవసూత్రమున వ్రాయబడ్డది.

40 సూ—వానికి మువర్ణకేతరంబయిన విభక్తి పరంబగునపుడు
 ముగాగమం బగు.

వృక్షములు - వృక్షమును - ఋక్షములు - ఋక్షమును॥

వ్యా—వానికి (వైసూత్ర) మనందలి (వృక్షాదిశబ్దములకు) మువర్ణముకంటె
 సస్యమైనవిభక్తి పరంబగునపుడు మువర్ణము వచ్చును. అనఁగా వై వృక్షము, మొద
 లైన శబ్దములకుఁ బ్రమాణబహువచనము మొదలు మిగిలిన విభక్తులు పరమైనపుడును
 ముగాగమము వచ్చును. ఉ. వృక్షము. ఇయ్యది ప్రమాణవిభక్తి వచనము దీని
 బహువచనము. వృక్షములు. ఇచ్చట ఋష్ణకము పరంబగునపుడు ముందున్న ముకా
 రము ముగాగమముగాని వర్ణకంబుగాదని యెఱుంగునది. (ద్వితీయము) వృక్షమును-
 వృక్షములను. ఇట్లే మిగిలినవి.

41 సూ—మువర్ణకంబునకు విధించు కార్యము ముగాగమంబు నకునగు.

మువర్ణకంబునకు విధించులోపాదేశాది కార్యములు ముగాగమ మునకు సహితము వచ్చునని యర్థము॥

వ్యా—మువర్ణకంబునకు విధించుకార్యము ముగాగమమునకునువచ్చును. అనగా మువర్ణకమునకు వచ్చులోపము, ఆదేశము, మొదలగు కార్యములు బహువచనమునకు ముందున్న మువర్ణమునకును గలుగుననియర్థము.

42 సూ—మువర్ణకంబునకు మాముడియేనిం బూర్ణబిందుపూ ర్వకబువర్ణంబేని విభాషనగు.

వృక్షమ్ము - వృక్షంబు॥ ఋక్షమ్ము - ఋక్షంబు పూర్వసూత్ర ముచేత ముగాగమమున కీకార్యంబగు - వృక్షమ్ములు - వృక్షంబులు ఋక్షమ్ములు - ఋక్షంబులు॥

వ్యా—మువర్ణకంబునకు ద్విత్యమకారముగాని పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణకంబు వగాని విభాషగానగును. ద్విత్యమునకు - వృక్షమ్ము. పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణంబున వృక్షంబు ఇట్లే ఋక్షమ్ము మొదలైనవి. మువర్ణకంబునకు వచ్చుకార్యము బహువచనము మొదలైనవానియందువచ్చు ముగాగమంబునకును గలుగును, అను నలువదియొక్కవ సూత్రముంబట్టి ద్విత్యమురాగా వృక్షమ్ములు, పూర్ణబిందుపూర్వకబువర్ణంబురాగా వృక్షంబులును, అయ్యెను. ఇట్లేమిగిలినవి.

43 సూ—లులనలుషరంబులగునపుడోకానోకచో ముగాగమంబున కులోపంబునుదత్పూర్వస్వరంబునకు క్షీర్ణంబునువిభాషనగు.

వజ్రాలు - వజ్రాలను - వజ్రాన ॥ పగడాలు - పగడాలను

పగడాన || ఒకానొకచోటననుటచే నీకార్యంబునకుం బ్రయోగవైర శ్యంబు సూచింపబడియె||

వ్యా.—లు, ల, న, లుపరంబగునపుడు, ఒకానొకచోట ముగాగమాంబునకు లోపంబును, దానిముందున్న యచ్చునకుదీర్ఘంబునువిభాషగా నగును. ఉ. వజ్రములు వజ్రాలు, వజ్రాలను, వజ్రాన, పగడాలు, పగడాలను. ఇచ్చట బహువచనమునకు ముందాగమముగావచ్చిన మువర్ణంబునకు లోపంబువచ్చి 'వజ్రాలు' అయినది. పిమ్మటఁ బూర్వాచ్చైన రేఖముమీఁదిఅకారమాకారముకాఁగా 'వజ్రాలు' (వజ్రే + ఆ + లు) అయినది. విభాషయనుటసే వజ్రములనియుంగలదు. ఇట్లే పగడాలు మొదలైనవి. పైనూత్రింబునందు 'ఒకానొకచోట, అనుటంజేసి యిట్టి ప్రయోగంబులు తఱుచుగా నుండువు.

44 సూ—ఇగ్లై రాయుగంతంబులప్రథమైకవచనంబున కులోపంబగు.

ఇకారాంతములకు గ్లైశబ్దములకు మఱియుగాగమాంతంబు లకుం బ్రథమైకవచనలోపంబగు || హరి - గిరి - శ్రీ - ధీ.

వ్యా.—ఇ, గ్లై, రాలయొక్కయు, ఉగాగమాంతంబులయొక్కయు, బ్రహ్మవిభక్త్యైకవచనంబునకు లోపంబుగల్గును, అనఁగా ఇకారాంతశబ్దంబులకును గ్లై, అను శబ్దంబులకును, ఉగాగమాంత శబ్దంబులకును, (అటువదియెనిమిదవ సూత్రంబుచేత ~~ఉ~~గాగమము విధింపబడుచున్నది.) ప్రభమావిభక్త్యైకవచనము లోపించును. అనఁగా డువర్ణకము మొదలైనవి కనబడవు. ఇకారాంతంబునకు - హరి ఇచ్చటఁ బుంలింగంబునకుఁ బ్రథమైకవచనము పుట్టిలోపించినది. ఉగాగమాంతశబ్దంబునకు - గుక్కు. ఇకారమగుటచే దీర్ఘంబులకును గ్రహణంబు గలిగి, శ్రీ, ధీ, ఇత్యాది శబ్దంబులమీఁదనున్న ప్రథమైకవచనంబునకును లోపంబు గలిగెను.

45 సూ—ఇత్తునకుబహువచనంబు వరంబగునపుడుత్వంబగు.

హరులు - గిరులు కవులు - రవులు - యామినులు - భామి

నులు || తపరకరణంబుచే దీర్ఘంబునకుత్వంబులేదు || శ్రీలు - స్త్రీలు - లకోరీలు||

వ్యా.—హ్రస్వకారంబునకు బహువచనంబు పరంబగునపు డుత్వమగును ఉ. హరులు. ఇచ్చట ‘హరి, అనుశబ్దంబునకు బహువచన ప్రత్యయంబగు ‘లువర్ణకమురా గా హరి +లు, అయినది అప్పుడు ఇకారముపోయి ఉకారము రాగా హరులు (హర్ + ఉ +లు) అయినది. ఇట్లే గిరులు, కవులు, రవులు, యామినులు, భామినులు. మొదలైనవి. (విశేషము) చశ్వి, రాశి, పరదేశి, షేశి ఇత్యాది శవర్ణపూర్వకేకారాంతంబులకు బహువచనంబు చేర్చునపుడు వాని శవర్ణంబు సవర్ణంబగు. ఉ. రస్ములు రాసులు, పరదేశులు, షేసులు. రోచి, వాజి ఇత్యాది తత్సమశబ్దంబుల తాలవ్యచ జలకు బహువచనంబు పరంబగునపుడు దంత్యచజలుంబోలె బైశబ్దంబులయందలి తాల వ్యశవర్ణంబునకు బహువచనంబులందు దంత్యంబైన సవర్ణాదేశము కవులప్రయోగంబులఁ గాన్పించుచున్నది. పైహాలసూత్రంబునందుఁ దపరకరణంబున హ్రస్వకారమే గగ్గ హింపఁబడినది కాన ‘శ్రి, ధీ’ ఇత్యాదులందలి దీర్ఘ కారంబులకు నుత్వంబురాదు. ఉ. శ్రీలు, స్త్రీలు, లకోరీలు. ‘నచదేశ్యపదే’ అనువాగనుశాసను సూత్రంబుంబట్టి దేశ్యంబుల దీర్ఘంబు హ్రస్వంబు కానేరదు కావున వాగనుశాసనమతంబునే యనుసరించి సూరిగారు ‘లకోరీ’ శబ్దంబు దీర్ఘాంతముగానే యిచ్చట నుదాహరించిరి కాని నవలా, నేజా, లకోరీ, తేజీ ఇట్టి దీర్ఘాంత శబ్దంబులకు హ్రస్వమును గలదు. మఱియు నేజా’ శబ్దంబునకు ‘నేజము’ అను రూపంబును గలదు. దీర్ఘమునకు- మ. ‘నతనాభిన్న పలానోకానోకవరున్నానీశిరోరత్నమన్’ మను - 2౩. హ్రస్వంబునకు- క. అన్నవల ముద్దుమోమునుదిన్నని నెన్నడుమునగవు దేశికుకన్నుల్ విక్ర-5౮. నేజాకు-ఉ. కల్వమొ గ్గనే జానటునిమ్మి’ భాను ౩౩. నేజకు- నీ. అనుఁగఁ జాట్టంబైన యలవసంతునిరాక విరవాజి బలునేజవిటుగఁ జూచి’ చంద్రా - ౩౮. నేజమునకు- క. నేజముగొని యిప్పోటున నేజమునింజేర్తుననుచు’ శశాం-5 - ఆ. లకోరీకి- ఉ. హెచ్చిన బొమ్మ విండ్ల గదియించిన చూపులకోరికోరిలకొ’ చంద్రా - 1౮. లకోరీకి- క. ఈరీతింగెంద రిరుల కోరీసురతాణికాకఁ గూర్చుచుకోరీ’ చంద్రా, నీ. రాణనొప్పారు పైతాణంబు

సింగిణి తభుకులకోకిల తరకనంబు, మను - 4-3. క. తెల్లని యొకకత్త లాని తేజీహయ
 ముక, నైష - 5-3. ఉ. కోమలలెల్ల నర్థపులు గుఱుములెల్లను తేజులప్పురికొ, విక్ర-
 1-3. ఇయ్యచి యిట్లాండఁగాఁ గొంచులు తన్నుచున్నాపి శబస్యదీర్ఘాంతత్వంక్వచిద్భవేత్-
 అను నభర్వణాచార్యులసూత్రంబుబట్టి తన్నుచున్న పల్లకి, శబ్దంబు, పల్లకి, అని.
 దీర్ఘాంతము మాడనున్నచని చెప్పుదురు. అప్పుడును బహువచనంబున పల్లకీలు,
 పల్లకులు, అని రూపస్వయంబు. మఱికొంచులు పోల్లి సత్త్వల కీశయే, అని సంస్క-
 తమునఁగూడఁ బల్లకీశబ్దంబు ప్రయోగింపఁబడినదిగనుక సంస్కృతశబ్దంబని యందురు
 అప్పుడు తెనుఁగునందు దీర్ఘాంతంబుగాఁ బ్రయోగింపఁ గూడర చ. పల్లకీలునం
 దలములు వారునంబులును పంతులు నాదిగఁ గల్గునాహునం బా, కళా- 2-3. ఉ
 పల్లకులకొ మహోష్ఠముల భవగజంబులనందలంబులకొ గొల్లనబంధువుల నడవ, జై-2-3.

46 సూ—వికృతియందొకా రాంతములయుపోత్తమేత్వంబునకు
 బహువచనముబరంబగునపుడుత్వంబగు.

ఇచ్చట వికృతిశబ్దముచే సంస్కృతసమేతరంబు గ్రహింప వల
 యు. కలికి - కలుకులు ములికి ములుకులు చెలిమి - చెలుములు - బ
 లిమి - బలుములు || ఉపోత్తమేత్వంబున కనుటంజేసి - జిగి నిసి - ఇ
 త్యాదులందుత్వంబులేదు-జిగులు-నిసులు||

వ్యా.—‘ప్రత్యాదీనామంత్యము త్తమం తస్య సమీపముపోత్తమం. అనువచనముం
 బట్టి:—ఉత్తమమునఁగా - మాడక్షరములు మొదలుకొని కలిగినశబ్దంబులోఁ గడ
 పటియక్షరము. ఉపోత్తమమునఁగా ఉత్తమమునకుఁ బూర్వాక్షరము. తెనుఁగునందు
 ప్రాప్త్యేకారమంతమందుఁగల శబ్దంబుల యుపోత్తమముయొక్క ఇకారంబునకు బహు
 వచనంబు పరంబగునపు డుత్వముకలుగును. సూత్రంబునండు వికృతి, అని చెప్పుట
 చేత సంస్కృతసమములు కావని గ్రహింపవలెను ఉ. కలికి, ఈశబ్దంబులో మూడ
 ఖరములున్నవి కాన మూడవదియొకనర్థంబుత్తమమును రెండవదియొక నివర్ణంబుపోత్త
 మంబునగును. ఈకలికిశబ్దంబునకు బహువచనంబైన బువర్ణకము పరమైనది కావున నలు

వదియైదవసూత్రంబుచేత, శబ్దంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉకారంబువచ్చి కలికులు, అగును. (కోక్ + ఉ + లు) ప్రకృతసూత్రంబుచేత నుపోత్తమమైన లింగశబ్దంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉత్వంబువచ్చి కలుకులు, (కల్ + ఉ + క్ + ఉ + లు) అయినది. తెలుగుశబ్దంబుల కనుటచే నమితి, మొదలగు సంస్కృతసమంబుల ఉపోత్తమమైన మివర్ణంబునకు ఉత్వంబురానియందున నమితులు, అగును. ముడికి, చెలిమి, బలిమి, మొదలైనవానికి యాపదిష్ఠి కలిగి శబ్దంబునకుంబోలె గ్రహింపవలెను ఉపోత్తమమైన ఇకారమునుటంజేసి రెండక్షరంబులుగల కిగి, నిసి, ఇత్యాదిశబ్దంబుల మొదటి ఇకారం బునకు ఉకారముగలుగదు. ఉ. జిగులు, నిసులు,

47 సూ—రల్పప్రోక్షధనవ్యాధాదుల యుపోత్తమేత్వంబునకుత్వంబు గలుగదు.

పందిరి - పందిరులు || పిడికిలి - పిడికిళ్లు || రాపిడి - రాపిడులు||

తొమ్మిది - తొమ్మిడులు.

వ్యా.—ర. ల, ప, అనునవి ఉపసర్గాగమినవానియొక్కయు, నవసంఖ్యా ర్థకప్రస్థుతిశబ్దంబులయొక్కయు, ఉపోత్తమమైన ఇకారంబునకు ఉకారంబురాదు శేషోపసర్గకు—పందిరి, ఇచ్చటరేఫ ముపసర్గాగలది గనుక దీనియుపోత్తమమైన దకారంబుమీఁది ఇకారంబునకు ఉత్వంబురాక పందిరులు, అని యగును. పిడికిళ్లు, రాపిడులు మొదలైనవిష్టే గ్రహింపవలెను. తొమ్మిది, ఇచ్చటఁ గూడ నుపోత్తమమైన మకారద్వయంబుమీఁది ఇకారంబునకు ఉత్వమురాదు. ఉదా. తొమ్మిదులు. ఈసూత్రంబునందు నచార్థాదిశబ్దంబునకు ఆది, శబ్దంబు ప్రకారార్థంబుగావున నినిమిది, పది, పదియిది ఇత్యాదిశబ్దంబుల ఉపోత్తమేత్వంబునకు ఉత్వంబురాదు.

48 సూ—ఉకారంతగోళబంబుల కంతటవునర్థకంబగు.

తరువు-ధేనువు-మధువు - గోవు|| అంతటననుట స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనలోపబాధనార్థము||

వ్యా. — ఉకారాంతంబులకును, గోశబ్దంబునకును, అన్నిశ్రీంగంబులయందును, 'వు' వర్ణంబునప్పుడు, ఉ. 'తరువు, ధేనువు, గోవు'. మొదలైనవి. తరు, అనుశబ్దంబుకారాంతంబు. దీనికి వువర్ణకంబురాగా తరువు, అని రైనది. గో అనుశబ్దంబునకు వువర్ణకంబురాగా గోవు, అని రైనది. అంతటననుటచేత శ్రీశ్రీంగంబుల, అను నేర బదియేవననూత్రంబుచే విధింపబడిన ప్రథమైకవచనలోపంబు ఉకారాంత శ్రీశ్రీంగ గోశబ్దంబులపై జెల్లగాని తెలిసికొనునది.

49 నూ—పునర్ణ కేతరవిభక్తిపరమ సుచో నుకారాంతంబులకు బహుళంబుగాగోశబ్దంబునకునిత్యంబుగావుగాగమంబగు.

తరువులు - తరులు - ధేనువులు - ధేనులు - గోవులు॥

వ్యా.—పునర్ణకంబుకంటె నితరవిభక్తి పరంబ సుచో నుకారాంతపదంబులకు బహుళముగాను గో, శబ్దంబునకు నిత్యంబుగాను, వుగాగమంబగును. ఉ. తరువులు, ధేనువులు, గోవులు. ఇచ్చట తరు + లు, అనియంతరాగా నీనూత్రంబుచేత పునర్ణంబు బహుళవచనంబునకు ముందుచేరి తరువులు, అయినది. ఈవిధి బహుళంబు గావునఁ బక్షంబున తరులు, అయినది. గోవులు. ఇచ్చట గోశబ్దంబునకు వుగాగమవిధి నిత్యంబుకాబట్టి రూపాంతరంబులేదు. మూలము రాహు, వాహు, కేతు, బిందు, శబ్దంబుల ప్రథమాపునర్ణకంబునకు లోపంబు వికల్పంబు కొంపజుందురు. ఉ. రాహు, — రాహువు. వాహు — వాహువు. ఇత్యాదులు. ౩॥ పర్వములేకయును రాహు భానుని బట్టెకొ, భార, శల్య. 2౩. నీ॥ విద్యుత్స్పృహస్రముతో విలసిల్లెమాటి రాహు పర్వంబుగా కయు భానుఁగప్పె, భార- సభా 2౩. తే॥ అగ్గరించి నాయెదుర బాహుప్పలించి కడవజాలినమల్లురఁగాన నెందు, భార- విరా- 2౩. మొ. ఇట్టిలోపంబు సంస్కృతశబ్దంబులకేకాక పుట్టు, చుట్టు, తుట్టు, గట్టు, మొదలైన తెలుఁగుశబ్దంబులకు నేకవచనంబందు పునర్ణకలోపంబు వైకల్పికంబు గానగును. ఉ. పుట్టు, పుట్టువు. మొ.

50 నూ—ఉకారాంతంబగు మహత్తునకుపునర్ణకముబహుళముగానగు.

విష్ణువు - విష్ణుఁడు || శంభువు - శంభుఁడు || వసువు - వసుఁడు.

వ్యా. — ఉ కారమంతమందుఁగల మహద్వానకములకు పువర్ణకము బహుళముగా నగును. ఉ. విష్ణువు, విష్ణుఁడు ఈసూత్రంబుచేత సుకారాంతశబ్దంబుకంటె పువర్ణకంబు జైకర్పికంబుగావున గతించిన యిరువదిరెండవసూత్రంబుచేత డువర్ణకము పక్షంబున వచ్చి విష్ణుఁడు, అను రెండవరూపమయ్యె, ఇట్లే శంభువు, శంభుఁడు. వసువు. వసుఁడు, ఇత్యాదులు. చ|| సతినడిగింమభవ్యగుణశాలి వసుండు. వేడవచ్చువాఁ | డతుత దేవంజ్యభరణై కధురంభరుడైన మాశత | క్రతుండు, వసు- ఆ- తే|| గీ|| వసులు భ్యవిభావిభావసుఁడువసుఁడు' వసు-ఆ-చిన్నయసూరిగా డుమన్వాదిశబ్దంబులకు డువర్ణక మంగూర్చి యేమియుఁజెప్పక విడిచిపెట్టిరి. అయినను నియ్యది వివాదాంశంబుగావున దీనింగుఱించి కొంతస్థానీపురాకన్యాయంబుగ విమర్శించువాఁడ. 'మనుమన్వాదిశబ్దా నాం నడుచ్చిశ్చప్రయుజ్యతే' అని యభర్వణాచార్యులును, అహోబలపతిమున్నగు వారలును డువర్ణకమును నిగాగమును నిషేధించిరి. (మను, మధు, పటు, వటు, కటు, దను మొదలైనవి మన్వాదులు) కానిమధునటుశబ్దంబులకుఁ బ్రయోగంబులు కానంబడు చున్నవి, చ. అలర వృషావటుండు బలియావనసేయుటకైనివేశముకొ నెలువడె' తే గీ|| యాగకాలకువచ్చే మా గూవటుండు, తే|| గీ|| ఆంతః జిటునవ్వుతోడ మాయా వటుండు' చళావతారచరిత్ర. శా|| చండస్ఫూర్తివటుండుగాంచె, భాగవతము ౧ ఆ వె. వేళ్ళమారఁగనియెవిజనకాలాశ్రయా | కృతవటుండు శాంబవటుండు, జైజయంతీ విలాసము. ౩|| ఈమహామరియందుఁగలదే! భూమంవలితో ననితఁడే పోచక్కనివా డోమగువలూరమునువిస! మామన్మగునతని మేనమామన్నధునికా, జైజయంతీవిలాసము ఆ|| వె|| గరువుప్రభువునాఁగవరుఁడు ప్రభుఁడనంగ | శక్తచక్రనాఁగశర్మశనఁగ | వ ర్మఁడనఁగఁజెల్లు; చటువును మనువును | బటువు డులకుఁబాసిపరఁగుమండు, ఆంధ్ర భాషాభూమము. అ; ర్వణాచార్యులుతో నేకీభవించి కేతనకపింద్రుఁడు డువర్ణ కాంతంబైన మన్వాదిశబ్దంబుండునని యేసిద్ధాంతీకరించుచున్నాఁడు.

51 సూ—కద్రుననాగమాత.

కద్రువ - కద్రువలు - కద్రువను - కద్రువలను||

వ్యా—కక్రూశబ్దంబునాగమాశయర్థమైనపుడు సంస్కృతభాషయంచూకారాంతము, దీనికి నేబడినాల్గవనూత్రంబున ప్రాస్వయుచచ్చి నలువదియెనిమిదవనూత్రంబు చేత వుచ్చకముచ్చి కక్రూపు, అకడియచ్చియాపమమందుగా నీప్రకృతనూత్రంబున కక్రూపు, అకడియచ్చియగుచినది. నాగమాశయర్థముకాని కక్రూశబ్దంబు పుల్లంగంబుండుగలది. అట్లును సోకొచ్చుచుంటే వచ్చుచి యర్థము. అమ్యుర్థమందు కక్రూపు, అనియేయందును వ్యవహారకశబ్దంబును వర్షింపఁబడలించి నూత్రంబులో నాగమాత, అకడియచ్చియగుచి నచ్చి చింపఁబడినది. కక్రూపు, స్త్రీవాచకంబుగావున దీనిప్రకృతమైకవచనలోపము, నేబడియేనిమిదవనూత్రంబులోఁపఁబడును. నిసాతమనఁగా:—సామాన్యశాస్త్రమునే నొకరికిగాఁ బ్రయోగము ప్రాప్తియందుండుగా దానికి వ్యతిరేకముగా శాస్త్రకారుఁడు ప్రయోగించుమాపము. ఉ. కక్రూపు, కక్రూపు. కక్రూవను, కక్రూవలను.

52 సూ—ఋకారాంతంబునకత్వంబును స్త్రీవద్భావంబునగు.

భ్రాత - జామాత - కర్త - భర్త - హర్త - గంత - హంత.

వ్యా—ఋకారమంతమందుఁగలశబ్దంబులకు అకారంబును, స్త్రీర్వసర్థంబును, నగును. అనఁగా భ్రాతృమొదలైన ఋకారాంతపదంబులు తెలుగులోనికివచ్చినపుడు, అత్వమును స్త్రీంగసర్థంబు, గతిని, భ్రాత, అనియైనది, స్తీర్వసర్థాత్తిజేశంబునఁ బ్రకృతమైకవచనలోపంబు కలుగును. ఉ. జామాత, కర్త, భర్త, హర్త, గంత, హంత. మొదలైనవిట్లే గ్రహింపవలెను.

53 సూ—విధాతృధాతృదాతృసవితృనేతృశబ్దంబులకు మహత్తులకత్వస్త్రీవద్భావంబులువిభాషనగు.

విధాత - విధాతృఁడు - ధాత - ధాతృఁడు - దాత - దాతృఁడు - సవిత - సవితృఁడు నేత - నేతృఁడు.

వ్యా.—మహత్తులైనవిధాతృ మొదలైనశబ్దంబులకు అకారమును స్త్రీవద్భావమును విభాషగానగును. విధాత, విధాతృఁడు. ఈనూత్రమందు అత్వస్త్రీవద్భావంబులు మసాహచర్యముగా విధింపఁబడుటంజేసి యుదాహరణంబులయందుఁ బ్రవర్తించునపుడును, నివర్తించునపుడును, అవినాభావముగానుండును (ఓంఙ్ఞొంటినివిధువకుండుట)

ఇట్టివిధినిసన్నియోగశిష్టమందురు. సన్నియోగశిష్టమనఁగానొక్కసూత్రంబునందువిధిం
పంబసినకార్యవ్యయంబులో నొకటివచ్చునప్పుడు రెండవదికూడఁ దప్పకవచ్చుట. వి
ధాతృశబ్దంబునకుస్త్రీత్వసర్వాతిదేశంబుదేతఁ బ్రసమైకవచనలోపంబును, శబ్దాంత్యన
ర్థంబునకు సత్త్వంబునుగలిగెను. విభాషకాబట్టి పక్షంబున యుకారదుష్వర్ణకంబులతో
'విధాతృఁడు' అనురూపంబగును. ఇట్లేధాత, ధాతృఁడు మొదలైనవి.

54 నూ—నామంబులతుదిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబగు.

రమా - రమ - వనితా - వనిత - విద్యా - విద్య - లక్ష్మీ -
లక్ష్మీ - నేనానీ - నేనాని - ఇట్లు కృతహ్రస్వములకు హ్రస్వాంతము
లకుఁబోలెఁగార్యంబగు - లక్ష్మీలు - నేనానులు - స్థిరులు.

వ్యా—నామవాచకంబుల కడపటి దీర్ఘంబునకు హ్రస్వముకలుగును. ఉ,
రమా. ఇది నామవాచకంబుగనుక దీనితుదనున్న దీర్ఘంబునకు హ్రస్వముకలిగి 'రమ'
అనియునది. ఇట్లే వనిత, విద్య, లక్ష్మీ, నేనాని, మొదలైనవి. సహజముగా దీర్ఘంబులై
యీసూత్రంబుచే హ్రస్వంబు విధింపఁబడిన యికారోకారాంతశబ్దంబులకు సహజహ్ర
స్వాంతంబులకుంబోలెఁ బ్రసూత్రవిధులు నెల్లును. లక్ష్మీశబ్దవఘాశబ్దంబులు సంస్కృతం
బునందు దీర్ఘాంతంబులైనను నీసూత్రంబుచే హ్రస్వంబుగలిగి పూర్వోక్తవిధులచే 'హరి,
ధేను' శబ్దంబులువోలె నీభాషయందుఁ బ్రయోగింపఁబడు. ఇట్లేసకలదీర్ఘ కారోకా
రాంతంబులకుఁ గార్యంబగునని యుఁబుండునది. ఉ. లక్ష్మీ లక్ష్మీలు. వధువు, వధు
వులు, ఇత్యాదులు.

(1) సాంస్కృతికంబులైనదీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబు తెలుంగుభాషయందు నిత్యం
బుగాఁ గలుగును. సంస్కృతభాషలో సయితము, ఒకానొకప్పుడు సమాసమందు దీ
ర్ఘాంతంబులు హ్రస్వాంతంబులగును. ఉ. అజక్షీరము, రేవతిపుత్రుఁడు. ఈహ్రస్వము
'హ్యోహోస్సంజ్ఞాన్యందసోర్భహుశం' (జీబంతజీవంతంబులకును, ఆబంతంబునకును (ఈకా
రాంతంబులును ఆకారాంతంబులును అగును.) సంజ్ఞయందును, వేదమందును, బహుశ
ముగా హ్రస్వము) అనుసంస్కృత వ్యాకరణసూత్రంబునఁ గలిగెను. అజాశబ్దరేవతిశబ్దం
బులు ద్వ్యస్తంబులో దీర్ఘాంత స్త్రీలింగంబులు. ౩|| పదిదినములైదుప్రాప్తులు | పదపడి

తెన్నాళ్ళుకొక్కపగలకొరేయక ! గవనయిదేనుడిసిరి ! నడిసుతగురుకర్ణశేల్య నా
 గపురీశుఁ భార. ఆది. 13. దీనిలోని 'నడిసుత' శబ్దముపైసూత్రంబుచేతనేసాధువగు
 ను. నడిసుతయనియందుఁ గూడ మండవచ్చును. ఇట్లే 'కాశీదాసు' కాశీదాసు. కాశీపతి
 కాశీపతి, ఇత్యాదిసంస్థానానకములు సాధువులు అభివాన్ధానివత్సాత్తే భాష్యమ్-వా
 ర్తికం (కార్యవిపరిణామాద్యావర్తికే - - - - - ననుచుకార్యాబుద్ధి) విపరిణామా
 దితి భవితవ్యమ్! సంతివైవాన్ధాన్యైరపరిణాని ప్రాస్వత్వాని || ప్రదీప || సంతీతి || జ్యో
 వారిత్వైర బహుశగ్రహణాత్ || శబ్దార్థైః || సంజ్ఞాభంధసోకభివాదాహ || బహులే
 తి || కార్యవిపరిణామశబ్దమునంబటి సంజ్ఞాభంధముననుప్రాస్వత్వంబును. కనుకనే "క్యో

ప్రపుష్పశేయాలతాగృహః | శేట్టమితికృత్మాన్ద దర్శనః | అన్వభూత్పరిజనాంగ
 నారతం | సోఽపికోశ భయదేవభూతైరమ్" || రఘు-19సర్గ-23శ్లో. "ప్రతిపద్యమనో
 హరం వపుః | పునరప్యాదిశతావ మర్థితః | కతిమతిపదేభ్యుకోకిలాం | మధురాలాప
 నిసర్గపజ్జితామ్" కుషారసం - 4సర్గ, 16 శ్లో. జ్యోవారితి బహుశగ్రహణాత్ ప్రాస్వ
 ఇతివల్లభః || అపిమామం మామంకత్యాన్భంభంగంత్య జేడ్డిరామ్ || "శ్లో. కలత్రనిం
 దాగురుణాకిలైన | మధ్యాహరం కీర్తివిపర్యయో | అయోగునేనాయ ఇవాభితప్తం |
 వైదేహీబంధోహృదయం విశ్రుతే ||- మల్లినాథకృతీసంకీర్తనీ న్యాఖ్యా-వైదేహీబం
 ధోః వైదేహీవల్లభస్య "సూ|| జ్యోమాన్సంజ్ఞాభంధసోర్భహంశం" ఇతిప్రాస్వః | కాళి
 దాసనత్ || అని వైదేహీబంధుశబ్దము సంజ్ఞాకావకంబుగాన (శ్రీరామమూర్తినిఁ జెప్పి
 నందున) బాహులకంబును. ప్రాస్వమని నివరింపబడియె. వైదేహీబంధుశబ్దమే సంజ్ఞా
 వాగకమైనప్పుడు "నడిసుత" శబ్దము సంజ్ఞావాగకమగుట యేమివలె? (2) | 'గ్రామ
 జీవుఁడను ఇచ్చు 'గ్రామజీ' శబ్దముపైసంజ్ఞాలో దీర్ఘంబైనను సమాసమందు వైక
 ల్పికప్రాస్వాంతంబును, పగలయిన గ్రామజీవుఁడను. ఈవిధి 'ఇకోప్రాస్వాఽఞ్చోగా
 లవస్య' అను సూత్రంబునఁ గలిగె. గ్రామశబ్దంబు దీర్ఘంబైనను సమాసంబులో వికల్పం
 బుగ ప్రాస్వంబును. ఉ. 'భుకుంసుడు, భూకుంసుడు, భుకుటి, భూకుటి' ఈ
 విధి ప్రయోగానుసారిగాని సార్వత్రికముగాదు (3) సమాసంబులందేగాక వ్యస్తమందు
 సహితము స్త్రీవాచకంబులైన ఈకారాంతశబ్దంబులు వికల్పంబుగా ప్రాస్వాంతంబుల
 గు. ఉ. 'ధరణి, ధరణీ. ఖోణి, ఖోణీ. పురంధ్రః, పురంధ్రీ. యువతిః, యువతీ.
 రాత్రిః, రాత్రీ. రజనిః, రజనీ. ఇత్యాదులు. 'కృసికారాచక్రినః, సర్వతోక్తిన్నర్థా

దిత్యేకే, అనుగణనార్థికంబులచే ప్రాప్తదీప్త్యభిమాంతంబులుగానుండవను. పైనింజూ
పిన సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రలబునంజేసియే యాక్రిందనుచాహరించు ప్రాప్త్యాంతం
బులు సాధువులయ్యె. తే|| గీ|| ధరణిభవన త్రివిధోపధావిధాన | మార్జితశ్రీవినిర్జితనిర్జ
రాల | యేశ్వరుడు తిమ్మగూపతియి శ్వరుండు' ఆము|ఆ. మ|| కనగక్షోణిసరంబుకా
గ్ముకాముగాఁ గన్ముననూజుండు' పైమ. 'శ్లో|| పునంద్రభిశ్చక్రమశఃప్రయుక్తం, అని
కాళిదాసుసంస్కృతప్రయోగము. చ|| అపుడుపురంద్రసద్గతయైనరణాంకకృతార్థమై
న, నను. ఇత్యాదులు గ్రహించునది.

౧౧ సూ—ఏకాక్షరంబులకుప్రాప్తంబులేదు.

ఉచ్చై - మా - భా - శ్రీ - శ్రీ - శ్రీ - శ్రీ - భీ - భీ - భూవు||

వ్యా—ఒకయచ్చుగలపదంబులకు ప్రాప్తంబు లేదు. ఉ. ఉచ్చై - మా - భా
ఇవి యేకాచ్చుగలవి. కనుక నీశబ్దంబులయొక నేబదినాల్గవసూత్రంబు నిషేధింపఁబడు
చున్నది. క|| సకలస్మానేలురాజా సకశిజశ్చేతా' యొడికనర్పించె, ఇత్యాద్యాంధ్ర
కవితాపితామహప్రయోగంబులు గ్రహించునది. భూవు, ఇయ్యదిఉకారాంతశబ్దం
బుగావున నలువదియొనిమిదవసూత్రంబులోఁ గనగకరములేక ఉకారాంతగోళబ్దంబు
లనిసూత్రించుటచే వుత్పత్తకంబు గలిగెను.

౧౨ సూ—వృద్ధాదులుదురు కులోపః సూచిభావనగు.

వృద్ధ = వృద్ధాదు - మూర్ఖ - మూర్ఖాదు - నీచు - నీచాదు
గృహస్థు - గృహస్థాదు - చార్వాకు = చార్వాకుడు.

వ్యా—వృద్ధ మొదలైనశబ్దంబులయందు వృద్ధాదులనను లోపంబు విభావగా
నగును. ఉ. వృద్ధు - వృద్ధాదు. ఈశబ్దంబు పురోంగమహద్వాకంబుగావున నిరుచి
యొకండవసూత్రంబుచేతనుత్పత్తయిగోరి యిరువదిరెండవసూత్రంబుచేతను గలిగినదుబున
కుఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే పైకిచ్చిలోపంబుగోరిపైరూపవ్యయంబయ్యె. ఇట్లే మూ
ర్ఖ - నీచు - గృహస్థు - చార్వాకు, మొదలైనవి. క || కలఁజేనికాబాలుఁడైనఁ గడు

వృద్ధమహితా భార - ఆక - రి ఆ' చ || సీవుమా | ర్థపు శిశుపాలయింకఁ బలుకజొ
 వలకెన్ సద్దలోననున్నయా | యవనిపుల్లెల్ల నాతనిరయంబవిముక్తులు' భార-సభా-
 ఆ. క|| అనిపరికిన పలుకులకుం | ఘనకోపము గదిరిసీచుగావున, భార - విరా-2ఆ,
 జే|| నీ విగురుఁ డిట్టలవియె నిదియెకకాశ్యంబు | గాఁగఁబూనియిందురాఁగఁగనుకె |
 ముష్టుది నీచునుగోష్ఠ్యమందునా | చూటవినుకె నుగభిమానమందు, భార-ఉద్యో-
 రిఆ. ఇచ్చట ముష్టుది నీచునుగోష్ఠ్యమందు. అని రేకపదముగాఁ జెప్పుదనన్న అవి
 మృష్టవిధేగాంశము, అను కాశ్యకోపము గంభీరమను. ఇచ్చట నుగోష్ఠ్యమనియం
 దు నీచత్వము విధేయముకావున నీచశబ్దార్థము ప్రధానముగానుండవలయును. సమాస
 మునందుఁ జేరినచోఁ నక్కగుమ ముత్తరపదార్థము ప్రధానముగాఁ గలది కావున నీచ
 శబ్దార్థము అప్రధానతను వొందును. అనిమృష్టవిధేగాంశంబునీ భూతవిధేయకమే,
 అనఁగా విధేగాంశంబును దెలుపునట్టి ప శేషము సమాసముతోఁ జేర్చిచెప్పుట అవి
 మృష్టవిధేగాంశము, కావున ముష్టుది, నీచు, నుగోష్ఠ్యమందు, అని వ్యస్తపదంబులు
 గానే యుండవలయును. నీచు, శబ్దంబునకు దుశ్శక్తకోపం వీనువ్రంబుచేతఁ
 గలిగినది.

57 సూ—స్త్రీలింగంబుల ప్రథమైకవచనంబునకులోపంబగు.

రమ-క్షమ - వనిత - ఘనత - విద్య - దేవత - మీననేత్ర

వ్యా—స్త్రీలింగంబులయొక్క ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుగలుగును. అ
 నఁగా స్త్రీవాచకపదములకడపటికి ప్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుగలుగును. ఉ.గమ
 ఇచ్చటఁ బ్రథమైకవచనముపుట్టి లోపించినది. ఇట్లే రమ, వనిత, ఘనత, విద్య
 దేవత, మీననేత్ర మొదలైనశబ్దంబులు.

58 సూ—చరిత్రాదులమువర్ణకంబునకులోపంబుబహుళంబుగానగు.

చరిత్ర - చరిత్రము - చరిత - చరితము || అలక - అభిలాష -
 అక్షత - ఘోష - తరుగ - భ్రమ - విజృంభణ - వధ - వేగ స్ఫు

రణ - హంస - ఇత్యాదులుచరిత్రాదులు॥ బాహుళకమువలన దర్భాదులకు ములోపంబు నిత్యంబు - దర్భ - పనస - ఇత్యాదులు.

హ్య—చరిత్ర మొదలైనశబ్దంబులయొక్క మువర్ణకంబునకు లోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. అనగా చరిత్ర, మొదలైనవానియొక్క కడపటనున్న మువర్ణకమునకు వికల్పంబుగాఁ లోపంబుగలిగి, చరిత్ర—చరిత్రము' అని యుండును. ఇట్లే అలక - అక్షత - హంస ... చరిత - అభిలాష - ఘోష - తరంగ - (భవ-విజృంభణ - చక్ర - వేగ - స్ఫురణ— మొదలైనవానికి రూపద్వయంబు గ్రహింపవలెను. క॥ నెరపెనుపర్వులకువిభునిటలాలకముతో 'కవికర్ణరసాయనము. సీ. నిటలాలకము లంటి నిభుగుజుండున్నాని మునుసగోజమునకు ముసరుదేండ్లు' భాగ - అష్ట-స్కం. 'అలక' అనుట సులభము. శే. గీ. భోజుడెప్పుడు పేడ్కతో బుధసతీవి! తానములతోడ నాద్వైతములతోడ' ఇందుమతీకళ్యాణము. శే. గీ. అహిమభానుడు చనుడే నస్తశిఖరి | సరవినర్సిండుకుంకుమాక్షతములయ్యె' కవికర్ణరసాయనము. రెండవరూపము సులభము. క॥ బలశాలియైన హంసముఁ | బిలిచితి బురణించిపారఁబెలుచడనిచునక' భార-కర్ణ. ఉ. ఇందునిభాస్యలప్పుడు సమీక్షణదేసిరి రాజహంసమున్' శైవ్యము. గరిత్రానులలోఁ జేరినతక్కుంగలశబ్దంబులు సులభంబులు కావున లక్ష్యంబు లుదాహరింపఁబడవయ్యె. ఈసూత్రంబులో మువర్ణంబునకే లోపంబు చెప్పఁబడినది. కాని తక్కినవిభక్తులయొద్దవచ్చుముగాగమంబునకుఁ గూడఁ లోపంబుగలిగి యెఱుంగునది. ఉ. చరిత్రాను, చరిత్రమును. చరిత్రాను-చరిత్రములను' ము. మొదలైనవానియందునుసూత్రము మువర్ణకలోపంబు నిత్యముగాఁ గలుగును. ఉ. 'చర్మ-పనస' ఇత్యాదులు ఇట్లే 'మశ, కుండ' మొదలైనవి. 'కుండ, పనస' శబ్దంబులు ప్రకృతంబులని కొంతయుభేదప్రాయము- 'మశ' శబ్దంబునకు 'నీరు' అను నర్థమిచ్చునపుడు 'మశము' అని చెప్పవచ్చును.

59 సూ—స్వర్గివాచిదేనసురశబ్దంబులేకత్వబహుత్వంబులంబ్రయోగింపంబడు.

దేవుడు - సకలసురలు ॥ స్వర్గివాచియనుటచే భూదేవులు - భూసురుడను ప్రయోగంబులబాధితంబులయ్యె.

వ్యా—స్వనివాసులగు శిష్యులను, సురశబ్దమును గ్రహముగా నేక
వచనమును, బహువచనమును బ్రయోగింపబడును. ఉ. 'దేవుడు' ఇచ్చట స్వ
నివాసియర్థము. కాన నేకవచనముగలది. 'సకలసురులు' ఇయ్యది కర్మధారయసమా
సము. నిత్యబహువచనము. 'ధూదేవులు' 'ధూసురులు' ఇచ్చట నీశబ్దములకు బ్రాహ్మ
ణార్థము. సకలసురశబ్దార్థములైన యాసమాసములచే ధూనివాసులు బోధింపబడి
నందునఁ బ్రతిధారక సామాన్యముగా నేకవచనబహువచనములు కలిగెను.

60 సూ—సురశబ్దమునిత్యంబుగానసురశబ్దమువైకల్పికముగాప్రీతు
ల్యంబులగు సంస్కృతసమాసంబునఁగావు.

సురులు - అసుర - అసురుడు || నిభుసురులు - రావణాసు
రుడు || ఎల్లసురులు - ఎల్లయసురులు - ఎల్లయసురులు.

వ్యా—'సుర' అనుశబ్దము నిత్యంబుగాను, 'అసుర' అనుశబ్దము వైకల్పికంబు
గాను, ప్రీతింగంబులతో సమాసంబులగును; కాని సంస్కృతసమాసంబునమాత్రంబునఁ
గావు. ఉ. సురులు. ఇచ్చట 'సుర' శబ్దము నిత్యంబుగా ప్రీతింగంబుతో సమాసంబు
గావున సుకారముచచ్చి 'సురులు' అనికాలేదు. 'అసుర' శబ్దము వైకల్పికంబుగా ప్రీ
తింగసమంబుగనుకఁ బ్రకృతివచనలోపంబుగలిగి 'అసుర' అనియును, బత్తుంబుననుత్వ
దుగ్వర్ణకంబులతో అసురుడు, అనియును రూపంబులైనవి; కాని సంస్కృతసమా
సంబున ప్రీత్యర్థార్థాతిదేశంబు లేనియందున నుత్వంబు గలిగి రావణాసురుడు, అని
యయ్యెను. సుర, శబ్దమునకుఁ జెల్లుచుసమాసనాంబు ప్రీత్యర్థంబు నిత్యంబు. ఉ.
ఎల్లసురులు. అసురశబ్దమునకు వైకల్పికము, ఉ. ఎల్లయసురులు, ఎల్లయసురులు. మొ

61 సూ—దూతాదులకుప్రీత్యంబుబహుళంబుగనగు.

దూత - దూతుడు - యోధ - యోధుడు - శుంఠ - శుం
తుడు || బహుళగ్రహణముచే నమహత్త్వంబునందు ప్రీత్యంబునిత్యం
బు || సింగంబుదూతయగుజంబుకంబు.

వ్యా.—మాత మొదలైన శబ్దంబులకు స్త్రీసద్భావము బహుళముగాఁ గలుగును. 'మాత' ఇచ్చటఁ బ్రకృతమైకవచనలోపము. మాతృఁడు, స్త్రీసద్భావంబు పాక్షికంబు. గావున నుత్పదుష్వర్ణకంబులు కలిగెను. ఇట్లేయోధ-యోధుఁడు. శుంభ-శుంభుఁడు. మొ. నీ. నిత్యసత్యవ్రత నివదేశ నీవు మాకమరంగ మాతవైయభిమతంబు! సేయుము భార - ఆర- 2౨. క|| కోపింపరా జనమ జననాధుర కుమా! తునిజంపుటనరకమాట ధ్రువమని రాయ్యల, భార - శాంతి. మఱియు బహుళమని చెప్పుటచేత నమహాత్ముడు జెప్పనపుడుమాత్రము స్త్రీసమముగానుండుట నిత్యమనిభావము. ఉ. 'సింగంబు మాతయ స జంబుకంబు' ఇచ్చట 'సింగంబు మాతృఁడగు జంబుకంబు, అనిమహాత్ముగాఁ బ్రయోగింపఁగూడదు. మహద్వీర్యశ్రేయసపుడు దుశగ్ధకంబుతోఁ బ్రయోగింపఁబచ్చును. ఉ. 'మేఘంబు, మాతృఁడు. ముద్దరాజు రామన్న కవిజనసంతోషిని యందుమాతయనియేకాని మాతృఁడని లేదనెను గాని 'రెండును గలవు, అని తిమిత్తి కపింద్రుఁడునచింపెను.

62 సూ.—స్వగ్వేవాచి భూశబ్దంబున కుభవియగు.

భువి - భువులు - భువిని - భువులను.

వ్యా.—భూమ్యర్థక మైన భూశబ్దంబునకు నామవాచకము భువి, అగును. ఉ. భువి- భువిని- భువులను- ము.

63 సూ.—నాశబ్దంబునకు నావయగు.

నావ - నావలు - మహానావ - కొందఱునావీయసియునా దేశంబగునండ్రు.

వ్యా.—నా, అనుశబ్దంబునకు నామవాచకము నావ, అనియగును. ఉ. నావ- నావలు- మహానావ. కొందఱు నా, అనుశబ్దంబునకు నావి, అనికూడ నామవాచకముండునందురు.

64 సూ.—శ్లోకములు కోత్వంబు విభాషనగు.

ఇష్టా సూత్రముచేతం విభక్తుకవచనమునకు లోపంబు || లో - రై
నో - క్కా.

వ్యా—శ్లో, ణ్, అనుశబ్దములకు వీకారము విభాషగానగును. అనఁగా:—
లో, అనియు, ణ్, అనియు, జెప్పవచ్చునని భావము. ఉ|| లోగలవాడు—రై
యిచ్చును. శ్లోలు-ణ్లు. ఇత్యాదులు శ్లో, ణ్, ఈశబ్దములకు ఇష్టా, అనునలువది
నాల్గవ మూత్రమునఁ బ్రకృతికవచనలోపంబుగలిగెను.

65 సూ.—వికారం వీకరతుల్యంబు.

రైని - రైకి - కైని - కైకి - పైని - పైకి.

వ్యా—వికారం వీకారంతములతో సమానము. అనఁగా నీ కారంతంబులకు
నిరుపదియూటవసూత్రముచే పునువుక్కి నూ విభక్తుల ఉత్వంబున కిత్వంబగునని చెప్పం
బడియె. అది వికారంతంబులమీఁద నగును. రై + ను, వికారం వీకారతుల్యంబు
గావున నున్దొక్కముయొక్క ఉకారంబునకు నిరుపదియవసూత్రముచే నిత్వంబు కలిగి
రైని, అనియును. ఇట్లే కైని, కైకి - కైని - కైకి, ఇత్యాదులు. పైనికొ, అని పెక్కు,
కుత్వంబు గాఁ బ్రయోగింతురు. ఈసూత్రముచేత రైనికొ, అనవలయును.

66 సూ.—కంధరాదులు క్లిబతుల్యంబులుబహుళంబుగానగును.

కంధరము - కంధర|| విధాతృశబ్దమునకుఁ క్లిబతుల్యత్వంబు ని
త్వంబు - విధము|| కంధరా నాసికా భిక్షాదంష్ట్రా గ్రీవా పాదుకో
ల్కాప్రభృతులు కంధరాదులు.

వ్యా—కంధర మొకలైనశబ్దంబులు సమృంసకేంగసమంబులు బహుళంబుగా
నగును. కంధర, మొదలైనశబ్దంబులు సంస్కృతంబున స్త్రోత్రంగంబులు. తెలుంగున

బహుళంబుగా నపుంసకత్వము అతిదేశింపఁబడుచున్నది. కావున స్త్రీత్వంబునఁ బ్రథ
మైకవచనలోపంబుచే 'కంధర' అనియు, క్లిబత్వాతిదేశంబుచేత 'కంధరము' అనియు
రూపద్వయంబేర్పడును. విధాశబ్దంబునకు నపుంసకలింగసమత్వంబు నిత్యంబుగానగును.
అనఁగా 'వివము' అని నపుంసకలింగముగానే ప్రయోగముగాని విధ, అని ప్రయోగిం
పఁగూడదు, ఇయ్యది కొన్ని సిఘంబువులయందుఁ బ్రకారార్థమునందుఁ పుంలింగ
ముగాఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది. విధోవిధానేహస్యన్నే ప్రకారేవేతనేపిచ' అని పుంలింగ
మందునజయునిప్రయోగము. పంప్రజ్ఞాశబ్దంబును బుంలింగంబుగాఁ గానంబడుచున్నది.
'కంధర, నాసిక, భీక్ష, చంప్ర, గీర, పాదుక, ఉల్క, ఇత్యాదిశబ్దంబులు కంధరా
దులు. 1. విషువు భక్తచరణశ్రుంతుఁడవు.

[illegible]

అంకహారితప్రకరణము.

67 నూ—హాలంతంబు ప్రిథ్విమకవచనాంతతత్వం బిందు
నామరబగు.

యక్ - రాట్ - మరుత్ - వీరుత్ - కర్మ - నర్మ॥ శ్వశ
బింబు దప్ప సకారాంతంబు లెల్లు బ్రీఘమైకవచన తుల్యంబులె యగు
నని యెఱుంగునది.

—హరితశబ్దములం గూర్చి చెప్పే డిభాగము.—

వ్యా—సంస్కృతమునందుఁ బ్రథమావిభక్త్యంతమొద్దిమో యశబ్దంబు తెలుం
గుభాషయందు హలంతంబులకు నామవాచకంబగు. నామమనఁగా:—ధాతువుకాని
దియుఁ, బ్రత్యయముకానిదియుఁ, బ్రత్యయంబు కడపట్టలేనిదియు, నగునర్థముగల
యాపము. ఉ॥ యక్, మొదలైనవి హలంతంబులు. 'శ్వ' అనుశబ్దంబుత్క 'కర్మ'
వర్మ, మొదలైన నకారాంతంబులెల్లను సంస్కృతప్రథమైకవిచనములే యిందు నామ
వాచకము లగును.

68 సూ—ఉగాగమంబును ద్విత్వంబును దుదిహల్లునకగు.

ఉగాగమాంతంబుల కిగ్గొసూత్రముచే బ్రథమైకవచనలోపంబగు! రుక్కు - రాట్టు - మరుత్తు - వీరుత్తు॥ ఉగాగమంబులేమింజేసి యుచటనాంతంబుల కస్త్రీలింగంబులకుం బ్రథమైకవచనలోపంబు లేదు॥ కర్మము - వర్మము - చర్మము - సుధన్వఁడు సుత్రాముఁడు.

వ్యా—శుదిహల్లునకు ద్విత్వంబై ఉకారంబంతాగమంబుగావచ్చును. ఉగాగమంబంతమందుఁగలశబ్దంబులకు ఇగ్గొ, అనునలువదినాల్గవసూత్రంబుచేతఁ బ్రథమైకవచనంబునకు లోపంబుకలుగును. ఉ. రుక్కు - రాట్టు - మరుత్తు - మొదలైనవి. స్పష్టము ప్రక్రియాక్రమంబిందుక వ్రాయఁబడును. రుక్. ఇది సంస్కృతంబులోఁ బ్రథమైకవచనాంతంబు. ఈప్రథమైకవచనమే (రుక్) తెలుంగులో నామంబగు. (ప్రాతిపదికము) పిమ్మట నీశబ్దంబుయొక్క యంత్యమైనకకారంబునకు ద్విత్వంబును, అంతాగమంబైన ఉకారంబును, ఈప్రకృత సూత్రంబుచే గలిగి రుక్కు అగును. ఇయ్యది ఉకారాంతంబు కావున నలువదియెనిమిదవ సూత్రంబుచే వున్దకంబు పుట్టి నలువదినాల్గవసూత్రంబుచేత లోపించినది. ఇట్లే. రాట్టు - మరుత్తు - వీరుత్తు ఇత్యాదులయందుఁ బ్రక్రియకక్రిమంబూహించుకొనునది. 'కర్మ' ఈశబ్దంబు సంస్కృతంబులో నకారాంతంబు. నకారంబునకులోపంబువచ్చి దీనిప్రథమైకవచనము 'కర్మ' అని యుండును. పైసూత్రంబుచే నీసంస్కృతప్రథమైకవచనరూపంబై యీ తెలుంగుభాషయందు నామంబగు. అనుహన్న పుంసకంబు గావున నీయదంతంబునకు మున్దకంబుకలిగి 'కర్మము' అని యుండును.. ఇట్లే. వర్మము, చర్మము' మొ. ఇవి సంస్కృతంబులో నకారాంతశబ్దాలంతంబులైనను దేనియందుఁ బైసూత్రంబుచేత 'కర్మ' వర్మ - చర్మ ' ఇత్యాదులే ప్రాతిపదికములై శుదిహల్లు లేమింజేసి ద్విత్వంబును, ఉగాగమంబును, రావయ్యెను. గొప్పపండితులు సయితము 'కర్మ' అను ప్రథమైకవచనాంతరూపంబు సంస్కృతభాషలో వాక్కునకు నభ్యస్తంబగుటంజేసి తెలుంగులో మున్దకంబు లేకుండ 'కర్మ' అని సంస్కృతప్రథమైకవచనంబే ప్రయోగింతురు; కాని 'కర్మము' అని యుపయోగింపవలయును. 'కర్మము, అనుదానికి 'కర్మవు, అను

రూపాంతరంబు గ్రంథంబులఁ గవులువాడుచుండిరి. ఇట్లే. ధర్మము - ధర్మవు.
అగ్నిము - అగ్నివు. వర్గము - వర్గవు. (వర్గ, అనియు మఱియొకరూపంబు) మొద
లైనవియు గ్రంథంబులయంగుఁ గలవు. ఇందులకుఁ బ్రమాణము. భవేష్ఠర్మాది శబ్దా
నాంకుశ్చవుశ్చాత్రికుత్రిచిత్, అని యహోబలపండితీయమునందుదాహరింపఁ బడినది.
చ|| అనని య రాజకంబయినయప్పుడు భూప్రజలందు సర్వభక్తువులు దొలంగుడేన
మునిముఖ్యులు వాయుదురోలి వృష్టిలే! దవు మఱియర్థువుల్ దరుగునందురు గావునఁ
శాలయాపనం | బవితభవాక్యచేయకరయంబున రాజ్యము నిల్పమిత్త టీన్, భార-
ఆది - 4ఆ. నకారాంతవైన శుభన్వత్, అను శబ్దంబుయొక్క ప్రకృతైకవచనంబులు
సంస్కృతంబులో శుభన్వా, అని దీర్ఘాంతంబుగ నుండును. ఈదీర్ఘాంతంబే తెలుగు
భాషలో నాచుంటే నామంబులకుది, అను నేబది నాల్గవనూత్రిప్రకారంబు ప్రా
స్యంబుకలిగి మహద్వాచకశబ్దంబగుటచే నిరువదియొకటి యిరువది రెండవనూత్రింబులచేత
నుత్వదుజ్జులు గలిగి శుభన్వఁడు, అయినది. ఇట్లే శుత్రాముఁడు, ఇత్థాది మహ
ద్వాచకనకారాంతశబ్దంబు లూహించుకొనవలయును.

69 సూ—దీర్ఘంబుమీఁది హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబు
గానగు.

వాక్కు - వాకు|| స్వరాట్టు - స్వరాటు.

వ్యా—దీర్ఘ ముతరువాతవచ్చు హల్లునకు ద్విత్వము బహుళముగా నగును.
వాక్, అను నీశబ్దంబున కంతంబైన కకారంబునకు ముందుదీర్ఘంబుండుటచే ద్విత్వంబు
బహుళంబై వాక్కు, అనియుఁ, బాక్షికంబై వాకు, అనియు నగును. ఉగాగమంబు
మాత్రంబు అటువదియెనిమిదవనూత్రింబుచే నిత్యంబుగానగును. అటువదియెనిమిదవ
నూత్రింబులో ఉగాగమద్విత్వంబులు సన్ని యోగశిష్టంబులైనను, ఈప్రకృతనూత్రం
బులో ద్విత్వంబొక్కటియే బాహుళికంబుగ నివర్తింపఁబడినది. కావున ద్విత్వములేని
యప్పుడుకూడ, ఉగాగమంబు నిర్బాధంబుగావచ్చును అందున వాకు-స్వరాట్టు
ఇత్థాది ద్విత్వరహితరూపంబు లుగాగమంబుతో నుండుదగు.

హాస్య— శ్రీమంతమ్, అనుచాని శునిమకారంబునకు లోపంబు కలుగును. ఉ
శ్రీమంతమ్, గుణవంతమ్, విద్వాంస, మొదలైనవి. వీనికి, (శ్రీమంత మొదలైనవానికి)
అజంతంబులైన రామ, సుందరి శబ్దంబులకుంబలె డుజ్జాములు వచ్చును. ఉ, అతఁడు
శ్రీమంతుఁడని ఇద్దరి నపునకరింగఁమైనయపుడు మువర్ణకమువచ్చి, హాని వంశము
శ్రీమంతుఁడు, అని యడుగు. ఇట్లే పీఠివంశము గుణవంతము, మొ. అప్పరస, అను
చానికి అచ్చు వచ్చు. అనుచూకారంతఁగా గలవని యొకానొకఁడెక్కిరి; కాని యది
అనుచూకారంబునకుంబలె డుజ్జాములు వచ్చును. అనుచూకారంబునకుంబలె డుజ్జాములు
బుచ్చేత (శరీరంబు) ప్రసంగమునందు మతుప్పు, మొదలైనవి జ్యంతంబులే (జీ +
అంత=జ్యంత. అనఁగా నీకారంబులమాత్రమే) యందు గ్రహింపబడును. మతు
బాదప్రతిష్ఠాకారంబులు హహాహ్వానకారులను దేలియఁజేయునపుడు శ్రీమంతమ్,
ఇత్యాది సంస్కృతశబ్దములతో నుండునట్లుగా నామంబులగుననియు, బ్రెప్ర
త్యయంతంబులే సంస్కృతంబున స్త్రీలింగంబును పోధి గునప్పుడు శ్రీమతీ, గుణవతీ,
విదుషీ, శునీ, ఇత్యాది ప్రకారంబుగా సాంస్కృతిక ప్రాతిపదికములై యుండును
గాన నట్టిదీర్ఘాంతంబులే యీభాషయందు నామంబులుగా గ్రహింపబడునని భావ
ము. పిమ్మట నేబది నాల్గవనూత్రంబుచే దీర్ఘంబులకు హ్రస్వంబులుగలిగి యేబదియేడ
వనూత్రంబులకు బ్రహ్మైకవచనలోపంబుగలిగి, శ్రీమతి, గుణవతి, విదుషి, ఇత్యాదికముగా
హ్రస్వాంతంగానై యుండును. శ్రీమంతురాలు, ఇచ్చట శ్రీమంత, శబ్దాదులు
మహాతికి విశేషంబుగానే వినిపించబడి నేరిగలది, అచ్చుయచ్చముచెప్పునప్పుడు వృత్తి
యందు స్త్రీనామోచ్చారణమునకు, శబ్దంబుతో సమాసంబుచేయుచో సంధిపరిచ్ఛే
దములోని ముచ్చునకు నుండునూత్రంబుచే మత్వరుగాగమంబులుగలిగి శ్రీమంతురాలు,
అనుచూకారంబునకుంబలె డుజ్జాములు వచ్చును. నేరిగలస్త్రీ, గుణముగల
స్త్రీ, ఇత్యాదికముగా వర్ణించును. ఈమతుప్పుష్కయంతరూపంబులు సంస్కృతం
బుతో నామంబులు వికారవికారంబులు చెట్టిబ్బుగా భ్రష్టతో బ్రయోగింతురు.
అనఁగా బుద్ధిసంతుఁడు, ఇహలో బుద్ధిసంతుఁడు, అనియును, గుణవంతుఁడు, ఇ
త్యాదిస్థలంబయ్యును అనుమంతుఁడు, అనియు నపభ్రంశంబుగా వాడుదురు. ఈ
చెప్పునట్టియంశంబు సంస్కృత వ్యాకరణంబులోనిదియైనను దెలుంగుకవులకుఁ దెలి

యట యవసరంబు గావున నీక్రింద స్పష్టపఱుపఱుచుచున్నది. మకారాకారాంతంబులైన శబ్దంబులమీఁదను, మకారాకారాంతంబులైన శబ్దంబులమీఁదను, ఇచ్చునుతుప్ప్రత్యయమకారము సాధారణంబుగవకారంబునను. ఉ. బుద్ధి-మతి-క్రి, ఇత్యాదులకారాంతంబులు కావుగావున, ముద్ధివంతుఁడు, మతివంతుఁడు, క్రివంతుఁడు, ఇత్యాదికముగా మకారముతోనే యుచ్చరింపవలయును, ధన, ఆచార, విద్యా, ఇత్యాదులకారాంతంబులును, దీప్తికారాంతంబులును, గావున మతుప్ప్రత్యయము వకారంబును బొంపఁగా ధనవంతుఁడు, ఆచారవంతుఁడు, విద్యావంతుఁడు, ఇత్యాదికముగా వకారంబులతో నుచ్చరింపవలయును. రశ్మి, లక్ష్మి, ఇత్యాదిశబ్దంబు లీకారాంతంబులైనను మకారోపధకంబులుగావున రశ్మివంతుఁడు లక్ష్మివంతుఁడు, ఇత్యాదికముగా వకారంబుతోడ నేయుండును. యశస్ తేజస్, ఇత్యాదిశబ్దంబులు ఆకారోపధకంబులుగావున యశస్వంతఁడు, తేజస్వంతఁడు ఇత్యాదికముగా వకారసహితంబుగానే యుండును. పక్షంబున వకారాంతంబులు మతుబర్ధంబునందు యశస్వి. తేజస్వి, ఇత్యాదికముగ వ్రేని, ప్రత్యేకసాంతంబుగా నుండును. తెలుఁగుకవిత్వంబునఁ బ్రాయీకంబుగా నవసరంబుగావునఁ బ్రసక్తానుప్రసంగంబున నిచ్చట నీయంశము వినరింపఁబడెడిది.

72నూ - ముదాదులకు బ్రథమైకవచన లోపంబులేదు

ముదము - ఉపాసహము - స్రజము.

వ్యా - ముత, మొదలైనశబ్దంబులకుఁ బ్రథమైకవచనలోపంబు గలుగదు. అనఁగా ముచ్చబంబు మొదలైనవి హలంతస్త్రీలింగంబులుగావున నటునదియొనిమిదవ మాత్రంబుతో ఉగాగవద్విశ్వంబులు గోని నలువది నాల్గవసూత్రంబుచేఁ బ్రథమైకవచనలోపంబుగోని ముత్తు, ఇత్యాదికముగా ననిష్టరూపంబు కావలసియుండె. తన్ని వారణార్థము ముదాదులు డెబ్బదియవసూత్రములోని మతుబాదికగణంబులోఁ బరింపఁబడియె. అందున మురమ్, ఉపాసహమ్, స్రజమ్, ఇత్యాది మకారాంత సంస్కృత ద్వితీయైకవచనాంతంబులే ప్రతిపదికంబై డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుతోత మకారలోపంబుగలుగు స్త్రీలింగత్వ హేతుకమైన ప్రథమైకవచనలోపంబు (ముగ్ధకలోపము

ఏబదియేడవసూత్రంబుచేఁ బ్రాప్తింనుచుండఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే నిషేధింపఁ బడి మువర్ణకంబుతో ముదము, ఉపానహము, స్రజము, ఇత్యాదిరూపంబులు సిద్ధించెను.

73 సూ-ఋత్విగాదులుద్వితీయైకవచనాంత తుల్యంబులువిభాష నగు

ఋత్విజాడు - ఋత్విక్కు - నీవృతము - నీవృత్తు॥ ఋత్విగాదికంబాకృ తిగణాబు.

న్యాయ—ఋత్విక్కు మొదలైనశబ్దంబులు సంస్కృతద్వితీయైకవచనాంతంబు లతో సమానమై విభాషగానగును. అనఁగా ఋత్విచ్ఛబ్దముయొక్క సంస్కృ తద్వితీయైకవచనము ఋత్విజమ్, అనియుండు. ఇదియే తెలుంగులోఁ బ్రాతిపదికము కాఁగా డెబ్బదియొక్కవసూత్రంబుచే నంత్యమకారంబు లోపించి ఋత్విజ, అయి నది. పిమ్మట నిరుచనియొకటి యిరుచనిరెండు సూత్రంబులచే నుత్వడుజ్వర్ణకంబులు కల గి ఋత్విజాడు, అయినది. విభాషయగుటచే ఋత్విచ్ఛబ్దము హలంతంబు గావున నఱుచదియెనిమిదవ సూత్రంబుచే నుగాగమ ద్విత్వంబుగలిగి నలువది నాల్గవసూత్రంబుచే నైన ప్రకృతైకవచనలోపంబుతో ఋత్విక్కు, అనురూపంబు పక్షంబుననయ్యె. నీ వృచ్ఛబ్దముయొక్క సంస్కృతద్వితీయైకవచనము నీవృతమ్, దీనియంతిమమకారంబు డెబ్బదియొకవవ సూత్రంబుచే లోపించియనుహద్వాచకంబుగావున ముప్పదితొమ్మిదవ సూత్రంబుచే మువర్ణకంబునచ్చి నీవృతము, ఇట్లయ్యె. విభాషయగుటచే నీవృచ్ఛబ్దంబు హలంతంబు గావున నఱుచదియెనిమిదవ సూత్రంబుచే నుగాగమ దిత్వంబులు గల్గెని నలువది నాల్గవసూత్రంబుచే ప్రకృతైకవచనలోపంబుతో నీవృత్తు, అను రూపంబు పక్షంబుననయ్యె. వణిక్కు - వణిజాడు. పుష్పముక్కు - పుష్పముచుడు. వేపని త్తు - వేపనిదుడు. పాలితకకుష్ప - పాలితకకుభుడు. ఘృతస్పృక్కు - ఘృతస్పృకు డు. సుగర్వట్టు - సుగర్వట్టుడు, అమృతలిట్టు - అమృతలిహుడు. త్వక్కు - త్వచ నము. తట్టిత్తు - తట్టితము. జలముక్కు - జలముచము. మధులిట్టు - మధులిహము. కకుప్పు - కకుభము. ప్రావృట్టు - ప్రావృషము. మొదలైనశబ్దంబులు. ఆకాగసాన్య

శ్యంబునందేని ఋత్విగాన్యాకృతిగంబులోనినని యూహించుకొనునది. హజీయు. ఆపత్తు - ఆపద. తృష్టు - తృష. సంపత్తు - సంపద. సంపత్తు - సంపద. తృష్టు - తృష. దిక్కు - దిశ. దుష్టు - దుష. త్విష్టు - త్విష. ఈమొదలైన శబ్దంబులు ఋత్విగాన్యాకృతిగంబులోనివి. ఇవి కూలంతంబులు. పక్షంబున ద్విత్వీయైకవనాంతకుల్యంబులు హాలంతంబులు ప్రాతిపదికములైనప్పుడు అమనదియెనిమిదన నూత్రంబుచే నుగాగమ ద్విత్వంబులు గలిగి నలుకదిన్వాల్యకూత్రంబుచే బ్ర. మొకవచనలోపయితో ఆపత్తు, సంపత్తు, తృష్టు, ఇత్యాదికముగా రూపంబులు. పక్షంబున ద్విత్వీయైకవనాంతకుల్యంబులైనచో ఆపదయ్, తృషయ్, సంపదయ్, ఇత్యాది మకారాంత సంస్కృతద్విత్వీయైకవచనంబులే ప్రాతిపదికయ్యై సంస్కృతభాషలో స్త్రీలింగంబులైన రాశబ్దంబుల ప్రథమైకవచనముల్యంబులు ఏబదిరెండవనూత్రంబుచే లోలింప ఆపద, తృష. సంపద ఇత్యాదిరూపాంతరంబులనొందె.

74నూ - ఒకానొకచోమహత్వంబునందుమత్తుప్తకారంబునకానాదేశంబువిభాషనగు.

హనుమానుఁడు - హనుమంతుఁడు - భగవానుఁడు - భగవంతుఁడు - ఇత్యాది.

వ్యా—ఒకానొకచోట మహద్వాచకమునందు ముఖపృష్ఠ్యయతకారంబునకు ఆన, అనునది విభాషగావచ్చును. ఉ. హనుమానుఁడు. దీనిప్రాతిపదికము మత్తుబంతము 'హనుమత్' అనియుండునుగానఁ బ్రత్యయతకారంబునకు 'ఆన' అనునాదేశము గలిగి ప్రకృతసూత్రంబున 'అనుమ + ఆన' ఇట్లయి అపవాదిస్వరసంధి (నూ11|| సంధి-ప) చేనయిన హనుమాన, శబ్దంబునకు నిరుపదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రంబులచే నుత్వమన్వర్తకంబులు వచ్చి హనుమానుఁడు, అనురూపంబయ్యె. హనుమంతుఁడు హనుమచ్ఛబ్దంబు మహత్తును బోధించునపుడు ద్విత్వీయవిభక్తిలో హనుమంతమ్, అని సంస్కృతంబునందుఁ బ్రయోగింపబడును. మకారాంతంబైన హనుమంతమ్, ఇత్యాది సంస్కృతద్విత్వీయూతంబులు తెలుండునందు నామంబులుకాగా డెబ్బదియొక్కవ నూత్రంబుచే హనుమంతమ్, అనునాంతమ్ యతియునుకాకంబునకు లోపంబుగలిగి

‘హనుమంత, అయినది. పిమ్మట నిరువదియొకటి యిరువదిరెండు నూత్రంబులచే నుత్వ
దుష్వర్గకంబులుగలిగి హనుమతుడు, అయినది. ఇట్లే భగవానుడు - భగవంతుడు
మొదలైనవి. మఱియు హనుమంతుడు, అనుదానికి హనుమ, అనియు రూపంబు
గలదు. అ|| నె|| పడగనున్న హనుమభయవిహ్వలుడుగాడు | అరదమునకునూతుఁ
డమృతుండు’ భార- క|| నారూపం | బనుపమ మగునని హనుమ కనిలజుడనియొక
భార - ఆర - 3 అ.

75 నూ—విశ్వకర్మానులకు స్త్రీత్వంబగు.

స్త్రీలింగత్వాతి దేశంబుచేతనుత్వడుజ్జులులేవని యెఱుంగునది || వి
శ్వకర్మ - కృష్ణవర్త - అశ్వత్థామ - యువ - యజ్వ - ఇత్యాదులు.

వ్యా—విశ్వకర్మ మొదలైనశబ్దంబులు స్త్రీలింగతుల్యంబులు. అనగాస్త్రీలింగ
ధర్మం బారోపించుటచే నుత్వడుజ్జులురాక ప్రభుమైకవచనలోపంబు గలుగును.
ఉ. విశ్వకర్మ సంస్కృతంబులో ‘విశ్వకర్మ’ శబ్దంబు నకారాంతము. మహద్వాన
కంబు. దీని ప్రభుమైకవచనము విశ్వకర్మా, అని దీర్ఘాంతంబుగానుండును. ఇదియే
తెలుంగులో నలువదియేడననూత్రంబుచేఁ బ్రాతిపదికంబుగా నెంచబడును. తరువాత
నేబది నాల్గననూత్రంబుచేత హ్రస్వంబుగలిగి ప్రకృతనూత్రంబున స్త్రీత్వాతిదేశంబుచే
నేబదియేడననూత్రంబుచేఁ (బభుమైకవచనలోపంబుగలిగి విశ్వకర్మ, అనురూపం
బేర్పడినది. ఇట్లే ‘కృష్ణవర్త’, అశ్వత్థామ, (అశ్వ + స్థామ.) ఇది పృథ్వీదరాదిగణం
బులో నిది గాన సకారమునకుఁ బకారముగలిగి “అశ్వత్థామ” అయినది. చిన్నయ
నూర్మాది గ్రంథంబులందు ఆశ్వత్థామ, అనియుంటున్నానాదికము) యువ, యజ్వ,
మొదలైనవి. మఱియుఁ ద్రిలింగలక్షణ శేషమందు ‘సీ|| విశ్వకర్ముని కూతువిశేషలావణ్య
సముజ్జ్వల జేకొని మూరిబోయి’ ‘మూరి- ఉ- 4ఆ. అనులక్ష్యంబునుజూపి ‘విశ్వ
కర్ముడు, అనురూపంబు గలదని తద్రంభకర్తగారు నుడివిరి. కాని విశ్వకర్మకు
కూతు, అని సవరించినచో గ్రంథంగము గలుగక సలక్ష్యంబుగ నుండునని యెఱుంగు
నది. ఉ. స్వార్థే = ఇట్లు. భార. ఆది 4 ఆ23 బస. క|| పడయం గానలయునాడు
సంతతిగావిందు విచిత్రవీర్యకక్షేత్రములకా (విచిత్రవీర్యక = స్వార్థేక).

76 నూ—మహాద్వాచకమయిపులింగంబగు బ్రహ్మశబ్దమునకు స్త్రీత్వంబగు.

బ్రహ్మ - ఈశబ్దముచతుర్ముఖ ఋక్సేగ్విపులకువాచకంబు॥ తత్వతపోవేదయోగ వాచకంబగునేని బ్రహ్మమునాఁబడు.

వ్యా—మహాద్వంబునఁ బులింగంబగు బ్రహ్మశబ్దంబునకు స్త్రీత్వంబుగలుగును. అనఁగా 'బ్రహ్మ' అనునపుడు 'బ్రహ్మజేవుఁడు, యజ్ఞములోని కర్మకారకుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు' అనునర్థంబగు. 'బ్రహ్మక్', శబ్దంబు నకారాంతము. ప్రథమైకవచనము. 'బ్రహ్మ', అని దీర్ఘాంతంబుగానుండును. పిమ్మట నేఁబదినాల్గవసూత్రంబుచేత హ్రస్వంబుకల్గి ప్రకృతసూత్రంబుచే 'బ్రహ్మ, అని హ్రస్వాంతంబుగాఁ దెలుంగు ప్రథమరూపంబగు. బ్రహ్మ, శబ్దంబునకు 'పరమాత్మ, వేదము, తపస్సు, ఒకగ్రహయోగము' అను నర్థము చెప్పునపుడు 'బ్రహ్మము' అని మునర్ణకంబుతోఁ జెప్పవలెను,

77 నూ—ఆత్మేమసజాతంబులకునాంతములగుమనుజసంజ్ఞలకు స్త్రీత్వంబుబహుళంబుగానగు.

ఆత్మ - ఆత్మము - ఆత్మఁడు - మహిమ - మహిమము - అణిమ - అణిమము - గరిమ - గరిమము - లఘిమ - లఘిమము - దేవశర్మ - దేవశర్మము.

వ్యా—'ఆత్మక్' శబ్దంబునకును, 'ఇమనిచ్', ప్రత్యయాంతంబులకును, నకారాంతంబులైన మనుజసంజ్ఞావాచకంబులకును, స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగా నగును. ఁ. ఆత్మ - ఆత్మము - ఆత్మఁడు. ఇచ్చట స్త్రీలింగత్వంబుచే 'ఆత్మ' అయినది. 'ఆత్మము' ఇదిబ్రహ్మము వనస్సు శరీరముస్వభావము, ఇత్యాదికము తెలియజేయునపుడు మునర్ణకాంతంబుగా నిల్చుండును. అత్మఁడు, ఇచ్చట, స్త్రీవిద్యావము వైకల్పికంబుగావునఁ బక్షంబున నుత్పన్నమృత్తకంబులు గలిగెను. 'మహిమ, గరిమ' మొదలైనవి. 'ఇమనిచ్' ప్రత్యయాంతంబులు స్త్రీవిద్యావంబున నేఁబదియేడవసూత్రంబుచే మునర్ణ

కంబు లోపించియుఁ బక్షంబున మువర్ణకంబుతోనుండును. ఈ పద్మయంబును.
ఉ. మహిమ - మహిమము - ఇట్లే అణిమ - అణిమము - గరిమ - గరిమము - లఘిమ -
లఘిమము. మొ. 'దేవశక్య' ఇయ్యది నాంతము - సంజ్ఞావాచకము. స్త్రీత్వముబహుళ
మనుటచేత 'దేవశక్య' అనియు, బక్షంబున 'దేవశక్య'ము. అనియురెండురూపంబులు
ఇట్లేకృతవర్ణ-కృతవర్ణము మొ. ఉ. ఉజ్వలఘనశకి వెచి కృతవర్ణనిబాహులనొంచి
ధైర్యనిశ్చలమతిభార. (దోష- 4ఆ.)

78 నూ - మహత్త్వంబున స్వార్థపరంబగు రాజశబ్దము రాజునాఁబడు.

రాజు-ఖిగరాజు || అమహత్త్వంబునందు - రాజము - వృక్షరాజ
ము || ఉపసర్జనత్వంబునందు - హతరాజుఁడు పరశురాముఁడు.

వ్యా.-—మహత్త్వంబునందు 'రాజ' శబ్దార్థము విశేషంబు గాకుండఁ బ్రధా
నముగా నెంచబడునపుడు రాజు, అనఁబడును ఉ. రాజు - ఖిగరాజు-ఇవి మహద్వా
చకంబులు, ఖిగరాజు, అనునపుడు పక్షులకు రాజని యర్థము కావునవ. స్త్రీతత్త్వగుణస
మాసము 'ఉత్తరప్రధానస్వగుణ' అనుటచేసి సమాసంబులో నుత్తరపదంబైన
రాజశబ్దంబుయొక్క యర్థమే ప్రధానమైనది; కావున డుజ్వలకలోపంబుతో నుకా
రాంతమయ్యె. అనుమాదివచ. యందు నకారాంత 'రాజక' శబ్దము అటువదియేడవ
సూత్రంబుచే సంస్కృతప్రదేశమునా తకుల్కంబై యనఁగా 'రాజా' అని దీర్ఘం
తంబై రేఁబనినాల్గవసూత్రంబుచే హ్రస్వంబుగలిగి ముప్పదితోమ్మివన సూత్రంబునం
జేసి మువర్ణకంబుతో 'రాజము' అను రూపమేర్పడెను. 'వృక్షరాజ' శబ్దంబు టచ్
ప్రత్యయాంతంబై 'రామ' శబ్దంబువోలె సంస్కృతంబులో ననంతంబు. ఆనుమాదర్థకం
బు గావున ముప్పదితోమ్మివన సూత్రముచే 'వృక్షరాజము' అయినది. ఇట్లే
'ఖిగరాజ' శబ్దము సంస్కృతంబులో నదంతంబైనను మహద్వాచకంబగుటచేసి
యీసూత్రప్రకారంబున డుజ్వలకలోపంబు నిపతింపఁబడినది కావున 'ఖిగరాజు, అని
యత్వసూత్రంబుతోచే ప్రదేశాంతంబయ్యె. ఉపసర్జనత్వంబునందు (అప్రధానార్థ
మందు.) హతరాజుఁడు పరశురాముఁడు పరశురాముడుచంపఁబడ్డ రాజులుగలవాఁడ

యర్థము, ఇచ్చట రాజశబ్దార్థము ప్రాధాన్యముగాక పరకురామునికి విశేషమంటైనందున నుత్పదుజులతో రాను, శబ్దముతోలేనుండె. దీనిలోని 'హతరాజాడు' ఇత్యాది ముష్కర్తకాంతరాజశబ్దస్థలములతో జకారము తాలవ్యముగానుచ్చరింపవలయును. రాజు ఇత్యాదుకారాంతస్థలములయందు జకారము సంశ్చయముగా నుచ్చరింపవలయును. తత్సమమైనరాజశబ్దము సంశ్చయజకారము తొలగించు నీరంగతి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదవిశేషనూత్రిము నొద్దఁ జిన్నయనూరిగ కిరేపకే శబ్దముబడినది. ఈశబ్దము విషయమై చాళిద్యయంబు గలదు. ఈశబ్దము తత్సమమైనపుడు తాలవ్యజకారముతోనే యుచ్చరింపవలెననియు, దానంతేసియే రాఘవపాండవీయమునందుఁ జకారముపాఠము రాజయశశ్చవైతీ' 1ఆ. అనుప్రయోగంబు భారతరామాయణార్థములయందు సహజమైనదనియుఁ జెప్పుదురు. భారతార్థమునందు పాఠము రాజయశశ్చ' (ఇచ్చట పాఠము రాజశబ్దంబు సంబుద్ధ్యంతము) ఇచ్చట రాజశబ్దంబులోని జకారము తత్సమశబ్దముటికెంబుగానఁ దాలవ్యంబుగా నుచ్చరింపవలెననియు, నందుననే రామాయణార్థమునందుఁ గూడ పాఠము రాజయశశ్చ, అని పదచ్ఛేదమై తెల్లనయినయజనాహంబు కీర్తియన్న యర్థమిచ్చునప్పుడు తాలవ్యజకారముటికెవైన 'అజ, శబ్దమువలనఁ బ్రాకరణికార్థంబు చెడలేననియు, వాహకవి ప్రయోగంబును దృష్టాంతీకరించుచున్నారు రాజశబ్దము వైకృతమైనపుడు దాని యందలి జకారంబు సంశ్చయముగాఁ బ్రాకరణలయునందురు. జకారంబు సంశ్చయముగాను, దాలవ్యంబుగాను, నుచ్చరించు భేదముననే శబ్దంబులు వైకృతంబయియు, నీశబ్ద మేర్పడినది కాని రూపంబులలో భేదంబులేని నారితాత్పర్యంబు. ఇట్లు సంశ్చయ తాలవ్యభేదంబున వైకృతంబును, చత్సమంబును వైకృతశబ్దంబు లనేకంబులుగలవు.

తత్స	వైకృ	తత్స	వైకృ
పంజరము	పంజరము	జవాది	జవాది
లజ్జ	లజ్జ	జాలము	జాలము
జగము	జగము	నండి	నండి
మంచము	మంచము	కొంచనము	కొంచనము
లంచము	లంచము	వంచన	వంచన

ఇత్యాదులు పెక్కులుగలవు. పైశబ్దంబులువోలే రాజశబ్దము వైకృతంబుగాను, దత్తమంబుగాను, నుండువచ్చునుండురు. అర్థతెనుంగులో వ్రాయబడిన పెక్కుప్రబంధంబులందును. నిఘంటువులయందును, రాజశబ్దంబుపయోగింపబడినది. అయ్యది వైకృతవాచక తత్సమమును. అట్లు మోగించుట కొన్నింటి నుచూపారించెద. నీ|| రాచవాడనంగను రాజన త్సతీయుఁ డొప్పు నేనికసామి యొడయడందొర | రాయఁడు రాశేఁడు రాజేకిమిహను వరసాలసంజుతె పరంగమండు* ఆంధ్రభాషార్థనము

బ్రహ్మవర్ణము. నీ|| వానిఁడురా రాజువడచక్కియొకిమిఁడుతత్త డివెక్కిడిపంటయనంగ' నాంబోఁడుంబు-దేవవర్ణము. తే. వెలయు తెల్లతేజి గలుగురాజ' ఆంధ్రరత్నాకరము. 1ఆ. నీ|| గీ|| కలయుఁ జేయఁబు తెల్లతేజికలుగురాజ' ఆంధ్రరత్నాకరము 1ఆ. నీ|| గీ|| నంపి వానయలుఁడు వలరాజుమరుఁదులచ్చి కొమరుఁడు' ఆంధ్రనావానంగ్రహము. 2ఆ. నీ|| శ్రీశ్రీకిరణయంతటి| రాజులమేలస్సయనుమరాఁగాఁ జనితాఁ' య గూఁజి-చిచి అలలురాజుజేతి యలకమ్మల నంపగుజేమి చెల్వపుంబొల' శులమోనువానగలఁ బోలకన్గివ నీరి పెక్కుగూ! పుల' జగి' యచూతి-4ఆ. ఇట్టి పుస్తకములు కాన్నియనున్నవిగాని తత్సమరాజశబ్దంబు తాలవ్యజకారంబుతోడనే యుండుననిపెట్టెదవ్వనంబు వివరింబుగానుండును. 'రాజు' అనితాలవ్యంబుగా నుండునందున నొకప్పుడు 'రాజు' పండితులలో నయియు లోకంబులోని నుమండును. ఇట్లే 'రాజ' పదమునందును రాజశబ్ద భేదంబునృథనిశ్చయంబుతో నుండుకొని యిట్లున్నట్టి పదములయందు తాలవ్యంబుగనుచ్చరింపరా నుంచినను నది శ్రోతలైనవారలకు వినిపింపకమానదు. కాబట్టి సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదశమసూత్రంబునొద్దఁ దత్సమశబ్దంబులకుంతాక్షరప్రకరణంబులో రాజశబ్దము దంత్యఘటితమని యుదాహరింపఁగలమునాచి నందఁజే యుదాహరణగానున్నది. రాజశబ్దంబుతత్సమమేకాని పైపదమునందేగూడ వ్రాతెనుంగులోఁ బ్రయోగింపఁగూడనియట్టిశబ్దంబు కవులెల్లు నుయోగింపఁగల శంకింపఁదోసి వినుండు. మహాకవులు గ్రామ్యశబ్దములుసయితము గ్రంథములలోఁ బ్రయోగించినచో నవి గ్రామ్యములుగా నెంచవలెననియు, నార్యప్రయోగంబు లష్టాదశాదులకుఁ బ్రవర్తకములనియు, శిరసావహించుమ 'నిరంకుశాః కవయః' అను న్యాయంబు జ్ఞప్తినుండుకొని బహుకరింపవలెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

అట్టి గ్రాహ్యం నీ నహికవులు ప్రయోగించినంతమాత్రన గ్రాహ్యం వైనప్పుడు నుశబ్దంపై
తత్సంబంధం రాజశబ్దంబున తేనుంగులోఁ బ్రయోగించబడినంతమాత్రన నేల గ్రాహ్యం
బాగాను? ఇట్లు ప్రయోగించుట గ్రహించుటలని తెల్పుట నన్న దేశ్య పదంబులను నేననేలు ప
యోగించుట వాస్తవం. నహికవులు నియమంబునన్న యన్న దేశ్య పదంబులనన్న తేనుంగు
లోనికి వాక్యంబున నే గ్రాహ్యంబున నే నాచార్యోపాదాయ ప్రసిద్ధంబైన తత్సమరాజు
శబ్దంబును ప్రయోగించుటలోఁ బ్రయోగించుట తోయదున్నది. కావున నేతివ్యకవిగారు
తత్సవశబ్ద పదంబులో “సీ || ద్వీద్వీకంబునకు విద్వదుదయంబెల్లు భూభృత్పదంబు
నకు భూశ్చిత్తులయ్యె” అట్లు వ్రాయునకును రాష్ట్రపహళీయను రాజపదంబొప్పురాజ
నంగిపర్వల-అనుశబ్దంబున రాజశబ్దంబు నుదాహరించిరి. వైకృతంబుగూడనున్నదని
వారికిఁగోరినయెడల నీశబ్దంబు వైకృతమన్నచుకలెందు గలదని యేలచెప్పకుందురు?
విశేషపరిశోధకైన సీతారామాచార్యులనాచును దహనిభుంబువునందు రాజుశబ్దము
నిరూపించునపుడు, దీరింగొంచు వైకృతంబుగా వాడెయన్నారనియు, నయ్యాది చిం
త్యమైనయంశంబున యుం జెప్పిరి. వారు రచించిన ప్రాథమ్యాకరణంబునందుఁ గూడ
రాజశబ్దంబు వైకృతశబ్దంబును గూర్చి కొంచుకలెదమనియే వ్రాసిరి కాని సర్వకవిసమ
యసిద్ధిబలి నీశబ్దంబున పుట్టి. తాలవ్యజకారంబుతోనుండుట విధియని యంగీకరించి
రాజశబ్దంబును బహుశ్రమసాధన ప్రకతమముఖభావముతోఁ బరిహాసాస్పదమైనవిరసో
న్యాకరణ నేయమకంబు నన్నతేనుంగులో నీశబ్దంబును సకలజనప్రసిద్ధంబగుటంజేసి మా
హికవులు నన్నదేశ్యానులతోపాటుగఁ బ్రయోగించిరియని సంతృప్తిజెందుచు నీశబ్దంబు
దంత్యజకారమతిత మైనంత్యనంబేయని దేశకవిభంబుగానంగీకరించుట మేలని నుదా
శయము.

(79) సూ—జగద్రజిత్తులతకారంబునకులోపంబువిభాషనగు.

జగము - జగత్తు - ఇంద్రజి - ఇంద్రజిత్తు - ఋత్విగాదియగుటంజే
సియింద్రజిత్తుండనియువాడంబడు.

వ్యా—జగత్, అనుశబ్దంబుయొక్కయు, ఇంద్రజిత్, అనుశబ్దంబుయొక్క
యు, తకారంబునకు లోపము వైకృత్యంబుగానగును. ‘జగత్’ అనుశబ్దంబులోని త

కారము ప్రకృతసూత్రంబున లోపింపఁగా నపుంసకంబు గావున ముప్పదితొమ్మిదవ
 సూత్రంబున ముప్పదకంబు వచ్చి 'జగము' అనియైనది. వైకల్పికంబనుటచే లోపము
 రానియపుడు అరువదియేడవసూత్రంబుచే "జగత్" అను తకారాంతః బే ప్రాతిపదికం
 బై యలువదియేనిమిదవసూత్రంబుచే నుగాగమద్విత్యంబులుగలిగి "జగత్తు" అనియైనది.
 'ఇంద్రజిత' అనునపుడు ప్రకృతసూత్రంబుచే, తకారములోపింపఁగా "ఇంద్రజి" అ
 ని యొక గూపంబును, తకారలోపము లేనియపుడు అరువదియేనిమిదవసూత్రంబుచే ను
 గాగమద్విత్యంబులు గలిగి "ఇంద్రజత్తు" అను మఱియొక గూపంబును, డెబ్బదియూడ
 వసూత్రంబుంబట్టి ఋత్విగాదులతోఁ జేరినవనుటచేఁ బ్రాతిపదికము ద్వితీయైకవచనాం
 తతుల్యంబుగావున "ఇంద్రజితమ్" అనికాఁగా డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుచే నంత్య
 మకారము లోపించి యరువదియొకటి యరువది రెండు సూత్రంబులచే నుత్పాదకం
 బులు రాఁగా "ఇంద్రజితుండు" అను రూపాంతరంబును నయ్యెను. నాకొమరుఁ
 డింద్రజితుండు | లేకుండుట చెటునాటితెన్" అచ్చ-రా- యుద్ధకాం. ఆ|| వె||
ఇంద్రజితుండస్థానకులోద్భవునిచే ! మూర్ఖునొండు తెలిసి మూర్ఖగతిని మొల్ల-యుద్ధ-
 ఆ|| వె|| చారులరుసుడంచు సోమత్రీచే నింద్ర | జిత్తుడీల్లెననుమఁజెప్పుటయును" మొ
 ల్ల-యుద్ధ-2 ఆ. ప్రేప్రయోగంబులు, ఈ గాగమద్విత్యంబులపై దుశ్శబ్దకంబుతోఁ బ్ర
 యోగింపఁబడికావ్రేయసాధుత్వంబునకు సంశయోన్మత్తంబుగ నున్నవి. ప్రేమూడవ
 ప్రయోగంబు "ఇంద్ర | ఇందునీల్లెననుమఁ జెప్పుటయును" అని సూచించినసలక్షణం
 బుగనుండును. అంతఃకముడయిండు మూత్రము 'ఇంద్రజితుండు' అను ప్రయోగము
 సాధీయముగాఁజప్పఁబడినది. ఇంద్రజి, ఇంద్రజిత్తు" శబ్దంబులకు నింద్రజితుండనుపదంబు
 రూపాంతరంబేకాన దీనియర్థము-ఇంద్రుని జయించువాఁడు. మఱియునీశబ్దంబు-ఇం
 ద్రునిచేత జయింపఁబడినవాఁడనియు, నర్థమిచ్చును. కావున "ఇంద్రజితుండు" అను
 శబ్దంబునకు-ఇంద్రుని జయించిన రూపాదేశపుత్రుండును, ఇంద్రునిచేజయింపఁబడినవా
 డును ననియు, నర్థమై ధేషయంచును, ! ప్రయోగింపఁబడిన జమత్కృతిగానుండును.

80 సూ—సూత్రంబులుతుదిన కారంబునకు లోపంబు బహుళంబు

ఉరము - ఉరస్సు - వక్షము - వక్షస్సు - అర్చి-అర్చిస్సు - ధ
నువు - ధనుస్సు - ఆయువు - ఆయుస్సు || బహుశ్రగ్హణంబునంజేసి
వయస్రభృతులు సకారంబునకు లోపంబులేదు || ఫయస్సు - వయస్సు -
సరస్సు.

వ్యా—సకారంబంతవంబుఁ గలపదముల కడపటిసకారంబునకు లోపంబుబహు
శంబుగానకును. 'ఉర' అనుశబ్దము సకారాంతపదము. దీనియంతరి యంత్యాక్షరం
దైన సకారము ప్రకృతసూత్రంబున లోపింప నదంతపుంసకరింగడువుటచే ముప్పది
తొమ్మిదవసూత్రంబున మువర్ణకంబురాగా 'ఉ'వము' అనియైనది సవర్ణములోపింపని
యప్పుడు అటువదియెనిమిదవసూత్రంబు 'అర్చి'వముగాగమద్విత్వంబులతో 'ఉరస్సు'
అనియైనది. 'వక్ష'ము' అనుశబ్దంబు పైదానివలెనే యెఱుంగునది. 'అర్చిన్' అనుశబ్దం
బునందలి కడపటి యక్షరందైన సకారంబు ప్రకృతసూత్రంబున లోపింపఁగా, 'అర్చి'
అని యైనది. మఱియు నటువది నాల్గవసూత్రంబుచే బ్రహ్మైకవచనంబునకు లోపంబు
గల్గినదని యెఱుంగునది. సవర్ణలోపము కలుగనియప్పుడు అటువదియెనిమిదవసూత్రం
బుచే నుగాగమద్విత్వంబులచే 'అర్చిస్సు', అయినది 'ధనున్', అనునపుడు కడపటియక్ష
రంబకు సకారంబు ప్రకృతసూత్రంబున లోపించి నటువదియెనిమిదవసూత్రంబుచే వువ
ర్ణకంబునచ్చి 'ధనువు', అనియు, సవర్ణములోపనియప్పుడు అటువదియెనిమిదవసూ
త్రంబుచే నుగాగమద్విత్వంబులుగల్గి 'ధనుస్సు', అయినది. ఇట్లే 'ఆయువు', మున్నగు
శబ్దంబులు గ్రహించునది. బహుశ్రమని చెప్పుటచేత 'వయః', మొదలైన వానియొక్క
సకారంబునకు లోపంబుకలుగదు. అనఁగాఁ గడపటివర్ణమైన సకారంబునకు లోపంబు
కలుగక 'వయస్సు', అనియేకాని, 'వయము', అనియుండదు. ఆధునికఁడొకఁడుపయము,
అని ప్రయోగించెను, ఇయ్యది కావ్యంబులమృగ్యంబు. 'వయన్', అనుశబ్దము పక్షికర్థ
మైనపుడు 'వయస్సు', అనియు, ప్రాచీనమున కర్థమైనపుడు 'వయస్సు', 'వయసు', అను
రెండురూపంబులుగలవు. కాని 'వయస్సు', అనునపుడు పక్షిపర్యాయముగాఁ దెలు
గునఁ బ్రయోగంబు మృగ్యంబు. 'ఓజస్సు', 'అనస్సు', 'అంభస్సు', 'వర్షస్సు', 'రక్షస్సు',
'పాథస్సు', 'సరస్సు', 'ఆయుస్సు', 'హవిస్సు', 'చేతస్సు', 'మహస్సు', 'అహస్సు', 'ఆగస్సు', ఇత్యాది
శబ్దంబులకు మువర్ణకంబురాదు. తుదిసలోపంబు బహుశ్రంబుగ నగు 'పథిక్', శబ్దంబు
నకు 'పథిము', 'పూర్', అనుశబ్దంబునకు 'పురము', ఇయ్యవి ప్రక్షమైకవచనాంతంబు

82 సూ — వేదపురోధపురోధసుండు.

వేదశ్శబ్దమునకు నిత్యంబుగాఁ బురోధశ్శబ్దమునకు వైకల్పికముగా నలోపస్త్రీనద్భావంబులు దీనిచేనివతింపబడియె.

వ్యా—వేద - పురోధ - పురోధసుండు. అనఁగా బైయెనుబదియొకండవ నూత్రింబుచేత నవి సాంశంబులగుచే వేధుండు - వేదసుండు - పురోధుండు—ఇట్లు నిష్ఠరూపంబులగుచుండ వేదశ్శబ్దమునకు సకారలోపంబును; స్త్రీత్వాదిదేశంబును, నిత్యంబుగాను; పురోధ, శ్శబ్దమునకు సకారలోపంబును, స్త్రీత్వాదిదేశంబును, నీనూత్రింబుచేత వైకల్పికముగాను; నివతింపబడినవి, (నిపాదమనఁగా—మఱియొక రీతిప్రయోగము సామాన్యమూర్తియచేతఁ గలుగఁచుండఁగా దానికి విరుద్ధముగాఁ బడించిన, రూపము.) వేద, ఇచ్చట సకారములోపించి స్త్రీత్వాదిదేశంబుచే బ్రథమైకవచనలోపంబుగఁగినది. పురోధ— పురోధసుండు, ఇచ్చట సకారములోపించి స్త్రీత్వాదిదేశంబుచే బ్రథమైకవచనలోపంబుగఁగిన పురోధ, అయినది పక్షంబున పురోధనమ, అను ద్వితీయార్థము ప్రాతిపదికంపై డెబ్బదియొకండవనూత్రింబుచే నంతిమసకారలోపంబును, ఇరుదియొకటియిరుది రెండునూత్రింబులచే నుత్పడుచున్న కంబులు గఁగిన పురోధసుండు, అయినది.

83 సూ—మనస్ప్రభృతీనకారంబునకుద్విత్యంబువిభాషనగు.

మనసు - మనస్సు - శిరము - శిరస్సు - నదసు - నదస్సు - న
లోపంబయ్యేనేని - మనము - శిరము - నదము.

వ్యా—మనస్, మొదలైనశబ్దములయొక్క సకారంబునకు ద్విత్యంబు విభాష
గానగును. ఉ. మనసు - మనస్సు. ఇచ్చట “మనస్” అనియుండఁగా నటుచదియె
మిదవనూత్రింబుచే నుగాగమద్విత్యంబులురాఁగా మనస్సు, అయినది. పిమ్మట నీనూ
త్రింబునందు ద్విత్యంబు విభాషగావున నేకసకారంబుతో నుగాగమాంతరూపంబును
నుండు. ఉ. మనసు - మనస్సు. ఇట్లే శిరము, నదసు, ఉరసు - నక్షు - మశసు -

తపసు - తనుసు - తేజసు - మొదలైనవి గ్రహింపవలయును. పీనియంత్యసకారంబు నకు నెనుబడియవసూత్రంబుచే బోపంబుగలిగి యదంతనపుంసకలింగంబుగావున ముప్ప దితొమ్మిదవసూత్రంబుచే మువ్వగ్గకంబురాఁగా మనము, శిరము, సదము, ఉరము- వక్షము- యశము- తపము- తమము- తేజము, మొదలైనవి యయ్యెను.

84 సూ—ద్యుహ్వాచ్ఛబ్దంబులకుదివిహ్వాదియగు.

దివి - దివులు - హ్వాది - హ్వాదులు॥

వ్యా—దెవ్, అను ఏకారాంతశబ్దంబునకు దివి అనియు, హ్వాద్, అను దకారాంతశబ్దంబునకు “హ్వాది” అనియుఁ బ్రథమావిభక్తియగును. ఉ. దివి-దివులు హ్వాది-హ్వాదులు.

85 సూ—స్త్రీలింగంబులెల్లస్వస్వనియతంబులగుస్త్రీప్రత్యయం బులంగూడియిందుఁబ్రవ ర్తిల్లు.

నామము... ...స్త్రీప్రత్యయాంతము...తత్సమము.

కర్తృ... ...కర్త్రీకర్త్రీ

జనయిత్య... ...జనయిత్రీజనయిత్రీ

భాగ్యశాలిన్ ...భాగ్యశాలినీభాగ్యశాలిని

బుద్ధిశాలిన్ ...బుద్ధిశాలినీబుద్ధిశాలిని

మతిమత్మతిమతీమతిమతి

గుణవత్గుణవతీగుణవతి

విద్యత్విదుషీవిదుషి

వనజముఖి ... { వనజముఖీవనజముఖి
వనజముఖా... ...వనజముఖి

మీననేత్ర... ...మీననేత్రామీననేత్రీ

అంగాదులకుఁదప్ప సంయోగోపధంబులకు జీప్రత్యయంబులేమింజేసి - మీననేత్రీ - పద్మనేత్రీ - ఇత్యాదులసాధువులు.

కా—సంస్కృతభాషలో స్త్రీత్వము బోధింపఁబడినపుడు స్త్రీప్రత్యయంబు లేదని సంస్కృతకావ్యకరణమునఁ గలుగినో యట్టిప్రత్యయంతంబులే యీభాష నందున వాగ్విరుద్ధంబులగును. ఈ శ్రీ, జనయిత్రీ, బుద్ధితానిని, గుణవతి, మీన నేత్రీ-మొదలైనవి. శ్రీ, జనయిత్రీ, ఈశబ్దంబులకు సంస్కృతభాషలో కర్తృ జనయిత్రీ, శబ్దంబున మహాద్వానకంబులైనపుడు ఋకారాంతంబులుగా నుండును. సాంస్కృతికంబులైన ఋకారాంతశబ్దంబులు స్త్రీలింగంబులో నీకారాంతంబులై “కక్రీ-జనయిత్రీ” అని దీర్ఘాంతంబులగును. పిమ్మట నేఁబడినాల్గవసూత్రంబుచే హ్రీస్వాంతంబులగు. భాగ్యతాని-బుద్ధితాని” ఇత్యాదిసాంస్కృతికనకారాంత పుంలింగంబులు సంస్కృతభాషలో నీకారాంతంబులై తెలుంగున హ్రీస్వాంతంబులై “భాగ్యతాని, బుద్ధితాని” ఇట్లుండును. మతిమతి, గుణవతి ఇత్యాదితకారాంత సాంస్కృతికపుంలింగంబులు స్త్రీత్వంబున నీకారాంతంబులై తెలుంగున హ్రీస్వాంతంబు లగును. ఉ మతిమతి-గుణవతి. సంస్కృతభాషలో ఋకారాంత నకారాంత తకారాంతశబ్దంబులు సావకత్వంబుగా నీకారాంతంబులగు. తెలుంగులో నట్టిదీర్ఘంబునకు, హ్రీస్వంబు కలుగును. ధాతృ-ధాత్రి. దుష్టశాసితృ-దుష్టశాసిత్రీ. నేతృ-నేత్రీ గణిక్ - గణిని. కనిక్ - కనిని. కాశీనాసిక్ - కాశీనాసిని. ధీమత్ - ధీమతి. మహత్ - మహతి. సౌందర్యవత్ - సౌందర్యవతి. (మూలము) అంగాదులకుఁ దప్ప సంయోగోపధంబులకు జీప్రత్యయంబులేమింజేసి, మీననేత్రీ, పద్మనేత్రీ, ఇత్యాదు లసాధువులు. (కా) అట్లేయలైనశబ్దంబులకుఁ దక్క. హత్ సముదాయం బుపధాస్థాన మందుఁగల తక్కినశబ్దంబులకు జీప్రత్యయము! (స్త్రీలింగబోధ కమైన ఈకారము) లేకపోవుటచేత మీననేత్రీ - పద్మనేత్రీ, మొదలైనశబ్దంబులు దుష్టములు. ఉపధయనఁగా:—శబ్దంబునుదెనుండి లెక్కించినచో రెండవదియైనయ క్షరము. కాబట్టి ప్రకృతంబున శబ్దముమొక్క యక్షరంబుల సంతంబునుండి లెక్కించుతఱిని సంయోగము (హల్లులగుమి) రెండవస్థానముం దుండవలయును. మీన నేత్రీ, అనుశబ్దంబులో దువర్ణంబకారము. ప్రార్థనంబులు తకారచేఘంబులు.

పద్మనభ శేఖరి (సోమనాథాలపుత్ర) | చిక్క-విరుపాక్ష మరునిరాచిల్క-తేజి, చాటుధా
ర. ఇవ్వోకంబ్రహ్మచారి మహాను. ఈ ప్రయోగమునకు నాధునికులగ్రంథములయందు
లెక్కలేనట్లు. ఇది చూచుచున్నప్పుడు ముప్పాళ్లకు 'సు' వర్ణంబు పూర్వమందున్న
చో 'సతి' గా మారుచును. ఇది తెలుసుక మెప్పుడు 'సుసతి' అనఁగా 'సుసంతి' అని
ప్రయోగించెడిది. నీ 'స' సాధారణముగా 'స' గేల మొదిపాము. నాడిమి ఫలము
సుసంతికి ముఖము. చి. (ఇ. పా. నాడిమి ఫలము సుసంతికి ముఖము) అన్న కెన్ని కగా నుండును)
క|| తానూరక యోగి సుసంతికి రేకా' అప్పు-సి. (ఇ. పా. తానూరక యోగి యా
సుసంతికి రేకా' అ. సరిహావును) చి|| సవనోఽనాచేవనోసుసంతికిఁ బొలసినీ త్సంతి

మొప్పునుండి 'త్వమే' వాచా-దేతి. ఇచ్చే మోగ్యమైనవంతెంబులుగలది' అ
 క్షయార్థమునందు 'మే' అనిపించుటకు కలహాసము; కాని స్త్రీలకు గజయాన
 లక్షప్రస్థములగుగావున నడకచే కేసుండునంటివని యర్థము చెప్పుకొనుదుఁ బైశబ్దం
 బులున్న పదముల కద్వినయోగమునందు నొకకముంపనచ్చును.

శ్లో. (86) నూ—మహాతీతరంబులగు స్త్రీలింగంబులవి శేషణంబులకుఁ
 స్త్రీబద్ధంబువిభాషకగు.

పద్మలతమనోహరి - పద్మలతమనోహరిణి - హృద్యంబగువి
 ద్య - హృద్యయగువిద్య॥ మొదవులలోఁగపిల నర్థింబు - కపిలవర్ధిష్ఠ

వ్యా—మహాతీతరంబులకాని స్త్రీలింగంబుల వి శేషణంబులకు నపుంసకలింగభగ్గంబు
 విభాషగానగును. అనఁగాఁ పద్మగజభోధకములైనస్త్రీలింగంబులవి శేషణంబులు స్త్రీ
 లింగముగాను, నపుంసకలింగంబుగాను, నుండును. ఉ. పద్మలతమనోహరి - పద్మలత.
 మనోహరిణి. ఇచ్చట 'లత' అనునది జడంబుగావున 'మనోహరి' అనినపుంసకలింగము
 గాను, 'మనోహరిణి' అని స్త్రీలింగంబుగాను, వి శేషణంబుచెప్పనచ్చును. 'మనోహ
 రిణి' శబ్దము సంస్కృతంబులో నాంతంబుగనుక నెనుబదియైదవసూత్రప్రకారంబున
 స్త్రీలింగరూపము 'మనోహరిణి' అనవలయును. ఇట్లే హృద్యంబగువిద్య-హృద్య
 యగువిద్య' మొదవులలోఁగపిలవర్ధింబు, మొదవులలోఁగపిలవర్ధిష్ఠ, మొదలైనవి
 గ్రహింపవలెను.

శ్లో. (87) నూ—భవచ్ఛతాదులకిందుఁబ్రయోగంబులేదు.

భవదాదులగు హలంతసర్వనామంబులకును శత్యరేఖాంతాదులకు
 ను దెనుఁగుభాషయందున్యవహారంబు లేదనియర్థము - సమాసంబులం
 దొలుతంగదిసి యందుఁ బ్రయుక్తంబులగు ॥ భవద్గుణంబులు - త్వదా
 శయము - మత్పుణ్యము = లనద్రూపము - భవిష్యత్కాలము - ధూ
 ర్వహము - ఇత్యాదులెఱుంగునది

వ్యా—భవత్ మొదలైన శబ్దములును, శత్రుప్రత్యగూతరూపములును, రే
 ఘాంతములును, దేనుంగుభాషయందుఁ బ్రయోగింపఁగూడదు. అనఁగా భవత్-త్వత్
 మత్, మొదలైన శబ్దములును, లసత్-భవిష్యత్, మొదలైన శత్రుప్రత్యగూతము
 లును, భూత్-గీత్, మొదలైన రేఘాంతశబ్దములును, దేనుంగుభాషయందుఁ బ్రయోగిం
 పఁదగవుకాని సమాసాంతములయందుఁ గాక తక్కిన సమాసాద్యుష్మభాగములయందుఁ
 బ్రయోగింపవచ్చును. ఉ. భవద్భాగములు - త్వదాశ్రయము-మత్స్యాము, ఇత్యాది
 సమాసస్థలములయందు భవత్ - త్వత్ - మత్. మొదలైన శబ్దములు సమాసాంత
 ర్భాగముగాఁ బ్రయోగింపఁ బట్టివి. సమాసాంతమునందును, వ్యస్తమునందును
 వీనికిఁ బ్రయోగములేదు.

ఆచ్ఛిక పరిచ్ఛేదము.

—C:—

అచ్చతెనుంగుగూర్చి తెలుపునట్టిభాగమునకు నాచ్ఛికపరిచ్ఛేద
 మని పేరు

1 సూ—సంస్కృతసమేతరంబయిన యీభాషయచ్చయనంబడు
 స్పష్టము.

వ్యా—సంస్కృతసమములుకాని యీభాష యచ్చతెనుంగనఁబడును.

2 సూ—ఆచ్ఛికశబ్దములెల్లందఱుచుగస్త్రీసమంబులుంక్లీబసమం
 బులయియుండు.

స్త్రీసమత్వాతిదేశముచేఁ బ్రథమైకవచన లోపాదికమును క్లీబ
 సమత్వాతిదేశముచే మువర్ణకమునగునని యెఱుఁగునది| అన్న-మిన్న-

అద్ద - గద్ద - బాణ - గాణ - ఓడ - గోడ - ఇత్యాదులు
 స్త్రీసమంబులు - రిద్యము - కేద్యము - అల్లము - మొల్లము - సు
 న్నము - సన్నము - ఇత్యాదులు స్త్రీజనమంబులు || తిలమగన చుటచే
 బుంలింగిత్వంబులు గొండ్లకకలవని తాత్పర్యము || కొమరుడు -
 చందురుడు - జమిరుడు - కందుడు - ఇత్యాదులు.

శాస్త్ర—అచ్చ తెనుగు కల్పంబులన్నియు నాధారముగ స్త్రీలింగసమంబులు
 గాను, నపుంసకలింగసమంబులుగాను, మండము. స్త్రీస్వరూపిణిమటచేత (స్త్రీ
 లింగసమంబులని చెప్పబడెనది, బ్రహ్మమైకమనయినది లోపంబుగల్గుట మొదలైనవియు
 నపుంసకలింగస్వరూపిణిమటచేత (పుంసకలింగసమంబులని చెప్పబడెనది) మున్దకము
 వచ్చుటయు. గలుగవని తెలిసికొనునది. ఉ. అచ్చ-మిచ్చ-అద్ద-గద్ద-బాణ-గాణ-
 ఓడ-గోడ మొదలైనవారికి బ్రహ్మమైకమనలోపంబు గలదుగావున స్త్రీలింగసమం
 బులు. పియ్యము-కేయ్యము..అల్లము-మొల్లము-సున్నము-సన్నము మొదలైనవారికి మున్ద
 కి ముండినదిగనుక నపుంసకలింగసమంబులు. రేమిదుగ, (నాధారముగ) అని సూత్రంబు
 నయందు చెప్పబడెనది స్త్రీలింగసమంబులును, నపుంసకలింగసమంబులును మాత్రమే
 కాక పుంలింగముతో సమానంబులును గొండ్లక (కొన్ని) కలవని తాత్పర్యము. ఉ.
 కొమరుడు - చందురుడు - జమిరుడు - కందుడు - మొదలైనవి, ఇచ్చట
 బుంలింగసమంబులని చెప్పబడెనది మున్దకంబులైనవి ప్రతిపదవలెను.

21/3 నూ—బల్లిదాదులు సాన్కృతతత్త్వంబులు.

మహత్త్వంబున వివికుత్వము కాదులు, నమహత్త్వంబున మున్దకాదు
 లును, స్త్రీత్వంబునందాలు శబ్దముతోడ సమానంబునగుగునని యె
 ఱుంగునది || బల్లిదుడు - బల్లిసము - బల్లిదురాలు || బల్లిద - అక్క
 జ - కావల - బెట్టిన - బెడిద - మిసిమిత - మొక్కల - ఇత్యాదు
 లు బల్లిదాదులు.

వ్యా—బల్లిద, మొదలైనశబ్దములు సంస్కృతశబ్దములతో సమానములు. అనగా మహాత్వమునందు బల్లిద, మొదలైనవానికి, తత్సమపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదియొకటి యిరువదిరెండు సూత్రములచే నుత్పాదకాదులును (అనులనుబడే నిగాగమనగాగమములు) అమహాత్వమునందు మున్నగుకాదులును (అదిశబ్దముచేముగాగమమును) స్త్రీత్వమునందు ఆలు, శబ్దముతో సమానముకలుగునప్పుడు సంధిపరిచ్ఛేదమునందలి ముప్పదియొకండవసూత్రముచే నుత్పాదకాదులును, కలుగునని తెలిసికొనలెను. ఉ. బల్లిదుడు - బల్లిదుము - బల్లిదురాలు. మొ. ఇట్లే అక్కజ-కావల-బెట్టిద-బెట్టిద-మిసిమింత-మొక్కల-మొదలైనవానికి బల్లిదశబ్దములచే నూపత్రయము గ్రహింపవలెను.

4 సూ.—మహాత్వముగమగాదులకుం గయిరాదులకునుడుజగునుత్వముగాదు.

మగడు - మనుమడు || కయిరడు - కత్తళడు || మగ - మనుమ - రాయ - పాప - వ్రే - తే - ఈకాప్రత్యయములందులు - ఇత్యాదులుమగాదులు || కయిర - కత్తళ - జన్న - నీల - ఇత్యాదులు కయిరాదులు.

వ్యా—మహాత్వానకములైన ‘మగ’, ‘మనుమ’లైనశబ్దములకును, ‘కయిర’ మొదలైనశబ్దములకును, ఉపస్థానకమునచ్చును. ఉ. మగడు-మనుమడు-రాయడు-పాపడు-వ్రేడు-తేడు-ఈ-కా-ప్రత్యయములందులుమగాదులు. కయిరడు-కత్తళడు-జన్నడు-నీలడు-మొదలైనవి కయిరాదులు ఈమగాదులకును, కయిరాదులకును, ద్వితీయాద్యేకవచనమునందుబల్లిదాదులకునలెనిగాగమముపొక్షికముగాక తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి యిరువది నాల్గవసూత్రముచే నిర్మలబిజ్జస్తిమంమకొనలెను. ఈకాప్రత్యయములు=ఈప్రత్యయమును, కాప్రత్యయమును, సంతమందుగల శబ్దములు ఈప్రత్యయములగున - ఉ. అనుమడు. మొ. (మా - తద్ధి - 15నూ) కాప్రత్యయములగున - ఉ. అనుకాదు. మొ. (మా - తద్ధి - 11నూ) ఈమగాదు

గ శబ్దములు 'మగనిక', రాయనిక, మనుమనిక' ఇత్యాదికముగా నిర్వచిగాగమరి
బుతోఁ బ్రయోగింపఁడు. ప్రస్తుతకాలమున నొకానొకరు 'రాయ' శబ్దముకారాంతం
బని భ్రమించి 'రాముక' అన్నట్లు 'రాయుక' అనిప్రయోగించె. అయ్యది పామర
కంబు. ఈశబ్దమునకు రామశబ్దమునకువోలే సంబంధియందు దుష్పర్ణకలోపంబు
మాత్రము మహాకవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి. కాని సిగాగమంబునకు వైకల్పిక
త్వమును, ఉకారాంతత్వమును, బాహ్యపు. కనుకనే ఐక్యమాలక్యంబు లకారముటి
తంబులు సంగతములుగానున్నవి. మ|| కృష్ణరాయల బాహ్యపుగనాథి సంకుమవసాం
హితేపపంకంబునక. మను- 1 ఆ- చ|| కనితనురా బాలెన్నునొసఁగాఁ దెనుపాఁడ
లతో నిరంగరా! యనికడకేగి మాటలనె యాయనఁడెడిది తెచ్చిమల్కకుక. య. సూ.
1 ఆ. మ|| ఆ | గృహస్థామలచేతగెచ్చి దిరుమత్తైకొన్న శ్రీరంగరా! యలచిత్తంబేగు
రింపరాయసము వ్రాయఁజూతొనొనుగ్గి! తిలకా! లక్ష్మీరాజాసము. 1 ఆ. చ|| వనజవకౌ
త్తశంకరులు వాత్సకినద్రీకిఁబోలే గృష్ణరా! యనికి ననుచుటల్లుచుటలై తనరుకొ నర
చతుమాధవుండు' కామశ్శ 1 ఆ మ|| కలఁగక శ్రుధయంకరప్రకటవోద్గర్వస్ఫురత్కం
ష్టరా | యలసద్భేరిధణంధణస్వనములాశాంతంబులం బర్వగక||' కృష్ణరా- 3- ఆ
తే|| గీ|| అతిఁడు దీవించి తనునురాయలకనిచ్చు | హాత్మురాలని మదిలోన హర్షమలర
కృష్ణరా - 4- ఆ. మ|| శ్రీకృష్ణరా | యలనో నంచు నచిందునట్టి యెడనత్యాశ్చర్య'-
మొప్పగఁడు | లలనారత్నము వింతమోఁజనొక చిల్కంబంపె నచ్చోటికికొ' కృష్ణరా
4 ఆ. తే|| గీ|| తనకుజోడగు నొకరాజు ఘనతరాన్న! యమునఁగఁగెను గృష్ణరాయల
యి సత్య'ము కృష్ణరా 4 ఆ. తే|| గీ|| అప్పుడప్పటి కృష్ణరాయలను బెండ్లి | కొడు.
కుఁ జేయంగనెంచి పుత్ర కిమిరుండు' కృష్ణ - 4 ఆ

5. సూ— పగతాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఖంబగు.

పగతురు - అల్లురు - నెయ్యురు - బలియురు - మార్దురు.

వ్యా—'పగత' శబ్దము మొదలైనవానియొక్క బహువచనలకారంబునకు రేఖం
బుకలుగును. ఉ. పగతురు. ఇచ్చట 'పగత + లు' అనియందఁగా, తత్సనుపరిచ్ఛేద
మొదలి యిరువయ్యింకడన నూత్రంబుచేతనుశ్చయము గల ప్రకృతమునకు బాహ్య బహువచన

ంబునకు రేఖంబు కలుగఁగా 'చగళురు' అనియైనది. ఇట్లే అల్లురు-నెయ్యరు-
కలియురు- మార్తురు మొదలైనవి గ్రహింపవలెను. 'మల్ల' శబ్దము సాంస్కృతికంబై
నను దానిబహువచనలకారంబునకు రేఖంబు పాక్షికంబుగఁ గానిపించెడిని. ఉ. మల్లలు
మల్లరు. చ. చలమును విద్యలాపుమెయిదర్శముఁ బేర్చి పెనంగుజెట్టిమల్లలవిటుతుకొ
మటికొగడియలోననదూడ్కిఁ జేద్దకేయమకొ' భార- విరా. 2 ఆ. మవీరారిమ |
బురకున్నట్టియగుండదీయబలభూశుతో సంగదాతావిను | చృరకాంతాననపాళివిస్త రడి
కాశ్చర్యంబు చర్చింపఁగకొ' రామాభ్యుదయము. 1ఆ.

6 సూ—కొన్ని డుమంతంబుల బహువచనలకారంబునకు రేఖం
బును దానికిముందు పూర్ణబిందుపూర్వకడకారంబునగు.

గండండు - మిండండు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—'కొన్ని డుమంతంబులయొక్క- బహువచనలకారంబునకు రేఖంబును,
ఆరేఖంబునకుఁ బూర్వము నిండుశున్నదాపలగతిగిన డకారంబునువచ్చును. ఉ.
గండండు- గండండు. మిండండు - మిండండు. ఇచ్చట 'గండ + లు' అనియుండఁ
గాఁ బ్రకృతసూత్రంబున లకారంబునకు రేఖంబురాఁగా 'గండ + రు, అయ్యె.
ఈరేఖంబునకుముందు దాపలసున్నగల డకారంబురాఁగా 'గండండు. అయినది.
ఇట్లే 'మిండండు, గ్రహించునది. నిరసింహవ్యాకరణకారపనిమతంబున 'గండలు,
మిండలు, అను బహువచనరూపంబులునుగలవు.

7 సూ—కాప్రిత్యయాముమీది బహువచన లకారంబునకు
లఘులఘు రేఖంబులును లఘురేఖంబునకు ముందు బిందుపూర్వకడకా
రంబునగు.

విలుకాండు - విలుకాణు - వేటకాండు - వేటకాణు -

వేడుకకాండు - వేడుకకాణు.

హ్య-కాప్రత్యయంబు లరువాతిబహువచనలకారంబునకు లఘురేఫంబును, అలఘురేఫంబును, కలుగును. అలఘురేఫంబునకు దాపలసున్నగలడకారంబు వచ్చును. ఉ. విలుకాండ్రు - విలుకాటు. ఇచ్చట విలుకా, అనునది ప్రాతిపదికము. దీనికి బహువచనార్థమందు విలుకా + లు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బ్రత్యయలకారంబునకు లఘురేఫంబును, దానికిముందు దాపలసున్నగలడకారంబును రాగా విలుకాండ్రు, అయ్యెను. పక్షంబున విలుకా, శబ్దంబుపైని బహువచనలకారంబునకు నలఘురేఫంబుమాత్రమే కలుగగా విలుకాటు, అయ్యెను. ఇట్లే వేరుకాండ్రు - వేరుకకాండ్రు అను నవియు గ్రహింపవలెను. ఉ. వేరుకకాండ్రుకై తిరుగు వేశ్యలనాడిన నాడ నన్నుని ట్లాడఁగఁ బాడియకానె, ఉ - రా 4౨. క. పాశిండు నీరెడప్రైవ్యఁగఁ దాటబెడినమైనయెండవనుకఁ గని పురం | పాతెనుడువంత వేరుక | కాలులుబాల రులునూచి క్రందుకొనంగన్, భార - శాంతి - రితి.

8 సూ - తేప్రభృతుల బహువచనమునకు ముందు డుబ్బగు.

తేఁడులు - తేండ్లు.

156

హ్య-తే, మొదలైనశబ్దంబులు బహువచనంబునకుముందు డుబ్బర్లకంబు వచ్చును. ఉ. తేఁడులు - తేండ్లు, తేఁడులు, అనుశబ్దంబునందు డుబ్బుకారేత్కంబు గావున బిందువు పూర్వమందుఁ గలిగె. తేశబ్దంబు ద్విసంతుంబుటచే నర్థానుస్వారంబుమాత్రంబే కలిగెను. తే + లు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబున లువర్లకంబునకు ముందు డుబ్బర్లకంబుగలిగి తే + డు + లు, ఇట్లుండఁ బండ్రెండవసూత్రంబుచే బహువచనలకారంబునకు ముందున్న డుబ్బర్లకంబుయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబు కలుగగా డకారలువర్లకంబులు సంయుక్తంబులయ్యె (తే + డు) పిమ్మట నీపరిచ్ఛేదమునందలి పదునేవనసూత్రంబున డలకారసంయోగంబునకుఁ బూర్వమందున్న యతి సున్న నిందుసున్నయయి తేండ్లు, అయ్యెను. ఇట్లే తేఁడులను - తేండ్లను. మొదలయిన ద్వివీతీయాదులు.

9 సూ - కూతుశబ్దము ప్రభమైకవచనంబునకు రువర్గంబగు.

కూతురు - కూతులు కూతురులు - కూతుల్లు - కూతు
రినిత్యాదిరూపంబులు గావ్యంబులని యెఱుంగునది.

వ్యా--కూతు, అనుశబ్దంబుయొక్క ప్రథమైకవచనంబునకు యె, అనునక్ష
రంబు వచ్చును, ఉ॥ కూతురు-దీ బహువచనము-కూతులు, కూతురులు-కూతుళ్ళు-
కూతురిని, ఇత్యాదిరూపంబులు దుష్టంబులు. కూతు, శబ్దంబు నామవాచకంబు;
కావున దానిపైని బహువచనప్రత్యయమొక్కటియే యుండునుగాని యేకవచనం
బు రుద్రణంబుండ నేరదు. ఏకవచనబహువచనంబులకు! నొక్కవచనాంతంబున సమాప్త
శంబు విరుద్ధముకావున "కూతురులు" ఇత్యాదిప్రయోగంబు లసాధువులు.

10 నూ--చెయువు బహువచనలకారంబున కలఘురేఫంబు
విభాషనగు.

చెయువులు - చెయువులు - చెయువులు - చెయువును.

వ్యా--చెయువు, అనుశబ్దంబుయొక్క బహువచనలకారంబునకు శకటరేఫం
బువిభాషగానగును. ఉ॥ చెయువులు-చెయువులు. చెయువులు-చెయువులు. ఈ
శబ్దంబుయొక్క యకారంబుమీది యకారంబునకు లోపంబును గాన్పించెడిని. ఉ॥
ఇంపు దాళొక్కత్తగ నొక్కచో నొకటి నొక్కటిగాంచి యెల్లప్పుడెల్ల చెయువులం
జిత్తుజుకేళిదేలె విలసిల్లుదు జక్కవ దోయివేమచక భార-ఉద్యో- 2ఆ. శా॥ |చేరం
జోటొక టెందుఁ గానక ధ్రువంజెన్నది భృంగావలిం ! గారామారగ నుద్ధరించె,
ఎత్తొర్రెగడ పారినశము. నీ॥ ముఖంక పూనెమై పురువునయాధిని చెయువులన్నియు,
దక్కెఁ జిత్రరేఖ వసు-5 ఆ. ఉ॥ శింగంబుల్లునిబానికల్ దిరుగుచుం జెన్నెది
మోదించుసా | రంగంబురుగంబుపావ నసకుల్రాజీనముల్ గోయుటల్ ఉత్తర
రామాయణము.

11 నూ.--అల్పాదుల బహువచనలకారంబునకు రేఫంబును ✓
ముందటి లువర్ణంబునకు బిందుపూర్వకడకారంబునగు.

ఆండు - ఆండును - ఆలు - చెలియలు చెల్లెలు - కోడలు
మఱిదులు - ఇవి యాల్యాదులు.

వ్యా—ఆలు, మొదలైనశబ్దముల బహువచనలకారమునకు రేఖంబును
మొదలునున్న ప్రకృతిలువర్ణంబునకు దాపలసున్నగల డకారంబును వచ్చును.
ఉ. ఆలు-ఆండు. ఇచ్చట ఆలు + లు, ప్రత్యయలకారమునకు రేఖంబురాగా
ఆలు + రు, ప్రకృతిలువర్ణంబునకు దాపలసున్నగలడకారంబు రాగా ఆండు,
(ఆండ్ + రు) ఆయ్యెను. ద్వితీయాబహువచనము- ఆండును. ఇట్లే చెలియలు-చెల్లెలు,
కోడలు- మఱిదులు. మొదలైనవి. గ్రహింపవలెను.

12 నూ—బహువచనమునరంబగునపుడు డలటరలయుత్వంబు
నకులోపంబు బహుళంబుగానగు.

గుండ్లు - గుండులు-గిండ్లు - గిండులు - క్కాట్లు - కాలులు
మొనల్లు - మొనలులు - గొంట్లు - గొంటులు - తుంట్లు - తుంటులు
గోడ్లు - గోరులు - నీవిడ్లు - నీవిరులు - బహుళగ్రహణముచే విల్లులు
పిల్లులు పులు లిత్యాదులందు లోపంబులేదు || తత్సమంబులంగోటి పిప్ప
లికబ్బులు కీకార్యంబు చూపబ్బెడు || కోట్లు - కోటులు-పిప్పట్లు-పిప్ప
లులు.

వ్యా.—బహువచనలకారము వచ్చునప్పుడు ‘డ - ల - ట - ర’ ఈయక్షరం
బుల ఉకారంబునకులోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. గుండులు-గుండ్లు. ఇచ్చట
‘గుండు’ అనునపుడు బహువచనలకారంబురాగా డకారముయొక్క ఉకారంబు
లోపించి ‘గుండ్లు’ (గుండ్ + లు) అయినది. బహుళమని చెప్పుటచేత ‘గుండులు’ అని
సంయోగరహితంబుగనుగలదు. ఇట్లే ‘గిండ్లు’ మొదలైనవి. ‘కాలు’ శబ్దంబునకు
‘కాలులు - కాల్పు’ అని రూపద్వయంబు. ఇచ్చట ‘కాలు + లు’ అనియుండగా బ
కృతసూత్రంబునఁ బ్రకృతిలువర్ణముయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబురాగా **బుద**

సౌల్గవసూత్రంబుచేతను బహువచనసంక్షిప్తమయిన పృథ్వీతిలకారంబునకు నలఘులకా
రంబు గలిగి 'కాల్లు', అయ్యెను. పదమూడవసూత్రంబున 'కాల్లులు' అనియునుండ
వచ్చును. ప్రకృతసూత్రంబున నుకారలోపంబు బహుళంబుగావునఁ బక్షంబున
'కాల్లులు' అని సంయోగరహితంబుగ నుండును. గొంటులు - గొంట్లు. తుంటులు -
తుంట్లు. ఈశబ్దంబులు 'గుండు, శబ్దంబునకుంబలె గ్రహింపవలె. గోరులు - గోర్లు.
నీవిరులు - నీవిర్లు. ఈశబ్దంబులు పృథ్వీతసూత్రంబున నుత్పలలోపంబుచేతనే గ్రహింప
వలెను. పైనుదాహరింపబడిన గుండులు - కాల్లులు - తుంటులు - నీవి
రులు' శబ్దంబులు క్రమముగా 'ద - ల - ట - ర' లకుదాహరణంబులు మఱియు శ్లో||
వాసకక్రమస్సుమచ్ఛత్రోన్మృదుత్వం ఛేదనంభిఃః ఉపాయముగుపాయశ్చ 'వ' పూ
ర్వాః పఠితాఇమే || శకటరేఖనిర్ణయము. ఈశ్లోకమునందలి ఛత్రశబ్దంబునకు గ్రంథ
కర్తగారు 'నీవిరులు' అని తెలుగువారిని, చిలుగోడును' అని యర్థమువ్రాసిరి.
కాని వింజామరలను నర్థము సరియైనది. నీ|| వింజామరములనవింజామరనంగపీచోపులనఁ
నీవిరులనంగఁ | జామరాహ్వయములు' వేంకటేశ్వరాంధ్రము - నా నననర్థము. క|| నీవిరుల
నపీచోపులు | నావింజామరములకును నామములద్యుక్తా' ఛేద్యనామార్థకౌశము.
శకటరేఖనిర్ణయంబును, శుద్ధాంధ్రపదపారిజాతంబును, బట్టిదూడఁగా 'నీవిరులు' అను
బహువచనరూపంబును నున్నయట్లులు గానిసించుచున్నది. కాని పీచోపులనంగ నీవిరు
లనంగ' అను వేంకటేశ్వరాంధ్రనిఘంటుపద్యమందలి యతిష్ఠానంబుగూచినను, దత్తము
పరిచ్ఛేదమునందలి నలునదియేడవసూత్రంబుచే యోజించినను 'నీవిరులు, అనియేకాని
'నీవురులు' అని యుత్పనకారంబుగాదు. నీతో రామాచార్యులవారు 'నీవిరులొకవదిడన్'
భార- శాంతి. 1౨. అనుప్రయోగంబుచాహరించి '(ఇది నా)తప్రతులయందలి
పాఠము)' అని వ్రాయుట ఇత్యనకారపాఠము నెడియూహ చేతనేయని గ్రహింపవలెను.
నీవిరులనంగ వింజామరములనుబట్టి భారతప్రయోగంబులు. శా|| సారథ్యంబు వహించ
భీముఁడు సితచ్ఛత్రంబు గాండీవి చె | త్వారంబట్టఁగ నీవిరులనవిడన్' భార- శాంతి-
1 ఆ. క|| రచియించిన వ్రజంబుల | రుద్రులంబొలపారు నీవిరులు టెరయంగన్, భార
క|| ద్వీరదంబుల నరదంబులఁ | దురగంబులఁ గాల్బలములఁ దూర్యంబులనీ | విరులన్గొండు
గులఁ బడగలఁ | బరిస్ఫురితనుమౌనతరి పయనంబుగడున్, భార. పైనుదాహరణము

బహుళమని చెప్పుటచేత విల్లులు, పిల్లులు, పులులు, ఇత్యాదులందు నుత్వలోపంబు లేదు. తత్సమపదంబులలో కోటి-పిప్పి, శబ్దంబులకు నుకారలోపంబును, గనబడుచున్నది. ఉ. కోట్లు - కోటులు. పిప్పిళ్లు - పిప్పిలులు. మొదలైనవి. అప్పకవి తే|| గీ|| యుక్తపంజకమునఁ ద్రెక్కియొట్టెనాచిగాళ్ళటంచు రచించుటఁ గాంచికవులు అనియుక్తపంజకంబులోఁ ద్రెక్కిననోమగూజులు కాళ్ళరి ప్రయోగించినాఁడనియు, దానంతటికి మోఁగాళ్ళరి కవులు తమమగఁ బ్రయోగించుమన్నాగనియు, నక్కాణించుచు, సారంగధరవరిత్రచించరి, నీ|| ఉమ్మత్త పువ్వునానొక పైనిగుచ్చిట్లు వెలగి మీఁగాళ్ళపైఁ జిందులూడ' అనుప్రయోగంబును జూపెను అప్పకవిగారి మరంబున వారి మధ్యకాళ్ళగుళ్ళవఁగఁదూ, అనుపన్యంబుచే కాళ్లు, అని ప్రయోగింపఁగూడవనియే సిద్ధాంతపటిచిరి; కాని కాళ్ళనుబకుఁ గవి శేఖరుల ప్రయోగంబులు భారతమునందుఁ దెక్కులుగలవు. క|| ఉనుగకరక ప్రవాహ మెలుగుమనుండం | గడకాళ్లుకాటివానిని' భార - ఆది. క|| వినికోయుతీగకాళ్ళు | తెనఁగఁగదాయంచు బొంగిభీష్ముఁడు ప్రోణుఁడ, భార - ఆది - 5 ఆ. నీ|| కాళ్ళ యొప్పివమాడుకట్ల నుజ్వలముచేయంగ నంకుల బాహులందమెడల, భార - విరా - 1 ఆ. ఇంకను ప్రయోగంబులు పెక్కులుగలవు.

13 నూ—బహువచనము పరంబగునపుడ సంయుక్తంబులయి యుదంతంబులయిన డలరలకలఘు లకారంబు బహుళంబుగా నగు.

త్రాడు - త్రాడులు - గుమ్మళ్లు - గుమ్మడులు - మొగిళ్లులు
మొగిలులు - పిడికిళ్లులు - పిడికిలులు - ఊళ్లు - ఊసులు - పందిళ్లులు
పందిరులు.

వ్యా—బహువచనంబు పరంబగునపుడు సంయుక్తంబులు కానివై ఉదంతంబులైన డ - ల - ర, లక నలఘు లకారంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. త్రాడు - త్రాడులు - త్రాడులు. త్రాడు, ఇర్పట బహువచనలకారమునచ్చి, త్రాడు + లు, అని కాఁగాఁ బ్రకృతస్మాత్రంబున డకారంబునకు నలఘు లకారంబు (త) గలిగి త్రా

కులు' అనురూపాంతరంబయ్యెను. గుమ్మకి + లు, ఇట్లుండఁదత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియైదవసూత్రంబుచే ఇకారంబునకు ఉకారంబువచ్చి ఉదంతంబైనదిగనుక బ్రకృతసూత్రంబున గుమ్మకులు - గుమ్మకులు, అనురూపంబులయ్యెను. ఇట్లే పిడి కిలిపంగిరిఇత్థాదులయందు ఇకారాంతస్థలంబులయందుఁ దత్సమపరిచ్ఛేదమందలి నలువదియైదవసూత్రంబుచే నుత్వంబుగలిగినపిమ్మటనీప్రకృతసూత్రంబు ప్రవర్తిల్లుననియే యెఱుంగునది. త్రాడు - మొగిలు - మొగు, ఇది సహజంబుగానే, ఉకారాంతంబు లు. ఈసూత్రంబుచే బహువచనమందు నలఘు లకారంబుమాత్రంబు కలుగును.

✓ 14 నూ— బహువచనస్థిత్వంబులయియొద్విరుక్తంబులయినడకా రలకారంబుల కలఘు లకారంబు నిత్యంబుగనగు.

తాళ్లు - గుమ్మళ్లు - మొగిళ్లు - మొసళ్లు - విళ్లు - సిళ్లు.

వ్యా—బహువచనలకారముతో సంయుక్తములై ద్విత్యములేని డకారంబునకు ను, లకారంబునకును, నలఘులకారంబు నిత్యంబుగానగును. ఉ. త్రాళ్లు. 'త్రాడు + లు' ఇచ్ఛుటఁ పండ్రెండవసూత్రంబుచే డకారంబుమీఁది ~~యొక్క~~ కారంబునకు లోపంబుగలిగి బ్రకృతిడకారంబునకును, బ్రశ్యజలకారంబునకును, సంయోగంబుగలిగి 'త్రాళ్లు' అయ్యెను. పిమ్మటఁబ్రకృతసూత్రంబుచే డకారంబునకు నలఘులకారంబు గల్గి త్రాళ్లు, అనురూపంబు నిష్పన్నంబయ్యె. పండ్రెండవసూత్రంబుచే నుత్వోపం బు బాహుళ్యంబుగావునఁ బనుమాఁపినసూత్రంబున త్రాడులు - తాడులు, అని యుత్వలోపాభావమందు రూపత్వము మేర్పడును; గుమ్మళ్లు - మొగిళ్లు - మొసళ్లు - విళ్లు - సిళ్లు, వీనికి నేననననంబులు గ్రహంబుగా గుమ్మకి - మొగిలు - మొసలి - విడి - సిడి, అనియుండును. వీనిలో నికారాంతనామంబులకు బహువచనలకారంబు పరంబగునప్పుడు తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియైదవసూత్రంబున వీని ఇకారంబు నకు ఉకారంబుగలిగి యీపరిచ్ఛేదములోని పండ్రెండవసూత్రంబున లోపంబుగలుఁ గగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున నలఘులకారంబు నిత్యంబుగనయి పైబహువచనరూపంబు లు సిద్ధించినని యెఱుంగునది.

✓ 15 సూ — సమానపదంబునందు సంయోగంబుపరంబగునపుడెల్లచో ఖండబిందునకుం బూర్ణంబగు.

అనఁటులు - అనంట్లు-పనఁటులు-పనంట్లు - గోఁటులు- గోంట్లు
తేఁటులు-తేంట్లు - ఏఁడులు-ఏండ్లు॥ కాఁడులు-కా-ష్టుఏండ్లు కాండ్లిత్యాదు
లందు డాకుళా దేశంబుంకొందఱు క్కాణించిరి- తెనుఁగునబిందు పూర్వకస్థి
రంబు లేమింజేసి యదిగ్రాహ్యంబుగాదు.

వ్యా—సమానపదంబునందు (ఏకపదంబునందు) బహువచనలకారంబుతోఁ
బ్రకృతిపాల్లు సంయుక్తమైనపుడంతటను ననుసన్న నిండుసున్నయగును. ఉ. అనఁ
టులు - అనంట్లు. ఇచ్చట 'అనటులు' అనునది యేకపదము. దీలలోని టకారంబు
యొక్క ఉకారంబునకుఁ బ్రండ్రేంద్రవసూత్రంబున లోపంబుగలిగి టకారలకారంబులు
సంయుక్తంబులుకాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున నామంబులోని నకారంబుమీఁది ఖండ
బిందువు పూర్ణబిందువై, అనంట్లు, అనుచూపముసిద్ధింపె. ఇట్లే 'పనఁటులు-గోఁటులు-
తేఁటులు - ఏఁడులు - కాఁడులు, ఇత్యాదిశబ్దంబులలో నామంబుయొక్క పాల్లు
నకును, బ్రత్యయలకారంబునకును, సంయోగంబుగలిగినపుడు నామంబులయందలి యను
సున్నలు నిండుసున్నలయి, అనంట్లు - గోంట్లు - తేంట్లు - ఏండ్లు - కాండ్లు, ఇత్యా
దులగును. 'ఏండ్లు - కాండ్లు' ఇత్యాదిరూపంబులందు బాహుళికంబుగాఁ బదునూడవ
సూత్రంబున నలఘులకారంబుగలిగి 'ఏండ్లు,' పదునాల్గవసూత్రంబున 'ఏండ్లు, ఇత్యాది
కంబుగా నుండునని గొందఱు భ్రమముపడిరి. తొలుదుగ్గోపమునందుఁ గనుపపదశబ్దంబు
లకు ముందుబిందువుండునుగాని స్థిరంబునకు ముందుబిందువుండదు. వీరిమతంబున నలఘు
లకారంబునకు ముందుబిందువును, అంగీకరింపవలసియున్నది. అయ్యదియశాస్త్రీయంబు
గావున నట్టిరూపంబులు గ్రాహ్యములుకావు. 'వేండు' అనుశబ్దంబులోనిది డువర్ణ
కంబుగాని యది ప్రకృతిలోనిదికాదు గావున 'ఏఁడు - కాఁడు, అనుశబ్దంబులకుం
బోలె నీశబ్దంబునకు రూపవిష్మృతి యునని భ్రమింపఁగూడదు (వే), దీనికి నేకపద

నంబు. ప్రేమ బహువచనంబు. ప్రేమ (నొల్లులు) ప్రీతిప్రకారముగా (ప్రేత
(గోపికాప్రీతి))

16 నూ—ఔపవిభక్తికంబుల లివర్ణంబులకు బహువచనంబు
పరం బగునపుడు పూర్ణబిందుపూర్వక డువర్ణంబు బహుళంబుగానగు.

కొడవలి - కొడవండులు - ఉల్లోపంబు - కొడవండ్లు - పక్షంబు
నం దలఘులకారంబు - కొడవళులు - కొడవల్లు - కొడవలులు || రోక
లిప్రభృతులకిట్లు రూపంబు లెఱుంగునది || ఇల్లు - ఇండులు - ఇండ్లు -
ఇల్లులు || ఇట్లు - కట్లు - పట్లు ముల్లు - విల్లు శబ్దంబులకు రూపంబులు
తెలియునది || మద్యనిమ్నార్థకంబులయిన కల్లు పల్లు శబ్దంబులును తెల్లు
ప్రభృతి శబ్దంబులు ననౌపవిభక్తికంబు లగుటంజేసి వాని వీకార్యంబు
లేదు.

వ్యా—ఔపవిభక్తికంబులనఁగా విభక్తిసంబంధంబున మార్పునొందు శబ్దంబులు.
అట్టిశబ్దంబుల లివర్ణంబునకును, లకారముతోఁ గూడిన లువర్ణంబునకును, (సలలువర్ణంబు
నకు = లకారముతోఁ గూడిన లువర్ణమునకు - ఉ. ఇల్లు - విల్లు మొ) బహువచ
నంబు పరంబగునపుడు నిండుసున్న పూర్వమందుఁ గలిగిన డు, అనునక్షరము బహు
ళంబుగావచ్చును. కొడవలి, ఇచ్చట బహువచనమందు లువర్ణ కంబురఁగా నాలివర్ణం
బునకు నిండుసున్న పూర్వమందుఁగల డువర్ణంబువచ్చి కొడవండులు, అనియును,
డువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకుఁ బండ్రొండవనూత్రంబుచే లోపంబుగలిగి కొడ
వండ్లు, అనియును, డకారయుక్తమైనరూపంబులు రెండేర్పడును. డువర్ణంబుపాక్షికం
బుగావున కొడవలి, శబ్దంబునకు బహువచనలకారంబు పరంబగుచుండఁ దత్సనుపరిచ్ఛే
దంబునందలి నలువదిగైచిననూత్రంబుచే సుత్వంబుగలిగి యీపరిచ్ఛేదంబులోని పదు
నూడవనూత్రంబున నలఘు లకారంబురఁగా కొడవళులు, అనియును, పదునాల్గవ
నూత్రంబుచే కొడవల్లు అని బహువచనశబ్దంబుగాను, లకారయుక్తమైన రూపస్థ

యంబేర్బడినది. అలఘులకారంబునూ బాహుళ్యకంబునూచే కొడవండ్లులు, అని లఘు
లకారయుక్తరూపంబొందుండు. ఇట్టిశబ్దంబులకు బహువచనలకారంబునందు రూపపం
చకంబగును. శోకలి, మొదలైన శబ్దంబుల కవిధంబుననే రూపంబులని తెల్లెసికొనవ
లెను. ఇయ్యది శివర్ణమంతమందుగల యకాపవిభక్తి కారపదంబుల కుదాహరణము. ఇం
క ద్విత్వలువర్ణంబునకు - ఇల్లు, దీనికి బహువచనంబున లువర్ణకంబునచ్చి ఇల్లులు,
అనియును, పూర్ణబిందు పూర్వకడునర్ణము వచ్చినపుడు ఇండులు, అనియును, పం
డ్రొండననూత్రంబుచే డువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకు లోపంబుగలుగఁగా ఇండ్లు,
అనియును, రూపంబులు. ఇట్లే కల్లు - ముల్లు - పల్లు - విల్లు మొదలైనశబ్దంబుల
రూపంబులు గ్రహింపవలెను. మఱియు కల్లు, శబ్దంబునకు మద్యవర్ణమైనపుడును,
పల్లు, శబ్దంబునకు బల్లమర్థమైనపుడును, తెల్లు మొదలైనశబ్దంబులును, ఔపవిభక్తికంబులు
కీనూత్రవిధిజేసి వానికాకపోవుటం నెల్లగు, కల్లుశబ్దంబునకు నేత్రమనియెడియర్థ మరుదు
గాఁ గానఁబడియెడి. నీ॥ ఏవేల్పుతలపంగనినచంద్రులనుబంకి చంద్రుగాఁ గండ్లుగాఁ గాఁ ఘనత
జేసిభల్లు - 1 ఆ ఔపవిభక్తులనుగూఁజించి యకాపవిభక్తికప్రకరణంబులో వివరింప
బడును.

17 సూ—ఒకానొకచోనామంబు సంస్లిష్టబహువచనాంతతుల్యం
బయిబహువచనంబు నెనయు.

కొడవండ్లులు - కొండవండ్లులను - కొడవల్లులు - కొడవల్లులను
ఇట్లుప్రయోగదృష్టంబులు గ్రహించునది.

వ్యా—ఒకానొకచోటఁ బ్రాతిపదికము (నామము) బహువచనలకారంబుతో
గూడికొని పునరుక్తంబుగ బహువచనంబు నొందును. ఉ. కొడవండ్లులు మొదలైనవి.
కొడవల్లు, ఇచ్చట బహువచనలకారాంతంబే ప్రాతిపదికనై నేటొకబహువచనలకా
రంబును బొంది కొడవల్లులు, అయినది. ఇట్టిరూపంబు కవిప్రయోగంబులనుసరించి
యుపయోగింపవలయును. క॥ సుందరి నాకోడండ్రుర యంశభృత్తి తవునీన, భార-
సభా - 2 ఆ. తే॥ గీ॥ అచ్చెరువుగాదె యెన్నరి యెన్నరింక | బరిభవంబునుబొందక

(బహుకునాను, భాగ - విరా - 3 ఆ. చ|| వివిధాదివాదునల్లభకు వీరిదురుగమా
నింతచేసిరే, భార-విరా - 3 ఆ. తే|| గీ|| ఒక్కసతికిబతులు పెక్కచూరగుటిది
సతులకోర్కి గావనతివక్ష్మణ్ణ, భార - అది - 4 ఆ. నీ|| వెలనూండురనుగొండియల
బరిచారిక శ్రేణుల నొండొండొకటి, హరి - ఉ. 6 ఆ క|| వేడుకకాండుగుర
నిచ్చు వివిధార్థంబుల్, విక్ర - 2 ఆ. క|| పెక్కిండురతోడనైన పెనగఁగఁజెల్లుక
విజ్ఞా - వ్య - తే|| గీ|| చూపఱులచూడ్కి కొకవింతసాబగొనరే, కళా - 7 ఆ
ఇంకను బహువచనాంతంబుపై బహువచనంబు గలశబ్దంబులు ప్రయోగంబులం బెక్కు
లుగలవు.

18 నూ—కలన్వాదుల నువర్ణంబు కుజ్జగు బహువచనము
పరంబగునపుడు నిత్యముగానగు.

కలఁకు-కలను-కలఁకులు || కలను- కెలను-కొలను - కొలను -
గవను - నెలను - మాను - వరను - వలను - ఇవికలన్వాదులు.

వ్యా—కలను మొదలైనశబ్దంబులయొక్క నువర్ణంబునకు 'కుజ్జ', అనునదివచ్చు
ను. 'కుజ్జ' జకారేత్కనుగుటచేత జేత్తు బిందుపూర్వకంబగు, ననుసూత్రంబుచే బిందు
పూర్వకకునర్ణంబని గ్రహింపవలెను. బహువచనంబునందు 'కుజ్జ', అనునది నిత్యంబు
గానగును. అనఁగా నేకవచనంబున వైకర్వ్యము. ఉ. కొలను - కొలఁకు. బహువచ
నంబున నిత్యంబగుటంజేసి 'కొలఁకులు, సత్తుంబున హ్రస్వంబుపైన నఱుసున్న
నెలసున్నయై 'కొలంకులు, అనియుంగలదు. కలను - కెలను - కొలను -
గవను - నెలను మాను - వరను, మొదలైనవానికి నేకవచనంబునఁ బ్రేడానిఁబలె
రూపద్వయంబును, బహువచనంబున రూపంబొకండును, గ్రహింపవలెను. మ|| గాం
తురునమ్రత్వముగానలో ముహూర్తముగా వితర్కింపఁగాక, వసు- 1 ఆ. పైరెఖాని
ర్దిష్టంబైన శబ్దంబునకు తురుష్కులును, జీర్ణవృక్షంబులును, బ్రకృతంబున నర్థద్వయంబు
చెప్పికొనవలెను. గృక్షపగపైనపుడు 'మాకుతో, అనియుండవలెను. ఆయినను శేషాం
కారతత్పరత్వంబునఁ గ్రాధముగాఁ జెప్పబడిననని న్యాఖ్యానంబున వ్రాయంబడియెను.
ఇట్టివి పెక్కులుగలవు గాని కొన్నింటినిమాత్రమ యుదాహరించెదను. మ|| బరు

కోఁదు కుటుంబతత్వముగాఁ జూపించింతన్నియం | రచితాదీభవనంపుటప్రకరకాం
తారంబునందర్థపుం | దేరువాటుల్ దెగగొట్టి తజపరిషద్విజ్ఞాతచార్యక్రియా | విరసుం
డై కొఱతంబుండుంగుకవి పృథ్వీభృత్సమిపక్షిణి, మను - 1 ఆ. ఇచ్చట నొకయర్థం
బునందు ,కొఱత, అనియుకారమధ్యంబుగాను, వేటొకయర్థంబునందు ,కొఱత,
అవి యకారమధ్యంబుగాను, నుండునలయు. అయినను ,కొఱత, అని యకారమధ్యంబు
గానే యర్థద్వయమందును బేదనాన్యులచేఁ బ్రయోగింపఁబడియె, నీ|| ,రాజరాజలక
నూరకయున్ననలకనూరక నిహింపనియట్టి రాజరాజు, వట్చు. 2 ఆ. అలకశబ్దంబు
కోపార్థకంబగునపు డుకారమధ్యముగాని యకారమధ్యముగాదు. పట్టణవాచకమగు నల
కాశబ్దము సంస్కృతము. అకారమధ్యము. ఈశబ్దంబుతోడ శ్లేషకైదేశ్యశబ్దంబగు నలక
శబ్దంబు నకారమధ్యముగాఁ బ్రయోగింపట శబ్దశాస్త్రవిరుద్ధంహిమ్యతసంస్కారమి
ష్యతే, అను శ్లోకంబుంబట్టి మ్యతసంస్కారంబని గ్రహించునది. నీ|| ,వీరివార్తన్నులు
విస్ఫుటతారకతో శ్రేణుసంగతిగాంచి ప్రబలుటరుదె, వట్చు. 2 ఆ. ఇచ్చటఁ బ్రకాశిం
చునట్టి గ్రంథకలవి యనునర్థంబున ,విస్ఫుటతారకము, లని యుండఁదగినను శ్లేషము
నిర్వహించుటకు నిట్లునెప్పను, మహాకవులు గావున వారిప్రయోగంబుల నభినందింప
వలయును.

19 సూ--అట్లు రేనుగోనుశబ్దంబుల నువర్ణంబుగుజ్జగు.

రేఁగు - రేను - రేఁగులు || గోఁగు గోను - గోఁగులు.

వ్యా--పైసూత్రంబునంబలె నేకవచనంబునందు వైకల్పికంబుగాను, బహువచ
నంబునందు నిత్యంబుగాను, ,రేను, గోను, శబ్దంబులయొక్క నుకారంబునకు ,గుత్, ,
అనువర్ణకంబగును. ఉ. రేను = రేఁగు. బహువచనమందు ,రేఁగులు, ఇట్లే గోనుశబ్దంబు
గ్రహింపవలెను,

20 సూ--బహువచనంబు పరంబగునపుడు చేను పేను మీను
శబ్దంబుల నువర్ణంబులొపించు.

చేను - చేలు || పేను - పేలు - మీను - మీలు.

శ్లో—బహువచనలకారంబు పరంబగునపుడు 'చేను, పేను, మీను' అనుశబ్దంబుల కడపటియక్షరంబైననువర్ణంబులోపించును. ఉ. చేలు. చేను, ఇచ్చట లువర్ణకంబురంగా చేను +లు, అయ్యెను. పిమ్మటఁ బ్రకృతసూత్రంబున నువర్ణంబులోపింప, గా చేలు, అయినది. ఇట్లే పేను మొదలైనశబ్దంబులు గ్రహింపవలెను. 'మీను' అనుశబ్దంబునకు బహువచనంబు 'మీనులు, అనుప్రయోగంబొందుగలదు. చ||జలజములకొ మృణాళములఁ జక్రయుగంబుల గండుమీనులకొ, కవికర్ణరసాయనము. ఇచ్చట 'గండుమీనులకొ, అని పఠించినచో నిర్దుష్టంబు.

21 సూ—బహువచనంబుపరంబగునపుడు రేయిప్రభృతులతుదియక్షరంబులోపించు.

రేయి - రేలు|| తాయి - తాలు|| వేయి - వేలు|| వ్రాయి - వ్రాలు || ఇత్యాదులు || ఈలోపంబు సమాసంబులందుం జూపట్టెడు. రేరాజు - మగతాపతకము - వేవెలుగు.

శ్లో—బహువచనంబువర్ణకంబు పరంబగునపుడు 'రేయి, మొదలైనశబ్దంబుల కడపటియక్షరంబులోపించును. ఉ. రేలు, రేయి, ఇచ్చట లువర్ణకంబు పరంబగునపుడు కడపటియక్షరంబైన యివర్ణములోపింపఁగాఁ బైబహువచనరూపంబేర్పడెను. ఇట్లే 'తాయి - వేయి - వ్రాయి, శబ్దములకుఁ గ్రహించుగలదు—'రేయి—వ్రాయి, అనురూపంబులు గ్రహింపవలెను. నీ|| 'పలుగుతాల్కొల్లక తొలగించచ్చినఁగంటె పలుగు తొలిబిగావఁచివేసినిదిగు | పరంబులుబహువిధములనివికంటె మందలంబులుచో నయ్యెనివుడు' రామాభ్యు—5 ఆ. క|| 'నీలంపుమేనిసూత్రపు | తాలకనుంగవయుఁ టువ్యరాగపుటెన్నుకొ, చంద్రభానునరిత్రము. గొదంబు 'తాయి' శబ్దంబునకు బహువచనరూపము 'రాళ్ళు' అని వ్యాకరణంబులయందును, గ్రంథంబులయందునుఁ బ్రయోగించుచుండిరి. అయ్యదిప్రామాదికము. ఈపైయంత్యాక్షరలోపము సమాసంబులయందుఁగూడఁ గవఁబడుచున్నది. 'రేరాజు' (రేయి + రాజు) 'వేవెలుగు' (వేయి + వెలుగు) మగతాపతకము (మగతాయి + పతకము).

22 సూ.—బహువచనంబునకు బగునపు డాపు ప్రభృతుల తుడియక్షరంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

అవు - ఆలు - ఆవులు || జాము - జాలు-జాములు || చుట్టము
చుట్టలు - - చుట్టములు || మీసము -మీసలు-మీసములు

వ్యా—బహువచనకారంబు పరంబునవును 'అవు' మొదలైన శబ్దంబుల కడ
యక్షరంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగానగును. ఉ. ఆవులు - ఆలు. 'అవు + లు'
ఇచ్చటఁ దుదెనున్న 'వు' వర్ణంబులోపించి 'ఆలు' అయ్యెను. ఇట్లే 'జాము - చుట్టము
మీసము' మొదలైనవానికి బహువచనంబుల రెండురూపంబులుగ హింసవలెను. 'అవు'
శబ్దంబునకు బహువచనముండేకాక పృత్తియందును సంత్యాక్షరలోపంబగును. ఉ. 'ఆ
దోక-ఆగదుపు-ఆబెయ్య-ఆబోతు' ఇచ్చట నర్థానుస్వారంబును, ఉత్తపదపరు
షంబునకు సరళంబును విశేషంబు. 'ఆదూడ' ఇచ్చట లోపంబుమాత్రమే కలుగును.
సీ॥ తే॥ గీ॥ 'అలగాపరివ్రేతల మేలువాడు' అంభినామ-దేవ. ఉ॥ 'అశ్రువుల్
జాలుగ నాల్గుజాలునికె జాలు భవంబనునంతకాకకుం | బాలయిరాత్రిపంచశరుబారికిఁ
జిక్కితినీకఁ దక్కితిన్' మను - రెరి. మ॥ చెలులుంజుట్టులునిష్టభృశ్యులు మహాజిం
బ్రాహ్మణుల్ డాపకు | జ్వలులై' భార- ఉద్యో - 2ఆ. క॥ చెలులుంజుట్టులుదేశం |
బులరాజులు వినఁగ నీదుప్రభుచరిత్రం | బులు, భార - ఉద్యో - రెరి. తే॥ నిడుద
బాహుయుగంబును వెడపయురము | గొమరుమీసలుద్వి రసేత్రియులుమెలయ, రాజ
కే- 2ఆ. తక్కుంగలరూపంబులు సులభము.

23 సూ—ఇయకుమాలుగా నామంతంబున కెత్వంబు బహు
ళముగానగు.

కన్నియ - కన్నె॥ జన్నియ-జన్నె॥ వన్నియ - వన్నె॥ కొం
చియము - కొంచెము॥ కొండియము ॥ కొండెము ॥ బహుళగ్రహణ
ముచేసందియము కాఱియ మొదలుగు శబ్దంబులు దేత్వములేదు। ఇయ

శబ్దంబునందికారలోపంబు కొందఱు వక్కాణించిరి - అయ్యది ప్రయోగంబులందు మృగ్యంబు! ముత్తియశబ్దంబునందు మాత్రమిత్వలోపంబు గానంబడియెడి - ముత్తియము - ముత్తెము - ముత్యము.

వ్యా- 'ఇయ' అనుదానికి నూలుగా నానముయొక్క కడపట, ఏకారము బహుళముగాఁగలుగును. ఉ. కన్నియ-కన్న - జన్నియ - జన్నె - వన్నియ-వన్నె - కొందియము - కొండెము. కొండియము. - కొండెము. మొ. 'కన్నియ' ఇచ్చట 'ఇయ' అనుశబ్దమునకుండు ఏకారంబునచ్చి 'కన్నె' (కన్నె + ఎ) అయ్యెను. ఇట్లే జన్నె [శేవతానులనుజేరించి యభీర్షముగా వికిచిన గూవు (లే) యెద్దు] మొ. (నూ. వ్యా.) బహుళంబునకుండు 'సానియము - కాశీయ' మొదల శబ్దంబులందు 'ఇయ' అనుదానికి ఎన్నయిలేదు. 'ఇయ, శబ్దంబునందికి ఇకారలోపంబు కలదిని కొందఱు పెప్పిరి; కాని యయ్యది ప్రయోగంబులందుఁ గనఁబడదు. ముత్తియ శబ్దంబునకు మాత్రము ఇత్వలోపంబు గనఁబడుచున్నది. ఉ. ముత్యము - ముత్తియము ముత్తెము. 'ముత్తియము' ఇచ్చట ఇకారలబునకు లోపంబుగలిగి 'ముత్యము. (ముత్ + యము) అయ్యెను. కొందఱుచేతంబున 'మట్టె-య' మొదలైనశబ్దంబు లనునత్వంబుగలుగును. క|| ముత్తెయు, లండెయు, గడ్డెయు | నొట్టెయు, ననుపగిదిఁ బలుకులాప్పువు గృతులకొ! మట్టెయ, లండెయ, గడ్డెయ, యొట్టెయ, యనిపల్కు నేని యొప్పుంగృతులకొ, ఆంధ్రభాషామూలము. పైచెప్పినదానిలో ఇత్వలోపంబుగలగదు. పైపద్యంబుయొక్క || ముత్తెయు, లండెయు, గడ్డెయు | నొట్టెయు ననుపగిదిఁ పలుకులాప్పువు గృతులకొ అనుపదంబునుజూచి తిమ్మనవ్యాసలోబుపదములు నిరాకరించుట సమంజసంబు. మూలములల ముత్తెలొత్తటి మోహమోహరిణాక్షిదాచితి | వేలయేలకిసాదలువెదకెద వింతవింతలె యెరుఁజూచిత' ఎనుచితి. క|| లండెతనమునందుఁ గొనుదులకు గెలు ఎనొకో, నారి - ఉ. 1 ఆ. 3. కే. పెద్దకొలయు మత్తొగదెయొక్కి | ననునఁబాండు నేకోష్టనాగముగ, కాశిండుము లే|| నారికి సవపుఁదీపుఁబూరుదలయ | వలిపె యొంపెయెతో నున్నది 'నూరు' కున్నదాల్చ నచి. ఒక్కపరికుద్దుపైకపుటొల్లె గట్టి' ప్రభా- 4 ఆ. 3) గంగుడు శేషుగావును : ముత్తియ? ద్వైతకంబులపను పాదుగ

నిత్యలోపంబు మాపట్టెడి, అనిచెప్పెను. ఉ. కన్నియ - కన్య - దివియ - దివ్య
కల్లియము - కళ్యము. పల్లియము - పశ్యము. వీడియము - వీడ్యము. మొ. నీ||

శృతిగుంతిఁను దధూపతుల నెయ్యపుఁగన్యకలననవాలుఁదూపులజయించి, రాఘ 1 ఆ.

ఇచ్చట, కన్య, శబ్దంబు రామాయణార్థమందు సయితముతత్సమపదంబనికొంపఁజూయభిప్రాయంబు; కాని, కన్యా' శబ్దంబునకు వికృతియంటే 'క్రొత్త' అనునర్థమునచ్చును. సంస్కృతంబునందు లేనియర్థంబులు వికృతియందుఁ గలుగుటసహజంబులుగావునఁ దత్సమపదంబని భ్రమపడవలదు. ఉ. అర్థన - (అర్థః) అలకి - (ఆలకా) (అవగడ్డము-) అవకటః) అసదు (అసత్) కంచము (కంఠః). గంపము - (గంధః) తొండము - శుష్కమ్) నాన - (జ్ఞానమ్) నిచ్చ - (నిత్యమ్) నిజము (నిజమ్) మొదలగునవి. ఇందులకు నభర్వణాచార్యులు - శ్లో|| క్వచిదాద్యస్యశబ్దస్య వికారే త్వస్యవాచ్యతా|| అనిచెప్పినారు. శ్లో|| గీ|| గుప్తగ్రద్ద దివ్యాణుపుఁ బ్రువ్యగూఢ | యిట్లుసాచ్చిన శాంతిసేయింపనలయు" భార -

అను - 4 ఆ. నీ|| కన్యాలఁ బడిలంబు గాని గుప్తంబులఁ గ్రొత్తముట్టున కియ్యకొలుపు వెరవు" భార - విరా - 1 ఆ. ఉ: అంబుజబాంధవాన్వయ నృసాగణిబోసమునేఁడు సూర్యపా | కంబున నాయితంబయిన కజ్జము భోజనశాలలోనఁ బశ్యంబడినారు పంకజదళాక్షులు రెండవజాముగంటవే|యంబడె నారగింప సమయంబని చెచ్చెరవిన్ను వించినకా, కాశీ - 5 ఆ. ఇష్టద్యమంబట్టిమాడఁగాఁ బూర్వము మనవారు సూర్యకిరణంబులచే వంటచేయుట కనుపెట్టినట్లు శ్రేయమన్నది. మనప్రాచీనులుపూర్వకాలమందు బ్రకృతిశాస్త్రపాఠశాలలు సుకరంబును, జమత్కారంబును, నైవకార్యంబులు సరిపినట్లు లీపద్యంబునలన గ్రహింపవలెను. శ్లో|| గీ|| తరుఁభావన భగవద్దశనవ.ణులపూత్తు / కొల్పిరి లేతవీడ్యములదాన, రాఘ - 3 ఆ. శ్లో|| గీ|| వీడియము న క్కలామలు విడెము తమ్మలంబు వీడెంబు వీడ్యమనంబురాఠి" ఆంధ్రనామసంగ్రహము, మానవవర్ణ. నీ|| తే||

తనరుదాంబూలనామంబు తమ్మలమన| వీడెమన వీడియమ్మకవీడ్యమన(గ|వీడియమన వీడ్యమన(గను విడెమనంగ భూరిభవభంగశ్రామాత్మభూతలింగ" ఆంధ్రభాషార్థవము, మనుష్యవర్ణము. "పరియాచకము - పర్యాచకము - పరేవకము" ఇట్లు రూపత్రయంబని యహోబలపపతి. ఉ|| నన్నఁబర్యాచక మేల చేసెను సుహృద్ముచేఁ గరుణింపవే చెలీ" అనిప్రయోగము. ప్రేప్రియోగంబుంబట్టి మాడఁగా సూరిగారు నెలవిచ్చినట్లు

గాక ము త్తయ శబ్దేతరంబులయందుఁ గూడ, ఇకారంబునకు పోపంబుగలదని గ్రహింప వలెను. “నామములయంద కాక క్రియలయందును, ఎత్వంబు చూపట్టెడి” నని య హోబలపతి. ఈ. కదియంబడె - కదె.బడె” ఇత్యాదులు.

సర్వనామప్రకరణము.

వి శేష్యములయొక్క పునరుక్తి దోషము కలుగకుండఁగ వానికి బదులుగా బ్రయోగింపఁబడునదాదులు సర్వనామములు. (పూర్వోక్త పదార్థపరామర్శకములు అట్టివానిం గూర్చి జేయు పునర్విభాగంబున సర్వనామప్రకరణము.

24 సూ—అన్ని ప్రభృతులు సర్వనామంబులు.

అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - పెక్కు - పలు - ఆ - ఈ - ఏ - నీ - నా - మన - తా - సంఖ్యావాచకంబులు - అన్ని ప్రభృతులు॥ వీనికిం బ్రథమాంతరూపంబు లుదాహరించెద- వీనిలోడుమంతంబులకెల్ల న్యాగమంబు పూర్వోక్తంబు స్మరించునది ॥ బహువచనలకారంబునకు రాదేశంబును బూర్వాగమంబును బ్రథమాబహువచనంబునకుఁబోలె నెఱుంగునది ॥ విశేషాకారంబులు గలిగెనేనిఁ గొండొకచో ద్వితీయవఱకును గొండొకచో దృతీయయందొక్కరూపంబువఱకును రూపభేదంబులు నక్కఱించెద - శేషంబూహించునది ॥ అన్ని మొదలగుశబ్దంబులాఱు నుద్విప్రభృతिसంఖ్యావాచకంబులును మహదర్థంబులు బహువచనాంతంబులగు - అమహదర్థంబులేక వచనాంతంబులగు ॥ ఇందు నీమొదలగునాఱుగుశబ్దంబులు సర్వార్థంబులం దుల్యరూపంబులయి యుండు.

మ - అనునది మహదర్థమనుటకు - అ- అనునదియమహదర్థమనుటకు - ప్ర - మొదలయినవి ప్రథమావిభక్తులకును సంకేతములు గా నిందు గ్రహించునది.

మ.

అ.

సర్వతావదర్థకము.

ప్ర॥ { అందఱు
అందఱు } ... అన్ని.

ఇయదర్థకము

ప్ర॥ ఇందఱు.....ఇన్ని.

కియద్యావదర్థకము.

ప్ర॥ ఎందఱు.....ఎన్ని.

కతిషయార్థకము

ప్ర॥ కొందఱు.....కొన్ని.

బహ్వర్థకము. పెక్కు

ప్ర॥ { పెక్కండు } దీనికిబహు
{ పెక్కురు } వచనముంగ
లదు॥ పెక్కులు

ఈశబ్దం లోపవిభక్తి కంబులగు
టంజేసి - అన్నిటి - అన్నిటి -
ఇన్నిటి - ఇన్నింటి - ఎన్నిటి - ఎ
న్నింటి - కొన్నిటి - కొన్నింటి -
పెక్కిటి - పెక్కింటి - యనుచూ

బంబులు ద్వితీయా ద్వేక వచనంబులు
కరంబగునపు డమహత్త్వంబునంద
గునని తెలియునది.

బహ్వర్థకము.

ప్ర॥ { పలుగురు } అమహత్త్వం
{ పలుగుండు } బున దీనికివ్య
స్తప్రయోగంబు
లేదు.

మ.

తదర్థకము.

ప్ర॥ వాడు..... { వారు
వారలు
వాండు }

ద్వ॥ వానిని..... { వారిని
వారలను
వాండ్రను }

అ.

అది.....అని
{ దీ... ..అవి
అయది.....అయవి
అయ్యది.....అయ్యవి }

మ.

ద్వి { దానిని
ఆదానిని
అద్దానిని }వానిని..

మ.

ఇదమర్థకము.

ప్ర॥ వీడు { వీరు
వీరలు
వీడుని }

ద్వి॥ వీనిని { వీరు
వీరలను
వీండ్రును }

అ.

ప్ర॥ { ఇది.....ఇవి
ఇద్ది.....ఇద్వి
ఈయది..... ఈయవి
ఇయ్యది.....ఇయ్యవి }

ద్వి { దీనిని...
ఈవానిని
ఇద్దానిని } వీనిని

(యత్కిమర్థకము

వీడు.....వీరు

వీవాడు { వీవారు
వీవారలు
వీవాండ్రు }

ప్ర) ఎవ్వాడు { ఎవ్వారు
ఎవ్వారలు
ఎవ్వాండ్రు }

ఎవ్వడు { ఎవ్వరు
ఎవ్వండ్రు }

ఎవడు { ఎవరు
ఎవండ్రు }

(వీనిని.....వీరిని

ప్ర) వీవానిని { వీవారిని
వీవారలను
వీవాండ్రును }

ద్వి) ఎవ్వానిని { ఎవ్వారిని
ఎవ్వారలను
ఎవ్వాండ్రును }

ఎవ్వనిని { ఎవ్వరిని
ఎవ్వండ్రును }

ఎవనిని { ఎవరిని
ఎవండ్రును }

ఎది...ఎవి	ద్వి	{	దేనిని.....వేనిని
ఏది...ఏవి			ఏదానిని.....ఏవానిని
ప. ఎది...ఎవ్వి			ఎద్దానిని.....ఎవ్వానిని
ఏయదిఏయవి			
ఎయ్యది ఎయ్యది			

మహాతీవాచ్యంబగు నేనేకత్వంబున యత్కిమర్థకశబ్దంబు -
 ఎవ్వరిత - ఎవర్త - ఎవ్వత - ఎవరిత - ఎవర్త - ఎవత - ఎవ్వరితి -
 ఎవ్వర్తి - ఎవ్వతి - ఎవరితి - ఎవర్తి - ఎవతి - ఎవ్వరితై - ఎవ్వర్తై -
 ఎవ్వతై - ఎవరితై - ఎవర్తై - ఎవతై - ఎవ్వర్తుక - ఎవ్వతుక - ఎవ
 ర్తుక - ఎవతుక - అని యిరువది రెండురూపంబులు వడయు

తదాదులు మూడు మహద్వాచకంబు లేకత్వంబునం బూజవి
 వక్త్రీంచునపుడు - అతఁడు - ఆతఁడు - ఇతఁడు - ఈతఁడు - ఎతఁ
 డు - ఏతఁడు అనురూపంబులువడయు || మహాతీవాచకంబులు. ఆమె -
 ఆపె - ఆకె - ఈమె - ఈపె - ఈకె - ఏమె - ఏపె - ఏకె - అను -
 రూపంబులు వడయు.

యుష్మదర్థకము.

ప్ర { నీవు } { మీరు
 ఈవు } మీరలు
 ఈరు
 ఈరలు

ద్వి || నిన్నును... ...మిమ్మును

తృ || నీచేతను ... మీచేతను

అస్మదర్థకము,

ప్ర { నేను } { మేము
 ఏను } నేము
 ఏము

ద్వి || నన్నును... ...మమ్మును

తృ॥ నాచేతను.....మాచేతను

ఉభయార్థకము.

ఒకొండు..... { ఒక్కొరు
ఒక్కొండు

నిత్యబహువచనాంతము.

ఒక్కొండు..... { ఒక్కొరు
ఒక్కొండు

ప్ర॥ మనము. ద్వి॥ మనలను.

తృ॥ మనచేతను - మనలచేతను

ఒక్కొండు... { ఒక్కొరు
ఒక్కొండు

ఆత్మార్థకము.

ప్ర॥ తాను... | తాము
తారు
తమరు

ఒకరుండు..... { ఒకరులు
ఒకరులు
ఒకరులు

ద్వి॥ తన్నును...తమ్మును.

ఒకొరుండు... { ఒకొరులు
ఒకొరులు
ఒకొరులు

తృ॥ తనచేతను...తమచేతను

ఇంకసంఖ్యావాచకంబులు

ఒక్కరుండు ■ { ఒక్కరులు
ఒక్కరులు
ఒక్కరులు

వక్కాణించెద.

మ.

ఒక్కొరుండు... { ఒక్కొరులు
ఒక్కొరులు
ఒక్కొరులు

కార్థకశబ్దము.

ప్ర.

ఒకండు... { ఒకరు
ఒకండు

ఒకరువుండు.....ఒకరువులు

ఒకొరువుండు.....ఒకొరువులు

ఒక్కరువుండు...ఒక్కరువులు

ఒక్కొక్కరువుడు. ఒక్కొక్కరువులు

ఒరుడు ఒరులు

ఒరువుడు ఒరువులు

ఒండు..... { ఒండులు
ఒండుఒడ్డు..... { ఒడ్డులు
ఒడ్డుద్వితీయాది విభక్తిరూపంబులూ
హించుకొనునది.

అ.

ప్రథమైకవచనాంతములు.

ఒకటి - ఒకొటి - ఒక్కటి - ఒక్కొటి - ఎక్కటి - ఒకడు - ఒకొడు - ఒక్కడు - ఒక్కొడు - ఒకొండు - ఈశబ్దంబునకు సంఖ్యావాచకంబునకు బహువచనంబు లేదు.

దీనికి మహతి వాచ్యంబగునపు
క్షేకత్వంబున వక్ష్యమాణ రూపంబు
లేయగునది.

మహాత్యర్థకము.

ఒకరిత - ఒకర్త - ఒకర్తు -

ఒకర్తుక - ఒకత - ఒకతుక - ఒకొ

రిత - ఒకొర్త - ఒకొర్తు - ఒకొ

ర్తుక - ఒకొత - ఒకొతుక -

ఒక్కరిత - ఒక్కర్త - ఒక్కర్తు

ఒక్కర్తుక - ఒక్కత - ఒక్కతుక -

ఒక్కొరిత - ఒక్కొర్త - ఒక్కొర్తు

ఒక్కొర్తుక - ఒక్కొత - ఒక్కొతుక -

ఒకరితి - ఒకర్తి - ఒకతి -

ఒకొరితి - ఒకొర్తి - ఒకొతి -

ఒక్కరితి - ఒక్కర్తి - ఒక్కతి -

ఒక్కొరితి - ఒక్కొర్తి - ఒక్కొతి -

తి - ఒకరితె - ఒకర్తె - ఒకతె - ఒ

కొరితె - ఒకర్తె - ఒకొతె -

ఒక్కరితె - ఒక్కర్తె - ఒక్క

తె - ఒక్కొరితె - ఒక్కొర్తె - ఒక్కొర్తె

ఒక్కొతె - ఓర్త - ఓర్తి - ఓర్తు -

ఓర్తుక.

మ. అ. బద-నొకొరు... పదునొకటి

ఇత్యాదులు

ఇ.

ఇద్దఱు ... } ... రెండు
ఇరుగురు ... }

మూగురు... } ... మూడు
మొగురు ...
ముగురు ... }

నలుగురు ... నాలుగు
అయిదుగురు ... అయిదు
ఏగురు ... ఏడు
ఆఱుగురు ... ఆఱు
ఏడుగురు ... ఏడు
ఎనిమిది
తొమ్మిది

పదుగురు
పదురు } ... పది
పదాగ్రుడు
పదగ్రుడు

పదనొకరు ... పదనొకటి

ఇచ్చట చేకశబ్దార్థకరూప
బుల్లెస్థానరూపంబుగం గూ
ర్చుకొనునది.

పన్నిదొ
పన్నిరుగురు } పన్నిదొ

పదమూగురు
పదమొగ్గురు } పదమూడు
పదముగురు

పదనలుగురు ... పదనాలుగు
పదనయిదుగురు ... పదనయిదు

పదుకేగురు ... పదునేరు

పదనాఱుగురు ... పదనాఱు

పదునేడుగురు ... పదునేడు

పదనెనిమిదు ... పదనెనిమిది

పందొమ్మిడు ... పందొమ్మిది

ఇరునొడుగు ... ఇరువది

ఇరువదియొకరు ... ఇరువదియొకటి

ఇత్యాదులూహ్యాంబులు.

ముప్పగురు ... ముప్పది

నలువొడుగు ... నలువది

ఏబొడుగు ... ఏబది

అఱువొడుగు ... అఱువది

దేబ్బందు) ...	దేబ్బది	నూలుగురు... ..	నూలు
ఎనుబందు)...	ఎనుబది	బేగురు... ..	బేయి
తొంబందు... ..	తొంబది	సదివేగురు ...	సదివేలు

రెండు మొదలగునవి యాచార్యకై కళ్యాణం లగుటంజేసి ద్వితీ
యావిభక్తులు నరంబులగునపుడు తింటుబగునని యెఱుంగునది ||
రెండిటిని - రెండింటిని - రెంటిని || మూడింటిని - మూడింటిని -
మూడింటిని ఇత్యాదులు ఏకశబ్దమునకు - ఒంటి - ఒకానొకడు -
ఒకానొకటి - ఒకానొకరికి - ఒరిమ - ఒరిగొకరు - ఒరట్ట - అనురూ
పంబులును - ద్విశబ్దాంబునకు - అనుచుడి - ఈరాణు - అనురూపం
బులు నర్థవిశేషంబులం జూపఁజెడు.

“వ్యా—అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - పెక్కు - పలు - ఆ - ఈ -
నీ - నీ - నా - మన - తా - సంఖ్యాపాదకంబులు - అన్నిప్రభృతులు. వీనికిం
బ్రథమాంతరూపంబులుదానాదీనవి. వీనిలో మొదలగునవికెల్ల న్యాగపంబు పూర్వో
క్తంబు స్మరించునది. బహుగుణలకొకఁబునకు రాదేదంబును బూర్వాగమంబును,
బ్రథమాబహువిధనంబునదంతోలే నెఱుంగునది. ఏ శేషకారంబులు గతిగనేనిఁ గొండ్రి
కచో ద్వితీయచతురుగు గొండ్రికచోఁ దృతీయయలవొక్కరూపంబువఱకును, రూప
భేదంబులు వక్కాణించెద. శేషం బూహించునది. అన్ని మొదలగుశబ్దంబులాఱును;
ద్విప్రభృతి సంఖ్యాపాదకంబులును బహుగుణంబులు బహుగుణనాంతంబులగు. ఆమహ
దర్థంబు లేకవచనాంతంబుల స ఇందు ‘నీ’ మొదలగు నాలుగుశబ్దంబులు సర్వార్థంబులం
దుల్యరూపంబులయి యుండు. ను- అనునది బహుదర్థమునకు. అ- అనునది. యమ
హదర్థమునకు. ప- మొదలైనవి ప్రథమాది విభక్తులకును, సంశేతములుగా నిందు
గ్రహించునది.”

వ్యా—‘అన్ని - ఇన్ని’ మొదలైనవియందు, సంఖ్యాపాదకంబులును, సర్వ నా
మంబులు. వీనికిఁ గ్రాహకవిభక్త్యంతరకాపంబులు నుదాహరించెదను. వీనిలో మొదల

[illegible]

దూపంబయ్యెనని శబ్దవిష్కృతి దూపంబుకెనది. కానియీ మాన్యము ద్వితీ గాది భిక్షులందు
 బాధకంబగును. ఏలయన ద్వితీ గాది భిక్షులయందు తైనించెప్పిన నొప్పున అంత
 వారికొ? అనియుండ, వాలోపంబును, లఘురేఫంబున కలఘురేఫావేశంబును, పూర్వ
 శబ్దంబులోని తకారంబునను దావేశంబును, జేవం గా అంతజీక అనునన్వయాసంబు
 కావలసి వచ్చును ఇట్లే అంతవారికేక, ఇత్యాదులను బదులుగా "అంతజీకేక"
 ఇత్యాదు వికారాంతశకటరేఫముక్త గూఢంబులు కావలసివచ్చును. కాన నట్టి ప్రక్రియ
 ప్రామాదికంబు ఇంక నూరి గారి శబ్దలక్షణసంగ్రహంబునందు "అన్ని లోనకు"నికి
 బహువచనలోపంబగు, 155 నూ. వహత్తుల కలఘురన్తకంబును, నిర్దంబునకుడన
 ద్దంబునకు. 156 నూ. శబ్దస అని వ్రాయబడినది. ఇయ్యది కరణీయార్థసంగే
 యున్నది; కాని మహాద్ధంబునందు అన్ని, శబ్దస్వరకారంబులో మొదటిదొకి
 ననుస్వారంబును నొనని భావించుకొనవలయును. ద్వితీ గాబహువచనము. అంత
 ద + లక్ శకటరేఫావేశంబు అంతలక్ - అంతలక్ మొ. బహువచనలకాంబు
 నకే శకటరేఫావేశంబుగావున అంతజీమతము - కొందజీమతము ఇత్యాది ఇకారాం
 తశకటరేఫసహితయాపంబులు గ్రాన్థంబులు అంతజీమతము - కొందజీమతము,
 అననలయును. కావునకే నూరి గారు ఇంజాపరిచ్ఛేదస్వతీయమాత్రాబహువచన - కొందజీ
 మసంబున అని యకారాంత శకటరేఫసహితంబుగానే ఎక్కాణించిరి. అందజీమ
 శబ్దంబునకు నమహదర్థకము- అన్ని. ఈశబ్దంబుయొక్క ప్రసమైకవచనంబునకు జత్స
 మపరిచ్ఛేదములోని నలువది నాల్గవసూత్రంబుదే - లోపంబుగలుగును ద్వితీయైకవచ
 నము అన్నిటిని - అన్నింటిని. ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని ఇయ్యవి యచహదర్థక
 ప్రసమైకవచనంబులు - వీని వహదర్థంబులు. ఇందజీ - ఎందజీ - కొందజీ. ఈ
 బహువచనల ద్వితీ గాది భిక్షులు గూఢంబునమహదర్థంబులయందు అన్ని శబ్దంబునకుంబలె
 యాపంబులేటుంకనది. అందజీ మొదలైన శబ్దంబులయందు శకటరేఫంబునకు - తే||గీ||
 అందజీందజీ కొందజీ ముందజీయనఁ బ్రత్యేకమిద్దాది అందజీయనఁ బడలు టెదు
 టెదు టెదు పలుకెల్ల శకటరేఫంబు లదుర జశకలమాళి సర్వ- శకట- కి ల.
 తే|| సర్వకలిచిద్విక్రియ వియన్వబ్ధిగాచ్చ | ములతః ప్రశ్నయంబులు పూర్వభిత్త
 సగళవరపరంబున గురువెకాని || లఘువు లేదక నంద్రాహిప వినుత ద్వితీయదగ

మొదటి అధ్యాయము. || పెట్టెలో రుద్రాక్షమణి కలది చూచి భీష్ముని జేచి వీరభద్రులను పంపి
 యాచార్యుని భార్యను || భీష్ముని నకు నది దొంగిలించి దొడగెను గావున రాజసుతుల
 భార్య అది చూచి తక్కినవి సుభ్రము.

|| పెట్టె, శబ్దమునకు బహువచనలకారము చేరునపుడు రేఫాదేశంబును
 బత్తుంబున బిందు ప్రాప్తకడకారాదులును, గలిగి పెట్టెలు - పెట్టెండు, అనురూప
 యంబు ద్వింత, ద్వితీయాద్యులే యందును నీ యాదేశంబు చేతనే రూపభేదము బేర్పడును.
 ఉ. పెట్టెను - పెట్టెండును. పెట్టెరనేత - పెట్టెండునేత. దీని
 యనుబంధమునను - పెట్టె. దీనికి బహువచనంబును గలదు. ఇదియే యీశబ్దం
 బునందు. విశేషము ఉ. పెట్టెలు. దీనికి ద్వితీయాద్యైకవచనంబులు పెక్కిటిని -
 పెక్కింటిని. పెక్కిటినేత - పెక్కింటినేత, ఇత్యాదికముగా నుత్పన్నము.

|| పలు, శబ్దమునకు మహద్ధంబునందు బహువచనలకారంబునకు రేఫాదేశం
 బును, పూర్వమందు నన్తంబును, గలుగును. ఉ. పలుగురు. పలుగులను బహువచన
 రుద్రాక్షమణి మొదలగు వస్తువులను, బిందు ప్రాప్తకడకారంబునకును. ఉ. పలుగుండు.
 ద్వితీయాది బహువచనంబులు పలుగురేత - పలుగుండ్రేత. పలుగురనేత -
 పలుగుండ్రనేత, ఇత్యాదులు. పలుశబ్దంబునకు నమహద్ధంబునందు స్థమాసమందే
 ప్రయోగముగాని వస్తమందులేదు. ఉ. పలుమాటు = పలుపులుంగులు

|| నగర కేవలమర్థకయత్కి మర్థములైన ఆ - ఈ - నీ, శబ్దములు మహద్ధంబు
 బోధించునపుడు ప్రయోగమంబును జెందును. ఏశబ్దంబునకు వైకల్పికంబు. వుత్పత్తి
 కావున. కారై అకారంబులకు రేముందుకానది క్రిముగా నా-నీ-వే లగును.
 ఇదియే ప్రకృతులగును. ఉ. వాడు - వీడు - వేడు. వైకల్పికముగుటచే బత్తుం
 బున వైకల్పికంబు అనియుంగల్గును.

|| వా, శబ్దంబు. ఏకవచనము వాడు. వా, శబ్దంబుడుమంతంబుగావున న్యాగ
 మంబు ద్వితీయాద్యైకవచనంబునందు గలిగి నానిని - నానినేతను, ఇత్యాదులగు.
 తక్కుంగలవి క్రింద గలవి. వా, శబ్దంబునకు బహువచనములవర్తింబును రేఫా

దేశంబు. ఉ, వారు. రుదర్ణకంబునకుఁ బక్షంబున బిందుపూర్ణకడకారంబగు. ఉ, వాండు) లువర్ణకంబునకుఁ బిందు రుదర్ణకంబు. ఉ. వారలు. ఇట్టి వా, శబ్దంబునకు బహువచనరూపంబులుమూడూ - ద్వితీ గూడిబహువచనంబులు వారిని - వాండ్రను - వారిలను, ఇత్యాదికముగాఁ బ్రథమాబహువచనమునందలి శేషాదేశాదులతో రూప త్తమింబగు.

అమహదర్థకమైన 'ఆ' శబ్దము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
అది	అవి.		
అద్ది	అన్వి	దానిని	
అయది	అయవి.	అదానిని	వానిని
అయ్యది	అయ్యవి.	అద్దానిని	

మహదర్థకమైన వా, శబ్దంబుయొక్క రూపంబులవలెనే వీ, శబ్దంబుయొక్క ప్రథమాదివిభక్తుల రహితవచనబహువచన రూపంబులగును.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
వీరు		వీరిని	
వీరలు		వీరలను	
వీండు		వీండ్రులు	

అమహదర్థకమైన 'ఈ' శబ్దము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ఇది	ఇవి	దీనిని	
ఇద్ది	ఇన్వి	ఈదానిని	వీనిని
ఈయది	ఈయవి	ఇదానిని	
ఇయ్యది	ఇయ్యవి		

తృతీయాదులు వీనినిబట్టి యూహించుకొనునది. నాటియు నమూనాదర్శకమైనపు
డు, ఈ, శబ్దంబుయొక్క బహువచనంబు వీనిని, అనియందులకు నిధియైనను నప్పకవి
గారు చతుర్థాశ్వాసమునందుఁ గందపద్యలక్షణానిరూపణమున, నీ|| వీటిలోపల నొక
మూఁటి చేపడిలేని హీనపాదము ముందు గానఁబడును. వీటినిబట్టి, అని ప్రయో
గించిరి. వీని, అని దిద్దినచోఁ బ్రాసభంగమగును. ఆవిధమున యిట్లు పఠయించి యుం
డినచోఁ బ్రామాదికంబు.

మనూదర్శకయత్కిమృతమైన వే, శబ్దము నా, శబ్దయొక్క రూపంబునలేనే
ప్రథమాదివిభక్తుల యేవక దనబహువచనరూపంబులు గ్రహించునది.

వ.	బ.	వ.	బ.
<div> <div> <div>ఏడు</div> <div> <div>ఏడు</div> <div> <div>ఏవారు</div> <div>ఏవారలు</div> <div>ఏవారడు</div> <div>ఏవారరు</div> </div> </div> </div> <div> <div>ప్ర. ఏవారడు</div> <div> <div>ఏవారరు</div> <div>ఏవారడు</div> </div> </div> <div> <div>ఏవరు</div> <div> <div>ఏవరు</div> <div>ఏవరు</div> </div> </div> <div> <div>ఏవరు</div> <div> <div>ఏవరు</div> <div>ఏవరు</div> </div> </div> </div>		<div> <div>ఏనిని</div> <div> <div>ఏనిని</div> <div> <div>ఏనిని</div> <div>ఏనిని</div> </div> </div> </div> <div> <div>ద్వి. ఏనిని</div> <div> <div>ఏనిని</div> <div>ఏనిని</div> </div> </div> <div> <div>ఏనిని</div> <div> <div>ఏనిని</div> <div>ఏనిని</div> </div> </div>	<div> <div>ఏనిని</div> <div> <div>ఏనిని</div> <div> <div>ఏనిని</div> <div>ఏనిని</div> </div> </div> </div> <div> <div>ఏనిని</div> <div> <div>ఏనిని</div> <div>ఏనిని</div> </div> </div> <div> <div>ఏనిని</div> <div> <div>ఏనిని</div> <div>ఏనిని</div> </div> </div>
వ.	బ.	వ.	బ.
ప్ర. ఏవరు	వేరు	ద్వి. వేనిని	వేనిని

తృతీయాది విభక్త్యైకవచనబహువచనరూపంబులఁబడి, శబ్దయొందులఁబడి, శబ్దంబు
వఱకును ద్వితీయాదివిభక్తుల రూపంబులంబట్టియే గ్రహించునది. లే|| నిలిచిచారులరా
నించి యిలయుదివియు ! ముందుకవివీరనేనలసిండుగాని ! వీటిలో ముఖ్యతెవ్వరు
లేదు రావలె ! నువ్వనియనునప్పుడు నెట్టివానిననునప్పుడు నానునప్పుడు - 7

(పాఠాంతరము. వీరిలో ముఖ్యులెవ్వగులేరు రాముడు.) క|| ఓడిబిమె యేము రణ
మునఁ గ్రీడికిఁ గేడించి రాక గెలుపేయతఁడుకొ| నేడిదా గనొక్కో? మాత్రోడిబనర్ల
మిట్లుదాను దొలగెంజనునే? భార - (దో - 1. అ. (పాఠాంతరము. గెలుపే
యతఁడె | చొప్పదాగిపోయెనొక్కోమా! తోడిబనా మిట్లు దాను దొలగెనజనునే?) కా|| ఈ
క్షోడిన్నినుఁ బోలునక్కపులు వేరీనేటికలంబనకొక్కో - 1. ఆ. (పాఠాంతరము.
ఈక్షోడిన్నినుఁ బోలునక్కపులు వేరీనేటికలంబనకొక్కో) ఏడు, యొక్కరూపాంత
రంబు. వేడు, అనబు తివ్యకవి సీతని మచార్కులవారి మాతంబుగాని సూరిగారి
మతంబుగాదని తోచుచున్నది.

అమహదర్థకమైన 'ఏ' శబ్దము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ఏది	ఎవి	ద్వి	జేనిని
ఏది	ఏవి		వేదానిని
ఎద్ది	డవి		ఏదానిని
ఏనుది	ఏయవి		ఏవానిని
ఎయ్యది	ఎయ్యవి		

తృదీయాదివిభక్త్యేకనచనబహువచనరూపంబులు వీరిబట్టి గ్రహించుచున్నది.
'ఏ, శబ్దము ప్రత్యేకాచారమైనపుడు ఏ నచనంబున నిరుపదికంప రూపంబులు. స్వీత
ఎవ్వర్త - ఎవ్వత - ఎవర్త - ఎవర్త - ఎవత - ఎవరితి - ఎవర్తి - ఎవతి -
ఎవరితి - ఎవర్తి - ఎవతి - ఎవరితె - ఎవర్తె - ఎవతె - ఎవరితె - ఎవర్తె -
ఎవతె = ఎవర్తుక = ఎవరుక = ఎవర్తుక = ఎవరుక ఈశబ్దబలయొక్క బహువచన
ములు సూత్రము పుష్టిగమైన ఏ, శబ్దముయొక్క బహువచనంబులే. ౨ - ఈ - ఏ -
శబ్దంబులు మహదర్థకంబులై పూజ్యతను బోధించుచో గ్రహించుగా అతఁడు. - అతఁ
డు అతఁడు - ఈతఁడు. ఎతఁడు - ఏతఁడు, అనరూపంబులు పొందును, ఆ - ఈ
ఏ - శబ్దంబులు మహదర్థకంబులు పూజ్యతబోధకంబులైనచో గ్రహించుగా
ఆమె - ఆవె - ఆకె, ఈమె - ఈపె - ఈకె ఏమె - ఏపె - ఏకె, అనరూ
పంబులు పొందును.

ఆ—ఈ—ఏ—శబ్దంబులకుఁబూజ్యతయందు మహాదేవతవచనంబునఁదవర్ణాగ
గమంబును, దీని దీర్ఘంబునకు వికల్పంబుగా హ్రస్వంబును; మహాత్యేకవచనంబున వాని
కంతః బరంచైన అక—అప—అమ, అనుశబ్దంబుల తొలియకారమునకు లోపం
బును, తుదియకారంబున కేకారాదేశంబునగు. ఉ. అతఁడు—ఆతఁడు. మొ. మహాదర్శ
కములు. ఆమె. (ఆ + అమ + ఎ) ఈపె. (ఈ + అప + ఎ) ఏక (ఏ + అక + ఎ)
మొ. మహాత్మ్యరకములు. ప్రౌఢ—శబ్ద—ఇట్లెమిగిలిన రూపంబులు గ్రహింపవలెను.

యుష్మద్ధర్మకము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర. } నీవు } ఈవు	మీరు		
	మీరలు	ద్వి. నీన్నును	మిమ్మును
	ఈరు		
	ఈరలు	త్వ. నీచేతను	మీచేతను

అస్మద్ధర్మకము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర. } నేను } ఏను	మేము		
	నేము	ద్వి. నన్నును	మమ్మును
	ఏము	త్వ. నాచేతను	మాచేతను

ఉభయార్థకము.

సిత్యబహువచనము,

ప్ర. మనము. ద్వి. మనలను. త్వ. మనచేతను - మానలచేతను.

ఆత్మార్థకము.

ఏ.	బ.	ఏ.	బ.
ప్ర. తాను.	తాము	ద్వి. తన్నును	తమ్మును
	తారు		
	తమరు	త్వ. తనచేతను	తమచేతను

ఒకడు - ఒకొడు - ఒక్కడు - ఒక్కొడు - ఒండు: సీ|| కనలుబింకపు గింక -
గలుగువేడిమి యెల్ల నెక్కటియై యొడలెత్తెననగ, లక్ష్మీ - 2 ఆ. తక్కుంగలవి
సులభము.

ఒక, శబ్దంబునకు స్త్రీలింగైకవచనసూపంబు లేబడినందు. ఉ. ఒకరిత ..
ఒకర్త - ఒకర్తు - ఒకర్తుక - ఒకతి-ఒకతుక-ఒకొరిత - ఒకొర్త - ఒకొర్తు-ఒకొర్తుక
ఒకొత్త-ఒకొత్తక-ఒక్కరిత-ఒక్కర్త - ఒక్కర్తు - ఒక్కర్తుక-ఒక్కత-ఒక్కతుక -
ఒక్కొత్త - ఒక్కొర్త - ఒక్కొర్తు - ఒక్కొర్తుక-ఒక్కొత్త - ఒక్కొత్తుక - ఒకరితి -
ఒకర్తి - ఒకతి - ఒకొరితి - ఒకొర్తి - ఒకొత్తి-ఒక్కరితి-ఒక్కర్తి-ఒక్కతి - ఒక్కొరితి -
ఒక్కొర్తి - ఒక్కొత్తి - ఒకరిత - ఒకర్త-ఒకతె - ఒకొరితె - ఒకొర్తె - ఒకొత్తె -
ఒక్కరితె - ఒక్కర్తె - ఒక్కతె - ఒక్కొరితె = ఒక్కొర్తె - = ఒక్కొత్తె =
ఒకర్త - ఒకర్తి ఒకర్తు - ఒకర్తుక -

సంఖ్యనుజెప్పు రెండుకొలుదలైనశబ్దంబులకు మాహాదశమాదర్థకప్రథమాంత గూ
పంబులు.

మ	అ	మ	అ
ఇద్దఱు } ఇరుగురు }	రెండు	పదుమూగురు } పదుముగ్గురు } పదుముగురు }	పదుమూడడు
మాగురు } ముగ్గురు } ముగురు }	మాడు	పదునలుగురు పదునయిదుగురు	పదునాలుగు పదునయిదు
నలుగురు	నాలుగు	పదునాలుగుగురు	పదునాలు
అయిదుగురు	అయిదు	పదునేడుగురు	పదునేడు
ఏనుగు	ఏను	పదు నెనమండు	పదు నెనిమిది
అక్షిణుగురు	అక్షిణు	పందొమ్మిండు	పందొమ్మిది

ఏడుగురు	ఏడు	ఇరువండు	ఇరువది
ఎననుండు	ఎనిమిది	ఇరువదియొకరు	ఇరువదియొకటి
తొమ్మిండు	తొమ్మిది	మొదలైనవి గ్రహింపఁదగినవి.	

పదుగురు	} పది	మప్పండు	మప్పది
పదురు		నలువండు	నలుపది
పదుగుండు		ఏబెండు	ఏబది
పదుండు		అఱువండు	అఱువది

పదునొకరు	పదునొకటి	దెబ్బండు	దెబ్బది
ఇచట ఒకటి, అనునర్థ		ఎనుబండు	ఎనుబది
మిచ్చు ఒకొక్కరు, ఒక్కొక్కరు, ఇత్యాది		తొంబండు	తొంబది
రూపంబులన్నియు నర్థముననుసరిం		నూఱుగురు	నూఱు
చిచ్చేర్చుకొనునది. ఉ. పదునొకొక్కరు		వేగురు	వేయి
పదునొకటి మొదలైనవి.		పదివేగురు.	పదివేలు

పన్నిద్రులు } పండ్లెండు
పన్నిరుగురు }

ఒకరు, అనుశబ్దంబునకుం దక్కఁ దక్కిన ఇద్దరు, మొదలైన సంఖ్యావాచకంబులకు ద్వితీయాదివిభక్తి బహువచనంబులు పరంబగునప్పు డెకారాంతంబులుగా నుచ్చరింపఁబడును. ఉ. ఇద్దరున్—ఇద్దరిచేతకొ, మొ. తత్సహపరిచ్ఛేదములోని ముప్పదియొకండవ నూత్రంబుచే విధింపఁబడిన లడాగనంబునకుఁ బైశబ్దంబులలోని లఘుల ఘుశేఫంబులాదేశింపఁబడినవిగాన నట్టిశబ్దంబులు విభక్తులకు ముందదంతంబులయ్యెనని యెఱుంగునది. ఒకరు, అనుదానికి ద్వితీయాదులు పరంబగునపుడికారాంతంబగు. ఉ. ఒకనికొ—ఒకరిచేతకొ. మొ. మహద్విశేషసంఖ్యావాచకంబులకుం గొన్నియెడల నమహత్కార్యంబు చూపఁపైడి” ప్రాథ—శబ్దప—104నూ. నీ॥ జనవంద్యుఁడగుధర్మతనయుని బంతినిత్యంబుపసిడి! పల్లెగంబులగుడ్డు బ్రాహ్మణులతిపుణ్యులెనిమిదివేలు (ఎనిమిదివేగురు) సమిన్దమతులు॥ తే॥ గీ॥ యశులు పదివేలు (పదివేగురు)వార కనుదినంబు! నన్నసానంబులందు నహాయనగుదు’ భార—ఆర—5ఆ. నీ॥ వారాక

రంజులో వటపత్రశయనశానబ్రహ్మభూమి నూలుకెరుపదులు (నూలునేబగ్గులేక
 నూలుచేబగ్గుడు, కా—6ఆ. నీ! నూడిర్బువములు (నూడిర్బువముల సంఖ్యలవారు
 నూడిర్బువముల పరిజయధాతేయులు తిరభిములు! జై—5 ఆ. ఉ|| నేడివెలుంగు
 లోబడినెల సమానములు (పరివేలనకాన)ముల సంఖ్యలవారు) న్నభంగిన! వ్యాడు
 వెలుంగునట్టిబాధవశ్యులడేగ నవ్యక్తమూరియై, భోజ—4ఆ.

రెండుమొట్టలైనశబ్దములపరిభక్తి శబ్దములగుటచే ద్వితీయమున్నగు విభక్తులు
 పరంబగునపుడు యి—ంటి, అనునవి వన్నునవి తెలిసికొనలేను. ఇచ్చట స్వప్తార్థము
 ప్రక్రియవ్రాయబడును. ద్వితీ! రెండు + ను; పృక్వతనూత్రంబున టివర్ణంబు. రెండు
 + టి + ను; తత్సంపరిచ్ఛేదములోని ఇకారంబుమీడి, అను నిరువదియావనూత్రం
 బున నువర్ణకంబుయొక్క ఉత్వంబునకిత్వంబు. రెండు + టిని; ఆచ్చికపరిచ్ఛేదములోని
 ముప్పదియావనూత్రంబున దువర్ణముయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబు రెండింటిని
 పక్షంబున రెండు, శబ్దంబు యి, వర్ణంబుకలుగుచోఁ బూర్వనూత్రంబులకేనిత్వంబులు
 గలిగి రెండింటిని, అగును. రెంటిని, ఈరూపనిపరిచ్ఛేదములోని ముప్పదియొకండన
 వనూత్రంబుచే నంతినునువర్ణంబునకు టివర్ణ దేశంబురాగా నైనది. ఇట్లే మూడింటిని
 'మూడింటిని - మూటిని' ఇత్యాదులందు రెండుశబ్దంబునొద్ద నుపయోగింపబడిన
 నూత్రంబులన్నియుఁ బ్రక్రియలో నూహించుకొనునది. నామాదికము విశేషించి
 నిరూపింపనియప్పుడు 'ఒక, శబ్దంబునకు ఒకాను; శబ్దంబు పూర్వగమంబు. ఉ.
 దేవతులలో నొకానొకడు. ఇచ్చట నానంబు విశేషించి చెప్పబడలేదు. ఒకానొ
 కటి, ఇనియమహర్ధకము. 'ఒకానొకరితో' ఇది మహాశబ్దకము. ఒరిహవికమర్థము.
 'ఒండొకరు' పరస్పరమని ఘోతార్థము. 'ఒరట్ట' = ఏకత్వసంఖ్యాబోధముకము. ఇను
 మడి, రెండుశబ్దంబునకు ఇను, శబ్దాదేశంబును, మడుగుశబ్దంబునకు నృత్తియందు మ
 డి. శబ్దాదేశంబును, అగును. ద్విగుణమనియర్థము. ఇట్లే ముమ్మిడి (త్రిగుణము)
 నలుమడి (చతుర్గుణము) 'ఈరాటు, ఇచ్చట ఇరు' శబ్దంబునకు నచ్చుపరమైనది కాన
 నాద్యక్షగంబు ద్విగుణయ్యె. ఈరాటు, అనుటకుఁ తిమ్మకవిగారు తమరుక్మిణీపరిణ
 యమందు ఇరాటు, అనిప్రయోగించిరి. దీనినిఁ బ్రయోగాంతరంబు గానబడదు

హ్య—పదముయొక్క ముదటికొనినది మితయుక్తిహల్లుతో గూడుకొని గకారమునకు పకారంబు వైభాషికంబుగాఁ గలుగును. ఉ. పలుగురు - పలువురు. ఇచ్చట గకారమునాద్యమైనదియు, హల్లుతో - గూడనిదియు, గావున విభాషగా పకారంబయ్యె. వ్యవసితవిభాషకావున 'గొడుగు-గొడగము-నిగారము' ఇత్యాదులయందువత్వములేదు. అసంయుక్తమునబడే 'నిర్గు-ఉంగరిము' ఇత్యాదులయందును సత్వంబు రాదు. ఇతరము-దేవుడు-తొగ-పగలు సొగ-పగతుడు-పగిది-తెగ-తెగడు - అరు. ఇత్యాదులకు పలుగురుకేట్లంబునకుంజలె పత్వముగ్రహించునది. లే|| తీగతీవమునును దివిరిపల్కుఁగవచ్చు! బగడనునఁగనొప్పు. బనవనునఁగ ! భగవంతునపరఁగు బోడిమిప్రతిబిమ్మ! వేగవేననాఁగవలయుఁ గృష్ణా! అసంయుక్తంబును.

బౌద్ధవిభక్తిరణము.

విభక్తిసామీప్యంబునంజేసి వచ్చువికారంబులను విధించుభాగము, బౌద్ధవిభక్తికప్రకరణము

28 నూ—ఇటితివర్ణంబులు వర్ణమాణంబు లౌద్ధవిభక్తికంబులు.

విభక్తినిమిత్తంబులయి యాదేశాగ మాత్మకంబులయిన ఇ-టి-తి- అనువర్ణంబు లౌద్ధవిభక్తికంబు లనంబడు.

హ్య—ఇ - టి - తి' అనునక్షరంబులు కారబోవు మాత్రంబులచే విధింపఁ బడునవి యౌపవిభక్తికంబులను నామంబున వ్యవహరింపఁబడును. ఈయౌపవిభక్తికంబు లాదేశాగమస్వరూపమైన ఇ - టి-తి' అనునక్షరంబులేయని గ్రహించునది.

29 నూ—ఇవి ద్వితీయాద్యైకవచనంబులు పరంబులగునపుడు నామంబులకుఁ గొన్నిరూపికిం బ్రాయికంబుగనగు.

కాలు - కాలిని - కాలిచే॥ నాగలి - నాగటిని - నాగటిచే॥
నేయి - నేతిని - నేతిచే॥ ద్వితీయైకవచనంబుపరంబగు నపుడౌపవిభక్తి
కంబులురావని కొందఱువక్కాణించిరి-అయ్యది లక్ష్యలక్షణవిరుద్ధంబగు
టంజేసి యనాదరణీయంబు.

వ్యా—ఇ-టి-తి' అనువర్ణంబులు ద్వితీయ మొదలైనవిభక్తులయొక్క యేకవచనం
బులు పగంబులగునపుడుకొన్ని ప్రాతిపదికంబులకుఁదఱుమాఁగలుగును. ఉ. కాలు. ద్వి
తీయావిభక్తి 'కాలిని' ఇచ్చట 'కాలు + ను' అనియుండఁగా నీసూత్రంబుచే 'కాలు'
శబ్దంబయొక్క ఉకారంబునకు ఇకారంబు వచ్చి 'కాలి + ను, ఇట్లుండె. పిమ్మట
'ఇకారంబుమీఁది, అను తత్సమపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదఱవసూత్రంబున నువర్ణకం
బుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగినది. 'కాలినొప్పి, ఇత్యాది సమాసస్థలంబుల
యందలి షష్ఠ్యాదివిభక్తులు లోపించినను, ఇత్వంబునపాయంబుగనుండును. 'కాలిచే,
ఇత్యాదులిట్లే. 'నాగలి - నాగటిని - నేయి - నేతిని, ఇత్యాదులయందు 'టి - తి'
వర్ణంబులు గ్రమంబుగవయ్యెను. పైద్వితీయాంతంబులయందు 'కాలిని, అనుచోటునం
దుంబలె సూత్రంబులచేఁ బ్రక్రియాయూహించుకొనునది. ద్వితీయావిభక్త్యేకవచనంబు
పరంబగునపుడు, ఔపవిభక్తికంబులు రావని కొందఱు సెప్పిరనియు, ఆవచనములత్స్య
లక్షణవిరుద్ధంబనియు, సూరిగారు వాక్కుట్టిరి. ఉ॥ విన్నననేగుతానురల విందుకిలాక
పునీడలెప్పుడుకొ, యయా- 2ఆ. క॥ వీడునదివించెనయ్యెడ | వీడనినేడుకబలారివిబు
ధులతోనే| వీడుమణులనఁగఁదగుతన | వీడునఁగలమానికములు వివిధాంబరముల్, వసు-
రిఆ. క॥ కనకమయమైనయాప్రా | లునఁ దమసుతులావహంబులోనవరులచే, భార-
ఆర- 4 ఆ. ఇట్లు, ఔపవిభక్తికశూన్యంబులగు ప్రయోగంబులు గలవు. కావునఁ దైవి
ధికొన్ని యెడల నిత్యంబుగాదు.

30 సూ—ఊరు మొదలగువాని కిత్వంబగు.

ఊరు - ఊరిని-కాలు-కాలిని-మాను-మానిని-నోరు - నోరిని.
చోటు - చోటిని.

వ్యా—ఊరుమొదలైననామములకు ఇత్వంబుగలుగును. ఊరు - ఊరిని. ఇచ్చట ఊరు + ను, అనియుండఁగాఁ బ్రకృతసూక్రింబున రేఫంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగి తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదియావసూత్రంబున నువర్ణంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగినది. మ్రోనిని - నోరిని - నీరిని - చోటిని, ఇత్యాదులయందుఁ బ్రేసూత్రంబులచే శబ్దశుద్ధినుపొందుకొనవలయును క॥ నకులుఁడు సహజేవుఁడును! బ్రకటభుజాస్వగదముననంతిబలముచే! లక్షగోలకుఁ బెత్తురునో! రికి వచ్చినయట్టలాడిరే యిబ్బంగికో, భార-కర్ణ-రిత లే॥ నీరిలోనఁ దోచుతారకపత్తి బింబ! మొక్కయనఁగ వెలుగుచున్నదాని, రావకొడుపబెల్లఁ జూచుచునుండిరి! నానిఁ బుచ్చికొను విధంబులేక, భార-ఆది- 5 ఆ.

31 నూ—టివర్ణంబు గొన్నింటి యంత్యాక్షరంబున కాదేశంబును గొన్నింటికంతాగమంబును గొన్నింటికిం బర్యాయంబున రెండును బ్రాయికంబుగనగు.

ఆదేశము - త్రాడు - త్రాటిని॥ కాడు - కాటిని॥ నోరు - నోటిని॥ ఏలు - ఏటిని॥ ఆగమము - అన్ని - అన్నిటిని॥ ఎనిమిది - ఎనిమిట్టిని॥ వేయి - వేయిటిని॥ ఉభయము - ఏమి - ఏటిని - ఏమిటిని॥ పగలు - పగటిని॥ పగంటిని మొదలు - మొదటిని - మొదలిటిని॥ రెండు - రెంటిని॥ రెండ్లిటిని॥ మూఁడు - మూఁటిని - మూఁడిటిని॥ నూలు - నూటిని - నూటిటిని॥

వ్యా—‘టి’ అనునక్షరము కొన్ని శబ్దంబుల కడపటియక్షరంబునకు నాదేశముగావచ్చుటయు, గొన్నిటికి శబ్దంబులకుఁ గడపట నాగమంబుగవచ్చుటయు, మఱికొన్ని శబ్దంబులకు నాదేశాగమంబులు రెండునుగలుగుటయు, నగును. ఆదేశంబునకు—త్రాడు-త్రాటిని. ఇచ్చట నాదేశమనుటచేఁ గడపటియక్షరమైన దువర్ణంబునకు టివర్ణంబుగలిగి తత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి యిరువదియావసూత్రంబున నువర్ణంబుయొక్క ఉకా

రంబునకు నిత్యంబు గల్గినది. ఇట్లే 'కాటిని-నోటిని-ఏటిని' అనునవి గ్రహింపవలెను. ఆగమంబునకు—అన్ని-అన్నిటిని. ఇచ్చట నాగమాబనుటచే గడపటియక్షరంబునకు సామీప్యంగాన 'టి' అనునక్షరంబుచేరి అన్నిటిని, అయినది. ఇట్లే ఎనిమిదిటిని-వేయిటిని' మొదలైనవి. ఉభయంబునకు—ఏమి-ఏటిని-ఏమిటిని. ఇచ్చట బర్వానుబనుటచే 'టి', వర్ణము ఆదేశంబును. ఆగమంబును నైనదని గ్రహింపవలెను. ఏమిని ఇచ్చట 'మి', అనునక్షరంబునకు బరులు టివర్ణంబువచ్చి ఏటిని, అయినది. ఏమిటిని, ఇచ్చట 'మి', అనునక్షరంబునకు సామీప్యంబున టివర్ణంబువేరికదిగనుక నాగమంబు. ఇట్లే పగటిని-పగలిటిని, మొవటిని-మొకలిటిని. రెంటిని - రెండిటిని' మూడిటిని - మూడిటిని, నూటిని - నూటిటిని.' ఇత్యాదులు గ్రహింపవలెను. అహోబలపతి యాపరిభక్తికాంతంబున నీరు శబ్దంబు సంస్కృతసమంబు చెప్పెను; కాని తత్సమంబునకు నాపరిభక్తికంబు దుష్టులంబు. ఇయ్యది నీగర్బధరాబేయని గ్రహింపవలెను. 'నీరము, ఇయ్యది తత్సమంబు. చ|| 'అనిన సుమోహనంబు దనుయశ్యకు నిట్లును నిజగంబులని నొకట మ్రింగెనేనియును నెట్లున సర్వము గావెనేనియు | నివ్వుము మునుయఁ డెట్లునుని నెచ్చెని నాఁడెపులారవిచునిం | కనకని నొక్కజామునకుఁ గాత్తతి పెంపతి నాశ్రయింతునే' భార- ఉచ్ఛో- 2 ఆ' అనుపద్యమందు "అన్నిటిని" అను ద్వితీయాంతం బుండవలయుననియు, అన్నిని, అనునది యసాధువనియు, గొందఱు భ్రాంతిచెందిరి. ఇయ్యది సముచ్చయార్థకద్రుతాంతంబైన ప్రథమాంతంబు. ద్వితీయార్థ మందున్నదని గ్రహింపవలెను. 'నీజేమిని వేగిరపడక, చారి - పూ- 8 ఆ. ఇచ్చటను సమచ్యయద్రుతాంతంబైన ప్రథమా విభక్త్యంతము.

2 ✓ 32 —నూ—హాస్వముమీఁద టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువు బహుళముగానగు. *Proof*

అన్నింటిని - ఎనిమిదింటిని - పగంటినిపగలింటిని - రెండింటిని - మూడింటిని.

సున్న బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. అన్నింటిని. ఇచ్చట న్ని, అనునక్షరము హ్రస్వముగనుక దీనికి ిటి, వర్ణంబు పరంబగునపుడు పూర్ణబిందువాగమంబయ్యె. ఇట్లే ఎనిమిదింటిని, పగంటిని, పగలింటిని, రెండింటిని, మూడింటిని, ఇత్యాదులయందుఁ బర్యాయంబుగ ననుస్వార పూర్వకటిచ్ఛంబుండునని యూహింపవలెను.

33 నూ—పదాద్యంబగు హ్రస్వంబుమీఁది టివర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువగు.

కన్ను - కంటిని || మిన్ను - మింటిని || ఇల్లు - ఇంటిని || పల్లు - పంటిని.

వ్యా—పదముయొక్క మొఁటిహ్రస్వంబునకు టివర్ణంబు పరంబగునపుడనుస్వారం బాగమంబుగనగు. ఉ. కన్ను - కంటిని. ఇచ్చటను ద్విత్వంబునకును ముప్పదియొకండవ సూత్రంబున టివర్ణంబాదేశంబు కాఁగా నీముప్పదియూడవ సూత్రంబున టివర్ణంబునకు ముందు బిందువాగమంబయ్యెను. ఇట్లే మింటిని ఇంటిని- (ఇల్లు) పంటిని (పల్లు) వింటిని (విల్లు), ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు ముప్పదియొకండవ సూత్రంబున టివర్ణంబు గలిగి ప్రకృతసూత్రంబున ననుస్వారాగమంబుగలుగును.

34 నూ—అట్టు మొదలగు శబ్దముల కంతాగమంబు టివర్ణంబును రేఫంబున కొక్కటి లోపంబునగు.

అట్టు - అటితిని || అట్టు - కట్టు-కొట్టు - గొట్టు - మీట్టు - వట్టు- ఇవి యట్టు మొదలయినవి.

వ్యా—అట్టు మొదలైన శబ్దంబులకు నంతమందు ిటి. అనునక్షరంబు వచ్చుటయు శకటరేఫంబొక్కదానికి లోపంబును గలుగును. ఉ. అట్టు. అటితిని. ఇచ్చట

అఱ్ఱు + ను, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబుననామం బుచివరతివర్ణాగమంబును, శకట
శేఫంబొక్కదానికి లోపంబును గలుగ అఱ్ఱు + తి + ను, అయ్యెను. తత్సనుపరిచ్ఛే
దంబు నందలి యిరువదియాఱవ సూత్రంబున తి, వర్ణంబుమీఁది నువర్ణకంబుయొక్క
ఉకారంబునకు ఇత్వంబుగలిగి అఱ్ఱు + తి + ని, అయ్యెను. పిమ్మట నీక్రిందినుప్పది
యాఱవసూత్రంబుదేత శకటశేఫంబుయొక్క ఉకారంబునకు ఇత్వంబు గలిగి అఱ్ఱిని,
అనురూపము సిద్ధించెను. ఇట్లే కఱ్ఱు-కొఱ్ఱు-గొఱ్ఱు-మిఱ్ఱు-వఱ్ఱు, ఇత్యాదుల ద్వితీ నూ
దివిభక్తులందు రూపసిద్ధి యెఱుంగునది.

35 నూ—విభక్తి పరంబగునపుడు గోయిప్రభృతుల తుదియక్ష
రంబు తివర్ణంబగు.

గోయి - గోతులు - గోతిని - గోతులను || గోయి - చేయి-
దాయి - నూయి - నేయి - వాయి - రోయి - ఇత్యాదులు.

వ్యా—విభక్తి పరంబగునపుడు (ప్రథమాబహువచనాదివిభక్తులు) గోయి మొద
లైనశబ్దంబుల కడపటి యివర్ణంబునకు తి, అనునక్షరంబా దేశంబగును. ఉ. గోయి -
గోతులు. గోతిని - గోతులను. గోయి ప్రభృతులు స్త్రీసమంబులు గావునఁ బ్రథమైక
వచనము లోపించెడిని. అందున విభక్తి పరత్వంబులేమింజేసి ప్రథమైకవచనాంతమందు
యివర్ణంబునకు తి, వర్ణాదేశంబు రాదు గోయి + లు, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రం
బున యికారంబునకు తి, వర్ణాదేశంబు గలిగి గోతి + లు, అయ్యెను. పిమ్మటఁ దత్సను
పరిచ్ఛేదమందలి నలువదియేనవసూత్రంబునఁ దివర్ణంబుయొక్క ఇకారంబునకు ఉత్వం
బుగల్గి గోతులు, అయ్యెను గోతిని, ఇచ్చట గోయి + ను, ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రం
బున ఇకారంబునకు తి, వర్ణంబుగల్గి తత్సనుపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదియాఱవ సూత్రం
బున నువర్ణంబుయొక్క ఉత్వంబునకు ఇత్వంబుగలిగెను. ఇట్లే చేయి-దాయి-నూయి-
నేయి - వాయి - రోయి' ఇత్యాదిశబ్దంబుల శబ్దసిద్ధి యూహించినది. ఈతివర్ణాదేశంబు
జౌపవిభక్తికమైన తివర్ణంబువలె ; ద్వితీయాద్యైకవచనమందే కాకుండఁ బ్రథమా
బహువచనంబుల మొదట్కొని యేకవచనబహువచనంబులను నామాంత్యైక్యంబు

లకాదేశంబగు. 'చేదుతుదివ్రాయి తివర్ణంబగునందు' శబ్దల-శబ్దప- 212 సూ. ఉ. చే
దివీక - చేతిసార-చేతిసాట్ల=చేతిపుచ్చ. మొ.

36. సూ-టితివర్ణంబులు పరంబులగునపు డుత్వంబునకిత్వంబగు.

రెండిటికి - మూడిటికి - నాలుగిటికి - పగలిటికి - మొదలి
టికి - పెక్కిటికి - కొండాకచో నుత్వంబున కిత్వంబు చూపట్టదు ||
నెత్తుటికి.

వ్యా—టి-తి, అనునక్షరంబులు పరంబగునపుడు ఉకారంబునకు ఇకారంబు
గలుగును. ఉ. రెండిటికి. ఇచ్చట, రెండు + కు, ఇట్లుండ ముప్పదియొకండవ సూత్రం
బున, రెండు, శబ్దంబుపైని టివర్ణగమంబు కలుగగా, రెండు + టి + కు, అయ్యెను
తత్సనుపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదియూడవసూత్రంబున టివర్ణముపైని, కు, వర్ణంబు
యొక్క ఉత్వంబున కిత్వంబుగలిగి 'రెండు + టి + కి' అయ్యెను. పిమ్మట, బ్రహ్మత
సూత్రంబున 'రెండు, శబ్దంబు యొక్క యంత్యాక్షరడువర్ణోత్వంబునకు నిత్వంబు గలిగి
రెండిటికి, అయ్యెను. ఇట్లే, మూడిటికి, నాలుగిటికి, పగలిటికి, మొదలిటికి, పెక్కి
టికి, ఇత్యాదిశబ్దంబుల నూహించునది. (మూ. వ్యా.) కొన్నిచోట్ల టివర్ణంబు పరం
బగునపు డుత్వంబునకు ఇత్వంబురాదు. ఉ. నెత్తుటికి, ఇచ్చట టివర్ణంబు పరం
బయినను, తకారద్యమంబుమీడి ఉకారంబునకు ఇత్వంబురాలేదు. ఇట్లే ప్రాద్దుటికి
మొదలైనవి, కొన్నిచోట్ల వైకస్పికంబును గలదు. ఉ. చవుటి. చవిటి, మొద
లైనవి.

37 సూ—టివర్ణంబుపరంబగునపుడు క్రిందు మీందు ముందు
పువర్ణంబుల కత్వంబగు.

క్రిందు - క్రిందటిని - మీందు - మీందటిని - ముందు -
ముందటిని - మాపు - మాపటిని - అప్పుడు - అప్పటిని.

వ్యా—‘టి’ అనునక్షరంబు పరంబగునపుడు క్రిందు, మీందు, ముందు, శబ్దంబుల ఉత్పన్నంబునకును, పునర్ణంబునకును. అర్థంబుగలుగును. ఉ. క్రిందు- క్రిందటిని ఇచ్చట క్రిందు, శబ్దంబునకు ద్వితీయాయందు టి, అనునక్షరంబు పరంబగునపుడు ముప్పదియావ నూత్రంబున ఉకారంబునకు ఉకారంబుప్రప్తింనుచుండఁగా నపవాద విధియైననూత్రంబున ఉకారంబునకు అకారాదేశంబుకలిగి క్రిందటిని, అయ్యెను ఇట్లే మీందటిని, ముందటిని, మొదలైనరూపములందు నూత్రప్రక్రియ యూహింప. నలయు. పునర్ణంబునకు- ఉ. మాపు, మాపటిని. అప్పుడు. అప్పటిని. అప్పుడుశబ్దంబున ఉపవర్ణంబునకు టివర్ణంబాదేశంబయి వచ్చెను. తక్కినవైయగాహరణంబులయందు టివర్ణంబాగమంబు. టివర్ణంబు పరంబగుచుండ నీనూత్రంబుచే పునర్ణంబునకు అర్థంబుగలిగి అప్పటిని, అయ్యెను.

38 నూ—ఔపవిభక్తికముల తృతీయాసప్తముల కత్వంబాదేశంబు బహుళంబుగానగు.

గోరనుగీతెను - ఊరనున్నాడు || గొడ్డటనటకెను || ఇంట లేడు || వటుతఁగలిసె || కఱుతదూఁపె || పడుంబునందు గోరిచేత- నూరియం దిత్యాదులు.

వ్యా—ఔపవిభక్తికంబులయొక్క తృతీయావిభక్తికిని, సప్తమీవిభక్తికిని, అకారంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. గోరనుగీతెను. ఊరనున్నాడు. ఇచ్చట ‘గోరు + (చేత)ను’ అని యుండఁగాఁ బ్రకృతనూత్రంబున విభక్తిలోని చేవర్ణ తవర్ణంబులు రెండింటికిని అకారాదేశంబు సర్వాదేశంబయ్యెను. పిమ్మట ‘గోరు + అను, అనియుండె. ఉకారసంధికల్గి ‘గోరను’ అయ్యె. సప్తమికి-‘గోరు + (అందు)ను’ ఇట్లుండఁ బ్రకృతనూత్రంబున ‘అందు’ వర్ణంబులు రెండింటికిని అకారంబు సర్వాదేశంబయి ‘గోరు + అను’ అయ్యె. పిమ్మట ఉకారసంధికలిగి ‘గోరను’ అయ్యెను. ఇట్లే ఊరను మొదలైనవి. ఉ. గోరనుబోవు సేతలకు గొడ్డలియన్నఁ దొరంగితో! వినం | గోరెద, కన్నప్పచరిత్ర (కంచిరాజు సూరయ ప్రణీతము) గొడ్డటనటకెను, గొడ్డ + (చేత)ను, అని

యండబ్రకృతసూత్రంబున చేవర్ణతవర్ణంబులు రెండిటికిని అకారంబును, ఇరువదితో మ్మిదవసూత్రంబున నివర్ణంబునకు టివర్ణంబును గలుగంగ గొడ్డటి + అను, అయ్యెను. పిమ్మట సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవసూత్రంబున టివర్ణంబుయొక్క ఇకారంబు. అప వాదిస్వరంబుగావున సంధిగలిగి పరస్పరాదేశంబై గొడ్డటను (గొడ్డట్ + అను) అయ్యెను. గొడ్డటను = గొడ్డటిచేతను గొడ్డటియందును. వటుతను - వటు + (చేత)ను, ఇట్లుండ బ్రకృతసూత్రంబున చేవర్ణతవర్ణంబులకు రెంటికిని అకారంబాదేశంబయి వటు + అను, ఇట్లుండె. పూర్వోక్తంబైన ముప్పది నాల్గవసూత్రంబుచే తి, వర్ణగమంబును రేఫద్వయంబులో నొక్కదానికి లోపంబుగలిగి వటుతి + అను, అయ్యెను. పిమ్మట సంధి పరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవసూత్రంబున తి, వర్ణంబుయొక్క ఇకారంబు అప వాదిస్వరంబగుటచే సంధిగలిగి వటుతను, అయ్యెను. గోరుశబ్దంబునకుం బలె రువర్ణాంత శబ్దంబులకును, గొడ్డలిశబ్దంబునకుంబలెలికారాంతశబ్దంబులకును, వటుశబ్దంబునకుంబలెద్విరే ఘాంతశబ్దంబులకును, తృతీయాసప్తంబులయందు రూపంబు లెఱుంగువది. చేతశబ్దంబు ను స్వీకరించి యుదాహరణంబు చెప్పబడినది కాని, చేన్, తోన్, తోడన్, వర్ణంబులకును, ఈసూత్రంబుచే నకారాదేశంబుగల్గి, గోరను, ఇత్యాదికముగానే రూపంబు లుగ్రహించునది. చేతను, ఇత్యాదివిభక్తులయందు చేవర్ణతవర్ణంబులకుబోలె నుకారంబు నకుఁ గూడనేల యకారాదేశంబురాదని శంకింపవలదు. అనుకారము విభక్తికిఁ దత్సమ పరిచ్ఛేదంబులోని యెనిమిదవసూత్రంబున నాగమంబుగా వచ్చినది. కావున దానిని విడిచి శేవలవిభక్తికే అకారాదేశంబగునని తెలిసికొనునది. ఈవిధి బాహుళకంబైనందు నఁ బక్షంబున గోరిచేతను గోరియందును, గొడ్డటిచేతను, గొడ్డటియందును, వటుతి చేతను, వటుతియందును, ఇత్యాదిరూపంబులగును.

కా ర క ప రి చే ద ము

ప్రథమాదికారంబులను గుఱించి చెప్పనట్టిభాగము. ఇయ్యది కర్తృకారకము, కర్మకారకము, కరణకారకము, సంప్రదానకారకము, అపాదానకారకము, అధికరణకారకము, అని షడ్విధంబు. కారకమనఁగాఁ గ్రియాన్వయంబు గలదని కొంగఱును, క్రియాజనకంబని మఱికొందఱును, లక్షణంబును జూపుదురు. అనఁగాఁ గ్రియతో నన్వయించునది కారకంబని కొందఱి యభిప్రాయము. క్రియను బుట్టించునదియని మఱికొందఱి యభిప్రాయము. లక్షణద్వయంబును బర్యవసానంబున నిర్వివాదంబు.

1 మూ—ప్రాతిపదిక సంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రథమయగు.

ప్రాతిపదికార్థమునందు - రాముఁడు || రావణుఁడు - నియతోపస్థితకము ప్రాతిపదికార్థము || సంబోధనమునందు - ఓరాముఁడ - ఓరావణుఁడ||ఉక్తార్థమందు - రాముఁడు రావణునిసంహరించెను - ఉక్తమనఁగాఁ జెప్పఁబడినది - ఈవాక్యమందు నాఖ్యాతము కర్తనుజెప్పినదిగావునఁ దద్వాచకమగు రామశబ్దమునకుఁ బ్రథమయయ్యె || రామునిచే రా రావణుఁడు సంహరింపఁబడియె - ఈవాక్యమందాఖ్యాతముకర్మమును జెప్పినదిగావునఁ దద్వాచకంబు రావణశబ్దంబునకుం బ్రథమయయ్యెనని యెఱుంగునది.

వ్యా—ప్రాతిపదికార్థంబునందును, సంబోధనార్థంబందును, ఉక్తార్థమునందును, పథముకలుగును. (మూ) ప్రాతిపదికార్థమునందు — రాముఁడు; రావణుఁడు నియతోపస్థితకము ప్రాతిపదికార్థకము. (వ్యా) ప్రాతిపదికార్థములు ‘1 జాతి, 2 వృత్తి, 3 లింగము, 4 సంఖ్య, 5 కారకము’ అని పంచకంబుగాఁ జెప్పఁబడియె. ఇందులకుఁ బ్రమాణము. వైయాకరణభూషణసారము. ‘శ్లో॥ ఏకం ద్వికం త్రికం చాథవతుష్కం పంచకం తథా |

నామార్థ ఇతి సర్వేచపక్షాశ్చాస్త్రేనిరూపితాః ఇట్లు జాతివ్యక్తి సంఖ్యాకారకంబులలోఁ బ్రాతిపదికార్థము క్రమంబుగా 'నేకంబనియు, (జాతి) ద్వితీకంబనియు, (జాతివ్యక్తులు) త్రికంబనియు, (జాతివ్యక్తి లింగములు) చతుష్కంబనియు, (జాతివ్యక్తి లింగవచనంబులు) పంచకంబనియు, (జాతివ్యక్తి లింగవచనకారకంబులు)' అని వివిధమతంబులు గలవు. అనఁగా జాతివ్యక్తి లింగసంఖ్యాకారకంబు లైదింటిని నామవాచక మేబోధించుననియు నామంబుమీఁది ప్రథమాదివిభక్తులు. అగ్నికి సహజంబైన దహనశక్తిని బ్రకటింపఁజేయుటలో శుష్కేంద్రనము (నిండుకట్ట) సాధనమైనట్టులు పైనింజెప్పిన నామవాచకార్థంబులను నామంబుమీఁది ప్రథమాదివిభక్తి స్ఫుటికరించుననియు, (ద్యోతకమనియు) శాస్త్రజ్ఞులయభిప్రాయంబు. 'రాముఁడు' ఇచ్చట రామత్వము జాతి. (రామత్వస్వరూపుత్వోఁ గూడిన) రాముఁడు వ్యక్తి. ఈశబ్దంబు పుల్లింగము; ఏకవచనము; కర్తృకారకము. ఈయైదర్థంబులును రామశబ్దంబునకే కలవనియు, ప్రథమాదివిభక్తియైన డువర్ణకంబుపైని నిరూపించిన నామార్థంబులకు ద్యోతకంబనియు; (నామములకున్న యర్థములను స్పష్టపఱుచుటలో సహాయమైనది తాత్పర్యము. 'రాముఁడు' అన్నప్పుడు 'రామత్వ రూపజాతియును, రాముఁడ నెడివ్యక్తియును, పుల్లింగంబును, ఏకవచనంబును, కర్తయనునర్థంబును,' ఈయైదును బుద్ధికి గోచరమవుచున్నవి. జాతియనునది పదార్థంబులనేకంబులైనచో వానియందు వర్తిల్లుస్వరూపుత్వము వృక్షంబు లనేకంబు లున్నచో వృక్షత్వజాతి యాచెట్లయందుండును. బ్రాహ్మణులనేకులున్నచో బ్రాహ్మణత్వజాతి వారియందు వర్తిల్లును. ప్రకృతంబున 'వ్యక్తేరభేదస్తుల్యత్వం' అనుశాస్త్రంబున నేకవ్యక్తియేయుండునప్పుడు జాతి సంభవింపనేరదు. గావున నేకవ్యక్తియైన దశరథజ్యేష్ఠాపత్య రామునియందు రామత్వజాతి యెట్లుసంఘటిల్లునని శంకింతురనియే యాకర్ణింపుఁడు. కల్పభేదంబులచే మత్స్యది దశావతారంబులునుబ్రతికల్పంబుననునవతరించునని శాస్త్రంబులుద్ఘోషించుచున్నవి. కనుక రామావ్యవతారంబులు కల్పంబుల బాహుళ్యంబున ననేకంబులు సంభవిల్లును. అందునఁ గల్పభేదంబున ననేకులైన రాములను నాశ్రయించుకొని రామత్వజాతి వర్తిల్లుట నిర్బాధంబని యెఱుంగునది. కొందఱు శాస్త్రజ్ఞులు జాతివ్యక్తి లింగంబులే నామంబున కర్థంబులనియు, సంఖ్యాకారకంబులుమాత్రము విభక్తిర్థంబులేయనియు, వక్కాణింతురు. పైనింజెప్పిన జాతివ్యక్తి లింగవచనకారకంబులైదును 'రామణుఁడు' అనెడి యుదాహరణంబునొద్దఁగూడఁ పూర్వోక్తప్రకారంబున సమన్వ

యించుకోవలెను. నియతోపస్థితకము ప్రాతిపదికార్థము' అనఁగా: ఏప్రాతిపదికంబు ను (నామవాచకంబును) ఉచ్చరింపఁగా నెట్టియర్థంబునకు నియతంబుగ (సర్వదా) స్ఫురణగలుగునో యట్టియర్థము నియతోపస్థితక మనంబడును. నియతోపస్థితకము; నియత = యెల్లప్పుడును గలుగునట్టి ఉపస్థితకము = స్ఫూర్తిగలయర్థము. అనఁగా నిత్యలింగంబులుగల పదంబు లర్థనియతోపస్థితకి నుదాహరణంబులగును. ప్రకృతంబున రామరావణశబ్దబులు సర్వదా పుంలింగంబులై రామ రావణులనెడి పుగుషులను డెలుపుచున్నవి కాబట్టి ప్రాతిపదికార్థనియతోపస్థితకి నుదాహరణంబులయ్యె లక్షి, ఈశబ్దంబు సర్వదా స్త్రీలింగంబై లక్ష్మీరూపస్త్రీని బోధించుచున్నదిగానస్త్రీలింగంబు లో నియతోపస్థితకి నుదాహరణము. జ్ఞానము, ఈశబ్దంబు సర్వదానపుంసకలింగమై తెలివిని బోధించుచున్నది కావున నపుంసకలింగంబులో నియతోపస్థితకి నుదాహరణ మ్మని యెఱుంగునది. ప్రాతిపదికార్థము నియతోపస్థితకము కానియందులకు నుదాహరణంబేదనఁగా వినుండు. పరమాత్మశబ్దంబులోనైన శబ్దంబులకు డువర్ణవిభక్తిలోపమువర్ణకంబులు గలుగునప్పుడే పుంస్త్రీనపుంసకలింగంబులు (పరమాత్ముఁడు, పరమాత్మ, పరమాత్మము) క్రమంబుగా స్ఫురించుచున్నవి. కాని కేవలనామవాచకమువలనను నెట్టి లింగంబును నియతంబుగ స్ఫురించుచుండలేదు కావున నేతాదృశలింగరూపార్థము ప్రాతిపదికముచేత నియతోపస్థితకముగాదని యెఱుంగునది. కాబట్టి యిట్టి యనియత లింగశబ్దంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందు మూలసూత్రముచేత బ్రహ్మవచ్చుననుట య సందర్భంబు. కావున సూత్రంబులో ప్రాతిపదికలింగసంబోధనోక్తార్థంబులం బ్రహ్మ యగు' అని సూత్రము రచియిండుట యుక్తము. నియతోపస్థితకము ప్రాతిపదికార్థము' అని చిన్నయసూరిపరశరాము చేయకుండ నేని యుక్తంబుగానుండును. అప్పుడు జాతివ్యక్తిలింగసంఖ్యాకారకంబులైదును, తైనింజూపిన వైయాకరణభూషణసారస్థోక ప్రామాణ్యముచే బ్రాతిపదికార్థమే కావున ననియతలింగ ప్రాతిపదికంబులమీఁద సయితము ప్రాతిపదికార్థమందే నిర్భాగంబుగాఁ బ్రహ్మవచ్చును. మిత్రశబ్దము సంస్కృత భాషలో నిత్యనపుంసకమైనను డెలుంగునందుఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబునని పదునేడవ సూత్రంబుచేఁ బుంలింగంబునునయి యుండునని చెప్పబడినది. కనుక మిత్రశబ్దము సర్వదా నపుంసకలింగార్థబోధకంబేగాక పుంలింగార్థబోధకంబునునగు. ఈశబ్దంబునకుఁ

బులింగనపుంసకలింగంబులు పాక్షికంబులగుటం జేసి మిత్రశబ్దార్థము నియతోపస్థితకము గాదు. కాబట్టి 'మిత్రము' అనుచో మువర్ణకంబును, 'మిత్రుడు' అనుచో డువర్ణకంబును, ప్రాతిపదికార్థమందే వచ్చునని చెప్పం గూడదు. ఈయదాహరణంబునందు మిత్రశబ్దంబు సఖుడన్న యర్థంబును దీనిపైనుండు డువర్ణకమువర్ణకంబులు పుంలింగనపుంసకంబులనెడిలింగార్థంబును బోధించునని యెఱుంగునది. 'రాముడు-రావణుడు' అనును దాహరణంబులయందుఁ బ్రాతిపదికార్థంబులు రామరావణులని చెప్పినవెంటనే పుల్లింగార్థముగూడ భాసిల్లుచున్నది. కానలింగమనెడి యర్థము ప్రాతిపదికార్థంబులలో నంతర్భూతమైనది. మిత్రనామవాచకమునొద్దసఖిరూపార్థంబు స్ఫురించినవెంటనే పుల్లింగనపుంసకంబులు స్ఫురింపక యాశబ్దంబుపై డువర్ణకమువర్ణకంబులు చేర్చినప్పుడే పుల్లింగనపుంసకలింగంబులన్న యర్థము స్ఫురించును. గాన నిచ్చట విభక్తి ప్రాతిపదికార్థమందుఁ గాక లింగార్థమందని యెఱుంగునది ఇట్లునేక లింగంబులు గలశబ్దంబులయొద్ద లింగము ప్రాతిపదికార్థంబులలో నంతర్భూతంబని యంగీకరింపక విభక్త్యర్థమే యని గ్రహించుకొనునది. ఈసూత్రంబుచేఁ బంచకంబులలో నొక్కటియైన కారకార్థమునఁ దుసహితము ప్రథమావిభక్తి సామాన్యంబుగా విధింపఁబడినప్పటికిని దరువాతి సూత్రంబులచేఁ గర్మకారకాద్యర్థంబులయందు విశేషించి విధింపఁబడిన ద్వితీయాదివిభక్తిప్రత్యయంబులు ప్రథమావిభక్తికి బాధకంబులని యెఱుంగునది. ఈప్రాతిపదికార్థాంశంబు నందు నింకనువ్రాయవలసియున్నను గ్రంథవిస్తరంబునకు భీతిల్లినంగ్రహమ్ముగాసారాంశంబు ప్రదర్శింపఁబడెను. (మూలము) సంబోధనంబునందు ఓరాముఁడ; ఓరావణుడ. వ్యా-ఇచ్చట రామరావణశబ్దంబులమీఁది ప్రథమావిభక్తులకు సంబోధనమర్థము. సంబోధనంబన వక్త (పిలుచువాఁడు) తనకునితరుల నభిముఖముగాఁ జేసికొనుట(మూలము) ఉక్తార్థమందు-రాముడు రావణునిసంహరించెను: ఉక్త మనఁగాఁ జెప్పఁబడినది. ఈవాక్యమందు నాఖ్యాతము కర్తను జెప్పినది కావునఁ దద్వాచకమగు రామశబ్దమునకు బ్రథమయయ్యె. (వ్యా) పైనుదాహరించిన సంహరించెను, అనుశబ్దంబునయందు భూతార్థకలి త్ప్రత్యయంబు కర్తృర్థంబునందు విధింపఁబడియె. కావుననే 'సంహరించెను.' అనిచెప్పుటతోడనే 'ఎవ్వఁడు' అని ప్రథమావిభక్త్యంతంబునకుఁ బ్రశ్న వేసికర్తను నాకర్షించుకొనుచున్నది. అందున "సంహరించెను" అనుచో త్ప్రత్యయంబుచేతనే కర్త:

చెప్పబడియె, కనుక రామశబ్దంబుకంటెఁ బ్రాతిపదికార్థనూత్రముండే ప్రథమాదువర్ణ కంబు వచ్చినదని యెఱుంగునది. ఆఖ్యాతింబునఁ దిజ్ విభక్తి (క్రి. గూ. విభక్తి). (మూలము) రామునిచే రావణుండు సంహరింపఁబడియె, ఈవాక్యమందాఖ్యాతము కర్మమును జెప్పినది కావునఁ దగ్ధావకంబగు రామశబ్దంబునకుం బ్రథమయయ్యెనని యెఱుంగునది. (వ్యా) 'సంహరింపఁబడియె' అనుశబ్దంబునందు భూతార్థకవిప్రుత్వము కర్మార్థమందు విధింపఁబడియె. కావుననే 'ఎవ్వఁడు సంహరింపఁబడెను' అని కర్మకారక మాకర్షింపఁబడుచున్నది. పైవాక్యంబునందు సంహరించుటకుఁ గర్త రాముఁడును కర్మకారకము రావణుండును. కర్మకారకంబు క్రి. గూ. విభక్తి చేతనే చెప్పఁబడినది. కావున రామశబ్దంబుకంటెఁ బునరుక్తంబుగఁ గర్మార్థంబునందు ద్వితీ-గూ. విభక్తి రాకప్రాతిపది కార్థనూత్రంబునందుఁ ప్రథమావిభక్తి వచ్చినదని తెలిసికొనునది.

2 సూ—కర్మంబునద్వితీయయగు.

ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబుకర్మమునాఁబడు ॥ దేవదత్తుఁడువంటకమును వండెను ॥ ఇటవండెననుమాటకు వంటచేసెననియర్థము - వంటఫలము - చేయుటవ్యాపారము - వంటయనఁగా బాకము - పాకమున కాశ్రయముకావుటంజేసి వంటకము కర్మంబయ్యెననియెఱుంగునది.

వ్యా—కర్మార్థంబున ద్వితీ గూ. విభక్తియగును. ద్వితీయకు వికృతియని వ్యవహారము కానిపించెడిని. (మూలము) ధాత్వర్థఫలాశ్రయంబు కర్మమునాఁబడు. వ్యా—ధాతువుయొక్క యర్థమైన ఫలమునకు నాధారము కర్మమనఁబడును. అనఁగా ఫలమును బొందునది యనియర్థము. ఉ. దేవదత్తుఁడు వంటకమును వండెను. ఇచ్చట వండెననఁగా వంటచేసెనని యర్థము. చేయుటవ్యాపారము. వంటయనఁగా బాకము (విల్లిత్తి = మెత్తన) మెత్తనకు నాశ్రయమైనది వంటకము (అన్నము) కనుకఁ గర్మసంజ్ఞగలదైనది. కావునఁ గర్మమైన యన్నమర్థమిచ్చినట్టి వంటకముశబ్దంబునకు ద్వితీ గూ. విభక్తియయ్యెను. ధాతువునకు ఫలమును వ్యాపారమును అర్థములు. వంటఫలము. చేయుటవ్యాపారము. ఫలాశ్రయము కర్మమగును, వ్యాపారాశ్రయము కర్తయగును, ప్రకృతమందు

వంటచేయుట, అనెడుక్రియకు నాశ్రయముఁడు దేవదత్తుఁడు కాననతందు కర్తయయ్యె. అట్టియాశ్రయముఁడు, చేసెను, అనుశబ్దంబులొని చేయుధాతువుపైని విధింపఁబడిన లిట్ట త్యయముచేఁ జెప్పఁబడెను అనఁగా లిట్టత్యయంబునకు నాశ్రయముఁడర్థము. కావున నే వైయాకరణభూషణసారంబునందు నిట్లు సెప్పబడినది. శ్లో॥ ఫలవ్యాపారయోగ్యాతు రాశ్రయేతుతివస్సక్రీతాః ఫలేప్రధానం వ్యాపారస్థిజర్థస్తువిశేషణం॥ అర్థము—ఫల మును, వ్యాపారమును, ధాతువునకు స్థంబులు. తిజ్ఞునకు క్రియపైఁ బ్రయోగింపఁబడు భూతాదికాలబోధకప్రత్యయమునకు) నాశ్రయ మర్థము. ధాత్వర్థఫలంబు ధాత్వర్థవ్యాపారంబునకు విశేషణంబును. వ్యాపారంబు విశేష్యంబును. అనఁగా దేవదత్తునివ్యాపారంబు వంటకమందలి మెత్తనను గలిగించినది; కావున వ్యాపారంబు విశేష్యంబును, వంటకంబుయొక్క మెత్తనవిశేషణంబునునయ్యెను. మెత్తన, అనుఫలంబునకు నాశ్రయం బన్నంబు కావున వంటకము (అన్నము) కర్మంబయ్యెను.

3 సూ—చేతవర్ణకంబుకర్తకగు.

ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు ॥ దేవదత్తునిచే తవంటక మువండఁబడియె - వండఁబడియెననఁగా వంటచేయఁ బడియెననియర్థము - చేయుటకాశ్రయంబగుటంజేసి దేవదత్తుండుకర్తయయ్యె.

వ్యా—చేత, అను ప్రత్యయంబు కర్తృవాచకశబ్దంబుకంటెఁ గలుగును. (మూ) ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయంబు కర్తనాఁబడు. వ్యా-ధాతువుయొక్కయర్థంబైన వ్యాపారంబునకు నాధారంబును. పదార్థంబు కర్తయనంబడును. ఊ: దేవదత్తునిచేత వంటకము వండఁబడియె ననఁగా వంటచేయంబడియెనని యర్థము. ఇచ్చట చేయుట, అనుక్రియకు నాధారభూతుఁడు గనుక దేవదత్తుఁడుకర్తయాయెను. అట్టి కర్తృవాచకపదంబు కంటె చేత, విభక్తికలిగెను. ఇచ్చట ధాత్వర్థమైన వంట, (విక్రితి = మెత్త పడుట) అనుఫలంబునకు నాధారంబన్నంబు కాబట్టి తద్వాచకంబైన పదంబు వంటకమనెడిశబ్దంబు. ఇచ్చట వంటకము ఫలాశ్రయమైనది. కాన, వంటకము గర్కమైనను వండఁబడియె, అనుక్రియచే నాకాంక్షింపఁబడి యభిహితమై (తిజ్ఞత్యయం

బుద్ధుల జెప్పబడినది) తదికాన బ్రహ్మసూత్రప్రకార ముక్తార్థమునందు నన్న వాచకం
దైన పరిపాకమును శబ్దమునకు పై బ్రహ్మవిభక్తి కలిగెను.

④ నూ — చేతనర్థకంబు హేతుకరణంబులకు గ్రాహ్యదియోగజంబు
గుపంచమికిని బహుళంబుగానగు.

ఫలసాధనయోగ్యంబగుపదార్థంబు హేతువు || క్రియాసిద్ధింబ్రక్త
జ్ఞోకారకంబుకరణంబు || హేతువునకు - ధనముచేత సౌఖ్యంబుగలు
గు - విద్యచేతయశంబుగలుగు - కడుంబునవలన నర్థకంబగు - కరణం
బునకు - ఖడ్గంబుచేతఖండించె - కొలచేతఁగూలినేసె - పక్షుంబునం
దోకపర్ణకంబగు || గ్రాహ్యదియోగంబునందు - జరాసంధుండు రాజుల
చేతఁగప్పంబుగొనియె - మైత్రుండుచైత్రునిచేత ఋణంబుగొనియె -
ఈయర్థంబును సీచేత నెఱిగితి - ఈవృత్తాంతంబువానిచేతవింటి - ప
తుంబునకలననర్థకంబగు || ఇత్యాదికంబు లెఱుంగునది.

వ్యా— హేత్వర్థమందును, కరణార్థమందును, గ్రహించుట మొదలైనవాత్వ
ర్థంబులతో సంబంధించుపంచమ్యర్థమందును, బహుళంబుగా చేత, అను ప్రత్యయంబు
వచ్చును. (మూలము) ఫలసాధనయోగ్యంబగు పదార్థంబు హేతువు. వ్యా— ఫలమును
సాధించుటకు పదార్థంబు హేతుననంబును. ఈ హేతువు ద్రవ్యముతోడను,
గు నులతోడను, అవ్యయియగునది. ఉ. ధనముచేత సౌఖ్యంబు గలుగు; విద్యచేత
యశంబు గలుగు. ప్ర. మోదాహరణంబునందలి సౌఖ్యము, అనునది సుఖమును పోయఁ
జేయుననిగనుక గు. హేతువైన ధనంబును జెప్పుపదంబుకంటె చేత, నర్థకంబు గలి
గెను. ద్వితీయోదాహరణమునందలి యశము, అనునది ద్రవ్యంబును పోయఁ జేయు
ననిగనుక ద్రవ్యంబుచేతవినవిద్యను జెప్పునట్టి పదంబుకంటె చేత, నర్థకంబుగలిగెను.
వీనికి వికల్పంబుగ లలర, అనుప్రత్యయంబుకూడవచ్చును. ఉ. ధనమునలన సౌఖ్యంబు
గలుగును. మొ. చాలోయ సుఖంబును, ఫలంబును హేతువును. మూలంబుతో ద్రవ్యము
హేతువైనందులకే యుదాహరణంబు లేబడెను. గుణఫలంబులు హేతువులుగా నున్నం

దులకు నుదాహరణములు—పుణ్యంబుచేత హరిమాడంబడియె. అధ్యయనంబుచేత నివ
 సించెను. ప్రైశభిమోదాహరణంబునందలి పుణ్యము గుణము. ఇయ్యది హరిదర్శనంబునకు
 హేతువుకావున చేత, వర్ణంబుగలిగె. ద్వితీయోదాహరణంబునందు నివాసమునకు
 ఫలంబు విద్యాధ్యయనంబుకావునఁ దద్వాసకపదంబుకంటె చేత, వర్ణకంబుగలిగె
 (మూలము) క్రితాసీద్ధింబ్రహ్మార్థప్రకారకంబు కరణంబు. వ్యా—క్రియసిద్ధింబుటలో
 నతిశయంబుగనుపకరించుకది కరణము. అనఁగాఁ గ్రియాసాధనంబు. ఉ. ఖడ్గంబుచేత
 ఖండించె; కోలచేతఁ గూలనేసె. మొదటిదానియందు ఖండించుటకు సాధనంబు ఖడ్గంబు
 గావున దానింజెప్పునట్టిశబ్దంబుకంటె చేత, వర్ణకంబుగలిగె. రెండవదానియందుఁ గూ
 లనేయుటకు సాధనము కోలగానఁదదర్థంబునందు చేత, వర్ణంబుగలిగె. పీనికి వికల్పంబు
 గ తోడ, వర్ణకంబునకు. ఉ. ఖడ్గముతోడ ఖండించె. మొ. గ్రహ్యదియోగంబునకు-
 జరాసంధుఁడు రాజులచేతఁ గప్పంబుగొనియె. కొనియెననఁగా గ్రహించుట, ఇచ్చట
 గ్రహించుటతో రాజులన్వయించిరి కావునఁ దద్వాసకరాజశబ్దంబుకంటెఁ దృతీయ
 వచ్చెను. ఇట్లే నెఱుంగుట, వినుట, తెలిసికొనుట, మొదలైనవానికి గ్రహింపవలెను.
 మైత్రుఁడు మైత్రునిచేత ఋణంబుగొనియె; ఈయర్థంబును నీచేతనెఱింగితి; ఈవృ
 త్తాంతంబు వానిచేత వంటి. మొ. పీనికి వికల్పంబుగ వలన, అనుప్రత్యయంబుగలుగును
 ఉ. జరాసంధుఁడు రాజులవలనఁ గప్పంబుగొనియె. ఇత్యాదికముగాఁ దక్కుంగలయు
 దాహరణంబులు గ్రహించునది. కొన్నియెడలఁ జేతవర్ణ కార్థకప్రత్యయంబులకును,
 వలనవర్ణకంబునకును చేసి, అనుక్త్యాంతంబనుప్రయుక్తంబును. ఉ॥ కాదనకిట్టిపాటియప
 కారముఁ దక్కునఁడేకవిప్రసం । బోధనఁ జేసి జేసె. భార-ఆది-1 ఆ. చ॥ మజ్జనకు
 బరీక్షితుక భుజగబాల్కఁ డసహ్యావిష్గ్రహూతుకే ॥ తనహతిఁ జేసి చేసెనతిదాంతుఁ
 గృతాంతనికేతనాతిధికఁ, భార-ఆది-1 ఆ. చ॥ ప్రేతిసేసుడెంచిరి బహువేదఘోషములఁ
 జేసి నిరస్తసవస్తకింబిష్ఠి । త్కరులగుదున్న ధన్యులు, భార-ఆది-1 ఆ. ఇత్యాదిప్ర
 యోగంబులు పెక్కులు గలవు. చేతవర్ణ కార్థకప్రత్యయాంతంబులు పెక్కులు సముచ్చ
 యంబుగా నున్నయప్పుడు వానిలో నంతిమపదంబునకు చేసి, అను ప్రయుక్తంబును.
 నీ॥ వలరాజు సచివులవడువున బెడఁగఁ బక్కశస్త్రనముల గరమువాడి । చూడ్కు
 లనతిరాగ సురిచిరాధరముల మదలలాసాలసమందగతుల । వక్రకాలకంబుల వలుద పిఱుం
 దుల ధర్పగద్దదభాషితములఁజేసి, భార-ఆది- 3 ఆ. ఇచ్చేఁ జేతవర్ణ కార్థకలవర్ణకంబుపై

నెల్ల యోడలనుండవలసిన, చేసి, యొక్కచోటచనే యున్నయది తోడ, అనుచానికి
 స్వతంత్రప్రయోగమునం గొండొకచో గానబడియెడి. తే|| గీ|| స్తంభగతరత్నపుత్రి
 కతనదు బోటి| యనిబులోకించి తోడమాటాడకునికి| నలుగడలు మాచిత్రాని యచ్చె
 లువదెసరి| వెడలనుంకింపఁ జేదమ్మి యొడిసిపట్టె' రామా - 4 ఆ. ఇచ్చోడోడననఁ
 దనతోడనని గ్రహించుది. కొన్నిప్రతులయందు 'వెడల నూహింప' అను పాఠముంగల
 దుగానిపైపాఠమే సందర్భశుద్ధిగ నున్నయది. ఒకానొకచో సముచ్చయార్థశబ్దంబుతో నన్వ
 యంబుగలుగునప్పుడు 'తోడ' కుఱివంబును, వ్యవధానంబును, బహువచనంబునం గా
 నంబడియెడి. ఆ|| వె|| అమపురికిఁ జనిననతనికిఁ బరలోక | విధులతాస్త్రదృష్టివెలయఁ
 జేసె| నాపగాతనూజుడభిలబాంధవులయు | ప్రాహ్మణులయుఁ దోడభానునిభుడు
 భార-ఆది- 4ఆ. క|| నెమ్మినిభర్తృజునలువురు | దమ్ములుదమనస్త్రములయుఁ దమ
శస్త్రవరూఢర్థములతోడను సకలహి| తమ్ముగఁ బాయంగవలయు దాస్యమువలనక,
 భార-సభా-2ఆ. 'అభిలబాంధవులయు' అనుచోటనఁ దోడకులోపంబుగలిగి 'ప్రా
 హ్మణులయుఁదోడ' అనులక్ష్యంబునఁ దోడవర్ణకంబునకును, దానిదాహగమంబు లదా
 గమంబునకు, సముచ్చయార్థకయుశబ్దంబు వ్యవధానంబుగలిగించె. ఇత్యాదులూహించు
 నది. ఒకానొకచోఁ దోడకుఁ దోడుతనను రూపాంతరం బుపయోగింపంబడును. తే||గీ||
 కారవాస్వయబాతులై గారవమునఁ బెరిగినట్టి మీరొండొకనడనిఁగొలిచి ! మసకొప్ప
 న్నిమానావమానములకు| నోర్చియడఁకుపతోడుతనునికియరిది' భార - విరా - 1 ఆ.
 చ|| పగతురచేతిలోఁ బడక ప్రాణముతోడుత నున్నవాడవే భాగ 10 - స్కం.పా.
 జడార్థకపదంబుమీఁది 'తోడ' వర్ణకంబునకు, బాక్షికంబుగ 'మెయి, మై, మాదేశం
 బు. ఉ|| అందఱుఁగూడి మోసలకునర్థి మెయింజనునంచి నిర్వ- 2ఆ. చ|| ఏ | నృప
 నొనరించుచో ముచితభక్తి మెయి న్దురు నేవనోయిచ్చ | పతివతి నాలకించుఁ నలనాంచు
 బరాకగుఁ గొంతచింతగకొ, కావ్యా-3ఆ. చ|| ముక్తికు | న్ముఖతవహింపఁగావలయు
 మోహముఁబాయఁగఁద్రోచిభక్తిమై, లక్ష్మీ-4ఆ. సీ|| ఓర్మిమైనుప్పిండి యుపవాసముం
 డనీమగనాలిసరిఁదోల్పఁదగదువిధవ, కాశీ - 2ఆ. కొన్నిప్రతులయందు 'ఓర్పుమైనుప్పి
 డియుపవాసములనుండి, అనియుంగలదు. (ఉప్పు + ఇడి) ఇచ్చట, ఇడి, ప్రత్యయంబ
 భావార్థకంబు. (మా-తద్ధిత-24నూ) ఉప్పిడి, అనునపుడు సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదంబునందలి

పదునాల్గవనూత్రంబునంజేసి నెఱుసున్నగల్గి ఉప్పిండి, అనురూపంబునునయ్యె.
 'ఇండి, ఎఱు, ఇత్యాదిప్రత్యయంబులు తొలిహ్రస్వంబుమీఁద నెఱుసున్నగలనైనను
 బసంబులు కావు గావున సంధిపరిచ్ఛేదమునంనలి యిరువదిరెండవనూత్రంబులొని పరి
 గణనకు విరోధంబు లేదని యెఱుంగునది. (చూ-సంధి 22నూ)

5 నూ— కరణసహార్థతుల్యార్థయోగంబులం దృతీయకుఁ దో
 డవర్ణకంబగు.

కరణంబునందు — కోలతోడఁ గూలనేసె || సహార్థంబునందు—
 రాజునేనలతోడవచ్చె — సేనాసహితుండును వచ్చెననియర్థము || తు
 ల్యార్థయోగంబునందు — చైత్రునితోడ మైత్రుండు తుల్యుండు — తృ
 తీయకనుటంజేసి చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగం
 బున పష్టియునగు.

వ్యా—కరణంబునందును, సాహచర్యార్థంబునందును, ఉపమానార్థమందును,
 తృతీయకుఁ దోడవర్ణకంబుకల్లు. కరణంబునందు—కోలతోడఁగూలనేసె. ఇచ్చటఁగూ
 లనేయుటయనుక్రియకు విశేషసాధనమ్ము బాణమ్ముగావునఁ గోలశబ్దంబుకంటెఁదోడ
 వర్ణకంబుగలిగె. సహార్థంబునందు—రాజు సేనలతోడవచ్చె, ఇచ్చట సేనాసహితుం
 డని యర్థంబు కావున సేనశబ్దంబుకంటెఁ దోడవర్ణకంబు. తుల్యార్థయోగంబునందు—
 చైత్రునితోడ మైత్రుండు తుల్యుండు. ఇచ్చట సామ్యంబును ద్వియంతీయుచున్నది.
 కాబట్టి యుపమానార్థకశబ్దంబుకంటెఁ దోడవర్ణకంబు. (మూలము) తృతీయకనుటం
 జేసి చైత్రునకు మైత్రుండు తుల్యుండని తుల్యార్థయోగంబునపష్టియునగు. వ్యా—
 మూలనూత్రంబునందుఁ దృతీయకుఁ తోడవర్ణకంబని చెప్పుటసలనఁ దృతీయావిభక్తి
 వివక్షింపఁబడునపుడే తోడవర్ణకంబు నచ్చునుగాని పష్టివివక్షింపఁబడునప్పుడు తోడవ
 ర్ణకంబు పష్టికి నాదేశంబుగాఁగని భావము.

6 నూ—వచ్యర్థ-ముఖ్యకర్మంబు కు దోడకువర్ణకంబులు పా
 యికంబుగానగు.

మైత్రుండు చైత్రునితోడ నిట్లనియె - మైత్రుండు చైత్రునికిట్ల
నియె - ప్రియికంబనుటచే నొకానొకచో ద్వితీయయునగు.

వ్యా—అను, పలుకు మొదలగునవి వద్యర్థకంబులు. వీనిలో నముఖ్యకర్మంబు
నకు తోడ, కు, అను పరిత్యయములు తదుగుగాఁగలుగును. అనఁగా, అను, ఇత్యాది
ధాతువులు ప్రయోగించునప్పుడు ముఖ్యకర్మచరియ, నముఖ్యకర్మచరియఁగర్మంబులు
రెండుండు ఏకబద్ధంబుపై ద్వితీయయేకాని తక్కుంగలవిభక్తులు సంవర్ధింపవోయయ్యది
ముఖ్యకర్మార్థకంబు. ఏకబద్ధంబుపై ద్వితీయయేకాకత్వతీ మామక్ష్మీవిభక్తులు సంవర్ధనశం
కాన నుంపదనునోయనిముఖ్యకర్మార్థకంబులు. అముఖ్యకర్మంబునకు గౌఁ (అప్ర
ధానము) కర్మంబనియు వ్యవహారంబుగలదు. ఇట్టి యముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడ, కుపర్ణకం
బులునచ్చును. ఉ. మైత్రుండు చైత్రునితోడనిట్లనియె. ఇచ్చట సంధి విరహంబున
మైత్రునితోడకా + ఇట్లు + అనియె, అనికలదు ఇచ్చట, అనియె, అనునది సన్యర్థక
ధాతువు, ఇట్లు, (ఈప్రకారమైనవాక్యము) ఆచునది ముఖ్యకర్మంబు. మైత్రునితోడకా,
అనునది యముఖ్యకర్మంబు, ఇట్టి యముఖ్యకర్మంబునకుఁ దోడ కుపర్ణకంబులు గలుగును
గావున “మైత్రుండు మైత్రునితోడ నిట్లనియె; మైత్రుండు మైత్రున కిట్లనియె” అని
రూపవ్యయంబు మూలంబునఁ బ్రాయికంబనుటచే నొకానొకచో ద్వితీయావిభక్తియుఁ
గలుగును. కావుననే “మైత్రుండు మైత్రునిట్లనియె” ఇత్యాదిప్రయోగంబులు సాధువులు
తే॥ గీ॥ కొంతసొప్పు | జగపునుంత్రిను తాగఁజీసంయమిండు బగితినిట్లని విషయసంప
దములయ” పరిశ్చంబ్రోహాశ్వాసము. ఇచ్చట “పలుకు” అనునది సన్యర్థకధాతువు
గావున నముఖ్యకర్మమైన సంయమిండుని తేజ్యవర్ధితమునకుఁ బై ద్వితీయకర్మము.
సంయమిండుననఁగా సంయమిండునితోడ నని యర్థము.

7 సూ—ఉ. యోగంబున బాధ్యునికుం దోడవర్ణకంబగు.

నియమపూర్వక విద్యావ్యకారం బుడయోగంబనంబును || రాను

కృషులు సాగిపునితోడ వేదములు జదివిరి - సాగిపునినాన నని
యర్థము.

వ్యా—ఉపయోగంబునందు, ఆఖ్యాతకు తోడ, ప్రత్యయంబుకలుగును. (మూలము) నియమపూర్వకవిద్యాన్వీకారంబుపయోగమనంబడును. వ్యా—శ్రద్ధాపూర్వకంబుగా విద్యను గ్రహించుట యుపయోగమనంబడును. నియమంబున గురువుచ్చరించినదానిని చచ్చిబులులేకుండ శిష్యుండుచ్చరించుట, గ్రహించుట మొదలైనవి. ఆఖ్యాతయనగా బోధకుఁడు ఉ. రామకృష్ణులు సాందీపునితోడ వేదంబులం జదివెరి. ఇచ్చట సాందీపుఁడు బోధకుండుగావునఁ దద్వాచకపదంబుకంటె తోడవర్ణకంబుగలిగెను. సాందీపునితోడవనగా సాందీపునివలనని యర్థము. సహార్థము. వివక్షింపఁబడునప్పుడు బూర్వోక్తంబైన తోడవర్ణకంబునునగును. ఉ. రాముఁడు కృష్ణునితోఁ జదివె. ఇచ్చట బలరాముఁడు కృష్ణునకు సహాధ్యాయునియర్థము. ఇట్టియర్థభేదంబులు ప్రకరణసంవత్సరంబున గ్రహించుకొనునది.

౪ నూ—సంప్రదానంబునకుం జతుర్థియగు.

త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబునాఁబడు ॥ జనకుండు రాముని కొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను ॥ కొన్నియెడలనుద్దేశ్య మాత్రంబున కగు - పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు॥ చతుర్థికిమాఱుగా షష్ఠియె తఱుచుగాఁ బ్రయోగంబులం గానంబడియెడి - జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను ॥ పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయు.

వ్యా—సంప్రదానమునకుం జతుర్థివిభక్తియగును. (మూలము) త్యాగోద్దేశ్యంబు సంప్రదానంబు నాఁబడు. వ్యా—త్యాగంబునకు నుద్దేశింపఁబడిన పదార్థంబు సంప్రదానంబునంబడును. ఉ. జనకుండు రామునికొఱకుఁ గన్యనిచ్చెను. ఇచ్చట గన్యదానంబు విధేయము. కన్యదానంబున కుద్దేశింపఁబడినవాఁడు రాముఁడు; కావున నుద్దేశ్యవాచకమైన రామశబ్దంబుకంటె జతుర్థి (కొఱకు) యయ్యె. కొన్నియెడలఁ ద్యాగంబునకుం నుద్దేశింపఁబడినదే సంప్రదానంబుకాక త్యాగంబు లేకున్నను నుద్దేశింపఁబడినఁ తమాత్రంబుననే సంప్రదానసంజ్ఞ కలిగి తద్వాచక శబ్దంబుకంటె జతుర్థియగును. ఉ. పురుషార్థంబుకొఱకు యత్నింపవలయు. ఈపూర్వోక్తంబునకు వివక్షామూర్ధ్వోద్దేశ్యంబున

నది. త్యాగక్రియలేదు, అయినను నుద్దేశ్యవాచకమైన పురుషార్థశబ్దంబుకంటెఁ జతుర్థి కలిగె చతుర్థీవిభక్తికిమాఱుగా షష్ఠీవిభక్తియే సామాన్యంబుగాఁ బ్రయోగంబులఁ గానం బడుచున్నది. ఉ. జనకుండు రామునకుం గన్యనిచ్చెను. ఇచ్చట రాముడుద్దేశ్యుండు కానఁ దదర్థకంటెన రామశబ్దంబునకంటె షష్ఠికలిగెను. ఉ. పురుషార్థంబునకు యత్నింపవలయు. ఇచ్చట నుద్దేశమాత్రమైన పురుషార్థంబును బోధించునట్టి పురుషార్థ శబ్దంబుకంటె షష్ఠీవిభక్తి కలిగెను. నిమిత్తార్థమందును గొఱకువర్ణకంబగు. నిమిత్తంబునాఘ లము. అట్టిగొఱకువర్ణకంబునకు పోంటె, అను నన్వయంబును నా దేశంబయ్యడిని. మ ధ్యాక్కర. ధరణిఁ జరాచరభూతసంఘంబుదమవిషవహ్ని | నురగంబు తేర్చుచునునికిఁ బయోరుహగర్భఁ | దురగవిషాపేతజీవసంహితనోపదేశంబు | కరుణగశ్యపునకునిచ్చినభిల లోకహితంబుసోంటె” భార-ఆది-2 ఆ. క॥ అనఘుల కాస్త్రవిధిజ్ఞుల | ననురక్తులఁ బిశ్యపితామహాక్రమమునవ | చ్చినవిప్రులమంత్రులగా | నొనరించితె కార్యసంప్రయోగ ముసోంటె” భార-సభా- 1ఆ. ఆభిలలోకహితంబుసోంటెన్ = సమస్తలోకంబుల యొక్కహితంబునిమిత్తమని యర్థము. కార్యసంప్రయోగముసోంటెన్ = కార్యము యొక్క చక్కని ప్రయోగము (నెఱవేర్పు) నిమిత్తము.

⑤ సూ—అపాయభయజగుప్సాపరాజయప్రమాదగ్రహణభవ నత్రాణవిరామాంతద్ధివారణంబు లెద్దాననగు దానికి వలన వర్ణకం బగు.

అపాయము - విశ్లేషము ॥ భయము - వెఱపు ॥ జగుప్స-ఏవ॥ పరాజయము - డయ్యట ॥ ప్రమాదము - పరాకు॥ గ్రహణము - కొనుట - ఎఱుంగుట - వినుట - ఇత్యాది ॥ భవనము - పుట్టుట ॥ త్రాణము - కాచుట॥ విరామము - విరమించుట॥ అంతర్ధి - మఱు గుట॥ వారణము - వారించుట॥ అపాయంబునకు - మైత్రిండు రాజ్యం బువలనభయమొందయ్యె ॥ భయంబునకు - నోరునివలన భయపడియె॥

జగుప్సకు - పాపంబునలన నేవగించె || పరాజయమునకు - అధ్యయ
నమునలనడస్సె|| ప్రమాదంబునకు - పాడినలనం బరాకువడియె ||
గ్రహణంబునకు ^{భవకంబునకి} మనువునలనంబ్రజలుపుట్టిరి || త్రాణంబునకు -
చోరునివలనంగంచె|| విరామంబునకు భోగంబులవలన విరమించె || అంత
ర్థికి - కృష్ణుండుతల్లివలనదాంగె|| వారణంబునకు - శోకంబువలనవా
రించె || ఈపంచమికి మక్కియంగొకయెడలనగు - చోరునకు వెఱచె
పాపంబున కేవగించె - అధ్యయంబునకుడస్సె - పాడికింబరాకువడియె -
మనువునకు నిత్యౌకుండు పుట్టె ఇత్యానలూహించునది.

వ్యా—అపాయము, (నిష్లేపము = నెడలనాట) భయము, (పతిపు) జగుప్స
(ఏవగించుట = నింప) పరాజయము, (పరాక్రమంబు = (దృఢంబు) (పరాక్రమము, (పరాక్రమ)
గ్రహణము, (కొనుట, గ్రహించుట, తీయుట, పొందుట, విరుటయెవలెనని) భవ
నము, (పుట్టుట) (త్రాణము) (కొనుట) విరామము, (విరమించుట=ఉదము) అంతర్థి
(వెఱుగుట=దాంగుట) వారణము, (నివారణము) ఇయ్యనిజేరివలనం గలుగునో యావస్తు
పును జెప్పవట్టికబ్బంబునకు పలనవర్ణకంబును. అపాయంబునకు-మైత్రుండు రాజ్యంబు
వలనభ్రష్టుండుయ్యె. ఈవాక్యంబునందు “భట్టపాపంబును” అనగా నెడలబానినాడని
యర్థము. రాజ్యంబునుండి యెడలబాటు కట్టినందున నట్టి యెడలబాటునకు నవిధి (మే
ర) భూతిమైన రాజ్యంబును పోధించునట్టి రాజ్యపదంబుకంటె పలనవర్ణకంబుగలిగినది.
భయంబునకు - చోరునివలనభయపడియె. ఇచ్చట భయంబునకు నవిధి (మేర)మైన
చోరుని యెవలనట్టి గోరశబ్దంబుకంటె పలనవర్ణకంబుగలిగినది, ఈనూత్రంబువలన భీ
త్యాదులైనయర్థంబులతో యోగంబునంబంచమియే విధింపబడినందున చోరభీతి, ఇ
త్యాదినమాసంబులయందు గానతొత్తురుమంటే తప్పక జెప్పుకొనవలయును. మక్కి
తత్పురుషాదు లశాస్త్రీయంబులు. మక్కితత్పురుషంబు చెప్పి కొనినచో చోరునకేధయం
పడినయట్లు లభమిచ్చును. అట్టియర్థంబునకు శాస్త్రవ్యవహారంబుల చెందింపి వలనను,
శిష్యుస్థురణంబు కలుగనేరదు. కావుననే సమాసపరిచ్ఛేదంబునందలి వ్యవహారములను

బునొద్ద దొంగళయము, అనునది పంచమితత్పరుషంబునకు నుదాహరణముగా నీయ
బడినది, జనుస్సుకు - పాపంబునలన నేవగించె. ఇవాక్యంబున నేవగించుటకుననధి
(మేర) పాపంబుగావునఁ పాపశబ్దంబుకంటె నలనవర్ణకంబు లెకఁగి. పరాజయమునకు -
అశ్మయనమునలనడపె. ఈ వాక్యంబునందు శ్రేణుపడుటకు బుద్ధిక్రతంబైన యనధి
యశ్మయనంబుకాఁబట్టి తద్వాచకంబుకంటె నలనవర్ణకంబుగల్గెను. ప్రమాదంబునకు -
పాడికలనంబరాకుపడియె. ఈ వాక్యంబునయందుఁ పాడి (వర్తము) యనధిగాభావించ
బడినందున పాడికంటె నలనవర్ణకంబువచ్చె. గ్రహంబునకు - మైత్రునివలన భవంబు
గొగియె. ఇందు (భవంబు) పున్నుకొనుటతో మైత్రునికిని భవంబునకును నెడఁబాటు
కలిగినందున పాడికి నొకయైన మైత్రుని భోగంబు మైత్రశబ్దంబుకంటె బంపమికిని
గెను. భవంబునకు - మనువులనలన బ్రహ్మపుట్టికి. ఇచ్చటఁ బలుకు పుట్టుటకు హేతు
వు మనువు కావునఁ బద్మావత మైనశబ్దంబుకంటె నలనవర్ణకంబయె. త్రాణంబునకు -
చోరునివలనంగాచె. ఇచ్చట పక్షకాన్ధకభావప్రయోగంబునం గూడ భయంబునకుఁ
గారణంబై యొకటిపదార్థంబును జెప్పుశబ్దంబుకంటె నలనవర్ణకంబునన్బువని యెఱుం
గునది. ఇచ్చట భయహేతువు చోరులకావునఁ పద్మావతశబ్దంబునకు నలనవర్ణకం
బయ్యె. విరాటంబునకు - భోగంబునలన విరమించె ఇచ్చట భోగించువానికిని భోగంబు
నకును నెడఁబాటు తెలియంబడుచున్నందున నొకయైన భోగంబును భోధించుశబ్దంబు
కంటె నలనవర్ణకంబుపయోగించుఁబడియె; అంతకికి - కృష్ణుండు తల్లివలనదాఁచె ఇట
దాఁచుటకుఁ దల్లియనధికావున నలనవర్ణకంబు. వానంబునకు - చోకంబునలన పారింజె.
ఇచోట చోకవంతునకును, చోకంబునకు, నెడఁబాటుట తోచుచున్నది. కావునననధి
భూతచోక్తాకశబ్దంబుకంటె నలనవర్ణకంబువచ్చె; నవనవర్ణకంబునకుఁ గొన్ని నెడఁబలం
గువశ్చియుంగలుగును ఉ. చోరునకువచ్చె. ఇచ్చటఁ చోరునివలన నెడఁపనియర్థము.
ఇశ్లేశక్కుంగల యుదాహరణంబుల వశ్చికిఁ బంపవర్ణకము భావించుకొనవలయును
పాపంబునకేవగించె. అశ్మయనంబునకుపెచ్చె, పాడికిఁ బంపడియె, మనువునకు
నిక్షాకుండుపుట్టె; మొదలైనవి యూహించుకొనునది.

10 సూ—ఉండిపదం బాకానాకచో వలన వర్ణకంబునకనుప్రయక్తంబగు.

హిమగిరివలననుండి గంగవొడమె - నాకంబువలననుండి నారదుండువచ్చె.

వ్యా—“ఉండి అనుక్తార్థకావ్యయంబు పంచమివిభక్త్యర్థంబును స్ఫుటపఱచుచు సహాయమైవలన వర్ణకంబును వెంబడించునని యర్థము. ఉ, హిమగిరివలననుండి గంగవొడమె. ఇట హేత్వర్థంబునందు వలనవర్ణకంబు విధింపబడియెను. గంగయుత్పత్తికి హిమనత్పర్వతము హేతువన్న యర్థంబును స్ఫుటపఱచుచుటకై వలన వర్ణకంబునకు ఉండి, అనుక్తార్థకావ్యయంబు జతపఱుపబడినది. నాకంబువలననుండి నారదుండు వచ్చెను. ఇచ్చట నారదుండు నాకంబునువిడిచివచ్చెనని ఫలీతార్థము. నారదుని యెడ బాటునకు స్వర్గమవధి (మేర) యొసదికావున నట్టియర్థమందు వలనవర్ణకంబు విధింపబడఁగాఁ దాదృశార్థంబును స్పష్టపఱచుచునిమిత్తము ఉండి, పదంబు వలనవర్ణకంబునకు జోడింపబడియె కాబట్టి ఉండి, అనుదానికిని వసియించియున్న యర్థంబిట్టిచోటల నెప్పుడును లేనని యెఱుంగునది:

11 సూ—ఉండిశబ్దము పరంబగునపుడు వలనకు ద్వితీయాసప్తములు ప్రాయికంబుగనగు.

వనమునుండివచ్చె - వనమందుండివచ్చె - ఊరినుండివచ్చె - ఊరనుండివచ్చె || వనమునుంచి ధనమునుంచి యనియుంచి శబ్దానుప్రయోగంబుతోఁ గొందఱు వ్యవహరించెదరుగానియది సాధుకవిప్రయోగారూఢంబుగాదని యెఱుంగునది.

నితరంబుదోషంబులేదు - ఇచటపక్షియునగు - రామునకన్యండు ధాను
ఘ్నండులేడు - అన్యము - ఇతరము - పూర్వము - పరము - ఉత్తరము -
ఇత్యాదులన్యాదులు.

వ్యా—అన్యము మొదలైన యర్థములతో సంబంధించునయప్పుడు పంచమి
కంటె, వర్ణకంబగు. ఉ. రామునికంటె నన్యండు ధానుఘ్నండు లేడు ఇచట
నన్యార్థముపయోగింపబడినది. కావున రామశబ్దంబుమీఁద కంటె, వర్ణకంబువచ్చెను.
లోభంబుకంటె నితరంబు దోషంబులేదు, ఇచ్చటఁ గూడనితరశబ్దంబునన్యార్థకరచే కా
వున కంటె, వర్ణకంబయ్యె. ఇచ్చట పక్షియునగును. ఉ. రామున కన్యండు ధాను
ఘ్నండులేడు. లోభంబునకు నితరంబు దోషంబులేదు, అనఁగా రామునికంటె
నన్యండనియు. లోభంబుకంటె నిగతంబనియు, పక్షికి బంధ్యమర్థంబు చెప్పికొనన.
లయును అన్యము, పూర్వము, పరము, ఉత్తరము, దక్షిణము, దూరము, సమీపము,
ఇత్యాదు లన్యాదులు. లాఠి, పెఱ, దవ్వు, దగ్గరి, తూర్పు, పడమర, ఇత్యాదు
లన్యార్థవర్ణకంబులు కావున నిట్టి పర్యాయపదయోగంబునయందుఁ బంచమికిఁ గంటె
వర్ణకంబగును.

13.—నూ. కంటెవర్ణకంబునిర్ధారణ పంచమికగు.

ఎచ్చటనిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదంబుకలిగియుండు
నచటంబంచమియగు - ఆపంచమికింగంటె వర్ణకంబగుననియర్థము - జా
నపదులకంటె నాగరులువివేకులు - మానహానికంటె మరణముమేలు.

వ్యా—ఒకానొకరే తువుచేతనొక పదార్థంబుకంటె నేతొకవానికిఁ బృథక్కు
రణంబు (వేరుచేయుట) తోచునప్పుడవధి వాచకశబ్దంబుమీఁద కంటె, వర్ణకంబగు
నని పర్యవసానార్థము. (మూలము) ఎచ్చటనిర్ధార్యమాణంబు జాత్యాదులచే భేదంబు
కలిగియుండు నచటంబంచమియగు. వ్యా—ఎచ్చోటను (ఏవాక్యమునందు) బృథక్కు
చేయబడుచున్న పదార్థము (వేరుచేయబడుచున్నది) జాతిగుణక్రియలచేఁ దారతమ్య
మాకలిగి యుండునో యచ్చట (ఆవాక్యమునందు) నవధి (మేరను) బోధించు శబ్దంబు

కంటేఁ బంచమియగు. అట్టిపంచమికఁ గంటేనర్థకంబగునని యర్థంబు ఁ: జానపదుల కంటే నాగరులు వివేకులు. జానపదులు = పల్లెయందుండువారు. నాగరులు = నగర నివాసులు. కుత్సితత్వంబును. ప్రావీణ్యంబును, తోచుచున్నప్పుడు నాగరకులనబడుదురు. చోరశిల్పకులు నాగరకులు. నాగరులనఁగా బురనివాసులనియే తోచునుగాని కుత్సితత్వప్రావీణ్యంబులు వివక్షితములు కావు. కొందఱాధునికకవులు గ్రంథంబుల యందు నాగరికులని యికారాంతరేఖనుటితంబుగ వాడుచున్నారు. శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటువులయందును నట్లే యున్నది. అయ్యది ప్రామాదికంబు. నాగరకులని యికారాంతరేఖంబుతో నుండవలయును. పైయుచాహరణంబునందు నాగరత్వ జానపదత్వ భర్త్యంబులొండొరులలో నంతర్భూతంబులు గాకుండ సత్యంతభిన్నంబులు. అట్టిభేదంబున్నట్ల స్పష్టంబగుచున్నది కావున నిర్ధారణకు నవధిభూతులైనజానపదులను బోధించునట్టి జానపదశబ్దంబుమీఁద కంటే, షర్ణకంబు గలిగెను సామాన్యవిశేష భర్త్యంబులుండి పృథక్కరణంబున్నచోటనఁ బడునాటుపసూత్రంబుచేనిర్ధారణవృత్తి వచ్చునని యెఱుంగునది. మానహానికంటే మరణముమేలు' ఇచ్చట మానహానిమరణ క్రియలన్యోన్యము నంతర్భూతంబులుకాక యత్యంతభేదవంతంబులు. కావున నిర్ధారణంబునకు నవధియైనమానహానిని బోధించునట్టి మానహానిశబ్దంబుమీఁద కంటే. షర్ణకంబాయె.

14—సూ. పట్టిపర్ణకంబుహేతువులగు గుణక్రియలకగు.

జ్ఞానముఁబట్టిముక్తుఁడగు - నీవువచ్చుటఁబట్టిభన్యుఁడ నయితి. -

ఇచటవలనషర్ణకంబునగు - జ్ఞానమువలనముక్తులడగు.

వ్యా—పట్టి, అనుపంచమివిభక్తి కారణంబులగు గుణంబులను, క్రియలను, గలుగును, నుజమునను — ఁ. జ్ఞానముంబట్టి ముక్తుండును. ఇచ్చటను ముక్తుండునటకు హేతువు జ్ఞానంబు. జ్ఞానంబునది గుణంబు కావున దీనికంటె పట్టి, విభక్తిచచ్చెను. క్రియకు— ఁ. నీవు వచ్చుటంబట్టి భన్యుండనైతి. ఇచట భన్యుండు కావటకు వచ్చుట యనుక్రియ హేతువయ్యెంగావునఁ దద్వాచకశబ్దంబుకంటె పట్టి, విభక్తిచచ్చెనాయె. ఇచట మానహానిశబ్దమునకు, ఁ. జ్ఞానమునకు ముక్తుండును.

(15) సూ. శేషపష్టికియొక్కయునగు.

ఇచట శేషంబనఁగా సంబంధంబు - రామనియొక్క - గుణములు నాయొక్క-మిత్రుడు - వానియొక్క-తమ్ముఁడు - పరస్పరములను గొన్ని యెడల సంబంధంబునందల నామగద్యము - మోరుచున్నది.

వ్యా— శేషంబనఁగా

కర్మకరణాదులు శేషంబనఁ జెల్లినట్లు ములయందు - బ్రహ్మచర్యము నా తృతీయాపిభక్త్యా గులు విధింపఁ బడినవి. అట్టియర్థంబులకంటె మించినదియవి తత్పర్యంబు. అనగా స్వస్వామిభావము (సేవకర్తవ్యంబునా, సేవ్యత్వంబునా) నానావిధిభావము, మొదలైనవి. అట్టివిధుల, యిటుల విధియఁజేయుట మన్వేషిగర్హియగును. ఇ. రామనియొక్క-గుణములు. గుణములు సుఖియగును ముఖిసంబంధము (సత్త్వసంబంధము) శేష మంటును. కాబట్టి రామనియొక్క-గుణములన్ని నానావిధుల శేషపష్టియయిన యొక్క-విధికి శే సహజాయసంబంధము తెలియఁజేయఁబడుచున్నది. రామసహచరము (నిత్య సంబంధము) బ్రహ్మచర్యములని యర్థము ఇట్లే గామ్యుక్తి మిత్రుడు - వానియొక్క-తమ్ముడు, మొదలైనచోటులందు మన్వేష్యర్థంబులు స్పృహవార్తాపర్యజన్మాని సంబంధంబులు సంసర్గవశేయమ నొనఁచుకొనునవి. సహచరకర్తవ్యమున గొన్నియెడలఁగానక మన్వేషయంతేకాక (రామచికిచ్చె నిత్యాదులయందు) గ్రహ్యత్వయముగల మన్వేషయంతేకాక) సహచరకర్తవ్యములందు మునిము దన్వేషము. ఇ. వానియొక్క-మోరుచున్నది, మొదలైనవి.

(16) సూ. నిర్ధారణపష్టికి లోపలవర్ణకంబగు.

జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞలచేత సముదాయంబునందల యొకదేకంబు నకుంబృథక్య-రణంబు నిర్ధారణంబనంబడు - స్థానికమున నిర్ధారణంబగు నచ్చటి పష్టికిలోపల వర్ణకంబగుననియర్థము. మనుష్యులలోపలక్షుత్రి యురగు తోగుండు - గోవులలోపలగర్భులు ఎకాక్షిణ - జాన్మకర్తలోపల

బాటునాడు శీఘ్రగామి - ఛాత్రులలోపల మైత్రులకు సమర్థులకు
ఇతని ప్రియములగుదు - మనుష్యులయందు తీత్రీయుండు తోరులకు-
ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—నిర్ధారణంబైన మక్ష్టివిభక్తి, లోపల, అనుప్రత్యయంబునచ్చును. (మా
లము) బాతికూక్రిమాసంజ్ఞలచేత సమాదాయంబునుండి యేకదేశంబునకు బృథక్కి
రణంబు నిర్ధారణం బనంబును (వ్యా) జ్ఞాతిచేతను, నుణంబుచేతను, క్రియచేతను, సం
జ్ఞ చేతను, సమాదాయమునుండి (విశిష్టమునుండి) యేకదేశంబునకు, (అంతర్భూతమైన
వస్తువునకు) నేఱుచేయుట నిర్ధారణమనంబును. పై చెప్పిన బాత్యములు నాలుగింటి
లో నొక్కొక్కటిం బురస్కరించుకొని యోద్ధానివలన (రహస్యము సప్రభాగా నుండుకొని)
నిర్ధారణంబునో యట్టియవధిని దక్షిణదక్షిణ శబ్దంబుయుక్తి మక్ష్టిక లోపలవర్ణకం
బుననె యర్థము. బాతికి - మనుష్యులలోపల తీత్రీయులకుంబుంబుండు. మనుష్యుల్యము
విశిష్టభర్తృము. (సామాన్య భర్తృము) తీత్రీయత్వము మనుష్యుల్యభర్తృంబులో నేకదేశ
భర్తృము. అనగా సంతర్భూతమైన విశేషభర్తృము, మనుష్యుల్యరూపమైన సామాన్య
భర్తృంబుతో విశిష్టమైన మనుష్యులకంటె తీత్రీయత్వరూపవిశేషభర్తృంబును బురస్క
రించుకొని తీత్రీయంబు నేఱుచేయుటకనంబున నిర్ధారణా భిధిమాత్మకమైన మను
ష్యులను దక్షిణదక్షిణ శబ్దంబునట్టి మనుష్యుల్యభర్తృంబులకు నిర్ధారణమైన లోపలవర్ణకం
బుననె. తీత్రీయత్వము బాతికూక్రిమా నిర్ధారణాభిధిధిమాత్మకమైన మనుష్యులకు
గోవులలోపలగపలపమానీయ. ఇచ్చట గలమానగా గలభర్తృభర్తృంబుల మాత్ర, గల
వర్తంబుగల మాత్ర గోవులవర్తంబున గోబాతికంటెనెదేయట దక్షిణదక్షిణదక్షిణదక్షిణదక్షిణ
గోవుశబ్దంబునంటె లోపలవర్ణకంబుగలనె. ఇచ్చట కలభర్తృంబునెదేయట
బడినది. క్రియప-అ. పులలోపలం బాతికూక్రిమా నిర్ధారణాభిధిధిమాత్మకమైన
నాననగా బుగునెదేయట. తీత్రీయ తీత్రీయ క్రియ తీత్రీయ తీత్రీయ తీత్రీయ
అనధివాచకమైన యర్థగశబ్దంబునంటె లోపలవర్ణకంబునెదేయట. తీత్రీయ
లోపల మైత్రీను సహజంబు. ఇట మైత్రీంబునెదేయట. తీత్రీయ తీత్రీయ తీత్రీయ
త్వము సామాన్యభర్తృంబును, మైత్రీత్వము విశేషభర్తృంబునెదేయట. తీత్రీయ
త్వంబునెదేయట. తీత్రీయ తీత్రీయ తీత్రీయ తీత్రీయ తీత్రీయ తీత్రీయ తీత్రీయ

శబ్దంబుకంటె లోపలవర్ణకంబుగలిగె. పదుమూడవసూత్రంబులోను, ప్రకృతనూ త్రంబులోను, నిర్ధారణంబు సమానంబైనను నిర్ధార పంచమిచోటున సామాన్యవి శేషభర్తృస్ఫురణలేదు కావునఁ గంటె వర్ణకంబునకే కాని 'లోపల' వర్ణకంబునకుఁ బ్రసక్తి లేదని యెఱుంగునది. ఇచట సప్తమివిభక్తి యుం గలదు. ఉ. మనుష్యులయందు తుత్రియందు కూడఁడు. తత్కుంగల యుదాహరణమ్ములకు నిట్లే పంచమివిభక్తి గ్రహింపవలెను.

17—నూ. అధికరణంబునకు సప్తమియగు.

అధికరణంబు నా నాధారంబు || జౌపల్లేషికంబు వైషయికంబు
భివ్యాపకంబని యాధారంబుత్రివిధంబు || ఘటమందు జలమున్నది -
మోక్షమందిచ్చుగలదు - అన్నింటియందీశ్వరుండు గలఁడు.

వ్యా—అధికరణార్థమందు సప్తమివిభక్తి ప్రత్యయంబయిన 'అందు' అనునది కలుగును. (మూ-వ్యా) అధికరణంబన నాధారంబు (ఆశ్రయము) ఆధారము—జౌపల్లేషికము, వైషయికంబు, అభివ్యాపకంబు' అని మువ్విధంబులు. జౌపల్లేషికంబనఁగా సంయోగ (కూడిక) సంబంధంబుతో నున్నది. దీనికి ప్యుత్పత్తి; శ్లేషంబునకు (సంబంధంబునకు) సమీపము శ్లేషంబు. తత్కృతంబౌపల్లేషికంబు. వైషయికంబనఁగావిషయతా సంబంధంబు ప్రయోజనంబుగాఁగలది. విషయంబులనఁ బదార్థంబులు. విషయ భూతంబులు ప్తానేచ్ఛాకృతులు (ప్రియత్నము) ఇయ్యవి పదార్థంబులయందు విషయతా సంబంధంబుతో సంబంధించును. అభివ్యాపకంబనఁగా నేవస్తువు సర్వపదార్థంబును నాధారంబుగఁ జేకొని వ్యాపించియుండునో యావస్తువుయొక్క యాధారంబు జౌపల్లేషికంబునకు—ఘటమందు జలమున్నది. ఇచట జలము సంయోగసంబంధంబుచే ఘటంబును నాధారంబుగాఁ జేసికొనియున్నయది కావున నౌపల్లేషికాధారమున కుదాహరణము. చౌపయందు మనుష్యుండు కూర్చుండె' అనువాక్యంబులోఁ జౌప లోనేకదేశంబందు మనుష్యుండు కూర్చున్నందున మనుష్యునకుఁ జౌప కూవత్తును నాధారంబుగాక యేకదేశంబే యాధారంబైనను నట్టియేకదేశసంబంధంబునకు మిగిలిన చాపసమీపస్థంబగుటచేఁ జౌపయంతయు నాధారంబుగ భావింపఁబడి చాపశబ్దంబుపై సప్తమివిభక్తి వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇట్లు ఘటంబున స్వల్పజలంబుండి తక్కిన యధికభాగము కూన్యంబుగా నున్నను జలసంబంధి ఘటభాగంబునకుఁ గట్కిన ఘట

భాగము సమీపస్థంబగుటచే యావత్తు ఘటంబును నాధారంబుగా నెంచంబడి లోకంబులో సప్తమీవిభక్తి వాడబడుచున్నది. కావున నాపల్లెషిక (ఏకదేశసంబంధ సామీప్యముచే నెన్నంబడిన విశిష్టాధారము) శబ్దంబన్వర్థసంజ్ఞ గలది యయ్యెను. నైషయికంబునకు—మోక్షమందిచ్చగలదు. ఇచ్చట నిచ్చ సవిషయకపదంబుగావున మోక్షంబును విషయతా సంబంధంబుచే నాధారంబుగాఁ జేసికొనియె. ఆధారవాచకమైన మోక్షశబ్దంబుకంటె సప్తమీవిభక్తి కలిగినది. అభివ్యాపకంబునకు—అన్నింటియందీశ్వరుండు గలఁడు. ఇనట సర్వపదార్థంబులను వ్యాపించి యీశ్వరుండు న్నందున నభివ్యాపకాధారంబును దెలియఁ జేయు నెన్ని, శబ్దంబుకంటె సప్తమీవిభక్తి కలిగినది.

18—సూ. ఉక్తాకారాంతజడంబునకు నవర్ణకంబగు.

ఘటంబున జలంబున్నది. దేవదత్తునకు మోక్షముననిచ్చగలదు.

వ్యా—ఉక్తాకారంబంతమందుఁగల జడవాచకశబ్దంబునకు 'న' వర్ణకంబువచ్చును. ఉ. ఘటంబునజలంబున్నది. ఇచ్చట ఘటంబుశబ్దం బుక్తాకారంబంతమందుఁగలజడవాచకంబు (జ్ఞానహీనమైనవస్తువు) గావున న, అనుసప్తమివచ్చెను. ఉ. దేవదత్తునకు మోక్షముననిచ్చగలదు. ఇట మోక్షమును శబ్దంబుక్తాకారాంతజడవాచకంబుగావున దీనికంటె నవర్ణకంబుగలిగె. మూలనూత్రింబున జడంబునకు వర్ణకంబుని, విధింపఁబడినది. జడపదార్థంబుకంటె నశబ్దంబుండుట యసందర్భము గావున జడవాచకశబ్దంబునకుని లక్ష్యార్థంబూహించుకోవలయును.

19—సూ. విశేష్యంబునకుంబోలె విశేషణంబునకు లింగవిభక్తివచనంబులగు.

నందతనయుండు కృష్ణుండునాకుదిక్కు - - దేవకీపుత్రుహరిని నుతింతునెపుడు - శుభవిధాయులరామకృష్ణులభజింతు - భువనవంద్యును రుక్మిణిఁబొగడుచుందు.

వ్యా.—వి శేష్యులననుసరించి వి శేషణులననుసరించి భంగము, విధికి, సవనము, గూర్చును. ఉ. నందనదేవదేవుడు కృష్ణుడును నామకర్త. ఈవాక్యంబునందు కృష్ణుడును అనుకర్తకు అగుట, అదియి యధ్యాసాద్యక్రియతో నన్వయము. నందనదేవయందును అనుపదార్థంబునకు కృష్ణుడును అనన్వయముగా నున్నట్లుగాను బాధ్యులననుసరించి గ్రహ్యమయ్యెను కాని • సాక్షాదన్వయంబు లేదనుకొని వి శేషణులపైఁ బ్రతిమాదిభిక్త్యాదులు ప్రాప్తింపకపోవునాంతఃగో నీహూత్రంబుచే నవి యాహూత్యంబుగా విధింపబడినవి! దేవకీపుత్రుసారినిమతింతుకెపుడు. ఇందు హారిని, అనునది కర్మాధ్యక్షుడైనవి శేష్యులు, నీనివి శేషణులందు దేవకీపుత్రుకా, అనుశబ్దంబునకు హారికా. అనువి శేష్యులు బాధ్యులనున గ్రహ్యమయ్యెనచే కాని సాక్షాత్తు మతింతు, అనుక్రియతో నన్వయంబు లేదను కొన్నందునఁ గర్మాధ్యక్షకర్తవ్యతీయావిభిక్త్యాదుల ప్రాప్తి లబధింపఁ. నాహూత్యంబుగా నీహూత్రంబుచేవి శేషణులైన దేవకీపుత్రుశబ్దంబునకు గర్మాధ్యక్షకర్తవ్యతీయావిభిక్త్యాదులు బోధింపబడుచున్నవి. శుభవిధానులరామకృష్ణులభవంతి, ఇప్పుడు రామకృష్ణులకు వి శేషణుమైన శుభవిధానులకా, అనుదానికి భంగింపుకా, అనునకర్మక్రియతో సాక్షాదన్వయంబులేదనుకొన్నందునఁ బ్రకృతహూత్రంబుచే ద్వితీయావిభిక్త్యాదులు విధింపబడెను. భస్మననంద్యుడుగుక్కిణియొగడుచుండు, ఇప్పుడు ద్వివాక్యంబులయందుంబలె వి శేషణులనకు విభిక్త్యాదికంబాలోనిమకుకోవలయు. వి శేషణు శేష్యులంబులు కొన్నియెవల వేత్రాకశబ్దార్థంబులచే నెవఁ బట్టబడుచుండుంగలదు. తే|| గీ|| భక్తచరిత్రుభవయింతుగర్జి గృహ్యం | గృహ్యభవయింతు భక్తచరిత్రుభవయి, ఇప్పుడు వి శేషణువి శేష్యులంబులు తెందునుగ్రియమైన భవయింతుకా, అనుదానిచే నెవఁబట్టబడెను.

20— మా. స్త్రీసమంబులగు వి శేషణులయుముసర్గకాంత వి శేషణులయు బహుసచనంబున కేకనచనంబు బహుభంబుగానగు.

• శాస్త్రంబున నాలోచింపఁగా వి శేష్యులనకుంతోచి వి శేషణులనకును కృష్ణుడుద్భవకా, నందనదేవయందును ద్విక్రమకా అని ప్రశ్నేయముగాఁ గ్రహ్యమయ్యె కలదని యంగీకరింపకతీరదు కావుననే గీర్వాణాదిభాషలలో వి శేషణులపైనింగూడఁ గారకవిభక్తి గలుగుచున్నది. కారకవిభక్తి పుట్టినవిషయ వి శేషణువి శేష్యభావము కల్పింపఁటెను.

మాటలు పెక్కెల - మాటలు పెక్కులేల - కులిశధారల్కుంత
తంబులయ్యె - ఇష్టమగుపదార్థములు - ఇష్టములగు పదార్థములు.

వ్యా— స్త్రీసమంబులకు విశేషణంబుల యొక్కయు, మువర్ణకంబు కడపటంగ
లవి శేషణంబులయొక్కయు, బహువచనంబునకు నేకవచనంబు బహుళంబుగనగుః స్త్రీ
సమంబులనఁ బ్రీతిమొక వచనలోపంబుగలవి. ఈసూత్రంబునందు స్త్రీసమంబులును, ము
వర్ణకాంతంబులును, బహు శేషణంబులే గ్రహింపబడెను. ఇందులకుఁ బ్రమాణములు.
క॥ తెలుగునఁ బ్రాజీవచనంబులు! బహిగా బహువచనమునకు విస్వప్రయుగా! నిలుచును
విశేషణంబై | పాలుపొందంగ నేకవచనము ముఖ్యంబు, సర్వల—క్రియా ప్రతి ల.
క॥ జడపదబహువచనములకు ! నిడుచును విశేషణముల నేకవచనములే | వృదునిఘన
కీర్తులు చెడిరి గవచక ద్వియులు కశలనన్ననిగమునక, పదసం-ప్రథమ- 20 ల. ఉ.
మాటలు పెక్కెల; మాటలు పెక్కులేల, ఇష్టమగుపదార్థము, ఇష్టములగు పదార్థములు, అనుబహువచనంబునకు విశే
షణంబైనను బ్రకృతసూత్రంబు పూర్వసూత్రంబునకు (సూ19) బాధకంబుకావున
నేకవచనాంతంబై వికల్పంబుగ నుండవచ్చును. మువర్ణకాంతవిశేషణంబునకు—కులిశ
ధారల్కుంతితంబయ్యె. కులిశధారల్కుంతితంబులయ్యె” ఇచ్చట కుంతితంబు, అనునది
మువర్ణకాంతంబు. (తత్సమపరిచ్ఛేదంబందలి నలువది రెండవసూత్రంబుచే మువర్ణకంబు
నకుఁ బూర్వబిందుపూర్వకంబువర్ణము విధింపబడ్డది) ఇచ్చట రెండువచనంబైనను బ్రకృత
సూత్రంబున కులిశధారలో అను బహువచనాంతంబునకు విశేషణంబు కావచ్చును.
ఇష్టమగుపదార్థములు, ఇష్టములగుపదార్థములు, ఇటు పదార్థములు, అను బహువచ
నాంతంబునకు ఇష్టము, అను నేకవచనాంతంబు సీసూత్రంబుచేత విశేషణంబు కావ
చ్చును. మానిని॥ సుదపతిసభజూడం నాదనంగానృప్తుత్ | నిగిదం నిశ్శబ్దాత్
గుంతితంబయ్యె దిక్కుం | జరమదములదంగె సర్వదిక్కులకాంతం, కరములు ఇత
ద్యేగంబునస్సంచంచెక. భార- ఆది- 2ఆ. కా॥ ప్రాత్యక్షంబునట్టిజ్ఞునొగ్గ పాటిక
గుంభంభనో! బుద్ధతయోధ్యనివాద్యమో నుబుదకంపు-శబ్దాత్కాంతం | ప్రాత్యక్షంబున

స్తిధూసురభిశ్చ రామంబుకుల్యాబహు | ప్రోతిస్సంధులసంధుయంత్రినతికృత్ప్రోద్ధితగో
యకానుమల్, ఆము- 2 ఆ.

21—సూ. బికానోకచో నోకవిధక్తికి మజ్జీయొక విధక్తి
యునగు.

ప్రాత్రులంబు గృహమును వెడలెను . గృహమునుండియని యర్థ
ము || వాడు వాహనమునుదెగెను - వాహనమును చే యనియర్థము ||
వారసునియున్నాడు | సుఖముతోనని యర్థము - ఇత్యాదులెరుంగు
నది.

వ్యా —కొన్నిచోటల నోకవిధక్తికి మజ్జీయొక విధక్తి నచ్చును మైత్రుండు
గృహమును వెడలెను; వాడు వాహనమునుదెగెను.- అనగా గృహమునుండియనియు
వాహనమునుండియనియు వర్ణము. ఇచ్చట బలమొవిధక్తికి బదులు ద్వితీయవిధక్తివ
చ్చెను. వారు సుఖమున్నాడు, వారు సుఖముతోననియర్థము. ఇచ్చట దృఢీకరణ
విధక్తికి బ్రథమకలిగి. చ|| గ్రాములకొప్ప ప్రావృణాలకు గను గుట్టగట్టి నున్న
చా| ఈప్రబంధమున నిగదించుచున్నది సుఖములందు భార-ఆది-7 ఆ.
నీ|| తే|| గీ|| ఎవ్వరికి నీకలమలమయిండ్ల బాట | కొనినులులందు రథము త్రొక్కింబడ
దు, భార-ఆది-7ఆ. సప్తమికే బ్రథమవిధక్తి ప్రయోగము. చ|| వ్రతములులేనివారు
నుపవాసప రాజ్యములైనవారు ను| కృతులు విహీనశూన్యం గ్రమంబున, దీర్ఘములాడ
నోపరు, భార-ఆర-2 ఆ. (దీర్ఘములందు) తే|| గీ|| ఎలుకునన్ను నొకరేసిన శరములు |
నెలుకులాడినాకు నిశితదిన్య | విశిఖతలులయట్లు చేసనయాపించె | నిది యపూర్వమో
తడెన్వడొక్క, భార-ఆర-1ఆ. (నెలుకులందు) చ|| పొరికపొరిమోయబాష్పబు
లూరము గ్రహ్యుగ నూర్ధ్వవాహుడై భార- శబ్ద-1ఆ. (పామునందు) నీ|| తే|| గీ||
ఎర్రపిలువలయట్లును నానవిధిన, బరిగిపోవుచుండు భార-స్తో-1ఆ. (ఆపూరందు)

కా|| భావమున భయముజ్జగించి చిరునాదేభవ్యాప్తి నాటించుటకు, పాఠ-ప్రం-7 నా
(చాటుపండు) పా|| కనుగొనిన బరమేశ్వరవృత్తిసురసంఘంబేకతంబుండగఁజూ, పాఠ-
ప్రం- 5౩. (సంఘమందు) కా|| అదియుకా మేనుచ్చి, రా- ౪౩, కాం-2౩. (మేని
యందు) నీ|| దినుకేరకభీశ్వరున కాత్మజాఘన భాగ్యయు నూలతాననుచునయ
మయ్యె|| నొకలొన్ని దినసంబంధకు వైరుల నదిర్చి జనకుందు సంపదోపమున
జచ్చె || జనయిత్రి చిచ్చుజీవిన నానుభావాలకునిం గొంతలమునకుం గొందువచ్చి
జ్జమిని-8౩. (చిచ్చునందు) తే|| నీ|| పంకము గొరి జదిగబడి పశువలేపు|| నన్నులివ్వే
శరేగటిమన్నులందు, మను- 4౩. (పంకమునందు) ఇత్యాది ప్రయోగంబులందునే, అ
న్యస్యాక్వవిద్యవేచ్ఛాన్యా|| హలంత- 41 నూ., అనుశబ్దశాసనుల సూత్రంబు సాగ్రకం
బగుమన్నయది.

22-—నూ. జడంబుత్తతీయాన స్థములకుద్వితీయ బహుళంబు
గొనగిరి.

రాముడు నాలినొక్క-కోలంబు లనేసె - కోలతోననియర్థము.
లంకంగలకలంబుపుట్టె - లంకయందనియర్థము. బహుళశ్లోకంబుచే నొక్క-
ర్యం బుదగ తంబునకుబహుత్వమందెయగు - అట్లునుండు శ్రేష్ఠుడననిను
బాణంబులనుకూపుమాపె - బాణములచే ననియర్థము || మీనంబుజూరి
బులనుండు - జలంబులందని యర్థము.

వ్యా—జడవానకశబ్దంబుమీఁది తృతీయావిధక్తికిని, సప్తమివిధక్తికిని, ద్వితీ
యావిధక్తి బహుళంబుగానచ్చును. తృతీయకు—పా. రాముడు నాలినొక్క-కోలంబు
లనేసె. ఇచ్చుట కోలకా, అనుచు ద్వితీయావిధక్తి . తృతీయావిధక్తికివచ్చును. కాబట్టి
కోలతోనని యర్థమును జెప్పుకోవలెను. సప్తమి—లంకంగలకలంబుపుట్టె, ఇచ్చుట
లంకకా, అనుచో ద్వితీయ సప్తమివిధక్తికి నాదేశంచూడెను. కాన దీప్యతీయకు
సంకరముందనినట్లు వ్యాఖ్యయు చెప్పికోవలెను. (పాఠ) భావములకుబహుళంబుచే నొక్క-ర్యం

బుదంతంబునకు బహుత్వమందెయగు. వ్యా— బహుత్వగ్రహణంబుచేనీద్వితీయావిభక్తియు
దంతశబ్దంబులకు బహువచనంబునందేయగును. ఉ. అట్లునుండు శత్రుసేనలను బాణంబు
లనురూపుమాపె, బాణంబులన బాణంబులచే ననియర్థము. ఇచ్చట బాణంబు, అను
నది యుకారాంతంబు. దీనిపై బహువచనద్వితీయావిభక్తియే తృతీయాదివిభక్తులయర్థం
బును, జెప్పునుగాని యేకవచనంబు తాదృశార్థంబును బోధింపలేదు. సప్తమికి—నిగానం
బుజలంబులనుండు, ఇచ్చోట జలంబులన్, అనుబహువచనద్వితీ గూర్చి జలంబులం
గున్, అను సప్త మ్యర్థంబునందు వచ్చెను. జలంబున్, అను సేకవచనద్వితీగూర్చి
జలమునందున్, అ నెడి సప్త మ్యర్థమందుండు. అజలంబు తృతీ గూర్చి సప్తములకును గొ
న్నింట బహుత్వంబున ద్వితీయ గానంబడియెడి. తృతీయకు—నే|| గీ|| అతని గో
గ్ధగ్ధసరసితో లాడుచున్న | ఘనతగస్తవచక్రవాకములకలరు| నంజనమరేంద్రుడొకఁడు
రింపొగఁగనియె, హరి- ఉ- 7 అ. (చక్రవాకములచేత) నే|| నే|| గీ|| బలిమిఁ గొనినఘన
ము పదివేల యొంటెలఁ| బెరికి రాఁగ నైరిభీకరుండు పచ్చెనకులుఁ దమితవాహినీపవ
హతిఁ | దల్లిడిల్లుచుండ ధరణితలము, భార-సభా- 1 అ. (ఒంటెలయందు) నే|| గీ||
అనిననలుగాలివాస గోవును నశేష | శబ్దములమంత్రమును లోహహతిఁ గాంచ| నము
నునునుజుల విప్రుండు సమధికత్వ | భాజనములందు వేదప్రపంచవిదులు, భార-
శాంతి- 1 అ. (మనుజులయందు) మొ.

23 నూ—ఉదంతబడంబుత్వతీయగు నవర్ణకంబగు.

రాముఁ డొక్క బాణంబున వాలింగూలనేసె - బాణముచేసని
యర్థము.

వ్యా—సూక్ష్మకారంబు కపిపటఁగలబడనొక శబ్దంబుయొక్క- తృతీ గూర్చి
కి నే, ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. రాముఁడొక్క-బాణంబున వాలింగూలనేసె.
ఇచ్చట బాణంబు, అనునది బడవాచకశబ్దంబు. దీని తృతీయకు నాదేశంగా నవర్ణకం
బయ్యెను. బాణంబునననగా బాణంబుచేత నని యర్థంబు. కొండొకచో నుదంతంబు
గునజ్జడవాచకశబ్దంబుమీఁది తృతీయకు నే, వర్ణకంబు మాపజైకిని. ఉ. ఏపువఁ

గిట్టి యేనుగన నేనునువెదచు వానివానికే! గూపదంగంగమోగుచును, రా-
యు. కాం.

24 నూ—బహులు ద్వితీయకుం బ్రథమబహుళంబుగానగు.

వాడుపూవులు దెచ్చె - వాడుపూవులను దెచ్చె. ఆకేసోమ్ము
లుదాల్చె ఆకేసోమ్ములనుదాల్చె || వాడిల్లుకెడలె - వాడింటిని వె
డలె || బాహుళకముచే దృతీయానంతములకు విధించినద్వితీయకుం
బ్రథమరాదు.

వ్యా—జపగానాది శబ్దంబులకు- ద్వితీయావిభక్తికి బ్రథమావిభక్తి బహుళం
బుగానట్లును. ఉ. వాడు పూవులదెచ్చె; (పూవులను దెచ్చెననియర్థము.) ఇంక
పూవులు అనునది బహుళాదేశబహుళాప్తన ద్వితీయార్థంబునందు బ్రథమాదేశము.
వాడు పూవులనుదెచ్చె, ఆకేసోమ్ములుదాల్చె; ఆకే సోమ్ములనుదాల్చెను. వాడిల్లు
కెడలె; వాడింటిని వెడలె. (ఇంటినుండియని యర్థంబు. చూ-21 నూ.) ఇత్యాదులదా
హరణములయందు ద్వితీయార్థంబునందు బ్రథమయని గ్రహింపవలెను. (మలము)
బాహుళకముచేదృతీయానంతములకు విధించినద్వితీయకుం బ్రథమరాదు. వ్యా—బహుళ
గ్రహణంబుచే దృతీయానంత మర్థంబులయందు నినుపది రెండవసూత్రంబుచేత విధిం
బడిన ద్వితీయకుం బ్రథమరాదు. అనగా గర్భార్థక ద్వితీయావిభక్తికే ప్రథమావిభక్తి
వచ్చునుగాని కరణాగార్భకమైన ద్వితీయకుం బ్రథమరాదనినిష్కల్పమౌర్ధము.
(సిద్ధాంతము) వానినొక్క-కోలం గూలనేచె, అనునుదాహరణంబులో కోలక, అనెడి
ద్వితీయావిభక్తి కోలతోక, అనికరణార్థంబును జెప్పుచున్నది. లంకంగలంబుపుట్టె
అనువాక్యంబులో లంకక, అనిన ద్వితీయావిభక్తి లంకయందుక, అనియధికరణార్థం
బును (అధారార్థము) జెప్పుచున్నది. కాబట్టి యాయర్థవ్యయంబును పలువునట్టి
ద్వితీయావిభక్తికి బ్రత్యేకసూత్రంబుచే బ్రథమరాదు. ఈపరిచ్ఛేదంబులో రెండవ
సూత్రంబుచే సామాన్యంగా గర్భార్థంబునందే ద్వితీయ విధింపబడినందున నట్టిద్వి
తీయకే ప్రకృతసూత్రంబున బ్రథమయని యెఱుంగునది. కొన్నియెడలనజడంబు ద్వితీ

యకును ప్రథమ కానంబడియెడి. చ|| అనిలంబంబునంబునంబునమ్మపనాగి మొదలి
 క్రమ్మజేరి చినపరికాడువోలె ననునిహవరూపమునిట్లుక్రమ్మజేరియెనె, భార-అది
 4ఆ. చ|| కరినికరంబుతో గడంగి గర్వితుడై తనవారకేంద్రము క్కురుపలవీరుమీద
 నెసకొప్పినచంద్రస్థులలోకంబులకా, భాగముగదా. (అనవారకేంద్రము | ననుపల
 కీరుమీద, అని పాతాంతము) చ|| ఉపహాసిత్యం చంద్రశుభాంత్యం త్తమ మొక్క
 నే గట్ట బంపుదుకా, క్షేమి-నా. (అల్లె-శుభాంత్యము నొక్కడ, అని పాతాం
 తరము.)

25 సూ—కాలాధ్వములకుం బ్రాయికంబుగాఁ బ్రథమ
 యగు.

వాడు నిన్నవచ్చె - వీడు నేడువోయె - మాపునిలువుము -
 తేపుచిమ్ము - నాకు క్రోశమునడచిరి - వీరామహవోయిరి.

సూ—కాలవాచకపదంబులకును, మార్గవాచకపదంబులకును, తమయగాఁ బ్రథ
 మాభిధిక్తియగును. కాలవాచకపదంబులకు—ఉ. వాడునిన్నవచ్చె. నిన్నటిదినమందని
 యర్థము. ఇచ్చట నిన్న, అనునది కాలంబును కలియజేయుచున్నది కావున సప్త
 మ్యర్థంబునఁ బ్రథమవచ్చెను. వీడునేడువోయె. నేటిదినమందనియర్థంబు. ఇచ్చట వే
 డు, అనుదానికి సప్త మ్యర్థంబునఁ బ్రథమకవి. 'మాపునిలువుము' సాయంకాలమంద
 నియర్థము, శుభాక్యంబునందు మాపు, అనుదానికి సప్త మ్యర్థంబునఁ బ్రథమ. 'తేపు
 చిమ్ము, ప్రాంతకాలమందనియర్థము. ఇందు తేపు, అనుదానికి సప్త మ్యర్థంబునఁ
 ప్రథమాభిధిక్తి. మార్గవాచకపదంబులకు—వారుక్రోశము నడచిరి, క్రోశమారమార్గమున
 నడచిరని యర్థము. ఇచ్చట క్రోశ, శబ్దంబు మార్గవాచకంబుగావున సప్త మ్యర్థంబునఁ
 ప్రథమవచ్చెను. 'వీరామహవోయిరి' యోజనమారమార్గంబున నడచిరని యర్థము.
 ఇచ్చట నద్వవాచకంబైన ఆమహ, శబ్దంబుచిరకారకార్థకప్రథమాంతము. ఇందులకుఁ
 గణించితాము. చ|| కాలవాచకముల కథనున్న సప్తమి ప్రథమ

యగును రాత్రి పవ్వళించె | దానఁగాల మెంతవానికిఁ బోరాడు | రేయినో
యి పగలు వ్రేతవచ్చె,

(26) సూ—సర్వనామసంఖ్యాభిధానతద్వి శేష్యంబులు యందె
య్యది ముందుప్రయోగింపఁబడుదాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమ
బహుళంబుగానగు.

అన్ని గుఱ్ఱములకు - అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములన్నింటికి - గుఱ్ఱ
ముల కన్నింటికి - సాహిణులుమువ్వరు || రెండుగుఱ్ఱములకు రెండింటికి
గుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములు రెండింటికి - గుఱ్ఱములకు రెండింటికి - సాహి
ణులునలుగురు || లక్షగుఱ్ఱములకు - లక్షకు గుఱ్ఱములకు - గుఱ్ఱములు
లక్షకు - గుఱ్ఱములకులక్షకు రస్రతులు లక్ష || ఇత్యాదులెఱుంగునది.

న్యాయ—సర్వనామంబును, దానివి శేష్యంబును, ఈరెండింటియందు నెయ్యది
ముందు ప్రయోగింపఁబడునో దాని ద్వితీయాదివిభక్తులకుం, బ్రథమబహుళంబుగానగు
ను. అట్లే సంఖ్యానామకశబ్దంబును, దానివి శేష్యంబును, దీనిలో ముందు ప్రయో
గింపఁబడు దాని ద్వితీయాదులకుం బ్రథమావిభక్తి బహుళంబుగానగును. ఇప్పుడు, సర్వ
నామ వి శేష్యములకు—అన్ని గుఱ్ఱములకు, అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు, గుఱ్ఱములన్నింటికి,
గుఱ్ఱములకన్నింటికి సాహిణులుమువ్వరు. ఇప్పుడు అన్ని, శబ్దము సర్వనామము.
గుఱ్ఱములకు, అనునది వి శేష్యము. దీనిలోఁ బ్రథమోదాహరణంబునందు సర్వనామం
బైన అన్ని, శబ్దంబుమొదటఁ బ్రయోగింపఁబడ్డది కావున అన్ని గుఱ్ఱములకు, అనిపర
థమావిభక్తి యొకసారియును, వేతొకసారి అన్నింటికి గుఱ్ఱములకు, అనివి శేష్యంబులైన
గుఱ్ఱములకుంబలె అన్ని, శబ్దంబునకు షష్ఠీవిభక్తి యును గలిగెను. రెండవముదాహర
ణముందు వి శేష్యంబులైన గుఱ్ఱములు సర్వనామంబునను ముందు ప్రయోగింపఁబడి
నందునఁ బ్రథమావిభక్తి యొకపర్యాయంబును, అన్నింటికి, శబ్దంబునకుంబోలె గుఱ్ఱము
లకు, అనిషష్ఠి వేతొకపర్యాయంబును, వచ్చెను. సంఖ్యానామకతద్వి శేష్యములకు

రెండు గుప్తములకు: రెండింటికి గుప్తములకు—గుప్తములు రెండింటికి; గుప్తములకు రెండింటికిసాహితులు నలుగురు. ఇచ్చట బ్రహ్మహోదాహరణంబునందు సంఖ్యావాచకమైన రెండు, శబ్దంబు మందుబ్రహ్మోగింపబడినందున రెండు, అను ప్రమాణవిధికి మొకపర్యాయంబును, విశేష్యంబులైన గుప్తములకుబోలె రెండింటికి, అని వక్రీవిధికి వేటొకపర్యాయంబును, గలిగె. రెండవయుదాహరణంబునసంఖ్యావాచకమైన రెండు, శబ్దంబునకు విశేష్యంబులైన గుప్తములు మొదట బ్రహ్మోగింపబడినందున గుప్తములు, అనిప్రమాణవిధికి మొకసారియును, రెండింటికికా, అనిసంఖ్యావాచకంబునకుబోలె గుప్తములకు, అనువక్రీవేటొకసారియును. గలిగె. లక్షగుప్తములకు,—లక్షకుగుప్తములకుగుప్తములులక్షకు; గుప్తములకులక్షకు రపుతులు లక్ష. ఇచ్చటపైనిజెప్పిన సంఖ్యావాచకత్వవిశేష్యంబుల యుదాహరణంబువోట లక్షణంబున మన్వయింపఁ బడినదికావున నివర్చితును నట్లే సమన్వయించుకొనలేను. పైని రపుతులులక్ష, అనునపుడు మహర్షి శిష్యులసంఖ్యావాచకంబునకు సమహత్కార్యంబు గానఁబడినందులకు లక్ష్యంబులు లబ్ధికి నూ- 24- వ్యాఖ్యయందు నుదాహరింపఁ బడియె. కావుననచ్చటఁ జూచుకొనునది. (రపుతులులక్షసంఖ్యావారని భావించుకొనునది.)

27 నూ.— ఒకానొకదో విశేషణంబుల వ్యవహార ప్రథమ విభాషనగు.

సుగుణాభి రాముఁడు, రామునకు జోహారువొనర్చెన - సుగుణాభి రామునకు జోహారువొనర్చెన.

వ్యా—కొన్నిచోటుల వ్యవ్యంతవి శేషణంబులకుఁ బ్రమాణవిధికి వైకల్పికంబు గావగును. ఈ సుగుణాభి రాముఁడు రామునకు జోహారువొనర్చెన సుగుణాభి రామునకు రామునకుజోహారు వొనర్చెన. ఇచ్చట రామునకు, అనునది వ్యవ్యంతవి శేష్యరము

దీనికి విశేషములేన సుసజాతిరామశబ్దమునకంటె బ్రహ్మవిభక్తియును, విశేష్యము
 ననుసరించి వక్ష్యవిభక్తియును, బర్హ్యములుగా నయ్యెను. తే|| గీ|| భేదభేద్యకముల
 భేదము నెల్లదు | వివిధిక్తి తింగవచనములకు | నొందుభేదకమున కుండును బ్రహ్మ
 మయు | సమయకత్వమున కే "రికనగ" విభాగవింతాపాణి. ఇందులకు సర్వల
 తుదాసారసంగ్రహవిభక్తి ప్రకరణసమయములకు నుండును || ప్రధితముగఁ గృతుల
 వక్ష్యక | బ్రహ్మవిశేషము నెల్లదెరి పంజనున్ | స్మృతుడు రామునకెనయే
 పృథివిం బిటుదొలనంగి శృమపతిగమానా | అనులక్ష్యము మాపబడి పారిజా
 తాపహరణంబులొనిది || ఇచ్చెన్దా | యనములు గుక్మీప్రభృత్యున్నైనసతుల్ పది
 యాటువేలకున్ అనులక్ష్యం బుదాహరింపబడినది. తిమ్మకవి గారు 'సతుల్' పది యా
 టువేలకున్' అను వక్ష్యంతవిశేషమును ప్రభుత్వదైవండులకు నుదాహరణంబుగా
 గ్రహించిరి. 'పదియాటువేలకున్' అను సంఖ్యావాచకంబునకు 'సతుల్' అనునది
 విశేష్యమేకాని విశేషముకాదు. ఈయుదాహరణంబు సంఖ్యాభిధానతద్విశేష్యం
 బులకు నిదర్శనంబుగా నిలువదయ్యాననూత్రార్థముయొక్క సందర్భమునఁ జూపిన
 చో రమణీయముగానుండును. క|| అపరస్యసమయమునని | త్లుపమాతీతాతిభగోర
 యుద్ధంబయ్యెన్ | రిపుభయదభుజాడు ధమున | కపరిమితబలుండు గౌరవాధీశున
 కున్ భార- భీష్మ - 29. 'ధమునకు' కౌరవాధీశునకున్, అను వక్ష్యవిశేష్యం
 బులకు రిపుభయదభుజాడు, అపరిమితబలుండు' అను ప్రమాణవిశేషములు గ్రమం
 బుగాఁ బ్రయోగింపబడియె. శా|| భారద్వాజపరిశ్రగోత్పరిమలాపస్తంబసత్సూత్రుఁ
 ద్యారాకీర్తనంబు మారయకుఁ బాత్యాచారధీమాంబునన్, పైప 13. (మారయకు
 అను వక్ష్యవిశేష్యంబునకు 'భవుండు' అను ప్రమాణవిశేషము ప్రయోగింపబడినది)
 ప|| అకలంకావశ్యమృందేలియ మాచూర్వాకానంతికా | శివకుశేశ్వరకూప్ర
 యాగముల నే నేరింప కుద్దండగిం | డెక దండంబున పాతారీపు ధృష్టవాన్ముగిమి
 మ్మందెకొం | డెకరాజెల్లనె బుద్ధివాన్ముజనితోన్మాదుత్ గదాశ్రీత్రియుత్,
 మహ- 29. (ఇచ్చుండుకొండెక. అనువక్ష్యవిశేష్యంబునకు ఉద్దండగంపకపేదండన
 రాహవాపారిపుష్ట్యాభిము, అను ప్రమాణవిశేషము బురయోగింపబడినది.)
 సమాసారశబ్దవిశేష్యంతంబునకు గూడఁ బ్రమాణవిశేషముగాఁ గొండొరచో

సమన్వయించు. క|| మీపనువున రాజ్యము తీపాండుతనూభవులకు నీకున్నభు
జా | తోపభయంకరుడగును కోపానలమహరి ముట్టికొనదే వారిక, భార-ఉద్యో-
1ఆ. ఉ|| మీకు మాయెడక | విగ్రహమేల నయ్యమున విమృశించు కౌరవరాజు
బార్ధిన | ప్రాగ్రసరుండు భర్మసుతు పన్నిననీకు నలంభ్యమిత్తటిక, భార-ఆర-6ఆ
ప్రభుమపద్యంబులో భుజులతోపభయంకరుడు, అనుప్రభుమాంతము అర్జునుకోపానల
ము, అను మత్తేతత్పురషంబులోకనేదేశస్థంబునులు ప్తమత్తేకంబును నయర్జునుశబ్దంబునకు
విశేషణంబుగా నన్వయించుచున్నదిద్వితీయపద్యంబులో పార్ధినప్రాగ్రసరుండు, అను
ప్రభుమాతంబుభర్మసుకుపన్నుఅనుమత్తేతత్పురషంబులో నేకదేశస్థంబును, అప్తమత్తేకంబు
ను, వైనధర్మశబ్దంబునకు విశేషణంబుగా నన్వయించుచున్నది. ఇట్టివిపక్కులుప్రయో
గంబులుగలవు ఇట్టిప్రయోగంబులుశాస్త్రప్రవృత్తిచేసాలోచింపఁగాభారాశమైనవి కావని
చెప్పవలయును. సమాసపరిచ్ఛేదంబులోఁ బ్రభుమనూత్రంబుచే సామర్థ్యంబుగలపదంబు
లకు సమాసంబు విధింపఁబడినది. సామర్థ్యంబుకఁగాఁబృథగ్భూతంబులకు సర్థంబుల కేకార్థ
భావంబనియు, బృథక్ప్రసిద్ధార్థంబులకు పదంబుల కేకార్థంబునందు వృత్తిసామర్థ్యంబు
నియు, వివరింపఁబడియె. కనుక అర్జునుకోపానలంబు, అన్న సమాసంబులో నర్జునుం
డును, కోపాన్నియు నిట్లు వేర్వేరుగా నందుపదార్థంబులు స్ఫురించుచున్నను నర్జు
నుండు కోపాన్నికి విశేషణంబు కోపాన్ని విశేష్యంబు విశేషణ విశేష్యభావంబున
సంజునసంబంధి కోపాన్నియనెడి యఖిందార్థంబు స్ఫురించుచున్నయది. లోకం
బులో వేఱువేఱుగా నున్నతంతువు (దారములు) లనెడి బహుపదార్థంబుల
నన్యోన్యము మేళగించినపిమ్మట వస్త్రమునెడి యేకపదార్థంబునుచున్నది. బహు
సంఖ్యగానున్న యిష్టకలను (ఇటుకలను) నొంటొంటిపైదృఢంబుగాఁ జేర్చినపిద
పఁ గుడ్య (గోడ) మనెడి యేకపదార్థంబు కలుగుచున్నయది. చిందఱవందఱలై
భిన్నంబులుగానున్న శిరోజంబు లన్నిబిట్లకతో నల్లంబడినపుడు జడయనెడి యేక
పదార్థంబు జనించుచున్నయది. తంతువులకుఁ బటంబ (వస్త్రము) నెడివ్యా
జంబున, నేకార్థత్వస్థితి కలిగినపిమ్మట వేఱుగానున్న యింకొకతంతువునకుఁ బ
టాంతగతమైన తంతువుతోఁ గలియుట దుర్లభంబు. పరస్పరమిళితంబులైన యిష్టక
లు కుడ్యంబునెడి వ్యవహారంబును చొందినపిమ్మట నట్టికుడ్యంబులో నేకదేశపర్చియున
యిష్టకతో కేటొకయిష్టకకు సంబంధంబు దుర్లభంబు. శిరోజులుంబులు పరస్పరమే

శనంబున వేణి (జడ) యైన యనంతరంబుననట్టి వేణ్యంతర్భూతిశిరోజంబులతోఁ ప్రమాదవశంబున దిగవిడిచిన యితరశిరోజంబు కలయుట చుర్లభంబు. అట్లే సమాసంబునందుఁ బరస్పరభిన్నంబుగా నున్న పదార్థంబు లేకాస్థిభావశక్తిచే నేకపదార్థంబుగా భావింపఁబడినపిమ్మట నట్టిసమాసము దేశగతనయధంబుతో సమాసబహిర్భూతపదార్థంబునకు నన్వయంబు చుట్టుటంబు. కాన సగస్కృతభాషలో ఋగ్వేద (సంపదగల) రాజమాతంగః (రాజయొక్క దేవుడు), అన్న యుదాహరణమునందు మస్తీశత్పుగుహంతర్భూతమైన బుద్ధు మస్తీచిభక్తికి రాజశబ్దార్థంబుతో ఋగ్వేద, అనెడి మప్యంతవిశేషణం బన్వయించుట చుర్లభమైన యట్టులు భజానామధయంకగుఁడు, అనువిశేషణంబు అగ్జుమకోపానలంబు, అనుసమాసంబులో నేకదేశవర్తియైనయగ్జున పదార్థంబుతో నన్వయించుటయు పౌర్థివప్రాగ్రసరుండు, అను విశేషణంబు ధర్మను శుపన్పిది, అనుసమాసంబులో నంతర్భూతమైన ధర్మముతపదార్థంబుతో విశేషణ భావంబున నన్వయించుటయు;దుష్కరంబు. ఐననుసంస్కృతవిమృశకంబులోఁ కిమోదనంతాలీనాం; కేషాంతాలీనామోదనమిత్యర్థః (ఏకాలిభాన్యము (నరిభాన్యము) యొక్క యన్నము?) సత్త్వాధికమాపణీయానాం; ఆపణీయానాం సత్త్వానామాధికమిత్యర్థః = (అంగడి యందలి పేలసిండియొక్క యాధికము; = పరిమాణవిశేషము) ఇత్యాది స్థలంబులలోఁ తాలీనాం, ఆనెడి సమాసబహిర్భూతమప్యంతంబునకు కిమోదనం, అనెడి సమాసంబులో నంతర్భూతమైన కిం, శబ్దంబుతో నన్వయంబు కలిగినట్టులును. ఆపణీయానాం. అనెడి మప్యంతవిశేషణంబునకు సత్త్వాధికం, అనెడి సమాసంబులో నేకదేశవర్తియైన సత్త్వపదార్థంబుతో నన్వయంబు సంభవించినయట్టులును, పైనింజెప్పిన మహాకవుల తెలుగుప్రయోగంబులు క్వాచిత్రంబులై యుండవచ్చునని తెలిసికొను నది. విశేషణంబులవ్యక్తికే ప్రథమావిభక్తిగాక విశేషణంబుల ద్వితీయాదివిభక్తులను బ్రథమావిభక్తి మహాకవి ప్రయోగంబులఁ జూపట్టెడిని కావుననే యడివము సూరకపీఠ ద్రుఁడిట్లు లక్షణపద్యంబును రచియించుచున్నాఁడు. క॥ అగ నను క్రియతోఁ బాసి యు॥ దగు పెక్కువిభక్తులం బ్రథమకెందును భక్త గణదయమానచిత్తుండగబాధిపుక్తి దిశలనలమెననంగణ, కవిసంశయవిచ్ఛేదము. ప్రథమ - త - చ॥ అహీనబాహుబల సూరభువు మధుకలుభాదికా | త్యపశులనెల్లఁ ద్రుష్టపడెనె, విగ్ధ-గా, విగ్ధుల

త్యపతుల నెల్ల, అ నెడిద్వితీయాంతవి శేష్యంబునకు ఘనమ, అను ప్రభుమావి శేషణముప
యోగింపబడియె. ఉ॥ పూనిప్రతిజ్ఞ చేసి కృతపుణ్యాదు లత్కూణతోడ జెల్మియున్
భార- ఆర-7ఆ. క॥ మాతండి) పరాశరసుతు| చేతంబవనితి ననుజ్ఞశీలపరత్వో| శేతుఁ
డగుధర్మతనయుఁడు| ప్రీతినొడంబడియె బంధుబృంహయుతముగన్, భార-ఆశ్ర-1ఆ.
క॥ నీదుకులమ్మునకుఁ దగఁబ్రబతోచముగని రభముగడుపఁదొడఁగుము నృపభిర్మోదయు,
డబ్బునుతోడను| గాదనక రణంబునేయఁగా నీకనునే, భార-ఆది-6ఆ. (నృపభిర్మో
దయుఁడగు నద్భునుతో, అనిపాతాంతరము) క॥ తండ్రి ఘనోత్కమఁడు మీ|తండ్రి
గలుగఁగాచె తల్లిజౌపదితోడన్| చంద్రులహరిదీశ్వరులెన- చంద్రులొగడఁ జెచ్చెగం
ధమాదనమునకున్, జైమి-1ఆ. పైపద్యంబులయందు లత్కూణతోడన్, పరాశరసుతుచే
తన్, అద్భునుతోడన్, క్రౌంచతోడన్, అను తృతీ గావి శేష్యంబులకుఁ గ్రమంబుగా
కృతపుణ్యాదు, తండ్రి, నృపభిర్మోదయుఁడు, తల్లి, అను ప్రభుమావి శేషణంబులు
ప్రయోగింపబడియె. అనంతరపతి ఘనోత్కవి శేషణానాంధ్రప్రభుస్యాత్, అనిన నన్న
యభట్టారకునిసూత్రంబులో వి శేషణానాం, అన్న బహువచనసాగస్యంబుచే నొక్క
వజ్జ్యంతవి శేష్యంబునకే ప్రభుమాంతంబు వి శేషణంబుగానుండు గాక తక్కినకొన్ని
వజ్జీతరవిభక్త్యంతంబులకుఁ గూడఁ బ్రభుమాంతంబు వి శేషణంబున నుండవచ్చుననియు
సీ॥ గీ॥ ఆద్యుఁడు హిరణ్యగర్భునందంతకంఠె, ఆము-6ఆ. అనిన కవితాపితామహుని
వచనము నిర్మూలనునియు, సప్త వ్యంశవి శేష్యంబునకుఁ బ్రభుమాంతంబు వి శేషణంబు
కూడదనియుఁ జెప్పెను.

28 సూ.—భవత్యర్థవ్యవహితంబులగువి శేషణంబులకుం బ్రభమ
యగు.

అగు మొదలగునవిభవత్యర్థములు ॥ విద్యాశాలియగుపురుషుని
సకలజనులు సన్మానింతురు ॥ భూతదయాశీలగు మహాత్ములకు శ్రేయం
బుగలుగును ॥ అతిమానుష మత్యద్భుత మతిదుష్కరమయిన కేశవార్జు
నకృతి.

వ్యా—అను, అవు, యో, (భూతార్థకవి శేషణంబులు) అయిన, ఐన, (భూతార్థకవి శేషణంబులు) కాని, (వ్యతిరేకార్థకవి శేషణము) ఇత్యాది భవత్కర్తకంబులచే (విశేషణంబుతో) నెడపడునంబడిన విశేషణంబులకుఁ బ్రథమయగు. ఉ. విద్యాశాలియగుపురుషుని సకలజనులు సన్మానింతును, ఇటు విద్యాశాలి, అను విశేషణంబు ‘పురుషుని; అను ద్వితీయాంతవిశేషణంబునకు సంబంధించునున్నందున ద్వితీయాంతంబు కావలసియున్నను అను, అనిన భవత్కర్తకభావజవిశేషణంబుతో వ్యవహితంబగుటంజేసి ప్రథమావిభక్త్యంతంబైయుండె. అను, అనుభవత్కర్తకంబులేనియ పుడు విద్యాశాలిని యురుషుని సకలజనులు సన్మానింతురు’ అని ద్వితీయాంతంబుగ నుండంగను. ఇట్లే ‘భూతదయాగురు మహాత్ములకు శ్రేయంబు గలుగును; అతిమానుషమత్యద్భుతమతినుష్కరమయిన శేశనాథునకృతి’ ఇత్యాదిశ్లోకంబులయందు నీనూత్రమునఁ బ్రథమావిభక్తి విశేషణంబులకు గలగనని తెలియునది.

29 సూ.—భవత్కర్తకంబునన్నిహితవిశేషణంబునకును దానిముందు విశేషణంబులు కలుపవలయును బహుళంబుగాననుప్రయుక్తంబగు.

అతులుండయియప్రమేయుడౌ హరినిగొలుతు

వ్యా—భవత్కర్తకంబులైన ‘అను’ ‘యో’ శబ్దంబులు విశేషణంబునకు నవ్యవధానంబుగఁ బూర్వమందున్న విశేషణంబులైనను. ఎడముగానున్న విశేషణంబులపై ‘అయి’ ‘ఐ’ అనుక్వాగ్ధకావ్యయంబులుపయోగింపబడును. ఉ. అతులుండయియప్రమేయుడౌ హరినిగొలుతు ఇందు హరిని, అను విశేషణంబునకు అప్రమేయుడను, అను నది సమీపవిశేషణంబుగావున దానిపైని భవత్కర్తకమైన ‘యో’ అనునది ప్రయోగింపఁబడె. అతులుండ అను విశేషణంబు హరికి నూరవర్తియగుటంజేసి దానిపై అయి, అను నది చేర్పబడియె.

30 సూ.—అయిపదానుప్రయోగంబులేనిచోఁ దుదివిశేషణంబున కేనివిశేషణంబులన్నింటి కేని మీఁదనముచ్చయార్థంబువిభాషంబ్రయోగింపబడు.

ఆద్యుడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు || ఆద్యుఁడు నమేయ
గుఁబుఁడునౌ హరినిగొలుతు || ఆద్యుడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు

వా॥—అయి, అనుపదము దుఃస్థి శేషణంబుపైఁ చేర్చనియప్పుడు సుది
వి శేషణంబునకుఁగాని, వి శేషణంబులన్నింటికిఁగానిఁ సముచ్యుర్ధ్వకశబ్దంబు విభాషగా
జోడింపఁబడును. ఉ. ఆద్యుడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు ఇయ్యెడ ఆద్యు
డు, అనువి శేషణంబుకంటె అయి, పదంబు మానంబడినందునఁ దుదివి శేషణంబైన
అప్రమేయుఁడు, అనుదానికి సముచ్యుర్ధ్వకంబైన ను, శబ్దంబు చేర్పంబడినది, ఆద్యు
డునమేయగుఁబుఁడు నౌహరినిగొలుతు ఇచ్చట నన్నివి శేషణంబులకును సముచ్యుర్ధ్వ
క ను, శబ్దంబు చేర్పఁబడియె. ఆద్యుడప్రమేయుఁడునగు హరినిగొలుతు ఈవిధి వైభా
షికంబు గావున నీయుదాహరణంబునందు వి శేషణంబులతో జేసికొని సముచ్యుర్ధ్వక
ను, శబ్దంబు చేర్పంబడితేదు.

31 నూ. — ధాతుజవి శేషణస్యవధానంబునవి శేషణంబులన్నింటి
కయిపదగబనుప్రయుక్తంబగు.

ఆద్యుడయి యప్రమేయుడై యఖిలనేవ్యుడై యెసంగెడు దేవుని
నభినుతింతు || ఇచ్చట మతియుం బ్రయోగవైచిత్ర్యంబుగలదది ప్రయో
గంబుల నెఱుంగునది.

వా॥—వి శేష్యంబునకుఁ దర్థరత్నార్థకవి శేషణం బుచ్యవధానంబుగాఁ బూర్వం
బందుండిననోఁ చక్కినవి శేషణంబు లన్నింటిపైని అయి, పదంబు చేర్పంబడుః
ఉ. ఆద్యుడయి యప్రమేయుడై యఖిలనేవ్యుడై యెసంగెడు దేవుని నభి
నుతింతు. ఇచ్చట ఎసంగెడు, అను క్రియాజన్యవి శేషణంబుతో వి శేషణ వి శేష్యంబు
లెడపెట్టఁబడుచున్నవి కావున ఆద్యుఁడు, అప్రమేయుఁడు, అఖిలనేవ్యుఁడు అను
వి శేషణంబులన్నింటికిని అయి, అనుపదంబు చేర్పంబడియె. (మూలము) ఇచ్చట

మతీయం బ్రహ్మోగవైచిత్ర్యంబుగలవని ప్రయోగంబుల నెఱుంగునది. (వ్యా)
ప్రయోగవైచిత్ర్యంబునా సూత్రంబునం జెప్పినరీతిగా అయి, పదంబు ఎల్లవిశేష
ణంబులకును ననుప్రయుక్తంబుగాక కొన్నివిశేషణంబులకును, గడపటివిశేషణంబు
నకును, ననుప్రయుక్తంబుగాఁగఁ గవిప్రయోగంబులు గ్రంథంబులయందుఁ గలవు
కావున ఆద్యుఁడు నప్ర సేయఁడు నఖిలసేవ్యుఁడునై యోసంగఁడు దేవుని నభినుతింతు
ఇత్యాది ప్రయోగవైచిత్ర్యంబు లుండివచ్చునని భావంబు.

32 సూ.—భావార్థ కాద్యోగంబునంగ ర్తకుబ్రథమయగు.

రాముఁడువచ్చుట - రాముఁడురాఁగా లక్ష్మణుఁడుగాంచె - రాము
డువిల్లందినం ద్రిలోకంబులాకులంబులగు - రాముఁడు పట్టినప్రతిన్న వా
రింపందరంబుగాదు.

వ్యా—భావంబనఁగా భాత్వర్థము. భాత్వర్థమందుఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదంబులోని
ముప్పదియైదవసూత్రంబుచేట, వర్ణకంబును. ముప్పదియావసూత్రంబున కజీ, వర్ణ
కంబును, ముప్పదియేడవసూత్రముచే న్యతిరేక భావంబున మితిప్రత్యయంబును, విధిం
పబడినవి. కావునఁ దైనిండెప్పిన పుష్కకాదులు భావార్థకంబులు. ఆదిశబ్దంబుచే నలు
వదవసూత్రంబుచే నయిన భావలక్షణాంబునందలి నెడ, వర్ణకంబును, నలుపదియొకం
డవసూత్రంబుచేనయిన గ్రుతాంత న, వర్ణకంబును, నలుపది రెండవసూత్రంబులోని
డు, వర్ణకంబును, నలుపదియావసూత్రంబులోని భూతార్థక న, వర్ణకంబును,
ఇత్యాదిప్రత్యయంబులూహించుకొనునది. ఈప్రత్యయాంతశబ్దంబులతో నన్వయించిన
కర్తకుఁ బ్రథమావిభక్తి గలుగును. ఈ రాముఁడువచ్చుట, ఇచ్చటట, వర్ణకాంతవచ్చునాతువు
తో రామునకు నన్వయంబుకానఁ బ్రథమవచ్చెను. సంస్కృత భాషలో నిట్టి భావార్థక
తిజంతస్థలంబులోఁ గర్తకుఁ చృతీయయగును. రాముఁడువచ్చుట = రామేనాతగ
మ్యతే. ఇట్లు సంస్కృతాంధ్రభాషల శైలిం జేసికొన్నిచోటులఁ బ్రయోగభేదంబు
యాపట్టెడి. ఈ రాముఁడు రాఁగా లక్ష్మణుఁడుగాంచె, ఇచ్చట రాజు, అనునది
నుజీవర్ణకాంతము. ఈశబ్దంబునకుఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదంబందలి నూటపదునేనవసూత్రంబుచే

నుజి, వర్ణకాంతంబైన యగుధాతు వనుపయుక్తంబుకాఁగా .రాఁగా, అనురూపంబునిష్పన్నంబాయె. ధాత్యర్థంబైన నచ్చక్రియకు రాముఁడు కర్తగావున రామశబ్దంబుకంటెఁ బ్రథమావిభక్తికలిగెను, ఁ. రాముఁడు విల్లందినది ప్రతిలోకంబు లాకులంబున, ఇచ్చట అందినకొ, అనెడి నవర్ణకాంతంబునకు రాముఁడు కర్తకాబట్టి ప్రథమవచ్చెను ఁ. రాముఁడు పట్టినప్రతి నారెంపచరింబుగాదు, ఇచ్చట పట్టిన, అనెడినవర్ణక నవర్ణకాంతశబ్దంబుయొక్క యర్థంబునకు రాముఁడు కర్తగావున నమకటికీతిగ రామ శబ్దంబుకంటెఁ బ్రథమవచ్చెను. ^{జాబితా} అందును నువలయంబులు విసేనెల్ల, ఇటు దువర్ణకాంతంబైనతోఁ తేమధాతువుయొక్క ముగ్ధంబునకు బాంధ్రుఁడు కర్తగావున జాబితాశబ్దంబుకంటెఁ గర్తర్థవ్యతిరేకి ప్రథమావిభక్తికలిగెను. ఇట్లు: —రాముఁడు వండకమునుపు, రాముఁడుబండమి, ఇత్యాదులం బ్రా. న. యనూహ్యంబు.

33 సూ.—ప్రథమాంతంబులగు యుష్మదస్మద్విశేషణంబులకే కర్తృంబున-పు-నులును బహుత్వంబున-రు-ములునంతాగమంబులుప్రాయ కంబుగనగు.

వ్యా—యుష్మదస్మచ్చబ్దంబులైన నీశబ్ద నాశబ్ద విశేషణంబులుప్రథమావిభక్త్యంతంబులైనయపుడే యేకవచనంబునఁ గ్రమంబుగా నీశబ్దవిశేషణంబుపై పువర్ణాగమంబును, నాశబ్ద విశేషణంబుపై నువర్ణాగమంబునునగు. బహువచనంబున నీశబ్దవిశేషణంబుపై రువర్ణాగమంబును, నాశబ్దవిశేషణంబుపై ముర్ణాగమంబును, నలమగాఁ గలుగును.

34 సూ.—ఈమ-గమంబులు సలంబులగునపుడుత్వంబున కర్తృంబగు.

నీపుధన్యుడవు - నేనుధన్యుడను - మూరుధన్యులరు - మేముధన్యులము || ఇకారంబుమీఁది క్షున్నపు, క్రియావిభక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబుగనను సూత్రముచేత పునులకిత్వంబగు - నీపునుకృతివి - నేను

సుకృతిని-ఆర్తిహారుడచో నినుఁగొల్తునందుగాఁడు॥ గర్వగరిష్ఠుండగునన్ను
మీరలుపెద్దలు-ఇత్యాదులు ప్రాయశఃప్రహేళికలుచే రక్షితంబులయ్యె.

వ్యా—పైనింజెప్పిన పు, ను, రు, ము, శబ్దాగమములు పుష్పమైనప్పుడు విభక్తి
యొక్క- యుత్వంబునకు నత్వంబుగలుగునా, యిది పు ధన్యుడవు, ఇట్లు నీవు +
ధన్యుండు. ఇట్లుండ ధన్యుడనునది 'నీవు, అనిన యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబునకు విశేషణంబు
గావున, పై ముప్పదియూడవ సూత్రంబుచే ధున్యుకంబుపై పుచ్చర్థాగమంబు గలిగి, నీవు
ధన్యుడవు, అని ప్రథమంబున నయ్యెను. పిమ్మట ముప్పది నాలుగవ సూత్రంబున పువ
ర్థాగమంబునకు, పూర్వంబునందుండిన ధున్యుకోకారంబునకు నత్వంబుగలుగ 'నీవు
ధన్యుడవు, అయ్యె. ఇట్లు 'నేనుధన్యుడను, మీరు ధన్యులకు, మేము ధన్యులము,
ఇత్యాదులందుఁ బై సూత్రంబులచే బ్రక్రియాంశంబుఁగొందుకొనునది "చిధరతకుల ప్రసి
ద్ధులకు భాసురశస్త్రమహాస్త్ర విద్యులఁగరము బ్రహ్మండై పరమ గౌరవము నిక్కుల రిట్టి
మీరుదుఁక్కురముగ నూతిలోబడిన" భార-ఆది- కి॥ మీరును గుంతయు సహపరి
వారమహామాతృభృత్యవర్గులరై నా! నారాజ్యలీలతోఁజని! సారమతింజేయుడందు సత
తోత్సవముల్, భార-ఉద్యోగి॥ నడముడియును నీవు వాయువాసపుల శక్తులు ధరి
యించిన దుర్జయులకు, భార-శాంతి (మూలము) ఇకారంబుమీది కు, ను, పు క్రియావి
భక్తుల యుత్వంబున కిత్వంబగునను సూత్రముచేత పును కిత్వంబు. ఉ. నీవుసుకృతివి
నేను సుకృతివి; ఆర్తిహారుడచోనినుఁగొల్తునందుగాఁడు వ్యా—సుకృతికబ్దంబికారాం
తంబు. దీనిపై పునువర్ణాగమంబులు ముష్మశాస్త్రము పునువర్ణంబునకు రాఁగా
"సుకృతి + పు, సుకృతి + ను" అయ్యెనుమ్మట ఇకారంబుమీది, అనుపైనిం జూపిన
తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువది మూడవ సూత్రంబుచే వానికి నిత్వంబునచ్చి 'ను
కృతివి, సుకృతివి, అని యికారాంతంబులయ్యె ఆర్తిహారుడచో నినుఁగొల్తునందు
గాఁడు, ఆర్తిహారుడవుఁ ఇయ్యది నెను, అనిన యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబునకు విశేషణంబుగాన
నీపరిచ్ఛేదమందలి ముప్పదియూడవ సూత్రంబుచే పుచ్చర్థాగమంబును ముప్పది నాలుగవ
సూత్రంబుచే ధున్యుకోత్వంబునకు నత్వంబునుగలుగును(మూలము)గర్వగరిష్ఠుండగు నన్ను;
మీరు పెద్దలు; ఇత్యాదులు ప్రాయశఃప్రహేళికలుచే రక్షితంబులయ్యె (వ్యా) పై
ముప్పదియూడు ముప్పది నాలుగు సూత్రంబులచే గర్వగరిష్ఠుండగునన్ను, మీరు పెద్ద
లకు' ఇట్లు ప్రాప్తింపఁ పై ముప్పదియూడవ సూత్రంబులోఁ బ్రాయశఃప్రహేళికలుచే
గర్వచిత్తుగా నాగమహాన్యంబుగా నుండవచ్చునని తాత్పర్యము. చి॥ పరమనఁ బుట్టితి

స్ఫురతవంశముఁజూచితి నందుఁ పొండుభూ | నటనకుఁ గోడలైతి జననాచార్యులఁబొందితి
 నీతివీక్రమ | స్థిరులగు పుత్రులంబడసితి స్వహజన్ములప్రాపుఁ గాంచితికా | సరసజనాభ
 యున్నిటఁ బ్రశస్తికి నెక్కినదాస సంతయుకాభారఁఉద్యో. 31. కా|| కృపాశూన్యంబునై
 గోముఖి వ్యాఘ్రుంబింతియకాక నీవు ఋషివే యాహోవతర్కింపఁగకా కవులవృత్తము
 మ|| జయలక్ష్మీధవుడైన నీవుదగహత్సామ్రాజ్యభోగంబుల నియు నర్పించితి జైమినీ
 భారతము. మ|| జననంబొందితి దుగ్ధవారినిధినా సర్వేశుజాటంబుపై | జనులేప్రాప్తుఁ
 బ్రశంససేయసవతంసంబైతి శకుంతలాపరిణయము (పిల్లలమట్టి పీరన్న ప్రణీతము)
 క|| వీనీకు నొకటి చెప్పెదా దానవకులముఖ్య దేవతలకు సవధ్యుం డైననినుబోటపాడి
 మానవుల జయింప విక్రమమునుం గలదే, ఉత్తరరామాయణము. 10||గి|| అధికతాపపరీ
 తాత్ముడైన నాకు నెట్లునచ్చితి కృష్ణము. 11|| గి|| రండుసనుఁగూడి యోపరివాట్టు
 లార | వత్సలతమీయ మీరేలవత్తురయ్య | పరమనిర్భాగ్యుడైన నా పజ్జనగిలి | కట
 కటా సౌఖ్యజలరాశిఁ గాశిఁ బాసి కాశింబుండము. 12|| పాతికృపగిలితవలొనవి ప్రక
 మహానియుడైన ననుసర్వగుణోత్తరమూర్తి. ఉత్తరరామాయణము.

35 నూ—అదిశబ్దంబునకు పునులు పరంబులగునపుడును, సంబోధ
 నంబునందును, దానయనునాదేశంబగు.

నీవుచిన్నదానపు - నేనుజిన్నదానను-పేచిన్నదాన.

వ్యా.—అది, అనుశబ్దంబునకు మిథ్యమపురుష పువర్ణకంబున, ఉత్తమపురుష
 నువర్ణకంబునుఁ బరంబగుమండఁగా దాన, అనునది యాదేశంబగు. సంబోధనంబు
 నందుంగూడ నీయాదేశంబుగలుగును. ఉ. నీవు చిన్నదానపు. ఇచ్చట నీవుచిన్న +
 అది + పు' అనియండ 'అది, అనుదానికి 'దాన' అనునది యాదేశంబయ్యె. నేనుజిన్న
 దానను' ఇచ్చట ను, అను నుత్తమపురుషైకవచనము పరంబగుమండ అది అనుదానికి
 దానశబ్దాదేశంబు కలిగె. 'పేచిన్నదాన' ఇనటఁగూడ వెనుకట నూదేశంబు కలిగెను.

36 నూ—అన్యయుష్మదస్మత్కార్యంబులం దుత్తరోత్తరంబు బలీ
 యంబు.

వాగునుమీగునుధన్యులగు || మీగునుమీగునుధన్యులగు.

వాక్య—ప్రథమ మధ్యమోత్తమ పురుషులకాన్యంబులకు నొక్కచో సమావేశంబు గలిగినపుడు క్రమంబుగాఁ బరకార్యంబు ప్రబలంబు. అనఁగా నొకవాక్యంబులోఁ బ్రథమ మధ్యమ పురుషులకు సమావేశంబు గలిగినపుడు గ్రీయావిభక్తి మధ్యమ పురుషంబుతో నేర్పరచుచును. మధ్యమోత్తమ పురుషులకు నేకవాక్యంబులో సమావేశంబుకలిగినప్పుడు గ్రీయ యుత్తమపురుషమై యుండునని తాత్పర్యము. ఉ. వాగును మీగును ధన్యులగు, ఈవాక్యంబునందు వాగును' అను తన్మబ్ధంబునుబట్టి ప్రథమపురుషులను, మీగును, అను యుష్మద్బ్ధంబునుబట్టి మధ్యమపురుషులను, త్రాప్తిండుమండఁ బ్రకృతసూత్రంబుచేఁ గ్రీయావిభక్తి మధ్యమపురుషంబుతో నన్వయించినది కావున యుష్మదియూఁడు ముప్పదివారును సూత్రంబులచే య, శబ్దాగమాత్వంబుగల్గి ధన్యులగు, అనురూపంబొయెను. మీగును మేమును ధన్యులము, ఈవాక్యంబునయందు మధ్యమపురుషోత్తమపురుషులంబులున్నందునఁ గ్రీయావిభక్తులవిధికి సంశయంబురాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున మత్తమపురుషకార్యంబు ప్రబలంబై ముప్పదియూఁడవసూత్రంబుచే ముశబ్దాగమంబును, ముప్పదివారలసూత్రంబున నత్వంబును, గల్గినవి. కాస్త వంబుననాలోచింపఁగాఁబోదునుమీగును ధన్యులగు, అనువాక్యంబునందు మీగును, అనిన యుష్మద్బ్ధార్థంబునోచి వాగును, అనినతన్మబ్ధార్థంబును బ్రథమాంతంబగుటవలనను, బ్రథమాంతంబు కాస్త్రయినంతటికి కర్త గానుండుటవిధియకాటవలనను, గర్తకుఁ గ్రీయాన్వయ మనసగనుగుటవలనను, వాగును' అనినతన్మబ్ధార్థంబు నకుంగూడఁ గ్రీయతో నన్వయంబు తప్పక యుండుననియున్నది. కావుననే ధన్యత్వము యుష్మద్బ్ధంబునందు సంబంధించిపట్టితే తన్మబ్ధార్థంబునందుంగూడ నన్వయించును, మీగును ధన్యులగు, వారునుధన్యులు, అని స్ఫురించుచున్నది, అందున 1 వారును 2 మీగును 1 ధన్యులు, 2 ధన్యులగు, ఇట్లుండఁ గోమూలు, అనిన బహువచనాంతమైన యువాహరణంబునందుఁ నిక్కినదెందు రామశబ్దంబునను అలోచించియొక్కరామశబ్దంబే శేషించినయట్లులు ధన్యులు' అనిన ప్రథమపురుషంబుతోఁబించి ధన్యులగు' అనినమధ్యమపురుషంబు శేషించినననియు, భాషాపరిపాటింజీసి తెలుంగులోఁ బ్రథమపురుష మధ్యమపురుషంబులకు సముచ్చయంబున మధ్యమపురుషంబునకు నేక శేషంబు గలుగుననియు, మధ్యమోత్తమ పురుషంబులకు సముచ్చయంబున మత్తమపురుషంబునకు

సముచ్చయంబు గలుగుననియు, నూహింపవలయును. మ|| అవమాన్యక సభలోన మాన్యఁ
డని సౌహృద్దంబునం గౌరవాస్థవిరప్రేరణ నిన్ను, బాండుతనయుల్ దప్పంగఁబూజిం
చిరాయ్యవివేకాస్పదులైన పాండవులు మోహంధుండు భీష్ముండు గేళవనీవుంగడఁగుండు
నాకునెదురై సంగ్రామరంగంబునన్ భార సభా. 2 ఆ. అనుపద్యంబునందు 'నవివేకా
స్పదులైన పాండవులు కడఁగునని: భీష్ముండు కడఁగునని నీవుకడఁగుము' అని పాండవ
భీష్మకృష్ణులు మువ్వరును గిరిమూలమునైస్థులు స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లు బ్రహ్మపురు
షంబు లోపించి మువ్వరుపురుషంబున కేక శేషంబు కలిగినది. తక్కినపురుషంబులు
లోపించినట్లు కడఁగుండు, అనినబహువచనంబే యెఱుఁపుచున్నది. ఇట్టిపురుషంబుల
సమావేశంబున సంస్కృత భాషకును, ఆంధ్రభాషకును, గొంచెము సాదృశ్యంబున్నం
దను బాలవ్యాకరణంబులో నుదాహరింపఁబడిన తెలుఁగువాక్యంబులు సంస్కృతంబు
లోనికి మార్చి చూపంబడుచున్నయవి. 'వాగును మీరును ధన్యులరు' దీనికి సంస్కృ
తము 'యూయంధన్యాః' అని యుండును. త్యదాదీనామ్మిశస్సహోక్తా యత్పరస్త
చ్చిష్యతే, అను సాంస్కృతిక వ్యాకరణంబునఁ బైవాక్యంబులోని 'యూయం, అను
రూపంబు, తేచ(వాగును) యూయంచ(మీరును)=యూయం (వాగును, మీరును), అను
నర్థంబుంగల రూపంబయ్యె. త్యద్ శబ్దంబుమొదలైన శబ్దంబులకు నన్యోన్యము సహ
వాసంబు గలిగినప్పుడు త్యదాదిగణంబులోఁ బాతక్రమంబున నేదిశబ్దంబు పరంబోయది
శేషించి తక్కినయదిలోపించునని యర్థము. త్యదాదులు—త్యద్, తచ్, (వాఁడు, అది)
యన్ (ఎవడు, ఏది) ఏతచ్, ఇదన్, అదన్ (వీఁడు, ఇది) ఏక, ద్వి, (ఒకటి, రెండు)
యమ్యత్ (నీవు) అస్మచ్ (నేను) భవత్ (నీవు), అనునీయవి ద్విశబ్దంబువఱకేకాక భవచ్చ
బ్దమువఱకు నీవార్తికంబులోఁద్యదాదులని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి ఈశబ్దార్థంబులకు
సముచ్చయంబుసంభవించినప్పుడు పైగణపాఠంబులోఁ బాపినక్రమంబున నేశబ్దంబుపరమో
యది శేషించితక్కినశబ్దంబులోపింగు. అయిదును, అనునపుడు తేచ, యూయంచ(వాగు
ను, మీరును) అన్నవృత్తి పైనింజూపఁబడినది. ఈవృత్తిలోఁదచ్చబ్దార్థంబును, యమ్యచ్చ
బ్దార్థంబును, మిళితంబులై యున్నయవి. పైగణపాఠంబులోఁ దచ్చబ్దంబుతరువాత
యమ్యచ్చబ్దంబు పఠింపబడినందునఁ బూర్వోక్త గూత్రియంచే దచ్చబ్దంబు లోపించి
యమ్యచ్చబ్దంబు శేషించినది. ఇట్లు 'యూయం' అనినయమ్యచ్చబ్దంబు శేషించినప్పు
డికి నారూపంబునకే వారును మీరును, అనునర్థంబు చెప్పికొనవలయును. అనఁగాఁ

దచ్చబంబు లోపించినను దాని యర్థంబునూత్రంబు లోపింపక యేక శేషవృత్తిలోనిమిడి యున్నయది. ఇట్లు సంస్కృతంబులో, తేన యూయం, అనుసుబంతంబులకు నేక శేషము గలిగినప్పుడు పరమైనయుష్మచ్చబంబే మిగిలినప్పటికిఁ దచ్చబౌద్ధము పోని యట్టులు తెలుంగువాషులైరించేసి, వారును మీరును భన్యులగు, అను వాక్యంబులోఁ ద్యబాది పర్యాయంబులైన, వారును మీరును, అనువానికి నేక శేషంబు గలుగక వాని విధేయవి శేషంబులకును, వాని క్రియలకును, నేక శేషంబు సంభవించి తదర్థముపోనని గ్రహింపవలయును. పైతెలుంగువాక్యంబులో భన్యులగు, అన్నది విధేయవి శేషంబు. పైసంస్కృతవాక్యంబులో యూయం, అనునప్పుడు తేన(వారును), అన్నయర్థం బిమిడియున్నట్టులే భన్యులగు, అన్నప్పుడు భన్యులు, అనిన ప్రభమపురుషంబిమిడి యున్నయది యనియు, నాంధ్రభాషాతైలింజేసి ప్రభమపురుష మధ్యమపురుష సమావేశంబున మధ్యమపురుషంబు శేషించుననియు, మధ్యమపురుషోత్తమపురుష సమావేశంబున నుత్తమపురుషంబునకు నేక శేషంబు గలిగి మధ్యమపురుషంబు లోపిం చుననియు, లోపించిన పురుషంబులయర్థంబు శేషించిన పురుషంబులలోనే యిమిడి యుండుననియు గ్రహించునది. కావుననే పైచిన్నయనూరికృతనూత్రంబులో ఉత్త రోత్తరకార్యంబులు బలహ,ని చెప్పంబడినందునఁ బ్రభమాదిపురుషంబుల యర్థంబులు, నిర్బాధంబుగ స్ఫురించునని తోచుచున్నది. ఇకను మీరును మేమును భన్యులము, అను తెలుంగువాక్యంబునకు వయంభన్యాః, అన్న సంస్కృతవాక్యంబు పర్యాయం బు (పైవాక్యంబులోని) వయం=యూయం, వయం (మీరును మేమును), అనిన యష్మచ్చబంబుగేతనే యుష్మచ్చబౌద్ధ మేక శేషవృత్తి నే గ్రహింపబడుచున్నయది. భన్యాః అనునట్టి భన్యశబ్దార్థంబుకూడ లోపించిన యుష్మచ్చబంబుయొక్క యర్థంబుతో సమన్వయించుచున్నది. (పైవాక్యంబులోని) భన్యాః= భన్యాశ్చ భన్యాశ్చ (భన్యులగు, భన్యులము), అని యేక శేషవృత్తిచే నుభయశబ్దార్థంబులకును సమన్వయించును. వయం భన్యాః, యూయం భన్యాః, అనువాక్యంబులలో లోపించిన యుష్మచ్చబౌద్ధశబ్దార్థంబులకు సమన్వయించుటకై భన్యాః, అను గోటునం గూడ నేక శేషంచైనయట్టులు వారును మీరును భన్యులగు, మీరును మేమును భన్యులము అనిన భన్యశబ్దంబునొద్ద నేక శేషవృత్తి యున్నదనియు, వాక్యంబులో భృతం బులైన పైకేఖానిర్దిష్టతచ్చబ యుష్మచ్చబౌద్ధంబులతో సమన్వయించుననియు గ్ర

హిందునది. ఇక నేక శేషవృత్తి నే బహువచనాంతక్రియలకాక యేకవచనాంతక్రియ
గలిగిన యాక్రింది వహికవిప్రయోగంబుల వాక్యాంతరంబు చేసికొని పురుషవిపరిణా
మం (మాన్యులు) బూహిందుకోనవలయును. ఉ. విప్రమలుండ. వెల్వడుమువేగనునీవును
నీనిషాదియూక్, భార-ఆది-2-4. క. మనకాపుడు సంజయుఁడీతనియుపదేశంబు
వట్టి భక్త్యుమన మమం | నుని నాశ్రియింపవల్య యితని బొందిన బ్రదుకుదీవుడ
మ్ములునుమూక్, భార-ఆది-2-4. ఉ. నేనునా | నీనయు గాడిపట్టెన విశ్వంఖ
లతెక్ పారి ఉ. కె. ఆది పొలి ఎలుగులొని పడంగిల్లిమఁ బనునాన్ | నేండ్లు రాఘ
వుండు నీవు నన్నరద్యాభూమలంబు దక్షిణదిశేకుకా | పడమరెట్లు బొంటి విడిచెననిన,
జైమి. కె. పైప్రభుపద్యంబునంబు వెల్వడుము, అను నేకవచనాంతంబు నిషాది
యూక్ అను నానితో సమన్వయించుటకు వెల్వడునని, అని విభక్తి విపరిణామంబున
వాక్యాంతరంబుఁబొందుకోనవలయు, ఇట్లే పైనిం జూచిన తక్కుంగల యుదాహరణ
మ్ముల యందును త్రమ్ములు ముతులు, ఇత్యాదిప్రమాంతంబులు విభక్తి వచనంబులవిపరి
ణామంబున నాక్షిప్తంబైన బ్రగుమదురు, ఇత్యాది క్రియలతో వాక్యాంతరంబున
నన్వయించునని యెఱుంగువది.

ఒకానొకరు యుష్మదస్మదర్థంబులను. అన్యార్థంబులను, వాక్యంబున
సమావేశంబు గలిగినప్పుడు క్రియలకు యుష్మదస్మదర్థంబులే కర్తలగునుగాని యిత
రంబు కర్తలుకావని చెప్పిరి. అయ్యది మృగ్యంబు. సర్వపురుషంబులకు సమావేశం
బులోఁ బ్రభుపురుషంబుకంటె మగ్యపురుషంబును, వానికంటె నుత్తమపురుషం
బును, బ్రబలంతైనందునఁ గ్రియలూ గూర్పురుషవి శేషంబులు గలవియైనను యుష్మ
దస్మదర్థంబులకంటె నన్వయంబు కర్తలతో సామావాసికరణ్యమొందనుండుట
యాశ్చర్యంబు. అన్వయింపనిచో వాక్యంబునకు ననన్వయాపత్తి గలిగి వాక్య
దోషంబు సంభవించును. కావుననే యుష్మదస్మదర్థంబులేకాక తక్కినవి కర్తలై
నప్పుడును గ్రియ యేకవచనంబులో నుండినకొన్ని కవిప్రయోగంబులు గలవు. ఇట్టి
యేకవచనాంత క్రియతోను; కర్తల నేకులును సంభవించినచో భిన్నవాక్యంబు చేసి
కొని సమన్వయించుకోవలయును. క. తనయెఱిగిన యగ్గంబుదఁ|డనఘా యిదియెట్లు

చేష్టమని యడిగినది. జేష్ఠనివాండును సత్యము చేష్ఠనివాండును భూరనరకపంక
మునఁ బడుకొ, భార-అది- 23. ఇత్యాదులూహించుకొనవలయును. కర్తయు బహు
పుగానుండి క్రియ బహువచనంబునందున్నచో నిర్బాధము. క. బలవంతుఁడగుపయి
నేత్తిన బలహీనుఁడు ధనము కోలుపడినయతఁడు మ్రుచ్చితి నేను సత్యదుఃగామా
కులచిత్తుఁడు నిద్రలేక కుందుదురధిపాః, భార-ఉద్యో- 23. గీర్వాణభాషయోహును
గర్తబహుత్వంబున్నను గ్రియ యేకవచనంబునో నుండుట తలచుగలము. శ్లో.
జయత్యతిబలోరామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలిః, రామాయణము. సుందరకాండ. 42 సర్గ.
(అతిబలుండైన రాముఁడును లక్ష్మణులఁడును జయించెను) శ్లో. పాంచజన్యం హృషీ
కేశో దేవదత్తం ధనంజయః, పాంచ్చీలపద్మామహా శంఖంభముః ర్మ్యాకృతవరః, మహా
భారతస్థ భీష్మపర్వఘటిత భగవద్గీత-ప్రథమాధ్యాయము. (కృష్ణులఁడు పాంచజన్యంబును
అర్జునుండు దేవదత్తంబును, భీముండు పాంచ్చీలముశంఖంబును, బూరించెను) శ్లో. సఖా
గరీయాక్ శత్రుశ్చకృత్రిమః, మాధుర్యము. 2 సర్గ. 23 శ్లో. (కృత్రిమశత్రువును, కృత్రి
మన్నేహితుండును, బలీయనుండఁగ) శ్లో. నుదేనభాతః లభిః ప్రితాపేన నుహాపణిః,
కువల యానందము దీపకాలంకారము. (నుదముచేత నేనుఁగునున్నయు, ప్రీతాపము
చేత రాజును బ్రకాశించును.)

37 నూ- ఏకవాక్యంబునందోకానొక్కఁడుతక్క సర్వపదంబు
లు క్రమనిరపేక్షంబుగం బ్రయోగింపంజను.

పూర్వమిది పరమిదియను నియమమపేక్షింపక వాక్యమందెల్ల
పదంబులు వలచినట్లు ప్రయోగింపందగును - ఏనిప్రభృతీశబ్దములు కొ
న్నినియమసాపేక్షంబులయియుండు - గాలిచల్లగావీచెను - వీచెనుజల్ల
గాగాలి - చల్లగాగాలివీచెను - వీచెనుగాలిచల్లగా - గాలివీచెనుజల్ల
గా - చల్లగావీచెనుగాలి.

వ్యా-వాక్యంబునందు నొకానొకపదంబుతప్ప నన్ని పదంబులు సాపదముతరు

వాత నీపదమే ప్రయోగింపనలయునని నియమం నియమ మననలయునీమంకి వాక్యం బునందుఁ పదంబులు వాక్యార్థంబు చెడకుండనుట్లులు యుక్త్యం ప్రయోగింపవచ్చును. (మూలము) పూర్వమిది పరిమినియను నియమ మపేక్షింపక వాక్యమంబులపదంబులు విలచినట్లు ప్రయోగింపందగును. (వృత్తము) (యా) ఏనిప్రభృతిశబ్దంబులుకొన్ని నియమ సాపేక్షంబులయ్యుండు; 1. గాలి చల్లగా వీచెను 2. వీచెను జల్లగా గాలి 3. చల్లగా గాలి వీచెను, 4. వీచెనుగాని చల్లగా 5. గాలివీచెను జల్లగా 6. చల్లగావీచెనుగాలి. వ్యా—ప్రభృతిశబ్దంబుచేత పోలేకొ, నలేకొ, అట్లు, అయ్యును, పొంటుకొ., ఇత్యాది పదంబులు నియమం బపేక్షించి ప్రయోగింపందగు. అనగా ఏని, శబ్దాదులు తమయర్థంబేపదంబులయర్థంబులతో నన్వయించునో యాపదంబులయొద్దనే నచనకావ్యమందు గాని పద్యకావ్యమందు గాని ప్రయోగింపందగునుకాని తమయన్వయంబొకాంక్షిందు పదార్థంబులకు చూడంబునఁ బ్రయోగింపబడఁ గూడదు. ప్రథమోదాహరణంబునందు వీచెను, అనుశబ్దంబునందలి క్రియావిభక్తిచే నాకాంక్షితంబై గాలి, అనుకర్త 'వీచు, క్రియతో నన్వయించుచున్నది. కానఁ గర్తకును, గ్రియకును సాన్నిధ్యనియమంబు పొప్పిందుచుండఁగాఁ బదార్థంబులకు వ్యవధానంబున్నను దోషంబు లేదనుటంచేసి 'చల్లగా, అను క్రియావిశేషణంబు గాలి, వీచెను. అనుశబ్దంబులకు మధ్యగానున్నను దోషంబులేదు. ద్వితీయోదాహరణంబునందుఁ గ్రియ ముండునుండినను చల్లగా, అను క్రియావిశేషణంబు క్రియాకర్తల మధ్యనుండి యుడముకలిగించుచున్నను దోషంబు లేదు. తృతీయోదాహరణంబునందు చల్లగా, అనునది క్రియావిశేషణంబుగావున వీచెను, అనుక్రియయొద్ద నుండుట యత్యావశ్యకంబైనను చూరస్థితిలన వాక్యంబవర్థకంబుగాదు. చతుర్థోదాహరణంబునందుఁగూడఁ గర్తకుమున్నే క్రియాయున్నను చల్లగా, అనుక్రియావిశేషణంబు చూరస్థంబైనను నశాస్త్రీయంబుగాదు. పంచమోదాహరణంబునందు విశేషణంబు విశేష్యంబునకు ముందుండుట యవసరంబుగావున చల్లగా అనుక్రియావిశేషణంబు 'వీచెను' అనుదానిని ముందుండుట యుక్తంబు. ఇటం గ్రియ తరువాత నున్నను గూడఁజే. షష్ఠోదాహరణంబునందుఁ గర్తకుఁ బూర్వంబునఁ గ్రియాయున్నను సరసంబు. సంస్కృతభాషయందుంబలె నాంధ్రభాషయందును వాక్యంబున నన్వయక్రమంబు నపేక్షించి పదంబులు ప్రయోగింప నత్యావశ్యకత లేదుగనుకనే 'వ్యవహితాశ్చ సర్వస్యః' అనినన్నయభట్టారకపండితాశ్రేణురామసూత్రంబు రచించెను.

(సర్వశబ్దంబులను వాక్యంబు నవ్యవధానాన్వయసంబులువివక్షింపనవసరంబు లేక యథేష్టంబుగాఁ బ్రయోగింపనగునని ప్రామాతృత్వము) శ్లో. వ్యవధానంచ సాధుస్యాత్కార కాద్యంత భాగయోః | మన్యభాగే తత్ప్రయోగోనసాధుస్యాదయంగమం' వాక్యార్థంబునకు విఘాతంబునేయక యర్థంబును బ్రకాశింపఁ జేయునట్టి పసన్యవధానంబు సమీచినమే యనియుఁ గ్రియ ప్రయోగంబు కర్తృకారకంబులకుఁ బ్రథమమునఁ గాని కడపటఁగాని యుండవలెననియు, కర్తృలమన్యను గ్రియ ప్రయోగించినచో వాక్యంబు నిరర్థకంబగుననియు, నన్వయభిప్రాయకసూత్రంబును గొంత స్పష్టపఱుదుమన్నారు. 'నడచె నేనుఁడు న్నీయు; నీనుఁడు న్నీయు నడచెను' అని కర్తృత్వయంబునకు మొదటనైనను గడపటనైనను గ్రియ ప్రయోగింపవలెనుగాని 'ఏనుఁడునడచెను గుఱుము' అని కర్తృల మన్యను గ్రియప్రయోగము సాధువుకాదని దృఢపఱుదుమనహోబలపతి నన్నయభిప్రాయకసూత్రంబునువివరించెను. ప్రాథమ్యాకరణంబున 'వాక్యార్థజానంబునకు నాసత్తియు, (పదంబుల యాసన్నత) యోగ్యతయు, ఆకాంక్షయు, నావశ్యకంబుల'ని చెప్పబడియె. ఇట్లు లగ్నాణా చార్యులలో నొక్కొక్కరునన్నయభిప్రాయక సూత్రంబును శక్తివంసనలేపించ వివరించిరి. మదీయా శ్లో ప్రాయం బేమనఁగావాక్యార్థజానంబునకు నాసత్తి యోగ్యతాకాంక్షాతాత్పర్య | జ్ఞానంబులు నాలుగును సహకారులుగా నుండవలయును. కావుననే, శ్లో॥ ఆసత్తియోగ్యతాకాంక్షా తాత్పర్య జ్ఞానమిష్టతే కారణం సన్నిధానంకుసలసాసత్తి రుచ్యతే | పదార్థే తత్రతద్వత్తాయోగ్యతా పరికీర్తితా | యత్పదేనవి నాయస్యాననుభావక తాభవే | దాకాంక్షాపరిచ్ఛేదాదు తాత్పర్యం పరికీర్తితం' అని సిద్ధాంత ముక్తావళియందు నుదాహరింపఁ బడినది అట్లును ఆసత్తి యోగ్యతాకాంక్షా తాత్పర్య జ్ఞానంబులు శబ్దార్థంబునన (వాక్యార్థ జ్ఞానంబునకు) సహకారికారణంబులు. ఏపదార్థంబుతో నేపదార్థంబునకు నన్వయము పేక్షింపఁబడునో యట్టి పదార్థంబులను నిరర్థపదార్థంబుతో వ్యవధానంబు లేపండుట యాసత్తి మనంబును. ఈ దేవవస్తునిదేతఁ బర్వతము భుక్షింపఁ బడెనన్నమాంబము. ఇచ్చటను 'దేవవస్తునిదేత' అనెడి పదార్థంబునకు 'భుక్షింపఁబడె' అనుపదార్థంబుతో నన్వయంబుపేక్షింపఁబడినది. ఇట్లుండఁబరస్పర మన్వయము పేక్షకలిగినదేవస్త పదార్థంబునకును భుక్షింపఁబడుట యనుపదార్థంబునకును నడుమ 'పర్వతము' అనెనుపదార్థంబు తొన్ని వ్యవధానంబు గలుగఁజేయు నన్నది కావనీవా

క్యంబాసత్తి లేనియందున నిరర్థకంబు. ఇట్లు గుప్తాక్షరమునందు 'అనివాక్యంబుంబు న్యాయంబు. ఇట్లుండవలసిన కాని నీవిధమున నున్నది. 'అనివాక్యంబు' అని వేడి వేటొకయనన్వితపరార్థంబు బుద్ధిమంతులు న్యాయమును గురించి వాక్యంబును న్యర్థమొనరించుచున్నయది. కాన నాసత్తి లేని యుద్దేశమున వాక్యమును ప్రయోగింపంజనదు. 2. ఒకపదార్థంబుతో వేటొక పదార్థంబునకు బుద్ధిలేకుండ సంబంధంబు యోగ్యతయనంబడును. ఉ. దేవుడును పుట్టుకల నున్నదియున్నది. ఈవాక్యంబున నగ్నిచే నడుపుట యనంబడునదిగావున నిట్టివాక్యము యోగ్యతాకారంబు లేనియది. కాన నిట్టివాక్యం బుపయోగంపం జగిను. ఉ. దేవునిని నీవెడ వేటొకపదంబునకు నన్వయజ్ఞానంబు గలుగకుండునో యుద్దేశముననే వేటొకపదంబునకు న వేటొకసంబంధంబాకాంత్యయనంబడు. ఉ. ఇట్లని పుట్టింపున నున్నది ముక్తిని గొమ్ము. ఈవాక్యంబున 'రాజునకు' అని వేడిపదంబుతో నుద్దేశమునకు వేడి పదంబునకు నన్వయజ్ఞానంబు లేదుగానయిత్రరాజుబట్టినదియని బుద్ధి వాక్యమునకు వాక్యమునకున్నది. 'రాజునకు' అనుపద్యంతంబు పుట్టింపునకు వాక్యమునకు వేడి 'మిక్కిలిదెమ్ము' అనువాక్యంబులోని మిక్కిలిశబ్దంబుతో జరిగి యన్వయంబునకు వేడితయగాను. కాబట్టి రాజమిత్రశబ్దంబులకు నన్వయంబుగోగి వాక్యమునకు వేడితయ. రాజమిక్కిలిదెమ్ము యుద్దేశించుకొని యిట్టివాక్యంబు ప్రయోగంపంజనదు. 3. అన్వయమునకు శ్రోతకుడెరియ వలెనని యుచ్చరించుట తత్వస్వరూపంబున. ఉ. పుట్టింపునకు దీసికొని రమ్ము (భోజనప్రకరణంబందలి వాక్యంబు) పుట్టింపునకును నన్వయంబున, లవణంబును సుభయంబును సర్థమైనను బ్రకృతింబున లవణంబునకును నన్వయంబునకును నుద్దేశించుకొని యన్వయంబును దీసికొనినట్టివాక్యము పుట్టింపునకు వేడితయ. అందున వాక్యార్థజ్ఞానంబునకు యింతింతిప్పన యోగ్యతయను నానందంబు బుద్ధిమంతులయనకు, గారంబులు. బాలవ్యాకరణంబులో బ్రకృతిమూర్తియన వాక్యంబునకు ప్రయోగంబునకు కేతంబుగం బ్రయోగింపంజను' అని వక్కాణింపంబడినను వాక్యంబు నిర్ణయంబుకామంబునగలరెడి పదవ్యవధానంబులేకుండ బూర్వోక్తానత్వవికారానతత్వంబు గాంచుచుండవలయును. ప్రసంగవశంబున వాక్యసౌప్త్యంబు విషయంబు యగునట్టి మొదలైనవి నిర్వచించి ప్రసర్తింపంబడియెను.

ఇదికారకవర్తిత్యము.

సమాస పరిచ్ఛేదము ✓ ౧౫

సమాసంబులందు నుండి తెలియజేయు భాగంబు సమాస.
ఇదిచ్ఛేదంబునందును.

1 సూ—సమగ్రంబులుగుకదంబు లేకపదంబుగుట సమాసంబు.

వృథాగూఢ్యతంబులుగు వర్ణంబులు వేదాంతీభావంబు సామర్థ్యంబు - వృథా
క్రృత్సిద్ధాంతంబులుగు కదంబులు వేదాంతీభావంబుననున్న సామర్థ్యము.

వ్యా—సమగ్రంబు లనుపదంబులనాగా సామర్థ్యంబు గలిగిన పదంబులు. సామ
గ్రంబు వ్యపేక యనియను, ఏకాంతీభావంబునను, నిర్వహంబు. వ్యపేకసామర్థ్యంబు వా
క్యంబునందును, ఏకాంతీభావసామర్థ్యంబు నను గంబునందును, వైచాకరణంబుచే నంగీక
రింపబడియె. ఈ సూత్రమున వృథాగూఢ్యతంబు సమాసంబునంగీకరింపం బడుచున్నది. త
మతను యగ్రంబులందుండినవలెదేయవలయు అనునాచార్య (ఆ పీఠ) వలన నన్యోన్యంబును
సంబంధంబున వ్యపేకసామర్థ్యంబునందును. ఉ. దేవదత్తునియొక్క నురువు. ఈవాక్యంబు
నందు 'నురువు' అనియగ్రంబు వ్యపేకసామర్థ్యంబునందును. నురువునియాకాంక్ష కలిగి
నపిమ్మట 'దేవదత్తునియొక్క' అనుపదంబు సమాధానంబుగా సమర్పింపబడుచు
న్నది కావున దేవదత్తునియొక్కనను, నురువుదాగ్రంబునను నన్యోన్యపేక్షవలన
సంబంధంబు కలుగు. వాక్యంబులందుండిన యగ్రంబులందుండి వ్యపేకసామర్థ్యంబు. ప్రక్రి
యావృథాగూఢ్యతంబుననున్న పదంబులందుండిన నన్యోన్యంబును విశేషణ విశే
ష్యభావంబున పేక్షగలిగి యేకపదంబులుగా భావంబులు యేకాంతీభావసామర్థ్యంబు.
ఉ. దేవదత్తుని నురువు. ఈవాక్యంబున 'దేవదత్తుని' అను, నురువును, అనిన రెండుప
దంబులుగలవు. దేవదత్తునినను నను పదంబునందుండిన నురువుని యగ్రంబునను
న్నందున నురువు విశేష్యంబుగాను, దేవదత్తునినను దేవదత్తుడు విశేషణంబుగా
ను రలవలెద యన్నది. రలవలెద యెట్లగునో నది నా విశేషణంబున నేకపదాగ్రం
బుగాభావింపం బడినట్లునను, శేషభాగంబులు (పాదంబు) మూడు నన్యోన్యంబునను

దేవంగొని వేణీయనునెపంబున నేకపదార్థంబుగా భావింపబడి నట్లులును, దేవదత్త గురుపదార్థంబులు రెండును విశేషణ విశేష్య సంబంధంబుచేసినన్యోన్యంబునుమిళితంబులై దేవదత్తసంబంధిగురువని యఖండార్థంబుగా భావింపబడును. వాక్యమునందంగీకరింపబడిన వ్యపేక్షాసామర్థ్యంబుగాక సమాసంబునందు నేకార్థ భావంబని నేటొకసామర్థ్యబంగీకరించుటకుఁ గారణంబేమన నాకర్ణింపుము 'సుందరుండు దేవదత్తునియొక్క గురువు' అనిన వాక్యంబునఁ జేనింజెప్పిన ప్రకారంబున దేవదత్తగురు పదార్థంబులకు వ్యపేక్షా సామర్థ్యంబు గలదుగదా! ఈవాక్యంబున 'సుందరుండు' అనిన విశేషణంబు దేవదత్తున కన్వయించి సుందరుడైన దేవదత్తునియొక్క గురువని తోచుచో సౌందర్యము దేవదత్తునకుఁ నులంపబడును. (ఏకార్థ భావంబునుగూర్చి కారకపరిచ్ఛేదంబు నందలి 27 నూత్రంబునొద్ద విస్తరంబుగ వ్రాయబడి) 'సుందరుండు దేవదత్తునిగురువు' అనిన స్థలంబున దేవదత్తుని గురువనఁగా దేవదత్తసంబంధిగురువని యఖండార్థముగా (ఏకార్థముగా) భావింపబడినందున 'సుందరుడ'నిన విశేషణంబు గురువుతో నన్వయించుంగాని షష్ఠీతత్పరుషంబులో నేక దేశప ర్థియైన దేవదత్తునితో నన్వయింపదు. ఇకను 'పార్థివ! ప్రాగ్రసరుండు ధర్మసుతు పన్నుని నీరునలంఘ్యము' భాగ-ఆర-6ఆ. 'భూజా! తోపభయంకరుఁ డెట్లును కోపానలము' భాగ-ఉద్యో-1ఆ. ఇత్యాది స్థలంబులందు 'ధర్మసుతు పన్ను' అనిన సమాసంబులో నేక దేశప ర్థియైన ధర్మసుతునితో 'పార్థివ ప్రాగ్రసరుండు' అనిన విశేషణంబును, అట్లును కోపానలంబు' అనిన ద్వితీయోదాహరణంబులో నంతర్భూతంబైన యట్లున పదార్థంబుతో భయంకరుండు, అనిన విశేషణంబును నెట్లునన్వయించెనని శకింపరేని యట్టిప్రయోగంబుగతికగతికంబులగుటంజేసి క్యాచిత్కంబుగాఁ బ్రయోగింపంబనునని కారకపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదియేడవ నూత్రంబువివరించు తఱిని విస్తరంబున వివర్ణించి యంగీకరింపంబడియె. కనుకనే పైని సమాసంబునందుఁ గొండొకచో నేకార్థ భావంబును, వ్యపేక్షయును నుభయంబును నుండుననిచూపబడె. ఇట్టి యుదాహరణంబులందు నేకార్థ భావంబేకాక వాక్యంబున నుండునట్టి వ్యపేక్షాసామర్థ్యముగూడ నంగీకరింపంబడినందున 'పార్థివ ప్రాగ్రసరుండు, ధర్మసుతునియొక్క-పన్ను ఇత్యాది వాక్యంబులందు 'పార్థివప్రాగ్రసరుండు, ఇత్యాది విశేషణంబులు ధర్మసుతుతో నన్వయించినట్లులు 'పార్థివ ప్రాగ్రసరుండు, ధర్మసుతుపన్ను' అనిన సమాసస్థలంబునందుంగూడ విశేషణంబు వ్యపేక్షా

సామర్థ్యంబున నుండవచ్చును. పైని వివరించినయేకాగ్రీభావంబునే మూలంబులో 1 పృథగ్భూతంబులగు నర్థంబుల కేకాగ్రీభావంబుసామర్థ్యంబనియు, 2 పృథక్ప్రసిద్ధార్థంబులగు పదంబులకేకార్థంబునందు నృసి సామర్థ్యమనియు, లక్షణద్వైవిధ్యంబు చూపి నూరిగారు వివరించిరి అనఁగా 1 వేటుగావన్నయర్థంబులకు నేకార్థత్వభావన సామర్థ్యంబని యను, 2 వేటుగాఁ ప్రసిద్ధంబులైన యర్థంబులం దెలియజేయు పదంబులకు నేకార్థంబునందునునికి సామర్థ్యంబనియుఁ బూర్వోక్తలక్షణ ద్వయార్థంబు. ఈలక్షణార్థంబు లుదాహరణసహితంబుగా శాఖానంక్రమంబు చేసి పైని వివరింపబడియెఁ గావునఁ బునరుక్తంబుగ విశదీకరింపఁట యనావశ్యకంబు. పైనింజెప్పిన సామర్థ్యంబు గలిగిన పదంబులుచేరి యఖండపదంబు కావుట సమాసంబనంబడు. సమాసంబనఁగాఁ గూడికవలననైనది యని యవయవార్థంబు. వాస్తవంబున నాలోచింపఁగా మూలనూత్రంబున 'సమర్థంబులగు పదంబులు' అని సన్న్వదీర్ఘసంధితో నుండలయును. అయినను 'సమ + అర్థ' ఇట్లుండ శకంధ్వాది గణంబున గణనంజేసి పరరూపసంధికలిగి 'సమర్థ' అయ్యెను. దీనియందలి సమశబ్దంబునకు 'ఏకము' అనిన యర్థము. (సమర్థము = ఏకార్థము) ఏకాగ్రీభావశక్తిచే మిళితంబులైనపదంబులు సమాసంబనంబడునని లక్షణార్థంబు.

help 2 కూ—సాంస్కృతికాచ్చక మిశ్రభేదంబుచే సమాసంబుత్రివిధంబు.

సాంస్కృతికంబనియాచ్చికంబనిమిశ్రంబనిసమాసంబుత్రివిధంబు— అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబనిసాధ్యంబని ద్వివిధంబు— కేవలసంస్కృత శబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబునాఁబడు - రాజాజ్ఞ - తటాకోదకము - లక్ష్మీవల్లభుఁడు || సంస్కృతసమంబుల సమాసంబు సాధ్యంబునాఁబడు - రాజనాజ్ఞ - తటాకంబునుదకము - లక్ష్మీవల్లభుఁడు || తక్కినతెనుఁగు లసమాసంబాచ్చికంబనంబడు || తేనియానతి - చెలువునీరు - సిరిచె

లువుడు || ఉభయంబులును శివరి మిశ్రీబంబులు - రాజుముదల - చెలువునుదకము - సిరినల్లభుడు.

1 సాంస్కృతికంబు, శాస్త్రకంబు మిశ్రీబుని, సమాసంబు త్రివిధంబు
2 అందు సాంస్కృతికంబు సిద్ధంబుని, సాంస్కృతికంబుని ద్వివిధంబు 3 కేవలసంస్కృతశబ్దంబుల
సమాసంబు సిద్ధంబునాంబున; రాజువాజ్ఞ, ప్రభుకొండకము, లక్ష్మీకల్లభుడు 4 సంస్కృత
సమాసంబుల సమాసంబు సాంస్కృతికంబునాంబున; రాజువాజ్ఞ, ప్రభుకంబునుదకము, లక్ష్మీన
ల్లభుడు. 5 తక్కిన తెనుగుల సమాసంబునాంబునాంబున; శేరినియానతి, చెలువు
నీరు, సిరి చెలువుడు 6 ఉభయంబులును శివరి మిశ్రీబంబులు; రాజుముదల, చెలు
వునుదకము, సిరినల్లభుడు.

వ్యా—1 సాంస్కృతికంబు, శాస్త్రకంబు, మిశ్రీబుని, అనుభవంబులచే సమాసం
బుముడువిధంబులు. సాంస్కృతికశబ్దంబుల కంబులు గాఁగల సమాసంబు సాంస్కృతి
కంబు. అన్యతావలంబులు 2 శా. రాజువాజ్ఞల సమాసంబు సాంస్కృతికంబునాంబున. అనేక
పదంబులు నేటి సమాసంబునాంబున. కావలె గలవిని సమాసంబునాంబున పదంబులు విశిష్టంబైనసమా
సంబునాంబున గాఁగలదు. ఇట్లు సాంస్కృతికశబ్దంబులచే గల బ్రహ్మంబునాంబున
నందు శక్తి ప్రకారంబు సాంస్కృతికంబునాంబున పదంబులు. 3 కేవలసమాసంబులు మూఁ
డింటిలో సాంస్కృతికము సిద్ధంబునాంబున, సాంస్కృతికంబునాంబున తగదువిధంబులు 3 కేవలము
సంస్కృతికశబ్దంబుల సమాసంబు సిద్ధంబునాంబున అనగా సంస్కృత సమాసంబునాంబున
వ్యాకరణాపేక్షలేకయే సంస్కృతంబునాంబున సిద్ధంబునాంబున విధానము, ఉ. రాజువాజ్ఞ మొ
దలైనవి 4 సంస్కృతపదంబుల సమాసంబు సాంస్కృతికంబునాంబున. అనగా నాంధ్రీవ్యా
కరణంబుచే సంస్కృతపదంబులకు సంస్కృతము సాధించుకొని చేయబడిన సమా
సంబుని భావంబు. ఉ. “రాజువాజ్ఞ” మొదలైనవి. ఇన్పు రాజశబ్దసమాసంబు తెలుం
గులో రాజు (తత్స-78నూ.) అజ్ఞాశబ్దంబు సంస్కృతంబులో దీర్ఘాంతంబు తెలుం
గులో హ్రస్వాంతంబును. (తత్స-54నూ.) రాజు (యొక్క) + అజ్ఞ” అని
యూండ “యొక్క” విభక్తి లోపంబుగలిగి సందేహరిచ్చేనంబునందలి ముప్పది
మూడవనూత్రంబుచే ముగానంబున “రాజువాజ్ఞ” అయ్యెను. పైవలెనే “తటా

కంబుచకము" ఇత్యాయామింతునని. "సర్వేభ్యోఽమ" లక్ష్మి ముక్త-శల్లభృడని విగ్రహంబు. సంస్కృతభాషాలో లక్ష్మిశబ్దమునాంబులను నొకదాని హ్రస్వంబు గలిగె. 'కాళిదాసు, శేనపుత్రులు, కాళిదాస (ప్రేమ, సుమిత్రులు, (శబ్దము) భ్రమరములు, భృంగి' (సంస్కృతభాషలో భాషాభిజ్ఞులగుటచేత) గామిణి పుత్రుడు ఇత్యాదసమాసములయందలె బాహ్యపదము హ్రస్వముగబడె సంస్కృత వ్యాకరణంబుచేత నని యెఱుఁగవలె (నా-శబ్ద-విదమలో) వ్యాఖ్య) త సంస్కృతసమాంబులు గాక కేవలము తెలుఁగుపదముల నమాసంబుల్లికిఁ బడవలెననినది. నీవిశేషమాసత్వంబులయు నామాంతరంబు హ్రస్వముచేత వ్యవహరింపబడినది. ఈ "సరిమాసతి" మొదలైనవి కేవలముక్క-యనలె యసరిగిరితము ఇచ్చునగానలె యసరితముపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువది నాల్గవసూత్రంబుచే నామాంబులకు సర్వము గాఁ గలుగును. యొక్క-విభక్తికి సమాసంబుగావున లోపంబుగతి న. 6 లక్షణములగ్రహణము లభియంబునుజేరిన సమాసంబు మిశ్రాబకంబగును. ఈ "రాజాముని" మొదలైనవి, ఇచ్చట "రాజా" తత్సమంబు "ముని" తెలుఁగు. "జలుపునానాము" ఇచ్చటనుచ కము తత్సమము "సరివల్లభృడు" ఇచ్చట వల్లభృడు లెఱుఁగము.

help. 3 కూ—తత్పురుషాదులకు లక్షణముప్రాయీకంబుగ సంస్కృతాక్షరంబయగు.

తత్పురుష బహువ్రీహివ్యవర్థములగునమాసంబులెల్లం ద్రివిధంబులయియుండు - అవిప్రామాణంబుగా నుత్తరాసోద్యభియపదార్థ ప్రధానంబులయియుండు - లింగవ్యవర్థములగు వ్యసరితములగునమానాధికరణంబని ద్వివిధంబు - ద్వితీయమందు మూడికదలలుతోడ సమాసంబు వ్యధికరణంబునాంబు - నెలతొల్పు - నొత్తుకు-పవాడు - దేవరమేలు - దొంగభయము - రామునిబాణము - మాటనేర్పరి || విశేషణంబునకు విశేష్యంబుతోడనమాసంబు సమానాధికరణంబునాంబుబడు - ఇదియెకర్మధారయంబునాంబు - పరసపునఃపదము - తెల్లగు

జ్ఞము - మంచిరాజు - ఇదిసంఖ్యాపూర్వంబుద్విగుప్తనాబడు - ముష్టి
గములు - ముల్లోకములు || బహువ్రీహి - ముక్కంటి - చలినెలుఁ
గు || ద్వంద్వము - తల్లిదండ్రులు - అన్నదమ్ములు || ప్రాయికంబుగా
ననుటచే సంస్కృతలక్షణంబుఁదొడరని సమాసంబుంగలదని సూచిం
పబడియె - దానంజేసి చిగురుఁగేలు జుంటిమోవి యిత్యాదులయిన
యుపమాన పూర్వపదకర్మధారయంబులు గ్రాహ్యంబులు || ముఖపద్మ
ము - చరణకమలములు - ఇట్టియుపమానోత్తరపదంబులు గలవుగాని
విపరీతంబులు సిద్ధంబులు లేననియెఱుంగునట || సిద్ధంబునర్వంబు గ్రాహ్యం
బు - రాజపురుషుఁడు - నీలోత్పలము - వీతాంబరుఁడు - రామలక్ష్మ
ణులు || కేవలసంస్కృతశబ్దము వికృతిశబ్దముతోడ సమసింపదు - దా
నంజేసియనేకమాట లల్పదండిత్యాదులు దుష్టములని తెలియునది.

1 తత్పరుషబహువ్రీహిద్వంద్వంబులని సమాసంబు తెల్లండ్రవిధంబులయియుం
డు; 2 అవి ప్రాయికంబుగా నుత్తరానోభయ పదార్థ ప్రధానంబులయియుండు; 3 అం
దుఁ దత్పరుషంబు వ్యధికరణంబని సమానాధికరణంబని ద్వివిధంబు; 4 ద్వితీ మాదులకు
మీఁది పదంబుతోడ సమాసంబు వ్యధికరణంబు నాబడు; నెలతల్పు, నెలతక్కువ
వాడు, దేవరమేలు, దొంగభయము, రాముని బాండు, మాటనేర్పరి. 5 విశేషణంబు
నకు విశేష్యంబుతోడ సమాసంబు సమానాధికరణంబునాబడు; ఇదియే కర్మధార
యంబునాబడు; సరసపు వనసమ, తల్లగుడ్డుము, మంచిరాజు. 6 ఇది సంఖ్యాపూర్వం
బు ద్విగుప్తనాబడు; ముష్టిగములు, ముల్లోకములు. 7 బహువ్రీహి—ముక్కంటి,
చలినెలుఁగు 8 ద్వంద్వము—తల్లిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు. 9 ప్రాయికంబుగా నను
టచే సంస్కృతలక్షణంబుఁ దొడరని సమాసంబుంగలదని సూచింపబడియె; దానంజేసి
చిగురుఁగేలు, జుంటిమోవి యిత్యాదులైన యుపమానపూర్వపదకర్మధారయంబులు
గ్రాహ్యంబులు. 10 ముఖపద్మము, చరణకమలములు, ఇట్టి యుపమానోత్తర పదంబులు
గలవు గాని విపరీతంబులు సిద్ధంబులులేనని యెఱుంగునట. 11 సిద్ధంబునర్వంబు

గ్రాహ్యము-రాజపురుషుడు, నీలోత్పలము, పీతాంబరుడు, రామలక్ష్మణులు. కేవల సంస్కృతశబ్దము వికృతిశబ్దముతోడ సమసింపదు; దానంతేసి యనేకమాలు లల్పదండి త్యాదులు దుష్టములని తెలియునది

వ్యా—తత్పురుష మొప్పలైనవానికి లక్షణము తెలియగ సంస్కృతమునందు జెప్పబడ్డను జ్ఞేయము. తత్పురుషంబు:-ఉత్తరపదంబుయొక్కయర్థంబుప్రధానంబు గఁగలది 1 సమా సంబులన్నియు-‘తత్పురుషము-బహువ్రీహి, ద్వ్యంవ్యము, అనిమూఁడువిధములు. అనూఁడును చతుమగాఁదత్పురుషంబుత్తరపదంబుయొక్క యర్థము ప్రధానంబుగఁగలదియు, బహువ్రీహిసమాసఘటకంబుగాని పదంబుయొక్క యర్థంబుప్రధానంబుగాఁగలదియు, ద్వ్యంవ్యంబు సమాసఘటకపదార్థంబు లన్నింటియొక్క యర్థంబును ప్రధానంబుగాఁగలదియు నైయుండును, 2 అందుఁదత్పురుషంబు—వ్యధికరణంబనియు సమానాధికరణంబనియు రెండువిధంబులు రి ద్వితీయ మొదలు సప్తమినాకు మీఁదపదంబులతో సమాసంబు వ్యధికరణం బనంబడును. ఉ. నెలతల్పు (నెలను చాచ్చినవాఁడు) ద్వితీయాతత్పురుషంబు. నెలతక్కు వవాఁడు (నెలచేతఁదక్కునవాఁడు) తృతీయ. దేవర మేలు (దేవరకొఱకు మేలు) చతుర్థి, దొంగభయము (దొంగనలసిభయము) పంచమి. ఈ పంచమికే గారక పరిచ్ఛేదంబునందలి తొమ్మిదవ సూత్రంబును జూచునది. రామునిబాణము (రామునియొక్క బాణము) షష్ఠి. మాటనేర్పరి (మాటలయందు నేర్పరి) సప్తమి. విశేషణంబు విశేష్యంబుతోఁ గలియు సమాసంబుసమానాధికరణంబనంబడును. ఇదియు కర్మధారయసమాసంబు. ఉ. సరసపు వచనము మొప్పలైనవి. ‘సరసము’ ఇయ్యది విశేషణంబు, ‘వచనము’ ఇయ్యది విశేష్యంబు ఇచ్చట సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది రెండవ సూత్రంబునఁ బుష్కలంబు. ఇట్లే తెల్ల పుష్కలము మున్నగు వానియందుగ్రహించునది. సమానాధికరణంబనగానయు గార్థంబు-సమాస-ఏకమైకవిధికరణంబు=విధానంబుగలది. అనఁగా రెండుగాని యంతకంటె నెక్కువైన ధర్మంబులుగాని యొక్క పట్టువును నాధారంబుగాఁ జేసికొనియుండుట. కర్మధారయ సమాసంబు నందును. ఉ. సరసపువచనము ఇట సరసత్వ ధర్మంబును వచనత్వ ధర్మంబును నీ రెండును వచనంబు నాధారంబు చేసికొని యున్నవి. కాన సామానాది కరణ్యంబు కర్మధారయంబుననుండు. ఆసామానాధికరణ్యంబు విశేషణ విశేష్యభావంబున్న వోటుననే సంభవించును. ౪ సంఖ్యావా

చకశేబ్దంబు పూర్వమందుఁగలదై యుత్తరపదార్థ ప్రధాన సమాసంబు ద్విగుసమాసంబనంబడు. ఉ. ముజ్జగములు. (మూడు + జగములు) మొదలైనవి. ఇచ్చట జగమును శేబ్దంబునకుఁ బూర్వము 'మూడు' అను సంఖ్యావాచకశేబ్దంబున్న యది. అది, 'జగములు' అన్న శేబ్దంబునకు విశేషంబు. ఈసమాసంబునందు 'జగములకు' ప్రాధాన్యము, ఇట్లే ముల్లోకములు మొదలైనవి. 6 ముక్కంటి' ఇయ్యది బహువ్రీహిసమాసము. ఇటు సంఖ్యావాచకశేబ్దంబు పూర్వంబునందున్నను నుత్తరపదార్థంతోఁ జేస కన్నులకుఁ బ్రాధాన్యంబుకాక విశిష్టసమాసంబుచే శివుండు ప్రధానండై చెప్పబడి నందున బహువ్రీహికిని ద్విగువునకును భేదంబు స్పష్టంబగుచున్నయది. ఇట్లే 'చలివెలుగు' (చల్లనికిరణములు గలవాడు=చంద్రుడు) మొదలైనవి. 7 తల్లిదండ్రులు (గలరు) ఇయ్యది ద్వంద్వసమాసంబు. ఇచ్చట 'తల్లి, తండ్రి' అను రెండు పదంబుల యొక్క యర్థంబును బ్రధానంబు. 'తల్లి దండ్రులు గలరు' ఇత్యాది వాక్యంబులయందు సమాసఘటకంబులైన మాతాపితృపదార్థంబులు రెండును 'కలుగు' అను క్రియతోఁ గర్తలై యన్వయించినందున ద్వంద్వసమాసంబునందు నుభయపదార్థంబులకును ప్రాధాన్యంబు గలదు. ఇట్లే 'అన్నదమ్ములు' మున్నగునవి. ద్వంద్వసమాసంబునందుకక సమానసఘటక పదార్థంబు లన్నింటికిని బ్రధానత యేసమాసంబునందునులేదు. ఇట్టిసర్వపదార్థ ప్రాధాన్య విశేషంబును ఎట్టియే 'శ్లో' అక్షరాణామకారోస్మి ద్వంద్వస్సా మాసికన్యచ| అహమేవాత్మయః కాలోధాతాహంవిశ్వతోముఖః' అనిసభగవద్గీతా దశమాధ్యాయంబునందు శ్రీకృష్ణభగవానులుసమాసంబులలో సర్వపదార్థ ప్రాధాన్యంబునంజేసి ద్వంద్వసమాసంబు సర్వప్రధానండుగు తనస్వరూపంబని నెలవిచ్చిరని శ్రీమఘనూదన్ సరస్వతీవిరచితశ్రీభగవద్గీతాగూఢార్థ దీపికావ్యాఖ్యయందు వివరింపఁబడినది. 8 మూల సూత్రంబునఁ బ్రాయికంబ (తఱచు)ని చెప్పుటచేత సంస్కృత లక్షణంబు పొందిని సమాసంబుంగూడఁగలదని చూపఁబడినది. అందుననే 'చిగురుఁ గేలు, జుంటిమోవి' మొదలగు నుపమానము పూర్వమందుఁ గలసమాసంబులాంధ్రభాషాక్షైలింజేసి గ్రహింపఁదగినవి. ఇందుబూర్వపదార్థంబులు 'చిగురును, జున్నును'డ పమానంబులు. ఇయ్యవిహస్తాధరోష్ఠంబులకుఁబోల్పఁపడెను. సంస్కృతంబులో 'హస్త కిసలయము, అగరమఘపూపము (మధుకోశము, తేనెపెర) ఇట్లుపమాన వాచకంబు లుత్తరపదంబుగా నుండవలెను 9 ముఖపద్మము, చరణకమలములు' అను నిట్టి యుపమాన వాచకంబులు కడపటఁ గల సమాసంబులు గలవి

గాని విపరీతము (ఉపమానవాచకంబు పూర్వపదంబులుగాఁ గలవి) లైనవి(పద్మముఖము, కమలచరణములు) సంస్కృత సమాసంబులు లేవని తెలిసికొనునది. ఉపమితంవ్యాఘ్రాదిభిస్సామాన్యప్రయోగేఽపి 2-సూరీ' అను సూత్రంబునఁ బురుషవ్యాఘ్రము, నృసోముఁడు, రామచంద్రుఁడు ముఖపద్మము, చరణకమలములుఁ ఇత్యాది సమాసంబు సమాసఘటకంబులందు నుపమాన వాచకపదంబు పరమండేయుండవలెను. సాధారణధర్మవాచకపదంబుకానిచో నుపమానపదంబు పూర్వపదంబుగానుండఁగూడదు గానిధర్మవాచకంబు సమాసమిళితంబయ్యె నేని యుపమానవాచకంబు పూర్వ పదంబు కావచ్చును ఉ' ఘనశ్యాముఁడుఁతటిక్తోరి మొ. తెలుంగులోఁగూడనుపమానోత్తరపదకర్మ ధారయుంబులు మహాకవులచేఁ బ్రయోగింపబడి. ఉ. మోముఁదమ్మి మోము-దామర, కౌఁదీఁగ, మైదీఁగ, కేలుఁదమ్మి మొ. ఉ॥ వాడిన మోముఁదమ్మి తెలివానిక కన్నులు విన్నఁ బోవ'నును—రితి. తే. గీ॥ ఒప్పుపుప్పొడి పుచ్చుపెన్నొల్ల గిల్లి | మోముఁదమ్మి తలాడపై మోపి యడుగు' పను —4ఆ చ॥ అనయము మ్రోల నేకతమహాద్ధగతిం గనచిన్ని రామచంద్రునినగు మోముఁదామరసిరు 5 గనుపండువుగాఁ జెలంగ, రాఘ—2ఆ. నీ॥ అన్నపకౌఁదీఁగెయందఁబు మదినిల్ప జఘనంబలంబుపై జగుపున్పస్తి' భార-ఆది రితి. నీ॥ పాలిండ్లతనువెన వ్రానింపఁజెన్నొంగుననగు కౌఁదీఁగ యల్లాడుమండు' భార-విరా-4ఆ. మొ. 10 సంస్కృతవ్యాకరణంబుననైన సమాసంబులన్నియుఁ దెలుంగులోవాడవచ్చును. ఉ. రాజపురుఁషుడు (షష్ఠీతత్పరషము రాజయొక్క భృత్యుఁడనియర్థము.) నీలోత్పలము (కర్మధారయంబు). సీతాంబరుఁడు (బహుప్రీహి; విష్ణువు). రామలక్ష్మణులు (స్వంధ్వము.) 11 కేవలసంస్కృత శబ్దంబు తెలుగు శబ్దంబుతోఁగలియదు. అందుననే, అనేక మాఱులు, అల్పనండు మొనలైనవి గోషయుక్తంబులు. తెలుగు విభక్తిచేఁజిహ్నితంబు గాని కేవలసంస్కృత ప్రాతిపది కంబులకుఁ దెలుంగుతో సమాసంబువాడవని భావము. ఇచ్చఁగను అనేక శబ్దంబును, అల్ప శబ్దంబును దెలుంగు విభక్తిలేకుండఁ బ్రయోగింపబడియె. అనేకపు మాఱులు .అల్పపుదండు' అనినచో సాధువులగు హంసనడకలు, ధరణీశేఁడు, పాండువిభుకోడలు' ఇత్యాదిసమాసంబులయందుఁ బూర్వపదంబుపై విభక్తి జరిగిచి లోపించినది. కావుననయ్యనిసాధ్యంబులుగాని కేవలసిద్ధపదంబులు కావు.

4 సూ—ఆ ఈవయను సర్వనామంబులు త్రికంబునాబడు.

వ్యా—ఆ-ఈ-ఏ, అను సర్వనామంబులు త్రిక మనంబుడును. 'త్రికము' అను దానియంబలి కప్రత్యయంబు సంఘార్థంబునందు నచ్చును ఇట్లే చతుష్కము, పంచ కము, షట్కము, సప్తకము, అష్టకము, నవకము, మున్నగునవి గ్రహింపవలెను.

✓ 5 సూ—కర్మధారయంబు త్రికస్త్రీసమముగంతధాతుజ విశేషణప్రారవపదంబుయుండు.

ఆచందము - ఈచిందము - ఏబృందము - వాడిమాట - పోడిమాట - బెడిదపుటడిదము - మడిసెడుదడములు || ఈనియమముచే - బల్లిడుడుమ్ముడు - కావలుడురావలుడు - ఇత్యాదుల సమాసంబు లేదు.

వ్యా—కర్మధారయ సమాసంబు—త్రికము, (ఆ-ఈ-ఏ) స్త్రీసమ శబ్దంబులు (ప్రథమైకపదన లోపంబుగల శబ్దంబులు) ముగాగ వాంత శబ్దంబులు, (సూత్రంబులో నిమగంత శబ్దంబుచే మువర్ణకంబును గ్రహింపబడును. చూ. తత్స—౪9 సూ). క్రియా జన్య విశేషంబులు, పూర్వపదంబులుగలవియైయుండును. త్రికంబునకు—ఆచందము, ఈచిందము, ఏబృందము. స్త్రీసమంబునకు—వాడిమాట, పోడిమాట, ఇచ్చట, వాడి పోడి, శబ్దంబులకు నాచ్చికపరిచ్ఛేదంబులోని రెండవసూత్రంబున స్త్రీసమత్వాదిదే శంబునంతేని ప్రథమైక పదనలోపంబు ఈసూత్రంబునొద్ద గర్మధారయోదాహరణం బులు పూర్వోక్త పదంబులు తెలుంగుపదంబులైన సమాసంబులే చూపబడినవి కాని పూర్వపదంబు తెలుంగును, ఉత్తరపదంబు సాంస్కృతికంబును కైన కర్మధారయంబు నందు నాంధ్రపదంబు 'శ్లో' సంస్కృతపదేన పరిమితమస్థిపదం కర్మధారయోభవతి' ఆంధ్రశ-హలంత-48సూ అను సూత్రంబుంబట్టియు, ఆంధ్రంషడ్వర్ణ పర్యంతం సంస్కృతేనసమస్యతే' అనిన యాభ్యర్థన కారికను బట్టియు, నాటువర్ణంబులకంటె మించి యుండఁగూడదని నియమంబేర్పడుగున్నది. కావున వాడియయాభిములు, వేడిప

యోధారలు' ఇత్యాది మిశ్రకర్మ ధారయంబులు సాధువులయ్యె. ఉ॥ నాడివయ్యాని
ముల్లుగువాడ పరాంబుధిఁ గ్రంకెణ్ణేవుతో! నేడిబనచ్చె' భార-ఆది.తిఆ. ఉ॥
అన్నన బ్రహ్మచారి ముఖమంబు రుహంబు సమంబు మాడఁగక' భార-ఆర-తిఆ. ఉ॥
పేలిమదాపశంబులును పేటిహయంబులూఁ దమ్మిపిండునా! భీలతఁ జుట్టిరాఁగ' భా
ర-కర్-తి, ॥ వెలుగు సంధ్యారాగ చీనాంబరముఁ గట్టికుసుమ గర్భపుఁగలు కొప్పుగు
టిమి' కాశిభంజము. ఆముక్తమాల్యదయం నలి ప్రథమాశ్వాసమున 'హ॥ పునుఁ
గుండ్రావిన కౌడనంబు మిరియంపుంజొల్ల నో' అన్ననోట 'పునుగుండ్రావిన కౌడనంబు'
అనుసదికర్మ ధారయంబనియు, పునుఁగుండ్రావి' శబ్దంబయిదు వర్ణంబులు గలదిగావున
'నకౌడనంబనెడి సంస్కృత సమంబుతో సమాసంబు యుక్తమనియుఁ గొందఱు చెప్పు
దురు. 'పునుగుండ్రావి' అనుసది పరిపైరులలో నొకవిధంబగు పైరు. పునుఁగుండ్రావియ
నెడి పైరు సంబంధమైన నకౌడనంబని యర్థంబు గాని పైరే నకౌడనంబైన దనిన య
ర్థముగాదు. కాబట్టి సంబంధార్థంబునందు వక్షివిభక్తి యుక్తంబు గావున 'పునుగుం
డ్రావి' యొక్క- (సంబంధమైన) నకౌడనంబని వక్షిత్వముననుసమాసంబు చెప్పకొనవలయు.
కర్మధారయంబునకుఁ బ్రసక్తియేలేదు ఇట్లే మనుచరిత్ర ప్రథమాశ్వాసమునందు నీ॥
కటికి చీకటితిండి కరముల నిగిగింత నెహ్వాడు నొగ కన్నెనన్వఁజెనకు' అనుచోట
'కటికి చీకటితిండి' అను పదంబు పూర్వోక్త ప్రకారంబున వడ్డ్యంబులకు మించి
నది కావునఁ గరంబులనెడి సంస్కృతసమాపదంబుతోఁ గర్మధారయం బయుక్తంబని
యుఁ జెప్ప నామాత్యుని ప్రయోగంబు ప్రామానికంబనియుఁ గొందఱు భక్తి-రింపదు.
'కటికిచీకటితిండి=గాఢాంధకారంబును మ్రింగునట్టి కరము లనిగిగింత=కిరణములనెడి
హస్తంబులయొక్క చక్కి నిగింతచేత' అనివాక్యంబునకు వ్యాఖ్యవ్రాయంబకిచ్చె. నీ
నింబట్టి లోకులు కర్మధారయంబని కల్లోలపనుచున్నారు. తిండిపదంబునకు మ్రింగున
ట్టి యనిన వ్యాఖ్యప్రోసమాగ్ధంబున ఘోతార్థంబును జెప్పినది కాని తిండి పదార్థంబున
కును గరపదార్థంబునకును సామానాధికర్యంబున నన్వయంబు రానేరదు. తిండియన
నాహారము; భోజనము కటికి చీకటి తిండియనఁగా గాఢాంధకారభోజనము. 'గా
ఢాంధకారభోజనము' అన్నట్టులు 'కటికి చీకటి సంబంధమైన తిండి' (భోజనము)
అని సంబంధార్థంబున నన్వయించుకోవలెను. ఒకవేళ తిండి శబ్దంబునకు భక్త్యంబనిన

లాక్షణికార్థంబే యగీంకరించినచోఁ గటికిచీకటి యనెడుతిండి (భక్ష్యము) అని సామాన్యధికరణ్యంబున రెండుపదార్థంబులకుఁ గర్మధారయంబు చెప్పికోవలెను. తిండి యనునది స్వతస్సిద్ధంబుగా నామవాచకంబే గాని విశేషణార్థంబుగాదు 'తిండికరము' అనఁగా భోజనహస్తము. భోజనహస్తమును నపుడు భోజనసంబంధమైన హస్తంబునట్టులు తిండిసంబంధంబైనకరములని సంబంధార్థంబుతోఁబదార్థద్వయంబును సమన్వయింపఁజేయవలెను. సంబంధార్థంబునందు శేషషష్ఠి గలుగును. 'భోజనముయొక్క హస్తము' అనిన విగ్రహంబు వోలె 'తిండియొక్క హస్తము' అనిషష్ఠీతత్పరుషంబు చెప్పక తప్పదు. భోజనంబునకును. హస్తంబునకును సంబంధంబేమనఁగా భుక్తికి హస్తముసాధనంబు గావున 'రాజపురుషుడు' అన్నచో షష్ఠికి నేవ్య నేనక భావమర్థంబయినట్టులు, ఇచ్చట సందర్భనశేంబున సాధ్యసాధన భావంబు షష్ట్యర్థంబు కావలయు 'ఎంగిలి హస్తము' ఇత్యాది ప్రయోగంబులయందు నెంగిలి సంబంధంబైన హస్తంబుని సంబంధార్థంబున షష్ఠీతత్పరుషంబు వోలె 'తిండికరము' అన్నచోఁటానఁదిండి సంబంధంబైన కరమని సంబంధార్థంబున షష్ఠీతత్పరుషంబే శాస్త్రంబునఁ జెప్పనొప్పగు. కావుననే యాముక్త మ్యాయందుంగూడ సంఘటితంబైన యిప్పద్యంబును వివరించుతఱిని నిట్టి సమాసంబేల కలిగెనన్న ప్రశ్నమును, సమాధానంబును, ప్రశంసింపఁబడలేదు, మఱియు నీవ్యాఖ్యయందు 'కటికిచీకటి తిండికరములన్నచో 'కటికిచీకటి భక్షణముగాఁగల హస్తములని' బహువ్రీహ్యర్థక విగ్రహంబు విశదీకరింపఁబడినది. ఈపదంబునకే మనుచరిత్రవ్యాఖ్యానంబునందుఁ గర్మధారయార్థక విగ్రహంబు గ్రహింపఁబడినది. కాన నియ్యవి ప్రాథమార్థంబునఁజేసిన వ్యాఖ్యానంబులుగాని సమాసానుకూలంబుగా లిఖింపఁబడిన వినరణంబులుగావు. పైనింజెప్పినచొప్పున సమాసంబు షష్ఠీతత్పరుషంబే సయ్యుక్తికంబు గావునఁ గర్మధారయంబుని భ్రమంజెంది యిట్టిది ప్రామాదికంబుని పెద్దనార్యునిపై నెదిరితద్దయు గద్దించుట పెద్దతనంబుగాదు. కావుననే తిమ్మకలీంగుఁడుసర్వలక్షణసారసంగ్రహమందలి ద్వితీయా శ్వాసచతుర్థలక్షణంబందు 'కటికిచీకటి తిండికరముల' అనుసమాసంబు మిశ్రంబునందు లక్ష్యంబుగా నిరూపించెనుగాని దీనిం గర్మధారయంబు నొద్ద నుదాహరింపలేదు. మువర్ణకాంత విశేషణంబులకు—(బెడిదపుటడిదము (బెడిదము + అడిదము)' నూత్రంబులోని ముగంతశబ్దంబు మువర్ణకంబునకును గ్రాహకంబు గావున మువర్ణకాంతంబా, 'బెడిదము' శబ్దంబు కర్మధారయసమాసంబునకుఁ బూర్వపద

బుగానుండె. సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిరెండవ నూత్రంబుచే, బువర్ణంబును, ఇరువది యెనిమిదవ నూత్రంబుచే, 'టు' గాగమంబును, గలుగ 'బెడిదపుటడిదము' అయ్యెను. బెడిదపుటడిదము = భయకరమైన భయము. సమాసములకు శబ్దంబులకు విభక్తి లోపంబు శాస్త్రీయంబైనను సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదిరెండవ నూత్రంబుచే గర్మధారయంబునందలి మువర్ణకంబునకుఁ బుంపు వర్ణవిధానసామర్థ్యంబున నిచట 'బెడిదము' అనుదాని మువర్ణకంబునకు లోపంబురాదని యెఱుంగునది. ముగంతవి శేషంబునకు — 'బెడిదపుటడిదమును' ఇచ్చట 'బెడిదములు + అడిదము' అనియుండఁగా సమాసంబునకు లోపంబురా 'బెడిదము + అడిదములు' అని ముగాగమాంత 'బెడిద' శబ్దంబు శేషించె. మువర్ణకకార్యంబు ముగాగ మంబునకును గలుగును (తత్స-41నూ) గావున సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పది రెండవనూత్రంబుచే బువర్ణంబును, ఇరువదియెనిమిదవనూత్రంబున 'టు' గాగమంబునుగలిగి, 'బెడిదపుటడిదము' అయ్యెను. 'బెడిదములు' అనునొక సత్సమపరిచ్ఛేదమునందలి నలువదియొకండవనూత్రంబుచే ముగాగమంబు గ్రహించునది. ధాతుజవి శేషణంబునకు — 'మడి సెడుచడిములు' ఇచ్చట 'మడి సెడు, అనునది ధాతుజవి శేషణము. మడియుధాతువుపైఁ గ్రహమాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువది నాల్గవనూత్రంబున 'ఎడు' వర్ణకంబును, ఏబది నాల్గవనూత్రంబుచే సకారంబును నయ్యెను. (మూలము) ఈనియమముచే 'బల్లిదుఁడు, మల్లుడు' కావలుఁడు రావణుఁడు ఇత్యాదుల సమాసంబులేదు (వ్యా) — త్రికాదిపరిగణనచే 'బల్లిదుఁడు, మల్లుఁడు, కావలుఁడు రావణుఁడు' ఇత్యాది డమంత వి శేషణంబుతోఁ గర్మధారయంబు రాదుగావున 'బల్లిదమల్లుఁడు, కావల రావణుఁడు' ఇత్యాదికముగా సమాసంబులుండవు. పృష్ఠంబు గానే యుపశంభునును.

6 నూ — స్త్రీసమఘటితంబ యొకానొకండు బహుస్త్రిహిమూపట్టెను.

ముక్కంటి - వేగంటి - చలివెలుగు - వేవెలుగు - మోటుబరి - ఇత్యాదులు శబ్దహారసిద్ధంబులుగ్రహ్యంబులు.

వ్యా — స్త్రీసమంబులైన పదంబులతోఁ గూడిన యొకానొక బహువ్రీహిగా నంబడును. అనఁగా సమాసంబులోని వి శేష వి శేష్యంబుల మీఁది ప్రథమైకవచనంబు

లోపించుచుండును ఊ. ముక్కంటి-వేగంటి చలివెలుగు, మోటబరి. ఇత్యాదులు వ్యవహారసిద్ధింబులు గ్రాహ్యంబులు' ముక్కంటి' అనగా మూడు కన్నల గలవాఁడు ఇచ్చట 'మూడు + కన్న' అనిన చండు శబ్దంబునను బ్రహ్మవిభక్తిలోఁ గానిపింపక నామవాచకంబులు సూత్రంతోఁ ప్రత్యేకంబగుచున్నందున స్త్రీవాచక శబ్దతుల్యంబు లాయె. 'మూడు + కన్న' ఇట్లుండ నీపరిచ్ఛేదంబులోని పదునేడవ సూత్రంబును 'మూడు' శబ్దంబుయొక్క యంత్యవర్ణంబునకు లోపంబును, మీఁది 'కన్న' శబ్దంబు లోని కకారంబునకు ద్విత్వంబునునకు పదుమూడవ సూత్రంబుచే 'మూడు' అగును. బహువ్రీహియైన 'ముక్కన్న' శబ్దంబుయొక్క సవ్యయంబునకు నీపరిచ్ఛేదంబునం నలి యిరువదిరెండవ సూత్రంబుచే 'టి' నర్థంబగును. (ము + క్క + టి) ఆచ్ఛికపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదిమూడవ సూత్రంబుచే టివర్ణంబునకుముందు పూర్ణమిందుపయి (ము + క్క + టి) 'ముక్కంటి' అను విశిష్టరూపంబగు. 'వేగంటి' వేయి కన్నలు గలవాఁడు. క॥ 'మొగములు నేగలశేషం | డగణిత వాగ్దరిమ నోడునని పల్క'

గనా | లగు మొగములు గలయజుడైన | యగునాపీరికనపీటనలగుమరు ద్విజాల్ కవి - 1 ఆ. అనుప్రయోగంబుంబట్టి సమాసంబులోని 'వే', శబ్దంబునకు 'వేయి, అని యర్థంబు. పైవలెనే భాషాశైలింజేసి సమాసాంతర్లీనటివర్ణ యూహించుకొనునది. చలివెలుగు (శితకిరణుఁడు) వేవెలుగు (సహస్రకిరణుఁడు) మోటబరి (బహువ్రహ్మసెడి యెద్దు) ఇచ్చట 'మోట + బరువు' ఇట్లుండ సమాసాంతర్లీన ఇచ్చియచ్చి వృత్తి యందు 'బరువు, శబ్దంబుయొక్క యంత్యవర్ణంబులోపింప సంధిగలిగి 'మోటబరి, అ యొ. అధికమైన బరువుగలయెద్దని యర్థంబు. పైనింజెప్పిన సమాసాంతర్లీన టివర్ణాదులకు వేససూత్రంబులు లేమిండేనోయే మూలంబులో వ్యవహారసిద్ధింబులు గ్రాహ్యంబు లని చెప్పబడియె.

7 నూ—ఆచ్ఛికశబ్దంబుతోడ స్త్రీసమంబునాయికలంబుగాద్యం ద్యంబగు.

అన్నదమ్ములు - తల్లిదండ్రులు - ఊరువల్లెలు - ఆలుమగలు | మగఁ డును బిడ్డలును - పల్లమునుగల్గెమును - ఇత్యాదులు సమసింపవ నియ్యనియమంబున నెఱుంగునది.

ప్రశ్న—ద్వంద్వమునందు స్త్రీకుస్తులైన తెలుగుపదము పూర్వపదంతయందు
 డు. 'ఉ. అన్నసమ్మలు' ఇచ్చటఁ బూర్వపదంతైన 'అన్న' శబ్దము వ్యస్తప్రయోగం
 బులోఁ బ్రసమైకపదనలోపంబుగలదికావున స్త్రీసమంబు. ఇట్లే 'తల్లిదండ్రులు, ఊరు
 వల్లెల, ఆరుమగలు' నున్న నుద్వంద్వములలోని తల్లి ప్రభృతిపూర్వపదంబులు వ్యస్త
 ప్రయోగంబులో 'నినిత, లక్ష్మి' ఇత్యాదిస్త్రీనాచకశబ్దంబులువోతఁ బ్రసమైకపదన
 హీనంబై నాడంబమమన్నందున స్త్రీసమంబులని యెఱుంగవచ్చును (మూలము) మగఁడు
 నుబిడ్డలును, పల్లమునగల్గెమును, ఇత్యాదులును సమంపదంబులనియమంబున నెఱుంగ
 వచ్చును. ప్రశ్న—ద్వంద్వములలోని పూర్వపదంబు స్త్రీసమంబుకావలెనన్న నియమంబు
 చేత 'మగఁడునుబిడ్డలును' ఇత్యాదులంబలి పూర్వపదంబునకుఁ బ్రసమైకపదనలోపంబు
 లేనియందున నట్టిశబ్దంబులతో ద్వంద్వంబు ఘటింపనేరదు (మగఁడు బిడ్డలు, పల్లము గ
 ల్గెములు) వ్యస్తంబుగానే ప్రయోగింపవలయును.

8 సూ—సర్వశబ్దంబులు సంబంధంబునందుఁడచ్చబ్దంబుతోడ స
 మసించు.

నానాఁడు - నాయది - ఇంటినాఁడు - ఇంటిది - రామునినాఁ
 డు - రామునిది.

ప్రశ్న—తెలుగుశబ్దంబులన్నియు సంబంధార్థంబుతోఁచుచుండ సచ్చబ్దపర్యాయం
 బులైత నాఁడు, అది, అది, ఇత్యాదికముతో సమసించును. (కలియును) 'ఉ. నా
 నాఁడు, నాయది, ఇంటినాఁడు, ఇంటిది, రామునినాఁడు, రామునిది' 'నాయది' సం
 ధిపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియైదవసూత్రంబున 'నాది' అనురూపాంతరంబు, ఇంటి
 ది, రామునిది' పైసూత్రంబుననే 'అది' శబ్దంబుయొక్క 'అ' కారంబునకు లోపంబు.

9 సూ—ధాతుజవిశేషణంబులకు విధక్తి వివక్షించునపుడు త
 చ్చబ్దంబుననుప్రయుక్తంబగు.

వచ్చిననాఁడు - వచ్చినది - రానినాఁడు - రానియది.

వ్యా—క్రియాజన్య విశేషణంబులపై విభక్తిచేప్పడలందు నప్పుడు, 'వాడు, అది' మున్నగు తచ్ఛబ్దంబుల ననుసరించి ప్రయోగింపబడును. 'ఉ. వచ్చినవాడు, వచ్చినది, రానివాడు, రానియది, ఇచ్చట 'వచ్చిన' అనునది క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియావసూత్రంబున భూతార్థంబునందు న, వర్ణకంబుచే నిర్ణయైనరూపంబు, 'రాని, అనునది క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియేడవ సూత్రంబున 'నిజ' వర్ణకాంతరూపంబు; క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి తొంబదియొకండవ సూత్రంబుచే వచ్చునకు రాజేశంబు.

10 సూ—ఎల్లయెడలధాతుజవిశేషణంబులకట్టియనుపదంబు విభాషననుప్రయుక్తంబగు.

వచ్చినట్టిరాముడు - వచ్చినరాముడు - వచ్చునట్టివాడు - వచ్చువాడు.

వ్యా—అన్నిచోటులను గ్రీయావిశేషణంబులకు అట్టి, అనుపదంబు వైకల్పికంబుగా ననుసరించి ప్రయోగింపబడును. 'ఉ. వచ్చినట్టి రాముడు, వచ్చిన రాముడు, వచ్చునట్టివాడు, వచ్చువాడు,' ఇచ్చట 'వచ్చిన, అనునది భూతార్థకవిశేషణంబు కావున దీనికి అట్టి, అనునదియనుప్రయుక్తంబయ్యె. (వచ్చినట్టిరాముడు) వికల్పంబుకావున అట్టి, పదంబు వెంబడింపలేదు. (వచ్చినరాముడు) నెచ్చు, అనునది తద్ధర్మార్థకవిశేషణంబు. సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిమూడవ సూత్రంబుననుగా గమంబు. (వచ్చునట్టివాడు); వికల్పంబుగావున అట్టి, శబ్దంబులేక 'వచ్చువాడు, అని యగును.

11 సూ—యుష్మదస్మదాత్మార్థకంబులకు త్తరపదంబు పరంబగు నపుడుదుగాగమంబు విభాషనగు.

నీదుకరుణ - నీకరుణ || నాదునేరిమి - నానేరిమి || తనదురూపు - తనరూపు.

వ్యా—క్రమముగా యుష్మచ్ఛబ్దంబుయొక్కయు, అస్మచ్ఛబ్దము యొక్కయు
 ఆత్మక, శబ్దముయొక్కయు నర్థంబుగల నీ-నా-తా, శబ్దంబులకు నుత్తరపదంబు ప
 రంబగుచో దుగాగమంబు వికల్పంబుగా నగును. ఉ. నీదుకరుణ, నీకరుణ; నాదునేరి
 మి, నానేరిమి; తనదునూపు. తనరూపునీదుకరుణ, నీకరుణ, ఇచ్చట నీయొక్కకరుణ
 యనివ స్థితస్థురువంబు. యొక్క, విభక్తిలోపింపఁగాఁ గరుణశబ్దంబు పరంబౌనపుడు
 నీశబ్దంబునకు దుగాగమంబుగలిగె. చుక్కుకిత్తుకావున నీ, శబ్దంబునకు సంతాపయవమై
 చేరె. అందున నీదుకరుణ, అనురూపంబాయె. వికల్పంబుగావున దుగాగమవిరహి
 తంబైన రూపాంతరంబు నీకరుణ, అనియగును. ఇట్లే నాదునేరిమి, ఇత్యాదులందూ
 హించుకొనునది. వక్తకు సమాసరచనయందిచ్చ లేనియపుడు నీదికరుణ, ఇత్యాదిక
 ముగా నుండును. ఉత్తరపదంబనియుఁ బూర్వపదంబనియు వ్యవహరించుట సమాసఘ
 టకపదంబులకే గనుక నీసూత్రంబునందు సమాసమం, దని వేరనుడువనవసరంబులేదు.
 కొందఱు సూత్రంబులో నేకవచనంబులైనయుష్మదస్మదాత్మార్థకంబులు-నీ-నా-తా,—
 శబ్దంబులే గ్రహింపఁబడుననియు, దానం జేసి మీదుకరుణ, మీదు నేరిమి,
 తమదురూపు, ఇత్యాది దుగాగమయుక్త బహుత్వవాచక రూపంబులు సాధువులు
 గావనియు వివరింప సాహసించుచున్నారు, ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందు దీనికి మూల
 సూత్రము యుష్మదస్మదాత్మభ్యః ద్వితివర్ణకః సూ. 26, అని హలంత పరిచ్ఛేదంబు
 నందు రచియింపఁబడియె. అన్పటి పూర్వోత్తర సూత్రంబుల ప్రకరణంబునం గూడ
 నేకవచనంబులైన యుష్మత్ప్రిభృతిశబ్దంబులన్న యర్థంబురాదు. అస్మద్యుష్మద్వాచ్యా
 దేకత్వ ఇతో నిఘీ; హలం. 36. సూ. పరేషాంతు ధర్మోత్తమమధ్యమవత్; హలం.
 37 సూ, ఇత్యాది సూత్రంబులయం దేకవచనంబునందనియు, బహువచనమందనియు
 వచించుచు శాస్త్రవిధివిధింపఁబడు చున్నది. దునర్ణకవిధాయక ప్రకృతసూత్రం
 బునందు నట్టి వచనభేదంబు విశేషించి వినరింపఁబడలేదు. కాన నీదుకరుణ
 ఇత్యాదులవలెనే మీదుకరుణ, మీదునేరిమి, తమదురూపు, ఇత్యాది రూపంబులు
 నిరాంతకంబుగాఁ బ్రయోగింపందగు. కావుననే తే. గీ. నాకుజాతునిచే రఘునాయ
 కుండు| వ్యాసుచేఁ బాండివులు; కాలిదాసుచేత| భోజాదు; ప్రసిద్ధి నొందిరిభువినిదమదు
 న్దకలెల్లను గథలుగా నుడుగుకతన, అప్పక- 1 ఆ. తే. గీ. పంచవర్ణంబును గను

పట్టినట్టి పాల్లులను నాసికాక్షరంబులను గదిసి తనుదుపంచమములు దృతీయములు నగుచు నమదుబ్రాసంబులను వికల్పాహ్వయములు, అప్పక- కితి. అనుప్రయోగంబు లప్పకవిగారిచే బ్రయోగింపంబడినవి. సూత్రగతమైన యాత్మక శబ్దారకంబునకు బహువచనంబులో దుగాగమంబు దృఢంబగుచుండ నట్టియాత్మక శబ్దంబుతో సాహ చర్యంబుననున్న యుష్మదస్మదాత్మభ్యః స్వతివర్ణకః, హలం. 26 సూ. అనుసూత్రంబునకు బదులుగా త్వకమదాత్మభ్యోద్వితివర్ణకః, అనివాగనుశాసనంబు లాఘవంబుగ సూత్రం బు నేలరచింపలేదు? అట్లురచించినచో అర్థమాత్రాలాఘవంపు త్రోవ్వవంతుననంతే వై యాకరణాః, అను న్యాయంబున సూత్రంబునందు మాత్రాలాఘవంబును లభించుచుండును. త్వత్, షత్, శబ్దంబుల సాహచర్యంబున సూత్రంబులోని ఆత్మక, శబ్దంబును నేక వచనంబనియే గ్రహింపంబడును. కావున నేకవచన బహువచన సామాన్యంబుగా య, వర్ణకప్రాప్తి నిమిత్తమే యుష్మదస్మదాత్మభ్యః, అని యుభ గూర్థలాఘవంబునకై గురుసూత్రంబును రచియించెను. దానంజేసి వచనద్వయంబందును య, గాగమంబు నిర్దుష్టంబని యెఱుంగునది. బహువచనంబునందు య, గాగమంబురాదని యనవసర ప్రసంగవాచోయ్యుక్తి విజృంభణంబులు కొందఱు విచ్చలవిడి వెదజల్లుచుందురుగాని యయ్యవి యంతస్సారశూన్యంబులు.

12 సూ—గుణవచనంబులగు నల్లాదులకుంగర్మధారయంబునం దుగాగమంబు బహుళంబుగానగు.

నల్లనిగుఱ్ఱము - నల్లగుఱ్ఱము || నల్ల - తెల్ల - పచ్చ - ఎఱ్ఱ - చామ - తియ్య - కమ్మ - పుల్ల - విన్న - తిన్న - అల్ల - ఇత్యాదులునల్లాదులు.

వ్యా—గుణంబును జెప్పునట్టి నల్ల, తెల్లలైన శబ్దంబులకుఁ గర్మధారయ సమా

సంబునందు నిగాగమంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. నల్లనిగుఱ్ఱము. ఇచ్చట నల్ల + గుఱ్ఱము, అనియుండఁగా నిగాగమంబు కిత్తుకావున 'ఆద్యంతౌటకితౌ, అనునూ త్రంబునఁ బూర్వపదంతైన నల్ల, శబ్దంబునకు నంతమందువచ్చినది. పాక్షికంబు గావున 'నల్లగుఱ్ఱము' అను రూపాంతరంబులగును. ఇశ్లే, తెల్ల, పచ్చ, ఎఱ్ఱ, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల, విన్న, తిన్న అల్ల' మన్నగు నల్లాదులకు రూపద్వయంబు గ్రహించునది. బహుళంబని చెప్పటచేత 'చక్క, చిక్క, ఇత్యాది గుణవాచకంబుల కంటె నిగాగమంబు నిత్యంబును, చిన్న, పెద్ద, దొడ్డ, సోగ, కోల' ఇత్యాలయందు నిగాగమాభావంబును, ఉకారాంతంతైన 'సవురు' శబ్దంబుకంటె నిగాగమంబును, పూర్వోత్త్యంబున కత్త్యంబును గలుగునని గ్రహించునది. మూలంబునందు నదంతగుణ వచనంబులనుట యావశ్యకంబు. ఆందున 'తొడమ్మి, వెలిదామగ' ఇత్యాదులందు నిగాగమంబులేదు.

13 సూ—ద్విరుక్తంబగుహల్లు పరంబగునపుడాచ్చికంబగు దీర్ఘంబునకుప్రహస్వంబగు.

వ్యా—ద్విత్వహల్లు పరంబగునపు డచ్చితెలుంగు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు గలుగును.

14 త్రికంబుమీఁది యసంయుక్తహల్లునకుద్విత్వంబుబహుళంబు గానగు.

అక్క-న్య - ఆకన్య || ఇక్కాలము - ఈకాలము || ఎల్లోకము - ఏలోకము - అయ్యశ్వము - ఆయశ్వము || బాహుళకముచే నూష్ణ రేఖంబులకు ద్విత్వంబుగలుగదు - ఆరూపము - ఈశబ్దము - ఏషండము - ఆసుకృతి - ఆహాయము.

వ్యా—'ఆ, ఈ, ఏ, అను త్రికంబుకంటె బరంతై యొంటిగానున్న హల్లునకు ద్విత్వంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ. అక్కన్య. ఇచ్చట గన్యాశబ్దంబుతో

నైదనసూత్రంబు చే నాకారంబు పూర్వపదంతై 'ఆ + కన్య, ఇట్లుండఁ బ్రకృత
 సూత్రంబునఁ గకారంబునకు బాహుళకంబై ద్విత్వంబుగలిగి 'ఆ + క్కన్య, అయ్యెను
 తరువాతఁ బదుమూడవ సూత్రంబుచేఁ బూర్వపద దీర్ఘకారంబు హ్రస్వంబయ్యెను.
 (అక్కన్య) ద్విత్వంబు బాహుళకంబుగావున రానియస్పదు హ్రస్వంబు గలుగదు.
 ఇట్లే 'ఇక్కలము' ఈకాలము; ఎల్లొకము; ఏలొకము; అయ్యశ్వము, ఆయశ్వము,
 ఇత్తొమల మందుఁ బ్రక్రియపూర్వకీతిని నూహించునది. (మూలము) బాహుళకముచే
 నూష్మరేఫంబులకు ద్విత్వంబుగలుగదు. ఉ. ఆరూపము, ఈశబ్దము, ఏవండము, ఆసు
 కృతి, ఆరూపము (వ్యా) బాహుళకమునుబట్టి శవసహరేఫంబులకు ద్విత్వంబుగలు
 గదు. మూలంబులోని రేఫశబ్దంబు శవసహరేఫంబునకును గ్రాహకము. దానంజేసి 'ఆత్తాఁ
 గ, ఇత్తొనశక బరేఫస్థలంబులందు ద్విత్వంబురాదు. కొంసలు 'ఆకడ, అక్కడ, ఈ,
 కడ, ఇక్కడ; ఏకడ, ఎక్కడ, అనునూపంబు లీసూత్రంబుచే సాధువులనియు, వర
 లోపంబుగలిగి ఆడ, ఈడ, ఏడ, అడ యూపంబులు గ్రామ్యంబులగుటంజేసి యగ్రా
 మ్యంబులనినను, ఘోషించుచున్నార. ఇందులకుఁ బ్రమాణంబులు. తే. గీ, తెగిలివర్ణం
 బులిమ్మక పుట్టెనుగని నియమమెడలించి పల్కునవి యెంతలంప! గ్రామ్యమగుచుండె
 నొరులఁదగ నెకువోటఁ జెప్పెనునది కలభౌతశిఖరిసదన' ఆ. నె. ప్రాకటముగఁ
 గృహల నాడదనీకడ! యనుదుఁ బల్కువోటఁ నాడనీడ | యనిన వర్ణలోపమగు
 ఫలములకు ఫలాలనంగ మౌచ్చనీలకంఠ, స్వల - అచ్చ. ప్రిక, నీ. పంచాకుమ
 య్యతో పంచాకుమయ్య నాటిదెన్నుతగు మమ్మావలంచి | యేగగొంటూరమ్మ యే
 దాబువోదాబుసూ నేటివారు చేనేటివారు! నాడిగరాళితోఁ బాడిగవోకుమి యీడే
 కదామమ్మ యినుతినీసె! పంపేరు తెంపేరు పాడేరు సూనేరు యిందాము కందాము
 పొందుమిస్తి ఆ. అనుకు దవ్వనెగడు నమనలె నిమనలె! నాడనీడ నేడ నచ్చ నిచ్చ!
 మోయ గాయ చేయమోను దాడ్పాముడు! గద్ద పంగగ్రామ్యమయ్యె, ఆంధ్రభాషాభూ
 మును. ఇట్లు సైగ్రంథంబులయందు ఆడ, ఈడ, ఏడ, అనునవి గ్రామ్యంబులని
 చెప్పుట యనువదర్శనమూలకంబు; ఈక్రింది మహాకవిప్రయోగందులయునికి, యెఱింగి
 బుద్ధిమంతులు శాస్త్రీయరూపంబులని గ్రహింతురుగాక !! ఆగడ, అఱమినను జిగురు
 నకునగునెకంటకమాడఁ జాటుకుమనె వేటొక్కవోటఁ గంటకమాడ, మను రితి.

తరువోజ. వీ నేడనించాడు లేడ వారలకు సెప్పడు ముగ్గురు నేను నీడను, భార-
 ఆర- 2ఆ. చ. అసమున మీదెటుంగక మహాగ్రహవృత్తి గవంగిచెన్నెరక
 బసులకుఁ గూయిగాఁ జనియెఁ బాపఁడు కారవనేన రేడయెం! తిసకుటయేడ
 భార-విరా-5ఆ.

15 నూ—కృతహ్రస్వంబగు త్రికంబుమీఁదిచోటు శబ్దంబునో
 త్వంబున కత్యహ్రస్వంబులు విభాషనగు.

అచ్చోటు - అచ్చటు - అచ్చొటు || ఇచ్చోటు - ఇచ్చటు -
 ఇచ్చొటు || ఎచ్చోటు - ఎచ్చటు - ఎచ్చొటు || పీనిద్విత్వంబునకు వ
 క్ష్యమాణవిధిచే బాక్షికంబుగలోపంబగు - అచటు - అచొటు - ఇ
 చటు - ఇచొటు - ఎచటు - ఎచొటు || ముచ్చోటులు - ముచ్చటు
 లు - ముచ్చొటులు - అనురూపంబులు ప్రయోగంబులం గానంబడి
 యెడి.

వ్యా—పదుమూడవ సూత్రంబుచే హ్రస్వంబును పొందిన 'అ, ఈ, ఏ' శబ్దంబు
 లమీఁది చోటుశబ్దంబు నోకారంబున కకారహ్రస్వంబులు విభాషగానగును. ఉ. 'అ
 చ్చోటు, అచ్చటు, అచ్చొటు, 'అచ్చోటు' ఇచ్చటఁ బదుసాల్గినసూత్రంబుచే ద్వి
 త్వంబును, పదుమూడవసూత్రంబుచే హ్రస్వంబును గలిగె. 'అచ్చటు' ఇచ్చట ద్విత్వ
 హ్రస్వంబులపిదపఁ బ్రకృతసూత్రంబున 'చోటు' శబ్దంబుయొక్క యోకారంబున
 కకారంబయ్యె. 'అచ్చొటు' అకారంబు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంబున నోకా
 రంబు హ్రస్వంబయ్యె, ఇట్లే 'ఇచ్చోటు, ఇచ్చటు' ఇచ్చొటు, ఎచ్చోటు, ఎచ్చటు,
 ఎచ్చొటు' ఇత్యాదులయందుఁ బ్రక్రియాంశంబు నూహించునది. (నూలము) పీని
 ద్విత్వంబునకు వక్ష్యమాణవిధిచే బాక్షికంబుగ లోపంబగు. వ్యా—ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదం
 బునందు నెనిమిదవసూత్రంబందలి వక్ష్యమాణవైకల్పికద్విత్వలోపవిధిచే గ్రింది 'చ'
 కారంబునకు లోపంబు వైభాషికంబు. ఉ. అచటు, అచొటు; ఇచటు, ఇచొటు;

ఎగులు, ఏగులు. (నూలము) 'నుచ్చులు, ముచ్చులు, ముచ్చులు' అను
 రూపములు ప్రయోగములం గానంబడియెడి. వ్యా—అనగా ప్రాప్యంబులైన 'ఆ,
 ఈ, ఏ, అను వానిపైనినచ్చు 'నోటు' శబ్దంబుయొక్క యోకారంబున కత్వ ప్రాప్యం
 బులు విధింపంబడెను. కాన 'నూలము' శబ్దంబుపైనినచ్చు 'నోటు' శబ్దంబునందత్వ
 ప్రాప్యంబులు ప్రయోగింపబడును. 'క|| కటకట పేరినపెన్నె | తుట జొత్తిలియున్న
 మోముతోడం గొడుక | న్చుటఁ బడియున్నాఁడో య|నొచ్చుటఁ జూపెడువారులేరె
 చూచెదవానికొ భార. 'తే|| గీ|| చరణములు కేళ్లుగడిగి ముచ్చట్లు చూచి | పీకమున
 నుండి కాళ్లునాఁ బృథివిమోపి | యర్థి నాప్రోశనమును బ్రాణాహుతులును | గొనిగృహ
 నుండు మానియె తుడువవలయు 'ప్రజ్ఞ-ఆచా-కాం. తత్కంఠలవానికిఁబ్రయోగంబులు
 సులభము.

16 నూ—ఉత్తమపదం బగుచోటు శబ్దముటాక్షరమునకు లో
 పంబు విభావనగు.

చోటుశబ్దం బౌపవిభక్తికంబు గావున దాని యంతిమాక్షరంబు
 సప్తమ్యాదేశమయిన యకారంబుతోడం బాక్షికంబుగ లోపించుననియ
 ర్థము || అచ్చోచున్నాఁడు - అచ్చోటనున్నాఁడు - ఒకచోనుండె -
 ఒకచోటనుండె.

చోటుశబ్దంబౌపవిభక్తికంబుగావున దానియంతిమాక్షరంబు సప్తమ్యాదేశమైన
 యకారంబుతోడం బాక్షికంబుగ లోపించునని యర్థము. ఉ. అచ్చోచున్నాఁడు,
 అచ్చోటనున్నాఁడు; ఒకచోనుండె, ఒకచోటనుండె.

వ్యా—సమాసంబులో నుత్తరపదంబైనట్టియు, అన్చికపరిచేద్యంబులోని 'ము
 ప్పది, యెనిమిదవనూత్రింబుచే నంతంబునందకారాశేషంబుగలిగినట్టియు 'చోటు'
 శబ్దంబుయొక్క యకారయుక్త టకారంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగానగును. అనగా

జోటుశబ్దం బాపవిభక్తికంబుగావున దానికడపటి యక్షరంతైన టకారంబు సప్త మీవిభక్తియం దాదేశంతైన యకారంబుతో సహితంబు నైకత్వికంబుగా లోపించును. 'అచ్చోరున్నాడు' ఇచ్చట నాచ్చికపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియొనిమిదవ సూత్రంబుచే సప్త మీవిభక్తి కత్వంబురాగా నకారయుక్త టకారంబునకుఁ బ్రకృత సూత్రంబుచే నైకత్వికలోపంబు. లోపాభావంబున 'అచ్చోరున్నాడు' ఇట్లే ఒక చోనుండె, ఒకచోటునుండె' ఇత్యాదులు

17 నూ—సమానాధికరణంబగు నుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు మూడుశబ్దము డువర్ణంబునకు లోపంబును మీదిహల్లునకు ద్విత్వంబునగు.

మూడుజగములు ముజ్జగములు - మూడులోకములు-ముల్లోకములు.

వ్యా—సమానవిభక్త్యంతపదంబులలో నుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు మూడు, శబ్దంబు డువర్ణంబునకు లోపంబును, మీదిహల్లునకు ద్విత్వంబునునగు. ఉ. మూడుజగములు, ముజ్జగములు. ఇచ్చట 'మూడు + జగములు' అనియుండ 'జగములు' సమానాధికరణంబు (బో)హ్యునియందు బ్రాహ్మశాస్త్రంబువోలె జగత్తులయందు జగత్త్వరూపధర్మంబును, త్రిత్వరూపధర్మంబును నున్నందునఁ ద్రైరేండుధర్మంబులకు జగత్తులేకాధికరణంబు) కావున డువర్ణలోపంబుగలిగి పై జకారంబునకు ద్విత్వంబు గలుగఁగాఁ బదుమూడవసూత్రంబుచే 'మూ' శబ్దంబునకు హ్రస్వంబుగఁగె. లోపము వికల్పంబుగావునఁ బక్షంబున మూడుశబ్దంబు ప్రకృతి భావంబుతోనుండు. ఇట్లే మూడులోకములు, ముల్లోకములు. కొన్ని సూత్రంబులలో మూలసూత్రంబునందు 'డుబ్బర్ణంబునకు' అని. పాఠముగలదు. అయ్యది ప్రామాదికంబు. నకారంబునైన యుత్తరపదంబు పరంబగునపుడు పూర్వపదాంతిచుడకారంబునకు నకారంబగు. ఉ. రెన్నాళ్లు (రెండు + నాళ్లు) మూన్నాళ్లు (మూడు + నాళ్లు, వేన్నాళ్లు) (వేడి + నీళ్లు.) (క|| పదిదినము లైనున్నాట్టె || పకపక రెన్నాళ్లు కొక్కరక నుకొరకు)

భార- ఆది. 1 అ. : తే|| గీ|| చెఱగుమానినమాన్నాన్తు నిగ్గుతోడఁ | బతికలోకనే
మార్గంబు పరిహరించి' కాశిక- 2 అ. నీ|| గీ|| నరవరోత్తమానేడు నమాన్నాశ్శుచుండి |
యుసురుగొన వెంటఁ దరిగడు నసురయొకఁడు' మను- 4 అ. తే|| గీ|| ఏశ్వనీశులనొండె
వేన్నీశ్వనొండె | గడునటాతదోమిననొండె గలుగుచున్ది' మార్కం. 3 ఆ.

18 సూ—ద్విగుప్తస కేకవచసంబు ప్రాయికంబుగానగు మిశ్రం
బునకుఁ గాదు.

✓ ముచ్చిచ్చు - ముక్కూరు - ముప్పాత్రిక - ముత్త్రోవ - మువ్వి
ధములు

వ్యా—ద్విగుప్తసంబున కేకవచసంబు తలచుగాఁ గలుగును. మిశ్రసమాసం
బునకుం గలుగదు. ఉ. ముచ్చిచ్చు. ఇచ్చట సంఖ్యావాచకంబగు 'మూడు' శబ్దంబు
పూర్వపదంబయి యుత్తరపదార్థప్రాధాన్యంబు గలిగినందున ద్విగుప్తయ్య. 'మూడు +
చిచ్చు (లు)' ఇట్లుండఁ బడు నేడవసూత్రంబున 'మూడుశబ్దాంత్య' షర్ణంబునకు లోపం
బును, పర 'చ' కారంబునకు ద్విత్వంబును గలుగఁ బడుమూడవసూత్రంబున 'మూకా'
రంబు ప్రాప్తంబయ్య.) ప్రకృతసూత్రంబున 'నేకవచసంబు, ఇట్లే 'ముక్కూరు, ముప్పా
త్రిక, ముత్త్రోవ' ఇత్యదుభా. నీ|| గీ|| మున్ను ముచ్చిచ్చునువిరాళిఁ గొన్నచోటు |
కనుపపులు వేల్పురపపాలుఁగొన్నచోటు' మను- 2 అ. అ|| ప|| వేల్పు శేరుకడలివెలఁదు
కముత్త్రోవద్రమ్మరనఁగ నొప్పు విజగంగ, ఆంధ్ర-దేవ. 'క|| వీరకబలితంచినల్లడఁ
దాఁకినఁగడు నన్ది ఘోరతంతిశరహాతన | మూకలు' భార- ఆది- 4. 'మువ్విధములు'
విధాశబ్దంబు సాంస్కృతికంబుగావున మిశ్రసమాసంబు. అందున 'నేకవచసంబు'రా లేదు.
విధాశబ్దంబు కంఠరాదులలోనిది. (మా-తత్స-66 మా) కానఁ గ్లిబశుల్యంబై తత్సమ
పరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియవసూత్రంబుచే ముగాగమంబునొండె. ఒకానొకచో మిశ్ర
ద్విగుప్తసమాసంబేకవచసాంతంబు ప్రయోగంబులం గానంబడియెడి. క|| తక్కినసైన్య
ములని లోఁ | జిక్కి పరాబుక్కుత నొలఁగిశివుఁడును భీతిక | బొక్కుచు నలసత
మయి నన్దిక్కుదిరిగి నిలచి యావులిందుచునుండెన్, ఉ. హరి- 6 ఆ. ఉ|| అస్తాక

నిజప్రభావములు సూపెడుగద్దెయ మీదనెక్కి ముగ్ధకము గాన యేలుగతి
లోలవిలోనన యేమి చెప్పుగుకొ, పారి - 1 ఆ. ముక్కుహూగ్గమునను,
జైమిని-7 ఆ.

19 సూ—కొండొకచో సమాసంబులందు నామ్యాదికనుమ్మా
దుని మువర్ణంబులు పచ్చవర్ణంబులగు.

నాపచేను - పాపతేడు || కనుపపులు - జనుపనార|| నాము -
పాము - పేము - వేము - అమ్ము - ఎమ్ము - ఇవి నామ్మాదులు ||
కనుము - ఇనుము - ఉడుము - ఎనుము - జనుము - మినుము -
ఇత్యాదులు కనుమ్మాదులు.

న్యా—కొన్నిచోటల సమాసంబులందు 'నాము' మొదలైనశబ్దంబులయు,
'కనుము' మొదలైనశబ్దంబులయు, మువర్ణంబులకు గ్రహంబుగాఁ బూర్ణంబును,
(ప) పవర్ణంబునునగు. ఉ. నాపచేను. 'నాము + చేను' ఇట్లుండఁ బూర్వశబ్దాంత్య
మువర్ణంబునకుఁ బచ్చవర్ణంబు గలుగునయ్యుచిత్తుగావునఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని పరి
దొమ్మిదనసూత్రంబున దీర్ఘంబుపై వర్ధానుస్వారంబు గలిగెను. ఇట్లే 'పాము, (పాప
తేడు) ప్రేము, (ప్రేపసజ్జ) వేము, (వేపచెట్టు) అమ్ము, (అంపకోలలు) ఎమ్ము, (ఎం
పగూడు); ఇత్యాదులు. పవర్ణంబునకుఉ. కనుపపులు. 'కనుము + పులు' : (గడ్డి) ఇట్లుండఁ
బ్రకృతసూత్రంబున మువర్ణంబునకు 'ప' వర్ణంబువచ్చెను. ఇట్లే 'జనుము' (జనపనార)
ఇనుము, ఉడుము, ఎనుము, మినుము' ఇత్యాదులూహ్యంబులు. నీ|| తగునీవరపుఁ దెగ్గ
తడవులనిడుపడు పాపతేడన శేషఫణికిసంజ్ఞ, ఆంధ్రభా-పాతాళభోగినర్దము. క||
అను టయురసలింగమునిడు | తనవట్టువ ప్రేపసజ్జనంతపుబరణి, మను-1 ఆ. ఆ||

వె|| ఒక్కయొలుకుతేడు నక్కకొమ్మును నిట్టి | గోఱదంబుజున్న నాపప్పు | సీలిగ
లుల యంపకోలలు సెలవిండ్లు | గానుకిచ్చి కరయుగంబు మొగిచి' మను-4 ఆ. 5|| గి
మున్ను ముచ్చిచ్చును విరాళిగొన్న చోట (కనుపపులుచేట్టు వచ్చి. అంపగడ్డుచోట)

మను-2 ఆ. 'ఇ|| పరశుమేను పౌండ్రుకతో జనపనాన తెలియన విప్రముశికికా' ఇ
త్యాదులు.

✓ 20 సూ — నిక్కలాదులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.
నిక్కల - కవ్వడి - పువ్విలుకాడు || ఇత్యాదులు.

వ్యా—'నిక్కల' మొదలైన సమాసంబులయందు పూర్వపదం బాద్యక్షగ
శేషంబులటయు, సుత్తరపదాదివర్ణంబు ద్విత్వంబు నొందుటయు' నిత్యానికార్యంబులు
ప్రయోగశరణంబులై యుండును. ఉ. నిక్కల, కవ్వడి, పువ్విలుకాడు మొదలైనవి.
'నిక్కము + కల' ఇచ్చట 'నిక్కము' శబ్దంబాద్యక్షరంబుతో శేషించె. ఉత్తరప
దాదియైన కకారము ద్విత్వంబునొందె. 'కవ-||-వడి + కాడు' ఇచ్చట కవశబ్దంబాద్య
క్షగశిష్టంబులటయు, ఉత్తరపదపదకాగంబు ద్విత్వంబునొందుటయు, తత్పనుపరిచ్ఛేదంబు
లోని పనునొకండవ మాత్రంబు చేనయిన కాప్రత్యయంబు లోపించుటయు, గణిగ.
'కవ్వడి' శబ్దం బికారాంశంబు గావునఁ దత్పనుపరిచ్ఛేదంబునందలి నలునదినాలుగవనూ
త్రయంబుచేఁ బ్రత్యయేక సవనలోపంబు. పువ్విలుకాడు' ఇచ్చట మత్వార్థంబునందుఁ దద్ది
తపరిచ్ఛేదంబునందలి పనునొకండవ మాత్రంబుచే 'కా' ప్రత్యయంబు గలుగంగ డువర్ణ
కంబు. క- నాకలనిక్కలయయ్యెడు | శోకింపను మాహ్మనీవు సుందరిపుణ్య | శ్లో
కుశితశోకునకులప | వేరుబ్రియని నొండగలుగు వేగమెనీకుకా' భార-ఆర-6 ఆ.
క|| కడగిద్రుపదానుజాడునె | వ్వడికవ్వడి నేనెనూలు వాడిశరంబుల్' భార-ఆర-
6 ఆ. ఉ|| పువ్విలుకాడు నాహ్మసయముకా నొగిలించుమనున్నవాడు' ఉ-రా-7ఆ.

21 సూ — ఆకారంబున కామ్రేడిశంబునకుందదర్థకంబున కయి
యాయియనుశబ్దంబులు విభాషనగు.

వక్ష్యమాణ విధిచేతనయి యనుదాని కైకారాదేశంబునగు || ఆ
యయికాలము - ఆయాయికాలము - అయ్యయికాలము - అయ్యా

యికాలము - అయికాలము - అయ్యైకాలము - ఆయాకాలము - ఆ
యక్కాలము - అయాకాలము - అయ్యక్కాలము.

వ్యా—తద్వబ్ధ మిచ్చునట్టి యామేడితాకారంబునకు 'అయి' 'ఆయి' అను
శబ్దంబులు పర్యాయముగ నుండును. (యాలము) నన్యమూనిధిదేత నయియును దాని
పై కారాదేశంబునకు. వ్యా—క్రియాపరిచ్ఛేదంబునందలి నూటమూడవ సూత్రంబుచే
'అయి' శబ్దంబునకై కారాదేశంబు గలుగును. ఉ. అయయికాలము, ఆ గాయికాల
ము, అయ్యయికాలము, అయ్యాయికాలము, ఆయైకాలము, అయ్యైకాలము, ఆయాకాల
ము, ఆయక్కాలము, అయ్యక్కాలము, అయ్యక్కాలము, 'అయయికాలము' (ఆ +
ఆ + కాలము) ఇచ్చటబగంబైన యాకారంబునకు 'అయి' 'ఆదేశంబును, సంధిపరిచ్ఛేదం
బులోని మూడవసూత్రంబుచే యడాగమంబును గలిగెను. 'ఆ గాయికాలము' పగంబ
యినయా కారంబునకు వైభాషికంబైన యాయినాదేశంబు. 'అయ్యయికాలము' ప
రాకారంబునకు యడాగమమాయి గూదేశంబులుకాగాఁ బదునాల్గవ సూత్రంబుచే ద్వి
త్వంబును, పదుమూడవ సూత్రంబుచే మొదటి యాకారంబునకు హ్రస్వంబునయ్యె.
'అయ్యయికాలము' యడాగమంబును, పరాకారంబునకాయి గూదేశంబునుగాఁగ,
బదుమూడవ పదునాలుగు సూత్రంబులచే హ్రస్వత్వంబులు. 'ఆయైకాలము' ఇటుబ
రాకారంబున కాదేశంబయిన 'అయి' క్రియాపరిచ్ఛేదంబులోని నూటమూడవ సూ
త్రంబుచే వైకారాదేశంబును, సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని మూడవ సూత్రంబుచే
యడాగమయకారంబును నయ్యెను. 'అయ్యైకాలము' యడాగమయకారంబు
నకుఁ బదునాలుగవ సూత్రంబుచే ద్విత్వంబును, పదుమూడవ సూత్రంబుచే మొదటి
యాకారంబునకు హ్రస్వత్వంబునునయ్యె. 'ఆయాకాలము' 'అయి' 'ఆయి' ఆదేశంబులు
భయంబును విభాషగాన, పరాకారంబు ప్రకృతితోనుండ యడాగమంబుగలిగె. 'ఆ
యక్కాలము' ప్రకృతితోనుండిన పరాకారంబుమీఁది కకారంబునకుఁ బదునాల్గవ
సూత్రంబున ద్విత్వంబును, పదుమూడవ సూత్రంబున నాకారంబునకు హ్రస్వత్వంబు
నునయ్యె. 'అయ్యక్కాలము' ప్రకృతితోనుండిన పరాకారంబునకు యడాగమంబురా
గాఁ బదునాలుగవ సూత్రంబుచే యకారంబునకు ద్విత్వంబును పదుమూడవ
సూత్రంబుచే మొదటి యకారంబునకు హ్రస్వత్వంబును గలిగెను. 'అయ్య

క్కాలము' పరాకారంబుమీఁది కకారంబునకుఁ బదునాఁగన సూత్రంబుచే ద్విత్వంబును, పదుమూడవ సూత్రంబుచేఁ బరాకారంబునకుఁ ప్రాప్త్యత్వంబును, పైసూత్రంబుల (14-13)చేత సేక్రమంబుగా యదాగమయ కారంబున కుద్విత్వంబును, మొదటి యాకారమునకుఁ ప్రాప్త్యత్వంబును గలిగె.

✓22 సూ—బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యంబులుం గానంబడి యెడి.

ముక్కంటి - కడలిరామాలి - నలున - గట్టువిలుతుఁడు.

వ్యా—|| బహువ్రీహి సమాసంబుయొక్క యంత్యంబున టి' కారంబుమొదలైన కార్యంబులు చూపఁబడిని. ఉ. ముక్కంటి; కడలిరామాలి; నలున; గట్టువిలుతుఁడు. 'ముక్కంటి' (మూఁడుకన్నలు గలవాఁడు=ఈశ్వరుఁడు) అను బహువ్రీహియందు సమాసాంతంబగుట టి' వర్ణంబయ్యె. అచ్చిక పరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిమూడవ సూత్రంబుచే టి' వర్ణంబునకు ముందు పూర్ణబిందువు గలిగె) కడలిరామాలి' ఇచ్చట 'మూలు' శబ్దంబుకారాతంతైనను బహువ్రీహిఘటకంబు గావున నికారాంతంబు సమాసాంతంబయ్యె. సముద్రుఁడను రాజుయొక్క గర్భముగలది=లక్ష్మి. ఇకారాంతంబగు చూడేశబ్దంబు గలను. అపసంబుతో సమాసంబుచేసినప్పుడు సమాసాంతకార్యం బనవసరంబు. అప్పుడు షష్ఠీతత్పుగువంబుచే నీయర్థంబు లభించును. 'నలున' ఇచ్చట నుత్తర పదంబు 'వా' శబ్దంబు. నోదర్థము. నాలుగునోళ్లు కలవాడన్న బహువ్రీహియందు 'వా', శబ్దంబుహ్రస్వంబయ్యె. నృత్తియందు 'నాలుగు', శబ్దంబునకు హల్లుపరంబుకాఁగా 'నలు', ఆదేశంబయి 'నలున', అను రూపంబు సిద్ధించె. గట్టువిలుతుఁడు, పర్వతంబు ధనుస్సుగాఁ గలవాడను బహువ్రీహియందు 'త', కారంబు సమాసాంతంబయ్యె.

23 బహువ్రీహినిస్త్రీవాచ్యంబగుచో నుపమానంబుమీఁది మే మనకుబోడియగు.

అలరుబోడి - ననబోడి - పూబోడి - విగిబోడి.

హ్య—బహువ్రీహి సమాసంబుచేత 'వనిత' వాచ్యమైనపు డుపమానపదంబు మీఁది 'మేను' శబ్దంబునకు 'బోడి' శబ్దబాంధేశంబగు. ఉ. అలరుబోడి; ననబోడి పూబోడి; విరిబోడి. అలరుబోడి, పుష్పంబువంటి మేనుగలదియును బహువ్రీహి యందు 'మేను' శబ్దంబునకు 'బోడి' అనునది యాదేశంబయ్యె. ఇట్లే 'ననబోడి, ఇత్యాదులు బహువ్రీహి సమాసంబులనియు, వానియందలి 'మేను, శబ్దంబునకు 'బోడి; అనునది సర్వాదేశంబైనదనియు, సూరిగారి యాశయంబు. వాస్తవంబున నాలోనిం పఁగా అలరుబోడి, తీరుబోడి, పూబోడి ఇత్యాదులయందు 'పోడి, శబ్దంబుగాని 'మేను, శబ్దంబున కాదేశంబుగావచ్చిన 'బోడి, శబ్దంబుకాదు. 'మేను, శబ్దాదేశంబైన 'బోడి, శబ్దంబనిసమ్మతించినచో 'మించుబోడి, ఇత్యాదులు సాధువులగునుగాని, 'మించు బోణి, ఇత్యాదిరాకారఘటిత రూపంబుల సాధువులగును. 'పోడి, శబ్దంబని గ్రహించి నచో 'బ్రక్తిర్ణక పరిచ్ఛేదంబులోని పదుమూడవ సూత్రంబునందు నడింగ్వానులలో 'పోడి, శబ్దంబున్నది కావున 'పోణి, అనురాకారఘటిత రూపంబు సాధునికటయేకాక 'మించుబోణి' ఇత్యాదిరూపంబులు శాస్త్రీయంబులగును. కావుననే యీక్రిందిపర యోగంబు సాధువగుచున్నది, నీ|| గీ|| మేటిరతులకు సురతాణి మించు బోణి,

తారా-4ఆ. మఱియు 'పోడి' శబ్దంబుపదంబగుచుండ నుదంతంబులకే గాక సరాజంతపూర్వపదంబులకు నుగాగమంబగును. అందున శా|| అయ్యా మీరలుబాడ బాగ్గిణులూ బాహాజన్ములో ద్రోవచక ! దియ్యంబోడి వరింపఁగా పసుకే తేజు మనాదిశ్యులో' పాంచా-రిఆ. ఇత్యాదుకారంత పూర్వపదక స్థలమ్ములందుఁ బూర్ణానుస్వారంబసాధువగు. 'అలరుబోడి, ననబోడి, విరిబోడి' ఇత్యాదులందుత్తర పదంబు 'పోడి' శబ్దంబుకావునఁ బూర్వపదంబునకు నుగాగమంబురాఁగాఁ బకారంబునకు సరళాదేశంబగుచో నాదేశసరళంబునకు మందునర్థబిందువును, పక్షంబునఁబూర్ణానుస్వారంబును గలుగును. కనకఁజైసమాసంబులందలిపూర్వపదంబుపై నర్థానుస్వారాదులుండవలయు. సూరిగారి మతంబునఁ బూర్వపదంబుపై నర్థానుస్వారంబు 'మించు బోణి' ఇత్యాదులందు రాకారంబును నశాస్త్రీయంబులు కావలసివచ్చును. కాబట్టి 'అలరుబోడి' ఇత్యాదులు బహువ్రీహి సమాసంబులనుకొని ప్రకృతసూత్రంబుచేబహువ్రీహిని 'మేను, శబ్దంబునకు 'బోడి' శబ్దాదేశంబు కలుగునన్నవిధికి సూరిగారిభ్రమ

యేయూలంబని గ్రహింపవలయును. 'మ॥ సుమనోవల్లరి యాసుధానరసియ సౌంధ్యోష్ణ
 దాద్దీవియా | కొమరుంబ్రాయపురంభయా చిగురుటాకుంబోడి నీకేతగ్గ' వసు. 'శా॥
పూవుంబోడి సుధాంశు బింబసుమమాపూర్ణాభిషేకప్రమీ | రావీలోత్పలవల్లెనోలె
 గనుగల్వోస్వ ప్పనాశీజనుల్, వసు- 13 ఆ. 'ఆలకుంబోడములు గుంజిగమ్మజానకీవజ్జ
 క్షణాబాసే | పలయంబుంబును దీప్తిమనీరెం పలంబిడన్మిపుపా | పలగంధీయిటిర
 మ్ము' పాంచా-4అ. 'మ॥ మెలుగుంబోడములు నీలసాగరరత్న మిన్నేటిబంగారుతా | -
 మరపుపువ్వుతో గ్రహింపబోవరత్ననశీ పరియము-11ఆ. 'మ॥ ఆయింట్టలో | మెలు
గుంబోడివనించె నోర్తుబహుకుంభిబింబితో ంకృత్యతా, వరాహ-9 ఆ. 'మ॥ చిగురుం
బోడి యెలుంగుదే యదుపతిస్త్రీలెన్వరేనిందులే గుగదా' కళా-3ఆ. 'క॥ యావన
 ముకలిగినప్పుడ | పూవులబోడలకుంబులభంగంబులుగా | కావిభవంబులకుంబు గొఱ
 యె' కళా-4ఆ. 'క. అలకుంబోడలలోపల | నలకుంబోడములు నీల సగ్గలమగు
 చుక | పలపూవాడక యుండుము | లెపూవునరించి వికచతామరసాక్షి' పా-1ఆ.
 'వేల్పుంబువుంబోండు' యయా-1ఆ. 'క॥ ఏ | ప్పట్టిననలరినమకలం బాట్టపువారల
 కుదేరు పూవుంబోడి యయా 3ఆ. 'క॥ మునుఘొల్లికదే విరిగిం | ననహాతుక
 గారవించి తెలిసింబు' యయా 3ఆ. 'మ॥ అలకుంబోడలమిన్న యాముగులయా
 యంబంపురాచిల్క-హా' నీయా 2ఆ. 'క॥ పలుమలులప్రభోమగు నీ | పరిరాసుంబోడి
 నెమ్మితకుకొల్పంగి' నీయా 3ఆ. 'క॥ తులుకలనడకలు తడబడ | పరిరాకుంబోండ్ల
 నడలు తడబడచొడగక' అచ్చ-బాలకాం. 'క॥ రాకొనురుజూచి యన్నిగు |
రాకుంబోడియు నలంతియె యిల్లుచునో, అచ్చ-బాలకాం.

24 ద్వంద్వంబునందు ఋకారంబునకు రవిర్ణంబువిభాషనగు.

మాతృపితలు - మాతాపితలు - ఇత్యాదులు.

పో—ద్వంద్వసమాసంబునందుఁ బూర్వపదాంతంబైన ఋకారంబునకురవల్లంబు (క్రావడి) వైకల్పికంబుగా నగును. ఉ. మాత్రపితలు; మాతాపితలు. 'మాతృపితలు' ఇచ్చటఁ బూర్వపదంబైన 'మాతృ' శబ్దంబు ఋకారాంతంబు, ఈసమాసంబు సిద్ధసమాసంబు. 'అనఙ్మతోద్వంద్వే' అనుసూత్రంబుచే నుత్తరపదంబు పరంబగుచుండఁ బూర్వపద ఋకారంబునకు విధింపబడుచున్న యానజాదేశంబునుబాధించి యంతకుమున్ను ప్రకృతసూత్రంబుచే రేఫాదేశంబు కలుగుననిభావంబు. రేఫాదేశంబు రానియపుడు 'అనఙ్మతోద్వంద్వే' అనుపూర్వోక్త సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రంబున నాఋకారంబున కానజాదేశంబుగలిగి 'మాతాపితలు' అగును, ఈరేఫాదేశంబు 'ద్వంద్వైర్వాణికేక్షీర్ణాత్పరతోపివికల్పతః' అనుకారికచేతను గీర్వాణద్వంద్వ సమాసంబునందు (సిద్ధసమాసమందు) డీర్ఘంబుతరువాత పచ్చుఋకారంబునకు రేఫాదేశంబు కలుగునని చెప్పటచేత 'మాత్రపితృబుద్ధినంభోధపుత్రః'గొలుతు, ఇత్యాది కవిప్రయోగంబులు సాధువులయ్యె. హ్రస్వంబుతరువాతపచ్చు ఋకారంబునకు నీసూత్రంబుచే రేఫాదేశంబుగలుగదు. అందున పితృపుత్రులు, అన్న యానజాదేశయుక్తరూపంబే సాధువగునుగాని పితృపుత్రులు, అని రేఫాదేశసంయుక్తరూపంబు శాస్త్రీయంబుకాదు. గీర్వాణద్వంద్వసమాసంబునందు (సిద్ధసమాసము) హ్రస్వంబుతరువాతిపూర్వపదసంబంధి ఋకారంబునకు రేఫంబు రాదుకావుననే యీక్రిందిపద్యంబునఁ బితృశబ్దంబు రేఫాదేశాంతము కాలేదు. క॥ నామములఁ బిత్తసితామహా | నామంబులమగ్గ బిరుదనామంబుల సాం గ్రామికులెఱింగింతురుదము | నామైన నీమొనను జూక్కులడరకయున్నకొ., మఱియు నీరేఫాదేశంబు సంస్కృతస్వంద్వంబునందు నానజాదేశంబువోలె సమాసచరమాక్షరమైనపదము (కడపటిపదము) పరంబగునప్పుడే దానికిఁ బూర్వంబైన పదంబుయొక్క ఋకారంబునకు వచ్చునుగాని బహుపదంబులు మేళగించిన ద్వంద్వంబునందు ఋకారాంతపదంబు కడపటిపదంబునకుఁ బూర్వంబుదుండనిచోఁ బ్రకృతరేఫాదేశంబు రాదని యెఱుంగవలయు. కావుననే రేఫాదేశరహితంబులైన యీక్రిందిప్రయోగంబులు సాధువులగుచున్నవి. తే॥ గీ॥ మాతృపితృనారపుత్రక భ్రాతృశతస | హస్రకంబులు సంస్కృతిననుభవింపఁబడియె నందులనెవ్వనికడలువాఁడు || నరుడనిత్యత నూహింపుటరయనిరవు' క॥ మాతృపితృ గురుమవక్కఁగ | నేతెనివున, ఇచ్చటి ద్వంద్వంబునం

గు మాతృశబ్దము కడపటిపదమునకు ముందురాలేదు. కావున రేఫాదేశయుక్తంబు
 గాని యానజాదేశయుక్తంబుగాని కాలేదు. (ఉ॥ త్పత్రియనంశులై ధరణిగావఁగఁ
 బుట్టినవారు బ్రాహ్మణాః । త్పత్రియవైశ్యశూద్రులనఁగాఁ గలనాలుగు జాతులకొన్వ
 చా । రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితుఁగావిన యట్లురామమాం । ధాతృరఘక్షితీశు
 లు ముదంబునఁ గావించె యేయుగంబునకొ, భార-ఆది. 2 ఆ. ఈపద్యంబునందు
 మాంధాతృరఘక్షితీశులు, అనిన ద్వంద్వంబునందు మాంధాతృశబ్దంబు రేఫాదేశయు
 క్తంబై భారతంబునందున్నట్టులెంచియడిసము సూరకవి. (గీ॥ ధరయుకారాంతశబ్దంబు
 ద్వంద్వమైన । రేఫమునునుఁ బ్రవర్తిల్లుదృఢముగాను । పత్రివరహాయవాగ్వసూనేత్రము
 ఖిను । రాభివందితపాదాబ్జయన్నయట్లు, కవిసం-ప్రభు-28 ల. అనుపద్యలక్షణంబు
 నకు లక్ష్యంబుగాఁ జూపెను. అప్పకవి పైపద్యచతుర్థపాదంబునందు మాంధాతృశబ్దం
 బు భారతరచనాసమయంబున ఋకారాంతంబుగానే రచింపఁబడినదనియెంచి రేఫశ్లిష్ట
 మైన యక్షరంబులకు రేఫశ్లిష్టంబుగానియుక్షరంబు ప్రాసంబుగానుండవచ్చు నన్నదా
 నికిఁ బైపద్యం బుదాహరణంబుగా నిరూపించెను. కొన్నిప్రాచీనభారత పుస్తకంబుల
 రేఫయుక్తంబుగాను, పోటీకొన్నిటియందు రేఫవిరహితంబుగాను మాంధాతృశబ్దం బుం
 డవచ్చును కావునఁ బూర్వోక్తకవు లిద్దఱును శుభయవిధంబుగా సభిప్రాయపడిరి
 శాస్త్రంబున మాంధాతృరఘక్షితీశుల అన్నద్వంద్వంబులలో రఘుక్షితీశబ్దంబునమాసచర
 మాపయంబు (కడపటిపదంబు) కానదానికిఁ బూర్వంబునందున్న మాంధాతృశబ్దంబునకు
 రేఫాదేశంబురావచ్చును. ఆ మాదేశంబు విభావ గావునమాంధాతృశబ్దంబు ద్వంద్వంబందు
 ఋకారాంతంబుగానుండవచ్చును. మాతాపితలు, అన్నద్వంద్వంబునందు రేఫాదేశాభా
 వంబునందు నానజాదేశంబువలె, మాంధాతృరఘక్షితీశులు, అన్నయోబున రేఫాదేశంబురా
 నియపుడు నానజాదేశంబురాదు. ఆనన్యతోద్వంద్వో, అనుసూత్రంబుచే విహితంబైన
 యానజాదేశంబువిద్యాసంబంధ వాచకంబులును, యోనిసంబంధ వాచకశబ్దంబులును, నైన
 ఋకారాంతపూర్వపదంబులకే వచ్చును. మాతాపితలు, అనుచో మాతృశబ్దంబు యోని
 సంబంధవాచకంబు. సహోతాపితలు, అను ద్వంద్వంబునందు సహోతృశబ్దంబు విద్యా
 సంబంధవాచకశబ్దంబు. కావున నానజాదేశంబు సాధీ యంబు మాంధాతృశబ్దంబు వి
 ద్యాయోనిసంబంధవాచకంబులలో నేదియుం గానియంగున రేఫాదేశాభావపక్షంబున

ఋకారాంతయుక్తంబే సాధిష్ఠంబగు. కావున నప్పకవి ఋకారాంతంబనియెంచి రేఫ శిష్ట ప్రాసంబునకు నుదాహరణంబుగాఁ జూపుట సర్వవిధంబుల రమణీయంబని యెంచవలయు. శ్లో॥ పితృర్దశసుఖం మాతాగౌరవేజాతిరిచ్ఛలేః, అనుశాస్త్రంబున మాతజనకునికంటెఁ బూజ్యులమురాలుగాన 'మాతాపితలు' ఇత్యాదిద్వంద్వంబులందు జననీపాతక శబ్దంబు ముందుండుట శాస్త్రీయంబు.

25 నూ.—సమాసవిభక్తికి లోపంబగు లట్టినకుఁ గాదు.

రామునిబాణములు ॥ సరసపువచనములు ॥ వేవెలుగు ॥ గుణములప్రోక.

వ్యా.—సమాసంబులయొక్క విభక్తికి లోపంబుగలుగును. తత్సమపరిచ్ఛేదంబు నందలి ముప్పదియొకండన నూత్రింబుచే విభక్తులకు విహితమైన లఠాగమంబునకు లోపంబుగలుగదు. లఠాగమంబుటిక్తుకావున విభక్తికి నాద్యనయవమై సమీపంబునఁ జేరెను. నృషభాదులకు జన్మకాలంబున తేకుండి మగ్ధ్యకాలంబున శృంగంబులుమ్భుతంబులైనను శృంగానియవిశిష్టంబునందే నృషభస్వస్వప్రహారంబు శాస్త్రలోక సమంజసమగు నట్టులు లఠాగమవిశిష్టమైనవిభక్తియందే విభక్తిత్వగర్భంబు పర్యాప్తంబగునుగాని లఠాగమంబుబిడిచిన కేవలవిభక్తియందుఁ గాదృశస్వప్రహారంబు రానేరదు. కాబట్టి సమాసవిభక్తికి లోపంబు విధించునో లఠాగమయుక్తస్థలంబులో లఠాగమవిశిష్ట విభక్తికి లోపంబు ప్రాప్తిండుమన్నది. 'ప్రాప్తి పూర్వకోహినిషేధః' అను శాస్త్రంబునఁ బ్రాప్తిండుమన్న లఠాగమలోపంబు రాదనియు, కేవలవిభక్తికే వచ్చు ననియు నపూర్వంబుగా నిషేధంబు సూత్రితంబయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిమూడవ సూత్రంబుచే విహితమైన నిగాగమంబునకు లోపనిషేధంబు చెప్పబడలేదు. నిగాగమంబు డుమంతంబునకు విధింపబడినది. కాన నాచూగమంబు ప్రకృతికి నవయవంబుగాని విభక్తికి నవయవంబుగాదు. కనుక లోపంబునకుఁ బ్రసక్తియేలేదు. 'ఉ. రామునిబాణములు' ఇచ్చట రామునియొక్క బాణంబులని విగ్రహంబుండఁగాఁ బూర్వోత్తరపదంబుల సంబంధమైన యొక్క ప్రథమావిభక్తులకు లోపంబుగలిగె. అనంతరము 'రామునిబాణ' అనువిశిష్టంబుకంటెఁ దిరిగి ప్రథమావిభక్తి యవయవమై ఇట్లు

తక్కినయుదాహరణంబులయందును బూగ్యోత్తరపదవిభక్తులు లోపించుననియు విశిష్ట సమాసంబుకంటెఁ దిరిగి యూయావిభక్తి యుప్పత్తిల్లుననియు నూహించు కోవలయును. సరసపువచనములు' ఇచ్చట, సరసములు + వచనములు' ఇట్లు కర్మధారయవిగ్రహంబుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బూర్వపదబహువచనంబునకు లోపంబుగలిగె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియవ సూత్రంబుచే ముగాగమంబు ప్రకృతికి విధింపబడినది కావునఁ బ్రకృతసూత్రంబున దానికి లోపంబు ప్రసక్తింప లేనయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి నలువదియొకండవ సూత్రంబుచే మునర్ణకకార్యంబు ముగాగమంబునకును నగు ను గాన సంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి ముప్పదిరెండవ సూత్రంబుచే ముగాగమంబునకుఁ బు వర్ణంబయ్యె. పువర్ణంబైనచో 'సరసపువచనములు, అను విశిష్టరూపంబగును 'వేవెలుగు, ఇచ్చటఁ బూర్వపదంతైన 'వే, శబ్దంబునను సహప్రమర్థంబు. దీనికంటెఁ బ్రథమావిక్తి యుప్పత్తిల్లి సమాసంబుకానఁ (బహువ్రీహి) బ్రకృతసూత్రంబున లోపంబుకలిగె. గుణ ములప్రొక గుణములయొక్క ప్రొక, ఇట్లు విగ్రహవాక్యంబుండ యొక్కాదివిభక్తులు లోపించె. లట్టునకు లోపంబునిశ్చేధింపబడినది కావున సమాసఘటితలకారంబునకు లోపంబురాలేదు. ఇచ్చట సమాసశబ్దంబు వృత్తికి నుపలక్షణంబు. కనుక జాలరి, ఇత్యాదితదిత వృత్తియందు విభక్తి లోపంబుగలిగె.

26 సూ—కర్మాదులకుఁ బ్రాధాన్యః వక్ష్యయందు ధాతుజవిశేషణంబులుకర్తృతోడంబోలె వానితోడనమసించు.

రాముఁడురక్షించిన భృత్యుఁడు - రాముఁడువాలినేసిన బాణము - రాముఁడుగోవునిచ్చిన విప్రుఁడు - రాముఁడు వెడలిన వనంబు - రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము - రాముఁడు వసించినచోటు.

వ్యా—కర్త ముఖ్యముగా నెఱవేఱుచునట్టి వ్యాపారంబు కర్మాదికారకంబులపై నారోపింపబడినచో ధాతుజ విశేషణంబులు కర్తకుంబలెఁ గర్మాదికారకంబులకును విశేషణంబగునని యర్థము. ఉ. 1 రాముఁడురక్షించినభృత్యుఁడు, 2 రాముఁడు వాలినేసిన బాణము, 3 రాముఁడు గోవునిచ్చిన విప్రుఁడు, 4 రాముఁడు వెడలిన వనంబు, 5 రాముఁడు వసించిన పర్ణగృహము, 6 రాముఁడు వసించినచోటు (1) ఇట్లధ్యా

ర్థమైన రక్షించుట, రామునిచే ముఖ్యముగా నెఱవేర్పడగ్గది. అయిన నట్టిరామగీష్ఠమైన రక్షణ భృత్యునిపై నాగోపింపబడినది కావున, భృత్యుని రక్షించిన రాముడు, అన్నవాక్యమున 'రక్షించిన' అనునది రామునకుంబలె, రాముడు రక్షించిన భృత్యుడు, అను ప్రకృతవాక్యములలోఁ గూడ, రక్షించి 'అనునది భృత్యునికి విశేషణంబయ్యెను. ఈవాక్యమున రాముడు కర్తయును భృత్యుడు కర్మమునుగాన నియ్యది కర్తవ్యాపారంబుపై నాగోపించినందులకు నుదాహరణము (2) ఈవాక్యమునందు ఏయుట, (కొట్టుట) అను ధాత్వర్థమును నెఱవేర్పఁగా రాముడు ప్రధానుండు. అయినను నట్టిక్రియను నెఱవేర్చుటకుఁ బ్రధానముగా బాణమే వివక్షింపబడినది కావున, బాణముతో వాలినేసిన రాముడు, అన్నవాక్యమున ఏసిన, అను విశేషణంబు రామునికింబలె, రాముడు వాలినేసిన బాణము, అను, ప్రకృత వాక్యమునంగూడ ఏసిన, అనువిశేషణంబు బాణమునకు సంబంధించె. కొట్టుటలో రాముడు కర్తయును బాణముకరణమును నైనందున నియ్యది కర్తవ్యాపారము కరణంబుపై నాగోపింపబడినందుకు నుదాహరణము (3) ఇచ్చొట, ఇచ్చు క్రియ రామునిచేఁ బ్రధానముగా నెఱవేఱుపఁదగినది. అయినను నట్టిక్రియ విపుఁడు నెఱవేర్చినట్టులు వివక్షింపబడినది కావున విపుని కొఱకు గోవులిచ్చిన రాముడు, అన్నవాక్యమున ఇచ్చిన, అనునది రామునికింబలె, రాముడు గోవులిచ్చిన విపుఁడు, అన్న ప్రకృతవాక్యము నంగూడ ఇచ్చిన, అన్నయుని విపునికి సంబంధించె. ఇచ్చుటయనఁ ద్యాగంబు త్యాగక్రియకుఁ గర్త రాముడును త్యాగంబునకు నుద్దేశభూతుఁడు విపుఁడును గాన వాక్యము సంప్రదానంబుపైఁ గర్తృధాత్వర్థ మాగోపింపబడినందులకు నుదాహరణము (4) ఇచ్చొటవెడలుట, (నిర్ణయించుట) అను క్రియ చేతనయిన నెఱవేర్పఁ దగినది కాన రామునకుఁ బ్రధానంబై సమన్వయించును. అయినప్పటికిఁ బ్రకృతసూత్రంబున నట్టిచేతన వ్యాపారంబు అచేతనంబైన వనముపై మోపబడినందున వనమునుండి వెడలిన రాముడు, అన్నవాక్యమున వెడలిన, అను శబ్దంబు రామునకుంబలె, రాముడు వెడలిన వనంబు, నీప్రకృత వాక్యమునంగూడ వెడలిన, అన్నదియచేతంబైన వనంబునకు విశేషణంబుగా సమన్వయించినది. ఇచ్చొట రాముడు వనమునుండి విడిపోయినందున వనము, ప్రధానకారకంబయ్యె. కర్తృక్రియ యసాధానకారకంబుపై సరికొని పఁజేసినందున

కు నియ్యది యుదాహరణంబు. (౪) ఇచ్చోట వసించుటకు ముఖ్యంబుగా రాముడు కర్త. అట్టి వానికి)ను పర్ణగృహంబుపై నాగోపింపఁబడినది కాన పర్ణగృహమందు వసించిన రాముడు, అన్న వాక్యంబున వసించిన, అనునది రామునికింబలె, రాముడు వసించిన పర్ణగృహము, అన్న ప్రకృతవాక్యంబున పైతము వసించిన, అన్న విశేషంబు పర్ణగృహంబునకు సమన్వయించినది. ఇచ్చట రామునకుఁ బర్ణగృహమాపల్లె షి కాథాంబుగావున, గర్తృకి)ను యధికరణకారకంబుపై సంబంధింపఁ జేసినందులకు నియ్యది యుదాహరణము. (5) ఈయదాహరణంబునఁ గూడఁ జైదానియందుంబలెఁ గర్తృక్రియ యధికరణంబుపై నాగోపింపఁబడినది. సంస్కృతవ్యాకరణంబునందుంగూడఁ గర్తృవ్యాపారంబు కర్మానికారకంబుపై నాగోపింపుటగలను గాని తెనుంగుభాష రాముడు రక్షించిన భృత్యుడు, ఇత్యాదివాక్యంబులలో, 'రక్షించిన' అనుదానికి రాముడును, భృత్యుడును, కర్తృత్వేనట్టల (In Constriuction) సంస్కృతభాషయందు నేక క్రియలోఁ గర్తృమను, గర్మానికారకరణమునకును నన్వయంబులేను. మఱియు సంస్కృతభాషయందుఁ గర్తృవ్యాపారంబు కర్మానికారకంబులపై సంక్రమింపఁ జేసినప్పుడు కర్మానికారకపదార్థంబులకు సౌకర్యాధిక్యము భాషిల్లుచున్నట్టలు స్ఫురించుచుండును. తెలుంగుభాషయందుఁ గర్తృక్రియ గోపనములన నట్టిగర్తంబు స్ఫురించుటలేను. స్వస్థానము కొన్ని సంస్కృతభాషయందలి వాక్యంబు లుదాహరింపఁబడును. 'ఉ॥ అశ్చింతి' (కత్తి నఱుచుచున్నది) వాస్తవమున వాక్యంబిట్లుండవలెను. 'సూరకసాధ్యసి నాభివత్తి' (సూరుండు తెస్సగాఁ గత్తితో నఱుచుచున్నాడు) ఇట్లు నఱుకుటకు దేవదత్తుడు కర్తయును, కత్తి కరణంబునైనను మొదటనిచ్చిన యుదాహరణంబునందుఁ గత్తి యే నఱుకుటకుఁ గర్తగాఁ జేయఁబడినది. అందున సూరునిప్రయాసమవసరంబులేకుండనే కత్తి స్వయంబుగ నఱుచునంతటి సౌకర్యాతిశయంబు గలదని స్ఫురించుచున్నది. 'కాస్తానిపనాతి' (ఇంకనంబును నాచుచున్నది) ఇచ్చట నండుట మనుష్యుని వ్యాపారంబైనను నయ్యదికరణంబులైన యింకనంబులపై సంక్రమింపఁజేయుటవలన వానియందు శుష్కత్వమార్దవాదిసర్వాతిశయంబున్నట్టులు తెలియును. (స్థలీనంకుచున్నది) ఇటవంకుట యొకానొక దేవదత్తుని వ్యాపారంబైనను నయ్యది యధికరణకారకంబైన స్థానిపై మోసంఘటనందున దానియందు (స్థానియందు) వేగమే వెచ్చనై యన్నంబుడునునంతటి పలుచనితనము మొదలైన సౌక

శ్యాత్రీయంబు కలవని విశదపడుచున్నది. పైవాక్యంబులఁ గన్పెట్టినవాఁడంబు కర్మాదికారకంబులపై నాహోపింపఁబడినను 'రాముఁడు రక్షించిన శృంగుఁడు' ఇత్యాది వాక్యంబులందుఁ గన్పెట్టిన రాముఁడును, కర్మకారకంబైన శృంగుఁడును వాక్యాంతగతులైనట్లులు 'సాంస్కృతిక' ఇత్యాది వ్యాకరణంబులయందు ఖడ్గాంతర కారకంబులతోఁబాటు కూరాదికర్తలు వాక్యాంతగతులుకాదు. ఇట్లు భాషావ్యయంబునఁ గొన్ని భేదంబులు కలవు.

ఇదినమాసపరిచ్ఛేదము.

తద్ధితపరిచ్ఛేదము.

విభక్త్యంతంబులైన శబ్దంబులమీఁది భావార్థమతుబద్ధులయందుఁ బ్రయోగించుప్రత్యయంబులు తద్ధితంబులనంబడు. ఇట్టిప్రత్యయంబులను విధించెడుభాగంబు తద్ధితపరిచ్ఛేదంబు.

1 తనవర్ణకంబుత్వార్థంబునందగు.

త్వార్థంబునఁగా భావంబు - ప్రకృతిజన్యబోధంబునందుఁ బ్రకారంబుభావంబు || రామనితనము - రాముతనము - మనుమనితనము - నీతనము - గొప్పతనము - కొఱతనము - నల్లదనము - పుల్లదనము.

వ్యా—'తన' ప్రత్యయంబు త్వార్థంబునందుఁ గలుగు సంస్కృతంబులో 'రామత్వం, పాత్రత్వము' ఇత్యాదులయందు 'త్వ' ప్రత్యయంబు తెలియఁజేయునట్టి భావార్థంబునందుఁ జేయునుభాషలో 'తన' వర్ణకంబు. (మూలము) త్వార్థంబునఁగా భావంబు, ప్రకృతిజన్యబోధంబునందుఁ బ్రకారంబు భావంబు. వ్యా—ప్రకృతిజన్య

బుట్టినయర్థజానంబులో విశేషణంబుగాఁదోచునది భావంబనంబును. ప్రత్యయరిజునకు ముందున్న శబ్దంబు ప్రకృతియనంబును, ఉ. రామునితనము, రాముతనము. తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదిమూడవసూత్రంబుచే నిగాగమంబు వై భాషికంబు. రామునియొక్క ధర్మంబుని యర్థము. ఇట, యొక్క, అనుషష్ఠీవిభక్తికిముందు రామ శబ్దంబున్నయది. కాననదిప్రకృతి. రామశబ్దంబునకు రాముడర్థము. రాముడనఁగా రామత్వము (రామునితనము) గలపురుషుడని నిష్కృష్టార్థము. రామునియందు రామత్వము (రామునితనము) విశేషణంబుగా భాసిండుచున్నది గావున నట్టియర్థంబు భావంబునాఁబడు. కానిక్రియాపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేడవసూత్రంబునందలిభావ శబ్దార్థంబును, ప్రకృతసూత్రంబునందలి భావశబ్దార్థంబును నొక్కటియేయని భ్రమింపవలదు. 'మనుమనితనము' తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని యిరువదినాల్గవసూత్రంబుచేఁ దెనుఁగుడుమంతంబు గావున నిగాగమంబు నిత్యంబు. కావున 'రాముతనము' అన్నయట్లు 'మనుమతనము' అని పక్షంబువ ననఁగూడెను. మనుమునియొక్క ధర్మము ఇట 'యొక్క' ప్రత్యయంబునకుముందు 'మనుమ' శబ్దంబున్నయది. కనుక నయ్యది ప్రకృతి. మనుమఁ డనఁగా మనుమనితనంబుగల పురుషుడని ఇట్లే 'నీతతనము' (నీతాత్వము) గొప్పతనము (మహత్త్వము) కొఱతనము (న్యూనత్వము) నల్లఁదనము (నీలత్వము) పుల్లఁదనము (ఆమృత్వము) ఇత్యాదులు. నల్లపుల్లశబ్దంబులవంత గుణవాచకంబులు గావున 'తన' వర్ణకంబు పరంబగునప్పుడు సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేడవ సూత్రంబున నుగాగమ ప్రాప్తిచే నర్థానుస్వారాది కార్యంబులు గలవయ్యెను.

2 సూ—ఇటవిశేషణంబుత్సర్గంబునకు విభాషనుభాధకంబగు.

స్పష్టము.

వ్యా—ఈతద్ధిత ప్రకరణంబునందుఁ గ్రిందవచ్చునట్టి విశేషసూత్రంబులు (అపవాదసూత్రంబులు) తన, వర్ణకవిధాయకందైన పూర్వోక్తసామాన్య సూత్రంబునకు వికల్పంబుగా బాధకంబులగు. అనఁగాఁ జిన్నాదులు మున్నగువానికి నీక్రింద 'తీక' వర్ణకాదులు విశేషించి విధింపఁబడినను బక్షంబున 'తన' వర్ణకంబు తప్పక కలుగునని భావంబు.

3 నూ—చిన్నాదులకు టికవర్ణకంబగు.

చిన్నటికము-కన్నెటికము || చిన్న - కన్నె - చుట్టము - దొంగ-
పేద - మిండ - లంజె - ఇత్యాదులు చిన్నాదులు.

వ్యా—చిన్నమున్నగు శబ్దంబులకు 'టిక' ప్రత్యయంబునచ్చును. ఉ. చిన్నటి
కము (చిన్న + టికము) కన్నెటికము; చుట్టము, దొంగ, పేద, మిండ, లంజె, మొద
లగునవి చిన్నాదులు గావునఁ బ్రానికింబలె టిక ప్రత్యయంబూహించునది. పక్షం
బునఁ బ్రథమసూక్రింబుచే 'తన' వర్ణకంబగు. ఉ. 'చిన్నతనము, కన్నెతనము' ఇత్యాదు
లు. 'చుట్టము' శబ్దంబునకు 'తన, వర్ణకంబుపరంబైనపుడు తద్ధితవృత్తి కాన మువర్ణకంబు
లోపించెడిని. ఉ. చుట్టతనముసంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేనవనూత్రంబుచే 'సరసపుం
దనము, సరసపుందనము, సరసపున్దనము' అన్నయట్లు 'చుట్టపుందనము, చుట్టపుందనము,
చుట్టపున్దనము' అనియుఁ తద్ధితవృత్తి యందు మువర్ణకలోపంబు రానిరూపంబులు తనవర్ణకంబు
పరంబగునపు డీశబ్దంబునకుఁ బక్షంబుననగు. తద్ధితవృత్తి యొనను 'తన' వర్ణకంబుపరంబగునో
దక్కిన ప్రత్యయంబులందుంబలెఁ బ్రథమావిభక్తి మువర్ణకంబునకు లోపంబు సామా
న్యంబుగా రాదు ఈయర్థము, సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియేనవ నూత్రంబుచే
'తన' వర్ణకంబు పరంబగునపుడు పుంపులకు (సంధి—పరి—32 నూ॥ చే మువర్ణక
స్థానీయములు) నుగాగమంబు విధించుటంజేసి, యను మేయింపఁబడు చున్నయది. తన
వర్ణకంబు సయితము పరంబగునో మువర్ణకంబునకు లోపంబుగలిగినేని సంధిపరిచ్ఛేదం
బునందిలి ముప్పదియేనవ నూత్రంబులో 'తన' వర్ణకంబు పరంబగు నపుడు మువర్ణక
స్థానీయంబులైన పుంపులెట్లు లభించును? కాన నిదియే తనవర్ణకంబునకుమందు మువర్ణ
కలోపా భావంబునకు జ్ఞాపకమగుచున్నదని యెఱుంగవలెను. భావార్థ విహితమైన
యాటికప్రత్యయంబు శకటరేఖఘటితంబని లాక్షణికులమతంబు. అప్పకవి—ద్వితీయా
శ్వాసము—అకారసీసమాగిక . ఇద్దలుపదలుదుఁ బెద్దటికంబున గద్దటియద్దిఱ కట్టెదుఱ
ను' శకటరేఖనిర్ణయము. శ్లో॥ ఉ భావియంతస్సర్వే చకియంతః కతిచాగ్రతః | జ్యేష్ఠ
త్వకన్యాత్వాద్యాశ్చ పూర్వాశ్చకటాఃస్థూతాః' ఇద్దలు' ఇందలు, ఆందలు, ఎందలు
కొందలు, ముందలు, ఇత్యాదులును, 'పెద్దటికము, కన్నెటికము' ఇత్యాది టికప్రత్య

యాంతంబులును, శకటరేఖయుక్తంబులని స్తోకతాత్పర్యము. స్వరేఖ నర్ణదర్శనము
 తే|| గీ|| సర్వకతి చిద్విక్రియదియచ్చబ్దనాచ్య | ముల టికప్రత్యయంబులఁ పూర్వకధిత |
 సరళనర్ణ పరంబునగురువెకాని | లఘువు లేవర్ధనంద్ర కలాపవినుత' కనుక 'చిన్నటిక
 ము, కన్నెటికము, చుట్టటికము, రావటికము మాలటికము, పేదటికము' ఇత్యాదు
 లందుశకటరేఖంబు బహుకవిసమ్మతంబైనను టికప్రత్యయందు లఘురేఖఘటితంబును
 గవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి. చ|| అతఃకుఁగఁ దల్లికక్క నెనియండ్రుకు
 దక్కుగల్గినట్టి చు | ట్టరికమువారి కిన్నెగయఁదాఁచు రహస్యములీవిజాంతర | స్మరవి
 కృతి ప్రవర్తనలమాటలు వీనివినంగ నాపులైపరఁగఁడు నెచ్చెఱుల్ చెలికిఁ బ్రాణము
 లిచ్చిన నప్పుడీటునే' ప్రభా- 31. అలఘుకౌమునియందు బ|| సితారామాచార్యులవా
 రు టికప్రత్యయంబు భయరేఖఘటితంబులలోఁ బరిగణింపఁబడి.

4 నూ—ఉత్వంబునకత్వంబుటికము పరంబగునపుడగు.

తొత్తటికము - వెడ్డటికము - వెజ్జటికము.

వ్యా—'టిక' ప్రత్యయంబు పరంబగునపు డుకారాంతశబ్దంబు లకారాంతంబు
 లగు. ఉ. తొత్త టికము, తొత్తు + టికము' ఇన్నటఁ దొత్తుశబ్దంబునందలి యుకా
 రంబున కత్వంబుగలిగె. ఇట్లే వెడ్డటికము (వెడ్డుశబ్దము; నంచన) వెజ్జటికము (వెజ్జుశ
 బ్దము) ఇత్యాదులూఁగొందునది.

5 నూ—పేర్వాదులకిమివర్ణకంబగు.

పేరిమి - కడిమి || పేరు - కడు - ముచ్చు - మేలు - చెలి - పోడి
 డి - వాడి - వేడి - ఇత్యాదులు పేర్వాదులు.

వ్యా—'పేరు' మొదలగుశబ్దంబులకు 'ఇమి' ప్రత్యయంబుగలుగును. ఉ, పేరి
 మి (పేరు + ఇమి ఇట్లే కడిమి (కడు) ముచ్చమి (ముచ్చు) మేలిమి (మేలు) చెలిమి (చెలి)
 పోడిమి (పోడి) వాడిమి (వాడి) వేడిమి (వేడి) ఇత్యాదు లూహింపవలెను.
 తల్లి' మొదలైన యికారాంతశబ్దంబులకు 'ఇమి, ప్రత్యయంబుంబుగా సందిపరిచ్ఛేదం

అట్లేని పదునొకండవనూత్రంబుచే నపదాదిస్వరంబు పరం బసనప్పుడు సంధి నిత్యంబై 'చెలిమి' (చెలి + ఇమి) పోడిమి (పోడి + ఇమి) ఇత్యాది రూపంబు లయ్యెడి.

6 నూ—నవర్ణకంబు గుణవచనంబులగు నల్లదులకగు.

నల్లన - తెల్లన || నల్ల - తెల్ల - పచ్చ - ఎఱ్ఱ చామ - తియ్య - కమ్మ - పుల్ల - చప్ప - విన్న - తిన్న - అల్ల - ఒయ్య - తిమ్మ - చక్క - వ్రేక - ఇత్యాదులునల్లదులు.

వ్యా—గుణంబును జెప్పనట్టి 'నల్ల, మొదలగు శబ్దంబులకు 'న' ప్రత్యయంబు వచ్చును. ఉ || నల్లన (నల్ల + న) ఇట్లే, తెల్ల, పచ్చ, ఎఱ్ఱ, చామ, తియ్య, కమ్మ, పుల్ల, చప్ప, విన్న, తిన్న, అల్ల, ఒయ్య, తిమ్మ, చక్క, వ్రేక, ఇత్యాదులు గ్రహింప లెను. పక్షంబున నీపరిచ్ఛేదంబులోని రెండవనూత్రంబుచే విశేషనూత్రంబు సామాన్యనూత్రంబును వికల్పంబుగా బాధించును గానఁ బక్షంబున 'తన' వర్ణ కంబగు. సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని ముప్పదియైదవనూత్రంబుచే శుభ్రగమంబు మొదలగు కార్యంబులు కలిగి 'నల్లదనము, తెల్లదనము' మొదలగురూపంబులు పాక్షికంబులై యుండు.

7 నూ—ఇకవర్ణకంబగ్గలాదులకగు.

అగ్గలిక-ఒమ్మిక || అగ్గలము-ఒమ్ము.

వ్యా—'అగ్గలము' మొదలైన శబ్దంబులకు ఇకప్రత్యయంబువచ్చును ఉ. అగ్గలిక. 'అగ్గలము + ఇక ఇట్లుండన్మత్తి (తద్విత) గాన విభక్తిలోపంబురాఁగా సంధి పరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకండవనూత్రంబుచే నపదాదిస్వరనిత్యసంధికలిగి 'అగ్గలిక' అనురూపంబయ్యె 'ఒమ్మిక, ఒమ్ము + ఇక' ఇచ్చటి మువర్ణము నామవాచకంబులో నిది. విభక్తి మువర్ణకంబుగాను కాలిన పోపంబురాదు.

శి సూ—మగఃటిమియ్యము యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు.

మగఃటిమి - మగతనము - పేదటికము - ఒజ్జనము-కోటరము-కోడంట్రము - కోడంట్రికము - కోడటికము - కోమలికము - చెలికారము - తెలుపు - ఎఱుపు - పసుపు - నలుపు || టికాదులు రానిపక్షమందుఁ దనప్రత్యయంబన్నింటికగు - చిన్నతనము - ముచ్చదనము - నల్లదనము - అగ్గలంపుదనము - ఒజ్జతనము.

వ్యా—‘మగఃటిమి’ మొదలైనశబ్దంబులు ప్రయోగంబులననుసరించి గ్రహింపఁ దగ్గవి ఉ. మగఃటిమి ఇచ్చట ‘మగ, శబ్దంబుపై టిమిక్’ ప్రత్యయంబు, తత్సమపరిచ్ఛేదంబులోని పండోమ్మినవమాత్రంబుచే నీప్రత్యయంబు బిందుపూర్వకంబగు. ‘మగతనము’ పక్షంబున ‘తన, వర్ణకంబు ‘పేదటిమి’ భావార్థంబునందు టిమిప్రత్యయంబు తే|| గీ|| తగునెయర్జున యీపందతనమునీకు | దండివైలెమ్ము మనసు పేదటిమి విడిచి భార-భీష్మ. 1 ఆ. ‘ఒజ్జనము’ ఒజ్జశబ్దంబుపై ‘న’ ప్రత్యయంబు ‘కోటరము, కోడలు’ శబ్దంబుపై ‘టర’ ప్రత్యయంబురాగా వృత్తియందు నాద్యక్షరశేషంబై కోటరమగు. ‘కోడంట్రము’ ‘కోడలు, శబ్దంబుపై బిందుపూర్వకట్ర ప్రత్యయంబురాగా’ వృత్తియందు సంత్యస్థలోపంబు ‘కోడంట్రికము’ ‘కోడలు, శబ్దంబుపై బిందుపూర్వకట్రికప్రత్యయంబు రావృత్తియందు సంత్యస్థలోపంబు ‘కోడటికము’ ‘కోడలు, శబ్దంబుపై టికప్రత్యయంబురాగా వృత్తియందు సంత్యస్థలోపంబు రూపాంతరంబు కోటటికము. చ|| పలుకు వెలందియే యునివపజ్జులఁ గోటటికంబుచేయునే! కలిక నుంగుటూడి గపుగత్తియసిండు’ రామా- 1 ఆ. కోటరము శబ్దంబువోలెనిదిటకారఘ టితంబునుగలదు. ‘కోమలికము, (చక్కదనము) కోమలిశబ్దంబుపై గప్రత్యయంబు. అపదాదిస్వరసంధి. (చూ-సంధి-11 సూ) ‘చెలికారము’ చెలిశబ్దంబుపై భావార్థంబు నందు ‘కార, ప్రత్యయంబు. ‘నలుగారము’ (మృదుత్వము) నుడికారము, (మాటచమక్రొత్తి) ‘కొలగారము’ ఇత్యాదులు పైవానినలె గ్రహింపవలె. ‘తెలుపు, ఎఱుపు, పసుపు, నలుపు’ అనునవి ‘తెల్ల, ఎఱ్ఱ, పచ్చ, నల్ల’ శబ్దంబులపై నైనరూపంబులు.

ఈశేబ్బంబులయందు ద్విత్యలకారాదులకు లోపంబున, పున్వంబు పరంబున, బ్రకృతికి నుకారంబున, ఇత్యాదికంబు బుద్ధిసూక్ష్మతచే గూహించునది. (మూలము) టికాదులు రానిపక్షమందుఁ తనప్రత్యయంబన్నింటికగు. వ్యా—ఁటిక, మున్నగుప్రత్యయంబులు రానియప్పుడు తనప్రత్యయంబన్నింటికగు. ఇయ్యది యీపరిచ్ఛేదంబు లోని రెండవసూత్రంబుచే లబ్ధంబైనయది. ఉ. చిన్నతనము, ముచ్చదనము, నల్లదనము, అగ్గలంపుదనము, ఒజ్జతనము. అగ్గలంపుదనముఁ 'ఇచ్చట' అగ్గక శేబ్బంబునందుఁబలె మునగ్గక లోపంబు తనప్రత్యయంబు పరంబగునపుడు రాదని యెఱుంగునది.

9 సూ—అరమరాదులకు స్వార్థంబునందికవర్ణకంబగు.

అరమరిక - ఆమిక || అరమర - ఆము - అల్లిబిల్లి - గండి - నడవడి - నాడు - నివ్వాలి - పొత్తి - మాన - మెలి - వాలు - ఇత్యాదులరమరాదులు.

వ్యా—అరమర, మొదలైనశేబ్బంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందు 'ఇక, వర్ణకంబుగలుగును. ఉ. అరమరిక (అరమర + ఇక) ఆమిక (ఆము + ఇక) అల్లిబిల్లిక (అల్లిబిల్లి + ఇక) ఇట్లే గండి, నడవడి, నాడు, నివ్వాలి, పొత్తి, మాన, మెలి, వాలు మున్నగునవి గ్రహించునది. అరమరశేబ్బంబునకు 'అరమర' మనురూపాంతరంబును గలదు. ఉ. తామది నమ్మకున్నది విదర్భనరేంద్ర తనూజనిన్ను సుత్రాముడవందు నీయరమరంబున బోమనసీచునీకు' పై వ. - 8 ఆ.

10 సూ—ఉకవర్ణకంబు చిఱుతాదులకు స్వార్థంబునందగు.

చిఱుతుక - నాతుక || చిఱుత - నాతి - నెలఁత - మోఁత - పడఁతి - మడఁతి - పొలఁతి - వెలఁది - నిచ్చ - ఎచ్చు - ఇత్యాదులు చిఱుతాదులు.

వ్యా—చీఱుతి, మొవ్దలనశబ్దంబులకు ప్రతిపదికార్థంబున ఉకే, ప్రత్యేక
యంబునవచ్చును. ఉ. చీఱుతుక (చీఱుత + ఉక) నాతుక (నాతి + ఉక) ఇట్లే నె
లత, మెలత, పడత, మడత, పొలత, వెలత, నిప్పు, ఎమ్ము, లైనవి గ్ర
హించునది. ఉ||కనుం! గోసల నిప్పుకల మేయం గ్రూరత నానుహదాటి. మక్కు
యం-కాం.క|| పురిసెకాగనగనగనమనుదు నిప్పుకలు కుప్పలుగకా.పాడురక. చీఱు
మొనిప్పుకల చెవరజూమను గోలనుంటబూరగా, రా. ద్వి||బూయ. పు. పునిప్పు
కలతో నెగడి యారయవిరహులకగ్నియై నిగిడి, రంగ. తక్కుంగల ప్రయోగంబులు
సులభము.

11 నూ—కాక త్రియవర్ణకంబు లుపుం స్వప్రీత్యంబులమతుబర్థం
బునందాటాదులకగు.

కాప్రత్యయాంతంబునకు మగాదిగణగణనంబునంజేసి డుజ్జగు-
ఆటకాడు - ఆటకత్తియ || ఆట - అడపము - ఎమ్మె - ఓయారము-
కటారి - కొల్ల - చెలిమి - చేరువ - చొరవ-జట్టి-జాజర-జూదము -
తిండి - తేర - దొద్ద - నీటు - నేస్తము-బేరము-వగ-విలు-వెచ్చము-
సొగసు-ఇత్యాదులాటాదులు.

వ్యా—ఆట, మొవలైనశబ్దంబులకు కలవాడు, కలది, అనునర్థంబులందుఁ
గ్రమంబుగాఁ బుల్లింగ స్త్రీలింగంబులందు కా, ప్రత్యయంబును, కత్తియ, ప్రత్య
యంబునగు. (మూలము) కాప్రత్యయాంతంబునకు మగాదిగణగణనంబునంజేసి డుజ్జగు.
వ్యా—కాప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోఁ బరిపంబడినంపున నాద్భికపరిచ్చే
దంబులోని నాలుగవసూక్రింబువే డుక్ ప్రత్యయంబగు. ఉ. ఆటకాడు,
ఆటకత్తియ, ఇట్లే అడపము, ఎమ్మె, ఓయారము, కటారి, కొల్ల, చెలిమి, చేరువ,
చొరవ, జట్టి, జాగర, జూదము, తిండి, తేర, దొద్ద, నీటు, నేస్తము, బేరము,
వగ, విలు, వెచ్చము, సొగసు, ఇత్యాదులు గ్రహించునది. అడపకాడు అడపకత్తి
య. (అడపము + కాడు, కత్తియ) వృత్తియందు మువ్వకలోపంబు ఓయారకాడు

(ఓయారము + కాడు) నేస్తకాడు (నేస్తము + కాడు) వెచ్చకాడు = విటుడు
(వెచ్చము + కాడు), వీనికివృత్తియందు మునర్ణకలోపంబు. గీ|| సురలయాచటికూడు
ముచ్చలకుగీడు| రిక్కలకు తేడువెలుగుల యిక్కజోడు| లచ్చినెనోడు రేబోటి
వెచ్చకాడు చంద్రుడలరారె పత్కాసాంద్రుడసమ' కవి- రితి, జూదకాడు
(జూదము + కాడు) వృత్తియందు మునర్ణకలోపంబు. రూపాంతరంబు—జూజ
కాడు. ఇట్లే జూజకత్తియ. క- కలసెదఁ బతిఁ నతఁడిచ్చట| మెలగుట మాతఁడ్రి
విన్న మేలగు నేప్రే| వులలోన సురియద్రిప్పిన | కలపనబిందైనఁ జెలిమికత్తియనగరె,
ఉ. హరి 5అ.

12 సూ—కాకత్తియలకకారంబునకుగకారంబు కొండొకచోఁ
గానంబడియెడి.

అందగాడు - అందగత్తియ - కొండెగాడు - కొండెగత్తియ -
బేరగాడు - బేరగత్తియ ఇత్యాదులు.

వ్యా—కా-కత్తియప్రత్యయంబులయందలి కకారంబునకుఁ గొన్నిచోఁల
గకారంబుగానంబడుచున్నది. ఉ. అందగాడు, అందగత్తియ. (అందము + గాడు
గత్తియ) వృత్తియందు మునర్ణకలోపంబును బ్రకృతనూత్రంబునఁ బ్రత్యయకకారంబు
నకు గకారంబునుగలిగె. ఇట్లే కొండెగాడు, కొండెగత్తియ. బేరగాడు బేరగత్తి
య, మొదలైనవి యూహించునది.

13 సూ—కాకత్తియలు కొండొకవానికిస్వార్థంబునంజూపట్టెడు.

చెలికాడు - చెలికత్తియ - హెగ్గడికాడు - హెగ్గడికత్తియ.

వ్యా—కా-కత్తియ, ప్రత్యయంబులు కొన్నింటికిఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందుఁ
గనబడుచున్నవి. ఉ, చెలికాడు (చెలియనియర్థము) హెగ్గడికాడు, హెగ్గడిక
త్తియ' ఈప్రత్యయంబులు ప్రాతిపదికార్థమందే యగును; కానఁ బడుంబున హెగ్గడి,

(అంతఃపురరక్షకభటుడు) శబ్దంబుకంటె స్వార్థంబునందు నీప్రత్యయంబును
వక్ర్యమాణంబు పదునాఱవసూత్రంబుచే గలుగును. ఉ. హృగ్డిడు. తే|| ఆతః
డు తెచ్చిన రత్నభూషణంబుగాదు | లంకుకొన హృగ్డిలతో నానతిమ్ము.
సత్య-4 ఆ.

14 సూ—కావర్ణకంబుతిర్వక్కులకుగానంబడియెడి.

ఇబ్బందిగాడు - ఒంటిగాడు - కొమ్ముకాడు - పరికాడు - ఇ
త్యాదులుమ్మగవిశేషవాచకంబులు.

హ్య—కాప్రత్యయంబు పశుపక్షివాచకంబులను గానంబడు. ఉ. ఇబ్బంది
గాడు (పెద్దపుకెని జిలుతపుకెని బుట్టినపుగి) పండ్రెండవసూత్రంబుచే బ్రత్యయ
కకారంబుననుగకారంబు. ఒంటిగాడు (శంని) ఈశబ్దంబునందుఁ బ్రత్యకకారయంబునకు
గత్యంబు కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడు. నీ|| అనురక్తిరేచు నూతనసారసాటోప
మొంటికాండకుఁ బెంపులాసగు నెచట, హ. న- 2౩. ఇప్పద్యంబునందలి ఒంటి
కాడు, శబ్దంబునకు హరిశ్చంద్ర కథాపక్షంబున బందియనియు, నలకథాపక్షంబున నే
కాకియనియు నర్థము. కొమ్ముకాడు, (వరాహము) నీ|| సరక హేతుహిరణ్యహరణవృ
త్తిఁ జరిందు కొమ్ముకాని భజిందు కొదవలెల్ల .మను- 1౮. పరికాడు, (తెగకుముఖ్య
మైనయేనుఁగు) చ|| దంతి ముట్టినపరికాడు మొత్తము వడింబుతెంచిన మాడ్కినాప
గా తనయుఁడులోను గారథికదంబముబిట్టడరెక్కసముద్ధతిక, భార-భీష్మ-1౮. చ|| అని
లజనంబునంబులను నమ్మదనాగ మెదిర్చి క్రమ్మటిం చినపరికాడువోలె, భార-అది-
4౮. చ|| పునియుఁడు బూచిగాడు సుగపొతుల రాజును మతిగాడు, మను-4౩.

ఇయ్యవి శునకభేదంబులు. పక్షివాచకంబునకు నుదాహరణము. బట్టికాడు, (చిలుక,
గోతువంక) నీ|| గీ|| చనును శుకసంజ్ఞ బట్టికాడనఁగ ఆంధ్రా-సింహ-వర్ణ. నీ|| అది
శ్యేనసాహస్యమని కొందఱందురు తోనిగాడనఁగ బుంశ్యేనమొప్ప, ఆంధ్రభా-
సింహవర్ణ. చ|| గజ గాడు చూరేను శ్యేంబుసాష్టాంగి వెన్నదాము పురిక భేదవర్ణి||

పింగపరిడుగిపిలీ నామనపాతుకాఁడును ల.కికాటిగాఁడు, మోకటి కున్వేకుటాక క
కుకరడు నీలచ్చిగాఁడును జల్లపిట్ట, ఆంధ్రభౌ-సింహవర్ష

15 నూ — అటమటాదులకునుతుబర్థంబునందీవర్ణకంబుపుంస్తవం
బునందగు.

ఈప్రత్యయాంతంబుమగాదిగణంబు || అటమటేడు - కమ్మతేడు
అటమటము - కమ్మతము - కన్నడము - కొండెము - బానసము -
బూటకము - మందడి - మన్నెము - సుంకము - ఉక్కివంబునకు
వలోపంబునగు || ఉక్కిడు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—‘అటమట, మొదలైనశబ్దంబులకుఁ బుంలింగంబునందు ‘కలవాడు’
అనునర్థంబున ‘ఈ’ ప్రత్యయంబువచ్చును. (మూలము) ఈప్రత్యయాంతంబు మగాది
గణంబు. వ్యా—ఈ. ప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది. ఉ. అటమటేడు
‘అటమటము + ఈ’ ఇట్లుండవృత్తి (తద్ధిత) గావున ముగ్ధకంబునకు లోపంబుగలిగి
‘అటమట + ఈ’ అనియుండె సంధిపరిచ్ఛేదంబులోని పదునొకొండవసూత్రంబున నప
దాదేస్వరనిత్యసంధిచే ‘అటమటే’ అయ్యె. తద్ధితాంతంబు గావున బ్రాతపవికసంస్థ
గలదయ్యె. ఈప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది గావున నాన్చికపరిచ్ఛేదంబు
లోని నాన్చికసూత్రంబుచేడుతో వ్యవంబుగలిగి ‘అటమటేడు (మోకకాడు)’ అయ్యె
ను. ‘అటమటము’ శబ్దంబునకు ‘అటమట’ అనియు నూపంబుగలదు. చ|| ‘అటమటఁ
జెండె జేల’ రసి-5 ఆ. ‘కమ్మతేడు = కమ్మతము + ఈ + ఁ’ ఇట్లే.
కన్నడము, కొండెము, బానసము, బూటకము, మందడి, మన్నెము, సుంకము, ఇత్యా
దులందుఁ బైనిజెప్పిన ప్రక్రియయూహించునది. (మూలము) ఉక్కివంబునకు వలో
పంబునగు. వ్యా—‘ఉక్కివము’ అను శబ్దంబునకు వకారలోపంబును అకరగా నీప్ర
త్యయంబుతో సముచ్చయంబుగా వకారలోపంబుగ నగును. ఉ. ఉక్కిడు. ఉక్కి
వము + ఈ వృత్తి కావున ముగ్ధకలోపంబును, బకృతవాక్యంబుచే వకారలోపం

బును గాఁగాఁడక్కి + ఈ' అయి యపదాదిస్వర నిత్యసంధిచే 'ఉక్కి' అయ్యెను. ఈప్రశ్నగూఠంబు మగాదిగణంబుగావున డుక్ వర్ణకంబుగల్గి 'ఉక్కిఁడు' అయ్యెను. రూపాంతరంబు 'ఉక్కివుఁడు' అనియుఁ గలదు. ప్రత్యయభేదంబులచేఁ బైరూపంబులలోఁ గొంచెమర్థభేదంబునుగలదు. ఉక్కివుఁడు = కపటముగలవాఁడు. ఉక్కిఁడు = నూర్ఘుఁడు. ఉ॥ ఉ॥ క్కిలయి నేర్పులేక తనుకించి పయింబడినొచ్చు వారు' నిర్వ-3ఆ. ఉ॥ ఉక్కివుఁడై నీకొడుకు నుల్లమునిన్నిటను లాడఁగూడునే భార- ఉద్యో-2 ఆ. ఉ॥ ఉక్కివులెందునుం గలరె యెప్పరువోళ్ళతరాప్త్రినంద నుల్' భార- ఉద్యో-4ఆ.

16 సూ—ఈప్రత్యయంబు కొన్నింటికి స్వార్థంబునందగు.

మొక్కలీఁడు - కల్లరీఁడు

వ్యా—ఈ, ప్రత్యయంబు కొన్నిశబ్దంబులకుఁ బ్రాతిపదికార్థంబునందువచ్చు ను. ఉ. మొక్కలీఁడు. 'మొక్కలి' అను ప్రాతిపదికార్థంబుకంటె స్వార్థంబునందు 'ఈ, ప్రత్యయంబుగల్గి యపదాదిస్వరనిత్యసంధియు, డుక్ వర్ణకంబును, గలిగి 'మొక్కలీఁడు, అయ్యె. 'మొక్కలి' (శూరుఁడు), అనియే యర్థము. ఇట్లే కల్లరీఁడు. (అసత్యవచనుఁడు) కల్లరికాఁడనియు రూపంబుగలను.

17 సూ—అరివర్ణకంబు మతుబర్ణంబున జాలాదులకగు.

జాలరి - ఒఱపరి॥ జాల - ఒఱపు - కల్ల - చదువు-మోదము-టక్కు - తగవు - తీరుపు - తెంపు - తెరువు - నేరుపు - మతకము-వెరపు - వేఁట - సిగ్గు - సుంకము - ఇత్యాదులు.

వ్యా—అరి, ప్రత్యయంబు కలవాఁడు, కలది, అనువర్ణంబున జాల, మొదలగుశబ్దంబులకుఁ గలుగును. ఉ. జాలరి, వలగలవాఁడని యర్థము. అనఁగాఁ బల్లెవాడని భావము. జాలకాఁడనియు రూపంబుగలదు. 'ఒఱపరి' (ఒఱపు + అరి) సౌందర్యవం

తుడు. ఇట్లే కల్లు, చగువు, జూదము, టుక్కు, తగవు, తీరుపు, తెంపు, తెరువు, నేరుపు, మతకము, వెరవు, వేలె, సిగ్గు, సుంక ము ఇత్యాదులందు గ్రహింపవలెను. జూదము, మతకము, సుంకము, ఈ శబ్దంబులపై నరివర్ణకంబు ప్రయోగించినప్పుడు వృత్తి మూలక మైన మువర్ణకలోపంబుగలిగి యపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే జూదరి, మతకరి, (మాయావి) సుంకరి (సుంకముతీయునతడు), ఇట్లు రూపంబులేర్పడు. అప్పకవి నీ|| ఇద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గదఱి యద్దఱిక టైదుఱును, అని అకారసీసమాళికలో గదఱి, శబ్దంబు శకటరేఖయుక్తంబనివచించెను. గదై (ఉన్నతపీఠము + అరి,) ఇట్లుండ నపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే గదరి, అయినదనియు, ఉన్నతపీఠము గలాడని వాచ్యార్థంబైనను దిట్టతనముగలవాడని లాక్షణికార్థంబునందు నియ్యది క్రమంబుగాఁ బ్రయోగింపబడుచున్నదనియు, కొందఱలాక్షణికులమతంబు. గదరికాడు, అనియు రూపంబుగలదు. కా, ప్రత్యయంబు స్వార్థంబునందయ్యెడిని.

18 సూ—ఇవర్ణకంబోయారాదులకు మతుబర్థంబునందగు.

ఓయూరి - అక్కసి| ఓయూరము - అక్కసము - కడలు - చాగము - జోగము - తమకము - తుటూరము - బండారము - బిత్తరము - బిటూరము - బేహారము - మచ్చరము - మిటూరము - విన్నాణము - వెక్కసము - ఇత్యాదులు.

వ్యా—ఓయూరము, మొదలైనవానికి కలవాడు కలది, అనునర్థంబునందు ఇ, ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. ఓయూరి. (ఓయూరము + ఇ) వృత్తిగావున మువర్ణకలోపంబు. 'అక్కసి (అక్కసము + ఇ)' మువర్ణకలోపంబు. ఇట్లే, కడలు (కడలి) చాగము, జోగము, తమకము, తుటూరము, బండారము, బిత్తరము, బిటూరము, బేహారము, మచ్చరము, మిటూరము, విన్నాణము, వెక్కసము, ఇత్యాదులందూహించునది.

19 సూ—తవర్ణకంబు కులవాచకంబునకుస్త్రీవాచ్యం బగు

నపుడు మతుబర్థంబునందగు. .

కొఱవత - చాకిత || కొఱవ - చాకి - బోయ - వానె -
వే-సాలె - ఇత్యాదులు కులవాచకంబులు.

వ్యా—త, ప్రత్యయంబులకు విశేషణంబున జెప్పుశబ్దంబునను స్త్రీవాచ్యంబు
గునప్పుడు కలది, అనునర్థంబునందు వచ్చును. ఉ. కొఱవత. కొఱవ, అనఁగానొకా
నొకహీనజాతి. అట్టిజాతిగలది యన్నయర్థంబునందు కొఱవత (కొఱవది), అగును.
'చాకిత = రజకస్త్రీ (చాకి + త) ఇట్లే బోయ, వానె, వ్రే, సాలె, కుమ్మరి,
గొల్ల, మాల, ఇత్యాదికులవాచకంబులందు గ్రహించునది.

20 సూ—తవర్ణకంబుపరంబగుచో నొకానొకచో నెత్వంబు
చూపఁబడి.

చెంచెత - మాలెత.

వ్యా—త, పత్యయంబు పరంబగునపుడు కొన్నిచోటులఁ ప్రాతిపదికంబు,
తద ఎ, కారంబు గానంబు. ఉ. చెంచెత (చెంచు + ఎ + త) చెంచుజాతిస్త్రీ.
ఇట్లే మాలెత. (చండాలస్త్రీ) చెంచితయను రూపంబును గొందఱుమతంబునఁగలదు.
క॥ చెంచితలం బిధపత్రచే లాంచితలన్ భాగ-స్కం-10-పూ. నీ॥ చెంచునింటికి
బోయి చెంచెతకుఁ బ్రിയంబు, కాశీ-5 ఆ. క॥ త్రోయక విప్రుఁడు మాలెతఁ గా
యజ సుఖకేశిక గలిసి కష్టాఘ్నఁడగున్ | బ్రాయశ్చిత్తము నేయక | పోయినఁ జం
డాలజాతిఁ బొందు నిజముగన్ బెజ్జా-పా-కాం.

21 సూ—యువతి విట్టిరజస్వలలు గుబ్బెనమిండత ముట్టుతలు
నాబఁడును. స్పష్టము

వ్యా—తెలుగునందు యుతి, శబ్దమునను బిచ్చిత (యౌవనవతి), అనియు

విటి, శబ్దంబునకు మిండత (విటురాలు)' అనియు, 'రజస్వలా' శబ్దంబునకు 'ముట్టు
త (రజస్వలాస్త్రీ)' అనియుఁ బ్రయోగంబులు.

22 సూ—వగాదులకుబహువచనాంతంబులకుస్త్రీవాచ్యంబగున
పుడుమత్వర్థంబునందాడివర్ణకంబగు.

వగలాడి || వగ - చిన్నె - కులుకు - వన్నె - దొమ్మి - ఎమ్మె ఇత్యాదులువగా
దులు.

వ్యా—బహువచనాంతంబులకు 'వగ' మొదలైనశబ్దంబులకు స్త్రీయర్థమైనపు
డు 'కలది' అనునర్థంబున 'ఆడి' వర్ణకంబునచ్చును. ఉ. వగలాడి (వగలు + ఆడి)
వగలుగలవాడని యనియర్థము. ఇట్లే చిన్నె, కులుకు, వన్నె, దొమ్మి, ఎమ్మె,
ఇత్యాదులం మాహించునది.

23 సూ—వగాదులకు బహువచనాంతంబులకుఁ బుంత్వంబున
మతుబర్థంబాకారంబగు.

ఆప్రత్యయాంతంబుమగాదిగణంబు || వగలాడు - చిన్నెలాడు.

వ్యా—బహువచనాంతంబులకు 'వగ' మొదలైనశబ్దంబులకుఁ బుంలింగంబునం
దు 'కలవాడు' అను నర్థంబున 'ఆ' కారప్రత్యయంబునచ్చును. (మూ) ఆప్రత్య
యాంతంబు మగాదిగణంబు. వ్యా—'ఆ' ప్రత్యయాంతంబు మగాదిగణంబులోనిది
కావున దుష్టవర్ణకంబు. ఉ. వగలాడు (వగలు + ఆ + డు) వగలుగలవాడని యర్థము.
ఇట్లే 'చిన్నెలాడు' శబ్దంబుఁగొంచునది.

24 సూ—ముక్కులోనగువానికిం దదభావద్యోతకంబయి ము
తుబర్థంబునందాడివర్ణకంబగు.

ముక్కిండి-ముక్కులేనివాడని యర్థము|ముక్కు-వాలు-వెరవు-సిగ్గు-ఇత్యాదులుప్రయోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—‘ముక్కుమొదలైనశబ్దంబులకు ముక్కుమొదలైనవానిలేమిని సూచించు నదియని, లేమికలవాడు, లేమికలది’ అనునర్థంబున ‘ఇండి’ ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. ముక్కిండి (ముక్కు + ఇండి) ముక్కులేమికలవాడనియర్థము, ఇట్లే వాలు, వెరవు, సిగ్గు’ ఇత్యాదులు కవిప్రయోగంబులవలన గ్రహింపవలెను.

25 సూ—మానార్థంబున కేకత్వంబునం దెడువర్ణకంబగు.

తూమెడు - ముంతెడు - ఎత్తెడు - వీసెడు - జేనెడు - మూరెడు - కుండెడు - గంపెడు.

వ్యా—పరిమాణార్థకశబ్దంబునకు నేకవచనంబున ‘ఎడు’ ప్రత్యయంబు వచ్చును. ఉ. తూమెడు(తూము + ఎడు) ఒకతూము పరిమాణంబుగలదని యర్థము. ఇట్లే ముంతెడు ఏత్తెడు వీసెడు, జేనెడు, మూరెడు, కుండెడు, గంపెడు, అడుగెడు’ ఇత్యాదులందు నేకపదార్థపరిమాణంబని గ్రహించునది. క॥ నీనుడువులకే నడుగెం దైనను దాటనని సత్యమాడెను, దుక్కాం-తా.

26 సూ—ఎడువర్ణకంబుపరంబగునపుడు లివర్ణంబులోపించు.

కమికెడు - కొడిదెడు - దోసెడు - పిడికెడు - పుడిసెడు - సందెడు.

వ్యా—‘ఎడు’ ప్రత్యయంబు పరంబగునడు లి’ వర్ణంబులోపించును. ఉ. కమికెడు [కమికిలి (వంపబడిన వ్రేళ్లుగలపుడిసిలి) + ఎడు] ఇచ్చటఁ బ్రకృతనూ త్రింబున లివర్ణలోపంబును, అపదాదిస్వరనిత్యసంధియుఁ గలుగ ‘కమికెడు’ అయ్యె. ఇట్లే కొడిదెడు, (కొడిదిలి + ఎడు దోసెడు (దోసిలి) పిడికెడు (పిడికిలి) పుడి

సేడు (పుడిసీలి) సందేడు (సందిలి) ఇత్యాదులూహించునది దాని, శబ్దానుకూలము. ఎందు, వర్ణకంబుపరంగునపుడు వివర్ణలూపంబులేదు. ఉ. దాలేడు. (దాలి + ఎడు)

27 సూ—దక్షార్థంబునబటికొలదులగు.

మోకాలిబంటి - మోకాలికొలది || తొమ్ముబంటి - తొమ్ము కొలది,

వ్యా—దక్షార్థము=దక్షుఁడప్రత్యయార్థంబు. సంస్కృతవ్యాకరణంబున ప్రమాణేద్యయసచ్ఛదక్షుఁడోమాత్రచః' అను సూత్రంబునఁ బ్రమాణార్థంబునందు దక్షుఁడప్రత్యయము విధింపబడియె. కనుకఁ బ్రమాణార్థంబునందు బంటి, కొలది, అనునవియగును. ఉ. మోకాలిబంటి, మోకాలికొలది. (మోకాలివఱకుఁ బ్రమాణంబు గలయది) వృత్తియందు నొపవిభక్తికమైన ఇ,కారంబుగల్గి మోకాలి,అయ్యెను. (జాను దక్షుము) ఇట్లే తొమ్ముబంటి, తొమ్ముకొలది. ఇత్యాదులందూహించునది దక్షార్థమందుఁ దత్సమపదంబులమీఁద సైతము బంటి, ప్రత్యయంబుగానఁబడియె డిని నీ|| కటిబంటినెత్తురు కాలువల్ వలువలు దడియ నేడ్చుచుఁ జొచ్చి దాటిదాటి, రామా-8-ఆ. మఱియు మయప్రత్యయంబు తత్సమపదంబులమీఁదఁ గాక తెలుసుపదంబులమీఁదను బ్రామర్యార్థంబునఁ (అధిక్యంబున) గానంబడుచున్నది. ఆ-గీ|| సమదవృత్తిఁ గేరిసలిపెఁ జకోరచ!యంబుచదలు దమమయంబుగాఁగ, నిర్వ-6 ఆ. తే|| ప్రభవభూమి | మెదడుప్రోవులమయమయ్యె మిక్కుటముగ, హరి-ఉ. 10 ఆ.

28 సూ—అర్థవిశేషంబులవర్ణకారతరంబులును మహత్ప్రయో

గంబుల నెఱుంగునది.

మంటమారి - తిండిపోతు - తాచ్చీల్యంబున మారిపోతువర్ణకంబులు || అడఁ - తాంబూలకరండవాహి - మతుబర్థంబునందప్రత్యయంబు ||

పెండ్లము - ఊడ - పెండ్లిశబ్దము కు మతుబద్ధంబునందముప్రత్యే
యంబు || ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

వ్యా—ఆర్థవి శేషంబులయందు (భిన్నార్థంబులయందు) నితరమైన ప్రత్యయంబు
లును, మహాకవి ప్రయోగంబులయందు దెలిసికొనునది. ఉ. మంటమారి, శింశిపోతు
(మూ) తాచ్ఛిల్యంబున మారిపోతు వర్ణకంబులు. వ్యా—స్వభావంబున ‘మారి, పో
తు, ప్రత్యయంబులుగలుగును. నీ|| మంటమారులుగాని మహానీయబాడబుల ప్రదాతలు
గానియట్టి ఘనులు’ మట్ట-1 ఆ. తే|| గీ|| అనుచుననవంటి పెనువంట నాడరాని| గం
టసములాడిమఱియు నమ్మంటమారి, వసు-4ఆ. ఇచ్చట మారి, వర్ణకంబు స్వభావంబు
ను దెలుపు చున్నయది. (మూ) అడప-తాంబూలకరండవాహి, మతుబద్ధంబునంద
ప్రత్యయంబు. వ్యా—అడప (అడపము + అ) తాంబూలపుబరణిగలది అనగా
దాంబూలపుబరణిని ఐహించునది. అడప, అనుశబ్దంబునకు తాంబూలకరండవాహి
అనియర్థంబు వ్రాయుట యముక్తమనియు, అడప, శబ్దంబు అడపముంచుకొని
యందు పడఁతి, యేముక్తంబుగాన తాంబూలకరండవాహిని, అని సూరిగాను స్త్రీలిం
గంబుగాఁ బ్రయోగింపవలయును గాని వాహియనుట యుక్తంబు గావలయుఁ గొంద
ఱందురు తాంబూలకరండవాహి, అనునది స్త్రీలింగంబునగును. సంస్కృతవ్యాకర
ణంబులో కర్మ్యాణ్, అనుసూత్రముచే ద్వితీయాంతం బుపపవంబునందు ధాతువు
కంటె ఆణ్, ప్రత్యయంబు విధింపబడి కుంభకారః (కుంభంకరోతీతి కుంభకారః),
అయినట్టులె తాంబూలకరండంవహతీతి తాంబూలకరండవాహి, అని యన్.
ప్రత్యయాంతంబు పుల్లింగరూపంబగును. ట్టిథ్యాణ్, అనుసూత్రంబున జీప్ర
త్యయంబువచ్చి కుంభకార శబ్దస్త్రీలింగంబు కుంభకారి, అయినట్టులు, తాం
బూలకరండవాహి, శబ్దస్త్రీలింగంబు తాంబూలకరండవాహి, అగును. కాబట్టి అడ
ప, శబ్దంబు స్త్రీలింగంబువియే యూహించునది. పుల్లింగము అడపకాఁడు, అడపశబ్దం
బు పుల్లింగంబులోఁగూడ నున్నటులు ప్రయోగంబు కానిపింపదు. స్త్రీలింగంబుగాను

ఉన్నందులకు లక్ష్యంబుగలదు చ|| కలికివరాలు రాజడప్పకపరశీడెము వెట్టెవఁచనన్ |
 నలునడపంబు వానికి ఘణాఘరవల్లి దహంతరంబునన్ | బలితపుఁ జేయమైనయునఁబన్ని,
 నైమ - 7 ఆ (నూ) పెండ్లము - ఊధ ; పెండ్లిశబ్దంబునకు మతుబర్థంబునం దము
 ప్రత్యయంబు. ఇత్యాదులూహ్యంబులు. వ్యా - పెండ్లము = ఊధ (వివాహముచేసి
 కొన్న భార్య) 'పెండ్లికలది' అనునర్థంబునందు 'పెండ్లి + అ' ఇట్లుండ నపదాదిస్వర
 నిత్యసంధిగలిగి లోకవ్యవహారంబునఁ గీ బత్వసూరిక మునగ్గకంబుచే 'పెండ్లము'
 అయ్యెను. సంస్కృతభాషలో 'కళత్ర' శబ్దంబునలెనే తెలుగులో నీశబ్దంబు భాషా
 శైలింజేసి నపుంసకలింగంబయ్యె. గ్రంథకర్త మూలంబునందు 'అము' ప్రత్యయమని
 మువ్వకంబుగూడఁ తద్ధితప్రత్యయంబు లోనిదియునుట యవిచారితరమాణీయంబు.
 ఒకానొకచో మతుబర్థంబున నవ్వకంబు చూపఁపైడి' ప్రాధవ్యా. క|| అనిలజనీకిట్ల
 నిప ! ల్కను జనునే తలఁప లేడికడుపునఁ బులి పుట్టునె యిట్టిదివ్య
 తేజం | ఋనవాఁడఁమాన్వయమునఁ బుట్టునె | 'చెపుమా' భార-ఆది-6 ఆ. (తేజంబున
 వాఁడు = తేజముగలవాఁడు.)

ఇదితద్ధితపరిచ్ఛేదము.

క్రియ - పరిచ్ఛేదము.

క్రియలను జెప్పనట్టిభాగము క్రియాపరిచ్ఛేదంబు.

(1) కూ - భాతువునకు.

ఇదియధికారసూత్రంబు - ఇంక నెయ్యది యుష్కమింపంబడునయ్య
 దిభాతువున కగుననియెలుంగునది.

వ్యా—ఈసూత్రంబునకు నిచ్చటం బ్రహ్మేకంగా నాకార్యంగా లేదు. తరువాతి సూత్రంబులలోనికి వేసి ప్రత్యయానివిధిసూత్రంబుల నాకార్యంబులో వినియోగించు సూత్రంబుగావుననే యధికారసూత్రంబుల నమూనాన నుచుచంబడియె. తరువాతివిధిం పంబడు లడానిప్రత్యయంబులు ధాతువునకు వియోజుండునని.

2 సూ—వర్తమానంబునలట్టుగు.

వర్తమాన క్రియాస్యత్తియగు ధాతువునకు లక్ష్యర్థకంబగు ||
వర్తమానంబునాఁ బ్రారబ్ధాపరిసమాప్తంబు - అప్పటికి ముగియకుండు నది.

వర్తమానక్రియాస్యత్తియగు ధాతువునకు లక్ష్యర్థకంబగు. వర్తమానంబు నాఁ బ్రారబ్ధాపరిసమాప్తంబు. అప్పటికి ముగియకుండునది.

వ్యా—ఈసూత్రంబులోనికి ‘ధాతువునకు’ అనినవియోజియధికారసూత్రం బనునర్తింబునా, ‘వర్తమానంబున’ అనునది యనునర్తింబున ‘ధాతువునకు’ అనుదా నితోనన్వయంబు. కాని ‘వర్తమానకాలమందు లట్టును’ అనియర్థము చేప్పగూడదు. వర్తమానంబున ‘ధాతువునకు’ అనఁగా వర్తమానకాలవపదార్థంబునంబులి క్రియయం బుండునట్టిధాతువునకు లట్టునునని విసరణార్థంబు. ఈయర్థంబే ప్రవృత్తిమానక్రియాస్యత్తి యగు ధాతువునకు లక్ష్యర్థకంబగు’ అనిననాకార్యంబులో మూలంబున స్థంబు స్పష్ట పఱుపంబడినయది కారకపరిచ్ఛేదంబున జాతీస్యత్తింగసంఖ్యాధారకంబులనెడి పంచకము పొలిపదింబునకే యర్థంబనియె, ప్రకమానిధిప్రయ, అగ్నిని సహజంబు లైన దహనప్రకాశశక్తులను బ్రకటింపఁజేయుటలో తుష్కేంధ్రంబు సాధనంబైన ట్టులు పైనింజేప్పిన నామవాచకార్థంబులను స్ఫురీకరించుననియె, జెప్పంబడియె. అట్లే 1 క్రియాత్వ 2 క్రియాని సంఖ్యా 4 కాల 5 కారకాత్మకంబగు పంచకంబు ధాతువునకే యర్థంబులు లకారంబులుమాత్రమువ్యోహకంబులు. (అన్యంగాలదేవాన్యం బైనయర్థంబును స్ఫురీకరించుటలో సాధనమైనవి) అనఁగా :—1 క్రియాత్వ గూఢం బైనజాతియు (బ్రాహ్మణత్వాదిజాతినంటిది) 2 క్రియయు (నడుచుట భుజించుటవెద

లైనవి) 3 సంఖ్యయు (ఏకవచనము, బహువచనము) 4 కాలము (వర్తమానము, భూతము, భవిష్యత్తు, తద్గతము) 5 కారకము (కర్తృకారకము మొదలైనవి) స్పృశ్యమౌరవాత్మనే పదనిమిత్తే యనుసూత్రస్థంబగు భాష్యంబునఁ గర్తృకర్మాదులు ధాత్వములని విశదపఱుపఁ బడినవి. ఇయ్యవి ధాతువునకే యర్థంబులు. ఈయర్థంబులను ధాతువులమీఁది లఱచాదిప్రత్యయంబులు సహాయంబులై ప్రకాశింపఁజేయునని (ద్యోతకములు) జైయాకరణాల సిద్ధాంతము. నేత్రేంద్రియంబునను గోచరింపనివస్తువులరూపంబు ప్రకటింపఁజేయుటలో, సూక్ష్మవర్తినీయనెడి దర్పణవిశేషము (మైక్రాస్కోప్) సాధనమైనయట్టియు పైనింజెప్పినధాత్వర్థపంచకంబును స్ఫుటికరించుటలో లఱచాదిప్రత్యయంబులు సాధనంబులు కానఁ బ్రకృతంబున వర్తమానకాలంబు ధాత్వర్థంబులోనే యంతర్భూతమైనది. దానంతేనియే వర్తమానకాలికపదార్థంబునందలి క్రియను దెలియఁజేయు ధాతువునకు లడ్వర్ణ్యయంబగునని తెలిసికొనవలయును. కాని, లడ్వర్ణ్యయంబునను వర్తమానకాలంబు వాచ్యార్థముకాదు. వర్తమానంబనఁగాఁ బ్రారంభింపంబడి పరిస సమాప్తి నొందనిదీయని యర్థంబు. ఉ. ఘటంబున్నది. ఇచ్చట వాక్యంబుప్రయోగిండుకాలంబున ఘటంబుండునట్లు తెలియుచున్నది కావున వర్తమానకాలంబు.

3 నూ—భూతంబునలిట్లుగు.

భూతక్రియాన్వృత్తియగు ధాతువునకు లిడ్వర్ణకంబగు || భూతంబునా విద్యమానధ్వంస ప్రతియోగి = ముందుండి యప్పటికి లేకుండునది.

భూతక్రియాన్వృత్తియగు ధాతువునకు లిడ్వర్ణకంబగు. భూతంబునా విద్యమానధ్వంసప్రతియోగి.—ముందుండి యప్పటికి లేకుండునది.

వ్యా—భూతకాలంబునందు లిడ్వర్ణకంబుగలుగును, అనఁగా భూతకాలికంబైన వస్తువుయొక్క క్రియను దెలియఁజేయు ధాతువునకు 'లిట్' ప్రత్యయంబునచ్చును. భూతకాలంబునఁగా వాక్యంబు ప్రయోగిండుకాలంబుననుండిన నాశనంబునకు విరోధియైనది. ఉ. ఘటంబుండెను. ఇచ్చట వాక్యంబు ప్రయోగిండుకాలంబుననుఁ బూర్వంబునందు ఘటంబుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాన వర్తమానకాలంబునందు

దానిన్వంసంబు (నాశనము) ఉండుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. అట్టిన్వంసంబునకు విరోధి యీవఱలో గతించిన ఘటంబగును. అనఁగా ఘటంబుండిన భూతకాలంబులో దాని నాశనంబుండలేదు, కావున నాశనంబునకు ఘటంబు విరోధియయ్యెను. 'రావణుండు గతించెను' అనువాక్యంబులోఁ బ్రకృతికాలంబున రావణుని నాశనము స్ఫురించుచున్నది. రావణుండుండిగతకాలంబులో వానిలోఁ గూడ వానియభావంబుండుట యసంసర్గంబు కావున వర్తమానకాలంబునందు వాని యభావంబునకు రావణుండు విరోధియయ్యెను. కాన నిట్టిగి భూతకాలంబునంబడును.

④ నూ—భావని బుట్టగు

భావిక్రియావృత్తియగు భాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు || భావినా విద్యమానప్రాగ భావప్రతియోగి - అప్పటికిఁ బుట్టుకుండునది||

భావిక్రియావృత్తియగు భాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు. భావినావిద్యమానప్రాగ భావప్రతియోగి—అప్పటికిఁ బుట్టుకుండునది.

వ్యా—కాఁబోవునట్టి వస్తువుయొక్క- క్రియాయందుండునట్టి(క్రియనుబోధించు) భాతువునకు లృప్రత్యంబు గలుగును. వస్తువృత్తికిముందుండుచున్న యభావంబుప్రాగ భావమనంబడు. అట్టిప్రాగభావంబునకుఁ బ్రతియోగి (విరోధి)ఁ. ఘటముకాఁగలదు. ఇచ్చట ముందుజనింపఁగలిగినఘటంబుయొక్క యభావనిష్పటివాక్యప్రయోగకాలంబు నందుండుచున్నట్లు స్ఫురించుచున్నది. ఘటముపుట్టుటతోడనే ఘటోత్పత్తికి ముందున్న యభావము (ప్రాగభావము) నశించును. ప్రాగభావనాశనంబునకు భావిఘటంబు విరోధి. అట్టి విరోధియే ప్రతియోగియనంబడు.

⑤ నూ—తద్ధర్మాదులందులొట్టగు.

తద్ధర్మాదిక్రియావృత్తియగు భాతువునకు లృడ్వర్ణకంబగు || తచ్చి లసంభావనా సంప్రశ్న సాతత్యవర్తమాన భావ్యాశీరాదు లాదికద్రగా హ్యంబులు.

తద్ధర్మాని క్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లూడ్వర్ణకంబగు. తచ్ఛీల సంభావనా సంప్రశ్న సాతత్య వర్తమాన భావ్యాశీరాదులాది పదప్రణామ్యాంబులు.

వ్యా—సఃసర్వఃయస్యసః తద్ధర్మః=అది (ఒకానొకటి) ధర్మంబేనస్తువుఃకో యట్టివస్తువు మొదలైనవానియందలి క్రియను దేలియఁజేయునట్టి ధాతువునకు లూట్పు త్యయంబగు, ఉ. పుష్పము పరిచుళిందును. పుష్పంబునకుఁ బరిచుళంబు ధర్మంబు. ఇటు 'పరిచుళిందును' అనుక్రియ పుష్పమునకు స్వాభావికధర్మంబైనయట్లు దోచుచు న్నదిగావునఁ దద్ధర్మక్రియయని గ్రహింపవలెను తచ్ఛీల (ఒకానొక ధర్మముస్వభావము గాఁ గలిగినవస్తువు) సంభావన (ఊహ) సంప్రశ్నము (ప్రశ్నచేయుట=అడుగుట) సాతత్యము (ఎల్లయప్పుడుండుట) వర్తమానము (వాక్యప్రయోగకాలమందుండు నట్టిది) భావి (వాక్యప్రయోగకాలంబునకుఁ నరునాత రాబోవునది) ఆశీస్సు (దీక్షన) మొదలైనవి సూత్రంబులలోని 'తద్ధర్మాని' శబ్దంబునందలి 'అది' శబ్దాబుచ్చేసంగ్రహింపఁ బడినవి.

6 నూ—ఆశీశ్శాపసంప్రార్థనవిధులందు లూట్పురు.

ఆశీరాదులందు ధాతువునకు లూడ్వర్ణకంబగు.

ఆశీరాదులందు ధాతువునకు లూడ్వర్ణకంబగు.

వ్యా—ఆశీర్థము (దీక్షన) శాపము (తిట్టు) సంప్రార్థన (వేడుట) విధి (ప్రేరణము=భృశ్యుఁడు మొదలైనవానిని బ్రహర్తింపఁజేయుట) ఈయర్థంబులయందు లూట్పు త్యయంబు గలుగును.

7 నూ—వ్యతిరేకంబునలజియగు.

వ్యతిరేక విశిష్టక్రియావృత్తియగు ధాతువునకు లజివర్ణకంబగు.

వ్యతిరేకవిశిష్టక్రియావృత్తి యగుధాతువునకు లజివర్ణకంబగు.

వ్యా — వ్యతిరేకంబుతోఁ గూడినపదార్థంబులయొక్క క్రియను చెలియఁజేయు నట్టి ధాతువునకు 'లటి' ప్రత్యయంబువచ్చును. ఉ. దేవదత్తుఁడు పఠింపఁడు. ఇచట పఠించుటకున్నవ్యతిరేకము పఠింపమి. దానితోఁ గూడినవాఁడు దేవదత్తుఁడు. వానికిక్రియ ప్రకృతివాక్యంబునందుఁ బఠింపమియే. దానిని 'దేవదత్తుఁడు ధాతువు పఠింపఁడు' అనునది. కాన లక్షణసమన్వయంబు.

౪ మా — లకారంబునకును ప్రత్యయములుగూడ.

లకారంబునకును దొక్కొక్కటికి యుక్తాదులూ దేశంబులగు || ఇందు ఇకారంబు ప్రత్యయార్థంబు.

లకారంబునకును దొక్కొక్కటికి యుక్తాదులూ దేశంబులగు ఇందు ఇకారంబు ప్రత్యయార్థంబు.

వ్యా — లకారంబునకు లక్ష్యర్థకంబు మొదలుకొని లూప్యర్థకంబు వఱకునుండు ప్రత్యయంబులని యర్థము. లట్ట, లోట్ట, లృట్ట, లాట్ట, లూట్ట, వీనియన్నింటి యందును లకారంబు సామాన్యంబు గాన లకారంబునటదే లకారప్రత్యయంబుల న్నియు నర్థంబునను. అట్టిప్రత్యయంబులకు 'దుజ్' మొదలైనవి యా దేశంబులగును. లట్టప్రత్యయప్రభువురుషంబునందు నేకవచనార్థమునందు 'దుజ్' బహువచనమందు 'రు' అగును. లట్టప్రత్యయంబుయొక్క ప్రభువురుషంబున నేకవచనార్థంబునందు 'వు' బహువచనమందు 'రు' అగును. లక్ష్యర్థకంబుయొక్క యుక్తప్రభువురుషంబున నేకవచనార్థంబునందు 'ను' బహువచనంబునందు 'ము' అగును. 'ము' అని యుచ్చరిం కుట ఇకారంబు ప్రత్యయార్థంబున గ్రహింపఁబడెను. ప్రత్యయార్థంబునఁగా 'దుజ్' మొదలైనప్రత్యయంబులలో దీనినైన ఇకారంబుతోఁ జేర్చి పలుకఁగానైన హంబు. 'దుజ్' ప్రత్యయంబులోని దువర్ణంబును 'మ' అని ఇకారంబుతోఁ జేర్చిపలుకఁగా 'దుమ్' అగును. దీనికి ప్రత్యయార్థంబునదేరు. ఇట్లు చేర్చినందువలన గాథం బేమన 'దుజ్' మొదలుకొని ముష్టా వఱకును నుండు ప్రత్యయంబులు, అనఁ గ 'దుజ్, రు, వు, రు, ను, ము' అనిన ధాతువులన్నియు ప్రత్యయంబు లన్నియు, గ్రహింపఁబడును.

9 సూ.—అందువరుసనురెండేసి ప్రథమమన్యమోత్తమంబులను బడు.

డుక్ - రు - ప్రథమము || వు - రు - మన్యమము || రు - ము - ఉత్తమము.

డుక్—రు; ప్రథమము. వు రు; మన్యమము-ను-ము; ఉత్తమము.

వ్యా—స్పష్టము.

10 సూ.—వానిలోరుమాలుబహుసచనంబులు పెరిగితే, చనంబులు.

వ్యా—పైచూటింటిలో రు, ము, ప్రత్యయంబులు సన్యోజనమునందులే తక్కుంగల రు, వు, ను' ప్రత్యయంబులు సదాదేశవినిసంబులు.

11 సూ.—నామయుష్మదస్మదర్థములందుప్రథమమన్యమోత్తమంబులగు.

వ్యా—యుష్మదస్మదర్థములుగాక లక్ష్మిన నామాగ్ధము కన్తయైనపుడు ప్రథమపురుషంబును, యుష్మదస్థంబునగు మగ్ధపురుషంబును, అష్మదస్థంబునగు మత్తపురుషంబును నగును.

12 సూ.—అమహదర్థంబునందు ఉత్తమంబునందున్నాను బంధంబుమీఁదదివియగు.

వ్యా—అమహదర్థంబునందు డుక్, నకు, రు, వన్యకంబును 'రు' వన్యకంబునకు వు' వన్యకంబునకును, ఉన్న 'అ'నడి సహాయగ్రియమైన 'డుక్' నకును 'రు' వన్యకంబు నకును గ్రమంబుగా 'ది-వి' అనునవి గూడేశంబులకు ముపులపదాహారంబులు.

అంచపిండుగలను. అంచపిండులుగలను. ఉన్నానుబంధించునకుచాహునందు. మేఘము
పర్షిండుమన్నది. మేఘములుపర్షిండుమన్నది.

13 సూ—ఉదాతంబునకు ల్బృహతంబగునపుడు చున్నాను బంధంబగు

ఉదాతంబునకు ధాతువునకు ల్బృహతంబగునపుడు - ఉన్న - అనుశబ్దానుప్రయుక్తంబగు.

ఉదాతంబైన ధాతువునకు ల్బృహతంబగునపుడు 'ఉన్న' అనుశబ్దానుప్రయుక్తంబగు.

వ్యా—ఉ కారంబంతయునందు గల ధాతువునకు ల్బృహతంబగునపుడు 'ఉన్న' అనునది. ముఖ్యధాతువు ననుసరించి హర్షంబగు.

14 సూ—ఉన్న శబ్దంబునరంబగునపుడు చువర్ణంబగు.

వ్యా—'ఉన్న' శబ్దంబు పరంబగునపుడు 'చు', ప్రత్యయంబు నచ్చును.

15 సూ—దివీతరంబగుచున్న పరంబగునపుడు చున్నాను బంధంబునకు దీర్ఘంబగు.

ప్రథమము - వాడునందు చున్నాడు - వాడునందు చున్నాడు -
అదినందు చున్నది - అదినందు చున్నది || మధ్యమము - నీవునందు చున్నావు - మీరునందు చున్నాడు || ఉత్తమము - నేనునందు చున్నాను - మేమునందు చున్నాము.

వ్యా—ది-వి అను ప్రత్యయంబులుగాక 'చు-రు-వు-రు-ను-ము' అనునవిపరంబగునపుడు 'ఉన్న' అను సహాయక్రియకు దీర్ఘంబు గలుగును. (చున్న) అనగా చున్నానను ముఖ్యమొక్క ఇ కారంబుతో జేర్చి పలుకగా వైన రూపంబు. ఇట్టిది

ప్రత్యక్షావరమనంబును) ఐర్తమూనకాలిక క్రియావృత్తియైన , వండు, ధాతువునకంటెం
 ట్పుత్యయంబు. దీనికి నెనిమిదవసూత్రంబుచే బ్రథమపురుషైకవచనంబు వివక్షింపంబడి
 నప్పుడు , డుజ్జు, వచ్చును. (వండు + డు) వండుధాతువువంతంబుగావునఁ బదు
 మూడవసూత్రంబుచే నున్నానుబంధంబగు. (వండు + ఉన్న + డు) పదునాల్గవ
 సూత్రంబున చువర్ణకంబగు. (వండు + చు + ఉన్న + డు) పదునేనవసూత్రంబుచే
 ఉన్న, అనుదానికి దీర్ఘంబగు (వండు + చు + ఉన్న + డు) డుజ్జుశబ్దగావున బిందు
 పూర్వకంబగు. వాడు వండుచున్నాడు. బహు - వారు వండుచున్నారు. దీనికిప్ర
 క్రియ యేకవచనంబున కిచ్చినయుదాహరణంబునందుంబ లేనూహించునది. అదివండు
 చున్నది. అవివండుచున్నవి, ఇచ్చట ,ది-వి, వర్ణకంబులుపరంతైనందున నీపదునేనవ
 సూత్రంబుననున్నానుబంధంబునకు దీర్ఘంబు నిషేధింపంబడినది. నీవువండుచున్నావు
 మీరువండుచున్నారు, యుష్మచ్ఛబ్దార్థంబునందు నేకవచనబహువచన సమావేశం
 బులో మధ్యమపురుష మైనందులకుదాహరణంబులు. నేనువండుచున్నాను. మేము
 వండుచున్నాము, అస్మచ్ఛబ్దార్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబులు కర్తలు గాన
 నుత్తమపురుషంబు.

16 సూ—లిङ్గాట్టుల డుజ్జున కెను నువర్ణంబులగు.

లిङ్గాదేశంబగు డుజ్జునకు - ఎను - అనునది లిङ్గాదేశంబగు
 డుజ్జునకు - ను - అనునది నాదేశంబులగు.

లిङ్గాదేశంబగు డుజ్జునకు 'ఎను' అనునదియు, లిङ్గాదేశంబగు డుజ్జునకు 'ను'
 అనునదియు నాదేశంబులగు.

వ్యా—స్పష్టము. భూతంబున 'ఎను' వర్ణకంబు నెత్వంబున కత్వంబు కొంజొ
 కచోఁ గానంబడియెడి. శా|| అయ్యో నీసుతుగ్రద్ధతన్నుకొని పోనుకా భీతివాహిక
 గన్' పంచ - 1 ఆ (వేంకటాచార్య) మ|| అని శాహసధిఁజెప్పి ముగ్ధుఁడు పోనుకా
 బోవ నాలోన' పంచ - 4 ఆ. శా|| అయ్యెన్నాలవజాము చొచ్చెఁ దడవాయన్ వచ్చి
 విచ్చేయు' పంచ-4 ఆ ఇయ్యవి ప్రాహుదికంబులు.

17 నూ—భూతంబునంద గాగమంబగు.

భూతార్థన్యత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు.

భూతార్థన్యత్తియగు ధాతువున కిగాగమంబగు.

వ్యా—భూతార్థంబును తెలియఁజేయునట్టి ధాతువునకు, ఇకారంబంత గ
మంబగు. సర్వమానాదికాలంబులను ధాతువే బోధించుననియు తెండఁగనూత్రింబునఁ
జెప్పఁబడియె.

18 నూ—లిట్టువుల్లువరం బగునపుడు తీసర్జకంబగు.

ఇకారంబుమీది కునువు క్రియావిభక్తులయను సూత్రముచే
రుజ్జునకిత్వంబగు || ప్ర - వండెను— వండిరి || మ - వండితివి - వండితిరి ||
ఉ - వండితిని - వండితిమి.

ఇకారంబుమీది కునువు క్రియావిభక్తులయను సూత్రముచే రుజ్జున కిత్వం
బగు.

వ్యా—భూతార్థంబు వినకీంపంబడినప్పుడు 'వండు + లిట్' ఇట్లుండును. ఎని
మిదవసూత్రంబున డుట్టును. పదునాల్గవసూత్రంబున డుట్టునకు 'ఎను' వర్ణకంబును
నగు. 'వండు + ఎను' ఇట్లుండె అపదాదినిత్యసంధిగలిగి 'వండెను' అను ప్రగతు
పురుషంబయ్యెను. 'వండు + రు' ఇట్లుండె బహువచనసూత్రంబున ధాతువునకు ఇగా
గమంబగు. ఇక్కు కిత్తుగావున ధాతువునకు సంతాగమంబుకాఁగా 'వండు + ఇ + రి' అని
యండెను అపదాదినిత్యసంధిచే 'వండి + రు' అయ్యెను. ఇకారంబుమీది
కునువు క్రియావిభక్తుల, అను తత్సహపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదియొకవసూత్రంబుచే
రు, వర్ణకంబు. క్రియావిభక్తిగావున నిత్వంబురాఁగా 'వండిరి, అను ప్రగవపురుష
బహువచనరూపంబయ్యె. మధ్యమము—వండితివి. వండు + లిట్, ఇట్లుండె నెనిమిద
వసూత్రంబుచే మధ్యమపురుషైకవచనంబున వున్వర్ణకంబురాఁగా 'వండు + వు' అయ్యె.

పదు శేనపసూత్రంబుచే నిగాగనంబును, పదు నెన్నిదపసూత్రంబుచే పువర్ణకంబునకు
ముంగు తి, వర్ణకంబురాఁగా నెండు + ఇ + తి + వు, అనియుండె. ఇకారంబు
మీఁది, అను తత్సనుపరిచ్ఛేదంబులోని యిరుపదియొకపసూత్రంబుచే వు, వర్ణకంబు
యొక్క యుత్వంబునకు ఇత్వంబుగలిగి నెండితిని (నండు + ఇ + తి + వి) అను
విశిష్టరూపంబయ్యె. బహువచనంబునఁ బ్రైప్రక్రియచే నెండితిరి, , నెండితిని, నెండి
తిమి. అను నుత్తపపురుషైకబహువచనరుపంబులను బ్రైయుదాహరణంబునందలి నూ
త్రప్రక్రియయే యూహించుకొనునది.

19 సూ—కలభ్యనుబంధంబు లృట్పరంబగునపుడుగు.

లృట్పరంబగునపుడు ధాతువునకు - కలజీ - అనునదియను
ప్రియుక్తంబగు. నలజీ

లృట్పరంబగునపుడు ధాతువునకు కలజీ, అనునది యనుప్రియుక్తంబగు.

వ్యా—భగవ్యపర్థంబునందు ధాతువునకు కలజీ, అనునది యనుసరించి
కూర్చుంబడును.

20 సూ—జీత్తుపరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు.

జీత్తుపరంబగునపుడు ధాతువు నుత్వంబున కత్వంబగు.

జీత్తుపరంబగునపుడు ధాతువు నుత్వంబున కత్వంబగు.

వ్యా—కలజీ, ప్రత్యయంబు జీత్తుగావునఁ బ్రకృతంబున నందుధాతువు
యొక్క ఉకారంబునకు అత్వంబుగలుగును. ఉ. నండఁగలఁడు. నండ + కల + డు,
ఇట్లుండ నిరుపదియొకండపసూత్రంబున ధాతువునకు నుగాగనంబునచ్చి నెండను +
కల + డు' అగును. పరిపరిచ్ఛేదంబునందలి పదునాల్గవసూత్రంబుచే గకారంబునకు
గకారంబును, పదునెడవసూత్రంబుచే చిందువునుగలిగి నెండఁగలఁడు, అయ్యెను.
బహువచనము నెండఁగలరు.

21 నూ — కలజీః డబులు పరంబులగునపుడు నుగాగమంబగు.

ద్రుతకార్యంబు || ప్రి - వండఁగలఁడు - వండఁగలరు - వండఁ
గలదు - వండఁగలవు || మ - వండఁగలవు - వండఁగలరు || ఉ - వండఁ
గలను - వండఁగలము.

ద్రుతకార్యంబు ప్ర || వండఁగలఁడు - వండఁగలరు. వండఁగలదు--వండఁగలవు,
వ || వండఁగలవు - వండఁగలరు ఉ || వండఁగలను - వండఁగలము.

వ్యా— కలజీ-పడుటి, అనునవిపరంబగునపుడు ధాతువునకు నుగాగమంబు
వచ్చును. ద్రుతకార్యంబనఁగా ద్రుతప్రకృతికంబునబట్టివచ్చు సగళాదికార్యంబులు
మూలంబునందలి యుదాహరణంబులయందుఁ దైసూత్రంబులలోని వండఁగలఁడు, అను
రూపంబునొద్దఁ గనబడిన సూత్రప్రక్రియయే తక్కిన పురుషంబులయందును
నూహించుకొనునది.

22 నూ — లాట్టుగుఱ్ఱం పరంబగునపుడు దుగాగమంబగు.

ప్రి - వండును - వండుదును || మ - వండుదువు వండుదురు
ఉ - వండుదును - వండుదుము || లాఠ్యర్థంబులయందోలి నుదాహరణ
బులు వక్కాణించెద || తద్ధర్మంబు - కులులుఁడుకుండలువానును ||
తచ్చీలంబు - జ్వలనజ్వాలంబు లుష్పరంబెగయును || సంభాషన - ఇష్పడు
వాఁడింటనుండును || సంప్రీత్యము - ఉందునాపోదునా || సాతత్యము -
సర్వంబునం దీశ్వరుఁడుండును - సర్వంబీశ్వరునియందుండును || వర్తమా
నంబు - మేననిష్పడుంబులకలు వొడమెడును - వక్ష్యమాణవిధిచే
బ్రా్యికంబుగ వర్తమానంబునందెడు గాద్యాగమంబులగు || భావి-
పాఁడుతేపువచ్చును || అశీస్సు - శుభంబగును || వచ్యర్థంబుల కొక
నొకచో భూతంబున లాట్టు గానంబడియెను.

ప్ర-వండును - వండుదురు. హ- వండునువు - వండుదురు. ఉ- వండుదును-
వండుదుము. బాహ్యర్థంబులయందోని నుదాహరణంబులు వక్కాణించెద. తద్గర్భంబు-
కులకలుడుకుండలువానును. తచ్చీలంబు - బ్యలనబ్యాలంబులుప్పరంచేగయును. సంభా-
వన - ఇప్పుడు వాడెంటునుండును. సంప్రశ్నము - ఉందునా పోదునా. సాతత్యము-
సర్వంబునందీశ్వరుండుండును ; సర్వచీశ్వరునియందుండును. వర్తమానంబు - కేస-
నిప్పుడుంబులకలవొడమెడును. సత్కమణవిధిచే బ్రాయికంబుగ వర్తమానంబునం-
దెడుగాద్యాగమంబులను. భావి - వాడు తేపువచ్చును. అశీస్సు - శుభంబును,
పద్మర్థంబుల కొకానొకచో ధూతంబున లాట్టుగానంబడియెను.

వ్యా-ప్రశనపురుషైకవచనదర్శకంబునక్కఱ నక్కినవి (గు, వు, ను,
ను, ము,) పరంబునపుడు ధాతువునను దుగాగమంబు గలుగును. వండు + లాట్
ఇట్లుండఁ బ్రశనపురుషైకవచనంబుగావున నెనిమిదవసూత్రంబుచే దుబ్బర్థకంబు
రాఁగా వండు + యు, అనియుండె పదునాఱవసూత్రంబుచే దుజునకునువర్గం
బాదేశంబై వండును, అయ్యెను. దుగాగమంబు విధింపుప్రకృతసూత్రంబులో
దుజుపరిపారింపఁబడినందున దుగాగనంబురా లేదు. వండుదురు, ఇటు వండు + లాట్
ఇట్లుండఁ బ్రశనపురుషబహువచనంబుగావున దువర్థకంబు లకారంబునకు నాదేశం
బై ప్రకృతసూత్రంబున ధాతువునను దుగాగమంబు గలిగి పైరూపంబు సిద్ధించె. ఇట్లే
మగ్యమొత్త మపురుషంబులయందు సూత్రప్రక్రియయూహించునది. లాట్ప్రత్యయంబున
కర్థంబులైన తద్గర్భతచ్చీవాదులను నుదాహరణంబుల కర్థవివరణంబునరుసగా నీయఁబ-
డును. తద్గర్భంబు - నులూలునకుఁ గుండలువానుటు కులగర్థంబు. తచ్చీలంబు - అన్ని
బ్యాలబూర్ధ్వముంబులగుట సహజము. సంభావన - ఊహ. వాడు గృహమందుండుట
నిశ్చయింప శక్యంబుకానిది. సంప్రశ్నము - అడుగుట. సాతత్యము - సతతఁబు
నుండుట. ఈశ్వరుండెల్లప్పుడును సర్వజగంబును విడనాడకయుండునని యర్థంబు
తోచున్నది. వర్తమానంబు - ఒడలు గగురుపొడుచుచున్నదని యర్థము. క్రిందనుజెప్పఁ
బోయెడి యిరువదిసూడవసూత్రంబుచే ఎడు, గాగమంబును, ఎడిగాగమంబును, తఱుచు
వర్తమానకాలంబునందగును. భావి- భవిష్యత్కాలము. వచ్చును = రాగలడని యర్థము
అశీస్సు - దీనన. ఆశీస్సునందు అయ్యెడును, అగుతక, అనియు నిడువదియాఱవ

నూత్రంబుచే నుండంగను. నీ|| లే|| అడరిజనకాన్ధిసీమరామాభిగాన | హరికపీన
 గుణప్రతిహరశరాశ | గిరిమధనయత్నమున దోచు నిరియ శేష ! రాజ్యము
లొసంగుడిరుమల రాయమణికి' వసు - 1 ఆ మ|| స | గ్వకలాకాంతుడు పోవు
 దిర్మలవహారాయత్నమావల్లభుక, వసు - 1 - ఆ. నీ|| లే|| ప్రథనజయమిచ్చు దిరు
 వలరాయమణికి, వసు 1 ఆ. శా|| సా| ఖ్యాతాధిక విలసిల్లువేకటనగాధ్య
త్సండురక్షిండు గొ| బూర్తి తిమ్మనృపాలసింహు నరసింహోర్వీశ చూడామణిక,
 రామా-1ఆ. స|| సా|| పెసంగెడు పుల్లరాయడు జయొన్నతులిచ్చు నృసింహశౌరికి
 రామా-1ఆ. మ|| ఎలమిన్నిత్యము బోవుగృష్ణవసుధాధీశుక నృసింహత్మజుక,
 కశా-1ఆ. వినిధాతువునకు నర్థంబులైన 'అను, పలుకు, వాక్రిచ్చు, చెప్పు, ఇత్యాదు
 లకు భూతకాలంబున నొకానొకప్పుడు లాల్పత్వయంబు ప్రయోగంబుల గానంబడి
 యెడి. లే|| గీ|| సర్వతీర్థాభిగమనంబు సర్వవేద | సమధిగమము సత్యంబుతో సమము
 గావు| ఎటుగెమ్మెల్లధర్మములకునెందు బెద్ద| యందుసత్యంబు ధర్మజ్ఞులైన మునులు'
 భార- ఆది. 4ఆ. క|| మానమున దృఢజ్ఞానము | దానంబున నభ్యుదయము ధర్మనిరత
 యా|శానిర్వహణంబున నర|కానీకాహరణ సౌఖ్యమగునందుబాధుతో' భార-శాంతి-
 6, లే|| సత్యబోధకంబు బ్రహ్మమైన| కృత్యమరయంగ లేనందునిత్యవస్తు| సన్మగధి
 గమసిద్ధికి సంయమాప్రసిద్ధులొగమతంత్రప్రసిద్ధులొగ' భార- అశ్వ- 2ఆ. లే|| వినుమ
 నేకవిధంబుల విస్తరిల్లు | ధర్మములయం గొకండునునలంప నిష్ఫలంబు లేదాత్మమోక్ష
 వలంబునైన | ధర్మముత్తమమందు తత్త్వజ్ఞుడధిప' భార- శాంతి - 4ఆ. క|| ఋతు
 వతియై పుత్రార్థము | పతిగోరిన భార్యయందు బ్రతిపూలుండె | ఋతువిఫలత్వము
 నేసిన| నతనికి మఱిభూణహత్య యగునందు బాధుతో' భార-ఆది-3ఆ. లే|| గీ|| పౌరు
 వంబుచూచె ఫలమందుకొందట | ట్లనక దైవమిచ్చునందు కార్య| ఫలము' భార. పై
 నుదాహరింపకబడిన 'ఆందు' ఇత్యాదిలాటప్రత్యయాంతరాలకు 'అసిరి' అని
 భూతకాలమర్థము.

23 నూ—లాట్టు రుక్మిణిపరంబగునపుడెద గాగమంబును బ్రథమ
 నువర్ణకంబు పరంబగు ప్రథమ గెడి. గాగమంబులు బహుళంబుగానగు.

ప్ర - వండెడును - వండెడిని - వండెదరు || మ - వండెదవు -
వండెదరు || ఉ - వండెదను - వండెదము.

వ్యా—తద్ధర్మార్థకంబులయందుఁ బ్రథమపురుషైకవచనంబైన డుబ్బు తప్ప
'రు, వు, రు, ను, ము, అనునవి పరంబగునప్పుడు ధాతువునకు ఎడగాగమంబును,
ప్రథమపురుషనువర్ణకంబు పరంబగునప్పుడు ధాతువునకు ఎడిగాగమంబును, ఎడుగాగమం
బును దక్షమగులును. 'వండు + లావ్, ఇట్లుండ నెనిమిదవసూత్రంబుచే డుబ్బును,
పదునాఱవసూత్రంబుచే దానికి నువర్ణకంబునురాఁగా 'వండు + ను, అనియుండె. ప్ర
కృతసూత్రంబుచే నువర్ణకంబునకు ముందు, ఎడుగాగమంబును, ఎడిగాగమంబును ధాతువు
నకుఁ గలుగఁగా 'వండు + ఎడు + ను—వండు + ఎడి + ను, అని యుండె. ఈమా
గమంబులు కిత్తులుగావున ధాతువునకుఁ తుదనుజేరె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే వండె
డును—వండెడిని, (ఇచ్చట 'ఇకారంబుమీఁదికును వుక్రియా, అను తత్సమపరిచ్ఛేదం
బునందలి యిరువదియాఱవసూత్రంబుచే నువర్ణకంబున కిత్వంబు) అనురూపంబులాయెను
వండెదరు, 'వండు + లావ్, అనియుండ నెనిమిదవసూత్రంబుచే రువర్ణకంబు
గలిగి ప్రకృతసూత్రంబున నెడ గాగమంబురా నీరూపంబయ్యె. ఇట్లే
మ-వండెదవు. వండెదరు. ఉ - వండెదను, వండెదము, ఇత్యాదిరూపంబులయందు
నూహించునది.

24 నూ.—లిడ్లట్టు లవకారంబునకు లోపంబు విభాషనగు.

వండితి - వండితివి || వండుదు వండుదువు || వండెదవు - వండెను.

వ్యా—భూతక్రియయొక్క-యు, తద్ధర్మార్థక్రియలయొక్క-యుఁ బ్రత్యయవకా
రంబునకు లోపంబు వైకల్పికంబుగా నగును. భూతంబునకు - వండితి, వండితిని.
ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బాక్షికవకారలోపంబురాఁగా వండితి + ఇ' అని
యుండె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే వండితి, అయ్యె వండుదు, (వండుదువు) వం
డెను (వండెదవు), ఇత్యాదులందుఁ బైదానింబలె నూహించుకొనవలయును నీ॥ ఇభ
రాజగమన నీవండుల కరిగితత్పురుకుచాభోగయందున్నదాన | వబల యెవ్వరిచేత

నవపులలోఁ బట్టుపడితేనా నేత్రం బొందుదున్నా ! యుగ్రస్యగంబుల యుగ్రంబులో
సున్నదానవే, భార-ఆర-2౨. ఉ॥ నో3 నే । తలవృత్తిమానముననన్నియుఁ బ్రేతెడు
సూతనందనా, భార-ఉచ్ఛో-2 ఆ.

25 నూ—తిర్వగ్గవంబులు వాత్సవంబులును నచ్చుడు లిట్టాట్టులు
పథమబహువచనంబున కేకవచనంబగు.

చిలుకలువలికెను ॥ చిలుకలువలుకును ॥ చిలుకలువలికెడును ॥
మేఘములు గర్జితెను. మేఘములుగర్జియును. మేఘములుగర్జితెను. (

వ్యా—సమపజ్యోదితిర్వగ్గంబులును, వ్యాసహీనంతైనపదార్థంబులును నగమే
నచోలిట్టాట్టులబహువచనంబునను నేకవచనంబొదేశంబగు. పలుకు + గు, ఇట్లుండఁ
బ్రకృతసూత్రంబున నేకవచన దుష్టుర, పలుకు + డు, అయ్య. పదునాఱవసూత్రంబున
ఎను, వర్ణకంబు గర్జి పలుకు + నిను, అయ్యెను. అపదాదిస్వగనిత్యసంభయము, ఎను
బదియైవనసూత్రంబుచే లకారంబుయొక్క ఉత్వంబున కిత్వంబును గర్జి 'పలికెను'
అయ్యె. పలికినవని యర్థము. పలుకును, పలికెను (ఇరువదిమూడవసూత్రంబుచే నెడు
గాగమంబు) ఇత్యాదులు లాట్టున కుదాహరణంబులు. మేఘములు గర్జితెను, ఇత్యాదు
లయందుఁ బ్రేషక్రియ యూహించుకొనవలయును. పైసూత్రంబునపలక్షణాంతరంబు.
తే॥ గీ॥ పృథివి స్థానరతిర్వక్రభృతులకెల్ల । క్రియలచను నేకవచనముతో నేర్పి నముగ ।
జేసమనుహితకక్రియతో దూప నేక । ఎనన బహువచనంబుల్ల నాటలునీక, స్వ-క్రియా
ప్ర 1 ల. క॥ మా సెఱ్ఱోమశినక్కలు । గూసెంగలయంగ దనలపంబు ననాడుతో,
నే సెంబతిమొయిభుండరి । మోసెందనుయంతఃకార్యము లపగ్గవులై, భార-విరా-4
ఆ తే॥ గీ॥ పక్షి వృగజాతులెను బ్రమిసియిట్ట । నట్టుగలగొని చనరెన్మృత్యుళియదరె,
గురుబంబును దెసరె నంబరముదేశలు । యీరట్టిల్లంగఁ జొరగెదదాదమున, భార-వి రా
4 ఆ శా॥ ఆకంఠిందె జగత్రయంబు దిశలల్లాడెన్ సముద్రంబులు । క్రిందిదెన్ భయ
మందె భూతమును భేదిలెన్ గుర్రుగ్రయతో, కాకిగుండును న॥ బింగ వసుంధరాస్థలి
మహారగ నాధుఁడు శ్రుంగః గూర్మముం । చిత్రె నభయమోసి సురవంతు న ।

మొగ్గె దిగంతరంబుల త్త తీనదరకై మరుత్పతుడు దర్పమెలర్పనహార్య ముద్ధతిం
బెలుకఁగ నోత్తశైలములు పల్లదరకై గలగెంబయోధులుకొ, భాస్క-యు-కాం.

26 సూ—లూట్టుడు యొక్క కైడు తనర్థంబులు ద్రుంతాంతంబులగు.

ఆశీస్సు - మీకుమేలుగలిగెడును - మీకుమేలుగలుగుతను ||
శాపంబు - నీకురాక్ష సత్వంబుగలిగెడును - నీకురాక్షసత్వంబుగలుగు
తను || సంప్రార్థనంబు - హరిసనుఁ గృపఁగాంచెడును - హరిసనుఁ
గృపఁగాంచుతను.

వ్యా—ఆశీస్సు, శాపము, సంప్రార్థనము, విధి, వీనియందలి యుక్తునకు నకా
రంబంతమందుఁ గల ఎడు, త, వర్ణంబులగును. ఆశీస్సు. మేలనుభవించువానికి నిష్ఠంబు
గావునఁ దైరెండు వాక్యంబులును, అపింపదార్థంబునందు ఎడు, త, వర్ణంబులు వచ్చి
నందులకుదాహరణంబులు. శాపము-ఇచ్చట రాక్షసత్వం బనుభవించువానికి ననిష్ఠంబు
గావున నాదెండు వాక్యంబులును శాపార్థంబునందు ఎడు, త, వర్ణంబులు గలిగినందుల
కుదాహరణంబులు. సంప్రార్థనము—ఇచ్చట హరితన్నురక్షింపనలెనని ప్రార్థించుచు
న్నాడు కావున నట్టి యర్థంబునందుఁ దైవప్రత్యయంబులని యెఱుంగునది. శాపంబు
నకు- ౩ || పతి హీనలైన భాషిను | లతిసనవతులయ్యుఁ గులజలయ్యును ననలం
కృతలరెక్కెడు మాంగల్యరహితలయ్యెడుఁ గృపణవృత్తి నిదియు మొదలుగాన్, భార
ఆది. 4 ఆ. ఆశీస్సునకు— ౬ || వారిజవైరికులేశ నీకుసం | పూర్ణమనోరథంబు
రాను బుద్ధిభనంబులు నిచ్చుచుండెడికొ, భారతిము.

27 సూ—విధియందు లూట్టునకు మాఱుగానది యనుతచ్చ
బంబును ముందు నుగాగమంబునునగు.

మైత్రుండు నాసిర్దిబ్బ కార్యంబుచేయునది - వానికి నీవు బాసట
యయియుండునది.

వ్యా—వీగ్యర్థకంబునందు (తనకు లోనైనభృత్యులను గాగ్యమందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుటవిధి) లూట్టునకు బగులు, అది' అను తన్మబ్జంబును, దానికి ముందు ధాతువునకు 'ను' గాగమంబును, గలుగును, ఉ. మైత్రుండు నానిర్దిష్ట కార్యంబుచేయునది. మైత్రుండు నానిరూపించిన కార్యంబు చేయుట విధియని యర్థము. ఇచ్చట మైత్రునిఁ గార్యంబునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట స్ఫురించుచున్నది. 'చేయు + లూట్' అనియుండఁ బ్రకృతసూత్రంబుచే 'అది' శబ్దంబును, ధాతువునకు నుగాగమంబును నయ్యెను. నుక్కుకిత్తు కావున 'చేయు' ధాతువునివలన జేరి 'చేయునది' అను రూపంబయ్యెను. వానికి నీవు బాసటయయియుండునది. ఇచ్చట నీవు బాసటయయియుండునుని యర్థము. ఇచ్చట 'ఉండునది' అనునది ముగ్యపాపురూపార్థంబును దలియఁ జేయుచున్నది. ఇరువదితోమిక్కిలవసూత్రంబున బాసటయండుమనియుఁ దెప్పినొప్పును.

28 సూ—ఎడతలద్రుతంబున నచ్చ పరంబగునపుడు మకారంబగు.

నీకుమేలుగలిగెడు మనియెను - నీకుమేలుగలుగు తమనియెను.

వ్యా—ఎడు, త' అనువానిద్రుతంబునకు నచ్చపరంబగునపుడు మకారంబు గలుగును. ఉ. నీకు మేలుగలిగెడు మనియెను; నీకు మేలుగలుగుల మనియెను. ఇచ్చట సంధిపశ్యాయందు 'ఎడు, త' షష్టంబులు మకారంబులయి లయ్యెను విభాగావస్థాయందు 'కలిగెడు' + అనియెను; కలుగుత' + అనియెను' అని సకారంబులుగాఁ దెప్పవలెను.

29 సూ—లూఞ్యగ్య మస్మయలకు ముడుపులగు.

ఆశీస్సు - దీర్ఘాయువగుము - దీర్ఘాయులరగుఁడు ॥ శాపంబు - రాక్షసుండవగుము - రాక్షసులరగుఁడు ॥ సంప్రార్థనంబు - నన్ను రక్షింపుము - నన్ను రక్షింపుఁడు ॥ విధి - నాచెప్పిన పనిచేయుము - నాచెప్పిన పనిచేయుఁడు.

వ్యా—అశీస్సు, శాపము, సంప్రార్థనంబు, విధి' ఈయర్థంబులయందు లూఱ్ఱ్యస్య
మ పురుషంబుయొక్క, యేకవచనబహువచనంబులకుఁ (పువర్ణక రువర్ణకంబులకు) గ్రమం
బుగా మువర్ణక డుభ్యర్ణకంబులగు. అశీస్సు-దీర్ఘాయువగుము' ఇటఁగాక పరిచ్ఛేదంబు
లోనిముప్పదిమూఁడు ముప్పదినాల్గుసూత్రంబులచే దీర్ఘాయువపు' అనుట యాశేష్యకం
బైనను నిచ్చటిరూపంబు పూర్వోక్త సూత్రంబులోని ప్రాయిక గ్రహణంబుచే రక్షితం
బయ్యె. అగుము, కమ్ము, అవుము, ఔము' అని యేకవచనంబునందును, అగుఁడు,
కండు, అవుఁడు, ఔఁడు' అని బహువచనంబునందును రూపాంతరంబులు. తొంబది
యాజ్ఞవల్క్యసూత్రంబునొద్దఁ జూచుకొనునది. దీర్ఘాయులరగుఁడు' బహువచనము. దీర్ఘ
యులరుకండని యగ్ధమ్ము.' శాపసంప్రార్థనవిధులందు నిజేగ్రహించుకొనునది. విధ్యర్థం
బునందు లూఱ్ఱ్యయొక్క పురుషత్రయంబునందును, ఇరువదియేడవసూత్రంబుచే 'అని'
శబ్దంబు విధింపబడి యుదాహృతమైన 'నీవు బాసటయయియుండునది' ఇత్యాదికమైన
నమగ్యమపురుషాదివాక్యంబు ప్రకృతసూత్రంబున 'నీవు బాసటయయియుండుము'
అని పక్షంబున నిర్భాగంబుగానుండునట్లు లూఱ్ఱ్యయొక్క పురుషత్రయంబునందును
విధ్యర్థంబునంగాక తక్కిన గూఢీశ్యాపసంప్రార్థనంబులయందు ఎఁడు, త' వర్ణంబులు, ఇ
రువదియాజ్ఞవల్క్యసూత్రంబుచే విధింపబడఁగా 'నీవు దీర్ఘాయువయ్యెడు, నీవుదీర్ఘాయువగు
తఁ, ఇత్యాదికమైనరూపంబులును, ప్రకృతసూత్రంబునఁ బర్యాయంబుగా మువర్ణక
డుభ్యర్ణకాంతరూపంబులును, ఆశీర్వాద్యర్థంబులయందు నగునని తెలిసికొనునది. ఈ
సూత్రంబు, ఇరువది మూఁడు ఇరువదియేడు సూత్రంబులకు బాధకంబుగాదని యె
ఱుంగునది. 'కేవలతుమున్నంతంబుచేతను నైతము శాపార్థము తెలుపబడు. అన్వ
యక్రమంబుచేఁ గ్రిగూవాచకంబు వాక్యాంతంబునందే యుండవలసినది. కావున
శాపక్రియాబోధకంబైన తుమున్నంతంబుకూడ వాక్యాంతంబునందే ప్రయోగింప
వలెను. || శమనునిదిక్కునంబొడమి సర్పముంబులబైలువెల్లిని | త్యమును బలా
శసంగతులు చప్పక త్రిమ్మరునట్టి నాలిభూ | తమ ! పనమాన ! నీకుఁగలదా |
మఱిభూతదయాద్రిబాద్ధి? యుక్త మకదనీమఁ గొమ్మలనడల్పుట నీవడి ధూళిపాలుగాఁ,
కవి-2 ఆ. పననుఁడానిను బెద్ద పాముగఁగన, నే! గీ. నీకబారా తివినుఁ దన నెలవుగూల
నేలస్మజియిందే విధిస్మజియిండుఁగాక | యేలజైవాత్మకునిజేసె నేలతప్పుఁ బుడమి

బాపీచిరాయనక బెడగునుడుగు, నను - 4 ఆ. తే|| గీ. అలగునియకాడ ! బునిసిరి
 గలిగినట్టి | దొరకొడుకునందుఁ నొగగునల్లనుల్లిపదుమఁ | దొంగలొంగక ముగునలఁ
 దెరువరులను | బూనియేతునె నీపూన్నిబుద్ధిగాను, నీలా-3 ఆ. క|| సారసాశ్చ్యంబునఁ
 బునునాటు | విరిఁబోడులనెల్ల మిగులవెతపెట్టుచునీ | దొరతనము త్రుంగిపోవను! మరుఁడా
 నీ చేతివిల్లు మంటంగలయక, నీలా-3 ఆ. చ|| బలితపుటామునందమియుఁ బర్వఁగఁ
 గైకొని యొజ్జముద్దియక | గలిసినదోసకాఠిచనికాదె నినుంగని తమ్మికొమ్మ నిన్ద్యుతల
 వంచుచుండునది చాలదొరూఱడి నీకునెంతకుఁ | జలవలఁతేడ నీసపురుసన్నముగా నిఁక
 నిందురాకుమీ, నీలా-3 ఆ. క|| జతలేనిపూవుగల్గుట | కతివలపై, దెల్లురేఁగి యలజడి
 మీఱక | వెతపెట్టుదురేయిక నీ | బ్రతుకుబయ్యగాను నాటిపయ్యకట్ట, నీలా-3 ఆ.
 తే|| గీ. మున్నుకొన్నాళ్లు పలుగాకి మూఁకఱోనఁ || గలిసిఁజేలఁగిన తొంగల్లఁగాని
 పింపఁ | జేడియలమీఁనఁ గుడెఱునేయ రాకు | కోయిలాయొంక నీయిల్లనూఁపోను, నీలా-
 3 ఆ. తే|| గీ. తరుఁబోడుల దెందముల్లడిల్లఁ | గూఁకలిడుకొందు నెంతయుఁగొం
 తలేక | యాగడంబునఁ బరివిచ్చియాడెదేమియక్కటా నెమ్మినీ మాట యడవిఁగలియ.
 నీలా-3 ఆ. క|| నెమ్మినిబలువలు మోయుదుఁ | గమ్మనిపూఁదే నొని కడుఁగొవ్వి
 యహి | కొమ్మలఁగలపఁగ జూచెను | తుమ్మెన నీప్రభుపెద్దగుప్పులు పట్టిక,
 నీలా-3 ఆ.

30 సూ—ఉభయప్రార్థనంబున దుగాగమంబున కత్వంబగు.

మనమునందుదము.

జీత్తుపరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు నను సూత్రముచే ల
 జీపరంబగు నపుడత్వంబు || ప్ర - వండఁడు - వండరు - వండదు - వం
 కపు || మ - వండవు - వండరు || ఉ - వండను - వండము.

వ్యా—నీవును నేనును (మనము) గర్తలైనపుడు, ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచే
 గతువునకు విధింపబడిన దుగాగమంబున కత్వంబగును. ఉ. మనము వండుదము.

వండుచుము, అనుటకు బదులుగాఁ బ్రకృతసూత్రముచే నత్వంబుగలిగె. ఇంతకుమున్ను వ్యతిరేకార్థకలకారంబులకర్తృ-చక్రి-కలకారంబులకు నుదాహరణంబులు గ్రమంబుగా నీబడియె. ఇప్పుడు వ్యతిరేకంబునకు నుదాహరణంబులు మాత్రంబున నీయంబడెను. ఈవ్యతిరేకంబునందు ధాత్వంతియోకారంబునకు నిరుపదియనసూత్రంబుచే నత్వంబు గలిగి వండెను, మొదలకు పైగూపంబులయ్యె.

31 సూ.—మధ్యమ ముడుజులు ముజునాబడు.

వ్యా—మధ్యమపురుషంబునందు, ము, య, అనునవి ముజు, అనబడును. అనగా ముజుకంబుతో యుడు అకారంబుచేర్చగా యుజు యుజు, ఇక్యాదికంబువోలె ముజు, ప్రత్యహంగంబని యెఱుంగునది.

32 సూ.—వ్యతిరేకంబున ముజుపరంబగునపుడుకుజీయగు.

సీత్ర వండకుము - మీరువండకుడు.

వ్యా—వ్యతిరేకార్థంబునందు ముజుక యుజుకంబులు పరంబగునపుడు ధాతు వునకుఁ గుజీవర్ణకంబగు. మదేప్రత్యయంబు జీవుకావున నిరుపదియనసూత్రంబుచే ధాతు వుయొక్క ఉకారంబునకు, అకారంబయ్యె.

33 సూ.—సంప్రార్థనంబున ముజునకదాదులు విభాషనను ప్రయుక్తంబులుగు.

వండుమ - వండుమా - వండుమి - వండుమీ - వండుడ -

వండుడా - వండుడి - వండుడీ || అ - ఆ - ఇ - ఈ - ఎ - ఏ - ఓ -

ఓ - అమ్మ - అయ్య - ఇత్యాదు లుదాహరణ.

వ్యా—సంప్రార్థనార్థంబునందలి మువర్ణకడుజ్వర్ణకంబులనుఁ జివరను హ్రస్వా
కారంబు మొదలైనవి. విభాషగాఁ జేర్పబడును. 'వండుమ' 'వండుమ + అ' అనిపదవి
భాగము చేయవలయును. 'వండుమ' 'వండుమ + అ' అని విభజింపవలయును. ఇట్లే
'వండుమి' ఇత్యాదులయందుఁ బదవిభాగమూహించునది. 'వండుమ' ఇత్యాదుల కర్థం
జేసునఁగా వండుటకు నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాడనని యర్థంబు.

34 సూ—ఎదాదులను ప్రయుక్తంబులగు నపుడు ముజునకు
వుజీరుజీయగు.

వినవె - వినవే - వినరె - వినరే - వినకువె - వినకువే - వి
నకురె - వినకురే - వినవమ్మ - వినరమ్మ - వినవమ్మ - వినరమ్మ.

వ్యా—'ఎ, ఏ, ఒ, ఓ, అమ్మ, అయ్య, (ఎదాదులు) అనునవి మువర్ణకడుజ్వ
ర్ణకంబులపై ప్రయోగింపబడునపుడు ముమ్ములనుఁ గ్రహించుగా వుజీ (ఏకవచనం
బున) రుజీ (బహువచనంబున) అగును. 'వినవె' ఇట 'వినము + ఎ' ఇట్లుండ నెదాదు
లలోని ఎకారంబు పరమైనందున మువర్ణకంబునకు వుజీవర్ణకంబుగలిగి 'వినవు + ఎ'
ఇట్లయ్యె. వుజీ జీస్తుగావున నిరువదియవసూత్రంబుచే ధాతువుయొక్క ఉకారమకార
ముకారగా 'వినవె' అయ్యె. 'వినవే' ఇత్యాదులయందు నిట్టిప్రక్రియమూహించునది.
'వినకువె' ఇట 'విన + ము + ఎ', ఇట్లుండఁ ప్రకృతసూత్రంబున 'విన + వు + ఎ',
అయ్యెను. వ్యతిరేకార్థంబుకావున ముప్పదిరెండవసూత్రంబున మువర్ణకస్థానీయంబైన
వుజీకి, బూర్వంబునందు 'వెజీ' వర్ణకంబుగల్గి 'వెను + ను + వు + ఎ', అయ్యెను. జీస్తు
పరంబగు' అను నిరువదియవసూత్రంబుచే 'వెజీ, జీస్తు గావున వినధాతువుయొక్క
యకారంబున కత్వంబుగలిగి 'వినకు వె' అయ్యెను. వుజీవర్ణకంబునకు ముందున్న
కుజీయొక్కఉకారంబుప్రత్యయసంబంధికాని, ధాతుసంబంధికాదు. కావుననిరువదియవ
సూత్రంబుచే నత్వంబురాదయ్యె. ఈపరిచ్ఛేదంబునందుదాహరింపబడిన 'ధాతువునకు'
అను ప్రథమ సూత్రంబు తెక్కినచూత్రంబులయందుంబలె, జీస్తుపరంబగు' అను
పైయిరువదియవసూత్రంబునందుంగూడ ననుసరించునని స్మరించునది. 'వినవే,

ఇత్యాయంబులందుఁ బదవిభాగము వినుము + ని, వినుడు + ని; వినుము + ని,
వినుడు + ని, వినుము + అమ్మ, వినుడు + అమ్మ, వినుము + అయ్య, వినుడు +
అయ్య' ఇట్లు సేయవలయును.

ప్రార్థనంబునందన్వత్ప్రయోగంతక్రియలమీఁదఁ గదకపపు పూర్వకంబులన్నా
దులనుప్రయుక్తంబులగు. ప్రోవఁగదన్న ప్రోవఁగదపన్న, ప్రోవఁగదయ్య ప్రోవఁగ
దపయ్య, ప్రోవఁగదమ్మ, ప్రోవఁగదపమ్మ, ప్రోవఁగదె ప్రోవఁగదే, ప్రోవఁగదె ప్రోవఁ
గదే, సుకీర్తిమనఁగదన్న' భాగ-10-స్కం-పూ. 'దెప్పఁ గదయ్య, భాస్కరశతకము
ఉ॥ తుదియెప్పుడు మద్విరహంబుం శికిం | జెప్పఁగదమ్మ భాగ-10, స్కం, పూ;
కా॥ తండ్రినాకు ననుగ్రహింపఁగదె నైద్యంబందుఁ బ్రార్థించినకొ, మను-5ఆ. క॥
నీపాదకమల సేవయు | నీపాదార్చకులతోడి నెయ్యమును నితాం | తాపార భూతద
యయును | దాపసమందార నాకుపయ సేయఁగదే' భాగ-10-స్కం-పూ. ఉ॥ పురం
బుఁ జేరనిం | తెవ్వధిఁగాంతుఁ దప్పఁగదవే తరువేది, మను-2ఆ. ప్రాథ—
క్రియా-ప.

35 గూ—ట దుర్ణకంబు భావంబునందగు.

భావంబునఁగాధాత్వర్థంబు - పండుట - పండుట - వినుట - కనుట.

వ్యా—ట ప్రత్యయంబు ధాతువుయొక్క యర్థంబునందగు. ఇచ్చట భావశబ్దం
బుణిజంతమైన భూధాతువుకంటె నిరవ, అనుసూత్రంబుచే నన్వత్ప్రయంబుం గా
నిష్పన్నంబైనది. భూధాతువునకు అగుట. అర్థము. దానిపైని నిచ్చినకుఁ బ్రేరణంబ
ర్థంబు. కావున అగు, ధాతువుయొక్క ప్రేరణరూపంబు కావించుట, కాబట్టి
ప్రేరణార్థకణిజంతంబైన భావశబ్దంబునకు కావించుట, అని యర్థంబగును. కావిం
చుట యనఁగా నుత్పత్తి నిజేయుట. ఘటమునుగావించెను' అనువాక్యంబునకు ఘటో
త్పత్తి నిజేసెను, అని యర్థంబగు. వందెను. అనువోగూడ పంటనుగావించెనని

యర్థము. ఫలమును వ్యాపారమును భూవ్యాపారమోహమున, అను కారికచేత
 (కారకపరిచ్ఛేదమునందలి ద్వితీయసూత్రవ్యాఖ్యయొద్దఁ జూచుకొనునది) ధాతువు
 నకు నర్థంబులు కాబట్టి వ్యాపారంబే భూవ్యాపారమనబడు. వ్యాపారశబ్దంబు
 నకుఁ కౌవిందుట, చేయుట, అనునవి పర్యాయపదంబులు. ఫలవ్యాపారంబులు ధాతు
 వునకు నర్థంబులు గావున వ్యాపారంబును జెప్పనిధాతువే బగంబునలేదు, అనఁగా
 కౌవిందుట లేక చేయుట, అన్నయర్థంబియుఁడని ధాతువులేదు. ఉ. 'పండు' ఇట
 పండు చేయుట. నడచుట, అనఁగా నుత్తరదేశసంయోగంబును జేయుట. (ముందు
 చూటితో సంబంధము) పైనుదాహృతంబైన సంహారానువునకు పండు ఫలము. చేయుట
 వ్యాపారము. నడచు ధాతువునకు నుత్తరదేశసంయోగముఫలము. చేయుట వ్యాపార
 ము. ఫలంబులు భిన్నంబులైయుండుఁగాని వ్యాపారంబుమాత్రము సర్వధాతువులకు సా
 మాన్యార్థంబేయగును. ప్రకృతసూత్రంబున వ్యాపారార్థంబునందు, అనఁగా కౌవిందు
 టలేక చేయుట, అనినధార్వర్థంబునందు ట ప్రత్యయంబువచ్చునని ఫలితార్థము.
 చేయుట యనునది ధాతువున కే యర్థంబైనను ప్రకృతసూత్రంబుచే విధింపఁబడిన టప్ర
 త్యయంబు పూర్వోక్తధాత్వర్థంబునే యనునందునని భావము నుండుట, పండుచే
 యుట (చేయుటయను ధాత్వర్థంబునందు టప్రత్యయంబని యుండునది.) ఇచ్చటఁ
 గాయ పరిపాకమును గానిందుటయనఁగా ఫలత్వవిష్టమముందు క్రమముగా నెదిగినం
 దున నెదుగుటయ నెడివ్యాపారద్వారంబునఁ బండునునుఫలంబును చా నేకలిగించుకొ
 న్నదని భావము. చేతనాచేతనంబులగు జెల్లనస్తువులగుండును గుక్రియలుండుననుట
 యవశ్యంబంగీకర్తవ్యంబు. ఇచ్చట శబ్దానువునందు ఫలత్వాత్థమం గారణంబైనక్రియ
 యంగీకరింపకతీరదు. అట్టిక్రియ యెద్దియనఁ బక్కగ నెదుగుటయేయని యూహించు
 కొనవలయు. లోకంబులోఁ గాయ ముదుగునంతవలె నెదిగినంగాని పండుగదా!
 కాన నిట నెదుగుట భావంబు (భావ = వ్యాపారము = క్రియ) అట్టివ్యాపారంబునకును,
 నద్దానివలనం కలిగినపండుకును శబ్దానువే మాత్రేయంబైనది. కాన నిట ఫలవ్యాపారం
 బులు రెండింటికిని ఫలంబునందు సామాన్యధర్మాంబు కలిగినందున పండు, ధాతువ
 కర్మకంబయ్యె. ఫలవ్యాపారంబులకువైయధికర్యాంబు కన్దినచో ధాతువునకర్మకంబగు

‘దేవపత్నీఁడు పంటకమును పండెను’ అన్నయువాహరణంబునందు ఫలము విక్లిప్తి (పంట=మొత్త బడుట) వ్యాపారంతెద్దియనఁగానభస్మతాపన(స్థాలి క్రిందనుమంటగావిం చుటపూర్వార్థం (ఘోరబుట) దికము. ఈవ్యాపారముదేవపత్నీయందును, విక్లిప్తియ నెడి ఫలము పంటకమందును, నుండి వ్యభిక్తరణంబైనందున (భిన్నాశ్రయకము) నిట వండు ధాతువు సకర్మకంబయ్యెనని యెఱుంగునది. ఇట్లు సకర్మకాక క్రియాస్థలంబుల ఫల వ్యాపారంబులు బుద్ధిసూక్ష్మతచే గ్రహించుకొనవలయును. ప్రకృతసూత్రంబున విధిం పంబడిన ప్రత్యయంబు ధాత్వర్థంబైన వ్యాపారంబునే స్వప్రకరించుచుగాని యేరిక మొదలైనశబ్దంబులందు నికవర్ణకాదులువోలే గర్తాదికాపార్యార్థంబును దెలుపవని తాత్పర్యము. ఈమాగ్ధము భూవాదిసూత్రస్థభాష్యనాన్వధాతుకేయసూత్రస్థశబ్దేందు శే ఖరవైయాకరణభూషణాది సంస్కృతవ్యాకరణగ్రంథంబులందు సిద్ధాంతీకరింపబడె నదియే సూరిగారనుసరించిరని యెఱుంగునది.

36 సూ—కజివర్ణకంబు పురార్థయోగంబునవిభావ ను భావం బునందగు.

పండకమునుపు - పండుటకుమునుపు - చేయకమునుపు - చే యుటకుమునుపు - మునుపు - ముందు - మున్ను - తొల్లి.

వ్యా—‘లూగ్వము’ అనుపర్థంబుతో సంబంధించినపుడు భావార్థకంబునందు వైకల్పికంబుగా ‘కజి’ ప్రత్యయంబువచ్చును. ఇది ‘పండకమునుపు, ఇది ‘మునుపు, అనునది పురార్థంబు పండుధాతువాయర్థంబుతో సంబంధించినదికావున ‘కజి’ ప్రత్య యంబుగలిగెను. (పండు + క + మునుపు) జీర్ణవకు మందున్నయుత్వంబునకు నిరువది యవసూత్రంబుడే నత్వంబుగలిగి ‘పండక’ (పండ + అ + త + మునుపు) అయ్యె. ఇట్లే రస్కంగల యువాహరణంబులు గ్రహించునది.

37 సూ—వ్యతిరేకభావంబున మిజీయగు.

వ్యతిరేక విశిష్టక్రియాభిధాము ధాతుప్రసక్తి మిజీయగు
పండమి - పండమి.

వ్యా—వ్యతిరేకభావార్థంబునందు మిశ్రి, అనునదియగును. అనగా వ్యతిరేక క్రియాార్థకథాతువునకు మిశ్రి, వర్ణకంబస, ఉ. వండుమి, పండుమి ఇచ్చట వండు, ధాతువునకు మిశ్రి, వర్ణకంబురాగా జీత్తుగావున నిరునదియవసూత్రంబున వండుధాతువు సుత్వంబున కత్వంబురాగా వండుమి (వండ్ + అ + మి) ఇత్యాదు లయ్యె. వండుకుండుట, పండుకుండుట యర్థంబులు.

సూ. 38 సూ—సమానాశ్రయంబులం బూర్వ కాలంబునంది వర్ణకం బగు.

ఏకాశ్రయంబులగు క్రియలలోపల నెయ్యది పూర్వ కాలికంబ గుం దద్వాచియగుధాతువున కివర్ణకంబగు - ఇదియె క్త్వార్థంబునాఁబ డు॥ వండి - పండి - విని - కని ॥ సమానకర్తృకంబులన కసమానాశ్ర యంబు లనుటంజేసి చైత్రునిచేత మైత్రుండు కొట్టుబడిమడిసె నిత్యాది సిద్ధంబయ్యె.

వ్యా—ఈసూత్రంబునందు సమానశబ్దంబునకు నేకత్వంబుంబు. అనియె ఏకా శ్రయంబులగు అసెడిమూలవాక్యంబుచేస్కుటపటుపఁబడినది. ఒకవస్తువు నాశ్రయించు క్రియలలో నేదిముందుజరిగినదో యట్టి ముందుజరిగినక్రియను దెప్పనట్టిధాతువునకు ఇ, వర్ణకంబుగలుగును. ఇట్టిధాతువును గ్త్వార్థకంబని వాడుదురు. ఉ. వండి, పండి, విని, కని, దేవదత్తుండు వండిభుజించె, ఈవాక్యంబున వండుటయు, భుజించుటయు రెండుక్రియలుగలవు. వీనిలో వండుట, మొదటజరిగినదికావునచదగ్గకంబయినవండు ధాతువుకంటె ఇ, ప్రత్యయంబుగన్ది యపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే వండి, (వండు + ఇ) అయ్యెను. ఇట్లే పండి, ఇత్యాదులందు నూహించునది. సంస్కృతవ్యాకరణంబులో నేకకర్తయే కలిగినరెండుక్రియలలో ముందుజరిగినక్రియపైఁ గ్త్వప్రత్యయంబు వచ్చు నని సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే. అ రి- పా4. సూ 21, అని చెప్పబడియె. అట్లు తెనుంగులోఁ జెప్పినచో మూలంబులోనుదాహరించినవాక్యంబునదోషంబుగలుగు నని గంభకర్తచే సమానాశ్రయంబులని చెప్పబడియె. చైత్రునిచేత మైత్రుండుకొట్టె

బడిమడిసె, ఈవాక్యంబునందుఁ గొట్టుటయు మడియుటయు రెండుక్రియలుగలవు. కొట్టినవాడు చైత్రుండు. మడిసినవాడు మైత్రుండు. గాన రెండుక్రియలకుఁ గర్తలు భిన్నులైరి. దానంజేసి మూలంబులో సమానకర్తృకంబులనినచోఁ బైవాక్యంబు సిద్ధింపకపోవును. సమానాశ్రయంబులనినయెడలఁ గొట్టబడినవాడును, మడిసినవాడును మైత్రుండేకాన మొదటజరిగిన 'కొట్టబడు' అనుదానికంటె 'ఇ'ప్రత్యయంబువచ్చును. అనఁగా కొట్టుక్రియయును, మడియుక్రియయును, మైత్రినిమీఁదనే జరిగినదికాబట్టి మైత్రిండే యాశ్రయంబాయె. సంస్కృతంబులో నీవాక్యంబు తెలుంగునందుంబలెఁ గ్షార్థకంబుతో రచింపవలనుపడదు. 'చైత్రేణహతోమైత్రోమమార, అని కర్తార్థకప్రత్యయాంతంబుతో రచింపంబడును. భాషాశైలినిజేసి వాక్యంబులుతాత్పర్యంబులో నేకంబైనను రచనంజేసి భిన్నంబులగును.

39 సూ—కజివ్యతిరేక క్షార్థంబునందగు.

వండక - వండక - కొట్టక - తిట్టక.

వ్యా—వ్యతిరేకక్షార్థంబునందు కజి, అనునదియగును, వండు + క, ఇట్లుండఁ జీత్తుపరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంబగు, అను నిరుపదియవసూత్రంబుచే వండక, అయ్యె. ఇట్లే తక్కుంగలవి యూహించునది,

40 సూ—తుమర్థ భావలక్షణంబులందును జీయగు.

భావలక్షణంబునా నన్యక్రియకు లక్షణభూతంబగు క్రియ - తుమర్థంబందును భావలక్షణంబు నందును ధాతువునకు నుజివర్ణకంబగు || తుమర్థంబు - చైత్రుండు వండను బోయెను || పాకక్రియార్థము పోయెనని యర్థము || భావలక్షణము - చైత్రుండు వండనతిథివచ్చెను | ఇచట వంటలక్షణమువచ్చుట లక్ష్యము.

14/6

వ్యా—పూర్వోక్తంబైన మప్పదొడఁ గూత్రఁబనఁదఁబలె నీ గూత్రఁబు

నంసో భావశబ్దంబును జీప్రత్యయాంతం వైసభూధాతువుకంటె నన్వత్యయంబు
రాఁగానైనయాపంబని యెఱుంగునది. భావంబునఁగా భావన. అనఁగా గావించుట
(చేయుట) క్రియయని పర్యవసానార్థము. తుచుర్థంబునఁదును, భావమఁగును అనఁగా
బ్రసిద్ధంబుగాఁ దెలియఁబడు కాలముగలయొక క్రియయజ్ఞాతకాలముగల (తెలియని
కాలముగల) వేటొక క్రియయందలి కాలంబునకు బోధకంబగు. అట్టియప్పుడు ప్రసిద్ధ
క్రియావాచకంబుకంటె నుత్పిన్నకంబగును. ఏక్రియనిమిత్తము వేటొకక్రియజరుగినో
యాక్రియతుచుగఁబడునాఁబడు తుచుర్థంబునకు - చైత్రుండు నండనుబోయెను, ఇటు
వండుట యనుక్రియనిమిత్తము పోవుటయనుక్రియ జరిగినదికాన నందుభాతువుకంటె
దువర్థమందు నజీవర్థకంబురాఁగా నందను, అయ్యె. నంకునిమిత్తమని యర్థము.
భావలక్షణమునకు - చైత్రుండు నండనతినిశ్చిన్నము. నీవినోక్యంబునందు వండుటయు,
వచ్చుటయు రెండుక్రియలుగలవు. వీనిలోనందుక్రియ ప్రసిద్ధకాలంబుగలది. సర్వసామా
న్యంబుగా నెంతప్రాదెక్కినదిమొట్ట వండుట యాగంభీంతురో యట్టికాలంబు సర్వలో
కులకుఁ దెలిసినవిషయంబు. అతినివచ్చునట్టికాలంబు నిరూపింప శక్యంబుకానిది. వండు
నట్టికాలంబునందు నతినివచ్చెనన్నచోఁ బ్రసిద్ధంబైన నంటసమయంబునందేసి యతిని
యొక్కయాగవనసమయంబుతోయ నులభించును. కానఁ బ్రసిద్ధకాలక్రియను (నండుట)
దెలియందేయునట్టి నందుభాతువుకంటె నజీవర్థకంబుగోని నందను, అయినది. ఇటు
వండుక్రియజ్ఞాపకము (అతినివచ్చుకాలము దెల్పుచున్నది) (అతిని) వచ్చుటలక్ష్యంబు.
చైత్రునివండుటచే నతినివచ్చినకాలంబు తెలుపంబడుచున్నది. ఇట్లే కోష్ఠమాయఁగా
మైత్రుడేగెను, ఆవులుపిదుకంబడుచుండ దేవవత్తుండు నెట్టెను. ఇత్యాదులూ
హించునది.

41 సూ—చేదర్థంబునందు వృత్తంబగు భావలక్షణంబునందు
నవర్ణకంబుద్రుతాంతంబగు.

వానలుగురిసినం బంటులుపండును || వాఁడురమ్మని ననఁబోయి

వ్యా—చేద్యంబునందున్నట్టి భావలక్షణంబునందు ద్రుతాంతంబైననుప్రత్యయంబువచ్చును. చేద్యంబునఁగాఁ గార్యకారణభావాదికము. ప్రథమోదాహరణంబునందుఁ బంటలుపండుటకార్యము. (దానికి) వానగురియుట కారణంబు. కానఁగారణక్రియావాచకంబైన కురియు ధాతువునకంటె ద్రుతాంతంబైననవర్ణకంబు గలిగె ద్వితీయోదాహరణంబునందుఁ పోవుట, కార్యంబు. (దానికి) వాడు రమ్మనుట కారణంబు కానఁ గారణక్రియావాచకంబైన అను, ధాతువునకంటె ద్రుతాంతమైన నవర్ణకంబు గలిగె.

42 సూ.—ఆనంతర్యంబు ననువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబగు.

జాబిలితో తేంచుడుంగువలయులు వికసిల్లె.

వ్యా—అంతరము = ఎడము. అనంతరము = ఎడములేచిది. ఆనంతర్యంబునఁ (అవ్యవధానంబు తోఁచుచుండ) గారణక్రియావాచకంబుకంటె నకారాంతంబగు దువర్ణకంబగు. ఉ. జాబిలితోఁ తేంచుడుం గువలయుంబులు వికసిల్లె. చంద్రుఁ డున యిచ్చిన తత్తణుంబే కలువలువికసింపినచరి యర్థము. ఇటుఁ గలువలు వికసించుటకు చంద్రుఁడొనరించుట కారణంబుకావునఁ దద్వాచకంబైన తోఁతెంచు, ధాతువుకంటె ద్రుతాంతంబగు దువర్ణకంబు గలిగె.

43 సూ.—చువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు క్రియాన్వయంబున శత్రుర్థంబునందగు.

చూచుచుంబోవుచున్నాఁడు - చూచుచుంబోయెను - చూచుచుంబోవఁగలఁడు.

వ్యా—నకారాంతంబైనచువర్ణకంబు క్రియాంతరసంబంధంబునందు వర్తమానార్థంబందగు. (శత్రుర్థము) శత్రుప్రత్యయంబు సంస్కృతవ్యాకరణంబున లట్టునందు (వర్తమానార్థమందు) విధింపఁబడెను. ఉ. చూచుచుంబోవుచున్నాఁడు; చూచుచుంబోయెను; చూచుచుం బోవఁగలఁడు. పైవాక్యంబులలోని పోవు, ధాతువుక్రమంబు

గావర్తమానభూతభవిష్యత్కాలంబుల కుదాహరణంబు. అట్టిక్రియాసంబంధంబు.
'చూడు, ధాతువుకంటె వర్తమానార్థంబునందు నకారాంతంబైన చువర్తకంబు
గలిగె.

44 సూ—తృవర్ణకార్థంబు నంచెడి యెడువన్నియలగు.

ప్రహరించెడివాడు - ప్రహరించెడువాడు - ప్రహర్తయనియ
ర్థము.

వ్యా—“ణ్యత్ ప్రచా, అ రి-పా1-సూ133” అనుసూత్రంబునఁ గర్తృర్థంబు
నందు ధాతువుకంటెఁ దృవర్ణత్వయంబు సంస్కృతవ్యాకరణంబునందు విధింపబడియె.
కావునఁ దృవర్ణ కార్థంబునందు (కర్తృర్థమందు) ‘ఎడి, ఎడు’ వర్ణకంబులగును. వన్ని
య వర్ణక శబ్దభేదంబు. ప్రత్యయంబనియర్థము. ఉ. ప్రహరించెడివాడు; ప్రహరించెడు
వాడు. ఇటఁ బ్రహరించు ధాతువు. ఎడివర్ణకంబును, ఎడువర్ణకంబును, కర్తయను
వర్ణకంబునవచ్చెను. బ్రహరించుటకుఁ గర్తయనిభావము. ప్రహర్త, తృవర్ణత్వయాం
తంబు మూలసూత్రంబున తృవర్ణకార్థంబునందు’ అనినుడువులుంబట్టి తృవర్ణకాంత
రూపము’ ‘ప్రహర్త’ నిదర్శనార్థమిఁ బడియె.

45 సూ—వానికిలోపంబు బహుళంబుగానగు.

ప్రహరించువాడు - ప్రహర్తయని యర్థము.

వ్యా—‘ఎడి, ఎడు’ వర్ణకంబులకు లోపంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. ఉ.
‘ప్రహరించువాడు, ప్రహరించెడువాడనియర్థము. ‘ఎడి’ ప్రత్యయంబుపైఁటి లోపించి
నను లుప్తప్రథమైకపదనంబులైన ‘వనిత’ ఇత్యాదులందుఁ బ్రథమార్థంబువోలె కృత
సంస్కారోననస్యతి’ అనున్వాయంబున నిటఁగర్తృర్థంబు లోపింపదు. ‘ప్రహరించెడు
వాడు’ ఇత్యాదులందలి తచ్ఛబ్దంబు సమాసపరిచ్ఛేదంబులోని తొమ్మిదవసూత్రంబుచే
ననుప్రయుక్తంబయ్యెనని యెఱుంగునది.

46 సూ—ఉన్న కలజీన, వర్ణకంబులు భవద్భావిశత్రుక్తవదర్థంబులందగు.

ఉన్న వర్ణకంబు వర్తమానార్థక శత్రుర్థంబునందగు - కలజీవర్ణకంబు భవిష్యదర్థకశత్రుర్థంబునందగు - నవర్ణకంబుక్తవదర్థంబునందగు - ఇవిసత్వాభిధానంబునందగునని యెఱుఁగునది - సుబంతవాచ్యంబు సత్వంబునాఁబడు - వండుచున్నవాఁడు - వండుఁగలవాఁడు - వండినవాఁడు.

వ్యా—ఈసూత్రంబునందుఁ గ్రమాలంకారఁబూహించునది. ఉన్న, నర్ణకంబు భవదర్థంబునందును, (భూధాతువుకంటె వర్ణమానార్థంబునందు శత్రుప్రత్యయంబుప్పతిల్ల గా, భవత్, అనియ సను. అందున వర్తమానార్థకశత్రుర్థంబునందని మూలంబున వివరింపంబడియె.) కలజీవర్ణకము భావిశత్రుర్థంబునందగును. (భవిష్యదర్థవిహితశత్రు ప్రత్యయార్థమందు) మూలంబునవర్తమానార్థకశత్రుర్థంబునకు భవత్ అను వర్తమానార్థకశత్రుత్వము ప్రయోగించినట్లు లిచ్చటఁగూడ భవిష్యదర్థకశత్రుప్రత్యయార్థంబుదుంగూడ సూత్రంబున 'భవిష్యత్' అనిప్రయోగించి 'భవద్భవిష్యత్ క్తవదర్థంబులందగు' అని సూత్రంబురచించినచో నధ్యేతలకు (నదువరులకు) సుబోధంబుగనుండును. 'లృటస్సద్వా' ఆ 3. పా 3 సూ 14. అను సూత్రంబున భూధాతువుకంటె భవిష్యదర్థంబున శత్రుప్రత్యయంబురాఁగా 'భవిష్యత్' అను రూపంబాయె. నవర్ణకంబుక్తవత్ప్రత్యయార్థంబునందగు. 'నిష్టా' ఆ 3 - పా-2-సూ-102. అను సూత్రంబునఁ గ్తవత్ప్రత్యయంబు భూతకాలంబునందు విధింపంబడెను. సంస్కృతంబు లో భూతకాలంబునందుఁ గ్తవత్ప్రత్యయంబువోలె (గతవాక్ = వెల్లిన నాఁడు) తెలుగునందు భూతకాలంబున నవర్ణకంబు గలుగుననిభావంబు. పైనింజెప్పిన ఉన్న, కలజీన' వర్ణకంబులు సత్వాభిధానంబునందుఁ గలుగునని తెలిసికొనునది' సత్వంబునఁగా, (ద్రవ్యము (పదార్థము) ద్రవ్యంబు వాచ్యంబగునప్పుడే వచ్చును. ద్రవ్యము (రాముడు, సిరి, జ్ఞానము' ఇత్యాదికము) సుబంతంబువేఁ జెప్పంబకునుగాన, సుబంతవాచ్యంబు సత్వంబునాఁబడు' అనిమూలంబున నునునందడినది వండుచున్నవాఁడు, ఇది ఉన్న,

వర్ణ కంబు వర్తమానార్థమందు పను నాల్గవసూత్రంబుదే ఉన్న, శబ్దంబుపరంబున నపుడు వండుధాతువులను జువర్ణకంబు పైమా పంబునొద్దొదే, వండుగలవాఁడు, ఇటు గలజీవర్ణకంబు భవిష్యదర్థంబంబు. జీత్రకంబు పరంబునపు డిరువదియవసూత్రంబున ధాతుత్వంబున కత్వంబును, ఇరువదియవసూత్రంబున ధాతువునకు నుగాగ మంబునుగర్భి గ్రురకార్థం బకాఁగఁ జూపంబయ్యె. వండునివాఁడు, ఇరువదవర్ణకంబు భూతార్థంబంబు. పను నేడవసూత్రంబుదే భూతార్థకంబున నందుధాతువునకు నిగాగ మంబు. పదార్థబోధకమైన పదంబులేకుండ నీప్రత్యయంబులు రావుగావున వాఁడు, అనుపదార్థబోధకశబ్దంబును ప్రయుక్తంబయ్యె. (సమాసపరిచ్ఛేదముందలితొమ్మిదవ సూత్రంబుమామము) పదార్థకబోధశబ్దంబుతో మిళితంబైనప్పుడే మూప్రత్యయంబులు వచ్చునని చెప్పుటచే, వచ్చుచున్న రాముఁడు, ఇత్యాదులంబు. వచ్చుచున్న + రాముఁడు, అని వేఱుగఁ బరనిభాగము చేయరాదు. రాముడనిన పదార్థ బోధకశబ్దంబువేఱుపటు పంబునప్పుడు 'వచ్చుచున్న' ఇత్యాది 'ఉన్నా' వర్ణకాంతంబులు ప్రకృతసూత్రంబు నఁ బదార్థంబునువిడిచి స్వతంత్రముగ నుండనేకపు, ప్రకృతపరిచ్ఛేదంబుతోనినూట పను నేడవసూత్రంబుదే వకారంబున మలోపంబుగఁగి నుండునున్నాఁడు, వండు గలాఁడు, వండునివాఁడు, అనురూపాంతరంబులునను.

ఉదాహరణ

47 నూ—వ్యతిరేకత్వజ్ఞ కార్థంబున నిజయగు.

వండునివాఁడు - ఎడిప్రభృతినర్ణ కాంతంబులేడు నుధాతుజ విశే

షణంబులని ప్రాచీనులు వ్యవహరింతురు.

వ్యా—వ్యతిరేకక్రి మాట శిష్టకర్తర్థంబున ఎడి, వర్ణకంబున ఎడి, ప్రత్య యంబు పరంబునందు నిరుపదియవసూత్రంబుదే ధాతుత్వంబున కత్వంబు, ఎడిమొద తైన (ప్రత్యయంబులేడును అంతమందుగలశబ్దంబులు ధాతుజవిశేషంబులని పెద్దలు వాడుదురు. నలువది నాల్గవసూత్రంబునందలి 'ఎడి, ఇది' వర్ణకంబులు కి నలువది యైవసూత్రంబుదే విధింపంబునలొపంబు ప్రత్యయంబుకామండినను ప్రచారిండు వాఁడు, ఇత్యాదులంబు గోపంబు ప్రత్య గూర్ధంతైన కర్తృత్వంబున జిహ్వునందును

ప్రత్యయంబులలో గణింపఁబడి యేడును జెప్పఁబడియె. నలువదియవనూత్రంబుచే 4 ఉన్న 5 కలజీ 6 న, వర్ణకంబులు నలువదియేడవనూత్రంబుచే 7 నిజీ, వర్ణకంబు. ఇయ్యవి యేడునుగలశబ్దంబులు ధాతుజుల శేషణంబులనంబడును.

48 సూ—లకారాదులు సకర్మకంబునకుంగర్త్య కర్మంబులందు ను లాఁతికింగర్త్యమందునగు.

సకర్మకంబు నాఁగర్మాకాంక్షోత్థాపకంబు - అకర్మకంబునాఁ గర్మాకాంక్షానుత్థాపకంబు.

హ్య—లట్టు, లిట్టు, లృట్టు, లూట్టు, లూట్టు, మొదలైనపూర్వోక్త ప్రత్యయంబులు సకర్మధాతువులకుఁ గర్తృర్థమందును, గర్మార్థమందును; అకర్మకధాతువులకుఁ గర్తృర్థమందును, గలుగును, సకర్మకంబనఁగాఁ గర్మకుఁ బ్రశ్నంబును గలిగించునది' అకర్మకంబనఁగాఁ గర్మనిమిత్తంబైనశంకను గలిగింపనిది.

49 సూ—పడుజ్యను బంధంబు కర్మంబు నందగు.

కొట్టఁబడుచున్నాఁడు - కొట్టఁబడుచున్నది || కొట్టఁబడుట - కొట్టఁబడనివాఁడు.

హ్య—కర్మార్థంబునందు 'పడుజీ' అనునది ముఖ్యక్రియననుసరించి ప్రయోగింపఁబడును. 'ఉ. కొట్టఁబడుచున్నాఁడు' ఇటు సకర్మకమైన 'కొట్టు' ధాతువునకువర్తమానకర్మార్థంబులు వివక్షింపఁబడినప్పుడు రెండవనూత్రంబుచేతను నలువదియొనిమిదవనూత్రంబుచేతను లట్టురాఁగా నేకవచనవివక్షయందు నెనిమిదవనూత్రంబుచే డుజ్వర్ణకంబును, ప్రకృతనూత్రంబునఁ గర్మార్థంబున 'పడుజీ' యు, 'ధాతువునకుఁ గలిగె (కొట్టు + పడు + ఁడు) 'పడుజీ' జీత్తుగావున నిరువదియవనూత్రంబుచే ధాతూత్వంబున కత్వంబును, కలజీ, పడుజ్జులు' అనిన యిరువదియొకండవనూత్రంబుచే ధాతువునకు నుగాగమంబును గలుగ కొట్టుక + పడు + ఁడు, ఇట్లుండె. దుజులదాదేశంబు

గావునఁ బదునూడవనూత్రంబుచే 'ఉన్న' నుబంధంబును పదునాల్గవనూత్రంబుచే 'ఉన్న' శబ్దంబునకు దీర్ఘంబును, కొట్ట, అనునది ద్వుతప్రకృతికంబుగావున సంతి పరిచ్ఛేదంబునందలి పదునాల్గు పదునేడునూత్రంబులచే ద్వుతనిమిత్తకకార్యంబును రాగా కొట్టబడుచున్నాడు' అనినవిశిష్టరూపంబు వెలయుచుండు. కొట్టబడుచున్నది' ఇటఁ బదునేనవనూత్రంబులో దివీతరంబ'నుటచే ఉన్న, కు దీర్ఘంబురాలేను. పండ్రెండవనూత్రంబుచే నమహదర్థంబునందు ఉన్న' శబ్దంబుకంటె 'ది' వర్ణకంబు గలిగె. కొట్టబడుట' ఇటఁ గర్మార్థమందు, బ్రకృతనూత్రంబుచే 'పడుజి' అనుబంధంబును, క్రియార్థంబునందు ముప్పదియేడవనూత్రంబుచే ట, వర్ణకంబునుగలిగె. కొట్టబడనివాడు' ఇట వ్యతిరేకకర్తృత్వంబుననటువదియేడవనూత్రంబుచే, నిజి' వర్ణకంబురాగా నిరువదియవనూత్రంబుచే, నిజి' జీత్తుగావున 'పడు' యొక్క యుత్వంబున కత్వంబుగల్గె. ఎడి, ప్రత్యయంబుమొదలు నిజి' ప్రత్యయంబువఱకు నేడునునంతంబున, గలవి ధాతుజవిశేషణంబులు గావున సమాసపరిచ్ఛేదంబులోనితోమ్మిదవనూత్రంబుచే(ప్రథమ) విభక్తివివక్షయందు 'వాడు' అనిన తచ్చబ్దం బనుప్రయుక్తంబయ్యె.

50 నూ—గురువిరహితంబులయి, యయాంతంబులయిన, యేకస్వ రద్విస్వరంబులయించుగ్వక్రంబులకియు డాగమంబువిభాషనగు.

వీకస్వరధాతుద్వి స్వరధాతువులమీఁదియించుగ్వక్రంబులకియు డాగమంబు విభాషనగు - గురుమంతంబగు ధాతువునకును యాంతంబగు ధాతువునకునుమీఁది యించుగ్వక్రంబులకియు డాగమంబురాదు || భుజ్ - ఇయ్ - ఇంచు - భుజియించు - పక్షంబున - భుజించు || గుణ - ఇయ్ - ఇంచు - గుణియించు - గుణించు - ఇంచుగ్వ్యవధానంబునం జేసి సంస్కృతధాతువులు వక్రపరకంబులులేవనియెఱుంగునది || యాచ్ - అర్థ - ఇత్యాదులుగురుమంతంబులు || వ్యయ - ఇదియాంతము - యాచించు - అర్థించు - వ్యయించు || జి - ఇంచు - అనుచోనిత్యంబగుటంజేసియుగాగమంబుతాఁ గా యాంతంబగుటంజేసి యియుడాగ

మంబు లేదనియెఱుంగునది || కృతాకృతప్రసంగినిత్యంబునాఁబడు || న
గు - ఇయ్ - ఇంచు-నగియించు-నగించు || నగు - ఇయ్ - ఎను - న
గియెను - నగెను || పడు - ఇయ్ - ఎను - పడియెను - పడెను - ఇ
త్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—గురువర్ణకంబులు లేనియట్టియు (శ్లో|| సానుస్వారో విసర్గాంతోదీర్ఘో
యక్త పరశ్చయః | గురుమేతం విజానీయాదన్యేతులఘవస్మృతాః || అన్నరీతిచేదీర్ఘము,
పూర్ణబిందువు, విసర్గము, హల్లులకూడికకుఁ బూర్వాక్షరము గురువగు) యకారాంతం
బులు కానియట్టియు, ఏకచ్చ (ఒకయచ్చుగలిగిన) ధాతువులకును, పూర్వోక్తధర్మం
బులు గలద్యచ్చ (రెండచ్చులుగలిగిన) ధాతువులకును, అంత్యంబైనయించుక్కునకును,
వక్రంబులకును (ఏ, ఓ) ఇయుడాగమంబు విభాషనగు. గురువర్ణంబులుగల ధాతువుల
యొక్కయు, యకారాంతధాతువులయొక్కయు, ఇంచుగ్వక్రంబులకునియుడాగమం
బుగలుగదు. 'భుజ్' ఇది సంస్కృతధాతువు అటువదిమాఁడవనూత్రంబుచే నించుక్కు
గలుగఁగా 'భుజ్ + ఇంచు' అయ్యెను. (ఇంచుక్కుకిత్తుగావున ధాత్వంతంబునందుఁ
గలిగె) 'భుజ్' అనుధాతువు గురువులేనిదియు, యకారాంతంబుకానిదియునై యొక
యచ్చుకలదికావున (ఉకారము) దీనికంటెఁ బరంబైనయించుక్కునకు నియుడాగమం
బుగలిగె. ఇయుట్ టిత్తుగావున నించుక్కునకు బూర్వమందువచ్చె. భుజ్ + ఇయ్ +
ఇంచు = భుజియించు ఇయుట్టు వైభాషికంబుగావునఁ బక్షంబున నించుగాగమంబు
మాత్రంబేకలిగి 'భుజించు' అయ్యె. 'గుణ' ఈశబ్దంబు రెండచ్చులుగలది. అటువదిమాఁ
డవనూత్రంబుచే దీనికి నించుక్కుగలుగంగ 'గుణ + ఇంచు, అనియుండె, ఈధాతువు
గురువర్ణంబులేనిదియు, యకారాంతంబుకానిదియుఁగావునదీనియించుక్కునకు నియు
డాగమంబురాఁగా 'గుణ + ఇయ్ + ఇంచు' అనియయ్యె. అపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే
నియుడాగమంబు పరంబగుచుండ 'గుణియించు' అయ్యెను. పక్షంబున 'గుణించు'
సంస్కృతధాతువునకును, ప్రత్యయసంబంధమైన వక్రమంబునకును, మధ్యనియుడాగమం
బెడమాటచేత సంస్కృతధాతువునకు వక్రంబైదురౌట సంభవింపదు. 'యాచ్' దీని
యందు దీర్ఘంబుండుటంజేసి గురుమంతంబు. అర్ధ'రేఫధకారస్మయోగంబుచేతఁబూర్వం

బానందున్న అకారము :సంయోగేగరు' అనుసూత్రంబున గరువుకాబట్టి 'అథ' శబ్దంబుగురుమంతంబయ్యె. న్యయి, ఇట్టిగుర్వక్షణంబుతోను, నంత్యకారంబుతోను సున్నధాతువులకు సూత్రంబున నిషేధింపంబడినందున నియుడాగమంబురాదు. యాచించు, అర్థించు, వ్యయించు, జి + ఇంచు, జిధాతువునకు నటునదిమూడవసూత్రంబుచే నించుక్కురాగా నటునది నాల్గవసూత్రంబుచే ధాతువునకు నయుగాగమంబుకల్గి జి + ఆయ్ + ఇంచు, అయ్యె. అపదాదిస్వగనిత్యసంధిచే జయ్ + ఇంచు, అయ్యె. ఇప్పుడు 'జయ్' అనునది యాంతంబుగావున నియుడాగమంబురాదు కావున నేబదియవసూత్రంబుచే నించుక్కునకు నియుడాగమంబురాదు జయించు.

ఇంచుక్కునకు నియుడాగమంబుదేసినను జేయకున్నను జిధాతువునకు నయుక్కురావచ్చును. అయుక్కుదేసినదిమ్మట 'జయ్', అనునది యాంతంబు గావున నించుక్కునకు నియుడాగమంబురాదు. కనుక నియుడాగమంబు నిత్యంబుగాదు. అయుగాగమంబు నిత్యంబు' ఇటవిచారణీయాంశంబిందుక కలదు గరువర్లంబులేనియట్టియు, యకారాంతంబు గానియట్టియు, ఏకస్వరధాతువుమీది యించుక్కునకు నియుడాగమంబు 'జేబదియవసూత్రంబుచే విధింపంబడియె. అటునది నాల్గవసూత్రంబుచేనికారాంతబైనధాతువునకు నించుక్కు-పరంబొనపుడు, అయుగాగమంబు విధింపంబడినది. ప్రకృతంబున నటునదిమూడవసూత్రంబుచే జిధాతువునకు నించుక్కురాగా జి + ఇంచు, ఇట్లుండె. ఏబదియవసూత్రంబుచే విహితంబైన యియుడాగమంబు భుజియించు, ఇత్యాదిధాతువులందు నయుగాగమంబు. రానిష్ఠలంబులయందు సావకాశంబైనది. ఏబదియవ సూత్రంబులోని యియుడాగమంబు వైభాషికంబుగావున నట్టియుగాగమంబురానిచో నిర్భాగంబుగా జయించు, అనుచోట నయుగాగమంబునుసావకాశంబైనది. ఇయుడాగమంబు వైభాషికంబైనను, అయుగాగమంబు ప్రాప్తిండుచోటుల (జి + ఇంచు, ఇత్యాదుల) నియుడాగమంబునకు సమావేశంబుకలుగవచ్చునాదేదా యన్నసంశయంబున మానసంబు డొలాయిలెంబగుచున్నయది. ఒకలక్ష్యంబున కెందుకాస్త్రంబులకుఁ బ్రాప్తికలుగుచున్నప్పుడు కాస్త్రద్వయంబులో నేదిప్రవర్తింపకలెనో నిర్ణయిండుటకై యీక్రిందిచెప్పవట్టిపరిభాష సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రీయధిభాషేందు శేఖరంబున రాజిలుచున్నయది. ఇప్పుడి తెలుసునందుకు నవతరింపుఁ

జేయవలెను. పూర్వపరసి త్యాంతరంగాపవాదానా నుత్తరోత్తరఃపరీయః, అర్థంబు. భిన్నస్థలంబులయందు సావకాశంబులైనశాస్త్రంబులకు నొక్కచో సమావేశంబు కలుగునేని పూర్వశాస్త్రంబునకన్నఁ బరశాస్త్రంబును, పరశాస్త్రంబునకన్న నిత్య శాస్త్రంబును, నిత్యశాస్త్రంబునకన్న నంతరంగశాస్త్రంబును, పరీయంబులు. అపవాద శాస్త్రంబున్నింటికంటె బలిష్ఠము. వాస్తవంబున నాలోచించితమేని ప్రకృతోదాహరణంబునఁ బూర్వపరత్వవిచారణచేతనే సాధ్యంబగును. కావున నదివినిరింపఁబడుచున్నది. తక్కుంగలవి యీ గూర్గవ్యాకరణంబున వినిరింపననావశ్యకంబులు జి + ఇంచు, అనియుండఁగా భిన్నస్థలంబునందు సావకాశంబులైనయియుడాగమాయుగాగమంబులిచ్చుటఁ బ్రాప్తిండుచున్నవని మాపఁబడియె. ఇయుడాగను విధాయక శాస్త్రం బేబదియనసూత్రంబనియు, అయుగాగమవిధాయకశాస్త్రం బటువదినాల్గవదియనియు నిగిఁబఱిలోనే గణియించిమాప్తంబడియె. ప్రస్తుతలక్ష్యంబున నేఁబదియన సూత్రంబునేఁ బ్రాప్తిండుచున్న యియుడాగమంబు నటువదినాల్గవ సూత్రంబునేఁ బ్రాప్తిండుచున్న యయుగాగమంబుపరంబై పూర్వోక్త జరిభాషచే బాధించి ప్రసరించును. ఇపుడు 'జయ్ + ఇంచు' అనియుండఁ, ఇట్టిస్థితియందు 'జయ్' అనునది యంతంబుగావున నేఁబదియన సూత్రంబుచే నియుడాగమంబునకుఁ బ్రాప్తియేలేదు. ఒకవేళ ప్రాప్తికి నవకాశంబున్నను బాధింపఁబడిన శాస్త్రంబునకు సకృద్గతౌవిప్రతి షేధేనయద్బాధితం తద్బాధితమేన' అనున్యాయంబుచఁ దిరిగి వునరుజ్జీవనంబు కలుగదనియే సామాన్యంబుగా శాస్త్రకారుల సిద్ధాంతంబు. ఇట్లుశాస్త్రంబులకుఁ బూర్వత్వ పరత్వ విచారణచేత నే యయుగాగమంబు సిద్ధించి యిష్టసిద్ధి కలుగుచున్నతటి శాస్త్ర నిత్యత్వపర్యంతానుధావనంబు నిరర్థకంబనియే మామకాశయంబు. ఇంతియకాక నిత్య శాస్త్రంబు పూర్వంబైనప్పుడే 'కృతాకృతప్రసంగినిత్యం' అనునట్టిపరిభాషయొక్క యవతరణంబు న్యాయంబుగాని పరశాస్త్రంబు నిత్యంబైనచో నవసరంబులేదు. అయినను 'ద్విర్బద్ధంసుబద్ధంభవతి' అను నాయ్యంబున నయుగాగమశాస్త్రం బియుడాగమ శాస్త్రంబుకంటెఁ బరమాటయకాక నిత్యంబును నయిబలిష్ఠమైనదని సూచించుటకై నిత్యత్వవిచారణ నీయెడ గ్రంథకర్తచే జేయఁ బడినది. కృతాకృతప్రసంగియ ననర్థంబే నునఁగా, (కృతేనఅకృతేనప్రసంగికృతాకృతప్రసంగి) అన్యశాస్త్రంబుచేత లక్ష్యంబు

సంస్కరించినను, సంస్కరింపకున్నను వేటొకశాస్త్రంబునకుఁ బ్రసక్తిగలిగినచో నట్టి ప్రసక్తిగలశాస్త్రంబు నిత్యంబనివ్యాకరణశాస్త్రంబున వ్యవహరింపంబడు, 'జి + ఇంచు' అనిన యియుడాగమరహితస్థితిలో నటువదినాల్గవనూత్రంబుచే జిధాతువునకునించుక్కు పరంబైనది కావున నయుగాగమంబురావచ్చును. ఒకవేళ యేబదియవనూత్రంబుచే నియుడాగమంబు చేయఁగా 'జి + ఇయ్ + ఇంచు' అనునప్పుడుకూడ నయుగాగమంబు జిధాతువునకు రావచ్చును. కొందఱు 'జి + ఇయ్ + ఇంచు' అనిన యిట్టిస్థితిలో జిధాతువునకు నియుడాగమంబు పరంబైనదికాని జిధాతువునకు నించుగాగమంబు పరంబుకా లేదనియు, ఇంచుగాగమంబు పరంబైనప్పుడే యటువదినాల్గవనూత్రంబున నయుగాగమంబు విధింపంబడినందున నియుడాగమపరత్వంబులో నయుగాగమంబురాదనియు, అందున నిత్యత్వలక్షణంబు సరిపడదనియు నాక్షేపింతురు. అట్లనవలదు. ఇయుడాగమంబు టిత్తుకావున 'అన్యంతౌటకితౌ' అనునూత్రంబున నించుక్కునకు నాదిమావయవంబై చేరినది. అవయవి యించుగాగమంబును, దానియవయవం బియుడాగమంబును గాఁబట్టి యియుడాగమవిశిష్టంబైన యించుగాగమమందు (ఇయ్ + ఇంచు = ఇయించు) ఇంచుక్వగర్భంబురా సులభంబు. గడువు (కంతి) దేవదత్తునికి మధ్యేకాలంబున ఉత్పన్నంబైననుగడువిశిష్టనియందే దేవదత్త త్వవ్యవహారంబక్షయం బైనట్టులించుగాగమంబునకు మధ్యేకాలంబున నియుడాగమంబుత్పన్నంబైనను, ఇయుడాగమ విశిష్టంబునందే యించుక్కుగర్భంబు యదాగమాస్తద్గుణీభూతాస్త ద్గ్రహణేనగృహ్యంతే' అనినలోకగ్యానుసిద్ధ సంస్కృతవ్యాకరణీయపరిభాషయొక్క యవతరణంబున నప్రతిహతంబై యుండు. కావున 'జి + ఇయ్ + ఇంచు' అనియుండఁగా నటువదినాల్గవనూత్రంబునన యుగాగమంబునకుఁ బ్రాప్తిగలదు. అందున నయుగాగమశాస్త్రంబు నిత్యంబునాబడు. గాఠోక్తంబైన 'పూర్వపరనిత్య' అనుపరిభాష చే జిధాతువునకు నించుక్కుపరంబగుండ ననిత్యంబైన యియుడాగమంబును దొలఁగించి నిత్యంబైన యయుగాగమంబుచే న పిమ్మటను 'జయ్' అనునది యకారాంతంబయ్యె. కాననిప్పుడియుడాగమంబురా 'జయించు' అనురూపంబు సిద్ధించునని గ్రథకర్తృభావంబు. 'నగు' ధాతువునకు డెబ్బదియవనూత్రంబుచేఁ బ్రేరణంబున నించుక్కురాఁగా 'నగు + ఇంచు' ఇట్లుండె నగు ధాతువు గురుశూన్యంబును, అంత్యయకారశూన్యంబును వైద్విస్వరధాతువుకాఁబట్టి దీని

కంటేఁ బరంబైనయిందుక్కునకు నియడాగమంబురాఁగా నెగియించు, (నగు + ఇయ్ + ఇంచు) అయ్యెను. ఇయూడాగమంబువై భాషికంబుగావున రూపాంతరంబు నగించు నగుధాతువునకంటే భూతంబునలిట్టురాఁగాఁ బ్రథమపురుషైక వచనవినక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచే లకారంబునకు డుజ్జుగలిగి నగు + డు, ఇట్లుండె. పదునాఱవ సూత్రంబున డుజ్జునకు ఎను, వర్ణకంబుగలిగి నగు, + ఎను, అయ్యెను. ఇప్పుడేబది యవసూత్రంబుచే ఎను, వర్ణకంబుయొక్క వక్రంబునకు (ఎకారంబునకు) ఇయూడాగ మంబుకలిగి నెగియెను, అను రూపంబు సిద్ధించెను. ఇయూడాగమంబు పాక్షికంబు గావున రూపాంతరంబు. నగెను, ఇట్లే పడెను, పడియెను, ఇత్యాదులందు సూత్ర ప్రక్రియయూహించునది. మూలంబున ద్విస్వరధాతువుల కనుటంజేసి శయనించు, ఇత్యాదులయందు నియూడాగమంబు రాదని యెఱుంగునది.

51 సూ—పడ్వాదులనవర్ణకంబున కత్వంబునుగడహల్లునకుద్వి త్వంబునువిభాషనగు.

పడ్డ - పడిన - పడ్డను - పడినను || పడు - ఇడు - చెడు - త గు - అను - కను - కొను - తిను - మను - విను - చను - ఇవిప డ్వాదులు.

వ్యా—పడుమొదలైనధాతువుల నవర్ణకంబునకు, అత్వంబును, కడపటి హల్లునకు ద్విత్వంబును వైకల్పికంబుగానగును. ఉ. పడ్డ - పడిన - పడ్డను - పడి నను - పడు, ధాతువు. దీనికంటే నలువదియవసూత్రంబున భూతార్థంబు నందు నవర్ణకంబును, (పడు + ను) పదునేడవసూత్రంబున ధాతువునకి గాగమంబును రాఁగా పడి + న, అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున నవర్ణకంబునకత్వంబును, డకారంబు నకు జడ్డయురాఁగా పడ్డి + అ, అయ్యె. ఇప్పుడపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే పడ్డ, అను రూపంబేర్పడె' అత్వద్విత్వంబులు వైభాషికంబులుగావున నయ్యవిరానిచో పడిన, అనురూపంబయ్యె. పడు, ధాతువునకంటే నలువదియొకండవసూత్రంబుచే ద్రుతా తంబైన నవర్ణకంబురాఁగా పడు + నను, అయ్యెను. పదునేడవసూత్రంబున ధాతువున

కిగాగమంబు రాఁగా పడినను, అనురూపంబయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున నవర్ణకంబున కత్వంబును, డకారంబు నకు జడ్డయు రాఁగా పడ్డది అను, అయ్యెను. అపదాదిస్వర నిత్యసంధిదే పడ్డను, అయ్యె. ఇట్లే ఇమ, చెడం, తను, అను, కను, కొను, తిను, మను, విను, చను, మున్నగు ధాతువులయందు రూపంబు లూహించునది. శా|| ఇంకొక్కఁడు గలండునాకుఁ బగతుండీసూడులోకంబులం | గింకందానొకరుండుగల్చు కడిమిం గీర్తింపబడ్డాఁడు, ఊ. హరి. (ఎట్టా పెగ్గడ) కీర్తింపబడ్డాఁడు, దీని ప్రథమ రూపంబు. కీర్తింపబడినవాఁడు, ప్రకృతసూత్రంబున నవర్ణకంబున కత్వంబును, డకారంబునకు జడ్డయు రాఁగా పడ్డవాఁడు, అయ్యెను. ఈరూపంబున నవర్ణకస్థానీయమైన అకారంబు నవర్ణకంబువంటిది కావున దీనికంటెఁ బరమమైన తచ్చబహుకారంబునకు నూటపదు నేడన సూత్రంబుచే లోపంబుగల్గి పడ్డాఁడు, అనురూపంబయ్యె. తెగినవాఁడు, అనురూపంబునకు తగ్గనాఁడు, అనురూపాంతరంబుండునుగాని తగ్గాఁడు, అనునది యనభిధానంబున నుండదు.

52 సూ—క్రియాఫలంబుకర్తృగామియగుచోఁ గొనుధాతువను ప్రయుక్తంబగు.

ఇదియెయాత్మనేపదార్థంబనివ్యవహరింతురు — వండుకొనుచు న్నాఁడు.

వ్యా—వండుట, మొదలైన క్రియలయొక్కఫలంబు కర్తనుబొందిన యెడల కొను, ధాతువుయుభ్యధాతువు ననుసరించి ప్రయోగింపంబడును. ముఖ్యక్రియతో కొను, ధాతువున మేళగిండుటయే యాత్మనే పదార్థంబని వాడుదురు. వండుకొనుచున్నాఁడు, అనుక్రియకు దేవదత్తుఁడు కర్తయని యూహింపవలెను. ఎందు, క్రియయొక్క ఫలమైన భోజనాదికంబు దేవదత్తునకే చెందినట్లు సూచింపఁ బడుచున్నది. దేవదత్తుఁడు తనభోజనంబునిమిత్తము వండునప్పుడే యిట్లు చెప్పవలెను. ఇచ్చట వండుక్రియయొక్కఫలము కర్తయైనదేవదత్తుఁడు భుజించుచుండుకాని, ఫలవ్యాపారయోధాతుఁ, అనుచోఁ బఁ జెప్పఁబడినవంట (నిష్క్రితి) కాదు (కారకపరిచ్ఛేదంబు

నందలి ద్వితీయసూత్రవ్యాఖ్యయొద్దఁ జూచుకొనునది.) ఈసూత్రంబున నిట్లు పెద్ద
లచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. శ్లో॥ యస్యాన్త్యస్యప్రస్యద్ధర్మమారభ్యం తేపచాదయః|తత్ప్ర
ధానంఫలం తేషాంనపచాదిప్రయోజనం, అర్థము—ఏఫలంబు (భోజనరూపమైనది)
ముఖ్యముగా సిద్ధింపుట నిమిత్తము పాకక్రియారూపంబింపఁబడునో యాఫలము
(భోజనరూపమైనది.) పాకక్రియారూపములకు ముఖ్యులైన ఫలమును, పచాది (పచా +
ఆది=పాకముమొదలైనది=విక్లిప్తి ప్రయోజనముకాదు.

53 సూ—కొనుధాతువుపరంబగునపు డిగాగమంబుబహుళంబు
గానగు.

వండికొనియె - వండుకొనియె || బహుళంబనుటచే యాంతంబు
నకునిత్యంబు - చేసికొనియె.

వండుకొనియె
చేసికొనియె

వ్యా—కొనుధాతువు పరంబగునపుడు ధాతువున కికారంబుబహుళంబుగాఁ
గలుగును. 'వండు' ధాతువున కాత్మనేపదార్థమందు 'కొనుధాతువనుప్రయోక్తంబయ్యె.
(వండు + కొను) ప్రకృతసూత్రంబున 'కొను' నకుఁ బూర్వమందున్న వండున కిగాగ
మంబుగలిగి యపదాదిస్వరనిత్యసంధిచే 'వండికొనియె' అయ్యె. భూతార్థకంబైన
'ఎను' వర్ణకంబుయొక్క వక్రంబు (ఎ) పరంబగుమండనేఁ బడియవసూత్రంబున 'కొను'
నకియుడాగమంబు. ఇగాగమంబునను—చ|| గూ| డికొనివఁ జూచి యంతయు
వడికొ జనుడెంచిరి ధర్మసూనుసాం| తకు' భార-కర్ణ-1ఆ. బహుళగ్రహణంబుచేత
యకారాంతధాతువునకు 'కొను' పరంబగునపుడు నిత్యంబుగ నిగాగమంబున 'చేసికొ
నియె, ఇటు 'చేయు' ధాతువుమాంతంబు. నిత్యంబుగా నిగాగమంబురాఁగా నేఁబడి
నాల్గవసూత్రంబుచే యాకుసకారంబు. 'చేసికొని, చదువుకొని' ఇత్యాదిక్వాంతంబులకు
బహులుగా 'చేసుక, చదువుక' ఇత్యాదిక్వాప్రత్యయాంత సంగ్రహరూపంబులనంత
మాత్యతిమృకవ్యప్తక వ్యాదిలాక్షణికులచేఁ దమగ్రంథంబులయందు వాడంబడినవి.

రూపంబు సూత్రంబున నిరూపింపబడలేదు కలి యరలకలంకస్థలునాఁ | బరగును
 శపసహలు చేటపడు నూష్మలనన్ | సారవత్సకారము గూడుక! సరి నేబడియయ్యెన్
 సంఖ్యధరిత్రిన్. అనంతనిఛందము, కలి శేమితాభుర్యధారయ! సమసనమునఁ దు
 దినిగొమ్ము సంధిల్లెడుశి బ్దములు వికృతిబొల్లటకారము వెట్టు సంధిజేయఁబ్రాణము
 తోడన్, అప్ప-5ఆ. కలి మగువయనిశము నిరులన్ | బాదుకొనినృపతితిలకం | బాదుక
 రాఁబెరుగుచుండె నంతగణంకన్ రుక్మి-1ఆ. చలి తనకెనయైనబాలకులదాహ్చక
 మెల్లనె గొల్లలిండ్లకుం | జని రుక్మి-2ఆ. చలి కదసి యొర్రైపొదములు గట్టిగబట్టుక
 యీఁడెమీఁదికిన్ రుక్మి-3ఆ. లేలి గీలి అండజేరుకనిచ్చినకొండలనఁ | సమకతిన్నియ
 ములు సొంపెనఁగెనచట' రుక్మి-4ఆ. చలి నలయసమూహముతో పదములన్వేసఁ బట్టుక
 వచ్చెనిచ్చగన్ రుక్మి-5ఆ. ఆలి వెలి వెలచేతివెడయు విభునకునిచ్చిం | విభునిచేత
 విడెమువెలది కొనఁగఁ జేసికల్లపనులు చెప్పుకొయెంజొరుత్ | మాసరిండ్ల కామదూసి
 నట్లు' రుక్మి-5ఆ. తోటకము|| ముంమకబున్నున మ్రోఁగుచుపఁడిన్ | మించినపాముల
 మేన్చిలుకేసెన్, అచ్చ-యుద్ధ-కాం. కలి మందోదరిత్రా | మ్ముగిపట్టుక తెచ్చిపాని
 ముందఱనిలిపెన్, అచ్చ-యుద్ధ-కాం. కలి కొమ్మలఁగూడుక క్రొన్విరి | కొమ్మలపైని.
 శివ-1ఆ. మలి కలకంఠంబులు శారికతో శుకములుం గాదంబముతో భృంగముతో | బల
 ముతో గూడుక వెంటనంటి' శివ-1ఆ. మలి గరళంకస్థిత క్రోలఁగాఁబలంబి తేజ మ్మత్త
 కంఠర్పసం హరుఁజక్రాయుధుఁ బన్మజాంగడచు నుద్యమేణ శ్రీం మునె | వ్యనిఁగాఁ
 జూచెదవు' భాస్క-ఆర-కాం. చలి నలబడి చిక్కుటొండె నలవ్రన్నుక పోవుట
 యొండెఁగాక' పంచ-సుహృ. మలి శరభుతోచుట్టుక ముహుహూర్త ముసనా బక్యస్థిన్
 వ్రాలుచున్ జైమి-7ఆ. చలి నీపయిన్ | మిగులఁగనాగ్రహించి బొమ్మినుగట్టుక
 పోయి ధర్మశా | ప్ర్రుగురువులైన శంఖినితద్విజ నర్మలదేతికమ్మనన్, జైమి-4 ఆ.
 సీలి 'ఒగి నేఱుతలమోచి యొంపెద్దుఁబెట్టుక శివుఁడు మాతోఁగృహి నేయఁగలడె' పట్టు
 1ఆ. చలి తనమణులన్నియు న్మానుషుదంబలరార సురల్లరించెరం | చుహుబరించిమేరు
 గిరిచుట్టును జుట్టుకయాక్రమించెనో' పట్టు-1ఆ. కలి 'జైమిపయసునకు నిచ్చినఁ

గాముడుకోపించి యిటుకుగదుముక రాగా, పట్టు-4ఆ. క॥ 'అరాజకశయం గనుఁ
గొని| వారిజముఖి తననుమోమునందుక యున్న', పట్టు-నల-4 ఆ. నీ॥ సుత్రాము
బట్టి యీడ్చుకవచ్చి యిట్లవేలగట్టింతుమే యొక్కగడియలోన, రాజశే-2ఆ. ఉ॥
'గుమ్మకపాటనేనెఁ బువుగోలగభృత్తిలకఁబువట్టె, రాజశే-2ఆ. నీ॥ 'అదియును
గాక మేనంతయుఁ గాళిపట్టుక రాచొడంగె నీవికృతియేల' రాజశే-3ఆ. నీ॥ 'కొంగ
వాల్చుకులం గభులఁబట్టుక జబ్బులంటఁ గుట్టిడవెజ్జనరయువారు, ఆము-6ఆ. క॥ 'కశ
లంఠిమునుద్దెట్టుక, హంస5ఆ. లే॥ గీ॥ ఆకసముతూటు వొడుచుకయైనఁ జనును
హంస-4ఆ. ఉ॥ అహం! కారము మీఁదగంకణము గట్టుక యుండెడు నిష్పడఁజ్జనుం!
డార, సుభ-3ఆ. నీ॥ గట్టులయొకిమీఁదుగన్న వాల్గంటిని జెట్టపట్టుక యేలినట్టి దిట్ట,
ఆంధ్రభా-స్వర్గనర్గము.

54 నూ—ఇకారవక్రంబుల్కుక్తంబులందలివి పరంబులగుచోయా
క్తునకారంబగు.

చేయు - చేసిరి - చేసి - చేసికొను - చేసెను - చేసెడిని -
ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—పూర్వసూత్రంబులయందు విధింపఁబడిన ఇకారవక్రంబులు పరంబగు
నప్పుడు పూర్వంబునందలి చూపునకారాదేశంబగు. ఉ. చేసిరి. ఇట చేయు + రిట్,
అనియుండఁగా నెనిమిదనుసూత్రంబుచేత బహువచనవివక్షయందు రువర్ణకంబాదిష్టంబై
చేయు + రు, అయ్యె. పదునేడననుసూత్రంబున ధాతువునకిగాగమాంరాఁగా చేయి +
రు, అయ్యె. ఇకారంబుమీఁది, అను తత్సనుపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువదియావనూ
త్రంబుచేఁ గ్రిశానిభక్తి యుత్వంబున కిత్వంబుగల్గి చేయి + రి, అయ్యె. ప్రకృతనూ
త్రంబున చూపు నకారా దేశంబు చేసిరి చేసి, ఇత్యాద్యుదాహరణంబులయందుయాకు
సాదేశంబు తెలిసికొనఁనది. అనుప్రియుక్త మైన కొనుధాతువునకు భావార్థకరూపంబు

కోలు, అనియగును. ఉ. ఇచ్చకోలు, పుచ్చకోలు. ఆధునికకృతులం గొండొకచో
భావార్థంబునను యాకు సకారంబు గానంబడియెడి. అయ్యది యవిచారమూలకంబు
ఉ. శ్రీసతిచన్ను గ్రేవలను జెక్కులనొక్కటఁ బత్రభంగముత్ | వాసుటకున్విరించి
నిటలంబుల నొక్కట భావ్యవర్ణముత్ | వ్రాసుటకున్జతుర్భుజపిలాసము పూనినవేల్పు
సత్కృపో | ల్లాసమెలర్పఁ బోయిచుకుభలక్షణం గొప్పలవల్లభూవరున్. రా జరాజాభి
షేకము. 1౩.

55 నూ—^{చు}నువర్ణకంబుపరంబగునపుడన్వాదులకుత్వలోపంబేని
నుస్థానంబునబిందువేనివిభాషనగు.

అన్చున్నాడు-అంచున్నాడు - అనుచున్నాడు || అన్చును -
అంచును - అనుచును || అను - కను - కొను - తిను - మను - వి
ను ఇవియన్వాదులు.

వ్యా—చువర్ణకంబు పరంబగునపుడు అను, మొదలైనధాతువులయొక్క
ఉత్పంబునకు లోపంబుగాని నుఁ వర్ణస్థానంబున నిండుసున్నగాని వైకల్పికంబుగా
నగును. ఉ. అన్చున్నాడు. ఉకారలోపంబు. అంచున్నాడు, నువర్ణంబునకుఁ
బూర్ణబిందువు. అనుచున్నాడు, బిందులోపంబులు వైభాషికంబులుగావునఁబ్రకృత
రూపము. ఇట్లు కొను, తిను, ఇత్యాదులయందు గ్రహించునది. ‘చను, పూను,
ధాతువులకుఁ గూడఁ బ్రకృతసూత్రంబున నుత్వలోపపూర్ణబిందువులు వచ్చునేమోయని
శంకించుకొని కొందఱనభిధానంబునఁ బూర్వోక్తధాతువులకు నక్కార్యంబులు రావని
పేర్చించిరి. అహోబలపతి ‘పూను’ ధాతువునకుఁ జేరణార్థక చుక్కుపరంబగునప్పుఁ
డక్కార్యంబులు రానొప్పునని చెప్పుచు ‘క || పూంచెన్మంచెన్మన్నె-న | టంచుఁబ్రయో
ంపఁజెలునమరశ్రేణి | మంచిమనోరథనికరము | పూంచెరమాధిపుఁడు భక్తపోషకుఁ

డనఁగన్, (ముద్దరాజురావభద్రకవి॥ క॥ కాంచనమాలాలక్యత | చంచత్తనులీల
మెఱయ జవనాశ్వములం | బూంచినరథమున మణిమయపంచాననకేతువెత్తె బంధుర
ఫణితిన్, భార-విరా. 4ఆ. అనుపద్యంబులు నిదర్శనంబులుగాఁ జూపెను. కాన
చను, నకుమాత్రముత్వలోప పూర్ణబిందువులు కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడవు.
పూను, ధాతువునకు వర్తమానార్థక చువర్ణకము పరంబగునపుడుమాత్రము చను,
నకుంబలెఁ బైకార్యంబులు చూపట్టవు. పూనుచు, అనుదానియందలి ఉత్వలోపంబు
నకు—క॥ అనిలజవాశ్వంబుల బూ | నిసరథములనెక్కి ధారుణీధరుమధు సూ|
దనుఁ డోడ్కొనిచనుడెండని | పనిచితి తదాగమనకాంక్షఁ బ్రార్థివుడుండెన్.,
భార-సభా-1ఆ.

56 సూ—ఉన్నశబ్దంబుపరంబగునపుడుండు ధాతువునకులోపం
బగు.

ప్ర - ఉన్నాడు - ఉన్నారు - ఉన్నది - ఉన్నవి || మ - ఉ
న్నావు - ఉన్నారు || ఉ - ఉన్నాను - ఉన్నాము || ఉన్న
వాడు.

వ్యా—ఉన్నశబ్దంబు పరమైనపుడు ఉండు, ధాతువునకు లోపంబుకలుగును.
పదుమాడనసూత్రంబుచే లట్లుపరంబగుచుండ విధింపబడిన ఉన్నానుబంధంబును,
నలువదియూటనసూత్రంబుచే వర్తమానార్థంబైన ఉన్నవర్ణకంబు పరంబగునపుడును
ఉండు, ధాతువునకు లోపంబగునని భావము. ఉన్నాడు, ఉన్నారు, పదునేనవ
సూత్రంబున ఉన్న, కు దీర్ఘంబు. ఉన్నది, ఉన్నవి, పదునేనవసూత్రంబున నిషే
ధింపబడినందున దివులు పరంబగుచుండ దీర్ఘంబురాలేదు. తక్కినవిభక్తులయందు
దీర్ఘంబు యథాపూర్వంబు.

57 సూ—చేదాద్యర్థనాంతంబయినయుండున కున్నాదేశంబువి
భాషనగు.

ఉన్నను - ఉండినను.

వ్యా—చేదాద్యర్థకంబునైన పర్ణకాంతంబైన ఉండు, ధాతువునకు ఉన్న, అనునది వైకల్పికంబుగానగును. ఉన్నను, ఇచ్చట ఉండు, ధాతువునకు నలువదియొకంబునను-త్రంబుచే గ్రుతాంతంబైన నవర్ణకంబురాగా ఉండు + ను, అయ్యొకడపటి గ్రుతంబునవిడిచి నవర్ణకవిశిష్టంబైన ఉండు, నకు నీసూత్రంబుచే నున్నా దేశంబురాగా బైరూపంబు సిద్ధించె. ఉండినను, ఉన్నా దేశంబు పాక్షికంబుగావున నియ్యది రూపాంతరంబు. పదు నేడవసూత్రంబుచే నుండుధాతువునకు కిగాగమంబు.

౪౪ సూ—తిదుట్టుపరంబులగునపు డన్వాదులనుస్థానంబుననున్నయునుండుదులోపంబునువిభాషనగు.

అందురు - అంట - ఉందురు - ఉంట - పక్షంబున - అనుదురు-అనుట - ఉండుదురు - ఉండుట - ఇత్యాది.

వ్యా—తి, దు, ట, అనునవి పరంబునపుడు అను, మొదలైనవానియొక్క సుకారస్థానంబున నున్నయును, ఉండు, ధాతువునకు బైయక్షరంబులు పరంబునపుడు దుపర్ణకంబునకు లోపంబును, వైకల్పికంబుగానగును. ఉ, అందురు, ఇచ్చట అను, ధాతువుకంటె దద్ధర్మాదుల వినతయందు లాట్యుత్పయంబును, ఎనిమిదవసూత్రంబుచే అకారంబునకు బ్రహ్మపురుషబహువచనవివక్షయందు రువర్ణకంబువచ్చి అను + ను, అయ్యొ. లాట్యురుజ్ఞు, అను నిరునది రెండవసూత్రంబుచే ధాతువునకు దుగా గమంబుగల్గి అను + ను + ను, అనియూండఁ బ్రకృతసూత్రంబున దుపర్ణంబు పరమైనందునను స్థానంబున నిండునున్నగతిగి బైరూపంబు సిద్ధించె. పక్షంబున అనుదురు, అను' ధాతువుకంటె భావార్థమందు ముప్పదియేవవసూత్రంబున ట, వర్ణకంబురాగా అను + ట, అయ్యొ. ప్రకృతసూత్రంబునను స్థానంబున నిండునున్నగతిగి అంట, అయినది. ఉందురు, ఉండు, ధాతువునకు లాట్యుత్పయంబుగల్గి బ్రహ్మపురుషబహు

వచనవివక్షయందు రువర్ణకంబుగల్గి ఉండు + రు, అయ్యె. ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచే దుగాగమంబుగల్గి ఉండు + దు + రు, అయి ప్రకృతసూత్రంబున దులోపంబుగల్గి పైరూపంబాయె. ఉండు, ధాతువునకు భావార్థకటప్రత్యయంబురూఁగాఁ బూర్వంబందలి డువర్ణకంబునకు వైభాషికలోపంబుగల్గి ఉంటు, అయ్యె.

59 సూ—ఇటబిందువుమీఁది తదలకునిత్యవైకల్పికంబులయి టడలగు.

అంటివి - అనితివి - అందురు - అందురు || ఉంటివి - ఉండితివి - ఉండురు - ఉండురు.

వ్యా—సున్నయు డులోపంబునువచ్చిన యన్వాయలరూపంబునందును ఉండు ధాతువునందును తి, దు, లు పరంబునవును బిందువునకువాలెనున్న తకారంబునకు నిత్యంబుగా టు, కారంబును. తకారంబునకు వైకల్పికంబుగా ఉకారంబునుగల్గును. ఉ, అంటివి. ఇట అను, ధాతువునకు భూతంబున త్విరురూఁగా మధ్యపురుషైకవచనవివక్షయందు సెనిమిదవసూత్రంబున వువర్ణకంబులరూఁగా అను + వు, అయ్యె. పదునేనిమిదవసూత్రంబుచే వువర్ణకంబునందును తి, వు కంబుగల్గి అను + తి + వు, అయ్యె. తత్సమపరిచ్ఛేదంబుననున్న “ఉకారంబుమీఁదకునును క్రియాపరిచ్ఛేదము, అను నిరువదియూడవసూత్రంబునవువర్ణకారంబున కిత్వంబుగల్గి అను + తి + వు” అయ్యెను. ఏబదియెనిమిదవసూత్రంబున ‘తి’ వర్ణకంబునకు ముం దున్నను స్థానంబునఁ బూర్ణబిందువుగల్గి ‘అం + తి + వు’ అయ్యెను. ప్రకృతసూత్రంబునఁ తకారంబు బిందువుపై నున్నది కవున టు’ వర్ణకంబుగల్గి పైరూపంబు సిద్ధించెను. అనితివి’ సువర్ణకంబునకుఁ బూర్ణానుస్వారంబు రొనిపక్షంబున ‘అను’ ధాతువునకుఁ బదునేడవసూత్రంబున నిగాగమంబు. అందురు’ అనురూపసిద్ధి యేబదియెనిమిదవసూత్రంబునొద్దఁ జూపబడియె. అందురు’ ఇటఁ బ్రకృతసూత్రంబున బిందువుమీఁది తకారంబునకు ఉకారంబు ఉవర్ణంబుపాక్షికంబు గావున “అందురు” అనినరూపాంతరంబుండు. “ఉంటివి” ఇట “ఉండు” ధాతువునకు మధ్యమపురుషైకవచనవివక్షయందు సెనిమిదవసూత్రంబున “ఉండు + వు” అయ్యెను. పదునేనిమిదవసూత్రంబునఁ దివర్ణకంబును, తత్సమపరిచ్ఛే

దంబునందలి యిరువదియాటవసూత్రంబుచే నువర్ణకోకారంబున కిత్వంబునుగల్గి “ఉండు
 +తి+వి” అయ్యెను. ఏబదియెనిమిదవసూత్రంబుచే వైకల్పికడు లోపంబుగలిగె.
 “ఉం+తి+వి” ఇట్లుండె ప్రకృతసూత్రంబున బిందువుమీఁది ప్రకారంబునకు
 నిత్యటకారంబుగల్గి “ఉంటివి” అనురూపంబయ్యె. “ఉండితివి” డు లోపంబురాని
 పక్షంబునఁ బదునేడవసూత్రంబుచే “ఉండు” ధాతువున కిగాగమంబు. “ఉండురు”
 ఉండుధాతువునకుఁ బ్రథమపురుషబహువచనవివక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచే.
 రువర్ణకంబును, (ఉండు+రు) ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచేదుగాగమంబును, (ఉండు+
 దు+రు) ఏబదియెనిమిదవసూత్రంబుచే వైభాషికడులోపంబును గలుగఁగా,
 (ఉం+దు+రు) ప్రకృతసూత్రంబున బిందువుమీఁది దుగాగమ దకారంబునకు
 వైకల్పికడకారంబుగలిగె (ఉండురు). తే|| గీ|| క్షీతినినుత్తమపురుషంబు చెప్పుచోట |
 నందమైయుండకుండు మార్కొందుననఁగ | నుండుమార్తురనేన మార్కొండుననఁగ
 భుజగకేనుూర కాశికాపురవిహార” కవి—ప్రథమ-9 ల. క|| గాండీవశస్త్వనాహన |
 పాండిత్యముదలఁప కతనిభండనమున మా | ర్కొండుననియొకఁడు” భార- ఉద్యో-
 1ఆ. ఉ|| ఎండకువానకోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసముచోటనాకయు | కొండునలంగుదుకా,
 భార-విరా- 1 ఆ క|| పాండవులం బాంచాలురఁ జండభుజావిభవ మెసఁగ సమయించి
 కృత | ధృండనయి పెంపుఁజేజము | గంకున్నెనొండుతే కార్యముపఁపకా”
 భార-సాప్తి- 1ఆ. నీ|| గీ|| తిట్టునట్టికిను తెచ్చికొనఁగ | వచ్చునే స్వదేశవర్తుల మైమాది
 కొండమెల్ల పనులురండువేగ, భార-మాస-1ఆ.

60 సూ — ముఙ్గుపరంబగునపుడుకోశబ్దంబుకొనునకుబహుళంబు
 గానగు.

బహుళంబనుటచే దీనికినొకానొకచోనతిచారంబని యెఱుంగునది.

వ్యా—మధ్యమపురుష మువర్ణకడుఞ్చర్ణకంబులు పరంబగునపుడు “కొను”
 నను “కో” అనుపదంబు బహుళంబుగాఁ గలుగును. అతిచారంబు—సూర్యరమిపస్థగ్ర
 హంబు భీతగ్రహమైనందున శిశుగతికినతిచారంబని జ్యోతిర్వేత్తబుజ్యోతిశ్శాస్త్రంబున

స్వవహరింతురు. శ్లో వక్రకాతిచారయుక్తా నాం పూర్వరాశిగతంఫలం | బృహస్ప
తేస్తుతన్నాస్తియుక్త రాశిగతంఫలం || ఇత్యాదివిద్యామానభీయః గ్రంథాదులయందు
వక్రగ్రహంబును, అతిచారయుక్త గ్రహంబును, వక్రగతియు, నతిచారంబును కలుగక
మున్న నేరాశియందుండునో యారాశిఫలంబే యిచ్చననియు బృహస్పతిమాత్రము
వక్రగతియుక్తుండైనను అతిచారయుక్తుండైనను చక్కినగ్రహంబులువోలె గాక
సీతరాశిఫలంబునే యిచ్చననియుఁ జెప్పబడినది, కాబట్టి 'అతిచార' శబ్దంబు
జ్యోతిశ్శాస్త్రపారిభాషికపదంబు. ఇచట నాశబ్దంబునకు లాక్షణికార్థంబు చెప్పుకొన
వలె, సూర్యసమీపస్థుడై భీతంబైనగ్రహంబునకు మితినిహితినగతి పుట్టునుగాబట్టి యి
చ్చటను సూత్రంబులోఁ జెప్పబడ్డ నియమంబుయొక్క మితినిహితి వేటొకచోటను
స్తతము ప్రవర్తిండుటయని యర్థంబు చెప్పుకొనవలయు. సూత్రంబులో జెప్పినమువర్ణ
కడుబర్ణకంబులయొద్దఁగాక తక్కిన 'మిడి, నుజి' ప్రత్యయాదిసమావేశంబునందును
నీయాదేశంబు కానంబడియెడి. దానంజేసి 'చమవుకోనేర్చెను, కైకోమి, ఇచ్చుకోలు,
పుచ్చుకోలు' ఇత్యాదిప్రయోగంబులు రక్షితంబులయ్యె. 'సీ|| గీ|| అన్న సెవ్వతెకందుకో
నలవిగాదు | గాదురాశలెకాని యక్కాందనాలి | నాలితనములు మానవేనాతియేల|
యేలవాడుదుమాడుమా యేలలీల' రాజశే- 2౨. శా|| వాదింతున్బహువేదశాస్త్ర
కలనాస్త్రయాత్యసంసిద్ధిస | నవ్వేదవ్యాసులతోడనైన మదిసంపీక్షించి యెవ్వోటనేఁ
గాదన్నకొ మడినిర్వహింపఁగ నశక్యంబేరి కస్మత్వచ | శ్రీదాంపత్యమునాకనాక
యనుకో సిగ్గయ్యెడుకొ భూపరా.' రాజశే- 3౨.

61 సూ—ముజ్జుపరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబును ము
వర్ణకంబునకుమాముడియునగు.

కొమ్ము - కొనుము - కొండు - కొనుడు. ✓

వ్యా—'ము, డుజ్జు' లు పరంబగునపుడు దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబును మువర్ణ
కంబునకు ద్విత్వంబునుగలుగును. ఉ. కొమ్ము-కొండు, కొను' ధాతువునకు నాతివనూ
త్రంబుచే నాశిరాద్యర్థంబులయందు లాఘ్విరాఁగా నెరిమివనూత్రంబుచే మన్యు

పురుషోవత్ యంతు పున్వర్ణకరున్వర్ణకంబులుగన్ది యిరువదితొమ్మిదవసూత్రంబుచే పున్వర్ణకంబునకును, రున్వర్ణకంబునకును గ్రామంబుగా ముడుజ్జుల దేశంబులయి, కొను + ము, కొను + డు' ఇట్లుండె. అటువదియవసూత్రంబుచే, కొ' శబ్దాదేశంబుగన్ది కొ + ము, కొ + డు' అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబుచే ముడుజ్జులు పరంబగునపుడుహ్రస్వంబుగలిగి కొ + ము, కొ + డు' అయ్యె. ప్రథమోదాహరణంబున మున్వర్ణకంబునకునూముడియు (ద్విత్వము) ప్రకృతసూత్రంబుచే గలిగెను. ద్వితీయోదాహరణంబున (కొ + డు) డుజ్జుశ్చిత్తుగావునఁ దత్సమపరిచ్ఛేదంబునందలి పంచొమ్మిదవసూత్రంబుచే డుజ్జున్వర్ణకంబునకుమందు పూర్ణ బిందువేకన్ది, కొండు' అనిరూపంబు సిద్ధించె. అగ్గబిందువేలరాదనఁగా, అట, ఇఁక, చుఁడు' అనుశబ్దంబుదక్క, అ నెడిసంధిపరిచ్ఛేదంబునందలి యిరువది రెండవసూత్రంబుచే బరిగణింపైన, అటూ' న శబ్దత్రియంబునందప్ప సుడితొలి హ్రస్వంబుమీఁద ఖండ బిందువుండదుగావున కొండు. అనినమాటలతోఁ బ్రథమహ్రస్వంబుమీఁద నెఱుసున్న యెకాని యఱుసున్న యుండదు.

62 సూ.—రున్వర్ణకంబుపరంబగునపుడు సున్నమీఁదితదడలయు త్వింబునకులోపంబువిభాషనగు.

పోషింత్రు - పోషింతురు - కొండ్రు - కొందురు - కొండ్రు - కొందురు.

వ్యా—రున్వర్ణకంబు పరంబగునపుడు సున్నమీఁది 'త, ద, డ, ల' యుత్వంబు నకు జైకల్పికలోపంబు. 'పోషింత్రు' ఇట 'పుష్, ధాతువు సాంస్కృతికంబు. అటు వదిమూడవసూత్రంబుచే నిందుక్కురాఁగా "పుష్ + ఇంచు" అనియుండె పదునాటవ సూత్రంబుచే లఘూపథంబైన "పుష్" ధాతువుయొక్క యుకారంబునకు గుణంబు (ఓ) రాఁగా "పోషించు" అయ్యె. దీనికంటెఁ తద్దర్మాది వివక్షయందు నెనిమిదవసూత్రంబుచేరున్వర్ణకంబుగలిగి "పోషించు + రు" అనియుండె. ఇరువది రెండవసూత్రంబుచే దుగా గమంబుగలిగి పోషించు + డు + రు, ఇట్లుండె. నూటయెనిమిదవసూత్రంబునఁజువిశిష్ట దుకారంబునకు దకారాదేశంబయి "పోషింతురు" అయ్యె. ప్రకృతసూత్రంబున సున్న

మీడి తుశబ్దోకారంబునకు లోపంబుగల్గి, పోషింతు, అనురూపంబయ్యె. ప్రకృతసూ
త్రవిధివైభాషికంబుగావున సుత్వలోపాభావంబున “పోషింతురు” అనియుండె. కొ
ను, ధాతువునకులాట్టు. ఎనిమిదవసూత్రంబుచే బ్రేణమపురుషబహువచనవిసత్వయంబు
రువర్ణకంబు. (కొను + రు) ఇరువదిరెండవసూత్రంబుచేదుగాగమంబు (కొను + దు + రు)
ఏబదియెనిమిదవసూత్రంబుచే నుస్థానంబు వైభాషికబిందువు (కొం + దు + వు) ప్రకృ
తసూత్రంబున సున్నమీడి దుగాగమోకారంబునకు వైభాషికలోపంబు. (కొంద్రు)
ఉత్వలోపంబు వైభాషికంబుగావున, బక్షంబున ‘కొందురు’ అనియుండె. ఏబదితో
మ్మిదవసూత్రంబుచేత సున్నమీడి డకారంబునకు వైకల్పికడకారంబును, (కొండురు)
ప్రకృతసూత్రంబుచేత డకారంబుమీడి యుకారంబునకు వైభాషికలోపంబును గలు
గంగ ‘కొందు’ అయ్యె. ఉత్వలోపంబు పాక్షికంబుగావున రూపాంతరంబు ‘కొ
దురు’ తే॥ గీ॥ ఉండురందురు కందురుకొందురనగ ! నుంతురెంతురు తగభుజియింతు
రనగఁ | దగుఁగ్రినులమీడి రేఫంబుదాపలిదనయక్కర మతోడజ్జిష్టమై యలరునభవ.
సర్వ-సంధి-40 ల. తే॥ మమ్ముగక్షించితని యేలమాటిమాటి | కభినుతింపంగదక్షవా
టాధనాథ | తల్లిసండ్రిలు రక్షింపదలఁపకుండ్రది | ప్రబలభీమేశబహువైధోవద్రాము
ల, భీమఖండము. నీ॥ నటమండ్రుకొంగలు నటమేనియూడలువారిగుండలనెట్లఁ ప్రబ
లనలదె, కవిగర్జనసాయనము. అ. వె॥ తగిలిరుజయుజరయు దైవవశంబున | నయ్యోనేని
దానిననుభవింతు’ భార-ఆదిప. ఆ. వె॥ బలముగలవానిఁ బలుపురు బలహీను | లొ
క్కటైహుడినిర్జింప నుత్సహింతు’ భార- అర.

63 సూ — సంస్కృతంబునకంగలాదుల కించుక్కగు.

సంస్కృతధాతువులకంగలాదులకించుగాగమంబగు ॥ సచించు - వ
చించు - త్యజించు - భజించు ॥ అంగలించు॥ అంగల-అడక - ఆరగ -
ఆవుల - ఉంక - ఉగ్గడ - ఓసర - కార - గాల-జాడ - తిలక - తు
లక - పంక - పరిక - పలవ - అష్ట - ఒష్ట - ఆల - ఇత్యాదులంగ
గ్రాధఃత్వం.

వ్యా—సంస్కృతధాతువులకును, అంగల' మొదలగు తెలుగుధాతువులకును, ఇంచుగాగమంబగు. ఉ. 'పచించు' ఇట 'పచ్' ధాతువు. దీనిమీఁద నించుగాగమంబు రాగా 'పచించు'. ఇట్లే 'వచించు, త్యజించు, భుజించు' ఇత్యాది సంస్కృతధాతువు లూహ్యంబులు. అంగలించు' అంగల + ఇంచు' ఇటనపదాదిస్వరనిత్యసంధి. ఇట్లే అడక, ఆరగ, ఆవుల, ఉంక, ఉగ్గడ. దీనక, కార, గాల, జాడ, తిలక, తులక, పంక, పరిక, పలవ, అప్ప, ఒప్ప, ఆల' ఇత్యాది తెలుగుధాతువు లూహ్యంబులు. అప్ప + ఇంచు' ఈసూత్రంబున నిట్లుండఁ జెబ్బదితొమ్మిదవసూత్రంబుచే వైభాషిక గుగాగమంబుగలిగి అప్పగించు, అప్పించు, ఒప్పగించు, ఒప్పించు' ఆలించు' దీనికి ఆలకించు' అనురూపాంతరంబుగలదు. ఈధాతువు ఆలక్షమ్' అను సంస్కృతశబ్దంబు వలనఁగలిగినది. ఈయించుగాగమయుక్తందైన 'భరించు' ఇత్యాదిధాతువులందు నించు గాగమసంబంధి యికారంబుగాని, యట్టి యికారయుక్తహల్లుగాని యతిగానుండ వచ్చును. ఇంచుగాగమసంబంధి యికారయుక్తహల్లు యతిగానుండుట నిర్వివాదాంశం బుగావున నించుగాగ మేకారంబు యతిగానున్నందులకు వహికవిప్రయోగంబు ప్రదర్శింపబడియెడి. ఉ॥ వీరలుదైనశక్తి బ్రభవించినవారనుతేమిసందియం | వీరమణీయకాంతినుపమింపఁగవేల్పులెకాక' భార-ఆది-. ౯ఆ.సీ॥ ఏనుదియ్యమున నటించిన హరుడైన మరునికన్నుల సన్నదిరుగుచనిన' నృసింహ-1ఆ (నల్లప్రెగడ) ఉ॥ నాకవి భుండులేఖితతి యచ్చెరుపాటుననన్నె చూడనే | నేకమలాప్త నందనువధించెదఁ గార్య మునిర్వహించెదన్' భారతము. క॥ తెంపరియై మదియింత చ | లింపకయనిలోనఁ దెగియెనెవ్వఁడతఁడు' హరికథాసారము. (అల్లసానిపెద్దన్న)

క॥ ఇంచీయనునచ్చహల్లును | దంచితముగ సంధిగూడునప్పుడభిన్నం | బెంచఁ గబాలుఁడుహరిఁబలి | కించెననన్ రెండుఁజెల్లు నెలమింగృతులన్. లక్షణచూడామణి. క॥ కొంచకపోషించె న్విను | తించె ననఁగ భిన్నవిరతి యిటులుచెలంగున్' లక్షణ చూడామణి. క॥ కాకుస్వరయతియగు నితఁ | డే కదలకజలధిఁ బవ్వళించెననఁగఁబల్కకలితదీర్ఘమున నితఁ | డేకవృడిరథముగడిపె నిమ్మలననఁగన్' అనంతునిభండస్సు. క॥ మించి మదించినరిపుల హ | రించక సత్కీర్తి యీవహీతలమెల్లన్ | నించకదీనుల న్దయఁ బో | పించక ప్రఖ్యాతిగలుగునే నరనాథా' దశకుమారచరిత్ర. క॥ పంప

శరుం డపుడని చా | లించె మహాప్రభవభూమి నీక్షించిమదో | దంచితుడై శంఖము
 పూ ! రించెం గులగిరులు దిక్కరివ్రజమడరణ్ ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానము. ఉ అంది
 తమైనకూర్చి నమరాధిపుడట్లు సమీరుచేతఁ బు తైంచిన రత్నహారము ధృతిన్ ఘన
 శీలుఁడు రాఘవుండు పా | టించి ధరించి పొందుఘటియించిననుజ్జ్వల తారకాళిచే
 మించిన యభ్రనుండలము మీఁచెమనోహరనివ్యమూర్తియై, భాస్కర-యు-కాం,
 తే|| గీ|| గుడుసుపైఁ గ్రియనడుమను గుడుసువచ్చి | భిన్నయతియగురానిచోఁ బెరి
 యతియగు | నెదనులచ్చిని హరి ధరియించె ననఁగ | రిపులనెల్లను బోరహరించెన
 నఁగ అప్ప- రితి. అనియప్పకవి యియుఁడాగమఘటితస్థలంబులో నించుగాగమేకా
 రంబు యతిగానుండవచ్చుననియుఁ గానిచో నించుగికారయుక్తమైనహల్లు యతిగా
 నుండందగుననియు విభజించి దీనికి భిన్నయతియని నామాంతరంబిడుచు ననంతునిభం
 దంబునందలి పూర్వోక్తంబైన “|| కాకుస్వరయతియగు నితఁ | డే కదలకజుగ్ధిఁ
 బన్వళించెననఁగఁ బ్ర | శ్నాకతితదీర్ఘమున నితఁ | డే కన్వడిరథము గడిపె నిమ్ము
 లననఁగన్” అనిన యీపద్యంబును నభేదవిరతిప్రకరణంబులో శకారడకారంబులకు
 స్థెల్లనన్నంబులకు నుదాహరణంబుగాఁ జూపెను. ఇయ్యది యెంతయు వింతగానున్న
 యది. ఆపద్యంబులో “పన్వళించెన్” అనుదానిలోని యించుగాగమేకారంబునకు
 “ఇతఁడే” అనుపదంబు తుదియేకారము కాకుస్వర యతిగానుండినందులకు గ్రంథక
 ర్తయే నుడువుచుండఁగా శకారడకారంబులకు భేదయతిచెల్లునని పద్యార్థంబునకు విరు
 ధంబైనయంశంబునకు నిదగ్ధనంబుగాఁ జూపంబడియె. గ్రంథకర్త కాకుస్వరయతికి
 నుదాహరణంబని మొఱవెట్టుచుండఁగాఁ బద్యార్థంబునైనను బరికింపక యనంతుని
 వాక్యంబు శకారడకారంబుల యభేదవిరతికి నుదాహరణంబని దృష్టాంతీకరించుట
 బధిరశ్రవణంబునొద్దఁ బట్టినశంఖిధ్మానంబును స్మరింపజేయుచున్నది. కాన నప్పకవి
 పదనఁబొప్పఁదగినది గాదు. ఇంచుగాగమేకారంబు సర్వవిధంబుల లాక్షణికాదృతం
 బగుటంజేసి నిరతంబును విరతిగానుండందగు.

64 సూ—ఇడియులకించుక్కువరంబగు నపుడయుగవుగరుక్కు

లగు.

జి - జయించు || నీ - నయించు || ద్రు-ద్రవించు || లూ - ల
విించు || ధృ - ధరించు || త్వా - తరించు.

వ్యా— ఇ-ఉ-ఋ, వీనికి నిందుగాగమంబు పరంబగునపుడు క్రమంబుగానికా
రంబునకు నయుక్కును, ఉకారంబునకు నవుక్కును, ఋకారంబునకు నరుక్కును
గలుగును. “జయించు” జిధాతువికారాంతంబు. దీనికి నిందుక్కు పరంబుకాఁగా
నయుగాగమంబుగలిగి “జి + అయ్ + ఇంచు” అనియుండె. ధాతువుసంబంధంబైన
యికారంబునకు నయుగాగస్వరంబు పరంబుకాఁగా నపదాదిస్వరనిత్యసంధి (సంధిబ.
11నూ) చే “జయించు” అనురూపంబయ్యె. ఇట్లు నయించు (నీ + అయ్ + ఇంచు
ద్రవించు (ద్రు + అయ్ + ఇంచు) లవించు (లూ + అయ్ + ఇంచు) తరించు (త్వా +
అయ్ + ఇంచు) మున్నగు శబ్దంబులందుఁ గిత్తులైన యయుగాగమాదులు ధాతువు
నకు సంతాపయనములుగా రాఁగాఁ బ్రవేశింపబడిన యపదాదిస్వర నిత్య
సంధి గల్గును.

17/6

65 సూ—నిర్జినామంబుల కయుగాగమంబుగలుగదు.

నిర్జికి నామధాతువుల కయుగాగమంబుగలుగదు || నిర్జించు -
స్తుతించు || ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు ధాతుత్వవివక్షయందించు
గాగమంబగునని యెఱుంగునది || శయనించు - పయనించు.

వ్యా—“నిర్జి” అనునపసర్గయుక్త ధాతువునకును, నామధాతువులకును, ఇంచుగా
గమంబు పరంబగునపు డయుగాగమంబు గలుగదు. ఉ. నిర్జించు (నిర్జి + ఇంచు)
స్తుతించు (స్తుతి + ఇంచు) స్తుతించు (స్తుతి + ఇంచు) నుతిస్తుతిశబ్దంబులు నామంబులై
నను ధాతుత్వవివక్షచే నించుక్కు గలిగె. (మూ) ఈజ్ఞాపకంబుచేతనే నామంబులకు
ధాతుత్వవివక్షయందించుగాగమంబగునని యెఱుంగునది. వ్యా—ఈసూత్రంబునందు.
నామవాచకంబుల కయుగాగమంబు నిషేధింపంబుచున్నది. “ధాతువునకు” అనుక్రి
యాపరిచ్ఛేదప్రథమసూత్రంబుపై యెఱువదినాల్గవసూత్రంబుతోఁ గూడ ననువర్తించు
విగాన ధాతుసంబంధంబైన యికారాదులకే నిందుక్కు-పరంబగునపుడయుగాగమంబు

విచ్చును. ధాతువులకుండుకొని నామవాచకంబులకంటె నిలచు గాగమంబుకాదు. కావున నించుగాగమ పరత్వావస్థలో విధింపబడిన యయుగాగమంబును స్వతస్సిద్ధంబుగానే నామంబులకు, బ్రాప్తింపదు. ఇట్లుండఁ బ్రాప్తింపని యయుగాగమంబును నామవాచకంబులకంటె రాదని నిషేధించుటంజేసి నామవాచకంబులకు ధాతుత్వారోపణయందు నించుగాగమంబువచ్చునని యనుమేయింపబడుచున్నది యనితాత్పర్యంబు. ఉ. శయనించు. శయనశబ్దంబు. సంస్కృతభాషలోనిది శీజ్ ధాతువుననైన యకారాంతనామవాచకంబు. దీనికి ధాతుత్వారోపణంబువలన నలువదిమూడవసూత్రంబుచే నించుక్కు గలిగెనని యెఱుంగునది. రూపాంతరంబు “శయించు” చ|| అమలనివాత సౌభములయందు మనోజ్ఞమరాశతూలత | ల్పముల శయించి” భార-ఆర-౯౩. “పయినించు” పయనశబ్దంబు ప్రమాణశబ్దవైకృతంబు. దీనికి ధాతుత్వవిషయందు నించుక్కుయ్యె.

66 సూ—సంస్కృతంబునకు లఘూపథంబున కించుక్కు పరంబగునపుడు గుణంబగు.

అ-వ-ఓ- ఈమూడను గుణంబులునాఁబడు - ఋస్థానికంబగు గుణంబుకపరంబయియుండు || సంస్కృతధాతూపథలకు - ఇ - ఉ - ఋ - అనువానికి సారిదిని - ఏ - ఓ - ఆర్ - అనునవియించుక్కు పరంబగునపు డగునని యెఱుంగునది || ఛిద్ - ఛేదించు - భిద్ - భేదించు ఘుష్ - ఘోషించు - పుష్ - పోషించు - వృష్ - వర్షించు హృష్ - హర్షించు.

హ్య—ప్రాస్వాన్న, ఉపథ (శబ్దముకుదనుండి రెండవయక్షరము) గాఁగలిగిన సంస్కృతధాతువునకు నించుక్కు పరంబగునపుడు గుణంబు (ఆర్, ఏ, ఓ, ఇవిగుణ సంజ్ఞగలవి) గలుగును. మూలంబునఁజెప్పిన - అ, వర్ణముగుణసంజ్ఞగలది. అనఁగా “అర్” అనునది గుణంబని భావము. ఋకారస్థానంబునందు వచ్చినగుణాక్షరం దెప్పుడును రేఫపరమందుఁ గల్గిన అకారంబే (అర్) యగును. ఉవా, ఛివ్, భివ్, ఈధా

తువులందుఁ గడపటినుండి రెండవయక్షరం నికారంబుగావున నేకారంబనెడి గుణోక్షరంబువచ్చి 'చేడిందు' అయ్యెను. ఘుష్, పుష్, ఈధాతువులకు నుపధాక్షరం బుకారంబుకావునఁ బైనింజెప్పిన క్రమప్రకారంబున నోకారంబువచ్చి ఘోషిందు, పోషిందు, అయ్యె. వృష్, హృష్, ఈధాతువులకు నుపధాక్షరంబు నుకారంబుగావున ,అర్, అనుగుణంబుగల్గి నర్షిందు, హర్షిందు, అయ్యె.

67 నూ—స్పృశికి గుణంబు విభాషనగు.

స్పర్శించు - స్పృశించు.

వ్యా—స్పృశధాతువునకు గుణంబు వైకల్పికంబునగు. ఉ. స్పృశించు, స్పర్శించు ఇచ్చటఁ బక్షంబున బుకారంబున ,అర్, అనెడిగుణంబు కలిగెను.

68 నూ—లిఖి, భుజి, రుచి, కృశంబులకు గుణంబులేదు.

లిఖించు - భుజించు - రుచించు-కృశించు - కుచధాతువునకు గుణంబులేదని యొకండు వక్కాణించెనది గ్రాహ్యంబుగాను.

వ్యా—లిఖి, భుజి, రుచి, కృశ, అనుధాతువులకు గుణంబులేదు. ఉ. లిఖించు, ము. “సంకుచించు” అనిగుణరహిత రూపంబుండును. ప్రయోగము గీ. సుందరత్వము నకుఁ జోటిచ్చి తాసంకు | చించెననఁగఁ గడుఁ గృశించెనడుము, కవిక-1 అ. ‘సంకోచించు, అనియుగుణయుక్త రూపంబు ఘంటాపథంబుగా వ్యవహరింపంబడు మన్నయది.

69 నూ—స్పృజికి నిర్మితిని గుణంబులేదు.

చతుర్ముఖుండు ప్రజలను స్పృజించె || అతండు విషయంబుల విసర్జించె.

వ్యా—నృజ్ ధాతువునకు పుట్టించుట, అనునర్థంబున గుణంబులేదు. ఉ. చతుర్ముఖుండు ప్రజలనుసృజించె. ఇచ్చట నిర్మాణార్థంబు కావున గుణంబులేదయ్యె. అతండు విషయంబులవిసర్జించె, భోగంబులను విడిచెననియర్థంబు. ఇచ్చట నిర్మాణార్థంబు కాదు కాన ధాతుముకారంబునకు అర్, అను గుణంబుగలిగె.

70 సూ—సర్వంబునకుం ప్రేరణంబునందించుక్కగు.

పచింపించు - వచింపించు - ఆవులింపించు || వండించు - పండించు.

వ్యా—సర్వధాతువులకు (సంస్కృతధాతువులకును, తెలుగుధాతువులకును) ప్రేరణంబునందు (చేయుచును నర్థంబునందు) ఇంచుక్కుగలుగును. ఉ. పచింపించు (పచించునట్లుచేయుట) వచింపించు (మాట్లాడునట్లుచేయుట) ఆవులింపించు (ఆవులించునట్లుచేయుట) వండించు(వండునట్లుచేయుట) పండించు(పండునట్లుచేయుట) “పచింపించు” ఇచ్చటఁ బచించుధాతువుకంటెఁ బ్రేరణార్థకంబైన యించుక్కురాఁగా పచించు + ఇంచు, అనియుండె. ఎనుబదియేడవసూత్రంబుచే మొదటి ఇంచు, లోని చకారంబునకుఁ బకారంబుగలిగి పైరూపంబేర్పడె. ఇట్లుతక్కుంగల వానియందు హ్యము. ప్రేరణార్థంబునే ణ్యర్థంబనియు, ణిజర్థంబనియుఁ జెప్పదురు. తెలుగులోఁ బ్రేరణార్థంబునందు నించుక్కుగలుగునట్లు సంస్కృతవ్యాకరణంబునఁ ప్రేరణార్థంబునందు ణిచ్చత్యయంబు గలుగును. కానప్రేరణంబునకు ణిజర్థంబనివ్యవహారంబు గలిగె.

71 సూ—రంజాదుల యిచ్చుకారంబునకు సబిందుకంబునక ప్రేరణంబున ద్విరుక్తలకారంబగు.

రంజిల్లు - భాసిల్లు - వర్ధిల్లు - విలసిల్లు - రాజిల్లు || ఈయాదేశయోగంబునభిదాదు లకర్మకంబులగు - భేదిల్లు - కంపిల్లు - సంధిల్లు.

వ్యా—ప్రేరణార్థంబులేని రంజిధాతువు మొదలైనవానియొక్క యిందుగా గమచకారంబునకు దాపటిసున్నతో సైతంబు లకారద్విత్యంబా దేశంబును. ఉ. రంజిల్లు, భాసిల్లు, వర్ధిల్లు విలసిల్లు, రాజిల్లు, 'రంజిల్లు' ప్రథమంబున 'రంజి' ధాతువునకు నటువదిమూడవసూత్రంబుచే నించుక్కుగలిగి 'రంజించు' అనియండ ననుస్వారంబుతోఁ గూడ నించుక్కుకారంబునకు లకారద్వయంబుగలిగి పైయాపంబయ్యె. ఇట్లే భాసిల్లు మున్నగునవి యూహించునది (మూ) ఈయా దేశయోగంబున భిదాదు లకర్మకంబులగు. వ్యా—ఈద్విలకారా దేశంబు గలిగినప్పుడు 'భిదిర్' ధాతువు మొదలైనవి యకర్మకంబులగు. ఉ. భేదిల్లు, కంపిల్లు, సంధిల్లు, సంస్కృతంబున భిదిర్ ధాతువుని దారణార్థంబుగావున సకర్మంబు. తెలుంగున నిందుగా గమంబునకు లద్వయంబు చేర్చుటం జేసి యకర్మకంబయ్యె. భేదిల్లువ్రయుట, బ్రద్దలగుట. 'కంపిల్లు' కంపధాతువు సంస్కృతంబునందును సకర్మకంబే. దీనియిందుక్కునకు లద్వయంబు చేర్చి నందునఁ బైధాతువునందుంబలె వి శేషంబులేదు. 'కంపించు, అనియు సకర్మకార్థకంబుగలదు. 'సంధిల్లు' సంధిశబ్దంబు నామవాచకంబు. దీనికిధాతుత్వనిరక్షయందు నటువదియేనవ సూత్రంబుచే నించుక్కురాఁగా 'సంధించు' అయ్యె. ఇచ్చట ననుస్వారంబుతో సయితము చకారంబునకు లద్వయంబు చేర్చినందున సకర్మకంబగు.

72 సూ—ఇంచుక్కు పరంబగునపుడు రంజాదుల యించుక్కునకు లోపంబగు.

లా దేశంబున కపవాదంబు || రంజించు - భేదించు-సంధించు.

వ్యా—అటువదిమూడవ సూత్రంబుచేత 'రంజ్' మొదలగుసంస్కృతధాతువు లకు స్వార్థమందించుక్కురాఁగాఁ ప్రేరణార్థంబునందు రెండవయిందుక్కు డెబ్బదియవసూత్రంబుచేతఁ జేసినయపుడు మొదటియిందుక్కుయొక్క చకారస్థానమందు డెబ్బదియొకండవసూత్రంబుచేత విధింపంబడిన ద్విత్యలకారంబును బాధించిప్రకృతసూత్రంబుచే సర్వేంచుగ్లోపంబగునని భావము. ఉ. రంజించు, (రంజిల్లుఁజేయుట) భేదించు (భేదిల్లుఁజేయుట) సంధించు (సంధిల్లుఁజేయుట) 'రంజ్ + ఇంచు (స్వార్థమందు) + ఇంచు (ప్రేరణార్థమందు)' ఇట్లుండ ద్విత్యలకారదేశంబునుబాధించి మొదటిస్వార్థకేంచు

క్కునకు లోపంబురాఁగాఁ బైరూపంబయ్యె. 'సంధిల్లు' అనునది యకర్మకంబు. ఉ. ఉల్లమానందు నక్కటికమానుట మీకులమందుఁ గంటిమం! చల్లనమేలమాడున చలాత్మజమాటకు తేతనవ్వుసం | ధిల్లిగిరిటి, మను- 1ఆ. ఇట్లు 'ఘటిల్లు' అనునది యకర్మకము సకర్మకంబుఁజూపించు. ఉ. వానిపాపము వానినేఘటించును. ఇట్లుసకర్మకాకర్మకభేదంబు జాగ్రత్తతో నూహించునది.

73 సూ—చుగాగమం బాచ్చికంబున కసంయుక్తనలడరాం తంబునకుం బ్రేరణంబున బహుళంబుగానగు.

పూను - పూనుచు - పూనించు || తేలు - తేలుచు - తేలిం
చు|| మగుడు - మగుడుచు - మగిడించు || కుదురు - కుదురుచు-కుది
రించు || విను - వినుచు-వత్సమాణంబుపుగాగమంబు - వినిపించు ||
బాహుళకంబుచేఁ గొన్నింటికి జుగాగమంబులేదు - అను - అనిపించు||
తిను - తినుపించు || కను - కనిపించు - దీనియత్వంబునకు దీర్ఘంబు
నగు - కానిపించు.

వ్యా—నకాగలకారడకారరేఫలద్విత్వంబు తుదినిలేనియట్టి యచ్చతెనుంగు
శబ్దంబునకుం బ్రేరణార్థంబునఁ జుగాగమంబు బహుళంబుగానగును. ఉ. పూను -
పూనుచు - పూనించు - తేలు - తేలుచు - తేలించు. మగుడు - మగుడుచు - మగి
డించు - కుదురు - కుదురుచు - కుదిరించు. 'పూను' ఇయ్యది ప్రేరణార్థంబు లేని
రూపంబు. ఈధాతువు నకారద్విత్వంబు తుదిలేనిదికావునఁ బ్రేరణార్థమందుఁ జుగా
గమంబుగల్గి 'పూనుచు' అయ్యెను. చుక్కువైకల్పికంబుగావునఁ బ్రేరణంబునఁ బాక్షికం
బుగా 'పూనించు' అయ్యె. ఇట్లే తక్కుంగలవియూహ్యాంబులు. 'మగిడించు' 'మగుడు
+ ఇంచు' ఇట్లుండ నపదాదిస్వరనిత్యసంధియు, నెనుబదియేనవనూత్రింబుచేఁ గకారం
బుమీఁది యుత్వంబున క్విత్వంబునగల్గి పైరూపంబేర్పడియె. ఇట్లే 'కుదిరించు-విని
పించు - అనిపించు - కనిపించు' ఇత్యాదులందు నెనుబదియేనవనూత్రింబుచే నిత్వం
బుఁజూపించునది. (మూ) విను - వినుచు వత్సమాణంబు పుగాగమంబు వినిపించు,

వ్యా—వత్సమాణంబనఁ జెప్పంబోవునది. అనఁగా డెబ్బది నాల్గవనూత్రంబుచే విధింపఁబడి పుగాగమంబు. (మా) బాహుళకంబుచేఁ గొన్నింటికిఁ జుగాగమంబులేదు. అను-అనిపించు. తిను-తినిపించుకను-కనిపించుదీనియత్వంబునకుదీర్ఘంబునగు-కానిపించు. వ్యా-బహుళశబ్దంబు ద్వంద్వమనోజ్ఞాదిభ్యశ్చ, (5అ-1పా-13కినూ) అనిననూత్రంబందలి మనోజ్ఞాదిగణంబులలోఁ బఠితంబైనది కావున భావార్థంబునందు పుష్కో ప్రత్యయంబు నొంది బాహుళకంబాయె. బహుళత్వంబుచేతనని యర్థంబు. డెబ్బది నాల్గవనూత్రంబుచేఁ బుగాగమంబేకాని ప్రకృతనూత్రంబునఁ జుగాగమంబు రాదనుట. 'కానిపించు అనుదానియందలి దీర్ఘమున్నప్తము.

74 నూ—అట్లుపుగాగమంబును మాన్వాదులకగు.

మాను - మానుపు-మానుచు॥ మను-మనుపు-మనుచు- బాహుళకంబున దీనికించుక్కులేదు.

వ్యా—చుగాగమంబువోలెఁ బ్రేరణంబున మాన్వాదులకుఁ బుగాగమంబు బహుళఁబుగానగును. మానుపు - మానుచు. (మానఁజేయుట - విడిపించుట) మనుపు - మనుచు (బ్రదికించుట) బహుళమని చెప్పటచేత మనుధాతువునకుఁ బ్రేరణంబున నించుక్కుగల్గి 'మనించు' అనిగాదు. మానుధాతువునకు 'మానించు' అగును. [మా-77నూ)

75 నూ—చుక్వవర్ణంబులు పరంబగునపు డిత్వంబున కుత్వంబగు.

వ్యా—చుగాగమ పుగాగమంబులు పరంబులగునపు డికారంబున కుకారంబగును ఉ, బిగియు - బిగుచు - వడియు - వడుచు - మెలియు - మెలుచు - బిగియు - బిగుపు - తెలియు - తెంపు - కలియు - కలుపు. క. పదపడిచేతులు బిగించిన, వి-పు-రిఆ. వలవలకన్నీరువడువకమ్మ, అని- 2ఆ. చ. కేలఁగేల్ | మెలిచినబెక్కు బేడిసలమిన్నలచిన్నల వెక్కుఁ దన్నుబల్ | సొలపులమాపు రస- 3గు.

అడఁగు - అడఁచు - అడఁగించు॥ మాయు - మాపు - మాయింను॥ అడఁగు - కరఁగు - కలఁగు - నలఁగు - ఇత్యాదులడంగ్వాదులు ॥ మాయు - ఉడుగు - కడఁచు - కుడుచు - బిగియు - ఇత్యాదులుమాయ్యాదులు॥ ఆఁగుప్రిభృతు లుభయగణంబులు - బాహుళకంబునంజేసి కొన్నింటి కించుక్కుక్కుగాగమంలులు మూఁడును గొన్నింటికందు యథాసంభవముగా రెండును గొన్నింటికొక్కటియు నగునని యెఱుంగునది॥ ఆఁగు - ఆఁచు॥ ఆఁపు - ఆగించు ॥ రేఁగు - రేఁచు - రేఁపు - రేఁగించు ॥ పాయు - పాచు - పాపు ॥ విఱుగు - విఱుచు ॥ చూచు- చూపు॥ నేరుచు- నేరుపు ॥ మేయు- మేపు ॥ లేచు - లేపు ॥ కలియు - కలుపు ॥ తడియు - తడుపు - తెలియు - తెలుపు॥ ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—పేరణంబునందు బాహుళకంబున 'అడఁగు' ప్రభృతులకుఁ జుగాగమ
బును, మాయుప్రభృతులకుఁ బుగాగమంబునగును. అప్పుడు ధాతువుల తుదియక్క
రంబులకులోపంబుగల్గును. ఉ. అడఁగు అడఁచు - అడగించు. ఇచ్చటఁ జుక్కు
పరంబగునపుడు గువర్ణంబులోపించె. ఇట్లే కరఁగు - కలఁగు- నలఁగు' ఇత్యాదులూ
హ్యము మాయు - మాపు - మాయించు' ఇటఁ బుగాగమంబు పరంబగునపుడుయుష్
ర్ణంబులోపించె. ఇట్లే ఉడుగు- కడచు- కుడుచు - బిగియు' ఇత్యాదుల నంత్యవర్ణ
లోపంబు. (మూ) ఆఁగుప్రభృతు లుభయగణంబులు. బాహుళకంబునంజేసి కొన్నింటి
కించుక్చుక్పగాగమంబులు మూఁడును గొన్నింటికందు యధాసంభవముగా రెండును
గొన్నింటి కొక్కొక్కటియునగునని యెఱుంగునది.

వ్యా—అగు మన్నగుధాతువులకుఁ జుగాగమపుగాగమంబులుభయంబు ను
వచ్చును. ఈప్రకరణంబులోని సూత్రంబులందు డెబ్బదిమూడవసూత్రంబులోని
బహుళగ్రహణ మనువర్తించినందునించుగాగమ పుగాగమంబులలో లక్ష్యానుసారం
బుగా (యథాసంభవముగా) నొక్కొకచోమూడను, వేటొకచోరెండును, ఇంకొక
చో నొక్కొక్కటియునగు. ఉ. అగు- ఆచు- ఆపు- ఆగించు- అగు మొదటి
రూపము. ఆచు' ఇచ్చొజుగాగమంబు. ఆపు, ఇచ్చటఁ బుగాగమంబు. ఆగిం
చు, ఇటు నించుగాగమమ్ము. అగుధాతువు ఆగించు, శబ్దపర్యాయంబై సకర్మకంబు
నంగలదు. క. మ్రోగుచుదూపులుతూపుల| నాగుచుదుస్తర శరక్షతారుణవారిం|
దోగుచు, రామా- రిఆ. రేగు - రేచు - రేపు - రేగించు, ఇచ్చట యథాపూ
ర్వంబుగా మూడునుగల్గెను. పాయు - పాచు - పాపు, ఇచ్చటఁ జుగాగమపుగా
గమంబులు రెండేఱుటిల్లె. విటుగు - విటుచు, ఇచ్చొటఁ జుగాగమంబు మాత్రంబయ్యె.
చూచు - చూపు. నేరుచు - నేరుపు మేయు - మేపు లేచు - లేపు. కలియు -
కలుపు. తడియు - తడుపు. తెలియు - తెలుపు, ఇచ్చొటఁ బుగాగమం బొక్క
టియ్యే యయ్యె.

77 సూ — ఇంచుక్చుక్చు గాగమంబులు పరంబులగునపుడాగ
మాదేశలోపంబులు పెక్కుదెఱుంగులం గానంబడియెడి.

అగు - కావించు || వచ్చు - రావించు - రప్పించు || విన్నప
ము - విన్నవించు || మోఁకాలు - మోఁకారించు || కేక - కేకరించు||
పలవ - పలవరించు - పలవించు || ఆల-అలకించు - ఆలించు || వ్రక్క
వ్రక్కలించు || నొచ్చు - నొంచు - నొప్పించు || ఉండు - ఉనుచు -
ఉంచు || డిగు - డించు - డిగించు || పెరుగు - పెనుచు - పెంచు ||
తునుగు - త్రుంచు|| మునుఁగు - ముంచు - మునుచు || మొగుడు -
మొగుడుచు-మొగుచు - మోడుచు - మొగిడించు || చొచ్చు - చొ
నుపు - చొప్పించు || చినుఁగు - చించు - చింపు || త్రెగు - త్రెంచు-

తెంపు || తిరుగు - త్రిప్ప || చచ్చు - చంపు || నిలుచు - నిలువరించు -
నిలుపు || కొను - కొలుపు || పోవు - పుచ్చు - పనుచు - పంను -
పనుపు - పంపు - అనుచు - అంచు - అనుపు - అంపు - అనుప్రయు
క్తంబగు పోవునకుంబుచ్చు మాత్రంబగు - మోసపోవు - మోసపుచ్చు
ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ఇంచు గాగమంబును, చు గాగమపు గాగమంబులును పరంబగునుడ
ధాతువులనుఁ బరిపరివిధంబుల నాగమంబులును, ఆదేశంబులును, నర్థలోపంబులును లో
కంబునఁ గానిపించెడిని. ఉ. ఆగు - కావించు, నించుక్కుపరంబగునపు డగుధాతువు
ననుఁ గావాదేశంబు వచ్చు - రావించు - రప్పించు, ఇనట వచ్చునకు రావురప్పులు
వైకల్పికంబుగా నాదేశంబులయ్యె. ఇట్లే విన్నపము - విన్నవించు మోకాలు -
మోకారిండు - కేక - కేకరిండు, పలవ - పలవరిండు - పలవించు, ఆల - ఆల
కిండు, ఆలిండు వ్రక్క - వ్రక్కలిండు. నొచ్చు-నొంచు-నొప్పించు. ఉంచు- ఉనుచు
ఉంచు. డిగు-డించు-డిగించు. పెరుగు-పెనుచు-పెంచు. తునుగు-తుంచు. మునుగు-
ముంచు-మునుచు-మొగుడు-మొగుడుచు-మొగుడు- మోడుచు - మొగిసిండు. చొచ్చు
చొనుపు - చొప్పించు. చినుగు—చించు—చింపు! త్రెగు—త్రెంచు. త్రెపు. తిరు
గు—త్రిపు. చచ్చు—చంపు. నిలుచు—నిలువరించు—నిలుపు, కొను—కొలుపు
ఇత్యాదులందు మూలధాతువులను, ప్రేరణార్థకరూపంబులను, బరికించి వానియందలి
వర్ణవికారంబుల సూక్ష్మబుద్ధిచే నూహించునది. (మూ) పోవు - పుచ్చు-పనుచు - పంను -
పనుపు. పంపు. అనుచు, అంచు అనుపు-, అంపు అనుప్రయుక్తంబగుపోవునకుంబుచ్చునూ
త్రంబగు. ఉ. మోసపోవు—మోసపుచ్చు, ఇత్యాదులెఱుంగునది. వ్యా—పుచ్చు—
పనుపు ఇత్యాదులయందలి చు గాగమపు గాగమవిశిష్టరూపంబులు ప్రేరణార్థంబునందగు
వెండియు నీరూపంబుల యాద్యక్షరలోపంబు వైకల్పికంబుగానగు. ఉ. అనుచు,
ఇత్యాదులు, వేటొకశబ్దంబుతో నేకీభవించిన పోవుధాతువునకు పుచ్చు, అనురూప
బేరూవేశంబగునుగాని తక్కినపూర్వోక్తపనుచు ప్రభుగూదేశంబులు కానేరవు.
ఉ, మోసపోవు. ప్రేరణార్థకంబు మోసపుచ్చు. మోసపనుచు-మోసపంచు ఇత్యా
దులసంభవంబులు.

78 సూ—అన్వాదులకించుక్కు- పరంబగునపుడు పుగాగమంబగు మానునకు విభాషనగు.

అనిపించు || అను - కను - తిను - విను || మానిపించు మానించు.

వ్యా—‘అను- కను- తిను- విను’ మున్నగుధాతువులకు నించుక్కుపరంబగునపుడు పుగాగమంబు నిత్యంబుగను, మానునకునై భాషికంబుగను గల్గును. ఉ. అనిపించు ‘అను + ఇంచు’ ఇట్లుండ్రెక్కతసూత్రంబునఁ బుగాగమంబును, ఎనుబదియేనవనూత్రంబున నువర్ణకంబుమీఁది యుకారంబునకికారంబును రాఁగాఁ బైరూపంబుసిద్ధించె. ఇట్లే కనిపించు-తినిపించు- వినిపించు’ ఇత్యాదులు. ‘మానిపించు-మానించు’ ఇట్లుంబుగా గమంబునై భాషికంబుగావున రూపద్వయంబు.

79 సూ—అడ్డదులకించుక్కు- పరంబగునపుడు గుగాగమంబగు నప్పాదులకు విభాషగు.

అడ్డము - అడ్డగించు || అడ్డము - ఓర-చిత్తము - పంతము - పెల్ల - బోర - మట్టము - మేళము - ఇత్యాదులడ్డాదులు || అప్ప- అప్పగించు - అప్పించు || అప్ప - ఒప్ప - పల్లము - కోపము || ఇవి యప్పాదులు.

వ్యా—,అడ్డము- ఓర- చిత్తము- పంతము- పెల్ల- బోర- మట్టము- మేళము’ మొదలైనవానికినించుక్కు పరంబగునపుడు గుగాగమంబునిత్యంబుగను, ‘అప్ప- ఒప్ప- పల్లము,కోపము’ మొదలయినవానికి నించుక్కుపరంబగుతటి గుగాగమంబునై భాషికంబుగను గలుగును. ఉ. అడ్డగించు-మువిభక్తిపుట్టని యగ్గలశబ్దంబుకంటె నఱువదిమూఁడవనూత్రంబుచే నించుక్కుపుట్టి, అగ్గలించు, అయినట్టులిచ్చటఁ గేవలంబైన (మువర్ణకంబులేని) యడ్డశబ్దంబంగలాపిగణపతితంబని యెంచఁబడినందున నఱువదిమూఁడవనూత్రంబుచే నించుక్కుచేయఁగాఁ బ్రకృతస్మాతంబున గుగాగమంబంతాగమంబగుటజేసి

పైరూపంబయ్యె. ఇట్లేచి తగించు- పంతగించు-మట్టగించు- మేళగించు' ఇత్యాదులందు మువ్వకోత్పత్తికిఁ బూర్వమందేకేవల ప్రాతిపదికంబుకంటె నటువదిమూడవనూత్రంబు చే నించుగాగమంబుగల్గిన దనిగ్రహింపవలయు. అప్పగించు- అప్పించు' ఇటఁగూగాగ మంబు వైభాషికంబువుగానరూపద్యయంబు. ఇట్లే ఒప్ప- మున్నగువానికి గ్రహించునది.

80 నూ—ఆడోడుకూడులడకారంబునకుం జుక్కుపరంబగున పుడురేఫంబగు.

ఆడు - ఆరుచు - ఆడించు || ఓడు - ఓరుచు - ఓడించు | కూడు - కూరుచు - కూడించు.

వ్యా—ఆడు- ఓడు- కూడు' ఈధాతులయందలి డకారంబునకు నించుక్కుపరంబగునపుడు రేఫంబుగల్గు. ఉ. ఆడు= ఆరుచు= ఆడించు= ఆరుచు' ఇచ్చోనాడు ధాతువునకంటె డెబ్బదిమూడవనూత్రంబుచే జుగాగమంబురాఁగాఁ బ్రకృతనూత్రంబున ధాతుడకారంబునకు రేఫంబుకలిగె. ఆడించు' డెబ్బదిమూడవనూత్రంబుచే జుగాగమంబు బహుళంబుగావునఁ బక్షంబుననించుగాగమంబు. ఇట్లే ఓడు- ఓరుచు- ఓడించు. కూడు= కూరుచు= కూడించు.

81 నూ—చెడునకుంజుక్కు గాగమంబులును డాకలఘు రేఫంబునగు.

చెఱుచు - చెఱుపు.

వ్యా—చెడు, ధాతువునకుఁ బ్రేరణంబునఁ జుగాగమపుగాగమంబులు వైకల్పికంబుగనగుటయకాక ధాతుడకారంబునకు రేఫంబుగలుగు. ఉ. చెఱుచు= చెఱుపు— ఇది గ్రహించుగాఁ జుగాగమపుగాగమంబులు పరంబగువో నలఘురేఫంబు గలిగె.

82 నూ—పడునకుంజుక్కును డాకలఘు రేఫంబునగు.

పఱుచు

వ్యా—పడుధాతువునకుఁ జుగాగమంబును, డకారంబునకు శకట రేఫంబును, గల్లు. ఉ. పఱుచు- ఇట 'పడు' ధాతువునకుఁ జుక్కపరంబగునపుడు శకటరేఫంబు గలిగెను. ఇందలిశకటరేఫం బుకారాంతంబు. క. 'భంగించియితరకాంతఁదొఱంగుట తప్పారడంబుచిపురుషులకుఁ, కళా = 7 ఆ.' అనినకళాపూర్ణోదయ పద్యంబునద్వితీ యపాదస్థంబైన 'పఱచి, శబ్దంబుశాస్త్రంబున నుకారాంత ఘటితంబయ్యె నేనియతియ శాస్త్రీయంబగునుగావున నిందలి శకటరేఫంబకారాంతంబుగను నుండవచ్చును.

83 నూ—శబ్దపల్లవంబగు పడునకించుక్కు వి భాషనగునగు చోడాకులఘు రేఫంబగు.

వెలువడు - వెలువరించు - వెలువఱుచు || చొప్పడు - చొప్ప రించు - చొప్పఱుచు.

వ్యా—రెండుశబ్దంబులుచేరి యపూర్వార్థబోధకంబై వేటొక యఖండశబ్దంబ గుట శబ్దపల్లవంబు(రెండుశబ్దంబులసంయోగంబునఁ జిగిర్చిననూతనశబ్దంబు) నాబడు శబ్దపల్లవంబగుపడునకు, అనఁగా 'శబ్దపల్లవంబులో నంతర్భూతంబగు పడునకు, అని యర్థము. అట్టిపడుధాతువునకు నించుక్కువిభాషగానగును. దానికిఁదోడుగా డాకు లఘురేఫంబుగలుగును. ఉ. వెలువడు-వెలువరించు=వెలువఱుచు. వెలువడు, (వెలి + పడు) ఇటనించుక్కుపరంబగునపుడు ప్రకృతనూత్రంబున లఘురేఫంబయి, వెలువ రించు' అను రూపంబయ్యె. పక్షంబునఁబూర్వనూత్రంబుచేఁ జుగాగమశకటరేఫంబు లుగలిగి 'వెలువఱుచు' అయ్యె. ఇట్లే చొప్పడు- చొప్పరించు- చొప్పఱుచు.

108 (84) నూ—ప్రేరణంబునం దించుక్కు మీఁద నించుక్కులేదు.

ఇట్లునుటంజేసి ప్రేరణార్థంబయిన యితరాగమంబు మీఁదంబ్రేర

ణ్ధారేంచ గాగమంబగునని యెఱుంగునది || నొచ్చు - నొంచు - నొం
పించు || చచ్చు - చంపు - చంపించు.

వ్యా—ప్రేరణార్థకంబైన యింఁచుగాగమంబు పైనిదిరిగి. ప్రేరణార్థకంబగు
నింఁచుగాగమంబు రాదు గాని ప్రేరణార్థకంబులైన చుగాగమపుగామంబులపైనిదిరిగి ప్రేం
ణార్థకంబయిన యింఁచుగాగమంబు రావచ్చుననిభావము. ఉ. నొచ్చు = నొంచు-నొం
పించు. 'నొంచు, డెబ్బదియేడవసూత్రంబుచే నొచ్చునకుఁ జుగాగమంబుగల్గి. 'నొంచు, అ
య్యె. దీనిపైనిదిరిగి ప్రేరణార్థకంబైన యింఁచుక్కురాఁగా నెనుబదియేడవసూత్రంబు
న నొంచుచకారంబునకుఁ బకారంబుగల్గి 'నొంపించు, అయ్యె. 'చచ్చు, దీనికి డెబ్బది
యేడవసూత్రంబునఁ బుగాగమఘటితరూపంబు 'చంపు , అయ్యె దీనిపైనింఁచుక్కు
గల్గి 'చంపించు, అయ్యెను.

85 సూ—ఇత్వంబుగాని యెత్వంబుగాని కూడుచో ననాద్యంబ
యిన యుత్వంబున కిత్వంబగు.

నిగుడు - నిగిడి - నిగిడె || మగుడు - మగిడి - మగిడె || ఉడు
గు - ఉడిగి - ఉడిగె - మునుఁగు - మునిఁగి - మునిఁగె. 16

వ్యా—ధాతువు మొదటలేని యుకారంబున కికారంబొండె నెకారంబొండె,
దర్వాతప్రబాప్తించినచో నయ్యుదియికారంబగు. ఉ. నిగుడు. నిగిడి- నిగిడె. 'నిగుడు,
దీనికి మున్నదియొన్నివసూత్రంబుచే ధాతువుపైనివర్ణకంబుగల్గి యపదాదిస్వరసంధిచే
'నిగుడి, అనికాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబున గకారంబుమీఁది యుకారంబున కిత్వంబు
గల్గి 'నిగిడి, అయ్యె, 'నిగుడె' నిగుడుధాతువుపైని బదునాఁటవసూత్రంబుచే భూతార్థక
(ఈవక్ష్యమాణగ్రంథము రంగయాఖ్యశిష్యసాహాయ్యశూన్యంబుగా రచింపఁబడినది.)
లిడాదేశడుజునకు ఎనువర్ణంబు, ఆదేశముకాఁగా "నిగుడు + ఎను" అయి యపదాది
స్వరసంధిచే "నిగుడెను" అనురూపంబు సంభవించినపిదపఁ బ్రకృతసూత్రమున 'గ'
కారమున కిత్వముగల్గి 'నిగిడెను' అయ్యెను. ఇట్లు. 'మగిడి' 'మగిడెను' 'మునిఁగిఁ

మునిఁగెను' తత్త్వద లూహ్యంబులు. ధాతువు తదియఁడు నికారముగాని యెకారము

గాని యాదేశముగాఁ జేరినచో మొదటియుకారమునకుఁగాక తక్కినయుకారమునకు నిత్యమువచ్చునని యర్థము చెప్పటచే ఉదరి మునిఁగి ఇత్యాదుల తొలియుకారము నకు నిత్యంబురా లేదు. ఉ. సాత్యకి డిభకుపైసాయకదశకంబు నిగిడింప' ఉ. హరిర ఆ ఉ॥ ఉత్పలగంధినన్ను డిగియొడ్లనుబంపుము' భార. విరా. ౨ ఆ.

86 సూ—ముజ్జీత్తులు ముత్తునాఁబడు.

వ్యా—ఆశీ, శ్వాప సంస్కార్యనవిధులయందలిముడుజ్జులును, లజీ, కలజీ, నుజీ, రుజీ, వుజీ, ఇత్యాదిజీత్తులును, ఈ తెలుఁగువ్యాకరణంబున 'ముత్తు' అనుసంజ్ఞతో వాడఁ బడునని యర్థము.

87 సూ—ప్రేరణేంచుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు చకారంబునకగు.

పచించు - పచింపించు ॥ వచించు - వచింపించు ॥ పిలుచు - పిలిపించు - వలచు - వలపించు॥ పత్వంబు హెచ్చునకుం గలుగదు మెచ్చునకు విభాషనగు ॥ హెచ్చించు - మెప్పించు - మెచ్చించు.

వ్యా—ప్రేరణేంచుక్కు అనఁగా, చేయుట యనునర్థమందుఁ గల్గినయిండుగాఁగ మంబు. (70 సూత్రంబున) అదిపరంబగునపుడు ధాతుచకారంబుష్కకారంబగు. ఉదా. పచించు, పచింపించు॥ వచించు వచింపించు॥ పిలుచు పిలిపించు॥ వలచు వలపించు పత్వంబు హెచ్చునకుంగలుగదు- మెచ్చునకు విభాషనగు. హెచ్చించు, మెప్పించు. మెచ్చించు ఇట - “పచించు + ఇంచు॥ అనియుండఁగా, ఇంచుగాఁగమంబునకుఁ పూర్వమందున్న పచించు, శబ్దంబుతుదిచకారంబుపకారంబయి ఉకారసంధిగలిగి “పచింపించు” అయ్యె. పచించునట్లుచేయుటయని యర్థము—ఇట్లన్యంబులు నూహ్యంబులు.

88 సూ—ఆగమాన్య చకారంబుల కద్విరుక్తంబులకు ముత్తుప రంబగునపుడు పవలగు.

ఆగమంబు - పచింపఁడు - పచింపుము || అడఁపఁడు-అడఁ
ము || అన్యము - పిలువఁడు - పిలుపుము.

వ్యా—ఇంచుగాగమ చుగాగమ చకారంబులకునుభయంబులకును, ద్విత్వంబులేని
ధాతుసిద్ధచకారంబునకును, ముడుజ్జులును, జీత్తును, బరంబగుచో, ~~మ~~కారవకారంబులగు,
ఆగమచకారంబునకు పకారంబును, అన్యచకారంబునకు (సిద్ధచకారంబునకు) వకారంబును
వచ్చునని క్రమాన్వయము. సాధ్యసిద్ధచకారంబులకు గ్రమంబుగాఁ బకారవకారంబులగు
నని ఫలితార్థము ఉదా. ఆగమంబు. పచింపఁడు పచింపుము || అడఁపఁడు. అడఁపుము.
అన్యము. పిలువఁడు. పిలుపుము.

“పచింపఁడు” ఇట పచించులోనిచకారంబు డెబ్బదవనూత్రంబున విధింపఁబడిన
యించుగాగమంబుదిగావున నట్టిచకారంబునకు పకారంబుగలిగెను.

“అడఁపఁడు” ఇచట అడఁగుధాతువునకు డెబ్బదియావనూత్రంబునఁ జుక్కు
రాఁగా నాగమచకారంబైనందునఁ బైరూపంబు సిద్ధించె. ఇట్లు శాస్త్రసాధ్యంబులైన
చకారంబులుపకారంబులగుటకు నుదాహరణంబు. పిలువఁడు,—పిలుచు, చకారము
నూత్రసాధ్యము కాక సిద్ధంబైనందున వకారంబయ్యె.

89 సూ—ఖండబిందువు మీఁది సిద్ధ చకారంబునకు ముత్తుప
రంబగునపుడు పకారంబు ప్రాయీకంబుగనగు.

తలఁపక - త్రేఁపక - తోఁపక || ఏఁచునకు వైభాషికంబు -
ఏఁపక - ఏఁచక || నోఁచునకుం గలుగదు - నోఁచక.

వ్యా—ముడుజ్జులును, జీత్తులును బరంబగుచో నర్ధానుస్వారముమీఁది సిద్ధచకా
రంబునకు (88) సుత్రాంశముననకారమురాక యీనూత్రమునఁ బకారంబే వచ్చునని
పూర్వవిధికి నపవాదము. అర్ధానుస్వారము, అనునాసిక్యమునకు గుఱుతు. అనగా నాసి
కతో నుచ్చరింపవలసియున్నయచ్చునకుఁ దర్వాత నర్ధానుస్వారము చిహ్నముగా నుంపఁ
బడును. ఉచ్చరించుటలోనిట్టి యచ్చుకేవలము ముఖమునకేకాక “నూ॥ ముఖనాసికా

వచనోనునాసికః॥” అనుసంస్కృతవ్యాకృతిసంప్రదాయంబున నాసికకునుసయితమర్థభాగముగాఁ జేందియుండునన్న యర్థంబు సూచింపనర్థబిందువు వ్రాయఁబడుచున్నది. అర్థబిందులేఖనంబున నట్టి స్వర మనునాసికమనినబహుశాస్త్రప్రసిద్ధార్థ మే ప్రకటింపఁబడుంగాని దానంజేసి క్రొత్తవింతలేమియు లేనందుల దీనిన నాద్యవర్ణంబులైనయలఘురే ఘాదులగణంబులఁ బరిగణించుట యవిచారితమూలకంబని గ్రహించునది. విశేషంబుగా నేతద్విషయంబ స్మద్రచితంబయినచతురాస్యకోశకంబులోనిషడ్దశః సీవ్యాసంబునఁజర్చింపఁబడెంగాన నయ్యది చూడందగు. “ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాఃపాణినీయాః” అను సంప్రదాయంబనుసరించి సాంస్కృతికవ్యాకరణవ్యాఖ్యాతలగుభాష్యకారాదులయుపదేశవశంబునఁ దెలిసికొనినట్లులే యీయాంధ్రభాషయందును బొత్తంబులలో గురుపరంపరానుసారంబునఁ బ్రవహించుచున్న యర్థానుస్వారచిహ్నంబులంజేసి యానునాసిక్యమును గ్రహింతురుగాక!

ఉదా—తలఁపక. త్రేఁపక. తోఁపక॥ ఏచునకునైభాషికంబు. ఏఁపక. ఏఁచక॥ నోఁచునకుంగలుగదు. నోఁచక॥ “తలఁచు” ధాతువుచకారమర్థానుస్వారమంతవ్యాతిది యయినందున జీతైనకజీవర్ణకంబుపరంబగుచో, పకారంబుగల్గి (20) సూత్రంబునఁ బకారోపరియుకారంబున కత్వంబుగల్గి “తలఁపక” అయ్యె. ఇట్లుతలఁపని, తలఁపను తలఁపరే, తలఁపకురే ఇత్యాదులూహ్యంబులు

నోచునకుమాత్రము పకారంబురాక నోఁచ, నోఁచని ఇత్యాదిరీతినినుండును “ఉ. చొక్కపుఁబ్రాయమున్ని గులసోయగముంగల ప్రిణనాయకుల! డెక్కుననశ్యతఁ రఘుల నేకటఁ దీర్చి సమేలమొప్పఁగా! నక్కున గారవించి ప్రియమందగనోఁచని యింతి దైనయా! చక్కదనం బదేమిటికి జవ్వనమేటికి నేర్పులేటికి॥ మను. 3 ఆ.

90 సూ—ఆగమ చకారంబునకు నెఱుసున్న మీఁది దానికి దుక్కు పరంబగునపుడు పకారంబు విభాషనగు.

ఆకర్ణింపుదురు - దంపుదురు - చింపుదురు || పత్వంబు రానిప
క్షంబున వక్ష్యమాణతాదేశంబు || ఆకర్ణింతురు || దంతురు || చింతురు.

వ్యా—నిండుసున్నతర్వాతి సాధ్యచకారంబునకు దుగాగమంబు పరంబగుచో,
బత్వంబువికల్పంబుగా నగును.

“ఆకర్ణింపుదురు||ఇట, ఆకర్ణిండు’ అనుదానికంటె (5) సూ—నఁ బద్ధర్మావ్య
ర్థంబులందు లాఘురాఁగా బిమ్ముటఁ బ్రథమపురుషమందొండె మధ్యమపురుషమం
దొండె బహుత్వము వినక్షితమయినపుడు (8) సూ—న రువర్ణకంబు గల్గుచో, “ఆకర్ణిం
చురు” ఇట్లుండును. (22) సూ—న దుగాగమంబురాఁగా, “ఆకర్ణించుదు + రు”
అనియుండు. దుగాగమంబు పరంబుకాఁగా నిండుసున్నమీఁది చకారంబునకుఁ బ్రకృ
తసూ—న పకారంబుగల్గి “ఆకర్ణింపుదురు” అయ్యె. పత్వవిధివైభాషికంబు గావున
నియ్యది ప్రాప్తింపనితఱిని “ఆకర్ణించుదురు” శబ్దంబులోని ‘మద్’ అనువర్ణంబు లుభ
యంబులకును తకారహల్వాత్ప్రమొక్కటియే యాదేశంచై ‘ఆకర్ణింతురు’ అను రూపం
బుసిద్ధంబగు. పక్షంబున (62) సూ—న (అకర్ణింతు)’ అను ఆకర్ణింతుదరు దంచెదరు
ఇత్యాదులునుండవచ్చుంగాని ఆకర్ణింపుదురు, దంచుదురు, ఇత్యాదిప్రమోగంబులుప్రా
మాదికములని యెఱుంగునది.

91 సూ—అగు వచ్చు చొచ్చుచూచులకు ముత్తుపరంబగునపు
డుకా, రా, చొరు, చూడు, లగు.

అగు - కాఁడు || వచ్చు - రాఁడు - రమ్ము || చొచ్చు - చొ
రఁడు - చొరుము || చూచు - చూడఁడు - చూడుము.

వ్యా—అగు ప్రభృతులకు ముడుజ్జులును, జీత్తును బరంబగుచో, కాదుచో
యథాసంఖ్యముగా నాదేశంబులగునని యర్థము. “అవ్యంతౌఽకితౌ” అను సూత్రంబున
భాష్యకైయట శేఖరాదులయందు ద్వంద్వసమాసములోని పదార్థంబులకును, సముచ్చ
యార్థకశబ్దఘటితంబులైన వాక్యంబులలోని పదార్థంబులకును లోకమన్యవసకుసరించి

యథాసంఖ్యాన్వయము రానేరదని శంకించుకొని “యథాసంఖ్యమనుదేశస్సమానామ్” అనిపాణిని ప్రత్యేకముగా సూత్రమొనరించినందున నీవ్యాకరణశాస్త్రంబున మాత్రము క్రమాన్వయము చెల్లవచ్చునని వ్రాయఁబడినది. ప్రకృతంబున బాలవ్యాకరణంబులో సూరిగారు పాణినివోతె ద్వంద్వాదులయందు సాహిత్యమును నిరసించి ప్రత్యేకముగా నన్వయము చెల్లునన్న యర్థంబును సమర్థించునట్టి పారిభాషికసూత్రమును రచింపకున్న ను, యచ్, రుక్, ఇత్యాదులయందు, ‘ఆప్యంతౌటకితౌ’ అనుసూత్రార్థమును స్మరించుకొని కార్యంబులు నిర్వహించుకొన్నట్లులే యిట్టిస్థలంబులయందుఁగూడ శాస్త్రాంతర సిద్ధంబగు యథాసంఖ్యసూత్రమునర్థము జ్ఞప్తినుంచుకొని యీవ్యాకరణమందును గ్రామాన్వయము చేసికొనవలయునని గ్రంథకర్త తాత్పర్యము. లోకమందుమాత్రము శాస్త్రజ్ఞుల మతంబున సాహిత్యార్థమును దిరస్కరించునట్టి ప్రత్యేకాన్వయము సమన్వయింప నేరదని తలంచునది.

ఉదా—అగు - కాఁడు - వచ్చు - రాఁడు. రమ్ము || చొచ్చు-చొరఁడు
చొరుము || చూచు. చూడఁడు - చూడుము.

“రమ్ము” ఇట, వచ్చునకు లూఁకస్యమపురుషైకవచనము విసక్షితమయినపుడు ‘వచ్చు+ము’ ఇట్లుండఁ బ్రకృతసూత్రమున రాదేశమురాఁగా, రా+ము, అని యయ్యె. తర్వాత (61) సూత్రమున దీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు మువర్ణకంబునకు ద్విత్వంబు సంభవించి పూర్వోక్తరూపం బేర్పడె

92 సూ—ఇచ్చునకు సర్వంబున కీయగు.

ఇచ్చు - ఈఁడు ఇమ్ము || ఈయయను నదేశంబు నొకా నొక
చోఁ గానంబడియెడి - బలిమినీ యనిభూమివలయ పతుల.

ఇచ్చు—ము, డుకును, జీక్తును బగంబగునపుడు. ఇచ్చుధాతువునకు “ఈ” అనునది సర్వాదేశంబు.

ఉదా—ఈడుఇమ్ము|| ఈయను నా దేశంబు నొకానొకచోఁ గానంబడియె
డి. బలిమినీ యనిభూమివలయపతుల.

వ్యా—మఱియు క్వాచిత్కంబుగానీయశబ్దంబుతోలియక్కరంబునకు ప్రాస్వం
బుగలిగి యకారంబునకు ద్విత్వంబునుం జూపట్టెడి. ఉ|| పయ్యెదఁబాపి గుబ్బలను బా
హులఁబట్టఁగనిచ్చి మోవిపైఁ! దియ్యని మోవియుస్సననుదీరఁగఁ గ్రోలఁగనిచ్చి యిప్పు
డో! తొమ్మిదినీవిముట్టినను వ్రోచేదవేనుఁగునిచ్చి యంకుశం! బియ్యక కయ్యమాడఁద
గునే? ననునీగతి నేదా బాడియే|| శశిబిందుచరిత్రము.

93 సూ—తేతేరులు తెచ్చునకగు.

తెచ్చు - తేడు - తేరడు - తెమ్ము - తేరుము.

వ్యా—ము, డుజ్జులను, జీత్తులునుబరంబగుచోఁ దెచ్చుధాతువునకు 'తే, కాని తే
రు కాని సర్వాదేశంబగు. ఉదా-తెచ్చు-తేడు. తేరడు. తెమ్ము. తేరుము కం||
వనొకరుండనవచ్చెదఁ! గాని బలముతేను నీవుగఱపినశస్త్రాస్త్రానేకవిధవిలాసము! దా
నవలయు నేన గాదెతథ్యంబరయఁ|| భార, ఉద్యో. ౪ ఆ.

94 సూ—చావు నోవులు చచ్చు నొచ్చులకగు.

చచ్చు - చావడు - చావుము || నొచ్చు - నోవడు - నోవు
ము || వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు - నొవ్వడు.

వ్యా—ము, డుజ్జులును, జీత్తులును, బరంబగుచో, 'చచ్చు' నకుఁ జావును నొ
చ్చునకు నోవును నా దేశంబగు.

ఉదా—చచ్చు-చావడు చావుము|| నొచ్చు-నోవడు-నోవుము. వక్ష్యమా
ద్విత్వంబు. నొవ్వడు. (వ్యా) ప్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదములోని యాతననూత్రమున నోవులక
ద్విత్వంబును సమాసపరిచ్ఛేదములోని 13 సూ—న నాదిస్వర్గంబునకు హ్రస్వంబును
గజగునని తాత్పర్యము.

కం॥ ఎవ్వరులే నడినొక్కడు॥ నొవ్వంగానడిచేవేని నొప్పికొలదియొక్క, జివ్వక
 తమనరయంచగు॥ నొవ్విన్వాడెగులాడునుత మునైనన్ విజ్ఞా. పా॥. కాం. (కేతన)
 చ॥ అనఘునిసర్వనందనుని నాసభనమ్మెయిదీవు నొవ్వబోకన ఫలమందజేసెదఁ జలిం
 పక యిందుక సేపు నిల్వమి॥ నినులఘుచిత్తుగ్రూరు నవినీతుమదాంధునిఁద్రుంచి న
 న్నుఁ బెంచినగరువంపుఁ దండ్రులకుఁ జిత్తమెలర్ప యుంబుదీర్చెనన్॥ భార. ద్రో. ౨౭.

95 జీత్తుపరంబగునపుడు వాసిపువర్ణంబు విభాషను లోపించు.

చాక - చావక - చాకుము - చావకుము ॥ నోక - నోవక -
 నోకుము - నోవకుము.

వ్యాకరణజి, నుజి ఇత్యాదులు పరంబగునపుడు చావునోవుల వుకారంబునకు
 లోపంబు విభాషగానగు. ఉదా-చాక-చావక-చాకుము-చావకుము॥ నోక-నోవక-నో
 కుము-నోవకుము.

“చాక” ఇట, కజీవర్ణకంబు పరమగుచో ‘చచ్చు నకు, జావుశబ్దమాదేశము
 కాఁగా (94 సూత్రమున) ప్రకృతసూత్రమున వుపగ్నంబులోపిని పూర్వోక్తరూపం
 బయ్యె. ఇట్లే నోక, నోక, చాక ఇత్యాదులూహ్యంబులు.

స్వగర్—గాండీవజ్యోరపంబుత్కటమయి పెలుచంగప్పినన్ భీముచాహా॥ దండం
 బందొప్పుశుంభద్దద జడియుచు రాద్రంబుగాదోచినన్వే॥ పండవ్వంద్వంబుమాడ్కిన్
 దఱిమి కవలు మావ్యద్ధలిందాకినన్ జాకుండంబోకుండఁ గొరవ్యులకు నశమె బిట్టోర్చి
 మూర్ఛిలకుండన్॥ భార. ఉద్యో. ౧ ఆ.

కా॥ చాపాచార్యుడు భీష్ముడుంగుపుడునశ్వత్థామయుంగర్జుడున్॥ భూపత్రే
 ఘ్రుడుఁదాడుమున్నెటుగరే పోరెట్లు కయ్యఁబలం॥ శాపాశంబులుదుట్ట లానెటుగమిం
 జావేడిమార్కొందురిం॥ తే పోతమ్మగపిష్వజ ప్రభలయంధీభూతులంజేయవే॥ భార.
 ఉద్యో. ౧ ఆ.

కా. ఆకేశధ్వజుడంత నానృపునిరాజ్యంబెల్లజేరక ఫలం
బాకాంక్షింపఁగగెల్తు మృత్యువు నవిద్యంబుట్టకుండంచుదం
జాకుండన్వలెనంచుయోగనిరతిక జ్ఞానాశ్రయిండ్లై మహా
నీకంబాక రచియించుచుదొకటికిక దీక్షించితానున్నచోక॥ ఆముక్త. 8 ఆ

క. చాకున్న నీదుముత్తులు| శ్రీకాశీక్షేత్రమెవ్వరికి నిదినిక్కం
బీకుగరమిచ్చుశిఖరా| లోకనసూత్రమున ముత్తులుగురంగాక్షి॥ కాశీఖండము

క. బలముననీతోదొరయఁగ| నిల నెవ్వఁడుగలఁడు నీహహితభుజశాఖల్|
తలఁపఁగఁబ్రళయాంతకుదంప్తిలు వీనిందగిలివశమె చాకుండంగక॥
భార స్త్రీప. ౧ ఆ.

క. మూఁకలుచుట్టలు కొడుకులు| జాకుండుతెఱంగుఁగనుము సరగనటంచుక॥
డాకొని యెఱిగింపునుటల్| గాకుండిన దురమొనర్చఁగారమ్మనుమి॥
అ. తె. రా. యు. కాం.

క. నాలుగుదిశలనుదాన| బ్వాలానళిగవి నెనుండి చానోపఁగృపా|
లోలానన్నొక్కసరి| తూలముఁ జేరంగనెత్తికొనిపోమ్ము దయక॥
భార. ఆరణ్య ౨ ఆ.

క. నోనేసి నూతుహయసం| తానముఁ జంపుటయు శల్యతనయుడవిరథుం
డై నిరుపమానమగుతన| మానమవాహనముగాఁగ మదమెలరారక॥
భార. ఉద్యో. ౧ ఆ.

సీ. అర్జునిపైఁగూర్చి నతనినోనేయఁడు

సచరాచరంబయిన జగములెల్ల తే. నొక్కసొగమై కండంగినఁ జిక్కువఱుచు| దివ్య
బాణజాలంబుల దీటుకొలిపి| ప్రాణములు డాపఁడితనిపాటిదొరలఁ| గానమే రాజ్యముల
యందుఁ గౌరవేంద్ర॥ భా. ఉద్యోగపర్వ. ౪ ఆ.

గీ. బలములచ్చెరువందు నట్లలవు మెరయ | నీసుతుండనిలజుఁ దాకిని శివసాయ |

కములనొప్పించిరథకుగంగములనొంచి | నూతునోనేయఁగ్రోధనిస్ఫూర్తి నతఁడు.

భార. దో॥ ౪ ఆ.

96 నూ—అగున కనుకనులకు ముజ్జీత్తులు పరంబులగునపుడుకా
నాకానలు విభాషనగు.

అపదాద్య సూత్రముచే గాకువకారంబు - వక్ష్యమాణంబౌత్వం
బు - కమ్ము - అగుము - అవుము ఔము || కండు - అగుఁడు - అ
వుఁడు - ఔఁడు || నాఁడు - అనఁడు | కానఁడు - కనఁడు.

వ్యా—ముజ్జ (ముడుజులు) పరంబగునపుడు అనునకు “కా” అదేశంబును

జీత్తుపరంబగునపుడు అనునకు ‘నా’ యును కనునకు ‘కాన’ యునునాదేశంబు.
లు సూత్రోక్తకృమంబుననగు. (మూలము) అపదాద్యసూత్రముచే గాకు నకారంబు
వక్ష్యమాణంబౌత్వంబు.

హ్య—అచ్చికపరిచ్ఛేదములోని 27 నూ-మున, అగుధాతుగకారంబునకు వికల్పం
బుగా వకారంబున్న పకృతిపరిచ్ఛేదములోని 103 సూత్రమున. అవునకు బహుళంబు
గా, ఔకారంబును నాదేశంబులగునని భావము.

ఉదా—కమ్ము-అగుము. అవుము ఔము || కండు-అగుఁడు-అవుఁడు-ఔఁడు
నాఁడు-అనఁడు-కానఁడు-కనఁడు ||

వ్యా—‘కమ్ము’ ఇటబ్రకృతసూత్రంబున హ్యమపురుషైకవచనము పరంబగు
చో నగునకు వికల్పంబుగా, ‘కా’ కారమువచ్చి ‘కా + ము’ అనియయ్యె 61 సూత్ర
మున హ్రస్వంబుగలిగి మత్వంబునకు ద్విత్వంబురాఁగాఁ బైరూపంబేర్పడె. కాదేశము
వైభాషింబులంజేసి యభావపక్షంబున ‘అగుము’ అనురూపంబు. ‘అవుము’ అచ్చి
కపరిచ్ఛేదములోని 27 సూత్రమున వత్వంబు. ‘ఔము’ ప్రకృతపరి-ములోని 103

సూ-న, జ్ఞాత్వంబు. 'కందు' బ్రకృతసూత్రమున దుష్టుపరంబగుచో, కాదేశము రాఁగా
కా + డు అనియుండు.

61 సూత్రమున హ్రస్వంబురా 'క + డు' అనియుండు. ఇట దువర్ణకంబు జీత్తు
గాన జీత్తు బిందుపూర్వంబగు ననుసూత్రమునఁ బూర్ణబిందువు రాఁగ, 'కందు' అని
యుండు. సంధిపరిచ్ఛేదములోని 21 సూత్రమునఁ దొలి హ్రస్వంబుక కారముమీఁద,
సరసున్నయుండదని స్మరించునది.

“నాఁడు” అనుభాతునకు వ్యతిరేకంబున లజిరాఁగ నది జీత్తుగాన, బ్రకృత
సూత్రంబున నా దేశంబువికల్పంబుగానయ్యె. ఇట్లే 'కానఁడు' అనుచోటఁ గానా
దేశంబునయ్యె.

ఉ. కావున లోకసంక్షయము గన్దొని యెల్లెడ నిర్మలుండవై | నీవును శాంతి
యున్ సమతసిష్టయుఁ మీని గుహప్రవేశసం | భావననాత్మదశఁ నవిభాసివికమ్మని
నండదీయ వి | ద్యావచనంబులం జనకుడట్టిడయ్యె | వెలిఁగెంగృతార్థతన్ || భార్య శాంతి. ౫౮

97 సూ—నేరుచునకు లిడ్లాట్టులు ముత్తుం బరంబులగునపుడు
రుచులకు లోపంబు బహుళంబుగానగు.

నేచెను - నేరిచెను - నేచును - నేరుచును || నేరఁడు - నే
రువఁడు.

వ్యా—లిడ్లాట్టులు పరంబగునపుడు నేరుచునకురువర్ణలోపంబును, ముత్తుపరంబ
గునపుడు (ముడుజ్జులును జీత్తులును) చువర్ణలోపంబును బహుళంబుగానగునని క్రమా
న్వయము.

ఉ. కా—నేచెను నేరిచెను-నేచును-నేరుచును-నేరఁడు-నేరువఁడు.

వ్యా—నేచెను. ప్రిట్ట (భూతప్రథమపురుషైకవచనంబు) గాన రేఫలోపంబు.
నేరిచెను. 85 సూ-న రేఫోపరియుకారంబునకు నికారంబు. నేరఁడు. ఈసూత్రంబున

(వ్యతిరేకార్థకలజీజీతుగావున) చునర్ణలోపఁబురాఁగా 20 నూ-నఁ రేఫోపరియుకా
రంబున కత్వంబు. నేరువఁడు 88 నూ-న, సిద్ధచకారంబు గావున వకారంబు.

కం॥ ద్యుతక్రిడకుఁగొండొక | నేతుంగపటమున నొప్పనిజనంబులు నా చేతిధన
మెల్లఁగొని పరి| భూతియొనర్చిన విరక్తిపాడమి వెడలితిన్, భార. విరా ౧ ఆ.
లాట్టు గావునఁ బ్రకృతసూత్రమున రేఫలోపంబుగలిగి “నేచుదున్” అనియుండె108
నూ-న చునులకు, వకారంబాదేశంబయి “నేకున్” అయ్యె.

ద్విపద.—నీతలలందంద నేలపైఁగూల్ప| నేతునే వీక్షింపనిర్జరవైరి. రంగనాథుని
రామాయణము.

కం. కాచికొనివచ్చితగనా| నేచినయట్లచటనచట నిలిపితిమునినా |

ధాదేటున భంగంబును| నైచిత్తము శోకమునకు నగ్గంబయ్యెన్॥

భార మాసలప. ౧ ఆ.

“నేచినయట్లు” — ఇటఁ బ్రకృతసూత్రంబు లోని నిర్ద్రహణంబు భూతకాలంబు
నకు నుపలక్షణంబు గావున భూతార్థకంటైనక్త వదర్థంబున విధింపఁబడిన నప్రత్యయము
పరముగాఁగ రేఫలోపంబయ్యె.

98 నూ — పోవునకు దుజ్ముత్తులు ముజ్జుంబరంబులగునపుడు వు
లోపంబుంబొద పదలును విభాషనగు.

పోదురు - పోవుదురు - పోఁడు - పోవఁడు - పోవుము ॥ పొద
ము - పదము - పొమ్ము.

వ్యా—దుజ్ముత్తులు పరంబగునపుడు పోవునకు వులోపంబును, ముజ్జుపరంబగు
నపుడు పొదపదలును సూత్రస్థపదక్రమంబున నాదేశంబులగు.

ఉదా—పోదురు-పోవుదురు-పోఁడు పోవఁడు॥ పోవుము పొదము-పదము
పొమ్ము.

“పోదురు” ఇటబోవుధాతువుమీఁదెలాట్టునకుఁ బ్రభమమభ్యమపురుషంబు లలో నెద్దానిలోనంగాని బహుత్వము విసక్షేతముకాఁగా “పోవు + రు” అయ్యె. పిమ్మట (22) సూత్రమున దుగాగమంబును బ్రకృతసూత్రమున పులోపంబును గలిగి పైనినిరూపింపబడిన రూపంబయ్యె.

‘పోడు’ పోవునకు వ్యతిరేకార్థమందు (7) సూ-న లజియుప్పతిల్లి లజియుత్తు గావునఁ బ్రకృతసూత్రమున పులోపంబుగలిగిన రూపంబు

“పొదము” పోవునకు ముజుపరంబగునపుడు పొదాదేశము. కం॥ యఁగుకుల విద్యేషణుడై! మదమునవర్తిండు కంసుమర్దించి భవత్స్వననంబుఁ జూడవచ్చెనఁ బొద మీస్యందనముఁ దొనుమ బురమున కనఘా॥ భాగ ౧౦ స్కం. పూర్వభా.

కం॥ ఇదె! మాటికిఁ బెనఁగొనియెడుఁ గొదమాలినవలపు తేటికొదమా! చెల్లిపై నెదమానినయెరఘానుదుఁ బొదమా! పరికింత మలరుఁ బొదమాటునకు॥

అచ్చతె. ర. అరణ్యకాం

సీ॥ అనిబల్కి కేవున నార్చి యొక్కుమ్మడిఁ గదలి యొండొరుమీటి పొదఁడు పొదఁడు! బలిమిపై బొడుపుఁడు పట్టుఁడుకొట్టుఁడం చేడైదొడరియయ్యెఁచిదిండ్లు॥

అ. తె. రా. య. కాం

“పదము” —చం॥ ఉడుపతిబారికి న్నెఱచి యూటయకానని పేరుటానుని॥

ముడివడుకంతునేనలకు ముయ్యెలగుట్టయినట్టి యిందురా!

నడఁగక తాపనహ్ని ఘనమై హరిణేక్షణముల్లుపుచ్చికొ!

అడఁచినచందమాయె బదమా! యెలదోటఁ జరింపకింటికి॥

మను. 3. ఆ.

99 సూ—అగ్రపోవులకడ వ్రాలకిద్వక్రంబులు పరంబు లగున పుడు యకారంబగు.

క్షయ్యమాణంబైత్వంబు - అయి - ఐ - అయిరి - ఐరి ॥ పోయి

పోయిరి - పోయెను - పోయెడు.

వ్యా—ఇటు దక్కిననూత్రంబులయందుంటే సాంస్కృతిక వ్యాకరణంబందలి
 యథాసంఖ్యనూత్రము స్మరించి తత్సమర్థంబునఁ గ్రహన్వయమును జెప్పికొనిన
 యట్టులుగాక లోకమర్యాద ననుసరించియే ద్వంద్వవిశిష్టార్థముతో ద్వంద్వవిశిష్టార్థ
 మును సమన్వయింపజేసికొనవలయును. నేనవత్తయజ్ఞదత్తులు చరస్థిరాస్తులు భాగించు
 కొనిరియన్నపుడు క్రమాన్వయము లేక లోకమర్యాద ననుసరించి దేవత్తయజ్ఞ
 దత్తులుభయు సనుజరస్థిరాస్తులుభయులునుబంచుకొనిరి యన్నయర్థము చెప్పికొనినయట్టులే
 యిటుఁగూడ నగుపోవు లుభయంబులతోడను నివ్వక్రమంబు లుభయంబులు సంబంధించి
 యగు పోవుధాతువుల యుభయంబుల తుదివర్ణంబులకును నికారవక్రంబు లుభయంబులు
 ను పరంబగునపుడు యకారాదేశంబగు. ఇటు నికారసాహచర్యంబునఁ దాలుస్థానిక

వక్రంబే (ఎ) గ్రహింపంబడును.

(మూలము) వక్ష్యమాణంబైత్వంబు. (వ్యా) 103 నూత్రమున బహుళంబుగా,
 ఐకారంబు. ఉదా—ఐ-అయి-అయిరి-ఐరి||పోయి-పోయిరి-పోయె-పోయెడు||“అయి”

(38) నూత్రంబునఁ బూర్వకాలమం దివర్ణకంబురాఁగా ‘అగి, అయి ప్రకృతనూత్ర
 మున నికారము పరమయినందున నంత్యంబగుగకారంబునకు యకారంబు గలిగె. అగు
 ధాతుగకారంబునకునపదాద్యనూత్రమునవచ్చిన వకారంబును గ్రహింపఁబడియకారంబు
 గలుగు. ‘అయిరి’ ఇటు అగుధాతువునకు లిట్ప్రభువురువబహునచనంబు వివక్షితము
 గాఁగ ‘అగు + రు’ అయ్యె. పదప 17 నూత్రమున నిగాగమంబుగలిగి తత్సమపరిచ్ఛేద
 ములోని 26 నూత్రమున రువర్ణకంబున కిత్వంబు వచ్చినందున ‘అగిరి’ అయి ప్రకృత
 నూత్రమున యత్వంబురాఁగా ‘అయిరి’ అనినరూపనిష్పత్తిసిద్ధించె. 103 నూత్రమున
 బహుళంబుగా నైకారంబు ప్రాప్తించి ‘ఐరి’ అయ్యెను.

ఇట్లే ‘పోయిరి’ అనురూపంబు. పోయితివి పోయితిరి ఇత్యాదిరూపంబులు,
 17 నూత్రంబున నిగాగమంబును, 18 నూత్ర-నఁ దివర్ణకంబును గలిగి ప్రకృతనూత్ర
 మున యత్వంబురాఁగా నైనరూపంబులు. కొందఱాధునికకవులు ‘పోతిరి’ ‘పోతిరి’
 యిత్యాదిరూపంబులు వర్ణహీనంబుగా తమకబ్బంబులఁ బ్రయోగించెదరు. అయ్యది
 యతిసాహసంబు.

ఉ. అక్కట మందభాగ్యునకునట్టి తనూభవరత్న మెవ్వఁ ఁ
డక్కు విధాతనిర్దయుఁ డొడంబడునే? కడుమేలివస్తువుల్
పెక్కుదినంబులున్గి యరిబృందముపిల్చినఁ బోటుబంటునై
యక్కడ కేలపోయితి మహాసూరభూషణుఁ గోలుపోయితిన్.

భార. దోషప, 2 ౨

చ. పలుకునెయిట్లు గొంతి విని బమ్మెరపోయితిమింత బెట్టిదం
బులగునె మాటలయ్యమయ్యఁ బుణ్యుఁడు కృష్ణుఁడు కార్యవాదముల్
వలెకెడునట్టివారుతెగఁబాటిరి భర్తజవారి రాకికిన్ |
జెల్లియొకటవా సె మనచేసగుకర్జముచందమెట్టిదో|| భార- ఉద్యో-౪ ఆ.

100 సూ— అగునకువక్రంబుగూడుచో దీర్ఘంబగు.

వక్ష్యమాణంబు ద్విత్వంబు - ఆయెను - అయ్యెను - ఆయెడు-
అయ్యెడు.

29/6

వ్యా—అగుధాతువు తుదియచ్చనకు సంధివశేంబున నెత్వంబుగూడఁగా దక్కిన
యచ్చనకు, అనఁగా నాదియగునకారమునకు దీర్ఘంబగునని భావము.

(మూలము) వక్ష్యమాణంబుద్విత్వంబు. (వ్యా) ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని 6 సూ
త్రమున, సూయేలాదులలోనిది గాన మీదిహల్లునకు ద్విత్వచనంబు.

ఉదా—ఆయెను. అయ్యెను-ఆయెడు-అయ్యెడు. ఆయెను, అసధాతువుల్బి
డుజునకు 16 సూత్రమున నెనువర్ణకంబుకలిగి యుత్వసంధిచే ఆయెను, అయ్యె. ఇపుడు
99 సూ-న యత్వంబును బ్రకృతసూ-న నాద్యచ్చనకు దీర్ఘంబునురాఁగా నిర్దిష్టగూ
పంబయ్యె: ఆయ్యెను, ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని 6 సూత్రమున యద్విత్వంబును సమా
సపరిచ్ఛేదములోని 13 సూత్రమున నాద్యచ్చనకు హ్రస్వంబును గాఁగాఁ బూర్వోక్త
రూపంబు

(101) పిలుచు మొదలగు ఎనికిముత్తు పరంబగునపుడు కడవ్రా
యి బహుళంబుగ లోపించు.

పిలఁడు - పిలువఁడు - పిలుము - పిలుపుము - లేచునకుముజ్జ
పరంబగునపుడు చులోపంబగు - లెమ్ము - లెండు || పిలుచు - నిలుచు
తలఁచు - ఇత్యాదులు.

వ్యా—పిలుచుధాతువులోను గాఁగల ధాతువుల తుదిసర్గము, ముడుజులును, జీత్తులును పరంబగునపుడు లోపించు. ఉదా—పిలఁడు. పిలువఁడు|| పిలుము-పిలుపుము (వ్యా) 'పిలఁడు' ఇటఁ బిలుచునకు వ్యతిరేకంబున 7నూ-న లజ్జేపత్యయము రాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రమునఁ జావర్ణంబులోపించి (20) నూ—న లకారోపరియుకారమునకు నత్వంబుగలిగె. (నూ) లేచునకు ముజ్జపరంబగునపుడు చులోపంబగు. లెమ్ము. లెండు. పిలుచు-నిలుచు తలఁచుఇత్యాదులు. (వ్యా) 'లెమ్ము' ఇటలేచునకు మధ్యమపురుషేకవ చనంజు వినక్షీతమయినపుడు, పువర్ణకంబునకు (29) నూ—న ముపర్ణకంబాదిష్టంబయి ప్రకృతసూత్రంబునఁ జావర్ణంబులోపంబుకలిగి (61) నూ—న హ్రస్వంబును ముద్విత్వంబు నుబ్రాహ్మింపగానైనరూపంబు. 'లెండు' లేచునకు (29) నూ—న లూట్టారువర్ణకంబున కు బహుత్వంబున డుజుగలిగి ప్రకృతసూ-నఁ జాలోపంబును (61)నూ-న హ్రస్వంబు రాఁగా డుజ్జు జీత్తుగాన 'జీత్తుబిందుపూర్వంబగు' నన్న సూత్రమున డువర్ణకంబునకు ముం దుఁ బూర్వబిందు పుష్పతిల్లె. సంధిపరిచ్ఛేదమున (21) సూత్రమున నడితో హ్రస్వం బు మీఁద ఖండబిందువు నిషేధింపఁబడినందున నిటనర్ధానుస్వారము 'వండుండు' ఇత్యా దులందుంబలె రాదని యెఱుంగునది.

పిలుము. పిలుపుము ఇత్యాదులందుంబలెఁ బిలఁడు- పిలుపుండు మొదలగువాని యందును జావర్ణంబు బహుళంబుగాఁ బైనూత్రంబున నయ్యెడును.

కం. పిలుడీ! కడయకకర్ణుని! బలవిక్రమశాలి యతఁడు పదిదివసంబులో!

గలనికిరఁడు నదీసుతు! పలుకులకుంగనలి సచినబంధుయతము గాన్ || .

కం. నిలుడనునిలుడనుచువారలఁబోలుపుగఁ జెనకుఁవకుమగుడఁబురికొల్పుచున
తులున తొలివేల్పుఁజెకొనిబొత్తుప్రమానొకటి మీదఁ బడవైచుటయున్ ||
అ. తె. రా. యు.కాం.

కం. చులుకఁదనంబున విప్రున| కలుకంగాఁదగదు గురుఁడవైయుండుదునం|
చలయకఁతెలిపితిఁగాకిటు| నిలుమీ! నీరణమునేత నిజమగునేనిన్ ||

భార, ఉద్యో. ౪ ఆ

చ. నిలునిలు మెండుఁబోఁగలవు నీ విటువాఁటినఁ జావు దప్పునే|
యలవుఁజలంబుఁబోవిడిచి యాసభ నించుకళంకలేక నీ
పలికినయన్నియున్ మఱచి భంగపుఁజచ్చుట దెచ్చి కొంటి పె|
ద్దులు వగఁ బొందెనన్నకును దమ్ములకుం చలవంపుగానినీ? భా. ద్రో. 3 ఆ.

కవిసంశయవిచ్ఛేదము—ప్రథ—తరం. కం|| నిలువుము కొలువుము పిలువుము|
గెలువుము విడువుమనఁగాఁదగిన బహుళబ్దం| బులకుం దృతీయవర్ణము| తొలఁగిన దో
మంబులేదు తుహి నాంకుధరా||

ఉ. బద్ధులుచెప్పుటెల్ల నటపొవిడుమెమ్మొయినైన సౌఖ్యసం|
సిద్ధియొనర్చు నాకు వెడచేసినఁ దాపము రూపుమాపు నా|
నృద్ధియకోరుదేనియవివేకివు నీవని నన్ను నిట్లసం|
బద్ధములైనవాక్యములు పల్కక వే పిలిపింపుకోమతిన్ || భార. విరా. ౨౮.

వెఱచునకుంగూడ నంత్యవర్ణలోపంబు కవిప్రయోగంబులఁ గానఁబడు.
తే. గీ. చెంచునంటికిఁబోయి చెంచెతకుఁ బ్రియము|
చెప్పినమ్మించి తలమీదఁజేయివెట్టి||
వెఱకుమని తన్ముఖంబున నెఱుకు తేని|

గాంచి గూతనితోడ సఖ్యంబుఁజేసి|| కాశీఖండము.
కవిసంశయవిచ్ఛేదాది గ్రంథకర్తల యభిప్రాయమువలె జేసి యీపిలుగుప్రభృతి
గణంబులో నన్నిధాతువులను చువర్ణాంతములే గ్రహింపఁదగినట్లుఁజూచునని కొంద

అందురు. కాని బాలవ్యాకరణపుస్తకంబులు కొన్నిటిలోఁ 'దలఁగు'నుమఱి కొన్నిటిలోఁ 'దలఁచు'ను ముద్రింపబడియె.

తలఁడుతలండ'నిన కతిపయకపుల గద్యంబులయందలి ప్రయోగంబులుమాత్రమర్థ సందర్భమునుబట్టి తలఁగునకు సాధకంబగునుగాని తలఁచునకు సాధకంబుగాఁ గనబడుచుండలేదు కాన సుధీమణులు శోధింతురుగాక!! ఇట్లు సూత్రస్థబహుళగ్రహణంబున "స్థితస్యగతిశ్చింతనీయా." యనున్వాయంబు ననుసరించి సత్కవిప్రయోగంబులు సమర్థించుకొనునది. సంధిపరిచ్ఛేదములోని (౧౩) సూత్రమునొద్ద "మీరు తలఁడు" అను మదాహరణవ్యాఖ్యచూడందగు.

102 సూ—లాఁతివో సహితము కాదేశాదులు కానంబడియెడి.

కావుతను - కాతను || అగుట, కావుట || అగుదును - కావుదును || కానను - కావునను || అనుదును - అనవుదును - నావుదును- ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ముడుజ్జులును, జీతులును బరంబగునపుడు, అగునకుఁగాదేశంబును, అనునకు నాదేశంబును, (96)నూ--న విధింపబడియె. అట్లు ముత్తుపరంబగునప్పుడేకాక 'తను' వర్ణకంమును (26నూ) టవర్ణకంబును (35 నూ) భావలక్షణార్థంబందలి ననువర్ణకంబును, (41 నూ) బరంబగునపుడు అగునకుగాదేశంబును, దునువర్ణకంబు పరంబగునపుడు, అనునకు నాదేశంబును బహుళంబుగానగు. వానికి వుగాగమంబు బహుళంబు. ఉదా. కావుతను. కాతను|| అగుట కావుట|| అగుదును-కావుదును|| కానను-కావునను|| అనుదును-అనవుదును-నావుదును ఇత్యాదులెఱుంగునది.

"కావుతను" అగుధాతువుమీఁదిలాట్టుదుజ్జునకు (26) సూత్రమున ద్రుతాంతంబయినతనర్ణంబు రాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁగాదేశంబగుచో వుగాగమంబు బాహుళకంబుగాఁ గలుగఁ జెనిరివరూపంబయ్యె. 'కాతను' వుగాగమాభావమందు రూఢంబు.

ఉ. ఉల్లమునందు నక్కటికమానుట మికులముండు గంటివం

చల్లన మేలమాడునచలాత్మజమాటను లేతనవ్వు సగ
ధిల్లఁ గిరీటిఁ బాశుపతదివ్యశరాధ్యునిఁ జేయుశాంబరీ
ధిల్లుఁడు కృష్ణరాయల కభీష్టశుభప్రతిపాది గావుతన్

మను. ౧ ఆ.

కా॥ శ్రీహోబుట్టి సుధావగుద్రావిముతోఁ జెన్నొందుపుష్పంబు శో

భాతారుగ్యవెలర్పఁగా ముడుచుపంపాహేవకూటాశ్రయ
ఖ్యాతబ్రహ్మము ప్రోచుఁగావు తః విరూపాక్షాహ్వాయంబాకువీ

టీతిమ్మప్రభు వేంకటాద్రిహృదయాటికంబు లోకంబులన్ ॥ రాఘ ౧ ఆ.

జే. గీ. ఉపనిషత్తులు చోటులైయోగింపఁ | బుండరీకాససమున, గూర్చుండి
మదికి నించువేడుక వీణవాణుంచుచెలువనలువరాణి మదాత్మలో వెలయుఁగాత॥ మను
౧ ఆ, గీ. “అఖిలభూతములకు నానందమగు గాత” — మార్కం. ౮ ఆ.

ఇయ్యవి యాశీర్థముందుఁ దద్ధర్మార్థక్రియలకు ననుప్రయుక్తంబగునందు.
,కావుతన్’ అనునది ముఖ్యక్రియగాఁగూడఁ బ్రయోగింపఁబడందగు. కావుననే మొద
టనుదాహరింపఁబడిన మనుచరిత్రపద్యంబులో “శుభప్రతిపాదిగావుతన్” అని కేవలస్వ
తంత్రక్రియగానే యాంశ్రకకాతాపితామహాదులు ప్రయోగించియున్నారు. క్రిగాపరి
చ్ఛేదములోని (26) సూత్రములో ‘దుష్ట’ నిప్రత్యాహారంబు గ్రహించిన సామర్థ్యంబు
నంజేసి సమస్త పురుషవచనంబులందును నెడుతవర్ణంబులు ఘంటాపథంబుగా నుండనొప్పు.
కాన (1) ఆతండు శుభప్రతిపాది గావుతన్ (2) వారు శుభప్రతిపాదులుగావుతన్
(3) నీవు శుభప్రతిపాదిని గావుతన్ (4) మీరలు శుభప్రపాదులరు గావుతన్
(5) నేను శుభప్రతిపాదిని గావుతన్ (6) మేము శుభప్రతిపాదులము గావుతన్॥
అనినపురుషవచనంబులన్నిటికిని భేదంబులేక యప్రతిహతంబుగా, ,కావుతన్’ అనుత
నంతక్రియసమన్వయించును. ఇట్లే (1) యతఁడేలుతన్ (2) వార లేలుతన్ (3) నీ వే
లుతన్ (4) మీరేలుతన్ (5) నే నేలుతన్ (6) మే మేలుతన్॥ ఇత్యాదిస్థలంబులందు
నీలుతన్’ ఇత్యాదితనాన్యంతాదిక్రియలు పార్యోక్త స్థలంబులందు, ,గావుతన్’ అను

తనంత క్రియవోతె సర్వపురుషవచనంబులతో సామానాధికరణ్యంబు సమకూరఁగా విజృంభించుచుండందగు. పురుషవచనంబుల భేదంబును దెలియజేయునట్టివేర్వేలుప్రత్యయంబుల నొందక యన్నిటియందును సమానాకారంబైన “ఏలుతఁ” ఇత్యాదిశబ్దంబుల యర్థంబునకు యుష్మదస్మదాదిశబ్దార్థంబులతోడి సంబంధము లోకవిరుద్ధంబని శంకింతురేని సావధానచిత్తంబునఁజిత్తగింపుఁడు. సంస్కృతభాషలోఁగూడ సమానప్రత్యయంతవయిన శబ్దంబులయర్థంబులకు యుష్మదస్మదాది శబ్దార్థంబులతోడి సంబంధము గానంబడుచుండు. అయ్యది నిదశఁనంబుగా నిచ్చటఁ బ్రదశింపఁబడును.

తేన విద్యతా భూయతామ్ = సవిద్యా భవతు.

త్వయా “ ” = త్వంవిద్యాన్ భవ.

మయా “ ” = అహంవిద్యాన్ భవాని.

తేర్విద్యద్భిభూయతామ్ = తే విద్యాసో భవంతు.

యుష్మాభిః “ ” = యూయంవిద్యాంసోభవత.

అస్మాభిః “ ” = వయంవిద్యాంసోభవామ.

ఇత్యాదుల “భూయతామ్” ఇత్యాద్య నేకశబ్దంబులయర్థంబులకే పైనింజూపిన విధంబున యుష్మదస్మదాది శబ్దార్థంబులు కర్తులుగా సంబంధించుట కరతలామలకంబై కానఁబడుచున్నది. ఇంకను విశేషం బేమనఁగా భాషాపరిపాటింజేసిసంస్కృతభాషలో నకర్మకథాతువులయందే యిట్టిరూపంబులు కనంబడును. మఱియుఁ దిజ్ఞప్రత్యయంబు కర్తృర్థమందురాక భావార్థమందు వచ్చినందునఁ దాదృశతిజంతము, స్వార్థంబునుజెప్పునట్టి యవసరంబునఁ బ్రధమాంతపదంబునకు నర్థంబైనకర్తను నాకాంక్షింపనందున భాషాశైలింజేసి “కర్తృకరణయోస్తృతీయా” అనునూత్రంబునఁ గర్తృత్వతీయాంతమై యుండును. ప్రకృతంబుననో, యాంప్రభాషామర్యాద ననుసరించి సకర్మకంబులును నకర్మంబులు నైనయుభయవిధధాతువులకు నాశీరాద్యర్థంబులు విషయంబగుచోఁ గర్తృద్యర్థమందు దుష్టువిధింపఁబడినందుననట్టిదుష్టునకాదేశంబైన తనాదివర్ణకంబుప్రధమాంతపదంబునబోధింపఁదగు కర్తృదికము నాకాంక్షింపచుంటుండేసియిట్టిస్థలంబులందుఁ గర్తృప్రధమాంతము లోనుండును. ఇట్లు సంస్కృతాంధ్రభాషలలోఁ గర్తృవాచకంబులైన యుష్మదస్మదాదిశబ్దంబులుభిన్నభిన్నవిభక్తులలోనున్నను దదర్థంబులుమాత్ర మేకవిధతిజంతములతోఁ

గర్తలుగా నన్వయించుచున్నందున సాదృశ్యము స్పష్టమగుచున్నది. సంస్కృతభాషలో గూడ ఫలితార్థములో యుష్మదాదిపదంబులు ప్రథమాంతములుగానే నన్వయించుచుంటు మాపబడ్డది కావునఁ బూర్వోక్తదృష్టాంతానుసారంబున, 'జేయునది' మొదల స విధ్యర్థ కక్రియలును దనాద్యంబులై యాశీరాన్యర్థకక్రియలును నాంధ్రభాషామర్యాదం జేసి యఖిలపురుషవచనంబులతోడ నన్వయించుట యబ్బరంబుగాదనియెఱుంగునది లూట్టు డుజున కెడుతవర్ణంబులు విధించిన (26) సూత్రము సామాన్యసూత్రమనియు, లూట్టు మధ్యమపురుషంబునకు ముడుజులు విధించిన (29) సూత్రము విశేషసూత్రమనియు నెంచి మధ్యమపురుషములో మాత్ర మేకత్వబహుత్వములందుఁ గ్రమంబుగా ముడుజు లు గలుగును గాని (26) సూత్రమునఁ దనాదివర్ణకములు గలుగ నేరనని కొందఱు శంకింతురు. అయ్యది ప్రమాదమూలకంబు. అట్లయ్యేనేని డుజున కెడుతవర్ణంబులని ప్రత్యాహారంబు గ్రహించి తత్సమర్థమును సూచించునట్టి గ్రంథకర్త తాత్పర్యంబు నకు విరోధంబు సంభవించు. ఇదియునుంగాక యింకొకవిశేషంబు గలదు. (27) సూ త్రము లూట్టునవిధ్యర్థంబు విషయంబగుచో సర్వపురుషవచనంబులయందును నదిశబ్దం బును విధించుచున్నదిగానా!! కాననయ్యది వ్యాపకంబుగాన సామాన్యసూత్రము గావల యును. (29) సూత్రమన్నచో, లూట్టులో నేక జేశంబగు మధ్యమపురుషంబులకు ము డుజులను విధించుచు వ్యాప్యంబయినందున విశేషసూత్రము కాకతీరదు. ఇట్లు పర స్పరంబును సామాన్యవిశేషభావంబు స్పష్టపడఁగా సమీపవర్తియైన (27) సూత్రంబు ను ననంతరన్వాయంబున (29) సూత్రమున బాధించునుగాని (27) సూత్రమును దాటి దూరవర్తియైన (26) సూత్రార్థము నెట్లుబాధింపఁజాలును?

కాబట్టి (26) (29) సూత్రంబులకుఁ బరస్పరంబును బాధ్యబాధక భావకల్ప కనంబు సమంజసముగాఁ గనఁబడదు. వాస్తవంబును బరిశీలించఁగా శమీపవర్తియైన (27) సూత్రమును సయితము (29) సూత్రము బాధింపదనియే గ్రంథకర్త తాత్పర్యమ యినట్టులు ధృవించుచున్నది. ఏలయనఁగా (27) సూత్రమనొద్ద "వానికి నీవు బాసట యయియుండునది" యని మధ్యమపురుషైకవచనస్థలంబున నదిశబ్దంబు సంభవించునను టకు నుదాహరణమీఁబడనిది. పైనింజూపినవిధంబున నిట్టిస్థలంబునందు విశేషవిధియైన (29) సూత్రమున మధ్యమపురుషంబునందు మువర్ణకంబురాఁగా "నీవు బాసటయయి యుండు" మని యుండందగునుగాని యిచ్చట నదిశబ్దంబు విధ్యర్థమందు సంభవించి

పూర్వోక్తంబయిన యుదాహరణవాక్యముల్లు సాధువుకాబాలును? కాన (27) (29) సూత్రములకు సయితము బౌద్ధబౌద్ధకభావంబు లేకుంట గ్రంథకర్త భావంబయినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లు (29) సూత్రంబున (27) సూత్రకార్యంబునకే భంగంబు సంప్రాప్తింపనిస్థితిలో దూరనితీతమైన (26) సూత్రకార్యంబునకు భంగము సంభవించునన్న పూర్వోక్తిపృథ్వితాడనంబున దంతభంగంబు సంభవించునన్నలోకోక్తి వంటిదియై మిగుల హాసాస్పదంబగుగాని వేటొంటికాదు. శంకాకారులమతంబున సతము “నీవు శుభప్రతిపాదివి గావుతే” “మీరు శుభప్రతిపాదులగు గావుతే” అనిన యిట్టి మధ్యమపురుషస్థలంబులందుఁ దనంతమయినయగు ధాతువుసాధువనకతీరదు. కాబట్టి సర్వపురుషవచనంబులయందును నాశీరాద్యర్థవిషయంబున ద్వితాంతమయిన యెదుతనర్థంబులును, వివ్యర్థవిషయంబున నదిశబ్దమును నిరాంతకముగాఁ బ్రవర్తిల్లుచును. ఈయర్థమే చిన్నయసూరివిరచితమైన శబ్దలక్షణసంగ్రహమందలి క్రియాపరిచేదములో—

(53) సూ—తవర్ణకం బాశీస్సులందు సర్వవచనంబుల కగు.

(54) ఎదువర్ణకంబొండెనగు.

అనునీసూత్రంబులందు స్పష్టముగా వినరింపఁబడినది. ఒకవేళను శంకాకారులు పూర్వకవిప్రయోగంబులోఁ బ్రధానపురుషక్రియలయందుంబలె మధ్యమపురుషక్రియలయందు నెదుతవర్ణంబులు గానం బడవందులేని యట్టి గట్టిప్రశ్నంబుత్తమపురుషంబునకును సదా సాధారణంబై సంబంధించుంగావున నప్పుడు (26) సూత్రమందలిదుడు ప్రత్యాహారగ్రహణంబు మీఁదుమిక్కిలి వ్యర్థంబై మఱంతసామర్థ్యంబుగలదయ్యెడిని. కాన నిక విస్తరంబుతోఁ జాలును. కవిప్రయోగంబులు గనుంగొనఁజాలని స్వదౌర్బల్యదోషంబును శాస్త్రంబునం దాలోపించుట యుక్తంబుగాదు గావున నిబ్బహుశాంధ్రోక్తిమయప్రపంచంబునఁ బండితపుంగవులు పరమశ్రద్ధాపూర్వకంబుగాఁ గవిప్రయోగంబులు గవేషింతురుగా? ఇట్లు పైనింజూపిన యీశాస్త్రంబు లప్రతిహతంబైన యీశాస్త్రంబులై పరిధవిల్లుచుండఁగా నయ్యవి గ్రహించిన యెత్తమపురుషుండు నానార్థదాయకంబై హృద్యంబగుపద్యంబును గేల మధ్యమపురుషార్థంబునుమాత్రమే యీజాలి యాకారాంతబగునట్టి క్రియతో విక్రియనొందింపక, సమస్తపురుషార్థనానంబున బద్ధకంకణంబయి నాంతంబగునట్టి సత్తాశ్రయక్రియతో సత్క్రియనొనరింపసాహసించుదునని యెన్నుకొని మద్విరచితంబైన బార్జిముక్తాపళియందలి పద్యంబు

సేట్లు లనవద్యంబుగావించితి. పండితులు దీనిం బరిశీలింపఁగాఁ బ్రార్థితులు. శా. శ్రీజార్జి
ధ్రువసార్వభౌమ! కరుణాసింధూ! విధింబాయక! వ్యాజప్రేమఁబితామహీమణియైనర్పం
జాలె రాజ్యంబు ము! న్నోజశ్శాశియుఁ దండ్రుమిత్రతకు నుద్యోగించి భాసిల్లె నా!
యాజాడన్ ద్విజరాజసంస్ఫురణ దీర్ఘాయుండవై యేలుతన్॥

చ॥ బహువచనపాదపాబ్ధికులపర్వతపూర్ణ సరస్వరస్వతీ!
సహిత మహామహీభరమజస్ర సహస్రఫణాళిఁదాల్చి దు!
స్సహతరమూర్తికిన్ జలధిశాయికిఁ బాయక శయ్యయైన య!
య్యహిపతి దుష్కృతాంతకుండనంతుఁడు మాకుఁ బ్రసన్నుఁడయ్యెడున్॥

భార. ఆది. ౧ ఆ.

ఉ॥ దేవమనుష్యలోకములఁ ద్రిమృదుమ న్విపులప్రతాపనా!
భావితశక్తిశౌర్యులు నపారవిషాత్కటకోపవిస్ఫుర!
త్పావకతాపితాఖిలవిపక్షులునైన మహాను భావులై
రావతకోటిఘోరఘణిరాజులు మాకుఁ బ్రసన్నులయ్యెడున్॥

భార. ఆది. ౧ ఆశ్వా

పైపద్యంబులలోఁ గ్రమంబుగా నేకవచన బహువచనంబుల భేదంబులేక యాశీ
రాద్యర్థంబున నెడువర్ణకంబు ప్రయోగించుట కానంబునయెడి. ఇట్లు తమవర్ణకంబును
నిరాతంబుగాఁ బురుషవచనభేదంబు నెంచక యుపయోగింపంగలరు.

‘అగుట, కావుట’—ఇట (35) నూ—న భావార్థంబున నగు భాతువునకు
టవర్ణకముగాఁగాఁ బ్రకృత నూ—న బహుళంబుగాఁగా దేశవుగాగమమ్మును సిద్ధించి
పైరూంపబులయ్యె. ‘అగుదును’ కావుదును’—(42) నూత్రమున నానంతర్యార్థమున
‘నగు’ నకు దునువర్ణకంబునందుఁ బ్రకృతనూత్రమునఁగా దేశవుగాగమంబులు బహు
ళంబులు. ‘కానను, కావునను’—అగుభాతువునకు (41) నూ—న భావలక్షణంబుననైన
‘న’ వర్ణకంబు పరమగుచోఁ బ్రస్తుతవిధిని కాదేశమును విభాషగా వుగాగమంబును
నయ్యె. ‘వాఁడు రమ్మనినఁబోయితిని’—ఇత్యాది భావలక్షణార్థకనవర్ణకస్థలంబులందు
వాఁడురమ్మనెను. ‘కానఁబోయితిని.’ అని పర్యవసన్నార్థము చెప్పఁదగియుంటుండేసి

‘కానఁ, కావునఁ’ అనుపదములు భావలక్షణార్థకసవర్ణకాంతములని యెఱుంగునది. ‘ఇయ్యని ప్రయోగించినప్రదేశములందుఁ పూర్వోత్తరార్థములకుఁ గార్యకారణ భావము ఫలితార్థముగాఁ వోచుచుండు. (1) ‘అనుడును(2) అనవుడును (3) నావుడును’—అనుధాతువునకు (42) సూ—న డుచువర్ణకంబు. (2)న రూపమందు బాహుళికంబునంజేసి వుగాగమంబును, ధాతునకారోపరియుకాగంబున కత్వింబునయ్యె. (3) న రూపమందు నాజేశవుగాగమంబులు.

103 సూ—ఆచ్ఛికంబు లందయియవులకు వక్రతమంబులు బహుళంబుగానగు.

అయిదు - ఐదు || అయిరేని || ఐరేని || అవుడు - ఔడు || గవుసెన - గౌసెను.

వ్యా—ఆచ్ఛతెలుఁగుమాటలయందున్న ‘అయి’ అనుశబ్దస్వరూపమునకు ఏకారంబును ‘అవు’ అనుదానికి ఔకారంబును బహుళంబుగానాదేశంబులగునని యర్థము.

ఉదా—అయిదు-ఐదు|| అయిరేని-ఐరేని|| అవుడు-ఔడు|| గవుసెన గౌసెన|| (వ్యా) అవుడు-ఔడు. (పెదవిక్రిందిచోటు) గౌసెన—(వీణమొదలగువానిమీఁదియొక) ఉ|| కట్టిననీలిదిండ్లు సెలకట్టియవిండ్లును విండగౌసెనల్| చుట్టినొసళ్ళపైనిడిన జొంజులుపల్లసిగల్గట్టితటిం| బెట్టినమోటకత్తులును మేనులఁగార్కొనుకప్పులేర్చిచే| బట్టినవేఱుములును బాగగువాగరికల్ వహిధ్వనుల్|| మను. ౪ ఆశ్వా.

104 సూ—కలుగున కస్యరంబునందు లట్టురంబగునపుడు కలయగు.

ప్ర - కలఁడు - కలరు - కలదు - కలవు || య - కలవు - కలరు || ఉ - కలను - కలము.

వ్యా—అస్త్వర్థంబునందు అనగా అగ్నికరణస్థంబైన “అసభు” అనినధాతు పాతములోని యసభాతువునకు. అగుట, ఉండుట, అనునవియర్థములగు. లోకములో “అస్తి” అను సంస్కృతశబ్దంబునకు కలదు. (లేక) ఉన్నది అనియు “నాస్తి” అను దానికి “లేదు” అనియు వర్తమా లాభాగోపాలము ప్రసిద్ధములుగదా!! ఈయర్థము లందు కలుగుధాతువు సదా యకగృకంబగును. పైనింజెప్పిన యకర్మకార్థములందలికలు గు ధాతువునకు వర్తమా నార్థకలకారము పరమయ్యెనేని “కల” అనెడి గూడేశంబగును ఉదా—‘కలఁడు’ ఇచ్చట వర్తమానకాలము వివక్షింపఁబడినపుడు మొదట ‘కలుగు + ల, ఇట్లుండె. ఏకత్వము భావింపఁబడినపుడు, న నూ—ముచేత “కలుగు + డు” అని కాఁగాఁ బ్రకృతసూత్రమున (అస్త్వర్థమైనందున) కలాదేశముకలిసి “కలఁడు” అనిన రూపంబు సిద్ధించె. ఇట్లుకలదు (ప్ర-బ్ర కలదు (అమహద-ఏ) కలవు (అమహద-బ); కలవు (మగ్య-ఏ) కలరు (ను-బ) కలను (ఉత్త-ఏ) కలము (ఉత్త-బ) ఇత్యాదులందూహ్యంబు. ఇందులకుఁ గవిప్రయోగంబులు, తే. గీ. మానినాథ! కుటుంబజంబాలపటల! మగ్నమా దృశ గృహ మేధిమండలంబు! నుద్ధరింపంగనౌషధ మొందుగలదే! యుష్మదంఘ్రిరజోలే శమొకటిదక్క॥ మను. ఆ. ౧ (కలదె = ఉన్నదా?) ఉ॥ ఓ సరసీరుహాక్షి! వినవోరతిఁ గొగిట నీవుచేర్చునిం! పాసురభర కెనఁ గలదా? వలదంచుఁ జెనంగనేమి సన్నాసి నె యొక్కశేత హతహామససాగ్గుదుకేలిపైననా! శ్వాసితదుఃఖి తేమనసిపర్వమసహ్యమన న్నెఱుంగవే॥ మను. ఆ. 3 గీ॥ ఇట్టివిక్రమాంబు నిట్టిసామర్థ్యంబుఁగలదే? యొరులకిజ్ఞగం బునందు భార. ఆది. ౬ ఆ. కలుగునకు ఓపుట అనువర్థముగలదు; అది యస్త్వర్థము గామన్నను కలాదేశంబు గానంబడియెడి. తే. గీ. సింహకవచంబుదొడిగినఁ జెనఁటికు క్క॥ గంధగజ గంధమునకును గలదే? నిలువ॥ హరి ఉ. ౬ ఆ. (నిలువఁగలదే? నిలువనో వునా?) పొందుట యర్థమిచ్చునపుడు ఆస్తిశబ్దార్థముకానందునఁ గలుగునకుఁ గలాదేశం బురాదయ్యె. ఆ. గీ. జనులనతిశి జనుల సతతంబుబూజింపు! మన్నదానమునధరామ రేంద్ర! వరులఁదనుపుమఖిలనసుమతిప్రజకెల్ల! గరుణఁ గలుగుమమ్మ కమలనేత్రే? భా ర. అది ౮ ఆ. (పొందు)

ఎడియెడులకు లోపంబిటనిత్యంబు - కలవాడు - కలుగువాడు.

వ్యా—“ఋత్తచా” [అ 3 పా ౧ నూ ౧౩౩] అనునూత్రంబునఁ గర్తృ
ర్థమందుఁ దృచ్ఛిత్యయంబు ధాతువుకంటె సంస్కృతవాక్యకరణంబున విధింపఁబడియె.
కాన, త్రర్థంబునందుత్పవర్ణకార్థమందు ఆనఁగాఁ గర్తృర్థమందుఁ గలుగుధాతువునకుఁ
గలాదేశంబు వికల్పము గానగును. తృవర్ణకార్థకములైన యెడియెడువర్ణకంబులు [౪౪
నూ] లడ్వర్ణకంబుకంటె నన్యంబులైనందునఁ బూర్వనూత్రమునఁ గలాదేశము ప్రాప్తిం
ప కపోఁగా నీనూత్రముచేత వైభాషికంబుగా విధింపఁబడియె. కాన నిది యప్రాప్త
విభాషయని యెఱుంగునది.

ఉదా—కలవాడు. ఇటఁగలుగుధాతువుకంటెఁ గర్తృర్థమందుఁబ్రకృతనూత్ర
మునఁ గలాదేశమ్మును, సమాసపరిచ్ఛేదములోనితొమ్మిదవనూత్రమున ననుప్రయుక్త
మైన తచ్ఛబ్దంబును, ౪౫ వ నూత్రమున నెడియెడువర్ణకంబునకు లోపంబు బాహుళ
కంబుగాన నిట నట్టిప్రత్యయంబులకు నిత్యలోపంబును [వాడు] రాఁగాఁ బైయాపం
బు సిద్ధించె. వైభాషికంబు గావునఁ గలాదేశంబుపక్షంబున రాక ‘కలుగువాడు’ అని
యాపాంతరంబు. “కలవాడు” ఇత్యాదులందని కలశబ్దంబు కలజే వర్ణకంబు రానందున
దీనిమీదె తచ్ఛబ్దవకారంబునగు వందఁగలాడు, ఇకాఁగలాడు, త్యాదులందుంబలె
(క్రియాపరి) 117 నూత్రంబున వైభాషికలోపంబు రాదని తెలియునది. మఱియు
కలవాడు, కలవారు, ఇట్టివారు, ఈశబ్దంబులందు ద్విర్భాంతమైన తచ్ఛబ్దవకారంబునకు
సర్వంబునకును లుక్కు (సర్వలోపము) కవిప్రయోగంబులఁ గానంబడియెడి.

క|| అలయకయేడులుగడుఁ బె| క్కులుజీవించుట నరగ లుగుటయుంగడువృ
ద్ధుల లక్షణమేజ్ఞానము | గలఁడేనియుబాలుడైనఁ గడువృద్ధుమహి|| అరణ్య. భార
3 అ. (కలఁడేని-కలవాడేని)

క|| సమరథుఁడు బిరుదులక్షణ| కేమారుఁడుంగదిసి మొనలుగోల్తులఁడేయ||
మిమునెల్లయిసస భుజగ| వ్యముమకమును గలఁడు గొనఁడగాతులనధిపా|| భార. ఉద్యో
క అ. (కలఁడు-కలవాడు) అ|| చను నెనీకునిట్టి పాపాస్త్రముఁడేను| నెల్ల గారికంటె

నెలుకగలవు | గరుభజండనాకుఁ గూర్చేనిసేయకు | వయ్యయిట్టి చెయ్యలనఘయింక ||
భార. ఆర. 3 ఆ. (కలవు-కలవాడవు, ఇటు వాకారడకారంబులు రెండునులోపించె)

ఆ || జంటపన్నిదంబు చఱచితమట్లుగా | ననినబామలెల్ల ననయమిదియుఁ | దల్లి
పంచెనేనధర్మంబునేయంగఁ | దగునె యెలుకకలరె మగువలెందు || భార. ఆది. ౨ ఆ.

క || అమితంబగునీతపము ను | హిమయెలుగక యిట్లుచేసెనిది దీనిసహిం | పుము
మత్సెన్యంబునిరో | ధమువా-పుమ యెలుకకలరెతరుణులుధరణి || భార. ఆర. 3 ఆ.

శా || మూతవ్యామజమునక సభాంగణములో దుర్యోధనుండట్లు దు | క్షీతిం
కూడి యొనర్చినట్టి యఘముల్ నిష్కంపధైర్యోన్నమ | చేతస్సారడవైన నీకొకనికిం
జెల్లెక సహింపంగవి | భ్యాతక్షాంతులులేరె ధార్మికులు నిక్కంబిట్టిరె యెవ్వరుక. భా
ర. అరణ్య ౪ ఆశ్వా. [ఇట్టిరె-ఇట్టివారే]

106 సూ—^{ఉత్తర}అస్త్వర్థంబునకు లజ్జిమిక్కినివడి, వర్ణకంబులు పరంబు
లగునపుడు లేయగు,

ప్ర - లేడు - లేరు - లేదు - లేవు || మ - లేవు లేరు || ఉ -
లేను - లేము || లేమి - లేక - లేని - లేవడి.

వ్యా—లజ్జి [వ్యతిరేకార్థకము ౭ సూ] మి [వ్యతిరేకభావము 3౭ సూ] క
[వ్యతిరేకత్వార్థకము] ని [వ్యతిరేకతృవర్ణకార్థకము ౪౭ సూ] వడి [కృదంత ౨౨ సూ]
ప్రత్యయంబులు పరమైనచో నస్తి ధాతువునకు నాంధ్రభాషలో సమానమయిన కలుగు
ధాతువునకు 'లే, శబ్దము సర్వాదేశమగును. ఉ. ప్ర. లేడు. లేరు. లేదు లేవు ||
మ. లేవు. లేరు. ఉత్త. లేను. లేము. లేమి. లేక లేని-లేవడి. కలుగుధాతువునకు
వ్యతిరేకార్థమునలలివర్ణకము పరమగుచో 'లే, ఆదేశంబును అలకారమునకు ఉత్తమ
పురుషబహుత్వవివక్షయందు మువర్ణకంబును రాగా "లేము" అయ్యె. ఇటు [క్రియాప]
౬౦ సూత్రముచేత "లే" క్రిహస్వమును మువర్ణకమునకు మామడియురాదు. ఆసూత్ర

మలోనిముఞ్జశబ్దముచేతడుజ్ సాహచర్యమునంజేసిమధ్యమపురుషమువర్ణకమేగ్రహింపఁబడును. పైయుదాహరణమందలి మువర్ణకముత్తమపురుషసంబంధిగాన ౬౧ సూత్రముప్రవర్తింపదు. తక్కిన యాదాహరణములు కరతలామలకసులభంబులుగాన లేమిలేనడిశబ్దంబులుమాత్రమే కలిప్రయోగంబులఁ బ్రదర్శింపఁబడును. “క॥ గరులకుభక్తుఁడుదాడుడు॥ కరుగలఁడు శౌర్యధైర్యశాంభీర్యధురంధ్రుఁడు మొగమోగునాసుర, ఘరపాశునిలేమికోర్వవచ్చునె చెప్పుఁడా” భార. దో॥. ౨౮ (లేమి=కలుగమి) ౩॥ “తొలంగదోయరానిలేమికి మదిన్మోండుపాయంబులేమికిం గొంతచింతించి” విక్ర. ౨౮ (లేమి=దారిద్ర్యము) “సీ॥ నిదురలేవడిఁగెంపు నెరయుకన్దనతోడఁబొడిపొడియైన మేపూతతోడ” రసి. ౫౮. “మ॥ లేవడిం బడియుండదగదంచుసత్వగరిమన్ మధ్యంబుగన్వట్టుగా” చంద్రా ౧౮ “లేవడియెంతేనిజీననంబు” నై ౧౮. “ఉ॥ లేవడియైనభుక్తి గొని లేవడి గంబడదాకఁగొంతయున్” పాంశు. ౪౮.

107 సూ—వ్యతిరేకంబునందు వలచునకొల్ల విభాషనగు.

ప్ర-ఒల్లఁడు-ఒల్లరు-ఒల్లదు-ఒల్లవు॥మ-ఒల్లవు-ఒల్లరు॥ఉ-ఒల్లను-ఒల్లమా॥ ఒల్లమి - ఒల్లక - ఒల్లని॥ పక్షంబున వలవఁడిత్యాది॥ ఒల్లమికొల్లఁబాటని ప్రయోగంబులం గానఁబడియెడి.

వ్యా—వలచుధాతువకర్మకమైనపుడు పరిమళించుట, సకర్మకమైనపుడుకోరుట కామించుట అని యర్థభేదంబులుగలది. ఈనూత్రమున సకర్మకార్థకమైన “వలచున”కే వ్యతిరేకార్థమందు వికల్పముగా, ఒల్లాదేశము విధింపఁబడియె: పైయుదాహరణములన్నియు ‘వలచు’ నకు వ్యతిరేకార్థమందు, అనఁగాఁ గోరకుండుట కామింపకుండుట అను వర్థములందు నైనవని తెలిసికొనునది. ఒల్లఁడు (కామింపఁడు) ఈరీతిగా వర్థనూహించునది. పక్షంబున వలవఁడు (కామింపఁడు) ప్ర. బ. వలవరు. అ. మ. ప్ర. వలవదు. అగు ప్ర. బ. వలవవు. ఇత్యాది ఒల్లమి. పక్షంబున వలవమి. మేలిమి + కూడుగూరలు ఇత్యాదులందు “మి” వర్ణమును, సుఖము + పాటు ఇత్యాదులందు మువర్ణమును వ్యతిరేకమందు లోపించి “మేలి కూడుగూరలు” “సుఖపాటు” ఇత్యాదులైనట్లు.

ఒల్లమి + పాటు అనుదానిలో నంత్యవర్ణము లోపించి “ఒల్లఁబాటు” అగును. ఇటు లప్త శేషంబునకు నుగాగమంబువచ్చుట విశేషంబు. ఇది తలఁబ్రాల్వానులలోఁ బరిం పబడ్డది. (చూ. సంధిప. సూ. ౨౬) ఉ॥ ఒల్లరు రాజాదేవులును నొడ్డులురాచినచంద నంబుమే! నెల్లఁ జెమర్పఁగా నకట! యేను శ్రమంపడి నిల్చినిల్చి యల్లల్ల సమాగ్ధుల బొనరునట్లుగ నెట్టులకేనిరాచిమి! తల్లికిభక్తిఁ బెట్టెడువిధంబునఁ బెట్టెడు; బ్రహ్మఁ దిట్టుదుక॥ భార. విరా. ౨౮. ఉ॥ భాగ్యము గాదె నీచరణపద్మము తెప్పుడఁ జేరి కోల్వఁగా | యోగ్యతగల్గెనేని ననునొక్కని నొల్లవొకామసౌఖ్యవై | రాగ్యము నీమ నంబునఁ దిరంబొ నిజంబెటుగంగఁజెప్ప సౌభాగ్యము గుందునే మగలపై నొకయిందుక దృష్టినిల్పినకొ విరా. ౨౮. ఉ॥ ఒక్కొక్కవేళఁ బద్మముఖులొల్లమిసేయుదురొక్కవేళ బె న్మక్కువనాదరింతురు తుణతుణముల్ జవరాండ్రచిత్తముల్ | పక్కునవేసరంజ నదుపాయములందగు నిచ్చకంబులం! జక్కఁగఁజేసి డాసిసతిచిత్తముపట్టి సుఖింపఁగాఁ దగుక॥ మను. ఆ ౩ గీ॥ ఎవ్వరికిఁగాఁగఁగరణియు నెల్లసుఖము! గోరెకయు వారలందఱువీ రెవచ్చి ప్రాణములునర్థములునొల్లఁబాటుచేసి కయ్యమునఁ జాననఱుముటగంటిగాదె వ్వు. ఆ. ౧ (ఇటు నొల్లమియొక్కయర్థముకంటె విశేషంబుగలదు. ఒల్లమి = ఆపేక్ష లేమి; ఒల్లఁబాటు = ఆపేక్షింపబడనిది అని కర్తార్థము)

108 సూ—చువర్ణంబుతోడ దుగ్ధకారంబు తకారంబగు.

నిలుతురు - పిలుతురు - అడఁతురు - కడతురు - చింతురు
పెంతురు - పచింతురు - వచింతురు॥ చేతురు - కోతురిత్యాదుల
సాధువులని యెఱుంగునది.

వ్యా—నిలుచుధాతువుకంటెఁ దద్ధర్మాదికాలప్రమాపురుష బహువచనంబుల వినక్షింపబడి లాట్టునకు రువర్ణకంబు గలుగంగ నిలుచు + రు ఇట్లుండె. క్రి. ప. ౨ సూత్రంబున ననువర్తమానధాతువునకును సంతాపయవమయి దుక్కురాఁగా నిలుచు + రు అని యుండె. ఇట్టి యవస్థయందుఁ దువర్ణమును దానిపైహల్వాత్రిదకారంబు సుధయంబును నపహరించి తకారంబుగలిగి “నిలుతురు” (నిలుచున్ తరు = నిలుత్రి

ఉరు = నిలుతురు) అయ్యె. 'చినుగు' నకు 'చించును'ను 'పెరుగు' నకు 'పెంచు'ను ప్రేరణరూపంబులు; చించుదురు, పెంచుదురు అనువానిలోనిన చువర్ణహల్మాకృతకారంబునకు (చున్) తకారము రాఁగా 'చింతురు' 'పెంతురు, అయ్యె. క్రి. ప. ౬౨ సూత్రంబునఁ దకారంబుమీఁది యుకారంబునకు నైభాషికలోపంబునం జేసి 'చింతు' 'పెంతు' అని రూపాంతరములగు. ఇట్లు పచింతు, వచింతు ఇత్యాదులూహ్యంబులు. చేయునకును, కోయునకును చుక్కురాఁగా, చేయుదురు. కోయుదురు అనురూపంబులలోఁ జువర్ణంబు లేమింజేసి యీసూత్రమునఁ దకారము రాదు. 'చేతును' ఇత్యాది తకారఘటితరూపంబులు కవిత్రయేతరకృతులందుఁ గొన్నిటం గానిపించెడిం గాని యవి యార్యస్వీకార్యంబులు గానందున నువాహార్యంబులుగావయ్యె. కవిబ్రహ్మకవితయందు నిదియే కంటంబడినది. మ॥ బలియుం డాసాబగుండు భావభవవర్పభ్రాంతుడై వచ్చి నిశ్చలసర్వాంగతనున్న నన్నరసి నీచందంబుగాకున్న నాకులతం బొందెడునప్త మంటపము సంక్షోభింపఁగాఁ జేతుఁ గట్టులుకం బెబ్బులిఁగోల వేసినటులు గ్రాకార మేపారఁగా విరా. ౨ ఆ.

109 సూ—పడుజేకొను లొకానొకచో స్వార్థంబునందనుపరియుక్తంబులగు.

చొచ్చు - చొరఁబడు॥ నిలుచు - నిలువఁబడు॥ కూడు - కూడఁబడు॥ పండు - పండుకొను.

వ్యా.—క స్వార్థముతోఁచునపుడు రణ సూత్రమునఁ "బడుజే" యొక క్రియాఘలము కర్తనుజేందినపుడు ౫౨ సూత్రమునఁ "గొను" ధాతువును ముఖ్యధాతువుయొక్క వెనుకను జేర్పంబడు. అట్లైనను గొన్నిధాతువులపైనట్టి యర్థభేదంబు తెలుపకయే యజాగశస్త నసామ్యంబుగాఁబడుజేకొనులు ముఖ్యధాతువుల ననుసరించియుండు. క॥ ఇత్యైఁగున సభ లోపలఁ దత్తమునఁ గూడఁబడిన దర్పితసామం గోత్రములలోన విపదుఁడు మత్తద్విపలీలముననుమండనిటులనుక॥ ఉ. వా. ౫ ఆ.

గీ॥ "జామిపండుకొనియెడి జాణయేది" విజ. అర్థాంతరమందు శయనించుటర్థము. అపుడుపండుధాతువకర్మకంబుగానఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదాంతముందుఁ జెప్పినచొప్పున

నాత్మ నేపవార్థములేనందున స్వార్థమందుఁ గొనుధాతువనుప్రయుక్తంబగుట యుక్తంబు.

110 సూ—తెంచుధాతువగ్వాదుల కనుప్రయుక్తంబగునగుచో నుత్వంబుపయిని దానితకారంబు దకారంబగు.

అగుదెంచు - నెగయుదెంచు - పోవుదెంచు||అగు - నెగయు-
పోవు-చొచ్చు - పుచ్చు - తోఁచు - నడచు - పఱచు - మొల
చు-వీచు - ఇత్యాదులు.

21/6

వ్యా—“తెంచు” అనుక్రియ, పైనిజెప్పిన అగు, నెగయు, పోవు, మొదలైన గణపతిధాతువులకు ననుప్రయుక్తంబగు. అగుమొదలైన ధాతువులతోఁ దెంచుధాతువు ఘటింపజేయంబడు. అపుడుఅగు మొదలైన ధాతువులయుకారంబుమీఁది తెంచుధాతు తకారంబు దకారంబగు. ఈతెంచుధాతువు స్వార్థమందే వచ్చును గాని తన (తెంచు) యర్థమైన ఛేదనంబును తెలియంజేయదు. ౧౧౯ వ సూత్రమునుండి “స్వార్థమున” నను పదంబిట ననుపర్తించునని యెఱుంగునది. “అగుదెంచు” ఇటగకారముమీఁది యుకార ముకంటెఁ దెంచుధాతుతకారంబు పరమైనది గాన దకారంబయ్యె. ఉ॥ అంత సరోరు హాప్తుఁ డుదయంబగుదెంచె. నిర్వ ౬ ఆ. గీ॥ బంధనంబులెల్లఁ బాయుఁడుభీముఁడు| నీరి లోననుండి నెగయుదెంచె॥ భార. ఆది ౫ ఉ॥ సూరెనున్న మంత్రులను జుట్టములం గడుఁగూర్చు మిత్రులన్| సారబలుండు సూచి మునికాపదినంబులువోవుదెంచెనం| భో రుహమిత్రుఁడస్త గిరిఁబొందెడునం చొగిఁదత్ఫలావళుల్| వారలకెల్లఁ బెట్టియవశమ్యుఁ డు దానొకపండుచెచ్చెరన్ ॥ భార. ఆది. ౨౨

111 సూ—అభ్యాగతి నరుగ్వాదుల కయ్యదియనుప్రయుక్తం బగు నగుచో గువర్ణంబు విభాషను లోపించు.

అరుదెంచు - అరుగుదెంచు ॥ ఏతెంచు - ఏగుదెంచు -
చనుదెంచు.

వ్యా—ఆగమనార్థమిచ్చుచో నరుగు మొదలైన ధాతువులయంతెంబునఁ దెంచు సంధింపఁబడును. అపుడు ధాతుసకారము వికల్పముగా లోపించు.

“అరుగు + తెంచు” ఇట్లుండఁ గువర్ణంబునకు వికల్పములోపంబుగఁగి (అరు + తెంచు), ౧౧౦ సూత్రమున నుకారంబుమీఁది తకారంబుదకారంబుకాఁగా “అరుదెంచు” అరుగుదెంచు” ఇత్యాదులయ్యె “ఏ తెంచు” ఇట ఏనుధాతుగువర్ణములోపింపఁగా, తెంచుధాతుతకారము, ఏకారముకంటెఁ బరమైనది (ఉకారముమీఁది తకారమునకెదకారమువచ్చును) కాన దకారము రాలేదు. క| కృష్ణమృగాడినగరునరు| ణోష్ణద్యుతి తేజఃబంకజోద్భవనదృశుం| గృష్ణద్వైపానునగత| తృష్ణామయుఁ కాంచిరరుగుదెంచు మహాత్ముఁ|| భార ఆది ౭ ఆ. ౧|| చంపకాపురంబున కరుదెంచునారు|| జై. ౪ ఆ. “అరుగుదెంచు” అను దానికి స్వార్థమందును బ్రయోగవైరశ్యము కానిపించెడిని. గీ|| హంసకేతనుపాలికి నరుగుదేర” జై. ఆ ౪ ఆ. (అరుగుదేర - పోవఁగా) “పరాశర నందనుండేగుదెంచె” (నచ్చె) ఏనుధాతువుకంటెఁ గూడ స్వార్థమునఁదెంచు కానంబడి యెడి చ|| ఈ| యహితుల వెల్లడించి సవనాశ్వముతోఁ బురికేగుదంచు| మృగౌప తిఁగాంచి యీతనిక్రమం బపుడేమని విన్నవించెదఁ|| (పోయి) మ|| అరదండెక్కి-ప్రహేదమేర్పడఁగనయ్యక్రూరుడే తెంచుచు|| వి. పు. ౭ ఆ “చనుదెంచు” నరుపోవు అనునర్థంబునఁబ్రయోగంబుగలదు|| ౧|| ధర్మజవాసుదేవులచేత ననుష్ఠాతుండై హస్తీపు బును నిర్ణమించి నిరర్థశప్రయాణంబులసపుత్రపౌత్రుండై చనుదెంచి కతిపయవాసరంబు కు, పావనికాంచె|| జై. ౨ఆ.

112 సూ— అయ్యదిపరంబగునపుడు చువర్ణంబులోపించు.

చొచ్చు - - చొత్తెంచు|| పుచ్చు - పుత్తెంచు || తోఁచు - తోఁతెంచు.

వ్యా—స్వార్థమును, ఆగమనార్థమును స్ఫురించుచుండ విధింపఁబడి యుభయ విధంబుగానున్న పూర్వోక్త తెంచుధాతువు పరమయినపుడు ముఖ్యధాతువుయొక్కతుది చువర్ణంబు లోపించును “చొత్తెంచు” ఇట “చొచ్చు + తెంచు” ఇట్లుండఁ బ్రకృత

సూత్రంబున నుకారాంతచకారద్వయంబునకు లోపమురాఁగా నాద్యక్షరశేషంబైన చొకారంబుమీఁది తకారంబునకు “నెత్తటి” (నెఱ + టటి) ఇత్యాదిశబ్దంబులయందుం బలె ద్విత్వంబై “చొత్తెంచు” అనురూపంబగును. ఇట్లే “పుత్తెంచు” ఊహించునది. సంధి. పరి. 3౯ వ సూత్రముచేతనే “చొత్తెంచు” “పుత్తెంచు” ఇత్యాదులందుఁ దకారద్విత్వంబువోలె నాద్యక్షరశేషంబై చుద్విత్వంబునకు లోపంబగునుం గానఁ బ్ర కృతచువర్ణలోపవిధాయకసూత్రంబు క్రియాపరిచ్ఛేదమందు ననవసరమని యందురేని య ట్లనవలగు నడతెంచు (నడచు + తెంచు) పఱతెంచు (పఱచు + తెంచు) ఇత్యాదులం దు నాద్యక్షరశేషత్వంబు గానుండ ముఖ్యధాతువుల తుదివర్ణమే లోపించుటకై సూ త్రారంభం బనశ్యకర్తవ్యంబు. ఈసూత్రంబు లేనిచో “చొత్తెంచు” వోలె (నడచు + తెంచు) “నత్తెంచు” ఇత్యాద్యనిష్ఠరూపంబులు సంధి. పరి. 39 సూత్రమునఁ గావలసి వచ్చును. తద్దోషనివారణార్థమై దీనికిఁ జారితార్థ్యంబు గలదని తెలిసికొనందగు.

113 సూ—అద్దానికి ముత్తుఁరంబగునపుడు తే తేరులగు.

అగుదేఁడు - అగుదేరఁడు - అగుదెమ్ము - అగుదేరుము.

వ్యా—పైనింజెప్పిన యుభయవిధార్థకతెంచుధాతువునకును, ముజ్జును, జీత్తును, పరగబగునపుడు ‘తే’ అనునదియు, ‘తేరు’ అన్నదియు పర్యాయంబుగా సర్వాదేశంబు లగును. వ్యతిరేకార్థమునఁ బ్రథమపురుషేకవచనవివక్షయందు లజివర్ణకంబునకు నెనిమిద వసూత్ర [క్రి. గూ-పరి] మున డుజ్వర్ణకమురాఁగా “అగుదెంచు + డు” అనియుండు జీతైనలజివర్ణకముముత్తుశబ్దార్థములో నంతర్భూతము గావున నియ్యది పరమగుచుండఁ గాఁ దెంచునకుఁదేశబ్దము సర్వాదేశమయి “అగుదేఁడు” అనురూపంబు సిద్ధించు. ఈడు జుజీత్తు కావున బిందుపూర్వకంబగు. ‘తే’ అను దీర్ఘంబుకంటఁ బరమైనందున నరసు న్న యేకాని నెఱసున్న యుండదు. క్రి. పరి ౬౦ సూత్రములోని ముజ్జుశబ్దముచేతను మధ్యనుపురుష బహువచనడుజ్జే గ్రహింపఁబడినందున వ్యతిరేకార్థకలజివర్ణస్థానీయ మైన యీప్రథమపురుషేకవచన డుజ్జపరంబగుచోఁ బూర్వోక్త సూత్రముచేతను హ్రస్వంబు రాదు క॥ పదియే నేఁడులబాలుని| సదమలగుణుఁగాకపక్షసంయుతునేని| ట్లద యతఁబుత్తేజాలను| సదయుఁడనగు భామువలన సంయమివర్యా॥ భాస్క, గా.

‘అగుదేరఁడు’ ఇటఁ బక్షుంబునఁ దేర్పాదేశము. ‘అగుదెమ్ము’ ఇటలూఁకాభ్యుదయముపురుషేకవచనము. మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు తెంచునకు, తేశబాదేశమయి అగుదే + ము’ అనియుండఁగా క్రి. పరి. ౬౦ వ సూత్రమున ధాతువునకు ప్రాప్తంబును, మువర్ణకంబునకు ద్విత్వమును గలిగి ‘అగుదెమ్ము’ అనియయ్యె. పక్షుంబునఁ దేర్పాదేశమయి “అగుదేరుము” అగును, ‘అగుదెమ్ము’ నకుబహువచనరూపంబు ‘అగుదెండు’ అనియుండు. మధ్యమడుజుపరమగుచో ‘దే’ శబ్దంబునకు హ్రస్వము గలిగి డుజుజ్జి తేనందున [అగు] దెండు అని పూర్ణబిందువేయగును. ఇక, అట, చుడు అనుశబ్దములందక్కనుడి తొలి ప్రాప్తముమీఁద నరసున్నయుండదన్ననియమంబున నిట నర్థబిందువు రాదు. కా॥ అన్నా లక్ష్మణనిన్నఁ బూర్ణనిధి నే నజ్ఞాననైపక్కితి | న్నన్నా పాపముపచ్చి మట్టు కొనియెన్నాపాలిదైవంబవై | యిన్నీచుం బరిమార్ప వేగబలతేవే నన్న రక్షింపుమి | యన్నంగ్రుక్కునఁజేరవేయరుగవేయత్యుగ్రశీఘ్రం బునన్ || భాస్క. రా.

✓ 114 సూ—భూతంబున లజికి లిడంతరంబగు నగుధాతువువను ప్రయుక్తంబగు.

వాఁడురాఁడయ్యెను - వారురారయిరి - అదిరాదయ్యెను - అవిరావయ్యెను || నీవురావయితివి - మీరురారయితిరి || నేనురానయితిని - మేమురామయితిమి.

వ్యా—లజికి = వ్యతిరేకార్థకప్రత్యయాంతధాతువునకు, భూతంబున = భూతార్థమందు లిడంతంబగునగుధాతువు = భూతార్థకప్రత్యయాంతమయిన యగుధాతువు, అనుప్రయుక్తంబగు = [వ్యతిరేకార్థకక్రియను] అనుసరించి ప్రయోగింపఁబడును. ఉ. వాఁడు రాఁడయ్యెను. ఇట “రాఁడు” అన్నది వ్యతిరేకార్థకమైన లజిప్రత్యయాంతరూపము. “అయ్యెను” అనునది భూతార్థకమయిన యగుధాతువు రూపము. భూతకాలనుండలి వ్యతిరేకార్థమును బోధించుచో భూతార్థకమైన యగుధాతువు సాహాయ్యము లజిప్రత్యయాంతమునకుండవలయునని నిష్కృష్టార్థము రాఁడయ్యెను = రాలేను.

అని యర్థము. ఇట్లే తక్కినవియూహింపవలయును. క| మనలోఁ గయ్యింబేటికి| నని
ధర్మముతుండు సెప్పెనది మీపత్తిగై| కొనఁడయ్యె రోగి పథ్యాశనమునకుం జొరనిభంగి
సంజయయెట్లుకా భా క ౧ ఆ. తే. గీ. ప్రియుఁడురాఁడాయె సత్యభామ యెడఁ
గాఁగ| నెన్నిమాయలు పన్నెనో యెటుగరాదు| గాయఁగాజొచ్చె శశిమింటనాయ
నంగుఁ| డేయఁగాజొచ్చె సఖి చక్రియేడియనఁగ|| అప్ప ౨ ఆశ్వా.

శా. రావైరాగ్యముఁ బూని నీవు కడు నిదాఁక్షిణ్యచిత్తంబునకా| రావైతేజ
విగాని యిందులకు హోరాహోరిగాఁ బోరియే|లాహాలాయముసేయఁగా బ్రదుకు నీవా
చారవంతుండవై| చావోయెక్కుడు నీయెడంగుగువాంఛకా భూసురగ్రామణీ|| మను.
3 ఆ. శా. రాఁడయ్యెకా హృదయేశుఁ డీశ్వరహభారంబెట్లు సైతుకక్షణం| బేడై
యున్నది యేటికిందడసెనో యేవిఘ్నముల్ పుట్టెనో| నేఁడేతేరబ్రయత్నమున్న
నకటా నీచేత జెప్పింపఁడె| వాఁడేరీతి నెఱింగెనో యపుడనన్వాకుచ్చి యట్లా
డఁగక|| ప్రభా. ౪ ఆ.

115 సూ— నుజ్యంతంబగుధాతువు క్రియావిశేషణంబుల
కనుప్రియుక్తంబగు నుజికి విభాషనగు.

కాను - అనునది నుజ్యంతంబగునగు ధాతువు రూపంబు.

వ్యా—క్రి. పరి. ౪౦ సూత్రముచేతను. ధాతువునకు నుజివర్ణకంబు విధింపఁ
బడియె. అగుధాతువునకు నుజివర్ణకంబు రాఁగా క్రి. పరి. ౯౧ సూత్రముచేతను కాదే
శము గలిగి 'కాను' అనురూపంబగు. ప్రకృతసూత్రమున 'కాను' అన్నది క్రియావిశే
షణంబులకు నిత్యంబుగను, నుజ్యంతమైన ధాతువునకు వికల్పముగాను జేర్పబడును.

116 సూ—దానికి హ్రస్వంబు విభాషనగు.

తెస్సగాను - తెస్సగను - న్యాయ్యముగాను - న్యాయ్యము.

గను - ఇట సరళంబునిత్యంబు || చూడఁగాను - చూడఁగను - చూ
డను - ఇట స్వత్వంబులేదు.

వ్యా—క్రి. గూ. వి. శేషణంబులకుం గాని నుజిప్రత్యయాంత ధాతువులకుం గాని
తుపంతేగ్బడిన “కాను” అనుశబ్దముయొక్క దీర్ఘమునకు ప్రాస్వయు విభాషగానగును.
ఉ. “తెస్సగాను జదివె” ఇత్యాదివాక్యంబులందు తెస్సశబ్దము ‘చదివె’ ఇత్యాదిక్రి
యలకు వి. శేషణము గాన ‘కాను’ అనునదియునుప్రయుక్తంబగును (అనుసరించిప్రయో
గింపఁబడును.) సంస్కృతభాషలో మాత్రము తత్ప్రత్యయపూర్వమిపలో మాకూలం
(అ క పా క నూ ౨౦) ఇత్యాదిస్థలంబులలో నకర్మకధాతుక్రి. గూ. వి. శేషణంబులు
సయితము ద్వితీయాంతములేయగునని భాషాపరిపాటి వి. శేషము. ఏవిభక్తియు నిరూ
పింప శక్యముకానిచో సామాన్యముగాఁ బ్రాతిపదికార్థమందు ప్రథమావిభక్తియే న్యాయ
య్యంబు గాన తెస్స, అను ప్రథమావిభక్తికంఠేఁ బరంబైన కానుశబ్ద కకారంబునకు
సంధి. ప. ౧౩ మాత్రమున నిత్యంబుగా సరళగకారంబై పైరూపము సిద్ధించె. ఆసర
శాదేశనూత్రములో బహుళగ్రహణఫలంబేమనఁగా నిట్టిక్రి. గూ. వి. శేషణస్థలంబులలో
సరశాదేశనిత్యత్వార్థమని యెఱుంగునది.

“న్యాయముగాను” వి. శేషణమైనపుడు “ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే” (అ క
పా క నూ ౨౨) అనునూత్రముచేత ద్వితీయకారముతో నుండవలయు. న్యాయము
నుండి తొలంగనిదియని యర్థము. “న్యాయముగానున్నది” యని యేకయకారముతో
బలుకుట యవిచారితరమణీయము. ఇచ్చట నేకయకారముతో నున్న న్యాయశబ్దము
వి. శేష్యమే కాని క్రియావి. శేషణము గానేరదు. కనుకనే యప్పకవి ౨వ గూ. శ్వాస
మందు నీక్షయ్యజయ్యన్యాయసాహాయ్యసాన్నాయధాయ్యపాయ్యములనికాయ్య
ముననుగ్రహ్యశబ్దముననుగియ్యలు గలవని తెలిసి ప్రాసములను నిలుపవలయు” అని
నిరూపించెను. వి. శేషణాద్యర్థవి. శేషములయందే క్షయ్యదిశబ్దంబులుయద్వయవిశిష్టంబు
లని యప్పకవిగారి తాత్పర్యముగాని యర్థాంతరమందు క్షయ, జయ, న్యాయ, ఇత్య
దులేకయకారముతో కొన్ని యుండవనికాదు. “చూడఁగాను” ఇట చూచుధాతు
వునకు కం ప నూత్రమున నుజివర్ణకంబును; ౯౧ వ నూత్రమున చూచు, నకు, చూడు

వ్యా—క్రి. పరి. కల సూత్రముచేత ఎనిమిదిపదములైన ఉన్న, కల, న, వర్ణకంబులకంటె బరమైన తచ్చబ్దవకారంబునకు లోపమువికల్పముగానగును. (ధాతుజవిశేషణంబునకు విభక్తివిధానవివక్షయందు సమా. పరి. ౯ సూత్రముచేతను తచ్చబ్దంబును ప్రయుక్తంబగునని స్మరించుకొనునది) “వండుచున్నవాడు” ఇచటనంశుధాతువుకంటె కల సూ. న, వర్తమానార్థకశత్రుమందు ఉన్న, వర్ణకంబును క్రి. పరి. ౧౪ సూ.న ధాతువునకు చువర్ణకమును సమా. పరి. ౯ సూ. న, తచ్చబ్దానుప్రయోగంబును గలిగి పైరూపంబేర్పడె. పక్షంబునఁ బ్రకృతసూత్రమున తచ్చబ్దవకారమునకు లోపంబు రాఁగా “వండుచున్న + ఆడు” అనియుండి, అకారసంధిసూత్రస్థబహుశగ్రహణంబున నిట సంది నిత్యంబైనచి “వండుచున్నాడు” అనియేరూపంబగును. కాని, వండుచున్న యాడు’ అని వైకల్పికాకారసంధిచే ననిష్టమైన రూపాంతరము చెప్పఁగూడదు. కొందఱు ప్రకృతసూత్రమునఁ దచ్చబ్దవకారంబునకు లోపంబుగలిగి “వండుచున్న + ఆడు” అనియుండ నిది యపదాదిస్వరసంధిస్థలంబుగావున అకారసంధిసూత్ర మునుబాధించి సంధి. పరి. ౧౧ సూ. న, అపదాదినిత్యసంధిరాఁగా “వండుచున్నాడు” అన్నరూ. పంబు సర్వవిధంబులకు సులభంబనియు “బాహుళకంబుచే నిటసంధినిత్యంబు” అనిన మూలకారునివచనం బతి పేశలంబనియు శంకింతురు కాని యట్లనవలగు. “వచ్చుచున్న + వాడు” అన్నదిపదద్వయఘటితంబు “వచ్చుచున్న” అన్నది యొకపదంబును “వాడు” అన్నది వేటొకపదంబునని తెలిసికొనవలయు. “వచ్చుచున్న” ఇత్యాది ధాతుజవిశేషణంబులకంటె విభక్తి యుత్పత్తి తచ్చబ్దంబుతో సమాసంబైనందున లోపించినది. కనుకనే సమాసపరిచ్ఛేదంబులోని ౯ వ సూత్రమున విభక్తివివక్షగలిగి అయ్యది లోపించినను “నాధనము” ఇత్యాదులువోలె బదచ్ఛేదకాలముందు నేకపదంబుగానే చెప్పుకొనవలయు. “వచ్చుచున్న + ఆడు” అనుచోటు పదద్వయసంధిస్థలంబుగాన నపదాదిస్వరనిత్యసంధి చెప్పఁగూడదు. అట్లు కానిచో “వచ్చిన + అది” అన్న చోటునం గూడ నపదాదిస్వరనిత్యసంధి గలిగి “వచ్చినది అన్న యొకరూపంబేయగు నుం గాని “వచ్చినయది” అన్నరూపాంతరము లేకుండవలసివచ్చు. కాన నకారసంధి సూత్రములోని బహుశగ్రహణంబుననే వచ్చుచున్నాడు. వండినాడు. వండఁగలాడు ఇత్యాదులందు నిత్యాకారసంధి యని యెఱుంగవలయు. “వండుచున్నారు” ఇత్యాదులయందుఁ దక్కిన యుదాహరణములయందుం గూడ పైరీతిగానే సూత్రప్రక్రియ.

యెంచుకొనవలయు. గీ|| తొంటిచూచి గని యిప్పుడు దోచి పొందు| సుతులు రాజ్యంబు
 నేయంగఁ జూచినారు| నాకు నీదీటు నేయింక నాటిమాత్రా లెక్కడివి ద్రోహభిష్టు
 లీదిక్కుసుమ్ము|| ఉద్యో. ౩ ఆ|| గీ|| చనునెయిమ్మాటలాడ సజ్జనులకాఁడు| పుట్టువులఁ
 తోడ నీవునుబుట్టినాఁడ| నల్లుగాక యహీనవంశాభిహత| నైపతిస్రీతవగు నన్ను నడుగ
 దగునె|| విరా. ౨ ఆ|| గీ|| అంతశౌర్యాశ్రయంబైనయట్టిమేటి| వీడునాకాహవస్పృ
 హాన్వీతధామ| కాంతిఁజూచిపోయెదనని కదలినచ్చి| నాఁడ నెఱిసూపు మదనుగుఱక
 మమ్ము|| రాఘ. ౨ ఆ|| (రామాయణార్థమందు 'వచ్చినాఁడను' అని యేకపదము భార
 తార్థమందు వచ్చి = వచ్చెంచి, నాఁడ = నాఁడే అని పదద్వయము.

118 సూ.—ధాత్వాదులకు ధాతువు లనుప్రియుక్తంబులయి
 విలక్షణార్థాభిదాయకంబులగు నీయవి శబ్దపల్లవంబులు నాఁబడు

కూరుచుండు - నిలుచుండు - పరుండు - పన్నుండు - ఆకొను
 ఈకొను - ఈయకొను - ఇయ్యకొను - రక్కొను - త్రొక్కొను -
 మేకొను - మయికొను - మేలుకొను - మేలుకను - మేలుకాంచు
 అలవడు - ఏరువడు - చొప్పడు - వెలవడు - తలపోయు - వాపో
 యు - ఆపోవు - కొంపోవు - కొనిపోవు - విజయంచేయు - కయి
 వ్రాలు - తూపోడుచు - ఇత్యాదులు - శబ్దపల్లవంబులు.

వ్యా—ధాత్వాదులకు = క్రియలుమొదలైనవానికి (అవిశబ్దముచేతను నామవాచ
 కములు గ్రహింపఁబడును) ధాతువులు = క్రియలు జరపఁబడినచో శబ్దద్వయ
 మేళనంబునకుఁ బూర్వమందున్న యర్థముకంటె నితరార్థము బోధించుచున్నవై య
 యవి వ్యాకరణపరిభాషణజేసి శబ్ద పల్లవములనఁబడు. అనఁగా ననేకశబ్దంబులనుండి
 చిగిర్చినవి (అంకురించినవి) యనిభావము. ఉదా—(౧) కూరుచుండు (కూరిచి +
 ఉండు) కేవలకూరుచు ధాతువునకుఁ క్రియపడుట యర్థము. క్రియాంతరమేళనానంతర
 మందు కూరుచుండు = ఆసీనుండగుటయని యర్థము విలక్షణమయ్యె. “నడచుచుఁ గూ
 రుచుండుచును” కాశీ ౫ ఆ. (౨) నిలుచుండు (నిలిచి + ఉండు) = నిలఁబడియుండు.

కేవలనిలుచుధాతువునకు (౧) నిలబడు ౨ (ప్రతిష్ఠితమగు (3) ఉండు (౪) శేషించు
 (౫) అడ్డపడు అనిన యనేకార్థములు గలవు క్రి గూఠంతరము మేళగించినపిమ్మట
 “నిలుచుండు” శబ్దమునకు నిలబడుట యొక్కటియే యర్థమయి తక్కుంగలయర్థములు
 స్ఫురింపవని తెలియునది. నిలుచుకబ్ధార్థమైన నిలబడుట “నిలుచుండు” అన్నధాతుమి
 శబ్దమునకు నరమే నిలిచినను తక్కిన “ప్రతిష్ఠితమగు” ఇత్యాద్యర్థము లీశబ్దమునకు
 శబ్దపల్లవత్వావస్థయందు స్ఫురింపకుండుటయే విలక్షణార్థాభిధాయకత్వమని తెలియందగి
 నది. ఇట్లే తక్కినధాతువులకును సౌకర్యంబున విలక్షణార్థబోధకత్వమూహింపవలయు
 ను. (3) పరుండు; పన్నుండు (పడి + ఉండు) (౪) ఆకొను (ఆకలి + కొను) ఉ॥
 ఆకొని యేడ్చులేజిటుతలన్నముకై తనకొంగులాగఁ బెల్లాఁటసోలుచుండెడునిజాం
 గనదుడఁ శబ్దాడఁడేనియా! చ్చాకలనావిభంగభయసంభృతగర్జనభూన్యకంబుడై వేకొనిదే
 హి యంచడుగఁజేరునె కాలినసొట్టకెప్పుడుక॥ భర్తృహరి వైం. ౨౧ ప. ఉ॥ ఎండ
 కు వానకోర్చి తనయిల్లుప్రవసేముచోటనాకయా! కొండునలంగునున్నిదురకుందటి ద
 ప్పెను డిప్పివు ట్టెనో! క్కండనయెట్లకోయినక కార్యముమట్టినచోటనేలినా! తఁడొ
 కచాయఁజూపినను చత్పరతంబని నేయుటొప్పగుక॥ విరా, ౧ ఆ. (ఇట “ఆకొందును”
 అనుదానిలో దకారంబు సున్న పైనున్నందున క్రి. పరి. ౫౯ సూత్రమున దకారంబై
 “ఆకొండు” ననియగు) (౫) ఈయకొను (ఈయ = అపేక్ష + కొను) అంగీకరించుట
 (౬) ఈకొను (౭) ఇయ్యకొను ధాతువుల రెండును వెనుకటిదాని రూపాంతరములు
 (౮) రక్కొను = రక్కొనురూపాంతరము (రేకు + కొను) ఐర్థిలుట. ఉ॥ చక్కెరవిం
 టి రాజునగచాపునితో నెదిరించి పడ్డనాఁ. డెక్కడనుండితీవు మధుఁడెక్కడనుండెను
 మందమరుతం బెక్కడనుండె సిగ్గువడరేమిపుడాతఁడెద్యుష్టరేఖయే! రక్కొనిక్రమ్ముతం
 బ్రతికిరాఁజనవర్ణయినారుగా! శశి॥ విజ. 3 ఆ॥ (౯) త్రెక్కొను (త్రెంచు + కొను)
 చంపు; ఉ॥ అక్కట తండ్రిలేనిమము నమ్మియిఁబెంచినతాత నిమ్మియిక॥ త్రెక్కొనఁ
 గాదతండు సముదీర్ణభుజుబల శౌర్యశాఖియై! యిక్కడినేనఁ జక్కడిచెనేనియఁజూతు
 నకాకధర్మమం! దక్కుటకోర్వఁబాలునునె ధర్మజాతమ్ములు క్రూరకర్ములే॥ భీష్మ 3
 ఆ. (౧౦) మేకొను (మే = శరీరము) + కొను = సమ్మతించు; ఉ॥ అక్కట కారవా
 న్యయ మహాఁజమింకెడునట్లు పుట్టినది! దొక్కరుండైనఁ గేసినసొత్ క్కె పేకొనఁడ

య్యో నజ్జానుం డెక్కటిదానచాలుచుమునిందఱదీనశేరాగ్నిఁగాల్పఁ బెం పెక్కిన
 పాండు నందనుల యేడై డొల్లయుఁ దానెలుంగరే॥ ఉద్యో ౪ ఆ
 (౧౧) మైకొను (మై + కొను) సమ్మతించు; (౧౨) మేకొను (మేలు + కొను) నిద్రఁ
 దోయు (౧౩) మేలుకను = నిద్రలేను; క॥ నానామంజులమాగధా గానధ్వను
తెసఁగమేలుకని విక్ర. ౪ ఆ. (౧౪) మేలుకొంచు “యోగనిద్రారతినొందిమేలుకొంచి
 లోకంబులు గావింపఁ నలఁప॥ భార. శాం. ౬ ఆ, (౧౫) అలనడు (అలపు = పరిశ్ర)
 మ) అభ్యాసమాగు తఁ; క॥ తలఁపఁగఁజువులకతనం దలకెక్కిన్నారయనువిధంబున
 హరిహారలమగు టనిట్టిశేర్మికఁ నలఁడితిమి నన్యతముల మైతిమి ధరణి॥
 హరి. ఉ ౮ ఆ [౧౬] ఏగ్గుడు [ఏర్పు = చక్కఁబఱచు] + పడు = తేటపడు; అతనిసే
 ర్పడనాకుఁ జెప్పవలయు” భార. ద్రో. ౫ ఆ [౧౭] చొప్పడు [చొప్పు + పడు]
 సరిపడు; ఉ॥ ఎక్కడ బోనవచ్చు గిరులేనియుఁ గాననభూములేనిదా రెక్కియుఁ
 జొచ్చియుం బగతురేడైఁగిట్టి చలంబునందల. | ల్లాక్కకతక్కరట్లయిన దుగ్గతి
 వాటిలుబోసిచ్చిపే రుక్కునబోరినక సుగతియుండె జయంబునునొండె
జొప్పడు॥ శల్య ౧ ఆ [౧౮] వెలవడు [వెలి + పడు]బయలుదేలు; క॥ నలఁడును
 ధరణీరాజ్యము॥ నలఁగఁగ సర్వంబునసహృతందైనఁ గడు॥ నలరదమయంతిఁ దోడ్కొ
 ని వెలుపడియెన శేష రాజ్యవిభవన్యతుడై॥ ఆది ౨ ఆ! [౧౯] తలపోయు [తలఁపు
 + పోయు] చింతించు; [౨౦] గాపోవు [గాయి + పోవు] ఏర్పు; క॥ అని యడుగుచుండ
 బాలిక కనునలుముచుఁ బెదవివిడిచి కటకట వాపో యెను మొగ్గవాలుచందం బున
 నడుమొగ నెత్తికొనుచుబోర్తులమిఁదక కళా ౬ ఆ [౨౧] ఆపోవు [ఆదట + పో
 వు] [౨౨] కొంపోవు (కొని + పోవు) తీసికొనిపోవు; క॥ చంపినఁజంపుము నన్నటు
కొంపోకుండినను జాలు॥ ప్రభా ౩ ఆ (౨౩) కొనిపోవు॥ వెనుకటిదాని మొదటిరూ
 పము; (౨౪) విజయంబేయు (విజయము + బేయు)వచ్చు;పోవు॥మనః తిరి విచిత్రకథా
 రసస్మృతిందడివెలుంగరాని యనుష్టా పనుయమయ్యోనభోమ! ధ్వసమిపంబునకుఁ దర
 ణియరదమువచ్చె॥ విజయంబేయుఁడు నిర్వ. ౭ ఆ. (౨౫) కైవ్రాలు (కై + వ్రాలు
 బఱగు “బలుసుఁబంతులచాయఁ గనర్పిపంకి కైవ్రాలిన రాజనంబులకు” విక్ర. ౪ ఆ.
 (౨౬) తూపోగుచు [తూ + పోగుచు] ఉమియు; “తూయనిపలుమాణు టూపిడిట”

వికృ. ౧ ఆ. ఇట్లు శబ్దపల్లనంబులు విలక్షణార్థములం దెలుపునన్న యంశంబు విశేష
 ణుపఁ గవిప్రయోగంబు లుదాహరింపఁబడియె. సంస్కృతభాషయందు శబ్దపల్లవముల
 న్న వ్యవహారమే లేదుగాని యేతద్దేశశబ్దంబులు గలవు ఉ. కా. బ్రహ్మీభవతి స్వీక
 రోతి, సత్యాపయతి, పుత్రీయతి, దుఃఖాకరోతి, ఉపవీణయతి, అనుతూలయతి, ఉప
 శ్లోకయతి, సంసర్మయతి, విరజీకరోతి ఇత్యాదులు భాషాసాదృశ్యంబు కనంపడ
 లిఖింపఁబడినవి.

119 సూ—చేదర్థయోగంబునలృట్టునకు లిట్టగు.

ఆయుషీశ్వరుండునచ్చె న్నాఫలించుఁ గార్యమూల్ || వాడుతేపు
 వచ్చెనేని నీవు కార్యంబుదొరఁకొనుము.

వ్యా—చేదర్థమనఁగా హేతుహేతుమద్భావంబు. అట్టి కార్యకారణసంబంధము
 దోచుచో భవిష్యత్కాలవాచి ధాతునకు భూతకాలరూపంబగు. ప్రథమోదాహరణ
 మందు మనీశ్వరుండువచ్చుట కారణంబు. పనులు నెఱవేఱుట కార్యంబు. కావునఁ
 గారణమైన మున్యాగమనమును దెలుపునట్టి వచ్చుధాతువునకు భూతకాలరూపంబు గలి
 గె. వచ్చుధాతువుపైని నాకారంబుచేదర్థప్రతీతిం దెలుపునని యెఱుంగునది. రెండవయు
 దాహరణయందు (తేపు) వచ్చుటకారణంబు. పని మొదలుపెట్టుట కార్యంబు. వాడు
 వచ్చినంగాని కార్యమారంభింపవలదని భావము. వచ్చుధాతువునకు చేదర్థవాచకంబైన
 యేనిశబ్దముతో సంబంధమున్నందునఁ గార్యప్రారంభకారణంబైన వచ్చుధాతువునకు
 భూతరూపంబు గలిగెనని తెలియఁదగినది.

గీ|| ఎట్టియపరాధమొనరించెనేని తల్లి | కొడుకుశపియింప దిబ్బంగిఁ గ్రూరబుద్ధి |

నతివసత్యంబుఁ జెప్పుమెన్వతెవు నీవు | నావుడునుశాపభీతి నన్నలిననేత్ర||
 కాశీఖండము.

ఉ. మాయలునిండ్రజాలములు మాధవుడిందును గొన్నిపన్నినం

భాయురజ్జుతెప్పుడునవారణ నీవెఱులాడితేనియున్

త్రోదాహరణముగ నీరీతిగా వాక్యమిచ్చినచో సుననముగా నుండను. క॥ తనయులు
దానష్పదు తజ్జనకుం డరుదెంచి చూచుజనులకు ననుభా! వనిరూఢిమానితానం ।
తనవోత్ససముగ నొనర్చె దత్పరిణయముక॥ రాఘ. ౨౨. దృష్టద్యుమ్నాదిపుత్రు
లను, ద్రిపనుండు తానును, ఆద్రౌపదీనానామొనర్చెనని యన్వయము. ఇహ
గ్రియయాత్మార్థముతో సంబంధించి యేకనచనాంతముగా నున్నది గాని తనయుల
సముచ్చయమునంతేసి బహునచనాంతముగా నుండలేదు. ఇట్లనేకప్రయోగములు
భాగతాదిగ్రంథములయందున్నవి గాని గ్రంథవిస్తరణయనకు భీతిలేదు.

 (21) సూ—అగతికంబులగు భ్యాదలకిందు యోగంబులేదు.

భూ - స్ - కృ - రేకృ - లోకృ - లోచ - పచి - లప -
ఇత్యాదలకు గతివిరహితంబులగు ధాతువులకీభాషం బ్రయోగంబు
లేదు ॥ ప్రి - పరా - అప - సమ్ - అను - అవ - నిస్ - నిర్ -
దస్ - దర్ - వి - ఆజ్ - ని-అధి - అపి - అతి - సు - ఉద్ -
అభి - స్రీతి - పరి - ఉప - ఉరీప్రిభృత్యులను సాక్షాత్ప్రిభృతులును
గతिसంజ్ఞాకంబులు. ప్రాకలిగుఃదిరెందు నుపసర్గంబులునాఁబడు ॥ ప్రభ
వించు - ఆవిర్భవించు - ప్రసరించు - సంస్కరించు - భస్మీకరించు -
సాక్షాత్కరించు - అతిరేకించు - ఆలోకించు - ఆలోచించు - ప్రపం
చించు - ప్రలపించు - ఇత్యాదు లార్యప్రియోగంబుల నెఱుంగునది.

వ్యా—పైనింజూపఁబడిన ప్రాదురునదిరెండును క్రియాయోగమందు గతिसం
జ్ఞయు నుపసర్గసంజ్ఞయు గలవినుగును. మూలవాక్యంబునందు మూలప్రిభృతులకును,
సాక్షాత్ప్రిభృతులకును గతिसంజ్ఞయున్నట్లును ప్రాదులకు నుపసర్గసంజ్ఞమాత్రమే యు
న్నట్లును విభింపఁబడినరీతిని దోచుచున్నది. ఇచ్చటి యుపసర్గశబ్దంబు గతिसంజ్ఞకుం
గూడ మపలక్షణంబు; లేక యావాక్యంబునకు నీరీతిగా నన్వయించుకొనవలయు.
“ఉపసర్గంబులు నాఁబడు” అనుమూలవాక్యమందు సముచ్చయనకారంబునకుఁ బ్రశ్నే
షము నేయవలయును. “ఉపసర్గంబులు నాఁబడు” అనిపదచ్ఛేదము చెప్పికొనందగు

ఉపసర్గంబులును = ఉపసర్గసంజ్ఞ గలవియును సమచ్ఛయముచేతను నూరీప్రభృతులకును సాక్షాత్ప్రభృతులకును ముందుగాఁ జెప్పఁబడినగతి సంజ్ఞ యిటు ననువర్తించి ప్రాదులకు గత్యుపసర్గసంజ్ఞలు రెండునుగలవియని యర్థమగును. అట్టియర్థమే కానిచో నూత్రంబున గతिसంజ్ఞాశబ్దంబులచేతం బురస్కరింపఁబడని 'భూ, ప్రభృతిధాతువులకీ తెలుండు నందుఁ బ్రయోగంబు లేనన్నంగునఁ బ్రాదులకు గతి సంజ్ఞ లేమింజేసి ప్రసరించు ఆలోచించు ఇత్యాదిప్రయోగంబులు తెలుంగున లేకపోవలసినదగును. కాన ధాన్యపలాలన్యాయంబున నిటు నుపసర్గసంజ్ఞ వక్కాణింపఁబడదని గాని గతिसంజ్ఞయే ముఖ్యంబు "ఆవిర్భవించు" "ఆవిక్" అన్న శబ్దంబూరీప్రభృతులలోనిది గతिसంజ్ఞగలిగి ప్రయోగార్హంబయ్యె. "భస్మీకరించు" ఇటు భస్మశబ్దంబూరీ ప్రభృత్యాదులలో లేనందున గతिसంజ్ఞ లేకున్నను చివ్విప్రత్యయంతము గావున "ఊర్జానిచ్చిడానశ్చ" అనునూత్రంబున గతिसంజ్ఞ గలిగి ప్రయోగ యోగ్యంబయ్యె. ఇట్లు స్వీకరించు, బ్రహ్మీభవించు. ఏకీభవించు, ఇత్యాదులు తెలియందగు. "సాక్షాత్కరించు" ఇట్లు నమశ్శబ్దము సాక్షాత్ప్రభృతులలోనిది గాన గతिसంజ్ఞ గలిగి "నమస్కరించు" అయ్యె. విసర్గస్థలంబున గతి సంజ్ఞ లేనందున "నమఃకరించు" అని కాదు. సాక్షాత్ప్రభృతులకృతిగణంబగుటంజేసి ధిక్, హుం. ఘీం ఇత్యాదిశబ్దములతో ధిక్కరించు, హుంకరించు, ఘీంకరించు, ఇత్యాదులు గృహీతంబులయ్యె. మనశ్శబ్దంబు నమశ్శబ్దవ్యుత్క్రమంబే కావున నమస్కరించు అన్నట్లు 'మనస్కరించు' అని ప్రమాదంబున లోమలు ప్రయోగింతురు. కొందఱ తాధునికులు జంకకుకశంకులేని కవులు శుశ్రూషిండు' ఇత్యాదులు ప్రయోగిండుమన్నారు. అయ్యది సకశంకప్రయోగంబులు. "ఆర్యప్రయోగంబుల నలుండునది" యన్నమూల సవనంబునకుఁ దాత్పర్యమేమనఁగా నవిధానముతో వినుండు ఈనూత్రస్థవయిన యగతికశబ్దంబునకు నేక శేషము గాని లేక యావృత్తిగాని చేయవలయు; ఇపుడు గతिसంజ్ఞాశబ్ద విరహితములయిన భ్వాదులకు నిందుఁ బ్రయోగంబు లేనన్నయుక యర్థమే కాక యగతికంబును అవఁగా నశరశకంబును = కవిప్రయోగశరశములుకాని భ్వాదులకు నీ భావ ముందుఁ బ్రయోగంబులేనన్నయర్థాంతరమును నగును కవిప్రయోగములుండెనేని గతिसంజ్ఞాశబ్దగహితంబులైనను సాధువులవిద్వితీ మూర్ధతాత్పర్యము. కనుక నేజయించు, ఈక్షించు, భ్రమించు, స్మరించు, హరించు, బోధించు, రక్షించు ఇత్యాదులు లక్ష్యంబులయ్యె. నిజయించు, పరాజయించు, అతీక్షించు, దుర్భ్రమించు, ఇత్యాదులు

సగతికములయినను గవిప్రయోగా భావంబునంజేసి దుర్గతికములయ్యెనని సూత్రకారుని తాత్పర్యము సత్, అలం, పురః, తిరః, ఇత్యాదిశబ్దంబులకు విశేషసూత్రంబుల సంస్కృతవ్యాకరణంబున గతిసంజ్ఞ విధింపఁబడినందున సత్కరించు, అలంకరించు, పురస్కరించు, తిరస్కరించు, ఇత్యాదులార్యసమ్మతములైనవి యని తెలియంబును.

122 సూ— వలయాదిక్రియలకుం గర్తయగు భావంబునందు నుజీయగు..

వలయాది క్రియలకుం గర్తభూత క్రియావృత్తియగు ధాతువునకు నుజీవర్ణకంబగు || వాఁడుచూడవలయు - వారలుచూడఁగా వలయు - నీవుచూడవలయు - మీరుచూడవలయు - నేనుజూడవలయు - మేముచూడవలయు || మనముచూడవలయు - వలయును - వలదు - కూడును - కూడదు - చెల్లును - చెల్లదు - తగును - తగదు - ఇత్యాదులు వలయాదులు.

వ్యా—వలయు, వలదు మొదలైన యాక్రిందిగణములోని ధాతువులకుఁ గ్రియ యేకర్తగానున్నచో నట్టి క్రియవాచకశబ్దంబునకు నుజీవర్ణకంబగును. పూర్వమందుఁ డుగుర్థభావలక్షణార్థములయందు రం సూత్రముననుజీవర్ణకము విధింపఁబడినది ఇపుడో క్రియకుఁ గర్తృత్వార్థమందు నుజీవర్ణకము విధింపఁబడ్డది యని భేదము తెలిసికొనవలయు (౧) జాతి (౨) వ్యక్తి (౩) సంఖ్యా (౪) కాల (౫) కారకంబులైదును ధాతువునకే యర్థములనియు, దీనిమీఁది ప్రత్యయము తాదృశార్థస్ఫుటీకరణములో సహాయమగుననియు (ద్యోతకము) క్రి. పరి. ౨ సూత్రము వివరించుతఱిని జెప్పఁబడియో. కావున ధాతువునకు సహజార్థమైన కర్తృత్వమును నుజీవర్ణకంబు స్ఫుటీకరించునని (ద్యోతకమని) తెలియంబగినది.

ఉ—‘వాఁడు చూడవలయు’ అన్న వాక్యంబునకు వాఁడు చూడుట యావశ్యమని యర్థము. “వాఁడు” అన్న శబ్దము మానుధాతువునకుఁ గర్తగా నన్వయించును

చూడకొ' అనునది వలయుధాతువునకుఁ గర్తగా సంబంధించునని యెఱుంగునది. ఇట్లు
 'వారలు చూడగావలయు, ఇత్యాదివాక్యములయందు 'వారలు' అన్న బహువచనాంత
 ము చూమధాతువుతోడను' చూమధాతువు కర్తగావలయు ధాతువుతోడను నన్వయిం
 చును గావున వలయుధాతువు సదా యేకవచనాంతముగానే యుండునని తెలియం
 పగు—గీ॥ నిన్న నిత్యసత్యనిరతుఁగా నెఱిఁగి యిక్కార్యమునకు నలనుగలుగుటెఱిఁగి
 పనుపవలసె మాతభావమపేక్షించి । దేవహితము దీని దీర్చవలయు॥ ఆదిత్య॥క॥ అస
 నది యట్టివదైవము । దగనిచ్చినయవ్వరంబుదప్పునెమనకున్ । విగతభయవాసయోగ్యం
 బుగనొక్కడఁజెప్పమిపుడ పోవఁగవలయున్॥ విరా ౧ ఆ॥ గీ॥ వలదుకుక్కలవిడువంగ
 వలవదేయ । నడిచి మొలపిడియమ్మునఁ బొడువవచ్చు । బంకమునగొరిజచిగఁబడి పశుప
 లేవు । మన్నులివ్వేళ లేగటిమన్నులందు॥ మను ౪ ఆ. వచ్చుధాతువువలయుదులలోనిదని
 తెలియందగినది. కనుకనే యీపద్యములోని సాకునశబ్దము 'వచ్చు' నకుఁ గర్తయైనది
 ఇట్లు చను. అనుఇత్యాదులు గీ॥ చనునె? యిమ్మాబలాడ సజ్జనులకాడు॥ పుట్టువుల
 తోడ నీవును బాట్టి నాడఁనట్లుగాక యహీనవంశాభిజాత । నై ప్రతివ్రతనను నన్న
 నడుగఁ దగునె॥ విరా ౨ఆ॥ గీ॥ భర్మదేవత నీమసత్కర్మమునకు । మెచ్చి యెంతయుఁ
 బ్రీతిమై నిచ్చినట్టి । పరముగలుగంగ మన మేమివర్తనమున । నెచటనుండిన నొరులకు నెఱుఁ
 గనగునె? విరా ౧ ఆ॥ (మూలము) సకర్మకంబునకుస్వరూపప్రేరణార్థంబులు శెంతును
 గొనుపడ్వనుబంధంబులం దొక్కొక్కటితోడ శెంఱితోడం గూడుచోనగునవి గూఱుం
 గూడ రూపంబు లెరిమివయ్యె । వాని సారది నుదాహరించెద.

(ప్రస్తుతాన్వృత్తి యందు)

కర్తృత్వము.

మైత్రిఁడు - వంటకమును-వండెను

ఆత్మనేషదకర్తృత్వము.

మైత్రిఁడు - వంటకమును - వండుకొనియెను

కర్మార్థకము.

మైత్రినిచేత - వంటకము - వండఁబడియెను

ఆత్మనేపదకర్మార్థకము.

మైత్రినిచేత - వంటకము - వండుకొనఁబడియెను

ప్రేరణకర్మార్థకము.

చైత్రిఁడు - మైత్రినిచేత - వంటకమును - పండించెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము.

చైత్రిఁడు - మైత్రినిచేత - వంటకమును - పండిచుకొనియెను

ప్రేరణకర్మార్థకము.

చైత్రినిచేత - మైత్రినిచేత - వంటకము - పండింపఁబడియెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్మార్థకము.

చైత్రినిచేత - మైత్రినిచేత - వంటకము-పండించుకొనఁబడియెను.

వ్యా. సకర్మకమైన వండుధాతువునకు స్వరూపార్థమందు నాలుగురూపములు

నిరూపింపబడును,

స్వరూపార్థకరూపము. పండిను

(౧)

అనఁగా ప్రేరణార్థములేనిది

ఆత్మనేపదార్థమందుఁ గొన్వనుబంధ ముక్కటియే

చేర్పఁగా.....వండుకొనియె

(౨)

కర్మార్థవిపక్షయందుఁ బడవునుబంధం బొక్కటియే

చేర్పఁగా.....వండఁబడియెను

(౩)

వండును గూడుచో అనఁగా

ఆత్మనే పదకర్మార్థము లుభయంబును వివక్షింపఁబ

డఁగా.....వండుకొనఁబడియెను

(౪)

ఇట్లు స్వరూపార్థకరూపంబునక్కఱ గొనుపడుశబ్దంబులలో నేకై క శబ్దసంఘటన చేతను, సుభయశబ్దసంఘటనచేతను మూడురూపంబులగు.

ఇంకను సకర్మకమైననండుభాతువునకే ప్రేరణార్థమందు నాలుగురూపంబులును జూపబడును.

ప్రేరణార్థకరూపము నందించెను.

(౧)

ఆత్మనేపరార్థమందుఁ గొన్వనుబంధ మొక్కటియే
చేర్పఁగా.....నందించుకొనియెను.

కర్తార్థవివక్షయందుఁ బద్వనుబంధం బొక్కటియే
చేర్పఁగా.....నందింపఁబడియెను.

ఆత్మనేపరకర్తార్థము సుభయంబును వివక్షింపఁబ
డఁగా.....నందించుకొనఁబడియెను.

ఇట్లు స్వరూపార్థకము (నందెను) ప్రేరణార్థరూపము (నందించెను;) అన్నవి
గాక తక్కినవి గొనుపడుశబ్దంబులు పర్యాయముగా ఘటనచేతను యోగపద్యముగా
ఘటనచేతను ౬ రూపంబులగు.

స్వరూప ప్రేరణార్థకరూపంబులు రెండును గూడఁగా నన్నియు నెనిమిదిరూ
పంబులు పైనిం జూపినవిధంబునఁ దెలియందగు.

(౫౨ నూ—చే, కొనుభాతువును ౪౩ నూ—చే, పడుజేయుఁ జేర్పఁబడును)

123 నూ—గతిబుద్ధి, ప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్మాకర్మకంబుల కప్రే
రణంబునం గర్తయగునది ప్రేరణంబునం గర్మంబగు.

పొందుమొదలయినవి గత్యర్థకంబులు ॥ తెలియుమొదలయినవి
బుద్ధ్యర్థకంబులు ॥ తినుమొదలయినవి ప్రత్యవసానార్థకంబులు ॥ విను -
చెప్పు - చదువు - మొదలయినవి శబ్దకర్మకంబులు ॥ అకర్మకంబులు

సృష్టిద్ధంబులు || మైత్రుండు గ్రామంబుంబొందెను - మైత్రుండు - మై
త్రుని గ్రామంబుంబొందించెను || లాఠిచోసహిత మిక్కార్యంబు
గానంబడియెడి || మైత్రుండు పుడమి నేలెను - మైత్రుండు మైత్రుని
బుడమి నేలించెను.

శ్లో—“యేగత్యర్థకాః, తేప్రాప్త్యర్థకాః” (గమనార్థకధాతువులుపొం
దుట యన్న యర్థమిచ్చును) అని వైయాకరణుల సమ్మతియున్నందునఁ బొందు
మొదలైనవి శేఖరాది గ్రంథకర్తలమతంబున “సుఖింప్రాప్తః” ఇత్యాదులం
దుం గాక తక్కినచోట్ల గమనములేక తమయర్థము సంభవింపనందున గత్యర్థ
కములు|| ప్రత్యనసానంబు = భక్షణంబు|| శబ్దము కర్మకారకంబుగాఁ గల ధాతు
వులు శబ్దకర్మంబులు నాఁబడు|| మాటను వినెను. పాఠమును జెప్పెను ఇత్యాదివా
క్యములందు కర్మార్థక ద్వితీయాంతములైన మాటయు పాఠమును అక్షరరూపమైన
ధ్వనులే కాన, విను-చెప్పు ఇత్యాదులు శబ్దకర్మంబులయ్యె. అకర్మకధాతువులుసంస్కృ
తవ్యాకరణవ్యాఖ్యాతలు శ్లోకంబున సంగ్రహముగాఁ జెప్పియుండిరి. వాని నిందుం
బొందుఁబఱచుచున్నాను|| శ్లో|| (౧) వృద్ధి (౨) త్తయ (౩) భయ (౪) జీవిత (౫)
వరణం (౬) లజ్జా (౭) పతా (౮) స్థితి (౯) జాగరణం (౧౦) శయన (౧౧) క్రీడా
(౧౨) రుచి (౧౩) నీప్త్యర్థం ధాతుగణం తమకర్మకమహుః|| పరిలుట, క్షీణించుట,
భీతిలుట, జీవించుట, చచ్చుట, లజ్జించుట, ఉండుట, నిలుచుట, మేల్కొనుట,
శయనించుట, క్రీడించుట, రుచించుట, ప్రకాశించుటయీ యర్థములుగలధాతువులకర్మకంబు
లగునని యర్థము. నూత్నార్థము—గత్యర్థకాది పూర్వోక్త ధాతువుల ప్రయోగంబులోఁ
జేరణార్థము లేనియపుడు కర్తయైనది జేరణార్థసమావేశమందుఁ గర్మంబగును.
“ఉ. మైత్రుండు గ్రామంబుం బొందెను” ఇట్లఁ బొందుధాతువునకు స్వరూపార్థము
ఈదశయఁగు మైత్రుండు గర్తయైనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. “మైత్రుండు మైత్రుని
గ్రామంబుం బొందించెను” ఇట్లఁ బొందుధాతువునకు లెచన నూత్నమునఁ జేరణార్థ
మందించుకర్తయ్యె. కానఁ జేరణంబులేని పూర్వవాక్యంబులోఁ గర్తయైన మైత్రుం
డు జేరణంబుగల యీవాక్యంబులోఁ బ్రకృతనూత్నత్వంబునఁ గర్మచైవంబునఁగదా
యక మైత్రుశబ్దము ద్వితీయాంతమయినది.

ఇటు నీనూత్రిము లేకుండనే మైత్రాదులుకర్మంబులై ద్వితీయనొందునని యిట్లు శంకింతురు. ఉదా—“చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుం బొందఁగాఁ బ్రేరేచెను” ఈవాక్యంబులోఁ బ్రేరేమధాతువు సకర్మకంబు గాన నీధాత్వర్థంబునకు మైత్రుండు కర్మకంటై కార. పరి. ౨వ నూత్రిమున మైత్రీశబ్దము ద్వితీయాంతసగుట కరతలామలకంబుగాఁ గానిపించెడిని. కాన “ప్రేరేమ” నకు నీవాక్యంబులో మైత్రుండు గర్మకంటై నట్టలే, చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుం బొందించెను॥ అన్నవాక్యములో సహితము ప్రేరేమధాతువునకుఁ బర్యాయశబ్దంబై సామధాతువుకంటెఁ బ్రేరణార్థకమైన యిందుగాగమంబున్నందునఁ బూర్వవాక్యంబునందుం బలె నిటను మైత్రుండు కర్మకంట బగుట న్యాయసిద్ధంబగుచుండఁ బిష్టపేషణంబుగా నీనూత్రారంభ మావశ్యకంబని వక్కాణిండుచున్నారు. అదియుక్తంబ; కాని దేవదత్తుండు అన్నమును వండుటకై యజ్ఞదత్తునిం ప్రేరేచెను. అన్నవాక్యమందుగూడఁ బూర్వవాక్యమందు మైత్రుండు నోటె నిట యజ్ఞదత్తుండు “ప్రేరేమ” నకుఁ గర్మకంటై నందునఁ ప్రేరణేంచుగాఁ మాంతమైన పొందించుధాతువునకు మైత్రుండు గర్మకంటై “చైత్రుండు మైత్రునిం గ్రామంబుంబొందించెను” అన్నట్టలే యిటఁ ప్రేరణేంచు గాగమాంతమావండించు ధాతువు నకు యజ్ఞదత్తుండు కర్మకంటై “దేవదత్తుండు అన్నమును యజ్ఞదత్తునివండించెను (వండఁప్రేరేచెను”) అన్న యనిష్టప్రయోగంబు సంభవించును. కావున నీనూత్రారంభ మావశ్యకంబు. పెనింజూపినవిధంబునఁ బ్రకృతనూత్ర మక్కరలేకయే యెల్లెడలను ప్రేరణేంచుగాగమాంతస్థలంబులలోఁ గర్త కర్మకంటబగుచున్నందున “ప్రాప్తై సత్యారభ్య మాణో విధినితాయమాయ భవతి” [ప్రాప్తించుచుండఁగాఁ జేయంబడిన నూత్రము నియమముకై యగును) అన్న న్యాయంబున నిపుడీనూత్రము నియమార్థమగును. “గత్యర్థకాదిధాతువులే ప్రేరణేంచుక్కుగలవియైనపుడు కర్త గర్మకంటబగును గాని తక్కినధాతువులు ప్రేరణేంచుక్కుగలవియైనను గర్తకర్మకంటబుగాదు” అనిన నియమంబీ నూత్రమున్నచో నేర్పడును. ఇపుడు వండు మొదలయిన తక్కినధాతువులు ప్రేరణేంచుక్కుగలవియైనను యజ్ఞదత్తుండు కర్మకంటబుగాక కర్తగానే యుండి యాఖ్యాతముచేతఁ జెప్పబడనందున విభక్త్యంతమైన క్రియచేత ప్రథమాంతార్థమై దేవదత్తుండే యాకాశ్శీతుండే యజ్ఞదత్తుండబు గానందున] కార. పరి. ౩ నూత్రంబున పనభిహితుండైన

యజ్ఞదత్తునిం డెలుపునట్టి యజ్ఞదత్త శబ్దంబుకంటె దృతీయావిభక్తి గలిగి "దేవదత్తుడు
 యజ్ఞదత్తునిచే వండించెను" అనిన ప్రయోగమగునని యెఱుంగునది. ఈసూత్రము
 నియమాగ్రమని సంస్కృతవ్యాకరణ వ్యాఖ్యానములలోను నహోబల పండితీయము
 లోను వ్రాయబడినది. సంస్కృతవ్యాకరణంబులో దీనిమాతృకసూత్రమునొద్ద నైదు
 విధములైన ధాతువులను ప్రేరణార్థకములైనపు డైదుదాహరణంబులను స్పష్టగ్రమీ
 శ్లోకంబునం జూపబడినవి. శ్లో॥ శత్రూనగమయత్స్వర్గం వేదార్థం స్వానవేద
 యత్ | ఆశయాచ్ఛామృతం దేవాశ్వేదమధ్యాపయద్విధిం | ఆసయత్సలేపృథ్వీం యస్స
 మేశ్రీహరిగణతిః॥ దీనికిఁ బ్రతిబింబంబుగాఁ బద్యంబొనర్చి యదాహరణపంచకంబు
 నూపంబడును. క॥ అరులం బొందించెను సురపురి; స్వీయుల శ్రుతులయర్థమును నెఱిఁ
 గించెన్; సురలం ద్రావించెనుగన్; సరసీజాననుని శ్రుతులఁ జదివించె; వసుం
 దరనీటనుంచె నేశ్రీ హరి; నూతఁడు నాకు శరణమనలక్ష్యములౌ॥ చ॥ నునుజగురాకు
 మేయతటి నోరి కెలగులఁ దేటికుట్టినన్ | ననరుహశాఖలం గునకువర్షనిఁ బాటుపికాం
 గనంబికం | బనునయమొప్పమాన్పుగతి నాత్మముఖంబు ముఖంబుఁగూర్చిచుం | బనమొన
 రించెసందు సుడిమాయలుగా మగనారికృత్యముల్॥ వను. 3 ఆ. ఇటఁ గూడుధాతు
 వు సొండుధాతువునకుఁ బర్యాయము. క్రి. పరి. ౮౦ సూత్రమున కూడించు కూర్చు
 టలు ప్రేరణరూపంబులు. [పురుషపికంబుతనమోమును (భార్య) మోమునుగూడునట్లు
 చేసి అనిర్వికర్మకము]న॥ కపటపునిద్రవోవుతఱిఁ గౌగిటనానుచు మోవిమోవిజేరుపు
 చును గొన్నిరాత్రులు నరుందనియించె లతాంగియంతఁ దా త్కపటముగాంచయుం
 గననికైవడి నట్ల యొనర్చె గొన్నిరే లపుడతఁడాపలేక నగవల్లనతానును నవ్వె వేడ్క
 తోన్॥ కళా ౭ ఆ॥

(మోవిని మోవిని జేరునట్లు చేయుచును)

స॥ అవిచారంబని పల్కనోడుదుము ధర్మాభిజ్ఞ నీయగ్రసం ! భవుడశ్యున్నత
 శక్తియుక్తుడు వహీభారప్రగల్భుండు భా । గణవదౌహిత్రుడు పాత్రుడీయగుడు
 లోకఖ్యాతుడొండంగనీ భువనేశత్యభరంబుఁ బూన్పదనునేపూరున్ జఘన్యాత్మజాన్॥

భార, ఆది. 3 ఆ "జడభృపూనన్" భార, శా. ౨౨. ఇత్యాదిసలంబులలోఁ బూ

భాతువునకుఁ బొందుట, ధరించుట, యనునర్థములు సందర్భసంబున నున్నందుననిచ్చుటను 'బూను' నకు పొందుట యర్థము చెప్పవలయు. అందున పొందించుట యర్థమిచ్చునట్టి ప్రకృతపద్యములోని ప్రేరణార్థకపూన్పు భాతువు సమావేశంబునఁ బూనుండు గర్మంబగును. వహించుటయర్థము చెప్పకొన్నచో "నీవహోర్న" అనువా-చే ప్రేరణార్థకణిజంతవహాభాతుసమావేశమందుఁ గర్తృకుఁ గర్మత్వనిషేధమున్నందుననిచ్చుటనుబూనువు కర్మంబుగాక కర్తయై యనభిహితుఁడైనందున (విభక్త్యంతక్రియచే నాకాంక్షితుఁడు కానందున) కార. పరి. 3 సూత్రముచేతఁ ద్వతీయావిభక్తివచ్చి "పూరుచే" అని ప్రయోగింపవలసివచ్చును. పూనునకాదివర్ణలోపము రాఁగా నూనునకు ధరించు ఇత్యాద్యర్థములు శబ్దరత్నాకరమందు॥ ఈప్రయోగంబు ప్రామాదికంబని చెప్పవలసివచ్చునుకాని నిట సందర్భసంబునఁ బూన్పునకుఁ బొందించుట యర్థంబని యూహించునది "భీష్ముండు ధర్మజునకు ధర్మంబుల వినిపించెన్"; జనని పుత్రునకు నన్నమును దినిపించెన్" ఇత్యాది ప్రయోగంబులు కార. పరి. ౨౧ సూత్రమునను, లేక "అన్యస్యాః క్వచిద్భవే చ్చాన్యా" అన్న నన్నయభట్టియ సూత్రమునను గర్మార్థమందు ధర్మజు, పుత్రశబ్దముల కంటె షష్ఠివచ్చి సాధువులయినవని తెలియందగు. అథవా "కన్వాదియోగంబునం బ్రయోజ్యకర్తకు షష్ఠినిత్యంబుగానగు॥ అనినసూత్రంబున నిచ్చట విను, తినుల సమావేశంబునందు "ధర్మజు, పుత్రులకు" షష్ఠియయ్యె.

124 సూ — అనభిహితకర్తకాకానాకచో షష్ఠి బహుళంబుగా నగు.

రాముఁడు మిథిలంగనియె ॥ రామునకు మిథిలగనంబడియె -
రామునిచే మిథిలగనంబడియెను ॥ మైత్రుండుతత్వంబుం దెలిసెను -
చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్వంబుదెలిపెను ॥ కన్వాదియోగంబునం
బ్రయోజ్యకర్తకు షష్ఠినిత్యంబుగానగు - విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు
మిథిలం గానిపించెను - కృష్ణుండర్జునునకు విశ్వరూపంబుం జూపెను.

అకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేషద కర్మానుబంధంబులు
లేమి జేపి రూపభేదంబు లయినని యెఱుంగునది.

కర్తృర్థకము.

మైత్రిండు - మనియెను

ప్రేరణకర్తృర్థకము.

చైత్రిండు - మైత్రిని మనిచెను

ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృర్థకము

చైత్రిండు - మైత్రిని - మనుచుకొనియె

ప్రేరణకర్తృర్థకము.

చైత్రినిచేత - మైత్రిండు - మనుపడబడియె

ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృర్థకము.

చైత్రినిచేత - మైత్రిండు - మనుచుకొనబడియె

మొడియుం బ్రేరణాబునం దించుగాగమంబు గలిగినచో నకర్మకంబునకుం బండ్రొందు నకర్మకంబునకుం దొమ్మిదియు భేదంబులవి యూహించునది.

వ్యా—ఆఖ్యాతముచేత (ప్రసమాంతమైన యెవ్వఁడు, ఏది ఇత్యాదిశబ్దములకు ద్వారమున) నాకాంక్షితము కాని యట్టి కర్తకు కార. పరి. 3 నూత్రముచేత చేతవర్ణకంబు ప్రాప్తించు చుండఁగా నీసూత్రంబు దానికి బాధకంబుగా నానంభవంబడియె.

ఉదా—“రామునకు మిథిలగనంబడియె” ఇది సకర్మకమైనను నాధానువుకంటె క్రి.ప. ౪౯ నూత్రమున కర్మార్థమందుఁ బడుచేవర్ణకంబు విధింపఁబడి “రాముఁడు మిథిలంగనియె” అన్నకర్తప్రయోగవాక్యములోఁ గర్మంబైన మిథిలగనము కర్మ ప్రయోగవాక్యములో నాఖ్యాతముచేత నభిహితమైనందున (ఏదికనఁబడియె అనిప్రసమాంతకింశబ్దముచేత నాకాంక్షితమైనందున) కార. ప. ౧ నూత్రముచేత నుక్తార్థమందుఁ బ్రభుమయు కర్తయైనరాముఁడు ఆఖ్యాతముచేత నభిహితంబు కానంబున కార. పరి.

3 నూత్రము చేత తేజస్వర్ణకంబును ప్రాప్తిండుచుండగా నీనూత్రంబువే తవర్ణకంబునకు మాత్రము బాధకంటె వృష్టివచ్చి పైవిధంబుగా వాక్యంబయ్యె. ఇది బహుళంబుగానఁ బక్షంబునఁ దృతీయయు వచ్చి “రామునిచే” — అనియు ప్రయోగింపందగు. “చైత్రుండు మైత్రునకుం దత్వంబు దలి పెను” తెఱపుధాతువు తెలియుధాతువు ప్రేరణంబుగాన [బుద్ధ్యర్థకము] ౧౨3 నూత్రముచేత మైత్రుండు కర్మంబగుట ప్రాప్తిండు చుండగా నీనూత్రంబున బాధంబు బడి వృష్టివచ్చినదని యెఱుంగదగ్గది. నూత్రము లోని బహుళగ్రహణమున నొకానొకచో ద్వితీయమునగు. ఉవా. క॥ కడుదడవుని ద్రబోయితిఁ బడఁతీ! ననుఁ దెలుపవలదె బలియుఁడొకరుఁడె! క్కుడుజనమునఁబట్టిబ లం! బెడలఁగ ననుదిగిచె నాతఁడెన్వఁడు సెపుమా॥ భా. ఆర. 2 ఆ. “కన్వాదియో గంబునకొ” అన్య నూత్రంబునకుఁ దాస్పర్యమేనునఁగా సంస్కృతవ్యాకరణంబున “దృశేత్” అనువాత్తికము చేతఁ బ్రేరణార్థకమాశిజంతవృశిధాతువు సమావేశంబునఁ గర్తృకుఁగర్మత్వము విధింపఁబడి “దశేయతిహరింభక్తాకొ” (మైత్రుండు హరిసభస్తులను జూపెను; ఇది ప్రతిపదార్థాంత్రీకరణము) అని యప్రేరణంబునఁ గర్తృత్వ భక్తులు (భక్తా హరింపశ్యంతి=భక్తులు హరినిఁ జూచుచున్నారు) ఇపుడు ప్రేరణంబునఁ గర్మంబగుట యుదాహరింపఁబడియె. సంస్కృతవ్యాకరణానుసారంబుగా నాన్త్రభాషయందుం చూడ గత్యాద్యర్థకధాతువులకుఁ బ్రేరణంబునన ప్రేరణమందలి గర్త కర్మంబైన మట్టు లే దృశ్యర్థకధాతువులకుఁ గూడఁ ప్రేరణంబున నప్రేరణంబందలి కర్త కర్మంబగుట ప్రసక్తమగుచుండ నీనూత్రముచేతను సూరిగారు వృష్టిని విధించుచుండిరని యెఱుంగు నది. ఉ. విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు మిథిలం గానిపించెను. ఇదిసప్రేరణంబునఁ గర్తృయైన రామునకు (రాముఁడు మిథిలంగనియె) నీవాక్యమున వృష్టి వచ్చెను. కను, విను, తిను ఇత్యగులు కన్వాగులు కనుధాతువునకుఁ ప్రేరణంబున ౭౦ నూ-చే నిందుక్కును ౭౦ నూ-చేత యెగుగమంబును ౭3 నూత్రముక్రిందివాక్యముచేత నకారంబునకు దీర్ఘత్వమును ౮౫ నూ-చేత, నుకారముమీఁది యుకారమునకు నిత్యంబును గలుగంగా “కానిపించు” అగును. ఈధాతువునకుఁ బ్రేరణార్థమే కాకుండ “ప్రత్యక్షమగు” అని యకర్మకార్థంబును గలదు. అ॥ కానిపించి యేమికావలయును పరం! బహుగుమనిన నేను నాత్మశక్తి! కొలఁది నతులు నుతులు సలిపతుంబురుగాన! కలనవలన గెలువవలయునంటి॥ కళా ౨ అ॥ ఇట్లే రెండవయుదాహరణమందును నర్జునశబ్దంబుమీఁద వృష్టియయ్యె “మా

“పను” చూచునకు క్రి. ప. ౭౬ నూ-చే బుగాగమంబు గట్టి చువర్ణంబు లోపింప గానెనది.

(మూ) అకర్మకంబున కప్రేరణంబునం దాత్మనేపదక ర్మనుబంధంబులు లేమిం జేసి రూపభేదంబులైదని యెఱుంగునది.

వ్యా—అకర్మకధాతువునకుఁ గర్మసంబంధము లేనందునఁ గర్మార్థమందు క్రి నూ-చే విధింపఁబడు “పడుజి” “పను” ఇత్యాద్యకర్మకధాతువులకుఁ జేర్పఁబడదు. ఆం ద్రభాషాశైలించేసి యకర్మకంబులకు మనుప్రభృతి భాతువులకుఁ “గొను” అన్ననాత్మ నేపదానుబంధంబును జేర్పఁబడదని తెలియవలయు. ఒకానొకచో నకర్మకధాతువునకు సయితము పడుజికొనులు ౧౦౯ నూత్రమున స్వార్థమందు నూత్రము . రానచ్చును నిలఁ బడు పండుకొను ఇత్యాదులు.

క ర్మ ర్థ క ము,

మైత్రుండు } ఇది యకర్మకంబు గాన నాత్మనేప దచిహ్నంబగుకొనుశబ్దమును కర్మా
మనియెను } ర్థలాంచనంచైన పడుజియు లేనందున నొక్కటియే రూపంబు.

ప్రేరణ కర్మరకము } క్రి. ప. ౭౩ నూ-మున చుక్కు ను ౮౫ నూ-మున
చైత్రుండు మైత్రుని మనిచెను } నుకారముమీఁది యుకారమున కికారంబునుగల్గెను.

చైత్రుండు మైత్రుని } ప్రేరణాత్మనేపదకర్మరకము. ప్రేరణంబునసకర్మక మైనందు
మనుచుకొనియె. } న “గొను” అనునాత్మనేపద చిహ్నము చేర్పవచ్చును

చైత్రునిచేత మైత్రుండు } ప్రేరణకర్మరకము. ప్రేరణంబు సకర్మక మైనందున
మనుపఁబడియె } “పడు” అనుకర్మార్థచిహ్నంబు చేర్పవచ్చును.

చైత్రునిచేత మైత్రుండు } ప్రేరణాత్మ నేపదకర్మరకము సకర్మకము గనుక నుభ
మనుచుకొనఁబడియె } యంబును కొనుపడుజులు చేర్పఁబడియె.

ఇట్లెల్ల యకర్మక ధాతువులకును, అప్రేరణంబునందు అనఁగా స్వరూపార్థమం దు నాత్మనేపదక ర్మనుబంధములు లేనందున నేకవిధమైన రూపంబును, ప్రేరణార్థ

మందు ప్రేరణరూపంబును (౧) కొనుపడుజులు వెవ్వెటుగాఁ జేర్చుటంజేసి (౨) రూపంబులును సుభంబును జేర్చుటంజేసి (౩) రూపంబును మిళితంబై యెదురూపంబు లేర్పడు. (మూలము) వెండియుం ప్రేరణంబునందు నించుగాగమంబు గలిగినచో సకర్మకంబునకుం బండ్రిండు సకర్మకంబునకుం దొమ్మిది యుభేదంబులని యూహించునది.

వ్యా—మొదటి ప్రేరణార్థమందుఁ జూగాగమంబును తిరిగి ప్రేరణార్థమందు నించుగాగమంబును గలిగినేని సకర్మకధాతువునకు ద్వాదశరూపంబులు సకర్మకధాతువునకు రూపననకంబును నగును. క్రి. పరి. ౨౪ సూత్రమ్మునఁ ప్రేరణేంచుక్కుకంటెఁ దిరిగి ప్రేరణేంచుక్కు సంభవింపనేరదు గానఁ ప్రేరణమక్కుకంటె ప్రేర.ణేంచుక్కు రావచ్చునని భావము. ఈవఱలోఁ ప్రేరణమగాగమరూపంబులతోఁ గూడ సకర్మకమైన వనుధాతువునకు నైదురూపంబులు చూపబడియె. తిరిగి ప్రేరణంబునఁ జూగాగమాంతరూపంబుకంటె నిచుక్కు చేసి నాల్గరూపంబులును నిరూపింపబడును.

(౧) యజ్ఞదత్తుండు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించెను. పునఃప్రేరణకర్తృత్వము ఇట నాఖ్యాతముచేత యజ్ఞదత్తుం డభిహితుండై చైత్రుండనభిహితుం డగుటంజేసి కార పరి. 3 సూత్రమ్మునఁ జైత్రశబ్దంబుకంటెఁ జేతవర్ణకంబయ్యె.

(౨) యజ్ఞదత్తుండు చైత్రునిచేత మైత్రుని మనిపించుకొనియె (పునఃప్రేరణాత్మనేపదకర్తృత్వము)

(3) యజ్ఞదత్తునిచేత చైత్రునిచేత మైత్రుండు మనిపింపబడియె. (పునఃప్రేరణకర్తృత్వము) ఇటఁ గర్తృత్వమైన యాఖ్యాతంబుచేతను గర్మంబైన మైత్రుండభిహితుండై ప్రయోజకప్రయోజ్యులైన యజ్ఞదత్తచైత్రురువురును ననభిహితులైనందున కార. పరి. 3 సూత్రమున యజ్ఞదత్తచైత్రశబ్దములకంటెఁ జేతవర్ణకంబులు గలిగె. మైత్రుం డభిహితుండైనందున సుక్తార్థమందుఁ బ్రథమాసూత్రమ్మునఁ బ్రథమావిభక్తియయ్యె.

(౪) యజ్ఞదత్తునిచేతఁ జైత్రునిచేత మైత్రుండు మనిపించుకొనబడియె. (పునఃప్రేరణాత్మనేపదకర్తృత్వము) వెనుకటిరీతిగానే తృతీయాప్రథమావిభక్తులు ద్వితీయాద్యకసూత్రమ్ములఁ గలుగనని యూహించునది.

సకర్మకథాతువులనుం గూడఁ బ్రేరణార్థములు రెండింటియందు నుపయోగించి
పండ్లెందుదూపంబులను స్పష్టార్థముదాహరించెన.

(౧) మైత్రుండు తత్త్వంబుం దెలిపెను (కర్తృర్థకము) (౨) మైత్రుండు
తత్త్వంబుం తెలిసికొనెను (ఆత్మనేపదకర్తృర్థకము) (౩) మైత్రునిచేతఁ దత్త్వంబు
తెలియఁబడెను. (కర్తృర్థకము) (౪) మైత్రునిచేతఁ దత్త్వంబు తెలిసికొనఁబడియెను.
(ఆత్మనేపదకర్తృర్థకము) (౫) మైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వముం దెలిపెను (ప్రేరణ
కర్తృర్థకము) ఇటు కిరి. పరి. ౧౨౪ నూత్రిమునఁ బ్రయోజ్యకర్తయైన మైత్రునిఁ
జెప్పునట్టి మైత్రీశబ్దమునకు వస్తి గలిగినది. (౬) మైత్రుండు మైత్రునకుం దత్త్వంబుం
దెలుపుకొనెను (ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృర్థకము) (౭) మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వం
బు తెలుపఁబడియెను (ప్రేరణకర్తృర్థకము) (౮) మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు
తెలుపుకొనఁబడియెను (ప్రేరణాత్మనేపదకర్తృర్థకము) (౯) యజ్ఞ దత్తుండు మైత్రుని
చేత మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపించెను (పునఃప్రేరణకర్తృర్థకము) (౧౦) యజ్ఞ ద
త్తుండు మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబుం దెలిపించుకొనియెను (పునఃప్రేరణాత్మనే
పదకర్తృర్థకము) (౧౧) యజ్ఞ దత్తునిచేత మైత్రునిచేత మైత్రునకుం దత్త్వంబు తెలిపి
పఁబడియెను. (పునఃప్రేరణకర్తృర్థకము) (౧౨) యజ్ఞ దత్తునిచేత మైత్రునిచేత మైత్రు
నకుం దత్త్వంబు తెలిపించుకొనఁబడియెను. ఇట్లు తక్కినసకర్మకంబులకు నూ
హ్యంబులు.

ఇది కిరీయాపరిచ్ఛేదము.

20/10

శ్రీ వేదాంతజీశికాంకునమః బ్రహ్మసూత్రమునమః

కృదంతపరిచ్ఛేదము.

1 సూ—కృత్తులకర్థంబులు యథావ్యవహారంబుగ గ్రాహ్యం
బులు.

ధాతువునకు విహితంబగుడుఱ్ఱిన్న ప్రత్యయంబుకృత్తునాఁబడు
కృత్తులకువక్ష్యమాణంబులకు భావకర్తృకర్మాద్యర్థంబులు మహాజనవ్య
వహారానుసారిగా నెఱుంగునది. || ఆక - బంధనము || మొలక - నవో
ద్భిదము || ఏలిక - పాలకుఁడు || కోరిక - వాంఛయు వాంఛితంబును
మూఁక - సంఘము || ఆడిక - నింద || ఓడిక - పోతస్సు.

వ్యా—కృత్ప్రత్యయంబులకు భావకర్తార్థంబులు పెద్దల వ్యవహారమును
ననుసరించి తెలియందగినవి. కాని సూత్రంబులలో నాయుయ్యర్థములం బేర్కొని,
క, ఇక, ఇత్యాదికృత్ప్రత్యయంబులు విధింపఁబడవని భావము.

ఈతాత్పర్యమే “కృత్తులకు వక్ష్యమాణంబులకు భావకర్తృకర్మార్థం
బులు మహాజనవ్యవహారానుసారిగా నెఱుంగునది” అని మూలమందే వినరణము చేయఁ
బడినది.

(మూలము] ధాతువునకు విహితంబగు డుఱ్ఱిన్నప్రత్యయంబు కృత్తునాఁబడు

వ్యా—“ధాతువునకు” అనిన క్రియాపరిచ్ఛేదమందలి ప్రథమసూత్రము క్రియా
పరిచ్ఛేదమందే కాకుండఁ గృదంతపరిచ్ఛేదంబునందుం గూడ నధికారసూత్రముగా
వర్తిల్లునని భావము. కృత్ప్రత్యయంబునకు లక్షణంబేమనఁగా డుజ్, రు, వు, రు,
ను, ముఱ్ అనునవి దక్క ధాత్వధికారమందలి ప్రత్యయంబులు కృత్తులు నాఁబడునని
యర్థము. డజ్జులొని డువర్ణంబును ముఱ్జులొని ఱ్జకారంబుతోఁ గూర్చఁగా “డుఱ్”
అనిన ప్రత్యహారం బేర్పడినది. [క్రి. ప. ౮ సూ] సూరిగార్థిచేత “కృదతిజ్” అనిన

పాణినీయసూత్రమే యాంధ్రీకరించి యిట్లు వ్రాయఁబడినది యని తెలియందగు. భా
వాద్యర్థంబుల కుదాహరణము. ఆఁ క॥ బంధనము. ఇటు అడ్డగించు అర్థముగలయాఁగు
ధాతువుకంటె నీపరిచ్ఛేదములో 3 సూత్రముచేతఁ గవర్ణకము రాఁగా “ఆఁగు + క”
ఇట్లుండె. కవర్ణము పరమగుచుండ ధాతుగుకారమునకు ౨ సూత్రముచేతను లోపంబై
“ఆఁక” యయ్యె దీనికి నడ్డగించుట యర్థము గాన భావార్థమున కుదాహరణము.
ఉదా “మొలక” నవోద్భవము; దీనికిఁ బర్యాయపదంబుగా నిచ్చిన “ఉద్భిత్” అను
శబ్దము “ఉద్భినత్తిభవచ్ఛబీజంచ” [భూమిని నీజమును భేదించి వెలువడనది] యన్న
యర్థమందు “సత్సూద్భివ.....భివన్భివజననీరాజామపసద్దేషిక్విప్ ఆ3 పా
౨ సూ ౬౧] అనుపాణినీయసూత్రంబున ననువర్తమాన కర్తృర్థమంగఁగొనిప్పురాఁగానైన
రూపంబుగావున మొలక శబ్దంబును మొలుచుధాతువుకంటెఁగర్తృర్థమందు గవర్ణము వచ్చి
నది యని తెలియవలయు. ఉద్భిన్నబ్ధులు ఋత్విగానులలోనిది గాన నవోద్భవము
అని యయ్యె. ఆఁగు, మొలుచు, ధాతువులకంటె 3 సూత్రమున నొక్కవర్ణకమే విధిం
పఁబడినను “ఆఁగు” కంటె భావార్థమందును “మొలుచు” కర్తృర్థమందును నయ్యది
యైనట్లు మహాజనవ్యవహారంబున దెలియంగినదే కాని సూత్రంబున విశేషించి యర్థ
ములు పేర్కొనంబడవు. మొలక మొలచునది. [మొలచుటకుకర్త] ఇట్లే మూఁగుధాతువు
కంటెఁ గవర్ణకము కర్తృర్థమందుఁ గలిగి “మూఁక” = [సంఘము = మూఁగనది] అయ్యె
నని యూహింపవలయు. “ఏక” పాలకుఁడు ఏలుధాతువుకంటె ౧౨౮ సూత్రమున
విక వర్ణకము కర్తృర్థమందుఁ గలిగె. [ఏలుటకుఁగర్తయని యర్థము] కోరిక వాంఛయు
వాంఛితంబును; కోరుధాతువునకు ౧౨ న సూ-న భావార్థమందు నిక వర్ణకము రాఁ
గా వాంఛ యర్థముగును. (కోరుట యర్థము) ఆధాతువుకంటెనే కర్మార్థమందు నిక
వర్ణకము కలిగియు “కోరిక” యనియగు. దీనికి వాంఛితము అర్థము (కోరఁబడినది);
ఆడు [నిందించుట] ధాతువునకు భావార్థమందొక వర్ణకమురాఁగా “ఆడిక” = (నింప)
యఁగును ఓడిక [=ప్రోతస్సు ‘ఓడు’ నకుఁ గర్తృర్థమందు నిక వర్ణకము [ప్రవహించున
దియని ప్రవహించు క్రియకుఁ గర్తయైనట్లు తోచుచున్నది]; ఇట్లులొక ప్రత్యయమే
భావకర్మాద్యనేకార్థములయందు పచ్చుట యర్థమునుబట్టి యూహించునది. ఇట్టి ప్రా
తిపదికంబులకర్థములును, నిదర్శనముగాఁ గవి పయోగంబులును, శబ్దరత్నావళిఁబుండువు
లలో శాఖోపశాఖులుగాఁ బ్రకటింపఁబడును. కానవట్టి వ్యాకరణవిశేషసూన్యశబ్దంబుల

కర్థము నిచ్చట నెత్తి వ్రాయుట యనావశ్యకము. ఏకధాతువునకే భావకర్తార్థవిశేషములనుండు సేకప్రత్యయంబే గల్గినను, నొకధాతువునకే ప్రత్యయభేదంబులఁ బ్రాతిపదికార్థభేదమున్నను, వ్యాకరణమ్మునంజేసి యాపవిశేషములున్నను, నట్టి స్థలంబుల నెంచి ప్రయోగంబులు ప్రమాణముగా వ్రాయంబడు ఇచ్చటఁ గోరికశబ్దము భావార్థమందును గర్తార్థమందును నిక వర్ణకంబుగలదైనందున నర్థవిశేషములయందుఁ బ్రయోగనివేశనమావశ్యకము. క॥ ఈకథ యెవ్వరుచదివినఁ గైకొన్నరు విన్నగోరికను వ్రాసినవాఁ రేకాలముశంభునికృపఁ నాకల్పముగందురై హికాముష్మికముల్ ॥ [ఇచ్చయర్థము; భావార్థము] “తగుగోరికఁజెచ్చె బుళిందకోటికిఁ” ఉ. రా. ౭ ఆ॥ [వాంఛితము కర్తార్థమందు ప్రత్యే]

2 నూ — ఇటం గృత్కగతపవేములు పరంబులగునపుడు కగచయవలకు లోపంబగు.

కృత్సంబంధులగు కాదులు పరంబులగునపుడు ధాతువునంతంబులగు కగచయవలకు లోపంబగు ॥ మీఁదిలక్ష్యంబులం జూడంబడు.

వ్యా— స్పష్టము.

3 నూ — కవర్ణకంబులు గ్వాదులకగు.

అలుగు - అలుక ॥ ఆఁగు - ఆఁక ॥ ఎఱుగు - ఎఱుక - ఇట బిందులోపంబు. ఇట్లు గొన్నింట గ్రహించునది ॥ కడఁగు - కడఁక ॥ కలఁగు - కలఁక ॥ కాఁగు - కాఁక ॥ తుచుగు - తుచుక ॥ నడచు - నడక ॥ నలఁగు - నలఁక ॥ పోవు - పోక ॥ మడఁగు - మడఁక ॥ మలఁగు - మలక ॥ మునుగు - మునుక ॥ మూఁగు - మూఁక ॥ మొలచు - మొలక ॥ వచ్చునకు - రా - రాక ॥ వంగు - వంక ॥ వీఁగు - వీఁక ॥ ఇక కల్లుపరంబులగునపుడు కనునకు దీర్ఘంబగు - కానుక - కినియుముది

యుల కుత్స్వంబునగు - కినియు - - కినుక || వుదయు-ముదుక ||

ఇత్యాదు లలుగ్వాదులు.

వ్యా—“ఎలుక” ఎలుగు ధాతువునకీ సూత్రమునఁ గవర్ణకము రాఁగా ౨ న సూత్రమునఁ బ్రత్యయక కారపరత్వమందు ధాతుగుకారమునకు లోపంబు. బిందువునకు నులోపంబిట విశేషము. ఇదిపరిచయమర్థ మిచ్చుచో భావార్థమందుఁగ ప్రత్యయమును దక్కినజ్ఞానము, సోదె, గుఱుతు, జ్యోతిశ్శాస్త్రమును అర్థమగునపుడు క రణార్థమందుఁ [సాధనార్థమందు] గవర్ణకమనవలెను. దీనిచేతను యుక్తాయుక్తము మొదలైనవి తెలియబడునని వ్యుత్పత్తి చెప్పందగును. యుక్తాయుక్త వివేచనకు జ్ఞానము సాధనముగా దా పరోక్షమైన సంగతి తెలియుటకు సోదె సాధనము. [కరణము.] నస్తునిశ్చయంబునకు గుఱుతు సాధనము. ఆగతా నాగతములు తెలియుటకు జ్యోతిశ్శాస్త్రము సాధనము. సాధనములైన జ్ఞానాదులను తెలుపుచున్నందున నెలుకశబ్దము కరణార్థకము. ఉ॥ ఎలుక పెటికెడు ధనము॥ (పరిచయము అర్థము: భావార్థము) క॥ చదివినయెలుకలకుపరియెచదుననియెలుకల్ లక్ష్మీ. క ఆ (జ్ఞానముకరణార్థకము) గీ॥ భూతి డాచిపనుపుఁబూసి త్రిశూలహస్తంబుడాచి చేత సజ్జయమర! వెలది మేనఁగల్గువీరుండు వెలది యె॥ యెలుకయెలుక యనుచు నేగుడెంచె॥ నీర. ౨ ఆ॥ (సోదె; పరోక్షార్థజ్ఞాన సాధనము) నీ॥ ఇటునేలజేజేల కెలుకైనచెంగావిసుదసంజదగు కొండఁజూచినాఁడ॥ కా ౫ ఆ॥ (గుఱుతు; వస్త్రముందలి నీరుఁ జెంగావి బ్రాహ్మణులని తెలియుటకై సాధనమైనగుఱుతు) గీ॥ రాజునకుఁ గీడుపుట్టెడు రాజ్యమడఁగు ననుచు నెలుకచెప్పెడు జ్యోతిషాధములను గుడుపుకొఱకువిప్రాకృతిగొన్న శూద్రుఁ బాస హస్తదండము గొనఁబాడిగలదు॥ విజ్ఞా-ప్రా-కా॥ (జ్యోతిశ్శాస్త్రము; పరోక్షార్థము దెలియఁగా సాధనము.) “తునుక” (“తునిఁగినది” అన్నయర్థము గావునఁ గర్తృరమందిటఁ గవర్ణకము; గువర్ణలోపమే కాక పూర్వవర్తి బిందువునకు లోపము.) “మడక” మడత, మకుఁగు వస్త్రము అర్థము; మరలునదిఅనివ్యుత్పత్తివలనఁ గర్తృరమందుఁ గవర్ణకము; “మలక” “మలక” ఇట్లు అర్థబిందుసహితమును బిందురహితమును నయిన రెండుశబ్దములు “మలఁగు” వలనైన రూపములే మొదటిదారికి చిహ్న,

చుట్టు, మేలిక తోనుర్థమున భావార్థమున నైనది; రెండవ కాకి దురక, మూకుడు; ఇట ద్రవ్యమర్థమయినందున మలగువాడు, మలగునది అనివ్యుత్పత్తింజేసి కర్తృగక ప్రత్యయాంతములు. “మాక” “మొలక” ఇయ్యచి కర్తృగకములని పూర్వమందు జెప్పబడియె. “కానుక” కర్తృగకమందు రూపము (రాజుచే శ్రద్ధతో) గనబడునది = చూడబడునది] రూపాంతరము “కాన్క”; ౧౨ నూ—న పక్షాంతరమందునిక వర్ణకము “కానిక” ఇదియుఁ గర్తృగకరూపము. “కానుపు” అనునది కనుధాతువునకుఁ బ్రసవించుటగమున్నందునఁ దదర్థమందు ౧౧ సూత్రముచేత, బువ్వగకముగలిగి యీసూత్రమందలి సూరి గారినచనంబున నాదివర్ణదీర్ఘంబు. “ముచుక” కర్తృగకమందుఁ గవర్ణకము [చుదియునది చుదియువాడు] “ఎట్టిగాఁ గడఁగితి మూడుకాళ్ళముదుక న్వరియింప” జై క ఆ|| “కినుక” రూపాంతరము “కిన్క” కినియునకు ౧౧ వ సూత్రమునఁ బువ్వగకంబును నుత్వంబును గానిపించెడిని. గీ|| అనుచు గ్రేగంట నీరసం బంకురింపఁ గినుపు. కిలికించితము నాత్మఁ గీయకొనఁగ|| కాశీ క ఆ. [కినుపు = కినుక]

4 నూ—ఇమివర్ణకంబు కలుగ్వాదులకగు.

కలుగు - కలిమి || ఓరుచు || ఓరిమి|| కూరుచు - కూరిమి || నేరుచు - నేరిమి|| వ్రేలుచు - వ్రేలిమి | బడియు - బడిమి || బ్రదుకు బ్రదిమి || ఒడ్డు - ఒడ్డిమి || తాయి - తాలిమి

వ్యా—“కలిమి” ఇటఁగలుగునకు బ్రకృతసూత్రమున నిమివర్ణకంబును “ఇమి” పరంబుగాఁగా రెండవసూత్రమున నంత్యగువర్ణంబునకు లోపంబును అపనాదినిత్యస్వర సంధియుఁ గలిగె. “కలిమి” భావార్థకమైనచోఁ గలియుటయర్థము “ఇట్టిమహిమ కలిమికిఁ గతమెయ్యది” భార. ఆ. క ఆ|| [కలుగుట] ఈధాతువునకు నధికరణార్థమందును ఇమివర్ణకము వచ్చును. క|| కలిమియుచుట్టలఁ జేర్చును|| భార. శాం. ౧ ఆ (కలిమి = సంపద; దీనియందు సుఖముగలుగునని వ్యుత్పత్తి) “కల్మి” రూపాంతరము. “ఓరిమి” ఇత్యాదులందు నీసూత్రమున నిమివర్ణకమును రెండవసూత్రముచేత నంత్యవర్ణ

లోపేనునని యూహించునది. “హరిమి” (దీనిచేతఁ బ్రయోపింపఁబడుట అని వ్యుత్పత్తిఁ గన్గకరణార్థమందుఁ బ్రత్యయము. స్నేహము అర్థము). బహియు-బహిమి=(వృష్టిదోషపరిహారార్థము దిగఁదీయుట) తాలు-తాలిమి|| “తాళు” అని ధాతువుగానున్నపుడల ఘులకారముతో నుండును. ఈళకారము కృదంతత్వావస్థయందు లఘులకారమయి “తాళిమి” అగు. రూపాంతరము “తాళి” క|| ఈతాళిలేదుబ్రాహ్మణ జాతికినీవెవ్వడవు నిజంబనవుడునే! సూత్రజుఁడననియె నెఱుమెను! నాతండామునినరేఁబ్బఁడతికుపితుండై|| భార. శాం. ౧ ఆ|| ఉ|| ఉత్తమభక్తి నేనతిగనోపి యొసర్తు బ్రయంబు తాళియు|| మెత్తదనంబు సంప్రతము మేలుగఁదాల్తుననుభవంబులక|| భార. ఆర. ౫ఆ.

౧ సూత్రజ్యోర్థకంబు చేయ్యాదులకగు.

చేయు - చేత|| అలయు - అలఁత|| కూయు - కూఁత|| కోయు - కోఁత|| గీయు - గీఁత|| నేయు - నేఁత|| పూయు - పూఁత|| పోయు - పోఁత || మూయు - మూఁత|| మేయు - మేఁత || మోయు - మోఁత|| రోయు - రోఁత|| లాయు - లాఁత|| వాయు - వాఁత|| వేయు - వేఁత.

కూయుధాతువు మోయుం దిప్రత్యయంతము గీ|| అకట! గూఁడుకూయు సాలికూయుని లాఁతి|| వారికైన నరయవలయుననిన| నన్నుఁగోరుండు తన్నుగ నెట్టులు| చూడనేర్చె ధర్మసూనుఁడవుడు|| విరా. ౨౭. ఇటు లనుక్తస్థలంబులందుం గూడఁ బకృతిప్రత్యయ విభాగం బూహింపవలయు|

వ్యా“చేత” చేయుట. ఇటు భౌవార్థకముతజ్యోర్థకమ్ము; క|| వారొకయాగ్రహవృత్తి|| గూరి యధర్మంబునేఁతకుం జాలరును| ర్వారబలులయ్యుం బాండుకు| మారులు కాఁతత్సులండు) మహి జనులెల్లక|| భా. ఉద్యో. ౧౭. (అధర్మంబునేఁతకుఁ = అధర్మముచేయుటకు) కృత్యము అనునర్థమందుఁ గర్మార్థకము (చేయఁబడునది); ఉ|| పూఁ

6 సూ—కుపవర్ణకం బడంగ్వాదులకగు

అడఁగు - అడఁకువ॥ ఎఱుఁగు - ఎఱుకువ ॥ కలఁగు - కలఁ
కువ॥ నలఁగు - నలఁకువ॥ పెనఁగు - పెనఁకువ॥ పొలయు , - పొల
కువ॥ మఱుదు - మఱుకువ॥ మోలఁగు - మోలఁకువ-లోఁగు - లోఁ
కువ॥ వేగు - వేకువ.

వ్యా—కునప్రత్యయక కారము ఘరమగుచో (౨) స్థూతమున ధాత్యంత్యనకమునకు లోపమును.

‘ఎఱుకువ’ — ఎఱుగుధాతువునకుఁ గువనర్థకంబు గల్గగా, ‘ఎఱుకు’ శబ్దమం దుంబలె బిందువుచోఁ గూడ ధాతుగుణ్యంబు లోపించు. దీనిచేతఁ బోయఁబడునన్న వ్యుత్పత్తి గానఁ గరణార్థమంబుఁ బ్రత్యయము ‘నలఁకున—శ్రీగుకు సాధనంబుగాన వ్యాధియను నర్థమునఁ గరణార్థమందును; శ్రీమ, బాధ ఇత్యాద్యర్థములందు భావార్థ మందును; బ్రత్యయము, ‘పెనఁకున’—దీనియందు (యుద్ధమందు) పెనఁగులాడుదు రన్న యర్థమున నధికరణంబునఁ గువప్రత్యయము. తక్కిన మేళనాద్యర్థములయందు భావార్థ ముననిన తెలియవలెను. ‘పొలకున’—దీనియందు సంసరింసురన్న వ్యుత్పత్తి నిమాగణము, ఇత్యాద్యర్థములందు నధికరణార్థకము ‘పోఁబడి’ అర్థమందు భావార్థ కము. ‘లోఁకున’—అడఁగునది ఇత్యాదివి శేషణార్థమునఁ గర్తృత్వమందుఁబ్రత్యయము. విశేష్యంబగుచో భావార్థకము. ‘వేఁకున’—ఈకాలమందుఁ దల్లవాఱుచుండుంగానఁ బ్రభాతార్థమందు నధికరణార్థకము ‘వేనువగుచో’ హం స. ౨ ఆ.

7 సూ—టవర్ణకం బాడ్వాదులకగు నగుచో నంతలోపంబగు.

ఆఁడు - ఆఁట॥ ఊరు - ఊట॥ ఊఱుడు - ఊఱుట॥ ఏకరు - ఏకట॥ ఓము - ఓట॥ తివురు - తివుట ॥ తేరు - తేట॥ త్రిమ్మరు - త్రిమ్మట॥ పండు - పంట॥ పాడు - పాట॥ మండు - మంట॥ వండు - వంట॥ వేసఱు - వేసట॥ అనుష్ఠయక్షంబయిన యాటశబ్దం బు ప్రాయీకంబుగాఁ గ్లిబసమంబగు ॥ కోలాటము - పోరాటము - మండ్రాటము॥ ఇత్యాదులు.

వ్యా—‘ఆట’ ఆడుధాతువునకుఁ బ్రకృతసూత్రమున భావార్థమందుఁ డప్ర త్యయంబును ధాత్వంత్య వర్ణమునకు లోపముననయ్యె. ఇట్లు తక్కినవి యూహింప నలయు. ‘ఊట’—ఊరెడు నీరు॥ (౨) మూలగ॥—ఇయ్యర్థములందుఁ గర్తృత్వము ‘ఊఱుట’—ఊరడించుట ఇట భావార్థకము. ఉ॥ అంతలు చేసిపోనడచి యక్కట సంజయచేతఁ జెప్పెను॥ తైంతురె యిట్టియూఱుట మడిచిబియ్యనందె యుధిష్ఠిరుండుదా నునన మూర్ఖు కిచ్చుకను నెరుగు సూరసు డిచ్చుకొన్నా॥ యీ కుతకముగూర్చును

నాశఁడు నెంచు నెయన్నదమ్ములకొ॥ భార—ఉన్యోః 3 ఆ. గీ॥ ఉన్నయపుడు
దొడకించుకయులేని యట్లుగాఁగ| మాటిమాటికిఁ బరికించి మందడిల| కెలనూట
యగుచు వత్తిల్ల నేర్తు॥ భార—వి—౧ ఆ; సాహాయ్యముగా నుండువాఁ డర్థముగానఁ
గర్త రకము “జేట”—తేరినపదార్థము.—ఇత్యాద్యర్థములయందుఁ గర్త రకము.
'పాట'—పాడఁబడునదియర్థము గానఁ గర్త రకము. 'మంట'—జ్వాల యర్థమ
యినచోఁ గర్త రకము—'మండ్రాటము'—క్లీ బసమంటుగాన మునర్థకముగలిగినది
సంతాపార్థమున భావార్థము. శా॥ పండ్రెండేడులు నీగతింజనఁగ జంభద్యేషిము
ఖ్యామగుత్| మండ్రాటం బిదియేల చెప్పదము కామధ్వంసి కీ నేమముత్| గుండ్రాయై
నఁ జెమర్చునింతికకటా! గోపాలచాండామణికొ| గండ్రో కానరొ వారుచెప్పఁ
దగదా| కైలాస వానరయముత్॥ ఉ—హ—౨ ఆ. (కండ్రో—కందురో,
'అండ్రు' అన్నట్లు 'కండ్రు' అనురూపంబు, క్రి పరి. ౫—౬—
సూత్రములనగు.)

8 సూ—టువర్ణకంబు పడ్వాదులకగు నగుచో నవి యాద్య
క్షరశేషంబులయి దీగంబునొందు.

పడు - పాటు ॥ చెడు - చేటు - అడుచు - ఆటు ॥
కలుచు - కాటు॥ పొడుచు - పోటు॥ వయిచు - వాటు॥ ఏ
యు - ఏటు ఓడు - ఓటు - వేయు - వేటు,

వ్యా—పాడు—ఇటుఁ బ్రకృతసూత్రంబునఁ బడు యొక్క యాదివర్ణమయిన
పకారంబు మిగిలి దీర్ఘంబై టువర్ణకంబుతోఁ బైరీతిగారూపంబు నిలిచె. ఇయ్యది యాప
దయర్థమిచ్చుచో దీనియందుఁ బడుదురు (శ్రీమపడుదురు) అని వ్యుత్పత్తిగాన నధికర
ణార్థకము. గీ పొందుసుతుల కిన్నిపాటులు పాటిలై ॥ భీష్మ ౧౮.

అటు—'అడుచు' నకు నాద్యక్షరంబు మిగిలి దీర్ఘంబుతోఁ డువర్ణకాంతమ
యైన రూపంబు. కాటు—దంశనార్థమయినపుడే కలుచునకు నిట్టిరూపంబు. భోధనా

గ్రకమయినచోఁ “గఱపు” అనియగు. మూలములో ‘కఱుచు’ అని యుకారమధ్యము పొమాదికము. ‘కఱుచు’ అని యుండవలయు. వాటూ—పయించునకుఁ డువర్ణకమును, అది వకారమునకు దీర్ఘమును. ఈధాతువునకుఁ గ్రి.నూ.పరిచ్ఛేదమందలి (౧౦౩) నూ త్రిమున ‘వైచు’ అగు. ఏటూ—బాణప్రయోగము. వేటూ—దీనికిరూపాంతరము వేటూ. కొట్టు నఱుకు, అర్థము. వేయువలన వేటూ అనురూపంబయినదని చెప్పంగూ డదు. అపుడు విత్తేపంబర్థమగుం గాని కొట్టుట యర్థము కాకపోవలసి వచ్చును.

9 నూ—పవర్ణకంబు తిరియ్యాదులకగు.

తిరియు - తిరిపము॥ కలియునకత్వంబునగు - కలపము ॥
 పొలయు - పొలపము॥ మురియు ॥ మురిపము॥ సొలయు-సొలపము॥
 వలియు - వలిపము.

వ్యా—తిరిపము తిరియునకు నీ నూత్రిమునఁ బవర్ణకమురాఁగాఁ దత్పరత్వం బున ధాతుయుకారమునకు ౨ నూత్రిమునలోపంబు. కం. సరినెలఁత తెన్నియేనియుఁ. దేరువుల ధనమునుగడించి తెచ్చుకొనఁగ నో! తరళాక్షి! యొక్క దాసరి తిరిపపుబా పనికి వలచితిరుగుట తగునే!! పర ౩ఆ. భిక్షయర్థముగాన భావార్థకప్రత్యయము నీ. కడదిరిపంబువై కాంతయునీవును జేశంబులందెల్లఁ దిరిగితిరిగి॥ కవిక ౫ఆ. భిక్షు కుఁడు కర్తృర్థకము. దీనికి వృత్తియందు ‘ము’ లోపము. గీ॥తిరిపజోగిఁ దగునె? దేవుఁ డనఁగ. వీర ౧ ఆ. కలపము—కలియునకుఁ బవర్ణకంబును)౨) నూత్రిమున యులో పంబును నికారమునకత్వంబును గలుగంగఁ బైరూపంబయ్యె. కలయుధాతువును దిరి య్యాదిగణములో భావించినందున, కలపము అను రూపంబు సులభంబైనను కలి యుధాతువునలనం గూడ నట్టిరూపంబు సిద్ధించుటకై యత్వంబు విధింపంబడియె. “కలుపు, కలుపుఁగోలు ఇత్యాది సాధారణప్రయోగంబులంబట్టి, ఇట్లు ఇకారమధ్యము గాను వ్రాయఁబడియె” నని బ. సీతారామాచార్యులుగారు కలియుధాతువుగూడ సుప్రసిద్ధమయి యన్నట్లు వ్రాయుచున్నారు. శబ్దరత్నాకరమందుఁ గలపము శబ్దము

నకు (౧) కలపుట (౨) పరిమళద్రవ్యములనుజేర్చి కలపినచందనము, అని కలయుధాతువు రూపముతోడనే యర్థవివరణము చేయఁబడినది, కాన ధాతుద్వయంబునుండియు నీరూపంబు నిర్వివాదంబు. క. తలయంటె నొకతెఱేనికిఁగలపంబునఁ జేసితావిగల్గిన నూనెన్. య ర ఆ. (కలపుట) సీ. కలపంబు లభినవగంధంబులుగఁ గూర్చి తనువున నలఁదుదు ననువుగాఁగ. భార. వి ౧ ఆ. (పరిమళవస్తుమిళిత చందనము.)

10 సూ—తవర్ణకం బావులించు లోనగువానికగు.

ఆవులించు - ఆవులింత॥ ఇగిలించు - ఇగిలింత॥ ఓకిలించు - ఓకిలింత॥ కుళ్ళగించు - కుళ్ళగింత ॥ కుసిలించు - కుసిలింత॥ కొక్కరించు - కొక్కరింత॥ కొప్పరించు - కొప్పరింత॥ గిలిగించు-గిలిగింత॥ ఇత్యాదులెఱుంగునది.

వ్యా—ఆవులింత—ప్రకృతసూత్రమునఁ దవర్ణకంబురాఁగా (౨) సూత్రమునఁ జాకారమునకు లోపంబు. ఇట్లు ఇగిలింత, గిలిగింత ఇద్యాదులం దూహించునది.

గీ॥ ఆవులింత, తుమ్ము, హాసంబు, నిష్ఠీవ! నంబు, గుప్త వక్త నములుఁగాగ॥

సలుపవలయు నృపతికొలుపున్నయెడల బా! హిరముతైనఁ గలని కెఱుగుట॥
భార. వి ౧ ఆ.

సీ. కటికిచీఁకటి తిండికరముల గిలిగింత, నెవ్వఁడు దొగకన్న వవ్వఁజెనకు మను ౧ ఆ. ఈయర్థమందె గిలిగిలింతయనియుఁ బ్రయోగంబుగలదు. సీ. లలిగపాలంబులు గిలిగిలింతలు పుచ్చినవ్వింపఁ గలకలనవ్వివ్వి హరి. పూ ౫ ఆ.

11 సూ—పువర్ణకంబు మాయ్యాదుల కగు.

మాయు - మాపు॥ మేయు - మేపు॥ అడుచు - అడుపు॥ ఇంచు - ఇంపు॥ ఏచు - ఏపు॥ ఏచు - ఏపు॥ కను - కానుపు॥ కాచు - కాపు॥ చూచు - చూపు-తలఁచు - తలఁపు॥ తోచు - తోపు॥

త్రోచు - త్రోపు॥ త్రోచు - త్రోపు॥ పూచు - పూపు॥ పెనుచు
పెనుపు॥ పొలుచు - పొలుపు॥ ప్రోచు - ప్రోపు॥ మెచ్చు - మెప్పు॥
మోచు - మోపు॥ వలచు - వలపు॥ వాచు - వాపు॥ ఇత్యాదులు
మాయాదులు

వ్యా—మాపు—మాయుధాతువునకు నీసూత్రమునఁ బునర్వ్యక్తంబు రాఁగా (అ)
సూత్రమున యు, లోపము. మాయుట యగమయినపుడు భావార్థకము “మహిత
మార్చుటొప్పుదు కడుమాపునైన”

మాపు—రాత్రి; ద్వైతప్రపంచము సుషుప్తిపశంబున నీకాలమందు నశించును.
అనఁగా దైనందినప్రళయము చీనియందు జరుగునన్నవ్యుత్పత్తింజేసి యధికరణార్థ
మందుఁ బ్రత్యయము. (శర్వరిశబ్దఫలితార్థకము) అట్టి రాత్రికి సమీపస్థముగా నలక్షణావశం
బున మాపుశబ్దమునకు సాయంకాలమును సర్థమగు. ఉ. మాపటివేళ నీవుననమభ్యమువెల్వ
డివచ్చిగోవ్వస! ప్రాప్తధూళిధూసరిత భాసితకుంతలమై సరోరుహోద్భిప్తమైన నీమొగ
ము ధీరజనోత్తమ! మాకువేడ్కతోఁ! జూపిమనంబులకొ మరునిఁజూపుదుగాదె క్రమ
క్రమంబునకొ. భాగ. ౧౦ స్కం. (మాపటివేళ (రాత్రి) మరుని జూపుదుగాదె యని
ప్రధానక్రియతో నన్వయము). నీ. అరుణోదయమున శౌచాదులన్నియుఁ దీర్చి పరుస
శేపటిసంధ్య వార్షవలయు! నాదిత్యుఁ డరగుంకునప్పుడు మాపటి (సాయంకాల) సం
ధ్యావిధానంబు సలుపవలయు. విజ్ఞా ఆచా. కాం. ఏమ ఏపు-(బాధ) ”కుసుమాయ
ధు నేపుల కింతయోర్వలేక”మార్క ౪ ఆ. ఏమ-ఏపు-(ఆధిక్యము) ఉ, ఉమా! వల్ల
భుఁ డాదినాయకుఁడు వాసవసంస్కృతు వెండికొండపై నెల్లగణంబులుంగొలువ నేపునఁ
బర్వతరాజపుత్రితో! సల్లలితాత్ముడై సకలసంపదలం గొలువుండె—వీర ౧ ఆ. కను
కానుపు- ఇక. క. పు. లు పగఁబరునపుడు కనునకు దీర్లుంబగు. అనుత్పతీయనూత్రాం
తర్థణనూత్రము దీర్లుము.

అంజు - అంజిక || అమరు - అమరిక || ఆగయు - అరయుక ||
అలయు - అలయిక || ఆడు - ఆడిక || ఓడు - ఓడిక || ఓపు - ఓపిక
కను - కాసిక || కూడు - కూడిక || కోరు - కోరిక || పొందు - పొం
దిక || పోలు - పోలిక || తూను తూగునకగు. తూనిక ఇత్యాదులు అం
జ్యాదులు.

వ్యా—అంజిక (నెఱపు) ద్వీ, ఇంజనేయుఁ డభిక్షుకాకృతినిలకు | నంజిక
మీ చందమరయవచ్చితిని—రా. కిష్కం. కాం.

ఆడిక—(నింద). నీ. కువలయంబుదెసంబుఁ గూల్చు నాడిక బంధు తీవమామోద
గాఁ జేయనినడి.

కానిక—ఇక. క-పు-లు పరంబగునపుడు కనునకుదీఱుకొంబరుఅనుత్పత్తీయసూ
త్రాంతర్గతసూత్రమునదీక్షుము—“వృషముగాఁగినికయిచ్చి కరుణజనింపఁబడికి”కోరిక—
కం. ఈకథనెవ్వరు చదివినఁ గైకొన్నను విన్నగొంకకనునాసినచా | రేకాలము శం
భునికృప | నాకల్పముగందు రైహికామస్మికముత్. పదునాఱవసూత్రమున రూపాం
తరము కోరికి.

13 సూ—అప్సాదులకు నజీయగు.

అప్ప - అప్పన || ఉజ్జ - ఉజ్జన || ఒప్ప - ఒప్పన || గట్ట - గట్టన
గడ - గడన || దీవ - దీవన || పాట - పాటన || మన్న - మన్నన ||
వీచు - వీచన ||

వ్యా— అప్ప, ఒప్ప, ఉజ్జ, ఇత్యాదులు క్రిగూపరిచ్ఛేదములోని ౬౩ సూత్ర
మందలి యంగలాదులలోనివి. అకారాంతములయిన యీధాతుఖండములకు నించుగా
గవంబు పరంబగుచుండఁగాఁ గి. పరి ర్థసూత్రమున నుగాగమంబు వైభాషికంబు
గాన అప్పగించు, ఒప్పగించు. అనియు, పక్షుంబున సంధి. పరి ౧౦ సూత్రమున నప

దాదిస్వరంబుగాన నకారమునకు నిత్యపూర్ణి గణి అప్పిండు, ఒప్పిందు, అ యు నగును గదా! అట్టియిందుగాగమారతములయిర పైదాతువులలో నేకదేశనర్తులయిన, అప్ప ఒప్ప, ఉజ్జ (ఉజ్జగిల్లు) ఇత్యాద్యకారాంతధాతు ఖండములకును, వీచు, ఇత్యాద్యకారాంత ధాతువులకును నజిప్రత్యయంబుగలుగు ధాతుశబ్దంబులపై నచ్చుటంజేసి నజిప్రత్యయంబు కృత్ప్రత్యయప్రకరణంబులో గణింపఁబడియె. అప్ప + న = అప్పన. అప్పనము (విభాషగాఁ గల్గి బసమంబు) కం. ధనములజాలెలు రతనపుఁ బరితరునోకవరుస సొమ్ముఁబనిచిన గణనా! ధున కీవచ్చుఁగదా యిది! యనికోమదకొమిరెనాని యప్పన గొనుమక. శుక ౧ ఆ. (అనుమతి)

అప్పనము—ద్యౌ. చోరలుసాహంబులు గుర్తొధిపతులు! నరియప్పనము లీయరని నిశ్చయించి|| రా. అ. కాం.

(రాజులకర్పించెడి కానుక.)

పాట + న — పాటన — ఉ. పాటన సేయమిం గరులపైఁ బడిశీర్షపక్షిరపంకలా! లాటికమై దరస్మితవిలాసపుఁ జంద్రకడొంకి వాడుటం | దేటదొఱంగి విన్ననగునీముగ మో యనమాసిచంగుఁ డో! పాటలగంధి! వ్రాలెనిదెభానరుచిం దనకందుమిఱుగన్. (అలంకారము) మను 3 ఆ. వీచు + న వీచన ఇట నజిప్రత్యయంబు జీత్తుగానఁ గి యాపరిచ్ఛేదములోని ౨౦ సూత్రమున నుత్వమ్మున కత్వంబును, క్రి పరి. ౮౮ సూత్రంబున చకారమునకు నకారము రాఁగా వీచనయయ్యె. నీ. ధ్వజమువాహనము వీచన యునాదిగఁ బెక్కురూపులై గరుఁడుఁ డారూఢిఁగొల్వ|| కళి. ౮ఆ. (విసనకట్ట)

14 సూ — బడి యేల్యాదలకగు.

వలుబడి - కట్టుబడి - కనుబడి - కొనుబడి - గిట్టుబడి - చెల్లుబడి - చేరుబడి - తగులుబడి - తీలుబడి - పెట్టుబడి - పోబడి - మొక్కుబడి - వచ్చుబడి - సాగుబడి.

వ్యా—కట్టుబడి—బంటునకిచ్చెడి ఘన్యము. నీ. ఇరుక్తేజీతపు పుక్కట్టిలప

గుజ్జపఃపుమామిడి కట్టుబడిగఁజేసి. చంద్రభానుచరి. పోబడి-ఇటు బోవుధాతు
పుపుచగ్గమునకు నిత్యలోపంబనియు నెఱుంగునది. జాడయుగము. నీ. పోయెఁబో
పోయినప్రాయాలి పోబడి నెదకిపట్టుటయేల విహితమయ్యె.

15 సూ—గడచేర్వాదులకగు

చేరుగడ- తిరుగడ-తీరుగడ- తేఱుగడ- తేగడ- మనుగడ-విడు
గడ - వీడుగడ.

వ్యా—(జేరుగడ)— సమీపము దిక్కు. శరణము నీ. సంగత్యము
సపవగఁయు సాధింప, నమరపితృప్రీతుఁడరింప| నైహిః సుఖము లుపార్జింపవలసిన
వారికి విపుల చేరుగడ. (సమీపములు, సంగత్యము లని ఘోతాథకము) భార.
౩౪ ౫౩. కం. వాఁలకయేల మానవి! కాగవులను మఱియు నీజగంబుల కె
ల్లఁ| జేరుగడనీన నీపలు| కారయ వేనంబుగాదె యఖిలంబునకున్. భార. ఉచ్ఛ్వా.
౩౫. (దిక్కు) కం. ఆదియుమధ్యము సంతము| నాదేవేసునకులేమి నవ్యయుఁ డతడీ|
వేదములకు నానాధా| వాదములనుఁ జేరుగడ భవత్తే పిన్మపా!! భార. శాం. ౪౫
(శరణము, దిక్కు) తిరుగడ (మఱిజెట్టినగొట్టము.) తీఱుగడ (సమాప్తి) “నేఁడుసంగా”
మాంబుననుఁ దీఱుగడ యరుఁ గాకని” భార. భీష్మ. ౨౫. కం. పనులయెడమేలు
గాంచిన| మనుగడ యగ్గలమునేసి మన్నింపుము రా| జనయజ్ఞభృత్యకోటిం| గొనియా
డుము నేత పేరుగుచ్చి కొలువునన్. భార. ఆశ). ౧౫. (మనుగడ—జీవనోపా
యము) తేడగ—అఱిగిన నాణెము. విడుగడ. విడుదల. “జనకానుమతంబున నాబలా
రికిన్| విడుగడఁ జేసె|| నిర్వ ౩౫.

16 సూ—ఇకి కోర్వాదుల కగు.

కోరికి - పూనికి - పోలికి - మునికి - నినికి - పూర్ణ - పూర్ణ

గోరికి - పూనికి.

కోరికి కోర్కెయనియుం గలదు. చ. అకట! యజాతశత్రుఁడను నప్పలు కిప్పు
 డు నిక్కమయ్యె వానికిఁగూడు నాథ యిట్టులతనిం దెగజూచుట కోరకాజి(బట్టి)కొ
 నును గోరితిన్విధము డెప్పర మెంతయు నితైఱుంగు గోర్కెకిఁ గతవేమిపాండవుల గెల్చి
 ధరణ సగమిఁదలంచితే. భార. ద్రో. ౧౮.

పోలికి—క॥ పెనఁతొంపిలోపలను బురింగిన ధేనవు నెత్తుపోలికిని శత్రుఁడ
 మ్మొననసభ జబలమునఁ గలఁ గనియట్లుగ నిలిపె శౌర్యగర్వముమోఱయె॥ భార
 శత్య. ౧౮.

17 సూ.—పు వర్ణకంబు మాన్వాదులు కగు.

మను - మనువు. కాచు - కావు. కొలుచు - కొలువు. చచ్చు
 చావు. తడయు - తడవు. నిలుచు - నిలువు. నొచ్చు - నోవు. పూచు
 పూవు. పుచ్చు - పువ్వు

వ్యా—కావు-కాచు + వు; ఇట్లుండ, ౨ సూత్రమున వునకకవకారము
 పరమగుచుండ ధాతుదుకారమునకు లోపంబు నీ. కనదోయి(దిన్నె)గాఁ గాటుకతీరిచి
 నగుటిపై నునుఁగావు కుదురుకొన్ని॥ చంద్రా ౨౮. కావు —కావలి (రక్షణార్థకమై
 న) బొట్టు. నోవు—నొచ్చునకు వునకకంబుపరమగుచో, చుద్వయలోపంబును బూ
 ర్వఁబునకు దీఱుకంబునకు. వేదన' వ్యాధి, యగ్రము. కం కారవపాండవులం దెవ్వా
 వ్యవలమం జూపు నోవునచ్చిన మేలు!ర్విరమా చిత్తమునని ట్లాగయుమా నీకుదుః
 ఖమగునశ్చెనక॥ భార. ఉద్యో. 3౮. ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని ౬ సూత్రమున
 సూయేబాదులలోనిది గాన నోవునకారంబునకు ద్విత్వంబును, సమాసపరిచ్ఛేదములోని
 ౧3 సూత్రమున దీఱుకత్తురంబు హ్రస్వంబునై “నొవు” అగును. నొవు—తే.
 వాయు సంగఁబులందు దుర్వ్యాప్తిఁగడిరి| నొవు దెవులును బుట్టిందుఁగ్రొవుచెఱు
 చు| పందులెడఁదూఁ గ్రమమున నెందుఁబడిరి| తనువుఁమానుగజేసి జీవుని వెల్లార్చు॥
 భార. అశ్వ. ౧౮. (నొవు-వేదన)

18 సూ— అ వర్ణకరంబు గీత్వాదుల కగు.

గీత - ఊద - ఎండ - కాయ - చదియ - తునియ - పరి
య - పాయ - పిడుచ - మీట - ముడియ - నదర - వ్రయ్య.

వ్యా— చదియ— వలగుడు. ద్వీ. కటములు చదియలుగాఁగఁ బడగలాత్తియు
న॥ హరిశ్చ. ౧౮.

నదర— నదగుఁబోతు. ఆ. పేర్చినోరుమూయఁ బెడతలవాపోయె| దిట్టనదర
గలఁడె యెనటస్తైన॥ లక్ష్మీ. ౪౮. కం. పదునాలుగులోకంబులఁ| బొదలింపం
దుంపవలసి పొడవులురెండై| తుదఁ దాఁకొక్కటియగుదురు| నదగలఁజేయుదురు భేద
వాదులనెల్లన్॥ ఉ. హరి ౨ ఆ.

19 సూ— అకవర్ణకంబు మాత్వాదుల కగు.

మాలు - మాఱకము - అమ్మ - అమ్మకము. అంపు - అంప
కము. పంచు - పంపు - పంపకము. వండుడకారంబు టకారంబగు -
వంటకము. తోమ - తోమకము. అద్దు అద్దకము.

వ్యా— తోమకము-తోముట మూలంబునఁ గ్రావడి మద్రప్రమాదమూల
కంబు. ప॥ పిడుకగొఱపంపుఁ గోమకంబునం బుటపుటనై-ఆము ౪ ఆ.

20 సూ— డువర్ణకం బాత్వాదుల కగు నగునపుడు పకారంబు
చయలకగు.

ఆలు - ఆలుడు. అమ్మ - అమ్మడు. అల్లు - అల్లుడు. ఎక్కు -
ఎక్కుడు. క్రుమ్మ - క్రుమ్మడు. చోపు - చోపుడు. తొక్కు - తొక్కు
డు॥ తొక్కు - తొక్కుడు॥ దంచు - దంపుడు॥ దాచు - దాపుడు॥

దిగు - దిగుడు॥ దోఁచు - దోఁపుడు॥ పెంచు - పెంపుడు - పేఁపుడు
 పోఁకు - పోఁకుడు॥ మాయు - మాపుడు ॥ రాచు - రాపుడు
 ఇత్యాదులు.

వ్యా—ఎక్కుడు- ఆరోహణము (భావార్థమందు) వాహనము (ఆరోహింప
 నాశ్రయము; అధికరణార్థమందు); ఉ॥ ఎక్కుడివారొక్కో గరుడుఁ డెక్కుడుగాఁ
 గలవారు॥ ఉ హరి ౬ ఆ.

చోపుడు—కలతయధఃము. చోపుధాతువుత్సభధాతుభవము. భావార్థమందు
 దువర్ణకంబు. గీ॥ కలయఁజోపుడు వెట్టింపగరియఁగిరియు॥ గానముఁ గేసరియు
 దుష్టికడితియెలుగు॥ బూలయఁమొదలగు మేకములు కలఁకదొలఁక॥ జెడిరి నలుదిక్కులకుఁ
 బాఁటె నదిరిదెదిరి॥ ఉ. రా. ౨ ఆ.

పెంచు, పెంపుడు. ప్రేఁపుడు—పెంచుధాతువునకే దువర్ణకంబుపరంబగున
 పుడు “ప్రేమ” ఆదేశంబై ప్రకృతినూత్రముననేచకారమునకుఁ బకారంబగు.కత్రః
 ధఃకప్రత్యయము. ప్రేఁపుడు-పెంచువాఁడు, వర్ధిల్ల జేయువాఁడు; అధికుఁడని ఫలి
 తార్థము. క॥ సన్నపువారల (అప్పులను) సధిపతి! మన్నించినఁ ప్రేఁపుడైనమంత్రి
 కిబ్రతుకే! మున్నది? మనుమున్నయతఁడు॥ సన్నకసన్నచటువాసి చనకున్నఁ
 జెడు॥ పంచ. నా०ఆ. మాపును-మనము.క॥ వలపలిదిక్కునకిందుక॥ మలగంగాఁ
 దఱిమి కుటుచమాపుడుపుట్టం॥ బలవఁగట్టి జటావల్కలమున నవ్వీనునన్నుఁగవగప్పి
 తగ॥ భార. వి ౧ ఆ.

21 సూ—ఉవర్ణకం బడుక్వాదులకగు.

అడుకు-అంటు-ఒప్పు-ఒలుగు-ఒసఁగు.

వ్యా—అడుకు (లు) అడునానబోసివేచికొట్టినవి. ఈయధఃమందు నిత్య
 భూతావధానము. క॥ అడుకులు దన్నుటసనే॥ కడుపునొప్పియొప్పున గడుభుజి?

సాఁ దొడలెఱుంగక పాండుసుతుల నుడిగిపడఁగవలసె నిప్పుడొకసాత్యకిచేక॥
భార. ద్రోణ ౪ ఆ

ఒఱగు—ఒఱగుఎండు మూలములో నుకారమస్యము ప్రామాదికము. “ఒఱగు
మీఁదటఁజేరి” కళా ౮ ఆ.

ఒసగు—ఈవి, త్యాగము, బహుమానము, గీ॥ చూచినామాజికులు తమసొమ్ము
తెల్లనిొసగులుగవై॥ ప్రభా ౪ ఆ.

22 సూ—నడిభృతులిట్లెఱుంగునది.

వడి; కొలువడి-గెలువడి-నటపడి. వ్యతిరేకంబున లేవడి. వి;
తనవి-తెలివి- విరివి. అవు; తగవు - నగవు - ఉఱవు. ఇ: చేయి -
వ్రాయి. కలి; కనుకలి - వినుకలి. ఇత్యాదులు మహాజనవ్యవహారంబుల
నెఱుంగునది.

వ్యా—కొలువడి- కొలుచు + వడి; ఇట్లుండ, (౨) సూత్రమున, ఎకారాదిప్ర
త్యయపరత్వమునఁ జూలోపమని యెఱుంగునది. ఇట్లే, గెలువడి (గెలుచు + వడి)
నడవడి (నడచు + వడి); ఇత్యాదులందు నడిప్రత్యయఎకారంబు పరంబగుచోఁ జూ
పంబు.

లేవడి—కలుగునకీసూత్రమున వషిప్రత్యయంబురాఁగాఁ గ్రి. పరి. ౧౧౬ సూ.
న, వడిపరత్వమున “లే” అనునాదేశంబు. లేమియథాము. నీ. నిదురలేవడి గెంపు
నెరయుకన్గనతోడఁ బొడిసాడియైన మేఘాతతోడ॥ గసి ౨౪ ఆ. దారిద్ర్యమునున
థాము. మ॥ లేవడి॥ బడియండందగదందు సత్వగరిమకొ మస్యంబు గన్పట్టఁగా॥
చందా ౧ ఆ.

తనివి—తనియుధాతువునకు విప్రత్యయము పరమగుచుండఁగా ఎకారాదిప్రత్య
యముగాన (౨) సూత్రమున ‘యు’ లోపంబు ఇట్లే తక్కినవానికిని నూహింప
వలయు.

బోలవ్యాకరణ, గుప్తార్థకావ్యము.

తగవు-తగుట, న్యాయము క॥ కడుసమ్మయనికయను నా హి-కుః న్యమి
యును సుశీలకుశలతకాదే! య్యోడైనను బుద్ధిసానిపి! తడవికనుగొనగనలయుఁ దగవు
తగమియుక॥ భార. శాం ౨ ఆ. (తగుట). గీ॥ చేటుగాలమైనఁ జేట్టుమాటలు నెట్టి
గాని తెరువు నట్టికజణములను! దగవుల్లతోఁచు! దగయెడ నవియవి! నీకులనిమన
మున నిశ్చయిండు॥ భార. ఉద్యో. ౨ ఆ (తగవు-న్యాయము.)

ఉచవు-జౌచిత్యము, ఉచితము, అధికము, అధికములు. ద్వ. నల్లకోరములకు
నెలనెలపంట! యువవేదివిరహులనుడికించుమంట॥ ౧౦. యు. ౨౦ (ఉచవేద-జౌచి
త్యముపోయి)

ఈశబ్దముల లఘురేఖయుక్తమును గానంబడియూడి. క॥ గురుమునకుకా మధు
రయుఁ బుష్కరముఁ బ్రసూగంబుఁ దగినకలఁకులమికే! దురవగునదిగొనుమనెహరి॥
యిరవగు గోవధానంబు నేనయొసఁగెదకొ. ఉ. హరి ౪ ఆ. (ఉరవు-ఉచితము).

కనుకలి-చూపు॥ చ॥ కనుకలినిట్లు చిత్రఫలకంబునఁ గాంచినయింతి నమ్మనం
బునఁ గడునింతకెంతపరివ్రాన్తి నహిం చెనొ॥ ప్రభా. ౩ ఆ.

వినుకలి-వినికి దీనివిన్నయన్వినుకలియొట్టలేననొక నెలంటు సహిం చితి॥
హరి' ఉ ౩ ఆ.

ఇది కృదంతపరిచ్ఛేదము.

17/6

దివి

ప్రకీర్ణ - కవరి చేదము.

1 సూ—పదాద్యంబులు ఋ ౪ వర్ణంబులు రల తుల్యంబులు.

అతఁడు ఋషి - ఇటసంధిలేదు ఆఋషి - ఇట యడాగమంబు లేదు. వచ్చెఋషి - వచ్చెన్ ఋషి - వచ్చెనుఋషి. ఇటద్రుతమునకు లోపసంశ్లేష స్వత్వములు.

(వ్యా) పదంబు మొదటిఋకారమును, ౪కారమును, రేఫముతోడను లకా ముతోడను, గ్రమంబుగా సమంబులగు. సంధియందు నియ్యవి యచ్చువంటివిగాకహల్లు వంటివియగునని భావము.

కం॥ ఆఋషిపుత్రుఁడుగట్టిన| చీరలు మృదులములు నవ్యశిష్టములుమనోహరులు నాతనిపృథుకటి| భారంబున నొక్క కనకపట్టమువ్రేలుక॥ భార. ఆరణ్యపర్వ ఇట ఋకారంబు స్వరంబువంటిదిగాదు గాన సంధి. పరి. (3) సూ-న యడాగమంబు రాలేదు.

కం॥ ఝవ కేతుద్విషునకుఁ గి|బ్బివ పర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా| త్రిషు నకు ఋషి పూ|జితునకు విషమాక్షున కింద్రముఖిదివిజపక్షునకుక॥ ఋకారంబు హల్లు వంటిదిగాన “ఇషునకుఋషి” అనుచోట వస్త్రీవిభక్తి ద్రుతంబునకు సం. పరి. (౧౭) సూ-న, లోపంబుకలిగె. ఇట్లు స్వత్వసంశ్లేషంబు లూహించునది.

చ॥ రతిపతిశర్మకతఁ బుతురాజబలాశలి నెంచియేగును| ర్మతులమధించి కైకొని నమానధనంబుల ముద్రవెట్టుచో| బ్రతినవదీ పికాశిఖికరంగెడు లక్కయుఁబోలెమంజు లాస్థితమయి తేటియగ్గలపుఁ దేనియగు గాయుటఁ గంటివేచెలీ! ఐసు. 3 ఆ.

2 సూ—ఆచ్ఛికంబులం దుత్తమంబులగు రు లు డు ముందటి
యేత్వంబునకు ప్రాస్వంబు విభాషనగు.

నల్లెరు—నల్లెరు-పల్లెరు-పల్లెరు-పెన్నెరు-పెన్నెరు - మా నేరు-మా
నెరు-ఆడేలు-ఆడెలు-కుందేలు-కుందెలు-తోడేలు-తోడెలు-నాగేలు-
నాగెలు-నేరేడు-నేరెడు-మారేడు-మారెడు - పూరేడు-పూరెడు -
తంగేడు - తంగెడు.

(వ్యా)—మూడమ్మలుగల యచ్చతెనుగు పదంబులందుఁ దృతీయంబులగు
రు, లు, డు, లు పదంబులగునపుడు, పూర్వమందలి యేకారంబు విభాషను ప్రాస్వం
గుబనని యర్థము.

నల్లెరు—ఇది మూడక్షరములుగల తెలుఁగుపదము.

ఇట గునర్ణంబుతృతీయంబు. అట్టిగునర్ణమునకు ముందుదియైన యేకారము,
(లకారతద్వయమిడిది) వికల్పంబుగా హ్రస్వంబగు. కావున, నల్లెరుశబ్దము హ్రస్వ
మధ్యంబును నగును. ఉదా. నల్లెరు.

కుందేలు—ఈమాట మూడక్షరములుగలది. ఇందు లునర్ణంబు మూడవది,
అట్టి లునర్ణంబునకు ముందరియేకారము (దకారముమిడిది) విభాషను ప్రాస్వంబుగాగా,
కుందేలు' అనియదిహ్రస్వమధ్యంబగు ఉ. ఇందుల కిమ్మెయిననుజు లెన్నఁడువత్తురె
పచ్చిరేనియా! సంసముబొందినిర్భ కమునకా శేయనింతురయిట్టిపంటయిల్! కుందేలు!
సాచ్చెవేగజని తోమలివారలజంపితచ్చిసా! కుందవనందే పట్టుము రసాత్కటమానస
మాంసఖండముల్ || భార, ౬ ఆ.

తోడేలు—కం|| వలబారినవానినిభటు! లలుగుపాలాడిరధిపుకెపట్టిరి బే|
బ్బులిమహి. ప మెలుగుఁగిటిరే దో! డేలుమొదలగువానిఁ గొన్నిటిని వేటకరుల్ ||
మ. ౪ ఆ.

నేరెడు—ఉ॥ ఆరమణీయజంబువునయందనిశంబును భూరిసింగుర | స్సాగరఫలం
బలన్నగముపైబడి ప్రియ్యగఁదద్రసంబు సాం | పారవహాప్రవాహనదియైదినిజాన్రి
బ్రదక్షిణించియ | న్నేరెడుమానిమూలమున నెక్కునియుండు జగత్ప్రళయమై॥
మార్క. 3 ఆ. గీ॥ నేరెటేటియసల్ జెచ్చినరజాపు | సానబట్టినరాసాడిచల్లిమెడిచి |
పదునుసుగనిడిచేసెనో పద్మభవుడు | వీనిఁగాకున్నఁగలదే యీ మేనికాంతి॥
మన, 3 ఆ.

తంగెడు—సీ॥ కెలకులనున్న తంగటిజున్న గృహమేధి యపమానఁడంకసితా
స్థపేటి॥ మను; ౧ ఆ. ఇట్లుతక్కినవి యూహించునది.

3 సూ—ఉయ్యెల పయ్యెద తాయెతులందొక్క నామంబులం
దుయాకుం దాలవ్యవక్రయోగంబులేదు.

స్వప్రము.

(వ్యా)—ఉ॥ ఆక్కటికంబుమాలి ప్రజనాజడినొంపుదునొంపనైతినా | త్రిక్క
రణంగిపోదుగు శ్రితులనూళులు వోవుకైడి॥ (వాసిష్ఠరామా' ౪ఆ.) ఇత్యాది
బ్రయోగంబులంజేసి త్రిక్కుశబ్దము తక్కుశబ్దనకుఁ బర్యాయపదంబు.

ఉయ్యెల' పయ్యెద, తాయెతు పీనియందుంగాక తక్కిన నామనాచకములందు
యకారమునకు, దాలవ్యవక్రయోగంబు లేదు. తాలవ్యవక్రమునఁగా 'వైదేతో'కంక
తాలు" అనుటంజేసి, ఎకారయోగంబులేదని యర్థము. ఒకారము, 'వైదేతో'కంక
మ్" అనుటదే నోష్ఠ్యవక్రముగాన, దద్వావతక్ వార్ధమై తాలవ్యవక్రంబని చెప్పం
బడియె. ఉయ్యెల ఇత్యాది శబ్దత్రయంబునంబలెఁ బయ్యెద, తాయెతు ఇత్యా
దులందును మధ్యాక్షరంబున నెత్వంబుండునని భ్రమగలుగఁగాఁదన్నివారణార్థ మిహూ
త్రంబు గచియుంపబడియె. ఈసూత్రము కొంచెము చర్చింపఁదగియున్నది.

ఉయ్యెల, పయ్యెద, తాయెతులందొక్క నామంబులందని సూత్రమునందు నక్షర
కమయిన తక్కుశబ్దముతో నామనాచకములనుండి (ప్రాతిపదికంబులనుండి) యుయ్యెలా
త్రయంబును విడికాంపుటంజేసి 'వక్షియక్ష మ్యవక్రకాఫకరణే, కథాగ్యర్థా ౪౪౩'

నష్టో యు క్తమివయు క్తచయత్కించద్ద్యశ్యే, తత్రతస్మాద్భిన్నే తత్సద్యశే, అధికరణే =
 ద్రవ్యే, కార్యవిజ్ఞాయతే || హి = యతః, తదా ఆర్థానగతిః = అగ్రప్రతీతిరస్తి అను పరి
 భాషాన్యాయంబున నష్టో యు క్తస్థలంబునందు నివశేబ్దయు క్తస్థలంబునందుంబలె భేషసాద్య
 శ్యంబులు. తోచుచుండుంగావ నామంబులందుంబలె (ప్రాతిపదికంబులందు) నుయ్యోలా
 దిత్రయంబున నఖిండిశబ్దత్వరూపభర్తృంబు (ఏకపదత్వము) సాద్యశ్యంబున స్ఫురించు
 చున్నది. ఇయ్యవి యవయవార్థాశూన్యములయిన యఖిండిశబ్దంబులని సూత్రకరని
 తాత్పర్యము. ఈసూత్రమప్పకవ్యాదిగ్రంథకర్తలమతంబునకు నత్యంతవిరుద్ధము. కాన
 నయ్యది యిచ్చట నుద్ఘాటింపఁబడుచున్నది. అప్పకవీయముఁ ద్వితీయాశ్వాసము,
 గీ || భరణి నుయ్యోల, పయ్యోద, తాయోతుఁనుల | గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు.
 ముద్దరాజు రామనవానిమూఁటినిపద | మధ్యయా లనిచెప్పె నిమ్మాటమిధ్య || తే || ఊదునెల
 కాకగుటచేత నుయ్యోలయ్యో || బయిని నెదకున్కివక్రోక్తిఁ బయ్యోదయ్యో || దన్దికాపునక్త |
 కట్టఁదగిననరులు | తేలఁబల్కుఁగ. దాయోతుల్ దేశ్యమునను || ఊయ్యోల లోనగుశబ్దంబులు
 కఙ్గిలోకసంజీవనియందు ముద్దరాజు రామన్న యేకపదంబులని భ్రమనెంది గూశబ్దంబు
 లలోని మధ్యయకార మెత్వంబుగలదనిల త్కణంబునెప్పెగాని యయ్యది యవిచారితరమ
 ణీయంబనియు, హేలాశబ్దభనంతైనయేలశబ్దంబునప్రస్థవికారంబునొందఁగా, ఊదు + ఏల
 , ఊయ్యోల" యనియు, ఎదకుఁబయినుండునన్న వ్యుత్పత్తినిజేసి , పయ్యోద" యనియు
 తాయి (తల్లి) + ఎత్తులు (దండలు) అనుచోఁ దన్దిరక్షణకై కట్టినదండలన్న యవయవార్థ
 మునఁ దకారమును దేర్చిపలుకఁగాఁ , దాయోతు" లనియు శబ్దనిరూపణంబు సూపి, ఏల
 మొదలగువానికిఁ బదద్వయమధ్యంబున సంధిలేమింజేసి యడాగవంబు గలిగెంగాన, కృష్ణు
 నియేలలు, రామనియెద, లక్ష్మినియెత్తు, ఇత్యాదులందుంబలెఁ బ్రత్యేకలక్షణసూత్రమ
 నావశ్యకంబన్న తాత్పర్యంబున నప్పకవీద్రుండిట్లు ఖండించె. శబ్దరత్నాకరమందును
 , ఊయేల, శబ్దమనొద్ద , ఊదు + ఏల అనియవయవార్థము చూపఁబడినది. ఇట్టి
 వాస్తవార్థంబును బరిశీలంపక సూరిగారు, , తే || దాయోతులు నుయ్యోలయఁ బయ్యోద,
 యునుదక్కఁ | గలుగదెత్వంబు మధ్యయకారమునకు, || అనిన కఙ్గిలోకసంజీవని ననుసరిం
 చి యేకపదంబులన్న భ్రవమాలంబున నీసూత్రమరచించెన్గని యెఱుంగునది. ఈసూ
 త్రంబున నుయ్యోలాదిశబ్దత్రయంబునం గాకతక్కిన నామంబులందు మధ్యయకారమున
 కెత్వములేదని విధింపబడ్డదిగాని యుయ్యోలాదులంగు సర్వదా యెత్వమేయుండునని

నియమింపఁబడలేదు గాన (౪) (౫) సూత్రములప్రకారమున నెత్వరహితములైన యుయ్యలాదిపయ్యదశబ్దంబులును బరస్పరవిరోధఁబడలేక గ్రంథార్థమతంబునరక్షితంబులయ్యె. అప్పకవియొత్వయుక్తములైనయుయ్యలాదిత్రయంబునకే తనగ్రంథంబునఁ గవిప్రయోగంబులు చూపెను అంతఃసూత్రమున నెత్వములేనియుయ్యలాదు లతనిమతంబున నప్రమాణంబులనియూహింపఁదగదు. అతండుస్థావరపులాకన్యాయఁబడనట్లులుదాహరించెనని యెఱుంగునది.

ఉయ్యెల—చ॥ కలిదమయింతిఁబాపసమకట్టి సతింబతివాయనోపఁడా! లలనను దీర్ఘ సౌహృదబలంబున నిట్టులురెంటఁజేసి య| న్నలుఁడువిమోహరజ్జులఁదెనంగి గతాగత కారియైన యు| య్యెలనుబోలె నూటడకయెంతయుఁ బొద్దువినిశ్చితాత్ముడై॥ భాగ. ఆర. ౨ ఆ.

పయ్యెద—నీ॥ పలఁబడుఁజక్కనల్ వలెనున్న జిలుగు పయ్యెదలోని గబ్బపానిండ్లు మెఱయ॥ య. 3 ఆ.

తాయెను—నీ॥ ఒకయింతియొరగిన సికఁమీద ముడిపువ్వుపైతులు దొగయఁదా యెతులు చుట్టి॥ చం. భా. చరి.

గీ॥ ఇమ్ముగామేల్పసిండి తాయెతులు మెల్ల| విరిసరుల్ దట్టముగఁజుట్టివేసినట్టి యొరసగిమీఁదఁ బైచెంగులునిభికట్టి| నట్టి బురుసారుమాల్ హూయల్ బిట్టుదనర॥ రసి॥ ౧ ఆ.

4 సూ—ఉయ్యెల యూయాలల చాపుల నొండొంటింకిం గుఱు చయ్యెండెనగు.

ఉయ్యెల - ఉయ్యెల - ఉయ్యెల - ఉయ్యాల - ఉయ్యల - ఉయ్యాల - వక్ష్యమాణంబు యద్విత్వంబు - ఉయ్యెల - ఉయ్యెల ఉయ్యాల - ఉయ్యల.

(వ్యా) — ఊయేల, ఊయాల, ఈరెండుపదంబులలోని దీర్ఘంబులకుఁ బర్వాయంబున హ్రస్వంబు విభాషనగునని యర్థము. ఒక్కొక్కటియే హ్రస్వంబు వికల్పంబున నుండునని రెండుదీర్ఘంబులు నొక్కమాటుగా హ్రస్వంబులు గావని ఫలితార్థము.

ఊయాల — సీ॥ నిలువుటద్దములు గంటలయుయాలలు హంసతూలికపాన్పులు దోమతెగలు॥ షో. 3 ఆ.

పైనింజూపినవిధంబుల సంధిని వర్ణవికారంబులు గల్గెనని యూహించునది. పయ్యద శబ్దమునొద్ద నిట్టులే బ. సీతారాసూచార్యులవారు వ్రాసిరి.

5. సూ — పయ్యద పయ్యద.

(వ్యా) — “పయ్యద” అని యకారమధ్యముగాను నుండవచ్చునని యర్థము. సంధిని విగ్లిఖికాగమని శబ్దరత్నాకరము.

సీ॥ గూనవేగమునఁ బయ్యద కొంగుసడలిన. షో ౮ అ!

6. సూ — ఊయేలాదులం దొలియచ్చమిఁది హల్లునకు ద్విత్య చనంబొండె నగు.

ఊయేల - ఊయేల-ఊయేల - ఊయేల - ఊయాల - ఊయల - ఆయె - ఏలిదము - ఓయ - ఓయారము - కోపు (ధనుర్గ్రము) జాజర - తీనియ - తీయము - తేప (స్తవము) తేమ - తోయలి-దీవియ - నూవు - నోవి - నోవు - పూవు - పేయ - మోక (అంకురము) మోటిక - మోవు - వీయము - ఇత్యాదు లూయేలాదులు.

[వ్యా] — ఊయేల మొదలగుశబ్దంబులయందుఁ బ్రధమస్వరంబుమిఁది హల్లునకు ద్విత్యంబుపక్షంబున నగు. ఉదా. ఊయేల. ఇటుఁ బ్రకృతమాత్రమున బ్రధమస్వరంబైన యూకారముకంటెఁ బరంబైన యకారమునకు ద్విత్యంబురూఁగా సమానపరి ॥౧౩॥ నూత్రమున, ఊకారమునకు హ్రస్వంబు. ఇట్లు ఊయాల, ఊయల శబ్దంబు లీగణంబులలో నివగుటంజేసి ద్వితీయహల్లునకు ద్విత్యంబురూఁగాఁ సమానపరి. (౧౩) నూత్రమున దీర్ఘం

టునకుప్రహస్యంబుగలిగి, ఉయ్యాల, ఉయ్యల' అనురూపంబులునగు, సీ॥ జౌదలఁజవలేటి
లేదరఁ గలుబాలుడగుచందమామ నుయ్యాలలూప॥ హరి. ఉ. ౬ ఆ. ఉయ్యాల
శబ్దము; ఉయ్యేలయొక్క రూపాంతరమని శబ్దరత్నాకరము. ఇట్లు తక్కినశబ్దములు వికా
రాంతరములని యూహించునది. క॥పలుమరుతలయంతితగఁ | నలుగిడిదోయిశ్శబల
మునక బోర్కాడిం చిలలింజన్నిచ్చుచు; నుయ్యలనూపుచుఁ బెనుపచోడఁగె నావర
శిశువుక॥ కళా. ౬ ఆ. సీ॥ ఉయ్యాలతోట్టిలోనునిచి చేతులుపట్టి యూచియాడెడు
పాటనుబ్బనేర్చె॥ వి. పు॥ ౭ ఆ ఏలిదము. క॥ బాలుడని తలచిరివుతో | నేలిదమునఁ
గలసియునికి యదికార్యమే॥ భార. ఆది. ౬ ఆ.

ఎల్లిదము—పూర్వమందుంబలె నిటఁ బ్రక్రియ యూహించిపది.

చ॥ అనవిని యింద్రుడిట్లనియె నగ్నికినిమ్మరివోయిచెప్పు మజ్జనపతితోడ నాపలుకు
సమ్మతిఁజేయక తక్కినేని నేఁ బనిచెదవజ్రమున్ జమునిపాడికి నన్నరనాధువేగ మే
యనుచుటకింత యెల్లిదమె యాతనికిన్ మనయాజ్ఞ గూరయక॥ భార. ఆశ్వ ౧ ఆ.

ఉ॥ ఇంతలుకన్నులుండఁ డెరువెవ్వరివేడెడు భూసు లేంద్రయే॥ కాంతమునందు
నున్న జనరాండ్రునెపంబిడ పల్కరించులా॥ గింతియకాక నీవెఱుంగవే మునువచ్చిన
ప్రోవచొప్పునీ॥ కింతభయంబులే. కడుగ నెల్లిద మైతిమె మాటలేటికిక॥ మను ౨. ఆ.

జజ్జర—జాజరశబ్దము పకృతగణంబులోనిది గాన ద్వితీయాక్షరమురకు ద్విత్యం
బురాఁగాఁ దొలివర్ణమునకు సమా-పరి-(౧౩) సూ-న, ప్రహస్యము. ద్వితీ వలదువసిష్ట యీ
ఎట్టి జజ్జరల (పంచనలకు) కలఁగునే కాశికుడల్పునిరీతి॥ హరిశ్చ ౧ భా.

తక్కిన యీగణాంతగూఢతశబ్దంబులును నిట్లే ప్రయోగింపంపడు.

7 సూ—అకారంబుక్రింది అకారంబునకు ముదినులుల క్రింది
నలలకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

అట్టు - అటు. గొట్టియ - గొట్టియ. కన్ను - కను. నన్ను -

నను. పల్లు - పలు. విల్లు - విలు.

(వ్యా) గొట్టియ - ఇత్యాదులయందుఁబడికానిచోటను అకారలోపంబునకే అకారము ద్వంద్వంబునం జేర్పబడలేదు.

అటు—సీ॥ ఇందుబింబముఁజూచి చెందుప్పు. గలుగుసావి (అని) యటులెత్తినాకంగ నాసపడిన॥ కాశీ 3 ఆ:

గొట్టియ—ఉ అవగు నారుగపల్కలు॥ గొట్టియల వాడియునుపలుచగున్. భార. ౨౦. ౪ ఆ.

పలు—సీ॥ పలురాకమునువచ్చి బాలువేలువుమన్నఁ బండ్లులేమన్న నభావ్యుడనియె॥ భాగ ౯ స్కం:

8 సూ—అక్కటాదులజడ్డకు లోపంబు విభాషసగు.

అకట - అక్కట. అక్కట - అట్టిక - అట్టుక - అట్టె - అయ్యో - అయ్యారె - అవ్వారి - ఇట్టిక - ఉప్పనడము - ఉమ్మి - ఎక్కసక్కియము - ఎక్కసెక్కియము - ఎక్కిరింత - ఎడ్డ - ఎన్నిక - ఎమ్మక - కజ్జాయము - కట్టా - కట్టిక - కప్పరము - కమ్మటము - కమ్మతము - కువ్వాడము - కొట్టిక - కొమ్మ - కొయ్యగూర - గయ్యాళము - గుజ్జరాతి - చిట్టి - చిన్న - చిమ్మట - చెన్నటి - చెప్పము - చెప్పఁడు - చెమ్మట - చెల్లియలు - జవ్వాజి - జాబిల్లి - తమ్మటము - తమ్మలము - తల్లి - తుమ్మికి - తువ్వర - తెల్లి - దవ్వ - దివ్వియ - నవ్వ - నిద్దర - నివ్వరి - నివ్వారి - నువ్వ - నెట్టిక - నెమ్మలి - పవ్వళించు - పిన్న - పుల్లియ - పువ్వ - పెద్ద - పొట్టి ప్రాకెన్న - ప్రెగ్గడ - బెగ్గడు - బొమ్మ - బొమ్మికము - బొమ్మిడికము - బొమ్మిడికము - మజ్జ - మత్తాబు - మల్లారము - ముక్కు - ముద్దయ - మెట్టిక - మొక్కరము - మొగ్గరము - మొల్లము - రడ్డి - లొట్టిపిట్ట - వట్టి - వయ్యాళి - సన్నియ - సవ్వడి -

సివ్వంగ - అట్టు - ఇట్టు - ఎట్టు - అప్పుడు - ఇప్పుడు - ఎప్పుడు - అన్ని - ఇన్ని - ఎన్ని - కొన్ని - మమ్ము - మిమ్ము - తమ్ము - అమ్మ - అక్క - అవ్వ - అయ్య - అప్ప - అచ్చొట్టు - ఇచ్చొట్టు - ఎచ్చొట్టు - అచ్చుట్టు - ఇచ్చుట్టు - ఎచ్చుట్టు - ఇత్యాదులు కల్గి టాదులు.

(వ్యా) — అక్కటావి గణమందలి శబ్దములయొక్క సంయుక్తాక్షరములను లోపంబు విభాషనగు.

అర్థంబుం దెలుపఁగా బద్ధకంకణంబులైన నిఘంట్యాదులు పెక్కులున్నందున “అభ్యుద్ధర్యార్థానాదిశ్యంతే” అనుసమర్థ నూత్రస్థపతంజలిచవనప్రకారంబున గ్రంథ లాఘవార్థము సంస్కృతవ్యాకరణంబున సర్వశబ్దాన్విదేశశము సలుపంబడని యట్టులే ప్రకృతంబునను గ్రంథవిస్తర భీతింజేసి గణపరిగణితంబులైన శబ్దంబులకెల్లను నర్థప్రదర్శి నంబు లేకుండ స్థాలీపులాకన్యాయంబునఁ గవి ప్రయోగంబులతోఁ గతిపయంబులైన శబ్దంబులకే యర్థంబు లుదాహరింపఁబడుచున్నయవి.

అటె — కం॥ నహం ధీండు పనుచువాడటె । విహితానుష్ఠాన పరులువీరటె పోలొ॥ కహితంబటె యిది మనకున్ । మహానీయుమ కాకయెట్లు మానఁగవచ్చున్॥ భార. ఉద్యో. ౧ ఆ: (అటె=అశ్చర్యము. టవర్ణలోపంబు.)

ఎకిరింత — (వాహనము) నీ॥ రేవెలుంగునుదాల్చుండేవేరియదుగ్గ కకిరింతయై మిందు మేఁముదక్క॥ రాము. ౨ ఆ: ఇటఁగలోపంబు. గిజిఁగాఁడు. — (పచ్చపిట్ట) ఉ॥ క్రూర వనేభదంత హతకుడ్య, పరమ్యత వ్రజపజ్జిఁ బొల్పారు ముడుంగులుం బురువులంచు వెసంగొనిపోయి సొంత శృం॥ గార వనద్రుమాళి గిజిఁగాడు గూకులఁ జేర్చుదీసికల్ । గారహిఁ గృష్ణ రాముమ హికాంతిని శాత్రువ పత్తనంబులన్॥ మను. ౧ ఆ: (ఇటజలోపంబు) జవాజి-నీ॥ కసటువోబీరెండఁ గరఁగి కట్టలనంటిగమగమవలచు చొక్క పుజవజి॥ పను ౨ ఆ: (వకారలోపము) జాబిలి — తరల॥ పలుదెలం గులఁ బోవుచందురుఁ బట్టకన్నిటికన్నియై । ములిగి వేవెనువెంట నేగెనునట్టి జాబిలి

(చంద్రుడు) మేపరులో | బలెజడత్ గడునీటఁ దేటమఁ బైపయిం జనుదేరఁగా | నీలు
పుట్టేతలవచ్చు కొమ్మల నెమ్మొగంబులు పొల్పును || య. 3 ఆ: (లకారలోపము.

ప్రేగడ—కం|| తగనీలో నూహింపుము | దిగవిడువకు ధర్మతనయు దృఢమతివై
పొం | దను చందము కొడుకులకుం | ప్రేగడలకుం జెప్పితీర్పు పెంపేర్పడఁగ || భార
ఉద్యో. ౨ ఆ: (వయాళి—విహారము; వాహ్యళిశబ్దభవము) చ|| అవికులవేణియిట్లు
వలమూంక బిసాంకుర పన్న గాళికిక | జలమరి చల్ల గాళికిని జక్కెరఖాణపుఁ దేజిదోలు
పూ | నిలుతువ యాళికిక జిగురు విందులనీలి గయాళికిక హలా | హళ గుళికా భదుర్మ
ఘనాళికి నాళికి లోఁగియాత్మలోక || ఐసు. 3 ఆ: (యలోపము)

9 సూ—జడ్డక్కరంబుతోఁ బదాదిస్వరంబుగూడుచో జడ్డకు
లోపంబు లేదు.

అత్తైత్తై - కన్నదరే - నన్నడిగె - పల్లొత్తై - విల్లందె.

(హ్య) సరియుక్తాక్షరంబునకు నజాదిపదంబులతో సంధి గలుగుచో లోపంబు
గలుగదని యర్థము.

ఇట్లుమిట్టెక్కి, మున్నేలు ఇత్యదు లూహింపనగు. శా|| ఏమీ పార్థుఁడు
నీవు దండిమాగలె యీవచ్చు కారవ్య సం | గామక్షోభము బాహుదర్పమునఁ దీర్పం
బెద్ద మిట్టెక్కి మిమ్మేమెల్ల స్వేదఁగంది చూచెదముగా కీసారికిం బోయిరా | భీముం
డిత్తజీ రి త్తమాటలకుఁ గోపింపండు నూ పెంపటకొ || (ఇట శఖటరేఫంబునకు లోపంబు
రాలేదు.) భార. ఉద్యో 3 ఆ.

మిన్నేలు—మ|| అనిలం బప్పురిఁ బొరచిత్తముల కత్యానంద మొందంగ న
ర్థినిమిన్నేటి తరంగలక బెకఁగుమ || భార. ఆది ౨ ఆ:

కన్నాకు—నీ|| ఎఱచు మాటలు ముట్టెయై తి బిట్టాలించి గమకిఁ గన్నాకయి
గాలి యరయు || మను. ౪ ఆ. క|| కన్నాకు మనకు భిష్ముండి | న్నరవరుఁగావలయు

నెమ్మెయినైనన్ | దన్నుం గాచిన నితఁడు జగముఁడుఁడీరణమునం బగఁతనడఁగించున్ ||
ఇట వలోపము రాఁజేను. భార. భీ ౧ ఆ:

క|| "నలుఁగిడి దోయిశ్శజలమునన్ బోర్కాడిం | చిలలిం జచ్చిచ్చుచు" శా
౬ ఆ: సీ. పంకనిశ్శంకుడై పారదారికవృత్తి వదలక పల్లొత్తు వానినెడసి || పసు ౧ : ౨.

10 సూ—హోదులయు నీలుగు లోనగువాని తొలి హల్లునకు
లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

హడపము - అడపము - హరిదళము - అరిదళము. హలఁది-
అలఁది-నీలుగు - ఈలుగు. నీలుగు - నెగయు - పొందు - పొనరు
పూను-పొదవుల కాదిలోపంబొకండు వచియించె నది యవిచారమూల
కంబు.

(వ్యా)—హకారాది శబ్దములయొక్కయు, నీలుగు మొదలగు శబ్దములయొక్క
యు మొదటిహల్లునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగును.

ఆ|| పూనెనెగ నెఁబొదవెఁబొనరె బొందెటనన్న | పలుకులంగు మొదలఁ గలుగు
నట్టి | వ్యంజనంబులడఁగి వానిపై స్వరములు | నిలుచు వలసినపుడు నీకజాక్ష || అని
యప్పకవి ద్వితీయాశ్వాసమందు వ్రాయుచు "కం|| మాననతి యిట్లుమానిన | మానక్రొ
ధములనేత మరలిచిచింత | దీనగతి నుండమదిలో | నూనినప్రేమముననంబు జోపరు
డనియెన్" || అను పారిజాతాపహరణములోని పద్యమును బూనుదాతువు నాధ్యక్షుర
లోపంబునకు నాపహరణముగాఁ జూపి. 'పొదవు' నాదివర్ణ లోపంబునకు, "క|| తదనంతరం
బక్రమ్మ అ ! యదువిభుఁడు కృపావిధేయుడై వాణీశ ! త్రిదశేశుల కాశ్చర్యంబొదవ
మనిచె నుభయ సైన్య యోధులనెల్ల || అను చిత్రభారతాదిపద్యంబుల నుదాహరించెను .
ఒకపునకుఁ గలుగు, ఉపయోగించు యుక్తమగు, అను నర్థములు శబ్దరన్నాకరాది నిఘం
టువులందు వ్రాయఁబడినవిగాని పొదవు నెత్తుకొని యర్థములుగాని కవిప్రయోగంబులు
గాని భిన్నభేదములేదు! కావ శబ్దరత్నాకరంబులును వ్రాస్సఁగఁగల ప్రాచీన

నిఘంటువులందును బొదవుయొక్క నామరూపంబులు గగనకు సుమాయమానంబులై కానంబడక యున్నయవి. కాని యప్పకవీయమందు మాత్రము ద్వితీయాశ్వాసమందే పొదవునకు నృసింహపురాణములోని పద్యములు లోపము రానందులకు నుదాహరణముగాఁ జూపుటలో మాఁడవడిగా నీపద్య ముదాహరింపబడియె.

“॥ అదియట్ల కాదెనిప్పునఁ జెదలంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశుఁ | మదినుంచు కొన్నవానిని | బొదవునె యాపదలు రఘునిఁ బొందునె తమమున్ ||” ఈపద్యమే శబ్దరత్నాకరములోనను “మది నునిచిన యుత్తమమునిఁ బొదవునె యాపదలు సూర్యుఁ బొదువునె తమమున్” అని యుత్తరార్థమందలి యీషన్మాత్ర పాఠ భేదముతోఁ బొదువు ధాతువునకు సకర్మకార్థమైన క్రమ్ముటయొద్ద నుదాహరింపఁబడినది. ఇట్టి యప్పకవీయ శబ్దరత్నాకరంబులందుని పాఠభేదములలో నేని యుక్తియుక్తమో కొంచెము చర్చించి చూతముగాక!! సూర్యునిఁ జీకట్లుక్రమ్మని విగంబున శ్రీహరిని ధ్యానించు నుత్తమని నాపదలు క్రమ్ముకొననేరవనిన పైపద్యార్థము నాలోచింపగాఁ నిటు సకర్మకార్థమయిన పొదువు ధాతువుగాని పొదవుగాను. ఇప్పన్యంబునఁ బొదవు ధాతువేయనిననొనప్పకవీయ లక్షణపద్యప్రకారమున నాదిచ్ఛము లోపించి తనరూపాంతర మనఁబడునట్టి యొదవు శబ్దముతోఁలె సకర్మకమై పైనింజూపిన యర్థత్రయమునె తెలుపును గానఁ బైపద్యమునందు సర్థసమన్వయంబు లేకపోవును. ఆదివర్ణలోపములేని తఱిని బొదవునకు క్రమ్ముటయు సర్థ ముండునన్నచో “ఏకదేశవికృతమనన్యవత్” అను న్యాయంబున జరగునకు జరుగును, నడచునకునడుచునుంబోలెఁ బొదవునకుంబొదువు ధాతువురూపాంతరము కావలసివచ్చును. ఆప్పుడు పొదువునకు కున్నయర్థము లన్నియు వినిగమనావిరహంబునఁ బొదవునకును చెప్పక తీరదు. అట్టియర్థములు పొదవున కున్నట్లు కవిప్రయోగంబులఁగానంబడదు. కావున “అదిరిపాటున వెసవిచ్చి పొదవికొనిన” పొదలి, యొండొండ దివియును భువియు దెసలుఁ | బొదవికొనియుండు చీకటి ప్రోవువలన” అనినట్టి తక్కిన యప్పక వ్యుదాహృతనృసింహపురాణ పద్యములందును “బొదవు” పాఠము ప్రామాదికముగాఁ దోచుచుండు. అకర్మకమైనపొదవునకు నాత్మ నేపదార్థకమైన కొను ధాత్యను ప్రయోగం బయుక్తంబైనందునను, సకర్మకార్థమే (క్రమ్ముట) యిటు సందర్భోభితములుగునను, నిష్పన్నములుగున బొదువు నాకునే నానున్ | సమంజసంబు

మఱియు, శబ్దరత్నాకరమందు, ఒకవపుధాతువు వైకృతమని యుద్భోషింపబడుచున్నది. అపసరశబ్దంబువలన, ఓసరుధాతువైనట్లు లియ్యది యుద్భవశబ్దంబువలన నైనట్లు గ్రంథ కర్తల తాత్పర్యముగా స్ఫురింపదున్నది. ఇట్లు పరాపేక్షలేక గీర్వాణవాణ్యంశంబున స్వయంభువుగా నవతరించిన యొకవపుధాతువు పూర్వపక్షులచుతంబున దేశ్యంబై నిఘంట్యాదులయందును నామరూపంబులు లేనిపాదవపుధాతువునమరూపాంతర మెట్టులు గాఁజాలును కావుననే? ఒకవపుధాతువు పాదవుయొక్క రూపాంతరమని వ్రాయఁ బడినట్లు లీధాతువు పాదవుయొక్క రూపాంతరమని శబ్దరత్నాకరాదులయందు లిఖింప బడనేలేదు. క్రమ్ముట బోనప వర్ధమిచ్చునట్టి పాదవుధాతువు వైకృతమేమని సాధింతురేని యపుడు పాదవు గూడఁదాన్యశార్థమందు వైకృత మనవలసినదవును. నిఘంటువులందు “బొదువు” దేశ్యబనియే వ్రాయఁబడినది. కాన వైకృతమని ప్రసిద్ధిజెందిన యొకవపు పాదవువలనఁ గానేరదు. ఒకవపునొద్దఁగాని వేఱుగాఁగాని పాదవు నిఘంటువులందు నెత్తుకొనఁబడనందున దాని సత్తయు సంశయస్పదమై యుయ్యెల లూఁగఁచున్నది. కాన. ఆ|| “పూనెనెగనెఁ బొదినెఁ బొనరెఁ బొందె” ననియే యప్పకవీయ లక్షణపద్యము వదిలినచో సలక్షణముగా నుండును. అపుడు, “ఒకవపు” నొద్దఁ బొదువు యొక్క రూపాంతరమని వ్రాసిన శబ్దరత్నాకరమును శాస్త్రానుకూలముగా నుండును. పూను ధాత్వర్థమును వివరించుతఱిని నీపద్యము శబ్దరత్నాకరములోఁగూడ నకార మధ్యంబగు పాదవు శబ్దముతోడనే వ్రాయఁబడినది. కాని యది ముద్రాప్రమాదము కావచ్చును. అట్లే కానిచో నొదవునొద్దఁగాని వేఱుగాఁగాని గ్రంథకర్త యీశబ్దము నేల యెత్తుకొని వ్రాయకుండును? బాలవ్యాకరణపుస్తకములందుఁగూడ నీనూత్రము నొద్ద నీశబ్దము నకారమధ్యముగానే దిద్దుట యుక్తంబగుంగాన గ్రంథవిస్తరంబుతోఁ జాలును. ఒకవేళ ప్రోద్బవశబ్దవైకృతమైన పాదవు శబ్దం బొకటి యున్నదనియు నందుననే దాని రూపాంతరమైన యొకవపువైకృతముగా వ్రాయఁబడినదనియు నచ్చటం గాని వేఱునోటంగాని యీశబ్దము నెత్తుకొని వ్రాయకునికి శబ్దరత్నాకరాది గ్రంథ కర్తల ప్రమాదమనియుఁ గొందఁ జందురేని “ధాతోరధ్ధాంతరే వృత్తేః ధాత్వర్థేనోపసంగ హత్, ప్రసిద్ధే రవివక్షాతః కర్మణోకర్మికాక్రియా” అనువైయాకరణమర్యాదంజేసి సకర్మకధాతువు ల్లోకోక్తకారణంబులచే నకర్మకార్థము నీనచ్చుంగాని యకర్మకధాతు నిష్పన్నంబైన ప్రోద్బవశబ్దంబుయొక్క వైకృతం బగునని మనమునని పాదవుధాతువు

పైనుదాహరింపబడిన పద్యంబులు సమన్వయింపఁగాఁ గ్రమ్మట' ఇత్యాది సకర్మకాగ్ధము న్నెట్టులీజూలునో తెలియకున్నది. కాబట్టి యయ్యది విచారింపఁగా విద్యద్భృందంబున కే విడుసునున్నాడనుగాన సుధీమణులు శోధింతురుగాక. మరియు బాలవ్యాకరణమందు బూనుపొదవులకు నాదిలోపంబుచెప్పిన గ్రంథకర్తనచనం బవిచారమూలకంబని సాహసించి న్రాయఁబడినది. ఆదిలోపంబుగల పూను ధాతువునకును, పొదవురూపాంతరమే యని భావింపఁబడిన యొదవునకును నగ్ధవిశేషంబులందు ధారాశముగా సుకవిప్రయోగంబులు గానవచ్చుచున్నయవి—

ఉ॥ పూని నృకోదరాజుకానులు భుగ్నులుగాఁ బెడచేతఁ గన్ననీ

యానఁగ నెత్తికొంచుఁ జని యుగ్రవనంబున దుఃఖమగ్నుడై॥ భార-ఉద్యో3 ఆ:

క॥ హీనప్రజ్ఞఁ డకార్యము | లైనవిచేసి తుదివగచు నతుల ప్రజ్ఞా | సానుచుదా
యాధుఁడువగ | నూనఁడు దురిత మనువజ్జితి కోడక యునికిన్॥ భార-శాం-3 ఆ:
(పూనున కాదిలోపంబు)

గీ॥ అతనిముందఁగ బార్వ్యంబులందు బిటుఁడ | నొక్కయుమ్మడిఁ బెక్కొడు
రుక్కుమీలి | యురవడించిన దేవిపై నుగ్రదివిజు | లొదువఁ బేరల్కుఁ బెదవు లొం
డొండ యువర॥ మార్క-౬ఆ: (పొదువు నాదిలోపంబు)

క॥ పార్థునపమా | ర్థకశేబర మెదురఁగని రొదవుశోకమునకా జై. ౩ఆ.
పొదవున కాదిలోపమున్న వారి మతంబున)

ఇట్లు|లసామాన్య కవిప్రయోగంబు లుండఁగాఁ బరిశీలింప కవిబ్రహ్మవాక్కున
కెదురాడిన చిన్నయసూరి వచనంబు చిన్న యసూరి వచనంబుగాఁ జెల్లందగు.

ఇట్టి యభిప్రాయమే పూను ధాతువునొద్ద శబ్దరత్నాకర గ్రంథకర్తయు వెల్ల
డించె. ఇట్లు, పొచ్చెము, పంచు, చెనయు, ఇత్యాదులకు నగ్ధవిశేషములందు నాది
లోపంబు చూపట్టు. పొచ్చెము (న్యూనము) క॥ ఇచ్చటి బంధులు నీవును | నచ్చెరు
గడి వినుచునుండ వయిదూళ్ళును మా | కిచ్చినను బాలునంటిని | బొచ్చెముకా దింతయు

బూర్ణమునుమ్మో॥ భార. ఉద్యో 3 ఆ:

ఓచ్చెము—గీ|| అధ్వర రంభమిం తొప్పున మృదకు | శివునిఁ దోడ్చేని యొక్క
యొచ్చెంబకాని|| కాశీ. ౭ ఆ: పంచ-అజ్ఞాపించు-ని|| తనశిష్యులైన, పైల పైశంపాయన
సుమంత జైమినులం బంచి క్రమంబునఁ జతుర్వేదసూత్రంబులఁ జేయించి వేదవ్యాసుం
డై-భార. ఆది ౧ ఆ:

మధ్వరచితమయిన జార్జిముక్తానళియందలి యీపద్యంబును ౨ జభక్తి సూచకం
బుగా నీసందర్భంబునఁ జేర్పబడు.

చెనయు-పాలు—చ|| తనసతి జహ్నువింజెనయు చారయుస్వీయ సురద్రుసం
ఖ్యసం | దనులు రమాభకన్యయు సుధామయవాక్కును గల్గు జార్జిపా | వనసురతున్నఁ
జూచి యొరుపచ్చ సహింపక సాగరుండు తో, భనివిడిఁ గాంచితమ్ము! పతిభారతవర్షప
సుంధరామణీ!!

ఎనయు—చ|| వినినజనంబు లీతఁ డవివేకి యనకొ నలచింతరజ్జుల | ర్జును బలశౌ
ర్యసంపదలు చూచి యెఱుంగమె? మున్ను నిన్ను నా| తరిగలనం జగం బెఱుంగదా
యతఁ డద్భుతవిక్రమోజ్జ్వలుం | దెనయుదె నీవు పౌరుషవిహీనుడ వద్ది విజేంద్రనంద
నుకొ|| భార. కర్ణ. ౨ ఆ:

11 సూ.—ఆరాటాదులం బ్రథమేశత దీర్ఘంబునకు ప్రాస్వంబు
విభాషనగు.

ఆరాటము - ఆరటము, ఆరాటము - కక్కుత్తితి - కేళాకూళి -
కొమారుడు - కొమారిత - గంబూరము - పెండాఁము - బంగార
ము - బేహారము విటతాటము - సంతోషము.

(పో.)—ఆరాటము లోనకు శబ్దంబులందు మొదటి స్థితి మునకుం గాక తల్లిన
దీర్ఘంబులకు ప్రాస్వంబు వికల్పముగా నగు.

ఆరటము-(పరితాపము) క|| పటునఖర శైత్యమున నారటముడిపిసురారినే
లురసికున్మసింహుకొ|| పాండు. ౫ ఆ:

కక్కుటితి-(లోభము) చ|| కిలుకులఁ బెట్టి వీరి నడకించితొలంగెదమన్న వట్టి
కక్కుటితియకాని దైవ హనుహాలముగాదు|| టై. ౬ ఆ:

సీ|| మనసు కక్కుటితి మెల్లనలేచి చేతులఁ గాంతుని జబ్బుగాఁ గొంగిలించు,
మను 3 ఆ:

12 సూ—ఓయూగాదులం దొలిదీర్ఘంబునకు హ్రస్వంబు విభా
నగు.

ఓయూరము - ఒయూరము - ఓయూరము - కేళాకూళి - కోలె -
గూడారము - గోరువంకపక్షి - జోహారు - నీలుగు - పేడ - బేహ
రము - దీర్ఘమధ్యమ్ము - మాళు - మూలుగు - మోతకు - వీటతా
టము - వీడియము. ఇత్యాదులు.

(వ్యా)—సూత్రార్థము స్పష్టము.

ఒ యూరము—సీ|| రతివిధంబున గడు నోయూరమునఁ బొవలి| చంద్రః ఉయ్యా
లాదులం చున్నింజేసిఁ ఒయూరము. సీ|| హరముల్ మెఱయ నోయూరంబులుగ గ్రుచ్చి
యందంద వింతగా నలవరింతు|| భార. విరా. ౧ ఆ:

గోరువంక—కం|| గోరువంక యన్నమాటల| మరువంకఁదలంకుగల్గి మగువకుఁ
దమలో | సెరువింక నేమిగలదని | యిరువంకల వగలఁబొగిలి రెంతయువంతక|| విక్ర
౭ ఆ:

మ|| శరసంధానముతో నె కొన్ని యడుగుల్ జొజన్వనం బాడెయ | పరశిగా
ల్లాని ద్రోణముల్ దివియు దోర్దండంబులం జేడియే | సిగిబోయల్ దినుమందు
నార్చి పరగం జిట్టాసలం ఠాయుమక | గోరువంకల్ మొనెట్టివట్ల గూముల్ ఘో
షింపరోషిచుచుక|| మను ౪ ఆ: (ఈశబ్దము నప్పకవి శకటశ్శక్త్యములలోఁ బఠించె
నది చింత్యంబు)

13 సూ.—అడంగ్యాదుల దాకు డకారంబు విభాషనగు.

అడంగు - అణంగు - అడంగు - కడంగు - చిల్లాడము - తడగ
ము - నాడెము - పోడి - మిడుగు - నడకు - మిడుగులు ఇత్యా
దులడంగ్యాదులు.

వంగు—క॥ గణపాద నివాసితేతను | వంగిగిరులు తరులతోడ వసుధంబడి
యెక్కు॥ వీర. ౪ ఆ:

మిణుగులు—(అగ్నికణములు) చ॥ మిణుగులు లెల్లడం జేదరమింటను మం
టలు వర్షపుంటికా | ముణుఁబూరి నిస్వననికాయమునకొ హరివంతరాళముల్ | వ
ణక మహాగ్రశక్తిగొని వారకదారకుమీదనైన దా/రుగతినింగి నుండినిజరోదుల
తోబకు మక్కకైవడికొ॥ భాగ. ౧౦ స్కం ఉ:

14 సూ.—దక్కులోనగువాని దాకు డకారంబు విభాషనగు.

దక్కు - డక్కు - దక్కు - దగ్గలు - దాగు - దాకలి -
దిగు - దిగ్గియ దూయు - దెందము - దెప్పరము - దెప్ప - దొంగ-
దొప్ప - ఇత్యాదులు.

(వ్యా)—ఉ॥ డక్కును రాజ్యమందు నకటా! యిటు తమ్మునిభాగమిక నీ
వెక్కటి మింగజూ చెదది యెట్లుగుకొ వినుమినుశోలతకొ | గ్రక్కున నామిషంబు
చవిగాము మ్రుగిశ చాడ్పుసూసె! యిట్లుక్కివుడైన నీకొడుకు నుల్లము నునటు
లాడగూడునే?॥ భార-ఉద్యో. ౨ ఆ;

డక్కు—ఉ॥ అక్కట మాందభాగ్యునకు నట్టితనూభవరత్న మెవ్వరికొ డక్కు
నె భాతనిర్దయుఁ డొడంబునునే కడు మేలివస్తువుల్ | పెక్కునెనందు లిన్నియరిబ్బంవ

ము పిచ్చిసః బోటుబంటనై ! యక్కడ కేలపోయితి మహాగుణభూషణః గోలుపోయి
తిక్. భార.ద్రో-౨ ఆ:

15 సూ—ఏతాదులకు మువర్ణకంబు పరంబగునపుడు ద్వీర్ణంబు
విభాషనగు.

ఏతము - ఏతాము - ఏతము కల్లము - గాలము - గుడ్డము -
గోణము - గోతము - జాజము - జంజము - జోతము - తణగము -
బొండ్లము మండము - లాతము - వీణము. ఇత్యాదులు.

వ్యాఖ్యానము-నీ|| వాలారు గోరుపెన్ గాలాము చేసెనే జేజేహిరణ్యాక్ష శిశు
కమునకు|| పాండు. ౨౭: (గాలాము=బడిశము)

జాజాము—(పాలికలయందుఁ బోసిన నవధాన్యములనాటు) గీ|| శ్వర్వరీచంద్రపరి
ణయ సముదితాంకు | రార్పణక్రియలందు వియద్విభాగ | పాలికలదోయ కొత్త
జాజాలములక | లనఁగఁదారక లొండొండె యింకురించె|| కవి ౪ ఆ:

లాతము—నీ|| కకపాల కెదార కటకముద్రితపాణిఁ గుటుచలాతాతోము
గూర్చిపట్టి|| మను. ౧ ఆ: [సన్యాసులు చేతఁబట్టెడు దండము.]

వీణాము—[సన్నవస్త్రము] కం|| పన్నీట జలకమాడెను | సన్నని వీణాముగ
టైనవిరులు దుటిమెన్. | సన్నమగ నలఁదెగస్తుతి | జన్నుల ముత్యాల బన్నపరములు
దాల్చెన్|| జై 3 ఆ:

16 సూ—పదాంతంబులయి యసంయుక్తంబు లయిన నులు
రుల యుత్వంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

ఇందు నురుల కుత్వలోపంబు ప్రాయుకంబుగ హల్పరకంబులకుఁ
జూపట్టెడు|| మ్రాన్పడె - మినువడె - మిన్నడె - వత్తురువారు - వత్తు

ర్వారు - కాదుకొనియె - కాక్కొనియె - రాములు - గాముల్ -
వనములు - వనముల్.

(వ్యా) — పదము తుదనున్న, ను, రు, లు, వర్ణంబులు సంయుక్తములు గాని
యపుడు, వాని యుకారంబునకు లోపంబు బహుళంబుగానగు. ఇందు నువర్ణ, రువర్ణ
ముల యుకారమునకు లోపంబు హల్లు పరంబగుచోఁ దఱచుగాను, అవసానమందు విశం
బుగాను, నగును.

మ్రాన్పడు — స్తభించు — ధాతుజవి శేషణంబైన యను శబ్దముయొక్క యుకార
మునకు లోపంబు ప్రాయంకంబగు. నీ|| సలుపుచు దమనుఁ డన్పన్నునిఁ బత్నియుఁ దాను
నుపాసించి తద్వరమున|| భార. ఆర. ౨ ఆ:

క|| అన విని నిరుత్తరుండయి | మనుజేంద్రుఁడు గొంతసేపు మ్రాన్పడి తలఁపుతా
పెనఁగొన నిద్రాహానిం | దనువలయఁ గవిదురుతోడఁ దానిట్లనియె|| భార. ఉద్యోగి

శా|| పోలోమిప్రభృతుల్ కుమారినిటు సంభావింపఁగా మున్నది | క్వాబుర్
రాజు నలంకరించి శుభలగ్నంబుం బ్రతీక్షింపఁగా | నాలోఁ దాను దదగ్గ సన్నుణివి శేష
స్వేష సన్నద్ధుఁడో | నాలోకాపుఁడు చేరెరాగ మహిమన్ రత్నాకరప్రాంతమున్||
వసు. ౬ ఆ:

ఏతత్సూక్ష్మోదాహరణ సందర్భంబున మద్విరచితంబైన జాజికముక్తావళిలోని
యిప్పద్యంబులనుగూడ సంధించి యీగ్రంథంబున నిట్టి త్రిచతురపద్యసంఘటనా ద్వారం
బునఁ బరిపాలనా గౌరవముం గుఱిచి త్రికరణశుద్ధిం చెల్లెద.

హ|| పాగ కార్మిబ్బులు మంటచా ల్మెఱపులుం బొగారు కన్నీటియే | టిగముల్
సప్పిన దాండ గూత్రిసుల హటివృష్టులేఁజ్జ మహా | యుగమేతోఁచిన దుర్ధినాళి బహు
దున్యోగంబు నాదు చిబ్బ | సుగముఁగూర్చెడు వారిలేయ విజయశోభిల్ల

శ్లో||

చ॥ ధులియనఁదగ్గచోటను గడుంభ్రమాధిల్లి యటండు; మానులి ! య్యలజగ
దీశ్వరుండలఘనీశ్వరుడై తన కూర్మపృష్ఠముం దెలమి నహింమనట్లు నహియించుచుజేసి
ధులీశ్వరాఖ్యతోఁ | బిలిచిరి ధర్మజాదులను బేర్వడు మాగతి జార్జిభూసతీ!

మొదటిపద్యములోఁ గార్మబ్బులు, చాల్కెఱుపులు, కన్నీటి, గముల్సల్పి, బల్లు
గము, చంద్రికత్ (అవసానంబున) అనుచోట్లను; రెండవపద్యముందు, 'పేర్వడు' అను
చోటను, రు, లు, ను వర్ణంబులను లోపంబని తెలియందగు లువర్ణాంతమైన ఛాతుజవి
శేషణముయొక్క యుకారమునకును. లోపంబు విశలంబుగాఁ గానంబడు.

క॥ చిట్టములు నోకిరింతలు ! గట్టంబుగఁ బొడమోజవులు నప్పెం గోర్కుత్ |
బిట్టాడవెఁ బిఱుఁగులుం జను | కట్టలు నడుబలిసెనపుడు క్రాలంబులను॥

అచ్చ. రా. బాల. కాం.

శీ॥ విరహాగ్ని నీరీతిఁ గరఁగెనామా నసం బనినట్లు వెన్నగాచిన ఘృతంబు | పా
లబోల్వమును నీపాలుజేయుట కిదె గూనవాలన్నట్లు గానవాయి॥

తారా. శిశాం. విజ. 3 ఆ:

17 సూ—ఆచ్చికంబులం బదమధ్యంబుల న ల డ ర లయుత్వ
ంబునకు లోపంబు బహుళంబుగ నగు.

కినుక - కిన్క॥ కానుక - కాన్క॥ చిలుక - చిల్క॥ కాలువ
కాల్వ॥ అడుగు - అడ్డు॥ కడుపు - కడ్పు॥ పెరుగు - పెర్గు కూరుకు -
కూర్కు.

(వ్యా)— అచ్చతెనుఁగుమాటల నడుమమన్న, న, ల, డ, ర, వర్ణంబులమీది
యుకారమునకు లోపంబు బహుళంబుగా నగు

కిన్క—(కోపము) పంచచామరము॥ అనం గొఱంతలేని కిన్కనక్కడిది ఖోదు!
గన్నకడైకింబున నా యనారసంబులూని॥ అచ్చ-రా-య

చ॥ అశ్వికులవేణి కీలెటిగి గూచెనెండియు నేకతంబునకా | బొలతుకరాల
యూచిసురుబోడి నుచార్పితహాస నాయకో | జ్వల గుచిగంటరేయనినఁ జంద్రముఖుల్
చిటునవ్వుబూనిరా | లలనలజూచి, కిన్కయుఁ గలంకయుఁ గొంతునునంకురింపఁగక॥

వసు. 3 ఆ:

కాన్క—(కానుక) నీ॥ గుమలుగాఁ జొలుచుపూగముల జెన్నొందు పూగ
ములఁ గొన్నింటికె గైకాన్కచేసి॥ చంద్ర:

కాల్వ—శే॥ గీ॥ కడవి కోతుల కొకతోట కాల్వయద్యో॥ అన్చ.రా. యు.

18 సూ—లాఁతియచ్చునకు సహిత మొకానొకచో నుడినడు
మ లోపంబు గానం బడియెడి.

కలికి - కల్కి - ములికి - ముల్కి - బుడిపి - బుడ్డి
పొలఁతి - పొల్లి.

(వ్యా) తెలుఁగుమాటల నడుమనన్న శక్తిగ, యచ్చులసను క్వచిత్తుగా
లోపంబగు.

కల్కి—(1. ఒప్పదము 2. మనోజ్ఞురాలు) నీ॥ ఈకల్కి మదనునిచేకటారి
యొకాకకాను పేరటపిడి గాంచనేల? తా-శ-విజ 3 ఆ: నీ॥ అత్రాసవృత్తి చెన్నలరి
నూతనరాగమహిమఁ గుల్కెడు కల్కి మానికములు. వసు. ౬ ఆ:

ముల్కి—(బాణము) వ॥ తనరాజీవశరం బెటుంగదు నిశాతత్వంబు లేగల్వ
తూ | పునకుం జూలదు వేగలీలయని యాపూముల్కు లెగ్గించి క్రొ | న్ననవిల్కాడు
నవాంబుజోత్పల వితానంబీను మీనాక్షిలో | చనము ల్వింట ఘటింపఁజొల్పెనవి నిస్తం
ద్రాంబకభ్యాతులక॥ వసు. ౨ ఆ:

19 సూ—అబ్బురాధులం దుత్వంబునకు లోపంబు విభాష

నగు.

అబ్బరము - అబ్రిము - అబ్బరము - కప్పరము - అప్పడు
ఇప్పడు - ఎప్పడు - చప్పడు - నెత్తురు. ఇత్యాదులు.

(వ్యా) — అబ్బరములోనగు తెలుగుమాటల నడుమనున్న యుకారము విక
ల్పంబుగ లోపించును.

అబ్రము — ఉ॥ కాయను మేటితప్పు కొడుకాయను నిద్రపుఁ బూతమావిమో
కాయనుఁ బంజరంబుఁ జిలుకాయని నబ్రపు సోయగంబుఁ బ్రో | కాయనుఁ బల్కవేమి
యలుకాయనుఁ బంతము దీలునోట్టుకై | కాయను నేరయిట్లు దుడుకాయనుఁ బాయగ
గోరకాయనుకొ అచ్చ. రా. అయో.

కప్రిము — (కర్పూరము) ఉ॥ చెన్నగునన్న దీపులిననీమల దాగిలియూత ణాడు
దూక | వెన్నెలరేలఁ గప్పురపు విప్పుట నంటుల నీడనీగురా | కన్నెలగోయునన్నలకుఁ
గన్నులు మూయుఁ దదీయవాసనల్ | మన్ననఁగాంచి కప్రపు దుమారము రేచునమీర
డింభముల్ || వసు. ౧ ఆ:

20 సూ — చుక్కరక రువర్ణకంబున కుముందఱిదువర్ణంబు నుత్పం
బునకులోపంబు విభాషనగు; నగుచోఁ దత్పూర్వంబు గురువుగాదు.

అదురుచు - అద్రుచు॥ ఎదురుచు - ఎదుర్చు॥ పదురుచు -
పదుర్చు.

(వ్యా) — రువర్ణమునకుఁ జుగాగమంబు పరమగుచుండ రువర్ణముముందఱిదువర్ణ
ముయొక్క యుకారమునకు లోపంబు వికల్పంబుగానగు. అట్లులోపించుచోనకారరేఖ
సంయోగమునఁ బూర్వస్వరము గురువుగాదు. ఇట్టిద రేఖసంయోగంబే యన్యోన్యంబును
బ్రాసంబుగాఁ జెల్లుననియు నియ్యది లఘుద్వితప్రాసంబుని పేర్కొనుననియు నప్పకవీయ
స్మృతీయశ్వాసవందువిట్లు చెప్పబడియె.

అక్షుద్వితప్రాసము — తే॥ గీ॥ భువిలఘుద్విత్య సంజ్ఞికంబులయి కాన్తి | యగ

దబడని క్రారలతోడనొకటికొకటి | ప్రాసములకగుఁ దమలోనఁ బ్రతయుగము | విది
చెవినతాత్మజుఁడు దిక్కుల ద్రువననఁగ||

అద్రుచు—కం|| ఇలయును నింగియు నద్రువం| జెలఁగె మహానిము వారిసేవల
గురుచా | నలుక నొసర్చిన నక్కడ | బరిపుడేతెంచి తోడుపడి నడుచునొకో|| భా
ర. దో|| ౫ ఆ: కం|| పదిగడల ద్రువఁగనార్చుచు | బదిమోముల జోడుకలనఁ బది
లుండఁచుచు | బదివిందుల. గైకొనియు | పదిలేతుల తేనికొడుకు బడలఁగనేసేక||
కం|| నొప్పినడి వాడుచద్యయు | నుప్పరఁద్రువంగనార్చి యొకవాలుంమా | పప్పల
ముద్రిన్మురి పయి | నుప్పన నడరింప సొచ్చునొని యుండునెడక|| అచ్చ. రా.
యుద్ధ కాం.

ఇట్లు, “అద్రుచు” అను శబ్దంబునఁ జాగాగము దకారంబునకు, క్రి-పరి-రా
నూత్రంబున “నానుపన్, కూరుపన్” ఇత్యాదులయందుబలెఁ బకారంబు
రాక సిద్ధనకారంబునకుం బోలెఁ ప్రయోగంబులనకారంబు కానంబడు ఇట్లు
బ్రోతకార్థమును గనంబడును.

చ|| ఎద్రించినకాలపాకమున నీగతి నీమదిఁ గ్రోధవల్లకన్ | బద్రించిన
వారు ఉ-హరి. ౪ ఆ:

ఇట్లు, అద్రుచు, ఎద్రుచు, పద్రుచు, అనునొట్లను దకార శేషసంయోగంబు
నకు ముందున్న యకారంబును, ఎకారంబును లఘువులే కానఁ బద్యలక్షణభంగంబు గల్గ
లేదు. కొందఱు మిత్రశాత్రవాది బసంబులలోని శేషాంతసంయోగంబునకు ముందున్న
స్వరమును గూడవలసినచోఁ బద్యలక్షణంబున నొకానొకప్పుడు లఘువులుగా నెన్ను
కొనవచ్చునందురు. ఆయ్యది పూర్వోక్తస్థలంబుల విశేషించి లఘుత్వమును విధించిన
ప్రకృతసూత్రాప్పకన్యాది లక్షణంబులంజేసి నిరాకరంబని తల్లంబునమన్నయది. విక్ర
మార్కుని సభలోని నవరత్నంబులలో నొక్కండని ప్రసిద్ధింజేందినవరాహమిహిరాచా
ర్యుండు మాత్రము బృహజ్ఞాతక గ్రంథంబును వ్యాకరణముక్తంబుగాఁ జిత్రస్మృత్యంబుల
తోఁ గావ్యంబుభాతిని రచియించి ద్విత్రప్రదేశంబులందు నిట్టిసంయోగంబునకు ముందు
స్వరమును లఘువుగా నిట్లు లెంచుచుండు.

బృహ — ప్రవృజ్యాయోగాధ్యాయము - శాలినీవృత్తము - శ్లో॥ జన్మేకో? స్వేర్య
ద్యదృష్టో ర్కపుత్రం । పశ్యత్యర్కిర్జన్మపంవాబహోనం । దీక్షాంప్రాప్నోత్యర్కి
దేక్కానంధే । ఖామర్క్యం శేసామ్యదృష్టే చ చంద్రే॥ — ఈశ్లోకంబులోఁ దృతీయ
పాదంబున ద్వితీయగణంబుగా నుండవలసిన తగణంబునకు దరేఫసంయోగంబున భంగము
గలుగుచున్నది. తేల్చి పలుకవలయునని గ్రంథకర్త తత్పర్యంబు. ఇట్టిదిజ్యోతిశ్శా
స్త్రగ్రంథంబులందే యాధావధావముగాఁ గనంబడు. దీనికి మూలంబు గానరాదు.

21 నూ — జూదాదుల చాకు జకారంబు విభాషనగు.

జూదము - జూజము - ఆపుదు - జవాది - బాది - జాదు -

విరవాది.

(వ్యా) — ప్రకృతిస్మాత్రంబునఁ గొన్ని తెలుఁగశబ్దంబుల చకారమునకు జకార
ము వికల్పంబుగా విధింపంబడుచున్నది. సంస్కృతభాషలో నయితముచకార జకారం
బుల పాక్షికోచ్ఛారణంబునందేసి 'చంపతీ' అనియు జంపతీ అనియు నీశబ్దమును ద్వవి
ధంబుగాఁ బలుకవచ్చును ప్రాకృతభాషయందుఁ గేవల చకారమునకు జకారవిధి లేదు
గానిచకారసంయుక్తసాంస్కృతికచకారమునకు - నూ - త్వభ్యద్విధ్యాంక్వచిచ్ఛభ జఙ్ఘాః॥
అనుస్మాత్రమున జకారం బుక్వాచిత్కముగా విధింపంబడియె. ఇట్లు భాషాంతరముల
యందును చకార జకారములకు మైత్రి క్వచిత్తుగానుండు.

22 నూ — నిందయం దామేడితంబు నాద్యక్షరములకు హ్రస్వదీ
ర్ఘంలకుగి గీ లగు.

కుంభకర్ణుడు - గింభకర్ణుడు॥ రావణుడు - గీవణుడు.

(వ్యా) — రెండవపర్యాయంబున నుచ్చరించు మాటయొక్క మొదటిస్వరము
హ్రస్వంబయ్యె నేని, గి, ఐర్ణంబును, దీర్ఘంబయ్యె నేని గీ, ఐర్ణంబును నిందయంబుఁ
గ్రమముగా నగు.

ఉ॥ ఆంచహుషాయక్షోడు నలరారగఁజేసి కడినికోరికల్ । గాంచి వెడంద
రక్కసి కొలంబున కెల్లను మేలుబంతియై । మందపుగోడు తానుపరిచున్మి బిడారపు

మేట్టు నెంతయుం | గొంచక యెత్తి నట్టి నినుఁ గోతులుగీతులు గెల్వఁజాలునే? అచ్చం
రా. యు. కాం.

క॥ డింభక సర్వస్థలముల | నంభోరుసానేత్తుఁ డుండుననుచు మిగులసం | రంభ
బునఁ బలికెడివీ | స్తంభంబునఁ జూపఁగలనె చక్రిం గిక్రి॥ భాగ. ౬ స్కం:

అ॥ వె॥ ఎసఁగుభసలములను గిసలములను నీర | జాతములనుగీరజాతములను
విగ్రహింపనీని విగ్రహించె తోమగా | వెలది వెడలె విసిన పీఠులకును॥ నసు. 3 ఆ

ఇటఁ జక్రి భసల శబ్దముల మొదటి హ్రస్వమునకు, గికారమును, “గోతులు
నీరజాతములను” అను మాటల మొదటిదీర్ఘమునకు సూత్రీతిని గీకారంబును నయ్యెనని
యెఱుంగనడి.

23 చూ — పాశునం బ్రథమద్వితీయాక్షరములు వల్లిప్రాసం
బులునాఁబడు.

(న్యాయ) — పద్యపాదముయొక్క మొదటియాక్షరంబునకు వలి యనియుఁ రెండో
యాక్షరమునకుఁ బ్రాసమనియు, లక్షణగ్రంథములయందు సంజ్ఞగలవని యర్థము.

24 — సూ — యవలలు లఘులఘువులు మైత్రిం బొరయు రేఫం
బులుపొరయవు.

న్యాయ — యకారవకారలకారములు లఘువులును వలఘువులును యత్రిప్రాసములా
దు సన్యోన్యముఁ జేసిమిగడ్డయుండు. అట్లు లఘులఘువులైన రేఫంబులుమాత్రము
మైత్రితోనుండనేరవు.

ఉదా — క॥ అన్నలుఁ నమ్ములుఁగలుగుట | యున్నతుగాఁ జేయు నెంతయు
నున్యపతిందా. | అన్ననయనీరియును సం | పన్నంగాలు గాఁగవారిఁ బాటించుటగుకొ
భా-కాం ౨ ఆ: (ఇటయశివైతి).

కం॥ వేయేలసంధరింసు నే | సామకతల్పమునమంటే చావగెనొల్లక నాయన
గాఁ యసువరు | డేముగముఁ జూపవినగె నెచ్చటైనక, భా-శాం ౨ ఆ: ఇట
మైతి)) ఇయ్య దయకారమైతి.

సీ. ఎలమూవికొనయొక్కి తెలతెలనార్చికొ నెలపోయె గూకలు నెట్టేనేని ల
భ్యులమునకారములకు నిట యతిమైతి) — రాజశేఖరచరిత్ర.

కం. కానగిద్దొ సుకరాజ్య | శ్రీనాంబంగం నగువిశేషరమున సం | భావితుఁ
డు నహుఘండని చని | చూచిభుగని తెగు ముసులా నతినికి నమ్మిక॥ భాగ-ఉద్యో=

౧ ఆ:

శా॥ ఇవాలుగనగోయి శూనగుమొగం నొనుబృహద్రంజి పెం | పావేణీరువి
యగతినునిలసనం నొముప్పలేఁజేర్చినక | ననాగంబునగాని యయ్యెడ శిరః
కంపంబు తోఁగూడ నా | హా! వుట్టింపదే వుప్ప న్నవసన నయ్యజ్ఞాక్షివీక్షించినక॥ శ
కుంభలాపరి యము: ౨ ౩: (ఇట ప్రాసమైతి).

కం॥ పలునోడలం బలుభంగలం ! పలుమొనలమ్మాక్కిం బోరిఁబాగునిపై న
గ్గొకనడరఁదాటి సిడము | శరశశమని మెలయగురు పితామహుఁడభిపా॥ భార-భీ
ష్మ-౨ ఆ: (లఘ్వలఘులకారములకుఁ బ్రాసమైతి).

ఉ॥ అంబురుహక్షి నానిక నెహవ్వ చుశ్రేణువుఁ బంపకప్ర సూ | నంబుగలంబు
గెల్పుట నుంబునం బట్టి తగినుపార్శ్వము | గ్గంబున నిత్యనేనకతం గ్రాతెడునీక్షణ
తారకాభ్యుగో | లంబకంపంబుతో పెనునగోవిధి కంఠియు సంద్రమిందుక॥ పృ
భావతీ ౨ ఆ: (ఇట లఘ్వలఘువులకు యతి).

మఱియు శ్లేషకావ్యములయందు లఘువుపైఁబట్టి యాయకారవకారములే యగ్గాం
తరంబున నలఘువులుగాఁ జూపట్టు. లఘ్వలఘులకారము లట్లుకావు.

కం॥ అమరనగరముననపుడు | త్తమనీతి విచిత్రవీర్యతనయజ్యేష్ఠ | శ్రీమ.నరస
ర రున్నప స | త్తమునియతినక సుతావ్తం న్నయములనక॥ రాఘ-౧ :

ఈపద్యమందు “నృపసత్త మని యతిని” — (నృపసత్త మని + అతిని) = రాజ శ్రేష్ఠుడైన ధృతష్ట్రునిభార్య యని భారతార్థమందు లఘువైన యకారమే. “నృపసత్త ము” = దశరథునియొక్క. “నియతినశతక్” = అన్యప్రసంప్రాప్తిని వని రామాయణార్థ మందున లఘుయకారమయ్యె.

గీ|| అలఘుమాననీయబల విశిషింపుమా | గూవులబలు మేటియైన తనప | హరి గణమకలుపి. తాళ్ళు సుయోధను | నృపవిమాధుగురమునను వధిం చిరాఘ క ఆ:

ఇట — “నీయబల” — (నీ + అబల) = నీకాంతయైన నీతనని రామాయణార్థమందు లఘువైన యకారము, “అలఘుమాననీయబల” — గొప్పదియైనట్టియు, పూజ్యమైనట్టియు, బలముగలవాడాయని భారతార్థమందు నలఘువయ్యెను. “మాచూపుల” (మా + ఆపుల) = మాయొక్క, ఆపులనిభారతార్థమున లఘుయకారము. “మాచూపుల” + మాచూపంతులలోనని రామాయణార్థమున నలఘుయకారము.

గీ|| అలగుమణి నిప్రవిశిత హేమాద్రినిమళ | నగరమనతంస మఖిలధూనగదము లకు | లలితజయసంపదల బొల్పు నిలువయోధ్య | లఘుగభీరాంబు పరిఖాకలాపమ గఃమ|| హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ౧ ఆ:

ఈపద్యమందు “లలితజయ సంపదలబొల్పు నిలువయోధ్య” — (నిలువు = ఆయోధ్య) = జయసంపదలకు నిలుకడయైన యయోధ్యానగరమని హరిశ్చంద్రార్థమందు వకారమలఘువు. జయసంపదలబొల్పు నిలు + పయోధ్యలఘు గభీరాంబు పరిఖాకలాపము = జయసంపదలచేనొప్పనట్టి గృహమువంటిదియు, సముద్రమువోలే గొప్పలోతు నీరుగలయుగడ భూషణముగాఁ గలదియునని నల్లార్థమందుఁ బ్రథమాంతమైన యిలుకబ్బముకంఠెఁ బరమయినపయోధిశబ్ద పకారంబునకుఁ బన్యపాతసమాఖ్యంబున సంధివశంబున వైన వకారంబుగాన లఘువు.

కం|| పలునగమగముల నుహా | బలనిత్రప్రౌఢిదోలి బహుచక్రశ్రీ | వెలయు మహావిభుడుఁడా ! జ్ఞియోధు ధిగ్గొంతునునీడఁ బరపురువడయక|| హరిశ్చంద్ర నముగతి

ఇటు "పలుపగతురగముల" — (పలు + పగతురగముల) = అధికమాపగవారిసమాహారములను అని హరిశ్చంద్రాద్ధమందఁ బగతుశబ్దముయొక్క పకారాదేశమును వకారములఘువు.

పలుపగ + తురగముల = అనేకవిధములైన గుఱుములనని నలార్ధమందఁనలఘువకారము — లఘులఘువులైన యవలు పద్యంబున నెవ్వేఱుచోటులనుండి యతిప్రాసంబుల యందుఁ జెలిమి నొందుటయే కాక, పైనింజూపిన విధంబున శ్లేషకావ్యంబులయందు నయ్యవి యొక్కచోటనే యభేదంబు నొందుదుండు. ల, శ, లు మాత్రము నెవ్వేఱుచోటున నుండుచు యతిప్రాసంబులందుఁ పరస్పరమును జేమి నొంది నిలుచుంగాని శ్లేషస్థలంబుల నభేదంబు నొంద నేరవు.

శకటరేఫము.

సంస్కృతవ్యాకరణంబున యకారవకారములు మాత్రము లఘువులు, అలఘువులు, యని రెండువిధములుగా నున్నవి. లఘువనఁగా లఘుతరోచ్చారణ గలది యని యుగము. యస్యోచ్చారణే జిహ్వగ్రోపాగ్రమగ్యమూలానాం ప్రైథిల్యంసలఘూచ్చారణః అని వ్యాకరణమునందు వివరింపఁబడినది. లఘూచ్చారణః॥ అనఁగా లఘుతరోచ్చారణమని ధ్వజేదు శేఖరమందు స్పష్టపఱుపఁబడియె. నాలుకయొక్క చిట్టిచివర, చివర, మగ్య ప్రదేశ మూలప్రదేశములందును మిక్కిలి శేల్చిపలుకఁబడునర్థము లఘువనఁబడును. ఇట్టివి సంస్కృతభాషలో యకారవకారములు మాత్రమే యున్నవి. ఆంధ్రవ్యాకరణ కర్తఁడు యకారవకారములేకాక రేఫమునూడ లఘుత్వాలఘుత్వభేదముతో నున్నట్లుకనుఁ గొనిరి. లఘురేఫము జిహ్వగ్రోపాగ్రమగ్యమూలములందు లఘుత్వముగాఁ బలుకవల యుననియు, శకటరేఫము జిహ్వగ్రాదులయందు గౌరవముగా నుచ్చరింపవలయునని యు, భేదంబుచెప్పుదురు. కనుక లఘురేఫము కోమలవర్ణముగా, నలఘురేఫంబు పరు వవర్ణంబుగాఁ బెద్దబుగంధంబులందు లెక్కించిరి. శ్లో॥ బవణావర్జితాఃస్పర్శాః స్వస్వ వర్ణాంత్య శేఖరాః|లఘురేఫణకారౌచకోమలాఃపరికీర్తితాః॥అనియహోబలపండితీయము ఇట్లు లఘురేఫము కోమలవర్ణమనుటవలన శేఖరరేఫము పరువవర్ణమని స్పష్టమగుచున్నది లఘురేఫమిహింసిత్యోముగాఁ బెద్దబుకెననియి హ్యోములతో సబంధించినప్పుడేసారు

వ్యమును భౌధిందునుగాని కేవలస్థితిలోఁ గోమలత్వమే సహజగుణముగాగలదని ప్రతాప
రుద్రీయరత్నా పరివ్యాఖ్యానము. శ్లో॥ రేఫే యస్యకస్యాపి యోగఆవృత్యతీయయోః |
స్వాత్త రాభ్యాంతుల్యయోర్వా | పరుషాష్టగణశ్మషా॥ ఆని వర్ణాంతరంబులతో సంబంధించి
నప్పుడుగాని రేఫంబునకుఁ బరుషత్వగుణము రానేరదని చెప్పుదు, శ్లో॥ మాంసకీకససంకీ
ర్ణాః | ప్రసరద్రుధిరాపగాః | వసాకర్దమితాయుద్ధే | భువోంద్రసుభతైఃకృతాః॥ అను
శ్లోకంబునఁబరుషంబయిన బీభత్సరసమునకు రేఫసంయోగ ముదాహరణముగాఁ జూపఁ
బడినది. శ్లో॥ అశ్చుద్ధుశగసారాద్రబీభత్సపరికీర్తితా॥ అని బీభత్సరసమశ్చుద్ధుత్వము
గావున నట్టిరసమును దగినయఁజేయుటకు రేఫసంయోగంబు సనుంజసంబలి గ్రంథకర్త
తాత్పర్యము. ఇట్లు సంగముక్తరేఫమును, అలఘురేఫంబును బారువ్యగుణము గలవి
గావున రౌద్రబీభత్సరసములకుఁ దగినవియనియు, కేవలరేఫంబు కోమలంబుగావున శృం
గారాది సుకుమారరసంబులయం దుపయోగింపఁ దగినదనియుఁ బ్రవేశనము లేదు
న్నది. శ్లో॥ రసాశృంగారబీభత్స తథావీరభయానకా | రౌద్రాద్భుతౌతథాహాస్య
కరుణౌవైరిణౌమిహః॥ అని శృంగారబీభత్సములకుఁ బరస్పరవిరోధంబు గనుక శృంగార
రసంబులో నుపయోగింపఁదగిన అఘురేఫంబునకును బీభత్సరసంబులో నుపయోగింపఁ
దగినయలఘు రేఫంబునకును నశూరరసంబులకుంబోలే మైత్రి చెల్లదని గ్రంథకర్త
తాత్పర్యము. కోమలపరుషత్వంబులచే నన్యోన్యవిరోధంబుగల అఘురేఫశకటరేఫంబులకు
యతిప్రాసములలో మైత్రి హాసాస్పదమని పెద్దలచే నిషేధింపఁబడినది.

హూణభాషలోఁగూడ నొక్కయక్షరమునే అఘురేఫంబువోలెఁ దేలికగాను
నలఘురేఫంబువోలెఁ గఠినముగాను నుచ్చరించు సంప్రదాయంబు కలదు. ఇ. జి.

- (1) ఛైట్, రిడిడ్ ఇత్యాదిశబ్దంబులో (ర) గురుత్వముగా నుచ్చరింపఁబడును.
- (2) హియర్, నియర్ ఇత్యాదిశబ్దంబులో (ర) నిర్ణము లేలికగాఁ బలుకఁ
బడును. హూణభాషలో నొక్కయక్షరమునే అతఘ్యగురుత్వములతో వాడుదుండఁ
గా తెలుగునం దవి సౌకర్యమునకై రెండువర్ణంబులుగా నుచ్చారణభేదమును బట్టియే
యేర్పఱపఁ బడినది. ఇట్టిభేదం బితరభాషలలోఁగూడ ననాదిగఁ జూపట్టుచున్నందున
మనభాషలో నట్టిభేదంబును నిరాకరించుటకై నిరాకరంబయిన యలఘుశ్రమంబు స్వీక
రింపకుందురని విశ్వసించుచున్నాఁడను.

25 సూ—రేఫంబులు లఘులఘువులుం చక్కుంగల విశేషంబులు నార్యవ్యవహారంబులఁ దెలియుట శ్రేయంబు.

వి

వ్యా—లఘువనియు నలఘువనియు రేఫంబుద్వవిధంబు. ఆ భేదము సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము, అప్పకవీయము మున్నగు నితరగ్రంథముల సాహాయ్యంబునఁ దెలియఁదగు. కావున నట్టి భేదవివరణంబు గ్రంథవిస్తరభీతింజేసి యిటువలె మింగెద.

ఇంకను నార్యులచేత నవలంబింపఁబడిన విశేషంబులందెలిసికొని న్యవహరించుట శ్రేయోదాయకము. మంగళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాంతానిన శాస్త్రాజీప్రధంతే వీరభరుసాక్షాత్కృత్యైరుపాణిచభవంతి తదధ్యేతారశ్చ ప్రవక్తాగోభవంతి యనభాష్యకారవచనంబున మంగళార్థముకూడ గ్రంథాంతమందు శ్రేయశ్శబ్దము ప్రయోగింపఁబడినదని యెరుంగవచ్చును.

వహాభాష్యప్రారంభమున గ్రామ్యభాషానిరసనంబొనర్చి వ్యాకరణప్రయోజనంబును స్థిరపఱచినట్టి లీనూత్రము నొద్ద సంవర్ధమానుమాలంబు గాన నార్యులను నాదగణీయముగాని గ్రామ్యభాషను ఖండించి వ్యాకరణప్రయోజనంబును దృఢపఱచుటయే కాక యింకను గొన్ని విశేషంబులు చర్చించి యార్యవ్యవహారంబు శ్రేయోదాయకంబని ప్రదర్శింపఁబడును.

గ్రామ్యభాషాఖండనము.

శ్లో॥ సారశ్లేష విశేషచిత్రవిణామో దాత్తసద్రూపకై|

ర్వాఘాతవ్యతి రేకవద్భి రుపమిత్య న్యోన్యదృష్టాంతకై|

వీతైర్ధర్మసూధీహారేః ఘటితైస్సమ్యక్తో జ్యంభితై|

నిఁర్దోషైర్వి విధైరలంకృతిగణైరమ్యో రసారాజతే||

(సాహిత్యగత్నాకరము).

ఉ పదు, ఉ శ్రేష్ఠ, సారాలంకారము మొదలగు పదలంకారములును, మాధుర్యము మొదలగు గుణములును గవివాక్కులయందు ఘట్టించునందున రసరూపిర్నవించి యా

జీలుచుండునని పైపద్యముయొక్క ఫలితాగ్రము రసప్రవృత్తిగలదియే వాక్కని చెప్పం
దగుఁ గానిరసహీనంబగుశబ్దంబు వాఙ్మామంబునకునర్హంబుగాదని “సానాగ్యా రసస్పృత్తిః”
అను నాంధ్రశబ్దచింతామణియందలి ద్వితీయసూత్రము రసప్రాప్త్యావము సుష్టోషించు
చున్నది శ్లో॥ గుణాలంకారశ్రీకులపరికరో భానవిభవః! స్ఫురత్ప్రాచుర్భావః కృ
మగళితవేద్యాంతరమతిః! సుఖంహ దుఃఖంహానిబిడయతు యూనోస్సహృదయేత్వ మం
దానందాత్మాపరిణామతి పూర్ణారసభరః॥—అనియు, శ్లో॥ రసానాక్యాగ్రస్సక్ విలసతి
పదార్థాః పునరమీ విభానాద్యాయస్మిక్ కిల దళతినిశ్రాంతిముచితాం । అతౌభావా
వీచక్రమ సముచితాన్యోవ్యవిభవా రసీభావం బిభ్రత్త్యభవపటతాం తంతనఇన॥—అని
యు, గుణాలంకారసంపదగల పదార్థసామగ్రియే విశిష్టరసోత్పత్తికిఁ బ్రధానంబని
పతాపయద్రీయప్రబంధకర్తయగు విద్యానాథపండితుడుఁడు నిరసించుచుండెను. ఇట్లు
తత్త్వద్రుసోదితంబులగు వాక్యంబుల సాంబిధ్యతో నింపకగుపరంబుల మేళనంబునఁ గా
వ్యంబునకు జీవితస్థానీయమయి బ్రహ్మసంప్రతిభంబగు రసముచయించుచుండునని
సర్వాలంకారికులును నైకకంఠ్యంబునఁ దమతమ తాత్పర్యంబులను జాటుచుండుట వీను
లార వినుచున్నారము.

“శ్లో॥ మహాజనా యేన గతాస్సపంభాః” యను న్యాయంబున మహాజనులుసంచ
రించునదియే మార్గంబుగాని యన్యంబు మార్గంబుగాదని స్పష్టపడుచుండఁగా వర్తమాన
కాలంబున జనులకు సుహృద్యంబయి తౌకిక చూత్రకుపయోగించుచుఁ బామరులను
రంజించునట్టి గ్రామ్యభాషయే గ్రామ్యభాషయనియు, ప్రబంధభాష ప్రతిబంధభా
షయనియుఁ గొన్ని వాక్యంబులు కర్ణగోచరంబులగుచున్నవి. గ్రామ్యభాష పామరులు
స్వదా న్యవహరించునట్టి భాషగానున్నది, కాబట్టి యిట్టి భాషకుఁ బామరులేసర్వవా
ళరణంబు. పండితులు పామరులతోడి సంబంధదోషంబుననో, శాస్త్రీయభాష పామ
రులకుఁ దెలియదన్న కారణంబునో గ్రామ్యభాష కొంతయుపయోగించుచున్నను గ
వితారచనాది క్రియాకాలంబులయందు గ్రామ్యంబును మారంబుగా గెంటి శాస్త్రీయం
బగుభాషను నాచరించువారు గానున్నారు.

మనకాళ్ళను వ్రేళ్ళను బడుమ దుమ్ము ముదలగునపరిశుద్ధపదార్థములు మన గృ
హములయందుఁ జిరపరిచయంబుతోనున్నను సమయమువచ్చినప్పుడెల్లను వానిని సమ్మా

గని నస్తువు (చీపురు) తోచుడిచి మారముగా విడనాడు చున్నారముగదా! సస్యము తోఁ గలుపు మిక్కిలి బలిసి పెరుగుచున్నను దానిని బ్రయత్నపూర్వకముగాఁ బరిహరించుచున్నారము. పంకిలంబగు నుకంబునఁ గతక శేణు(ఇంసుకుపాను)రసం బుపయోగించిపంకంబగుగంటిండునునిగ్మలోపకంబును గ్రహించునట్లు, లోకస్యజహతదశయండునపశేబ్దములు సుశబ్దంబులకంటెఁ బ్రజానురాగంబును సంపాదించి తలయెత్తికొని విచ్ఛలవిడిగాఁ బ్రసరిల్లుచున్నను, యుక్త సమయములందు శాస్త్రీయజ్ఞాన ముపయోగించి నానినడుగంటింప వలయు నెకాని యెంతమాత్రమును బ్రేమ్యగోచరమట్లు పురికొల్పఁగూడదు.

లోకమున సర్వజనులు నానందమునకై ప్రయత్నింతురన్న సంగతి తేటతెల్లయేగదా! అట్టి నానందము సంపాదించవలయునన్నచో గుణాలంకారముల పరిపూర్ణంబుగల కవివాక్కులనే మనము శరణమొందవలయును గాని యన్యోక్తముమువలన నది సాన్యంబుగానేరదు గ్రామ్యభాషకును రసంబునకును, (అనగా నానందంబునకును) నక్కకును నాకలోకంబునకును గల యంతరంబు గలదు. గ్రామ్యభాషయనెడి నామంబుననే రసహీనత స్పష్టపడుచుండఁగా నట్టిభాషయె మార్గాభివృద్ధిలైనచో గురుగులశిక్షితులైన పండితులపయినిఁ బామరులే యధికారమును జూపుచురనుటకు నించుకైన సందియంబుండదు. ఈపామరులు (పా + అమరులు) పండితులపయినే కాక యమరుల కన్నను దమకుఁ బాకారమెక్కుకు గలవన్న కారణంబునఁ దామును బాకారులచుయితి మని (దేవేంద్రులకు మితిమి) విద్వత్తమఁ బాకార్తీయ తర్కికపక యమరులవయిని సయితము రాజ్యంబునేయఁ జూతురని తోచుచున్నది. దేవానాంప్రసియులు దేవతాగురుల సుభయులకు సమానముగా నాచరింతురుగదా! వ్యాకరణ శాస్త్రప్రయోజనం బుపన్యసించు ప్రకరణంబునఁ బతంజభగవాను డిట్లు నొక్కి నక్కాణించుచున్నారు. 'తస్మాద్బ్రాహ్మణేన నష్టేచ్ఛితవై నాపభాషితవై | మేన్సౌహ వా ఏష య దపసద్బః | మేచ్ఛా మాభూ మేత్సధ్యేయం ప్యాకరణం | మేచ్ఛాన్యక్షేత్రే అని సిద్ధాంతకాముదిభ్యామలయంకు వ్రాయబడియున్నది. 'అస్మత్తే అపశబ్దేనేత్యర్థః' అనియు సర్ధము వ్రాయబడినది. 'నష్టేచ్ఛితవా ఇత్యన్యపర్యాయో నా పభాషితవా ఇతి;' అని కైయటము. తవైప్రత్యయము కృత్యప్రత్యయము గాన నిచ్చబఁ గర్కార్యమును జెప్పుచు

బ్రాహ్మణునిచేత నపశబ్దము పలుకబడఁగూడదు. మేష్ఠునఁగా నపశబ్దము గాన నది యవలంబించినచో బ్రాహ్మణుఁడుగూడ మేష్ఠుఁడగును. అట్లు మేష్ఠులము గా కుండుటకై వ్యాకరణాధ్యయనము నేయవలయునని యర్థము. పైనివ్రాసిన భాష్య తాత్పర్యము చూడఁగా గ్రామ్యభాషావలంబనమున బ్రాహ్మణుఁడే మేష్ఠుఁడగునని స్పష్టపడుచున్నందున నేతే మేష్ఠజాతి లేక మనమే మేష్ఠులమై శ్లో॥ ఏకత్రైవాను రాగశ్చేత్తిర్యజ్ఞేచ్ఛగతోపివా॥ యోషితో బహునక్తి శ్చేద్ర సాభాసస్త్రైధామతః॥ అని నిర్ణయించిన యాలంకారిమలకుఁగూడ ములభముగాఁ జేజిక్కి పైశ్లోకంబునఁ దిర్యగ్జంతువులతో సాహచర్యంబుగాఁ బరిగణింపఁబడి ద్వంద్వంబునఁ దులఁచుఁగుచున్న మేష్ఠులకు దాహారం మై రసాభాసమున కాస్పదమగుదుము. మఱియు వ్యాకరణశాస్త్రపు యోజన ప్రకరణముండే పశంజరిభగవద్వాక్యమిట్లు చాటుచున్నది. “అథవాభూ యా నభర్మఃప్రాప్నోతి భూ మాంసో పశద్వాః అల్పీయాంపశద్వాః ఏకైకస్యహిశ బ్దస్యబహవో పభ్రంశాః తద్యథాగౌరిత్యస్య శబ్దస్యగావీగోజీగౌతాగోపాతలికే త్యేవ మాదయో బహవో పభ్రంశాః! అథయో వాగ్యోగవిత్ అజ్ఞానంతస్యశరణం॥ శు॥ సక్తు మివతితః నా! పునంతో యత్రధీరా మనసావాచకుక్రత! అత్రాసఖాయస్సఖ్యానిజా నతే! భద్రైషాంలక్ష్మినిః సితాధినాచి॥ లోకములో నొకశబ్దంబునకు దేశము, జాతి, కులము, పురుషుఁడు మొదలగు భేదంబులను బట్టి యనేకవిధంబుగా నపశబ్దంబులు ప్రయోగిండుటవలన ధర్మముకంటె నధర్మమే యధికంబగుచుండుననియు, శాస్త్రవోదిత మైన యొక ‘గో’ శబ్దంబునకు, ‘గావి, గోజీ, గోత, గోపాతలిక,’ మొదలగు నపశబ్దంబులు పెక్కులు లోకవ్యవహారమునందుఁ గానవచ్చుచున్నవి యనియు, లోకములోబుద్ధి మంతులు పెంటతో మిళితంబైన సరిసద్ధప వాక్యములకు జల్లెడతో జల్లించి విడదీయునట్లు వ్యాకరణవేత్తలు న్యవహారము నగుఁ బామనప్రాబల్యంబున నపశబ్దంబులతోఁ గలసిమెలసి యున్న సుశబ్దంబులను వ్యాకరణజ్ఞానమున వేటుపఱిచి గ్రహించుచునట్టి బ్రహ్మప్రతిపాదక శబ్దమునందు భేదబుద్ధిలేక సమానజ్ఞానులయి సంఖ్యంబుల నొందుమండుదురనియు నట్టివారి వాక్కులయందే భద్రంబైలక్ష్మినివసించుననియుఁ బైవాక్యంబులకు ఫలితార్థము కాబట్టి యనేకగ్రంథప్రమాణంబులఁ బరిగణించినను యుక్తియుక్తంబులకు వాక్యంబుల విమర్శించినను శాస్త్రమర్యాదకు వెఱుపులేని గ్రామ్యభాష రసాభాసంబునకుఁ బుట్టిని యి గర్హణీయంబుగాని గౌరవయోగ్యంబుగాదని స్పష్టపడుచున్నది. నాటకంబులందు

నిరపాత్రులు సువిశయగాన నీ గ్రామ్యులను గూడ గానలసినంత యనకాశమిచ్చి యుత్త మపాత్రుల యందుమాత్రము రిత్త నేయవలయును.

ఇంక నుత్తములు ప్రయోగించునట్టి సంభాషణంబున నే గ్రంథరచన చేయవల యునన్న యంశముగూడఁ గొంతచర్చించి చూతము.. 'శ్లో॥ శతేషుచాయతేశూరః॥ స హసేషుచపండితః' అను న్యాయంబునఁ బామరసంఖ్యకంఠేఁ బండితసంఖ్య మిక్కిలి స్వల్పంబుగదా! పామరులతో సంబంధంబునంగాని, శాస్త్రీయముగా మాటాడినచోఁ బామరులు తెలిసికొనలేక నవ్వుదురన్న సిగ్గునంగాని పండితులును వ్యవహారమునందు నితరు లుపయోగించినంత గ్రామ్యంబు నుపయోగింపకున్నను ముత్తముమీఁద నపశబ్దం బులను సయితము క్రియాభాగంబులతో వాడుచుందురు. లోకవ్యవహారమునందు నొక వేళ వ్యాకరణయుక్తంబుగా మాటాడినను నట్టిమాటలు రసవంతంబున యొకయుత్తమ గ్రంథంబును రచించుటకు సంతమాత్రమును జాలియుండవు. వ్యవహారావస్థలో మనకు వలసిన వస్తువులను వాడుకొనుటకు నవసరము దీర్చునట్టిమాటలు వ్యాకరణయుక్తముగ నుపయోగించినంతమాత్రముననే మనము ప్రాజదువుల బ్రహ్మలనునిపించుకొందుమేని, మన గృహోధిష్ఠాని దేవతలయిన స్త్రీలసయితము కొంచెము వ్యాకరణాంశము మనకంఠేఁ బక్కువగాఁగ నట్టి ద్రవ్యగూక్రియలపేర్లను బ్రతిదినసంబును బ్రయోగించుచుందురు గాన వారునుగూడఁ జదువులసరస్వతీ దేవతలనియే చెప్పవలయును. ఇట్లు ప్రతి గృహంబును బ్రహ్మణీబ్రహ్మలతో నిండ్లారుచుండును. కావునఁ నిట్టి పేలపిండినంటి పేలంపుమాటలతో నిండిననీరసగ్రంథంబులను నాకర్ణించినవారు కావ్యరసాహృతంబు ను గర్హపుటంబులతోఁ జూటలాడి జుట్టెడువిబుధాగ్రగణ్యులగుదురని యెన్నిటికిని చ లఁపఁగూడదు. మనముత్తములనుకొన్న జనులు మాటాడుభాషగూడ గ్రామ్యాంశసంకీ ర్ణమై గ్రాంథిక శైలికి ననువుగా నుండనందున గురుకులవాసముచేసి సమర్థించిన సర స్వతీ కరుణాకటాక్షంబు ననుసరించియే గ్రంథంబులు రచియింపవలయునని సిద్ధాంతమ గుమన్నది.

మఱియు, పతఃజలీభగవానులు శాస్త్రీయములుగాని శబ్దంబులు ప్రయోగింప నపాణంబులుగావని భూవాది సూత్రభాష్యంబుననిట్లు వాక్కుచ్చి యుపసంహరించిరి. 'ఏతేషామప్యాణవయత్యాది నిష్పత్సర్గఃపాఠః కర్తవ్యః' కేళున రాణవయత్యాదయః!

అవయవతీర్థయతీతి | శిష్టప్రయోగాదావయవతీర్థాదీనాం నివృత్తిభావిష్యతి | సచా
వశ్యం శిష్టప్రయోగ ఉపాస్యః | యేషిపత్యంతే తేషామపివిసర్వాసనివృత్తిర్థః | లో
కేహిక్మస్యరేకసిం ప్రయుంజతేదృశ్యరేనదిసిమ్ || తాకికవ్యవహారవశయంగుః బ్రయో
గించినంతమాత్రమున సిగ్ధములైన “అవయవతి, వడ్డయతి” ఇత్యాదులును, కృషధాత్వర
మందు “కసి” శబ్దంబును, దృశిర్ ధాత్వరమందు “దిసి” శబ్దంబును లోకులు ప్రయోగిం
పఁగా నట్టిశబ్దంబులును శిష్టసమ్మతములు గానందున శాస్త్రీయములు గానని తొలగిం
చుటకై భూధాతువు మున్నఁగాగల ధాతుపాఠోక్తధాతువులెల్లను నానుపుగీర్వవిషేషంబు
తోఁ బరింపఁచగినవని పూర్వోక్తభాష్యతాత్పర్యము. ఈభాష్యంబును నాలోచింపఁగా
గీర్వాణభాషనుంగూడ వ్యావహారికభాషాసాంకర్యంబున వికృతి సంభవించునో శిష్ట
ప్రయోగా గంబులును వ్యాకరణానుబంధంబును బరిశీలించుకొని శబ్దకోషంబులు తొలంగింపవల
యునని తోచుచున్నందున నానీతి నే శిష్టులయిన నన్నయబట్టగకాదప్రయోగంబులు
ను దత్త తీతవ్యాకరణాదులును దెలిసికొని పానురబృంధముచేతఁ బరిగృహీతముయిన
రసాభాసభాషను బాహుగ్రోలి సరస్వభాషాసభూతీసారస్యంబునేరసికు లాస్వాదించుదు
గాక!!

అర్థానుస్వారము.

అర్థానుస్వారము తననుచుందున్నస్వరము (అచ్చు) ననునాసికమని నూచిందు
టకు నిర్ణయింపఁబడినవిహ్నముయి యున్నది. సంస్కృతశబ్దంబులయందుఁగూడ (అభ్ర),
అఆవః||ఊ ఇతి|విద్వాల్లి ఖతి|| సయ్యంత ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు నర్ధచంద్రాకార
చిహ్నంబులు దేవనాగరగ్రంథంబులందు ననునాసికంబులయిన యక్షరంబుల శిరంబులప
యి వ్రాయఁబడుచున్నయవి. అనునాసికాక్షరము నూ||ముఖనాసికావచనో నునాసికః
అనునూత్ప్రకారంబున ముఖనాసికం బుభయముయొక్క మేళనంబుతో నుచ్చరింపఁ
బడుఁ నదిగావ నట్టియక్షరముయొక్క సగముభాగ ముచ్చారణలో నాసికమఁ జెందిన
దని తెలియు మూలదృష్టిని దానిని మూలించుటకై యర్ధచంద్రాకారరేఖలను జిహ్వానుబంధ

గానేర్పఱిచి యుం వచ్చును. నాగరగ్రంథంబులయందు నక్షరంబులశిరంబులపయి నున్న యారేఖలే యనునాసిక ములయిన తెలుంగువర్ణంబులలో వానిపార్శ్వంబునకుఁ గాలక్రమంబున జరిగియుండవచ్చును. అనునాసికాక్షరముయొక్క యుచ్చారణము ముఖంబునకును నాసికకును సమభాగంబుగాఁ జేందునని నూచిందుటకే గాక పెద్దలింకొక లాభంబున కైకూడఁ దెలుంగువర్ణంబుల పార్శ్వంబులయందే యర్థచంద్రరేఖలు వ్రాసియుండును. పూర్వంబులయిన యనునాసికాక్షరములతరువాత వైకల్పికముగా నిండుసున్నలు వచ్చునుకాన మునుపు నిరూపింపఁబడిన యరసున్నలే నిండుసున్నలగునని చదువరులకు ములభముగా బోధపడుటకై యట్లు గావించియుండవచ్చును. సున్న తెలుంగుభాషలోఁ బార్శ్వవందును, సంస్కృతంబున వర్ణంబులశిరంబునందును వ్రాయుట సంప్రదాయంబుగా నున్నదిగదా?

తెలుంగుభాషయందునలెనే సంస్కృతభాషయందు సముతము విరళంబుగాఁ గొన్ని శబ్దంబులందు ననునాసికవర్ణంబులపయిని నిండుసున్నలు వచ్చుట శాస్త్రీయముగావున వర్ణవంద్రరేఖలు పూర్ణానుస్వారములుండునట్టి యక్షరంబులశిరంబులపయినే వ్రాయఁబడుట పరంపరగా వచ్చుచున్నదియని తోచుచున్నది. అట్టి శబ్దంబులెవ్వయఁగా (1) సంస్కర్తై సంస్కర్తై (2) పు స్కో-కిలః, పుంస్కో-కిలః (3) పు స్పృతః, పుం స్పృతః, (4) శ్చార్ణిశ్చింధి శ్చార్ణిశ్చింధి (5) చక్రిస్తాయస్యః; చక్రిస్తాయస్యశ్చాయదులందు!నూ||ఆత్రానునాసికః | పూర్వస్యశువా!నూ|| అనునాసికాత్పరోనుస్వారః|| అనునూత్రింబులచే ననునాసిక పూర్ణానుస్వారంబులు వికల్పంబు నగుచున్నవియని పండితలోకంబునకు విశేషమునవిషయము. భాషయొక్కరీతి ననుసరించి తెలుంగులోఁ గొన్నిశబ్దంబులందే హ్రస్వంబు లనునాసికంబులై (అరసున్నను ఋతులతోఁగూడినవియై) వికల్పంబుగాఁ బూర్ణానుస్వారయుక్తంబులగుటయు, సంస్కృతంబులో, బైని, జూపివరీతిని గొన్నిశబ్దంబులందు చాత్రమే యచ్చులనునాసికంబులై వికల్పంబుగా నిండుసున్నలగుటయు సంప్రదాయంబుగా నున్నది. కాని సంస్కృతంబున నింకొక విశేషంబు కలదు. శ్లో|| “అమోనునాసికా నహచ్చా| నాదిసోహర్షుశశస్త్వతః| ఈషన్వాదాదు శ్చైవ| శ్వాదినస్తఖిఫానయః.” అను శిష్యవినయంబు నుదాహరించుచు నాధీశునాగ్నోష్ఠ గోపలక్షణం . శ్వాదీని గూఢాక్షయోః | వ్రహ్మేత్యుప

లక్షణ మైచస్వర్వస్వప్లుత లి కారస్యచాను నాసికస్యా దర్శనాదిత్యలం|| అని శబ్దేందు శ్లోరంబున నాగేశపండితులు. అమప్రత్యాహారములోనివియైనందునఁ బ్రాప్తించిన యానునాసికధర్మంబును ప్లుత లికారంబునకును రేఫ హకారంబులకును. ఐదౌ లకును, నిషేధించుచున్నారు తెలుంగుభాషలో నట్లుగాక, పైఁడి, పైఁబు, పైఁపు, పైఁదము, పైఁగాక, కాఁగలి, కాఁజు, ఇత్యాదులయందు నైకారమునకును నౌకారమునకును గూడ ననునాసికత్వము కానిపించుచున్నది. అనఁగా నర్ధానుస్వారములుండుచున్నవి. ఇంతియె కాక సంస్కృతబునవలెనే తెలుంగులో సయితము కొన్నిశబ్దంబు లర్ధానుస్వారము నొందినప్పుడే (అనఁగా అనునాసికధర్మము కలిగియున్నప్పుడే) యుక్తమయినయర్థంబు నిచ్చుచుండును గాని యట్లుకానిచో విపరీతార్థమగుచుండును. “ఁ”|| అనుశబ్దం బను నాసికమయిన సమయంబుననే ప్రశ్నంబును, కథయొక్క వినికెని, దెలుపుచున్నయది లేనిచో నిదియపార్థకంబగును, “ఆఁ, ఆఁ,” అనుశబ్దంబునందు నాకారము అనునాసిక. మయినపుడే “ఆఁగు” మన్న యర్థమునిచ్చును గాని యచికానిచో విపరీతార్థమిచ్చును ఏఁదు, వెలుఁగుఁ పెరుఁగు, పాఁడి, ఇత్యాదులలోనఁ బైనిజూపినరీతిని ననునాసికము లయినపుడే క్రమముగా బాధించుట, కిరణము, వర్ధిల్లుట, క్షీగసంపద. యనునర్థంబుల నిచ్చును గాని యట్లుకానిచో వేఱొకయర్థంబుల నిచ్చును, మఱియు నెచ్చెఁ గనులా త్నుఁడు, మెచ్చెఁ దాఁకురసాత్నుఁడు, ఇత్యాదిశబ్దద్వయసంధి స్థలంబులందును లోపించిన నకారముయొక్క గూనునాసిక్యమును సమీపస్థలములయిన ‘ఎ’కారములు తెలుపుననియే యట్టిచోటను నర్ధానుస్వారములు వాగనుశాసనులుచే వ్యాకరణంబున విధింపఁబడినవి. అర్ధానుస్వారము తెలుంగునఁ దీసివేయఁబడెనేని లోపించిననకారముయొక్క యను నాసికధర్మమును సమీపస్థమయిన ‘ఎ’కారము తెలుపకపోవలసి యుండును మేవట్టి స్థలంబులయందు సయితము నాసికాసంబంధముతో నుచ్చరింపమని పట్టునలతోఁ గొంద టుందురేని శాస్త్రమందు దయచేతను వారు పలుకవలయునేకాని యట్లుకానిచోనెవ రేమినేయఁగలరు. “సయ్యస్తా; సవత్సరః; పుణ్లింగమ్: విగ్వాన్లిఖతి” ఇత్యాదులందు ననునాసికములకు బదులుగా వచ్చినవిగాన నట్టిస్థలములయందలి యకార ఎకారలకారం బుల నాసికాసంబంధంబున నుచ్చరింపవలయుననిశాస్త్రము బోధించుచున్నను నాయావ ర్థంబులకు నానునాసిక్య ముచ్చారణ శ్రమకుఁ గారణము గాన మేఘు తీసివేయుదు

మనియుఁ బెసలంబులందు ముక్కుతోఁగాక కేవలము ముఖంబుతోనే పలుకుదుమనియు
 నెవ్వరైన బ్రాహ్మణులు వితండవాదంబునకు డీకొందురేని వారిముక్కును బలాత్కార
 ముగాఁ బట్టి పక్కించుట యెవ్వరితరమగును ? అనునాసిక్యము లేదనియు, అరసున్న
 లేదనియు ఎచే యెగుటువారి ముక్కును బట్టుకొని ప్రతిబంధిపఁ బ్రయత్నించు
 చున్నారగదా? శాస్త్రనిశ్వాసమువేతను, లోపించినయనునాసికాక్షరంబులగుణంబును
 భాషాతైలింజేసి యాదేశవర్ణంబులును సమీపస్తవర్ణంబులునుదెలుపుట యుక్తంబగునన్న
 యుక్తిచేతను, మనసాక్షి బోధింపగాఁ బల్కవలసినదేగాని లేనియెడ నెవ్వరట్లుం
 చేయింప సమర్థులగుదురు? అరసున్న (లేక) యానునాసిక్యము లేననినవారి క్రిందిస్థలం
 బులయొద్ద నెట్టిసూత్రంబును బన్నదురో యడుగుచున్నారము. బా. క్రి. సూ. 89
 “ఖిండబిందువుమీఁది సిద్ధచకారంబునకు ముత్తుపరంబగునపుడు పకారంబు ప్రియికం
 బుగా నగు” ఉదా. తలఁపక; త్రేఁపక, తోఁపక; అరసున్నలు లేనివారి మతంబునందు
 నెట్టిచకారంబునకుఁ బకారము రావలసియుండునో యెట్టిచకారమునకు॥ సూ॥ 88. ప్ర
 కారమున వకారము రావలయునో తెలియక బుద్ధి డోలాయమాన మగుచుండును. అర
 సున్న యున్నయెడల ‘ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాః పాణినీః’ అనున్యాయంబున శిష్య
 పరంపరాప్రవాహముగా వ్రాయఁబడుచున్న యగ్ధబిందువుతరువాతిచకారంబును దెలిసి
 కొని సూత్రమును సులభముగా నుపయోగింతురు.

గీ. ధామకనితుండనై శూరతరుండగునరుఁ

డొప్పెసఁగురుచిరయశో మహోదయతను|

రాఘవపాండవీయము. ద్వితీ. 80 బద్యము.

ఇటు భారతార్థమందు సగురు చిర యశోమహోదయతిఁ; ఘనమయిన చిగ్గీ
 ర్త్యతిశయములతోఁ గూడిన వాఁడవునచేత; రామాయణార్థమందు, గుచిర యశోమ
 హోదయతఁ, ఒప్పెసఁగుఁ అని వ్రాయఁబడినది. రామాయణార్థములోని యెసఁగు
 శబ్దములో నరసున్నయున్నందువను, భారతార్థములోని సాంస్కృతికసగురు శబ్దము
 లో నరసున్న లేనందునకు, బద్యపాఠసమయంబునఁ బరస్పరవిరుద్ధంబయినయను నాసి
 కత్వానను నాసికత్వగర్భంబు లొక్కమాటుచ్చకింపఁగా శక్యంబులుగానందునను, నిట
 శబ్దములసాగునని యెవ్వరైన శంకింతురేనిసాధానభిత్తంబుతో వినుండు ఆర

సున్న తనకుఁ బూర్వమందున్నయచ్చు, అనునాసికమయినట్లు గుఱుతని యీవఱలో జెప్పియున్నాఁడను. కాబట్టి యెసఁగుశబ్దములోని 'అ'కారము నిత్యముగా ననునాసికముగాన ననునాసికముకానేరదు. కాని సంస్కృతమయినసగురుశబ్దములోని 'అ'కారము, అనునాసికముగూడఁ గావచ్చును. ప్రమాణము. 'అ, ఇ, ఉ, ఋ ఏ హం షర్జనాం ప్రత్యేకమస్తాదశభేదాః' అని "ముఖనాసికావచ్చ నోనునాసికం, అనునూత్రము క్రింద వ్రాయబడినది. యత్నపూర్వకముగా సర్వదాయనునాసికము కావలయునని యుచ్చరింపఁబడినయచ్చు, అనునాసికము గానేరదు కాని సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినయచ్చునుభయంబును గావచ్చునని సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమందుఁ బారిభాషికంబుగా మర్యాద నేయఁ బడినది. కాబట్టి యెసఁగు శబ్దములోని సకారము సానునాసికమయిన నుసగురుశబ్దములోని సకారము నిరనునాసికముగానఁ బర్యవృత్తసమయంబున సకారమునిరనునాసికముగ నుచ్చరింపఁబడెనేని సానునాసికంబునకును గ్రహణం బుగలిగి రామాయణభారతార్థంబు లుభయంబును బొసంగును. ఇట్లు కిరణవాచకమైనవెలుగుశబ్దములోని లకారముమీఁదనున్న 'ఉ' కారము సర్వదా యనునాసికముగాన ననునాసికము కానేరదు గాని, యావరణవాచకమైన వెలుగుశబ్దములోని "ఉ" కారము నిరనునాసికమయినందున శాస్త్రంబున ననునాసికముగూడఁ గ్రహింపవచ్చును. కావుననే వెలుగుమొదలగు శబ్దంబులకు నానార్థంబు లుచెప్పిన నిఘంటుకారుల వాక్యంబును సమంజసంబగుచున్నది. సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినవర్ణం బనునాసికంబును గావచ్చుటకుఁ బరిభాషేందు శేఖరములోని నూట తొమ్మిదవపరిభాషలో నిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది, "అభేదకాగుణాః! అసతియత్నే స్యనూపేణోచ్చారితోగుణోభేదకోనవివక్షితశిశ్యార్థః"॥ గుణశబ్దముదేతను దాత్తానుదాత్తస్వరీతములేకాక యానునాసిక్యముగూడ నర్థమగుననుటకు "యనాత్మతీమాస్తథాపంచమా! అనునాసిక్యమేషామధికోగుణః"॥ అను పతంజలి భగవద్వాక్యంబు ప్రమాణంబుగాఁ బరిఘోషింపబడినది. కావున నుపాయాంతగంబులేమింజేసి పైనింజూపిన సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంకేతిత సంప్రదాయంబుననుసరించియర్థబిందువులున్న శ్లేషస్థలంబులయందు నిట్లుసవరణమగునని యుభయభాషానిరంకుశమైనన్వయ గాఢపాండిత్యముగల సూరకపీఠద్రాదుల యభిప్రాయమగునట్లు స్పష్టమగుచున్నది. పైనింజూపినభాష్యకారులచింతనంబున నానునాసిక్యధర్మము గౌరవగ్యముగాని ముఖ్యధర్మంబు గానందునఁ బర్యవృత్తసమయంబున

యః బున నట్టిధర్మంబును విచక్షనే నుపన్నును శ్లేషార్థంబునకుఁ గొంత కలుగదనియే నాతాత్పర్యము. ఇట్లు ప్రమాణంబులుచూపినను ననునాసికంబుల (అనఁగా నరసున్నల) నంగీకరింపనివారికి జలభారావస్థలోఁగాక శాస్త్రీయవస్థలో నాసికతోఁ బ్రయోజనంబులేనందున నది యున్నను లేనిదియై “నవిద్య తే ఆసికాస్థితి. యస్యాస్సా” అనువ్యుత్పత్తిర్థమునుబట్టి నాసికాశబ్దంబు (లేనిది) మాత్రము తన్మతంబున సాధువయి యవయవంబు నిష్ఫలంబగుంగా !!

పూణాణనుస్వారము.

ఉదా:—(1) అంక (2) కంచె (3) పంచ (4) నంట (5) కొంత (6) కొంప ఇత్యాదులయందుఁ గలటతపలకు ముందున్న పూణేకందు బింబాకారము పూణాణనుస్వార మనంబును. ఆ బాలగోపాలమును బేరుప్రతిష్ఠలనొంది నిబుధులగుంగూడఁ గడుపునిండాగఁ జేయునంతటి యానందంబును గొల్పంజూలుచుఁ గువలయంబునకుఁ గన్నులపంపవయ్యెడి యీపూణేకందుబింబాకారము తెలుంగుప్రపంచంబున వెలుంగునొందుచుండఁగా నిట్టి యాకారము నామమాత్రావశిష్టమేకాని విధిచోదితంబుగాదని తెలుంగున సున్నకు సున్న పెట్టునట్టి యాధునికవాచం బొకటియడరుచుండెడి. అవాదసారాంశ మేమనఁగా:—

(1) అంకః (2) క్రాంచః (3) ఘంటా (4) దంతః (5) కంపః, ఇత్యాదిస్థలంబులందు నిట్లు ప్రథమావస్థలోఁ చూర్ణబిందువుండఁగా “అనుచ్ఛారస్వయయి పరసవంశాః” అనుపాణినిసూత్రంబునఁ (బనమగ్యమంశలి) పూణాణబిందువునకు యయప్రత్యాహరము లోని వర్ణముపరమగుచుండఁగా సున్నకుఁ దర్వాతివర్ణముయొక్క వర్ణాని సవగ్ధాక్షరము నిత్యముగా నాదేశమగుననుటచేత (1) అక్షకః (2) క్రాక్షచః (3) ఘక్షటా (4) దక్షతః (5) కమ్పః, అని క్రమమున సంస్కృతభాషలో జ, ష, ణ, న, మ, లాదేశములగుమన్నవిగదా? అనఁగాఁ బూర్ణబిందువునకుఁ గంత్యములగు (గు టు ర ల్) క, ఖ, గ, ఘ, జ, లు పరమగుచో జ కారమును; తాలవ్యముల (పలటల్లు) చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, లు పరమగుచో, ఞ కారమును; మూర్ధన్యముల (లైంజుల్లు) ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, లు పరమగుచో ణకారమును; దంత్యముల (డెంటల్లు) త, థ, ద, ధ, న, లు పరమగుచో నకారము; దీప్త్యముల (లాబ్యల్లు) ప, ఫ,

ట, భ, న, లు పరమగుచో మకారమును, య, వ, ల, లు పరమగుచో, గ్రమముగాన నునాసికములగు, య, వ, ల; లును నాదేశములగున (సున్నకు) నియర్థము.

“అంకః” — ఇచట బిందువునకుఁ గకారము పరమగుచుండఁగాఁ బరసవణా మునచ్చుననుట పేతఁ గంఠ్యంబులై (గట్టరత్న) కన్గీయంబులైన యేగుర్ణంబులును
(1) (2)

స్థానాభ్యంతరయత్నవశంబున సచ్చర్ణంబులొంటిజేసిబిందుస్థానంబునఁ బ్రాప్తింపఁచుచుండిన ను, “నాసికానుస్వారస్య” అని యానునాసిక్యగుణంబుగల(నేసత్) బిందువునకున నట్టి గుణంబుగల యంతరతమ (సవృశతమ) వర్ణంబే యాదేశమై రాఁదగినది గావున “యథాత్మతీ గూస్తథాపంచమా అనునాసిక్యచజ్జమ్| అనునాసిక్యమేషా మధికోనుః” అను తుల్యాస్య సూత్రస్థభౌష్య ప్రకారంబున ననునాసికంబులగు ఇ మ జ ణ న లై దింటిలోఁ బ్రకృతంబునఁ గంఠ్యత్వాదిగర్భ్యంబునఁ గకారమునకు సవణాంబును భా హ్యప్రయుత్తు మైన యానునాసిక్యగుణంబునంజేసి బిందువునకు సంతరతమంబును (సవృశత మంబును) వైన జ కారమే యిటు నాదేశమైన “అంకః” అనురూపం బేర్పడెనని యెఱుంగునది. ప్రకృతంబున నాదేశమైన జకారమందుఁ బరవర్ణమైన కకారమందలి

(1)

(2)

వంఠ్యత్వంబును స్థానియైన బిందువునందలి యానునాసిక్యంబు నిట్టిగర్భ్యవ్యయంబును నమరుమండుట స్పష్టమునచున్నది. ఇట్లే “క్రాంతాచః” — అనుచోటను బిందువునకు బర

(1)

(2)

వర్ణమైన జకారమందలితలవ్యత్వంబును స్థానియైన బిందువునందలి యానునాసిక్యంబు మగలిగిన ఇకార మాదేశమయినది.

[1]

[2]

ఘణితా — ఇచట మూర్ధన్యత్వానునాసిక్యగర్భ్యవ్యయముగల జకార మాదేశము.

[1]

(2)

దక్షాతః — ఇక్కడ దంత్యత్వానునాసిక్యగర్భ్యవ్యయముగల నకారాదేశము.

[1]

[2]

కమపః—ఇట బిందువునకు నోష్ఠ్యత్వాను నాసిక్యధర్మస్వయముగల మకారాదేశము.

ఇట్లు గీర్వాణభాషావ్యాకరణకర్తయైనపాణిని మునీంద్రుడు తన సంపూర్ణానుభవంబునంజేసి “ఆనుస్వారస్వయయి పరసవర్ణః” అనుసూత్రంబును రచించి సంస్కృత పదంబులందలి బిందువునకు ననునాసికంబులగు పంచమవర్ణంబు లాదేశంబులుగా విధించె. ఆసూత్రము సంస్కృతభాషనిమిత్తమే రచింపఁబడినను యుక్తియుక్తమైన యనుభవంబును బరిశీలింపఁగాఁ దెలుంగుభాషయందుఁగూడ నల్ల సూత్రం బుపయోగింపకతీరదు. తెలుంగువ్యాకరణమున సూత్రము లేదనుకొన్నను దెలుంగుభాషలో సానుస్వారంబులనుకొన్న ప్రదేశంబులందు ననునాసికముతా పంచమవర్ణంబుల పలుకుబడియే బలాత్కరించి యనుభవసిద్ధంబుగాఁ గానంబడెడి. అందున (1) వంక (2) కంచె (3) వంట (4) కొంత (5) కొంప—ఇత్యాదిపదంబులు (1) వజ్జ (2) కఞ్చె (3) వజ్జి (4) కొన్న (5) కొమ్మ—అని జ, ఞ, ణ, న, మ, లతో సంయుక్తములునేసి లిఖింపవలయు. ఇట్లు పరుషసరళంబులకు ముందు సున్నలనుకొన్న ప్రదేశంబులెల్లఁ బంచమవర్ణంబు లతోనిండియుండునని గ్రహించునది. మఱియు, పంచ, సంజ-ఇత్యాదిదంత్య చ, జ స్థలంబులందుఁ దాలవ్యమైన ఇకారము బిందువునకుఁ బరవర్ణములైన దంత్య చజలకు సవర్ణము గానందున నిచ్చట బిందువునకు ఇకారము రానేరదు. అట్టి చ, జ, లకు దంత్యమైన నకారమే సవర్ణంబుగాన నట్టి శబ్దంబులు నకారయుక్తంబులునేసి, పన్న, పన్జ, ఇత్యాదివిధంబుగా వ్రాయవలయును. వజ్జ ఇత్యాదితెలుంగు శబ్దంబులు సంస్కృత పదంబులువోలే పంచమవర్ణయుక్తంబులు కాననే యీవక్ష్యమాణంబులగు నాంధ్రకవి తాపితామహాది ప్రయోగంబులు సంగతములగుచున్నవి:—

(1) ఉ || అజ్జముఁజేరి శైల తనచూస్తన దుగ్ధము లానువేశ బా
ల్యాజ్జవిచేష్టఁ దొండమున నవ్వచిన్ద బళింపఁబోయి యా
వజ్జఁగుచంబుగాన కహివల్లభహారముఁ గాంచిలే మృణా
శౌజ్జురశంక నంటెడుగజాస్యనిఁగొల్తు నభీష్టసిద్ధికి॥

మను ౧౮

(2) ఉ॥ పాణ్డన వంశవర్య పటుపాపవి నాశని యైనయిక్కడన్

నిణ్డుమనంబుతో వినుట నీవు కృతార్థుడవైతిశాశ్వతా

ఖిణ్డుసుఖాత్మునిష్ఠు నధిక స్థిరభక్తి సమాశ్రయింపు నీ

కొణ్ణొకడేల యిమ్మెయి మహాన్నతజేయు జగత్తయంబునన్ || భార-

శాం F. ఆ

మొదటిపద్యమునందు (1) అక్క (2) అక్కర, ఇత్యాదిపదంబులందుఁ బైన నుదాహరించిన సాంస్కృతిక వ్యాకరణసూత్రముననుసరించి జకారము తప్పనందునఁ బ్రాసస్థానంబున జకార కకారసంయోగంబుండకతీరదు. వజ్రశబ్దంబు తెలుంగు శబ్దంబైనను సాంస్కృతిక భాషాసంప్రదాయానుసారంబుగాఁ బ్రాసస్థానమందు జకార కకారసంయోగంబు గల్గినందుననే సంయుతప్రాసంబునఁ బద్యంబు శాస్త్రీయమై సమంజస మగుచున్నయది. అట్లే రెండవపద్యమునందుఁ బాణ్డవేత్యాదిశబ్దములందుఁ బాణినీయ వ్యాకరణంబున జకార డకారసంయోగంబు ప్రాసస్థానంబున నుండకతీరదు. నిణ్డు, ఖిణ్డు, ఈతెలుంగుశబ్దంబులందును సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంప్రదాయంబున, జకార డకార సంయోగంబుండినందుననే నాల్గుపాదములయందును సంయుతప్రాసంబైనందున బద్యంబుశాస్త్రీయంబై రమణీయంబగుచున్నయది. ఇట్లేతక్కిన వగ్గాక్షరములయందును నూహించుకొనుది. అని యిట్లు కొందఱు తమనాచోయుక్తులు విజృంభింపఁ జేయుదురుకాని యీమతంబు నన్నయభట్టారక తిక్కనసోమయాజి ప్రభృతి సకలవిద్వద్వరేణ్యులను సమ్మతంబుగాదు. పంచమవర్ణంబులురాక తెలుంగుశబ్దంబులందు బిందువులే నిల్చినని ప్రాచీనులతాత్పర్యంబు. పైనింజూపినపద్యంబులయందుఁ బ్రాసంబెట్లుసంగతంబందురేనివినుండు. పైపద్యంబున, “అక్కము” “అక్కర” ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు

(1)

(2)

ప్రాసస్థలంబున నానునాసిక్య కంఠ్యత్వధర్మద్వయంబుగల జకారంబును వెంబడించి కేవల

1)

కంఠ్యత్వధర్మంబుగల కకారంబునివ్వటిల్లుచున్నది. అనఁగాఁ బ్రాసస్థానీయమైన “జక్ర” అనునట్టి విశిష్టమందు నానునాసిక్యం బొకధర్మంబును గంఠ్యత్వధర్మంబులురెండును గల్గి యుండుట స్పష్టమగుచున్నయది. ఇటుఁ బ్రాసస్థానంబున నొకయానునాసిక్యంబును) ద్వితీయకంఠ్యత్వంబును దేజరిల్లుచుండు. (హియర్ ఇన్ డి పేస్ ఆఫ్ పా)స (జక్ర

దేరిన్ వక్ సేసత్ సాండ్ ఎడ్టు గటరత్ సాండ్స్) ప్రాచీనుల మతంబున “వంక” అనునట్టి తెలుంగుశబ్దంబున సాంస్కృతికసూత్రము ప్రవర్తిల్లక పంచమశ్లోకము రానందునఁ బ్రాసస్థానమందలి బిందుపూర్వక కకారమందు(ంక)నాను నా సిక్యధర్మమొక్కటియు(బిందువునందు) కంత్యత్వధర్మంబొక్కటియు (కకారమందు) వర్తిల్లుచుండు. (హియర్ ఇన్ది షేస్ అప్ ప్రాస (ంక) వక్ సేసత్ సాండ్ అడ్ వక్ గటరత్ సాండ్, అనఁగా నేకాను నా సిక్యంబును ద్విగుణకంత్యత్వంబునుగల ‘జక, అనుశబ్దముకంటె, నేకాను నా సిక్యమును నేకకంత్యత్వమునుగల ‘కం’ అనుశబ్దంబొకకంత్యత్వధర్మంబునఁ దక్కువయగుటస్పష్టపడుచుండుఁగాన నిట నెట్లుప్రాసంబుచెల్లునని గూఢునికులగు కొంచఱతత్పర్యము. కాని యిచటఁ గంత్యద్విత్వంబులోనొక్కటి తగ్గినంతమాత్రమునఁ బ్రాసభంగంబు రానేరదనియే ప్రార్థులయభిప్రాయము: ఇట్లస్థానీ పులాకన్యాయంబున నీక్రిందిభాగతప్రయోగంబు ప్రమాణంబుగాఁ జూపెదః—

ఉ॥ క్షుత్రియవంశ్యులై ధరణిఁ గావగఁ బుట్టినవారుబ్రాహ్మణ | క్షుత్రియవైశ్యమాద్రులనఁగాగల నాలుగుజాతులకొ స్వచా | రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితిగాచినయట్లు రామామాం | భావ్యరఘుక్షీతీశులు ముదంబునఁ గాచిరె? యేయుగంబునకొ॥ భా-అది

అ॥ అ॥ శ్లో॥ సక్షుత్రియస్తానసహస్సతాంయ | సత్కర్మకం కర్మసూయస్యశక్తిః | సహృద్వయీంయద్యభిలేర్థజాతే | కరోద్యసంస్కార సతామివోక్తిమ్॥ కిరాతార్జునీయము. ౩ సః—ఈభారవి కవికృతశ్లోకమందలి క్షుత్రియశబ్దంబునకు “క్షుతాత్ త్రాయతేక్షత్రిమ్” అనియు, క్షతః (క్విప్ప్రత్యయాంత పంచమ్యంతము) త్రాయతే క్షత్రిమ్ (క్షుత్రియగులం) అనియుద్వివిధంబుగా ఘంటాపథన్యాయములగు వ్యుత్పత్తిప్రాసాని తజ్ఞాతియందుఁబుట్టినవాఁడుగాన క్షత్రియుఁడని (క్షత్త్రాదుః అ క పా ౧ సూ ౧౩౮) మూలకాగుని యభిప్రాయము నెల్లడింపఁబడియె. కావునభారవిప్రముఖసమస్త కవులమతమందును క్షత్రియశబ్దమందుఁ దకారద్విత్వంబుతప్పదు. అందునఁ జైపద్యములోఁ బ్రథమద్వితీయపాదములందుఁ బ్రాసస్థానమున “త్రి” అనుచోటున. దకారద్విత్వంబు అనఁగా ద్విగుణద్యంత్యత్వంబుండక (డబుల్ డెంటల్ సాండ్) తీరదు. (క్షత్ + త్ర). మూడవపాద ప్రాసస్థానములోని చారిత్రపదమందలి త్రశబ్దమునందు “అనచిత” అన పాణినీయనూత్రమునఁ దకారద్విత్వమును నేరఁగాఁజూచినను, నాల్గవ

పాదమందలిమాంధాత్రశబ్దములలోని త్రశబ్దమునందు ద్వితీయతకారమురానేరదు. ఇచట మాంధాత్రశబ్దముయొక్క ఋకారమునకు సమాసపరిచ్ఛేదమందలి యిరువదినాల్గవసూత్రమున ద్వంద్వంబున రేఫావేశమయ్యెంగావునఁ దెలుంగువ్యాకరణంబుననేన రేఫనర్ణంబు పరమగుచో “అనచిస” అను సాంప్రదానిక వ్యాకరణసూత్రమునచకారద్విత్వంబు లేఁ జూచుట దుఃఖకటంబు. అందున మాంధాత్రశబ్దమందలి త్రశబ్దమునందు ద్విగుణదంత్యత్వము లేకపోఁగా దంత్యద్విత్వముగల తక్కిన మూడుపాదములలోని ప్రాసంబులతో జన్మగ్రహదప్రాసం తెల్లుచుండుటకు నహంబయి శాస్త్రీయంబనందగ? కాబట్టి ద్విగుణదంత్యత్వకంఠ్యత్వాదులు (దబుత్ డెంటుత్ సోండ్ ఎన్డుడబుత్ గట్టరత్ సోంటు ఎన్డు)

నన్నయబట్టారకాదులనుతంబునఁ బ్రాసాదులలో నవివక్షితములన్న సిద్ధాంతము స్థిరపడుచున్నది. అగునఁ బైపద్యములలోని నశ్చుగ్రహనమనలీ ప్రాసంబు దోషనిరాసంబయినదని యూహించునది. అట్లే ప్రకృతంబున “అచ్చ, అచ్చర” ఇత్యాదులయందుఁ బ్రాసస్థానమున ద్విగుణకంఠ్యత్వాదులున్నను

“నెంక” ఇత్యాదులందు యనేకకంఠ్యత్వమున్నను

అట్టిద్విత్వంబుగివక్షితముగాన నయ్యది పా) సాదులలోఁ బరస్పరంబనుబ్రతి భటంబులయి చెల్లనచ్చునని సగ్యనసానంబుజేయుచున్నది. కావున నేయాక్రిందిపద్యముల యందు ప్రాసము సంగతమగుచున్నది.

కం॥ మిన్నేలుపాదమునధా | తం నాభినిగనుమశరు నెనఁగాంచిననీ | సాన్నిధ్యము దొరగుటకై | సన్నుతి నేముచురు నిన్ను సనకాదులజా॥ పైపద్యమునందు రెండవపాదంబునంగొక తక్కినపాదత్రయమునందు (నకారము చంత్యమును నాసిక్యముగావున) నకారద్యయమందు చంత్యతాద్విత్వనాసిక్యతాద్విత్వంబులు.

వెలయుచున్నవి’ రెండవపాదమందు “తంనాభి”

అనుచోటున ద్విగుణనాసిక్యమును నేకచంత్యత్వంబును

వివరించుచున్నవి. ఇట్లు లీపద్యద్వితీయపాదప్రాసస్థానంబున నురడందగిన ద్విగుణదంత్యత్వములో నొక దంత్యత్వదర్శకంబునకు లోపంబు నచ్చినను, నయ్యది యవినక్షితమైనందుననే యనునాసికప్రాస సంజ్ఞను ప్రాసంబు చెల్లనచ్చునని లక్షణవేత్తలు “లే॥ తనుకుదాము ద్విత్వంబులై తనరునవియు” బూరబిందు డాపల్ల

బొరయునవియుఁ | గలసి యనునాసికప్రాసములనుబేర |న. మ. లమరుఁగావ్య ముల
యందుఁతమకుఁదాము" అని శాసించుచున్నారు. స్థిరమైననకారముమకారమునుపరమగుచో
బూర్వనకారమునకు బిందువుసయితము రాఁదగునన్న మతంబున నిట్లు లక్షణపద్యము
రచియింపఁబడియె. (సంధిపరి [19] సూత్రవ్యాఖ్యలలోఁ జర్చించినయంశమునుజూడుడు)
కం|| లెమ్ములను మల్లికాకుసు | మమ్ములమరువాదిప త్రిమాకలను భక్తింమురసంహరు
పూజలు | సమ్మదమునసలుపఁ గలుగు సకలార్థమ్ముల్. కం|| ఇమ్ముహినిమునులచేవెల |
సెంమునుకావ్యములు "నానృషిఃకురుతేకా! నృమ్మునునచనార్ధంపుఁ | సమ్మతిఁగలివేశ
సుకవిజనులేమానుల్ || [అప్పకవి] ఇటు మొదటిపద్యముయొక్క తృతీయపాదమందలి
(ప్రాసస్థానంబునను రెండవపద్యములో ద్వితీయపాదప్రాసస్థానంబునను నుండఁదగిన
యోగ్యస్వీకృత్యములో నొకటి తక్కువయైనను నవినత్యం
జేసి యనునాసికప్రాసమును పేరున ప్రాసంబు విధింపఁబడియె.

ఇకఁను ప్రాసస్థానములోని "జ్జ" అనుశబ్దంబు సంయుక్తంబును,
వేటొక ప్రాసస్థానమందలి "ంక" అనుశబ్దంబుసంయుక్తంబును
నగుమందఁగా, సంయుక్తాసంయుక్తంబులను నెట్లుసంయుతప్రాసంబు చెల్లునని శంకింతు
లేని వినుండు. [1] అనుస్వారము [ం] [2] విసగము (ః) (రి) జిహ్వమూలీయము
(ంక) [4] ఉపధ్మానీయము (ఃప) "అఇఉఁ" సూత్రములో, అకారము తర్వాతను
శర్వర్ణములనుభ్యమందును [శ' మ, స] పరింపవలయునని "హయవరట్" సూత్ర
భాష్యమందు నుద్ఘోషింపఁబడియె. అట్లుపరించుటం జేసి యను స్వారాదులచ్చులనియు
హల్లులనియుఁగూడ శాస్త్రంబున వాడెంబడును. ఉపధ్మానీయము (ఃప) హల్లుగూడ
నైనందులను ఫలించిట్లు మహాభాష్యంబున వక్కానింపఁబడియె. "ఉః జ" (అర్జవే)
అనుధాతువుననుపధ్మానీయ ముపగ () గాన నట్టి యుపధ్మానీయము
నకు "యులాంజకోయుశి" అనుసూత్రంబున "బ" కారంబురాఁగానైన సుబంతం
"ఉబ్జకః" అనియుండు. దీనికి సంబోధనాంతము "ఉరిబ్జక!" అనియగును. (ఇది మా
(డంకెపుత్రమునకు గుఱును.) (ఇచ్చట "గురారవృత్" సంఖ్యస్యాప్యేకేకస్యప్రాచామ్
"అ రా పా ౨ నూ ౧౬) అనుసూత్రమున బకారజకారంసయోగమునకు మందుండి
గుఱువైన యుబ్జ శబ్దమందలి యు [ఉ] కారమునకుపు తలబానమ్మనని యాధాభాషింబి

పీమ్మటను “పూర్వతాస్థి” అనుశాస్త్రము ననుసరించి, పూర్వంబైన పుత్రముచేయు నట్టి సమయమునఁ బరశాస్త్రాదేశమైన బకారంబసిద్ధయగుగాఁగా బకారస్థానియైన యు పథ్యానీయంబే యుదాహరణమందుఁ గనఁబడుటంజేసి హల్ సంయోగమునకు ముందు న్నయు [ఉ] కారము కానందున నియుది గురువుగావనియు నందునఁ బుత్రంబురావ నియుఁ బతంజలిభగవానులు శంకింతుకొని శర్వర్ణంబుల (శ, మ, స) మద్యమందుఁ బతిం పఁబడి నందున నుపథ్యానీయానుస్వారాదులు హల్లులనియు నిట నుపథ్యానీయ జకార సంయోగంబునకు ముందుండుటంజేసి గురునగుచున్న యుబ్జకశబ్దము మొదటి యు [ఉ] కారమునకుఁ బుత్రంబు నిర్బాహమనియు సమాధానంబుచెప్పిరి. అట్లే ప్రకృతంబునను, న నుస్వారము శర్వర్ణములనడుచును [శ, మ, స] బతింపఁబడుటంజేసి హల్వర్ణంబు గావున “ంక” ఇత్యాదులయందలి బిందుకారాదుల సంబంధము సంయుక్తంబై యన్యపాద ములయందలి జకారకకారాది సంయుక్తంబునకుఁ బ్రతిభుంబగుచుండ సంయుక్తప్రాసం బునకుఁ బైపద్యంబులందు భంగంబు కలుగ నేరదు. అనుస్వారము హల్లుగావుననే బిందు పూర్వకమైన యీక్రింది ధకారాదిప్రాసంబులు, ఈహకారమకారాది సంయుక్తములు వోలె సంయుక్తంబులైనందున వానికి ముందక్షరములు [అనఁగాఁ బాదావివర్ణంబులు) హ్రస్వంబును దీర్ఘంబునుగూడఁ గావచ్చును.

ఉదా:—కం|| అంఘనకుఁ గొఱయెవెన్నెల| గంధర్వాంగనల పొందుగాదని సం
సా| రాంధువునఁ గూలెదకట దివాంధము వెనుగుగనిగొంది నడఁగిభంగిన్|| మను
౨ ఆ:

కం|| బ్రాహ్మణుడింద్రియశక్తి| జిహ్వచరణైకనిపుణిత్తజనిశితాజిహ్వగము
లపాలె నెడు| బ్రహ్మనందాధిరాజ్యపవీన్యతుడై|| మను ౩ ఆ.

అ|| నె|| క్రిందజడ్డలును బిటుంచబిందువులును| నూఁదిప్రాసములకునుండె నేని |
హ్రస్వముకటినిడుదయక్కరంబొక్కటి| వాని మొదలలిలుపవిచ్చునెందు|| అనిలక్షణ
గ్రంథంబులయందు బిందువులను విశేషించి పేర్కొనుట యథోద్దేశపక్ష గ్రాహులకు
స్పష్టార్థమేకాని వేతేప్రయోజంబులేదని తెలియునది.

ఇవటఁ గొందఱుబుద్ధిమంతు లిట్టాలు శంకింతురు:—పైనిజూపఁబడిన భారతాది
పర్వగతపద్యముయొక్కపాఠంబు “హం| ధాత్యరఘుక్షితీసు న ముదంబునఁ గాంచిరె

యేముగంబునకే||” అని యిట్లు మాంధాత్యశబ్దములందు బుకారముతో నే యుండవలయునుగాని “మాంధాత్యశబ్దముక్షితీశు” అని క్రాంతివశితోఁ బరిపఁగూడదు. కావుననే యప్పకవి “ఎ|| మాంధాత్యశబ్దము బుకారాంతము గనుకఁ దకాగముక్తింద నున్నది వట్టువసుడిగాని క్రాంతివశిగాను” అనియుక్తోష్ఠించుచు సంయుతాసంయుత ప్రాసంబునొద్ద నీపద్యమున బుకారాంతమాంధాత్యశబ్దపాఠముతో నుదాహరించెంగదా కాబట్టి పద్యములోని “మాంధాత్యశబ్దముక్షితీశు” లన్న యధూతపూర్వపాఠంబును బురస్కరించుకొని పూర్వోద్దిష్టంబయిన వాచోయుక్తిపాటవప్రకటనంబు వృధాప్రయాసంబేకాని వేటొకటిగాదని కొందఱవాంతరశంక శంకించెదరు. అటులనవలదు. మేమి వఱలో సమాసపరిచ్ఛేదములోని (24) సూత్రమునొద్ద నీపద్యముదాహరించి ప్రకృతంబున ఐక్తవ్యాంశము శబ్దసాధుత్వనిర్ణయంబేయని యెంచుకొని బుకారయుక్తపాఠంబును రేఫయుక్తపాఠంబును మధ్యమంబును వ్యాకరణప్రకారంబునసాధువులని స్థూలదృష్టిని “తుష్యతు దుష్టనః” అను నామ్యంబున సిద్ధాంతముచేసితిమిగాని పద్యలక్షణంబునకు భంగంబుగలిగింపకుండ నేపాఠము సాధ్యముగానున్నదో నిశ్చయించి ప్రదర్శించుట యవశిష్టమైనది. ప్రకృతఐక్తవ్యాంశంబునకుఁ బెక్కులుదాహణపద్యంబులున్నను “ఏకక్రియాన్వయార్థకరీబధూవ” అను న్నామ్యంబున రేఫయుక్తపాఠంబే పద్యలక్షణంబునకు సమన్వయంబుగా గానున్నదని చర్చాపూర్వకంబుగా నిశ్చయించుటకుంగూడ నా పద్యమే యిప్పటి ఐక్తవ్యాంశంబున కుదాహరించితిమి. కాన సావధానమనంబున నాకర్ణింపవలయు. తే. గీ. రలలు తమక్రిందజడ్డలై క్రాలువ్రాలు| ప్రాసవర్ణంబులైవాని బాసియైనఁ| గూడియైనను బెయ్యదుకులనుచిలుమ| సంయుతాసంయుతప్రాససంజఘనరి||

|| అప్పకవీయము 3 ఆశ్వాసము|| అర్థము, క్రాంతివశితోఁగాని లేక లాముడితోఁగాని సంయుతములైన హల్లులతోఁ గేవల (అక్షరములమున) హల్లులుగూడఁ బ్రాసంబులుగా నుండఁదగునని ఘాతార్థము.

పైలక్షణపద్యంబునూపి భారతములోని ప్రకృతపద్యంబును బుకారయుక్త మాంధాత్యశబ్దముతో రేఫసంయుతమునకు నిటు లుదాహరణముగానిచ్చెఁ—

ఉ. క్షత్రియవంశ్యులై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టిననాగు బ్రాహ్మణ

క్షత్రియవైశ్యకూమరలనఁ గాదగునాలుగుజాతులన్ స్వచా

రీత్రముచప్పనండగఁ బరీక్షితుకొచినయట్లు రామనూఁ

ధాత్యరఘుక్షీతీకులు ముచంబునఁ గాచిరే? యేయుగంబునక. భా. ఆది-౨ ఆ.

ఈపద్యమునందు “క్షత్రియ, చారిత్ర” అని తక్కిన పాదములందుఁ బ్రాసము రేఫసంయుతంబై న్నాల్గవపాదముందు “మాంధాత్య” అని రేఫహల్లుతో సంయుక్తముగాక కేవలమును ప్రాసతకారము ఋకారాచ్చతోనున్నను బైలక్షణపద్యము ననుసరించి ప్రాసంబుచెల్లునని యప్పకవి తాత్పర్యము. ఈపద్యమును రేఫశ్లేష్టమునొద్ద నుదాహరించుట కేవలముఁ బ్రహదాయత్తము. రేఫయుక్తాక్షరమును రేఫహీనాక్షరమును బరస్పరముఁ బ్రాసముగా నుండఁదగియున్నను “క్షత్రియ, చారిత్ర” అని హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారముతో “మాంధాత్య” అనుచోటున సంయుక్తముగాని తకారము దీర్ఘపూర్వకంబై యెట్టులు ప్రాసంబుగా నుండ జాలును? ఆ. నె. క్రిందజడ్డలును బిటుందబిందువులును! నూఁదిప్రాసములకునుండెనేని! హ్రస్వమొకటి నిడుదయక్షరంబొక్కటి! వానిమొదల నిలుపవచ్చు నెందు|| అను లక్షణపద్యము ననుసరించినయుక్తప్రాసంబునకును బిందుపూర్వకప్రాసంబునకును బూర్వముండే హ్రస్వదీర్ఘనియమములేక యచ్చునిలిచియుండఁగచ్చునుగాని సంయుక్తముగాని కేవలప్రాసాక్షరమునకుఁ బూర్వమున నటులుండఁగూడదని లక్షణము చాటుచుండఁగాఁ బ్రకృతంబున “క్షత్రియ, ఇత్యాదులయందు హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారప్రాసంబునకు “మాంధాత్య” అను నాల్గవపాదముందు సంయుక్తముగాని కేవల తకారప్రాసంబు దీర్ఘపూర్వకంబై ప్రతిభటంబుగా నెట్టులుండఁజాలును? ఒకవేళ గీ. రలుతమక్రింద జడ్డలైకాల్గువాలు...|| అనెడివిధి “ఆ. నె. క్రిందజడ్డలును బిటుందబిందువులును...|| అనునట్టివిధిని సయితము భాధించి ప్రకృతియునుగాన నిటదీర్ఘపూర్వకమైన యసంయుక్తతకారము హ్రస్వపూర్వకమైన సంయుక్తతకారప్రాసంబులు బ్రతిఘటించి ప్రాసంబుగా నుండవచ్చునందు రేని యటులు వదింపఁగూడదు.

కా. నాతోమార్కొనలేదు నిర్జరపురీనాగేంద్ర బృందారకా

రాతుల్కున్నగ జేవసంఘములు పొరకాధీర సంగ్రామ కుం

డీప్రేమాక్యమునందుఁ గల్గఁడు రణంచెప్పొట లేకుండఁగాఁ

జేతుల్వేయువృధాభరంబకుమవచ్చెన్ జేవ యీమేనికిన్. (ఈముగిహరింశము)

గీ. వాక్త్రీనేత్రాంగనాశచీశక్తులధిక | సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభవైత్య కలిడి.
హంత్రీబూజింపుదురుత్ర యామంత్రములను | స్త్రోత్రములుచేసి మంగళారాత్రి

ఓవేదాంతదేశికాంతమమ్. (దేవీవిజయము.

ఇత్యాదిసోదాహృత పద్యంబులందే దీర్ఘపూర్వకంబులును, సంయుక్తంబులును;
బిందుపూర్వకంబులునైన ప్రాసస్థలంబులలో సావకావమైనట్టి “గీ. రలలు తనుక్రింద
జడ్డలై క్రాలువ్రాలు|| అనునట్టివిధి చరితార్థమైనందున ఆ|| వె||క్రిందజడ్డలును బిటుంబ
బిందువులును|| అనెడివిధిని నెట్టులు బాధింపఁజాలును? కాబట్టి “మాం| ధాత్రరఘుక్షీతీ
కులు ముదంబున గాంచిరే? యేయుగంబునన్” అను రేఫయుక్తమే పద్యలక్షణాను
కూలంబుగాన నట్టిపాతంబే ప్రశస్తంబు. ఈ “మాంధాత్ర” పద్యంబునఁ దక్కినపాదత్రయం
బునందలి ప్రాసములు ప్రాసప్రూర్వకంబులైనను జతుర్థపాదంబున దీర్ఘపూర్వకంబైనను
సర్వత్రసంయుక్తస్థలంబుగానఁ బూర్వోక్తవిధిచేతను నిర్బాహంబని యెఱుంగునది.
ఈసమస్తము ప్రశస్తముగా నవఱోడనము సేసియేయడిదము సూరకవి “గీ|| ధరముకా
రాంత శబ్దంబు ద్వంద్వమైన! రేఫమగుదుఁ బ్రవర్తిల్లు దృఢముగాను| పత్రినరళాయ
వాగ్వధూనేత్ర (వాగ్వధూనేత్రు-వాణీపతి) ముఖసు| రాభీవందితపాదాబ్జయన్నయట్లు”
కవీసం ప్రథమ 28 ల అనుపద్యలక్షణంబునకుఁ బ్రకృతపద్యములోని మాధాంత్యశబ్దంబు
రేఫాదేశ యుక్తంబగుట యుక్తంబుగా నెంచి యుదాహరణముగా నిర్దేశించె. కావున
నట్లు ఖండించి నిశ్చయించిన యడిదము సూరకవీంద్రునియడిదంబే బెడిదందై ప్రబలినం
దులకు నెంతయు సంతసించుచున్నారము.

ఈప్రకరణమందే, శా. లోకత్రాణరతిందదాదిను మహీలోకప్రవేశోత్క
భా| షాక్ప్రప్రథమద్వితీయపద.....అను రాఘవపాండవీయములోని పద్యమందలి

ద్వితీయప్రాసంబును లకారశ్లిష్టమున కుదాహరణముగా నిలెండు సూపుటయు వేటొక
ప్రామాదంబు. “ఋదుపధాచ్ఛాక్పిచ్చతేః” (అ 3 పా ౧ నూ ౧౧౦) ఇత్యాది నూ

త్రంబులవలన నయ్యది యచ్చగాని హల్లుగాదు మఱియు నితండు కవికర్తరసాయనము
లోని పద్యంబును బ్రమాణముగాఁ జూపి మాంధాత్యశబ్దంబునఁ గ్రావిడినిషేధించును
ఋకారాంతమని సాధించుట ద్వంద్వసమాసమందు ఋకారాంతములకు రేఫాదేశమగు

నన్నయంశము మఱచినట్లు తోచుచున్నది. కాననే యీమాంధాత్మశబ్దంబు భారతరచనా సమయంబున ఋకారముతో నున్నదనియుఁ బూర్వోక్త రాఘవపాండవీయపద్యపాదప్రాసంబు లకారశ్లిష్టమనియు భ్రమియించి యేతత్కవిప్రయోగమూలకంబుగా రేఫ లకార సంయుతప్రాసంబులు కేవల హల్లులతోఁగూడ ప్రాస్వపూర్వకత్వ దీగ్ పూర్వకత్వాదిసకల నియమముల నుచ్ఛేదించి యథేచ్ఛముగాఁ బ్రాసములై యుండవచ్చునని యెంచి యీకవి “గీ॥ పాండిద్రచ్చగనిమ్ము నాతండికష్ట! | వేడుకొనియెద నందాఁకఁ బండ్లుదినుము” అని తేటగీతిని రచియించి యుదాహరణముతోఁ బ్రకృతాంశమును వికృతంబుగాఁ జేటపఱుచుచుండె. కాబట్టి ప్రమాదబాహుళ్యభూయిష్టంబైన యీప్రకరణంబున నితం డుదాహరించిన ఋకారయుక్తపాఠంబు భ్రమాస్పదంబనియు స్వవాదంబునకు ముఖ్యాధారంబగు రేఫయుక్తమాంధాత్మశబ్దపాఠంబే ప్రమాణంబనియుఁ బ్రదర్శించుటకై ప్రసక్తానుప్రసంజన వశంబున నింతవఱకుఁ జర్చింపఁబడియెఁగాన నిక విస్తరంబుతోఁ జూచును.

(2) అథవా, బ్రహ్మం బుపాదానకారణంబుగాఁగల యీప్రపంచంబు తత్త్వవేత్తదృష్టికిఁ గనంబడక కారణమైన బ్రహ్మంబే భాసిల్లునట్లులు. అనుస్వారం బుపాదానంబుగాఁగల పంచమవర్ణంబాంధ్రతత్త్వవేత్తలదృష్టికిఁ గానిపింపక కారణమైనయనుస్వారంబే యలర గుచుండెనని యూహించెద. వెండియు వేటొక కారణంబుంగలదని నే

1

2

3

నెంచెదను. అవర్ణాతీతమయి, సద్వృత్త రూపరేఖావిలాపంబున నేకజన్మంచెత్తి ముక్తా

4

5

6

త్వయైన యనుస్వారం బడుగిడినచోటునఁ బంచమవర్ణంబులై వికృతరూప రేఖావిలాసంబునఁ బలుపుట్టువులు (ముఖనాసికం బుభయమున జనించినవి) పుట్టి యంతేవాసులైన (మాతంగజాతీయములును, వర్ణాంత్యములును) జకారాదులం జొనుపుట యర్హంబుగాదని యాంధ్రవిద్యావికారదులైనబ్రహ్మణ్యులు సంశయించివానిని బహిష్కరించిరి. పూర్ణంబైన యాలోకంబు (నిండువెలుంగు=బ్రహ్మము) చింతించి యాత్మోపకారం బగునని యెన్ని వ పరిజ్ఞాతలు నిష్ఫలంబైన యీలోకంబును నేవగించి నట్లులు గుణభోక్త (బ్రాహ్మప్రాయత్నముగల) (ముక్కు) ముందరయైన (వాసికయందు గలిగినదని భావము) పూర్ణ యనుస్వారంబుననే స్వకార్యసాధ్యులగుననియెంచి తానియాస్థానంబున

నూటి నాంధ్రభాషాసంస్కృతేత్యు సర్వదా లోకులనోల్లంబమమండేడి (ముఖస్థానాభ్యంతరప్రయత్నవంతములైన) యీయంత్యవర్ణంబులంబాఱుదోరిగానియంతటిపరిపూర్ణులు వీని గుట్టుమట్టులు జూడం గట్టజాలకపోయిరి యని యనంగూడదు.

జకారాదివర్ణంబు లాదేశంబుకాకుండనే యనుస్వారమాత్రమునఁ దెలుంగునఁ గాగ్యసాఫల్యమెట్టులగునని వారుతలంచిరో వినుండు.

(1) అచ్చుః వచ్చుకః — ఇత్యాదులయందు “అనుస్వారస్వరయ్య పరసవగః” అను పాణినీయసూత్రంబున ననుస్వారాదేశంబయిన జకారాదులు, తత్సమభాషాభాగంబున నట్టిశబ్దంబులు తెలుంగులోనికి నేతెంచినతోడనే, తమకుస్థానియైన యనుస్వారస్వరూపంబు నాంధ్రభాషామర్యాదగంజేసి యొందుచుండెడి. (1) రోచి, రోచులు (2) వీచి, వీచులు (3) వాడి, వాజులు — ఇత్యాదులయందు నాంధ్రభాషాపరిపాటింబట్టిభాషాంతరీయమైన దంత్య చ, జ, లదేశను సయితము ప్రాతిపదికంబులోని సాంస్కృతికతాలవ్య చ, జ, లకు వికారంబుగలిగినప్పుడు తత్సమత్వంబు నకు భంగంబు కలుగ కయుండఁగా నిపుడనునాసికవర్ణంబులు తమస్థానియైన చిందుస్వరూపంబును నొందినంత మాత్రమున నట్టి తస్యమత్వవ్యవహారంబునకుఁ గొఱంతరానేరదనియే వారి తాత్పర్యము.

(1) అనుస్వార, విసర్గ జిహ్వమూలీయో, పథ్యానీయములు, ‘అ ఇ ఉ ణ్’ అనేడి సూత్రములోని యకారము తర్వాతఁ బఠింపఁబడెనని భాష్యము స్మరించునది; అనింద్యమైనదనియు నర్థాంతరము.

(2) వర్జులాకారమయినది; మంచిప్రసర నయు, మంచిరూపము, విలాసముగలదని యర్థాంతము. (3) ఏకస్యాం=నాసికాయాంజన్యః (సర్వనామమునకు వృత్తియందు పుంసత్వము) నాసిక యొకదానియందే పుట్టినది; ఒకజన్మమేయెత్తి అనుటచే జన్మాంతరమునకుఁ దగిన పాపములేక పుణ్యముగలదనియు నర్థాంతరము. (4) ముత్యమునలె మన్నది; జీవన్ముక్తమయినదనియు నర్థాంతరము. (5) వర్ణములోనైదవ వర్ణంబులు; అంత్యవర్ణములోనివనియు నర్థాంతరము. (6) వ్రాయుటలో భేదముగలవని ఘరితార్థము; చెడరు పుఁ చెడవు యుగలవని యర్థాంతరము.

అచ్చ—అనెడి జకారఘటితశబ్దంబున “జ్జ” అనునట్టి విశిష్టములోనుండిన జకారమందు నానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు, గ్రింది కకారమందుఁ గంఠ్యత్వము నున్నది గాన నట్టిసముదాయమందు నేకానునాసిక్య ద్విగుణకంఠ్యత్వంబులు వెలయుచుండునని యాపఱలోఁ జెప్పితిని.

తొంక—తనెడి యనుస్వారయుక్తరూపమందున్న “ంక” అనునట్టి సముదాయములోనుండిన బిందువునకు నానునాసిక్యస్థరంబును, తర్వాతికకారమందుఁ గంఠ్యత్వము నున్నవి గావున నట్టిసంఘాతమందు నేకానునాసిక్యకంఠ్యత్వములు వెర్రిల్లుచుండు. కనుక పైరూపద్వయంబులోఁ దారతమ్యము వికర్షించినచో నభయత్ర కూనునాసిక్యకంఠ్యత్వములు సహనముగానే యుండెంగాని రెండవరూపంబునఁ గంఠ్యద్విత్వంబుమాత్రంబుండెదేను. త్తొక్క—ఇత్యాదిశబ్దంబులందు “త్తొ”రహాభ్యాంద్వే” అనుసూత్రంబునఁ గకారమునకు ద్విత్వంబునుంగాన నొకమతంబుననుచ్చారణలోఁ గంఠ్యద్విత్వంబు స్ఫురించుటయు, “స్వత్రోహకల్యస్య” అనుశాకల్యునిమతంబున నేకకంఠ్యత్వమేనుస్ఫురింపిషయమగుటయు, నెట్లుండునో యట్లులే యంకశబ్దాదుల నుచ్చరించుచో గీర్వాణవ్యాకర్తల మతంబున ద్విగుణకంఠ్యత్వంబును నాంధ్రవ్యాకర్తలమతంబున నేకకంఠ్యత్వంబును స్ఫురించుననీన మతభేదంబుగలదు. వర్ణీహాక్షరములకు ముందున పంచమవర్ణంబులే యుచ్చారణంబులో సంభవించుట (అనఁగాద్విగుణ కంఠ్యత్వానులు=యనుభవసిద్ధంబుగా నున్నది గాని బిందుచ్చారణ మట్టులేదనియందులేని యాకణింపనలయు. సంస్కృతభాషలో “త్వజ్జోకరోషి. త్వంరోషి” ఇత్యాదిపదాంతస్థలంబున వర్ణీయవర్ణంబులనుమందు బిందువుపాక్షికంబుగా నుచ్చారణంబులో ననుభవసిద్ధంబనియే గదా పాణినిచేత “వాపదాంతేస్య” అను సూత్రమున విధింపఁబడినది. అందున నెచ్చుటను వర్ణవర్ణంబులకు ముందు బిందువుచ్చారణంబులో లేని ననింపఁగూడదు. మఱియు, ప్రకృతాంశములలో గీర్వాణభాషను గృష్టాంతముగా స్వీకరించుకొన్నవారికిని, వెచ్చెం గమలాత్మండు, ఇత్యాదిపదాంతస్థలంబునఁ దెలుంగుభాషలోఁగూడ బిందువుపాక్షికంబుగానచ్చారణలో ననుభవసిద్ధంబే యవకతీగను. సంస్కృతభాషలోఁ పాణి-నోలేఁ దెలుంగుభాషలో మేమును నేకపదంబునడుమబింగు ననుభవసిద్ధంబు గాదని గాని నుడువుదురేని యటులు సర్వత్రప్రవచనంబున బిందువులేవలెనూకని చర్చింపఁగోసిక కృతప్రాకృతవ్యాకరణంబై.

షడ్భాషాచంద్రికయందు వక్రాదిశబ్దంబులకు 'రవలూమధశ్చ': (అ ౧ పా ౪ నూ ౭౮) అనుసూత్రమున రేఫలోపంబుగలిగి 'సోః', (అ ౨ పా ౨ నూ ౧౩) అనుసూత్రముననైన 'వెకో', అను రూపంబునకు 'స్వరేభ్యోవక్రాదౌ', (అ ౧ పా ౧ నూ ౪౮) అనుసూత్రంబునఁ బదమధ్యంబునఁ గల్గినబిందువునకు 'వగేఽంత్యః', (అ ౧ పా ౧ నూ ౪౭) అను సూత్రంబునఁ బాక్షికత్వంబంగీకరింపఁబడినది. మఱియు, 'హ లి జ ఙ గ నానాం', (అ ౧ పా ౧ నూ ౪౧) అను సూత్రంబున (పరాజుష్మభిః—పరం మహో) [కఙ్ఘికః—కంమఓ] ఇత్యాదిశబ్దంబులయందుఁ బాణినీయవ్యాకరణంబున నైన జకార ఇకారాదులకుఁ బ్రాకృతవ్యాకరణంబున వాల్మీకిమహర్షి చేత బిందువు విధింపఁబడియె. వ్యాకరణంబులోఁ బదాంతమునందుంబోలే బ్రాకృతవ్యాకరణములోఁ బదమధ్యంబునను బిందుచ్చాగణము పాక్షికంబుగా ననుభవసిద్ధంబైనట్లులు కరతలామలకంబుగా నిట్లు గానిపించుచుండె. సాంస్కృతికశబ్దంబులు శాస్త్ర ప్రకారంబునఁ బ్రాకృతభాషలో సరిస్కరించుకొనుచోఁ బదమధ్యంబందలి పంచమవర్ణంబులిట్లులు పాక్షికంబుగా బిందువులగుచుండగాఁ నట్టి పంచమవర్ణపక్షపాతంబుం బాఱుందోలి తెలుంగు లోనికిం దెచ్చుకొన్న సాంస్కృతికపద [తత్సమపద] మధ్యమందుఁ గువలయానందంబైన బిందువే యెల్లప్పుడు నిందుభగ్మంబౌ (ఇందుఁ=ఈతెగునందు; భర్మంబు=న్యాయము; చంద్రసదృశమనియు నర్థాంతరము) ననియెంచి యాంధ్రవ్యాకర్తలకు నన్నయభట్టారకాది సర్వజ్ఞులు (ఈశ్వరులును) సర్వదా దానిని శిరసావహించిరి.

అందుననే యాంధ్రీతత్త్వవేత్తలమతంబున ననుస్వారయతి బిందుయగులు వేటుగాఁ బేర్కొనంబడినవి. పంచమవర్ణంబులే యిందు నుచితంబైనచో ననునాసికాక్షగ, సంయుక్తయతిభేదంబుననే గతార్థమగుంగాదే!! అస్క-ఇత్యాదిశబ్దంబులయందలి కంఠ్యత్వత్వాదుల యుచ్చారణభేదం బన్పిష్టభేదంబని యాంధ్రీతత్త్వవేత్తల మతంబున నియ్యది యవివక్షితంబయ్యె. కావుననే 'శత్రురేతూతచ్చానోః' అం. శ. సంధిపరి. నూ. ౧౨ 'తస్యస్యాచ్చ పూర్ణబిందురపి' (సంధి. ప. నూ. ౧౩ = బాలవారణ్యకక్రియాపరి. నూ. (౫౫) వర్తమావాగ్ధకమైన మవర్ణకము పరమగుచో అను మొదలగుధాతువులయొక్క ఉత్పత్త్యంబునకు లోపంబుగాని లేక, మత్తబ్రహ్మసంబంధ నిండు సున్నగాని యగునని సూత్రద్యయంబునకు భరితాత్థము.) అని పైనింజూపిన విందునిధా

యీకనూత్రంబు చరితార్థంబగుచున్నది, తెలుంగులూ నాధుని కులమతప్రకారంబున బిందువురాక పంచమవర్ణంబే విధియైనందున నిట్టిచకారమెప్పుడును చంత్యంబేయగుం గాన నియ్యది పరమగునపుడు (తమమతంబులూఁ బచ్చ, సజ్జ ఇత్యాదులుంబోలె) చంత్యత్వా నునాసిక్యధర్మవ్యయంబుగల నకారమే నిత్యంబగుచుండఁగా మొదటినూత్రముననైన యుత్వంబుపమే సార్థకంబై రెండవనూత్రముననైన బిందువిధానంబు వ్యర్థంబగును ఇట్టి పాక్షికబిందువిధానంబునఁ బ్రాచీనులమతంబులూఁ దెలుంగునబిందువేకాని పంచమవర్ణంబు లులేవని సిద్ధాంతమగుచున్నది. కనుకఁ దెలుంగులొనికి జకారఁజకారములతూర్వము గా తేవలసినయవసరంబులేదు. మఱియు, “పతిష్ఠ” ఇత్యాదశబ్దములయందు నిట్టులు చంత్యంబౌచకారాదులను ముందు చంత్యానునాసికంబైన నకారమే విధాయకంబుగావున నాధునికులమతంబున మీఁదుమిక్కిలి యింకొకయనగంబును జొరంబడును.

శా|| ప్రించద్భూషణ బాహుమూలరుచితోఁ బాలిండ్లువొగారఁబై
యంచుల్ మ్రోవఁగఁగొగిలించి యధరంబాసింపహా !! శ్రీహరీ!
యంచుకొ బ్రాహ్మణుడొరంహోమిడి తదీయాంసవ్యయంబంటి పా
మ్మంచుండ్రోచేగలంచునే సతులమాయల్ దీరచిత్తంబులకొ|| మను. ౨ ఆ.

ఉ. అంచితవాసానాకలిత యానముదేరఁగఁబంచినన్న నె
క్కించి సహాధిరూఢుడయికేల్ దనకేలనమర్చిసత్కథా
సంచయవర్తనుండగుచుఁ బారుముఖాబ్జవికాసమొప్పున
ర్తిందుడుఁ బూజ్యలొకములు స్త్రీతియెల్వఁగ నాకుజూపినకొ|| భార.అను.౨౨.

మొదటిపద్యమున మొదటిపాదములొని “ప్రాంచత్” అనుశబ్దంబు సాంస్కృతికంబై నందునఁ దాలవ్యమౌ చకారమునకు ముందుబిందువు ఇకారమై “ప్రాచ్చత్” అని ప్రాసస్థానంబున ఇకార చకార సంయోగముండును. తక్కిన మూడుపాదములొని “అంచు” శబ్దంబుతెలుఁగైనందున చంత్యమైన యుపంతచకారమనకు ముందున్నబిందువు నవీనులమతంబున నకారమై “అచ్చు” అనుకీర్తిని ప్రాసస్థానమున నుండవలసినదవును. ఇట్లే అంచిత సంచయశబ్దంబులు ప్రథమత్వతీతుపాదముల సాంస్కృతికములు గాన ననునాసికవర్ణఘటితములై “అచ్చిత” “సచ్చయ” అని యుపపదయు ద్వితీయపాద

ముఖాని 'ఎక్కించి' శబ్దము తెలుస్తోనను తాదాప్యముగాన యా కారణము క్షమే
 'ఎక్కిచ్చి' అని నపినులమతమున నిర్ణయించును. నాల్గవపాదమునందు 'ఎక్కించి' శబ్దము ముఖాని
 చకారము సంత్యముగాన నిర్ణయపూర్వకమున నుచకారనకారసంయోగమును సూచింపఁజేయు
 ననుసరించియుండక తీరదు. ఇట్లు లేదు పద్యములయందును మనోరమపాదమున నుచకార, చకార
 సంయోగమును వేతగా నుచకారమున నుచకార, చకార సంయోగమునునుండి సమానములుగా
 లేనందున నాంధ్రకవి తాపతయవోది ప్రాప్త్యనిప్రయోగములు లక్షణగ్రంథములకు సరి
 పడక యవలక్షణములగుట తొప్పించును. మఱియు, నప్రాప్త్యముగానోమాపత్తిసయితము
 సంభవించునని తెలుపుటకై స్పష్టగ్రహింపింది నవలక్షణబద్ధములు రచియించి యూపద
 డుమన్నయది. కం॥ వనజాక్షీసత్పతింగా! న్నునుజవ్యాంతరమునందు నోచిననోముఖా!
 గనుగొన్నపంటచేన! న్నునుచేర్చుచున్నందును నుడివమ్మననే? ఇట్లు నాల్గవపాదములో,
 బ్రాచీనులకు సమ్యక్మైన యతివోలే ద్వితీయపాదములో సయితము (నపినులమతమున)
 నకారనకార సంయోగమునందేసి నకారయతిరూపమైన దోమాపత్తి గువాళించును
 అందునఁ బ్రాచీనకవికృతప్రయోగమునకు నిష్ఠయును, నప్రాప్త్యంతనన కారాపత్తిసలన
 లక్షణభివ్యంబునుబ్రబలి, కృతనాశాకృతాభ్యాగమునోమముల లోకాయతంబయ్యెడిని.
 ఇంక నతిని స్తంభముతోఁ జూలుంగావుచు నిట్లును బ్రహ్మభ్యుత్తన ప్రాచీనప్రబంధకర్తల
 దర్శనమునకు భీతిగ్ని సంపమునన్లన్లకై సంయోగములు పర్యవసానింపజేయుట, ననాద్యంతం
 బై పరిపూర్ణంబై వసరబ్రహ్మని ప్రపంచమునందోది నీప్రాణ్ణుర్వాకంజేపవిత్తంబైన
 యిబ్బహుగాంధ్రోక్తినుకు ప్రపంచమునం బ్రబలుతై పరిపరిణుంగాక!

అబ్రాహిమనిగి విచయము

శ్లో॥ సంహితైకపదేనిత్యా | నిత్యేధాతూపస్కయోః | ని
 త్యాసమానేవాక్యేతు | సానివహుపేక్షతే॥

అనువచనమున సంస్కృతబాషలో వచనకావ్యమును సంధిసంభాషనునియిచ్చును
 బట్టియున్నది. సంహితయున్నప్పుడే సంధియునుగాని వేతాకముప్పుడు గలుగదు.
 సంహితయవలగా నుచ్చారణలో వర్ణముల కత్వంతరాన్నిధ్యము సంహితానానుస్వభావ
 సిద్ధాంతమతాతిక్రమావ్యవహారేక రాహిత్యం, అని వ్యాకరణకాస్త్రగ్యాభ్యుత్తయ

శిష్యుని. అర్థమాత్రకాలముకంటె వర్ణంబులమధ్యను నెక్కుడుకాలము వ్యవధాన మయినప్పుడు సంహితలేని వ్యాకరణవేత్తలు నిశ్చయించిరి. సంహితాశబ్దమును సంధి శబ్దమును నొకధాతువు ననుసరించియే పుట్టినవిగానఁ బాఠకుడు వాక్యము చదువునప్పు డు గ్రుక్కఁగూపినచోటులనెల్ల నర్థమాత్రకాలముకంటె నెక్కువయెడముండునుగాన సంధియుండఁగూడదు. శ్రోతలకు వాక్యముయొక్క యర్థము బాగుగఁ దెలియుటకైతన యిచ్చవచ్చిన చోటులనెల్లను నాపుచు సంధిలేకుండఁ జరుగవచ్చును. పద్యంబులలోని వాక్యంబులకుమాత్ర మిట్టివిధి చెల్లును. పర్వగాపద్యంబు సంధియు క్తంబుగానే యుండ వలయు. పద్యంబులో సంధి లేకుండనేని పెద్దలచేనది యతిభంగమనునొక్క గొప్పదోష ముగాఁ బరిగణింపఁబడియె. ఇట్టి నూచారము చిరకాలమునుండియు రూఢమయి యున్నది. ఉదాహరణముగా శంకరమండన మిశ్రులవివాదములోని శ్లోకంబులు శంకర విజయము నుండి యొత్తిచూపుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ కర్మకాలే న సంభాష్య
అహంమూర్ఖే సంప్రతి
అహంప్రకటితం జ్ఞానం
యతిభంగేన భాషితా

శ్లో॥ యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
యతిభంగో నదోషభావో
యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
పంచమ్యంతం సమస్యతా॥ 18వ సర్గ, 27, 28, శ్లోకములు

నుండనమిశ్రులు మొదటిశ్లోకమునందు నసంభాష్య—అహం, అనివిసంధిగాఁ బలుకుటను విని గూడిశంకరులు దానిని యతిభంగదోషముగానెంచి యాక్షేపింపఁగా మిశ్రులవారు తగినసమాధానముచెప్పలేక యతిభంగమందు ప్రవర్తించినతనకు శ్లోకము లోనియతిభంగము దోషముగాదని వక్రశ్లేషముగానుర్తరము చెప్పిరి. కావునఁ బద్యగ తం బైనవాక్యంబునందు సంధిశుద్ధి యుండవలయు.

నుజ్యంతభవత్యర్థవిమర్శసంఘ.

ఉ॥ మాకునతిప్రియుండవు సమస్తవిదుండవు చెప్పమయ్యా యీ
లోకములోనివర్తనములుంగనువాని నెఱుంగు దవ్వనిం
బ్రాకటధర్మతత్త్వవిదు బ్రాహ్మణముఖ్యుఁబురోహితుండుగాఁ
జేకొనువారమట్టి బుధనేవితుఁగానఁగమాకు నందగున్॥ భార ఆచ ౭ ఆ.

పైపద్యంబున రేఖతో నిరూపింపబడిన “కాను” అను శబ్దంబు నుజ్యంతంబగు భూ
(అగు) ధాతువు. అగుధాతువునకు నుజీ పగమగునోగ్ర. పరి. (91) సూత్రమునఁ
గాదేశమురాఁగానైన రూపంబు. ఈక్రిగూపరిశ్చేదములోని (40) సూత్రమునందు
మగ్ధమందును, భావలక్షణార్థమందును, నుజీవర్ణకంబు విధింపఁబడుచున్నదిగాదా!! ప్రకృ
తప్రయోగమందలి యగుధాతువున కేయగ్ధమందునుజీవర్ణకంబు సంస్కరించునోకొంచెము
విచారితముగాక!! యజ్ఞదత్తుండు పురోహితుండుగాఁ (అగుట) తలందునన్నవాక్యం
బున ముఖ్యక్రియయగు తలంచుటకును, బురోహితుండగుటకును, యజ్ఞదత్తుడేక రయై
నట్టిలు బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగాఁ జేకొనువార” ననువాక్యంబునఁ
జేకొను క్రియకును బురోహితుండగుటకును నొకరు కర్తగానందునఁ నుజ్యంతంబు సంద
ర్భయుక్తంబుగానేరదు. ప్రకృతపద్యంబునఁ బ్రకరణసంస్కరణమునందేని యజ్ఞనా
దులు చేకొనువారును, బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు పురోహితుండగుటయుగాన నగుధాతు
చేకొనుధాతువులకుఁ గర్తలు వేర్వేరుమందులు స్పష్టమగుచున్నవి. బ్రాహ్మణ
ముఖ్యుఁడు పురోహితుండుగా నజ్ఞనాదులు ప్రోవడినిజేకొనిరి” యన్నవాక్యంబునఁ
జేకొనుధాతువునకుఁ గర్మము ప్రోవడియు పురోహితుండగుటకుఁ గర్తయు బ్రాహ్మణ
ముఖ్యుఁడు ప్రభుమాంతపదముచే బోధింపఁబడినట్లు తేవాక్యమున నుండలేదుగాన నిటు
భావలక్షణార్థంబును బొసంగనేరదు. ఈవాక్యంబున రేఖాచిహ్నితములైన రెండు
క్రియలలోఁజేకొను క్రియలక్ష్యము. “కాక” (అగు) అను క్రియలక్ష్యము. ఈలక్ష్య
లక్షణక్రియలకు రెండింటికెని ప్రభుమాంతములచేతఁ జెప్పఁబడి యజ్ఞనాదులును, బ్రా
హ్మణముఖ్యుఁడును గర్తలుగా నన్వయించుచుండిరిగావున భావలక్షణార్థము సమంజస

మగుచుండును. ఇతను , బ్రాహ్మణముఖ్యుఁబురోహితుండుగాఁ జేకొనువార" నన్న పద్యవాక్యంబందునో!! బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు చేకొనుధాతువునకుఁ గర్మంబుగానన్వయించుచు ద్వితీయాంతపదంబుచేఁ దెలుపంబడుచుండెంగాని ప్రథమాంతంబునఁ , "గా" అనుక్రియతో నన్వయించుచుండలేదుగాన నియ్యదిభావలక్షణార్థంబున కుదాహరణంబుగా నుండనేరదు. అందునఁ బైపద్యమందలి యగుధాతువునకుఁ (కా) దుమర్థభావలక్షణార్థంబులలో నేదియు సందర్భింపకయున్నందునఁ గారకపరిచ్ఛేదములోని (32)నూత్రమున బ్రాహ్మణముఖ్యశబ్దంబునకుంబోలె విశేషణమైన పురోహితశబ్దంబునకునుబ్రథమావిభక్తి సంగతంబుగాఁ గానిపింపదు. ఒకవేళ బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు చేకొనుధాతువునకుఁ గర్మంబైనందున నీపద్యవాక్యంబులో "గా" క్రియకుఁ గర్తగాకున్ననుబురోహితుండటక్రియతోఁ గర్తగా నన్వయించుచున్నందున నిటభావలక్షణార్థంబున నుజ్జితప్రత్యయంబురాఁగాఁ గారకపరి. (32) నూత్రంబునఁ బ్రథమావిభక్తియుండవచ్చునందులేని యట్లననలదు. అట్టి భావలక్షణార్థమే యీపద్యంబున గ్రహింపబడినచో, "బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు పురోహితుండుగా నజుకానాదులు ద్రౌపదింజేకొనిరి" యన్నవాక్యంబునఁ గర్మంబైన ద్రౌపది బ్రాహ్మణముఖ్యునికంటె వేఱుపదార్థమైనట్టులు, ఇచ్చటంగూడఁ గర్మంబైన బ్రాహ్మణముఖ్యుఁడు ప్రథమాంతపదబోధ్యుండైన పురోహితుండుగాక వేఱొకండుగా నున్నట్టులు తోచిపద్యంబున నపార్థము సిద్ధించును.

అనఁగాఁ బైపద్యమందలి చేకొనుక్రియనులక్ష్య (జ్ఞాప్య) క్రియఁగాను, దానికిఁ "గా" అనునుజ్జివర్ణకాంతభవతి (అగు) క్రియను లక్షణ (జ్ఞాపక) క్రియఁగాను భావించి యీలక్షణక్రియకుఁ గర్తగాఁ బురోహితుండన్వయించునని యెంచికారక.ప. 32నూత్రమునఁ బ్రథమవచ్చునని భావలక్షణార్థముచెప్పికొన్నచో నట్టియెడనీవాక్యంబునకు, నజుకానాదులు వేఱొక పురోహితుండు దగ్గరనుండఁగాఁ బూర్వోక్తదృష్టాంతవాక్యమందలి ద్రౌపదినిబోలె నొకబ్రాహ్మణముఖ్యునిఁజేకొన నుద్దేశించిరియన్నపరిహాసార్థమయి పురోహితుండు బ్రాహ్మణముఖ్యునికంటె వేఱుగానున్నట్లు తోచును. సిద్ధాంతములో బ్రాహ్మణముఖ్యునే పురోహితుండగుటకు నుద్దేశించినటులతోచుచున్నందున నిట్టిస్థలంబులందుఁ "గా" అనుక్రియ యుద్దేశ్యవిధేయభావముం దెల్పుంగాని భావలక్షణార్థంబును బోధింపదు, ఇటవేఱొకండుగాక బ్రాహ్మణముఖ్యుడే పురోహితుండనని నామానాధికరణముతోచుచున్నందున "సామానాధికరణ్యాద్భిష్మాది

భోద్వితీయాభవిష్యతి, కటంకరోతిభిష్మముదారంభోభనందశఃనీయమితి" అని "అన
భిహితే" (అ. 2 పా. 3 నూ. 1) అనునూత్రంబునఁ బతంజలిభగవానులు కర్మవాచ
కంబైన కటశబ్దంబునకు విశేషంబులైన భిష్మానిశబ్దంబులకంటె ద్వితీ నూభక్తిగలుగు
నని నిశ్చయించినట్లే యిచ్చుకంటూకఁ గర్మనానకంటైన బ్రాహ్మణముఖ్యశబ్దమునకు
విధేయవిశేషణమైన పురోహితశబ్దంబుకంటె ద్వితీ నూభక్తి యుప్పటిల్లునని సిద్ధాం
తపఱుదుట న్యాయంబుగదా! ఒకవేళఁ "గా" అను నుత్తివర్ణకంబు కర్తృరకమని
యొంచి పురోహితపదార్థమును దానికిఁ గర్తృగానున్నట్లులు వివక్షచేసినను, గారకప్రక
రణస్థప్రథమనూత్రంబున, బ్రథమాభిభక్తికిని, గర్భార్థక బ్రాహ్మణముఖ్యునితోసామా
నాధికరణ్యమునకుండేసి ద్వితీ నూనూత్రంబునద్వితీ నూభక్తికిని, పురోహితశబ్దముకంటె
బ్రసక్తి కలుగుదుండఁగా, 2). ప. 50 సూత్రమున వ్యాకరణాంతగస్త నిత్యత్వన్యాయంబంగీకరించినరీతిని నిచ్చటఁ బరత్వన్యాయం బవలంబించుట యుక్తంబుగాన "విప్ర
తిషేధేపరంకార్యం" (అ. 1 పా. 4 నూ. 2) అనునూత్రంబునఁ "గర్మంబునద్వితీయ
యగు" అను పరనూత్రవాందని ద్వితీ నూభక్తియే యిట నిస్సంశయంబుగా నివ్వటిల్లు
ననుట యొప్పుకొనకతీరదు. కావున నిక విస్తరణతోఁ జూచుచు. అందునసర్వవిధం
బులను "పురోహితునిఁగా" అను ద్వితీయాంతమే యుంపవలయును పైనింజూపిన
చర్చండేసి యిట్టిస్థలంబులందు వ్యాకరణంబునవిధించిన శుమర్థముగాని భావలక్షణార్థ
ముగాని సందర్భపడనందున "న్యాయముగాను" ఇత్యాదులయందుఁ "గాను,, శబ్దంబు
క్రియావిశేషణమన్న యంశమును నూత్రము నూచించినరీతినే యిట్టివిశేషణంబున కను
క్రియక్తంబైన యీశబ్దంబు [కాను] విధేయవిశేషణమన్న సంగతినే బోధించుంగాని
యన్యదర్థంబును దేలుపదన్నయంశం బార్యన్యసహారంబులఁ దేలుపడుచున్నది. కావుననే
యాక్రింది ప్రయోగంబులు సాధువులగుచున్నవి.

చ॥ పరిచరుఁగాగనేలెనిగపాయనరి శునిఁబాకకాసన | న్నగగుగుపీతిహోతుని
సముజ్జ్వల మేరుసమానగాశ్రునిక | బరమపవిత్రునిక మునిసుపర్వచరఁగుతిపాశ్రునిన్మనో |
హరఫల శేముషీకబళితంబుజమిశ్రుని నాయుపుశ్రునిక || శ్రీరంగమాహాత్మ్యము.

ఉ. శ్రీగజగామినీనుణిని నీశనుగా నిరపాయఁగాఁ ద్రిణా

కీగృహమేధిఁగాఁ గరుడ శేతనఁగా భవరోగజైద్యుఁగా

నాగురువాననిన్నెమది నమ్మితివేటొకవేల్పుఁగొల్వనీ
వేగతికావ వే రఘుపతీ శరణాగత వజ్రపంజరా!! వజ్రపంజరశతకము.

కం. ఏనానిబంధుమిత్రులు జీవధనమ్ములునుదప్పి జెందునుగృశునిం | గావాని
నెన్నఁగాఁదగుఁ | గేవలతనుకార్యయతుఁడు కృశుఁడెనరేంద్రా!! భార. శాం. ౧. ఆ.

కం. ధృతి నెవ్వని నేనిబుగో | హితుఁగాఁబుణ్యమునబడని యిక్ష్వాకుకులోతితు
లైనపతులురాజ్యో | న్నతి నొప్పుమఁజేసి రుర్వి నా నాక్రతువుతో || ఆది. భార. ౭ ఆ.

కం. అన్నలుదమ్ములుగలుగుట | యున్నతుఁగాఁ జేయునెంతయును నృపతిందా
మన్ననయుగీగియునుసం | పన్నంబులుగాఁగవారిఁ బాటించుటగున్ || భా. శా. ౨ ఆ.

ఇత్యాదిప్రయోగంబులు పరిశీలింపఁగా విశేష్యము ద్వితీయాంతమయ్యే నేనివిధే
యవిశేషణత్వనూదకంబైన నుజీవర్ణకాంతభూ (అగు) ధాతువున కుపపదంబై ద్వితీ
యాంతవిశేషణమే విశేష్యానుసారంబుగా నుండవలయునని తేటపడుచున్నది.

విశేష్యము ప్రథమాంతమయ్యేనేని, యపుడనుప్రయుక్తంబైననుజీవర్ణకాంత
భూ (కాను) ధాతువుతో విశేషణమును బ్రథమాంతమై యుండందగు.

తే. బోఁటియొకతెపెండ్లి పాటపాడఁగజొచ్చె | నాపరానివిరహతాపమున
ను | బేరుగూర్చితాను బెండ్లికూతురుకాఁగ | గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకుగాఁగ || ఇత్యా
దులుదాహరణంబులు. ప్రకృతమందలి “బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగా” నన్న
పద్య ప్రయోగంబునకు శరణంబేమని యడుగుదురేని, యిట యతిప్రాసాదుల బాధలే
దుగాన “బ్రాహ్మణముఖ్యుఁ బురోహితేంద్రుగా” (పురోహితశ్రేష్ఠునిగా) ననియే
సంప్రదాయపాఠంబున్నట్లుఁజూపించినచో మేలుగానుండును. అటుగాక యీప్రథ
మాంతపాఠమే సాధువుగాఁ నుండందగునన్న యభినివేశమున్నయెడ “స్థితస్యగతిశ్చిం
తనీయా” యనున్యాయంబున నీక్రింది యగతికగతి నవలంబించి సవరణచేసికొనం
బను:—

శ్లో | “యామాహుస్సర్వభూత ప్రకృతిరితియయాప్రాణినః ప్రాణవంతః” అను

శాకుంతలీయశ్లోకంబునందును, శ్లో॥ “విభుర్విభక్తానయవంపుమానితిక్రమాదముం నార
ద ఇత్యబోధిసః” అనిన శిశుపాలవననయందలి శ్లోకంబునందును, గ్రమంబుగా “యాం”
అను ద్వితీయాంతమునకు “సర్వభూతప్రకృతి” శబ్దంబు విధేయవిశేషణంబైనను, ద్వితీ
యాశ్లోకమందు “అముం” అనిన ద్వితీయాంతమునకు “నారద” శబ్దంబు విధేయవిశేష
ణంబైనను, నిపాతంబైన యితీశబ్దంబునభూతప్రకృతనారదులయందలి కర్మత్వంబు చె
ప్పబడినందునఁ గ్రమంబుగాభూతప్రకృతినారదశబ్దంబులకంటెఁ బ్రాతిపదికార్థమం
దుఁ బ్రసమాదిభక్తి “నూ॥ నిపాతేనాప్యభిహితే కర్మణినకర్మవిభక్తిః, పగరిణనస్యప్రా
యికత్వాత్” (అధికరణం ౫ ఆ ౨ నూ. ౨౨) అనునూత్రమున వామనాదిప్రాచీనుల
నుతంబునందుఁ బ్రవర్తిల్లఁగాఁ బ్రసమాంతములైనభూతప్రకృతినారదశబ్దంబు లెట్లుసా
ధువులుగాఁ జలంపఁబడియెనో యట్లే ప్రకృతంబునఁ బ్రాకట్యకర్మతత్త్వవిగు బ్రా
హ్మణముఖ్యుఁ బురోహితుండుగా” ననుపద్యమందు ద్వితీయాంతమయిన బ్రాహ్మణ
ముఖ్యశబ్దంబుననుఁ బురోహితశబ్దంబు విధేయవిశేషణంబైనను “కాను” అనునుజ్యంతా
వ్యయం బితిశబ్దార్థకంబని (అని యనియెడి యర్థముగలదని) యంగీకరించి యట్టి యవ్య
యంబునఁ బురోహితుని యందలి కర్మత్వము చెప్పబడినందునఁ బురోహితశబ్దంబుకం
టెఁ బ్రాతిపదికార్థమందుఁ బ్రసమాదిభక్తి ప్రవర్తిల్లినదని సాకార్యంబున సవరించుకొని
నచో “బ్రాహ్మణముఖ్యునిఁ బురోహితుండని చేకొనువార” మనిన సరసార్థంబున నట్టి
ప్రధమాంతపురోహితశబ్దంబు సమంజసంబయ్యెడునని యెఱుంగునది.

ఇట్లులింకను వ్యాకరణనూత్రప్రకారంబున నిర్ణయింపశక్యముగాని సశేషవి
షయంబు లాద్యులపదపట్టికవిన్యాసంబు పరిశీలించి నిశ్చయించికొనుచు శాస్త్రమర్యా
దం బ్రవర్తిల్లుట పరమశ్రేయంబు.

(మూలము) శ్లో॥ శ్రీస్త నాంచితకస్తూరీ పంకసంకలితోరసే

పంకజాక్షాయనాథాయ వేంకటేశాయమంగళమ్॥

వ్యా — లక్ష్మీదేవీస్త నములయందుఁ బూజ్యమైయున్న కస్తూరీపంకముతో మిళి
తంబైన వక్షస్థంబునాటిల్లఁగాఁ బంకజనేత్రుండై పరగుచున్న వేంకటేశ్వరస్వామి
కొఱకు మంగళంబయ్యెడుమని యాశాసించుచు గ్రంథకర్త “కథా వేంకటనాయకః”

అను న్యాయంబును స్మరింపించుచుండు.

శ్లో॥ సర్వపాపానివేంప్రాహుః | కటస్తద్దాహఉచ్యతే | సర్వపాపదవోయస్మా
 ద్వేంకటాచలఇత్యభూత్ - అనినబ్రహ్మాండపురాణవచనంబున సర్వపాపదాహకంబగు
 “వేంకట” బిరుదంబుతోఁ బ్రబలియున్న భగవానుని స్మరించివచ్చోజ్ఞానాజ్ఞానకృతసకల
 దుదోహంబులును దొలంగునన్న దృఢనిశ్వాసంబున భక్తభాగధేయంబగువేంకటనామ
 ధేయంబుననే పెళ్లోకంబును గ్రంథకర్త యనంబడుచిన్నయనూరి సమకూర్చెడునన్నత
 త్వంబును దెలియునది. ఈశ్లోకంబున శ్రీస్తనాంచిత.....తోరనే,, అను శబ్దంబు
 బహువ్రీహిసమాసంబు. ఉరశ్శబ్దాంతమైన బహువ్రీహికి సంస్కృతవ్యాకరణంబున
 సామాసాంతమైన కప్పిత్యయంబు “ఉరఃప్రభృతిభ్యఃకప్”, (అ.౫ పా.౩ సూ.౧౫౧)
 అను సూత్రంబునఁగలిగి శ్రీస్తనాంచితకస్తూరీ! పంకసంకిలితోరస్కాయ,, అని యి
 ట్లుండవలయును. శబ్దసామ్యంబునకు యత్నంబుచేసినం బద్యలక్షణంబునకు భంగంబు
 గలుగును. ఒకవేళ “సామాసాంతవిధిరనిత్యః,, అనుపరిభాషనశంబునఁ గ్రప్పిత్యయం
 బనిత్యంబని యంగీకరించినచోఁ బూర్వోక్తప్రయోగంబు సాధువునందుకేని యటు
 లనందగుఁ ప్రాచీనకవికృతమైన యొకమహాగంధములో నెచ్చటనేన నిట్టి నలుసుండె
 నేని యచ్చటనిట్టి యనిత్యత్వపక్షం బంగీకరించి దోషపరిహారంబు చెప్పినం బాగుండు
 నుగాని ప్రకృతంబున రచియించినయొక్కయనుష్టుప్ శ్లోకములోనే యిట్టి యనిత్యత్వ
 పక్షావలంబనం బగతికంటె తోచెడిని. “ద్విత్రిభ్యాంపాదౌ మార్థసుబహువ్రీహా”
 (అ.౬ పా.౨ సూ.౧౯౭) అను సూత్రముననైన యనిత్యత్వజ్ఞాపకత్వమున “శ్లో॥చతు
 ర్దశసహస్రాణి | రక్షసాంభీమకర్మణాం | త్రయశ్చమావణఖరత్రిమూర్ధానోరణేహ
 తః,, ఇత్యాద్యుత్తరరామచరితాదిపూర్వ కవిప్రయోగంబులుసయితము సాధువులనుట
 యిష్టములేక వ్యాఖ్యాతలచేత నన్యథా సవరింపఁబడినవి. ఇంతియకకాక, ఉరశ్శబ్దాంత
 మైన బహువ్రీహిలోఁ గ్రప్పిత్యయంబునకు ననిత్యత్వపక్షంబంగీకరించిమానినరీతి యే
 కవిప్రయోగమందును గానరాకున్నయది. శ్లో॥ వ్యూహోరస్కృష్టపస్కంఠస్సాల
 ప్రాంశుర్మహాభుజః॥ అను కాళిదాసప్రయోగంబును “వ్యూహోరస్కేన, మహోరస్కే
 న,, అనిన హయవరట్ సూత్రస్థ భాష్యకారప్రయోగంబులును, నురశ్శబ్దాంత బహు
 వ్రీహివిషయములోఁ గ్రప్పిత్యయంబున కనిత్యత్వపక్షం బంగీకరించి యీపూర్వోక్త
 ప్రయోగంబును సాధువుగాఁ జేయుటకు బ్రబలప్రతిబంధకంబులుగా నున్నవి గావున
 నియ్యదియిట్టి యనన్యసాధారణవ్యాకరణగంధమునకు రచనాకర్తయనిపించుకొనునూరి
 గారియెడ నాశ్చర్యజనకంబనక తీరదు.

గ్రంథకర్తృత్వవిచారణ.

(మూలము).—కం॥ మును మదుపజ్జంబుచుం॥ చనరినవ్యాకృతినినూత్ర తతినిక
కొంతం॥ దెనిగించి యిదిఘటించితి॥ ననయముబాలావబోధమగు భంగిఁదగక॥

వ్యా—మదుపజ్జమ్ = మహా-ఉపజ్జా-మదుపజ్జమ్, అని సంస్కృతసమాసము. ఉపజ్జ' యనఁగా వేటొకరియుపదేశము లేకుండనే తనచేత మొట్టమొదట దెలియంబడినయంశంబని సంస్కృతవ్యాకరణంబునఁ గర్తార్థమందుఁ గప్రత్యయము. వాల్మీకి మహామున్యాదులచే నుపదేశములేకయే తనంతతాను స్ఫురించినచేయంబడినట్టి శ్లో॥ మాని షాదప్రతిష్ఠాంత్య! మగమశ్శాశ్వతీస్సనూః॥ ఇత్యాది శ్లోకమువంటిదని భావము. ఇటు విశేష్యమైన వ్యాకృతశబ్దము స్త్రీలింగమైనను 'ఉపజ్జో' పక్రమంతదాద్యాచిఖ్యాసాయామ్, అను సాంస్కృతికనూత్రంబున నపుంసకమగును. తత్సమపరి. (86) నూత్ర మిచట ననావశ్యకము. తనరినవ్యాకృతిని = ఒప్పిన (గీర్వాణభాషలో మున్నతాను రచియించిన) వ్యాకరణంబున నని యర్థము. మొట్టమొదటఁ దాను గీర్వాణభాషలో రచియించిన యాంధ్రవ్యాకరణములోని నూత్రములను బాలురకు సుబోధార్థమై తెనిగించి వెల్లడించితినని పద్యతాత్పర్యము. మరియుఁ దాను బహులక్ష్యంబులు పరిశ్రమతో సంగ్రహించి గీర్వాణభాషలో నీతెలుంగువ్యాకరణంబును మొట్టమొదట రచియించితి నన్నతాత్పర్యముగల మాటలుగూడఁ గ్రంథాదియందును గ్రంథాంతమందును నచ్చుపడి యున్నవి గాని యయ్యవి యీపద్యార్థముతోడనే గతార్థములని యూహించి పరిత్యజించితిరి. ఇటులు పద్యార్థమువలననేకాక యీబాలవ్యాకరణరచనకుఁ బూర్వమున నాంధ్రభాషవిషయమై గీర్వాణభాషలో నొకనూత్రగ్రంథము | తాను వ్రాసినచో ప్పు గ్రంథావ్యంతంబులయందును 'ద్విర్బద్ధంసుబద్ధాభవతి', అనున్యాయంబున దృఢపఱచుచుకొనుటకుఁ బావఃపున్యంబునం జెప్పుచుండుట కానిపించుచున్నయది. పద్యంబు లోని మదుపజ్జశబ్దంబున 'బాలవ్యాకరణమునకు మూలాధారమయిన సాంస్కృతికనూత్రకోశంబు నేనే మొదట రచియించితినిగాని వేటొకరు రచియింపజేసె', నిననిషేధార్థమును వెల్లడించుట తోచుచున్నది, ఈగ్రంథకర్తకు నేలయింతయునుమానమో వింతగా నున్నది. కాళిదాసాదికావ్యకర్తలు గాని, పాణిన్యాదేశాస్త్రకర్తలు గాని వారిగ్రంథ

కర్తృత్వమున నై నకీర్తింజేసి విబుధు లుపజ్ఞాశబ్దంబు నుపయోగించుటతక్కుసర్వసామాన్యముగా నిట్టిపదంబును దమంతతాము వాడుకొన్నరీతి కానరాకున్నది. ఇంతియకాక యీచిన్నయసూరి గారు నైతము నీతిచంద్రికయొక్క గ్రంథకర్తృత్వవిషయమై యిట్టిమదుపజ్ఞాశబ్దంబు నుపయోగించుకొని వివక్షించుకొనుటలోనింత శ్రద్ధవహించినట్లు కనంబడదు. ఇంతశ్రద్ధతో వక్కాణించుకొనుటయే గాని యాకోశం బేకోశస్థానమందును గోచరింపకయున్నది. శబ్దలక్షణసంగ్రహమును పేరను సప్తపత్రియైన యొకపాత్రంబుమాత్రము తెనుంగున వ్రాయంబడిన సూత్రంబులతో నుదాహరణాదివిరహంబుగా ముద్రితంబై కనంబడు. ఈమూలపద్యంబునొద్దను బ్రసంగవశంబునఁ జెప్పఁగా నవసరంబైన యొక యంశంబుగలదు, శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారును, సరవస్తు చిన్నయసూరిగారును సమకాలికులుగాన నొకప్పుడిద్దఱును దటస్థించి వ్యాకరణశాస్త్రప్రస్తావనఁ జేయఁగా సూరిగారి పాండిత్యంబున కోడి శాస్త్రిలుగా రెంతయునోర్వలేక సూరిగారి ప్రసిద్ధిని భంగపఱుపవలెననియెంచి తత్కృతమైన బాలవ్యాకరణంబు నెట్టెట్టులో సంగ్రహించి, స్వప్రణీతమైన సంస్కృతగంధమున కయ్యది తెలుంగేకాని వేటొకవిశేషంబు లేదని యనిపించుటకై యిటీవల సోదాహరణవివరణంబుగా హరికారికాగ్రంథంబును రచియించిరి యన్న కింసచంతియొకటి వాటిల్లుచుండు ఇది యెంతవఱకు నమ్మఁదగినదో కొంచె ములోచింతము.

(1) వేదశాస్త్రాధ్యయంబునకు నిణీతంబైన బ్రాహ్మణవర్ణంబునంబుట్టినది మొదలు గురుకులశిక్షనొంది యనేకసభాస్థుల శలకపరీక్షులిచ్చి యాటితీటి రాజాస్థానంబులందు యావజ్జీవమును బండితుఁడుగా నెన్నికగాంచిన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారి వంటి పెద్దభారతయోధు తెలుంగుపండితుఁడైన సూరిగారికోడెనన్న వాక్యంబును విన్నవోడనేఁగ్లొ॥ బాధితందృశ్యతామత్తైస్తేనబాధోనదృశ్యతేజీవన్నాఖునమాజ్ఞారంహంతి హన్యాత్కథంమృతః॥ అపిపాశుపతాస్త్రేణవిద్ధశ్చేన్న మమారయః నిష్ఫలేషువినున్నాం గోనజ్ఞోత్తీత్యత్రకాప్రమా॥ అనునట్టి వేదాంతపంచదశీత్యప్రదీపాంతభాగమందలి శ్లోకద్వయంబును నీసందర్భమున మాకు జ్ఞప్తికివచ్చి హాసంబువొడముచున్నది.

బ్రాహ్మణేతరుండు తానుజదివినజదువు బ్రాహ్మణుని చదువులోసహస్రతమాంశంబున్నను నంతమట్టేనింతగాఁదోచి బ్రాహ్మణుఁ డెవోచదివినంగాని యాశిం

పలేనికీర్తినిసులభంబుగా సంపాదించును. కూపోదకంబు తానువృన్దగాక యిందుక
రుచిగానున్నచో గంగోదకంబును మీటియున్నదనినయతిశయోక్తిని సంపాదించును.
శాస్త్రులగారిని సూరిగారు మీటినారన్నవాడుకకూడ నట్టిదేయని మాతాత్పర్యము.
“ఆ.గీ. శిష్టకులకలశజలనిధి | శీతకరఃకృష్ణమూర్తిసంఖ్యావాక్ | వడ్డర్థ నీస్వతంత్ర | స్త
నోతి హరికారికావళింవృత్తిమ్” అనితనగ్రంథాదిని వడ్డశేనములయందునుస్వతంత్రం
దని నిర్భయంబుగాఁ బ్రకటించుకొనిన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారివంటి పెద్దపండితుని
తనకే శాస్త్రునందుఁ బరిశ్రమగలచో యాసంగతిని గ్రంథాదియందుఁ దెలియజేయజం
కిన చిన్న సూరిగారు మీటినన్నమాట యెట్లుపాసంగును. ఇందుమించుగాగ్రంథకర్తలు
గురుకులశిక్షగా శాస్త్రాభ్యాసం బొనర్చినచో నట్టితమరొకగ్రంథంబును రచింపవలసి
వచ్చిన సమయంబున రచనకుందగినంత సంభారము తమయొద్దఁ బూర్తిగానున్నది యని
బుధులకుసూచించుటకై యెంతోయుత్సాహముతో స్వకీయమైన శాస్త్రపాటవంబును
బ్రోచనాపూర్వకంబుగాఁ బ్రకటించుకొనుట తఱుచు సంప్రదాయంబుగా నిటీవల
నున్నది. శ్లో. “అహంచనాట్యశ్రుతి పారదృశ్వా | సుధామునస్తస్యకవేళ్ళవాచః”
అని ప్రతాపరుద్రీయమందు సూత్రధారుఁడు తనపాండిత్యంబును శ్లో. “యేన నైవరమభా
ణిపాణినిమతం ప్రాజ్ఞాదికాజ్ఞాదవాగ్దుంభే.” అని సాహిత్యరత్నాకరంబున ధర్మసూరి
యునుశ్లో. “పాతంజలేమహాభాష్యేకృతభూరిపరిశ్రమః.” అనిశబ్దేందు శేఖరప్రారంభం
బున నాగేశపండితులును, శ్లో. “శ్రీమక్షాన్తానేంద్రభిక్షో రధిగతసకలబ్రహ్మవిద్యాపరి
పంచః” ఇత్యాదికముగా రసగంగాధరమందు జగన్నాథపండితరాజును శ్లో. “వాణీం
కాణ భుజీమజీగణదవాసాసీచ్ఛ వైవాసికీమ్” అని మల్లినాథసూరియును. నిట్లులనేకులు
బుధులు ప్రకృతకృత్యంబునకుఁ గావలసినసంభారము తమయొద్దమెండుగా నిండియుండె
నని సూచించుటప్రొచనామూలంబునఁ బ్రసిద్ధమైయున్నది.

కాఁబట్టి సూరిగారు గురుశిక్షతో సంస్కృతవ్యాకరణమే చదివియుండెనేని
యట్టివలసినశాస్త్రపరిశ్రమ సంభారము తనకుఁ బ్రబలంబుగా నున్నది యనిశాస్త్రుసం
ప్రదాయాంశంబులతో నిండియుండిన యిట్టిబాలవ్యాకరణంబు రచియించుసమయంబున
నుత్సాహంబుతోఁ గృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారువోలెఁ జెప్పుకొనియుందురుగానియిట్లులు
తెలిసినను మానంబుతోనుందురని యెవ్వరును ననుకొనరు. ఈతెలుంగువ్యాకరణంబు
కేవలమును సంస్కృతవ్యాకరణమును జదివినంతమాత్రమున రచియించుటకు నలవియైనది

గాక శాస్త్రాదులయందు నిష్కృష్టమైన యనుభవపరిపాకంబునం జేయందగిన గ్రంథంబు
న్నసంగతి నిర్వివాదాంశంబు. ఇంతగొప్పగ్రంథమును రచియింపసాధనంబైన శాస్త్ర
జ్ఞాన మేగురినివలనఁ దనకులభ్యమైనదో యగురుని నమస్కరించుమారంబునగ్రంథాది
యందు ఋజువుచేసికొనుభారం బీశ్వరిగారికి నవశ్యకర్తవ్యంబై యున్నది. నిజంబు
గా నీపాత్రంబు రచియింపఁగలిగినంత శాస్త్రజ్ఞానమే యుపదేశమైనచో బ్రాహ్మణేత
రుడైన తనకింత ప్రతిభనుగలిగించిన గురు శేఖరుని నీతనిమనస్సాక్షి బహువిశ్వాసంబు
తో వేనోళ్లను గ్రంథాదియందుఁ బొగడంగఁ బొడుచుంగాని యటులుగాకసన్నసనగా
విశ్వాసహీనతతో గురునిం దలంపనీక యూరకుండదని నానమ్మకము. ఇట్టి గ్రంథము
చేయుట శృతపాండిత్యంబుగలిగి బుద్ధికుశలతతో "నీతిచంద్రిక" లోనైన వచన రచ
నాదికము సల్పుటవంటిదిగాదు. సూ. "కృచ్చగహనయోః కషః" (అ-7 పా 2
సూ 22) అను సూత్రంబునకు "కష్టం శాస్త్రం; దురవగాహమిత్యర్థః" అని వైయా
కరణు లుగాహరించుటంజేసి శాస్త్రంబు సామాన్యంబుగాఁ జొరఁబడశక్యముగానిది
యని చెప్పుదురు. అనఁగా నెంతోచిరకాలము సత్త్వగుణంబుతో గురుకులవాసముచేసి
చదివినంగానియబ్బినదిగాదని భావము. బ్రాహ్మణువికే యెంతోకష్టమెయుండగాఁ
వేదాంగమైనవ్యాకరణంబు బ్రాహ్మణేతరునికి లభించుట యింక నెంతదుఃఖుటమో
చెప్పవలసినది యేమున్నది? "ఛందోవత్సూత్తాశిభవంతి" అను వృద్ధిరాదైచ్ సూత్ర
స్థభాష్యంబునం జేసియు, వై శేషికాది సూత్రములువోలెఁ గాక వేదాంగమైనందున
వ్యాకృతి సూత్రములే వేదమువంటివియని క్తేయటాదులు వివరించుటంజేసియు నిప్పటి
కాలంబుకంటెను నట్టి పూర్వకాలంబున ఛాందసత్వంబు మెండుకావున బ్రాహ్మణులు
శ్లో॥ "భావం నచాస్యాహమనుప్రదాతు | మలం ద్విజోమంత్ర మివాద్విజాయ" అను
సుందరకాండీయ వచనప్రకారంబునశిఖాయజ్ఞోపవీతంబులులేని ఛాతనివారికివ్యాకరణ
సూత్రంబు లుపదేశించుట కాలధర్మప్రాయంబైనందున దుఃఖుటంబు పవిత్రకాలమం
దేకాక జాతాశాచాదులయందు మామకగురుచరణారవిందంబులు వ్యాకరణశాస్త్రపా
తంబు చెప్పకయుండుట స్వానుభవంబయి యున్నది. ఇట్టిసీతిలో నెంత కడుపుకమ్మ
తీతికిఁ జొరంబడినవాడైనను వ్యాకరణశాస్త్రమునఁ బఠనపాఠనాదులు జరిగింపఁగలిగి
నంత విద్వాంసుడైనబ్రాహ్మణుండు "ఛందోవత్సూత్తాశి భవంతి" యను భాష్య
కారపదసంబును భస్మముపాలుసేసి యొడలు గగ్గరుపాటొందక ఛాతనివారికి నియమపూ

ర్వకంబుగా నిప్పటినవనాగరక కాలంబునసయితము హిందూదేశంబున వ్యాకరణవిద్యా
 స్వీకారంబు నేయింపఁగా సాహసింపఁడనియే యెల్లరతాత్పర్యమైయుండునని నేఁదలం
 చెదను. ఒకవేళ నట్టి బహువాత్సల్యంబుగలిగినగురువు పుణ్యనశంబున లభింప వ్యాకరణ
 శాస్త్రపాటవంబబ్బినచో నట్టిగురుని నమస్కారపూర్వకంబుగాఁ దనశాస్త్రపరిశ్రమంబు
 ఋజువుగాఁగ గ్రంథాదియం దేల వెల్లడించుకొనకయుండును? బ్రాహ్మణులుమాత్ర
 మందఱును గురువందనపూర్వకంబుగా నబ్బినవిద్యాపరిశ్రమమును ఋజువుగాఁగఁ జేసి
 కొనుచుండిరా? యని యనంగూడదు “బ్రాహ్మణేన నిష్కారణోనగర్భః మండగో
 వేదోధ్యయో జ్ఞేయ శ్చేతి” యనెడియాగమప్రామాణ్యంబున బ్రాహ్మణుఁడనిపించు
 కొన్నవానికివేదంబును వ్యాకరణాదిషడంగంబులును జనువుకొనుట సహజముగానివింత
 గానందున ఋజువుభారంబపసరంబులేదు. గురునమస్కారరూపందైనమంగళం బొక
 ప్పూడు విప్రునకు మానసికందైయుండవచ్చును. బ్రాహ్మణేతరునికింకూడ గురునందనము
 మానసికమైయుండవచ్చు నందులేని, తనకులంబున కెన్నండును లేనియద్భుతజ్ఞానవైభవం
 బునుగలిగించినగురునియెడ భక్తివిశ్వాసంబులు మిక్కిలి పెనంగులాడితమ్మునుబ్రకటిం
 చుకొనకమానవని నా తాత్పర్యము. కాఁబట్టిసహజపాండిత్యమునే “పంకసంకలతోరనే”
 యనిన యప్రప్రయోగంబుగూడ శుష్టపఱుచుచున్నది. కాఁబట్టి యీయనశ్రుతపాండి
 త్యము గలబుద్ధికాలియనందగునుగాని గురుకులవాసములేసి శాస్త్రవభ్యసించినవాఁడని
 చెప్పుటకుఁ దగినయాధారంబులేన్నివిధిబులను గానరాకున్నవి. ఇట్టి సహజపాండిత్య
 కాలి గురుకులవాసశిక్షితుండైన శాస్త్రులవారిని నోడించెనన్నమాట దేహంబునబండబలం
 బుగలపురుషుఁడు గురుకులంబున సామువిద్వేషేర్చి ప్రగల్భుఁడైనయొకమల్లశిశోమణిని
 మర్దించెనన్నవచనంబువోలే హాసాస్పదమైనపుక్కిటిపు రాంబుగాని నేటొకటిగాదు.

2. శాస్త్రులవారు చిన్నయమూరినిజూచి యోర్వలేకపోయిరి యన్నమాట
 యెంత సందర్భముగానుండునో విమర్శింతము. లోకములో నెల్లరకును దమగొప్ప
 దృష్టికి నాగిన వస్తువునుజూచి నప్పుడె యోర్వలేమి పుట్టునుగాని కక్కున వస్తువును
 గాంచిన ద్వేషంబు గలుగనేరదు. శాస్త్రులవారికి బహువిద్యలయందు లోకోత్తరప్రజ్ఞ
 గలదన్నయాయన యశంబునకు నెదురాడువారు కనంబడరు. ఈయనచాటుధారగాను
 భయభావలయందును జెప్పిన చమత్కార పద్యంబులు వచ్చిన పెక్కురువిద్వాంసులు
 పస్తావనా వశంబునఁ జదివి యానందింతురు. ఈయన యుపాసించిన గొప్పతి దేవత

వరప్రభావంబును లోకాతీత ప్రతిభ గలిగినది యన్నంత యనన్యసామాన్యప్రజ్ఞయబ్బి
నట్లు ప్రసిద్ధిగలదు. బ్రాహ్మణేతరుండైనను, చనిపోయిన చిన్ననూరికింగూడ బుద్ధిశాలి
యై నందున సంస్కృతాద్ర సాహిత్యదృష్టిద్వయంబును మిక్కిలి విశాలంబే యందము.
అయినను నింతలో కోతరప్రజ్ఞగల యాయనదృష్టికి నచ్చియయ్యవి యనూయపడునం
తటివిగానుండనేరవు. వివాదశ్చ వివాహశ్చ సమయోరేవ కోభతే” యను న్న్యాయంబున
సమానస్కంధులకే యోర్వలేమిని ద్వేషంబు గలుగును. సింహంబు తన
ఘనతకుందగిన యేనుంగునుజూనియే ద్వేషించునుగదా! శ్లో. “సంత్యన్యేపి బృహ
స్పతి ప్రభృతయస్సంభావితాః పంచషస్తాః ప్రత్యేషవిశేషవిక్రమరుచీ రాహుర్న
వేరాయతే” యనిన భర్తృహరి సుభాషితంబు ననుసరించి శాస్త్రులవారికి ననూయస
హేతుకంబుగాదు. చాతని జాతి తెలుంగు పండితుఁడుచేసిన యొక తెలుంగు వాక్యరణం
బున సంస్కృతపండితుండైన బ్రాహ్మణుఁడు తనయశస్సుపోయినదని యెంచుకొనఁడు.
సంస్కృతపండితునిదృష్టి తెలుంగునందు నంత ఘనంబుగాఁ బోవనేరదు కాననే సం
స్కృతపండితులు తెలుంగుకవుల సంఖ్యలోఁ దక్కువ యగుటకుఁ గారణంబు. మఱియు
నీయుగంబున నొరులకు బ్రహ్మద్వేష మున్నంతగా బ్రాహ్మణుని కితరద్వేష ముండ
నేరదు. మీఁదు మిక్కిలి బ్రాహ్మణులు సంతము తమ నిష్పక్షపాతద్విజ భావముం
బొగడించుకొనుటకై “బోద్ధారోమత్సరగ్రిస్తా” యను న్న్యాయంబున స్వజాతిసే వంచిం
పంజూచి తమ శివాచార భర్మంబుల వెల్లడింపఁ జూచుకొందురు. ఈనడుమ నీబాల
వ్యాకరణంబు స్వోత్పత్తి కీర్తికించగునటులు తనపూతగంధప్రభావంబునఁ బాదజుండైన
మాశిష్యుని మానసమ్మును మాహామిషరుచికిం జొనిపి పూతిగంధిం జేయుసమయంబునఁ
బరులపంచలపాలై యాచూనోటం బడఁజాలక కన్నీరు మున్నీరుగాఁగఁ బలవించు
మాపలునుం బడంతి పడుపాల్లు పొటింపలేక జాలింగీలించిన డెండంబున శిష్టరక్షణకుల
భూషణుండైన యేలూరి లక్ష్మీనరసింహమూర్తి బి. యే గారట్టిమాచతురాస్యవశ్యదే
వతనుట్లంబు గంజిల్ల మాన్నించి యూరడించి మరల బ్రహ్మముఖంబున వర్పించుచుఁ బ్రా
చీనకాలంబుననుండియుఁ బ్రసిద్ధింజేందిన యామేబ్రాహ్మీనామధేయ భాగధేయమ్మును
విడనాడనీయక పలుతెఱంగుల సార్థకత నెందించిరి గావున స్వస్థుండైన (సర్గస్థుఁడు
లేక తన్నుంబొందిన) యానుహృద్వరేణ్యుని శ్రీమన్నారాయణుం డాదరింపఁగా నిట్లు
కృతజ్ఞ భావంబుతోఁ బ్రసక్తాను ప్రసంజనఁ వశంబున బ్రస్తావించుముగాక!!

శా.వీ. (వీలూరియనియనర్థము) లక్ష్మీనరసింహమూర్తి చితిశాయిన్ శంకరాచార్యుజం
 ఘాటుంజేసినభాతి భీతికతనన్ గాలాడకున్నట్టి దు
 మ్మలంబందుఁ గ రావలంబనములన్ సాధూపకారం బతం
 ద్రాశుండై యొనరించు; స్వస్థునతనిన్ నారాయణుం డోముతన్.

కావున నంతటి బహువిద్యా పటిష్ఠుండైన కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారు చిన్న నూరిపాండి
 త్యముంజూచి యీసుంజేందిరి యన్న పలుకు పరిహాసాస్పదం బయ్యెడిది.

రి ఇకను నూరిగారురచియించిన బాలవ్యాకరణంబు నెట్లెట్టులో సంక్షిప్తం
 చి శాస్త్రులవారు సంస్కృతము చేసికొనిరి యన్నయంశ మెంతనిజంబోచర్చితము.

ఒక భాషలో నననరూపముగానున్న గ్రంథమును వేటొక భాషలో స్లోకరూ
 పమున ఛందోబద్ధంబుగాఁ జేయునపుడు, భారాశంబైయుండుట మిక్కిలి కష్టంబు అట్టి
 ప్రితిలోఁ గృష్ణమూర్తి శాస్త్రులవారు రచియించిన హరికారికలుజైలిలోఁ బ్రవాహరూ
 పంబున నున్నయనియనుట మతిమంతులకుఁ దోఁపకమానదు.

అయ్యవి లక్షణబద్ధంబైనను నితరాపేక్షంజేసి యిటుకాట మనుభవింపక స్వ
 యంభువుగా నుప్పత్తిల్లినరీతితోఁ గనంబడునని నిస్సంశయంబుగాఁ జెప్పినగు శ్లో. ప
 టుత్వం సత్యవాదిత్వం! కథాయోగేన బుధ్యతే! అస్తబద్ధత్వనుచాపల్యం ప్రత్యక్షేణైవగ
 మ్యతే" యనిన నననప్రకారంబున మాటాడించి కదుపుటచేతను ముఖనర్చుస్సు గనుం
 గొనుటచేతను మనుష్యుని స్వరూపస్వభావాదులు మతిమంతులకు సునాయాసముగాఁ
 బొడకట్టునట్లు కవితాసరస్వతీ పదపగార్థంబులం బరిశీలింపఁగా నట్టి యనుభవశాలులకు
 ముంజేతి కంకణంబువోలెఁ గనంబడి స్వయంభవనభాషాంతరీకరణగంధంబులు గుప్పున
 వెల్లడికాకమానవు. శాస్త్రీకృతహరికారికా సంస్కృతగ్రంథంబును నూరి కృతాంధ్ర
 గ్రంథంబును నొక్కకాలంబున రెండుచేతులందును చుందుకొని పరిశీలించితిమేని భా
 షావేషభేదంబుగాక నూత్రక్రమంబునందును నూత్రస్పృతులయందును నడుమనడుమను
 వివరణ వాక్యాదులయందును నాకారంబున గుడియెడమచేతులు వోలెనుండి పౌర్వాపర్య
 వివరణం బెన్నుటకు సామాన్యంబుగాఁ గష్టంబైతోచును. రెండుగ్రంథములలోనివి యు
 దాహణంబు లొక్కటియే యయియున్నవి. సంధిపరిచ్ఛేదములోని (18) నూత్రము
 క్రిందను "చందోయి" యని శాస్త్రులవారి గ్రంథములో నుదాహరణముండంగా దాని

బదులుగా బాలవ్యాకరణంబులో “కందోయి” యని యుదాహరింపఁబడియె. అచ్చటచ్చట “నంతయు రామమయ” మనుదానికి బదులుగా “నంతయుఁ గృష్ణమయము” అనినట్లు బాలవ్యాకరణంబున వేటుగా వ్రాయఁబడిన యుదాహరణంబులు పదిసంఖ్యకంఠె నెక్కువగా నుండవు. ఈగ్రంథములు మాఁడగా శాస్త్రీ సూరులిద్దఱులో నెవ్వరో యొకరు శ్లో. “యస్యాశ్చోర శ్చికురనికరః కర్ణి పూరోమమూ రః” అనిన ప్రసన్నరాఘననాటకములోని శ్లోకంబునఁ జెప్పఁబడిన కవులలో నాదికవీంద్రుని పదవిని నధిష్ఠింపకతీరదు. శిష్టు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రీగారే సూరిగ్రంథును హరించినట్లు కనఁబడినచో నిపుడు శిష్టుశబ్దంబునకు శాసింపఁబడువాఁడని యర్థము చెప్పవలయును. బ్రాహ్మణద్రావిడంబును సూరిగారపహరించినరీతితోఁచినచో నిపుడు, పరవస్తు—పరద్రవ్యమైన; చిత్ —జ్ఞానముయొక్క, నయ—తీసికొనిపోవుటయందు, సూరి—పండితుఁడని, అనఁగాఁ బరద్రవ్యమైన జ్ఞానరూపవ్యాకరణగ్రంథమునుహరించినవాఁడుగానబేరు యానతును సార్థకంబుచేసికొనెనని శ్లాఘింపవలయును.

4. శ్లో. ఆర్యా “శ్రీమత్కదంబవర్ణః సిరలసదేశ్వర్య యుక్చిరంజయతు| ఇనగాలగోత్ర ధర్మస్ఫురిత శ్రీకాళహస్తి నగరీశః|| శ్రీమద్వరదామరకుల| ధామావరనూక్తి తస్సోపాం| సుమతిర్వృత్తిం నన్ననసూత్రాణాం కృష్ణమూర్తి రిహకుర్వే|| అని యినగాలగోత్రస్థుఁడైన దామర చినరామన్నయనెడి కమ్మకులస్థుఁడు కాళహస్తి సంస్థానాధిపతి రచియింపుమనఁగా హరికారికాగ్రంథమును నతనికిఁ గృతియిచ్చి చేసినట్లు గ్రంథాదియందున్నది. సూరికృతమైన యీబాలవ్యాకరణంబును దొంగిలి (1840—1885) సూరిగారు జీవించియుండఁగానే శాస్త్రులవారు (1790—1870) సూత్రాదులను సంస్కృతముచేసి యాయుదాహరణంబులతోనే చినరామరాజునకు గృతియిచ్చెనని చెప్పవలయును. అంత పండితేంద్రుఁడు సూరివ్యాకరణంబును దొంగిలించి సంస్థానాధిపతికిఁ గృతియిచ్చెననుట కుచేరుఁడు దారిద్ర్యబాధను గుచేలునియింటికిఁ గన్నమువేసి వెంటనే యాదొంగ సొమ్మును నొకగొప్పరాజకీయాధికారికి నమ్ముటవంటిది. ఇంతియగాక సూరిగారే కం. మునుమదుపజ్ఞంబగుచందనరీనవ్యాకృతిని..... ఇత్యాది వాక్యంబులతో దాను మొదట సంస్కృతములోఁ జేసిన వ్యాకరణగ్రంథములు దెనిఁగించితి నని తెలుపుచున్నారు. కాన సూరి కృతమైన సంస్కృతగ్రంథంబునకు మరల శాస్త్రులవారు వేటుమాటలతో సంస్కృతముచేసి గాని లేకదొంగిలించిన సూరికృతగ్రంథము మొదటను దాను రచియించినట్లు నూచించునట్టి పంచషష్ఠ్లోకంబులను బూర్తి చేసిగాని సూరిజీవితకాలములో సంస్థానాధిపతికిఁ గృతియిచ్చిరి యని చెప్పవలసియుండును! ఈ

యంశం దేంతనిజంబని నమ్మఁదగియున్నదో విమర్శింపఁగా బుద్ధిమంతులకే విడిచెదను. వాగనుశాసనండు సంస్కృతంబులో రచియించిన యాంధ్రవ్యాకరణంబునకు నాంధ్రశబ్దచింతామణి యనియుఁగృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారు గీర్వాణభాషలోఁజేసిన యాంధ్రవ్యాకరణంబునకు హరికారికలనియుఁ బేరువెందుముగాని సూరిగారు పద్యాదులలోఁ దాను సంస్కృతభాషలో రచియించినాఁడ నన్న యాంధ్రవ్యాకరణంబునకు నామకరణం బేమియుంచిరో బాలవ్యాకరణస్థపద్యంబులోఁ జెప్పికొనియుండిమనవీనులకు విందుచేసినవాడుకాఁరెరి. ఒకవేళ నయ్యది నామరూపంబులులేని వ్యాకరణంబై యుండవచ్చును. హరిశబ్దంబునకుఁ గృష్ణమూర్తి యర్థముగాన గృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారు దాను రచియించిన కారికలనియు మహాభాష్యంబునకున్న హరికారికలతో సమానములనియు సూచిందుటకై హరికారికలని శ్లేషార్థనామంబుంపఁబడినది. మఱియు “అదియే హరిభట్టకృతమై యధర్వణాదులచేఁ బేర్కొనఁబడిన కారికావళియైన పక్షమునఁ జిన్నయ సూరి తనవ్యాకరణములో నూత్రములన్నిటిని హరిభట్టకృతగ్రంథమునుండి బొంగిశించి తనపేరటఁ బ్రకటించినట్లు స్పష్టమగును. అయినను మూలగ్రంథములోఁ జూపఁబడిన లక్ష్యములు కొన్ని యధర్వణాచార్యుల కీవలియాధునికగ్రంథములోనివి యగుటచేత వ్యాఖ్యానముమాత్ర మేకాక మూలగ్రంథముసహితముకృష్ణమూర్తి శాస్త్రివారే రచియించి తేమోయని పలువురు సందేహపడుచున్నారు. అట్టిగ్రంథమును రచియింపఁగల సామర్థ్యమావిద్యత్కవికిఁ గలదనుటకు సందేహములేదు.” అని రాయబహదూర్ వీరేశలింగకవిగారు శిష్టు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారే యీవ్యాకరణము రచియించినట్లు తమ రచియించిన కవిచరిత్రమున, కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారిజీవితమును వ్రాయునట్టిప్రకరణంబులోఁదెల్పుచున్నాను. ఈకృష్ణమూర్తి శాస్త్రిలవారు సకలశాస్త్రాధ్యయనంబొనర్చిసంస్కృతభాషలో యక్షోల్లాసమును కావ్యంబును, నల్లవీపల్లవోల్లాసము మదనాభ్యుదయమును భాణములను, రామాయణకథను జెప్పునట్టుకంకణబంధంబును. హరికారికలను, నీలశైలనాథీయమును; ఆంధ్రభాషలో సర్వకామదాపరిణయమును వేంటాచలమాహాత్మ్యమును, వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యమును, పంచతంత్రమును, వసుచరిత్రవ్యాఖ్యానమును రచియించిరని యీయనజీవితలేఖన ప్రకరణంబునఁ కవిచరిత్రలోనే వ్రాయఁబడి యున్నది. సంస్కృతాంధ్రభాషలరుందు నింతయఖండసరస్వతీకరుణాకటాక్షులబైశ్వర్యంబుతోఁ దుల్యమగుచున్న శాస్త్రిలవారు, పట్టుమని యొకగ్రంథంబునైనను సాంతముగా వ్రాయ

లేనినూరిద్రవ్యము నపహరింపవలసినంత చూపవను నకసంబులేను గాన నూరిగాక
యీ మన వ్యాకరణంబును దేనిగించి ప్రకటించికొంటు నిశ్చయము.

5. గ్రంథములోనికిదిగి యొకను స్థావీపుగాక న్యాయంబున విమర్శింతము గాక

సంధిపరిచి (18) సూత్రమునొద్ద “చందోయి” యని శాస్త్రులవారి వ్యాకర
ణంబులోను, “కందోయి” యని నూరివ్యాకరణంబులోను మదాహరింపఁబడిన భేదంబని
యీవఱలోఁ జెప్పినది. ఇప్పటి ప్రాపంచిక జ్ఞానంబునఁ దక్కువ యనుభవంబుగల
శాస్త్రులవారు “చందోయి” యని యుదాహరింపఁగా, నట్టి యుదాహరణంబు చదివి
పాఠశాలలోని బాలురు నవ్వుచుకని యెంచి చెన్నపురిశాస్త్ర పాఠశాలలో నాంధ్రో
పాఠ్యాయుండై తాకికజ్ఞానంబునఁ బూర్ణుండైన నూరిగా రాయుదాహరణంబును జూచి
తీసివేసి “కందోయి” యనిబహిరంగముగాఁ జనునఁదగిన యుదాహరణముగాదిద్దినట్లులు
స్పష్టపడుచున్నది.

6 శ్లో శబ్దాద్యహ్రస్వతో నార్థ బిందుః పోద్రుతస్య | వినేకాటానస్యదాత్మ
ద్రుతస్సంశ్లేష భాక్చన||-సంధి-పరి; ఈమాత్రంబున “ఇక, అటు” అనుశెండుశబ్దములం
దుఁదప్పఁ దక్కినశబ్దంబుల మొదటి హ్రస్వముమీఁద నర్థబిందు వుండవని శాస్త్రీగారు

ఇక, అటు, చుడు-అను శబ్దంబుల, దప్పఁ దక్కినశబ్దము మొదటి హ్రస్వము
మీఁదనరసున్న లేవని నూరిగారు. శాస్త్రీగారి సంస్కృతశ్లోక సూత్రములోఁ దుడుశబ్ద
ముదాహరింపఁ బడలేదు.

నూరికృతవ్యాకరణంబును సంగ్రహించియీయన హరికారికలనుజేసినపక్షమున
మూడుదాహరణంబులలో నొకదానినివిడ వగు. శ్లో. వినేకాటమదూఁ నాత్మ
స్యదోస్సంశ్లేష భాద్భృతః” అనియే రచించుకొందురు

అమర్చిన పదార్థములో నత్త్రేలు పెట్టుట సులభముగాన హరికారికలనుజను
వుకొనిన తర్వాతైన జ్ఞానాభివృద్ధివేతను “చుడు” శబ్దముజేర్పఁబడద బంగారువొరకిన
తర్వాతఁ దంకపుఁబొడి యుపయోగించుట పశ్యతో హరునికి సుకరము గదా!!

7. శ్లో॥ ముగంతసర్వనామాయే స్త్రీసవృద్ధాశుభేదకైః | సపూర్వపదకః కర్మధార
యోహ్యత్రదృశ్యతే॥ సమాసపఃపారకారిక; ఈకారిక బాలవ్యాకరణసమాసపరిచ్ఛేదము
లోని (5) నూత్రమునకు సంస్కృతము: బాల-సమాస- (5) నూ-కర్మధారయంబుత్రిక
స్త్రీసమముగంత ధాతుజవిశేషణ పూర్వపదంబయి యుండును. అని నూత్రము కారిక
లోనున్న “సర్వనామాయే” అను శబ్దంబునకుఁ దెలుంగునూత్రములోని త్రికశబ్దంబుం
ద్ధీకరణంబు. “సర్వనామ-అయే” అని “సర్వనామాయే” అనుపదంబునకు
భేదము. ఆ, ఈ, ఏ, అను మూఁడువర్ణంబులకుఁ గ్రమంబుగా సంస్కృతసంధిచేసినచో
“ఆ + ఈ = ఏ; (గుణము) ఏ + ఏ = అయే; (ఇటననూదేశము) సర్వనామములైన
ఆకారమును, ఈకారమును, ఏకారమును, బూర్వపదము గాఁగలదై కర్మధారయముండు
ననియర్థము.

ఇట ఆ, ఈ, ఏ, అను సర్వనామములనుటకు “సర్వనామాయే” అని గ్రంథ
కర్తశాస్త్రీగారు బహుబ్రహ్మసముతోఁ గ్లిష్టార్థముగా నూత్రమును రచించినసిద్ధి
బుధులకు స్పష్టముగాఁదోచుచుండు.

ఇట్టిసిద్ధిలోనూరిగారు — “ఆ, ఈ, ఏ, అను సర్వనామంబులు త్రికంబునాఁ
బడు” అని (4) నూత్రముగా రచించి పైని నేనువ్రాసిన (5) నూత్రమును జేసెను.

శాస్త్రీలుగారుగూడ నిట్లు, ఆ. ఈ, ఏ, లకుఁ ద్రికసంజ్ఞ యుంచిసాంస్కృతిక
నూత్రమును రచించెనేని పైనింజూపిన క్లిష్టకల్పనయవసరములేదుగదా! నూరిచేసినబాల
వ్యాకరణమునే శాస్త్రీగారుమాచి సంస్కృతముచేసినయెడల సౌకర్యముగానున్న త్రిక
సంజ్ఞనుమాని “సర్వనామాయే” అని క్లిష్టపదంబు నుపయోగించుకొనునా! ఎప్పటికిని
నుపయోగింపరని పామరకులకుసయిత మియ్యదితెలిసినవిషయంబు. కానినూరియుంచిన
త్రికసంజ్ఞకుఁగూడ శాస్త్రీలవారి శ్లోకరచనామార్గమే కనుసన్నచేసినదని యెల్లరకుఁ
దోషకమానదు. శ్లో॥ బహుశంధ్యేసర్వనామాయేరసంయోగినోహలః | ఉక్తత్రయా
త్కృతహ్రస్వాచ్ఛోటోహ్రాఃసోఽచ్చతద్వదోః॥ — సమాస-పారికారిక: (బాల-నూ
ర-౧౫) ఈకారికయుత్తరార్థమున కర్థము-కృతప్రాస్యంబగుపూర్వోక్తత్రయంబు
మీఁది, అనఁగా, ఆ, ఈ, ఏ, లమీఁది, చోట, నోత్వంబునకత్వప్రాస్యంబులువిభావనగు

ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదము.

123

అనియీకారికలోఁబ్రయోగింపఁబడినత్రయశబ్దంబే, ఆ, ఈ, ఏ, లకుఁ ద్రికసంజ్ఞనుం
పవలసినదని సూరికినుపదేశించెనని నాయభిప్రాయము శ్లో॥ ఆదీదేశ్వర్యనామానస్త్రై
కాఖ్యాఃకర్మధారయః। త్రికధాతుస్త్రీసదృశ్శుగంతభేదకపూర్వకః॥ అని, ఆ, ఈ, ఏ, ల
కుఁ ద్రికసంజ్ఞ నిడియేకసూత్రశ్లోకమురచించుకొంటాశాస్త్రులవారికిన సాధ్యమైనపనిగాదు.
ఈసందర్భమున మాకు „అర్థోర్వివిధో యోనిరన్యచ్ఛానూయోనిశ్చ” (అధికరణం 3 అ
ధ్యాయః 2 సూత్రం 7) అను వామనసూత్రప్రకారంబున స్వయంభువైన మొదటికవీ
శ్వరునిత్రోవ నీడ నాధారముచేసుకొని రెండవవాఁడు కవిమృన్మయండంతకంటెఁ గొంచె
ము మెఱుంగువెట్టినరీతిని జెప్పవచ్చుననిన వామనసూత్రాభిప్రాయము స్థాపికివచ్చు
చున్నది; కానఁ బైసూత్రప్రకారంబున శాస్త్రులవారి వ్రాతశైలి యయోనిసంభవమై
శుద్ధమైనదనియు చిన్నయసూరివ్రాతపుట్టుక యన్యచ్ఛానూ యోనిసంభవమైనసంక్లిష్ట
మైనదనియుఁ దత్త్వవేత్తలకుఁ దెల్లమగును.

(8) శ్లో॥ శృంగారభూషణమతేద్రుతాదపిపరోద్ధుః॥ హరికా. 8 అచ
సంధి. (బాల. సూ. 21 కొన్నియెడల ద్రుతంబుమీఁద నకారంబు గానంబడియెడి
శ్లో॥ ప్ర్యతేకంలాండుఁజువుదు, నముఖ్ స్యాద్ధూర్వపేరితం॥ హరి. క్రియా. 2 బా
ల. సూ. 8. లకారంబునకు డుజు, పురు, నముఖ్ గు.) శ్లో॥ లిడ్డేటోర్వస్యలోపస్సన్య, ద్వా
తిర్కగ్జడవాచినోః। తయోర్బహుత్వేప్యే కత్వంప్రథమేవష్టిధూర్వహః॥ దీనికిసరియైన
బాల క్రియా. సూ. 24-25), పూర్వోక్తంబైన శాస్త్రైకృతమాత్రశ్లోకంబులలో ద్రు
తంబుమీఁద ద్రుతంబుండుట శృంగారభూషణుని మతంబనియు, లకారంబునకు డుజా
దులగుననిన యిత్యాదులు ధూర్వహునిచేఁ చెప్పంబడియెననియు, నాయామతకర్తలుద్భా
టింపఁబడిరి. సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమందు బహుపరిశ్రమగలిగిన శాస్త్రులవారు„లో
పశ్చాకల్యస్య” „త్రిప్రభృతిషుశాకటాయస్య” ఇత్యాది సూత్రములయందు నాయా
మునిమతంబులు వెల్లడించిన పాణినిమహాషిఁజెలిచూచి యాంధ్రవ్యాకరణంబునందుఁ
బైనింజూపిన మతకర్తలనామంబు లుద్భాటించిరి. సూరిగారిగ్రంథమే యాయనకు గతి
యయ్యనేని తద్రచితసూత్రములలోలేని నామంబు లుద్భాటించుట యెట్లుశక్యంబగును?
శాస్త్రైకృతహరికారికలను జూచితనవ్యాకరణంబును రచించినారనియనుకొఁబడిన సూరి
గారేల యీమతకర్తలనామంబుల స్వీకరింపలేదని శఙ్కించుచు, యానామంబు లననన
ధంబులన్నతలంపునను, శ్రుతసాంకేత్యమైనందున సంస్కృత వ్యాకరణశాస్త్ర మిక్కని

యనుభవంబులేనందునను నట్లునేయరైరి. ఇంతియకాక యాదికవియైన వాల్మీకిమహాము
నికి “మానిషా దే” తిష్ఠోకంబువోలెఁ దనంతటనే తనకీవ్యాకరణంబు స్ఫురించినదన్న సంగతిని
సూచించునట్టి గ్రంథాంతపద్యంబులోని “మదుపజ్ఞ” శబ్దముయొక్కవాస్తవార్థం
బునకు లోపంబుగలిగినచో స్వకీర్తికింగూడ లోపంబుగలుగునన్న కారణాంతరంబునం
గూడననేకులు పూర్వబాలవ్యాకరణకర్తలున్నటు తన్నామంబు లాదాపరింపకయుండిర
నియుఁ దోచుచున్నది. కావున సూరికృతగ్రంథమునకుఁ బూర్వమందే యనేకప్రాచీన
గ్రంథకర్తలమతంబులు శ్రద్ధతోఁజదివి శాస్త్రులవారుస్వగ్రంథంబును నొనరించునటులు
సూత్రగత తన్నామంబులేచాటుచున్నవి. శ్లో॥ “పరుషావాస్వయాపేణ ప్రథమాంతో
పరిస్థితాః | కాకాసంబోధనేచాపి హ్యవ్యయేకర్మధారయే | అవేతన్సార్థకేశబ్దే | ఇతిశృం
గారభూషణః”. ఇత్యాది కారికాంతరములయందును శృంగారభూషణాది వ్యాకరణ
కర్తల మతము స్పష్టపఱుపఁబడుచున్నది.

(9) శ్లో॥ లోటస్యా ల్లజ్ఞవృత్తిరేకే స్యాల్లకారాత్రవణ్మతాః || (2) శ్లో॥ అనుబం
ధోల్పటికలజ్ఞత్రజిత్యదుతోభవేత్ || 7 || (హరి. కా. ఇత్యాదికారికలయందు లజ్, కలజ్
నుజ్. పడుజ్, ఇత్యాదులు హల్పూత్రమైన జకారమే యనుబంధముగాఁ (ఇద్వర్ణము)
గలవి హరికారికలయందు గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్టి జకారాదులయందు “అను క్తమన్య
తోగ్రాహ్యమ్” అను న్యాయంబునంజేసి “హలత్యమ్” అను పాణినీయసూత్రమున
నిత్సంజ్ఞ విధింపఁబడుచున్నది. కనుక నిత్సంజ్ఞ సులభంబు. బాలవ్యాకరణమందు
లజి, కలజి, నుజి, పడుజి, అని యిటు లికారాంతములుగా గ్రహింపఁబడినవి. ఇట్లు
పైనిఁజూపినలజ్జాదులికారాంతత్వరహితంబుగా శాస్త్రుగారుగ్రంథమందును, నికారాంత
త్వముతో సూరిగారిగ్రంథమందును గానంబడుచుండు. ఇట్టియంశమును శాస్త్రుగారిగ్రం
థకర్తృత్వంబునే ధ్రువపఱచుచున్నది. క్రియాపరిచ్ఛేదములో సయితము నుజ్, మిజ్,
అని యిట్లు జకారానుబంధముతోడనే యుచ్ఛరించుచో. దత్సమ. పరి. నూ. (22
మనోద్దనున్న “జిత్తు బిందుపూర్వంబగు” ననుసూత్రంబున బిందువుగలిగి “చూడంను
చూడమ్మి” ఇత్యాదివిధంబుగా దుష్టరూపంబులగునని భీతిల్లి యావణకంబులు “జి”
శబ్దాంతములైజీతులయ్యేనేని యట్టిదోషంబు రానేరదని యూహించి సూరిగారిట్లు
చేయుట స్పష్టమగుచున్నది. ఇయ్యది సూరిగారి పాణినీయవ్యాకరణమందలి శ్రుతపాం

డిత్యగంధమును జాటుచుండు. నక్ (రామునిచేతను) నిక్ (రామునిని) నక్ (రామునకు) కుజ్ కలకులు ఇత్యాదులయందు సంస్కృతవ్యాకరణ సంప్రదాయానుసారంబుగా హల్మాత్రమే యనుబంధముగా నొనరించుకొనినందున “హలంత్యమ్” అను సూత్రంబున నిత్సంజ్ఞ రాఁగా లోపంబుగలిగె. ఇటు నుజే, మిజే, యని యుచ్చరింపబడెనేని “జే” అను సముదాయంబునకు నేసూత్రంబున నిత్సంజ్ఞ గలుగునో తెలియకున్నది, “ఉపదేశేజనునాసికఇత్” అనుసూత్రంబున నొకవేశనికారంబున కిత్సంజ్ఞవచ్చుననుకొన్నను నుపదేశాంత్యముగాని జకారంబున కేవిధమున నిత్సంజ్ఞ సంభవించును! “జీత్తు పరంబగునపు డుత్వంబున కత్వంతగు,, ననుసూత్రంబుననే జేశబ్దమునకు నిత్సంజ్ఞ యున్నట్లు తెలియబడునందు రేని యిది యిత్సంజ్ఞానువాచకంబుగాని విధి సూత్రంబుకానేరదు. ప్రధానమైనవిధి ననుననించియేకదా! యనువాదసూత్రము సార్థకంబగును. కాననే పాణినీయంబున “ఆదిర్హి టుడనః” ఇత్యాది సూత్రంబులు వణాసంఘాతంబునకు నిత్సంజ్ఞను విధింపఁగారచియింపఁబడినవి. ఒకనికి, రాముడని నామకరణముంచినపిదప “రాముని రావింపుమా” యనిన నర్థమగును గాని నామకరణముచేయఁయెడ నెట్లు తెలియును. నామకరణంబుసాందని మనుజుండుండునా? కనుక నిత్సంజ్ఞ . విధించు సూత్రము సూరిగారికి నావశేష్యము. ఇట్టిభావంబుననే “ననుచోః కురిత్యాదావనువాదే కభముదిత్వమితిచ్ఛేన్న; వ్యాకరణాంతరే ఏషాముదిత్సంజ్ఞకత్వే నాదోషాత్” అనియణుత్సూత్ర శేఖరంబున శంకించుకొనివ్యాకరణాంతరం బిత్సంజ్ఞను విధించినట్లు సమాధానము వ్రాయఁబడినది. అయ్యదిసంస్కృతవ్యాకరణంబునం గాని మఱియెచ్చటం గాని గగనమసుమంతై కానరాదు. అందుననే సూరిగారిట్టి వ్యాకరణంబు రచియించిరియనఁగా సంశయమ్మగుచున్నది. శాస్త్రులవారి పక్షంబునఁ బైనింజూపిన వణాకంబు జిత్తులయ్యెనేనిబిందుపూర్వంబులై “మాడఁను, మాడంమి” ఇట్లుదుష్ట రూపంబులేల కావుండ? నని శంకింపవలదు. “అత్రజిత్యదుతోభవేత్” హరి. క్రియా. 7 (అత్రధాత్వధికారే జితిపరే ఉతఅద్భవేదిత్కర్థః). ఈధాత్వధికారమందుజీత్తుపరమగుచో నుత్వమున కత్వమువచ్చునని “అత్ర” శబ్దప్రయోగంబునంజేసి ధాత్వధికారములేనిచోటనే జిత్తుబిందుపూర్వంబగునని స్పష్టమగుచుండుఁ గాన, బిందువురాదని తెలియునది. ఇట్లుండ నశాస్త్రీయసూక్తము చిన్న సూరిగారే తొక్కెనో వింతగానున్నది.

10 శ్లో॥ తద్ధర్మాదిమలేదాశీ | శ్యాపసంప్రార్థనేవిధౌ | లోట్యాన్యల్లజ్ వ్యతి
రేకేస్యాల్లకార అప్రమణ్యతాః॥ [హరికా-క్రి. 1] ఇట్లుతద్ధర్మాదులయందు తేనట్టియు
ఆశీరాదులయందు లోట్టనియుఁ బాణినీయప్రసిద్ధంబులై లేట్ లోట్ లకారంబులను
శాస్త్రిగారు స్వీకరింపఁగా నిచ్చటి తెలుంగుసూత్రములందుఁ గ్రమంబుగా దీర్ఘ లకా
రంబులకై యింతదూర పర్యంతానుధావన మేలయని యూహించి లాట్టనియు, లూట్టని
యుఁ బ్రాచీనశాస్త్రకర్తలచేత నాదరింపఁబడని మార్గంబు సూరిగారు ద్రొక్కిరి. వీరికి
సంస్కృతవ్యాకరణంబునందు నింతటిగ్రంథము చేయగలిగినంత యనుభవ ముండెనేని
చిరపరిచితమైన పూర్వశాస్త్రమార్గమును విడువరని నానమ్మకము.

11 శ్లో॥ ఆర్యా॥ నిడు నడు కడు చిటునుటుగత | డాయోః ప్రాణేపరేతు
టౌద్వౌస్తః | గసడదవా | పరుషాణాం | పరతః ప్రథమాంతతస్తు బహుళంస్యః॥ హరి
కా. సంధి. ౨ శ్లో. అర్థము—“కుటు, చిటు, కడు, నడు, నిడు, శబ్దముల అ, డ,
ల కచ్చపరంబగునపుడు ద్వీరుక్తటకారంబగు”(బా. వ్యా. సంధి. ౧౧ నూ.) ఇయ్య
ది పైనింజూపిన శ్లోకపూర్వార్థమున కర్థము ఉదా. కుటు + ఉసురు = కుట్టుసురు;
చిటు + ఎలుక = చిట్టెలుక; ఇత్యాదిక్రమంబుగా, కుటుచయైన యుసురుగాడ్పు, చిటు
తయైన యెలుక; ఇత్యాదిక్రమంగాఁ గర్మధారయ సమాసముదాహరణము. అర్థము—
“ప్రథమమీదె పరుషములకు గ స డ ద వ లు బహుళముగానగు” (బా వ్యా. సంధి
౧౨ నూ.) ఈసూత్రము పైశ్లోకముయొక్క యుత్తరార్థమున కాంధీకరణంబు
ఉదా—

వాడు...కొట్టె { వాడు కొట్టె } ఇత్యాదులు—
నృస్త పదస్థలంబు లుదాహరణంబు.

ఇట్లు పైనింజూపిన సూత్రశ్లోకములోని పూర్వార్థమున కుదాహరణంబు కర్మ
ధారయ సమాస స్థలంబనియు, ఉత్తరార్థమున కుదాహరణంబు నృస్త పదస్థలంబనియు,
గరతలావలకంబై తెల్ల మగు నున్నదిగా! ఈశ్లోకపూర్వార్థసూత్రము తర్వాతఁ జె
ప్పబోవునట్టి కర్మధారయప్రకరణ సూత్రముల నడుమను, (బా. వ్యా. నూ. 27.
28 29. 10) ఒకఁపఁజగ్గది యైనన, కుటు, చిటు, కడు—ఇత్యాదిశబ్దంబులను “గ
సడదవాః” అనుశబ్దంబును లఘువర్ణభూయిష్టంబులగుటచేసి యనుష్టుప్ శ్లోకములో

నీమిశ్చుట దుఃఖులగును విరసంబునని తెనిసికొని ఛందోనిరోధంబున సమాప్తకరణ భంగ దోషమునకు సహితము తలయొగ్గి శాస్త్రులవా రిటనార్యావృత్తములో వ్యస్త సమస్తస్థలంబులువిషయంబులుగాఁగల రెండుసూత్రములను దేజస్తిమిరంబులంబొలెజేర్ప వలసినవారైరి. సంధిప్రకరణ మంతయు యథాపూర్వముగా ననుష్ఠింపఁ శ్లోకమయమై యున్నను నియ్యది యొకటియే ఛందోనిరోధంబున నార్యావృత్తముగారచింపబడియె. వ్యస్తస్థలంబు లక్ష్యంబుగాఁగల గ స డ ద వ విధాయకసూత్రమును, సమస్తస్థలము లక్ష్యముగాఁగల టద్వయ విధాయకసూత్రమునుఁ తమ ప్రకరణశైలింబట్టి యన్యోన్యవిరుద్ధంబు లైనను గ్రంథకర్తకు ఛందోనియమంబున విధితక, గ స డ ద వ లును, నిడు, నడు, కడు, చిటు, కుటువర్ణములును లఘువులుగాన, సమరసత గలిగించి రెండుసూత్రములు నొక్కయార్యావృత్తములోఁ జొనుపఁగాఁ గక్కుజీతిం జేందవలసివచ్చెనని భావము! ఈశ్లోకక్రమంబుననే ప్రకరణవిరోధదోషంబునకు బద్ధులై సూరిగారుకూడ, 12—13 సంఖ్యతోఁ దమ సూత్రములను బన్నుచున్నారు ఛందోబాధితక వచనశైల్యతో సూత్రములు వ్రాయునట్టి సూరిగారికింగూడ నేల యీ ప్రకరణభంగదోషము నకుఁ బాల్పడవలసివచ్చెనో కారణము గానరాదు. హా! కారణము గానరాదననేల? కారణము బోధపడుచునే యున్నది. ఛందోనియమంబునంజేసి యాపత్కలంబున మర్యాదందప్పికంటకమార్గంబునంబడిన శాస్త్రులవారి సహవాసము చేసినచోఁ, దాను లోక కంటకుండనగుదునన్న యాసంగతి, యథోద్దేశపక్షగ్రాహియై యమాయికుండైన సూరిగారికిఁ దెలియకయే మట్లొనర్చినట్లుబోధపడుచున్నది. ఓనిష్పక్షపాతబుద్ధితోతములారా! శౌర్యచౌర్యపదంబులకు నాదివర్ణంబునంగూడఁ బోడిమిగల యతిస్థానంబుల భేదము గానరాకున్నను, వాడిమిగల ప్రాసస్థానంబున భేదము బయల్పడక మానదునుండి కాబట్టియీగ్రంథముల యుత్పత్తి పౌర్వాపర్యంబు చదువరులే భావింతురుగాక!

12 శ్లో॥ ఏతేలడడాదయః కర్తృకర్మణోః స్యు స్సకర్మకాత్ ! పరస్మాత్కర్తరి; పడు జ్ఞుబంధస్తు కర్మణి॥ హరి. క్రి

లకారాదులు సకర్మకంబునకుం కర్తృకర్మం బులరును, లాఁతికి గర్తయందు నగు. (బా. వ్యా. క్రి. ప. సూ 48)

పైసూత్రశ్లోకములోని “పరస్మాత్” అను పదమునకు సకర్మకధాతువుకన్న నితరమైన ధాతువుకంటె, అనఁగా నకర్మకధాతువుకంటె గర్తృకమందు లడాదులగు

ననియర్థము. “ఇటసకర్మకాత్” అనుపదంబువోలే “అకర్మకాత్” అనుపద ముండే నేని బాగుండుగాని ఛందోనిరోధంబునంజేసి శ్లోకములో నిముడుట వలనుపడకసందర్భ వశంబున నట్టియర్థ మిచ్చునట్టి, పరశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. యనిస్పష్టమగుచున్నది. చిన్నసూరికృతమా తెలుంగుసూత్ర మిచ్చట మిక్కిలి వింతగానున్నది. సూత్రశ్లోకము లోని “పరస్మాత్,, అనునోటను “లాఠికి,, నని,లాతి శబ్దము బ్రతిబింబముగా నుండెడి. తెలుంగుసూత్రము నచనరూపమైనందున నిటనకర్మకపదంబు నుపయోగించు కొనుట సులభంబు. ఇచ్చట గీర్వాణసూత్రాంధ్ర సూత్రంబులలో నెయ్యది మొదట జనియించినదో కుశాగ్రీయమతులకు వెల్లడికాక మానదు. చిన్నసూరిగారే కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారికంటె ముందునఁ దనవ్యాకరణమును రచియించుకొని యుండెనేని “లడా దులు సకర్మకంబునకుం గర్తకర్మంబులందును, నకర్మకంబునకుం గర్తయందు నగునని యకర్మకశబ్దంబుతో “లఃకర్మణిచ భావేచాకర్మకేభ్యః” అను పాణిని సూత్రమువోలే ధారాళముగా సూత్రమును నిర్మించుకొనుంగాని యటుగాక తానిపుడకర్మకశబ్దమును స్వసూత్రములో నుపయోగించినయెడ, శాస్త్రిగారు భవిష్యత్కాలముందుఁ దన గ్రంథమును దొంగిలించి యీసూత్రమును సంస్కృతము నేయునపుడు ఛందోనియచుమునఁ జేసిఁ యయ్యా! శిష్టులైన శాస్త్రిలగారు తనశ్లోకములో నకర్మకపదం బిముడనందున జిక్కువడుదురని ముందే తెలిసికొని కనికరంబున నాయనచేతికి నరఁటిపం దొలిచి యందించినరీతిని సూరిగారు స్వకీయసూత్రములోఁ బరశబ్దపర్యాయమైన లాతిశబ్దంబు నుపయోగించునా?

శాస్త్రిలవారియందలి భక్తి చేత నట్లే యొనరించెనేని సూరిగారికి గీర్వాణవ్యాకరణపటుత్వమేకాక భవిష్యత్కాలమును సూచించునట్టి యోగపటుత్వము సయితము యోగించినదని నిశ్చయముగా నొప్పికొనందగును. ఇట్టి సూరిగారి యోగపటుత్వమే శాస్త్రిగారికి జరిగినట్టి దుర్యోగ కటుత్వంబుకుం గారూఁ బయ్యోంగదా! ఓవోషజ్ఞ శిఖామణులారా! పైనింజూపిన హరికారికాగ్రంథమందలి సూత్రమయొక్క పౌర్వాప పర్యవినర్థనంబునంగూడ నాయన గ్రంథమే ముం దుపయించినరీతి యిటులుస్పష్టప దుచుండఁగాఁ దత్కరత్వము శాస్త్రిలగారిమీఁదనే యొరఁగఁగాన సూరిగారి పై నట్టి తత్కరత్వం బొంగక యింక నేమి యొరగ నై యున్న దో మీరే చూలోచి పుందగు.

(13) శ్లో॥ పుంలిగాన్మహేతోడు జ్ఞాన్యాత్॥ హరి. తత్స. మ పః పుంగ
మస మహద్వాచకమునకు డుజ్జుగు. బా. వ్యా. తత్స 22 నూ;

(2) మానాత్థాదెడురేక త్వే॥ హరి. తద్ధి. పః మానార్థంబున కే కత్వమునం
దెడువర్ణకంబగు. బా. వ్యా. తద్ధి. 25 నూ.

(3) నల్లాదిభ్యోగుణేభ్యోనః | పేర్యాదిభ్య ఇమి ర్భవేత్॥ హరి త. ప
ననర్థకంబు గుణవచనంబులగు నల్లాదులకగు. పేర్వారుల కిమివర్ణకంబగు
తా. వ్యా. తద్ధి. ౬-౫ నూ.

శ్లో॥ పెనింజూప్పిన సూత్రశ్లోక ములయొద్దను సంస్కృతవ్యాకరణ సంప్రదాయ మెఱింగి
గిన శాస్త్రులవారుఁ 'జ్యోప్ప్రాతిపదికాత్' (ఆ ర పా ౧ నూ ౧) "ధాతోః" (ఆ ౩
పా ౧ నూ ౯౧) "సమర్థానాం ప్రథమాద్వా" (ఆ ర పా ౧ నూ ౧౨) ఇత్యాది
పాణినీయ సూత్రములలోని పంచమ్యంతములువోలెఁ దామును బంచమ్యంతము లుప
యోగింపఁగా సూరిగారు తమ తెలుంగుసూత్రములలో వస్తీవిభక్త్యంతములు ప్రయో
గించిరి. అందున "మహద్వాచకమునకు డుజ్జుగు" ఇత్యాది స్థలంబులందు వస్తీవిభక్తి
వలన స్థాన్యాదేశభావముతోఁచి "మహద్వాచకశబ్దస్థానమున డుజ్జుగు,, ఇత్యాదివిధంబుం
గా నపార్థము సంభవించి దోష ముప్పతిల్లును కావుననే శాస్త్రీగారి సంస్కృతసూత్రము
లలోఁ బాణినీయవ్యాకరణ మర్యాదతోఁ బంచమ్యంతములు ప్రయోగింపఁబడినవి
అట్టి పంచమ్యంతములయొద్ద "ల్యజ్లో పేకర్మ్యాధికరణేన,, అను వార్తికమున
"పుంగింగాన్మహేతోడుజ్ఞాన్యాత్,, అను సూత్రమునకు ,,పుంగింగాన్మహద్వాచకమతి
క్రమ్యడుజ్ఞాన్యాత్,, అనఁగాఁ బుంగింగామస మహద్వాచకమును దాటి డుజ్జుగునని
యర్థమై దోషము తేకపోవును. ఇత్యాదిస్థలంబులయొద్ద ,,పుంగింగామస మహద్వాచకము
కంటె డుజ్జుగు". నని పంచమీవిభక్తితో సూత్రము రచింపవలసినది కంటెవిభక్తి
సంవర్ధంబునంజేసి యర్థవశంబునఁ బరశబ్దము తోఁచును. ఒకవేళ వస్తీవిభక్తికి సామీ
ప్యముగాని యానంద్యముగాని యర్థము చెప్పినందును ,,తహద్వాచకమునకు డుజ్జుగు"
ఇత్యాదులయందు మహద్వాచక సమీపమున డుజ్జుగునని కానిలేక మహద్వాచకము
తర్వాత డుజ్జుగునని కాని యర్థము సంవర్ధనశంబున నగునందురేని యర్థుది యసమం

జనంబు. “నహి బ్రాహ్మణకంబు ఇత్యౌదౌ బ్రాహ్మణసమీపః తీర్థా అన్యదీయః కంబులః
 ప్రతీయతే; నవాచిత్రగుశబ్దాత్ చిత్రగవీణాః సమీపః తీర్థా వృక్షాదిః ప్రతీయతే...
 కంబులనా బ్రాహ్మణస్య కంబులః; చిత్రాగావోయన్యేతివ్యస్త ప్రయోగోపి తత్రా
 నిష్ఠః” అనిన హలంత్య సూత్రస్థపాఠ మనోరమవలనను, బ్రాహ్మణస్య కంబుల ఇత్యౌ
 దావసత్యపి ప్రకరణాదౌ స్వస్వామిభావాది ప్రతీతివననంతరసమీపాది శబ్దప్రయోగ
 మంతరాసామీప్యాద్య ప్రతీతేః తస్యవత్త్వార్థత్వాభావాత్” అనిన యచ్చటిశబ్దరత్న
 మువలనను షష్ఠీవిభక్తికి సామీప్యము మొదలైన యర్థము లశాస్త్రీయములుగాన సంద
 ర్భింపనేరవని యిట్టులు వ్యాకరణశాస్త్రంబున ఘోషింపబడుచుండెను. కావుననే
 “నాకుఁదమ్ముఁడు” ఇత్యదులయందు నాసమీపమునఁ దమ్ముఁడు; ఇత్యాదివిధంబుగా
 సర్థము కానేరవని యెఱుంగునది ప్రకృతలంఘన నిదానించి మాఁడుగా, తెలుంగు
 సూత్రములోని షష్ఠీవిభక్తి ప్రయోగంబున సూరిగారికి సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రం
 బున శ్రుతపాండిత్యమై యుండవచ్చునేమోకాని యీవ్యాకరణము రచింపఁజాలినంత
 విశ్రుతపాండిత్య చాకచక్యం బుండనేరవని కరతలామలకంబుగాఁ గానంబడుచున్నది.
 మేమిట్టిస్థలంబులందు సూరిగారివ్యాకృతిజన్మంబునకు మాతృస్థానీయమైన శాస్త్రులవారి
 హరికారికావళి యప్పటికెల్లఁగోపనియఁడునఁ “దమ్మతదమ్మనః” అనున్మాయఁబున
 సడలుగా వినరింపనలసినచ్చెను. వాస్తవంబుగా సూరిగారే యీవ్యాకరణంబును స్వకీ
 యప్రతిభతో రచించినారనిన నక్కుకంబున “ప్రమాదోద్ధనుతానుపి” అనున్మాయం
 బుతో సమాధానము నేసికొని మామానసంబిట్టి దోషంబుల నుద్ఘాటించి పురోభాగిపద
 విం బొందఁగా నున్న సాహసింపవయ్యె. ఈగ్రంథపరిసమాప్తి సమయంబున శాస్త్రీ
 సార్వభౌమప్రణితమైన మాత్రిగ్రంథము కాక తాళియంబుగా దొరకి యందలి
 సారస్యంబును గ్రంథకర్తృపరిశ్రమంబును నామనంబునకుం దట్టఁగా బ్రహ్మనంద
 మగ్నతంజేంది “శ్లో యేనామకేచిదిహనః ప్రథమంత్యవజ్ఞాం జానంతి తేకిమపితౌ”
 ప్రతివైషయ్యః ఉత్పత్స్యతే స్తిమమకోపి సమానధర్మా కాలోహ్యాయం నిరవధి ర్విపు
 లానప్యధ్యే” అని నుడివిన భువభూతికనివాక్యం బిచట సందర్భింపఁగా శ్లో|| గతాను
 గతికోలోకోనలోకః పారమార్థికః| అటన్నలోకోక్తింజేసి యథార్థంబును యథాయథలు
 నేయుచుండు లోకంబును నంధగోలాంగూల న్యాయంబున ననుసరించి యింకనుప్రమా

దంపడికయిపుడు స్థూలార్థంతీ న్యాయంబున హేయంబును బరిహరించుటయు నుపాదేయంబును బరిగ్రహించుటయుఁ గలిగినందున ధన్యతఁగాంచితిని.

(14) శ్లో॥ సర్వతనదుత్తః క్షార్థేనృతిరేకేతువాభవేత్ | ఉత్తరస్యకొనో
గ్ధాతోః కంబుధాః కేచిదూచిరే॥ హరి. ప్ర. ప. అర్థము-క్షార్థకము గ్రుతప్రకృతి
కముగాదు. నృతిరేకక్షార్థకము వికల్పంబున దుత్తప్రకృతికమగును. అనుప్రయుక్తం
చైన కొనుధాతువునకుఁ గొంపకమతంబునఁ గళబ్దము సర్వాదేశమగును.

క॥ అనఘయిదియేటిపతమే | మనపమదుఃఖితులమగుట నాధారములే | కనుసం
తానోచ్ఛేదం | బనవ్రేలెదమధవలోకముల తెరువుచున్ || భార. ఆది. ౨ ఆ. క॥ కాట
డవిఁబలుదుమ్మగమల | నూతనకందిగిచి డస్సియున్నతనిశ్రవం | బాఁగనెడఁబరితాపము |
దీఁగఁబైపీచెనన్న దీపవనంబున్ || భా. ఆది. ౪ ఆ. ఇత్యాదిప్రయోగంబులుమాచి
నృతిరేకక్షార్థకము వికల్పంబున గ్రుతప్రకృతికమనియు, క॥ య'ల'లంశములునా
బరగును శమసమాలుడేలుపడు నూమ్మలనన్ || సారిదిక్షకారముగూడుక | సరినేఁబనియ
య్యెనర్థసంఖ్య ధరిత్రన్! అప్ప. ౨ ఆ. ౫౪ ప. గీ॥ చేశఁజీనలైదు చేరెడువగహాలు |
చేసెదంతజిత్తుచేకటొకటి | చేదుకొనియొగృష్టు జేర్చుకయననిట్ల | వఱలుఁగొన్నిదీర్ఘనక్ర
లిపులు || అప్ప. ౨ ఆ. ౧౨౦ ప. ఇత్యాదిప్రయోగంబులుకాంచి అనుప్రయుక్తమ
గు కొనుధాతువునకుఁ గళబ్దాదేశమనియు శాస్త్రీగారి యభిప్రాయము. ఈమతంబు
బహులాక్షణికులకు సమ్మతముగాదు. అందుననే చిన్నమూరియు నిట్టియభిప్రాయము
నిచ్చునట్టి తెలుంగుసూత్రమును దన బాలవ్యాకరణంబున నెత్తికొని వ్రాయలేదు. ఈ
హరికారికా సూత్రప్రకారంబునఁ జిన్నమూరికృత నీతిచంద్రికయందుఁ బ్రయోగం
బునుకానరామికి నిదియే హేతువని తెలియునది. మూరికృతవ్యాకరణమునే సంగ్రహించి
శాస్త్రులవారు తనుగ్రంథమును రచించిరేని యాచార్యమునలేని యీసూత్రమున్ము
సెట్టులు విభింపఁజాలుదురు? ఈశాస్త్రకారిక యొక్కటియే తమది శాస్త్రులవారు
మూరికృతగ్రంథమునకుఁ జేర్చి నాదియని యనిపించుకొనిరి యని యెవ్వరైనఁ బరవస్తు
బంధు లందురేని మాశాస్త్రులవా రీయేకశ్లోకింబట్టియొక ను స్వబంధులని సమ్మతిఁపఁ
బడినందులకు నెంతయు సంతసించుచున్నారము.

ఓగుణగ్రహణ పారీణిలారా | ఈసారాంశమ్ములు పదునాలుగు లోకంబు
 లె ఊంగక్షీర నీరస్వరూపభేదంబును బోలె గ్రంథద్వయస్వరూపభేదంబు నచ్చటచ్చట
 గనంబటిచి యింక విస్తరభీతిని విరమించుచున్నాడను, గ్రంథంబుల పౌర్వాపర్య
 సంబంధము తెలుపఁగా నియ్యవియే పరిశీలనాపటిష్ఠ బద్ధులకుఁ జూపినని నేనెంచేదను.
 శ్లో॥ స్థానేస్వశిష్య నివృత్తే త్విని యుజ్యమానాః; విద్యాగురుంహి గుణవత్తర మాతనోతి.
 అగాయశుక్తి ఘవలాహకవిప్రకీర్ణే | రత్నాకరో భవతివారిభిరంబురా శిః॥-అనెడి భట్టు
 మురారికవి వచనప్రకారంబునఁ దవరు శిష్యవిద్యా ప్రభావమూలమునఁ గీర్తి ముక్తా
 ఫలమ్ముల నార్జించి రత్నాకరుల మగుదమన్న గొప్ప యభిలాషతోఁ గొందఱుపెద్దలు
 శిష్యులనుగాని శిష్యకల్పులనిగాని చేర్పఁగా నట్టితలంపునకు న్యతిరేకంబున మునుపున్న
 గరువుల నామరూప గౌరవము నైతము కబళింపఁగా నందనిపండ్లకు నఱులు సాచి
 వారలు కాలవ్యత్యాసాది దోషంబున నగస్త్యమహామునుల మగుదుమనియొత్సహింతురు.
 అందుననే పరమార్థంబుగా విద్యాదానంబు నేయనపుడు మన శాస్త్రములయందు
 సత్త్వాదిగుణముల నెంతో పరిశీలించి శిష్యరూప విద్యాపుత్రార్జన మొనరింపవలయు
 నని యుద్ఘోషింపబడియె. స్వారోచిషమను సంభవ పంచమాశ్వాసంబున బ్రహ్మ
 మిత్ర వహామని గంధర్వుని శిష్యునిగాఁ జేర్చుకొనక యుండుటకుఁ గారణమేమో
 బద్ధిమంతులకు స్ఫురింపకపోదు. ప్రకృతంబున సమకాలికుఁడై చెన్నపురీవాసియైన
 చిన్న నూరిగారు నియమపూర్వకంబుగా విద్యను స్వీకరింపఁ గృష్ణమూర్తిశాస్త్రులవారి
 తో మేళవింపక పోయినను శాస్త్రులవారు కాళహస్తిలోనుగాఁగల ప్రసిద్ధాస్థానముల
 యందు నాస్థానపండితులు గానఁ గాలక్రమంబున నుభయులకు సమావేశమైనదన్న
 కింవదఁతి నిశ్చయమనందగు. కాని యత్తటిని నూరిగారు బ్రాహ్మ్య పండిత శిరోమణి
 యెడద్వేషముతో నుండెననుటకంటె సరనుఁడైనందున నుచితమైన వేషముతో నుండె
 ననుట సంగతంబు. వీరి సాంగత్యసమయంబున నూరిగారు శాస్త్రీప్రణీతమైనహరికారి
 కలసంప్రదానూంశంబులు కొన్నిధ్రువముగా వినియుండెనని నానిశ్చితాభిప్రాయంబు.
 అట్లేకానియెడ నీగ్రంథస్థకారికా సూత్రములు తెనిగించుట నైతము సులభంబుగాదు.
 కాబట్టి శ్రీశాస్త్రీ ప్రణీతమైన హరికారికావళి గ్రంథమును స్వహస్తపరహస్త సాహ
 య్యంబున నూరిగారు తనింగించెననుట విశ్వసనీయముకాని స్వప్రణీత వనంబడి
 యనామధేయులై యన్యుష్టచరంబైన సంస్కృతభాషావేషముతోని తన గూంఢ్రవాళి

కృతి సూత్రముల నాంధ్రీకరించెననుట యెంతమాత్రమును విస్మయపాత్రముగాదు. ఈ బాలవ్యాకరణ పుస్తకంబు నిజంబుగా శాస్త్రీసూరుల జీవితదశలలోనే ప్రకటితమయ్యెనేని చెన్నపురి రాజకీయకలాశాల నుండు నాంధ్రోపాధ్యాయుండొంటికి తొలికజ్జానము మెండుగాఁగల సూరిగారు గ్రంథముద్రణాదులవలని లాభంబు నెఱింగిననిపుణుండుగాన శాస్త్రులవా రీలోకములో మంచపుదొడుగరయై వృద్ధత్వమున నున్నారో లేరో యన్న కాలములో నచ్చొత్తించి ప్రకటించియండవచ్చునని నాయభిప్రాయము అట్లయ్యెదేని, ప్రకృతోక్తం బయినయంశంబునకును, గ్రంథాంతమందలి యీపన్యాసంబునకును, బరస్పరవిరోధము పొందుననిన చో నటులన్యోన్యవ్యాఘాతము లేనియర్థమే సూరిగారి యంతర్యామి దేవుని తాత్పర్యమైనట్టులు పద్యంబునకు వివరించి యీ గ్రంథకర్తను సత్యసంధునిఁగాను సరసకీర్తి బంధునిఁగాను జేయుదముగాఁ!! పద్యంబు సమీపమున నెదుటఁ గనంబడుటకై తిరిగివ్రాయంబడు. కం॥ మును మదుపజ్జంబగు చుం॥ దనరిన వ్యాకృతిని సూత్ర తతియొక కొంతం॥ దెనిఁగించి యిది ఘటించితి॥ నన యము బాలానబోధమగు భంగిఁ దగ్గఁ—|| అర్థము—మును=ముందుగాఁ మదుపజ్జంబగుచు ఁ—ఇటు స్త్రీంగమైన యుపజ్జాశబ్దముగాదు. ప్రకరణసందర్భమునంజేసి పులింగమైన యుపజ్జాశబ్దము. “ధీరోవ నీషీజ్ఞః ప్రాజ్ఞః” అనునమరకోశమున “జ్ఞః” అనఁగాఁ బండితుఁడు. సూరియని యర్థము. ఉపజ్ఞాఁడనఁగాజిన్న సూరియని యర్థము. ఈశబ్దము, ఉపగ్రహము, (చిన్నగ్రహము) ఉపనది, (చిన్ననది) ఉపాఖ్యానము, (చిన్నకథ) ఇత్యాదిశబ్దములవంటిని దగ్గఁజేరి తెలిసికొనువాఁడనియు నపజ్జ శబ్దమున కర్థము: ఉపజ్ఞాఁడనెడి యుపజ్ఞాఁడనిశబ్దరూపకము. దగ్గఁజేరి తెలిసికొను చిన్నసూరి యనియర్థము ఇటులుపజ్జ శబ్దమునకుఁ జిన్నసూరియు, సమీపముననం డి తెలిసికొనువాఁడును నగర్వయము గాన “మదుపజ్జంబగుచు” — నేననెడి శాస్త్రీసమీపవిద్యాగ్రాహి నైన చిన్నసూరిని గలచగుచునని యర్థము. పెద్దపండితుడైన కృష్ణమూర్తి శాస్త్రుల వారియొద్దను మెల్ల మెల్లఁజేరి వారికారికల సంప్రదానాంశములను బొత్త మునను సంగ్రహింపటదేతను, స్వవాచము తను, నభయవిధంబులను దన్నును జిన్నసూరి యనుకొనుట యుక్తంబుగా నున్నది; తనరిన—ఒప్పినట్టి; వ్యాకృతిని సూత్రతతి—ఇటు “వ్యాకృతి”—అనఁగాఁ వ్యాకర్తృకృష్ణమూర్తి గా ర్థము—శాస్త్రకృష్ణమూర్తి గారని ఖటితార్థము. ఇటు, వ్యా—వ్యాకిర్త లేక వ్యాకరణియని యర్థము. శబ్దశాస్త్ర లేక శాస్త్రీయని ఖటితార్థము. “కృ-తి”—అనునొటను, కృష్ణమూర్తి శబ్దములోని యాద్యంతాక్షరములు, అదీ, ముఖ్య, ఇత్యాది ప్రత్యాహారములయందుం బోలె సంయుక్తములని చెబుండునది. శాస్త్రీ కృష్ణమూర్తియని యర్థము. ఇటులు పదమున

కొక్కొక్క యక్షగమను స్వీకరించుట లోకన్యూహారములోనే కాక కాన్యములయందుఁ గూడఁ బ్రసిద్ధముగా నున్నది. శ్లో॥ కథాప్రసంగేన జనైరువాహృతా | దనుస్త్రిత ఖండలనూనవిక్రమః॥ తవాభిధానాద్వ్యక్తతే సతానన స్సదస్సహస్మత్రపదాది వోరగః॥ — కిరాతాజానీయము - ౧ సగః — ఈశ్లోకంబున, “తవాభిధానాత్” అనుచోటను, త — తత్కృతఁడూ; న — వాసుకి యని యర్థము. “నామైకదేశేనావగ్రహణమ్” అను న్యాయంబున గ్రహింపఁబడినది యని వ్యాఖ్యానము — ఇటులు పదంబులలోని యొక్కొక్క యక్షగమను స్వీకరించి యా నత్పదార్థమును చేకొనినట్లే ప్రకృతంబున “వ్యా — కృ — తి” శబ్దమునకు వ్యాకర్తయకా కృష్ణమూర్తి గారనిన యర్థము సులభంబగును. కృష్ణమూర్తి శాస్త్రుగారని ఘోతార్థము — వ్యా — కృ — తిః, నీః — నాయకః, ప్రణేతేతి సునత్, యేషాంతాని నూత్రాణి; వ్యాకృతిని నూత్రాణి; ఇట వ్యా — కృ — తి — నీశబ్దము బహువ్రీహిసమాసంబున, నపుంసకలింగనూత్రశబ్దమునకు విశేషణమైనందున “ప్రహస్వానపుంసకే ప్రాతిపదికస్యః, (అ ౧ పా ౨ సూ ౪౭) అను నూత్రమునవ్యాకృతి నీశబ్దముప్రహస్వాంతంబయ్యె. “జేరిమ్న ద్యామ్నిభ్యః” (ఆ ౨ పా ౩ సూ ౧౧౬) ఇత్యాదులందు నీశబ్దమునకు ధారాశముగాఁ బ్రయోగము గలదు. “వ్యా — కృ — తి — నీః” అనుపదము — నేనా — నీః, అగ్ర — ణీః, గ్రాహ — ణీః — ఇత్యాదులవంటిది. వ్యా — కృ — తి — ని నూత్రాణాంతఃకీ — వ్యా — కృ — తి — ని నూత్రతఃకీ — అనఁగాఁ గృష్ణమూర్తి శాస్త్రుగారు ప్రణేతగాఁగల నూత్రముల సముదాయముని యర్థము — అథవా — శిష్టాచ — సా ఆకృతిశ్చ వ్యాకృతిః — ప్రాదయోగతాద్యర్థే ప్రథమయా’ అనువార్తికంబున సమాసంబు. అధిక జాతిరిత్యర్థః; యత్త హికతద్భిన్నేష్వ భిన్నం చిన్నేష్వభిన్నం సామాన్యభూతం సశబ్దః సేత్యాహ “ఆకృతినా న సా” — అను భాష్య ప్రయోగ ప్రమాణంబునను, సిఘంట్యాని ప్రమాణంబునను, ఆకృతిశబ్దంబునకు జాతియనిన యర్థముగలదు. వ్యాకృతిం ప్రకృష్టజాతిం నయతీతి — విద్యతే విన విధి తే విన విధిమాన్త ప్రసక్తయతీతి వ్యాకృతినీః — క్విప్ ప్రత్యయః; బ్రాహ్మణ్యజాతి శ్రేష్ఠఇతి యావత్; బ్రాహ్మణ్యజాతి శ్రేష్ఠఁడనిన యర్థము — ఇట వ్యాకృతినీశబ్దమునకు నేనానీత్యాది శబ్దములకుఁబోలెఁ దెలుంగున ప్రాస్వంతై “వ్యాకృతిని నూత్రతఃకీ” యని సాధ్య సమాసంబును. ప్రకృష్టజాతి (బ్రాహ్మణ్యజాతి) శ్రేష్ఠుని నూత్రసముదాయముని యర్థము. సందర్భవశంబున, కృష్ణమూర్తి శాస్త్రులు

గారు చేసిన హరికారికారూపసూత్ర సముదాయమనిన యర్థము తోచును. మఱియు విశిష్ట (అధిక మైన ఆకృతి బాతి) గల హరికారికారూపసూత్రములను శ్రేష్ఠుడైన బహువ్రీహిసమాసపక్షము కూడ పాదునైన సావ్యసమాసంబుననే నావిశబ్దమువోలె ప్రాస్వాంతమగును. ముందుగాఁ జిన్నసూరినైన నేను శాస్త్రులవారివద్దను జేరి తెలిసికొనువాడను గాఁగా నొప్పిన కృష్ణమూర్తిశాస్త్రీ ప్రణీతసూత్ర సముదాయమును బహురకు సుబోధమగు రీతిని నిందుకంత తెనిగించి ప్రకటించితి నని భావము. ఇట్టి విశేషాగమిమ్మటకొఱకే “వ్యా—కృ—తి—ని సూత్రతతి” అని రచియించుటయందు సత్యప్రేరమండైవ యంతర్యామి భగవానునిచే సూరిగారి జిహ్వా బలాత్కరింపఁ బడినదని మనస్సాక్షి బోధించుచున్నది. ఒకవేళ సరసులైన చిన్నసూరిగారు బుద్ధిప్రావ్వకముగా నే యిట్టివిశేషాగమము స్ఫురింపగా నట్లులు రచియించియుండురు. అటులే కానియెడఁ బునరని వ్యాకరణసూత్ర తతియొక కొంతకా” అని ధాన్యశైలితో నిటులేల రచింపఁబడలేదు? కాబట్టి సత్యవాదులైన చిన్నసూరి గారెంతయు మెచ్చుకొనం దనుదురు సూరిగారు హరికారికల నాంధ్రీకరించిన యీరీతి విశనంబునగాన బాలవ్యాకరణంబునకు హరికారి కాండ్రోక్తియనిన విరుదం బీయంపగు ఇటు లాంధ్రవ్యాకరణ సూత్రతతిని సంస్కృతాంధ్ర భాషలలో రచియించిన శాస్త్రీసూరులవిద్యత్త్వాలు శివకేశవుల తత్త్వంబువోలె జగంబుల జేగీ యమానం బగుంగాత!

శాస్త్రీగారి నామంబుతో ద్వంద్వంబున మన్న సూరిగారి నామంబు కొనియాడఁ బడుంగాత!!

ఆర్యా॥ శ్రీకల్లూర్యన్వయ వేంకట రామాభ్యేన శాస్త్రీకారచితా । జేజీ యాద్గుష్టార్థప్రకాశికా హరికారికాంధ్రోక్తేః ॥ ఆశీః॥

శ్రీ మతే-వే దాః ఆదేని వారిమనము

(గ్రంథాంతమందుఁ గృతీనాయకుని నిచుక స్మరించెద.)

“శ్లో॥ సదృశంచేష్టతేస్వస్యాః | ప్రకృతేజ్ఞానవాసవి | షక్యతి
యాతి భూతానివిగ్రహాః కింకరిష్యతి॥” — అనునట్టి గీతావాక్యంబున
బ్రహ్మవివేకవశంబుండనై “అత్తావైపుత్రామాసి” అనిన శ్రుతివచనంబున
విశ్రుతంబైన మామకీనవాత్స్యసాత్రప్రథమతేజస్సారాంశం బాత
ర్హితంబైన సమయమ్మునందు దుర్భరంబౌ ప్రథమగర్భశోకంబున మున్నీ
రగు కన్నీటితో వ్రాసినపద్యంబు లనవద్యంబులై యెసంగఁగా “శ్లో॥ ఏ
కోరసఃకరుణావనిమిత్త భేదాద్భిన్నఃస్పృథక్స్పృథగివాశ్రయ తేపివర్తాతవ
ర్తబుద్ధుదతరంగమయాన్వికారాసంభోయభాసలిలమే వ హి తత్స
మస్తమ్” “శ్లో॥ విపదస్సాతునశ్శశ్వ | ద్వాసుసంకీర్త్యతేహరిః |” ఇత్యా
ద్యుత్తరరామచరితాదులయందలి భవభూతికపీఠదాది వాచోయుక్తుల
ప్రకారంబున రాగివిరాగిసాధారణంబౌ కరుణారసంబు గరిష్ఠంబగుటయే
కాక (1)వైరాగ్య, (2)బోధో, (3)ఋరమశ్రీలను వర్ధిల్లంజేయునట్టి పుట్టి
నిల్లగుచుఁ బురుషార్థంబునకును బరమాస్పదంబగుటంజేసి యహంబై
సందునఁ దద్రసకల్లోలమయంబులగు కలిపయపద్యంబులను మాత్రమే
యీగ్రంథాంతమందుఁ బొందుపఱచి కృతీనాయకుడైన యీతని
సత్కీర్తి శరీరంబు కల్పాంతస్థాయిగాఁగ నాశాసించుచు భక్తిపురస్కరం
రంబగు నేతత్కృత సకలోపచారంబులవలని ఋణంబు క్షిప్తి పరిశుద్ధు
డనయ్యెదంగాక!!

కృతీ పత్రి పద్యములు.

— :: —

మ. శుభకృత్వత్సర మింతనీ కశుభమై చోద్యంబు గానుండెనీ
కభయంబీయదె? జ్యేష్ఠపుత్రమణికిన్ జ్యేష్ఠంబయో! శుక్లప
క్షభవంబౌనతృతీయ భానుదినమే కల్పాంతమై కానిపి
పభవద్భాగము భేదమనృం గురికె సుబ్రహ్మణ్య! జ్యేష్ఠాశ్మజా! ౧

మ. పసుపుంబూసిన మోముఁదమ్మివిరిపై బల్చెమ్మటచోఁగి కొం
బసిబొట్టోడికగట్ట నశువులచిమ్మల్ స్వీయ వాత్స్యధీ
రనమైపొంగఁగ నాయకమ్మ యడలుక మాచ్యుష్ట నీకైచనీ
రనవృద్ధాంగన నూఱడింపఁగదె! సుబ్రహ్మణ్య! జ్యేష్ఠాశ్మజా! ౨

మ. బహుపుత్రుండు తురుష్కజాతుఁడును బేటర్నాను ఢిల్లీశ్వరుం
డు హుమాయూనును జ్యేష్ఠపుత్రుగఁజకీషుంజూచి దానిందపో
మహితుండై తనకావహించుకొనిముక్తమృదెక్ సెబానాచు! హీ
వహూండై నీపిత మేనితోమెరుగు సుబ్రహ్మణ్య! ...జా! ౩

మ. అనయంబుజలిఁ జేర్చి భక్తి మెరుంగుష్టా! కృష్ణ! కృష్ణ! యటం
చునుమందుల్ గొనువేళలందు శ్రమతో శోకించునవ్వేళలం
దునువిష్టుకాస్మరియించితీపు కఠినాత్ముండైన యాతండుపూ
ననునన్నుం గుఱింపఁడమొగద! సుబ్ర...జా! ౪

మ. వినుమానింపక వెన్నదొంగ నననీతాంగు న్నిను దొంగిలి
చెనె? లోకస్థితికర్త తానట; ప్రహేమం బిటుల్ నల్పునీ
యననీమందును? జారచోరులకు రాజ్యంబబ్బినక సౌఖ్యజీ
వనముల్ గేస్తుకెట్లు నివ్వకెయి? సుబ్ర...జా! ౫

మ. ఎవఁడొనీర్దియ దేవుఁడయ్య! పడునాల్లేడుల్ పయ్యెస్సెన నీ
దవఘారంబున విద్యనేర్చు నినునంతర్ధానముంజేసిమా
కవమానంబు నొనంగెనట్టి ఖలుఁడాహా! బిడ్డలంగన్న గ
భవవిశేషం బెఱుఁగఁడొ! వంధ్యుఁడొకొ! సుబ్ర...జా!

౬

మ. లలితాస్యంబు విశాలవశాశిరము వాల్గందోయి మేల్మలై మొ
గ్గలచాలున్ మఱపించుపల్వగున శ్రీకంఠస్వరంబున్ గరాం
గుళి దీర్ఘత్వముఁ జంపకం బెనయు ముక్కుంగల్గునిన్నెన్నువా
రలు జైవాత్రుకజన్మివనొకనిరి సుబ్ర...జా!

౭

మ. చెడుమాటల్ వలుకంగనేరవు ముఖశ్రీఁజూడ నవ్వొల్కునె
ప్పడు నాచార్యులయొద్ద భక్తిభయసంపూర్తిం బ్రవర్తిల్లెదీ
పుడమిం బువ్వులబంతివోలె గడు సొపుంబూపి చేదాఁటినీ
బడిసైదోడులఁ గుండఁజేసెదవు సుబ్ర...జా!

౮

మ. తనువేనిల్విని రోగపీడఁ జతురబ్దంబుం గళాంకూరితేం
దుసిభుండై నిడమర్తివంశజమణి దుర్గాప్రసాదాగణి
పునరుజ్జీవితుఁడైన నీపితకు నూర్వోకుండ హా! నీశరీ
రనిపాతంబు పిరంగిచెబ్బగద! సుబ్ర...జా!

౯

మ. తినునీవేళను బాలుడెచ్చు జనయిత్రాంజూచి “నేనొల్ల; నా
యనకున్ నీరసి కుంచితమ్మ? యిట దోహస్థాలిఁ జూపింపు”మం
చును రోగంబునఁ బథ్యమైనను బయస్సుగోగ్రో శంకిల్లినీ
ప్రణవ శ్రీ... యబ్రమగు సుబ్రహ్మణ్య...జా!

౧౦

మ. జననీమంగళగౌరిదేవియుఁ గన్మిత్రభాతయున్ సోచరీ
జనయుగ్మంబును గల్గుభంగకర సంసారాబ్ధిదుష్ప్రసరిం
చినవెన్నెన్ సతయేండ్లకున్ స్వగృహక్షీదేవితోఁ గూడి య
బృనినుంగొంచఁగ దాయ యయ్యెవిధి సుబ్ర...జా! ౧౧

మ. బలురారావుల బోరుకొల్పుయమునా భాగీరథుల్వోలెనూ
ర్మిలతాలోల భుజార్భటింగలఁగినీమేనత్తలిట్టుల్ వ్యధా
జలధిం జేరఁగ నింతనిద్ర తగునే? చాలించిలే! తేలుపన్
వలె వీరిందలచెడ్డతాడులను సుబ్ర...జా! ౧౨

మ. కుడుముం జేతికినీయఁ బండుగని నాకుం దోడుగానుండి యీ
యిడుమల్ గూడు నరణ్యరోదన భవంబిహ్మాగతిన్ సల్పుచుం
డెడిసీతల్లియులక్ష్మీదేవి పడుబల్ సీతమ్మశోకంబుఁగో
ల్పడఁజేయంగల పెన్నిధి! చనితె? సుబ్ర...జా! ౧౩

మ. దినముం శార్థివలింగమూర్తి నశుభాద్రిచ్ఛేదివజ్రంబు నీ
జనకుం డెంతోభజింప నీవుగని మృత్యు లింగమున్ జేసికొం
చును బాల్యంబునఁ దొక్కుపల్కుల “నమస్సోమాయ” యన్నట్టి
మేల్పనసంజెప్పి సపర్య సల్పితివి సుబ్ర...జా! ౧౪

మ. సొలపౌపూజల నీపఠించిన “నమస్సోమాయ” యన్వేదనా
క్యలలామంబున కుప్పులూర్య భిజనవ్యాసషెన్ భీమన్నశా
స్త్రీలుగారున్ జెవియొగ్గియొక్కెడ “నమస్సోమాయ” యన్నామమీ
పలయున్నీ కని ముద్దు నేకొనరె? సుబ్ర...జా!! ౧౫

. మును నీమూడవయేటి ప్రాయమున నిన్ భూరిజ్వరంబేచ లీ
ల్లను లూల్లిండుచు లంఘనాఘాములు సల్పంజూచి నాశింజుప

జ్ఞను జేజేబామన్ స్యఖిట్వనిమచో నైవేద్యసత్కాల యా
నతో నాకలికేవళిల్లితివి సుబ్రహ్మ.....జా! ౧౬

మ. ప్రితివర్షంబుఁ గలఁగీర్తుఁ గృతార్థత్వంబుచేకూఱు; ను
గతియుఁదూలెడు” నన్న నమ్మిను మార్కండేయహానిప్రి
ష్ఠిత మాహేశ్వరలింగ మన్ సఖులతో నేవించుటల్ సీకు సు
వ్రతమొయ్యెఁ బ్రదోషకాలముల సుబ్ర.....చుజా! ౧౭

మ. అవనిన్ శ్రీఘోషరప్రదాయు” యను విఖ్యాతిం బిసాళించు చం
ద్రవతంసుండు కృపామృతంబెనఁగ మార్కండేయబాల్కు జిరా
యువుతోఁగాచినలీల భక్తు దయనీయుననిన్ను సీతండ్రి క
ర్మవశంబారసి మన్వఁడాయెనొకొ! సుబ్రహ్మ.....జా! ౧౮

మ. ఇలవైయాకరుణుల్ ఘనానుభవులొయీ! సూత్రమండర్థ మా
త్రలఘుత్వంబు సుతోత్సవంబువలె శాస్త్రజ్ఞాని కానంద బా
హుళక ప్రాసకమండ్రు నీపిత సమోహుండై తడియొక్తితో
ఁలిపుత్రోఁమ మెచ్చుచు స్వగచుసుబ్ర.....జా! ౧౯

మ. క్షీతిసాదావెలనాఁడి భూసురులలో శ్రీవేదశాస్త్రార్థ సం
గతి పూతంబగు వీరభద్రపుర విఖ్యాతాగ్రహారాజునో
న్నతకల్లూర్యభిధానవంశమును నంటందోషమా! బాలక
ల్పతరూ! వేంకటవీర సద్బిగుద సుబ్రహ్మణ్య! జ్యేష్ఠాత్మజా! ౨౦

మ. రవియెందాక దివి గ్రహవళిషయి రాజ్యంబు చెల్లించునో!
యవదాతాంశుఁడు తారకాదయితొడై యానందముం బొందునో
ధ్రువుఁడు సప్తఋషీంద్రమండలిపయా దూఁగాడునో! కీర్తిగా
రవమూర్తింగనుమంతదాకభువి సుబ్ర.....జా! ౨౧

సోమశబ్దంబునకు నీశ్వరుండును నర్థమైనందున స్వమాతృనామం
బౌకామసోమదేవీ శబ్దంబునకుఁ గామేశ్వర సతియనియు శ్లేషార్థంబెంచి
భక్తుండౌ కృతికర్త నిధనానురూప్యంబౌ స్వదేహరు జాపాతావారంబు
ను నపారం బౌకరుణాకటాక్షంబునఁ గంటిని తెప్పవోలె గాచి తరింపి
చిన మాతృజగన్నాతల నిద్దజను దన్నామంబున నే యిటస్మరించుచుండు.

కం॥ ఏఖాఖ్య యశాట నీకును నాకూమిరి తల్లి కర్ధనారీశ్వర శ

క్తీ! కామేశ్వరసతి! నాధీ కొలుచుం గామసోమదేవునిమిమ్ముకా.

కం॥ శ్రీకామసోమదేవీ! స్వీకృతవామార్ధ దేహవేంకటశాస్త్రి

శ్రీకరసోము న్మత్పిత! నేకాగ్రమునంబుతోడ నే ధ్యానించుకా.

ఇది శ్రీమజ్జననీ కామసోమదేవీ కరుణాకటాక్షు భామురాహోగ్య

భాగధేయ వాగనుశాస నాదీకవీంద్ర వ్యాకృతసంస్కారాన్త

సరస్వతి పితేయ కల్లు ర్యనామక కౌండిన్యసగోత్ర వేంకట

రామశాస్త్రి నామధేయ ప్రణీతంబైన శిష్టకృష్ణమూర్తి

శాస్త్రి పండితవర్యో పజ్ఞ హరికారి కాంధ

భూత బాలవ్యాకణ గుప్తార్థప్రకాశి

కాఖ్యవ్యాఖ్యానంబు.

శ్రీరస్తు.

ఈక్రిందిసూత్రకారికలు శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలవారిచే రచి
యింపఁబడినవి. ఆంధ్రవ్యాకరణమును గుఱించిన యీకారికలు సం
స్కృతభాషలో వ్రాయఁబడఁగాఁ జిన్నసూరిచేఁ దెలిఁగింపఁబడి బాల
వ్యాకరణమును పేరున వాడఁబడుచున్నవి కాని స్వయముగా సూరిచేఁ
దెలుంగువ్యాకరణము రచింపఁబడలేదు. ఈయంశమునకుఁ దగిన హేతు
వులు గుప్తార్థప్రకాశికావ్యాఖ్యానాంతమున “కం॥ మునుదుపజ్జంబగు
చుం! దనరిన” యను సూరిగారి కందపద్యమునొద్దఁ జర్చాపూర్వక
ముగా వ్రాయఁబడినవి. బాలవ్యాకరణసూత్రమందలి సంఖ్య యీసం
స్కృతసూత్రకారికయొద్ద వ్రాసి చూపఁబడును. ఈసూత్రసంఖ్యకు
సమానమైన బాలవ్యాకరణమందలి తెలుంగుసూత్రపుసంఖ్యను జూచు
కొని యాసూత్రార్థమును గ్రహింపఁగా నిచ్చటి హరికాసూత్రార్థము
సులభము బోధపడును. కావున నీకారికలకుఁ దెలుంగర్థము వేఱ వ్రా
య నవసరములేదు. తెలుంగుసూత్రముయొక్క సంఖ్య యీకారికా
సూత్రముమొదటను నింగిలీషుసంఖ్యాంకమునఁ జూపఁబడును. సూత్ర
ములయందలి లేఖనస్థలిత్యములు నాచే దిద్దఁబడి లోకోపకారార్థము
ప్రకటింపఁబడుచున్నయవి. ఈసంస్కృతసూత్రంబులు ఛందోబద్ధంబుల
గుటంజేసి కంఠపాఠమునకు వీలైనందున విద్యార్థి యావృత్తి నేసి తెలు
గువ్యాకరణమును జిహ్వగ్రమం దుంచుకొనవచ్చును. బాలవ్యాకరణ
ములోని యుదాహరణము లీగ్రంథములోనివేయని యెఱుంగునది.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

తంధ్రశబ్దచింతామణివృత్తి

హరికారికావళి

(గుప్తార్థప్రకాశికానుబంధము).

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము.

శ్లో॥ శ్రీనతీస్తనశైలాగ్రవాసి ప్రత్యగ్రవారిదం

కంచనద్విజరాజాంకం కమలాశ్రితమాశ్రయే॥

౧

శ్లో॥ శ్రీమత్కదంబవర్యః స్థిరలనదైశ్వర్యయుక్తిరంజయతు

ఇన గాలగోత్రధర్మస్ఫురితశ్శ్రీకాళహస్తి నగరీశః॥

౨

శ్లో॥ శ్రీమద్వరదామరకుః ధామావరరామ సూక్తితస్సహం

సుమతిర్వృత్తిం నాన్నవ సూత్రాణాం కృష్ణమూర్తిరిహకుర్వే॥

శ్లో॥ అతులామత్కృతిస్సేయ మభ్రాంతవినుతాకృతిః।

దిగంతవ్యాపిసీజ్యోత్సన్ని ధినోతురసికావళిం।

౪

శ్లో॥ మాత్సర్యమలినవృత్తి నుత్సార్యమదీయకృతిరియంజ్యోత్సన్ని

కోకానిప సవివేకా లోకానిహరంజయతుచకోరాన్వా॥

౫

శ్లో॥ జయతి సకలవిద్యాజన్మభూమిర్జగత్వ్యాం

జనితసరసచేతస్సంప్రతోషాద్యభాషా

తదనుసరణలీలాదత్తవీక్షామసీషా

తరళయతిచశీర్షంతావదేనాన్ద్రభాషా॥

౬

శ్లో॥ శ్రీరామాయణ భారతాది పచనోదారార్థ వల్మీకభూ

పారాశర్యముఖాన్ ప్రణమ్య కవితాధారానిదానీంతనాన్॥

ధీరా నంతరమిత్రమాత్రపదవీమానానతీవాద రా

చి

దా రాధ్యప్రకృతార్థ సార్థఘటనాచాకాయసమ్యగ్యతే॥

సం

శ్లో॥ యే కేచనప్రకృతిమత్సరిణో మదీయ

గ్రంథం సదర్థమసిసంప్రతి దూషయంతి

బుద్ధ్యాపిస్వాధ్యయమితిస్థితిమాత్యజంత

స్తేపీహభూతకవిత్యూత యాప్రణమ్యాః॥

౮

శ్లో॥ శ్రి యాహనూమత్సెమిత్రిశత్రుఘ్నభర తార్కజైః

విభీషణాంగదైశ్చైస్సహితం రామమాశ్రయే॥

౯

శ్లో॥ శిష్టకులకలశజునిభి శీతకరః కృష్ణమూర్తి సంఖ్యావాన్

షడ్దశశసీస్వశంత్ర స్తనోతి హరికారిశానభీంవృత్తి॥

౧౦

శ్లో॥ (7) తాంవ్యదంత్యభేదేన చక్షాతు వికృతౌద్విధా

(8) ఇషీదే దేద్వయ యతౌతాలవ్యాతౌనచాస్యతః॥

౧౧

శ్లో॥ (9) ఆదాదుదూ దోదోదౌద్దా దంత్యాపేవా (10) త్రకేచన

వదంతి తత్త్వంబహుషు సమేనంతోపధాచక్షోః॥

౧౨

శ్లో॥ నతదస్మన్మతాకూఢం తదభావేపిసంగతేః

కేచిద్రాజ్ఞోపి సర్వత్ర । నశచ్ఛేష్టమసంగతేః॥

౧౩

శ్లో॥ (12) ప్రథమాశ్చైట్టియైక్క వ్యతిరిక్త విభక్తయః

ఆశీరాద్యర్థయేషుతా వృత్తమైకవచాంశిచ॥

౧౪

శ్లో॥ ఆతీకర్థర్థావ్యర్థ ప్రథమైకవచాంస్వపి

శత్రానంతర్యఘ్నై చేదాద్యర్థాస్తాంస్వపి (తాను) నేస్వపి (నేను)౧౫

శ్లో॥ దేశ్యేవాద్యాస్తతైవావ్యైప్రకృతప్రకృతయః స్మృతాః

(13) కళాస్తవఖిరిక్తాస్తుకళావిద్యుదవీరితాః

౧౬

- (14) హస్వాత్పరః ఖండబిందుః పూర్ణబిందుర్విభాషయా ।
 (15) దీర్ఘాదు పరిపూజానుస్వార స్సాధ్యోనచక్వచిత్ ౧౭
 (16) సమేతరేషుశబ్దేషు వైకృతేషు ప్రదృశ్యతే॥
 అనుస్వారస్తు పరుషాత్ సరళాదపిపూర్వభాక్ ౧౮
 (17) పుపూవోవోయకారాద్యానసంత్యే వాత్రకుత్రచిత్ ।
 శబ్దా అవోఢృవోఢవ్యా నాద్యామూం వోపుపూముఖాః ౧౯
 (18) ద్విధాంతస్థాభవం త్యత్రలఘుః లఘువోమతాః ।
 (19)తత్సమా(20)తద్భవా(21)దేశ్యా(22)గ్రామ్యాచేయంచతుర్విధా
 (23) గ్రామ్యాపి గ్రాహ్యతాయాతి యవ్యార్యవ్యవహారభాక్

ఇతిసంజ్ఞా పరిచ్ఛేదః

—సంధిపరిచ్ఛేదము—

- (1) అచ్యుతస్సంధి (2) రాద్యాన్యవిభక్తేశ్వత్పవోస్తువా ౨౧
 (3) ప్రాణాత్పరస్య ప్రాణస్య సంధ్యభావే యడాగమః! (4)
 అతస్సంధిస్తు బహుళం (5) కిమావీతో విభాషయా॥ ౨౨
 (7) మధ్యక్రియేతస్సంధిస్స్యాత్ ।(8) క్త్వాఢేతోనైవసర్వదా ।
 (9)దురితప్రికృతికానాంతు సంధినేకాదికాన్వినా॥ ౨౩
 (10) భవేచ్ఛప్రాయ శస్సంధిః ప్రాణస్యామ్రేడితేపరే ।
 (11) అనంద్యవగ్గతే సంధిరపదాది స్వరేప్యచః॥ ౪౨
 (12)విమనడుకడుచిటుకుటుగత । డటయోఃప్రాణేపరేతుబాద్వాస్తః!

(13) గనడదవాః పరుషాణాం పరతః ప్రథమాంతతస్తుబహుళంస్యః॥

[14] షైశ్యతేభ్యస్సాస్కృతిక పరుషాణాం న తేమతాః॥

[15] డ్వంద్వే పదోఽదిస్థానాం । పరుషాణాం భవంత్యమి॥ ౧౬

[16] ద్రుతప్రకృతికాద్యాంతి । పరుషాస్సరళాత్మతాం

వాదేశసరళాధస్థ ద్రిత స్సంశ్లేషబిందుభావ్ ॥ ౨౭

(18) వాస్యాతాం లోపసంశ్లేషా । ద్రితస్యసరళేస్థిరే॥

[19] వర్గయుక్సర శేషు స్యాత్పూర్ణబిందుశ్చైతః క్వచిత్ ॥ ౧౮

[20] లోపోబహుళమంతేస్యాద్ద్రితాచో పిద్రుతస్యవా॥

[21] శృంగారభూషణ మతేద్రుతాదపి షరోద్రుతః॥ ౧౯

[22] శబ్దాద్యహ్రస్వతో నార్థబిందులోఽపో ద్రుతస్యచ॥

(23) వినేకాటా వస్మదాత్మద్రుత స్సంశ్లేషభావ్చన॥ ౨౦

[24] ద్రుతలోపస్సచూనేషః॥ (25) స్త్రీస మానాముతాంతునుక్ ॥

పుంప్యోశ్చపరుషే తద్వత్సరళేచో పరిస్థితే॥ ౨౧

సోయంక్వచిత్ స్థిరేఽస్యాన్నస్యాన్నలుగడాదిషు॥

[26] సేషు (సమాసేషు) ద్రుతస్యనస్వం (28) టుగచ్యుతః కర్మ

ధారయే ॥ ౨౨

(29) తత్రపేర్వాది శబ్దౌ నామచ్యయం స్యాద్విభాషయా॥

[30] ఆతౌరుగపిపేదాదే (31) రుచ్ఛాతస్తత్రతత్సమే॥ ౨౩

(32) పుంపూస్యాతాచమోరత్ర॥ (27) నుగ్లుబ్ధశలబ్రాలుషు॥

(33) తద్ధర్మభేదకస్యోతో । భవేదచినుగాగమః॥ ౨౪

(34) నుగోరురచిషస్త్రిస॥ [35] ఉదంతస్త్రీసమస్యచ ।

పుంప్యోరపి గుణార్థస్యాదంతస్యాపితనేపరే॥

63 ప్రాతాద్యాద్యాచ్చ రేవణ్ణాబుష్యంతే బహుళంతు సే[సనూపే]

[37] పరుషేలుప్త శేషస్య భవేదపి నుగాగమః॥ ౨౬

(38) ఆద్య శేషస్యక్రొత్తస్య నుద్వేషరహలః క్వచిత్

(39) కేషాంచిత్కే షుచిన్నుక్చ॥ లోపోద్విత్వంచదృశ్యతే॥ ౨౭

(40) భవత్యామేడితపరే కడాదౌప్రథమాదచః॥

స ర్వేషా మపివర్ణానా మదంతంటద్వయంయుతం॥ ౨౮

॥[41] విభక్తిలోపో బహుళం॥ పరే త్యామేడితే భవేత్॥

[42] యథాప్రయోగంగ్రాహ్యస్సుస్తుత్తుముర్వాదయోబుద్ధైః

[43] సమాస ఇచ్చేతతోడవలనా నాంసతాంమతం॥

[44] అలిగంద్వింద్వందుషుస్యా దెందోర్నై వేతికేచన॥ ౩౦

[45] అతస్తు బహుళంలోపో వృత్తావద్యవిశబ్దయోః॥

(46) వాలోషఃపూర్ణబిందుశ్చ పద్వాదిషుప రేషుమోః॥ ౩౧

॥[47] మోర్మధ్యమస్యలోపోవా పతయోర్హ్విరామయోః॥

[48] వాస్యాలోపస్తుసర్వత్ర వృతిరేకస్తు మధ్యమోః॥ ౩౨

[49] ఆమేడితేపరే మధ్య ముడుజ్జోపోవిభాషితః॥ ॥

[50] విసగ్లోపో నుకృతా [51] వోన్నమోతోభవేత్తువా

అన్యత్రాప్యేతదిష్టంస్యా దితికేచిద్భభాషిరే॥

[52] ద్వేహలోంత్యస్యానుకృతౌ (53) మోహమాదేర్ద్వయంతువా

(54) ఉతోనామ్న ఇతౌపుగ్వా (55) క్యాంతేసంధిర్నదోషభాక్

ఆ ధత త్న మ ప రి చేదః

(1) డుమూపులూచ ప్రథమా॥ (2) నుద్వితీయాతతఃపరా

(3) చేతతోడా (4)కొఱకుకైచ। చతుర్థీత్వధ (5) పంచమీ॥

కంఠేపలన పట్టితి। (6) షష్ఠీలోపలయొక్కకు॥ 31

॥(7) సప్తమీనాందుః(8)నుక్తాదేః॥ (9) పట్టియొక్కకయీన్వినా

(10) చేత లోపల తోడానాం శేష ఆద్యక్షరస్యవా॥ 32

(11) డురేకపచనేముర్వు। స్తథానశ్చాధవాచకః।

(12) లుబకహూనాం [13] తదితరే సర్వేచోభయవాచినః॥

(14) ఓస్యాదామంత్రణేతస్య (15) యిక్సిగ్రిక్చార్థభేదతః॥

(16) మైత్ర్యాంచరిసిక్వాజ్ఞేయా। వేషాందీర్హోపి దృశ్యతే॥ 33

స్వాతంత్ర్యేణప్రయోగోఽనుక్రమితకవి సమ్మతేః!

ప్రీతిర్యగ్జడభిన్నాస్తద్భేదకామహదాహ్వాయాః॥ 30

(18) మిత్రాదిక్లిబమహతాం। పుణ్యంగసమతాతువా

మిత్రం ప్రధానం శరణం పాత్రమిత్యాదితద్గణః॥ ౪౦

(19) జిద్భిందుపూర్వో(20)డుమంత।సంజ్ఞోడుజ్జ్సకృతిర్మతః ।

(21) పుల్లింగస్యమహద్వాచినామ్నాంత్యస్యాతఉద్భవేత్॥ ౪౧

(22)పుల్లింగాన్మహతోడుజ్ స్యాత్ ।(23)డుమంతస్యనిగాగమః।

ద్వితియా ద్యేకవచనే । సర్వతాప్రి విభాషయా॥ ౪౩

(24)సత్తైలింగ డుమంతస్యా నుదతంస్యతునిత్యతః॥

ఆర్యా॥(25) యస్తుడుమంతస్యోపరి।నుస్సంఘటితస్త డుత్వమిత్వం॥

స్యాత్॥

- [26] ఉతత్యంస్యాదేః షర । భాజాంకునుపు క్రియావిభక్తీనాం
- (27) ఈధాతుయుష్మదర్థేభ్య స్తాసామోనేత్యమిష్యతే॥ ౪౫
- (28) కువర్ణకేనగోరుచ్చ । (29) తయోరం దానుగాగమః
- (30) వుమ్వారాగమయోరందా నుగ్భవేత్తు విభాషయా॥ ౪౬
- (31) బహుతాయాం ద్వితీయాదివిభక్తీనాం లడాగమః ।
- (32) సంబుద్ధ్యంతపదాంతోతోద్వా(33) తస్యేతశ్చదీర్ఘాతా॥ ౪౭
- (34) లోపోవా సంబుద్ధిడుజః । కృతో త్సంస్కృతనామతః ।
- (35) నైసర్గికోదంత నామ్నోవాద్యాయాం తస్యతూఃప్లుతః॥ ౪౮
- (36) సంబోధనేస్యాదే కాన్యవచనే త్వారగాగమః ।
- (37) ఆరజ్మధ్యమయోగేవా(38)దంతదీర్ఘాద్యలోపధాత్॥ ౪౯
- షరస్యమహతో లస్యవిభక్తే రేఫిష్యతే ।
- (39) అదంతానా మమహతాంక్లీబానాంచ మువర్ణకః॥ ౫౦
- (40) తేషాంమన్వస్యవిభక్తౌముక్త (41) స్యమోః కార్యమిష్యతే।
- (42) మోర్మద్విత్వంపూర్ణబిందుపూర్వోబుర్వావిభాషయా॥ ౫౧
- (43) ముగాగమస్య లోపస్సాస్యిల్లులయోర్నే చకుత్రచిత్ ।
- తత్పూర్వస్వర దీర్ఘేణ సహవైభాషికోమతః॥ ౫౨
- (44) శ్లో॥ రైగ్లావుగ్యంతనామభ్యః ప్రథమైకం తులోపభాక్
- (45) బహుష్విదుద్వి(46)కృత్యామిదంతోపోత్తమిత్తథా ౫౩
- (47) నోపోత్తమే దుద్రలడో షధేష్వపినవాదిషు ।
- (48) గవోకారాంతశబ్దానాం । సర్వత్రాపి వువర్ణకః॥ ౫౪
- (49) విభక్తౌ వుగ్భుభిన్నాయాం ।గోనిత్యంబహుళంతువాం ।
- (50) ఉకారాంతాత్తు బహుగం । మహాతస్సాస్యమ్మవర్ణకః ౫౫

- (51) అహిప్రసూం వినాకద్రూమస్య వస్సస్త్రిప్తయోగతః
రంతశబ్దస్యతు స్త్రీవద్భావోత్వం చభవేత్తథా॥ ౫౬
- (53) విధాతృ ధాతృసవిత్వ నేత్వదాత్మ మహత్సుపా ।
[54] హ్రస్వోనామాంత్యక్షిప్తస్య (55) భవేన్నై కాక్షరస్యసః॥ ౫౭
- (56) వృద్ధాదేర్వాడుజోలోపో (57) బహుళంమోర్వధాదిషు ।
(58) స్త్రీలింగప్రథమైకస్య । లోప (59) ఏకబహుత్వయోః॥ ౫౮
- ప్రయోగోదేవసురయోః క్రమాదాదిత్యవాచినోః
(60) సురోనిత్యంవాసురః । స్త్రీసమస్సంస్కృత సేనతు॥ ౫౯
- (61) దూతాదౌబహుళంస్త్రీత్వం (62) భువోజౌయత్తదిష్యతే ।
(63) నాపేతినౌపదస్య స్యాద్భూతౌల్యంకేచిదూచిరే॥ ౬౦
- (64) ఓత్వంవాస్యాచ్చరైగ్లవో (65) రైకారస్త్రీ సదృగ్భవేత్ ।
(66) భిక్షౌద యోభజంత్యత్ర బహుళంక్షీబ తుల్యతాం॥ ౬౧
- కందరానాసికా దంష్ట్రాగ్రీవోల్కా పాదుకావిధా ।
ఇత్యాదయస్తు భిక్షౌద్యాజ్ఞేయాస్తత్తత్ప్రయోగతః ౬౨

ఇతఃపరం హలంతాః॥

- (67) హలంతం ప్రథమైకాంత తుల్యం నామాత్రకథ్యతే ।
(68) ఏషాము గాగమోద్విత్వం । భవేదంత్యహలస్సమం॥ ౬౩
- (69) ద్విరాత్పరస్య తుహలోబహుళం ద్విత్వమిష్యతే ।
(70) ద్విజ్ఞేయైకాంత సదృశం । నామస్యాన్మతుబాదికం॥ ౬౪
- (71) త దీయాంత్యమలోపస్సస్య (72) ల్లోపోనస్యాన్మదాదిసా॥

(73) ఋత్విగాద్యా ఆమతేన పద్మశాస్త్వ్య ర్విభాషయా॥ ౬౫

(74) కేచిన్మహత్వే మతుపస్తస్యానాదేశమూచిరే।

(75) స్త్రీత్వంస్యాత్కృషర్మాదే (76) ర్భహ్మణోమహతస్తథా॥ ౬౬

(77) పుంసస్తథాత్మే మన్నాంతమర్త్య సంజ్ఞాసుతద్భహు।

(78) రాజశబ్దస్సార్థఘో । మహత్వైరాజురూపభావో॥ ౬౭

(79) ఇంద్రజిజ్ఞగతో స్తస్యలోప ఇష్టోవిభాషయా ।

80) సాంతాంతసస్యలోపో (81) ధద్వితి యైకాంతతుల్యతా॥ ౬౮

సాంతానాం మహతాం వాస్యాదంత్యలోపో పివాభవేత్

(82) నిత్యంసలోపస్త్రీత్వంచ వేధసోధపురోధసః॥ ౬౯

స్యాతాంతేవా (83) సకారస్య ద్విత్వంవామనఆదిషు।

84) జాయ తద్ద్యహ్మదోరూపం కతిచిత్కవయో వదన్॥ ౭౦

(85) స్త్రీలింగాస్వస్వని యతస్త్రీప్రత్యయ సమన్వితాః ।

(86) క్లీబానాంతుమహత్యన్యస్త్రీలింగానాం విశేషణే॥ ౭౧

(87) భవచ్ఛత్రాదయో నాత్రప్రయోగ సరణౌమతాః॥

ఇతితత్సమప్రకరణం॥

అథాచ్ఛికప్రకరణం॥

శ్లో॥ (1) తత్సమేతరభాషే యమచ్ఛేతికవయోవదన్॥ ౧

(2) స్త్రీసమాప్రాయశః క్లీబసమాశబ్దాస్సు రాచ్ఛికాః॥

(3) ఆద్యప్రకృతి తుల్యాస్సుబల్లిదాద్యా (4) మగాదయః।

మహాంతఃకించైరాద్యాడు జుతోనోత్వగామిసః॥ ౨

(5) పగతా దేబహుషులోరో (6) డుమంతేషు కేషు చిత్ |
తద్వత్తత్త్వా క్షూర్ణబిందుపూర్వకోడశ్చదృశ్యతే || 3

(7) కాప్రత్యయాద్భహుషులో | రాతులఘ్నల ఘూతయోః
లఘోరాదా బిందుపూర్వః కారః కవినమ్మతః || ౪

ఆ ర్థాః || (8) రేప్రభృతిబహువచనతః ప్రాగ్ (9) జ్ఞాతోస్తుసోరువర్ణ
స్వాత్

(10) ఆల్పాదేబహులోరో బింద్వాదిడశ్చపూర్వలోర్భవతి |

(11) చెయువోస్సాదలఘ్నో బహుస్యవిభాషయా ||

(12) డలయోష్టరయోలో పోబహుషోర్భహుళంమతః || ౬

సమయోః కోటిపిష్టల్యో రే తత్కార్యంచదృశ్యతే |

(13) అయుక్తానా ముదంతానాం డలరాంబహుళం భవేత్ |

అలఘ్నలోత్తచబహువచనేషరతఃస్థితే || ౭

[14] డలోరలఘ్నోనిత్యం బహుస్త్వాద్విరుక్తయోః |

(15) సంయోగేఖండఖం (బిందుః) పూర్ణాంసర్వత్రైకపదేభవేత్ ||

(16) సలలో (లకారసహితలుకారస్య=ల్లు) లేబహుష్యేవ

విభక్తికగతస్యచ |

డువర్ణః పూర్ణబిందుస్త | దాదాచబహుళంభవేత్ || ౮

(17) క్వచిన్నామస్త్వబహు సమంబహు యుతంముహుః

(18) కలనుప్రభృతేనుః కుచ్ఛవేన్నిత్యం బహుష్వయం || ౧౦

(19) గుజ్జేనుగోనునో (20) లోపశ్చేన్వాదేనో బహూదితే

(21) రేయ్యాద్యంత్యాక్షరస్యాపి లోపోబహుషు సేవ్యసా || ౧౧

(22) బహుష్యావుప్రభృత్యంత్యాక్షర లోపోవిభాషయా

(23) ఎత్వం రామా తవృత్తస్య బహుశంస్యాదియస్యచ॥

౧౨

ఇయే కేచిదిహోపంతు! వదంతినహి మేమతం।

ఏతత్తుముత్తియపదే! దృశ్య తేకవినమ్మతే॥

౧౩

ఇతఃపరంసర్వనామాని॥

అథసర్వనామప్రకరణం

శ్లో॥ (24) వికృతౌ సర్వనామాన్యస్మిన్ని కొన్యస్మిన్ని పెక్కుఁడు।

పల్వయే(పలు—ఆ—ఈ—ఏ) నీనామనతాతద్వత్సంఖ్యార్థకాలపి॥౧౩

అన్యాదిపట్చమహతి । సంఖ్యాద్వాద్వాబహుత్వగాః।

అమహత్యే కవచనా న్యాగయస్సర్వతస్సమాః॥

౧౪

(25) సంఖ్యావాచకశబ్దస్య పూరణార్థేన గాగమః।

(26) మహత్యానుహతోవాస్యా త్సర్వనామక్రియాబహు।

౧౫

అత్రవాశబ్దావార్థకః॥ బహు బహువచన మిత్యర్థః॥

(27) అసంయుక్తాపదాద్యస్య గన్యవస్స్యాద్వి భాషయా॥

౧౬

ఇతిసర్వనామప్రకరణం॥

అథౌపవిభక్తప్రకరణం

(28) విభక్తౌతునినిత్రేయే! స్యురాదేశాగమాత్కృతాః।

ఇటిటిలి వ్యవహృతావర్ణాజౌపవిభక్తికాః॥

(2) ఏతేమాద్యేకవచనే ప్రాయోనామసుకేషుచి55

55

అవదన్నత్ర కతిచిదమి నౌషవిభక్తికాః॥

ఇతినాస్మన్మతాచూఢం లక్ష్మ్యలక్ష్మ్యవిరోధతః॥

56

[30] ఊర్వాదేరిత్వ [31] మధటి రంత్యాదేశోంతిమాగమః
పర్యాయేచణకేషాంచి దుభయం బహుళంభవేత్॥

50

[32] హ్రస్వాదుఃపరితేః పూర్ణోబిందుః పాగ్భహుళంభవేత్
[33] షడాద్యహ్రస్వాదుఃపరితేః ప్రాజ్ఞీత్యం సప్తమ్యతే॥

51

(34) అంతాగమస్తిరత్త్వా (అఱ్ఱు) దే రేఫవకోపిలోపభాక్॥
(35) విభక్తౌపరతోగోయి ప్రభృతేరతిమోపితిః॥

52

(36) ఆర్యాఃటిత్యోరత్వముతో (37) త్వం! ఔపోరప్తిక్రిందు
మీఁదుముందునాం॥

(38) బహుళమదౌషవిభక్తికనప్తమ్యాశ్చపితత్ప్రతీయాయాః॥

ఇత్యాచ్చికప్రకరణం

అథకారకప్రకరణం

శ్లో॥ (1) ప్రథమానామసంబోధనోక్తార్థేష్వ (2) థకర్మణి
ద్వితీయాస్యా (3) త్కర్తరిచ కరణేచేతవర్ణకః॥

౧

(4) హేత్వర్థేకరణార్థేచ బహుళం చేతవర్ణకః॥

గ్రహ్యచియోగ జన్యాయాః పంచమ్యాశ్చైవమిష్యతే॥

౨

(5) టాసస్సహార్థే కరణే తోడస్తుల్యార్థయుజ్యపి॥

(6) ప్రాయస్తోఢో వచ్యముఖ్యకర్మణాస్సాన్యచ్చ కుస్తథా॥

3

- (7) ఆఖ్యాతురుపయోగార్థే తోడవర్ణక ఇష్యతే।
 (8) సంప్రదానేచతుర్థీస్యా (9) దపాయోభవనంభయం॥ ౪
 ప్రమాదగ్రహణతాణా విరామాంతర్ధివారణం।
 పరాజయోజుగుప్సాచ యతస్స్యాద్వలనస్తతః॥ ౫

- దృశ్యతేకుత్రచిత్తప్తీ చతుర్థీస్థానసంగతా।
 భవేదస్యాస్తుపంచమ్యాప్తప్తీ చావ్యతక్కుతచిత్ ॥
 (10) ఉండిశబ్దోనుప్రయుక్తో వలన స్యక్వచిన్మతః
 (11) ఉండౌద్వితీయాసప్తమ్యా ప్రాయీకేవలనస్యతు॥ ౬
 (12) కంటెన్యార్థాదియోగోత్తపంచమ్యా (13) జసిపోపిసః॥
 నిర్ధా 14) హేతుగుణ క్రియయోః పట్టిరిష్యతే॥ ౭

- (15) శేషేషి పప్త్యాయుక్తో (16) నిర్ధారణేలోపలోభవేత్ ।
 (17) ఎస్తమ్యాధారస్య (18) జడో దంతస్యచనవర్ణకః॥ ౮
 (19) భేద్యవద్భేదకస్యాపి లింగసంఖ్యా విభక్తయః।
 (20) బహుళం స్త్రీసమమ్వంత । భేదకే బహుత్వైకతా॥ ౯
 (21) అపరస్యా విభక్తేః స్యాద్విభక్తి రపరాక్వచిత్ ।
 (22) జడాత్ప్రతీయాసప్తమ్యార్ద్వితీయా బహుళంభవేత్
 (23) నఉజ్జడాజో (24) బహుళం । ద్వితీయా యాస్తదాదమా।
 (25) కాల్యాధనోస్తుప్రథమా ప్రాయీక త్వేనదృశ్యతే॥ ౧౦
 (26) యత్సర్వనామసంఖ్యాభి ధానతద్భేద్యసంగతౌ।
 ప్రాగుక్తం తద్వితీయాదేః ప్రథమాబహుళంభవేత్ ॥ ౧౧
 (72) క్వచిత్తప్తీభేదకస్య ప్రథమాస్యాద్విభాషయా।

- (28) భవత్యర్థవ్యవహితభేదకస్యా పిసాభవేత్ || ౧౩
- (29) విశేషణస్యాసన్నస్య భవత్యర్థోభవత్యయిః |
తతఃప్రాగ్భేదకానాం స్యాద్భహుళంచానుషంగవాన్ || ౧౪
- [30] అయేరను ప్రయోగస్యాభావేంత్యస్య సముచ్చయః |
విశేషణస్య సర్వేషామపి వోఽరివాభవేత్ || ౧౫
- (31] విశేషణానాం సర్వేషాంధాతుజన్యవిశేషణే |
వ్యసధాయకతాంప్రాప్తైను ప్రయుక్తోభవేదయిః || ౧౬
- ప్రబంధ్యాణాం ప్రబంధేషు ప్రయోగసరణిఃపరం ||
విచిత్రాద్యశ్యతే త్రాద్యసమ్మతిం పరిశీలయేత్ || ౧౭
- (32) భావార్థకాదినంబంధే ప్రథమాకర్తురిష్యతే ||
- (33) యుష్మదస్మద్భేదకానాం సుసంతానాంపునూరుమూ |
అంతాగమాప్రాయశః స్తః క్రమాదేకబహుత్వయోః |
34] పునరుమ్వాగమేషు ప్రాగుత్వమత్వమిహేష్యతే || ౧౮
- (35) దానాదేశోదిశబ్దస్యపున్వోస్సంబోధ సేషిచ |
- (36) బల్యన్యయుష్మదస్మద్విధేయే ష్వతోత్తరోత్తరం || ౨౦
- (37) కతిచిత్త్వంతరే ణైకవాక్యేసర్వదాన్యపి |
ప్రయోజ్యసిక్రమాపేక్షాంవినైవేతి జగుర్బధాః || ౨౧

అథసమాస ప్రకరణము.

- (1) ఐకపద్యంసమాసస్యాత్సమర్థపదసంగతం
- (2) సాంస్కృతికమిశ్రాచ్చికాఖ్యాభిప్రీతివిధోమతః॥ ౧
- [3] ప్రాయస్తత్పుగుమాదినాం సంస్కృతోక్తం హిలక్షణం।
- (5) ముగంతసర్వనామాయే స్త్రీసదృగ్ధాతుభేదైః।
సపూర్వపదకః కర్మధారయో హ్యత్రదృశ్యతే।
- [6] క్వచిత్ స్త్రీసమసంబద్ధో బహువ్రీహిశ్చదృశ్యతే॥ 3
- (7) ప్రాయఃచిక్తశబ్దేనస్త్రీసమోద్వంద్వభిష్యతే।
- (8) సమస్యంత సర్వశబ్దాస్సంబంధేతు తదాసహ॥ ౪
- (9) విభక్తేస్తుకవతాయాం ధాతుజన్యవిశేషణాత్ ।
తచ్ఛబ్దానుప్రయోగ (10) స్తస్యాట్టిర్వాసర్వతస్తథా॥ ౫
- (11) పదేపరేయుష్మదస్మదాత్మధానాం దుగత్రవా।
- (12) నల్లాదినాంగుణానాం నిగ్భహుశంకర్మధారయే ౬
- (13) ద్విరుక్తహలిదీర్ఘస్య హ్రస్వస్యాదాచ్చికస్యతు॥
- (14) బహుశంద్వేసర్వనామాయే రసంయోగినోహలః॥ 2
- (15) ఉక్తత్రయాత్కృతప్రాస్వాచోటోహ్రస్వోచ్చతద్వదోః
- (16) పోలోభలేదుత్తరస్యచోటు శబ్దస్యటస్యవా॥ ౮
- (17) ఉత్తరస్మింతసమానాధికరణేతుపదేడుజః!
మూఁడుశబ్దస్యలోపస్యాత్ । హలోద్విత్వంతథోపరి॥ ౯
- (18) ద్విగోస్యాదేకవచనం। ప్రాయామిశ్రస్యనైవతత్ ।
- 19) క్వచిత్సేషు కనుమ్వాదినామ్వాదిగతమూః పపజ్ ॥ ౧౦
- (20) యథాప్రయోగం విజ్ఞేయాః। కవ్వడ్యాద్యాస్సతామతే।

(21) ఓ దర్థకామేడితస్యభవేతామాయ్యాయీచవా॥

౧౧

(22) బహువ్రీహశా సమాసాంతకార్యమప్యత్రదృశ్యతే॥

(23) బహువ్రీహశాస్త్రియామథేమేనోర్భౌః డిస్తులోపరి॥

౧౨

[24] ద్వంద్వేభవేదృకారస్యాన్యతరస్యాంరవన్ణికః

(25) సమాసస్యవిభక్తేస్సాన్య ల్లోపోసస్యాల్లటస్తథా॥

౧౩

(26) ప్రాధాన్యస్యవివక్షయాం కర్మాదీనాంతుధాతుజాః॥

సమస్యంతే భేదకాస్తైః కర్తృవత్కవిసమ్మతేః॥

౧౪

(కర్తా)తుల్యం కర్తృవత్ ॥)

ఇతిసమాసప్రకరణం.

తద్ధితప్రక్రియా.

శ్లో॥ (1) త్వాద్ధేతనో (2) త్రతుస్యాద్వి శేషో వోత్సర్గబాధకః॥

(3) చిన్నాది భ్యోజ్జీకశ్చస్యా (4) దుత్వస్యాత్వంతి కేపరే॥

౧

(5) నల్లాదిభ్యోగుణేభ్యోనః॥ (6) పేర్వాదిభ్యిమిర్భవేత్॥

[7] ఇకవర్ణోగ్గలాదిభ్యో (8) మగటిమ్యాదయస్తథా॥

౨

(9) చిటుతాదేరుకస్వాన్థరే (10) రమరాదేరికస్తథా॥

(11) పుంస్త్వేకా కాత్తియ, స్త్రీత్వ ఆటాదేర్మతుబర్థకః॥

౩

(12) కాకత్తియక కారస్య కుత్రచిద్దోషిదృశ్యతే॥

(13) కర్తృ తస్యైకతేన [14] కర్తృవక్తా, వక్తా

౪

(15) ఈ స్యాదటమటాదిభ్యః॥ పుంస్త్వేతుమతుబర్థకః

(16) స్వార్థేకేషాచిదేషో (17) రిజ్జాలాదేర్మతుబర్థకః॥ ౫

(18) ఇవర్ణకబయారాదేర్మతుబర్థే

(19) తవర్ణకః! వాచ్యానూతు స్త్రియాతస్మిన్నిష్యతేకులవాచినః॥ ౬

(20) కుత్రచిద్వశ్యతేచైత్వం! పరేతే (21) యువతిర్విటీ!

రజస్వలాగుబ్యేతమి! డతముట్టుతచక్రమాత్ ॥ ౭

(22) బహ్వాతేభ్యోవగాదిభ్యః! స్త్రియామాడిర్మతౌమతః!

(23) ఆపుం (24) సిడిస్తుముక్త్యాదేరభావద్యోతకస్థితః॥ ౮

(25) మానార్థాదేషు రేకత్వే [26] లేలోపఎడువర్ణకే

(27) దఘ్నార్థేబంటికౌలః! (28) అర్థభేదేషుచాపరే॥ ౯

ఇతితద్ధితప్రక్రియా.

అథక్రియాప్రకరణం.

శ్లో॥ (1) ధాతో [2] ర్లడ్వతమానేస్యా [3] ద్భూతేలిడ్ [4] లృట్చభావిని॥

(5) తద్ధర్మాదిషు లే [6] డాశీశ్చాపసంపార్థనేవిధా॥ ౧

లోట్స్యా [7] ల్లజ్ వ్యతిరేకేస్యల్లకారాఅత్రషణ్మతాః!

(8) ప్రత్యేకంలాండు జు! పు రు! ను ముఖస్యద్ధూర్వహేరితం॥ ౨

(8) ద్వాద్వాక్రమాచ్చప్రథమ! మధ్యమోత్తమ సంజ్ఞికాః!

(10) రుమూతత్రబహుత్వోక్తా వితరేత్యేకతోక్తితః॥ ౩

(11) ప్రథమాద్యానామయుష్మ! దస్మదర్థేషుతేత్రయః!

(12) డుజ్జోర్గుహా అమహతి డివీ ఉన్నానుబంధతః॥ ౪

బాలవ్యాకరణ, గుప్తార్థప్రకాశిక.

- (13) సఉదంతాల్లటిపరే॥ [14] పరేతూన్నేచువర్ణకః॥
- (15) దీర్ఘఉన్నానుబంధస్య పరేమఖిదివీతరే॥ ౫
- (16) క్రమాద్భవేతాం విక్షలేహోమఖి పైస్సేనునువర్ణకా॥
- (17) ఇగాగమస్యోద్భూతే (18) లిప్యజిస్యాత్తు, తివర్ణకః ౬
- (19) అనుబం లృటికల [20] జిత్రజిత్యమతోభవేత్
- [21] నుక్కంబుమకౌ [22] లేటః॥ పరేమఖిమగాగమః ౭
- లేక్షద్యశ్యతేచభూతార్థే పచ్యతానాంకవచితక్వచిత్॥
- (23) లేక్షద్యశ్యతేచభూతార్థే పచ్యతానాంకవచితక్వచిత్॥ ౮
- (24) లిప్తేహోర్వస్య లోపస్యాద్వా (25) తిర్వ్యగ్జడవాచినోః॥
- తయోర్భహుత్వేపేకత్వం ప్రథమేనష్టిభూర్వహః॥ ౯
- (26) లోటోడుఖోద్రుతాంతౌతు॥ స్యాతామెమతవర్ణకా॥
- (27) విధావదీతితచ్ఛబ్దస్తతః పూర్వంచనుగ్భవేత్॥ ౧౦
- (28) పరస్యాచ్చేదేమ తయోద్రుతాదంతస్తదాభవేత్॥
- (29) లోడ్మధ్యపుర్వోర్ముమజౌ (30) మకోత్వముభయార్థనే॥ ౧౧
- (32) ముమజ్జోః పరయోర్మధ్యే వ్యతిరేకకుజుచ్యతే॥
- అదాద్యనుప్రయోగోపితయోస్సంప్రార్థనేమతః॥ ౧౨
- (34) ఎదాద్యనుప్రయోగేతు॥ భవేతాంసప్రజుజౌతయోః॥
- (35) భావేటస్యా (36) త్పురార్ధేనయోగేకజ్వర్ణకస్తువా॥
- (37) వ్యతిరేకవిశిష్టాయాక్రియా తద్వాచినస్తుమిచ్॥ ౧౩
- (38) ఏకాశ్రయాణాం ప్రాక్కాలే॥
- భావక్వార్థా (39) కజ్ క్రిమూత్॥ ౧౪
- (40) చేదర్ధేనోద్రుతాంతస్తద్వద్వ్యతేభావలక్షణే॥

[41) ఆనంత ర్యేనాంతడు [42] నుజ్జుమ ర్థేభావలక్షణే॥ ౧౫

(43) చువర్ణకోదు)తాంతస్య చ్చత్ర ర్థేతుక్రియాన్వయే।

(44) త్ర ర్థేత్వేడురెడిఃస్యాతాం। (45) తయోర్లుగ్భహుళంభవేత్ ౧౬

(46) భవద్భవిష్యచ్ఛత్ర ర్థ క్త వదర్థేషుసక్రమం।

ఉన్నఃకలజస్తు (47) నిజ్య్యతి రేకత్ర ర్థతోభవేత్॥ ౧౭

ఏతేనత్వాభిధానేషుభవంతి॥ సత్వంనామ సుబంతవాచ్ఛం

(48) ఏతేలడాదయః కర్తృకర్ణణోః న్యుస్సకర్మకాత్।

పరస్మాత్కర్తరి (49) షడు జ్ఞనుబంధస్తుకర్మణి॥ ౧౮

(50) అగురూణామయాంతానా మేకాచ్ఛానాంద్వ్యచామపిః

ఊపరీయుడ్భవేదించు గ్వకాణాంతు విభాషయా॥ ౧౯

(51) అత్వంపడ్వాదినస్యస్యాద్విత్వమం త్యహాలశ్చవా!

(52) కొనోరనుప్రియోగ స్సాన్యత్కర్తృగామి క్రియాఫలే॥ ౨౦

(53) కొనావిగ్భహుళం (54) యస్సోవిహితేకారవక్రియోః।

(55) అన్వాదేరుత్వలోపశ్చే। బిందుస్సోనో ర్విభాషయా॥ ౨౧

(56) వోండ్తోశ్చేదాద్యర్థనాంతస్యోన్న (57) ఉన్నేన్యలుగ్భవేత్।

[58) బిందురన్వాదినుస్థా నే తిదుటేషూండు డోశ్చలుక్ ౨౨

(అత్రచశబ్దోవార్థః) శ్లో॥ (95) నిత్యవైకల్పికావత్రి।

బిందూపరితదోష్టడా।

అత్ర=అస్మిన్విషయే; (60) కోశబ్దోమధ్యముమజోః పరయోర్భవ

హుళంకొనోః ౨౩

(61) తయోర్ధ్విరస్య హ్రస్వస్యాస్మోర్దిత్వ మపికథ్యతే

(62) బిందూపరిన్త తక్షణోలోపస్యా ద్రావిభాషయా। ౨౪

ఇంచుక్సంస్కృతభాతూనా ముగ్ధాదేన్ద్రభాత్రచ।

ఏరోరు రించుక్యయవర్ (65) నిర్జినామ్నాం నాచాయహమ్ ॥ ౨౫

(66) లఘూపథానాం ధాతునామాద్యాయా స్సాదికోగుణః।

67 స్పృశేర్వాస్యా (68) ద్భజరుచలిఖానాం నక్ష్త్రేరపి॥ ౨౬

(69) నిర్మితౌనస్యజే (70) రించుక్స్వస్యప్రేరణేభవేత్

(71) రంజాదీంచుక్స్వస్య బిందుయుతస్యా ప్రేరణేద్విలం॥ ౨౭

ఏతదాదేశయోగేన కంపాదేస్సాదకర్మతాః

(72) పరేత్వించుకి రంజాదే। రించుకోలోప ఇష్యతే।

(73) చుగసంయుక్తనలడ। రాంతస్యబహుళం భవేత్।

అచ్చస్య ప్రేరణే (74) తద్వన్మాన్వాదేస్తుపు గాగమః॥ ౨౮

(75) చుప్వోరేరు (76) రడంగ్వాదిమాయ్యాదీనాంచచుక్కుకా।

తథాతదాతదీయాం త్యాక్షరలోపో పిద్యశ్యతే॥ ౩౦

(77) ఇంచుక్చుక్చుషుపరతో దృశ్యంతేబహురూపకాః।

లోపాదేశాగమాస్తత్ర ప్రాక్ప్రయోగోగతిర్మతః॥ ౩౧

అనుప్రయోగేపోవోస్తు పుచ్చమాత్రమిహేష్యతే।

(78) అన్వాదేరించుకి పరేపుగ్మానో రేషనాభవేత్॥

(79) గుగడ్డాదేరత్రతుస్యా దప్పాదేస్తు విభాషయా॥ ౩౨

[80] ఆడోరోడోశ్చకూడోచ్చ డస్యరస్సాత్పరేచుకి

[81] చెచోర్దస్యాలఘూరస్సాచ్చ క్షగాగమయోస్తథా॥ ౩౩

(82) పడోశ్చుగలర (83) శ్చబ్దపల్లవస్యాస్య వేంచుకి

డకారస్యాలఘూరేఫో [84] నేంచుక్స్యాత్ప్రేరణేంచుకి॥ ౩౪

[85] ఇకారైకారయోర్యోగే నాడ్యోత్వస్యేత్వమిష్యతే।

[87] ప్రేరణేంచుకిచః పోనహేచ్ఛోర్యేచ్ఛోస్తువాభవేత్॥ ౩౫

[87] సంజ్ఞాముజ్ఞధ్యముడుజో [88] ముక్తజ్ఞితాంముదితోభవేత్

[89] ద్వితుక్త భిన్నాగమాన్యచయోర్ముతి పరేవౌ॥

3౬

[90] అర్థబిందోస్సిద్ధచస్య ముతిపో బహుళంభవేత్॥

[91] పూర్ణబిందో రాగమన్యచకారస్యతువాడుకి॥

3౭

(92) వచ్చోచ్చూచ్చోరగోళ్ళొచ్చోచ్చోరళ్ళూచ్చుడుః కాళ్ళొచ్చురురుమ్మతి!

(93) స్యాదిచ్చోరీస్తుసర్వస్య! [94] తెచ్చోస్తేతేరురిత్యపి॥ 3౮

శ్లో॥[95] చావునోపూ చచ్చునొచ్చో(96)జీతివాలుక్తయోస్తువోః॥

(97) ముత్యగోరనుకనోవ్శ్చ కా, నా, కానా భవంతివా॥

౪౦

(98) స్యాదుచ్చోబహుళంబో॥ లిడ్డేటోర్ముతి నేరువోః॥

ముజిపోవోర్దుమ్ముతోశ్చ॥ వోర్దుకోదపదాచవా॥

౪౦

(99) ఇతివకేపరేపో వారగోరంత్యస్యయోభవేత్

(100) తత్రాగోర్వక్రసంబంధే దీర్ఘత్వమపిచేష్యతే॥

౪౧

(101) పిలుచ్చాద్యంతాక్షరస్య॥ బహుళంముతిలుగ్భవేత్॥

(102) ఉదితాదితరత్రాపి కాద్యాలేచోశ్చలుమ్ముజీ॥

౪౨

(103) భవేతామయ్యపూ వక్రతమా బహుళమాచ్చిక్తే॥

(104) భవేత్కలస్తు కలుగోరస్త్విథేపరతోలటి॥

౪౩

(105) త్రిధేవాస్యాత్కలాదేశో (106) స్త్విధేలజివడౌతథా॥

మానాకేవర్ణకే పిస్యాలియాదేశో పరార్థకః॥

౪౪

(107) వాభావేవలవోరొల్లో॥ దుగ్దస్తస్యాచ్చునాసహ

(108) పడుజ్జొనూక్వచి త్స్విధేదృశ్యేతే నుప్రయోగినౌ॥

౪౫

(110) అనుప్రయుక్తస్తేంచుస్యాదగ్వాదేస్తత్తఃశ్చదః॥

(111) సోరుగ్వాదేర్గతౌ తద్వల్లోపస్యాద్వాతదాతుగోః॥

౪౬

(112) అపితస్మింశ్చలోపస్యా (113) త్తేతేరూఅపితన్ముతి॥

(114) అనుప్రయోగ్యగుభూతే లజస్యాత్తు లిడంతకః

౪౭

- (115) అనుప్రయుక్తోగుర్భావభేదకస్య నుజంతకః।
 స్యాన్నుజోనుప్రయోగీవా [116] హ్రస్వస్తస్యాపివాభవేత్ ౪౮
 [117] కలాన్నవర్ణకా దున్నాల్లోపస్తచ్చబ్దవస్యవా।
 118) ధాత్వాద్యనుప్రయుక్తాస్తుదృశ్యంతే ధాతవోహియే॥ ౪౯
 విలక్షణార్థదా ఏతేశబ్దపల్లవసంజ్ఞాకాః।
 [119] చేచ్చబ్దార్థస్యసంబంధోఽటో లిడపిసమ్మతః॥ ౫౦
 [120] తల్లిజ్జసంఖ్యాభిధాయినచనం ధాతుభేదకమ్।
 (121) ఆత్మార్థేభిహితే భ్వాదేరగతే రత్రనోగతిః॥ ౫౧
 (122) నలయ్యాదిక్రియా కర్మభావవృత్తేస్తునుజ్మతః।
 (123) గతిబుద్ధ్యదనార్థాయే కర్మకాశ్చబ్దకర్మకాః॥ ౫౨
 తేషామప్రేరణకర్తా ప్రేరణకర్మభావభాకా।
 (124) క్వచిత్కర్తురనుక్తస్య పష్ఠేచబహుళంభవేత్ ॥ ౫౩
 కన్వాదియోగేప్రయోజ్యకర్తుర్నిత్యం జమిష్యతే॥ ౫౪

ఇతిక్రియాపరిచ్ఛేదః

అథకృదంత పరిచ్ఛేదః.

—♦—

- శ్లో॥ [1] యథావ్యవహృతిజ్ఞేయాః కృతామర్థామనీషిభిః।
 విశ్లేషేన్నప్రత్యయోధాతోర్విహితః కృదితీష్యతే॥ ౧
 వక్ష్యమాణాభావకర్తృ కర్మాద్యర్థాః కృతామిహ।
 సహజసస్యవిజ్ఞేయా వ్యవహారానుసారతః॥ ౨

(2) లుక్కత్కగతపవేమిషుకగచయవానాంపరే

(3) వ్యలుగ్వాదేఃకస్యా; దికకపుషుకనో! రాదేరాః; కినియుముదియు

నశ్చైరుః॥ 3

(5) చేయ్యాదే స్త (4) జ్కులుగ్వాదే (6) రడఁగ్వాదే (7)రిమిః

(8) కుః॥

టవర్ణకస్యాదాద్వాదే ర్భవేదపితతోంత్యలుక్॥

౪

(8) పద్వాదిభ్య మ్మస్తథాద్యా! శ్విష్టాదీర్హా భవంత్యపి!

(9) తోభవేదాపులించ్యాదే (10) స్తిరియ్యాదేః పవర్ణకః॥

౫

(11) పుర్మాయ్యాదే (12) రికోంజ్వాదే (13] ర్మజస్వాదే (14)

స్తతోబడిః!

ఏల్వాదే 15 రస్తుగీర్వాదే (16) ర్వస్మన్వాదేస్తథాభవేత్॥

(17) కోర్వాదిభ్యఃకీస్తద్వ (18) చేర్వాదిభ్యోగడోమతః!

(19) మాత్వాదేస్యాదకో (20) డుస్యాదాత్వాదేస్తత్రపశ్చయోః॥ ౬

(21) అడుక్వాదేరురపువీ (వి, ఇ) (22) వడికల్యాదయః పరే!

వర్ణకాలత్రవిజ్ఞేయాస్సుకవివ్యవహారతః॥

౭

తూనుశ్చేకశ్చతూగో స్యాత్ చూచోశ్చూడురకిస్తథా!

క్లీదేనుయుక్తటస్యాత్ పెంచోర్దౌప్రేపురిత్యపి!

తేవడిర్వ్యతిరే కస్యాత్ ప్రబంధ్యణాం ప్రయోగతః॥

౮

ఇతికృందత పరిచ్ఛేదః॥

అథ ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదః.

శ్లో॥ (1) ఋకాంతశ్చ అకారశ్చపదాద్యారలసంమితౌ,
ఏకారఉత్తమరులుడుషువా హ్రస్వతచ్ఛికే॥

౧

(3) ఉయ్యోవయ్యోదతాయ్యోన్యన్యంతస్తాలు

(3) వక్రయుగ్యోనః ఉయ్యే లోయాలస్థిత ద్విరూపేకైకశస్తుహస్వావా॥ ౨

(7) అకారేచఅకారస్యన్తోన్న ల్యోబహుళంచలుక్॥ 3

(8) వాక్కటాదేర్ద్యలుక్స్య (9) ల్లుజ్నద్విత్వస్యపదాద్యచి॥

(10) నీలుగ్వాదే రాద్యహల్లుగ్నాదీనాం బహుళంతువా॥ ౪

(11) ప్రథమేతర దీఘాః వారాటాదౌ హ్రస్వతాంభవేత్॥

(12) తదోయారాద్యాద్యదీర్ఘో (13) డగ్వాదేడశ్చణశ్చవా॥ ౫

(14) వైతాదీనాం షూతుదీర్ఘో (15) దక్కాదేర్దస్య వాతుడః॥

(16) పదాంతాయుక్తనులుహల్లోపో బహుళమిష్యతే॥ ౬

(17) శుద్ధాంధ్రపదమధ్యేతు నలయోర్దలయోరపి!

దృశ్యతేప్రాయకోలోపః ఉతఃప్రకృవిసమ్మతః॥ ౭

(18) క్వచిత్క్వచిత్తథాన్యాచామపితతప్రదృశ్యతే॥

(19) వాబ్బురాదేనుతోలోపో (21) జూదాదేర్దస్యజస్తథా॥ ౮

20 చుక్పశేరౌ భవేద్దూతోలుగ్వానాది స్తతోగురుః॥

(1) కినియుముదియున ఇతిసమాహారద్వంద్వమ్॥ మధునఇతివత్
నప్రంసకలింగే ఉకారాంతశబ్దస్య షష్ఠ్యేకవచనమ్॥ ఏః=ఇకారస్య;
ఉః=ఉత్వంభవతి. ముదియు ధాతుసాహచర్యాత్ కినియుధాతోరపి
ద్వితీయస్యైవ ఇకారస్య ఉత్వమితిజ్ఞేయమ్. [టిప్పణి,)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాపర
పార్థమన్య శ్రీమహాత్మనము.

(ఇది కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి కృతము.)

(2-2-1916 దేశమాత పత్రికనుండి)

(ఇయ్యది రాక్షసవత్సర భాద్రపదమాసమందలి సంపుట 4 నంచిక (7) యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికమోమున నెఱివారుచున్న వర్ణులచినసీతారామస్వామి శాస్త్రిమణి సమారోపిత గుప్తార్థప్రకాశికా వ్యాఖ్యాదోషములకు సమాధానములు)

శ్లో॥ వర్ణులాన్వయభూరాంధ్రగవ్యం చద్ద్రామ్యధర్మధీః
సీతారామస్వామిశాస్త్రినమ్యత్తే సవ్యపాణినా॥

విబుధవశేంద్రులారా

విజయనగరేవాసులైన శాస్త్రులవారిపాణిని లిఖితమూలకంబుగా గ్రహణంబునీసికొని యుగతావ్యగ్రతా సమగ్రంబగు సముద్ధతముఖంబున ముక్కులు గఱవఁగాఁ ద్రుళ్ళియాడఁచుఁ జిదులుతొక్కుచు స్ఫటాతోపభయం కరమగుధాటి వాటిల్లుచున్నమాటల విభీషి కలతో విజయముచేసి మహాన్నతపదవిని బెచ్చు రేగుచున్నయశస్యాస సీమాలక్ష్మీ పూర్వోక్త పత్రికారత్నంబునఁ బరిధవిల్లుట కంటిరే పైని జెప్పిన రాక్షసాబ్దశూన్యమాసమున శీఘోదయమొందిన దీనిమేన నట్టిదుష్కల వాసనలు తలమునకలుగా నంటుకొన్నట్లు కానిపించెడు. దీనికి గుణములయందు శూన్యతాబుద్ధియు, దోషములయందు మాన్యతాబుద్ధియు సహజంబగు చుంటస్పష్టపడుచుండు. ఇయ్యది బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామ శాస్త్రులవారివలన మధ్యవిల్లిన గుప్తార్థప్రకాశికా వ్యాఖ్యానక్రింది వర్ణియశిష్యుం డైన సుంకరరంగయ్య గారిదియన్న యా

మిషసంపద నుపయోగించుకొని బలిసిధిక్కరించుచు లేనిపోని దోషంబులుమోపి “విప్రః పశ్చిమబుద్ధయః” అనున్యాయమ్మును “దోషా గుణా గుణాదోషాః” అనువచనార్థమును సత్యపటుపః జూచుచున్నది. ఏమీ దీనికిసూదిబెజ్జమంత నోరును, నాకసమంతయాకలియు గానంబడుచుండు. తలకుఁదగని యింతయాశ “దరిద్రాణాం మనోరథాః” అను న్యాయమ్మున నందనిమాఁకులకు నట్టులసాఁచుటవంటిదియేకాని యెంతమాత్రమును దీని పెదవిపాటునకు నైనను నవకాశముండనేరదు. ఇట్టి కోపాసూయావే శంబులుగల సీమాలక్షులు కాలమహిమనుముండు బయల్పెడలి శివాలాడుచు దృశ్యాదృశ్యజ్ఞానంబుగల కోమలాంబుల కనుమూసి గంతలుగట్టి నష్టముగలిగింప వచ్చునన్న దురాలోచనము సేసీయే గ్రంథకర్తగారుతామపండితులయ్యును “ఆపరితోషాద్విదుషాం నసాధుమన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానమ్” అను కాళిదాసోక్తిని మనమున నిడుకొని సప్తర్షులనందగి తమకు గౌరవంబునపేర్మిగల కొందఱు సజ్జనులకడకు స్వగ్రంథమునంపి వినయసంపదతోవేడి తెప్పించిన తదీయాభిప్రాయములు గ్రంథారంభమున వారిగుణగణాతిశయములు శాశ్వతముగా నుల్లసిల్ల ముద్రింపించిరి. కావున నట్టిసప్తర్షికల్పులు బ్రహ్మశ్రీలు—

(1) వావిలికొలను సుబ్బారావుగారి నిబ్బరపుసూక్తి ముక్తాఫలము దానముగాఁగాంచి యబ్బరపుశుభంబులు చుబ్బనచూఱల్వెట్టుచు,

(2) చెన్నాప్రగడ భానుమూర్తిగారి మహోదార హృదయాబ్జవితీర్య మాణశుభానుమోదనభారతిం గనుంగొని ప్రచండమార్తాండ ప్రభావ్చటలు ప్రకటించుచు,

(3) జయంతిరామయ్యసంతులుగారి సుమనోమనోభి రామస్వభావ ప్రతిపాదిత ప్రశంసా బకశీసరులకుఁ జయ్యులైన శ్రీరామరక్షకొందుచు,

[4] కస్తూరి శివశంకర శాస్త్రులగారి సదాచార సంపద్ముమఘుమా
యమాన మాన సార్పిత బహుమానోక్తింజేకొని లోకశివంకరత్వము
వెల్లడిసేయుచు,

[5] వేదము వేంకటరాయశాస్త్రుగారిసహృదయ హృదయంగమ
సౌజవ్యసముత్స్సృజ్యమాన సంస్తుతింగైకొని సూరీంద్ర సామరస్యంబు
సల్పుచు,

(6) రావు బహదూర్ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులగారి
సహజసరససామనస్యపూర్వకశ్లాఘనముం గ్రహించి యపారంబగు
బీరంబుల నెఱపుచు,

[7] ఆకుండివ్యాసమూర్తి శాస్త్రులగారి గభీరాశయ సుభగం
భావుకసంభావన సంపాదించి భవ్యాసమానసౌరస్య సంపదలు బయల్ప
ఱుచుచు,

ఇటులు నిర్భీకపండితాదరణపర్యాప్తిం జెంది దాడి వెడలిన
యీగ్రంథరాజశిరోమణి గుప్తార్థరాజ్యమ్మునువ్వెత్తుగ నెగురఁ దన్ను
కొనిపోవఁగా సామాన్యద్విజశక్తికి శక్యంబగునే మహర్షులచే మన్నింపఁ
జుడు మహాభాగధేయరత్నమును భిక్షావందనమ్ములబిగిని బుష్టిపూర్తిం
గాంచిన యొకయతిమూర్తి యడ్డమై యతిహాస మునేసినచో గొఱంత
గలుగునే? కులగిరులు శిరసావహించిన యీరత్నగర్భామండలి నొక
గుఱకరాగుట్ట యెదిరిననేమి కొడువగలిగెడు కాఁబట్టి యింతమాత్రన
నీగ్రంథరాజమునకు లోపం బెంతమాత్రమును నొదవదు.

అయినను, కలహంబనెడి యోదనంబేకాక యరణ్యంబునఁ
బ్రాణి రసహితంబైన యోదనంబునను నుండి “కనుదోయి” లోని
కనుపదమును సహితమును, బ్రథమావిభక్తి. యని త్రోవఁ గానలేక
దిగ్భ్రాంతిం జెంది కనుదోయిం దెఱవలేని యాయాఁడుసీమాలక్ష్మినే

కాకినింజేసి దయార్ద్ర హృదయంబగుపండితమండిలి దవ్వన విడుచుట
 యుక్తంబు గాదుగాన నీవటలోమంచి చెడ్డలమర్మంబు లేర్పరించి పలువు
 రను బాగునేసి యాతీతేతిన పిల్లలతల్లియని పించుకొన్న లోకకుంటుం
 బిని యానీప్రతికామ తల్లిక హితోపదేశమునకు దీనిం జేయివట్టుకొని
 మెల్లమెల్లఁగాఁ జేర్చఁ జూచెదముగాక! లోకములో నొక శుభకార్య
 ము తలపెట్టుకొన్న సమయమున నాదిని దేవతాస్మరణము శిష్టాచార
 రముగా నున్నందున నిట్టి విద్యారంభ కార్యంబు జరిగించునట్టి యద
 నునంగూడఁ దీర్థ స్వార్థము లుభయమునుగలసి వచ్చుటకై, దేవతావి
 ద్యాశబ్దములయొద్ద వ్రాసిన ప్రతివాదుల మనంబందలి ప్రధానాక్షేపణ
 మునే మొట్టమొదట నెత్తుకొని బోధనేయింపఁదలంతుముగాక!

ఈసీమాలక్ష్మీప్రాతలయందు నెంతమాత్రమును మాన్యతలేక
 కేవలమును గుణశూన్యతయే స్థిరీకరించుచున్నారము గావున “వజ్రం
 వజ్రేణభిద్యతే” న్యాయమునఁ దిరిగి మేమును శూన్యమాసమునే సు
 ముహూర్త సమయముగా నెంచుకొని యుత్తరించుచున్నారము.

పూర్వపక్షము.

(4) స్త్రీలింగముల ప్రథమైకవచనమునకు లోపంబగు” తత్సమః
 (57) సూత్రమునకు స్త్రీలింగములనఁగా “స్త్రీవాచకము” లనియర్థము
 చేయుట కేవలము పొరపాటు. అట్లుకానిదో దేవతావిద్యాదిశబ్దములు
 స్త్రీవాచకములు కామింజేసి “దేవత” “విద్య” అనురూపములు సిద్ధిం
 పనేరవు. వాఖ్యాత యిట్లపార్థముచేయకుండినచో స్త్రీవాచకములు
 గాకున్ననుఁ నవిస్త్రీలింగములేగాన మూలమునుబట్టి సాధ్యములగు.

స మా ధా న ము.

చూచితిరా! యీయగాధ సంస్కృతపాండిత్యము! దేవతావి
 ద్యాశబ్దములు స్త్రీవాచకములు గాకున్నను స్త్రీలింగములట! స్త్రీలింగ

మయినది శ్రీవాచకమేలకాదో! తెలియకున్నది. శ్రీవాచకముగాకు
న్నను, శ్రీలింగమగు ననుమాట సహోదరుడు గ కున్నను, సోదరుఁ
డగు; గ్రామ్యము గాకున్నను, అశబ్దమగును; ఎడమచేయి గాకు
న్నను, పుట్టిచేయియగును, అనుటవంటిదై పరిహాసాస్పదమగుచున్నది.
మఱియు, లింగమనునది శబ్దమునకు, జెందుంగాని యర్థమునకు సంబం
ధింపదని ప్రతిభటుల తాత్పర్యమయినట్లులు తోచుచుండు. అయ్యది
యశాశ్రీయము, అపార్థము శాస్త్రమార్గమాలోచింపఁగా “దేవత,
విద్య” అన్నవి శ్రీవాచకములు కానిచో, టాప్రత్యయమెట్లు సంఘ
టిల్లును స్పష్టార్థ మీక్రింద నీశబ్దముల ప్రక్రియకొంచెము సూచింపఁ
బడును. “దేవాత్తల్” అను సూత్రమున (5-4-27) దేవశబ్దముకంటె
స్వార్థికమైనతల్ ప్రత్యయమురాఁగా “దేవత” అని హ్రస్వాంతము
తద్ధితాంతమగును. విదధాతువు కంటె “సంజ్ఞాయాంసమజ, నిషద
నిపత, మన, విద, ఘౌ, శీజ్, భృశిపః (3-3-89) అనుసూత్ర
మునఁ గరణార్థమందు, కృప్రత్యయమురాఁగా “విద్య” అనిహ్రస్వాం
తము కృదంతమగును. ఇపుడు, తలంతదేవతశబ్దమును, కృదంత విద్య
శబ్దమును నగునదంత ప్రాతిపదికములు శ్రీవాచకములు గావుననే
“అజాద్యతప్తాప్ (4-1-4) అనుసూత్రమునఅజాదిప్రాతిపదికములును,
అదంతప్రాతిపదికములును శ్రీవాచకములగుచో శ్రీత్వమునకు ద్యోత
కమగు టాప్రత్యయ మగును! అనిఫలితార్థము! సహజంబులైన దహ
నప్రకాశశక్తు లగ్నియందుగూఢములై యుండఁగా నయ్యవిప్రకటింపఁజే
యుటలో శుష్కేం ధనము సాధనమైనట్లు ప్రాతిపదికంబులకే సహజా
ర్థమైన శ్రీత్వమును, టాబాదులుస్ఫటికరించుచు ద్యోతకములనిపించు
కొనును ప్రాతిపదికార్థప్రాతిపదికంబులకు వాచ్య వాచకభావము సం
బంధము. ప్రత్యయార్థ ప్రత్యయములకు ద్యోత్య ద్యోతకభావము సం
బంధము. కాఁబట్టి. “దేవత, విద్య” అనుశబ్దములు శ్రీత్వవాచకము

లుగాననే యాకారాంతములై స్త్రీలింగములనిచెప్పబడు. “ఆకారాంత
స్త్రీలింగో దేవతాశబ్దః” అను శబ్దమంజరీ పాఠమునంజేసి లింగము శబ్ద
మునకే కాని యర్థమునకుఁ జెందదని ప్రతిభటుల తాత్పర్యముగాఁ
బోలు!! అయ్యది శబ్దమంజరీపాఠకుఁజ్ఞానమే. ఆజ్ఞానము సంస్కృత
వ్యాకరణగంధమును మూర్ఖుఁడనిగాదనిస్వశక్తినిబయల్పఱచుచున్న
ది. ఇకను దేవతాదిశబ్దములర్థములోఁ బుంసశబ్దముని దెలియఁ జేయున
పుడు స్త్రీవాచకము లెట్లుగనని శంకింతురేని వినుండు. “స్త్రీయామ్॥
[4—1—3] అనుసూత్రమును వివరించునమయమున మహాభాష్యకా
రులు “స్తన కేశవతీ స్త్రీస్యా ల్లోమశఃపురుషః స్మృతః। ఉభయోరంత
రంయచ్చ। తదభావేనపుంసకమ్। లింగాత్ స్త్రీపుంసయో రానే।

భూకుంసేటాఽప్రసజ్యతే॥ అనున్యాయమున స్తన కేశచిహ్నములంబట్టి
స్త్రీలింగమనియు, శ్మశ్రురోమకళా చిహ్నములంబట్టి పుల్లింగమనియు
నిర్ణయము నేసితిమేని స్త్రీవేషధారియై వతిఁల్లి పురుషునింజెప్పెడి భూ
కుంసశబ్దమాకారాంత స్త్రీలింగముగావలసి యతివ్యాప్తి తటస్థించున
నియు, ఇష్టస్థలములైన ఖట్వావృత్తాదిశబ్దములయందు స్త్రీపుంసలింగ
త్వాదులు సంభవింపక యవ్యాప్తివచ్చుననియు శంకించికొని వ్యాకరణ
శాస్త్రమందు శాస్త్రీయలింగము (లేక) పారిభాషికలింగము ముఖ్యము
గాని స్తన కేశ శ్మశ్రురోమకళాదిస్వరూపమగు లౌకికలింగము ముఖ్య
ము గాదని పరిష్కరించిరి. “స్త్రీయామ్” అనుసూత్రమును వివరించున
ట్టిప్రకరణమందే భాష్యకారులు “సంస్త్యాన ప్రసవాలింగమాన్థే యా
స్వకృతాంతః [స్వసిద్ధాంతతః] సంస్త్యానే స్త్యాయతే ర్ద్ధిక్ స్త్రీ సూ తే
స్స ప్రసవే పుమాః।” అని లింగలక్షణమును సిద్ధాంతప
ఠించిరి స్త్రీ ధాతు పు కం టె డ్రట్ ప్రత్యయంబు గలిగి స్త్రీశబ్దసి
ద్ధియగుననియు సూ జ్ ధాతుప్రకం టె డుమ్సుక్ ప్రత్యయమును, ధా

తున కారదీఘాఽకారములకుఁ గ్రమముగా సకార హస్వము లాదేశములై, పుంశబ్ద సిద్ధియగుననియు, నీవ్యాకరణ శాస్త్రమున స్త్రీశబ్దమునకు సత్త్వరజస్త మోగుణములయపచయమును (క్షయము) “పుం” శబ్దమునకు సత్త్వాదిగుణముల యుపచయము (వృద్ధి) సర్థములనియుఁ బుంస్త్రీశబ్దములు భావప్రధానములనియుఁ బైశ్లోకార్థమును స్పష్టపఱచిరి. ఈశ్లోకములోని పుం స్త్రీశబ్దములచేత నుపచయాపచయములే కాక యుపలక్షణంబుగ సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యావస్థయు గ్రహింపఁబడునని వ్యాఖ్యాతలు విశ్వములోని సర్వపదార్థములును సాంఖ్యమతమునందు న్యూనాధిక భావంబునన ంగాంగిత్వము నొందిన సత్త్వరజస్తమోగుణముల యుపచయమునువక్త ప్రధానముగా నెంచినచోఁ దద్వాచకశబ్దము పుల్లింగమగుననియు, అట్టిగుణముల యుపచయమును వక్తయుద్దేశించినచోఁ దాదృశపదమును స్త్రీలింగమగుననియు, నిట్లేసామ్యావస్థ ముఖ్యముగా వక్తభావించెనేని నపుంసకలింగమగుననియు, భావము. మనమెదుట నొకవృక్షముం జూచి యావృక్షమువిషయమై “అయంపదార్థః! అనిప్రయోగించితమేని వృక్షము సత్త్వాదిగుణత్రయపరిణామమేకాన నపుడు మనము ప్రయోగించిన ప్రకృతవాక్యములోని పదార్థశబ్దమందలి పుల్లింగమున వృక్షస్వరూపమయిన సత్త్వాదిగుణ సముదాయమునకుం జేరిన యుపచయమర్థమగును. “ఇయంవృక్షిః! అనిప్రయోగించితమేని స్త్రీలింగమైన వృక్షిశబ్దము యొక్కప్రయోగంబున వృక్షరూపమయిన సత్త్వాది గుణత్రయమందలి యుపచయమర్థమగును.” “ఇదంవస్తు” అనివాక్యముప్రయోగించితమేని వృక్షాత్మకమయిన సత్త్వాదిగుణత్రయ మందలిసామ్యావస్థ నపుంసకమైనవస్తు శబ్దమునఁ జెప్పఁబడును. ఇట్లే విశ్వములోనిసర్వపదార్థములయందును సత్త్వాదిగుణముల యుపచయాపచయ సామ్యావస్థలువివక్షింపఁబడినచోఁ గ్రమముగాఁ

బూర్వోక్తములైన లింగత్రయబోధక వాక్యము లుపయోగింపందగు
 మఱియు, లింగమున విశ్వమయమైన సత్త్వాదిగుణముల యుపచయాప
 చయ సామ్యావస్థలు బోధింపఁబడుచున్నందున లింగముశ్చభారమునకుం
 జెందుంగాని శబ్దమునకుం జెందదన్నట్లు భాష్యమందే తాత్పర్యము
 స్పష్టపఱుపఁబడినది. ఇట్టి భాష్యతాత్పర్యమే “స్త్రీయామ్ అనుసూత్ర
 మందలి స్త్రీత్వముచు వివరించునమయమున “అచేతనఖట్వా వృక్షాది
 సాధారణం లింగంతు సత్త్వాదీనాంగుణానాం ఉపచయాపచయస్థితిరూ
 పం క్రమేణపుంస్త్రీ చపుంసకాఖ్యం. ఏ కాధేశబాన్యత్వాద్వృష్టంలింగాన్య
 త్వమితి భాష్యోక్తేరర్థనిష్ఠంకేవలాన్వయి. ఇయంవ్యక్తిరిదంవస్త్యయం
 పదార్థఇతి త్రివిధవ్యవహారస్య పదార్థమాత్రే సత్త్వాత్ ॥ అనిశబ్దేందు
 శేఖరమందు వివరింపఁబడినది. విశ్వమందలి సర్వపదార్థములయందును
 నుపచయాపచయసామ్యావస్థ లెట్లుండుననఁగా:—సృష్టికింబూర్వమున
 సామ్యావస్థలోనున్న సత్త్వరజస్తమోగుణము లాత్మయొక్క నియామ
 కత్వములేకయే, తమంతతాము న్యూనాధికభావమున నంగాగిత్వము
 నొంది శబ్దస్వర్గరూపరసగంధాత్మకంబగు జగదాకారముగాఁ బరిణమిం
 చెనని గదా సాంఖ్యమతము. (ఇట్టి సాంఖ్యమతనిబంధనలు “ప్రవృత్తే
 శ్చ” (2-2-2) “అంగిత్వా నుపపత్తేశ్చ (2—2—8) ఇత్యాది సూత్ర
 ములయం దుద్ఘాటించి శాంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యమున ఖండింపఁబడి
 నవి) అందున స్వయముగానే యుపచయాపచయ సామ్యావస్థలను బొం
 దునట్టిశక్తులు సత్త్వరజస్తమోగుణముల యందున్నందునఁ జత్పరిణామ
 ములైన జగత్పదార్థములయందును నయ్యవి గూఢములై “కారణగుణాః
 కార్యేసంక్రామంతి॥ అనున్యాయమున మృద్ధర్మనము ఘటశరావాదుల
 యందున్నట్లు లిమిడియుండునని సాంఖ్యమతతాత్పర్యము. ఇట్టి తాత్ప
 ర్యమే “శ్లో॥ ప్రవృత్తిరితి సామాన్యం లక్షణంతస్యకథ్యతే ఆవిర్భావ

(ఉపచయ) స్తిరోభావ (అపచయ) స్థితిశ్చే (సామ్యావస్థా) త్యథభివ్యతే
ప్రప్యత్తిమతస్సర్వేథా । స్తిస్యభిశ్చప్రప్యత్తిభిః” అని హరికారికయం
దు వెల్లడింపఁబడినది. ఇకను సాంఖ్యమతమున లోకములోని సర్వపదా
ర్థములును సత్త్వరజస్తమోగుణ పరిణామములే కాన నట్టి యుపచయాప
చయసామ్యావస్థలను బర్యాయముగా వక్తవివక్షించినచో దేవతాది
శబ్దములకుం గూడఁ బున్న పుంసకలింగము లేల రాఁగూడదని శంకేంత
రేని యట్లనవలదు. శిష్టలోకవ్యవహారఽరంభరంజేసి “లింగమశిష్యం లోకా
శ్రీయత్వాల్లింగస్య” అను న్యాయమున నొకానొక శబ్దముచే నుపచ
యాపచయ సామ్యావస్థలలో నొక్కొకటియే వివక్షింపఁబడి యొక్కొ
క్కలింగమే తత్పదార్థమునందుఁ దెలుపంబడును. దారశబ్దమున నుపచ
యమాత్రమే వివక్షింపఁబడి పుల్లింగము తెలుపంబడును. అప్ శబ్దజ్ఞాన
శబ్దములచేతఁ గ్రమముగా నుపచయ సామ్యావస్థలుమాత్రమే భావింప,
బడి స్త్రీలింగ నపుంసక లింగరూపార్థములగును ఒకానొకశబ్దమున
ధర్మద్వయమును పర్యాయముగా వివక్షింపఁబడి లింగద్వయమునునగు
నక్షత్రవాచకమైన యును శబ్దము నక్షత్రపదార్థగతమైన సామ్యాపచ
యములను బోధించు నపుంసక స్త్రీలింగములను బర్యాయముగాఁ
దెల్పును. నక్షత్రశబ్దము నపుంసకార్థమునే బోధించును. తటశబ్దము
పర్యాయముగా మూడులింగములను వదించును. ఒకానొకచోఁ బౌ
భాషికలింగముతోఁ గూడ నైకమత్యమునొంది “లోమశః పురుషస్మృ
తః॥ అనున్యాయమున మేహవాది చిహ్నవిశిష్ట పదార్థము గూడ
నొక ప్రకరణంబున శబ్దము బోధించును. “పశునాయజేత॥ అనుచోటఁ
బశుశబ్దము శాస్త్రీయమైన సత్త్వాచిగుణముల యుపచయమునే కేవ
లమును దెలుపక పుంశ్చిహ్నమైన శేఫస్సుగూడ (అర్థవిష్టమగునట్లు)
బోధించును. కావుననే పుల్లింగమై, మన్యుశ్రీకి శాస్త్రీయమై యుప

యోగించుచుండు. ఇట్టి తాత్పర్యమే “తత్సంభవేతు శాస్త్రీయ విశిష్టే
 లోకికే శాస్త్రీయ మపిశబ్దతో బుద్ధ్యతే; తథానుభవాత్ | అని శబ్దేందు
 శేఖరమందు నుద్ఘోషింపఁబడినది. “శ్లో॥ అయమైంద్రీముఖం పశ్య
 రక్తశ్చుంబతీచంద్రీమాః॥ ఇత్యాదిస్థలమందు స్త్రీపుంసకలింగములైన
 మైంద్రీచంద్రీమశ్శబ్దములచే శాస్త్రీయముతోఁ గూడ లోకికలింగము
 భావన నేయిఁబడినందుననే “చంద్రీమశ్శబ్దగతపుల్లింగేన, ఐంద్రీశబ్దగత
 స్త్రీలింగేనఁ తత్ప్రతిపాద్యేంద్రీ సంబంధిత్యేన చోపస్కృతాద ప్రస్తుత
 పరవనితా సక్తపురుషవృత్తాంతః ప్రతీయతే” అను కువలయానంద
 గ్రంథప్రకారమున, లోకములోని నాయికా నాయకులు వ్యంగ్యరీతిని
 బోధింపఁబడి సమాసోక్త్యలంకారము సిద్ధించుచుండు.

మఱియును, లింగమర్థనిష్ఠమై శబ్దసంబంధి కాదుగనుకనే మైం
 ద్రీచంద్రమశ్శబ్దములచే వ్యంగ్యసరణిని నాయికానాయక పదార్థములు
 బోధింపఁబడి యలంకార సమన్వయంబగును. లింగము శబ్దసంబంధియే
 కేవలము నయ్యేనేని నాయికాద్యర్థములను బోధింపనందున నలంకారి
 సమన్వయం బెట్లగును ? కావున దేవతావిద్యాదిశబ్దములచేతఁ బదార్థ
 గతఁ స్త్రీత్వమే బోధింపఁబడును. అనఁగా లోకికలింగముతో నైకమ
 త్యమును బొందని చోటుగాన శాస్త్రీయలింగమైన సాంఖ్యమతప్రకారస
 త్వాది గుణముల యపచయరూప స్త్రీత్వమును “శ్లో॥ సంస్త్యాన
 ప్రసవౌలింగ మాస్థేయాన్వకృతాంతః(స్వసిద్ధాంతతః) సంస్త్యానే స్త్యాయ
 తేర్ద్ధిత్ స్త్రీ సూతేఃసప్రసవేపుమాన్॥” అను పూర్వోక్తభాష్యసిద్ధాం
 తప్రకారమున నట్టి దేవతా విద్యాదిశబ్దము వచించును. ఇట్టి విద్యా
 దిశబ్దములే యాలంకారికప్రకరణములో వచ్చినయెడ సందర్భానుసార
 ముగా లోకికలింగము సైతము భావింపఁబడి నాయికగూడ వ్యంగ్యార్థ
 మై “విద్యారాధః” ఇత్యాదిస్థలములందు విన్యలు స్త్రీయనోలే నాతనిని

మోహించి వశమందున్నవి యన్న లౌకిక స్త్రీ లింగార్థముగూడ వ్యం
గ్యంబగును. కాబట్టి తత్సమమర్చిచ్చే 17 సూత్రమును వివరించుచో
బ్రహ్మశ్రీ వేంకటరామశాస్త్రిలుగారు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక
మని యర్థము చెప్పట బ్ర|| సీతారామస్వామిశాస్త్రిలుగారు మాత్ర
ముగాక స్త్రీపురుషాదులందరును జయజయశబ్దములతో మెచ్చుకొనం
దగియున్నది. ఇకను శబ్దమునకుం జెందక లింగమర్థమునకే చెందెనేని
“అకారాంత స్త్రీలింగోవిద్యాశబ్దః” ఇత్యాదిస్థలములందు స్త్రీలింగః॥ అ
న్నది విద్యాశబ్దమున కెట్లు విశేషణమగుట యుక్తమందురేని “శ్లో॥ రా
మేతద్వ్యక్షరం నామ । మానభంగః పినాకినః । శౌర్యభంగోరావణస్య
మదభంగస్యవాలినః” అన్నచోటునం బలెవాచ్యవాచకములకు నభే
దాధ్యవసాయంబున యుక్తంబయ్యెడి. కనుకనే “పుల్లింగశబ్దఇత్యాది
వ్యవహారస్తు వాచ్యవాచకయౌరభేదాధ్యవసాయాత్” అని చంద్రిక
శాదివ్యాఖ్యానములయందు “స్త్రీమామ్” అను సూత్రమందలి శేఖర
మునొద్దఁ జాటబడుచున్నయది. లింగ మర్థమునకే సంబంధించి శబ్దము
నకుఁ జెందదు గనుకనే “అస్థ్యాదిషునపుంసకగ్రహణం శబ్దగ్రహణం
ద్రష్టవ్యమ్ । యుక్తంపునరిదం విచారయితుమ్ । నస్వనేనాసందిగ్ధే నా
ర్థగ్రహణేన భవితవ్యమ్ । నహి నపుంసకం నామశబ్దోస్తి” అని “స్వమో
ర్నపుంసకాత్” అను సూత్రమందలి మహాభాష్యమందు లింగమర్థ
నిష్ఠముగాని శబ్దనిష్ఠముగాదని డిండిమఘోషంబుతో ఘోషింపఁబడియె.
ఇట్లుండగా స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని వివరించుట గ్రంథకర్త
తప్పేమున్నది. అయ్యది యొప్పుకున్న యనంగవలయు. ఉత్తరకుమార
రప్రజ్ఞలతో “అపార్థము, అపార్థము” అని పలుమాఱు పలుకంగ నేకా
లము గడచిపోవదుసూ!! అపార్థముగాదు. ఇదిగో ఇప్పుడు సపార్థము
పార్థమన్యు శ్రీమహాత్మ్యమునకుఁ బార్థుండు లేకుండుటయెట్లు సంఘ

టిల్లు. పెండ్లికిఁ బెండ్లికొడుకు లేకుండు నన్నవారు ప్రామత్తు లనిపించు
 కొనరా? కావున నటులాడువారి మాట ప్రామాదికము, అతిసాహస
 ము, దుస్సాహసము, ముఖ్యము, ఇచ్చట నాడువారిమాట యనుటం
 జేసియు, అతిసాహసమునుటం జేసియు నీక్రిందిసంగతి స్మరణంబునకు
 వచ్చుచుండుననియు లోకములోఁ గొందఱు శాస్త్రినామధేయులు పు
 రుషదార్థలక్షణం బిసుమంతియులేకుండి వామాచారవత్కన్తులై ప్రతి
 పదర్థినీరసజ్ఞత్వమున గుణమ్ముయందుఁ దోషము లారోపించి వ్యర్థము
 గా శుష్కకలహంబునకుఁ గాల్చివచ్చుచు నిష్కళంక స్వభావంబుగల
 పత్రికారత్నములను సయితము ప్రహసనటనంబులతోఁ గన్నుప్రామి
 ముఖంబులందుఁ దలకాకృతి నిడుచుండఁగా నట్టి సజ్జ నారులయెడ లింగ
 మర్థనిష్ఠమయినచోఁ బుట్టింగమైన శాస్త్రశబ్ద మెట్లు సమన్వయించునని
 యు, నెవ్వరయిన శంకింతురేని సావధానముగా నాకణింపుడు. అట్టి
 వారియెడ “శాస్త్రమస్యాస్తీతి॥ అని సద్ధితంబైన తద్ధితంబుతో (ప్రత్య
 యము) వ్యుత్పన్నంబైన శాస్త్రశబ్దము సమన్వయింపఁగూడదు. ప్రక
 రణ సందర్భమున నట్టియెడ స్త్రీలింగశాస్త్రశబ్దము సమన్వయించినచో
 సర్వశాస్త్రమతంబునకును నవిరోధమై సామరస్యంబు గలుగుచుండు.
 శాస్త్రశబ్దము స్త్రీలింగ మెట్లుంటిరేని. “గ్రసిత, స్కభిత, స్తభితో, త
 భిత, చత్త, వికస్తా, విశస్త, శంస్త, శాస్త్ర (7-2-34) అను
 సూత్రమున “శాసిశ్య” రూపముగాక శాస్త్రశబ్దము వైదికప్రకరణం
 బున నిడాగమరహితముగా నివర్తించుననియె. (1) జగత్ప్రభోరప్రభవి
 యైవేషనః (2) “తంతస్థివాంసం నగరోఽకంతే॥ (3) “త్రియంబకం సం
 యమినందదశః॥ (4) “నిర్మాణమేవహితదాతవలంబనీయం । మాపూత
 నాత్వ ముపగాత్మి సతాతిరేధి॥ ఇత్యాది వైదికశబ్దములు లోకమునందు
 బ్రయోగింపఁబడినట్లు ఇడాగమరహితమయిన శాస్త్రశబ్దము గూడ

శ్లో॥ అంబేతిగౌరీ మహామాహ్వాయామి! షత్సఃపితుర్మాతర్యపవ
సర్వాః! కథంనులక్ష్మీ మితిచింతయతం! శాస్తారమిడే భవమోచ
నాయ॥ శ్లో॥, పాత్రస్థలితవృత్తీనాం! (పాత్ర × అస్థలిత) శాస్త్రమార్గ
ప్రవర్తినామ్! (శాస్త్ర × అమార్గ) అర్థాంగీకృతదాంషత్య! మహంసే
వేమహామహాః॥ ఇత్యాద్యష్టదీక్షితాదుల కాలభైరవస్తుతిశ్లోకప్రయోగం
బులంబట్టి లోకమున వ్యవహరింపందగు. అథవా, “ఆగమశాస్త్రమని
త్యమ్॥ అను పరిభాషంజేసి “సాగరంతర్దుకామన్య॥ అనుచోటంబలె శా
స్త్రశబ్దంబును బ్రాచీనులమతంబున లోకప్రయోగార్హమై యామో
దింపందగు. ఇట్లు ద్వీవిధంబున ఋకారాంతమైన శాస్త్రశబ్దము ప్రయో
గార్హముగాన “ఋస్నేభ్యోజీవ్॥ (4-1-5) అను సూత్రమున శ్లో॥ కు
త్రాలయోమంషనషండితస్యే । త్యేతాస్సప్రచ్ఛజలాయగంత్రీః॥ ఇత్యా
దిస్థలంబుల గంత్రీప్రభృతి శబ్దములువోలె శాస్త్రీశబ్ద మీకారాంత స్త్రీ
లింగరూపము నిర్వివాదముగా నుండందగు. పుల్లింగమైన “శాస్త్రీ”
అను శబ్దముయొక్క ప్రథమావిభక్త్యేకవచనమును, శాస్త్రశబ్దము
యొక్క స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనరూపమును నుభయంబును “శాస్త్రీ॥
అని యిట్లు దీర్ఘాంతముగా సమానాకారముతో నుండును. “నామం
బుల తుది దీర్ఘంబున కు హ్రస్వంబగు॥ [తత్స; 54] అను సూత్రమున
హ్రస్వమురాగా నుభయరూపంబులును సమానాకారములై “శాస్త్రీ”
అనియిట్లు హ్రస్వాంతత్వముతో నుండును. హ్రస్వజ్ఞానంబు గలయెడ
నీసూత్రంబుననైన హ్రస్వంబు మఱితసార్థకంబగు. ఇట్లు తెలుంగువ్యా
కరణ మనుగ్రహించుటంజేసి తక్కిన విభక్తివచనంబులమందు సయి
తము స్త్రీశాస్త్రీ పుం శాస్త్రీభేదము గానరాకుండు. ఉష్ణకష్పరంబు
లొక్కపోలికనున్నను, షరీక్షాసమయము సంభవించునపుడు తారత
మ్యము తెలియక మాననట్లు స్త్రీపుంస లక్షణభేదంబు గోచరింపక

మానదు. అట్టెనచో మీపార్థమన్యశ్రీమహాత్మనంబునకు స్త్రీలింగ
 శాస్త్రీశబ్దార్థము పనికివచ్చునా? యని యెవ్వరైన నడుగుదురేని యా
 లక్షణభేదము పెద్దలు వచింతురుగాక! అంతవఱకును వారి నమన
 శ్లోకాదులయందును నుభయవ్యక్తులకును సరిపడునట్టి శబ్దములె ప్ర
 యోగించి కృతార్థుల మగుదుము. అయ్యో! పాపము. శ్లో॥ సురలో
 కోద్యోదవాద్యే । స్త్రీయాంక్లీబే త్రివిప్టః॥ శ్లో॥ “భిస్సాస్త్రీ భక్తమం
 ధోన్నమోదనో స్త్రీసదీదివిః॥ అనిన యమరనిఘంటువునైన నెపుడేని ప్ర
 తివాదులు నోటంబెట్టినచో స్త్రీవాచకమన్నచోట నింతసందేహము
 వీరిం బాధింపకుండును. “భిస్సాస్త్రీ” “అన్నచోటునంగూడ” భిస్సా-
 అన్నము. స్త్రీ-ఆడుది, “అనియే వీరి తాత్పర్యము చేసికొందురేని యి
 కను బరప్రయత్నము నిష్ఫలము. ఏమీ!” యీవిమర్శన మహాజ్ఞా
 నము. ఈప్రేలప్రిండికి నింత సంతర్పణకోలాహలమా? చాలు! చాలు!
 ప్రకృతంబునఁ బూర్వోక్తమహాభాష్యశేఖరాది గ్రంథంబుల ప్రామా
 ణ్యమున లింగమర్థనిష్ఠముగాని శబ్దనిష్ఠముగాదు గాన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి
 వేంకటరామశాస్త్రులుగారు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని వివరిం
 చిన సరణి సర్వవిధములను సర్వోత్కృష్టమై సమరరంగంబున సమ్మ
 తంబగు పార్థనిష్ఠత్వంబునోలే సార్థకమై పరమతేజంబునఁ బరిధ
 విల్లుంగావుత! మఱియు, నీసమాధానము ప్రతివాదుల మతమునకుఁ
 దప్పో యొప్పో యీపత్రికాధిపతిగారి పేర నేమన్నివాయుదురో! యొ
 కటి రెండుపక్షంబుల కాలము నీక్షించి తక్కిన యంశములకుఁ దిరిగి
 సమాధానము వ్రాసితీరుదుముగాక!

[నశేషము]

ద్వితీయ ప్రత్యభియోగము.

—;—

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రిరచిత బాలవ్యాకరణ
గుప్తార్థప్రకాశికాశరపార్థమన్యు శ్రీమహాత్మవశేషము.

(చిరకాలమునుండి దాసరిపదముగాఁ బాడుచున్న క్లిష్టతమద్వం
ద్వార్థము విడనాడి తత్సమ ప [39] సూత్రమున గ్రంథకర్తవ్రాసిన
కర్మధారయార్థసారాంశము నెఱుంగఁజాలక బ్రహ్మశ్రీ॥ వర్ణుల చినసీతా
రామస్వామి శాస్త్రిలుగారు గ్రంథములు సుబంధములుకాక మునుపే
రాక్షస సం॥ ర భద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రతికలో దోషో
ద్ఘాటన సేసి ప్రబంధమగుటయే కాక గతించిన యాంధ్రపరిషత్తుపండితుల
యొద్దఁ బల్మాటీసూత్రార్థము దూషించినట్లు తెలిసినందునను, అందున
దృశ్యాదృశ్యజ్ఞానులు నిజముగా గ్రంథకర్త ద్వంద్వార్థము తెలియం
జాలకయే పొరపడియుండవచ్చునని శాస్త్రిలవారి మనోరథమునకనుకూ
లముగా సంశయించుచున్నందునను, మామిత్రులు సూత్రమందలి
ద్వంద్వార్థకేశమును గర్మధారయార్థసారభ్యమును విశదపఱుపుమని
కోరుచున్నందునను, నయ్యది ప్రకటింపఁబడుచున్నయది.)

శ్లో॥ వజ్రుల న్వయభూతాంధ్రగవ్యం చద్దామ్యధర్మధీః

సీతారామస్వామి శాస్త్రినమ్యతే సవ్యపాణినా॥

ఈవఱలోస్త్రీలింగములవిషయమై వ్రాయఁబడిన బాల. వ్యా
తత్స: ప.(57) సూత్రముకింది స్త్రీవాచకశబ్దముగుఱించి తగుశాస్త్రీ
యయుక్తులతో సమాధానమిఁబడినది (ఫిబ్రవరి 2 తేది-16సం॥.)
జేశమాతలో కాన న పుంసకలింగములగుఱి తచింపఁబడిన యీసూ
త్రముయొక్క (తత్స-39) వ్యాఖ్యసారాంశమును లింగసందర్భముననే

వివరించిబోధించుటయు న్యాయంబైనందున నీయుపన్యాసమందే “స్త్రీవాచకంబు”నకును సమాధానం బంతర్భూతముగాఁగ నట్టికథాక్రమంబునకును నవతారిం చుచున్నారము.

ప్రతివాదుల పూర్వపక్షము.

“అమహన్న పుంసకముల కదంతములకు మువర్ణకంబగు” నను (తత్సమకి9) సూత్రమునకు హాస్వాకారమంతమందుగల యమహత్తులైన నపుంసకలింగశబ్దములకు మువర్ణకంబు వచ్చునని యీగుప్తార్థప్రకాశికలో నర్థము వ్రాయఁబడియున్నది. అట్లయినచో స్త్రీలింగమగు వృక్షశబ్దమునకు మూలములో నుదాహరింపఁబడిన “వృక్షమనురూప మెట్లుసిద్ధించును? మఱియు, దైవతము వృషభము, మొదలగు ననేకశబ్దములగతి యేమగునో తెలియకున్నది.

ప్రత్యుత్తరము.

ప్రతివాదులు “వృక్ష”మిత్యాదిరూపము కుదురక దోషమువచ్చునని యుద్ఘాటించుచు ముసుంగులో మెసంగినట్లు చెప్పదురుగాని “యదమిత్య” మ్మని యీసూత్రమునకు నిట్లు వివరింపవలెనని కంఠోక్తిగా ఖండించి స్వాభిప్రాయమును స్పష్టపఱుపరైరని మేనూలోచించుచుండఁగా, నట్టితఱి మ॥ శ్రీ మైనముపాటి హనుమంతరావుగారికిఁ దమసందేహమును నివారించుకొనుటకై ప్రశ్న సేయ బ్ర॥ శ్రీ॥ వ॥ చిన సీతారామ స్వామిశాస్త్రులవా రీక్రిందివిధంబున నీసూత్రమునకు (తత్సమకి9) నర్థము వ్రాసిరని హనుమంతరావుగారు కాకతాళీయముగా నేతెంచి మాకు దానినందఁజేసిరి. సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారి సూత్రార్థవివరణము “అదంతములగు నమహత్తులకును నపుంసకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగుననియర్థము. అమహత్వనపుంసకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కరలేదు” అని ఈవిధముగా వ్రాయఁబడినది. అనఁగా “హాస్వా

కారాంతములగు నపుంసకలింగశబ్దములకు మువర్ణకమగును.” అని యిట్లు సముచ్చయార్థమున రెండువాక్యములుగాఁ బై సూత్రమును వివరింపవలసినదని వీరిముఖ్యాభిప్రాయ మైనట్టులు స్పష్టపడుచుండెడిది 18—2—16 సం॥రం తేదిని (అన గా రాక్షససం॥ ర మాఘ శుకర శు॥ న) హనుమంతరావుగారు పృచ్ఛనేసి యుత్తరమువ్రాయఁగా బ్ర॥ శీ॥ వ॥ చినసీతారానుశాస్త్రులుగా రీయమావాస్యనాఁడు ప్రత్యుత్తరమువ్రాసిరి. కృష్ణపక్షమంతయు నెక్కుడా లోచించి కాలమాపనతో వ్రాసిన వీరివ్రాతదృష్టి నాలోచింపఁగాఁ గృష్ణపక్షప్రతిభ నే వెల్లడించుచున్నదియని చదువరులే తెలిసికొందురు. పైఁగా “సన్నియోగశిష్టములు కానక్కరలేద”ని సంస్కృతపదము పెద్దబ్రహ్మండముగా నుపయోగించినారు. ఈపదమిట్టిసందర్భమున సార్థకమో? లేక ప్రయోక్తలకు మీఁదుమిక్కిలి మఱంతయనర్థకమో? యన్నయంశము తర్వాత విచారితము. కాని ప్రకృతమున నిట్టిసమాసము సంస్కృతవ్యాకరణాధీనముగాన దీనికిష్టాక్షిప్తస్వభావములును దీనియావశ్యకత్వానావశ్యకత్వంబులును గొంచెము పరికించి చూతముగాక! అమహాత్ములకును నపుంసకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగునని యర్థమువివరించిన శాస్త్రులవారి వచనశైలిచూడఁగా సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వము చెప్పవలసినదని విశదమగుచున్నది.

(1) ప్రథమపక్షమున. సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వసమాసము సాధించుట వైయాకరణనుతిమునఁ గుండేటిశిరమున శృంగమును మొలిపించుటగాని జేటొకటిగాదు “గౌణ్యసంభవాత్ ॥ (అ 2 పా 3 సూ 3) అనుసూత్రమును వివరించుకతి “నహ్యం శసోత్సత్తిస్సభావయితుంశక్యాశ్రీమత్కాభిప్రాయానుసారిషు జీవత్సు”॥ అని శంకరభాష్యమునఁ బలికినట్లే, వైయాకరణము జీవించియుండఁగా సముచ్చయార్థమున

మన ద్వంద్వము జతపడుట సామాన్యముగా సులభంబుగాదు. “ఋరస్సర
నిరపేక్షస్యానేకస్య ఏకస్మిన్నన్వయస్సముచ్చయః॥ అని సిద్ధాంతకొముది
యందు సముచ్చయపదార్థమును వివరించి గ్రంథకర్త సమాసములే
దని నిషేధించె. “ఋరస్సరనిరపేక్షస్యేతి” అని ప్రతీకమందుకొని “తత్త్వం
చైకస్యక్రియాన్వయోత్తర మఋరస్యాన్వత్త్యైత దన్వయాత్” శబ్దేందు
శేఖరమందఁ గారణంబు స్పష్టపఱుపఁబడినది. సమాసఘటకంబులైన
పదార్థము లన్యోన్యమును సంబంధింపక ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాఁ గిగు
తో స్వతంత్రములై యన్వయించుచుం గాన నట్టి పదార్థములకు సమాస
ముగలుగ నేరదని కారణంబు పైవ్యాఖ్యానమందు విశదపఱుపఁబడినది.
ఇట్టి యర్థమే “యదావరస్సరనిరపేక్షాః పదార్థాః క్రియాయాం
సముచ్చయంతేతదాసముచ్చయశ్చార్థో యథాగామశ్చ పురుషమిత్యా
దౌవాక్యే ఋరస్సగానుపేక్షాగవాదయో నయనక్రియయా సంబంధ్యం
తే” అని “చార్థేద్వంద్వః” అను సూత్రమున భాష్యమునొద్దఁ గైయటు
నిచే వివరింపఁబడి సమాసము నిషేధింపఁబడియె. మువర్ణకమును బొం
దుటలో నమహదర్థముల యపేక్ష నపుంస కార్థములకును, నపుంస కార్థ
ముల యపేక్ష యమహదర్థములకును నెంతమాత్రమును లేనందున
నే కార్థిభావరూప సామన్యము లేమింజేసి ప్రకృతసూత్రమున ద్వం
ద్వంబు దులభంబు ఋరస్సర సాహిత్యములేక యమహత్తులును
నపుంస కార్థములును దీర్ఘంబునకుఁ దీర్ఘంబును బ్రసాదంబునకుఁ బ్రసా
దంబునునై వేర్వేరుగానునికి లోకానుభవంబై యుండుఁగా నట్టి పదార్థ
ములకు ద్వంద్వబెల్లు సంఘటిల్లెడు ఇట్టి శాస్త్రీయూహమాలోచించియే
“షడ్దశానీన్వతంత్రః” అని నిర్భయముగాఁ బ్రకటించుకొన్న శిష్యుకృష్ణ
తిళ్ళ శాస్త్రులుగారు మున్ను శ్లో “అదంతానామ హతాంక్తీ బానాంచ
మువర్ణకః” అని ద్వంద్వంబునరింపక వ్యకారిక రచింపుచుకొనియె, లోకగ

బులోఁ గూడ నెక్కడనైనను నపుంసకలింగములకు ద్వంద్వంబు సంఘ
టిల్లునా? అమహత్తులలో స్త్రీలింగములున్నందున నమహత్తులకును సర
భ్యంతముగా ద్వంద్వము గూర్చగలమని యెవ్వరైనను శాస్త్రులవారు
మత్రాంగంబులు సల్పినను, వారు జరిగక యట్టి యమహత్తులతో
నపుంసకలింగములకు నెట్లు ద్వంద్వంబు దొరకొల్పసాహసింతురు? పోనిం
డు. అట్టి లోకాతీతప్రజ్ఞగల స్వాములున్నయెడల నపుంసకలింగము
లకుం గూడ ద్వంద్వంబు దాకొల్పు సూత్రంబులున్నవి యింకనుముందు
మువ్వుకంబు లంటింపనిండు. అట్టివారి పౌరుషంబు లెట్లుసాగి సఫలం
బగునో చూచెదముగాక! ప్రకృతమ్మునందు సముచ్చయార్థమున సామ
ర్థ్యంబులేమింజేసి ద్వంద్వసమాసము సమకూరిదని సిద్ధాంతకౌముది
యందే ప్రదర్శింపఁబడియెంగాన నట్టి గ్రంథగంధంబు నాఘాణింపని
దోషజ్ఞులకు నయ్యదిస్పష్టార్థమిం దుదాహరించి వివరించెద. ద్వంద్వ
సమాసప్రకరణము;—”తత్రేశ్వరం గురుంచ భజన్వేతిసముచ్చయేః
భిక్షామటగాం చానయేత్యన్వాచయేచ నసమాసః; అసామర్థ్యాత్”
ఈవాక్యమున “ఈశ్వరంభజస్వ; గురుంభజస్వ” అని ప్రత్యేకప్రత్యేక
ముగా నీశ్వగుండును; గురుండును భజనక్రియతో సంబంధించుచుండ
రెండువాక్యములు ఫలితార్థములై యీశ్వరునకును గురుపదార్థమునకు
కును నెంతమాత్రమును సంబంధములేనందున నిచ్చట సముచ్చయార్థ
ముగాన ద్వంద్వమురాదని నిషేధింపఁబడియె. అనఁగా నీశ్వరునకును
గురువునకును నొకరిసంబంధమొకరికి లేకుండ నొక్కొక్కరినే వేర్వే
రుగా భజించుట తోచుచుండి యాపదార్థములకు నితరేతరయోగంబు
లేనందున సామర్థ్యములేమింజేసి యిచ్చట నితరేతరయోగద్వంద్వమునకు
బ్రసక్తిలేదని గ్రంథకతాత్పర్యము. కాబట్టి యిచ్చట “ఈశ్వరగు
రుభజస్వ” అని చెప్పినచో నెట్లుద్వంద్వము శాస్త్రీయమో! యట్లు

ప్రకృతమ్మునను నొకదానియపేక్ష నింకొకదానికి లేకుండ మువ్వకముం
బొండజాలిన యమహత్తునకును నపుంసకమునకును నిత రేతరయోగ
ద్వంద్వ మశాస్త్రీయమని స్పష్టపడుచున్నది.

శ్లో॥ “చాన్వాచయ సమాహారే త రేతరసముచ్చయే” అనిన
యమరనిఘంటువు చెప్పినచాన్వాచములలో “చాన్వేద్వంద్వః” అన్నసూత్ర
మునఁ బతంజలిచే నిత రేతర యోగసంహారములయందే సామగ్ధ్యము
గలదని ద్వంద్వము చెప్పబడినది. ఈయమరనిఘంటువును వివరించుత
టిని లింగభట్టియమనందాను నిత రేతరయోగార్థమునకు నీక్రిందివిధమున
నుదాహరణమియ్యబడినది:—“ఇత రేతర యోగమనఁగా పరస్పరసాపే
క్షములేనయవయవార్థములకు, ఒకక్రియతో సంబంధమాగులుగుట;
ఎటువలెనంటే:—దేవదత్తయజ్ఞదత్తార్థ్య మిదంకార్యం అని ఇక్కడ
దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు కూడుకొని కార్యముచేయవలెనుగనుక, అవయ
వార్థములు పరస్పరసాపేక్షములు” —అనియున్నది. పైయుదాహరణ
ములో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు కార్యనిర్వహణమున మిళితులేనట్లులు
స్పష్టపడుచున్నది. అట్లు ప్రకృతమున మువ్వకప్రాప్తియందు నమహ
త్తులకును, నపుంసకలింగములకును పరస్పరసాపేక్షత యవసరములేదు
గదా! కావున “ఎవరికినారే యనునాతీరే” అనిన గ్రామ్యలోకోక్తి
రీతిని నున్నయమహత్తులకును, నపుంసకములకును నిత రేతరయోగం
బెట్లు శాస్త్రీయమయ్యెడు? ఇట్టి యిత రేతరయోగద్వంద్వము నామ
మాత్రమున మఘరముగాఁ గనఁబడి యంతస్సారము పరికింపఁగా ఘృత
కోశాతకిని స్మరింపించుచుండు. ఇట్టి ద్వంద్వంబొక్కటియే నామమాత్రన
మధురంబుయియుండిన దననే? ఇంకను నామమాత్రసమాధుర్యతైన
ప్రతిద్వంద్వము తమ మాత్రరంగిక కటుభావమును బ్రకటించుకొనుచు
వృథాద్వంద్వయద్ధమునకు డీకొని తలమెత్తి మానులను సైతము తల

పడినవారై తుట్టతుదకు నామాని పాదములం దమతలకడినఫలం బందిన
వారు లోకములో నెందఱుండలేదు? ఉండనిండు. అనవసరంబైనట్టి యట్టి
ప్రతిద్యంధుల ద్యంధ్వయుద్ధమిహ్నము పోనిండు. ప్రకృతంబున నవసరం
బైనయీ యమహన్న పుంసకద్యంధ్వయుద్ధమెంత పోరుపముగలదో !
చూచుటకురండు. నిజంబుగా నమహన్న పుంసకనూత్రమున నిత రేత
యోగద్యంధ్వమే చెప్పకొన్నచో, “ఇత రేతరయోగేష్ట క్షత్వస్యగ్రోధ
శ్చేత్యక్తే గమ్యతే ఏతత్, స్థితోపిస్యగ్రోధసహాయో న్యగ్రోధో
పిష్టక్షసహాయఇతి” అనిన చార్థేద్యంధ్వ (2—1—29) సూత్రస్థభా
ష్యమువలన “స్థితస్యగ్రోధా” ఇత్యాదిలక్ష్యములయందుఁ బిష్టస్యగ్రో
ధములు క్రియాసంబంధములోఁ బరస్పరసహాయములుగా నున్నట్లుతోఁ
చినరీతిని నమహన్న పుంసకములును నవినాభావముగా నున్నట్లుతోఁచి
యత్త తినే మువర్ణకమునొందును. అపుడు “(1) పాణిః దము (2) కుశ కా
శము (3) కురుకుక్షేత్రము (4) మాధురాపాటలిపుత్రము:—ఇత్యాది
స్థలములయందే యమహన్న పుంసకములు ప్రకరణవశమునఁ బరస్పర
సాపేక్షములై యేకక్రియతో సంబంధించుచుండఁ దద్వాచకములకు
మువర్ణకముగలిగి సూత్రస్యార్థత లేకపోవుంగాన(1) పదము (2) కాశము
(3) కురుక్షేత్రము (4) పాటలిపుత్రము ఇత్యాది ప్రత్యేకస్థలములయం
దు మువర్ణకము సిద్ధింపక పోవును. (1) రామలక్ష్మణులు వనమున కేగిరి
ఈద్వంద్వమున రాముండును, లక్ష్మణుండును, నొండొరులవిడనాడకయే
వనమునకు నేగినట్లు తోచుచు. (2) పార్వతీపరమేశ్వరులకు నమస్కా
రము—ఇట నన్యోన్యమును విడనాడకయుండిన పార్వతికిని బరమేశ్వరు
నకును నమస్కారము చేసినట్లు గోచరించును (3) అగ్నిహోముల
కీహోమద్రవ్యమునిచ్చెద—ఇక్కడ నవినాభావముగానున్న యగ్నిని
హోమునిని వైశిష్ట్యమందు దేవతగాభావించి యిద్దఱకును నేకాహుతియే

యిచ్చినట్లు స్ఫురించుంగాని వేర్వేరుదేతతలుగా భావించి ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నాహుతులిచ్చినట్లు గోచరింపదు. ఇట్టి శాస్త్రీయతాత్పర్యమే శబ్దేందు శేఖరమందఁగి వికమున నుద్ఘోషింపఁబడినది “ద్వంద్వః ప్రథమాంతానామేవ, నవరినిష్ఠిగవిభక్త్యంతానామ్. చైత్రేణమైత్రేణచ కృతిమితి వాక్యేఽవయవకర్తృత్వద్వైపప్రతీతేః | చైత్రమైత్రాభ్యాంకృతమితిసమాసే సముదాయకర్తృత్వద్వైపప్రతీతేః | తస్యవాక్యస్యసమాససమానార్థకత్వాభావేన తస్యతద్వాక్యత్వాభావాత్, అతఏవ యదగ్నేయేచప్రజాపతయే చేత్యాదౌవ్యస్తే ప్రత్యేకందేవతాత్వప్రతీతః అగ్నిః షోమాభ్యామిత్యాదౌ సముదాయేదేవ తాత్వప్రతీతిరితి వ్యవస్థాసిద్ధ్యతి, తస్యాపితద్వాక్యత్వేతు సమాసస్థితత్రాపసముదాయే దేవతాత్వప్రతీతిరేవస్యాత్ ||—అర్థము—ద్వంద్వముయొక్క యర్థమును దానివిగ్రహవాక్యముయొక్క యర్థమును సమానములు కానేరవు. “చైత్రమైత్రులచేతఁ గార్యం బొనరింపఁబడియె” నన్న సమాసస్థలమున చైత్రమైత్రులిద్దఱును నేకీభవించి పనిచేసినట్లు తోచుచుండును. “చైత్రునిచేమైత్రునిచేతను గార్యముఁ గలిగింపఁబడియె” నన్న వాక్యస్థలమున నట్టివిశేషము స్ఫురింపక ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాఁ గార్యకర్తృత్వము తలంపఁబడును. అట్లే అగ్నికొఱకును బ్రజాపతికొఱకును నాహుతి నిచ్చెదనన్న వాక్యమున నగ్నియుఁ బ్రజాపతియు వేర్వేరుగా దేవతలయి ప్రత్యేకప్రత్యేకమాహుతులు గొన్నట్లు తోచును. అగ్నిః షోములకొఱకు నాహుతినిచ్చెదనన్నచో, అగ్నిః షోములపై శిష్ట్యమందు దేవతాత్వము ప్రతీతి విషయమై యొక్కటియే యాహుతి యిచ్చినరీతిని గోచరించును. అని మైవాక్యములకు ఫలితార్థము. కావునఁ బ్రకృతసూత్రమున ద్వంద్వము సేసినచో నేకార్థీభావరూపసామ్యవశమున నమహన్న పుంసకపదార్థము లన్యోన్యమును గ్రియాన్వయములో విడరాడనట్లు తోచి “హస్త

పదము” ఇత్యాదులందులనే మువర్ణకముగలుగు. అథవా, “నటునిహస్తమును బదమును నృత్యమున మనోజ్ఞముగాఁ బ్రవర్తిల్లె ? ఇత్యాది లక్ష్యములయందు నమహన్న పుంసకములు, ఏకక్రియలోఁ బరస్పరసాహిత్యముననున్న చోటులందునే మువర్ణకముగలిగి “పదము” ఇత్యాదిప్రత్యేకశబ్దమునంగూ మువర్ణకము రాకపోవును. ((1) (2) “ఇతరేతరయోగే స్లక్ష్యస్యగ్రోధశ్చేత్పుక్తే” అన్న భాష్యమునఁ జకారద్వయ సమనుకారద్వయమున్న నసాహిత్యము తోఁచును.)

(2) రెండవపాదమున ద్వంద్వాభిమానులు “యేనవిధిస్తదంతస్య” [1—1—72] అనుసూత్రమందలి “యేనవిధిస్తదంతస్యేతి చేత్ గ్రహణోపాధినాంతదంతో పాధిపసంగః” అనినవార్తికమందు విశేషణార్థకమైన యుపాధిశబ్దము భావప్రధానముచేసి విశేషణత్వమర్థముచెప్పినట్లును, “సప్తమ్యధికరణేచ” (2—3—30) అన్నసూత్రమందలి “కారకాహణాంచకారకత్వే” అనువార్తికమందుఁ గారకశబ్దము భావప్రధాననిర్దేశమని కారకత్వ మర్థము చెప్పినట్లును. “యస్మాదధికంయస్యచేశ్వరవచనం తత్రసప్తమీ” (2—3—9) అను పాణినిసూత్రమును వివరించుతఱిని “యస్యచేశ్వర్య మిశ్వర్యతా ఈశ్వరభావ స్తస్మాత్కర్మప్రవచనీయ యుక్తాదితి” అని భాష్యమందు నీశ్వరశబ్దము భావప్రధానముసేసి యీశ్వరత్వవచనముగా నర్థాంతరముచెప్పినట్లును, “తే॥ గీ॥ పరఃగుఃగతినాద్రి జడలుతజ్వరతకమత... (వసు 1—28) “సీ” ఘనసీ ధురక్తలోచనయుక్తిఁ గడనుండుమాతంగతతి నంటుమలినమెల్ల” (వసు 1—16) ఈపద్యముల యందుఁ గ్రమముగా జడశబ్దము భావప్రధానమని జడత్వమర్థాంతరమునందు జెప్పినట్లును, మత్స్వర్ధీయప్రకరణము వినచ ప్రత్యయూతమైన మలినశబ్దమునకు మాలిన్యమర్థముసేసినట్లును, ప్రకృతసూత్రమందలి యమహన్న పుంసకశబ్దములు భావప్రధానము.

ములనియెంచి యమ హత్త్వనపుంసకత్వవాచకములకంటె మువర్ణకము
 వచ్చుననియర్థము చెప్పదుముగాన నిపుడుమాయిత రేతరద్వంద్వ మేల
 కుదురదనిశంకింతురేని వినుండు. [తత్సమ ప: 57 సూత్రములో స్త్రీలిం
 గముల ప్రథమైకవచనమునకని జాతవినక్షచే బహువచనముండినరీతి
 నీసూత్రమందును భౌవప్రధానమైనయమహన్న పుంసకశబ్దమును బ
 హువచనముగా నున్నయది శబ్దార్థములకునభేదసం బంధముగాన 57
 సూత్రమున స్థానందర్భమునకై స్త్రీలింగములనఁగా స్త్రీవాచకములని
 శబ్దపరముగా నర్థముచెప్పినట్లే, యమహత్త్వనపుంసకత్వవాచకము లని
 నయర్థము నెప్పఁబడియెనని యెఱుంగునది] అట్లైనచో ధనము వన
 ము ఇ త్యాది లక్ష్యములయందు నమ హత్త్వనపుంసకత్వ
 ములు పరస్పరమును విడనాడక యున్నందునఁ బ్రకృతకర్మధారయార్థ
 మున కభేదమైనద్వంద్వార్థముకుదిరినను. వాదములోఁ బ్రతిపక్షచారు
 లకు నీడనివాసముగలిగించు “స్వత్వము” కుదురుట యెట్లు? వారివిద్యా
 కృషికి ముఖ్యమై యిహమునకుఁ బనికివచ్చు “వృషభము” కుదురుట
 యెట్లు? ఇంతియకాక, “దైవాధీనం జగత్సర్వం మూత్రాధీనంతు దైవ
 తమ్” అనుకీర్తిని దమసజ్జన హేలనామూత్రమున కధీనమయి తెనుంగుజ
 గమును మునింగిపోనీక పట్టుకొని పరమునకుఁ బనికివచ్చు “దైవతము”
 కుదురుటయెట్లుతటస్థపడును? కాఁబట్టిప్రతివాదులకుఁ గేవలమునుద్రవ్య
 ప్రధానమయినద్వంద్వముకుదురునట్టిసూత్రమక్కఱకువచ్చుగాని వట్టిభా
 వమేప్రధానమైన ద్వంద్వమూలోచించినచో ఫలంబెంతమాత్రమునులేదు

3 ఇంకను దృఢీయపక్షమునఁ బ్రతిభటులు-“నచైకక్రియాయిత్య
 రూపం సాహిత్యమస్తీ వాచ్యం క్రియాభేదేషి ధవఖదిరౌపశ్యచింధీత్యా
 దౌ ద్వంద్వదశకనాత్ సాహిత్యస్యా ననుభవాచ్చ అతఏవ రాజపు
 రోహితౌస్వారాజ్య కామాయ జేయా తామిత్యత్రలక్షణా భావాత్ ద్వంద్వ

ఆశ్రీయతే । తస్మాత్సాహిత్యంనాథః । కింతువాస్తవభేదోఽనుత్రతత ద్వంద్వః” అనియుక్తావళీశబ్దఖండయందు ద్వంద్వఘటక పదార్థములకు వాస్తవభేదమే యుండినంజాలుంగాని క్రిమాన్వయముతో బరస్పరసాపేక్షత యనవసరమని చెప్పినందునను (1) “శ్లో॥ సమైక శేషద్వంద్వే ఘాతేచిత్సామర్థ్యలక్షణమ్ । ప్రత్యాశ్రయమనస్థానం క్రిమాణాం ప్రతిజానతే ॥ వృషలైనఁ ప్రవేష్టవ్యమిత్యేతస్మిన్న్య హేయథా । ప్రత్యేకం సంహతానాంచ । ప్రవేశః ప్రతిషిధ్యతే” అని వాక్యపదీయమందు లక్ష్యానుసారమున ద్వంద్వైకశేషాదులయందుఁ బ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తియు, సముదాయవాక్యపరిసమాప్తియు, ఒక్కచోటనే యుభయమును నంగీకరింపవచ్చునన్నవచనమున “లోకములో శూద్రులులోనికిరాఁ గూడ” దనిననిషేధవాక్యమందు శూద్రుఁ డొక్కొక్కండును, అనేకులునులోనికి రాఁగూడ” దని ప్రత్యేకసముదాయవాక్యపరిసమాప్తులుభయమును నర్థమయినట్లు “శ్లో॥ వ్యవాయలక్షణార్థత్వా దట్కు ప్వాజాదిభిస్తథా । ప్రత్యేకంవా సమస్తైర్వా । ణత్వంనప్రతిషిధ్యతే । అనియట్కుప్వాజితిసూత్రమునణత్వమువోలె, “ను మ్వి స జ న్ నీయ శర్వసామేఽపి” (8—3—58) అనుసూత్రమున నుమాదులతో నొక్కొక్కటితోడను, అనేకములతోడను గూడ నెడమున్న తతీనిషత్వము చ్చుచుండఁగా “నుమైవవ్యవాయే । విసజన్ నీ యేనైవవ్యవాయే । శరైవ వ్యవాయేఽపి । కింవక్తవ్యమేతత్ । నహి కథమరుచ్యమానంగంస్యతే । ప్రత్యేకంవాక్యపరిసమాప్తిః దృష్టేతి” అనిపైసూత్రమందలి భాష్యము నందు సూత్రస్థద్వంద్వమునఁ బ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి యంగీకరించినందునను(2) బ్రకృతసూత్రమున ననుల్లేలక్ష్యానుసారమునఁబ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి యంగీకరించినయమహత్తులకంటె” మునర్ణకమగును; నపునకముల కంటెమునర్ణకమగు”ననియోగవిభాగార్థము (సూత్రద్వయము) చెప్ప

దుమందు రేని లక్ష్యముగుది రెడిగత్యంతరము లేమిం జేసి యట్లై యిత రేతర
యోగ్యాము వెడల ద్రోతురుగాక! ఇట్లు ద్వంద్వవాదుల మతమందు లక్ష్యము
కుమరనందున నేకార్థీ భావరూప సామర్థ్య త్యాగమును (1) నేకవాక్యసా
ధ్యార్థమును వాక్యద్వయము చేత సాధించుట జేసి వాక్యద్వయాపత్తిరూ
పగౌరవమును [2] స్పష్టమగు.

[4] చతుర్థపక్షమున నట్లొప్పుకొనినను, ద్వంద్వవాదులకు
“భక్షి తేఽపిలశు నే” అనున్యాయమున నింకను ద్వంద్వసంఘటన దుర్ఘ
టము. లోకములో సామాన్య శేషవాచకములకు ద్వంద్వము రా నేరదు.
[1] ద్రవ్యఘటములు—ఘటము ద్రవ్యములలో నంతర్భూతముగాన ద్ర
వ్యశబ్దము సామాన్యవాచకము, ఘటశబ్దము విశేషవాచకము. కాన నిట్టి
ద్వంద్వ ముండ నేరదు. (2) వృక్షరసాలములు వృక్షము సామాన్యవా
చకము, రసాలము విశేషవాచకము. ఇట్లు బైని జెప్పిన ముక్తావశ్యాది
గ్రంథప్రకారమున వాస్తవభేదము లేనందున బై ద్వంద్వము రా నేరదు.
అట్లే యిచ్చట బ్రసిద్ధముగా, ధనమ్ ననమ్, దారు, ఇత్యాదులే నపు
సకములగుగాన నిట్టి జడములు, అమహత్తులలో నంతర్భూతములైనం
దున నమహన్న పుంసకశబ్దములు సామాన్యవిశేషవాచకములై ద్వం
ద్వము గగనకుసుమాయమానమగు. ఒకవేళ “యది సామాన్యవిశేష
వాచినో | ద్వంద్వోనభవతీత్యుచ్యతే | శూద్రాభీరమ్ | తృణోపపమితి
నసీభ్యతి | వైషదోషః | ఇవతావచ్ఛూద్రాభీరమితి ఆభీరాజాత్యంత
రాణి | గోబలీవర్దమితి | గావశ్చ త్కాలితపుంస్కా వాహాయచ, విక్ర
యాయచ, స్త్రియసీవావశిష్యంతే” అను త్యదాసేనిరర్థే=త్యమితి
సూత్ర (1—2—72) స్థభాష్యమున “గోబలీవర్ద” మన్నచోట గోర్వ
జాతిలో బలీవర్దములు [వృషభములు] తర్భూతములైనందున గోశబ్ద
ము సామాన్యవాచకము బలీవర్దశబ్దము విశేషవాచకమైనను ఏట గోశబ్ద

ము ననాపులే గ్రహింపఁబడి స్త్రీపుంసత్వభేదమున ద్వంద్వమెటులు సమ్మతిం
పఁబడియెనో యట్లే ప్రకృతమునను నమహాచ్ఛబ్దమునఁ బుంసత్వములగు
వృషభాదిశబ్దములు స్వీకరింపఁబడి పున్న పుంసక భేదమునంగీకరించి ద్వంద్వ
ముచెప్పఁ బడునని ప్రతిభలులందు రేనివినుండు. ప్రతివాఁడును గోబలీవర్దా
దులువోలె ద్వంద్వముకు దిరిగదనుకొని దూరదృష్టి లేక ప్రాకృతలోక ప్రశం
సయెడనో రెత్తి యెఱుంగని మాని పుంగవులకు సైతము శృంగభంగముగా
వింతుమనియుత్సహించుట దే కాని యందలియర్థమాలోచించుకొన్నచో
ననర్థమే సంభవిల్లును. ఈ సమాసమున స్త్రీపుంసత్వభేదము నెంచి ద్వం
ద్వము సిద్ధమైనను బలీవర్దములు [వృషభములు, గోజాతిలోనివేయైన
ట్లిచటనపుంసకములుగూడ నమహాత్ములలోనివేయగును. అందున నమ
హాత్ములై, నపుంసకములైన ధనవనాదిశబ్దములకే మువర్ణకముపచ్చుగా
ని తమ “దేవతము” సిద్ధింపకపోవును. కానఁ దమయూయమహాన్న
పుంసకద్వంద్వము గోబలీవర్దాదులద్వంద్వము వంటిది యనుకొని యీ
పద్ధతింబడుటయు వెనుకటిపద్ధతింబడుటకంటెను సన్న్యాయ్యంబగును. మేమిట
నపుంసకశబ్దమునమహాన్న పుంసకములుగ్రహింతుమనుటకువీలుపడదు,
నపుంసకశబ్దమునఁ బ్రసిముద్ధలైన ధనవనాదిజడములే విషయమగుంగాని
మిక్కిలి క్వాచిత్కములై యత్ర సిద్ధములైన మహాన్న పుంసకములు ఝషితి
స్ఫూర్తి విషయంబులుగావు. కనుక నే స్థానికత్సూత్రభాష్యస్థమైన “సామా
న్యాతిదేశేవిశేషానతిదేశః॥ [101] అనుబరిభాషను వివరించుతఱిని బరి
భాషేందు శేఖరమున సామాన్యో, ప్థితి కాలేనియమేన విశేషోపస్థితిజ
నక సామగ్ర్యభావోఽస్యాబీజః, తేనానద్యతనభూతరూపే విశేషే
విహితయోస్తయో [లజ్జలితో] ర్నాఽతిదేశః, అని “ఆశంసాయాం
భూతవచ్చే” [3-3-132] ఇతిసూత్రమునందలి భూతశబ్దమున ననద్య
తనభూతపరోక్షానద్యతనభూత కాలవిశేషములు గ్రహింపఁబడవని

వక్కాణింపఁబడియె. అట్లే యిట మహాన్నపుంసకములు గ్రహింపఁ
బడజాలవు. ఇంతియకాక యమహాన్నపుంసక సూత్రమందలి యమ
హత్తుల సాహచర్యమునఁజేసి నపుంసకములుగూడ సమహత్వధర్మ
మున సదృశములైనవే గ్రహింపఁబడెను గాని సదృశములుగాని య
ప్రసిద్ధిక్వాచిత్కమహాన్నపుంసకము లెట్లు గ్రహింపఁబడును కనుకనే
“సహచరణంచ సదృశయోరేవేతిసహచరితశ్చైః సామ్యశ్యవానుచ్యతే |
రామలక్ష్మణావిత్యాదాఃపి సాదృశ్యమే వనియామకమ్ | సదృశయోరే
వసహవినితౌ తయోరేనసహప్రయోగత్యుత్పన్నాచ్చ అనిసహచరితా
సహచరితయోరితిఃపరిభాష [103]యొద్దఁబరిభాషేందు శేఖరమందును,
“ద్విప్రీతృతురితికృత్వోఽథే (8—3—43) అనుసూత్రమందలిశబ్దరత్న
మందును, “అస్యగోస్సహయేనార్థ ఇతిగోరేవాసీయతే న శ్వోనగర్దభ
ఇతి” అని కర్మప్రవచనీయయుక్తేద్వితీయేతి సూత్రస్థభాష్యమునందును,
ద్వంద్వఘటితఃసాధ్యములు సదృశము లే లోకప్రసిద్ధములని చాటఁబడి
నది. కాన, అమహాన్నపుంసక సూత్రస్థనపుంసక గ్రహణమున సమహ
త్తులతో సాదృశ్యములేనింజేసి మహాన్నపుంసకము యర్థముకానేరవు.

(5) అథవా, పంచమపక్షమునఁ బ్రతివాదులిట్లనవచ్చును. ప్ర
కృతమందు నపుంసకశబ్దమున మహాన్నపుంసకములు గ్రహింపఁబడక
సాదృశ్యవశమున దనవనాదులైన యమహత్తులే స్వీకరింపఁబడియె నేని
యమహత్త్వముననే కార్యసిద్ధియై నపుంసకగ్రహణమునకు సార్థకతలే
నందున నపుంసకగ్రహణమై యర్థాన్యభానుపపత్తిం జేసి యమహద్గ్ర
హణంబున దనవనాదిజాత సపుంసకములును, వృషభాదిసంస్కృతపుం
లింగములును, స్థముచెప్పి యిటనపుంసకపదమునకు మహాన్నపుంసక
ములే యర్థము చెప్పదును. ఈయంశమునకు “సప్తమీవిశేషణే
బహువ్రీహశా॥ (2—2—35) అనుసూత్రమందలి యుశేఖరము దృ

ప్రాంతము:—“సప్తమ్యంతస్యః క్రాంత్యన్వయద్వారైవక్రియాన్వయాత్
విశేషణత్వేనసిద్ధేవేయధికరణ్యేషి సమాసజ్ఞానార్థం సప్త మీగ్రహ
ణమ్ | విశేషణగ్రహణంచ బ్రాహ్మణానిస్థానాన్యాయేన తదతిరిక్తవిశేషణ
పరమ్ | తదాహ|| అతఏవేతి||-దీని తాత్పర్యము. “శ్లో|| కర్తృకర్మవ్యవ
హితా మసాక్షాద్ధారయత్క్రియామ్|| ఉక్తుర్విత్క్రియాసిద్ధౌ శా
స్త్రేఽధికరణంస్మృతమ్ ” అనిన వాక్యపదీయవచనముననుసరించియు,
“యస్యయద్వారా కారకత్వమ్ | తస్యతద్వారైవ క్రియాన్వయ ఇతి
ప్యత్పత్తేః|” అనినకారక శేఖరము ననుసరించియు, సధికరణకారకము
లైన సప్తమ్యంతార్థములు సంయోగాది సంబంధమునః గర్తృకర్మము
లతో నన్వయించియే క్రియతో నన్వయించును. కటమ్మనః జైత్రుండు
శయించు, —ఈవాక్యములో సప్తమ్యంతార్థమైన కటము జైత్రునితో
సంయోగసంబంధమున సంబంధించి జైత్రనిష్కళయనక్రియకు నాధార
మ్యయ్యెను. ఇట్లు జైత్రుండు కటసంయుక్తు డగుటంజేసి జైత్రునిశయన
క్రియకుః గటమాధారమయ్యెంగానః జైత్రునివిశేషణాంశములోః గట
మ్యంతర్భూతమయి క్రియావిశేష్యక శాబ్దబోధముగలిగెను. కావున సధి
కరణసప్తమ్యంతార్థములు క్రియతోనన్వయించునపుడు తప్పక కర్తా
దులతో సంబంధించిన పిమ్మటనే యన్వయింపవలయు. అనఁగా సప్త
మ్యంతార్థములైన కటాదులు సర్వదా విశేషణములుకాకతీరదు. ఇట్లుం
డఁగా “సప్తమీవిశేషణే” అనుసూత్రమునందు విశేషణగ్రహణమున
నే యిష్టార్థము సిద్ధించుచుండఁగా సప్తమీగ్రహణము వ్యర్థమయి
వ్యధికరణబహువ్రీహియుంగూడఁ గలదన్న యంశమునకు జ్ఞాపకమ
య్యె. సూత్రమున విశేషణగ్రహణము సప్తమ్యంతార్థవిశేషములకన్నఁ
దక్కినవిశేషణముల పరమ అని పైదానియర్థము. అట్లే ప్రకృతసూత్ర
మందును సాహచర్యమున సాదృశ్యమంగీకరించి యమహత్తులైన ధనవ

నాదులే గ్రహింపబడినచో సూత్రస్థమయిన యమహద్గ్రహణముననే
యభీష్టార్థసిద్ధి యగుచుండఁగా నపునసకగ్రహణము వ్యర్థమయి మహా
న్నపునసకములైన యర్థమునకు భ్రష్టమగునని ప్రతివాదులందురేని
యట్లయినచో వారు సర్వవిధములను తిరజీపు లగుదురుగాక !

మేమివావమును నమహాన్నపునసకసూత్రమున ద్వంద్వమంగీ
కరించినచో, (1) లక్ష్మముకుదురని చిక్కున నేకార్థభావరూపసామర్థ్య
మునకు బాధ.

(2) ఏకవాక్యసాధ్యాత్మకలో వాక్యద్వయముచే సాధించుటంజేసి
వాక్యదయాపత్తిరూప గౌరవము-అని చెప్పితిమి.

(3) ఇప్పుడు, సాహచర్యవిధానము ననిత్యత్వ మంగీకరించి
సాదృశ్యత్యాగము.

(4) నపునసకగ్రహణప్రతి యర్థమునంజేసి ప్రకృతార్థజ్ఞానంబును,
సంభవించు.

ఇట్లు ప్రతివాదుల దుష్టచరణ నిరసన-ద్వంద్వమేకాక ద్వం

ద్వద్వయము సంభవిల్లుచున్నది.

కాబట్టి, ద్వంద్వపరిహంగీకారమున సౌలభ్యము కానరాదు.
కాన నయ్యది యపార్థమగు.

ఇక గ్రంథకర్త మతమందలి కర్మధారయార్థముయొక్క విమర్శనము

“అమహాన్నపునసకమున కదంతమునకు మువర్ణకాబగు.” (తత్స.
మ 39 నూ అను సూత్రమందు “సంభవతీసామానాధికరణ్యే వైయధి
కరణ్యాస్యాన్యాయ్యత్వాత్ ॥ అనున్యాయమున “మహద్వాచకములు
కానివై నపునసకలింగమై హ్రస్వాకారమంతమందుఁగా వానికి మువర్ణ
కమువచ్చును.” అనిససామాధికరణ్యాన్వయమే సమీక్షించినముగానున్న

యదియని మాతాత్మర్యము. లోకములో బ్రాహ్మణకవులు, క్షత్రియ సార్వభౌములు—ఇత్యాదిస్థలములయందు “సంఖ్యావాణశండితః కవిః” “చక్రవర్తిసార్వభౌముః”॥ అని యమరుండు క్రమముగా బ్రహ్మవర్గునందుఁ గవిసర్వాయములును, క్షత్రియవర్గునందుఁ జక్రవర్తిపర్యాయములును గేవలమును జెప్పటచేతనేకాక, కవులు బ్రాహ్మణులేయగుటయుఁ, జక్రవర్తులుక్షత్రియులే యగుటయు, వేదశాస్త్రాదులయందుం గూడఁ బ్రసిద్ధులుగాన “బ్రాహ్మణులైనకవులు, క్షత్రియులైనసార్వభౌములు” అని సామానాధికరణ్యమున లోకప్రసిద్ధికి ననుకూలముగా నర్థముసేయుట మంచిదిగాని గతిలేనివేయర్థ్యరూపసామర్థ్యము నెంచుకొని బ్రాహ్మణేతరులైన భోజరాజాదులు గూడఁ గవులున్నందునను, క్షత్రియేతరులైన యగ్భగు లోనగు చక్రవర్తులున్నందునను, “బ్రాహ్మణులును, కవులును (భోజరాజాదులు) క్షత్రియును, సార్వభౌములును (అగ్భరులోనగుచక్రవర్తులు)” అని ద్వంద్వార్థము వివక్షించుట హాసాస్పదమైనయథమపక్షంబగు. అట్లే ప్రకృతనమును, నపుంసకములు మహాత్ములుద్విత్వాదులున్నను, అమహాత్ములునపుంసకములు లెక్కకుమీఱియుండుట సుప్రసిద్ధము కాఁబట్టి సుప్రసిద్ధమాగ్గ మెంచి సామానాధికరణ్యమున నేకవాక్యములు చేసిచెప్పట ఘటాపథంబుగ మనంబుసల్పుటవంటిదియై పండితశ్లాఘనీయంబగు. అట్లయినచో. మా“వృషభము”ను “దైవతము”ను గుమగుట యెట్లందురేని వినుండు. లోకములో నొక దేవదత్తుఁడు సత్యభామానామమున స్త్రీచిహ్నములం దాల్చి కథాకృమమునమపువో నిచ్చిటిప్రత్యక్షప్రమాణము ననుసరించి “సత్యభామ శ్రీకృష్ణుఁడో సరససల్లాపములు నర్పినది, శ్రీకృష్ణుని వియోగంబున విడిపించినది” అని ప్రస్తుతవశలోని స్త్రీలింగమున వ్యవరింపఁ బడుగాని పూర్వపులింగమున వాడుట కలుగదు. కనుకనే “శ్లో॥ స

న కేశవతీస్త్రీస్యా, ల్లోమశఃపురుషఃస్మృతః। ఉభయోరంతరంయచ్చ।
 తదభావే నపుంసకమ్। లింగాత్ స్త్రీపుంసయో జ్ఞానే। భూకుంసే
 టాప్రసజ్యతే॥ అని భాష్యమున స్త్రీవేషధారిపురుషవాచకమునందు,
 డాప్రత్యయాపత్తి యీబడినది. ఒకచైత్రుండు ప్రారబ్ధవశమున మ
 తాంతరమందుఁ గలిసి నానూంరముంబొందినచోఁ బ్రస్తుతావస్థకుం దగి
 నగౌరవమే చేయఁబడును గదా! ఇట వృషభాదులకునునల్లెసంస్కృ
 తజన్మములోఁ బుంలింగకీర్తి నొందినను. నపుంసములైన ధనవనాదు
 లతో నమానముగా నమహన్నామముఁ దెలుగునధరించి నపుంసక
 “మువర్ణక” చిహ్నమున కుద్దేశింపఁబడుతఱిని బూర్వదశలోని పురుషో
 త్తమకీర్తి యెట్లు రాగేరుచు? స్త్రీలమహత్తులలో సర్వసాధారణముగాఁ
 గణింపఁబడినను, ప్రద్యేశముగా మహతీసంజ్ఞయుంచుటంజేసియు, (57)
 సూత్రమునంజేసియు నపుంసకత్వకార్యము సంభవించదు. తిర్యక్కు
 లకు “నమహత్తు” అనిన తెలుగువ్యాక్రియసంజ్ఞ చేతనే జడంబు
 లకుంబోలె నపుంసకత్వ యి సిద్ధంబయ్యె. మేము సూత్రమున ద్వంద్వ
 ముచెప్పి సంస్కృతలింగమునం గొని మువర్ణక ముంతుమని ప్రతివాడు
 లనంగూడదు. సంస్కృతపాండిత్యమున నాఱితీరినసర్వోత్కృష్టులమ
 నువారికే లింగములు దెలిసికొనుటలో భంగము గలుగుచుండఁగా
 నొక్క తెనుంగుననే మునింగినవారికి సంస్కృతలింగప్రభావము మిక్కి
 లి యయోమయముగాఁ గనంబడునని వేఱచెప్పనేల? బ్రహ్మభూయ
 బ్రహ్మహ త్యాశబ్దములకు నొకటియేప్రత్యయమైనను లింగంబున భిన్నం
 బులగుచున్నవిగదా! తెలుగునఁ దిర్యగ్జడంబులు నపుంసకములగు
 ననుకొన్నచో సులభంబు. సంస్కృతమునఁ దిర్యక్కులైన వృషభా
 షలు తెలుగున నంతలో నపుంసకములెటులగునని వింతపడవలదు.
 సంస్కృతమునఁ బుంలింగములైన దూతాదులకుఁ దెలుగున స్త్రీత్వ
 యు దొరయుచున్నయది. విశ్వకర్మాదులవంటి వారికిస్త్రీత్వము(7వసూ)

సిరపడుచున్నయది. సంస్కృతమునఁ జతుర్ముఖుండయిన యా
బ్రహ్మయ్యసహితము (70) విధివశమున బ్రహ్మక్కయమ్యే వేయేల?
తేదజనుండఁగు శిరశ్చేవముఁడిన యాబ్రహ్మ మామొద్ద దలయెత్తు
కొని తిరుగునా? యని తలవిరియఁబోసికొని తిరిగెను బ్రహ్మశ్రీలుకూడ
నీతెలుగువ్యాకరణప్రశంశను. బ్రహ్మస్త్రీలగుచుండఁగాఁ దిగ్యక్కు
యిన నృపభాదు లీ తెలుగున నపుంసకములగుట యేమిమింత? కా
బట్టి యమహాత్ములై నపుంసకములైన యదంతములకు మువర్ణకమగు
నన్న దేవకవాక్యము నిర్బాధకంబగు. ఇకను మా “దైవతము” కుదు
రుట యెటులందురేని యయ్యది మీద్వంద్వమతమందే దుర్లభము. ని
“బృందారకాదైవతానిపుంసివా దేవతాస్త్రీయామ్” అనునమర నిసుం
టువునంజేసి యదంతమహద్వాచకపులింగము గాన (39సూ) ముఖా
ధించి (21-22) సూత్రములచేత, నుత్వషణ్ణులు గ్రమంబుగారావ
లయు. కావున “దైవతము” అని, యేనంప్రదాయముననగునో ప్రతివాదు
లచేఁ దెలుపందగు. “అదంతములగు నమహాన్నపుంసకములకు మువ
ర్ణకమని యుర్థముచెప్పినచో నిక నదంతమహాన్నపుంసకములైనమి
త్రాదులగతి యేమందురేని వినుండు. ఇట్టి క్వాచితక్రమహాత్తులయెడం
గూడ నదంతనపుంసకత్వరూపసాధారణశర్మబాహుళ్యంబున నీసూత్ర
మే యుపలక్షణముగా జెల్లును.

(1) “గోత్రోజిత” (7-1-90) అనుసూత్రములోని గోశ
బ్దము “జాత్రోక్మశసోః॥ అనుసూత్రమువివరించుతఱిని, క్షేయటుండు
“ఓత్రోణిదితిఃతివ్యమ్, గోత్రఇత్యోకారాంత్రోజుక్షణార్థవావ్యాఖ్యే
యమ్! వర్ణనిర్దేశహితఃసర్వప్రసిద్ధమ్” అని తపరకరణమునఁ ద

క్రిన్యోకారాంతముల కుపలక్షణమని వచియించె. “గోతః” అనుత పరికరణమున గోశబ్దములోని గకారమవిక్షిప్తమని శబ్దరత్నశబ్దేందు శేఖరవిమలమిత్రభృతివ్యాఖ్యలు చాటుచుండు.

(2) అథవా, “ద్యౌశ్చన్ద్రద్విర్వక్తవ్యేతివాక్కి కేద్యౌశబ్దస్యైవోపాదానా దన్యోకారాంతాభావఇతివాచ్యమ్ | ఉపలక్షణతయా వాక్యానేనాదోషాత్ || అని శేఖరంబున ద్యౌశబ్దమొకారాంత సామాన్యమునకు పలక్షణమని చెప్పబడియె.

(3) “జ్యౌబ్రిహణం స్త్రీప్రత్యయమాత్మోపలక్షణమ్ | తేనబ్రహ్మబంధూకరా యువతిత రేత్యాదేస్సిద్ధిః | అనిశబ్దేందు శేఖరమున “జ్యౌప్రాతిపదికాత్” అను సూత్రములోని “జ్యౌబ్రిహణమూక్ ప్రత్యయతి ప్రత్యయముల కుపలక్షణమని చెల్లువంటుండె.

(4) “విధ్యత్వనమ” (4-4-83) అనుసూత్రమున శేఖరమందు “నచేత్తప్రథనురితిః కరణమాత్మోపలక్షణంధనురితి | తేన విధ్యతిఖడ్గేచేత్యాదానపిన |” అని సూత్రస్థానశబ్దము ఖడ్గాదికరణమాత్రమున కుపలక్షణమని వక్కాణింపబడియె. ఈయంశమే వాక్యపర్యయమందు—
ద్వి—కం ౧13: —విధ్యత్వనమేత్యశ్రీ | వి శేషేణ నిదశ్యతే | సామాన్యమాశ్రయశ్చక్తే | ర్యః కశ్చిత్ప్రతిపాదకః | 14: —శ్లో || కాకేభ్యో రత్యతాం సర్పిరితి బాలోఽపి చోదితః ఉః ఘాతన గే వాక్యేన శ్వాదిభ్యో న రక్షతే” — ఈస్మృతమును గాకులు ముట్టుకుండ రక్షింపుమన్నచో గాకులవలననే కాక శునకాదులవలనంగూడ బాలుండు రక్షింతునట్లు శాస్త్రమందు సైతము లోకదృష్టాంత

మున విశేషపరవాక్యము సందర్భవశమున సామాన్యపరిమగునని
 స్పష్టపఱుపంబడియె. అట్లు యీసూత్రమండను మాకు నుపలక్షణం
 బగు. మఱియు “గోత్రోలోత్” (7-1-90) అనుసూత్రములోని తపరక
 రణహేతువున గోశబ్దము లోని గకార మవివక్షితమని యెంచి యీసూ
 త్రమోకారాంతసామాన్యమున కుపలక్షణమనివ్యాఖ్యాతలన్నట్లుప్రకృ
 తసూత్రమును మహన్న పుంసకములయెడ నుపలక్షణమనుటకు మాకు
 నుదగినంత వాచోయుక్తివఱలుచున్నయది. ఈసూత్రమున నమహన్న
 పుంసకశబ్ద మవివక్షితము. “అదంతములకంటె మువర్ణకమగు (39)నూ.
 అనియే సూత్రరచనచాలును, మిత్రము వృషభము, ధనము-ఇత్యాది
 మహదమహన్న పుంసకరూపములు సిద్ధించును. సూత్రమందలి యమ
 హచ్ఛబ్దము త్యజించినచో మహన్న పుంసకములైన మిత్రము—ఇత్యా
 దులయందు వారికి మువర్ణకమిష్టమేకాన మహత్ పుంసలింగములైన
 రామశబ్దాదులపై మువర్ణకాపత్తి చెప్పవలయు అట్లేనపుంసకగ్రహ
 ణము సూత్రమునమానిన చోనమహత్పులింగములైనవృషభము-ఇత్యా
 దులయందుఁ బ్రతివాదులకు మువర్ణకమిష్టమేకనుక మహత్పులింగముల
 యందే మువర్ణకాపత్తియనవలయును. మహత్పులింగములైన రామశ
 బ్దాదులపైని నెంతమాత్రమును మువర్ణకాపత్తి చెప్పఁగూడదు. “పుం
 లింగంబై మహద్వాచకంబైన నామంబు తుదియత్వంబున కుత్వంసగు”
 (21)నూ అనునీసూత్రమున నంతరంగమగు నుత్వంబురాఁగా నదంత
 త్వంబు లేమింజేసి రామశబ్దమునకు మువర్ణకమురాదు. అనైమిత్తిక
 మును బ్రాతిపదికములోని కార్యమునుగాన నుత్వమంతరంగము. పంచ
 మ్యంతనిమిత్తకమును, బహిర్భూతసంఖ్యాకారకాపేక్షమును ప్రాతిపది

కము తర్వాతకార్యమునగాన మువర్తకము బహిరంగము. కావుననే
 యీబాలవ్యాకరణాదులయందు (21) సూత్రమువ్రాసిన తర్వాతనే
 (22) వ సూత్రము వ్రాయబడినది. (21) సూత్రములోని పుంలింగ
 యవహద్యాచకగ్రహణమే (39) సూత్రములోని యవహన్నపుంసక
 గ్రహణ మజాగిశిస్తన య మునమని బోధించుచున్నది. కాన న
 య్యది యవివక్షితము. అందు నీసూత్రము “గోత్రోబోత్” ఇత్యాదులు
 వోలె నుపలక్షణమని యెఱుంగునది ప్రతివాడు లీసందర్భమునఁ బ్ర
 తాఃకర్త్రీయ సాహిత్యరత్నాకరాదులయందలి (1] యవివక్షితవాచ్య
 (2) వినక్షితాన్యకల వాచ్యత్వముం జూడం దగుఁ కాన, ఇట్టి వివక్షితేని
 యవహన్నకపుంసకద్వంద్వము నెంతో నమ్మకొని ద్వంద్వయుద్ధంబు
 నకు డీకొని ప్రతికలయందంగూడ “సపార్థమపార్థ” మని బొబ్బరించెడి
 ప్రతివాడు వ పాత్వమున, బోధపమును నెంతెల్లఁఘింపఁదగియున్న
 వోవందెనవచ్చితే భవింతురుగాక!! ఇంత యుపలక్షణవివరణము గ్రంథ
 కర్త పుక్తసూత్రవ్యాఖ్యయం దేలనెఱవలెదందురేనీ, మాకుఁ గైయ
 టాచార్యప్రతిష్ఠ పెప్పించుటకై యట్లు నేయకుండిరని నేనూహించెద.
 “గోత్రోబోత్” సూత్రమును వివరించుతత్తిరి బరంజలియును నీసూత్ర
 మొకారంతముల కుపాత్తముని స్పష్టికరింపలేదుగాని “బౌత్రోమ్”
 సూత్రస్థభాష్యసరణింజేసి కైయటాచార్యుండు స్పష్టపఱచె. కనుక
 గ్రంథకర్తలవివరణము కొన్ని చోట్లగంభీరశయ్యను వ్యంగ్యముగా నుం
 డెడిని. అయ్యది యాలోచింపక ప్రాజ్ఞస్వాము లపార్థమనియెదరు. ప్రజ్ఞ
 స్వాములయినచో దీర్ఘనామము లేనందున వినరించి తమసామర్థ్య
 మును వెల్లడించుకొందురు. మీరు కైయటాచార్యులయినచో గ్రంథ

కర్తలు మేమును జీవించియుండగానే పతంజలిప్రతిష్ఠకుఁ దగుదురని
యా! మీతాత్పర్యమందురేని వారు పతంజలిప్రతిష్ఠకుఁ గాదుగాని
“అర్చ్యోః॥ బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి కీర్తీకటరావశాస్త్రిరామ సా నైవ
పతంజలిమూర్తిః సప్తతాంజలిమూర్తిః సార్యవశ్యేషు॥ అనిన యార్య
వృత్తముంజేసి యార్యవశ్యులయందుఁ బడునట్టిదోసిలి గలవారనిన
ప్రతిష్ఠకుఁ దగుదురని మాతాత్పర్యము “దాశ్వాన”తి సూత్రస్థమైన
“చరిచలిపతీ”తి వార్తికంబునఁ బాక్షికంబుగఁ బతశబ్దము సిద్ధమైనఁదన
“పత (పెద్దలపై) పడునట్టి, అంజలి=దోసిలిగలవారని యర్థము. అనఁగా
యోగ్యులకు నమస్కరింతురని భావము. మేముయోగ్యులము కామ
నియా! మీతాత్పర్యమని యనవలదు. మీరు యోగ్యులేకాదు ఆగ
ర్భశ్రీమంతులన్నట్లులు గేహ వాసుముచేతనే నష్టమై పుట్టినారు. కా
బట్టి తమకునమనము తప్పకుండఁ జేయవలయును, కాని యొకవిశేష
ముగలదు. స్త్రీవాచకం బవాచకంబనియు, ఉపలక్షణం బవలక్షణంబని
యు ఒప్పులకుప్పలు తప్పలకుప్పలనియుఁ దమరీపాండిత్యమునంజేసి యె
క్కడనల్లరి నేయుదురో యని భయభక్తులలో మొదటిశబ్దము తమపంటి
వారియెడ నుపయోగింతురు. రెండవశబ్దము తక్కినవారియెడ నుప
యోగించి నమనము నేయుదురు.

స్త్రీవాచకము.

విరోధులింకను “స్త్రీవాచక” మన్నపద మాంధ్రవ్యవహారము
నుమఱచి యహోబలసండితాదుల మతమునకు వ్యతిరేకముగా గ్రంథ
కర్త ప్రయోగించినట్టులీ మాఘశాల్మనాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోఁ

దిరిగి సోల్లుంతనముగా వ్రాయుచున్నాడు. ఆఫాల్గునమాసస్థపత్రికాంశ
మునకు ఫాల్గునుండే ["ఫలేర్లుక్ష్" నూ-ఉణాది-కిపాః ఫల్గునః పార్థః
ప్రజ్ఞాన్యోః ఫాల్గునః) సమాధానము. ఇప్పుట న్యాయ్యంబుగా నట్లు
నేయంబడుచున్నయాది మేమునఱలో ఫల్గువరి 2 దేశమాతపత్రికలో
"తత్సంభవేషు శాస్త్రీయవిశ్వానే తాకికే శాస్త్రీయమపి శబ్దతో బుధ్యతే
తథానుభవాత్" అనుశేఖరర్థముదాహరించి "అశునాయజేత" ఇత్యా
దులయందు తాకికలింగముగూడ గ్రహించబడునని వచించితిమి. ఆ
హోబలపండితాదు ఇచ్చటికకరణమున నవసరమైనందున "స్తనకేశవ
తీస్త్రీస్యా ల్లోమశః పురుషస్త్పతి" యనువచనంబున 'స్త్రీవాచక,
పదముచే తాకికలింగపదమునం గ్రహించుచిరి. అందున సంస్కృత
శబ్దములయెడ శాస్త్రీయలింగము 'స్త్రీవాచక,, పదముచే నర్థముకొ
నేరదని చెప్పవచ్చునా? ఈతత్సంభవకరణార్థస్త్రీలింగశబ్దమున (57నూ)
శాస్త్రీయలింగమే యర్థము చెప్పకతనదు గాన దానియర్థవివరణశబ్దమై
సన్నిధానవర్తియైన స్త్రీవాచకశబ్దములోని స్త్రీశబ్దమునం గూడ శాస్త్రీ
యలింగమే యర్థమగుంగాని నేతాకరణమందలి తాకికలింగవైశిష్ట్య
మును బెలుపంజాలడు. రాజమహేంద్రపురవాసియూ దేవదత్తుండు
"శాస్త్రులవారితో మాటాడువలయు"నన్న యేతన్నాత్రీవాక్యమే యుప
యోగించినచో సన్నిధానవర్తియైన రాజమహేంద్రపురవాసి శా
స్త్రులుగారితో నే మాటాడునన్నయర్థము త్రోవకుఁదోచుంగాని విజ
యనగరములోని శాస్త్రులవారిదోనని యనుకొనఁడు. బ్రహ్మక్షత్రియ
వైశ్యసూద్రులన్నచో నిచ్చటిబ్రహ్మశబ్దముకు బ్రహ్మముఁడే యర్థమ
గును. బ్రహ్మశ్రీలు నీ తా రా మ న్వామి శా స్త్రీ లు గా ర ని న
చో శా స్త్రీ లు గా రు బ్రా హ్మ ణా చా ర స ం వ ద గ ల వా
రనియునాయన బ్రహ్మయంతవారుగాన, గ్రంథములో లేనిపోనితప్పులు

నట్టి బ్రహ్మలడ్డుగా నడ్డగింతురనియుఁ దోచును. అడవికేగి చైత్రుండు మైత్రునితో “స్థాణురూపముచూచితివా? యనియనినచో “ప్రమోదనిన యర్థమగును. తీర్థక్షేత్రములకేగి యీవాక్యమే ప్రయోగించినచో నట్టి వట్టి మొద్దన్న యర్థము చెప్పుకొనవచ్చునా? “శ్లో॥ గౌరీసాత్వరీతంమ మాద్యక్షరితం దూరీకరోతుస్వతశ్చిత్తంస్థాణురశోకతా ముపగతో మూలౌఽష్టితోనీరసః” అనిన సాహిత్యరత్నాకరస్థ రసవదాద్యలంకారప్రకరణములోని శ్లోక ముచదివినచో నుభయార్థమును దోచును. “పశునాయజేత” అన్నచోట లౌకికలింగము గూడ నర్థము చెప్పి నందున (వృత్తిః) అన్నచోటం గూడనట్టి లౌకికలింగ మర్థమగు నని దోషము చెప్పవచ్చునా? సందర్భాదులువిడిచి యర్థముచెప్ప గూడదు గదా! వెండియుఁ బ్రతివాదులు “శ్రీ కంఠము శ్రీ కంఠమే, చాపఖండము చాపఖండమే” యన్నట్లు స్త్రీలింగమునకు స్త్రీలింగమే యన్నయర్థము వ్రాయఁగూడదా! యని యనవలదు. స్త్రీలింగమనఁగా నర్థమునకేచెందును. అర్థముపైని బ్రత్యయకార్యము జరుగనేరదు గాన నిచ్చట శబ్దార్థములకు నభేదనంబంధమున నట్టిమాట ప్రయోగింపఁబడియెనని తెలుపుటకై స్త్రీవాచకమనిన ప్రతిపదము వ్రాయకతీరదు. సమాసప్రకరణస్థమైన “స్త్రీయాః పుంవద్భాషితేతి (6—3—34) సూత్రాదులవృత్తిలోనే స్త్రీవాచక పుంవాచకశబ్దములు సిద్ధాంతకౌముదిలో శబ్దవరముగాఁ ప్రయోగింపఁబడినవి. అయ్యవి సంస్కృతవ్యాకరణమున సుప్రసిద్ధమైన మాటలు సిద్ధాంతకౌముదీగ్రంథగ్రంథ మేమాత్రమైనను మూర్ఖున్నవారిట్టిచోట ను దప్పుపట్టకు. మఱియు, విరోధము, దారశబ్దమును పుంవాచకమనియు ననుటకుసాహసించురని గ్రంథకర్తపైపెద్దగాదోషము మోపి యీమాఘభట్టునాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోనే వ్రాసిరి. దారశబ్దము

పుంవాచకమని సంస్కృతపరిచయమినుమంతయైనను నున్నవారెల్లరు ను సునామూసముగా నొప్పకొందురు. ఈస్వల్పాంశమునకు సాహస మేయవసరములేదు. ని! భార్యాజాయాభిపుంభూమ్ని దారాస్యాత్కు కుటుబిసీ॥ యనియమరమే ఘోషపెట్టుచున్నయది. పుంవాచకమనఁ గాఁ బులింగశబ్దమున; స్త్రీవాచకమనఁగా స్త్రీలింగశబ్దమని యర్థమగు ను. దారశబ్దము పులింగశబ్దముగాదా! అందుఁదప్పేమున్నది? శ్లో॥ దారాన్ పద్మభువస్త్రిలోక జననీవందేగిరాందేవతామ్॥ అని ప్రతాపరు ద్రీయము. ఈస్త్రీవాచకపుంవాచకశబ్దములు విరోధులకు నెంతో య యోమయముగానున్నట్లుఁపించెద తత్సరు. 60 సూ—సురశబ్దము. స్త్రీతుల్యంబగు. 61 సూ.—దూతాదులకు స్త్రీత్వంబు బహుళంబుగన గు. 71 సూ—స్త్రీత్వంబున మతుబాదులు...75 సూ—విశ్వకర్మాదు లకు స్త్రీత్వంబగు, 76—సూ—బ్రహ్మశబ్దమునకు స్త్రీత్వంబగు—ఇ త్యాదిసూత్రములలో స్త్రీశబ్దమునకు నాఁడుదియర్థముగాక “స్త్రీ” అనఁగాసందర్భవశమున స్త్రీలింగమర్థము చెప్పికొన్నట్లు స్త్రీవాచకశబ్ద ములోని స్త్రీశబ్దమునకుఁగూడ సందర్భవశమున స్త్రీలింగమర్థమగు. అందు స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకము పర్యాయమగు. ‘స్త్రీ శబ్ద పుం’ శబ్దములకు స్త్రీలింగపులింగము లర్థముకావుననే స్త్రీలింగశబ్దము నకు స్త్రీవాచకమనియుఁ బులింగశబ్దమునకుఁ బుంవాచకమనియు సం స్కృతవ్యాకరణంబున ఘంటాపథంబుగా వాడఁబడినవి.

మఱియు, నీనిష్కారణద్వేషులు, స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచ కమని వివరించుట యహోబలపండితాదిసకలాంధ్ర వైయాకరణులమ తంబునకుఁబ్రబలవిరోధమని బొబ్బరించెదరు. అయ్యది దుస్సాహసము. 51 సూ. “వికృతౌచ స్త్రీలింగా స్త్రీలింగక సర్వనామధేయూస్సుః॥ (ఆంధ్ర)-శ-చిం-అజం-పరి) వ్యా-వికృతౌచయే స్త్రీవాచకాశ్శబ్దాః

తేన ర్వే “ స్త్రీలింగకవిశేషణవిశేష్యాభిధాయనస్స్యః॥ (అహోబల-
యము) ఇట స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీచలేవాకశబ్దము స్పష్టమే.
ర్యాయపదముగా నుపయోగింపబడినది. ప్రతివాదులు, ఈసూత్రవ్యాఖ్య
యందు “స్తీతభక్తవత్సల, పంటచెలికట్టి లోకైకభద్రచరిత” అని
యుదాహరించుటంజేసి “స్తనకేశవతీస్త్రీస్యాత్ ॥ అనున్యాయమున ని
చ్చట స్త్రీలింగశబ్దపర్యాయముగా వ్రాయబడినను, స్తీస్త్రీవాచకశబ్ద
మువలన తొకకస్త్రీత్వమేగ్రహింతుమని వితండ్వాదమునెయ్యవలనుపడ
దు. 60 సూ. “ఉభయవిధమమహతీనామ్” అనుసూత్రమున వ్యాఖ్య
యందు “స్త్రీలింగవిశేషణస్యప్రాప్తత్వాత్, అస్త్రీలింగవిశేషణవిధానప
వసూత్రస్య తాత్పర్యమ్” (అహో-తీయము) అర్థము-అప్రాణివాచక
ములై స్త్రీలింగములయిన యమహతులకు స్త్రీలింగవిశేషణము, (ఈప
టలోనే) పాప్తించుచున్నందు నస్త్రీలింగముగాని విశేషణమును విధిం
చుటయందీసూత్రము చెల్లుననిన తాత్పర్యమును నహోబలపండితులు
వివరించిరి (59) సూత్రమున స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకములని వి
వరించుటంజేసి, అప్రాణివాచకములైన యీస్త్రీలింగామహతులు, ప్రతి
వాదులమతమందు స్త్రీవాచకములు కానందున “వికృతౌచ” అనుపూ
ర్వసూత్రముననిట స్త్రీలింగవిశేషణము వారిమతమునఁ బ్రాప్తింపనేరదు
గదా! ప్రతివాదుల మతంబున అక్క, అమ్మ, ఇత్యాదులే స్త్రీవాచక
ములగుంగాన నట్టి వానికేపూర్వసూత్రమున స్త్రీత్వమువిధింపబడఁగాఁ
బ్రకృతంబైన యమహతీవిశేషణంబులకు నట్టివిధిచెల్లనందున (60) సూ
త్రమువ్యాఖ్యానమున స్త్రీలింగవిశేషణ మేసూత్రమునఁ బ్రాప్తించు
నని వ్యాఖ్యాత యారీతినివ్రాసెనో చెప్పవలసినభారము ప్రతివాదుల
శిరంబున నే యురగుచున్నయది, మామతంబుననో! [59] సూత్రము

లోని స్త్రీలింగశబ్దమును వివరించు స్త్రీవాచకశబ్దమున నెల్ల స్త్రీలింగపదములును గ్రహింపబడినందన మహతీవిశేషణములువోలె నమహతీ విశేషణములును స్త్రీలింగములొట ప్రాప్తించుటంజేసి గ్రంథము సమన్వయించుచున్నది. ఇంతియకాక, [61 సూ.] “నియతస్త్రీత్యయస్తు సర్వాసామ్ | అనుసూత్రవ్యాఖ్యయందు “సరస్వత్యాతం, ‘మిన్నేఱు శివజటావాసిని, ఇత్యుదాహృతమ్, తత్రనకేవం స్త్రీసమత్వమ్, కింతు స్త్రీవాచకత్వమవ్యాహతమే . వేతితద్రూపమపిసాధ్యేవ “ధరాపరాగపటలాక్రాంతంబుమిన్నేఱు రూపంతూభయేతిసూత్రేణ సమంజసమితిజ్ఞేయమ్, అనివ్రాయబడినది. అనగా, మిన్నేఱుశబ్దము (గంగ) స్త్రీసమమేకాక యవ్యాహతముగా స్త్రీవాచకమునుగాన (59) సూత్రముననే శివజటావాసిని, అన్న దీనిని విశేషణంబు స్త్రీలింగమయ్యెననియు, “ధరాపరాగపటలాక్రాంతంబు, అన్న మిన్నేటిశేషణము (60) సూత్రముననస్త్రీలింగమయ్యెననియు, దుందుభిభావనంబుతో నమహతియైనగంగపదము స్త్రీవాచకమని యహోబలపండితులే యుద్ధోషించుచుండిరి. మరియు “అనుతామితి సామాన్యవిధే శేషిణ స్త్రీవాచకాదమహన్నా మ్నాయంప్రశ్నయః! ‘అనుతాం స్త్రీయాంసమావాప్తి, ఇతిసూత్రేణసోత్తోపేతత్పాఠిక మువ్ణనాంధవిశిష్టస్య మోహూరాపాస్తత్వాత్తతో యంతద్వ్యతిరక్తేభ్య ఏవనామధ్య ఇతినిణాయః (అహోపే 279) ఇత్యాదులందు స్త్రీవాచకశబ్దము స్త్రీలింగశబ్దపర్యాయముగాక మహతీవాచకమేయర్థమయ్యెనేని కాంత, ఇత్యాదులంజేసులోపముగలిగి గంగ, విద్య, ఇత్యాదులందు సుహోపంబురాక మువ్ణ కాపత్తివచ్చును. ప్రతివాదులు బ్ర॥ శౌంతిభద్రాద్రిరామశాస్త్రిలుగారి యహోబలపండితీ యాంధ్రీకరణమునైనను గ్రంథాంతలేఖనోద్ధరణ బాలిపక్ష

చున్నారము. ప్రతివాదులు గ్రంథకర్తయే యీసందేహముతీర్చ నలయుననుచున్నారు. కాని గ్రంథకర్తయేకాదు బ్రహ్మమైనను వీరిసందేహముతీర్చలేడనియెంచి గ్రంథకర్త భీకర్ణిదాగుండ వలసివచ్చెనని మేమెంచెదము. ప్రతివాదులమతంబున మహావాచకమైన “అమ్మ, ఇత్యాదులే స్త్రీవాచకములుగా. యవహాతీవాచకమైన, మిన్నేలు, స్త్రీవాచకముగాదుగానఁ బూర్వోక్తమైన యహాబలపండితీయమును గుప్తాప్రకాశికావ్యాఖ్యానమువోలె నపార్థంబయ్యెడిది. ఒక్కయహాబలపండితీయమే యపార్థమన నేల? వారను గ్రహించియొక్కకంటితోఁ జూచియు జూడనట్లున్నందున నీప్రపంచ మిరీతినినున్నది గానిగట్టి గాఁదలంచుకొని రెండుకన్నులును విప్పిచూచినచో నీప్రపంచమంతయు నపార్థమై యొకయరని మిషములోఁ దప్పక నిష్పచ్చకావలసినదే!! అహాబలపండితుఁడే యిపుడున్నచో నీప్రతిభటులయెదుట నున్వేత్తగనూష్మప్రాణంబు (హా) లెగిరిపోయి యబలపండితుఁడు నిస్సంశయముగానగునని మేమెంచెదము. లోకములోఁబ్రచ్చన్నభవద్వేషాభి రాములెంతవారైనను నున్నారు గదా! కానిప్రకృతంబున “రోశబ్దంబుండు సంబోధనంబున స్త్రీవాచకంబునకుఁ బరంబుగనగు” (పౌఢ. శబ్ద-౧౫ నూ) “అస్త్రీయామిత్యధర్వణవచనే స్త్రీవాచకవ్యతిరక్తానా ముదంతానామితి వ్యాఖ్యానాన్నతన్వాదిభ్యోచువర్ణకవికల్పోపరుద్ధః॥ (అహో-296) ఇత్యాదీస్థలంబులందు స్త్రీవాచకశబ్దంబున వెనుకంబలె నెల్ల స్త్రీలింగంబులును గ్రహింపఁబడినచో, రోశబ్దమున “అక్కరో ఇతిరో, ఇత్యాదులువోలె ‘లతరో, ఇత్యాద్యమహాతీవాచకములుగూడ సాధువులుగావలసివచ్చునని ప్రతివాదులందురేని వినుండు. “తత్సంభవేతు శాస్త్రీయవిశిష్టేతాకికే

శాస్త్రీయమపిశబ్దతో బుద్ధ్యతే 'తథానుభవవాత్' అను ప్రయోమితి
 సూత్రస్థపూర్వోక్త శేఖరస్థకారంబున వేమిదివజ్రలో జెప్పినట్లు పారి
 భాషికలింగమునకు తొక్కిలింగవను నొక్కొక్కచో లోకానుభవంబు
 నంజేసి గ్రహించవలయుంగాన, వేదశాస్త్రంబులందఱులె నీయాంధ్ర
 వ్యాకరణంబునందను బ్రకరణాదనామర్థ్యలోకా నుభవంబులంజేసి
 పారిభాషికస్త్రీశ్వామేకాక స్త్రీవాచక, స్త్రీశబ్దములచే నొక్కొక్కచో
 తొక్కిలింగవిశేషమునయితము గ్రహించవలయునని యహోబలపండి
 తాదులై యాకరణుల తాత్పర్యమొనర్చు స్పష్టపడుచుండును. అథవా
 "ఉభయగతేరివాభవతి" అనెనుభాషేందు శేఖరస్థకారిభాషావశంబున
 "కర్తరికర్మశ్యతేహారే కర్ణ్యమేమేభ్యః కరణే, విప్రతిషిద్ధంచానధికరణ
 వాచి" ఇత్యాంధ్రగ్రయీతి తొక్కిలికార్థమున 'త' (సంస్కృతవ్యాకర
 ణంబున) నేలెలుంగువ్యాకరణమందను నొక్కొక్కచోట స్త్రీవాచక
 స్త్రీశబ్దములచేత తొక్కిలికర్థము గ్రహించుకొండగునని విస్తరంబుతో
 జాలును. కాబట్టి ప్రతివాదులు సంస్కృతవ్యాకరణసాంప్రదాయాంశ
 భూయిష్టంబులైన యహోబలపండితయాదిగ్రంథంబుల పల్కుల యర్థ
 మ్మరియంజాలకపుస్తకరూపము చూచినంతమాత్రముననిట్టివెట్టిమొట్టి
 యాక్షేపణమునకుం దగిన పాండిత్యము కుదిరిననుదశమాతా హరీతకీ"
 అనన్యాయమున కివర్జనము ఖిబుల లోకోపకారార్థమవతరించితిమని
 ఘోషించుకొంచునర్థోఘ్నమైన గ్రంథకర్తృమార్గాముల "నపార్థ" మని
 యత్తగారిత్త పెత్తనంబుచేయుట, విధేయము తోడనిచోనెక్కిరించు
 టవంటిది మైతమరసాభాసంబునకే కారణంబయ్యెడిని. ఇట్లు స్త్రీలింగశబ్ద
 మునకు స్త్రీవాచకమనియహోబలపండితీయమందేవివరించుటంజేసియీ
 మాఫల్యనాన్త్రసాహిత్యపరివృత్తిలోని ప్రతివాదుల యుషన్యా

సమును వెనుకటి యారాక్షససం॥ర భాద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్య పరి
షత్పత్రికలోని యుప న్యాసమువోలె స్వపచనవ్యాఖ్యాతమై లోకోప
యోగము కాకతన యుప పదంబున సం. దంబున దంగావ్రత!!

ఈవివరణమింకను జాలకుండ నేని యింకొకమాటు మరల విశ
దపఱచి యీస్త్రీవాచకపదము నీయాంధ్రీమ్మున నీరంధ్రీయగాఁగఁ
జూప్పించుటయేకాక “నైవపతంజలిమూర్తిః” అనిన పై యార్యావృత్తి
పాదము మొదటను బుంవాచకపదమే యున్నట్లు స్థాపింతురుగాక; వి
రోధులు రాక్షస సం॥రభాద్రపదమాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక ముఖ
భాగంబుననే బాలవ్యాకరణప్రశంస యెత్తుకొని యందలి శాస్త్రప్రచారిభా
షాపదంబులఁ గొన్ని కనం బఱచి “పైనుదాహరించిన రీతి గాఁసామాన్య
దురవగాహవిషయంబు లిందనేకములు గలవు అయ్యవి సంస్కృతసా
హిత్యమును దర్శనవ్యాకరణశాస్త్రజ్ఞానమును గలవారికే బోధపడును.
హైస్కులుబాలురమాటకేమి అధికమగు పట్టుదలతో వాదించు
చున్న మనగ్రాంధిక భాషావాదులలో నెందఱకటిజ్ఞానముగలదో నేను
జెప్పఁజాలను. ఇట్లే టిత్వకిత్వాదులఫలములును, (సంధి3-25) సంస్కృ
తశబ్దముల పుంస్త్రీ సపుంసకలింగాదుల (తత్సమ, 21-39-57సూ)
రూపములును, హలంతసంస్కృతశబ్దముల ప్రధమైకపచన ద్వితీయైక
పచనరూపములును, (తత్స. సూ 67-70) “బ్రాతిపదికసంబోధనోక్తా
ర్థంబుఁ బ్రధమయగు” నను మొదలగు కారకపరిచ్ఛేదసూత్రములును
వానివృత్తులలోని క్రియాసిద్ధిం బకృష్టోపకారకంబు కరణంబను మొదల
గులక్షణములును, సంస్కృతతద్వ్యాకరణజ్ఞానముగలవారికి గాని యిత
రులకు సుబోధములు కానేరవు” అని బాలవ్యాకరణమున వ్యాకరణ

తర్కశాస్త్రపారిభాషికపదము లనేకము లున్నట్లు ప్రకటించి యయ్య
వి తెలిసికొనుటకుఁ దగిన పాండిత్యముగలవా రరుదుగానుందురన్న
తార్కర్యము ప్రకటించితిగాని యట్లుకము లపార్థము లనఁగా సాహసిం
పలేదు. అట్లనిట్టిలో గ్రంథకర్త యహోబిషంధితాదులు వాడిన స్త్రీ
వాచకమనిన పారిభాషికపదము ప్రయోగింపఁగా నపార్థమని యనుటకు
నెట్లుసాహసింపిరో తెలియకున్నది. పీఠవాచనములు స్వవచనవ్యాఘా
తములుగాఁ గానినచును “బోధ్యోలోమస్సరగ్రస్తాః” అనువ్యాయంబునఁ
గరిణత్రయగుప్తతేని నిష్కారణద్యభిరణచనము తీరితినే యుండుం
గదా!! ఈకలికలంబున బ్రహ్మణజాతెలోనే బ్రహ్మవిద్వేష
మెక్కు-ఁడె యెవ్వలనెత్తియు గ్రంథములు రచించినచో నయ్యవి భ
ద్రాకరణమస్తంబున దును, హలమునహస్తంబునందును స్వశక్తివం
చనలేకుండ మోసం బ్రయత్నించుచో స్వజాతిఁదీతుండు గ్రంథకర్త
యనఁగానే తొల్లి యోగనిష్క్రం తింపి నమద్రశాయి దామోదరు
తెల్లరును ద్రుచ్చిపడి లేచి విహ్వలమను మిషనానుకొని లోకోద్ధారము
సేయుదుమని చాటుచుఁ దమముందు లులు తెలియంజాలక గ్రంథకర్త
ను రసాభాసముసేయఁ బ్రయత్నించుచు. అట్టి తీరికూర్చుండలేనట్టి
సముద్రశాయులకుఁ గొందఱుభక్తులుకుండ బదులుజేరి క్షీరాబ్ధివ్రతం
బులారంభించి పూజాసమస్కారంబులకు లోపంబులేకుండ వారిని
బత్రితోఁ బూజింతురుగాని యీగ్రంథకర్తముడ నభేదబుద్ధి స్నేహం
బుననుండి న్యాయ్యమార్గంబున సహజముమైనమాకుఁగశ్యాణుణంబు
లు గలిగి పండితపక్షపాతియైన అక్షీనరసింహమూర్తి యిష్టదైవమే
యుండఁగా మాకు లోపమేమివాటిల్లెడు? “అక్షీనృసింహ! మమదేహి

క రావలబమ్” అనిన వెంటనే మాకు జంఘాబలసంపదయేల సమకూరదు? కాబట్టిప్రతిభటుల ధాటీటీకనంబు పరికింతుముగాక!!

సన్నియోగశిష్టము.

ప్రకృతంబున బ్రతివాదులు మ॥ శ్రీ మైనముపాటి హనుమంత రావుగారికి వ్రాసిన యుత్తరములో (తత్సమ కి) సూత్రమున కర్థము తెల్పునపుడు “అమహత్త్వ సపునకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదు” అని వ్రాసిరి. ఆసూత్రములోని యమహత్త్వమును సపునకత్వమును సన్నియోగశిష్టములని యెవరుపల్కిరి? “సన్నియోగశిష్టానామన్యతరాపాయే, ఉభయోరప్యపాయః” (86) అనుపరిభాష వ్యాఖ్యలయందు “సన్నియోగశిష్టానామ్ = సముచ్చయేన విహితానామ్॥ అని స్పష్టపఱుపఁబడినది మరియు “ప్రత్యయః” (3—1—1) అనుసూత్రమున శేఖరముడు “యత్తువికారాగమాదేశానాం దేశాం శేనిరాకాంక్షత్వా “త్వరశ్చేత్యస్యానుపస్థితౌ, తత్సన్నియోగశిష్టప్రత్యయసంజ్ఞాయా అప్రవృత్తిరితితన్న..... పూర్వంసీ యుతితతో లాదేశేప్రత్యయ సంజ్ఞాసన్నియోగేనేతో విధీయమానమాద్యుదాత్తత్వంసేయుట ఏవస్యాత్” ‘అని వ్రాయఁబడినది. ఇట్లు వ్యాకరణమున నెక్కడఁ జూచినను సన్నియోగశిష్టశబ్దమునకు “సముచ్చయముగా విధింపఁబడినట్టి” యన్నయర్థము పండిత జగద్విదితమైయున్నది. ఇట్టి స్థితిలో “అమహత్త్వసపునకత్వములు సన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదు” అని వజ్రులసీతారామ స్వామిశాస్త్రులు గారు సెలవిచ్చిరి ఈసూత్రమందు మువర్ణక మొక్కటియేవిధింపఁబడినది

గాని యమహత్త్వనపుంసకత్వములు సముచ్చయముగా విధింపఁపడ నేలేదు. పరిషత్పత్రికలోనింక ననేకములైన వీరిదురవగాహార్థవాక్యములున్నవి గాని యిపుడు విస్తరముతోఁజాలును. శాస్త్రాంతరములలోని పరిభాషాపదములీ తెలుంగునఁ బ్రయోగింపఁగూడదనిన శాస్త్రులు గారు సన్నియోగశిష్టపదమునెట్లు ప్రయోగించిరో! ఒకవేళ, ఏ హేతువున నైనను ప్రయోగింతురుగాక! అర్థముమాత్రము శాస్త్రాంతరములోని యర్థముగా గానిపింపక వ్యక్తత్వముసంభవిల్లుచున్నది, ఏప్రబలపండితీయగ్రంథములోదీనియర్థసంప్రదాయము వినరింపఁబడినదో సెలవీయఁగోరెదము. ఇంకను బ్రాచీనలక్షణములుచాలకవీరల్పకాలములో నవలక్షణగ్రంథము రచింపవలెనని పరిషత్తులయందు ఘోషింప సాహించుచున్నారట. “సాహసేలక్షీః” అన్నారుగాన వీరు సాహసింతురుగాక! అపుడుతక్కిన వాఱందఱును సభను నా సాదింతురుగాత!! అట్టితఱిని మేమును జూచెదముగాక!!

ప్రకృతంబునసూత్రమందు వినరణలోపంబున్నచో రణలోపంబు నేయక ప్రతిభటులు తిరిగిద్వంద్వయుద్ధంబునకుఁ దారసిల్లుదురుగావుత!!

శ్లో॥ హేప్రా [హేప్రప్టః] డపార్థపరతంత్ర పదైకదృష్టేహం
సార్జనోవివృణవాని స॥పా॥క్ష రాధ్ధ్వి విద్ధిత్యముత్త రకుమారససౌకు
మార్గ మా మాహ్వాహేన సమరాంగణ పార్థమూర్తిష్ఠ॥

స॥ పా॥

(సశేషము)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకట రామశాస్త్రి

పిఠుభవరచిత బాలవ్యాకరణ

గుప్తార్థప్రకాశిక

1-11-1916-దేశమాత

—* ప్రి బో ధ క ర ణ ము *—

—;—

పైనానుంబుగల బాలవ్యాకరణవ్యాఖ్య పరిపూర్తింజెంది వెలు
వడినసంగతి యెల్లరకును విదితమై యున్నదిగదా! ఈవాఙ్మయములో
(తత్సమ 57) సూత్రములోని శ్రీలింగశబ్దమునకు శ్రీవాచక మని
యర్థము వ్రాయుట కేవలము వ్యాఖ్యాకారుని పొరపాటునియు, అ
య్యది యపార్థ మనియు బ్ర॥ వజ్ఞుల చివరీతా రామస్వామిశాస్త్రి
వారిచేత (రాక్షససంగ్రహ పుష్పమానప్రాంతమున వెల్వడిన) భాద్రపద
మా సాంధ్రసాహిత్య పరిషత్సత్రికలో వ్రాయబడినది. వారు తప్పు
లని యెంచుకొన్న యంశములలో నిదియేమిక్కిలి పొరపాటుని కాఁ
బోలు! రాటమ హేంద్రవరపురస్థగ్రంథకర్తపేర నిట్టియనందర్భ మెట్టు
లు వ్రాసితిరనిన యిత్యాదినముద్ధత వాక్యములతోఁ బ్రత్యేకముగాఁ
బనిగట్టుకొని యుత్తరములు సైతము విమర్శకక్షయమునండి పంపబడిన
వఁట. తమపాండిత్యము నందు నితదృఢవిశ్వాసము గలిగి గ్రంథకర్త
పరిశ్రమ నధిస్పందమునకు నంటదొక్కి తమదృష్టికి మీఱినయంశ
ముల నపార్థమపార్థమని మృదుత్వముతప్పిన మృగస్వామినాదములతో
తమ సామాన్యవిద్యాధులంబలె కసరి గద్దించుచు “బవాదశ్చవివాహశ్చ
నమయోః రేవశోధతే” అనెడిలోకోక్తికి వ్యతిరేకముగా సమానస్కం
ధతను మీఞ్చి నట్టియంతటి సీరా రామస్వామి శాస్త్రిలవారివంటి యుత్త
ములతో బహిరంగముగా డీకొని యెదిరించుట యుగంకతమున్ను అతి

సాహసమును, అజ్ఞానమును నశింపజేసిన మామూలసంఖ్యనకుఁ దోఁచుచున్నను వాహుధాతునచేసిన యంశములు లోకులలోఁ గొందఱకు నిజముగా నపార్థములేయని వ్యామోహము గలుగునేమో! యనినతలంపునం జేసియు. “త్వమేవాహం త్వమేవాహం త్వమేవాహం నసంశయః” అనినవ్యాయంగాన గ్రంథకర్తతో మాకునభేదం బయిన మమతాబుద్ధియగుటంజేసియు, నెంతయో బలాత్కృతులమై ది 2- ఫి బ్రవరి 1916 నం|| రము తేదిగల దేశమాతప్రతికారమున సిద్ధాంతకొముది, శబ్దేందుశేఖరము, మహాభాష్యము, ఇత్యాదిగ్రంథములు ప్రమాణములుగాఁ బూర్వము స్త్రీలింగపదమునకు స్త్రీవాచకమని యర్థము వివరించుట వ్యాయంగాన కాని యపార్థముగాదని ద్రువపఱుపఁబడినది. పిమ్మటఁబాలెనొ|| ప్రాంతమునఁ బ్రకటింపఁబడిన మాఘ ఫాల్గునాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్ప్రతికా మణితో విమర్శకులు, సంస్కృత వ్యాకరణమున స్త్రీవాచకపదము స్త్రీలింగపదమునకు వివరణం బగుట యథార్థమే కాని యహోబలపండితు లిట్టియర్థమందు స్త్రీవాచకశబ్దమును వాడియుండలేదని దృఢమనఁజుటలోఁ గొన్ని యహోబలపండితీయ వాఙ్మనముగదలె యంశములెత్తి చూపి యాంధ్రదేశయాకరణుల వ్యవహారమునంతను గ్రంథకర్త మఱచి స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగపదమనిన యర్థమగుపయోగించుట యముశ్చమని తిరిగివాసిరి. మరల, మేము తమగ్రంథము దహోబలపండితులు మాత(279, 317, 320,) పాఠటలలో స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగపద పర్యాయముగా వాడుట ది 2 అగష్టు 1916 నం|| రము తేదిగల దేశమాతప్రతికావశంసములో వ్రాసి ప్రదర్శించితిమి. బ్రాజ్ఞోంతి భద్రాద్రి కామశాస్త్రముగారు కూడ స్త్రీవాచకపదమును స్త్రీలింగమునకు వివరణముగా, నహోబలపండితీయులు చెనిగిదూతతో వాడియున్నారు.

(2) మఱియు. మాఘ ఘల్లున మాసాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రి
కారత్నములోనే విమర్శకమానులు “గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు దారశబ్ద
మును బుంవాచకమృచి వ్యవహరించుటకును సాహసించురని తోచు
చున్నది” యని వ్రాసిరి. దానికి మే మీన్వల్పాంశమునకు సాహస
పర్యంతానుధావన మవసరము లేదనియు, సంస్కృతపరంబైన దార
శబ్దము పుంలింగబహువచనముగాన నునాయాసముగానే దానిని బుం
వాచక మనవచ్చుననియు నాదేశమాత్రపత్రికలోనే వ్రాసితిమి. అహో
బలపండితులును, తేనదారములు, ఇత్యాదికమేవరూపమ్, బహుత్వవ
దారశబ్దస్య పుంస్త్యమ్ అని కి46 పొరటలోఁ బుంలింగమని చెప్పుచు
డఁగాఁ బుంవాచక మేల కాఁ గూడదో వింతగా నున్నది.

(3) “అమహన్న పుంసకముల కదంతములకు మువర్ణకంబగు”
నను (తత్సమ కి9) సూత్రములోని యమహన్న పుంసకశబ్దమునకు
ద్వంద్వార్థమునువిడనాడి గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు కర్మధారయాథ్యమును
లిఖింపఁగానయ్యది గతిలేనిదోషకారి రచన గావున నట్లు వ్రాయగూడ
దని విమర్శకు లాక్షేపించిరి.

మేము ద్వంద్వసమాసపక్షమందు ననేక క్లిష్టదోషములు గనం
బటిచి ద్వంద్వార్థమే గతిమాలిన యర్థమని మహాభాష్య, కైయట,
కౌముదీ, శేఖర, విషమీ, శబ్దరత్న, పరిభాషేందు శేఖరాది గ్రంథ
ములు ప్రమాణములు గాఁగ స్థిరపటిచి శాఖాచంక్రమణముగా లక్ష్యస
మన్వయపూర్వకమయిన కర్మధారయాథ్య సౌలభ్యము వివరించి చూపి
తిమి.

(4) వారు స్వపక్షమున ద్వంద్వార్థమును వచించుటలో నమ
హత్వసపుంసకత్వములు నన్నియోగశిష్టములు కానక్కఱలేదని
ప్రయోగించిరి.

అట్టి యోగశిష్ట శబ్దమునకు సాంస్కృతికవ్యాకరణజ్ఞులును సహాబలపండితాద్యాంధ్రవై యాకరణులును నీవఱలో సుప్రసిద్ధిముగా వాడిన యర్థము సరిపడకయిండి మిక్కిలి యపార్థముగాఁ దెల్ల మగు చున్నందున దాని యుక్తి మేమనివిమర్శకుల నడిగితిమి.

(5) 'బృందారకాదైవతాని పుంసివాడేన తాస్త్రియామ్' అను కోశాదులువలనఁ బొందింగియును వైస న్వపత్నీ దాహృతవైవత శబ్దము నకే న్వమతమునఁ జుట్వన్మక మేలు రా లేదో! యంతిమప్రశ్నముగా నడిగితిమి.

ఆగస్టు 2 తేదీన నుడయించిన దేశమాత ప్రతికానంతరత్న మ్మున మే మైదంశములు ప్రకటించిన విషయ వెలువడిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రతికానంతరములు మూడిటిలోనను మాలిఖించిన యంశ మునుఁ బ్రొ. ప. నీతారామస్వామిశాస్త్రిగారు ప్రత్యుత్తరంబు లీయలేదు. వారి తాత్పర్యము నయుక్తికముగా పట్టికింపఁ గోరుచున్నారము

స॥ పా॥

21—2—1917. దేశమాత,

బాలవ్యాకరణగుప్తాప్రకాశిక

విజ్ఞాపన

సుధీమణురారా!

“బాలవ్యాకరణ గుప్తాప్రకాశిక”యను పేరంబరఁగు వ్యాఖ్యానము నాచేరచింపఁబడి ప్రకటితమయ్యె నన్న సంగతి యెల్లరకును విశదమే కదా! ఆవ్యాఖ్యానములో స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకమని పర్యాపదంబు వ్రాయఁబడఁగా నయ్యది గూడదయు, “అమహన్న పుంసకముల కదంతములకు మునర్ణక మగు” నన్నసూత్రములోనియమహన్న పుంసకశబ్దము ద్వంద్వసమాసముగా వ్రాయవలసి యుండఁగా నటులు సేయఁబడలేదనియు, నంతగ్రంథము సేసిన గ్రంథకర్తయెడ నెంతమాం త్రమును గౌరవముపకయకాద్ధశ్యమున ‘నపార్థమపార్థ’ మనిఁజలుమా ఁ విజయనగరనివాసులు బ్ర॥ శ్రీసీతారామస్వామిశాస్త్రులుగారు బొబ్బరించుచు నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికయందుఁ బ్రకటించిరి. విద్యావృద్ధవయోవృద్ధుల వదనంబులు కలవచనంబులతో మెలంగుట యుక్తంబుగాని కలహవచనములతో నలంగుట న్యాయ్యంబు గాద యుని, వ్యవహారములోనికి దిగినపిమ్మట నావేశము లవధిని మీఱించు ననియు నేనించుక సంకోచించుచుండ నంతట నాతిరస్కారమును సహింపక “త్వమేవాహంత్యమేవాహ” మ్మనున్యాయంబున నాయెడ నభేదబుద్ధిని సంచరించు సమరాంగణపార్థమూర్తిగారు శాస్త్రులుగారి యభియోగమునకుఁ బ్రత్యభియోగంబు సేసి, ది 2 ఫిబ్రవరి 16 సం॥ రము తేదిగల దేశమాతపత్రికలోను, ది 2 ఆగష్టు 16 సం॥ రము తేదిగల దేశమాత పత్రికలోను స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచకశబ్దము పర్యాయపదముగా వ్రాయకతీరదనియు, సూత్రాంతరములోని యమ

న్నపుంసక శబ్దమున నిరుపమోగ ద్వంద్వ సాధనము క్షేత్రహేతువనియు
 భౌష్యకైయట శేఖరాదిగ్రంథములుప్రమాణముగాఁగఁజూపిప్రకటించిరి.
 పదఃసాముమాసములు గతింపఁగ న్నిబ్రవరి నెలలోఁబ్రకటంపఁబడిన సల
 స॥ ర భాద్రపదాశ్వయుజ మాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్రికలో
 బ్రహ్మశ్రీలు మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయ శాస్త్రిలు
 గారును వజ్రుల చిన సీతారామ శాస్త్రిలుగారును వగు
 సగా ద్వంద్వమును గూర్చియు ద్వంద్వ స్త్రీవాచక శబ్ద
 ములను గూర్చియుఁ బార్థమూర్తిగారి యాశయమునకు న్యతిరేకముగా
 వ్రాసి ప్రకటించిరి యన్నట్లున్నది. బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయశాస్త్రిలు
 గారు నన్ను మంచివైయాకరణుని యీవఱకు వినుచున్నట్లు
 నాపుణ్యవశంబున మెచ్చుకొనుచు నన్నుఁగానిలేకయితరవైయాకర
 ణులంఁగాని యడిగి సందేహములు తీర్చుకొనవలయునని వ్యాసాంత
 మునఁ బార్థమూర్తిగారికి నుపదేశించినట్లును వ్రాయఁబడియు
 న్నది. ఇట్టివ్రాసఁయే నావఱకు నగోళకు క్షేత్రయంబున నతిశయిలెడి
 యాశయమును చెలువఁగా బలాత్కరించినది. ఉభయవా
 దులును నేకీభవించి కోరకుండునీ తమతతాము ద్వంద్వవాదులగు
 సీతారామస్వామి శాస్త్రిలుగారికి నుఁ గున్న కల్పమూర్తియై యేతెంచిన
 బ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు, గ్రంథమునందు ద్వంద్వసమాస
 మునుబరిహరించిన నాయభిప్రాయమును చెలువఁదోడు నీకగా నరు
 దెంచిన పార్థమూర్తిగారిని నన్ను సడిగి ద్వంద్వస్థాన విషయమైన
 సందేహములున్నచోఁదీర్చుకొమ్మచుట మిక్కిలి యసందర్భ గర్భవా
 క్యముగదా “యద్యస్తి వీర్యమస్త్యేవ! కర్తృసకథయిష్యతి॥ యను ము
 రారీకవీందుని పదసప్రకారంబునఁ గృత్యమే త్తెప్పును వేటొకటి
 యేటికి? ఇంతియకాక, పార్థమూర్తిగారు ద్వంద్వసమాస బాధకము

లుగా వాసిన ముఖ్యాంశములు కొన్నిటి నంటనైననంటక విడనాడిన
 వీరివ్యాసము పార్థమూర్తిగారికి సందేహములున్నట్లు లెట్టులారోపింప
 గలిగెడి? శాస్త్రదృష్టినిజూడఁ ద్లేశకారియై సూత్రలక్షణంబునకును
 నాగ్రంథసరస్వతికిని గర్భశత్రునగు నీనిష్ప్రయోజన ద్వంద్వంబింకను
 నీసూత్రంబును బట్టుకొని యుయ్యెలలూఁగుచో విచ్ఛలవిడి విహరింప
 నిచ్చెదనే? ఈవఱలోఁ బండితులపరామరికకు డాఁగి నెంతో ప్రయో
 జన కారిగాఁగ భ్రమియింపఁజేసిన యీద్వంద్వము నిపుడు పండిత
 ప్రపంచమునుండి పటాపంచఁగాఁగ బాటందోలెదంగాక !! నిరర్థకం
 బైనయిట్టి యమహాన్నపుంసక ద్వంద్వమునకు శాస్త్రమార్గంబునం
 గూడ నిత్యత్వమును నెలకొలుపఁ జూచుచుండెడి ప్రస్తుతప్రకరణంబులో
 “దుర్యోధనార్జునులు శ్రీకృష్ణసహాయమును గోరివచ్చిరి” యిత్యాదిసార్థ
 కప్రకరణవిరోధివాక్య భంశంబులతోనిండిన యీవ్యాసమునకు మహా
 మహాపాథ్యాయబిరుదాంకితులగుశాస్త్రులుగా రేకర్తలనఁ గాసంశయము
 వొడముచున్నది. లేనివంకలు దేఁ జూచుచోఁదమలోనివంకలు వెల్వ
 డుంగదా! ఏది యెట్లున్నను దదీయనామధేయ సువర్ణాంకితమై రూపధే
 యముగాంచిమిఱుమిట్లు గొల్పుచున్న యీవ్యాసంబుస్వయముగాసమా
 థానంబుచెప్పి గౌరవింపఁదగినదిగాని యన్యథా సేయందగినదిగాదు.
 నేనును గాశీపుర నివాసులగు జాగదీశపండేజీవారికిఁ బ్రియశిష్యులును
 భాష్యాబ్ధిమథన సంగృహీత సుధీభావులును నస్మద్వంశముక్తామణు
 లునునిర్దద్వంధులునైనబ్రహ్మశ్రీనరసింహ దీక్షితులవారి శిష్టాచారమా
 ర్గగతి విశిష్టచరణారవిందంబులయొద్ద శిక్షితుండనై యించుక శబ్దవిద్యా
 గంధంబూరుకొన్నవాఁడను గాని యూరకున్నవాఁడనుగాను “శ్లో॥ని
 ర్ద్వంద్వోహిమహాబాహాః సుఖింబంధాత్ప్రముచ్యతే॥ అను గీతావాక్య
 ప్రకారముననట్లు నిర్ద్వంద్వలైన గురులయొద్దఁ బాత్తముపట్టిననే
 నారీతిని నిర్ద్వంద్వంఁడఁగా నేరకున్నను, నీప్రకృత ద్వంద్వమునుద్రోసి

రాజనియైన నిర్ద్యుంధ్యుండ నయ్యెద. కావున సముద్ధతులయెడ సమా
ధానంబుచెప్పందగినసమరాంగణపాశ్చమూర్తి గారిని సామవచనంబులతో
నించుకవడి సవరించి నేను స్వయముగానే సుశాంతిమతులగు శాస్త్రుల
వారికి నభిముఖుండనై గౌరవపూర్వకముగా సమాధానసంధానము
గావించి యీవ్యర్థద్యుంధ్యుంబును దవ్వనకుఁ దలంగింతుంగాక
ఆఱుమాసము లంతకాలమానము కానీను. మా గాజకీయకలాశాల
యందుఁ బరీక్షౌచర్చ జరుగునట్టి సమయము సమీపించినందున సెల
వుదివసములలోఁ బ్రత్యుత్తరంబు నిచ్చెద. స్త్రీవాచకశబ్దము గతించిన
వ్యాసద్వయంబున మిన్ను మన్నంటుటయె గాక మిన్నేఱునైత
మంటి పూతంబైనది గాన దానిం గూర్చి యించుకంతయే చర్చింపఁ
బడును. ప్రకృతంబగు స్త్రీవాచకశబ్దమంటిన మిన్నేఱు నల్లురును నను
కొనుచున్న మిన్నేఱుగాదంట. మున్నేరునునర్థమెరుంగని మిన్నేఱంట.
ఏమి ! యీవిశ్వామిత్రార్థము పంట. ఔరా ! అద్భుతం బుద్భూ
తంబయ్యెడి ధర్మంబే వర్ధిల్లుగాత !

ఇట్లు విన్నవించు కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి

ప్రథమగీర్వాణపండితుఁడు

ఆర్జునకాలేజి

రాజమహేంద్రవరము

18-4-1917 దేశమాత.

(బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక)

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి కృతము

ద్వం ద్వో ప శ మ న ము .

—*—

శ్లో॥ పంశితాఖిండలాఖిండ! సమ్మోదామృతదోహదమ్
ద్వంద్వోపశమనంకుర్వే! సో హంసత్కర్మ ధారయః॥

శ్లో॥ మహామహో పాధ్యాయం స!

త్కర్మధారయదూషణమ్.

తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి

బ్రహ్మశ్రీభూషణంబువే.

• ౨

ఓసుధీమణులారా!

1916 సం॥ రము ఆగస్టు నెల 2 తేదీగల దేశమాత పత్రిక
యందు “ద్వితీయప్రత్యభియోగ” మను శీర్షికతో (సూ॥ 39. తత్స
మ) “అమహన్నపుంసకముల కదంతములకు ము వర్ణకంబగు” నను
బాలవ్యాకరణ సూత్రములోని “యమహన్నపుంసకములకు” అనెడి
పదంబునఁ గర్మధారయసమాసవృత్తి యందలి యాంతరంగి కార్థమును
నుదాహరణ సమన్వయసహితంబుగా ‘జాటించి యచ్చటి ద్వంద్వవృత్తి
యందలి మర్ల లిత వృత్తిని నాయెడ నటమరలేని వృత్తితో మెలింగు
చుండు సమరాంగణ పార్థమూర్తి గారు మహాభాష్యకేయట శేఖరవా
క్యపడీయవై యాకరణభూషణసారానిగ్రంథములు ప్రత్యక్షసాక్షులుగా
గ బహిరంగము సేసి దానిని బహిష్కరింపఁగా. ద్వంద్వప్రక్షపాతులగు
వజ్జులచిన నీతా రామస్వామిశాస్త్రిలవారి పక్షము పాతము నొందెనని

భీతిని సంభ్రమించి కేవలమును నట్టి పక్షపాతమే లేకుండఁదలంచి విజయనగరనివాసులు బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు 1917 సం॥ రము ఫిబ్రవరి నెలలో వెలువడిననల సం॥ర భాద్రపదాశ్వయుజ మాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్సత్తికలో “ద్వంద్వయద్ధోపశమన” మను పేరంబరంగు నొకవ్యాసమును ద్వంద్వసాధకంబుగా నటించుచున్న దానిని లిఖించిరి యన్న సంగతి సందశించితిరి గదా! (2) కలియంబడి కలహించువార లలో నోడిపోవుచున్న పక్షంబున “ఆపత్కాలేనాస్తి మర్యాదా” అనున్వాయంబు స్మృతించుచి కనికరంబు గలిగి దయాళురగుసాధువులుతోడఁ జుట చేసగిలక మయ్యుచున్నది. అది యొక్కటియేకక బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారికిని బ్ర॥ వజ్రాచార్యుల నీతారామస్వామిశాస్త్రిలు గారికిని నేకగ్రామేవాసిత్వమును నేకవిద్యాశాలాశాలిత్వమునులోనిగు పరస్పర సాహాయ్యకారణంబులు సూక్ష్మ సమగ్రముగా నిరదీయున్న వని వినియున్నాఁడ జగమునందఁ బెక్కుఁగ వీరినంటి మంటితే మాకరణము సమంచితమైన సమన్వత్తితో వినుచుండి యుఁగానీనుత్తేయున్నను బైనింజెప్పిన కారణంబులు వీరిని బలాత్కరింపఁగఁ బూర్వోక్త సూత్రమునందు నీతారామస్వామిశాస్త్రిలవారి ద్వంద్వసమాసవిగ్రహంబును సాధించుటకు నెన్నెన్నియో క్రిందికి పూడికి సూత్రయుక్తులునన్ని సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు రాటుపడుబోటుల నొక్కసామంత రాటుబోటులు గాఁగ సింగారించి నింజెట్ట బొడిరి. కాని యవియన్నియు శాస్త్రీయములు గానందున నెన్ని కకు రాక ” “ కూ ల్య భ్య స్వాహా ” యను వేదశ్రుతి కేయా ను కూ ల్యం పడి యున్న వి. సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారికి నిజంబుగా నిష్కృష్టమైన పాండిత్యమే కలిగియున్నది యుదము. అయినను నోటిపలుకు పలుకుచున్న మృత్తి

కాపాత్రమునందు గట్టిశనము తెచ్చిపెట్టంజూచెడి తమ సంఘనోటి పలుకులు చిత్తమువచ్చినట్లులు చిత్తజల్లులుగాఁ జల్లినను నయ్యవి చెల్లాచెదరగుంగాని న్యాయ్యసిద్ధాంతసన్న్యాయకు నెట్టులు ప్రశస్యంబగును ? అయ్యది యటుండనిండు. (3) ప్రశస్యతంబునఁ గర్మధారమార్గమున వివరింపఁబడిన యీసూత్రార్థమునకును, క్రింది యుదాహరణములకును సమన్వయముగాదని ద్వంద్వవాదులు గభీర ఘోషణములతో లోకులమనస్సులు వ్యాకులపెట్టుచుండిరి. గాన నట్టి సూత్రార్థమెట్లు లెన్నివిముఢములుగా సునామాసమున సరియగునో యీప్రథమవ్యాసఘట్టమున విన్నవించి తర్వాతి వ్యాసఘట్టంబులందు ద్వంద్వమతఘట్టనమ్ము గావించెద. రాగ ద్వేషద్వంద్వాభిమానము మాని సత్కర్మధారయుండనౌ నే నెవ్వడైనను న్యాయంబగు వాచోయుక్తులు మీమనమున నాటునట్లు మనవినేయుదుంగాని నాసత్కర్మార్థమునకు విరుద్ధముగా “ఏవంహి దృశ్యకేలోకే, భిక్షుకోయం ద్వితీయాం భిక్షౌం సమాసాద్య పూర్వాం నజహతి || సంచయామైవ ప్రకర్తే” యని యజహత్స్వార్థాన్వృత్తి ప్రకరణమందలి సమర్థసూత్రస్థ భాష్యకారనచనరీతిని భిక్షౌవందనములు నేయుండని స్వాములవారితన మూనిబలాత్కరింపను జుండి పర్యవసానమున ద్వంద్వవిసంవాదార్థమును గర్మధారయ సంవాదార్థమునుగొప్పపఱచి గుప్తార్థప్రకాశికాశికావ్యాఖ్యానంబునం బ్రకటించువాడె సుధీమణులు సావధానస్వాంతులై వినంగ వేడుచున్నాడ.

(చదువగులకు విసువ్రలేకుండ ఘట్టములుగా విభజించి ప్రకటించెద.)

(4) లోకములో—శ్రీరాముడు, శివుడు—ఇత్యాదిమహద్వా

చకముల యందలి మువర్ణకంబు పులింగచిహ్నంబనియు, వృషభము, ధనము—ఇత్యాద్యమహద్వాచకముల యందలి ‘మువర్ణకమ్ము నపుంస కలింగచిహ్నంబనియు నెల్లరును నెఱింగినవిషయమేకదా!! ఇట్లుండని పుడు ద్వంద్వవాచకము మోసిన పెద్దనేర మేమనఁగా—‘ధనము, శబ్దము లోని మువర్ణకంబు నపుంసలింగ చిహ్నంబనియు, ‘వృషభము, శబ్దము లోని మువర్ణకమ్ము పులింగచిహ్నమ్మనియు ననవలయునని గ్రంథకర్త ను బలాత్కరించి దేశమంతటను నల్లరి నేయుచుండిరి. ఒకరూపుగల నస్తువుచే రెండువిధంబులుగాఁ జెప్పడని బలవంతము. పెట్టినచో నెవ్వ రొకంబడుదరు? ఒక్కరీతియోగల శృంగములు దీసికొనివచ్చి దానిని మహిషీశృంగమనియు (గేదెకొమ్ము) సంతలోనే గోశృంగమనియు (అవుకొమ్ము) ననుండని బలాత్కరించినచో బలాత్కర్తలకు శృంగభంగమ్మేకాక చవిసిలుగట్టికొని పోరినను లోకులమూట పాటింతురే? అట్లే ‘ధనము, చోట నపుంసలింగ చిహ్నంబని బోధింపఁబడిన మకార పుం గొమ్మును సంతలోనే వృషభముచోటఁ బులింగచిహ్నమ్మను మనినచో నగుబట్లు రాకుండునే? కావుననే చిన్న పాఠశాలలోనైతము వృషభము-కాకము-ఇత్యాది తిర్యగ్వాచకశబ్దములును శబ్దబక్షణాన్వయము (పార్శ్వగు) వివరించునెడల “ధనము, చనము” శబ్దములువోలె నపుంసకములు గాఁదలంపఁబడుచున్నవి. ఈవిధమ్ముచ నమహత్తులు నపుంసకశబ్దములు కాకతీరదుగాన, నమహత్తులయిన నపుంసకములని కర్మధారయ నమానమని గ్రంథకర్తచేత సూత్రము వివరింపఁబడినది. శబ్దము, బుత్తము, ధైర్యము (భాగ్యము—విఘ్నము) ధైర్యం దిష్టంభాగ భేదము భాగ్యో స్త్రీచిహ్నాద్విధిః) సూత్రముక్తిగద వ్రాయఁబడిన ల త్యము, ధైర్యము, గాని ప్రతివాదులన్నట్లు ధైర్యతము, గాదు. మహద్వాచక ధైర్యత, శబ్దమునకు మువర్ణకము, ఏసూత్రమునఁ గలుగునని శంకింతురేని వినుఁడు.

(5) సూ॥ ౬-౪-౧౭౪॥ ‘దాండినాయనహస్తి నాయనేతి’ సూత్రస్థభాష్యంబున ‘యథాసపుంసకలింగసర్వనామ’యని సపుంసకలింగము లింగములలో సర్వనామమని చెప్పబడినందునఁ బంలింగాది విభక్తులగు “ఋ” వర్ణకాదులు రానిచో లింగసర్వనామంబగు సపుంసకలింగపు “ఋ”, పర్ణకమే న్యాయంబున వచ్చును. కనుక నే “సామాన్యే సపుంసకమ్” అనువార్తికము న్యాయసిద్ధముగాని యపూర్వకాధి గాదని శేఖరాదివ్యాఖ్యలయందు వ్రాయం బడినది. దానంజేసియే (ఏకవర్ణవర్తిత్యాద్వాచః (వర్తినీత్వాత్, అనుటకు మాటఁగా) అనపరిస్పన్నీకర్షేతి సూత్రస్థభాష్యప్రియోగంబును, “సామాన్యే నోఽక్రమాత్ ప్రీప్యయాభావః” అను తత్రత్యకైయట గ్రంథమును, [2] కారకవిభక్తే ర్భూవత్వాత్ ద్వితీయా” “బలవతీత్వాత్” అనుటకు బదులుగా) అనుశేఖరప్రియోగము (3) “శరదః కృతార్థతా॥ (కృతార్థాతా, అనవలసియుండఁగా) ఇత్యాది కవిప్రియోగంబులును స్త్రీలింగరూపములకుఁ బ్రతినిధిగా నుంపబడిన సపుంసక రూపములతో సాధువులగుచున్నవి. ఇంతియకాక, (4) ‘శాంతోద్వేగస్తిమితనయనం దృష్టభక్తిర్భవాన్యా” అను షేఘసందేశశ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యయందును, (5) ‘దృఢభక్తిరితిజ్యేష్ఠే, అను రఘువంశద్వాదశసర్గస్థ శ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యయందునుః “దృష్టం భక్తిః యస్యనః” దృఢం భక్తిః యస్యనః॥ అను మల్లినాథసూరి ప్రదర్శితవిగ్రహంబులలో స్త్రీలింగభక్తి శబ్దమునకు సమన్వయములైన సపుంసకప్రత్యయాంత దృష్టదృఢశబ్దములు సంగతములగుచున్నవై యాసమాసంబులు సాధువులగు. ఇట్లే మిత్రము—(మహద్వాచకమగుచో) ఇత్యాదిక్వాచిత్కరూపంబులందుం గూడ సూత్ర మక్కఱలేకయే లింగసర్వనామంబగు సపుంసకలింగము, ‘ఋ, విభక్తీన్యాయప్రాప్తంబగు.

(6) ద్వంద్వవాచకులు పైనుత్తములో ద్వంద్వము రచించి “అదంతన పుంసకములకు నువర్ణకమగు” నని విధి సూత్రము రచియించుకొన్నచో మీఁదమిక్కిలి గొప్పదోషములు సంభవించి యవిధిపడవలసి వచ్చును. అది యెట్టిదియనఁగా నాకర్ణింపుడు.

1 తీర్థంశస్త్రా శ్వరక్షేత్రోపాయో పాధ్యాయమంత్రిషు—
అను నిఘంటువున నుపాధ్యాయాది మహద్భక్తముల యందును తీర్థశబ్దము, నపుంసకముగానఁ ప్రతిభటులు మతమందను ‘తీర్థుడ, నుటకు బదులుగాఁ కీర్థమనవలసివచ్చును.

3 మహామూత్రాః ప్రధానాని—అనునిఘంటువున మంత్రివాచకమై మహద్భక్తమైన నపుంసకప్రధానశబ్దమున ‘ప్రధానుడు ప్రధానులు’ అని కావలసియుండఁగా ‘వైవతము’ అను నట్టులు ‘ప్రధానము’ అనవలసి యుండును. ప్రధానశబ్దము మంత్రివాచకమైనపుడు పుంలింగముం గూడఁ గలదందురేని నైకత్వికముగాఁ బ్రధానమన్న రూపము తప్పక యవిధి నొంద వలసినచ్చును.

2 పరంధాముడు...ఇత్యాదిరూపంబులు మొదలగూడ నవిధి సంభవించును. ఇంతియకాదు. అనధానముతో ననధరింపుడు . 1 అధికమయి పితౄర్జితపక్షాధనము. —ఈవాక్యమున విశేష్యపక్షాధనమువోలె విశేషణములైన యధిక పితౄర్జితశబ్దములగూడ నపుంసకములై మువర్ణకముం బొందినట్లు—2 జగన్నాటక ప్రవతకాకులైన వైవమే రక్షకుండు—అన్నవాక్యము సంగూడ వైవవిశేషణములు నపుంసకలింగములు గానజగన్నాటక ప్రవతకాకంలైన వైవమే రక్షకము—ఇత్యాది భ్రష్టప్రయోగంబులు తటస్థించును. 3 నా మిత్రము దయావంతుడు—అనుచోట “నామిత్రము దయావంతము” అని యిత్యాదు ల. నవ్యప్ర

యోగములు ప్రవర్తిల్లు. మేముంగూడ నిట్టిప్రయోగములయెడ లోక
న్యాయమే యవలంబితుమని ద్వాద్వవాదు లనంగూడదు. అట్లయి
నచో వీరివిధి యవిధియగును. మామతమునందు విధివాక్య మవసర
ములేకుండనే “సకేవలా ప్రకృతిః ప్రయోక్తవ్యా, నాపికేవలః ప్రత్య
యః; అపదంనప్రియుజీత, అను శాస్త్రీయవచనంబునఁ గేవల ప్రకృతి
ప్రయోగింపఁదగదు గాన దైవతాదిక్వా చిత్కశబ్దములయొద్ద వేటొక
విభక్తికిఁ బ్రాప్తిలేమింజేసి లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగపు ‘ము’
వర్ణకమే సునాయాసముగా న్యాయప్రాప్తంబై యవిధినొందవలసిన య
వసరములేదు.

(7) ఇకను ద్వాద్వవాదులు “అమహత్తులైన నపుంసకము”
లనఁగా “ధనమ్, వనమ్” — యిత్యాది నపుంసకములే యగుంగాన
“వృక్షః, కాకః, — ఇత్యాది పుంలింగములు గూడఁ దెలుంగున నపుం
సకము లేవిధిచేనగునందులో యవధరింపుడు. ఈసూత్రములోని య
మహత్పదంబున యావదమహత్తుల నుద్దేశించి “అప్రాప్తేశాస్త్రమర్థ
ః” అను మీమాంసాన్యాయంబునఁ బ్రాప్తప్రాప్తపర్యాయలోచన
జేసినచో నపుంసకత్వ మీవిధియే విధించుచుండు. అందున వృక్షాదు
లు తెలుంగున నపుంసకములయ్యె. కనుకనే “సర్వాదీనితదంతానిచో
క్తసర్వార్థ వాచకత్వ సమానాధికరణ సర్వనామపదవంతీతితత్రప్రాప్తా
ప్రాప్తవివేకన్యాయేన సర్వనామపదవత్త్వా శేషవిధిః; సర్వార్థవాచక
త్వస్యలోకతః సిద్ధేః” అనునబహువ్రీహివితి సూత్రస్థశేఖరము సంగత
మయ్యె. అట్లే ప్రాప్తించిన యమహత్సూక్ష్మగల శబ్దముల ననువదించి
నపుంసకత్వ మిచట విధింపఁబడియె.

(8) ఒకవేళ సర్వాదీనిసూత్రమున వ్యస్తపదములకు నుద్దేశ్య

విధేయభావమ్ము సంగతంబగు. ఇట సమాసస్థలంబుగాన నుద్దేశ్యవిధే
యభావంబు పొసంగదందురేని యట్లనవలదు. “లోహితోష్ణీషాఋత్వి
జః ప్రచరంతి” అను సమాసస్థలంబున మీమాంసా బాలప్రకాశ మీ
మాంసాన్యాయప్రకాశాది గ్రంథములయందు నుష్ణీషముల ననువదించి
తౌహిత్యము విధింపఁబడుచున్నది గాన నిచటం గూడ సమాసంబున
నెల్లయమహత్తుల ననువదించి నపుంసకత్వవిధి బోధించుచునే మువర్ణ
కమును విధించుట నిర్బాధంబు. కావుననే “యత్తువృత్తా పుద్దేశ్యవిధే
యభావే నానన్వయాదాశీర్విషయేచ తథాఽన్వయాన్న సమాసఇతితన్న
వృత్తావప్రిప్రాప్తత్వాదిపర్యాలోచనేన లోహితోష్ణీషే త్యాదౌతథాన్వ
యదర్శనాత్ భాష్యేతథాన్వయే వృత్తేరసాధుతయా అనుక్తేశ్చేతిసమా
సవాదేమంజూషాయాంవిస్తరః” అను షష్ఠీకారక శేఖరమును ‘లోహి
తోష్ణీ షాఋ త్యాదౌవితి” సోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరంతితి వాక్యేనఉష్ణీ
షస్యప్రాప్తత్వాత్తదనువాదేన తౌహిత్యమాత్రస్య విధానాదితిభావః”
అను తత్రత్యచంద్ర కలావ్యాఖ్యానంబును “యముద్దిశ్య ఆగమోవిహి
తః” అను పరిభాషేనుశేఖరస్థయదాగమపరిభాషయందలి గ్రంథమును
“లోహితోష్ణీషాఋత్విజః ప్రచరం తీత్యాదౌప్రాప్తప్రాప్తపర్యాలోచ
నాయాముష్ణీషాన్వయదేశ్యక తౌహిత్యాదివిధాయక పాశ్చాత్యబోధస్యా
ఖిలానుభవసిద్ధత్వాదిత్యన్యత్రవిస్తరః॥ అనెడి యత్రత్యవాక్యార్థచంద్రి
కయును సంగతంబు లగుచున్నయవి. అందున సమాసస్థలంబైనను
నిట నమహత్తులకు నపుంసకత్వవిధి నిరాతంకమ్ము. ము వర్ణకము
నపుంసకలింగ విభక్తియగుటనిర్వివాదమ్ము. కానదై వతాది క్వాచిత్క
మహన్నపుంసనములందు లింగనర్వనామనపుంసకలింగవిభక్తి మువర్ణక

ము స్యామప్రపంచముగాన “నుపలక్షణ” మని సూత్రము నొద్దనేల వ్రాయలేదన్న ద్వంద్వవాదల శంకకుఁ గూడ నవకాశమున లేక సర్వమును సూత్రముగాదలి యధాస్థితిగ్నింధంబురమునీయుంబును. (1) ఇంతియకాక కర్మధానము సహసము సేసి యానదమహత్తులయందు నపు సకత్వము విధించుచు మువర్ణకము విధించుచున్నందున నమహత్తులకు ము విధక్తి వచ్చునట్లే నపుంసకములకు మువర్ణకము వచ్చునని స్పష్టపడుచున్నది. 1 ఈముఖచంద్రునికి (కర్మ-స) నాహ్లాదకత్వముమరెడు” ఈవాక్యమున ముఖమునఁ జూపిత్వము విధించుచు నాహ్లాదకత్వము విధించుచున్నందున నాహ్లాదకత్వమున్నది యని యూహించి చంద్రునికి వైసర్గికమైన యాహ్లాదకత్వము లేదని యెవ్వరు నూహింపరు. (2) “ఈగన్యకారత్నమునకుఁ గాంతి పుంజములరెడు” — ఈవాక్యమునఁ గన్యకయందు రత్నత్వ మతిదేశించి (ఆహోపించి) కాంతుంజమును విధింపఁగా గన్యకకుఁ గాంతిపుంజమున్నదనియు రత్నమునకు లేదనియు నెవ్వరందురు? (3) ఈశాస్త్రిసర్వనారదునకుఁ గలహాశనత్వమెసంగెను” — ఇట్టివాక్యమున శాస్త్రిసర్వనియును నారదత్వము విధింపఁగా శాస్త్రులవారికిఁ గలహాశనత్వ ముండినదని యూహించి నారదునికల హాశనత్వమునకు మొదటికే మోసమువచ్చుననుకొందురే? అనుకొనరు. అట్లే “యమహత్తులపుంసకములకు మువర్ణకమగు” నన్నవాక్యమున నమహత్తులకే మువర్ణకమువచ్చి కేవలనపుంసకములకు రాదని యెట్టికుశాగ్రీయబుద్ధి కోవిదుడును గలలోనైనను దలంపఁడు. కాన, మిత్రము (మహత్తు) దైవతము — ఇత్యాది మహత్తుపుంసకములన్నియు నీసూత్రముచేతనే నిరాకరముగ సాధువులు. అనన్యత్వద్వంద్వవాదులబ్ధి సాధిత్యవికర్తముతో నీసూత్రమున మహత్తునపుంసకములకు మువర్ణకంబు గావున స్వగ్రీవాజ్ఞ సేవినతో నీసూత్ర

మక్కట లేకయే దైవతము-ఇత్యాదిమహన్నపుంసకములకు మువర్ణకము
పైనింజూపిన న్యాయశశమున రాకతీరదు. ద్వంద్వమునేసి సాక్షాత్తు
విభవాక్యము నేయరాదా? యనవలదు. పైనిజెప్పిన రీతిని మిత్రము
సౌమ్యుడు—అనుటకు బదులుగా మిత్రముసౌమ్యము, ఇత్యాద్యపన
వ్యప్రియోగంబులు సంభవించెడి కాన సూత్రమునఁ గర్మధారయార్థ
ము శాస్త్రమార్గమున సుకరమును లక్ష్యముకూలమును నయి యు
న్నది. ద్వంద్వమన్ననో! యశాస్త్రీయమయి కేశావహమును లక్ష్యప్రతి
కూలమును నగుచుండు. కాన ద్వంద్వ మపార్థకము. పార్థమూర్తిగారి
యుపలక్షణకద్ధతియును శాస్త్రీయమని స్థిరపఱుపఁబోవు చున్నాఁడను.

ఇకను మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రీలు
గారు నిర్ణయించిన ద్వంద్వసమాపార్థసిద్ధాంతమున “చార్థేద్వంద్వః”
గోస్త్రీయోరుపసర్జనస్య ఆవ్యంతౌటకితౌ” ఇత్యాద్యనేక సూత్రముల
భిష్యము పూర్వోక్తీకృతమ్మగు గాన నయ్యది యశాస్త్రీయమని
కరతలామలకముగాఁ దర్వాతివ్యాసఘట్టములందుఁ గనంబఱిచెదంగాక!!
ఓసుధీమణులారా! మాకాలేః యేప్రిలు. ఈయదిదవ తేదినిమూ
యంబడు. గతించిన (21) వ తేదీగల దేశమాతలోఁ బ్రకటించి మనవి
చేసినరీతిని మీమనములు తృప్తి నొందింపఁ బడప సావకాశుండనై
యనంతరగ్రంథము ప్రకటించెద.

ఇది 1 వ్యాసఘట్టము

ఇట్లు సుధీమణివిధేయుడు

కల్లూరి వేంకట గామ శాస్త్రీ

(న శేషము)

1917 సం ఏప్రిల్ నెల 18 వ తేదీ

(ఈ నెల 4 తేదీ ప్రతిక శేషము)

ద్వితీయవ్యాసఘట్టము.

[ద్వంద్వవిగ్రహనిగ్రహము]

శ్లో॥ పండితాఖండలాఖండ

సమ్మోదామృతదోహదం

ద్వంద్వోపశమనంకు రేవ

సోఽహంసత్కర్మధారయః॥

అ. గీ॥ గౌరవధీఃకల్లూర్య స్వయవేంకటరామశాస్త్ర్య

హంతు గదేయమ్ తాతాసుబ్బారాయా

ఖ్యశాస్త్రీవరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్॥

ద్వంద్వవాదు లుదహరంచుకొన్న ప్రకృతసూత్రీయార్థవివరణ

వాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహముపోలిక కై నను బనికివచ్చునా! రాదా! య

నునంశ మీఘట్టంబున విమర్శింపబడును.

ఓసుధీమణులారా!

“అదంతములగు నమహత్తులకును నపుంసకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగు ననియర్థము” — అనిసీతా రామశాస్త్రీలుగారు (తత్స39) సూత్రార్థమును వివరించిరి. యని ది 2-8-1916 సం॥రము దేశమాత పత్రికలోఁ బార్థమూర్తిగారు వ్రాసి యీవివరణవాక్యము సముచ్చ యార్థముఁ దెల్పుచున్నదియనియు “గౌణ్యసంభవాత్॥ (అ1పా3సూ3) అనుసూత్రమును వివరించుతఱిని “నహ్యకాశస్యోత్పత్తిస్సంభావయితుం శక్యా శ్రీమత్కణభుగభిప్రాయానుసారిషుఁ జీవత్సు” అనిశంకరభాష్యము ననన్నట్లే వైయాకరణులు జీవించియుండ సముచ్చయార్థమున ద్వంద్వ ముసాధించుటదుర్లభమనియుఁ బల్కిరి. పార్థమూర్తిగారి యట్టియభి ప్రాయము తోడనే నేనును నేకీభవించెను. ఈయభిప్రాయమునకు వ్యతిరేకముగా ద్వంద్వవిగ్రహమునలి మెల్లకదా? మునున చ శక్త్యా ముతో నన్వయించుట విధియాటంజేసి వైయాత్రీయవివరణ వాక్య మందు గీర్వాణభాషలోని చ శబ్దమునకు బ్రతినిధిగానుండి దదర్థముం దెల్లును, శబ్దమునకునగానమహత్తునదముతుదనునునపుంసకలింగశబ్దము తుదనును నున్నందుననిదియే మిత రేతరయోగార్థకద్వంద్వవివరణవాక్య

మనుటకు నెంతమాత్రమును బ్రతిబాధములేదని బ్రహ్మబృహరాయశాస్త్రి
 లుగారు ప్రబలముగాఁ బ్రతిజ్ఞ నేముచుండిరి. నేనుమాత్రము “చ” శబ్దార్థకమైన పూర్వోక్త వాక్యములోని “ను” శబ్దద్వంద్వము వట్టివి
 గ్రహపుష్టికే ససికి వచ్చుంగాని ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికి నెంతమాత్రమును
 బనికిరాదని నిశ్చయించెద ‘చ’ శబ్దార్థకమైన ‘ను’ శబ్దములున్నంతమా
 త్రముననే ద్వంద్వవిగ్రహమైనయెడ తెలుగుభాషలోని ‘ను’ శబ్దముల
 యర్థముం దెల్పుననేక ‘చ’ శబ్దములుగలవిగ్రహములన్నియు ద్వంద్వ
 విగ్రహములే కాఁదగియుండునా! అట్లు ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికిఁ జ
 శబ్దపుష్టియే గొప్పయానవాలుగాఁగ నీలించితత్ ఉత్పలించ—“నీలో
 త్వలమ్ అనినకర్మధార యద్రహము లోని ‘చ, శబ్దములుచూచి
 తనకు సముదాయపదార్థము ప్రధానముగానున్నదని ముత్యముచు ని
 కను ద్వంద్వస్పృత్తి కర్మధారయ స్పృత్తితో విగ్రహమునకు వెనుదీయక
 డీకొనియెడిని. కానివిగ్రహమున ‘జ’ శబ్దనానాత్వమున్నంత నేద్వంద్వ
 మ్ముగా నేరదు. [2] భాష్యకారులును “చార్థే దంద్వః” అను
 సూత్రమును నివర్తించునట్టి “చార్థ” ద్వంద్వము కర్మధారయ
 మ్ముతోఁ గలియుంబడు ననియూచికారునందే యాలోచించి ద్వంద్వ
 మ్మును విచుర్చించి “కర్మధారయస్పృత్తికి నీవెల్లస్పృశును శేషంబవే
 కాన నట్టితత్పుగునస్పృత్తికినజ్ఞాతిత్వ గనన్తవడకుమని తగవ్రదీర్చి ద్వంద్వ
 మ్మును దవ్వనకుం గెంటిరి. కాబట్టి కర్మధారయమునకుఁ గర్మవర్వ
 హణ శక్తియేమాత్ర మైనను నుండినచో ద్వంద్వమును ద లం గిం ప
 నలయుననియే పతంజలి భగవానులు దీనినిశేషముగాఁ జూచిరిగాని
 యంతకంటె విశేషముగాఁ జూడరైరి. అటులుండఁ బ్రకృతమాత్ర
 మ్మున (39)ముడితిస్ఫురణము గలిగి యంతరంగములోనిదైన కర్మ
 ధారయమును బహిరంగ మౌ ద్వంద్వ వృత్తి జంకక
 యెట్లుదారస్లింగ జాలెడిని ద్వంద్వనాము మతముననేక ‘చ’ శబ్దము
 లున్నంత మాత్రముననే ద్వంద్వవిగ్రహమైనయెడ అమహాతిచన
 పుంసకానిచ (అమహన్నపుంసకాని) అనునట్టి మానశ్కర్మధారయ
 విగ్రహముదును ననేక ‘చ’ శబ్దములున్నందున నిట్టివృత్తితోనింత
 యే విరోధింపనలెనో తెలియఁగన్నది. అందునవిగ్రహముదలి ‘చ’

(3)

శబ్దనానాత్వమునేకాక యర్థసందర్భముగూడఁ బరిశీలించి విగ్రహభేదంబు నెన్నవలయునని స్పష్టపడుచున్నది. ఒక్కవిశేషముగలదు. వ్యాకరణశాస్త్రీయ తత్త్వమూలోచింపఁగా న్నంద్యవిగ్రహవాక్యము ప్రథమా విభక్త్యంతములలోనే యుండవలయుం గాని యన్యథా యుండందగదు. (3) ప్రకృతమున ద్వంద్వవాదుల విగ్రహవాక్యము “అమహత్తులకును సపుంసకలింగ శబ్దములకును” అనిషష్ఠీవిభక్త్యంతములతో నమరియున్నది కాన నియ్యది యితరేతర యోగార్థమును బోధింపనేరక సముచ్చయార్థమునే చాటుచుండెడు కరణము నాకణింపఁగోరెడ. వ్యాకరణశాస్త్రమందు సాంకేతికములైన కర్మ, కరణాదిపదార్థములకుఁ గారకములని సామాన్య నామముగలదు. కారకమనఁగాఁ గ్రియతో నన్వయించునది యనియు, లేక “కారకస్య క్రియాజనకత్వం భాష్యేకరోతిక్రియాం నిర్వర్తయతీతి వ్యుత్పత్తిదశానాత్ అతఏవఏషాంక్తి క్రియా యామేవాన్వయః” అనుశాస్త్రమగ్నాంజేసి, క్రియను నెఱవేర్చునది యనియు వ్యుత్పత్త్యర్థము. ‘లోకములో సర్వవాక్యమును గ్రియతో సమాప్తింజెందెడుంగదా! కావునఁ గ్రియప్రధానమని యెన్నందగినది. క్రియలేని వాక్యము విక్రియనొంది వ్యక్తిమ్మగు. దానంజేసియే “క్రియలేనిమాట యేమిప్రయోజనము? ఇత్యాదికముగాలోకోక్తి గలుగుచున్నది అట్టి ప్రధానమయిన క్రియచే నాకాంక్షింపబడి దానితో నన్వయించుంగావునఁ గర్మకరణాదిక కారకంబులకుఁ గ్రియతోడి సంబంధము బలిస్థమ్మగు “రాముఁడు గురునినుతించె” — ఈవాక్యమున “నుతించె” అనఁగా నెవ్వరిని నుతించె, ననియాకాంక్షగలిగి ‘గురుని, అన్నకర్మపదార్థమును సమర్పించుటతోడనే యాకాంక్ష (స్రిశ్నము) యస్తమించె, “రాముండొక్క బాణమును వాలినిగూలించె” — ఈవాక్యమున, కూలించె, ననఁగా నెవ్వరిని, దేనితోడ, ననియూకాంక్ష జ్ఞనియించి “పాలినిబాణమున, ననిసమాధానము సంధించుటతోడనే యాకాంక్షసమాప్తింజెందె ఇట్లే, సంప్రదానాదికారకము లన్నియుఁ బ్రధానమైన క్రియనెఱవేఱునట్లు సాధనమ్ములగుచు దానితో నన్వయించుటంజేసి, కారకములను నన్వర్ధనామమ్మునకు నహంబులయ్యె (4) ప్రకృతమ్మున నిట్టి క్రియాకారకమ్ములకుంగల కరస్పర సంబంధమే సామర్థ్యమనంబడు.

“అమహాత్ములకును నపుంసకలింగ శబ్దములకును మునర్థకమగు” నన్న యీద్వంద్వవాదాల ప్రస్తుతవాక్యమందును బూర్వోక్త శాస్త్రమర్యాదం జేసి పశ్యంతములు రెండింటికని గ్రియయగు ‘నగు’ ధాతువుతోడి సంబంధము ప్రధానముగాని ‘ను’ శబ్దార్థముతోడఁ బ్రధానసంబంధములేదు. అనఁగా ‘ను’ శబ్దార్థము ప్రధానముగా నుండియమహాత్ములనునపుంసకములను మేళింపనేరదు. గానద్వంద్వసమాసమురానేరదు. కనుకనే “అతఏవైత దగ్ధకచతుర్థ్యాద్యంతేన సుఖహితాదిభిః సమాసః॥ ఉభయోరప్రికియాన్వయేన పరస్పరమసానుర్థ్యాత్ | అతఏవ హితేనచతుర్థీసమాసవిధానేతద్యోగే చతుర్థీజ్ఞానకమిత్యాక రోక్తం సంగచ్ఛతే॥ అనుషష్ఠీకారక శేఖరగ్రంథము సంగతమ్మగు. (అనఁగా “దేవదత్తస్య సుఖంభూయాత్” ఇత్యాదివాక్యములయందు పశ్యంత దేవదత్త శబ్దార్థమునకును బ్రథమాంతసుఖ శబ్దార్థమునకును ‘భూయాత్’, అనుక్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధముండి యన్యోన్య సామ్యములేనందున దేవదత్తసుఖశబ్దములకు సమాసము రాదనిపూర్వోక్త శేఖరతాత్పర్యము.) ఇంతియకాక “కారకాణాం క్రియాసమ్మత్వాత్ | కారకాణాంక్రియయా సామర్థ్యమస్తి | న తేషా మన్యోన్యమ్ తద్యథా, నిశ్రయణ్యాద్వాభ్యాం కాష్టాభ్యాం సామర్థ్యమ్. న తేషామన్యోన్యమ్” అనుచునిచ్చెనమెట్లకు నుభయపార్శ్వములయందలి కట్టలతోడనే సామ్యత్వసంబంధముండి తమలోఁగవకునట్టి సంబంధములేనట్లును కారకంబులకుఁ గ్రియతోడనే సామ్యసంబంధముండుగాని యట్టిసంబంధము తమలోఁ దమకులేదనెడి “యన్నేనే” త్యాది సూత్రస్థ భాష్యమును సంగతమ్మగు. (5) అందు నద్వంద్వవాదాల పివరణ వాక్యములోని యమహాన్నపుంసకపశ్యంతములకు ‘నగు’ క్రియతోడనే సంబంధము గలిగి పరస్పర సామర్థ్యము లేనందున నియ్యది నట్టివిగ్రహపుష్టికేళనికి వచ్చుంగాని ద్వంద్వవిగ్రహపుష్టికి నెంతమాత్రమును నుపయోగింపఁజాలదు. వేదేల! ఈశ్వరంచ గురుంచభజస్వ—అనునది యితరేతరయోగ్యా భోధకము” అనియితరేతర యోగ్యాకముగా నుదాహరింపబడిన యీ శాస్త్రులవారి వాక్యమును శాస్త్రీయముగానేరదు, పైవాక్యమునందునీశ్వరుండును, గురుండును గర్మకారమ్ములై సందానఁ దద్వాచకమ్ములు వేర్వేరుగా ద్వితీయాంత

(5)

ములైయున్నయవి కర్మకారకమును రెండింటికని “కారకాణాం క్రియా
సమర్థత్వాత్॥ అనుపూర్వోక్త భాష్యోక్తింజేసి భజనక్రియతో నన్వయం
బు చెప్పక తీరదు. అందు ననుపసంజన మానము
చ్చయార్థమునకు విశేష్యభూతములై యీ శ్వరపదా
ర్థమును గురుపదార్థమును భజనక్రియతోఁ బ్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నన్వ
యించుట విధియకాటంజేసి చార్థమునకుఁ బ్రాధాన్యములేని యీవా
క్యమును నితరేతర యోగార్థ బోధకమైతమాత్రమునుగానేరదు
ఇయ్యది యితరేతర యోగార్థ బోధకమైనచో నిత్తతీ “చార్థేద్వం
ద్వః॥ అనుసూత్రమునఁ బ్రధానమైన చార్థముతోఁ గర్మకారకములొ
నీశ్వరగురుపదార్థములు విశేషణముగా నన్వయింపవలయు. అట్లయ్యె
నేని సమర్థముయిన సాధ్యసాధన సంబంధము సమసిపోయి భాష్యవ
చనమునకు వైరుధ్యంబువాటిల్లు (6) మఱియు ద్వంద్వవాదులచూడేప
ణంబొండొ గలదు. “యదగ్నమేచ ప్రజాపతయేచసాయంజుహోతి”
యనెడి యీవాక్యములో ననేక చశబ్దములన్నందున నియ్యది సముచ్చ
యోదాహరణముగాక యితరేతరయోగోదాహరణ వాక్యముని శే
ఖరకారుని తాత్పర్యమైనట్టులంగీకరింపక తప్పదనియు, “చశబ్ద శ్రవణాత్ప
రస్పరసాపేక్షస్యైవపదద్వయస్యాఖ్యాతాన్వయాన్న వాక్యభేదః” అను
మిమాంసాన్యాయ ప్రకాశగ్రంథమున నగ్నిప్రజాపతి పదార్థములనేకచ
శబ్దార్థసమన్వయమునఁ బరస్పరసాపేక్షత గలిగియే వాక్యభేదములే
కుండ దిజాతముతో నన్వయించునని చెప్పబడినందున నీవాక్యము స
ముచ్చయోదాహరణ మనుటకు నంతమాత్రమును నవకావములేద
యు, నిట్టియితరేతర యోగోదాహరణ వాక్యమునుదాహరించెడి శేఖ
రకారుని మతిమందే యగ్నిహోమాది దేవతలు మోలె సాహిత్యములేక
యే యగ్ని ప్రజాపతిదేవతలు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా హోమద్రవ్యోద్ది
ష్టలయి నట్లు స్పష్టపడుచున్నందున ద్వంద్వముటక పదార్థములకు నవి
నాభావముండకతిరదని వాదించుపార్థమూర్తి గారికియుదాహరించుకొన్న
శేఖర గ్రంథము మిక్కిలి స్వచాదభంజకమనియు, శాస్త్రులవారు సెల
విచ్చుచుండెదరు.

(7) శాస్త్రీయదృష్టిని నలోచించినచో “యదగ్నమేచ ప్రజా

పతచోచే"తి శ్రుతివాక్యమ్మ ద్వంద్వ వాదంబునకు మిక్కిలి భంజక
 మను బార్థమూర్తిగారి వాదంబునకు మిక్కిలిరంజకమును నయి యుల్ల
 సిల్లెడి అయ్యది యెట్లులనంగా నాకణ్డంఘఁడు.... యదగ్నయేచ
 ప్రజాపతచోచే"తి పూర్వోక్త శ్రుతివాక్యములో చశబ్దములనేకములుగా
 నున్నంతమాత్రమున శేఖరకారుని మతమందు నయ్యది యితరేతర
 యోగ ద్వంద్వోదాహరణవాక్యమ్మ కాకతీరదని సాహసించి చెప్ప
 తకు నెంతమాత్రమును నవకాశములేదు ద్వంద్వః ప్రధమాంతానా
 మేషః సకరినిష్ఠిత విభక్త్యంతానామ్ చైత్రేణమైత్రేణచక్యతమితివాక్యే
 ఆవయవం కర్తృత్వస్యైవప్రతితేః చైత్రమైత్రాభ్యాం కృతమితిసమాసే
 సముదాయక కర్తృత్వస్యైవప్రతితేః తస్యవాక్యస్య సమాస సమానార్థక
 త్వా భావేనతస్యతద్వాక్యత్వాభావాత్ అనిలిఖించి ప్రథమావిభక్త్యం
 తములతో ద్వందము నొనరించినచో సమాసవిగ్రహ వాక్యములు
 సమానార్థకములు గానేరవనియు నిత్యాదికమైన శేఖరకారతాత్పర్య
 ము బార్థమూర్తిగారు (2-8-16) దేశసూతప్రతికలోఁ బ్రకటించియుం
 డిరిప్రథమాంతములతో నేద్వంద్వవిగ్రహము సేయవలయుననుటకుఁ గార
 ణము తరువాత ఘట్టంబునందు వ్రాయఁబడును ఇట్లుప్రథమాంతముల
 తోడనే ద్వంద్వసమాస మొనరింపవలయునని శేఖరకారుం డుద్ఘోషిం
 చుచుండఁగా జతుర్థీవిభక్త్యంతములతోనున్న యదగ్నయేచప్రజా పత
 యేచేతి శ్రుతివాక్యమ్మతని మతమందు నితరేతరయోగ ద్వంద్వవివరణ
 వాక్యంబునక దీరదనియెట్లు వాకొనఁదరంబయ్యెడు యదగ్నయేచ ప్రజా
 పతయేచ సాయంజహోతియనునట్టి యీవాక్యమందును కారకాణాం
 క్రియాసమర్థత్వాత్ అను భాష్యోక్తిజేసి క్రియాకారక సబంధ మంత
 రంగము గావునఁ జతుర్థీకారములైన యగ్నిప్రజాపతు లిద్దఱును
 బ్రత్యేక ప్రత్యేకము గాబహోతియను క్రియ తో
 నన్వయింతురుగాని చ శబ్దార్థమును బ్రధానముగాఁ జేసికొని యట్టియర్థ
 ముతో నన్వయింపరు.

(8) మీమాంసాన్యాయప్రకాశమునందు బ్రస్తుతమైన"యదగ్న
 యేచే"తిశ్రుతిర్థ మిట్లు విమర్శింపబడియె. అవధానముతో
 నవధరింపుడు.

(1) “అగ్నిజ్యోతిజోతిరగ్నిస్సాహ” యను మంత్రవణముచేతనే శ్లో॥ తద్ధితేన చతుర్థ్యావామత్రవణేన నవాపునః దేవతాయావిధిస్తత దుర్బలంతు పరంపరమేతనుశాస్త్రమ్మన విహితమ్మయిన యగ్నిదైవతపదార్థమును ననువదించుచు యదగ్నయే చప్రజాపతియేచే తిశ్రుతివాక్య మ్మొక ప్రజాపతిదేవతనే విధించుచున్నది, యని సిద్ధాంతపక్షము ఈపక్షమ్మున ననూదితుండగునగ్నియొక్కసముచ్చయముతోఁ బ్రజాపతియొక్కండే విధింపఁబడుచున్నందున నీవేదశ్రుతియందు వాక్యభేదము లేకయే యర్థసమన్వయంబయ్యెడి. (2) “యదగ్నయేచే” తివాక్యమే యగ్నిప్రజాపతుల నుభయులను విధించుగావున నగ్నియనూదితుండు గాఁడని వేటొకపక్షమ్మున వాటిల్లు. ఈపక్షంబున నగ్నిప్రజాపతు లిద్దఱు నీశ్రుతిచేత విధేయులే కావున “శ్లో॥ అనేకవదనంబద్ధం! యద్యేకమపికారకమ్! తథాపితదనావృత్తైఃప్రత్యయైశ్చవిధీయతే” యనుశాస్త్రంబున “అగ్నయేజుహోతి. ప్రజాపతయేజుహోతి” యని వాక్యద్వయమ్ము రచింపక తీరదు. ఇట్లు మీమాంసా న్యాయప్రకాశమున నీశ్రుత్యర్థము నిణఁయింపఁబడినది. ఈరీతిని దేవతాద్వయవిధానపక్షమ్మున (౧) “అగ్నయేజుహోతి (౨) ప్రజాపతయేజుహోతి” అని రెండువాక్యమ్ములు రచింపకతీరదు గాన జుహోతిక్రియతోడనే సామర్థ్యసంబంధము గలిగి తమలోఁ దచుకు నిశుమృతైసను నట్టిసంబంధము లేక ప్రత్యేక ప్రత్యేకాహుతులు గొనియెడి యగ్నిప్రజాపతిదేవతలకు, వాక్యములోని చకారద్వయమ్మును జూచినంతమాత్రముననే యితరేతరయోగోదాహరణముగాఁగ శేఖరకారమతమందంగీకరింపక తీరదని ద్వంద్వవాదు లెట్లు బలాత్కరించెదరో! మక్కిలి వింతగా నున్నయది. అందున “యదగ్నయేచ ప్రజాపతయేచే”తివాక్యమితరేతరయోగోదాహరణముగా నెన్నుటను స్మరించుటకునైన వలనుపడదు. కనుకనే “అతశ్చకారస్స ముచ్చయం ప్రాధాన్యేన సబూతేయేనప్రాధానసైకస్యవిధానాన్న వాక్యభేదోభవేత్ | కింతుకారకద్వయోపసజ్జనత్వేనైవసతంబూతే | సముచ్చితే అగ్నిప్రజాపతి ఇతిప్రాధానద్వయవిధానేచ వాక్యభేదస్సాదేవ” — అని మీమాంసా న్యాయప్ర

కాశమందు యదగ్న యేచేతి వాక్యమందలి చశబ్దములకు సముచ్చయార్థమే వినరింపఁబడినదిగాని యితరేతర యోగార్థ మెన్నఁబడలేదు. వాక్యభేదమును దేవతాద్వయవిధిపక్షమున రచింపక తీరదని నిశ్చయింపఁబడినది. ఇట్టిది వీరికి నిదర్శనంబు.

(9) ఇట్లు “యదగ్న యేచేతివాచితయేచ” అను వాక్యములోని ‘చ, శబ్దములకు : సముచ్చయార్థమేకాని యితరేతరయోగార్థముగా నందున నితరేతరయోగోదాహరణ వాక్యముగా నివ్వటిల్లుటకు మీ మాంసామళమందఁ గాని శేఖరకాశాదిస్తైర్యూకరణమతమందఁ గాని యెన్నందును దీనికి వ్యాచిత్యతేదని సిద్ధాంతమగుచున్నది. “యదగ్న యే” చేతిశ్రుతివాక్యము విరుదాఙ్గితులగు పండితుల వాశ్యించినను, దనకు నేవిధమైన యుచ్చార్థములేక సముచ్చయార్థమే నిశ్చితమై, తనకు నేవిధమైన యితరేతరయోగార్థము లేక యనితరసాధారణ దుర్యోగార్థమే నిశ్చితమై యేకవాక్యత లేనందున రెండుచెక్కలుగా వ్రక్కలింపఁబడునట్టి శోచనీయాపద్ధ తటస్థించుచుండఁగా, నట్టివేదీయ శ్రుతిని నిదశనంబుగా నెన్నుకొని శరణుచొచ్చినచోఁ దనకు నేమో! గతులు గలుగునని పేరానపడిన ద్వంద్వవాదులు యీమాత్రీయార్థ వివరణవాక్యగతి యేమికానున్నదో సుసేషములే శోధింతురుగాక! ద్వంద్వవాదుల ప్రకృతసూత్రార్థవివరణవాక్యమునకు శాస్త్రమున రెండు వ్రక్కలై నూపుచెడిన యావేదవికారోక్తి శరణంబుగాఁ జాలదుగావున “మహాగజాః పలాయంతే! మశికానాంతుకాగతిః” అనిన యీనిర్వేద కారిలోకోక్తి యే శరణంబయ్యెడు గావున! | కాఁబట్టి “అమహాత్ములకును నపుంసక లింగశబ్దములకును” అనిన యీద్వంద్వవిగ్రహభ్రష్టవాక్యము విజయనగరముచుండి విజయము నేరి యంతోవిగ్రహించుచున్నను శాస్త్రంబున వేఱే యుచ్చార్థములేక సముచ్చయార్థమే దీనిచుదిటివ్రాతయై తప్పనందున వైయాకరణులు జీవించియుండ సముచ్చయార్థమందు ద్వంద్వంబు దుర్లభంబని ద్వంద్వవిగ్రహమును విగ్రహించిన సార్థమూర్తిగారి వాక్యము సార్థకమయ్యెడు మనుచు శ్లాఘించెదంగాక!

ఇది 2వ, వ్యాసఘట్టము.

ఇట్లు సుధిమణివిధేయుఁడు,

(స శేషము)

కల్లూరి నేంకటరామశాస్త్రి.

—♦ ద్వం ద్వో ష శ మ స ము. ♦—

—;::—

25-4-1917. దేశమాత.

తృతీయవ్యాసఘట్టము.

(ద్వంద్వార్థవివరణము.)

శ్లో॥ షండితాఖండలాఖండ । సమ్మోదామృతదోహదమ్

ద్వంద్వోఽశమసంకుశ్వే । సోహంసత్కర్మధారయః॥

ఆ॥గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్య ! స్వయవేంకటరామశాస్త్ర్య

హంతుగదేయమ్ । తాతాసుబ్బారాయా । ఖ్యశాస్త్రీ

వరమభి మహామహాపాధ్యాయమ్॥

౨

(బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక.)

ఇతరేతరయోగ ద్వంద్వమనియు, సమాహారద్వంద్వమనియు
నిట్టినామముల యన్వర్థతచేతనే యీసమాసములయందుఁ బదార్థముల
కూడిక ప్రధానమయియుండునని తేటతెల్లమగుచుండఁగా బ్ర॥ తాతా
సుబ్బారాయశాస్త్రీలవారి ద్వంద్వమనకు నట్టినముదాయార్థములేదని
యు ద్వం ద్వ ము లో ని వ స్తు వు లు వా క్యా ర్థ ము లో
మాత్రమే బుద్ధికిఁ దోచుననియు, మిక్కిలి వింతయైన యర్థమును
సమర్థించి లోకులచిత్తములు సంశయ దోలాకీడా యత్తములుగ
జేయుచున్నందున దీని వాస్తవార్థము సప్రమాణముగా మొదటఁ
గొంతచర్చించి చూపబడు. అ. ౨. సా. ౨. సూ. ౨౯. “చార్థేద్వంద్వః॥
అనేకంసుబంతం చార్థేవతమానంవా సమన్యతేసద్వంద్వః” అనఁగా
ననేకపదములు చ శబ్దార్థమున నమరుచు వికల్పమున సమసించు;

అచ్యుతి ద్వంద్వంబనఁబడెడి. ని॥ చాన్వాచయసమాహారేతరేతరస
ముచ్చయే॥ యనునమర నిఘంటున నవ్యయమైన చ శబ్దమునకు (1)
అన్వాచయము (2) సమాహారము (3) ఇతరేతరయోగము (4) సము
చ్చయము— అని నాలుగర్థములు గలవు.

(1) ఈశ్వరుం డుపాధ్యాయుండును సేవింపఁబడవలయు.— ఈ
వాక్యమునఁ జశబ్దః ర్థాయ 'ను' షబ్దార్థసంబంధ మొకరికే యుండఁ
గాఁ దమలోఁ దమరు మిత్రులుగాకుండ సీశ్వరుండు, నుపాధ్యాయుం
డును వేఱువేఱుగా సేవాక్రియతో నన్వయించుచున్నందున నిట్టి సము
చ్చయార్థమున ద్వంద్వమురా నేరదు.

(2) భిక్షుగూర్చి తిరుగుమా; గోవునుందీసికొనిరమ్మా;—ఇచట
భిక్షు'టన మనశ్యమను నలువఁదగినది గ నఁ బ్రధానము; అవుగనఁ
బడినయెడఁ దోలుకొనిరమ్మా. లేనియెడఁ బ్రయత్నమునఁ బోవలదని
భావము గనుకనిట్టి ప్రధానాప్రధాన క్రియాస్థలంబునఁ జెప్పందగిన
యన్వాచయార్థమందును. ద్వంద్వముగలుగనేరదు. (3) ఛైత్రమైత్రులు
రూప్యసహస్రమీవలయు ఇటఁ జైత్రమైత్రు లొండొరులు గలిసియే
(ఇతరేతరయోగమున) సహస్రము రూప్యము లీవలయునని యిద్దఱు
కును బరిస్పృశసాపేక్షతోఁచుంగాని ప్రత్యేక ప్రత్యేకము గా రూప్య
సహస్రమీవలయు ననితోఁపదు. ఈయదాహరణమున రూప్యసహ
స్రమ్మా వెల్లిండుటలోఁ జైత్రమైత్రుల ప ర స్ప ర స ం బంధ ము
స్పష్టమగు చున్నందున ద్వంద్వమురాదగు. (4) విప్రుని కొఱకు
ఛత్రోపాసా మొసంగఁబడియె ఈవాక్యమున ఛత్రమును బాదు
కలును సీసమాహార (ఈ మొత్తము) మొక్కమాటుగా నీబడినట్లు స్ఫు
రించి పరస్పరసంబంధము వెల్లిడియఁగుం గాని యొకమాటు ఛత్రమును
కేటొకమారు పాద కలును విడివిడిగా నీబడినట్లు గోచరింపదు ఈలక్ష్య

మునందుంగూడ దానక్రియలో గొడుగునకును, బాదుకలకును
(నీమొత్తమ్మునకు) బరస్పరసాహచర్యము ప్రకటితమగు చున్నందున
దద్వాచక పదములకు సమాహారద్వంద్వము రావడియుండు. ఈరీతిని
నెచ్చటఁ బదార్థములకుఁ బరస్పరసాపేక్షత యనఁగాఁ గ్రియ నెఱవే
ఱుటలో సాంగత్యముండునో యచ్చటనే ద్వంద్వము వచ్చునని శలి
తార్థము. ఇట్టిసాంగత్యము ద్వంద్వవిగ్రహములోని ప్రతిపదార్థమును
జార్థముతో నన్వయించుటచేతనే యమతీయుండును. ఈతాత్పర్యమే కా
ముదియందు “మిళితానామన్వయ ఇత రేతరయోగః॥” అనుచు మిళి
తమ్ములగు పదార్థములు, ఏకక్రియతో నన్వయించుచో నితరేతరయో
గాదికమని నిర్వచించి వెల్లడింపఁబడియు. ఇందులకుఁ బ్రతిభటమ్ముగా
‘పరస్పరనిపేక్ష స్యా నే క న్య ఏ క స్మి త్న న్వ యః॥, అనినిర్వచించి
యన్యోన్య సంబంధములేని పదార్థములేక క్రియతో నన్వయించెనేని
సముచ్చ మనియుంగూడ నుదాహరింపఁబడినది. సముచ్చయబోధక
వాక్యములోని పదార్థములలో సామాన్యముగా నొక్కదానికే చార్థ
ము సంబంధించు. అందున ద్వంద్వవివరణవాక్యమున ననేక శబ్దప్రయో
గంబును, సముచ్చయబోధక వాక్యమున సామాన్యముగా నేక చ శబ్ద
ప్రయోగంబును నుండకతీరదు కనుక నే చార్థేమాత్రస్థమహాభాష్యమ్మున
నిట్లుదాహరింపఁబడియె. “ఇత రేతరయోగేష్టత్వశ్చన్యగ్రోధ శ్చేత్త్వక్తేగమ్య
తే ఏతత్. స్తత్ప్రోషన్యగ్రోధసహాయా న్యగ్రోధో పిష్టత్వసహాయఃఇతి॥
స్తత్వశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్త్వక్తే సమాహారే ప్రికియతే స్తత్వన్యగ్రోధమితి॥
తత్రతాయమవ్యర్థః॥ ద్వంద్వైకపద్భావోనపరితవ్యోభవతి॥ సమాహారైక
త్వాదేవసిద్ధమ్” — ఇట్లు ఇతరేతరయోగసమాహార ద్వంద్వముల వివ
రణవాక్యములయందుఁ జ శబ్దమ్ము లనేకమ్ములుండి స్వార్థ [చశబ్దార్థ]
మైన పరస్పరసహాయ్యము ప్రధానముగా నున్నట్లు స్ఫురింపఁజేయు

చుండెడి. ఇట్టి సహాయమే సాహిత్యమనియు సమాహారమనియు, సముదాయమనియుఁ బర్యాయపదములచేత వ్యవహరింపఁ బడుచున్న యది. కనుక ద్వంద్వమునందు సముదాయము సమాసార్థమై ప్రధాన ముగానుండెను. ఈసమాసంబున సముదాయము ప్రధానార్థమై భాసిల్లు ననిన యీతాత్పర్యమే యీసూత్రమును విమర్శించుతఱిని ననేకస్థలం బులందు “సముదాయాత్సిద్ధం! సముదాయాత్సిద్ధమేతత్! కి మేతత్సము దాయాత్సిద్ధమితి! ద్వివచన బహువచనాప్రసిద్ధిరితి నోదతమ్! తస్మాయం పరిసారః.....నైకార్థమే॥ అని పతంజలి భగవానులచేతనును “సముదాయాదతి! ద్వంద్వేన సముదాయరూపా ర్థోభిధీయతఇతి ద్వివ చనబహువచనసిద్ధిః॥ నైకార్థమితి॥ ఉద్భూతానయవభేదస్సముదాయో భిధేయోనణుతిరోహితావయవభేదస్యైష్వర్యం॥ అని కైయటోపాధ్యాయుల చేతనును స్పష్టపఱుపఁబడినది. లోకములో నొకటికంటె నెక్కుడుపదార్థములు మేళించినపుడేగదా! సముదాయ మేర్పడును. అందున నన్యోన్యమును గ్రీయలో వివక్షనావసరస్య తోచినపదార్థములం దెల్పుపదముల తో ద్వంద్వసమాసము చేయవలయు. అటులు తోచనిపదార్థములం దెల్పుపదములతో ద్వంద్వసమాసము నేయఁగూడదు—“ఈశ్వరుండు పాధ్యాయుండును నేవింపఁబడవలయు, ననిన యీతాత్పర్యమున నీశ్వరు నకు నుపాధ్యాయునకును నేకంబైన నేషాక్రియతో సంబంధముండి శా బ్దభోధలో సాహిత్యము తోచుచున్నను వాగ్దత్తమును నేవింపఁబడుటలో నన్యోన్యసాహిత్య [మేళనము] ముతోచుచుండనందునఁ దద్వాచక పదంబులకు ద్వంద్వము రూపేరయ. ఇట్టియ్యమే శబ్దేందుశేఖ రమందు “అసామర్థ్యాదతి, అనేక సుబుతానాం చార్థేస్పత్యైభావేనై కార్థీభావరూపసామర్థ్యభావాత్. అని స్పష్టపఱుపఁబడినది నీనిభావము సముచ్చయార్థాభోధకవాక్యసుటకంబులైన పదములు వాగ్దత్తమే సాహి

త్యమంకు, అనఁగాఁ బరస్పరమేళన రూపార్థమందు వర్తిల్లినందున నే
కార్థీభావరూపంబగు సామర్థ్యములేమింజేసి సముచ్చయమ్మున ద్వంద్వ
మురాఁగూడదు. ఇట్లు ద్వంద్వమానందుఁ దద్గుటక పదార్థమేళనమే
యేకార్థీభావరూపసామర్థ్యమునకు నియామకమని విశదమగుచున్న
ది. ఈతాత్పర్యమే చార్థసూత్రస్థమైన శబ్దకౌస్తుభమందును “తత్రసము
చ్చయాన్వాచయయోర్న సమాసః। అసామర్థ్యాత్ । ఏకార్థీభా
వేహిసతి పుష్పవంతౌపశ్యేత్యాదావిష ఏకఃదోషాత్తౌమిలితావేవ అన్వి
యాతామ్! నతుప్రత్యేకమ్” అని యుద్ఘోషింపఁబడుచుండు. నైయాకర
ణాదిమతమ్మున ద్వంద్వగుటకపదార్థములకు సాహిత్యము విధి ప్రాప్త
ముగనక్కనే తన్మతంబునకు వ్యతిరేకముగా నీక్రిందిరీతిని సిద్ధాంతముక్తా
వళి యుండు నైయాయికమతంబునఁ “బ్రాప్తిపూర్వకోహిని షేధః।
అనున్వాయమ్మును బురస్కరించుకొని సాహిత్యము నిషేధింపఁ బడు
చున్నయది. “ద్వంద్వేతుభవ ఖదిరౌఛిధీ త్యాదౌ ధవశ్చ ఖదిరశ్చ
విభక్త్యర్థద్విత్యప్రకారేణబుధ్య తేతత్రనలక్షణా నచసాహిత్యే లక్ష
ణేతివాచ్యం। సాహిత్యశూన్యయోరపి ద్వంద్వదశఽనాత్ । నచైకక్రియా
న్వయిత్వ రూపంసాహిత్యమస్తీతివాచ్యం। క్రియాభేదేపి ధవఖదిరౌషశ్చ
ఛిధీయ్యదౌ తద్దశఽనాత్ । సాహిత్యస్యా ననుభవాచ్చ। అతఏవ
రాజ పురోహితౌ స్వారాజ్యకామౌ యజేమాతా మిత్యత్రలక్షణా
భావాత్ ద్వంద్వ అశీయతే। తస్మాత్సాహిత్యంనార్థః కింతువాస్తవభే
దోయత్ర తత్రద్వంద్వః” పైనింజూపిన నైయాయిక మతమందు ద్వం
ద్వసమాస మగుటకుఁ బదార్థముల యన్యోన్యసాహిత్యముగాని యేక
క్రియతో నన్వయించుటచే నగునట్టి శాబ్దబోధలోని సాహిత్యము,
గాని ప్రయోజకము గాదని యుద్ఘోషింపఁబడుచున్నయది. నైయాయిక
మతమందు “కర్మకరులగు వైత్రమైత్రులకు రూప్యమిమ్ము—ఈవాక్య
ము వైత్రునికి రూప్యమిమ్ము—వైత్రున గు రూప్యమిమ్ము”

అనినవాక్యమువంటిదియేయి ప్రత్యేకముగా రూఢ్య
మిమ్మనిన యర్థముతోఁచును. ఒకానొకచోఁ బ్రకరణసందర్భమునం
జేసి పనివాండ్రు జైత్రుని మైత్రినిఁజేర్చియే యాసముదాయము నకు
రూఢ్యమిమ్మనియుఁగూడ నర్థము కావచ్చునుకాని యట్టియర్థవియమ
ములేదు. వైమాకరణమతమునఁ జైత్రుని మైత్రుని
జేర్చియే యాసముదాయమునకు రూఢ్యమిట్లు—అనిన యీయర్థ
మే ముఖ్యార్థముగు. చేతొకచునుఁ జైత్రుని వాక్యమున నున్నచో వేర్వే
ఱనిన యర్థముగొఱచై కావచ్చును. ప్రధానమునకు వరహాకట్నము
చదివించె, ననఁగా నీర్వూర్వమున మగము ముత్తమునకే వరహా
కట్నమని యర్థమైనట్లు, అగ్నివహునికు నాహుతి యిచ్చెనన్న ద్వంద్వ
మునం గూడ నన్నిని నకుఁబనిఁజేర్చియే యాసముదాయమునకు
నేకాహుతి యిచ్చెనన్నది ముఖ్యార్థముగాని వేర్వేఱగా నాహుతి
యిచ్చెననుట ముఖ్యార్థముగాదు. ద్వంద్వమున సముదాయమే ప్రధా
నార్థము. పీతాంబరః ఇత్యాదిబహువ్రీహిసమాసములయందు సమాస
ఘట కంటులైన పదములయర్థములు ప్రధానములుగాక యన్య
పదార్థములుగు క్షణాదులు ప్రధానము గు నట్లు, కుక్కుటమ
యూర్యో, —ఇత్యాది ద్వంద్వములయందును ద్వంద్వఘటకములైన
కుక్కుట మయూరీత్యాది పదముల యర్థములు ప్రధానముగాక
యన్యపదార్థముగు సముదాయమే ప్రధానముయ్యెడి. కుక్కుటము
మయూరియునిట విశేషణములై సముదాయము విశేష్యముగు కనుక
నే, “అతిమయూరి” [కుక్కుటకు] —ఇత్యాదిసమాసములయందు
నుపసర్జనమకాటంజేసి గోప్రియో, రితిసూత్రమున మయూరీశబ్దమునకు
ప్రాస్యము గల్గెమరీతిని, కుక్కుటమయూరీ అను చోటఁగూడ ద్వం
ద్వసమాసార్థమైన సముదాయము ప్రధానముయి మయూరీపదార్థముప
సర్జనముగాన ప్రాస్యమువచ్చునని భాష్యముల గలదుకొని “ద్వంద్వోప

ప్రతిషేధో వక్తవ్యః” అనువచనమున నివారించబడినది. ఇట్టి భాష్య
తాత్పర్యమే గోప్రియోరితి సూత్రస్థశబ్దేందు శేఖరమందును “యద్యపి
కుక్కుటమయూర్యావితీ ద్వంద్వేబహువ్రీహీవివ ఏకవిభక్తిస్యైవసజ్జన
త్వం ద్వంద్వః బ్రహ్మాంతానామేవేతి చార్థేద్వంద్వ ఇత్యత్రవక్తృతే
ఏకవిభక్తిస్యైవసజ్జనసంజ్ఞాపి ఉద్భూతావయవ భేదసాహిత్యప్రతి మ
యూరీపదార్థస్య తత్త్వమస్తి సర్వత్రీద్వంద్వే సాహిత్యమేన విశేష్యమితి
చార్థసూత్రభాష్యస్పష్టమై తథాపిభాష్యే ద్వంద్వేనేతి వచనారంభా
న్నదోషః॥ అని స్పష్టముపబడినది. ద్వంద్వసమార్థము సముదాయమై
ప్రధానముగాఁ బరిధవిల్లునని యీయర్థమే॥ ఉద్భూతావయవభేదస
మూహస్య ద్వంద్వే విశేష్యతయోఽసజ్జనసంజ్ఞామా అప్రాప్త్యా దంద్వే
చేత్యపిసబహువ్రీహీవివితీతత్త్వమై అతఏవగోప్రియోరితి సూత్రేకు
క్కుటమయూర్యావిత్యాదౌ హ్రస్వవారణాయ దంద్వేనేతివచనమా
రబ్ధమితిధిక్॥ అని సర్వసామసంజ్ఞానిషేధకమయిన “ద్వంద్వేచే, తి
సూత్రమందలి శేఖరమందును “సబహువ్రీహీవివితీతతి అనువాదకమితి
శేషః॥ ఇతరేతరయోగద్వంద్వేపిసముదాయస్య విశేష్యతాకూంసాధక
మహా॥ అత ఏవేతి సముదాయస్య విశేష్యత్వాదేవేత్యర్థః అని యత్ర
త్యచంద్రకలా వ్యాఖ్యానమందును జాటబడుచుండె. మఱియు ద్వంద్వ
మున సముదాయార్థము ప్రధానముగన్క-చే ఏకవిభక్తితీసూత్రముననై
నజ్ఞాపకతంజేసియు (1) తత్పుగుషేతుల్యార్థేతి సూత్రస్థ భాష్యమందలి
పరమే కారకే, పరమేణ కారకేణేత్యాది ప్రయోగంబులం జేసియు;
(2) పూరణగుణేతి సూత్రమునందు సమానాధికరణ మన్వంతముతో
సమాసనిషేధము నేసిన సారస్యమునంజేసియు (3) సమాసాంతవిభక్తి
తోఁగూడ విగ్రహము నేయుట శాస్త్రీయమని విశదపడుచున్నచు
ద్వంద్వవిగ్రహము సూత్రము ప్రథమాంతములతోడనేకాని యన్యథా

నేయంగూడదని నియమించబడుచున్నది. ఏల యందుచేసి వినుండు.
 కర్మవ్యర్థకకారక విభక్తులతోనే ద్వంద్వవిగ్రహంబు సల్పినచో గి
 యాకారక సంబంధమంతరంగముకాన ననయవలెనాలో విగ్రహమందలి
 కారకములకుఁ గ్రియతోడనే సామర్థ్యమున నన్వయంబుండే యవయవి
 యైచార్థ్యమైన సాహిత్యమును బ్రధానముగా జేసికొని యన్వయించుట సం
 భవింపకపోవును. అహయకై ఇత్యాది మాత్రస్థభాష్యస్వనసాదులంజేసి
 ప్రథమగూడఁ గారకవిభక్తియే కావున ద్వంద్వవిగ్రహస్థ ప్రథమాంతార్థ
 ములకుపై కను క్రియతోడనే సంబంధముండి చార్థమైన సాహిత్యము
 తో విశేషణత్వసంబంధమున నన్వయము కల్గుట సంభవమే యట్టి అనవ
 లదు. కేవలప్రాతిపదికకర్మములకుఁ బ్రయోగము లేరు జేరము, విభక్తు
 లలోఁ బ్రథమకే ప్రాథమ్యమును జేసియు, భాన్యవలాలన్యాయంబున
 వినియా ప్రాతిపదికార్థకప్రథమాంతములతో విగ్రహంబునఁబుట సరస
 ముయ్యెను. కావుననే “తత్త్వభూతమాచి ద్విభక్త్యా కేనచిల్లింగేన నిర్దేశః
 కర్తవ్యః। తద్యథా కన్యకాన్నర్థీ శాలికలాపంసతుః। సవలామాహ
 రతి। నాంతరీ మకత్వాత్ సమానదాదేయతావదాదాయతుషవలాలా
 న్యుత్సజతి” అనిన అంశే, (3—3—18) మాత్రస్థభాష్యంబును,
 “సత్త్వభూతోఽర్థోవిచాలింగం సంఖ్యా నచ నిర్దేష్టుశక్యత ఇతితయో
 శ్చబేనోపాదానః। శబ్దసంస్కారమాత్రమేనతు సమపాదానే ప్రయోజ
 నమిశ్యర్థః॥” అనిన యత్రత్యక్తై యుత్కలంధంబును, “తత్రప్రాతిపదికార్థ
 మాత్రచ్యాభిఖ్యాసాయాప్రథమమావిగ్రహః కేవలార్థతే” అనిన
 ప్రథమానిర్దిష్టమితి మాత్రస్థభాష్యకొస్తుభంబును, “నిర్విభక్తికసోద్యోచనా
 సంభవేన తత్సామర్థ్యాయోగాత్ ప్రాథమ్యా దన్విత్థాకత్వా ల్లఘు
 త్యాన్న ప్రథమై వోచ్చారితేత్యవ్యవక్తుం శక్యత్వాదిశ్యః॥” అనిన ప్రథ
 మానిర్దిష్ట మితి మాత్రస్థ శేఖరంబును సంగతంబుయ్యెడి. ఇట్టి శాస్త్ర
 ప్రమాణంబునంజేసిప్రాతిపదికార్థమాత్రమేప్రధానముగాఁగల ద్వంద్వవిగ్ర

హస్త ప్రధానాంతముల యర్థము విశేషముమై చాక్షుష్మగు సాహిత్య
ముతో నన్వయించుట నిర్బాధంబు. ఇది నీ ద్వంద్వకే ప్రమామ నర్వ
దా ప్రధానాంతముల తోడనే రచించునవలయునని భాష్యతాత్పర్యము
అత్తటిని నియతవిధక్తిర్వ హేతుకమైనయువశ్చనర్వమును నేకవిధక్తితి
సూత్రమున నుండునని మొఱచుకొని, గోప్రియో, రితి సూత్రమున ప్రా
స్వంబు భాష్యంబున శంకించుకొనంబడినది. ఇటులు నర్వవిధంబులను
ద్వంద్వమున సాహిత్యము ప్రధానముగావున ద్వంద్వవాచు లుదాహ
రించుకొన్న “అమహన్నప్రసక్తములకు మువర్ణకమగు” నన్న ద్వంద్వ
స్థలమున నమహద్వాచకములును నప్రసక్తవాచకములును నుభయ
మును మిళితమైనచోటనే మువర్ణకము గలుగుననిన యర్థము ముఖ్యం
బని యొప్పికొనక తరచు గాన పాఠావకము, కుగకుకుక్షేత్రము, మధు
రాపాటలీపుత్రము ఇత్యాదులే సాధువులు సూత్రసార్థక్యము గలిగి
నందున, పదము, కుగక్షేత్రము, పాటలీపుత్రుఁడు, ఇత్యాదులు మువర్ణ
కములేమింజేసి సమరాంగణపార్థమూర్తిగాను చెప్పినకితిని సాధువులు
గాకపోలినచ్చును. ఒకవేళ ద్వంద్వవాచులు ద్వంద్వమునకు నిట్టి
సమదాయార్థమంగీకరింప మందురేని యప్పుడు “సమాసనిర్దేశోయమ్ |
తత్రసజ్ఞాయతే | కఆదిఃకోంతఇతి | తద్యథా, అజావిధనౌ దేవదత్తయజ్ఞ
దత్తౌ || ఇత్యుక్తే తత్రసజ్ఞాయతే కస్యాజానం కస్యవయఇతి” అనిన
యాద్యంతౌటకితా, వితిసూత్రస్థభాష్యమును, “యద్యపి దేవదత్తస్య
యజ్ఞదత్తస్యచాజా అవయశ్చగనమితివాక్యేపి క్రమవ్యవస్థానాస్తి తథా
పి సమాసేనుతరాం నాస్తితి ప్రతిపాదయితుం సమాసనిర్దేశ ఇత్యుక్తమ్
అనిన యత్రత్యక్తయటగ్రంథమును, “యత్రససాహిత్యస్యనియమేన ప్ర
తీతిః పృథగుపస్థితీశ్చ, తత్రాపిచేన్న క్రమవ్యవస్థాకిమువక్తవ్యం సా
హిత్య ప్రతీతావపృథగుపస్థితీచ్ఛేద్యర్థః” అనిన యుద్యోతమును విరో
ధించును ఇతియగాక, “లక్ష్మ్యక్షణే, వ్యాకరణమ్” అను వార్తకమున

లక్ష్మ్యలక్షణే, యను ద్వంద్వస్థలంబున “లక్ష్మ్యంచలక్షణం చైతత్సము
 దితం వ్యాకరణంభవతి। కింపునర్ల క్త్యం లక్షణంచ శబ్దోలక్ష్మ్యఃసూత్రం
 లక్షణం ఏవమన్యాయందోషః। సముదాయే వ్యాకరణశబ్దః ప్రవృత్తో
 వ య వే నో ప ప ద్య తే॥ సూ త్రా ణి చా న్య ధీ యా న ఇష్యతే
 వైయాకరణఇతి” అని వాక్యంబడినః స్వశాహ్నికభాష్యమ్మును నిజంబుగా
 పస్వశంబయ్యెడు. వేయేల అన్యఃపదార్థప్రధానమైన బహుప్రీహివోతనీ
 ద్వంద్వమ్మును నన్యాయ చశబ్దార్థమే (సముదాయము) ప్రధానముగాఁ
 గలదని యెంచుకొనుచుఁ జార్థంబులకుంబోలె ద్వంద్వమ్మునందును జార్థ
 ప్రధాన్యంబునంజేసి లింగసంఖ్యలుండఁ గూడదని చార్థసూత్రమున
 భాష్యకారులు శంకించుకొని సమాసమ్మున మాత్రము లింగసంఖ్య
 లుండుట స్వాభావికంబని సమాధానము చెప్పిరి. ఇటులు ద్వంద్వము నం
 దు నింత ప్రధానశిరోమణిగాఁ బరిధివిల్లుచున్న సముదాయార్థసంపద
 శాస్త్రులవారిచేత నా మ మా త్రా వశేషము గాఁగఁ జేయంబడి
 విడువంబడినది. సుబ్బరాయ శాస్త్రులవారి బ్రహ్మ శ్రీ లి పి యే
 బ్రహ్మ లి పి శ్రీ య ని సమ్మినవారికి నీభాష్యమతమంతయు దూష్య
 మతము గావలసినదేగాని సందియమ్ములేదు. కాని గ్రుడ్డితనముకంటె
 మెల్ల కొంతమేలన్నలులు కొంచెము మేలుమాత్రముకలిగినది. శబ్ద
 శాస్త్రమతం బింతటితో నస్తమించిపోవునేమో యని స్వయముగా
 సకల లోకోపకారార్థ మధికారము చెల్లింపఁగాఁ జనుదెంచిన మహా
 మహోపాధ్యాయ సుబ్బరాయ శాస్త్రులవారి పాండిత్య రాజ్య సమయ
 మ్మున ద్వంద్వసమాసమున నుండ భీతిల్లితలంగిన ప్రధానసాహిత్యా
 గ్గము గజో పిరుధ్యా పలాయనమపిమిధ్యా! అనురీతి నవలంబింపకుండ
 “వ్యాన్యతాయత్పర స్వేభ్యః శ్రుతౌతస్కర తాస్థితా” యను కాళిదాస
 వచనమ్ము ననుసరించి దిలీపమహారాజు మహారాజ్యసమయంబునఁ
 బరథనముల నుండి పగాజ్ముఖమైన తస్కరత్వము శబ్దమును మాత్రమే

పట్టుకొని వ్రేలాడినటులు క్రియాకారిత్యమున నామరూపములేక శాబ్ద
 బోధనైనను బట్టుకొని యూగులాడుచుండుట యెంతోవేలుగాజే శాబ్ద
 బోధలోని సాహిత్యమునైతము వీరిచేత మూలముట్టగ నిర్మాణింపఁ
 బడవలసినదియేకాని దానింగూడ మటుమాయము నేయవీలులేకుండఁ
 బాసకంబులోని పుడుకవోలె గొప్పగట్టుగా నొక్కటి యడ్డపడియె.
 అయ్యది యెద్దియనఁగా ఇతరేతరయోగేష్టక్షణ్యగ్రోధశ్చేత్యుక్తేగమ్య
 తే ఏతత్ స్లక్ష్యోపన్యగ్రోధసహయోన్యగ్రోధో ప్లిష్టత సహాయఇతి”
 యనిపాథః మూర్తిగారుదాహరించినభాష్యము లోని సహాయశబ్ద
 ప్రయోగమే యెక్కుడు చిక్కుగాఁ దగుల్కొని ద్వంద్వమునఁ బ్ర
 ధానశిరోమణిగాఁదలఁ ద్రీప్తగొనుచున్న సాహిత్యార్థమును సాకల్యం
 బుగ సంహరింపఁగా జేజిక్కునిచ్చినదికాదు శాస్త్రులవిరికష్టాఽత పాం
 డిత్య పరిశ్రమయంతయు ద్వంద్వసాహిత్య సంహారార్థమేభావవోయం
 బడి మూడు వంతులు వ్యాసము నింపఁబడినది. వీరికిసమయస్ఫూర్తిలే
 కుండెంగాని యయ్యదియు నున్నచో నీశాబ్దబోధసా హిత్యమునకుం
 గూడ సంహారావస్థ సమకూరును. ఓహాత్త్యాగే అనుధాతువునకు
 శాద్యభ్యే తిసూత్రమున ప్రత్యయముగాని అధవా' భావార్థకఘో
 ప్రత్యయము గానిచేయఁగాదాయాఽదాయాదిశబ్దములువోలె హా
 యశబ్దమయ్యెడు (హాయఃత్యాగః) “హాయేన సహితః సహాయః త్యా
 గీత్యర్థః స్లక్ష్యసహాయః స్లక్ష్యత్యాగీత్యర్థః” అనిపైభాష్యమునకు నర్థ
 మైష్ట్యన్యగ్రోధము గొంజొరు విడనాడినవియని భావముగాఁ గా;
 శాబ్దబోధసాహిత్యము నైతము సమసిపోయి వీరికి ద్వంద్వార్థమున
 బాధబూత్తిగా విలుగడమై పోవుంగదా పరప్రతారణార్థము పెడయర్థ
 ములం జెప్పిస్వపక్షసాధుత్వముంజూపి కొన్నచో నేమిప్రయోజనము?
 లోవిమూసిననుమూయ వచ్చుంగాని లోకముఖము మూయ నేవారి
 తరవ్మయ్యెడు వైయాకరణ కిరీటిధురంధరులవిహారంబులీధరా మండ

లంబున విరామంబు నొండెనొక్కా ! ఇపుడువైనింజూపిన సూత్రసార్థంబు
నవలంబించి సమర్థుడౌదాధిష్ఠానంబునఁ దులఁదూగుచుండెడి ద్వంద్వగర్భ
సంభూతసముదాయ సంపదనఁ పారింపఁగా నేరికినిజేయాడదు సరియే
గదా నోరైననాడదనియే నేఁబ్రతిపవ్తెద. కాఁబట్టి ద్వంద్వముఖ్యార్థ
ము సముదాయము కాకతీగడుగాన. (1) అగ్ని సోములకు నాహుతి
యిచ్చె (2) వధూపరులకు వరహాకట్నంబు చదివించె (3) కర్మకరులౌ
చైత్రమైత్రులకు సూర్య మ్మొసంగె—ఇత్యాదులందు వరుసగా (1) నేకా
హుతియే యగ్ని కిని సోమునకును జెదినరీతిని [2] వధువునకును వరు
నకును వరహాయొక్కటియే చేరినరీతిని (3) చైత్రునకును మైత్రునకును
సూర్యంబొక్కటియే సంబంధించిన రీతిని (4) అమహన్నపుంసకముల
కును నొక్కటియే మువర్ణకంబు గలిగి (1) పాణిపదము [2] వధురా
పాట లీపుత్రము—ఇత్యాదులే సాధుప్రబయ్యెడు. ప్రాథమికబోధనైస
ద్వంద్వముఖ్యార్థంబు వీడి గౌణార్థ మవలంబించినను గుణలాభంబు
లేదు. (3) వ. వ్యాసఘట్టము.

ఇట్లు సుధీమణివిధేయుడు
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి
(స శేషము)

2—5—1917 దేశమాత.

(25 తేదీ సత్రిక శేషము)

(బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక)

ద్వం ద్వోః శ మ న కు ర్వే

చతుర్థవ్యాసఘట్టము (సమాసద్వయ సౌలభ్య విచారణము)

శ్లో॥ పండితాఖండలాఖండః సమ్మోదామృత దోహదమ్ |

ద్వంద్వోః శ మ న కు ర్వే సోహం సత్కర్మధారయః ||

౧

ఆ.గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్యః స్వయవేంకటరామస్త్రిహంతుగ దేయమ్

తాతాసుబ్బారామా! ఖ్యశాస్త్రీ సరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్ ||

యమ్ || ౨

ఓసుధీనులులా గా !

పూర్వోక్తంబగు తృతీయఘట్టమునఁ గనబడి చినరీతిని ద్వం ద్వమునఁ ముఖ్యాంశమున సాహిత్యమే స్వీకరించినచో నమహద్వాచ కముతోఁ గూడిన నపునక శబ్దమునకే ముష్ణకమువచ్చుగాని వేర్వే యుగా రాకపోవునని దోషము చూపఁబడియె. శాస్త్రీయమైన ముఖ్యాం శమును విడుచుటచోనగు పెక్కు చిక్కులకుఁజిక్కికొని లక్ష్యసంస్కారము చేసికొనుట కంటెఁ గర్మధారయవృత్తి నవలంబించినయెడఁ గార్య సిద్ధి సులభంబున ఒక వేళవృద్ధి గానైవ మాత్రస్థమైన యుద్వ్యోతములోని 'మాతాపిత్రోర్మృతేహసి తినద్యోధేసాహిర్వ్యంతు క్రియానిష్పత్తౌ'య నినబ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రిలవారి యదాహృతగ్రంథమురీకినిశాబ్దబోధ లోనే సాహిత్యముగాని, యనఁగాఁ దల్లి మృతినొందిన దినమందును దండ్రు మృతినొందినదిన మందును నని వాక్యార్థములో మాత్రము గలిసియుండియుద్దేశకు మరణాబులు నేర్వేటుకాలమ్ములందు జరిగినట్లుతోఁ

చినరీతిని నీసూత్రమునం గూడ నమహత్తులకును, నపుంసకములకును ము. వర్ణకము వేర్వేరుగా నేలరాఁగూడ దని శంకింతురేని యనకాశంబుతో నవధరింపుఁడు. వృద్ధిరాదైచ్ఛ” సూత్రమునను ను వాక్యద్వయ రూపమగు గౌరవమ్ము లేకుండ “ఆదైచ్ఛ” ఁదము ద్వంద్వమ్ముని యెంచుకొని యందున సముదాయము ప్రధానముగాన, ఆ, ఐ, ఔవర్ణముల సముదాయమునకే వృద్ధిసంజ్ఞకలుగుంగాని ప్రత్యేకముగా, ఆకారాదివర్ణమ్ములకు వృద్ధిసంజ్ఞ రాదని యూహించి భాష్యమ్మున నీవిధముగ నుగ్గడింపఁబడియె ‘వృద్ధిగుణసంజ్ఞ యోః ప్రత్యేకం వచనమ్ | వృద్ధిగుణసంజ్ఞ యోః ప్రత్యేకం గ్రహణం కర్తవ్యమ్ | ప్రత్యేకం వృద్ధిగుణసంజ్ఞే భవత ఇతి వక్తవ్యమ్ | కిం ప్రయోజనమ్ | సముదాయే మా భూతా మితి” యనుచు నిట్లు అ, ఏ, ఓ వర్ణసముదాయమునకు గుణసంజ్ఞయును, ఆ, ఐ, ఔ, వర్ణసముదాయమునకు వృద్ధిసంజ్ఞయును నాసూత్రములయందలి ద్వంద్వమ్మునంజేసి కలుగుననియు నట్లుకలుగఁగూడదనుచు [1] ‘గర్గాశ్శతందంశ్యంతామ్ | అనుచోట సముదాయ వాక్యఁగి సమాప్తియును, (2) ‘దేవదత్త, యజ్ఞదత్త, విష్ణుమిత్రాభోజ్యతామ్, అనుచోట ప్రత్యేకవాక్య ఁగి సమాప్తియును నీరీతిని రెండున్యాయంబులున్నవిగాన, నిచట లక్ష్యోనుసారమునఁ బ్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి న్యాయమ్మును (1) “మాలావీనాంచ” [= —౨—౮౮] యను సూత్రమున నగు నాద్యుదాత్త విధిరూఁక్షాఁకమ్మునును (2) నీరెండు హేతువులను బురస్కరించుకొని వేర్వేరువర్ణములకే వృద్ధిగుణసంజ్ఞలు చెప్పుదుమని యీ ప్రకరణమ్మున నిశ్చయించిరి!

(1) గర్గదండన న్యాయమేమనఁగా గర్గులందఱునుగలిసి శతధనము నీయందగుంగాని వారిలో నొక్కొక్కండే శతధనము నీడగదు. కాన మొత్తముచేరి యీడగిన శతముంకూర్చి దండనక్రియ గర్గుల మొత్తముమీఁదనే సమాప్తిఁ జేందునట్లు (1) సమాస (2) సంయోగాది

సంజ్ఞలు పదసముదాయహాల్ సముదాయములందే విశ్రమించుగాని ప్రత్యేకముగాఁ బ్రవర్తిల్లువనుచు నిట్టిస్థలములందు గర్గదండన న్యాయముదాహరణముగా శాస్త్రమునందు లక్ష్యసంస్కారాను సారమున గ్రహింపఁబడుననిరి.

(2) దేవదత్తాది భోజన న్యాయమేమనఁగా—ఈయుదాహరణమున దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదులు ద్వంద్వముందలి షడ్భాగములయినందున సముదాయమే ప్రధానముగానున్నచు, గీతవాద్యస్వత్వాదులు గలిసి కాఁదగిన నాట్యక్రియవోలే సముదాయమందే విశ్రాంతి నొందఁదగినది కాక భోజనక్రియ దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదులందు వేర్వేరుగానే సమన్వయింపఁ దగియుండి తృప్తి మాసఫలమును బ్రత్యేకముగాఁ జేయఁదగినదియైనట్లు వృద్ధిగుణసంజ్ఞాను లాకారాది వణములయందుఁ బ్రత్యేకముగా విశ్రమించుగాని వర్ణసముదాయమును విశ్రమింపఁదగినవి కావనుచు నిట్టిస్థలములందు దేవదత్తాది భోజన న్యాయము ల్యుత్సాహరణున ద్వంద్వైక శేషములయందు దీసికొనఁబడుననిరి. ఇట్లు న్యాయద్వయముండఁగా దేవదత్తాది భోజనన్యాయమునే ప్రకృతమున సంగీకరించి ‘దేవదత్తయజ్ఞదత్తే తిద్వంద్వమున సముదాయార్థమే ప్రధానమైయున్నను, భోజనక్రియ నాట్యక్రియవోలే సనేకుల సముదాయము చేతనే నెఱవేర్పఁదగినదికాక దేవదత్తాదులలో నొక్కొక్కరి తృప్తిని మిత్తము తప్పక వేర్వేరుగానే మెల్లు నెఱవేర్పఁదగియున్నదో యట్లయీవృద్ధి సూత్రమందును ‘ఆదైచ్, అను ద్వంద్వమున సముదాయార్థమే ప్రధానమై, ఆ, ఐ, ఔ, వర్ణముల సముదాయమునకు రాదగిన వృద్ధిసంజ్ఞ ల్యుత్సాహరణున వేర్వేరుగా వర్ణములయందు నిశ్చయింపఁ దగినదియని భాష్యమునఁ జెప్పఁబడియె. పైనిజూపిన ప్రత్యేకపరిసమాప్తి సముదాయపరిసమాప్తి న్యాయములు సమావభలబలైయుండునీతెండింటిలో నీతోట నిదియో గత్యాంశకలయు నన్నియు సుగ్రీవాభిప్రాయము

గాన వృద్ధిగుణసంజ్ఞలయెడఁ బ్రత్యేకవాక్యసమాప్తియే చెప్పుట న్యాయమునుటకును ప్రోద్బలకంబుగా నీకారణమును గ్రంథంబు వచియింపఁబడినది. ఆకారణంబు వినుండు, ౬. ౨. ౮౭॥ సూ. “ప్రస్తే వృద్ధమకర్మాదీనామ్” అను సూత్రమున సర్వప్రకరణంబునందు ‘ఇంద్రస్థః, ఇత్యాది సమాసస్థలంబుల నిద్రశబ్దమునకు నాద్యుదాత్తమును విధించుచుఁ బూర్వశబ్దము వృద్ధపదము కాఁగూడదని నిషేధింపఁబడియె. ఇట్టి నిషేధమున ‘మాలాప్రస్థః, ఇత్యాదులందుపూర్వపదవృద్ధశబ్దములైన మాలాశబ్దాదులకు నాద్యుదాత్తము రాకపోవుచుండఁగాఁ మాలాదీనాంచ, ౬. ౨. ౮౮॥ అను సూత్రమున నిషేధబాధనాథిమాద్యుదాత్తవిధి సేయఁబడినది. అందున, ‘మాలాప్రస్థ, శబ్దములోని మొదటియాకారము వృద్ధిసంజ్ఞ గలదిగాన నాద్యుదాత్తము గలిగిసూత్రము స్థాకమ్మయ్యె. ‘వృద్ధిరాదైచ్, సూత్రమున నింకను ద్వంద్వముఖ్యాగమే తీసికొన్నచో (ఆ, ఐ, ఔ,) వర్ణముల సముదాయమునకే ‘వృద్ధిసంజ్ఞ గలిగి వేర్వేలువర్ణములకు సంజ్ఞ లేనందున ‘మాలాప్రస్థ, శబ్దములోని మొదటి కేవలాకారము వృద్ధియనంబడదు. దానంజేసి ‘ప్రస్తే, సూత్రమున నిషేధమేతగులక స్వయమ్ముగానే యాద్యుదాత్తస్వరమువచ్చుచుండఁగా “మాలాదీనాంచ” ౬. ౨. ౮౮ అనుసూత్రమున నాద్యుదాత్తవిధి వ్యర్థమ్ముగు. కాబట్టి యీసూత్రమే వృద్ధిసంజ్ఞ వర్ణసముదాయమునకుఁ గాదనియు, బ్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయమున వేర్వేలు వర్ణములకే సంజ్ఞయనియు జ్ఞాపకంబయ్యె. ఈకారణమున వృద్ధిసూత్రమునందు ‘ఆదైచ్, అనుపదము ద్వంద్వసమాసమైనను, (ఆ, ఐ, ఔ) వర్ణములుమూఁడింటిని దెలపి మొత్తమునకు వృద్ధి సంజ్ఞరాక, శ్లో॥ “మాతాపిత్రోర్మృతేహని॥ ఇత్యాది ద్వంద్వసమాసములందుఁ బ్రకరణ సందర్భబుద్ధియును దలిద్రాక్షులొక్క మాటుగాఁగలిసి (ద్వాద్వసాహిత్యాభిము) మృతినొందుట యథముగాకి వారిద్దఱును

మృణ్మినోందిరియని మృతిక్రియతోమాత్రమే వారన్వయించినరీతిని ఆ, ఐ, ఔ వర్ణములు వేర్వేరుగా వృద్ధి సంజ్ఞగలవియనిమాత్రమే తోచివృద్ధిపదముతో నన్వయించునని వ్యాఖ్యాతలర్థముచెప్పిరి.

శ్లో॥ లక్ష్యస్యలోకసిద్ధత్వా చ్ఛస్త్రేలింగస్యవశేనాత్ |

అర్థిత్వాదైక్షుభేదేన వృద్ధిసంజ్ఞాసమాస్యతే॥

యని యాయుర్థమే వాక్యపదీయమందు సంగ్రహించి చెప్పింబడియె.

లోకములో ‘ఎదమునకు ముఖ్యార్థమును, గౌణార్థమును గలవు గదా! ప్రకరణాదివశమున ముఖ్యార్థము పొసంగని తఱిని గౌణార్థము చెప్పికొనవలసిన కక్కు-ఱితి పక్షమునకేగవలయు. అగ్నిజోహూ, అను ద్వంద్వమున నగ్ని శబ్దమునకు నీకారము సోమశబ్దాది కిషకాంమును దేవతలనిన ముఖ్యార్థమందే మొట్టగల్గినను, ‘అగ్నిజోహూమాణవకా, అనువాక్యమున నిద్దఱుబాలకులును నగ్నిజోహుదేవతలే యనిన యథ ముగాకూండి తత్తుల్యులన్న గౌణార్థము చెప్పికొనవలసిన కక్కు-ఱితి నొందక తప్పదు. అయినను నీవఱలో ముఖ్యార్థ వివక్షయందు గల్గిన యీకారషత్వములును ద్వాద్వార్థమైన సాహచర్యమును నశింపఱు. ‘గంగాయాంనైర్మల్యమస్తి — ఈవాక్యమున గంగయందు నైర్మల్యముగ లదన్న యర్థమై సప్తమికి ముఖ్యధారమర్థమగు. ‘గంగాయాం ఘోషః, — ఈవాక్యమున గంగయందు గొల్లపల్లె యున్నదన్న యథ మసందర్భముగాన గంగాతీరమందలి యాధారత సామీప్యసంబంధమున గంగయందు నారోపింపఁ బడినందున గౌణార్థము సప్తమికి నొప్పి కొనక తప్పదు. ఇట్లే యన్వయానుపపత్తిగాని తాత్పర్యానుపపత్తిగాని సంభవించినచో లక్ష్యార్థమును స్వీకరింపవలయు. కాబట్టి ‘మాలానీ నాంచేత్యాది జ్ఞాపక సామర్థ్య సాహాయ్యమునంజేసి ప్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి యంగీకరించి ‘వృద్ధి, తిహత్రమునందలి ఆదైచ్, అను ద్వాద్వయమున ముఖ్యసాహిత్యార్థ మను వీడి యాకారాదివర్ణములు

వేర్వేలుగా వృద్ధిసంజ్ఞగలవియైనను, వాక్యార్థములో మాత్రము వృద్ధి పదముతో నన్వయించుటయనెడి శబ్దబోధగౌణసాహిత్యముగలవయ్యె. ఇట్టియంశమునకే “మాతాస్మితోర్మృతేహసీ” తివద్బోధేసాహిత్యం నతుక్రియా నిష్పత్తేఇతి భావః” యని యుద్యోత మందుఁ బ్రకరణసం దర్భమున నయిన ద్వంద్వమందలి యీశ్లోకములోని గౌణార్థము దృష్టాంతముగానీఁ బడినది. కాననిట్టియర్థమే ముఖ్యార్థమన్న శాస్త్రునివారివాదము శాస్త్రీయముగాదు. ద్వంద్వమందుఁ దగినంత కారణమున్నచో సమన్వయార్థమయి ముఖ్యార్థమునువీడి యేకక్రియాన్వయిత్వమాత్రమేపాది శబ్దబోధసాహిత్యము సంగీకరింపవచ్చును. కనుకనే “వాక్యకల్పనేఇతి॥ ప్రాథమికబోధస్తు సాహిత్యా వచ్చిన్నే సాహిత్యావచ్చిన్న స్యేవ। యథారాజ పురోహితౌస్వారాజ్యకా మాయజేయాతామిత్యత్ర। ఉత్తరకాలికస్తు రాజస్వర్గకామఃయజేత, పురోహితశ్చరాజ్యార్థకామోయజేత ఇతి ప్రకరణాదివశాద్బోధః, అని యథాసంఖ్యసూత్రస్థ శేఖరమందలి చంద్రకలాదివ్యాఖ్యానంబులును “సమూహయోరితి। సాహిత్య సోద్యదేశ్యతావచ్ఛేదకత్వం విధేయతావచ్ఛేదకత్వంచ ప్రాథమికబోధే। తతోయథాసంఖ్య సూత్రసహాయేన లక్ష్యసంస్కార సిద్ధ్యర్థం ద్వితీయోపిబోధః కల్పిత ఇతిభావః॥ అని యాద్యంతావితిసూత్రస్థ శేఖరమందలి చంద్రకలాది వ్యాఖ్యానములును ద్వంద్వమునకుఁ బ్రధానమయిన సాహిత్యార్థమును బ్రకరణాది కారణ బలవశమున వీడి యిట్లొక తాపిఃత్యాదును సందర్భము కొలఁది వివక్షించుకొని సమన్వయించు కొనవలయునని బోధించుచున్నయవి.

(1) ఇట్లుండఁగాఁ బ్రకృతంబున, వృద్ధిసూత్రములోని ద్వంద్వమందలి ప్రధానసాహిత్యార్థమును బోధించునట్టి ప్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి న్యాయమునే సూచించెడు మాలాదీనాంచే, త్యాదిజ్ఞాపకాది కారణమలవోలె నీసూత్రములోని యమహన్నపుంసకములకు, అను

ద్వంద్వమును ముఖ్యాత్థమును వీరిచు ప్రత్యేకనాశ్చ్యంబనమాన్త
 న్యాయమును జొప్పించెడి తగిన కారణములు ద్వంద్వవాదముచే
 పంబడలేదు. అట్టి కారణములు శ్లోనేనక వారు ద్వంద్వము చెప్పకుం
 డినచో “వైవిధ్యమెట్లుకుదురును? వైవిధ్యమెట్లుకుదురును?” అని సూత్ర
 ము సారెసారెకును లక్ష్యమును సూక్ష్మమున శంకింతురు. చెమయంతటి
 మహాజ్ఞానులు లేరని తొమ్ముబాదకొనును నెనుటి సంస్కార
 నిష్కారణవైరంబునఁ దృణీకరించెడి స్వాతంత్ర్యమునకు బ్రతివతమా,
 కుదురునే? వైవిధ్యమును, గుడురుట మర్దిభంబు. మిత్రమును గుడు
 రుట దుర్బుటంబు. మిత్రము, ముఖ్యాత్థన వనిపీడి గౌణార్థన వనికె యి
 చుట గోక్షీర్ణమును గోతంద్రోసి యవాసూరసమ్ము నవలంబించుట
 వంటిది యట తమ దుర్బువాదంబు ప్రెలిసికొని పలువురను బరిహసించు
 రేమో యను భీతిని శబ్దబోధలోని సాహిత్యాత్థమే కాని ద్వంద్వమును
 బ్రధానమయిన సాహిత్యాత్థమే లేదని వారు కనుమూయుఁ గడుగు
 దురు. ద్వంద్వమున నోటబలుకుదు దానక సాహిత్యాత్థమే లేదనుట
 దంపతులని చెప్పచు వారిద్దఱకును బెడిలి కాలేదనుటవంటిదియై హా
 సాస్పదంబయ్యెడి. సాహిత్యాత్థమే లేదచో నయ్యది ద్వంద్వనామమ్ము
 నకు నెట్లు తగియుండు? మఱియు, శాస్త్రవిహితమయిన ద్వంద్వము
 దలి సాహిత్యాత్థమును బరిహరించుటకై లక్ష్యము కుదురదనెడి మన
 వంటి లక్షణైకచక్షుష్కులయూమాటయొక్కటియే కారణంబుగాఁ జూ
 దు. కన్కనే శ్లో॥ లక్ష్యస్యబోకస్థిత్వాచ్చాస్త్రీలింగస్య దర్శనాత్॥
 అని నృద్ధిసూత్రములోని ద్వంద్వ సాహిత్యాత్థమును నీరసపటుచుటకు
 ‘మాలావీనాచో, త్యాది జ్ఞాపకంబును గారణంతరంబుగా నీఁబడియు.

“సహిప్రాణి తూర్యసేనానా మేకమంగం సంభవతీతిసామర్థ్యాదేన
 ప్రత్యేక పరిసమాప్తి రంగశబ్దస్యసిద్ధా” అనిద్వంద్వశ్చ ప్రాణీతినూత్రస్థ
 ప్రదీపః స బ్రత్యేక పరిసమాప్తికే గారణమ్మునువివరించుచున్నది.

అట్లులక్ష్యముగాక శాస్త్రీయమైన కారణాంతరము ద్వంద్వవాదులచే జెప్పబడలేదు. కారణాంతరము లేనందున, అమహన్న పుంసకములకు, అనుద్వంద్వమున ముఖ్యార్థమైన సాహిత్యముతోఁ జకమానదు. అందు ననిష్ఠంబు సంభవించెడి. ఒకవేళ ప్రాతిపదికాథలింగే, త్యాది సూత్రీయద్వంద్వములయందుఁ బతంజలి భగవానులు వోలె మేమును గారణాంతరములు లేకుండనే లక్ష్యానుసారములయి దేవదత్తాదిభోజనన్యాయంబునఁ ప్రత్యేకవాక్య పరిసమాప్తి యంగీకరించి ముఖ్యసాహిత్యమును వీడి యీసూత్రమును సమన్వయింతు మందురేని యట్లనవలనుఁ లక్ష్యేకచక్షుస్కులైన మహర్షులకట్టి యధికారముతగుంగానిలక్షణైక చక్షుస్కులై మహామహులైన మనుష్యమాత్రులకట్టి స్వాతంత్ర్యమెట్లు సంభవించెడి? అథవా, “అమహన్న పుంసకములకు” అనుచోటను ద్వంద్వమునుకొన్నను ద్వంద్వవాదులకు నిష్పసిద్ధి గలుగనేరదు.

(1) గోబలీవర్దమ్ (2) నన్వయః ప్రాచ్యభరతేషు (౪-౨-౧౧౩ సూ) ఇత్యాది స్థంబులందు బలీవర్దములు గోజాతిలోనివే యైనట్లును, భరతులు ప్రాచ్యులలోని వారే యునట్లును నపుంసకముల మహత్తులోనివే యుండెవతము, అను మహన్న పుంసకరూఃము సిద్ధింపనేరదుఁ దైవతము, మిత్రము, ఇత్యాదు లొకటిరెండు శబ్దములుగాక నపుంసకమున్నియు నమహత్తులేకాన గోబలీవర్దమ్ (2) ప్రాచ్యభరతేషు ఇత్యాది సామాన్యవిశేషస్థంబుమందుంబలె నిచటంగూడ లింగభేదరూపమైన కించిద్యేనమునంజేసిన ద్వంద్వమని తోచి దైవతము కుదురక పోవును. యద్వా, యత్తైనయెడ నపుంసకగ్రహణమునకు వ్యర్థతగలుగు ననుకారణంబున నపుంసక శబ్దమునకు మహన్న పుంసకములన్న య్యముచేసికొన్నను ద్వంద్వవాదులకు లాభంబులేదు (1) దైవము జగద్రక్షకుఁడు (2) మిత్రము సౌమ్యుఁడు—ఇత్యాదులందు (1) జగద్రక్షకము (2) సౌమ్యము—అని విశేష్యంబులగుదైవము, మిత్రము

శబ్దములువోలె విశేషణములగువీనికిని మువర్ణకము చానాసేవచ్చును
కర్మధారయ మతమందు మహన్న పుంసకములకుఁ బ్రత్యేకవిధి లేనం
దను లోకప్రయోగదృష్టమ్మగు విశేషణస్థలమొనరి నువర్ణకమును
మువర్ణకము బాధింపకయుండు ద్వంద్వవాదుల మతమందు నపుంసకం
బులకు మువర్ణకవిధి మహన్న పుంసకములయెడనే సఫలముగావున లో
కదృష్టంబగు విశేషణస్థలీయ దువర్ణకమునుగూడ బాధించి “దృష్టాంత
స్యాపితు పురుషారంభోనివతఃకోభవతి”యనుస్థానివత్సూత్రాద్యంతౌటకి
తావిత్వాది సూత్రస్థ భాష్యకార నచనమ్మున మువర్ణకము విధిగా రా
వలసియుండు. కావున ద్వంద్వమ్మనేక విధముగా శాస్త్రదూష్యము
ను లక్ష్యదూష్యమును నగుచున్నది. అందు నీసూత్రమున ద్వంద్వమ్మ
పార్థకమ్ము.

క ర్మ ధా ర య ప త్న ము.

“సంభవతీసామానాధి కరణ్యేవైయధికరణ్యస్యాన్యాయ్యత్వాత్”
అనుశాస్త్రీయన్యాయంబున నమహత్తులౌ నపుంసకములకు మువర్ణకమ
గునని కర్మధారయార్థమే చెప్పందగు. అమహత్తులౌ నపుంసకములక
నఁగా ధనము, వనము—ఇత్యాది సంస్కృతనపుంసకములే సిద్ధించుం
గాని వృషభము, వృక్షము—ఇత్యాదులు సిద్ధిపవనెడి ద్వంద్వవాదుల
యాక్షేపణము పరిహాసాస్పదమగు. తమకున్న లోకానుభవమ్ముతో
దైవతము, అనులక్ష్యమును నిరాదారఁ గన్ను వెఱచి చూచి దానిసిద్ధికై
శాస్త్రక్లిష్టంబును గతిపయలక్ష్యభ్రష్టంబును నగు ద్వంశ్యమ్మును సూత్ర
మన గౌరవించుకొన్న ద్వంద్వవాదులు తమమాయటి యనుభవమ్ము
తోడనే వృషభము, వృక్షము—ఇత్యాదిలక్ష్యమ్ముల యెడఁగూడ
ననుగ్రహించి కన్ను తెఱచి చూచుచు నమహత్తులౌ నపుంసకమ్ముల
నఁగాఁ బాఠశాలలోని బాలుకు సైతముచెప్పెడి శబ్దలక్షణాన్వయ రీతిని
దెలుంగున నమహత్తులెల్లను నపుంసకముల నుకొనున్యాయంబుగాని

యమహత్తులలో నేక దేశములుగు ధనవనాదులు నపుంసకములనుకొని
 తృణీకరించి శంకించుట మిక్కిలి శాస్త్రవిరుద్ధమును లోకవిరుద్ధమును
 నయ్యెడు. ఈసూత్రమున ద్వంద్వవాదులు స్వానుభూతికి విరుద్ధంబుగాఁ
 జేయుతర్కవాదమునంజేసి “శ్లో॥ స్వానుభూతావవిశ్వాసే తర్కస్యాప్య
 నవస్థితేః కథంపా తార్కికః స్వస్యతత్త్వ నిశ్చయమాప్నుయాత్॥
 బుద్ధ్యా రోహణత ర్క శ్చేద పే డ్యే త త థా స తి స్వా ను భూ
 త్య ను సా రేణ త ర్క్య తాం మా కు త ర్క్య తా మ్॥ అ ను
 వేదాం త పంచదశీ చి త్ర దీ ప ము లో ని యీ రేం డు
 శ్లోకములును నీనందర్భమున జ్ఞప్తికిపచ్చి హాసము వొడము
 చున్నది. లోకములో (1) బ్రాహ్మణకవులు (2) క్షత్రియ సార్వభౌ
 ములు (3) వైశ్యవణి గ్రత్నములు- ఇత్యాదులందు సంఖ్యావాన్ పు
 డితః కవిః” “చక్రవర్తీసార్వభౌమః,, „నైగమోవాణి జోషణిక్” అని
 యమరుండు క్రమముగా బ్రహ్మవర్గనందః గవిపర్యాయములును, క్ష
 త్రియ వర్గనందః బ్రకవర్తి పర్యాయములును, వైశ్యవర్గనందః వణిక్ప
 ర్యాయములును జెప్పటచేత నేకాక, కవులు బ్రాహ్మణులేయగుటయు!
 చక్రవర్తులు క్షత్రియులేయగుటయు వణిక్కులు వైశ్యులేయగుటయు
 శాస్త్రానుభవంబులఁ బ్రసిద్ధముగాన, బ్రాహ్మణులైన కవులు క్షత్రియు
 లైన సార్వభౌములు, వైశ్యులైన వణిగ్రత్నంబులు. అని సామాన్యాధి
 కరణ్యమునఁ బ్రసిద్ధికి ననుకూలముగా నర్థము నేయుట మంచిదిగాని
 బ్రాహ్మణేతరులైన భోజరాజాదులుగూడఁ గవులున్నందునను, క్షత్రి
 యేతరులైన యక్బరులోనగు చక్రవర్తులున్నందునను, వైశ్యేతరులైన
 చారుడత్తాదిద్విజులు వర్తకులున్నందును, „బ్రాహ్మణులును గవులును
 (భోజ) క్షత్రియులును సార్వభౌములును [ఆగ్బరు] వైశ్యులును వణిగ్ర
 త్నంబులును చారుడత్త, అని ద్వంద్వము వివక్షించుట హాసాస్పద
 వైన యధమపక్షంబుగదా అట్లే ప్రకృతమునను, నపుంసకములు మహా

త్తులు దైవతము లోనగు నొకటిరెండున్నను అమహత్తులు సపుంసకములు లెక్కకు మీఱియుండుట సుప్రసిద్ధము కాబట్టి తదనుకూలముగా సామానాధి కరణ్యమున సమన్వయించుకొనుట సరసముగనుండి సూక్ష్మద్రష్టానునీయంబగు.

యానదమహత్తులయందును సపుంసకత్వవిగియగుననిన యాయంశమును (2—8—16] దేశమాతలో చూచించి కర్మధారయపక్షము సమరాంగణపార్థమూర్తిగ రిచే బ్రకటింపబడినది. ముఖ్యచంద్రునికి నాహ్లాదకత్వమును, నిత్యావలయందు ముఖమాదః జగ్రత్త్వమును విధించి యాహ్లాదకత్వమును జెప్పమన్నతత్తి, ముఖముదే యాహ్లాదకత్వముగాక చంద్రునికి నైసర్గికమైన యాహ్లాదకత్వము బోధ్యమైనరీతిని సమహత్తులయందు సపుంసకత్వమును వినించి మువ్వకముం జెప్పఁగా సపుంసకములకు మువ్వకము నైసర్గికముగా వచ్చునని బోధ్యమై, దైవతము, ఇత్యాది మహన్న పుంసకములును సాధుప్రసాగునన్న యాయంశము ప్రథమవ్యాసముట్టుబున స్పష్టపఱుపఁబడియె. మఱియు, శాస్త్రులునం జేసియు నృత్తిఘటకపదార్థ ప్రధానకంబైన కర్మధారయము, బహుప్రీహివోలే నన్యపదార్థ [సముదాయ] ప్రధానకంబైనద్వందముకంటె సంతరంగము కానఁగర్మధారయంబే నిస్సంశయముగాఁ బండితాదరణీయమైనెల కొనందగు. [1] కనుకనే ‘వర్ణోవర్ణరేనేతి సూత్రస్థభాష్య మీరీతిఁగర్మధారయముకే కొనియాడుచుండెడి. “నైషయుక్తో విప్రతిషేధః! అంతరంగః కర్మధారయః! శాంతరంగతా! స్వరార్థే కర్మధారయోన్యపదార్థే బహుప్రీహిః” అను నీభాష్యమున బహుప్రీహివోలే నన్యపదార్థ ప్రధానకంబుగాన ద్వంద్వమును నజీకరింపఁజేగు. [2] నిషాదస్థపతి రిత్వాదిస్థ

ములయందుఁ దక్కిన సమానములకంటె గర్మధారయందుఁ జేష్టఁప
 స్థితముగఁగ నయ్యదియే యంతరంగమున బోధించుచున్నట్లే॥ అర్చ
 వస్యచ్ఛబ్దబోధా॥ విదురప్రాకృతజన్మితే శక్తిగ్రహంతరంగిత్యాచర
 రంగత్వచింతనమ్॥ అనిన యీవైయాకరణభూషణసార్యకారికమునవ
 రించుతఱిని “సమానఘటక ప్రత్యేక పదశక్తుసస్థాపితాత్మామాత్ర విష
 యక కర్మధార యోయశక్తి గ్రహస్యాంతరంగ త్వప్రధమోపసితా
 ఏవోపస్థితలాఘవాన్నిషాదస్థపతి శబ్దస్య తాత్పర్యమనసీయతే; తే
 విశేషావగతిః” అనిన దర్శణవ్యాఖ్యయును సమానఘటకపదా ప్రధా
 నత్వంబున నంతరంగము గావున గర్మధారయమే “నిషాదస్థపతిః” అను
 చోట నిశ్చయింపఁదగిన దని చాటుచున్నది, [8] నైయామకమతము
 దును “కర్మధారయస్థలేతు నిలోత్పలమిత్యావానభేద సంబంధేన నిలప
 దార్థ ఉత్పలపదార్థే ప్రకారస్తత్రచనలక్షణా అతఏవనిషాదస్థపతి
 యాజయేదిత్యత్ర నత త్పురుషో లక్షణవత్తేః కింతుకర్మధారయో లక్ష
 ణా భావాత్, నచనిషాదస్యసంకరజాతి విశేషస్య వేదానుగితాగాత్
 యాజనాసంభవ ఇతినాచ్యమై నిషాదస్య విన్యాసము క్తే స్తతఏవకల్ప
 నాత్॥ లాఘవేనముఖ్యార్థస్యాన్వయే తదనుపపత్త్యా కల్పనాయాః స్థి
 ముఖి శౌరవతయాఽదోషత్వాదతి” అని న్యాయసిద్ధాంతముక్తావళి
 యును ‘లక్షణలేకుండ ముఖ్యార్థము గలదిగాన నిషాదస్థపతి శబ్దము
 నొద్దఁ గర్మధారయమొకాస్త్రీయమునను నిట్టికర్మధారయమునకు
 శూద్రాంతముడైనను నిషాదును యాగోచిత విద్యాహుండునయే
 యాహింపవలయుం గాని ముఖ్యార్థకంటె నకర్మ
 ధారయమును నిరసించి నిషాదును గాఽనుష్ఠితకర్మకము చెప్ప
 యాగోచితవిద్యాహుండునయ్యవలయుడైన నిషాదురాజని లాక్షణిక
 థము చెప్పఁగూడదనియు, ఖండిచి కర్మధారయమునే యూహరించు

చున్నది. (4) నిషాదస్థః తిశబ్దేహినిషాదం వతంస్థపతించేతి కర్మధాయరః।
 నతునిషాదానాంస్థః తిమితి పశ్యే తత్పురుషః। పశ్యన్త్యైతాపత్తే। ఏ
 తావాంస్తువిశేషః। నిషాదస్యాధ్యయన విధిజ్ఞానాభావేనై తస్యైవవిధే
 స్తత్కమాః పయికజ్ఞానాత్సేనకత్వమ్ అని మీమాంసాన్యాయప్రకా
 శగ్రంథమ్మును బ్రేవిజెప్పిన న్యాయసిద్ధాంత ముక్తావళి గ్రంథముతో
 నేకీభ భవించి కర్మధారయమ్మునే శిరసావహించుచున్నది. (5) నిపాత
 ఏకాజ్ఞాత్ అను సూత్రము వివరించుచో, ఏకాజితి కర్మధారయో
 వర్తితార్థ ప్రధానత్వే నాంతరంగత్వాత్। అని శబ్దేందు శేఖరమ్మును
 అంతరంగత్వాదతి। యద్యపికర్మధారయ బహువ్రీహ్యోరేకార్థి భావస్స
 మానః। తథాప్యజహ త్స్వార్థాన్పత్తి రితిపక్షే అవయవవృత్తి గ్రహణ
 హ కారేణైవసముదాయ శక్త్యాబోధాత్కర్మ ధారయజన్యశాబ్దబోధ
 సామగ్ర్య పేక్షానూ బహువ్రీహిజన్యశాబ్ద సామగ్ర్యా అన్యపదార్థోప
 స్థితిఘటితతయాగురుత్వేన సామగ్ర్యోలాఘవ గౌరవమాదాయ కా
 ర్యయోరంతరంగ బహిరంగత్వం బోధ్యమ్” అని యత్రత్య చంద్రకలా
 వ్యాఖ్యానంబును, అన్యపదార్థప్రధానమై బహిరంగమైన బహువ్రీహి
 కలెత్వే ప్రధానప్రధానమ్ము యినకర్మధారయ మంతరంగముగాన,
 ఏవాచ్ అను పదమునఁ గర్మధారయమై శాస్త్రీయ మని శాసించు
 చున్నది. (6) తత్పురుషోయమితి॥ అంతరంగ త్వాద్యతి పదార్థప్రధా
 న్యాప్యేతిభావః। అనియేతత్పురుషభాష్యకై యటమును జెప్పెడు. పూ
 ర్వోక్తశాస్త్ర ప్రమాణములచే బ్రకృతమునను ద్వంద్వము బహు
 వ్రీహిలోలేనన్యపదార్థ (సముదాయ) ప్రధానమ్ము బహిరంగముగా
 నన్యపదార్థ ప్రధానమ్ము యంతరంగమయిన కర్మధారయమే సర్వ
 శాస్త్రసమ్మితమైనందున, “అహన్న పునకములకు” అను చోటం
 గూడఁ బండితపరిగ్రహ్యంబై పరిధవిల్లుంగాతలిఖిల గ్రాహ్యమైన యీ

యనుగ మమ్ముందలంచుకొని ద్వంద్వవాదులు “నాసూయాకర్త వ్యాయత్రానుగమః క్రియతే” యనుపజ్ఞీవింశతీతిసూత్రస్థ భాష్యవచనమ్మ నాదరించి యసూయను ద్వంద్వముతోఁ గూడ వీడుచు సంతసితురుగాక ఒకవేళ పాణినీయమందును, బాలవ్యాకరణమ్మునందును ద్వంద్వమ్ములుగల యనేకసూత్రములగతి యేమందురేని వినుండు. ఆస్థలములందు ద్వంద్వముగాక వేఱొకగతి లేనందున దేవదత్తాది భోజన న్యాయమ్ముపయోగించి ప్రత్యేకపరిసమాప్తితో ద్వంద్వము చెప్పకొనకతిరదు గతి యున్నచో సగతిక. క్షమవలంబింపఁగూడదు. కనుకనే నిపాతపవాచ్, సూత్రమందును, నిపాదస్థపతిం యాజయేత్, అను శ్రుతియందును సనేకసమాసమ్ములు ప్రాప్తింపఁగాఁ గర్మధారయమంతరంగమనివిమర్శించి వ్యాఖ్యాతలచే శిరసావహింపఁబడినది. మఱియు, నీసూత్రమునందు గర్మధారయము చెప్పి యమహత్తులయందు సపుంసకత్వ వినిపక్షముగాక యుపలక్షణపక్షముంగూడ సమరాంగణ పార్థమూర్తిగాదు [2—8—16] దేశమాతలో నుద్ఘాటించిరి. అట్లుపార్థమూర్తిగాదు కర్మధారయవృత్తితో నుపలక్షణమని యన్నందులకు బ్ర॥ మహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బగారయశాస్త్రులుగారును చి॥ సీతారామశాస్త్రులుగారును నెక్కు డాగ్రహించి (1) తమకర్మధారయార్థము (200 పుట) (2) పార్థమూర్తిగారి కర్మధారయ (3) తమకర్మధారయార్థము (200 పుట) (4) పార్థమూర్తిగాదు తమకర్మధారయ (270 పుట) ఇట్లులనేకస్థలములందుఁ బ్రయోగమునెఱచుచుండిరి. ఉపలక్షణ మనట యేమిదోషమో! కానరాకున్నది. ప్రాచీనవ్యాఖ్యాతలు తమగ్రంథములయందు వేసవే లుపలక్షణములువ్రాసిరి. చిత్తగింపుఁడు. మిదచోం త్యాదితిసూత్రమును వివరించుచో మనోరమయందు ‘తేనత్రపూణీత్యాదౌ’ అని వ్రాయఁగా శబ్దరత్నమందు “త్రపూణీత్యుపలక్షణం తాతా

పిండానామితి నలోపసిద్ధేస్తాని తా నీర్వ్యధే శేష్చందసీతి శేలోః పేతదు
దారహాణమ్” అని వ్రాయఁబడినది. అనఁగా “తాతాపిండానామ్”
అనుచోట ‘తానితాని’ అనవలసియుండఁగా “శేష్చందసిబహుళమ్”
(౬—౧—౨౦) అను సూత్రమున శిలోపమును; నలోపమును గలి
గి ‘తాతా, కూషమమునదని మొఱుంగునది. “నలోపశ్చనసిధ్యతి! అగ్నే
త్రీతేవాజినాత్రీషధస్థా తాతాపిండానామ్” అని మిదవోంత్యాదితిసూ
త్రభాష్యమున నలోపమున కుదాహరణముగాను నీఁబడినది. ఇయ్యది
బ్ర॥ సీతారామస్వామిశాస్త్రులుగారికిం గూడ నుపలక్షణ మని తెలిసికొ
నుట యబ్రమా?

(2) దూరాద్ధూతేచ॥ (౮—౨—౮౪ సూ) హూతమాహ్వ
నంతచ్ఛసంబోధ నమాత్రోపలక్షణమ్॥ (మనోర) (3) స్థానివదాదేశ..
(౧—౧—౫౬) సివోలుకితద్విషయే...ఇద ముపలక్షణమ్॥ అన్య
యన్య...(౪—౮) (4) స్థాన్యవయవపేతేతి॥ ఉపలక్షణమేతత్॥ స్థాని
రూపో పీతిబోధ్యం (౪—౮) [౭] అత్రానునాసికః పూర్వ—[౮-౩-౨
సూ] రుప్రకరణఇతి॥—రోః పూర్వసేత్యుపలక్షణం రుప్రకరణవిధేయ
స్య [౪—౪] ఇట్లు గ్రంథకర్తలచేఁ గంతోక్తములుగా నివి యుపలక్ష
ణములుగా గ్రహింపఁబడి కై యటశబ్దరత్నశబ్దేందుశేఖరాది వ్యాఖ్య
లయందుఁ గోటానగోటు లున్నవి. ఇయ్యది స్వల్పాంశముగాన గ్రంథ
విస్తరభీతిని విరమించెన ఇంకొకమాఱు చర్చించెన (తత్స 21) సూత్ర
మః మహత్పులింగ నామమునకే యుత్వము విధించుచున్నది గాన,
ననియంతరంగమనియు, నందున మొదటనే యుత్వమువచ్చి ‘రాము’
ఇత్యాదులు కాఁగా, నకారాంతము కామింజేసి (39) సూత్రమున
మువర్ణకము రానేరనందున “నదంతములకు మువర్ణకమగు” (39) నని
యేసూత్రము చాలుననియు నిటనహమన్న పుంసకగ్రహణము ‘గోతో

ణితే' (7-1-90) సూత్రాదులయందలి గకారాదులువోతె నవి వక్షితముగాన నియ్యది మహత్పుంలింగేతరముల కుపలక్షణముగాఁ జెప్పికొనవలయుననియు నంతరంగ కర్మధారయవాదులు పార్థమూర్తి గారు ప్రాయశః ద్వంద్వవాదు లుపలక్షణ వివక్షిత కారణ మాసూత్రములోనేయుండవలయుంగాని యన్యత్రయుండఁగూడదని శంకించెదరు. ఇయ్యది మిక్కిలి యద్భుతము. (1) 'ప్రత్యభివాదే శూద్రే" (౮—౨—౪౩) అనుచోట ఏదీతీభ వేత్యస్యాప్యపలక్షణమ్, అని శేఖరమున ప్రాయశః బడిన యుపలక్షణమునకు "ఆయుష్మాన్ భవసామ్యేతి వాచ్యోవిప్రభివాదనే ఇతిమసూక్తేః" అని మనుస్మృతికారణమని విషమిప్రాయము చున్నది. (2) "అప్యక్త ఏకాల్ ప్రత్యయః" (౧—౨—౪౧) అను సూత్రమునొద్ద శేఖరము "అప్యక్త ఇతిపుంస్త్వ మవివక్షితమ్" అని ప్రాయుటకుఁ గారణము "హల్ జ్యాబ్ భ్యో ద్ద్విదితి (౬—౧—౬౮) సూత్రాంతములోని "అప్యక్తంహల్ అను నపుంసకప్రయోగము కారణమని పక్కాఁగించుచున్నది. [3] "శతందాయాతి ఆవశ్యకాథమణ్యాయోరితినిః ఆవశ్యకేణినావశ్యయం నిషేధః సూత్రే ఆధమణ్యం దేనతత్సూత్రోక్తార్థోపాక్షణాత్ || అతఏవ అంశంహరితినిషేశస్సంగచ్ఛతే" ఇట గారక శేఖరమందు అకేనో, రితిసూత్రమున నాధమణ్యపదమావశ్యకార్థమునుగూడనుప లక్షణముగా గ్రహించుటకు, అంశంహరితి సూత్రాంతర ప్రయోగము కారణమని చెప్పబడియె. (5) "అనుతామిత్వత్ర ఉద్గ్రహణమోక్తాంతస్యాప్యపలక్షణమ్ సర్వత్రోదోతోరితి సూత్రే సహౌవపు విధానాత్" అని యనుతాం ప్రేయమితి నన్నయ భట్టియ సూత్రములోని యుత్త్వమున నోత్వమునుగూడనుపలక్షణముగా గ్రహించుట సర్వత్రోదోతోరితిసూత్రమందలి యుత్వోత్త్వముల స్వహృత్స్వము గారణమని [యహో] [345 పు]మున

ప్రాయఃబడినది. (6) మఱియు, “ఈదంతా ఇద్యదేవకృతప్రాసావః ఇత్య
స్యసర్వోపలక్షణత్వాత్ : ఊకారాంతరూపాణి ఉకారాంతరూపవద్జ్ఞే
యోని” అని యోకారమాత్రమునకే కార్య కారితమైన యీమాత్రము
సర్వదీర్ఘోపలక్షణమని (యహో] (303) మందే ఘోషింపబడియె. (7)
సమాసఐతి | వ్యత్తమాత్రోపలక్షణం సమర్థః పదః ధిరిత్యత్రపదముద్విశ్య
యో విధీయతే సమాసాదిః ససమర్థః విగ్రహవాక్యార్థాభిధానే శక్త
స్యన్ పాథురితిసూత్రార్థస్య భాష్యాభాత్ ” అని సమాసేఖలు భి
న్నవేతికారిక యందలి సమాసపదము శబ్దతాది సర్వవృత్తుల నుపల
క్షణముగా గ్రహించుటకు భాష్యకారకృతస్థూతరస్థ సమర్థమాత్రా
ర్థము కారణమని వైయాకరణభూషణసారమునఁ జెప్పబడియె.

(8) ఇట్లుపలక్షణానిచక్షిమ్మగుఁగారణములు ప్రదేశాంతరస్థ
ములే పెక్కులు గ్రంథాంతరముల యందుఁడఁగా నేక శబ్దచ్ఛేదము
లోని (21) సూత్రమునది మహాత్పులింగ గ్రహణమున (39) సూత్ర
ములోని యమహన్నపుసకగ్రహణ మనావశ్యకము గాన నవిచక్షిత
ములు మహాత్పులింగ భిన్నములైన యుకంతములకుని యుది యుపల
క్షణ మనుట గ్రంథకర్త దోషమేమో! తెలియకున్నది. అనేకసమాస
ప్రాప్తియున్నచో సంతరాగమ్మని కర్మధారయమే ప్రాచీనులచే శిరసావ
హింపబడినందున విటనన్యదార్థ (సముభాయ) ప్రధానమై బహిరం
గమైన ద్వంద్వమును దలిగించి సత్కర్మధాయము నాదరించుచు
(1) అమహాత్పులియను నపుసకత్వవిధి పక్షముగా (2) లేక యు
పలక్షణపక్షమునగాది గ్రహించుట శాస్త్రీయమనందగు. ఒకవేళ, దేవ
దత్తోది భోజనన్యాయమున భాష్యకారులు ప్రత్యేకపరిచనూప్తి యనే
కజూత్రములయందుఁ జెప్పినందు పక్షమున గత్కరంతర మున్నపుడు
కూడఁ జిరకొబ్బాశ్రితద్వంద్వమును విడనాడక యట్టి భోజనన్యాయమే

యుపయోగింతుమని ద్వంద్వవాదులందు రేని అట్లయినచో స్వేచ్ఛగా భోజనన్యాయ ముపయోగింతుగుగాక ! బ్ర॥ సుబ్బారాయశాస్త్రిలు గారుగాని యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికాధిపతులుగాని స్త్రీలింగశబ్ద మునకు స్త్రీవాచక మనఁగూడదని యభిప్రాయము తెల్పలేదు. బ్ర॥ వ. చి. సీ. రామస్వామిశాస్త్రిలుగారు మాత్రము “మిన్నేను...అమ హతి యనుట యజ్ఞానవిలసిత” మని యంకను పెనగులాడెదరు. (ఆం. సా. ప 241 పు) అట్లయినచో. “ధరాపరాగపటలాక్రాంతము మిన్నేను రూపంతూభయేతిసూత్రేణ సమంజసమితిజ్ఞేయమ్” అని ముఖ్యవిధ మహతీనామితిసూత్రమునచమహతిమిన్నేటివిశేషమునకు మున్దకము పక్షాంతరముననగు ననుచున్న యహోబలహంసితునికే యాయజ్ఞానవిలసి తమ్ముచెందు. గ్రంథమన్వయులచుకొని మాటాడినను బాగుగనుండును. అయినను దీనింగూర్చి పార్థమూర్తిగారే ముంకను వ్రాయుటకు నా కాప్రశంసయే? ఈద్వంద్వ రుద్ధోపశమన మనువ్యాసము బ్ర॥ మహా మహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారే వ్రాసిరి యనఁగా నాకు మిక్కిలి సంశయముగానున్నది. దీనియందు ననేకమానశాస్త్రీ యాంశములే కాకుండ “దుర్యోధనాజునుశ్రీకృష్ణసహాయమును గోరి వచ్చిరి” యనునట్టి బహుప్రమాదయుక్తవాక్యములు గనంబడు. ద్వంద్వాదిని బూజ్యవాచకముండవలయు. వ్యాకరణశాస్త్రముందు యుధిష్ఠి రుండును నజునుండును నుండఁగా ద్వంద్వమున నాదిపదమధిష్ఠింప నహుం లేవ్వరని విమర్శించి “ఇద్రపుత్రత్వాద్విష్ణోరం శత్యాచూర్ణ త్వాద్వాఅభ్యహితత్వమర్జుచేష్యస్తీతతః తేననియమస్సిన్యతీతిభావఃఅను చుఁ బూజ్యతలో ధర్మరాజునకు దీసిపోడని యెంచి ధర్మరాజు పెద్ద వాఁడుగాన భ్రాతుశ్చేతివార్తి కమున మొదట నుండదగినవాఁడనిభాష్య తాత్పర్యము వ్యాఖ్యాతలు నిశ్చయించి “యుధిష్ఠిరార్జునా” అని

పూజ్యుడైన ధర్మరాజునెడనే యుతవిచారణ జరుగఁగా శాస్త్రులుగాని
 ద్వంద్వములో నజుఁగని నావలకు ద్రోసి దుర్యోధనుని నాదేవీత మెక్కిం
 చిరి. ఒకవేళ నజుఁగనుండు పార్థమూర్తియే కానఁ బక్యత వైరముతో
 నటులుచేసి యాచుపార్థమూర్తి నేయాదిని నాదరించిరికాఁబోలుమఱియు
 శాస్త్రులుగారికిఁ బూజ్యతాప్రకరణమున ననిత్యత్వ బుద్ధియున్న దేమో!
 అట్టిదివారికి సహజమైనయెడ దానికి నేనేమియుననఁజాలనుగాని “సర్వ
 ఏవప్లుత స్సాహస మనిచ్ఛతా విభాషావక్తవ్యః! అనినయగ్నే దితిసూ
 త్రస్థ భాష్యమును శాస్త్రత్యాగ స్సాహసంతేన శాస్త్రమత్యజతా
 భియు క్తస్మరణాత్సర్వ ప్లతోవిభాషావిధేయఇత్యర్థః అనినకైయటమును
 దృష్టాంతమై మిక్కిలివిరోధించునేమో గదా!! “శ్రీకృష్ణసాహాయ్య”
 మనుట యుక్తము. ఏమేమో తప్పలెన్నినాఁడనని యాగహింపక
 స్వధర్మాదులందు మధ్యమత్వము వహించినారాయణనామస్ము ముఖ
 మునవీడని నరుండనైననన్న శాస్త్రులుగారుమన్నింతురుగాక! ఓసుధీమ
 ణులారా! పూర్వోక్తలోకవేద శాస్త్రములయందు నన్యపదార్థప్రధాన
 త్యాదులుగల బహువ్రీహ్యదివృత్తులకును స్వపదార్థ ప్రధానత్వముగల
 కర్మధారయ వృత్తికిని బ్రాప్తియున్నచోఁ గర్మధారయ మంతరంగమని
 శిరసావహింపఁ బడినది. నేటికి నట్టిపూజ్యవృత్తి నిరసింపఁ బడెనేని
 యన్యపదార్థప్రధానుల కియ్యదికాలముగాని స్వపదార్థ ప్రధానులకు
 నేమాత్రమును గాలముగాదని యెంతయు జింతనొందెద! ఇట్టితత్వగుఱ
 వృత్తికర్మధారయమును శాస్త్రమున నేఁచంజాలినపౌరుషవృత్తి
 పండితేంద్రుం డేడ నైననుండునేమో చూడంగోరెద.

(4. న వ్యాసఘట్టము.)

(న శేషము.)

(కొంత కాలము నిరీక్షించి ద్వంద్వవాదులు వ్యాసముని లోని ప్రమాదములు తిరిగి పకటింపఁబడు.)

ఇట్లు సుధీమణి విధేయుఁడు
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి

17-7-1917

పేరికాశీనాథశాస్త్రిలుగారి యభిప్రాయము.

బాలవ్యాకరణ సుప్తార్థప్రకాశిక

(ఈ 11-7-1917 సం॥ రమునవప్రిలు 4-18-25 తేదీలందును మొయి 2 తేదీ యందును వ్యాసశుద్ధ రత్నాకర చతుష్టయంబుతో వెల్వడి, బ్రహ్మశ్రీమహామహోపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి ప్రముఖ విరచిత ద్వంద్వయుద్ధోపశమనవ్యాసంబును దలమున్న లొందించి యడుగంటించు బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి ప్రణీతముద్రిత ద్వంద్వోపశమనవ్యాసంబును బరికించిన కూలంకషపాండితీధురంధర బ్రహ్మశ్రీ పేరికాశీనాథశాస్త్రిలవారిచే నొసంగబడిన యభిప్రాయము

ద్వంద్వోపశమనమందలి శాస్త్రీయవృత్తి

శ్లాఘన

విబుధేంద్రులారా

“అమహన్న పుంసకములకు నదంతములకు మువర్ణకంబగు” నను బాలవ్యాకరణ సూత్రములోని యనుహన్న పుంసకశబ్దము ద్వంద్వముగాఁ జెప్పందగినదియా? లేక కర్మధారయముగా నంగీకరింపదగినదియా? యని యాలోచింపవలసియున్నది. ఇచ్చటఁ గర్మధారయమే శాస్త్రజ్ఞులచేత శిరసావహింపఁదగియుండు. కర్మధారయమే లక్ష్యసంస్కారసిద్ధి నిర్వాహకమై వెలయుచుండెడి, వ్యవహారమున యి బహురంగము యి శాస్త్రమార్గమునకు దూరవతిక యగుచున్నందున దూరదగినది.

జగద్రక్షకుండుడైవము సౌమ్యుడు మిత్రుడు, తీర్థుడు [గురువు] ప్రధానుడు (మంత్రి) శూద్రాంతరూడు — ఇత్యాది ప్రయోగములు ద్వంద్వ సమాసమున సిద్ధింపనేరవు. కానబడితే తదవశ్యము క మ. కర్మధార యువృత్తి పూర్వోక్త ప్రయోగములయెడ సాధకంబుగానఁ బండిత పరి గ్రహ్యమయినది. అందున బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రిలగాతి చేత రచియింపఁబడిన గుప్తార్థప్రకాశిక యందు నిర్వచనచేయఁబడు కర్మధారయార్థము సర్వవిధంబుల సరసంబగు.

ఇదమేవసర్వరమణీయం నిర్దుష్టమితి ప్రతిశ్ఛేణోతి పేద్యుఃసామక కాశీనాథవిద్యత్క-వీంద్రః॥ 26-6-1927

కోవిదవర్యులారా! వ్యాకరణాది శాస్త్రములందలి పండితీచండి మంబున విద్యత్పదంబునకును, నుభయభాషాసర్వంకషసాహితీ కవితా కౌశల్యంబులంజేసి కవీంద్రశబ్దంబునకును నహుతైన గాశీనాథశాస్త్రిల వారి యీయభిప్రాయమును జూచితిరిగదా!! ఇట్టి ప్రతిభావంతులగు పండితరత్నంబులకు వాదతారతమ్యంబు తెలియనగుంగాని యొదులకుఁ బరమార్థంబెట్లు తెలియంగలదు ఒక నే శ న ట్టి తారతమ్యపరిశీలనా పాటవము పండితులలోఁ గొందఱకున్నను జాలమదికిఁ బరశ్రేయస్స హనగుణమ్ము గగనకుసుమాయ మానంబగుచున్నయది. తత్సమపరి చేచ్ఛదంబున విశ్వకర్మాదులకు స్త్రీత్వంబును, గంధరాదులకు గ్నీబత్వంబును నతిదేశింపఁబడలేదే? అట్లే ప్రకృతసూత్ర మున గీర్వాణభాషలోఁ బులింగముగా నృషభః నృతః ఇత్యాదులని మిత్తమయి యావదమహత్తులకును సంపుంసకత్వమునతిదేశించి మువర్ణ కము విధింపఁబడుచున్నయది. “ముఖచంద్రునకు నాహ్లాదకత్వ” మగు నన్న వాక్యమున ముఖమనఁజూద్రత్వమతిదేశించి యాహ్లాదకత్వ

మును విధించుచోఁ జంద్రునకు నాహ్లాదకత్వము లోకసిద్ధంబనియు, నట్టి గుణంబు ముఖమందు నారోపింపఁబడు చున్నదనియుఁదోచుచున్నట్లు ప్రకృతికర్మధారయ సమాసమందుంగూడ నపుంసకములకు మువర్ణకములోక న్యాయసిద్ధంబుగాన వేతెవిధి సూత్రమక్కఱలేదనియు నట్టి మువర్ణకముసంస్కృతభాషలోఁ జులింగములగు వృక్ష వృషభాదిశబ్దములకు నీభాషనునతిదేశమూలకమగుచున్నదనియు స్పష్టపడుచుండె. ఈసూత్రమున నపుంసకములకు మువర్ణకము గమ్యమానమయి వేతె సాక్షాత్తుగా విధిసూత్రము లేనందున “అన్యశ్శూద్రః శూద్రాంతరమ్ మయూరవ్యంసకాది త్వత్సమాసః” బైనుదాహరింపఁబడిన నపుంసక శూద్రాంతరాది శబ్దములకుఁ దెలుంగున మువర్ణకమురాకలోకప్రయోగానుసారమున డుజ్జ్వల్లంబుగలి గెడు. ప్రత్యేకముగా ద్వంద్వవాదుల మతమందు నపుంసకములకు మువర్ణకము విధింపఁబడుచున్నయెడ “దృష్టాంతస్యాపితు పురుషారంభోనివతఃకోభవతి యను స్థానివత్సూత్రాద్వంతౌటకితావిత్యాది సూత్రస్థభాష్యంబున [1] శూద్రాంతరము [శూద్రాంతరుఁడు](2) తీర్థము (దీర్ఘఁడు) [3] సౌమ్యము (సౌమ్యఁడు,) మిత్రము (4) అధికపశూ (అధికుఁడౌ) పండితరత్నము—ఇత్యాదికముగా డువర్ణకాంతములగుననేకలోక దృష్టప్రయోగంబులు మువర్ణకంబుతో భ్రష్టప్రయోగములు గావలసివచ్చును. కానఁగర్మధారయమే బహిర్భూతసముదాయ ప్రధానమయిన ద్వంద్వముకంటె నంతరంగమయినందున శాస్త్రీయము ను స క ల ల త్య ని ర్వా హ క ము ను నగుచున్నయది.

[2]స్త్రీలింగపదమన్న యర్థమందు స్త్రీవాచకశబ్దము వర్తిల్లునన్నందులకు భాష్యకైయట శేఖరాదిగ్రంథములేకాకుండ. 279, 317, 320, పొరటలయందు నహోబలపండితీయంబును బ్రమాణములుగా సమరాంగణ పార్థమూర్తిగారిచేత ది 2 ఫిబ్రవరి 1916, ది 1 ఆగష్టు 1916

సం॥రపు దేశమాతపత్రికలయందుఁ జూపబడినవి. “సరస్వత్యాతుమిన్నే
 ఋశివజటావాసిని ఇత్యుదాహృతం తత్రనకేవలం స్త్రీసమత్వం కింతు
 స్త్రీవాచకత్వమవ్యాహతమే వేతితద్రూపమపిసాధ్యేవ” యని 320పా
 రటలహా) స్త్రీలింగమన్న యర్థమందు స్త్రీవాచకము వర్తించుననుటకు
 నుదాహరింపబడఁగా ద్వంద్వవాదులు, మిన్నేఋకూడమహతియనియే
 యహోబలపండితుని తాత్పర్యమనియు. అమహతియనుట యజ్ఞానవిలసి
 తమనియుఁ భాద్రపదమాసాశ్వయుజమాసాంధ్ర) సాహిత్యఋషిత్వత్రిక
 యందు (241పు) శాస్త్రమర్యాదలు మీటి విచ్ఛలవిడిగా ననర్థమైన
 యర్థములు వ్రాయందొడంగిరి. “ఆపత్కలేనాస్తి మర్యాదా” అను
 లోకోక్తిగలదుగదా!! మిన్నేఋమహతియనుట యజ్ఞానవిలసితమే యయి
 నచో ధరాపరాగపటలా క్రాంతంబు మిన్నేఋ రూపంతూభయేతి
 సూత్రేణ సమంజసమతిజ్ఞేయమ్, అనియహోబలపండితుండే యమహ
 తియైన మిన్నేటివిశేషణము “ఉభయవిధ మమహతీనామ్, అను సూ
 త్రమున మువవర్ణకాంతముగా వికల్పమున నగునని యుద్ధోషించుచుం
 టచేత, నట్టిపూజ్యనకే యాయజ్ఞాన విలసితంబు చెందుచుండుగదా!
 ఆహం ఏమీ! యాయజ్ఞానవిలసితప్రభావము!! కోవిదవర్యులారా! స్త్రీ
 వాచకద్వంద్వార్థ నిర్వాహకుల పత్రికలయందు నాత్మస్తుతి పరనిందల
 యుక్తులుదక్క బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి ప్రణీత ద్వంద్వ
 యుద్ధోషశనంబునకు ఖండినంబుగాఁ బైఁగనంబటిచిన దేశమాతపత్రిక
 తేదులందు వెల్వడిన బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరివేంకటరామశాస్త్రి కృతద్వం
 ద్వోపశ మనవ్యాసంబునకు సమాధానయుక్తు లెవ్వియుగానరావు!
 కావున నదుత్తరం బీబడునేమో! కొంతకాలము నిరీక్షించి సమరాం
 గణపార్థమూర్తి నామముసార్థకంబగునటులు, రచింపఁబడిన సమరాంగ
 ణ పార్థమూర్తీయమ్మును (1) ద్వంద్వోపశమనంబును (2) బుస్తకరూ
 పంబున ముద్రింపించి గుప్తార్థకాశికకుంజేర్చి పండితప్రపంచమునఁ

బ్రీకటింపఁబడును. అవసరమని మాకుఁదోఁచునపుడెల్లను మాకుఁ
బంపఁబడు పండితాభిప్రాయంబులు సత్యార్థస్థదశానంబునకై ప్రతికల
యందుఁ బ్రీకటిం చెదము. కాశీనాథశాస్త్రిలవారు పరిపంధిపండితగజపం
చాస్యమూర్తులేకాకుండ నామంబున సైతము పంచాస్యమూర్తులుగాన
వారియభిప్రాయంబు మొదటఁబ్రచురము సేయఁబడియె.

ప్రకృతప్రకరణంబు నకుందగిన శార్దూలవిక్రీడితవృత్తము || జేజీ
యాదమహన్న పుంసకపదంద్వద్వేనదుద్దోషిణా త్యక్తంనిర్మిత కర్మధా
రయసమాసార్థేన సత్సమ్మతమ్ | స్త్రీలింగార్థవిశేషరూఢిసరణౌ స్త్రీవా
చకాఖ్యంపదం | శాస్త్రజ్ఞైస్సకలైః సమాహితతయా శ్లాఘాపదంప్ర
స్తుతాత్ ||

ఇట్లుఁబుధేంద్రవిధేయుఁడు
ప్రతివాదిభయంకరము రాఘవాచార్యులు.

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

6—2—1928

—:♦:—

కర్మధారయ జయ శ్రీభేరిభాంకరణము.

గీతిః || సత్కర్మధారయజయ |

శ్రీభేరిభూరిభాం కృతిజయతాత్ |

అమహన్న పుంసకపదా |

ద్రభష్టాసౌద్వంద్వవృత్తిరస్తమగాత్ ||

విబుధేంద్రులారా!!

బ్రహ్మశ్రీ మహామహాపాధ్యాయ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రి
ల వారు 1917 సం॥రము ఫిబ్రవరి నలలో వెలువడిన నెలసం॥ర భాద్రప

దాశ్వజయుమాసాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్తికలో ద్వంద్వయుద్ధో ప శ
మనమను పేరంబరంగు నొక వ్యాసమ్మును ద్వంద్వ సాధకమ్ము గాన
టించుచున్నదానిని లిఖింపఁగాఁ బిమ్మట నేను దేశమాతఃక్రికలో నా
లుగు వ్యాసఘట్టములుగాఁ విభజించి సమాధానము లిచ్చుచు మొదలు 2
తేది చతుర్థవ్యాస ఘట్టాంతమునఁ బ్రతిభటులు నావ్రాసినగ్రంథముపై
నేమి లిఖింతురోకొంత కాలము నిరీక్షించెదనిన స శేషముగా నూరకుం
డితి. అట్లు మొదలునెల 2 తేది నుపరమించిన నావ్యాసంబునకు నిష్పటికి
(20—1—18) జరుగుచున్న సవమ మాసమ్మున ననఁగా నీజనవరి
నెలలో వెలువడిన పింగళ సం॥ర భాద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్ర సాహి
త్య పరిషత్పత్తికలోఁ బ్రతి ప్రసవముగా బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయ శా
స్త్రిలవారి వ్యాసము శీఘోదయములు భూపతనంబు నొందెనది. ఇంత
యతిదీర్ఘ కాలము తడవయినను దగిన సమాధాన హేతువులుతోఁచక,
యెట్లెట్లో దీక్షాలోచనతో లేనిపోని సూత్రమ్ము పన్ని నిడుదగాఁగ నొ
నర్పఁబడిన యీనట్టిదుర్బల స్థూలకాయ వ్యాసంపు గుట్టును నిట్టికా
లాతి క్రమణ దోషమునందేసి బుద్ధిమంతు లూహింతురేమోయని యు
లికిపడి మనంబున సంకోచించుచు సుబ్బారాయశాస్త్రిలుగారు తాదృశ
దోషమ్మును గ్రమ్ముకొనుటకై “నావ్యాసమును వారివ్యాసమును సా
వధానముగఁజిత్తగించిన యెడల వారియాక్షేపణములు నావ్యాసమున
కుఁదగులలేదనియు, దగిలినట్లు తోఁచనవానికి నావ్యాసమునందే స
మాధానములున్నవనియు, విమర్శకులగు పండితులకు స్ఫురించును . కా
వున నేను వేఱుగ సమాధానము వ్రాయనక్కఱ లేదనునది మొదటి
కారణము, ఇత్యాదికముగా మూఁడు హేత్వాభాసలు ప్రకటించిరి. గ
తించిన జూలై 11 తేదిని నుభయభాషాపండిత్య చండిమోద్దండంబులగు
పేరి కాశీనాథ శాస్త్రిలవారు నావాదంబునకు నామోదంబుగా నిచ్చిన
యభిప్రాయంబును బ్రచురముచేసిన ప్రతివాది భయంకర రాఘవాచా

ర్యవర్యుల వాక్యశైలియే తిరిగియీవ్యాసమును వ్రాయఁగాఁ దమ్మును
 బ్రోత్సహింపఁ జేసెననియు శాస్త్రులుగారు నిక్కిము దాఁపనేలయని
 వక్కాణించుచున్నారు. అట్టి ప్రోత్సహోత్పత్తి కాలంబున నిప్పటికిఁ
 జరకాలంబయినదిగదా!! ఎంతో చిరకాల మాలోచించి యాలోచించి
 శాస్త్రులవారు నీరసంబైన యీవ్యాసమ్మును నారసంబుగాఁ జూపుట
 కై తమ యావచ్చక్తియు ధారవోసిరిగాని తుట్టతుదకు నియ్యది దన
 మేడికాయవాటమును జెప్పక చెప్పచుండెడు. హేమదుగ్ధకంబను నామ
 మాత్రంబునమధురమ్ముగు మేడికాయ యేటికి మేటికాయ యయ్యెడు?
 కాన నది యుక్తంబ. ఈవాదముతో ద్వంద్వముగాఁగ నుండిన స్త్రీవా
 చక వివాదంబు తన నామమ్మునకుఁ దగునట్లు శుద్ధాంత రంగము నొం
 దినది ఇఁక ద్వంద్వవాదములో నిష్కారణముగా నేతెంచివంచింపఁ
 జూచిన బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బారాయ శాస్త్రులవారు బాల్యాదిగాఁ దమకట
 చెడు విద్యయంతయు నుపయోగించి వంకలంగనంబఱుచుచు రణరంగం
 బున మహాశూరులువోలె నెత్తినపడగ పడిపోకుండ నిలఁబెట్టుదమని
 యెంచిరిగాని యయ్యది యన్యథాయయ్యె. ద్వంద్వమవలంబించినచో
 మీఁదు మిక్కిలి దోషములు సైతము దొరకొనుచున్నవి. అందున ని
 దియే కడసారి యని మల్లుమొగంబువెట్టుచుఁ గొంచెము “స్ఫటాతో
 పోభయంకరః” అను వచనమ్మును మాత్రము సార్థక పఱుచుచున్నా
 రు. సుబ్బారాయ శాస్త్రులవారు తమపేరు ప్రతిష్ఠలకుఁ దగునట్టా మా
 త్రము స్ఫటాతోపము చేయుటయు సహజముగాని యది వింతగాదు.
 సుధీమణులారా! పూర్వాపరవ్యాసంబులందుఁ బ్రతిభటుల స్వవచన
 వ్యాఘాతంబులును బునరుక్తిదోషమ్ములును దెలియుటకై వారి వివాద
 సారాంశములతో నుండిన సమరాంగణ పార్థమూర్తియ ద్వంద్వోప
 శమనవ్యాసంబులు ముద్రింపఁబడుచున్నవి. కానఁ బునరుక్త్యాదిదోషం
 బులతో నిండిన శాస్త్రులవారి యీవ్యాసమ్మును నిపుడు స్థాలీపులా క

న్యాయమున నేముచుక మెత్తికొని నీని పసబయ్యుతి చెడుగాక! అన
సరమనితోచు నెల్లయెడలను విపులబైన వివరణము స్వయంకాయము
లో వెల్వడు పైవ్యాసముల ప్రకటనకాలమున నచ్చొత్తించి ప్రకటిం
చెద. కాన నవధరింపుడు.

(1) ప్రతిభటులశంక:—“ఈప్రథమ వ్యాసఘట్టమున నాకొక
సందేహము పొడముచున్నది. బాలవ్యాసశణమందలిడు జ్ఞునర్ణక విధా
యక సూక్రిములోని పులింగ నపుంసక లింగశబ్దములు శాస్త్రీయలింగ
తాత్పర్యమున వాడబడినవని వీరు తలచెదరా? లేక తాకికలింగతా
త్పర్యమున వాడబడినవని తలచెదరా?” యని సుబ్బారాయశాస్త్రుల
వారు బాలవ్యాసరణకర్త యభివ్రాయము పైసూత్రములలో తాకిక
లింగమనియా? లేక శాస్త్రీయలింగమనియా? యని రెండు పక్షములు
గా నెత్తుకొని శంకించుచున్నారు ఇట్టిశంకచేత వీరు డుజ్విధిసూత్రమును
మునర్ణకవిధిసూత్రమును బాగుగాఁ బరిశీలించిరో లేదోయని నాకు
సంశయ ముప్పతిల్లుచున్నది. అందమైన యీశంకచందమెట్టిదో తెలి
యఁగా నీసూత్రముల యర్థమును నించుక చర్చించి చూపెద.

బాల. తత్సమ. సూ. 22 పులింగమగు మహద్వాచకమునకు
డుజ్జగు. ఇట మిత్రము, దైవతము—ఇత్యాది మహన్నపుంసకములను
దప్పించుటకై పులింగశబ్దమును; వృషభము (వృషభః) మేషము (మే
షః)—ఇత్యాద్యమహత్పులింగమును (తిర్యగ్జంతువులను) దప్పించుట
కై మహత్పదంబును గ్రహింపబడినవి. ఇట్లు డుజ్విధాయకసూత్రములోఁ
బులింగశబ్దముచే శాస్త్రీయపుంస్త్యంబును మహత్పదంబుచేదిత్యక్సాబంధి
భిన్నసురాసురాది నిష్ఠపుంస్త్యంబు నుభయంబును నుభయపదంబులచే
తఁజెప్పబడినవి డుజ్విధాయకసూత్రములోని పులింగమహద్పదంబులుభ
యంబుచేతను శాస్త్రీయతాకికపుంస్త్యంబు నుభయంబును గ్రమంగా
గ్రహించు నావశ్యకత న్నష్టపడుచుండ, శాస్త్రులవారి కీసూత్రములోని

పులింగశబ్దమున కర్థము శాస్త్రీయలింగమో! లేక లౌకికలింగమో!
 తెలియక సందేహముగా నున్నదియట. గోవును వృషభంబును గొని
 రమ్ము—అని చైత్రుండు మైత్రునితోఁ జెప్పిన వాక్యములో గోశబ్దంబు
 నకు స్త్రీగవియుఁ బుంగవంబును వర్థముండినను, పుంగవంబును బోధిం
 చువృషభశబ్దమీవాక్యంబున నుంటుండేసి గోశబ్దమున కిటు స్త్రీగవయే
 యర్థమగుంగాని యిదియూ? లేక యదియూ? యనిన యేశంకయుఁ
 బొడమదుగదా! అట్లే ప్రకృతసూత్రమందును లౌకికపులింగవిశేషము
 నుబోధించుమహచ్చబ్దముండుటండేసి పులింగశబ్దమునకర్థము శాస్త్రీ
 యలింగమే యర్థమగుంగానఁ బులింగశబ్దార్థము శాస్త్రీయలింగమా?
 లేక లౌకికలింగమా? యన్న యాశంక యెన్నఁడును జేయంగూడదు.
 కాన శాస్త్రులవారి మొట్టమొదటిశంకయే మిక్కిలి యసందర్భముగా
 నున్నది. అంతపండితులగు మహామహాపాధ్యాయ తాతాసుబ్బా
 రాయశాస్త్రులవారిప్రశ్న యసందర్భమనంగలమా? కాదు. మనకే
 యీప్రార్థశంకసహితము బ్రహ్మపక్షగా నడ్డపడ్డదనుకొంట యుక్తము.
 “గోబలీవర్ధమితి గావడత్యాలితపుంస్కా (నిష్కాసితపుంస్కాః) వా
 హాయచవిక్రియాయచ స్త్రీయఎవావశిష్యంతే॥ యనినత్యదా దీనిసర్వే
 రితి సూత్రస్థభాష్యంబును “స్త్రీయపవేతి॥ తతశ్చాత్రగోశబ్దః స్త్రీగవీ
 తామేవవాచకః॥ అనిన యత్రత్యక్తై యట గ్రంథమును జదివిన శా
 స్త్రులవా రసంగతమైన ప్రశ్న వ్రాయుదురా? ఆరీతిగ నలవడదు. మన
 కేయర్థముకాలేదు. గగనకుసుమగంధాయమానమైన యీశంకాగం
 ధము శాస్త్రులవారి మానసమధుశంబు నీపొత్తముం దిన్నిదళములవ
 అకు నాకర్షించి భ్రమింపజేసిచుండుటకు నెంతయు వింతనొందుచు
 న్నాఁడ. ఇంకను యువకవిధాయకసూత్రార్థమును గొంచెము
 చర్చింతము.

బ. వ్యా. తత్స. 39 సు. అమహన్న పుంసకముల కదంతము
లకు మువ్వకంబగు. — ఈసూత్రమువలన నపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీ
యలింగము తలంపఁబడునా? లేక, లౌకికలింగము తలంపఁబడునా?
యనిన శాస్త్రులవారి ప్రశ్నము సరియో కావో యాలోచితము.
ఈసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున గొన్నిచోట్ల శాస్త్రీయలింగంబును
గొన్నిచోట్ల శాస్త్రీయలౌకికలింగంబు లుభయంబును గ్రహింపనగుంగాన
నీశబ్దంబునను నేపక్షమని శంకించుట సమంజసముగానేరదు అమహత్తు
లయందు నపుంసకత్వమతిదేశించు నీసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున
దైవతాదిపదార్థములయందు శాస్త్రీయలింగము తలంపఁబడు. మఱియుఁ
ప్రకరణాదివశంబున నుభయంబును జేకొనంబడు. అది యెట్లంటిరేని
వినుండు కువలయానంనము. విషమాలంకారము॥

శ్లో॥ నపుంసకమితిజ్ఞాత్వా తాంప్రతిప్రేషితం మనః।

తత్తుతత్రేవరమతే హతాఃపాణినావయమ్॥

“నపుంసకమ్మని యెఱింగి ప్రియరానింగూర్చి మనము (మనః)
పంపఁబడఁగా, నయ్యది యక్కడనే రమించెడి.” ఇత్యాదీకముగా నీశ్లో
కము నాంధ్రీకరించుచో ‘మనము, అనుచోట “తత్సంభవేతు శాస్త్రీయ
విశిష్టే లౌకికే శాస్త్రీయమపిశబ్దతో బుధ్యతేతథానుభవమ్॥ అనుష్ఠి
యామితిసూత్రస్థ శేఖరగ్రంథవచనంబు శాస్త్రీయలౌకికంబు లుభయం
బును నవశ్యము గ్రహింపఁదగియుండు. ఇట్లు యథాసంభవముగ సూ
త్రస్థనపుంసకశబ్దమున శాస్త్రీయలౌకికలింగము లుభయంబును స్వీకరిం
పఁదగియుండఁగా, మువ్వకవిధాయకసూత్రములోని నపుంసకశబ్దమున
శాస్త్రీయలింగమగునా? లేక, లౌకికలింగమగునా? యన్న శాస్త్రుల
వారి యన్యతరపక్షశంకయెట్లు సంగతంబగు? కావునఁ బైసూత్రద్వయ
మందును నసందర్భశంకలమూలమున నగాధపాండిత్యశైలితో వ్రాసిన
శాస్త్రులవారి గ్రంథ మయోమయంబై కొఱుకఁబడ శక్యముగాక

యున్నది. ఆహా ! శంకయే పెక్కుశంకలను బుట్టించుకొనుచుఁ బ్రబలుచున్నది.

(2) “శంకావాక్యము:—శాస్త్రీయలింగతాత్పర్యముల వాడఁ బడెననుపక్షమున దైవతశబ్దము సహజముగా నంపుంసకలింగమైయుండదాని నపుంసకత్వస్థితికై యగతికగతిభూతమయిన “సామాన్యే నపుంసకమ్” అనుప్రవాద మంగీకరింపనేల? ఈపక్షమున వృషభాదిశబ్దములు నపుంసకములుగఁ దలంపఁబడుచున్నవను వీరివాక్య మెట్లు సంగతంబగును?”

ఉత్తరము:—తత్సమ. 39 సూత్రమునకుఁ బ్రతిభటులు సామాన్యదృష్టితో నర్థముచేసికొనుచు “నమహన్నపుంసకములగు ఋతౌదిశబ్దములకే. మువర్ణకము గలుగుంగాని నమహన్నపుంసకమయిన దైవతశబ్దమునకును నమహత్పులింగములగువృషభ వృతౌదిశబ్దములకును మువర్ణక మెట్లుస్థితిచునని శంకించిరి. పిమ్మట సమరాంగణపార్థమూర్తి గారి మతమవలంబించి నేను “సామాన్యే నపుంసకమ్” అనున్యాయంబున దైవతశబ్దమునకు నపుంసకలింగచిహ్నంబగు మువర్ణకంబును పాఠించితిగానిశాస్త్రులవారన్నట్లు నాప్రథమవ్యాసఘట్టమ్మున నపుంసకత్వమును సాధింపలేదు. అట్లే అమహత్పులింగములగు వృషభవృతౌదిశబ్దములకు (21) సూత్రమున మహత్పులింగవిహిత డుజ్వర్ణకము రానేరదు. గాన నీన్యాయవశమ్మున నపుంసకలింగవిభక్తియగు మువర్ణకమ్మునకే పాత్రంబులై తెలుంగున నయ్యవి నపుంసకలింగములగునని సమాధానము చెప్పితి. విశేషవిధానములేనిచో లింగసర్వనామంబగు నపుంసకలింగమ్మయితద్విభక్తి నిరాతంకముగా స్థితిచుఁగదా! “నకేవలాప్రకృతిః” ఇత్యాదిన్యాయవచనంబునఁ గేవలాప్రకృతియెట్లు ప్రయోగింపనగు? కావుననే “గుణేశు క్లాదయఃపుంసి” యను నమరనిఘంటుశ్లోకమును వివరిం

చుతటిని “గుణగతి యద్యపిశుక్లంరూపమ్ ఇత్యాదౌవిశేష్యనిఘ్నైవే
ష్యతే; తథాపివిశేష్యానుపాదానే ప్రాప్తస్య సామాన్యే నపుంసకమిత్య
స్యాపవాదోయమ్” అని విశేషవిధానాభావంబున నపుంసకలింగమయి
తద్విభక్తివచ్చునని భట్టోజ్జీతీతపుత్రభానోజీ దీక్షితకృతరామాశ్రమ
యను నమరవ్యాఖ్యయం దుదాహరింపఁబడియె.

(స శేషము)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

13—2—1918

(పూర్వపత్తి)కా వ్యాసానుసంధానము)

కర్మధారయజయ శ్రీభేరిభాంకరణము.

గీ॥ సత్కర్మధారయజయ! శ్రీభేరిభూరిభాంకృతి జయతాత్

అమహన్నపుంసకపదా! ద్భ్రష్టాసౌద్వంద్వవృత్తి రస్తమగాత్ ।

ఆ॥ గీ॥ గౌరవధీః కల్లూర్య! న్వయవేంకటరామశాస్త్ర్య హంతుగదే
యమ్

తాతాసుబ్బారాయా! ఖ్యశాస్త్రీవరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్ ।

(3) మఱియుఁ బ్రథమవ్యాసఘట్టమునందు “ముఖిచంద్రునకు
నాహ్లాదకత్వమమరెఱు”నిత్యాది వాక్యములనుదాహరించి యిట ముఖి
మందఁ జంద్రత్వాదిదేశముతో నాహ్లాదకత్వము విధింపఁబడురీతిని, నీ
సూత్రమునందును నుద్దిష్టముగ నుపాహత్తులయందు నపుంసకత్వాది
దేశముతో మువర్ణకము విధింపఁబడుననియు, బహిర్భూతసముదాయ
ప్రధానమగు ద్వంద్వము బహువ్రీహివోలె బహిరంగముగాన స్వపదా
ర్థప్రధానమయి యంతరంగమయిన కర్మధారయమే యీసూత్రమున

శాస్త్రీయమనియు, ద్వంద్వమశాస్త్రీయమొక్కటియే కాక, మీ. దుమిక్కిలి లక్ష్యదోషములు సైతము సమకూరుననియుఁ జెప్పి కొన్ని లక్ష్యములు దాహరించిరి. శాస్త్రులవారు కర్మధారయముకంటె ద్వంద్వమే యిట శాస్త్రీయమని సాధించి స్వషక్షసర్వహాణము కావించుకొనలేదు. వీరు బహుగ్రంథవిసరప్రదర్శనంబుకై యమహన్న పుంసకసూత్రమునఁ బ్రకృతాంశమునకు దూరవర్తియగు నుద్దేశ్యవిధేయభావ విచారణమును నన్ని చిట్టచిరకుఁ గొంచెము ప్రకృత మార్గమునకు దయచేసి యిట్టనిరి. “మఱియు, నపుంసకములకు మువణమువచ్చుననియు నమహత్తులు నపుంసకములగు ననియుఁగదా శాస్త్రులవారి వాదమునందలి ఫలితార్థము. అట్టిస్థిలో నమహత్తులకు నపుంసకత్వాతిదేశద్వారమున మువర్ణకమును విధించుటకంటె నమహత్తులకు సాక్షాత్తుగా మువర్ణకమును విధించుటయే యుచితమయియుండదా?”

ఉత్తరము:—అమహత్తులకు సాక్షాత్తుగా మువర్ణకమును విధించుచో నపుంసకములకుంగూడ సాక్షాత్తుగా మువర్ణకవిధి తప్పదు. ద్వంద్వముచెప్పి సాక్షాత్తుగా మువర్ణకము నపుంసకముల కెల్ల విధించితిమేని ధనము, వనము. ఇత్యాదిలక్ష్యంబులందుంబలె దీనికి బాధక సూత్రము లేనందున “దృష్టాంత స్యాపితుపురుషారంభోని వత్కోభవతి” యను స్థావత్సూత్రాద్యంతౌటకితా విత్యాదిసూత్రస్థభాష్య వచనంబుచే నీ సూత్ర మీక్రింది లోకప్రసిద్ధప్రయోగంబులందును బ్రవర్తిలైడు. ఉదా- తీర్థుడు (గురువు) పదేశించుచున్నాఁడు— అనుటకు బదులుగా, తీర్థముపదేశించుచున్నాఁడు—అనియగు. తీర్థము పూజ్యము—అనుటకు మాటుగా, తీర్థములు (గురువులు) పూజ్యములు—అనవలసియుండును మనుష్యపవ=మనుష్యమాత్రమ్! అన్యశ్శూద్రః= శూద్రాంతరమ్; అన్యో రాజః=రాజాంతరమ్-ఇత్యాదులు మయూరవ్యంస కాదయశ్చ”(2-1-72) అను పాణిని సూత్రమున నిష్పన్నములయి సంస్కృతభాషలో నపుం

సకములయ్యె ఈమువర్ణకవిధిసూత్రమున ద్వంద్వవృత్తి చెప్పినచో—
 మనుష్యమాత్రుఁడు వివేకముగలవాఁడు—అనుచో, మనుష్యమాత్ర
 ము వివేకముగలవాఁడు—అని చెప్పవలసియుండును. శూద్రాంతరుఁడు
 కృషిచేసినాఁడు—అని పలుకకతీరదు. రాజాంతరుఁడు పాలించినాఁడు—
 అనుచోట, రాజాంతరము పాలించినాఁడు అని యనివలసియుండును. కో
 విదులారా! ద్వంద్వము సూత్రమున రచించుకొన్నయెడల నెంతపరిహా
 సాస్పదమగు ప్రయోగంబులునోటఁ బెట్టవలసియుండునో! చూచిరిగదా!
 మఱియు, మిత్రము దయగలవాఁడు—అన్నట్టులే, మిత్రము దయా
 వంతుఁడు—అని డుష్పర్ణకముతో ననవలసియుండఁగా, మిత్రము
 దయావంతము—అనుభ్రష్టయోగంబగు దైవమరక్షించువాఁడు—అ
 న్నట్టులే, దైవమరక్షకుఁడు—అని డుష్పర్ణకముతో నుండుటవిధియై
 యుండఁగా, దైవమరక్షకము. అని భ్రష్టముగా ద్వంద్వపక్షమునఁ
 బ్రయోగింపనగు ఇట్లు ద్వంద్వమున ననేకదోషములు సంభవించెడి.
 నేనిట్టిదోషమును నాపూర్వవ్యాసములలోఁ జూడఁగా శాస్త్రులవారు
 వానిని మెల్లమెల్ల నిగజాఱవిడుచుచు “ఇతరశబ్దముల విషయమున
 నెట్లువ్రాసినను, బ్రధానశబ్దవిషయమునందును నట్లువ్రాయుట యత్య
 ద్భృతముగానున్నది” యని తక్కిన శబ్దములయెడ నర్థాంగీకారమును
 సూచించుచు నొక్కప్రధానశబ్దమునెడనే మిక్కిలి వింతపడుచున్నారు.
 శాస్త్రులవారును ప్రధానశబ్దము నొద్ద నావ్రాసినగ్రంథముం జూచి
 యచ్చెరువందినట్టులే, నేనును బ్రధానశబ్దమునొద్దనే శాస్త్రులవారు
 లిఖించిన వాక్యసరణిని సందర్శించి కడుపంతయు నచ్చెఱువగునట్టులు
 నవ్వచు నచ్చెరువందుచున్నాఁడను వీరు మిత్రశరణప్రధాన పాత్రా
 దులు మిత్రాదులుగాన మిత్రాదులలోఁ బరిగణింపఁబడిన ప్రధాన
 శబ్దము మంత్రీవాచకమయినపుడు సహితము (18)సూత్రము మిత్రశ
 రణాదులువోలె వికల్పముగాఁ బుంలింగత్వాతిదేశము నొందుననియు,

మిత్రము, మిత్రుడు—అగునటులే, ప్రధానము, ప్రధానుడు—అను
 రూపద్వయంబును గాకతీరదనియు, సాహసించి యుద్ధోపించుచున్నారు
 ఏశబ్దము, ఏయర్థమందు గీర్వాణభాషలోఁ బులింగము కాకుండి సర్వ
 దానపుంసకమై యుండునో: యట్టిశబ్దమేకదా ప్రయోగానుసారమున
 బరిశీలించి మిత్రాదులలోబరించుకొనఁదగియుండు మిత్రశబ్దము సఖఁ
 వాచకమైనపుడు గీర్వాణభాషలో సదా నపుంసకముగాన నయ్యది
 యే, తెలుంగున మిత్రాదులలో వైకల్పికపులింగత్వముకై పరియోప
 దగియుండుంగాని సూర్యవాచకమైన మిత్రశబ్దము సంస్కృతభాషలో
 స్వతస్సిద్ధముగాఁ బులింగమైయుండ నట్టిమిత్రశబ్ద మీగణములోనే
 గ్రహింపఁబడు?, అట్లే ప్రకృతంబునను, ప్రధానశబ్దము సదాగీర్వాణ
 భాషలో నపుంసకలింగమైనదియే వైకల్పికపులింగత్వమునకై తెలుంగు
 వ్యాకరణంబున మిత్రాదులలో గ్రహింపఁ దగియుండుగాని మంత్రివా
 వాచకమైన ప్రధానశబ్దము సంస్కృతభాషలోనే పుంసపుంసకమై
 యుండఁగా నట్టిది బాహ్యపుంస్త్వంబునకై యీగణములో నెట్లుకెకా
 నందగియుండెడి? అమరనిఘంటువులోనే క్షత్రియవర్గమున “శ్లో॥ మ
 హామాత్రాః ప్రధానాని॥ అను శ్లోకమునొద్ద గురుబాలప్రబోధికాఖ్య
 వ్యాఖ్యలో “శ్లో॥ మహామాత్రాః ప్రధానస్యాత్॥ అని పుంస్కాండ
 మందువోపాలింతుఁడు నెప్పినందున మంత్రిప్రముఖులగు నధికారులర్థము
 గునప్పుడు ప్రధానశబ్దము పులింగముగాఁక నున్నది యని స్పష్టపఱు
 పఁబడియున్నది. అందున గీర్వాణభాషలోనే వైకల్పిక పులింగమునైన
 మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము తెలుంగువ్యాకరణమునఁ బాహ్యపులిం
 గత్వమునకై మిత్రాదులలో నెట్లుపరిగణింపఁదగియుండు ఇట్లుండ,
 మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము మిత్రాదులలోనిదిగాన, ప్రధానము,
 ప్రధానుడు—అను పుంసనపుంసకరూపద్వయముండకతీరనిదన కాన్తుల

వారి భాషితంబు దూషితంబుకాక యెట్లుదూషితంబయ్యెడి? మంత్రి
వాచకప్రధానశబ్దము సంస్కృతభాషలోనే పులింగమును నైయున్నం
దనఁ దెలుంగువ్యాకరణములోని మిత్రాదిగణంబులో గణింపఁ దగి
నది కాదని యాలోచించియే నేను బ్రథమవ్యాసఘట్టమున “ప్రధానశబ్ద
ము మంత్రివాచకమైనపుడు పులింగముగూడఁ గలదగుచేని వైకల్పి
కముగాఁ బ్రధానమన్న మాటయు తప్పక యవిధినొందవలసివచ్చును”—
ఇత్యాదికముగా సిద్ధాంతార్థము ప్రకటించితిని. ఇట్లుచాటుచున్న నా
వాక్యముకు బరిశీలింపక శాస్త్రులవారు పెడచెవిని బెట్టి పరిహాసపరిపా
టి ప్రకటన పటిష్ఠకటాక్షులు సల్పుటసరియేకదా! నిశ్చితార్థమును నిష్ప
ట్టిజేయు నిఘంటుకారుల వాక్యములవైన నావాహనములోనికిఁ దెచ్చి
కటాక్షించినట్లు కానిపింపరై “కాబట్టి మంత్రి యాలోచించినాఁడను”
వాక్యమునకుఁ బర్యాయముగాఁ “బ్రధానుఁ డాలోచించినాఁడని”
యనందగుచే శాని “ప్రధానమాలోచించినాఁ” డని యెన్నఁడును ననం
దగదు. ఇటులు న్యాయమైన ఘటాపథసర్ణి జగజ్జగీయమానమై తేజ
రిల్లుచుండినను, శాస్త్రులవారు కంటకంబు, శ్రోవంద్రొక్కుచు మంత్రి
యు సహితము ‘ప్రధాన’ మని వైల్పికముగా నపుంసకరూపముతో నుం
డకతీరదని సాహసించిచెప్పట యెంతయు వింతగానున్నది. ప్రధానుఁడు
నపుంసకరూపముతో వికల్పకముగానుంట యొకనింతయే కాదు. శాస్త్రుల
వారు స్వప్రజ్ఞాపారుపప్రకషంబున గట్టిగాఁ దలంచుకొన్నచో నతం
డునిత్యముగానే నపుంసకరూపముతో నుండితీరును. ప్రధానుని పాల్గొ
యట్టిసితికి మాతినప్పుడు తక్కిన యప్రధానుని పాల్గొవేతే చెప్పవేల?
ఇప్పట్లునఁబట్టరాని సాహసికులగు శాస్త్రులవారి యకుంతితకంఠారభటిని
దలంపగా “శక్త్యగ్రహేణతద్విరోధాభావాత్”—ఇత్యాదికమైన అగ
డణ్ సూత్రస్థశేఖరగ్రంథము నెత్తికొని “తథాచ, త్వద్దూషణమపరాధే
హేధా నుస్కస్యకంఠాడంబరమునుకరోతి”యనినవిషయవ్యాఖ్యానరణి

స్మృతిపథమునొందుచున్నది. ఇతడు నెట్టియర్థముగలప్రధానశబ్దముమిత్రాదిగణములోఁ బరిపఁదగునని శంకింతురేని వినుండు. శ్లో॥ “క్షీ బేప్రధానం ప్రముఖప్రవేకానుత్తమోత్తమః॥ ముఖ్యవర్యవరేణ్యాశ్చప్రబహోనపరార్థ్యవత్” (౫౭) అని యగురనిఘంటుత్పతీయకాండమున ముఖ్యశబ్దపర్యాయమైన ప్రధానశబ్దము నిత్యనపుంసకమని చెప్పబడినది. మఱియుఁ “కథంతహిఁగోః రాజానమపేక్షమాణస్యాశ్వపురుషాభ్యాం సహసమాసోభవతి ప్రధానమత్రతదాగౌర్భవతి భవతిచప్రధానస్యసాపేక్షస్యాసమాసః” అనిన సమ్మేళనాత్మకస్థానఃపునిక భాష్యప్రయోగంబును నేతాదృశార్థకప్రధానశబ్దనిత్యనపుంసకత్వంబునే యుద్ఘోషించుచున్నది. ఇట్టి ప్రధానశబ్దమే నిత్యనపుంసకమిత్రాదిశబ్దసాహచర్యంబున “సహచరితాసహచరితయో స్స హ చ రి త వ్యైవ గ్ర హ ణ”మ్మను పరిభాషంజేసి గణంబులో గణియింపఁ దగియుండు విద్యాదుసులలో వైయాకరణుఁడు ప్రధానము, లేక, ప్రధానుఁడు గుణవంతులలో వినయవంతుఁడు ప్రధానము లేక, ప్రధానుఁడు—అని యుదాహరణము కాన సంస్కృతభాషలోనే పున్నపుంసకమైన మంత్రివాచక ప్రధానశబ్దము మిత్రాదులలో నుండనేరదు. కాబట్టి శాస్త్రులవారిప్రధానశబ్దవిషయప్రకటితగ్రంథము ప్రధానమయినదికాదు. ఇయ్యదియవిచారితరమణీయమనంబడు. ఇట్లు ద్వంద్వమాసపక్షమునఁ దీర్థ, ప్రధానమనుష్యమాత్ర, శూద్రాంతరాదిబహుశబ్దములు మువర్ణకముతోఁ బరిహాసాస్పదమయిన భ్రష్టప్రయోగములు గావలసివచ్చును. కావున ద్వంద్వము దచ్చనకు నీద్వందగు తండ్రితాతలకాలము మొదలొకని చిరకాలానుభవమున నీద్వంద్వమాసూత్రమును బట్టుకొని వేలొడుచున్నదియని విచారింతురే శ్లో॥ తాతస్యకూపో యమితిబ్రువాణాః॥ తౌరంజలంకే పురుషాఃపిబుతి” యను న్యాయమునఁ దండ్రిగారు త్రవ్వించిన కూపముని యుప్పనీటిం న్నా)నఁ గా నెవ్వతొప్పగొందురు? మఱియుఁ

దీర్ఘఁడు (గురువు) దైవము జగద్రాక్షకుఁడు శూద్రాంతరుఁడు, మను
 ష్యమాత్రుఁడు—ఇత్యాదులు మువర్ణకాంతములు కాక సర్వతా
 దుజ్వర్ణకాంతములే కావలయునన్నందులకు శాస్త్రులవారికిఁ దగినప్ర
 యోగములు చూపవలెనట జగత్పసిద్ధములై మనుష్యమాత్రుం డెఱిం
 గినయిట్టిరూపములకు ప్రయోగాన్వేషణ మనవసరమనియే యెల్లర
 తా త్పర్య మ యి యుండు న ని నేఁ ద లం చె ద శ్లో॥ “నామే
 వతేవరద వాంఛితదాతృభా వం వ్యాఖ్యాతృ తో న వ హ సే
 వరదానముద్రామ్ విశ్వప్రసిద్ధతరవిప్రవలప్రసూతే ర్యజ్ఞోపసీతవహానం
 హినఖిల్వపేక్ష్యమ్॥” అను కువల యానందస్థ లోకోక్తి ప్రకారంబున
 జగమెఱింగిన బ్రాహ్మణునికై జన్నిదంబన్వేషింపనేటికి? కర్మధారయవృ
 త్తి పూర్వోక్తమహాభాష్యాది ప్రమాణంబుల ద్వంద్వముకంటె నంతరం
 గమై శాస్త్రీయమగుటయేకాకడుజ్వర్ణ కాంతములగు నేతాదృశలక్ష్యము
 లయెడ మిక్కిలి సాధకమగుచున్నయది. “ముఖచంద్రునకు నాహ్లాదక
 తయమరెడు” ననువాక్యమున ముఖమునకుఁ జూడత్వారోపణద్వార
 మున నాహ్లాదకత విధించుచోఁ జంద్రునికి నాహ్లాదకత సిద్ధమని స్ఫురియిం
 చునటులు ప్రకృతమునను, నమహాత్ములకు నపుంసకత్వాతిదేశ ద్వార
 మున మువర్ణకమును విధించినందున నపుంసకములకు మువర్ణకము
 గల్గుట గమ్యమానమై వానియెడ మువర్ణకము సిద్ధమ్మగు ఇట్లుకర్మధా
 రయ సమాసార్థమున దైవతము—ఇత్యాదినిత్య మువర్ణకాంత రూప
 ములు సిద్ధించుటయేకాకుండ, ప్రధానఁడు (మంత్రి), తీర్థఁడు (గురువు),
 మనుష్యమాత్రుఁడు శూద్రాంతరుఁడు—ఇత్యాదినిత్య దుజ్వర్ణకాంత
 రూపములును సురక్షితంబులయ్యె. సూత్రమున ద్వంద్వసమాస మం
 గీకరింపఁబడియేనేని నపుంసకములకుంగూడ మువర్ణకము ప్రత్యేకముగా
 విధ్యుక్తమయ్యెడుంగాన “దృష్టాంతస్యాపితుపురుషారంభోనివతఃకోభ
 వతి” యను స్థానివత్సూత్రాదులయందలి భాష్యకారవచనమునఁ

బూర్వోక్త లోకప్రసిద్ధప్రయోగంబులు భ్రష్టప్రయోగములు కాకతీర
ను. కావున గ్రంథస్తరముతోఁ జాలును. మృత్రివాచకప్రధానశబ్దము
గూడ మిత్ర్యాదిగణంబులో గ్రహింపఁబడి వైభవముగా డుజ్ఞు
వర్ణకములతో ద్వైరూప్యమునొందఁననిన సుబ్బారాయశాస్త్రివారి వా
క్యంబు శోభిల్లనేరదని యెఱుంగునది. దైవము జగద్రక్షకుఁడు—అను
ప్రసిద్ధవాక్యము నేనుజూపఁగా, దైవశబ్దవిశేషణములుమువర్ణకాంతములే
యయి యుండవలెనన్నందులకుఁ దగిన గ్రంథోదాహరణములు శాస్త్రి
లవారిచేఁ జూపఁబడలేదు. ఇట్లు ప్రథమవ్యాసఘట్టార్థము మండనా
హణంబయ్యె.

(స శేషము)

బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశిక

—:~:—

20—2—1918

(పూర్వపత్తి)కావ్యాసానుసంధానము)

కర్మధారయజయశ్రీభేరిభాంకరణము,

గీతిః॥ సత్కర్మధారయజయ! శ్రీభేరిభూరిభాంకరణతీజయతాత్

అమహన్నపుంసకపదా! ద్భ్రష్టాసౌద్వంద్వ వృత్తిరస్తమగాత్ ॥

ఆ॥ గీ॥ గౌరవధీకల్లూర్య! స్వయవేంకటరామశాస్త్రపాంతుగదేయమ్

తాతాసుబ్బారాయణ! ఖ్యశాస్త్రీవరమభి మహామహోపాధ్యాయమ్॥

యమ్॥

(4 ఈద్వితీయఘట్టమునఁ బ్రతివాదులు ప్రయోగించిన మువర్ణక
విధాయక సూత్రమందలి వివరణవాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యము
కానేరదని సమర్థింపఁబడియె. “అదంతములగు నమహాత్ములకును నపుం

సకలింగశబ్దములకును మువర్ణకమగునని యర్థము” అని బ్ర||సీతారామ స్వామి శాస్త్రులవారుబ్రయోగించిరి. వైయాకరణమతమందు ద్వంద్వ విగ్రహవాక్యము ప్రథమాంతపదములతోడను, నానాచశబ్దములతోడ నుండవలయునని నేననేక ప్రమాణములు చూపుచుఁ బ్రకృతవాక్యము చశబ్దార్థకను శబ్దనానాత్వముతో నుండినను బ్రథమాంతములతోఁ గాక షష్ఠ్యంతములతో నుండినందున ద్వంద్వ విగ్రహము కాచేరదని వక్కాణించితి. అంతట బ్రహ్మశ్రీ తాతాసుబ్బారాయశాస్త్రులవారు, సముచ్చయార్థము వివక్షితమగునపుడు సముచ్చయ మానార్థబోధక పదములు రెండింటిలోఁ దుదిపదమునకు మాత్రమే శబ్దసమభివ్యాహార ముండుం గాన “ఈశ్వరంగురుంచభజస్వ” అనునది సముచ్చయార్థ బోధకవాక్య మనియు, నితరేతర యోగార్థము వివక్షిత మగునపుడు సముచ్చయ మానార్థబోధకపదములు రెండిండికిని చశబ్ద సమభివ్యాహారముండుం గాన “ఈశ్వరంచ గురుంచ భజస్వ” అనునది యితరేతర యోగార్థ బోధకవాక్యమనియు ప్రథమావిభక్తి నియమ మక్కఱలేదనియు దృష్టాంతముగా స్పష్టార్థము వైవాక్యద్వయమును జూపుచుఁ బ్రకృతంబున సీతారామస్వామి శాస్త్రులుగారు విఠరించిన మువర్ణక విధాయక సూత్రమందలి వాక్యము చశబ్దార్థకనుశబ్దద్వయముతో నుండినందున నితరేతర యోగద్వంద్వ విగ్రహవాక్యము కాకతీరదని తొల్లిఁటి తమ వ్యాసమున సిద్ధాంతీకరించిరి. బ్ర|| సుబ్బారాయశాస్త్రులవారి మతము ద్వంద్వవిగ్రహము ప్రథమాంతములతోనే యుండవలెనన్న యంశములో నామతమునకు భిన్నమైనను విగ్రహములోని ప్రతిపదమును చశబ్దాంతము కావలెనన్న విషయములో మాత్రము నిస్సంశయముగాన భేదము నొందుచున్నయది అట్టి స్థితిలోఁ బ్రకృతవ్యాసమున శాస్త్రులు గారిట్లు లిఖించుచుండిరి. “సిద్ధేశబ్దార్థసంబంధే” అను వార్తికమును వివరించుతఱిని “అథకంపునః పదార్థం మత్వాపషవిగ్రహః క్రియతే సిద్ధే

శబ్దే అర్థేసంబంధే చేతి, ఆకృతి మిత్యాహా! అథద్రవ్యేపదార్థే కథంవిగ్రహాః కర్తవ్యః సిద్ధేశబ్దే అర్థసంబంధేచేతి” అని యిట్లు మహాభాష్యమున (ఋస్వశాహ్నికము) “శబ్దార్థసంబంధే” అను ద్వంద్వమున విగ్రహము ప్రథమే తర పిభక్త్యంతములతోడనే పైనింజూపఁబడినదిగాన నమహన్నపుంసక సూత్రమందలి సీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి షష్ఠ్యంత ద్వంద్వవిగ్రహము సాధువేలకాదని గొప్ప శంకశాస్త్రులవారు చేయుచుండిరి. ఇట్లు మహాభాష్యాది గ్రంథములనుండి పెక్కు — వివరణ వాక్యములనును శాస్త్రులవారు నాయందుంచిన దయతో మహాభాష్యాది గ్రంథములతోఁ బాటిగా నాగుప్తార్థప్రకాశికా గ్రంథమునుండి కొన్ని యిట్టి వాక్యములను నెత్తిచూపిరి పూర్వోక్తములగు భాష్యాదులయందలి వివరణవాక్యములు ద్వంద్వవృత్తి ఫలితార్థమును స్పష్టపఱచునట్టి ప్రౌఢఫక్తి వాక్యములుగాని నిజంబైన ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యములు కానేరవు అట్లేకాకుండనేని, చార్థేసూత్రస్థ భాష్యాదులన్నిటికి నివిరోధము వాటిల్లు. కనుకనే “శబ్దార్థసంబంధానా, మన్నకై యటషష్ఠ్యంతోక్తి నేత్తుకొని యుద్వ్యోతమునందు “శబ్దాశ్చ అర్థాశ్చసంబంధాశ్చేతిద్వంద్వః” అని చాంతప్రథమాంతములతోనే విగ్రహము వివరింపఁబడియె. ఇంతియకాక “శబ్దేఅర్థేసంబంధేచ” అనునదియే నిజంబైన ద్వంద్వ విగ్రహమందురేవి యపుడు మూఁడుసప్తమ్యంతములును మేళగింపఁగా మూలమైన వార్తికము ‘సిద్ధేషుశబ్దార్థ సంబంధేషు, అని బహువచనాంతములతో సుండకతీరద. అందున మొదట, సమాహార ద్వంద్వము చేసికొని పిమ్మట సప్తమిలోనికి మార్చుకొనవలయును. మరియు నిదియే నిక్కంబైన ద్వంద్వవిగ్రహమన్నచో ద్వంద్వవిగ్రహములోని ప్రతిపదము తుదను చశబ్దముండవలయునని తీర్పుతీర్చిన శాస్త్రులవారి మతమునఁ బ్రకృతములగు తమవిగ్రహములన్నిటికిని నొక్కొక్క చశబ్ద ప్రయోగమే యుండుచున్నందున స్వవచన భంగమును

బాటిల్లెడు. కాన వారును నియ్యవిఫలితార్థ వివరణవాకములే యన
వలయుం గా నియన్యథా యనంగ వల నుపడదు.
సీతారామస్వామి శాస్త్రులవారి ద్వంద్వవిగ్రహ వాక్యముగూడఁ బైవా
క్యమున వోలెఫలితార్థవాక్యమేల కాఁగూడ దందులేని వినుగడు
“కాకవద్దేవదత్తగృహంపశ్య” అనునటులు చశబ్దద్వ యార్థకనుశబ్దద్వం
ద్వమును గొప్పయూనవాలుగాఁ జూపుచు ద్వంద్వవిగ్రహమని యుద్ధ
రింపఁగాఁ గవచము పన్నుకొని వేంచేసిన బ్ర॥శ్రీ సుబ్బారాయశాస్త్రుల
వారు సీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి వాక్యము ఫలితార్థకవాక్యముగాని
యథాశాస్త్రీయమైన విగ్రహవాక్యము గాదని యిపుడొప్పుకొందురా?
ఒప్పుకొనరు. కాఁబట్టి దుర్బలములైన యీదృష్టాంతవాక్యములు సీతా
రామస్వామి శాస్త్రులవారి ప్రకృతవాక్యము ద్వంద్వవిగ్రహవాక్యమని
సమర్థింపఁ జాలవు. అందున ననర్థకవాక్యమనవలయునేకాని యియ్యది
ద్వంద్వవిగ్రహ మానుటకు శ్రీసుబ్బారాయశాస్త్రులవారికిని నిపుడు వీలు
పడదు. ఎదుటివారిని నెచ్చుగ శంకించుచుంటిమని యెగుబుజులు ను
ప్పొంగు నందడిలో శ్రీశాస్త్రులవారు తమచెప్పిన చశబ్దములనియమము
కూడ స్వీయదృష్టాంతవాక్యములలో లేనన్న యంశము మఱచిరి
కాఁబోలు!

(5) మూడవవ్యాసఘట్టమందు ద్వంద్వసమాసమున సాహిత్య
ములేక, సముదాయముముఖ్యార్థమని సమర్థింపఁబడియె. అందులకు
భాష్యకైయట శేఖరచంద్రకలాద్యనేకగ్రంథములలోని వాక్యజాలము
లెత్తి నేను నిదశఁనంబుగాఁ జూపఁగా నట్టిగ్రంథముల నెత్తికొని స
మాధానమువ్రాయక శాస్త్రులగారు ప్రత్యేకవాక్యపరిసమాప్తి సముదా
యవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయములతో ద్వితరత్త్రసముదాయపరిస
మాప్తి నొందించిరి. మఱియు నేనుజతుర్థవ్యాసఘట్టమున ప్రత్యేకవాక్య
పరిసమాప్తి సముదాయవాక్యపరిసమాప్తి న్యాయములంగూర్చి శాఖా

చంక్రమణంబుగా నుపన్యసించుచు ద్వంద్వ సమాసవిధానసమయమున జార్థమగు సముదాయార్థ మంగీకరింపక తీరదనియుఁ బ్రకరణాదిబలవశమున భోజనన్యాయాదుల సాహాయ్యముచేత యత్కించిత్సాహిత్యము సంగీకరించి సమన్వయించుకొనవలయుననియు వివరించి వీరికి ద్వంద్వమున ద్వితీయబోధనైన శౌణార్థము తప్పదని చెప్పితిని. కాన నిపుడు పునరుక్తులకును స్వవచనవ్యాఖ్యాతములకును మాత్రము సేనుసాహసింఁజాల. శాస్త్రులుగారు తమ వెనుకటివ్యాసములో “ఇతరేతర యోగా ద్యాకారములనుదెల్పు భాష్యగ్రంథమునుజూడ శబ్దబోధమునందు మాత్రమే సాహిత్యము భాసిల్లవలసి యున్నట్లు విశదమగుచున్నది. ‘ఇతరేతర యోగేష్లక్షశ్చన్యగ్రోధశ్చేత్తుక్తే గమ్యతేపతత్ స్లక్షోపిన్యగ్రోధనహయోన్యగ్రోధోపిష్లక్షనహయఇతి, అను భాష్యగ్రంథమున ‘గమ్యతే’ అని చెప్పబడియున్నందున సాహిత్యము బోధలో భాసిల్లుననియే యర్థము తేలుచున్నది. ఇచ్చట జ్ఞానార్థకమగు ‘గమ్’ ధాతువు శాబ్దజ్ఞానమునే బోధించును” అని శాబ్దబోధమునందు మాత్రమేద్వంద్వమున సాహిత్యమొప్పుకొని యవధారణార్థముతోఁ గ్రియానిష్పత్తిలో లేదనుచుఁ జార్థేసూత్రభాష్యమునకు వ్యాఖ్యానము సల్పిరి. ఆశాస్త్రులవారే తమ ప్రకృతవ్యాసములో “కొన్ని వాక్యములందు ద్వంద్వసమాసఘటితవాక్య బోధితములగు క్రియల నిష్పత్తిలోఁగూడ సాహిత్యముండిన నుండవచ్చును” అని క్రియానిష్పత్తిలోఁగూడ సాహిత్యముండవచ్చునని కొంచె మనుగ్రహించుచున్నారు. ఇట్లు శాస్త్రులవారి పూర్వోత్తరగ్రంథ సందర్భవాక్యముల గాంభీర్యము గ్రహింప నలవిగా కున్నది.

(6) ఇఁకను నొరులవిప్రమాదములనుకొని దిద్దఁగాదయచేసిన శాస్త్రులవారు తమ ప్రమాద ప్రయోగముల నెట్లు సవరించుకొనిరో కొంచె మాలోచింతము. “దుర్యోధనవార్జ్యములు శ్రీకృష్ణసహాయము

గోరివచ్చిరి” యను శాస్త్రులవారి ప్రయుక్తవాక్యములో సహాయపద
సానమున ‘సహాయ్య’ మనుట శాస్త్రీయమని నేననఁగా, నిట్లు వారు
సెలవిచ్చుచున్నారు. “నేను వ్రాసినది తెనుఁగుభాష తెనుఁగుభాషలో
సహాయశబ్దమును నేను పయోగించినట్లు ప్రయోగించుట సుప్రసిద్ధము”
అని శాస్త్రీయమగుట కష్టమనియెంచి యీక్రింది తిక్కనసోమయాజి
ప్రయోగముల నుదాహరించెదరు.

ఉ॥ వారలఁజూచి కేశవుఁడు వచ్చినకార్యము సెప్పడన్న న

క్రొరవనాథుఁ డిట్లనియెఁ గయ్య మునేయువగన్ సహాయముఁగోరి

భార ఉద్యో. 1 ఆ

క॥ అనుటయు నాతఁడు వారికిట్లను నేనురణంబునకు సహాయంబొల్లన్

భార. ఉద్యో 1 ఆ ఇత్యాదికములు

పైప్రయోగములు సంస్కృతవ్యాకరణ ప్రసిద్ధము గానివి తిక్కయజ్ఞ
మీఁదఁగూడ మోపుటకంటె బైపద్యములో “సహాయతంగోరి” “సహ
యతనొల్లన్” అని లక్షణానుసారమున నున్నవియనుకొంటయే యుక్త
మృగు. ఒకవేళ , గజసహాయాభ్యాంచేతి వార్తికంబున సమూహార్థ
మునఁ దల్ ప్రత్యయము వచ్చునందు రేని యయ్యది విభిన్నవిషయక
మగు భావార్థకతల్ ప్రత్యయము నెట్లుభాధింపఁజాలు! “యువతీనాం
సమూహః” అనునర్థమున నణ్ ప్రత్యయపుం వద్భావాదులుగలిగి
యావన రూపసిద్ధియగునట్లే యువతేర్భావః అను నర్థభేదమునఁ “బ్రా
తిపదికగ్రహణే ఇతి పరిభాషంజేసి యువాఖిల తీతిసూత్రమునంబలె
“హాయనాంత యువాదిభ్యోణ్” అనుసూత్రమునందును యువతిశబ్దము
గ్రహింపఁబడి యావనమ్, అనురూపము సిద్ధింపదా! కానశాస్త్రు
లవారిచ్చిన ప్రయోగములు స్వ పక్ష సాధక ము లు కా నే ర వు .
తమప్రమాద మునకు దోడుఁగా దిక్కన్న సోమయాజిగూడ నున్నాఁడ
నుట గ్రాహ్యంబుగాదు.

మఱియు; “దుర్యోధనార్జునలు” అనిన శాస్త్రులవారి ద్వంద్వ ప్రయోగ ముండఁగూడదనియు అప్పార్థమ్ అజాద్యదంతమ్ అభ్య హితంచ — ఇత్యాద్య నేకశాస్త్రములచేత “అర్జునదుర్యోధనులు” అని యుండవలెననియు నేననంగా శాస్త్రులవారు రెండుసమాధానములు గ్గడింపఁజేసి మొదటిదానియందుఁ దమకేరుచిం పక రెండవ యుత్తర మిట్లు చెప్పిరి. “లక్షణహేతోవ్యోక్తియాయాః” “సముద్రాభ్రాద్భావః” అను పాణిని నిర్దేశమువలన బూర్వనిపాతక్షరణమున కనిత్యత్వము గానన నిత్యతావశ్యమున ద్వంద్వములో మొదటదుర్యోధనశబ్దము ప్రయోగింపఁ బడియెనట శాస్త్రులవారి యిట్టిసమాధాన హాక్యము మిక్కిలిశోచనీ యమ్మగు లోకములో నెక్కడనైనను గవులు ఛందోభంగమునకు పె ఱచి యగతికగతిపక్షమునఁ దమరచించుమహాప్రబంధముల యందుఁ గ్వాచిత్కముగా శాస్త్రమును మీఱుటచూచు చున్నారముగాని మనమువోలెమాటాడు రెండుమాటలలోనే తీరికూర్చుండి యథేచ్ఛ ముగాశాస్త్రాతిక్రమణముచేసినరీతి కానిపింపఁదు. అట్లయినచో శాస్త్ర ప్రయోజనమేమి కనుకనే రఘు - 19 సగ 23 క్లప్తపుష్పశయనాల్ల తాగృహః| నేత్యదూతికృతమాగదశఃనః| అన్వభూత్పరిజనాంగ నా రతం| సోవరోధ భయవేషధూత్తరమ్

ఈశ్లోకములోని రెండవపాదమున దూతీశబ్దమును శాస్త్రమున ద్విర్భాంతముగాఁ బ్రయోగింపవలసి యుండఁగా ఛందోనిర్బంధమునం జేసి కాళిదాసుప్రాసార్థముగాఁ ప్రయోగించియుండ మల్లినాథచూరి యిట్లు వ్యాఖ్యలిఖించెడు. “అత్రజీబంతస్యపిదూతీశబ్దశ్య ఛందోభంగ భ యాత్ హ్రస్వత్వంకృతం” అపిమామమమకుర్యాచ్ఛందోభంగశ్య జేద్గిరామిత్యపదేశాత్ — ఇట్లు పూర్వకపులు విధిలేక ఛందోనిర్బంధ మునకులొనై మెక్కడనో శాస్త్రాతిక్రమణమునకుఁ గక్కుఁజితిపడిన ట్లున్నదిగాని విచ్ఛలవిడి వ్యవహరించినట్లులేదు. మఱియుఁ బూర్వపాని

తప్రకరణ మనిత్యమై పూజ్యులంజెప్పెడు పదములు శాస్త్రులవారు చెప్పిన చొప్పున విచ్ఛలవిడిగాఁ బ్రయోగింపఁదగియుండెనేని, మరుదాదిదేవతలకంటె నింద్రుఁడు పూజ్యత్వాదులుగలవాఁడు గాన హలంతములయిన మరుచ్ఛబ్దదులకంటెఁ బరంబుగ నింద్రశబ్ద ముండనందున “నేంద్రస్యపదస్యేతి” (7—3—22) శాస్త్రమునకు నట్టి స్థలములందు నవకాశములేదనియు, శివశిరోభూషణత్వాదిధర్మములచే నింద్రునికంటె సోముఁడు పూజ్యుడైనందునఁ దద్వాచకమైన సోమశబ్దము ద్వంద్వము లో మొదటనుండి యనంతరమున నింద్రశబ్దము సంభవించినను, వృద్ధికంటె నంతరంగమైన యేకాదేశము ప్రథమమునఁ బ్రవర్తిల్లుటంజేసి యాద్యచ్ఛుదొరకుట సంభవింపదనియు, దానంజేసి వ్యర్థమైన నేంద్రస్యేతి నిషేధము “పూర్వోత్తర పదనిమిత్తకకార్యాత్పూర్వ మంతరంగోప్యేకాదేశోనేతిపరిభాషకు జ్ఞాపకంబగునని యుద్ఘోషించుచున్న యంత్రావత్సూత్ర విప్రతిషేధ సూత్రస్థ భాష్యకారవచనము ప్రలాపప్రాయంబు గాదే!! శాస్త్రులవారు చెప్పినచొప్పున యథేచ్ఛముగా మరుచ్ఛబ్దముకంటెఁ బరమున నింద్రశబ్దము ప్రయోగింపఁ దగుంగాన నేంద్రస్యేతి నిషేధశాస్త్రము సార్థకమగుచుండఁగా శాస్త్రవైయర్థ్యమూలక పరిభాషాజ్ఞాపకత యెట్లుసంభవించెడి? పరిభాషేందు శేఖరగ్రంథము చూడఁ బ్రార్థించెద. కాఁబట్టి శాస్త్రులవారి మాటలు సమన్వయించుచుండలేదు. అందునఁ బూజ్యపార్థమూర్తి వాచకంబైన యజ్ఞానపదమే ద్వంద్వమున మొదటఁ బ్రయోగింపఁదగి యపార్థమూర్తి వాచకమైన దుర్యోధనపదము చరమంబుగాఁ జేయందగినది. చేసినచో శాస్త్రులవారు చదివినపూర్వోక్త భాష్యాదులన్నియు సార్థకంబయ్యెడి కైయటో పాథ్యాయుడన్న ప్రయోగము ద్వంద్వోపశమనవ్యాసమున నల సం॥ర భాద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్రసహిత్య పరిషత్పత్తిక (258) పొరట (20) బంతిలో శ్రీశాస్త్రులవారే యుపయోగించినారు. గొప్పవారి ప్ర

యోగము ప్రమాదమై యుండదని యెంచి యితరులు నుపయోగింపఁ
గానే యయ్యది గొప్ప తప్పయ్యెంగదా! అత్తచేసిన పనులకు నాటళ్లు
లేవుకాబోలు! శాస్త్రులవారు తమ కర్మధారయార్థమని పల్కాటు ప్ర
యోగించినట్లే నేను నుపలక్షణ సందర్భములో బాగుండునను నభిప్ర
యముతో “త్రపూణీత్యుపలక్షణం, తాతాపిండనా” మనునది మిద
చోంత్యాదితి. సూత్రస్థ శబ్దరత్నమందుండఁగా నుపయోగించితి. అయ్య
ది శాస్త్రులవారికి వేటువిధముగాఁ దోచినచో శాస్త్రులుగారువోలె
నేనును క్షమార్పణమును బర్కగహింపఁగా వేడుచున్నాడను ఉపన్యాస
స్థభాషను విమర్శించుట యావశ్యకము కాదని శాస్త్రులవారట్టులనవల
దు. విమర్శకుల యర్హత లోకులకుం దెలియుటకై యయ్యది మిక్కిలి
ముఖ్యము. శాస్త్రులవారన్నటు లిటుపిమ్మట తామూరకుండిరేని వారి
యుపన్యాసము లన్నియు నీమధ్య మాతో నొడఁబాటులేని శాస్త్రుల
వారి మహామానసమందే యుండుంగాత! మామానసంబును నూరకుం
డుంగాత! వారియందలిగౌరవబుద్ధితోఁ జేరుకొనినేనువ్రాసితిగాని మహా
ప్రచ్ఛన్నవృత్తితో నెక్కడను నధరస్పందము లే
కుండఁగాలక్షేపముచేయుచునుంటయే నాయభీష్టంబయ్యెడు. ఇకనుబ్రతి
వాది భయంకర రాఘవాచార్య వర్యోదాహృత శార్దూలవిక్రీడితము
ప్రకటించి యూరకుండెద.

శ్లో॥ జేజీయాదమహన్నపుంసక పదంద్వంద్వేన దుర్దోషిణా।

త్యక్తనిర్మితకర్మధారయ సమాసార్థేన సత్సమ్మతమ్।

స్త్రీలింగార్థవిశేషరూఢి సరణౌ స్త్రీవాచకాఖ్యపదం

శాస్త్రజ్ఞేస్తకలైస్సమాహిత తయాశ్లాఘాపదం ప్రాప్నోతాత్॥

ఇట్లువిన్నవించు విబుధేంద్ర విధేయుఁడు,

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.

గోదావరీపత్రిక.

15—4—1919

(బాల వ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము,)

ఆ. గీ॥ విబుధాదృతగుప్తార్థ ప్రకాశికాదుర్విమర్శన విదారణ్యా!
వాణీతూణ్యాఽగ్రణ్యా॥ సమరాంగణపార్థమూర్తి రిహజాగర్తి.
శ్లో॥ వజ్ఞులన్వయభూ గాంధ్ర! గవ్యంచద్దా) మ్యధర్మధీః!
సీతారామస్వామిశాస్త్రీ! నమ్యతే సవ్యపాణినా.

సుధీమణులారా:—

(శ్రీ) బాలవ్యాకరణ తత్సమపరి (39) సూత్రములోని యమహ
న్నపుంసక మనెడిపదము ద్వంద్వము గాని కర్మధారయము గాదనియు,
నీఃరి (57) సూత్రములోని స్త్రీలింగమను మాటకు స్త్రీవాచకమని
వ్యాఖ్యానము సేయుట గూడదనియు, బ్ర॥ శ్రీ॥ వజ్ఞుల సీతారామ
స్వామిశాస్త్రీల వారిచేత నాక్షేపింపఁబడి రాక్షస సం॥ భద్రపద మాస
మందలి (సంపుట4 సంచిక 7.) యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోఁ బ్ర
కటింపఁబడియె మఱియు, బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయ తాతా
సుబ్బారాయశాస్త్రీలవారికిని గ్రంథకర్తలకును (2) వత్సరంబులు పత్రి
కాముఖంబునఁ బ్రశోత్తరంబులుజరుగఁగా ద్వంద్వముకంటెఁ గర్మధా
రయము భాష్యకారకై యటాదిగ్రంథకర్తల మతానుసారంబున మి
క్కిలి శాస్త్రీయమగుటయేకాక మీఁదుమిక్కిలి లక్ష్యసంస్కారసిద్ధికిం
గూడ సరసంబుగానుంటుండేసి శ్రీసుబ్బారాయశాస్త్రీయగారు పింగళ
సం॥ర భద్రపదాశ్వయు జమాసాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోని తమ

యుషన్యాసములో “మఱియు, నపుంసకములకు మువర్ణకము వచ్చునని
యు, సమహత్తులు నపుంసకములగు ననియుఁ గదా! శాస్త్రులవారి పా
దముసందలి ఫలితార్థము. అట్టి స్థితిలో సమహత్తులకు నపుంసకత్వతాతి
దేశద్వారమున మువర్ణకమును విధించుకంటె సమహత్తులకు సాక్షాత్తు
గా మువర్ణకమును విధించుటయే యుచితమైయుండదా? (303, పుట)”
యనిచల్లచల్లఁగాగా నంగీకారమును దెలుపుచు నూరకుండిరి. బ్ర॥ వ॥ సీ॥
రా॥ శాస్త్రులుగారును భాష్యాద్విగ్రంథములందేకాక తమకోరినరీతిని న
హోబల పండితీ యాద్విగ్రంథములందును స్త్రీలింగశబ్దమునకు స్త్రీవాచక
మనివివరించుట సమరాంగణ పార్థమూర్తి నౌనేనుజూపఁగా నట్టిచోట
ను రహస్యార్థములు తీయుటకు నెంతోయష్టకష్టములు ననుభవించిరి గా
ని తుట్టతుదకు స్వవచనవ్యాఘాతార్థములు సంభవించినందున మునివ్రత
మే పూని యీమధ్య కాలమున ముక్కుమూసికొనవలసిన వార్తైరి
కాఁబట్టి చాలకాలమునుండి వీరిసందడిలేక విశ్వంబు విన్నఁబోవుచుండె
డి. ఇప్పుడు తిరిగి వీరు ముక్కున్నుండెఱచి విజృంభించుచు విశ్వోపకా
రార్థము గుప్తార్థప్రకాశికావిమర్శనముతోఁ గాశయుక్తి సం॥ర మార్గశీ
షణ్మాసమాసములయందలి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రతిక నలగకరిం
చుచున్నారుగాన వీరి వాచామృతధోరణి యెంతసరసంబుగానున్నదో
ఇంచుక యాలోచించుటకు మిమ్మునుబ్రబ్ధించుచున్నాఁడను. ప్రకృత
విమర్శనయత్నము కర్ణాకర్ణిగా నీవఱలోనే విష్ణుభక్తులవలన విన్నం
దున విమర్శనసమాప్తియంతు సమర్పితమని భూతపూర్వమాద్వంద్వో
పశమనమ్మును నాసమరాంగణపార్థమూర్తీయమును దమకు బంపలే
దని విన్నవించుచున్నాఁడను.

సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము 3వ సూత్రము.

ఆర్యా॥ ఆద్యాయాః సంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతేస్తుతేదశోనాస్సన్యః

సప్తత్రింశదిహా న్యే చానుక్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్ || (ఆం. శ. చిం)
అప్పకవి. ద్వి. ఆశ్వాసము.

అనిన యప్పకవీయపాఠరీతిని లఘురేఫముతో యత్నిప్రాసములందు
సర్వదా చెలిమిలేక గర్భశత్రువుగానున్న శకటరేఫము వర్ణసమామ్నా
యమునందు వేటుగా లెక్కించి యచ్చతెనుంగున (37) వర్ణము లను
టయేన్యాయ్యంబని యీమూడవసూత్రమునొద్ద గుప్తార్థప్రకాశికలోఁ
జర్పింపఁబడినది. ఈమతము చింతాచుణివ్యాఖ్యాతయగు యహోబల
పండితునకుంగూడ సమ్మతము. ఇట్లుండ, వ॥ నీ॥ రా॥ శాస్త్రులు
గారు చిన్నయసూరిమతము గుప్తార్థప్రకాశికాకామలకుఁ దెలియలేద
నియు లఘుయకారవకారములువోలె వర్ణ సమామ్నాయమున నీయల
ఘురేఫంబును వేటుగా గణింపఁబడఁగూడ దని సూరిగారితాత్పర్య
మసియు వివరించుచున్నారు. కాని వీరివాక్యంబు సమంజసముగాఁ
గనంబడదు. అలఘుయవంశ్యో యత్నిప్రాసశ్లేషాదులందు నభేదబుద్ధిని మె
లంగుచున్న లఘుయ, వలకు వర్ణసమామ్నాయమందలియ, వ, లలో
సంతర్భాసము చెప్పనలవియగుంగాని సర్వాశములయందును రాక్షస
కృత్యముతో లఘురేఫముపైఁ బగసాధించి పెచ్చురేఁగుచున్న యలఘు
రేఫమునకు రేఫములో సంతర్భావంబు నొదువగా నెట్లు పోరాడెడు?

స॥ పా॥ (సశేషము.)

22—ఏప్రియల్—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణ.

(సమరాంగణ పార్థమూర్త్యయము.)

(పూర్వవత్తి)కావ్యాసాను సంధానము)

నిజముగా నలఘురేఫమునకు లఘురేఫమునందు సంతర్భావ

మొప్పి గ్రహించుట శాస్త్రసమ్మతమనినచో, నీక్రింది శబ్దములందును గ్రహణంబు గలిగి దోషాఽత్తి తటస్థించెడి.

(1) వరదవచ్చె—ఇట వరములనిచ్చునట్టి (దేవి) యనియర్థంబు గలవరదశబ్దములోని వర్ణసమామ్నాయ స్థలఘురేఫమున నలఘురేఫంబును గ్రహింపఁబడును గాన వరద=ప్రవాహము; అనినశ్లేషార్థమును, బ్రకరణవశమునఁ జెప్పట శాస్త్రీయమనవలసివచ్చును. (2) కరగుణము—ఇచట హస్తమర్థమిచ్చునట్టి కరశబ్దమునఁ గఱశబ్దమును స్ఫూరియించి నలుపుగుణమనిన శ్లేషార్థముగూడ సమ్మతింపవలసి యుండును. (3) గిరిదాటెను—ఇక్కడఁ బర్వతార్థకమైన గిరిశబ్దమున గీచినగుండ్ర రేఖ యర్థముగలగిరిశబ్దమును దోచి యిట్టిశ్లేషమును శాస్త్రీయమనఁ దగియుండు (4) రంకుచేష్టయలవడియె—ఇట—“రంకుశంబరకౌహిషాః” అనెడియమరనిఘంటువున మృగవిశేషచేష్ట యని యర్థము చెప్పినెడల జార త్వార్థకమైనరంకుశబ్దమును విషయమై దుర్బలప్రవర్తనయని నయర్థము తప్పక చెప్పకతీరకయుండెడి. కాఁబట్టి వర్ణసమామ్నాయ లోని య, వ, లనంతర్భావము గలలఘు య, వ. లకుం బలెనే వర్ణసమామ్నాయస్థరేఫమున నంతర్భావము గలశకట రేఫమునకును యతి ప్రాసశ్లేషలయందుఁ జెల్లుబడి యంగీకరింపవలసి యుండును. అందున రేఫశకట రేఫములకుఁ బ్రబలద్వేష మంగీకరించిన యాధ్రవ్యాకరణ కర్తల మతసిద్ధాంతము భంగంబులమయ్యెడు. కాన “నప్తత్రిశ దిహాన్యే” యనినయప్పకవీయపాఠమే సర్వవిధంబులను సరసమ్ముగా నున్నయది “నైవహిలోకే నాన్యస్మిన్వేదేర్థవకారోర్థఃకారోవాఽస్తి” అనెడి యేటజ్ఞసూత్రస్థభాష్య ప్రామాణ్యమున వేదశాస్త్రాదులయందుఁ బ్రయోగములేని ఎ, ఒ, వర్ణములకు హస్వములకుంబలె వేదశాస్త్రములకు వెలుపలనున్న యీశకట రేఫమునకును ససాద్యవర్ణములలోఁ బృథక్కుగాఁ బరిగణనమే న్యాయంబు. ఇంతియకాక, (1) కాటియ

కారికా) (2) గోఽజము (గోరోచనా) (3) పిఱికి (భీరుకః) (4) గఱువ (గురుః) — ఇత్యాదితద్భవములయందు నాంధ్రవ్యాకరణకర్తలు లఘురే ఫశకట రేఫములకు నన్యోన్యసంబంధ మొప్పుకొనుచుండగా, “శకట రేఫము తత్సమతద్భవములయందు లేదు (సంజ్ఞా—18 చూ) అని య త్రిప్రాసాదులందేకార తద్భవాదులయందు లఘురేఫస్థానమున శకటరేఫ మునకు సంతమాత్రమును గాల్పిలుస నహతలేదని ఘోషించుచు న్న సూరి తన మతమున లఘురేఫముచే శకటరేఫము గ్రహించుట నని యేమొగము వెట్టుకొని చెప్పసాహసింపఁ గలఁడు? ఇతరుల మత మందైనను నలఘురేఫమునకు లఘురేఫమునందు సంతర్భావము కొంచె ము చెప్పఁదగి యుండుంగాని యిట్టి సూరిమతమందుఁ జెప్పట హాసాస్ప దమ్ముగు బాలవ్యాకరణమునఁ బూర్వోక్తరమాత్ర గ్రంథములకు వ్యా ఘాతమును సంభవించెడి. కాననతనిచుతమునఁ దెలుగున (37) వర్ణ ములని యనక తీరదు. మఱియు, నర్థదృష్టినిగాక సామాన్యమైన పండిత దృష్టిని వస్తుతత్వము పరిశీలింపఁగా “రేఫమాప్యవమాధమాః” అని న యమరనిఘంటురీతి వినధమం బన్నయథ మిచ్చునట్టి రేఫనామమును ననేకవిధముల స్థానకపఱిచెడి యీపరుషశకటరేఫ కళేబరంబునకు సాధువైనయావర్ణ సమామ్నాయమందలిరనర్ణమూర్తిచేత గ్రహణంబె న్నటికిని గలుగనేర దనుటయే సయ్యకికముగాఁ దోచుచుండు. లఘు రనర్ణమునుమాత్ర మధమార్థక మైన రేఫశబ్దముతో వ్యవహరించుచుం డలేవా? యనిశంకింప వలదు రశబ్దముకంటె విశేషించి విధింపఁబడిన యిశప్రత్యయముచేత సిద్ధించిన రేఫశబ్దమునెడల, రిఫధాతువుచేత విప్ల వ్నమైన రేఫశబ్దమున కున్నయధమత్వార్థము నెల్లుబడి కా చేరదు వేదశాస్త్రప్రపంచమునందును గీర్వాణాద పండిత తాకిక పరిషత్తుల యందును బ్రవేశయోగ్యులందఱేసి పూజింపఁబడిన శుకమహర్షి తంబై యాగవల్గమూర్తియైతెడలను నిత్యముగా నున్నామనముగా

వేదశాస్త్రమును ముందు ప్రవేశాధికారములేక వెలివేయఁబడి నుండి
 తలఁపఁగలమున నలక్ష్యములేమి ననుభవించుచు నీమధ్యకాలమున గేన
 మును నాంధ్రపరిశుత్తువలన మాత్రమే కొంచెముశుద్ధపత్రిక లభించినంత
 మాత్రమున విజ్ఞప్తిగిమర్శరమున నట్టి సర్వవ్యాపకరవణముమూర్తి
 తోవిరోధించి యాంధ్రముతోని యిమిడిమిడిప్రవేశమునకే యెంతో
 యెగిరియెగిరిపడుచున్న శకటరేఖమే యధమమ్మని చెప్పవలయుంగాని
 వేటొకరీతి యెట్లుయు కన్పియ్యెడి హరిశబ్దమునకు నారాయణమూర్తి
 యుఁ గోతీయు నర్థములున్నను నొచిత్యమును విడిచి విష్ణునియెడ
 గోతీయర్థమును గోతియెడ, నారాయణార్థమును జెప్పఁదరమగునే? శివాశబ్ద
 మునకు సర్వమంగళాజంబుకములర్థములున్నను బార్వతీసందర్భమున జంబు
 కార్థమును జంబుక ప్రకరణమున బార్వత్యర్థమును జెప్పినప్పుడే అ
 త్తేరవర్ణమనినయ ర్థమిచ్చునట్టి యిశప్రత్యయాంత రేఖశబ్దమే లఘుత్వ
 రమునెడ స్ఫురించెడు ఈశకటాకారవర్ణమునెడ రేఖశబ్దమునకు నీచ
 త్వార్థము సైతము నీనిలక్షణముంబట్టి యొప్పుకొనకతీరదు కావున నిట్టి
 కలహాయమానప్రకృతికిఁ గలయిక కలలోనివార్త గాక యెన్నడేని
 మైకకంఠ్యమ్మమరునే నారాయణ నామమ్మనస్ఫూర్తింజెంది శ్రీకృష్ణ
 నిం బోలిన యాసురుచి రాక్షసమూర్తితో సురుచిర + అక్షరమూర్తి
 అనియు తే! జాతివైరమ్ము నొంది ప్రాసంబులందు విశ్రమములందుఁ
 దమలోనవేటుగలిగి దేవదానవులట్లన దెనుగులందు మించి రేఖరకార
 ముల్ మెలఁగుఁగృష్ణ అని యప్పకవి చెప్పినచొప్పున నీయదుచిశకటా
 ధమరాక్షస కళేబరమునకు నెట్లులెక్కమ్ము సంఘటిల్లెడు దానంజేసి
 వేగురుసూరులు నచ్చి యీశకటరేఖంబును నలపాక భీమపాకంబుల
 మెతో పుటపాకశోధితంబుచేసినను వాఙ్మయమున నేవిషయ మందును
 నైకమత్యమును నొందనిదీనిని వర్ణనమామూయములోమాత్ర మెట్లు
 లెక్కంబు నొందింపఁగలరో తెలియ శక్యంబుగాకున్నయది. కాన విమ

ర్మకులయాక్తి సయుక్తికమ్ము గాదని యెఱుఁగునది ఇటులబఱు య, వ, ల తోడ న భే ద యుద్ధిం గాంచి న ల ఘు య, వ, ల తో సర్వాంశములందును లఘురేఫమువై మచ్చుకొనెడి శకటరేఫమునకుఁ బోలికిచెప్పట లజ్జాకరంబనందగు.

స | సా | (స శేషము)

గోదావరీ పత్రిక.

29-4-1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్త్యము.)

(పూర్వపత్రికానుబంధము)

—;c:—

ఇకను శకటరేఫమునకు సలఘులకారము (ళ)తోడ నిదర్శనమును జూపుచున్న యీవిమర్శకులు క్రిందివ్రాత చర్చించెదముగాక.
(విమర్శకుల వ్రాత)

(1) “అలఘు (ళ కారము) ల కారమును బరిగణింపనపుడచ్చాద్రవర్ణసమామ్నా యమున సలఘురేఫమును మాత్రము పరిగణింప నేలయని సూరిగారు తలంచి యుందురు ఇట్టి మభిప్రాయము సురిగారి కుండుటచేతనే వారాచ్చికవర్ణ సమామ్నా యమునకు బేర్కొనిన శకారము వర్ణాంతరమనియు సలఘులకారము కాదనియు (చూ. బాల. సంజ్ఞ 18 సూము.) స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నారు.

(2) అచ్చాద్రవర్ణ సమామ్నా యమునలోని శకార మలఘువు కాదను నభిప్రాయము చింతామణికున్నట్లు వ్యాఖ్యానము చేసియుండ

నందునఁ ద్వద్వివరణకర్తలగు నప్పకవ్యహోబలపండితాదు లలఘుల
కారమువలె నలఘురేఖము నేల వర్ణసమామ్నాయములోఁ జేర్పరా
దనియు—తలంచి కావలయుఁ నలఘురేఖమును వర్ణాంతరముగాఁ
జేర్చుట యుచితమని వ్రాసిరి.

(ప్రతిత్యుత్తరము)

వైవింజూపిన (1) ప్రథమాంశము విమర్శకులొనర్చిన చిన్నసూరి
పాఠాన్నియును, (2) రెండవ యంశము విమర్శకుల యప్పకవ్యహో
బలపండితాదు మతవర్ణనమును నైయున్నది. విమర్శకులు వ్రాసిన యీ
పైయంశములు రెండును రెండువేలవరహాలు విలువచేయునని ముమ్మా
టికిఁ జెప్పినోప్పును. ఈవ్రాతవలన వీరియనవ్య సాధారణపాండిత్య
కీర్తి యవనీమండలమ్మున నతివ్యాప్తిజెందుంగావుత చిన్నసూరి మతో
ద్ధారమునలుపుచున్న వీరివ్రాత మొదటియంశమునకు భావమేమ
నఁగాః—వర్ణసమామ్నాయములోని శకారము వర్ణాంతరముగాని
యలఘులకారముగాదని చిన్నసూరియే స్పష్టముగాఁ జాటుచున్నం
దన, ఏళులు, పాళులు, త్రాళులు, ఇత్యాదు లందలి యలఘులకా
రము వర్ణాంతరశకారమున గ్రహింపఁబడదుగాన వర్ణావళిలోని లఘు
(అ) లకారముననే, ఏళులు ఇత్యాదులందలి యలఘులకారము గ్రహి
యింపఁబడినట్టులు, ప్రకృతముననువర్ణా వళిలోని లఘురేఖమునశకట
రేఖము గ్రహింపఁబడునని తలంచి యలఘురేఖమును (అ) బ్రత్యేక
ముగాఁ బరిగణింపకతెనుంగున (3) వర్ణములనిరియని సూరిగారి మత
మును విమర్శకులు వివరించుచున్నార. లఘులకారమున నలఘుల
కారము (ఏళులు) గ్రహింపఁబడినట్లు సూరిమతమున లఘురేఖముననే
యలఘురేఖము గ్రహింపఁబడునని విమర్శకులు దృష్టాంత సమాపుచు
న్నందున నిపుడు లఘ్వలఘులకార వర్ణాంతర శకారములభేదము కొం
ఁడెమఱిచారినననరమయ్యెడి. కాన వినంగోరెద సూరిమతమున నెల

తల, ఇత్యాదులందలి లకారము లఘువును, ఏళులు పాళులు. త్రా
 ళులు—ఇత్యాదులందు (ఆచ్ఛిప. 13) సూత్రమున సాధ్యమైనది యల
 ఘుల కారమును (ళ) - శతశ, వశావళి, దశవాయి—ఇత్యాదులం
 దలి సిద్ధశ కారము వర్ణాంతరశ కారమునునని వ॥సీ॥రా॥ శాస్త్రులుగారు
 విభాగించి నిణయించెదరు. మఱియు, నిట్టి, సిద్ధశ కారము వర్ణాంతర
 ముగాని యలఘులకారముగాదుగావున (బాల. ప్రకీ.) 24 సూత్రము
 నొద్దఁ బ్రాసాది మైత్రికి లక్ష్యము చూపుతఱిని గుప్తార్థప్రకాశికాకా
 రులు తళతళ, వశావళి పదములలోని శ కారము నలఘులకారముగా
 నెంచుట ప్రామాదికమనియు ఘోషపెట్టెదరు వీరి విమర్శన మాలో
 చింపఁగా వెఱ్ఱిఱిఱినది. గాన లోకలితలజుట్టు మన్న సామెతరీతిని సరస
 మ్మయ్యెడి. అప్పుకవ్యహోబలపండితాదులు యరలవలు లఘువులనియు,
 నలఘువులనియు గ్రంథములయందు నుపదేశింపఁగా వినుచుంటిమి గాని
 యలఘులకారము గానిదై వర్ణాంతర సంజ్ఞగల యన్యశ కారమున్నద
 నుట యెచ్చటను గనియు వినియునుండలేదు. అలఘువుగానియావర్ణాం
 తరశ కారము సూరిగారికి నలభ్యయోగముగా నెచ్చటలభించినదో
 విమర్శకులు వివరించి పుణ్యముగట్టకొన్నచో బాగుండును. అట్లననే
 ల? ఇప్పుడు తెలిసినది. ఒక పుణ్యాహమ్మనఁ జాతనివర్ణస్తుండుగానున్న చి
 న్నసూరిగారు తెల్లఁగాఁ బాత్రముతోముకొని తననామమందలి చిన్న
 శబ్దము యొక్కరూపాంతరమగు చినశబ్దము చిన్నెగాఁగలనామమ్మున
 నవతరించిన చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారి యొద్దకునేగి “సీతారా
 మాభ్యాంనమః” అని సుభిక్షార్థన నేయఁగా నపుడు శాస్త్రుగారు. “అవ
 యోరుభయో రిదమక్షయమస్తు” అన్నయాశీర్వాచనముతో నిట్టివర్ణాం
 తరశ కారము నాతనిపాత్రమ్మున ధర్మంబు నేసిరియట. అందున వారిద్ద
 టుగాక తక్కిన యస్సకవ్యహోబలాదిపండిత లోకమంతయు నలఘువు
 గాని యీవర్ణాంతరశ కారములకు నపాత్రయ్యెనట. అయ్యో! అహో

బలపండితుడంత వాడుంగూడ వర్ణాంతరళకారము లఘువుగాదని తెలియజాలక తనకవి శిరోభూషణమున “బెళుకుంజూపులు, తళుకుం జెక్కులు” అని యలఘుళకారమునకు నుదాహరణముగాఁ జూపియబలపండితుడయ్యెంగదా! అక్కటా! అప్పకవియును సైతము “శతాంధాః కూషప్రవిశంతి” యనున్యాయమునఁ బెరటిత్రోవంచీడి యిట్లు(క) ఆశ్వాసమున వాక్రుచ్చుచుండెడి

తే॥ పెద్దళాకును దనకునభేదమగుట| లళలకునభేదమట్లును గలుగుకతన| క్షితినిమూడవసరళంబు యతులఁ బ్రాస| ములనులఘులఘులకారములకునిలుచు-లక్షణము.

ఉద్యో. పర్వ॥ క॥ కొడుకులుదా ననుగుట్టపు| దళములు కరిఘటలు భటరథవ్రాతములు॥ బుడమిచలింపఁగద్రుసదుడు| గడువేడుకతోడుచూపెఁ గాంతేయులకు—ఉదాహరణ పద్యము.

ఇట్లప్పకవి ఉకారములఘులఘువులగులళలతో యతిప్రాసములందు నిలుచుననిచెప్పి “దళము” లోనివర్ణాంతరళకార మలఘువుగాదని యెఱుంగకఉకారములకుఁ బ్రాసముగా నుదాహరించె కావున నప్పకవి యుంగూడఁ బప్పులోనే యడుగువేసెంగదా! అహోబలాప్పకవ్యాది గ్రంథకర్తలు చిన్నసూరి మతోద్ధారకులగు శాస్త్రిగారవతరించునటకు జీవించినచో మేలుగానుండును యట్లుగాక దురదృష్ట వశమున వారు సందేహవిముక్తింజేసికొనకుండనే దేహవిముక్తికి బాలయిరి వెండియు విమర్శకుల వివరానుసారంబున నికొక విశేషోక్తిగలదు (2) అప్పకవ్య హోబల పండితాదిమతమ్మన నచ్చార్థవర్ణ సమామ్నాయములోని లళకారమలఘువుగాని వర్ణాంతర లళకారముగాదట కావున నాగ్రంథకర్తలు లఘులఘులకారములు ఏలె వర్ణసమామ్నాయమున లఘులఘు రేఫములు రెండునునుండందగుననియెంచి యచ్చతెలుంగున ముప్పది యేడు వర్ణములని లెక్కించిరట ఇట్లు వీరు “సాహసే లక్షిః” అనుసా

మెతచులంకించుకొని లోననిముచ్చుకొనజాలక ప్రాచీనమతోడ్పాటున
మ్ములు నోరికివచ్చినట్లు గ్రక్కందొడగిరి. అప్పకవ్యహా బలపండి
తాదులమతమున విమర్శకులు చెప్పినచొప్పున నర్ణనమామ్నాయము
లోని దివర్ణాంతరళకారముగాక యలఘువేయెననో “పళులు, పాళు
లు”—ఇత్యాదులందు, ఆచ్చిరి 13 సూత్రాదులచే సాధిపబడిన
యలఘులకారమే భాషాప్రపంచమున నివ్వటిల్లుంగాన, “బెళుకు, తళు
కు”—ఇత్యాది శబ్దములందు నలఘువుగాని యీశకారము బ్రతుకుట
కు గతిలేక మొదటికే మోసము వచ్చుగాదే! “అహా మూలచ్ఛేదీత
వపాండిత్య ప్రకషణ.” అనెడి మల్లినాథ సూరి పచనమశల్లికయుల్లమున
నుల్లసిలెడిని. ఒకవేళ, అప్పకవ్యహాబలపండితులు సీతారామస్వాముల
వారిదర్శనముచేసినయెడల నలఘువుగాని యీవర్ణాంతర శకార
మును దయాధర్మభిక్షముగా నొసంగుదురని యేరేనియందుమో! యిట
వినుండు.

స॥ పా॥ (శేషము)

6-5-1919 గోదావరిపత్రిక

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమార్థీయము)

పూర్వప్రతికాను బంధము.

స్వాములవారి బొజ్జలో మత్సర సార్థసంపత్తి ప్రాజ్యంబుగాను
నక్షరసదార్థసంపత్తి పూజ్యంబుగాను నలరుచుండెడి. ఇంతియకాక,
ఇంకొకసంపత్తి మితిమీరియున్నది. అదియెదదీ? అఘువులుగాని యీ

వర్ణాంతరళ కారాక్షరముల సంపత్తియే కాని అయ్యది యున్నను భ్రమ మూలకమైన యీ సంపత్తిములోకముల ముష్పనకు మూలంబగుంగాని యొష్పనకుం గారణముగాదని చూపిదీనిని నా బణీభూతనాణీభూతితో నీస్వాములవారి విమర్శనపుంగుట్ల బొంతనుండి డుల్లనేసి యంతము నొందించుచుంటిమిగాన నట్టియనర్థవణక సంపత్తి లోకోపకారులగు నష్ప కవ్యాదులకుఁ జెప్పదగదు.

అథవా అష్పకవ్యహోబల పండితాదుల మతమునసిద్ధ (బెళుకు) సాధ్య ఏళులు శకారము లుభయములును నలఘువ్రలేయని విమర్శ కులందురేని యట్లయినచోఁ జిన్నసూరి తానును న్న సమ్మతింపకయల ఘువుగాని వర్ణాంతరళకార మింకొకటిగలదనుటకుఁ గారణమేమి? లఘు లకారజాతికిని నలఘులకారజాతికిని నుభయమునకుం గాక రెండింటికిం జెడి శ్లో॥ త్రిశంకోరుషభోగాయ నప్యారపిన భూరపి॥ యనునట్లు త్రిశం కుగతిగల వర్ణాంతరళకారమొకటి నర్జిల్లుచున్నదా ఏళులు॥ ఇత్యాదు లందలి శకారము నేరీతిని నేముఖమున నలఘూచ్ఛారణతోఁ బలుకు చుంటిమో బెళుకు ఇత్యాదులందలి శకారంబును నలఘూచ్ఛారణతో బలుకుటకు సారీతియు నాముఖమును గాక వేటొకటియుండునేమో? విమర్శకులు సెలవిత్తురుగాక! (ఆచ్ఛి. ప. 13సూ.) ఇత్యాదిసూత్రము లందు నలఘుశబ్దముచ్చరించి సాధింపఁబడిన (ఏళులు) శకారమే యల ఘులకారమనియుఁ దక్కినచోట్ల (బెళుకు) నున్నసిద్ధశకార మలఘువు గాని వర్ణాంతరళకారమనియుఁ జిన్నసూరిభావమని విమర్శకులందురేని, యయ్యది యవిమర్శనచనం బయ్యెడి, విలుకాటు, చెఱుచు, ఇత్యాదు లందుఁ గ్రమముగా ఆచ్ఛి. ప. 7సూ. కి) ప. 81 సూత్రాదుల నలఘు శబ్దముచ్చరించి యలఘురేఫము సాధింపఁబడినదిగానఁ జిన్న సూరి మతముననలఘులకారంబునకుం బోలె నలఘురేఫమునకును నట్టి సాధ్యశకటరేఫములేన్యాయంబైన యుదాహరణములైయుండి, విఱుగు, మెఱుగు—ఇత్యాదులందలి శకటాకారరేఫమలఘువుగాని వర్ణాంతర

మనందగి యుండు ఇట్లుండఁగా సూరి గారు స్వవచనవిరుద్ధముగా సంజ్ఞా. ప. 18
సూత్రమునొద్ద విలుగు మెలుగు శబ్దముల లఘు రేఫమునకు నుచాహగ
ణములుగా నేలయిచ్చిరో! విమర్శకులు ప్రత్యుత్తరమీయందగియున్నది.
మఱియు విమర్శకుల మతానుసారమున లఘులకారముచేత నలఘులకా
రము గ్రహింపఁబడినను వర్ణాంతర శకటము (బెళుకు) వర్ణసమామ్నా
యములో స్వీకరింపఁబడినట్లే స్వమతమున లఘురేఫముచే నలఘురేఫము
(చెలుచు) గ్రహింపఁ బడినను వర్ణాంతర శకటరేఫము (విలుగు మెలుగు)
వర్ణసమామ్నాయమున దాతాచార్యముద్ర సామెతరీతిని గ్రహించుట
తప్పక బరాత్కారమయి యుండెడిది. అందున విమర్శకుల మతమున ల
ఘులకారమును లఘురేఫమును నలఘులకారమును (సాళులు) నలఘురే
ఫమును (విలుకారు చెలుచు) వర్ణాంతర శకటమును (బెళుకు. తళుకు)
వర్ణాంతరరేఫమును (విలుగు, మెలుగు) దాతాచార్యముద్రరీతిని ద
ప్పకధరింపవలసి యుండును. ఇట్లు పైనింజూపిన రీతిని సూరిమతమందుం
గూడ వర్ణాంతర శకటమువోలే “భక్షితే విశుచే నరోగశాంతిః” అను
న్యాయమున వర్ణసమామ్నాయమున వర్ణాంతర శకటరేఫముపైతము
(అ) గ్రహింపక తప్పదు గావున సూరిగారు 37 వర్ణములని మేలయన
లేదో? వివరించుభారము విమర్శకుల తలపైదొరికినదయ్యె, ఆహా సా
క్షుకా విపరీతా శ్చేదాక్షసాపనకే నలమమనువచనరీతిని
విమర్శకుల యయోమయవివరీత జ్ఞానప్రభావమున వర్ణసమామ్నా
యమంతయు నలఘుభిన్న వర్ణాంతర శకటముయగ్ముకు దావ్య శరేఫమ
యగ్ముకు గావలసివచ్చెంగదా!!

సుధీమణులారా! ఆంధ్రభాషను నాంధ్యభాషులజేయు విమర్శకు
లవితండా వాదముతంబు పోనిండు. శిక్షితమున మామకరాద్ధాంత

దుర మౌఖిః పుడు

వర్ణసమామ్నాయముదలి శకారమెల్ల వైయాకరణుల మత మందును న- ఘులకారంబని యంగీకరింపకతీరదు. అలఘువుగాని వర్ణాంతరకాలంబనుట యవిద్యావిలసితవచనంబు ఏళులు, పాళులు, త్రాళులు—ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకారమువోలె, అహోబలపండితుని చేత నుదాహరణములుగా నీబడిన “బెళుకుం జూపులు, తిళుకుంజెక్కులు”—ఇత్యాది శబ్దములందలి సిద్ధశకారమును నలఘులకారంబే కాని యందున విశేషంబేమియు లేదు. అథవా ఏళులు, పాళులు, త్రాళులని బహుత్వమందు రెండల కాదేశమయిన శకార మలఘువని సంజ్ఞాప 18 సూత్రమునొద్ద జెప్పటజేసి, ఆచ్ఛి. ప. 13సూ. ఇత్యాదిసూత్రముల నలఘుశబ్దముచ్చరించి విధింపబడిన శకారమే యలఘువుగాని యన్యముగా నేరదని విశదపడుచున్నదందు రేని వినుండు. ఈసందర్భమున వృద్ధిరాదైచ్ సూత్రస్థమైన యీక్రిందిభాష్యము దృష్టాంతముగా నవసరంబుగావున నయ్యని నుదాహరించెద.

“కింపు నరిదంతద్భావితగ్రహణమ్|వృద్ధిరిత్యేవంయేఆకారైకాకాకారా భావ్యంతే తేషాంగ్రహణమ్| ఆహోస్విదాదైజ్ మాత్రస్య| కించాతః| యతితద్భావితగ్రహణమ్| శాలీయో మాలీయ ఇతివృద్ధిలక్షణశ్చోనప్రాప్నోతి||—సూత్రమున వృద్ధిశబ్దము నుచ్చరించి సాధింపబడిన యాకారాదులే వృద్ధిసంజ్ఞగలవియా? లేక సిద్ధసాధ్యములైన యుభయవిధాకారాదులును వృద్ధిసంజ్ఞకములా? యని శంకించుకొని, పాణినుాది శబ్దములందును శాలీయ, మాలీయాదిశబ్దములందును వృద్ధాదితి సూత్రోక్తమైన ఛప్రత్యయము శాస్త్రీయముగావున సామాన్యముగా నాదైజ్ మాత్రమునకు వృద్ధిసంజ్ఞ చెప్పందగునని పైభాష్యము తెలుపుచుండెడిది. అందున గీర్వాణవ్యాకరణమున సిద్ధసాధ్యములైన యుభయవిధాకారాదులకును సామాన్యముగా వృద్ధిసంజ్ఞవర్తిల్లినరీతిని నాంధ్రీవ్యాకరణముదురు సిద్ధసాధ్యశకారము యుభయములకును నన్వర్థ

మైనయలఘుసంజ్ఞ శాస్త్రీయమైయుండు. కనుక నేయస్వకవ్యహోబలపండి
తాదులు దళము, బెళుకుంజూపులు— ఇత్యాదులయందలి సిద్ధశకార
మలఘువుగానున్నందుల కుదాహరణము విచ్చిరి. విఱుగు, మెఱుగు—
ఇత్యాదులందలి సిద్ధశకటరేఖం బలఘువని బాలవ్యాకరణమందును (సం
జ్ఞా ప. 13సూ) నుదాహరింపఁ బడియె. అట్లు కానిచో, ఏళులు—ఇ
త్యాదులందలి సాధ్యశకారమువోలె (ఆచ్చి. ప. 13సూ) చెఱుచు—
ఇత్యాదులందలి సాధ్యశకటరేఖమే (కి). ప. 81సూ) యుదాహరింపఁద
గి యుండుంగదా విఱుగు, మెఱుగు ఇత్యాదులయందలి సిద్ధశకటరేఖం
బలఘువని (సం. ప. 18సూ) యుదాహరించిన మాత్రమున, విలుకా
ఱు (ఆచ్చి. ప. 7. సూ) చెఱుచు, పఱుచు, (కి). ప. 81. 82 సూ)
ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకటరేఖంబెట్లు లలఘువుకాకపోదో! యట్లే,
ఏళులు, పాళులు, తాళులు—ఇత్యాదులయందలి సాధ్యశకారముల
ఘువని (సం. ప. 13 సూ) యుదాహరించినమాత్రమున, బెళుకు, తళు
కు, తళతళ, వళావళి—ఇత్యాదులయందలి సిద్ధశకారమలఘువుకాకపో
దని ధీమంతులకుఁ గరతలామలకముగాఁ గనంబడుచుండు. సిద్ధశకటరేఖ
మువోలె (విఱుగు) సిద్ధశకారమ్మును (బెళుకు) సాధ్యశకా. మువోలె
(తాళులు) సాధ్యశకటరేఖమ్మును (చెఱుచు), నలఘువులని యనోన్యన్య
దృష్టాంతమునఁ బెలియటకై యట్లు గ్రంథకర్త చే నుదాహరింపఁబడియె.
మఱియు, నిట వినుండు. ఆచ్చి. ప. 13. సూతాదులు ఏళులు, పాళు
లు. ఇత్యాదులందు నలఘులకారము (ళ) విధింపఁబడుచుండెంగదా!

(స శేషము)

స॥ పా॥

13—5—19 గోదావరీపత్రిక

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరంగణ సార్థమూర్తయము)

పూర్వశక్తికానుబంధము.

—:0:—

వర్ణసమామ్నాయములోని వర్ణాంతరకార మలఘువు కాకున్న
చో గ్రంథకర్తకుఁ బూర్వోక్తోదాహరణములందు విధింపఁబడుటకై యల
ఘులకార (ళ) మెక్కడనుండివచ్చినది? ఈవిధింపఁబడులకారము (అ
లఘులకారము) కాశినుండి వచ్చినదా? గయనుండి వచ్చినదా? లేక
యరబ్బీభాషనుండి యరుజెంచినదా? అథవావర్ణసమామ్నాయములో
ని లఘులకారమున నే (ల) యాలఘులకారము (ళ) గ్రహింపఁబడున
ని విమర్శకుల భావమందులేని యయ్యది రసాభాసభానంబు. ఆచ్చి. ౩.
13. సూత్రమున ర, డ, లతోఁ బాటిగా లకారమునకు నలఘులకార
ము (ళ) విధింపఁబడుచుండెడి. లకారమున స్వయముగా నలఘులకార
మునకు గ్రహణము న్యాయ్యంబయ్యెనేని, యీసూత్రమున బహుళము
గాఁ బునర్విధానమేల యవసరంబగు? “శ్లో! విధిరత్యంతమప్రాప్తే నియ
మఃపాక్షి కేసతి” యనువచనమునఁ బ్రాప్తింపనితటివిధించుట యావశ్యక
ముగాని స్వయముగానే లకారముచేళ కారమునకు గ్రహణముసంభవిం
చుచోఁక భావవేదయవసరంబు? అందున, వర్ణసమామ్నాయములోని ర
డ, లచే లఘులకారము (ళ) గ్రహింపఁబడునన్నచో నట్టిమాట మెట్టిహా
సాస్పదమో! యట్లే లఘులకారమున నలఘులకారము గ్రహింపఁబడు
నన్నవచనమును రసాభాసవచన మయ్యెడి కాన, ర, డ, లకు లకార
మెట్లున్నట్లు బో! యరీతిసే, గీర్వాణభాషయందుంబలెఁగాక, యీ

యాంధ్రమున లకారమునకు శకారము వర్ణాంతరంబని స్పష్టపడుచున్నది. ఇందులకుఁ బ్రోద్బలకంబుగా నీయహోబలపండితీయ వాక్యంబు (పుట. 133) నీక్రిందనుదాహరించెద.

“నచైవంశకారస్యాశ్చవర్ణాంతరత్వం తత్రమహేశ్వరసూత్రానుక్తత్వే పిలఙ్గయోర్లశయో శ్చేకత్వమితి శాబ్దికశిఖావతంపై రుక్తత్వా, ల్లోశ ఇతివాల్మీకి భిరుక్తత్వా, ల్లరయోరుచ్ఛారణస్యలోకవేదయో ర్భిన్నత్వేన ప్రతీయమానత్వాచ్చ, నశస్యావర్ణాంతరత్వంవక్తుం శక్యతే” (1) లణసూత్రమందలి లకారముగాక మాహేశ్వరసూత్రములందు శకారము చెప్పబడుచున్నను, ల, ఙ, లకుంబోలె, ల, శ, లకు నభేదమని వైయాకరణశిఖాముఖులు చెప్పటం జేసియు, (2) ప్రాకృతవ్యాకరణమున వాల్మీకిమహర్షి లకారమునకు శకారము విధించుటంజేసియు, (3) తాకికభాషయందును, వేదమునును ల, శ, లకు నుచ్ఛారణము భిన్నముగా గోచరించుటం జేసియు, లకారముకంటె శకారము వర్ణాంతరముకాదని చెప్పట శక్యంబుకాదని వైయహోబల పండితీయ వాక్యమునకు భావము. ఇట్లు పైనిఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమున వాల్మీకిముని లకారమునకు శకారము విధించుటచేత లకారముకంటె శకారము మఱియొకవర్ణమని (వర్ణాంతరము) యహోబలపండితుఁడు రెండవకారణముగా నెత్తుకొనియె. “లోశః పైశాచ్యామ్” అనుసూత్రము నెత్తుకొని యీవిధియేయప్పకవియు (2ఆశ్వా) కనంబలుచుచుండెడి. కాఁబట్టి ప్రాకృతభాషయందలె నాంధ్రమందను, ఆచ్చి. ప. 13. సూత్రమున లవర్ణస్థామున శవర్ణమును విధించుటంజేసి లకారముకంటె శకారము మఱియొకవర్ణముగాని గీర్వాణభాషయందలె వర్ణాంతరము కాక పోదనిస్పష్టపడుచున్నయది. దానంజేసి గీర్వాణమునఁ గళా, గళః—ఇత్యాదులు కలా, గళః—ఇత్యాదికముగా నైనటులు తెలుగున, బెళుకు, కళుకు—ఇత్యాదులు బెలుకు, కలుకు—ఇత్యాదికము

గాఁ గానేరవు. ఈరీతి తెలుంగున ల, శ, లు పరస్పరమును భిన్నముల
ని స్పష్టపఱచుచుండఁగా, వర్ణసమామ్నాయములోని లకారమున నలఱు
లకారమున (శ) గ్రహింపఁబడుననుచున నదియే, ఆచ్చి. ప. 13—వ
సూత్రమున నాదేశమై పాళులు, త్రాళులు—ఇత్యాదురూపములు సిద్ధిం
చుననియు “నాచ్చికవర్ణసమామ్నాయముచే బేర్కొనిన శకాము వర్ణాం
తర మనియు, నలఱులకారముగాదని (చూ. బాల. సం. 18 సూ) స్పష్ట
ముగా సూచిగారు చెప్పచున్నా” రను విమర్శకుల వచనంబు విద్యా
విలాసమూలకమైన యవిమర్శన వచనముగాని వేటొకటిగాదు. ర, డ,
లగుం బలె, (ఆచ్చి. పరి. 13సూ) లకారమునకును భిన్నమైన యల
ఱులకారము (పాళులు త్రాళులు) వర్ణసమామ్నాయములోని లఱుల
కారమున గ్రహించుట కుందేటికొమ్మును సాధించుటకు వంధ్యాపు
త్తునిఁ బరిగ్రహించుటను బోలుచుండి యొప్పుచుండెడి ఇట్లు లఱులకా
రమున గ్రహింపఁబడు నలఱులకారము వంధ్యాపుత్రాయ మానముగా
వున దానిద్వష్టాతము ననుసరించి వర్ణసమామ్నాయములోని లఱురే
ఫమున గ్రహింపఁబడు నలఱులరేఫమును గగనకుసుమాయమానమై వి
కాసమున విస్తరిల్లు గాత! పైనిజూపిన చర్చచేత వర్ణసమామ్నాయ
ములోని లఱులకారమున నలఱులకారమును (శ) గ్రహించుట దుర్ఘ
టమనియు, పాళులు త్రాళులు—ఇత్యాదులందు (ఆచ్చి. పరి. 13 సూ)
విధింపఁబడిన శకారము వర్ణసమామ్నాయములోని శకారమనియు, నది
యలఱువే యనియు స్పష్టపఱచుచుండెడి.

కాన లఱులకారమును (ల) నలఱులకారమును (శ) బకిరించిన
రీతి నే, వర్ణసమామ్నాయమున లఱురేఫమునే కాక యలఱురేఫమును
(ఱ) బరియింపఁదగినదియని విశద మయ్యెడి. అటులు సూరి సేయకునికి
యవిచారమూలకంబనందగు. ఇంకను, వర్ణవేదములోని శకారమలఱువే
యైనచో, “వర్ణసమామ్నాయమందలి శకారము వర్ణాంతరముగాని

యలఘులకారము గాదని యెఱుంగునది“ యనిన యీబాలవ్యాకరణ,
ములోని బంతివలన వర్ణావళియందలి శకారము వర్ణాంతర మనియుం
నలఘులకారగాదనియును ని స్పష్టపడుచుండ గా సీవాక్యమునకుగతియే
మని యెవ్వరైన నడుగుదురేని యవధానముతో నాలోచింపుడు. ఇటనతి
దూరదర్శులయిన వ॥ సీ॥ రా॥ శాస్త్రులుగారు “దశరామశరాః” అనిన
వాక్యమును “దశరా మశరా” అని ఛేదముచేసినట్లే, ప్రకృతమున
“వర్ణసమామ్నాయమందలి శకారము వర్ణాంతరము, గాని, అలఘులకా
రముగాదు” అని ఛేదముచేసి యాంధ్రభారతియొక్క పుట్టు ముంచిరిగాని
వేటొకటిగాదు పైనిం జూపినబంతియేకవాక్యమే యగుంగాని పెక్కువా
క్యములు గానేరదు. అవధరింపుడు. వర్ణసమామ్నాయములోని శకార
ము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారముగాదు—ఈవాక్యమున, కాని,
కాదు—అను రెండుశబ్దములచేత రెండునిషేధములు చెప్పబడియె.
‘కాని’ శబ్దమలఘులకారమునకు విశేషణంబు. రెండునగర్థములును
గూడి భావస్వరూపమునే బోధించెడి. గవున, వర్ణవేదములోని శకార
ము వర్ణాంతరముగాని యలఘులకారము (ఇ) గాదు. అనఁగా, వర్ణా
ంతరమైన యలఘులకారమే యని యర్థమగును. విద్యాశాలలోని యీ
యపాఠ్యాయుడు సుబోధకుడు గానిశాస్త్రిగాడు—అనఁగా సుబో
ధకుడైన శాస్త్రియే యని నిషేధద్వయము సుబోధకశాస్త్రియగుట
నిస్సంశయమని బోధించును. ఈయనవిద్వాంసుడుగాని బ్రాహ్మణుడు
గాడు—అనఁగా, విద్వాంసుడైన బ్రాహ్మణుడే యీ నిశ్చయమును
దెల్పును. గ్రంథకర్తలు, ప్రస్తుతాంశము సర్వవిధంబులను నిషేధింపశక్య
ముగానిది యనిబోధించుటకై నిషేధద్వయమును బ్రయోగించుట గల
దు. ఉదా “శ్లో॥ స్ఫుటతాన పదైరపాకృతా నచనశ్వీకృతమర్థగౌరవమ్॥
—భారవి 2 సర్గ—అర్థగౌరవం ననశ్వీకృతం, స్వీకృతమే వేద్యర్థః వై
శద్య ప్రసక్తార్థగౌరవా భావనివతానార్థం నతో ద్వయమ్ సంభాష్య

నిషేధనివారణే చాప్రతిషేధా వితివామసః॥ అనుఘంటావధవ్యాఖ్యా
నము చూడుడు. మఱియు, “నామూలం లిఖ్యతేకించి న్నాన పేషితము
చ్యతే॥ నావిస్తీణం నవిస్తీణం మధ్యానా మసిబోధకృత్ ॥ క్త్యాతిని
షేధద్వయ ప్రయోగములు పెక్కులు గానంబడుచున్నవి. అట్లు “వర్ణ
సమామ్నాయమందలిభకార మువర్ణాంతరముగాని యలఘులకారము
గాదు” అనుప్రకృతవాక్యమందను రెండునిషేధములున్నందన, సభా
వాఽభావము భావస్వరూపము గాఁబట్టి వర్ణాంతరమైన యలఘులకా
రమే యనిన యర్థమగును. తెలుఁగు వ్యాకరణమునకు న్యతిరేకము
గా గీర్వాణవ్యాకరణమున మాహేశ్వరసూత్రములలోని “లః॥ సూ
త్రమందుల కార మొక్కటియే గ్రహింపఁబడియె.

స॥ పా॥

స శేషము.

గోదావరిపత్రిక

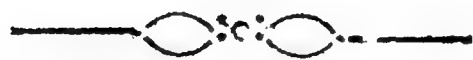
20—5—19

(బాలవ్యాకరణం)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణపార్థమూర్తీయము)

పూర్వప్రతికానుబంధము.

లకారముకంటె షకారము మఱియొకవర్ణము (వర్ణాంతరము)
కాదనెడికారణమున షవర్ణము మాహేశ్వర సూత్రములలో గ్రహింపఁ
బడదనెయ్య సంస్కృతమున లకారముకంటె షకారము మఱియొక వర్ణ
ముగాదు. గన్గనే అఫాలీత్ అనుమాపంబువోలే అగాళీత్ అదా
ళీత్ అనుభకాం ఘటితగళ దళ, ధాతురూపంబులును “అప్రోలాం
తన్య” యనెడి పాణినీయసూత్రమందలి లకారగ్రహణమున శేషవర్ణ
(అకారము) గలది నిర్ణయించునట్లు. లకారముకంటె షకారము

వర్ణము గాదు గావుననే గీర్వాణభాషలో శకారముతో నుచ్చరించు
 శబ్దములు, లకారముతో నుచ్చరించినను శాస్త్రబాధలేదని పర్యవసా
 నము తేలుచుండెడి. అట్లుగీర్వాణభాషలో శకారము లకారముకంటె
 నన్యవర్ణము (వర్ణాంతరము) కాకుండుట సుప్రసిద్ధమై యుండఁగా, నా
 రీతిని శకారము లకారముకంటె మఱియొక వర్ణముకాకుండుట యాం
 ద్రభాషను వలనుపడదని వర్ణాంతరత్వ నిషేధమునిషేధింపఁబడుచున్నది.
 అందున బెలుకు వళావళి—ఇత్యాదులు బెలుకు, నలావళి,—ఇత్యాది
 రీతిని బలుకఁగూడదు. మఱియు నహోబలపండితీ కు ము మాకు నవసర
 పైవేద్యప్రాయంబని ప్రగల్భభాషణాబులఁ బ్రకటించుకొనెడి విమర్శకులు
 లకారముకంటె శకారము వర్ణాంతరమా లేక, యవర్ణాంతరమా యని
 విచారణనల్పు ప్రకరణమున నున్న వళస్యాఽ వర్ణాంతరత్వం నక్తుంశ
 క్యతే” 133 (పుట) యనిన వాక్యమునైనను గందోయితోఁ గానరా
 కుండుట యెంతయు వింతగానున్నయది. పైసంస్కృత వాక్యముగూడ
 శకారము (అలఘులకారము) వర్ణాంతరముకాకుండుట (లకారముకంటె)
 చెప్పశక్యముగాదని రెండునర్థములతోడనే, వర్ణసమామ్నాయము
 లోని శకారము (అలఘులకారము) లఘులకారము కంటె వర్ణాంతర
 మే యనిన యవధారణార్థముతోఁ గూడిన ఫలితార్థములు బోధించు
 చున్నయది. ఇట్లువర్ణసమామ్నాయములోని శకారము గీర్వాణవాణీ
 యందుంబలెఁ గాక లకారముకంటె వర్ణాంతరమనియు నలఘువనియు,
 నర్థము: విశదమగుచుండగా విమర్శకులట్టి యేకవాక్యమును సమయత్వ
 తరళిత్రామండిత పాండిత్యోద్దండ కఠోర కుఠారంబుతో ఖండఖండం
 బులుగాఁగఁ జెందుబెండాడి “వర్ణసమామ్నాయమునఁ బేర్కొనినశకా
 రము వర్ణాంతరమనియు” నలఘులకారముగాదనియునని వెట్టిమొట్టి రుర్
 ములు నేయుటయే కాకదుండఱితంబుననితపరాధు”పై కండ చూతలు న
 బ్బుకట్టికాని తట్టుపాలునీయు తిరిగినిగీయు నుండెను. ఇది విగ్రహ

తతతత వళావళి, — ఇత్యాదుఃకలి శకారమును యరలవాకలఘవః
 అలఘవశ్చేతి ద్వేభావిదాతిజా తి, వర్ణానాగురుత్వం లఘుత్వంచోచ్ఛా
 రణ గౌరవేణ తల్లానువేన చిహ్నిత్యి. (147పుట) యనిన యహోబలసం
 దీతీయవాక్యరీతిని నలఘూచ్ఛాణశోనుచ్ఛరించుచుఁ దమపిండితార్థము
 లు పయోగించి యట్టి శకారము చిన్నచూరిమతమున నలఘువుగాదని
 యు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు హరిమహాభేదమును దెలియలేక యలక్ష్య
 ములను లక్ష్యమును నేసిరనియి. హోరాహోరిగా నను యాభూతా
 వేశంబునఁ బోరుచుండి చిట్టచివరకు సిగ్గట్లగోత్రమునకు నాత్రపడియె
 దరు వీరిదుర్విమర్శఁ దృప్తియందుఁ దర్భపోటు లక్షణమే కాని పించెడుం
 గాని సందర్భపాటుఁజేణ మేకోశంబునను గానరాకున్నది. సందర్భ
 పాటేయున్నచో శకారంబని పుకుచు నలఘువుకాదందురే శకారం
 బని గురాచ్ఛారణము నేయుచు నలఘువుగాదనుట “శ్లో॥ జిహ్వమే
 స్తినవేజ్యక్తి ర్లజ్జయై కేవలముధా నబుధ్యతేమ యాబోధో బోధ
 వ్యతితాద్యశీ॥” అనెడి వేదాన పంచదశీ పంచకోశవివేకమందలి వచ
 నంబురీతిని మాటాడుచుకోట పాలుకలేదనుట వంటిదై కేవలమును ల
 జ్జాబ్ధిమజ్జనంబునకు మూలంబైయుండెడిది కానఁ గాశీపురమందలి బ్రా
 హ్మణుఁడు విద్వాంసుడుగాఁ విప్రుండుగాఁడు — అనువాక్యమునకుఁ
 గాశీవాసి బ్రాహ్మణుఁడు విద్వాంసుడనియు విప్రుండుగాఁడనియు సర్థ
 ముచెప్పినచో బ్రాహ్మణుడని యొప్పుకొనుచు విప్రుండుగాఁడని నిషే
 ధించుట యెంతయసందర్భము గానుండునో యట్లే వర్ణసమామ్నాయ
 మందలి శకారము వర్ణాంతరముగాని మలఘులకారముకాదు — అను
 వాక్యమునకు వర్ణభిలోని శకారము వర్ణాంతరమునియు నలఘులకార
 ము గాదనియు సర్థము చెప్పినచో శకార (అలఘులకారము)
 మనియొప్పుకొనుచు నలఘువుగాదనుట యంత యసందర్భముగానుం
 డును. దానంజేసి, ప్రకరణసందర్భమున నుపమానవాక్యమున నిషేధ

ద్వయమసి యెంచుకొని, కాశీవాసి గ్రాహ్మణుడు విద్వాంసుడు
గానివిప్రుడుగాడనఁగా విద్వాంసుడై, విప్రుడేయని సందర్భ
ర్థము చెప్పకొన్నట్లు ప్రకృతవాక్యమందును శకారము వర్ణాంతరము
గాని యలఘులకారము గాదనఁగా వర్ణాంతరమైన యలఘులకారమే
యని ప్రకరణసందర్భార్థము తప్పక చెప్పకొనవలయు, ఇట్లు వర్ణస
మామ్నాయములోని శకారము, గీర్వాణవాణియందుంబలెఁగాక
లకారముకంటె వర్ణాంతరమనియు, నలఘువనియు స్పష్టపడుచున్నది
ఈవర్ణసమామ్నాయమందలి యలఘులకారమే (శ) అచ్చి. పరి 13 వ
సూత్రమున, ఏళులు, పాళులు,—ఇత్యాదులందు విధింపఁబడినది. ఆ
యలఘులకారము వర్ణస మామ్నాయములోనిదేకానిచోఁ బైయు
దాహరణములయందు విధింపఁబడిన యలఘులకారము హిందీభాషనుం
డివచ్చునా? లేక, యరబ్బీభాషనుండివచ్చునా? కాన, బాల. ప్రకీ 24
సూత్రమునొద్ద గుప్తార్థప్రకాశికాకారుల యలఘులకారమునకుదాహరణము
లు గానిచ్చిన తళతళ, వళావళిశబ్దములు. అహోబలపండితాదుల యు
దాహరణములగు బెళుకు శబ్దాదులువోలె (148 పు) జగజ్జేగీ యమాన
ములగుచున్నవి. వర్ణసమామ్నాయములో లఘులకారముతోఁ బాటి
గా నలఘులకారమువోలె (శ) లఘురేఫముతోఁ బాటిగా నలఘురే
ఫమును (అ) బరితవ్యూబుగాన నప్పకవి చెప్పిన చొప్పున (27) వర్ణ
ములనందగు. అయ్యో! విమర్శకులు కొంతమాత్రము వర్ణింప నెంచు
కొనిన సూరిమతము తెనుంగుబాసకు పోలి (శనిగ్రహ) మతంబనందగి
యింతలో నే యంత మొందెంగదా! ప|| ప|| గా|| శాస్త్రులుగారు సూరి
మతమును వర్ణించుటవిని యీసూరియనుమానము మొక యలరుబోడి
సూరి, హెచ్చరిల్లి శనమత మనుగూడ బాలవ్యాకరణమున వర్ణించుట
కై తన్ను సిఫారసుచేయుమని బలత్కరించుచున్నది. గ్రంథాది నిశే

త్తుకొనిన “రస్త్వతగృహ్యతేద్వివిధః” అనువాక్యంబు మొదట సర్వమం
గళము నేయంగానున్న రేఖాగ్నిబీజంబే తస్వల కుప్పయైన యీవిమ
ర్శన గ్రంథమును భరించుంగాత! ఇట్టి పీరి దుర్విమర్శనంబు ప్రకృతంబు
న “శా” ఈపాండిత్యము నీకుఁ దక్క మతియెందేగంటిమే?” (మను
ఆ) యనినపెద్దన్నగారి వద్దెంబందలి యీమొదటి భాగమును జ్ఞప్తికిం
చెచ్చుచున్నది. స్వాములవారి పెండ్లిలికి జుట్టుసెతమెరవు కావ
లసెనెడి సామెతరీతిని నీతారామస్వాములవారి విమర్శనమునకు నక్క
రములుజ్ఞానముపైకి మెరవుగానక్కఱ గావలసివచ్చె. ఉట్టికెగురలేని
యిట్టి విమర్శకులుస్వర్గభాన కెగురుదరట. ఏమీ! యీవర్ణనాతీత
పాండిత్య విమర్శనము! వర్ణన = అక్షరములను నాతీత = దాటనట్టి (అనఁ
గా నక్షరజ్ఞానము లేనట్టి పాండిత్య విమర్శనము = చదువుగల విమర్శన
ము) సుధీమణులారా! తక్కిన విమర్శనాంశములన్నియు, నీరీతినే వర్ణ
నాతీత పాండిత్యముగలవై యున్నవి. ఐనను. మాన్యులుగాక, సామా
న్య లీవిమర్శనమున నేమైనసారాంశమున్నదేమో యని భ్రమింతురని
యూహించి యిందలి యంశములు సంగ్రహముగా నెత్తిపొడిచి చూసి
“శ్లో॥ అసత్కిర్తనకాంతార వరీవర్తనపాంసులామ్। వాచంహరికథాలా
వగంగయైవపునీమహే” యను వేదవ్యాస వచనవాచ్యార్థ ప్రకారము
న నీవిమర్శన స్పర్శనంబున నంటినవంకపాంసుపుంజము నీపుణ్యనదీ తీర
వాసినైన నేను స్నానముల పోనఃపున్యంబునఁ బరిహరించుకొనియెదం
గాక.

ఇదిప్రథమాంశము.

స॥ పా॥ (సశేషము)

గోదావరి ప్రతీక

27, మే 1919.

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా ద్వయమర్చన విధారణి.

(సమరాంగణపార్థమూర్తీయము)

పూర్వప్రకాశానుబంధము

—

బాల. సంజ్ఞ. 4 నూ. వ్యాఖ్య

వైమదాహరించిన సూత్రవ్యాఖ్య విమర్శనమునందు ఇట్టి సిద్ధాంతము ననుసరించియే కావలయును సూరిగారు బాలవ్యాకరణలోని సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము నందలి నాల్గవసూత్రమున కంకము పండము ననువాని నడుమ ననుస్వారము నేనిల్పియు, జకారోదాహరణముగా 'పక్షి' శబ్దమునుదాహరించిరి జకారమునకు శార్దము, మొదలగునిర్వివాదములగు నుదాహరణములుండఁగానీ, పక్షి, శబ్దమునుదాహరించుట యనుస్వార పరసవణము లైచ్ఛికములై యుండనగునను స్వాభిప్రాయమును వెల్లడించుటకే యని తోచుచున్నది" యని యీవిధముగా విమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు విమర్శకుల వైవాక్యమునకు భాషమేచనఁగా:—
“అనుస్వారస్యయి పరసవణః” అనువాణిని సూత్రము తెలుంగున పక్షయిచ్చ ననుసరించి ప్రవర్తిల్లుననియు నందుననే పరసవణ ప్రసక్తి లేక నిర్వివాదముగా నున్న శార్దాదిశబ్దములు గాక పరసవణమైన జకారముతోఁగూడిన పక్షిశబ్దంబును పరసవణమైన జకారమును వీడి పూర్ణానుస్వారముతోడనే యుండిన కంఠపండశబ్దములును బాల వ్యాకరణమున నుదాహరింపఁబడియె ననియు, సూరిగారి తాత్పర్యము వివరింపఁ బడుచున్నది. విమర్శకులు బిందుపరసవణములు లేనందున శార్దశబ్దము నిర్వివాదస్థమని నిశ్చయించిరిగాని యీస్థలమే గొ

స్పృహివాదమునకు నాస్పదమై ఘట్టస్థలంబుగాఁ గానిపించెడి. శాస్త్రదృష్టి నాలోచింబఁగా శార్ఙ్గశబ్దమందును ననుస్వార పరసవణము లవశ్యకర్తవ్యములగుచున్నవి.

“శ్మహింసాయామ్” అనెడి శ్మధాతువుకంటె “శ్మణాత్వేన్వశ్చ” యనిన యుణాదిప్రథమ పాదస్థ సూత్రము నగ్గ ప్రత్యయమును, దానికి నుడాగమమును జేయఁగా నకారస్థానమున ననుస్వారమును బరసవణమును గలిగి శ్మజ్జశబ్దమగును అట్టి శ్మజ్జశబ్దముననే సాధ్యమగునన్న పక్షమందును శార్ఙ్గశబ్దమున ననుస్వారపరసవణము లావశ్యకములై యుండు అధవా “గణ్ శకునౌ” అనిన యుణాదిసూత్రమున శ్మధాతువుకంటె గణ్ ప్రత్యయమును నుడాగమమునురాఁగా శార్ఙ్గశబ్దమగునన్న యీరెండవపక్షమందును నుడాగమన కారమునకు ననుస్వారమును బిమ్మటఁ బరగకార సవణమౌ జకారమును విధిగారాకతీరవు. ఇట్లు శార్ఙ్గశబ్దమున ననుస్వారమునకును బరసవణమునకును నిమిత్తమగు గకారము గణ్ యింపదగి యుండఁగా నట్టి గకారము విమర్శకులనోటికి బట్టరాని యంతకారము గాఁగఁ జుట్టుమనియెంఁగాఁబోలు! నయ్యదివిషయవంబడినది. “శ్లో॥ చాపశ్శార్ఙ్గమురాశేస్తు శ్రీవత్సోలాంఛనం మతమ్॥

అను నమరనిఘంటువును జదువుకొనియెడు బాలుర నోరిక్కినైతముశార్ఙ్గశబ్దములోనిగకారము కారముగా గనంబడక పట్టఁదగియుండగా వీరి నోరామాత్రపుఁగారమును నోర్వలేదే వీరినోరొక్కటే కారమోర్వలేదననేల? వీరియొక్కకన్నను విద్వాంసుల సం“స్కారము”లోఁ గార, మిమిడియున్నందున గిల్లిజగడంబున (గొప్పగర్వమున) జగడంబును దెచ్చుచు నట్టికారము సేమాత్రిమును నోర్వఁజాలదు. కాని వీరినోరు పరవంచనావాక్కుల కారమును (కటుత్వము) నపశబ్దంబుల కారమును నెంతేని సహించును వీరితత్త్వంబున కయ్యదిఁజ్ఞది. తత్త్వమునకే పడకు

న్నచో వర్ణభ్రష్టమై దుష్టమైన శార్జ శబ్దముచ్చరించి యయ్యది యను
స్వారపరనచణాములు రాని నిర్వివాదస్థలమని వీరెఱ్ఱునిశ్చయించిరి.
ఆంధ్రసాహిత్య పరిష్కృతికలోబ్రమాదపడి యాంధ్రపతి కలో
(20—3—19)దిద్దఁబడు తప్పులలో నీశబ్దముకానంబడదు. ఇట్టియంశ
ము వీరి నీతారామనామమునకు వన్నె దెచ్చుచున్నది. తొల్లి నీతారా
మస్వామి యీశ్వరకోదండమును గారవమున నెన్నకయనఁగా, లక్ష్య
మునేయక నష్టమునేసిరి. ఇప్పుడో! యానీతారామస్వామి యవతార
మగు శాస్త్రులుగారు విష్ణునిధను వౌశార్జమును గారవమున (గ+ఆర
వము=గకారధ్వని) గణింపక భ్రష్టమునేసిరి. ప్రచ్ఛన్నతౌనవతారమూ
ర్తు లిట్లు పరకపాటు గాఁబడియుందురు. గిల్లి తెచ్చుకొనిన కలహము
లందుఁ దమయోగ్యతం బ్రకటించుకొందురు ఒకవేళ, “విష్ణోరర్థం మహా
భాహుం కౌసల్యాజనయత్సుత” మ్మనురామాయణరీతిని విష్ణ్వంశమహా
నీతారామస్వామి పూర్వావస్థలో స్వధనువౌ శార్జమునే యిపుడు భ్ర
ష్టమునేసికొన్నచో, జాలుమూలలేక తనపట్టుకొమ్మనే కొట్టుకొన్నవా
రగుదురని యేతైన సందురేని, తన్నామక శాస్త్రులుగారు ప్రకృతమున
నట్టివారేయని దృఢముగాఁ జెప్పందగుదురు. వినుండు. వీరు “అక్కంద
ళితేత్యత్ర అను స్వారస్యయయి పరనచణా ఇతి సాధుత్వమూహ్య”
మ్మని యిట్లహాబలపతి వ్రాసినట్లు స్వవాదవిరోధియకా బిందువుతో
వ్రాసెదరు. అహాబలపండితీయములో (218 పు) బిందుప్రవదంతి
తంక్వచిత్యేచి” త్తను సూత్రము వివరించుతఱిని “అక్కందళిత” య
ని ముద్రింపనలసియుండఁగా, ముద్రాదోషమునఁ గకారద్విత్వము వీడి,
“న” దకారముల సంయోగముతో ముద్రింపఁబడియె. కానిబిందువుతో
నుండలేదు. ఈప్రయోగము “న” తలపిల్లిత్సాహమొదల దనయజ
నవరి త్రాణమర్థించి యక్క. దళితాపత్యాను రక్తిస్మహిపుననుగ

తిక్" అను రాఘ. పాం 2 ఆ 12 పద్యములోనిది. భారతార్థమున, దళితాపత్యానురక్తిక్=పోగొట్టఁ బడిన పుత్రవాత్సల్యముగల, అక్కన్ అక్కయశాకుంతిని (మాన్వి మాద్ర తానే సహగమనము సేసెననియర్థము) రామాయణార్థమున, అక్కన్దళితాప...క్=అచిగిర్చిన పుత్రవాత్సల్యముగల, మహిపున్=దశరథుని (అనుసరింప సీకవిశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులందోడ్కొని చనియెనని భావము) భారతార్థమున "అక్కన్" అను ద్వితీయాంత ద్రుతమునకు దళితశబ్దదకారసరళము పరముకాఁగఁ గొందఱమతమున బిందువురాక నకారపుఁ బొల్లేయుండునని వివరించుచు సహోబలపతి రామాయణార్థమునంగూడ "కన్దళిత" యను సంస్కృతపదమున "అనుస్వారస్యేతి" సూత్రమున నకారమువచ్చుఁగా న రెండర్థములయందును నకారపుఁబొల్లేకాని బిందువుకాదనియె. ఇట్లుండనీకలహాశనులు ప్రతిపక్షనిర్వాహకమును స్వపక్షనిర్వాహకమును నగు బిందువుతో "అక్కందళిత" యనివాసిరి. బిందువేయున్నచో భుక్తవంతమితిన్యాయమున నికశంకయే లేదు. ఇది జుట్టు చేతికిచ్చుచ్యాయమున కుదాహరణముగానుండె. కాని "శార్జ్యమును" గారవమున (గ + ఆరవము=గకారధ్వని) నెన్నక భంగపఱచిన యీసీతారామస్వాములు శృంగభంగ మొందుటయేకాక యిటబిందువుపెట్టితనపట్టు కొమ్మకొట్టుకొన్నఫలమను భవింపరే స్వపక్షబాధకమెఱుంగనియీవిమర్శనవిదగ్ధత యిట్లుజ్వలించెడి. ఇట వ్యర్థమానీసున్నవిమర్శన జ్ఞానమునెడ సార్థకమగుగాత॥ సత్యమెన్నఁగాఁ బరసవణమాంధ్రమునఁ జెప్పవలదు. అనన్యసాధ్యఫలములేదు. మీఁదుమిక్కిలి ద్వ్యర్థికావ్యముల బాధకమగు. కంఠశోషయేకాని దాని యభావమునఁ బ్రయోగబాధ చూపఁబడదయ్యె. అహోబలపండితుఁడును "అక్కందళిత" అనుచోట నధర్వణాదికారికా ప్రమాణమున బిందువంగీకరించె. బిందువనేరాఘవపాండవీయ వ్యాఖ్యాతలుట బిందువేసాధించె. ఇఁకబట్టికన్దళిత శార్జ్యయోగమునకు గతి

యేమనఁగా వినుండు. బిందువుహల్లు, నడుమనున్నను హల్లులకుముం
దున్నను, వర్గాక్షరము సామాన్యముగా దెలియఁబడకుండు సంత పరస
వర్గాక్షరమే వినఁబడును. కీ కీ ప్రాతమున గకారమునకు శార్దూలబ
హుళి న శాస్త్రముగా రే ప్రమాణ . అదనఁ బజ్జీశబ్దము బాల
వ్యాకరణమున నల్లు వ్రాయఁబడినది. ఐనను ఒకటి రెండుదాహరణ
ములు “నైకముదాహరణ” మితిభాషాక్షిని విధిహేతుగావు. స్త్రీత్వబ
హుతే” ఇతిసూత్రేనూహణబలు. దీక్షియఁగ చూడుఁడు. పజ్జీశబ్దమాప్తి
నిఘంట్యుదలలో బిందువుతో నున్నది. శాస్త్రములందైనా నిధియధ
మప్రసిద్ధము. దొంగశంకశబ్దములోని క, గలుకంత్యములైన నేకజాతీ
యములు గావుగానఁ బ్రాసములు తుణరీతిని గానేరక “దొంగ, శంక”
లట్లేయుండును విమర్శకులు పరసవర్ణాభాసమునఁ గష్టప్రయోగబాధ
చూపుచురేని యిట్టి దఱిసిఖండిత నాద్యంతమై బ్రహ్మస్వరూప
మా బిందువునే యందుచి. పరసవర్ణమును బ్రాటద్రోలెదఁగాక! విమ
ర్శకులై స్వయంకృతలక్ష్యదోషములకు వ్యాకరణకర్తలక్షమార్పణ
వేడి దిద్దుకొంచు ముచ్చటతీలుదాఁక నెదిరింతురుగాక!

ఇది ద్వితీయాంశము.

స॥ పా॥ సశేషము.

గోదావరి పత్రిక

3—6—19

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము.)

పూర్వపత్రికానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 10 నూ. వ్యాఖ్య.

ఆ॥ ఎందువేరుగారె యతరు లేమనునుతో

దారసంగసుఖము తప్పద్రోచి

తకటపాండురాజ యశమెన్నవైతతి

క్రూరదశరథేశ కుమురోయ.

రాఘ. పాం' 1 ఆ. 28 ప.

ఈపద్యములో భారతార్థమున “పాండురాజ” యని తత్సమ మాసంబుద్ధ్యంత పదము. ఈయర్థమున బాలవ్యాకరణాదులంజేసియు, బంధితపామర సామాన్యానుభూతమా ముచ్చాగణ ప్రసిద్ధిజేసియు, రాజ శబ్ద జకారము దంత్యమనక తీరదు. సామాన్యార్థమున “అజయశ” మనిపదచ్ఛేదమున నజమహారాజకీర్తి యన్నయర్థముకానఁ దాలవ్యమని యవశ్యమును నమ్మితింపక తప్పదు. ఉభయవిధోచ్చారణములొ జకార ములను బద్యపాఠసమయమున నేకీభవింపఁ జేయుట దుఃఖకటము. నిద శక నార్థమిక్రిందనిల్లు వ్రావఁబడు చుండెను. “విభాషాచందసీ” తి న్వరసూత్రశేఖరమున నుదాత్తాద న్వరము న వేరనుదూరలె తొకిక భాషయందుఁగూడ నివ్వటిల్లునని నిరూపించి “శ్వేతోధావతి” యి త్యాదివాక్యముల ను సర్థభేదమునంజేసి ప్యరోచ్చారణభేదమున్నందు శ్వేతార్థసంపదనానుబంధని శంకించుకొనఁను.

అనఁగానిట, “శ్వా=శునకము, ఇతః=దీనినుండి” యనునర్థమునఁ బదద్వయము. “శ్వేతః=తెల్లని” యనునర్థంతరము నేకపదము.

1. అర్థమునందు శ్వన్నుతున్నితి సూత్రమునఁ గనిక ప్రత్య యాంతమై యేకాచ్ఛబౌద్ధ్యము నిదంతముగాన నుదాత్తము. ఊడి దమితిసూత్రమున “ఇతః” అను పదమంతోదాత్తము. “శ్వా+ఇతః= శ్వేతః=కునకము దీనినుండి” యనునర్థమిచ్చునట్టి “శ్వేత” యనెడి విశిష్టశబ్దము “ఏకాదేశేనేతి” సూత్రము ప్రవర్తిల్ల బాహికసర్వోదాత్తము.

2 అర్థమునందు శుక్లార్థకమాశ్వేతశబ్దము ఘృతాదిగణాస్థముగా న నంతోదాత్తమై యాద్యన దాత్తమగుచుండె. ఇట, ఎట్టిదియేది పరుగె త్తుచుండు? నన్నున్నెల్లు రెండింటికిని “శ్వేతోధావతి” అనువాక్యము లోని “శ్వేత” ఇతిశబ్దమొక్కటియే ప్రత్యుత్తరము కాబాలెడు. ఎట్టి దియను న్నెల్లమునకు “శ్వేతః=తెల్లనిది” యనియు, ఏదియనున్నెల్ల మునకు “శ్వేతః=శ్వా, శునకము, ఇతః, ఇక్కడనుండి” యనియుఁ బ్ర త్యుత్తరములని భావము. ఇట్లుండఁగా, శుక్లార్థమందునంతో దాత్తో చ్చారణమున భిన్నమగు శ్వేతశబ్దమునకును, శునకార్థమున సర్వో దాత్తోచ్చారణమున నన్యమగు “శ్వేత” ఇతి శబ్దమునకును యాగపద్య ముగా నుచ్చారణము శక్యముగానందున నర్థద్వయమును బొందునడద ని శంకించుకొని “ఏకశ్రుతిస్త్వర సర్వనావ” యను దాండినాయనేతి సూత్రస్థభాష్యమున నట్టిశ్లేషార్థశబ్దములు ఏకశ్రుతితో నుచ్చరించిన చో, నన్యోన్యభిన్నమై సర్వస్త్వరములు నట్టియేక శ్రుతిలో నిమిడి యుండుఁగాన స్వరోచ్చారణ భేదమునైన శ్లేషార్థబాధలేదని నిశ్చయిం చి, యందుననే కథంపున రేకేనయత్నేనో భయంభయమిత్యాహ “కథం? ద్విగతాపి హేతవోభవంతి. తద్యథా:—ఆమ్రాశ్చసిక్తాః పితరశ్చక్షీణతాఇతి తథావాక్యానిద్విష్టానిభవంతి శ్వేతోధావతి, అలం

బుసానాంయాతేతి" యని శస్పశాహ్నికాంతభాష్యము సంగతిమగుచు
 న్నది యని వక్కాణింపఁబడియె. ఇట్టయేక శ్రుతింఁజేసియే॥ ఆ॥ గీ॥ కే
 దారపోషణారతాః॥ కాశీతలవాహినీగంగా॥ కంసంజఘానకృష్ణః॥ కంబల
 వంతంసబాధతేశీతమ్॥ ఇత్యాదులయందలి శ్లేషార్థము సమజసనుగుచు
 న్నది. తెలుగు ను నండును గాకున్వరాది శ్లేషస్థలముల
 నేక శ్రుతిన్యాయంబని వ్యాఖ్యాతల భావన, ఇట్లు
 'శ్వేత' అను శబ్దములో వర్ణముల దంతాది స్థానభే
 దమునైన యుచ్చారణ భేదమొకమాత్రమును లేకున్నను, స్వరోచ్చా
 రణభేదముననే యింతచర్చించి యట్టి శ్లేషస్థలములలో భిన్నములగు
 స్వరముల యుచ్చారణమాని యేకశ్రుతితో నభయార్థములను బా
 సంగునని భాష్యతాత్పర్యము వర్ణింపఁ బడినది స్వరోచ్చారణ మా
 త్రభేదముననే శ్లేషసరిషడదని యింతచర్చ జరిగినపుడుదంతతాత్పర్యము
 త్పత్తి స్థానములు వేరైన వర్ణముల యుచ్చారణభేదవే యున్నచో నింక
 వేఱఁచెప్పనేల! దంతములకును దాలువులకును నెక్కుడు స్వరభేద
 మున్నట్లే యాస్థానములనుప్పత్తిలిన వర్ణములకును భేదముండేనంద న
 నేకీభావము తటస్థింపనేరదు. కావునఁ బైద్యమునలి పాండురాజయశ
 మన్నచోట భారతార్థమున బొండురాజయననగా ద్విధములోని దు
 త్యజకారమునకును రామాయణకీర్తిమునఁ బొండు తెల్లని, అజయశ
 ము అజమహారాజుకీర్తి" యనిన యర్థమందలి తాద్యజకారమునకును
 నుచ్చారణ వికారభేదమున్నందున సీటశ్లేషము విశ్లేషమొందఁగా వేటొ
 కగతిలేక ప్రాథవ్యాకరణమున 'నొ' నొకచో జకారమునందు
 నగునని సూత్రింపఁబడియె. అప్పుకయు నెంతో యొప్పునేయ జూచె.
 బ్రహ్మిణిమియశాట కష్టంబుగదా! శ్వేత ఇత్యాదులు దన్వోన్య భిన్న
 స్వరముల సంగ్రహించెడి యేక శ్రుత్యుచ్చారణమోలే నిటఁ గుద్దదం
 త్యతాల ప్యజకారముల నొక్కమాటుగా గ్రహింప సాధనమనుచ్చా

రణాంతరము లేమిఁ జేసి () సూత్రమునఁ దృప్తిజెందక పౌఢవ్యాకరణ కర్త “రాజువైకృతఁబని కొందఱుఁడు” రని షష్ఠసూత్రము రచించుకొనియె ఇటనిట్లు పూర్వవైయాకరణులకు నోరాడక యెంతోయుక్కిరి బిక్కిరి యగుచుండఁగాఁ వ్యాకరణసముద్రము సర్వమును మోఁకాలి బంటిగా విహరించెడి మన వ॥ ॥రా॥ శాస్త్రులుగారు శ్లేషలో సఖిండా ఖిండమై త్రిప్రభృతులవలె కే దంత్యతాలవ్యచజలకు మైత్రి యుండనో పునని తలంచిరి. (బాల. సంజ్ఞ. 7 సూ.) కాన పయిరాఘవ పాండ వీయప్రయోగము నిర్బాధమయ్యె నని తుండును దుపాకియునెరుగునట్లు సింహనాదముతో సిద్ధాంతికరించిరి ఇట్లు విమర్శకుల మతమున దంత్య తాలవ్యచజలు శ్లేషార్థమునఁ జెల్లుటయ ఁడు గొప్పసంతర్పణ భోజనోత్స వనుందుగలె సఱుమరిలేనివైనందున నేడుమొద లీరీతి నర్థముచెప్ప వచ్చు (1) పంచదారి (శర్కర) ఎత్తకుఁడు ఐదుగురుభార్యలతోనున్న వాడనియు నర్థమగు. (2) పంచాది (పంచపాక) ఐదుమొదలనియు నర్థమగు. (3) చాటు (రహస్య) భాషణము స్రియభాషణమనియుఁ నర్థమగు (4). సజ్జను (బుట్టను) దర్శించి సుజనుననియు, నర్థమగు. (5) జర (కత్తిపరుఁబ) నుదమియునర్థమగు. (6) జగతి (తినెన్ని) లో కమునర్థమగు. (7) (జడదారి జటాభాషణమున) అజ్ఞానులఁ జూచువాడనియు నర్థమగు ఇట్లు వాఙ్మయమెల్ల విమర్శకుల మతమున సపార్థక మగు. దంత్యతాలవ్య చజలకు యతిపాసమైత్రియే యున్నదని“అద్దంత్య స్థావ్య” ఇతిసూత్రస్థాపనోబలపండితీయమున వివరింపబడఁగా నట్టి వ్యాఖ్యానలనెల్ల “యఉదాత్తేకర్తవ్యే నుదాత్తంకరోణి ఖండికోపాధ్యా యస్తస్మైచపేటాండదాతి అన్యత్వంకరోషీతి” యను వృద్ధిసూత్రస్థభా ష్యోక్తిరీతిని జపేటాపాతిజయించి జన్మమొందినవ. నీ. రా. శాస్త్రుల వారి పాండిత్య పాకము నేడు “పచామ్యన్నం చతుర్విధ” మ్మనునట్లు ప్రాచీనశిష్టుల పాకయలవేనిని ననుసరింపసండున రుచింపక హేయమై

పైనింజాపిన లక్ష్మములందు నతివ్యాప్తిగలిగించుచున్నది. కావున నట్టి వణనాతీత (అక్షరములు దాటనట్టి) పాండిత్యమునకు బరాజ్ఞు ఖులమైయుపుడు శాస్త్రీయ శిష్టగోష్ఠికి నభిముఖుల మహాదుముగాక ప్ర కృతపద్యములోని “పాండురాజయశే” మన నొక్కముదాహరణ నిమి త్తమే శాస్త్రముమీటి దంత్యతాల వ్యజకారముల కభేదమొప్పుట యు క్తముగాదు గాననిట్లు సమన్వయించుకొనుట సాధు వ స ం ద గు లో క ము లో “ఈ రోగి యందు మేహము రాజైయున్నది.” యనిన వాడుకకలదు. అందున, పాండుః పాండురోగః రాజా ప్రధాన మితియావత్ యస్మిన్ సః” అని బహువ్రీహిచెప్పినచో దాని తత్సమ రూపము “పాండురాజుడ” నిడుజ్వల్ల కాంతమైయుండకతీరదు. (చూ. తత్సమ. 70 సూ.) ఇట్లుండ దీనితో సమానార్థ ఫలములు గలిగి శాస్త్రీ యమైన యధికరణార్థక ఘృణాంతమున నిట్టిరూపమేల యుండదు. హత రాజుడు శరశురాముడని బాలవ్యారణమందును “నమన్మసి రాజు డురాముడ” డని “డు స్సౌత్సదారాజ్ఞ” యను సూత్రమందలి య హోబల పండితయ మందును రాజుడు శబ్దము లుండలేదా? ఇన్ని “రాజుడు” లురాజిల్లుచుండఁగానీ పాండురాజుడన కేతమమనమున నసూయాగ్ని రాజుచుండనేల కాన “నాసూయా కర్తవ్యా యత్రాను గమః క్రియతే” యనుపంక్తివింశ తీతిమాత్రభాష్యోక్తిని నీరాజుడు శబ్దము తమ యసూయాగ్నినింక రాజుచుండనేక పైపద్యమున నుభ యార్థములందును దాలవ్యజకారముతోఁ బండితమండలీ మనంబులందు రాజిల్లుంగాత!! బహువ్రీహితోఁ బండిగా బహుకరింపఁబడిన యధికరణార్థక ఘృణాంతపాండు రాజశబ్ద మింకను నధికరణమునేసి యన్వర్థమై పండిత మానులం బరాభవించుంగాత!!

ఇదితృతీయాంశము.

స॥ పా॥ సజేషము.

10—6—1919

(బాలవ్యాకరణ).

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణః
(సమతాంగణ పార్థమార్థీయము.)

పూర్వపత్రికానుబంధముః

బాల. సంజ్ఞ. 11 సూ. వ్యాఖ్య.

—:—:—

“ప్రౌఢ వ్యాకరణ సిద్ధాంతమును స్వసిద్ధాంతముగాను దాహరించియు, ‘కన్న’ శబ్దములోని నకారము ద్రుతమని భ్రమించి వ్రాయుటయెంతయు వింతగానున్నది. కన్న శబ్దములోని నకారము ప్రత్యయాగమావ్యయములో నేదియు, గాదుగదా! అట్టిస్థితిలో” కన్న + దోయి” ఇట్లుండఁ బ్రకీర్ణక పరిచ్ఛేదములోని యేడవసూత్రమున ద్విత్వనకారలోపంబు గలిగి కనుదోయి అగును. ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని పదునాఱవసూత్రమున కను శబ్దముయొక్క ఉకారమునకు లోపము రాఁగా కన్ దోయి, అగును. ఇప్పటిసంగి పరిచ్ఛేదములోని పదునేడవసూత్రమున నీద్రుతంబునకు... (బా. గు. సం. 43 పుటఁ అని యిట్లు ప్రక్రియచూపి కన్న శబ్దపునఁజేప రూపమగు ‘కన్’ అనుదానిలోని ప్రకృతిసిద్ధమగు నకారమును ద్రుతమని వ్రాయుటకు గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లెట్లు సాహసించిరో తెలియరాకున్నది” యని యిట్లు విమర్శకులు వ్రాసెదరు ఉత్తరము—కళగానిది ద్రుతప్రకృతికమును దాని తుదిసకారము ద్రుతమును గాన నిపుడు కన్దోయి లోని ‘కన్’ శబ్దము ద్రుతప్రకృతికమని నిశ్చయించుటకై తిజ్ఞధ్యశేష షష్ఠీసుస్కర్మ ప్రవచనీయజవిభక్తిః” అను వాగనుశాసనీయ కళాసంజ్ఞాసూత్రమునఁ బ్రస్తుతమునకు నచనరహా సంశయవివరించెన. వినుండు. తిజ్ఞధ్యనా మకాస్సుర్మశ్యమపురుషాశ్చ యేరమాంతాశ్చ” యను క్రియాపరిచ్ఛేద

మూలోని యీసంజ్ఞాసూత్రమును నహోబలుపతి వివరించినరీతిని నిటఁ
 దిబ్బధ్వశబ్దమునకు రంజించితిమి—ఇత్యాది మధ్యమపురుషక్రియలును,
 పోయిరి. ఘటించితిమి—ఇత్యాది రేఫమాంత క్రియలును సర్థమగు. (1)
 ఇట్లు మైకళాసంజ్ఞా సూత్రములోని తిబ్బధ్వశబ్దమునకు సర్థమూలౌరేఫాంత
 మాంతక్రియాదుల సాహచర్యమునను, (2) కిచిదర్థకాదుల సాహ
 చర్యమువలనను, (3) విభక్తులకుఁ బ్రత్యేకముగాఁ బ్రయోగములే నం
 దునను, (4) అనుక్త మన్యతోగ్రాహ్యమును న్యాయమున యుక్తమౌ
 ప్రత్యయగ్రహణే యస్మాదితిఃరిభాషయవస్థితిననను, బైసూత్రమందు
 శేషషష్ఠీ సుస్కర్మప్రవచనీయజ విభక్తిః” అనుస్థలమున, రాముని
 యొక్క, రాముడు—ఇత్యాదిషష్ఠ్యంత బ్రథమాంతాదిపదములే గ్ర
 హింపఁబడి, చేసిరి, వచ్చితిమి ఇత్యాదిరేఫమాంతక్రియాపదములువోత
 గళాసంజ్ఞ నొందునుగాని, యొక్క, డు, ము—ఇత్యాదిప్రత్యేక విభ
 క్తులు కళాసంజ్ఞగలవి గానేరవు. కనుకనే, బాల వ్యాకరణమున, రా
 ముడు రామునికయి, నాయొక్క ఇత్యాది విభక్యంతములే కళలని
 చెప్పఁబడినవి (బాల. సంజ్ఞ. 13 సూ.) కానిప్రౌఢపార్థమున 12నసూత్ర
 మూలౌ బ్రథమాదివిభక్తులే కళలని ద్రుతప్రకృతికములనుండి విభజింపఁ
 బడియె. ఇట్లు శాస్త్రుచర్చచేఁ బ్రథమాంతాది పదములే కళలుగాన
 “అన్యేద్రుతప్రకృతయో! యేస్సుర్హ్యను జీవితద్రుతానిత్య” మ్మనుపై
 సూత్రమునందు “అన్యే” అనుపదమునఁ బ్రథమాంతాదిపదములుగాక
 తక్కినద్వితీయాంతాది పదములే గ్రహింపఁబడి ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞగలవి
 యనియు, ద్రుతాంతములనియు సర్థమగు. కానిద్వితీయాదివిభక్తులు ద్రు
 తప్రకృతికములనియు, ద్రుతాంతములనియు సర్థమురాదు, కావుననే
 బాలవ్యాకరణమున, నన్నుక, నాచేతక—ఇత్యాది ద్వితీయాంతాది
 పదములే ద్రుతప్రకృతికములని చూపఁబడినవి (బాల. సంజ్ఞ. 12 సూ.)
 ఇట్లు శాస్త్రుదృష్టిని ద్వితీయాంతాదిపదములే ద్రుతప్రకృతికములును,

ద్రుతాంతములును గానఁ బ్రకృతమునఁ “గణదోయి” లోని ‘కక్’ శబ్దము ద్రుతప్రకృతికమును, ద్రుతాంతమునుగాక తీరన. అయ్యది యెట్లనఁగా పినుండు. “కన్ను (అయొక్క) + దోయి” యిష్టీతత్వమువల్ల గ్రహ మిట్లుండఁగా పష్టిభవేద్వితీయా తుల్యాతత్పురుషసంస్థితానామ్నా” మను (హం. పరి.) సూత్రమున పష్టివిభక్తికి ద్వితీయావిభక్తి గలిగినందునఁ “గన్ను (అణ్) + దోయి” యనియై “లోపశ్చవిభక్త్యాదే” రితి (హం. పరి.) సూత్రమున ద్వితీయకు లోపమువచ్చి “కన్ను + దోయి” యనికాఁగాఁ బైనిం జూపినరీతిని నత్యోక్త్యములకు లోపమునఁ “గణ + దోయి” యయ్యె. ఇపుడు “(హే) గాజణ” అనుశబ్దము సంబంధ్యంతమైనట్టలే “ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయే” తిసూత్రమున నంతర్వితీద్వితీయావిభక్తికిఁ బ్రత్యయలక్షణము నల్పఁగా స్వాశ్రయనాంతత్వముగల యీశబ్దము ద్వితీయాంతమయ్యె. (సశేషము.)

స॥ పా॥

గోదావరిపత్రిక

17—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణపార్థమూర్తయము.)

పూర్వపత్రి కానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 12 సూ. వ్యాఖ్య.

—:—

అందున నియ్యది కళయనంజనదు. ఇటులిచ్చటి ‘కణశబ్దము ద్వితీయాంతముకాఁగ, గావితుదిన కాదము గ్రహణమునకే గాక? ద్రుతముగనక్కనే తొలిహ్రస్వముమీఁద ద్రుతమునకు లోపము లేదనుదా

నికే: “గన్దోయి” లక్ష్యము. నానీయబడినది (చూ. బాల. సంధి? 2నూ) ఇట్టి
 నకారము ద్రుతమనిన గుప్తార్థప్రకాశికాకర్త తప్పేమున్నది? ఇకను,
 బ్రత్యయాగ మావ్యయాత్మకమై యుత్వవిశిష్టమైన నకారము ద్రుతసం
 జ్ఞికంబనిన గుప్తార్థప్రకాశికా కర్తృవలంబిత ప్రౌఢవ్యాకరణరీతి నీనకా
 రము ప్రత్యయాద్యాత్మకము గాదందురేని యవధరింపుడు. యద్యపిభ
 సంజ్ఞాభాష్యే (6—4—155 నూ) నదృశ్యతే తథాప్యదాహరణమే
 తన్న పరిగణన మితిభాష్యాత్తస్యా అప్రిగహణమిత్థి ప్రాతిపది కాద్ధాత్వ
 ధేయితి” వార్తికస్థశేఖర గ్రంథరీతిని ప్రౌఢవ్యాకరణకర్త యథోద్దేశపక్ష
 పాతులౌ యథాశ్రుతగ్రాహుర. కుపకారార్థము తఱచుతాద్యగ్ నకార
 ము ద్రుతమగునని యుదాహరణ మాత్రముగాఁ జూపె. కాని యంత
 మాత్రమునవ్యుత్పన్నులయ్యది పరిగణనంబని భ్రమింపరు. అటులేకా
 కుండేనేని యుత్వవిశిష్టమైన నకారమేద్రుతమని వ్రాసిన ప్రౌఢవ్యాకర
 కర్త “ఏక” అనుచో నిన్ద్యము లోపింపఁగా నకారపుఁబొల్లుననే గు
 తాంతమగునని స్వవచన బ్యాఘాతముగాఁగ నెట్టుల భిప్రాయపడియె.
 (చూ ఏని. శబ్ద. ర). కానబ్రత్యయాద్యాత్మకమనునది యుదాహరణ
 మాత్రముగాని పరిగణనంగా దు.మఱియు, “విభాషే త్యేవసిద్ధే ఇదమ
 పాదాన త్యేనబోధనార్థమే॥ తత్త్రహిగుణేఽస్త్రియామితి ప్రాయిక” మ్మను
 జనికర్తురీతి కారక సూత్రస్థశేఖర గ్రంథసామ్యమునఁ బ్రత్యయాదులను
 కారము ద్రుతమగుట ప్రాయికమని ప్రౌఢవ్యాకరణకర్త భావము. అం
 దుననే “కం” తానన్నమాట...నెంతే! బూనిన “మ” యతియెంతేద
 నయార్తి... (రా. పాం. ౧ ఆ) “శా” ఎందేడెందముకందలింప...(మ
 ను. ౨ ఆ)—ఇత్యాది ప్రయోగములందు నుత్వవిశిష్టముకాని “ఏని” న
 కారముద్రుతమై సరళాదకార్యములఁ గలిగించెడి కానఁబైనింజూపి
 నరీతిని “కన్దోయి” లోని ద్వితీయాంతకన్ శబ్దనకారము ద్రుతసంజ్ఞ
 కమై బిందువునొంది “కందోయి” యయ్యె “మిన్వడె” ననుచోటమిన్

శబ్దము ప్రథమాంతము గాన దానినకారము ద్రుతము కానేరదు. పష్టి
తత్పురుషలోనిపష్టి ద్వితీయాతుల్యయగునని యుఱుంగని విమర్శకులజ్ఞా
నము నెడవిచార మొందుచునే నేశంకించుకొని యతివ్యాప్తిని వారించెద
“ఉ” తదంప్రియంతఃజాన్కట్టుపయిన్ ఘటించుచును గన్నులు చే
రుచుకొంచుఁ జెక్కిటన్” (కళా. 4 ఆ) ఇత్యాదులందు పష్టితత్పురుష
‘చనుకట్టు’ శబ్దరూపాంతరమా “చన్కట్టు” లోనిద్వితీయాంత ‘చన్’
శబ్ద నకారము “కన్దోయి” లోని కన్ శబ్ద నకారము లోలె
ద్రుతము గాన నిటఁ గ కారము సరలమేల కా లేదని
ధీమంతులేరైన శంకింతులేని వినుండు. (1) గనడదవాస్సుః ప్రథమా
మాత్రాదితి సూత్రమున (ఆంధ్ర. చిం. సంధి) వాఁడుగొట్టె ఇత్యా
దులందుఁ బ్రథమాంతము కంటెఁ బరమా కరుషములకుఁ గనడదవలు
విధింపఁ బడియె. మరల “కరుషాణాం గనడదవాస్సుః పదాద్వంద్వోద్వే”
యను సూత్రాంతరమున, (ఆంధ్ర. చిం. సంధి) కూరగాయలు—ఇ
త్యాదిద్వంద్వములయందు గనడదవలు విధింపఁబడియె. కూరగాయలన్
ఇత్యాదిద్వితీ మాంతముల యందు సైతము ద్వంద్వః ప్రథమాంతానా
మేవ, సరిసిష్ఠితవిధక్త్యం తానామితి చాద్ధీద్వంద్వసూత్రస్థభాష్యస
మ్మత శ్చైరపచనమున ప్రథమాంతములకే ద్వంద్వముగాన నిటఁ
బ్రహ్మయలక్షణము నఁ బ్రథమాంతమా కూరశబ్దముకంటెఁ బరమాకా
యశబ్దము కారమునకు (1) గనడదవాస్సుః”దితి మొదటిసూత్రముననే
గనడదవలు వచ్చుచుండ, ద్వంద్వమున, భక్తివిధానము వ్యర్థమై, ప్ర
త్యయలక్షణప్రాప్తపదత్వకార్యమా ప్రత్యాత్మికజేసి తత్సంబంధియే
కావలెగాని పరపదాది కార్యము కాగూడదని జ్ఞాపకమగుచుండెడి.
ఇట్లు “కూరగాయలు” అనుద్వంద్వమున గకారరూపకార్యము పర
పద సంబంధిగాన స్వాంశమునఁ జారితార్థ్యము గలదు. “చన్కట్టు” అ
నుచోటఁ బరపదస్థమా సరళకార్యము పూర్వోక్తజ్ఞాపకమున రానేరదు.

“కందోయి” యనుచోటనో ప్రత్యయలక్షణమున ద్వితీయాంతహా
 కన్, ఇదమ యొక్క బిందుకార్యము ప్రత్యాస త్తింజేసి యాముదేకాన
 రాఁజనును కాన సతివ్యాప్తి నివారితమయ్యె. అందున రామచంద్రుని
 నగుమోముఁ దామరసిరల్ గనుపొడువుగా” (రా. పాం ౨ ఆ)—ఇ
 త్యాద్యయోగములు శంకకు వార్తయే లేనందున సహంజనము లగు
 చుండె. “మిస్వడెక్” అనుచోట విమర్శకుఁ జళాభావహీన ద్రుతాం
 తత్వశంక విమర్శన శళాహీనాండెలుపుచుండు “మిక్” శబ్దము ప్రథ
 మాంతముగానఁ గళయగుగదా! ఇంకనువీరి “కందోయి” ప్రక్రియా
 లక్షణము సంగ్రహముగ ఖండించెద. “కన్నందోయి” నుండి కందోయి
 కాదు. ఇట సంయుక్తనువర్ణో కారమునకు హృస్వరశ్వమున లోపమగు
 ననుసూత్రమున (ప్రకీ, 16 సూ) బిందువునడుమ నడ్డుగానదకారపరత్వ
 ములేక ఉకారలోపము నందు ఇంతియకాకపక్షమునఁ “గనుందోయి”
 కావలసివచ్చు. ఉక రనకారలోపములువచ్చినన, విమర్శకమతనమునఁ
 గక శబ్దనకారము ద్రుతమ గానందునను, బాల. సంజ్ఞ 22 సూత్రము
 నను, “కందోయి” యిట్లవలక్షణరూపముగలదియగుకాన శాస్త్రీగారి
 పచనము శాస్త్రీయమకాదు ఇదిచర్థాంశము.

బాల. సంజ్ఞ 12 సూ. వ్యాఖ్య,

“ద్వయః పద్వయః పద్వయేన్య యోరాత్మా, యనుసూత్రమునను, “న్ను
 మ్మాప్రాస్వశ్చాదేరమి, యన సూత్రమునను, (హరి. ౪రి) తా, నా,
 నీ, ప్రకృతులమీఁద ద్వితీయైకనిచనమైన అమ్ విభక్తికి “న్ను,, అను
 నది యాదేశనై ప్రకృతికి ప్రాస్వమ వచ్చి “తెన్ను” నన్ను, నిన్ను,
 శబ్దములు ద్వితీయాంతములయ్యె “నీరమోమహతా,, మను సూత్రమున
 నైన (అజం. ౪రి) “రాముని” శబ్దములోని ని, వర్ణమువోలె, తా, నా,
 నీ, శబ్దములు అమ్ విభక్తిస్థావక “న్ను,, వర్ణకమును ద్వితీయావిభక్తియ
 నకతీరదు. మఱియు, అన్యైరలుక్చయైక్తస్య, యనుసూత్రమున (ఆం.

హలం. ౨) పాక్షికనలోపమువచ్చి, తను, నను, నిను, శబ్దములగు. ఇట్లుండ విమర్శకులు పైతన్న ప్రభృతులు నకారపుబాల్లు దిగఁదీసి ప్రకృతులేయని పలుకఁ బెగుచున్నారు. అక్కటా ప్రకృతిచే “తన్నే” యెఱుంగనిధీమన్మణి నిన్ను, ను నన్ను, ను నెఱుంగునా ఇపుడైన నట్టి ప్రాకృతజ్ఞానము పోద్రోలి ప్రకృతియని బ్రమయక పైశబ్దములలోని ‘ను, వర్ణము ద్వితీయావిభక్తిగాన విమర్శకులు స్వకీయ ! ప్రకృతివోలే నయ్యది ద్రుతప్రకృతియని తెలిసికొని తే॥ గీ॥ తన్నునిన్నను పద్యము లోని (అప్ప. ౧. ఆ) కళాభ్రమ నివారణయత్నము కవిరభస హేళుక మని యెఱుంగుదురుగాక ఇది పంచమాంశము.

బాల సంజ్ఞ. 15 సూ. వ్యాఖ్య.

“దీర్ఘాక్షరము తర్వాతను నిండుసున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుక లోనేయుండవలయును గాని వ్యాకరణముచేనిండుసున్న రానేరదు. అరసున్న శాస్త్రముచేత రావచ్చును. ఉ. “తాఁజెప్పె” వాఁడు.....అని యిట్లు గుప్తార్థప్రకాశికలో న్రాయబడి యున్నది. “తేంట్లు, గోంట్లు, పేటకాండ్రు” మొదలగు శబ్దములలోని నిండుసున్నలు వ్యాకరణము చేతనే వచ్చినవనియు నవిశబ్దముయొక్క పుట్టుకలోలేకే లేననియువేఱుచెప్పనిక్కఱలేదుగదా! ...ఇట్టివిషయములను జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొనక “వ్యాకరణముచేతనిండుసున్న రానేరదు” అనిగుప్తార్థప్రకాశికాకారులు వ్రాయుట యెంతయు వింతగానున్నది” — ఇత్యాదికముగా విమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు. — ప్రత్యుత్తరము; — అక్కఱమీఱిన యీవిమర్శకుల నుద్ధారుతొక్కుపలుకులం బరిశీలింపఁగా నప్పకవీయాహోబలపండితీయములు వీరిపాణినిమాత్రమే యంటినట్లు తోచెడింగని వీరివాణినే సూత్రమును నంటినట్లు కనంబడదు కారణంబు విన్నవించెద. పరికింపుడు తే॥ నిడుదలగు నక్కరములపై నిలిచినట్టి యర్థబిండువులన్నియు న

రసిచూడ! ధరణిసిద్ధంబులైన సాధ్యంబులైన! ఖండములెకాని పూర్ణముల్ గావునుమ్ము” (అప్ప. 2 ఆశ్వా)

“దీర్ఘాత్పరశ్చేత్ ఖండ ఏవనతుపూర్ణః” అనియహోబలపండితీయము “దీర్ఘాచ్ఛేతండ ఏవనజ్ఞేయః” అనుసూత్రవాఖ్య) ఇట్లు ప్రైగంథకర్తలు దీర్ఘముమీఁది సిద్ధసాధ్య ఖండబిందువులలో నేదయైనను ఖండముగా నేయుండుఁగాని పూర్ణముగాదని చాటుచుండిరి. విమర్శకులమతమున నప్పకవ్యాదులుగూడ, “తేఱి, గోఱు” లలోని యఱసున్న నెఱసున్నయై “తేంట్లు, గోంట్లు” అగునన్న సంగతిజ్ఞప్తియందుంచుకొనక యేకదా! యిట్టి వ్రాతలు వ్రాసిరి. అట్టివారికే జ్ఞప్తిలేనపుడు గుప్తార్థప్రకాశికాకర్తకుజ్ఞప్తి లేకుంట వింతయేకాదు విమర్శనకు లిట్టులొరులని రాకరించుచుఁదమ మెచ్చుజ్ఞానమున సర్వదాతనరు చుందురుగాక! శాస్త్రులవారు వైవ్యాఖ్యాతల వాక్యములకు నర్థము తెలిసికొన్నచో, గుప్తార్థప్రకాశికా కర్తఁగూర్చి యిట్టిశంకయే చేయకపోదురు. ఇదిబాలురకు సైరిము శంకింపవలసినచోటుగాదు. “దీర్ఘాత్పరము తరువాత నిండుసున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనే యుండవలయుఁగాని వాక్యకరణముచేత నిండుసున్న రానేరదు” అనునీచోటఁ బ్రకరణసందర్భమున వ్యాకరణముచేత వైకల్పికముగ రానేరదని స్ఫరించును “హ్రస్వముమీఁది ఖండబిందువునకుఁ బూర్ణబిందువు వైకల్పికముగనగును” అనునది దీని పూర్వసూత్రముగాన నియ్యది వైకల్పిక ప్రకరణమని యెఱుంగునది. “తేంట్లు, గోంట్లు, వేటకాండ్రు— ఇత్యాదులు . పూర్ణబిందువునకు నిత్యస్థలములుగాని వైకల్పికస్థలములుగావు ఇట్టిసులభప్రకరణస్థలమేశంకసీయమయ్యే నేని వర్ణనాతీతపాండిత్యవంతులకుఁ బ్రయప్పకవ్యహోబలశండితవాక్యము లింతకంటెను మిగుల శంకింపఁదగి యుండును. మఱియు. బా. సంజ్ఞ. 14. సూత్రమున హ్రస్వముమీఁది యరసున్న నిండుసున్నిధింపఁబడినందున దీర్ఘముమీఁది యరసున్నకు నిండుసున్న కున్న

న్న ప్రాప్తి యేలేదు. అందున నపాప్తపూణక బిందునిషేధ మయుక్తము గాన లోకానుభవ సిద్ధాంతాను వాదకమనఁదగిన 15 వ. సూత్ర మ పూర్వవిధిసూత్రముల (15. 7, అచ్చి. తేంట్లు) నెట్లు బాధింపఁజాలును? కాబట్టియిది యర్థమెఱుంగని యూవనాశ కాండ ప్రశ్నము గాని వేఱొకటిగాదు. (పప్తాంశము)

స॥ పా॥

(స శేషము)

గోదావరిపత్రిక

24—6—1919

(బాలవ్యాకరణ)

గుప్తార్థప్రకాశికా దుర్విమర్శన విదారణి.

(సమరాంగణ పార్థమూర్తీయము)

పూర్వపత్రికానుబంధము.

బాల. సంజ్ఞ. 23 సూ. వ్యాఖ్య.

అటు తద్భవములని చెప్పటచే కఱకంఠుఁడు, ప్రాణగొడ్డముం అనువానికి సామాసికగ్రామ్యత పోయినది. ప్రాణగొడ్డము అనుపదమం దు మతేవిధమయిన గ్రామ్యతయు లేనందున నదిః యగ్రామ్యమనిరి. “కఱకంఠుఁడు” అనుశబ్దమునందున్న నో తద్భవకల్పనచే సామాసికగ్రామ్యత వారించినను, సందనాంధ్రవర్ణమగు తకారముండుటచే నద్దానికి గ్రామ్యత వారింపలేదు...శబ్దరత్నాకర కోశమునందు జీవగఱ్ఱ కఱకంఠుఁడు” అనుశబ్దములయొద్ద ‘అనింద్య’ గ్రామ్యములనుటకు గాని అని వ్రాసియున్నాఁడు.....“కఱకంఠుఁడు” మున్నగువానికితద్భవకల్పన చేగ్రామ్యత వారించినట్లు...గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లభిప్రాయపడి.....

ఇట్లువిమర్శకులేదేదో చాటు భారతము చదువుచుండిరి శ్రుత్యుత్తరము
 కఱకంఠశబ్దము గ్రామ్యమా? లేక, శాస్త్రీయమా? యనువిషయమిటఁ
 జర్చింపఁ బడును “ద్విగుకర్మధారయా” వితిషాత్ర వివరణఁమునఁ
 (అం చిం. హలం.) గఱకంఠశబ్దోమిశ్ర బహువ్రీహిః” అనియు, “తజ్ఞా
 నసూచదేశ్యా” అను సూత్రవ్యాఖ్యను (అం. చిం. సజ్ఞ.) గ్రామ్యంత
 త్రద్విధౌసాధు కఱకంఠముఖాహితాః” అను నధర్వణకారికరీతినిగఱకం
 రాదిశబ్దము లనింద్య గ్రామ్యములనియు నహోబలపండితీయమునఁ జె
 వ్వఁబడియె. కఱ=నలుపైన, కంఠండు=కంఠముగలవాడని యన్యపదార్థ
 ప్రధానంబగు నీబహువ్రీహిపదము నీలకంఠశబ్దపర్యాయ (శివుఁడు) మని
 యధర్వణాదుల తాత్పర్యము. నీలార్థకమా తెలుంగుబాసలోని కఱశబ్ద
 మునకును, గీర్వాణభాషలోని కంఠశబ్దమునకును, నన్యపదార్థ ప్రాధా
 న్యమున సాంస్కృతిక నీలకంఠశబ్దమునకుంబలె బహువ్రీహికలుగుట
 ములభముగాన నియ్యది. గ్రామ్యమయ్యె. ఈయర్థమే (౨౭ సూ. ఉ)
 దీని నహోబలపండితుఁడు మిశ్ర బహువ్రీహియనెఁగాని యదియట్లగుట
 దుఘటమని, ప్రౌఢవ్యాకరణమున స్పష్టపఱుపఁబడియె (చూ. సమా.
 ప) ఇట్లుమిశ్రబహువ్రీహిదుర్ఘటముగాన సాంస్కృతికములైన గరశబ్దకంఠ
 శబ్దములకే బహువ్రీహియని యూహించి గరకంఠశబ్దభవముగఱకంఠం
 డనిప్రౌఢవ్యాకరణకర్తచేత గ్రామ్యత నివారింపఁబడినది. (చూ. సంజ్ఞ
 9. సూ) గరశబ్దము గడ్వాదిభ్యః పరానప్తమి యనువార్తి కన్ధగడ్వాదు
 లలోఁ బరింపఁబడినచోఁ “గరకంఠః” అనుబహువ్రీహి గీర్వాణవ్యాకర
 ణమున సాధ్యమగునని తద్భావము. కఱకంఠశబ్దము గ్రామ్యమైనను
 నింద్యమని యధర్వణాచార్యాదులుచెప్పఁగా, నాంధ్రగీర్వాణపదంబుల
 తో మిశ్రబహువ్రీహియైనందున గ్రామ్యమైనదని తద్భావమును వివరిం
 చిన యహోబలపండితునే గొప్పదోషినిగా నెంచుచుఁ గఱకంఠశబ్దము
 గరకంఠశబ్దభవంబుగాన నియ్యది యశాస్త్రీయమైన మిశ్రబహువ్రీహి

గాదని ప్రాచీనవైయాకరణుల వాక్యమును బ్ర॥ నీతా గామస్వామి శా
స్త్రులవారికి సనామకుతా నీతా రామాచార్యులవారు త్రోసిగాజవిరి
పూర్వోక్తరీతిని గ్రామ్యతాని వారణార్థముగ రశబ్దముగ డ్వాదులవంటిదియని
యెంతోపూర్వులకు పాథ్యము గాని గడ్డుప్రయత్నమున జాడగట్టఁబడిన
గరకంఠశబ్దమునుండి కఱకంఠశబ్దమును బుట్టించిన నీతా గామాచార్యుల
వారి మతమందే యిప్పుడును నీశబ్దము కంఠములో రకారమున్నందున
గ్రామ్యమైనచోనికను దాతాచార్యులవారి ముద్రబుజమునఁ దప్పినను
వీపునఁదప్పదన్న సామెతరీతిని నీతా రామాచార్యులవారి మతమా
దును గ్రామ్యత్వముద్ర గడనశక్యముగా నందఱకుమిగులించారెడగి
యున్నది. కఱకంఠశబ్దము మిశ్రబహువ్రీహియై
నందునఁ బ్రాచీనుల మతమందు గ్రామ్యంబయ్యె.
నీతా రామాచార్యులవారి మతమందన్నచో విమర్శకులు చెప్పినచోన్న
నఁ “గంఠము” లోవొత్తుతకారము మొఱముచుడుటజేసి గ్రామ్యము
య్యె. కావున నెడమచే యితియుమాని పుట్టచేయుచాఁపినన్న న్నది.
ఎంతో బ్రహ్మప్రయత్నముచేసి శాస్త్రీయమైన బహువ్రీహినుండి నం
స్కరింపఁబడినను గఱకంఠశబ్దమును గ్రామ్యత్వము వెన్నంటితగులుట
“కృత్యేపిసోమ పానేతం నంబిత్యంపైవముంచతి” యను పదనరీతిని శా
స్త్రప్రకారమున సోమయాజియైనను నంబిత్యము వెన్నాడినట్లుండినందున
దీనిదైన్యాన్త కవికరింపఁదగియుండెడి సామాన్య గ్రామ్యతయు, ఆనాం
ధవర్ణ రకార హేతుక గ్రామ్యతయు ప్రాచీనుల మిశ్రసమాసపక్షమున
నేయుండెనుట ప్రామాదికవచనము. అట్లేయయ్యెనేని సిరి నల్లభుఁ
డనుమిశ్ర సమాసముకూడభ కారమున గ్రామ్యముగావలసివచ్చును కా
వున గరకంఠభవకఱ కంఠశబ్దముకూడ “భక్షితే పిశువేన రోగశాంతి”
రీతిన్యాసముగాన రకారస్థితిని గ్రామ్యమయ్యెనేని, యధర్వణాదుఁ నంద
ఱను డీకొని దీని శుద్ధినొందింతునని యెంతో విశ్వామిత్ర ప్రయత్నము

సేసిన నీతారామాచార్యులవారి మేలిపూన్నియంతయు బూదింబోసిన
వేలిమి యున్నిం జెందవలసియుండు. అందున, గరకంతభవమా కఱకం
తశబ్దము శాస్త్రీయమనవలయుంగాని గ్రామ్యంబనఁగూడదు. శాస్త్రీయ
మైన సాంస్కృతికకంతశబ్దములోనిత కార మనాంధ్రవర్ణముగాన శబ్దమం
తయు గ్రామ్యంబయ్యెననుట గీర్వాణపాండిత్య మిళితమా తెలుఁగుభా
ష, తెగులుబాగమై గంగలోఁ గలిసెననుట వంటిదియై హాసస్పదమ
య్యెడి. అంచయాన, అంచపదము—లోనైన శబ్దములు సాంస్కృతిక
ములాయాన, పదశబ్దములతో నుండినంత మాత్రమున గ్రామ్యంబుల
య్యెనే? అర్థసంకర్భాదులంచేసి తమ సాంస్కృతికత్వమునెల్లఁ దెల్లమి
నేసి కొనుచున్న యాయాన పదశబ్దము లాంధ్రవర్ణయుక్తము లైనంత
మాత్రమునఁ దద్భవములౌ తెలుంగులనుటకు నోరాడునే? అట్లయైన
చో వనితాది సాంస్కృతికములు తెలుంగులన వలసియుండును. ఇకను,
సాంస్కృతిక యానాదిశబ్దములతో మిళితములౌ నంచయానాదిపదము
లు వైకృతములని నిఘంటువుల నెట్లు వ్రాయఁబడియెనందు రేని యాలిం
పుఁడు. లోకములో, వనములోని యేకదేశము పుష్పించెనేని వనము
పుష్పించెననియు గ్రామములోని యేకదేశమా గృహము దగ్ధమగుచు
న్నచో గ్రామము దగ్ధమగుచున్నది యనియు, గుంటికాలైనచోఁ గుం
టిమనుష్యుఁడనియు, గ్రుడ్డికన్నెనచో గ్రుడ్డిమనుష్యుఁడనియు, నేకదేశ
పర్తిధర్మమును వైశిష్ట్యంబున వ్యవహరించుట గలదు కనుకనే, “ఏకదేశ
శలోఽగ్నితి” అనమన క్రియాసముదాదే పిన్యపదిశ్యతే। యథాపటో
దగ్ధగ్నితి॥ అవయవేహి పటాభ్యో వయవీనమవేతగ్నితి తస్యాప్యసాదా
హః” అను ప్రత్యయస్యలు గితిసూత్రభాష్యస్తకైయటము సంగతమగుచు
న్నది కావున, అంచయాన, అంచపదము, కఱకంతుఁడు లోనగుపదము
ల యవయవములే తద్భవములైనను, నవయవిభూయతములౌ విశిష్టప
దములు పూర్వోక్తలోకిక శాస్త్రీయప్రమాణముల వైకృతములని వ్రా

యంబడియె. విమర్శకులు సీతారామాచార్యకృతకబ్బ రత్నాకరమున నే
 కఱకంఠశబ్దమునొద్ద గ్రామ్యతాచిహ్నమౌ “గ్రా” వర్ణమేలలిఖింపఁబడి
 నదని శంకింతురేని, యయ్యది స్వమతమునకు వ్యతిరిక్తమైనను బ్రాచీను
 లౌ నధర్వణాదుల మతరీతినట్లు నేయఁబడయెనని యొక్కతీరదు. గీర్వా
 ణవ్యాకరణ గ్రంథములయందును సవీనులు స్వమతవ్యతిరిక్తమౌ ప్రాచీ
 నమతమును దమగ్రంథములయం దామోదించినట్లు విలాసమున వ్రాసి
 న వ్రాతలుగలవు. పరిభాషేందు శేఖరమునందు “నానుబంధకృతమనే
 కాల్య” మనుపరిభాష వ్యాఖ్యలో “జాణల్విషయేతు సర్వాదేశత్వం
 వినా అనుబంధత్వస్వైవాభావేన అనుపూర్వ్యాత్సిద్ధ” యనియు, ఏకదే
 శవికృతమనన్యవ” దితిపరిభాష యారంభమున “ననురామాపిత్యాదౌ
 వృద్ధౌ కృతాయాంకార్యకాలపక్షేకధంపదత్వం! ఉభయతః ఆశ్రయ ఆశ్ర
 యణే అంతాదిపద్భావాభావాత్తనియు, బ్రాచీనమతమున వ్రాయఁబడి
 యె. ఇత్యాదులు పెక్కులు గలవు. అట్లే శబ్ద. క. లో నికఱ
 కంఠశబ్దమునొద్ద “గ్రా” వర్ణము ప్రాచీనమతమున వ్రాయఁబడినది.
 ఆధవా, అయ్యది ముద్రాప్రమాదాది హేతుకమని యెంచవలెను. ఈ
 సిఘంటువులో నట్టివి యచ్చటచ్చటఁగలవు మాదు. డే. వి. ప్రతి. ఆ॥
 అమరసైన్యములును దమయంతవర్తింపఁ నేరకునికి నాకు మాదుమొగ
 ము గానొసర్పవలసెగాదె భార. ఉ. గె. ఆ. ఇది మారు శబ్దమున
 కుదాహరణముగాఁదగదు శరము సం. వి. వ. అ.న.బాణము...ఇత్యా
 దులు ప్రమాదములొకానొక చోఁగలవు కానఁ బ్రకృతమునగావర్ణము
 ప్రామాదికము. మఱియు “నకర్మధారయాన్మత్వర్థీయ” ఇతినిపేధ
 మనిత్యముగాన సాంస్కృతికమైన చతుర్దంతి శబ్దమునుండి “చౌదంతి”
 యనువైకృతశబ్దమయ్యెననియు చతుశ్శబ్దభవమౌ చౌశబ్దముగాకతక్కి
 నదంశిశబ్దము సాంస్కృతికపదమే యనియు “ద్విగుకర్మధారయా” వితి
 సూత్రమందలి (హలం) యహోబలపండితీయమున స్పష్టపఱుపఁ బడినది

అట్టి చౌదంతిశబ్దము వైకృతమనిశబ్ద.ర. మనవ్రాయఁబడినది. అట్లేసాం
స్కృతిక కంతశబ్దయుతమా గరకంతభవకఽకంతశబ్ద మహాబల పండి
తాదివ్యాఖ్యాతల మతమున వైకృతంబుగానఁ బౌఢవ్యాకరణకర్త మ
తమునఁ గూడనయ్యది వైకృతమనకతీరదు. కాఁబట్టి గుప్తార్థప్రకాశికా
కాదుల యగ్రామ్యతాపాదము జగజ్జగీయమానంబగుగాత సుధీమణు
లారా! ఈజగంబున నేరైనఁగొంచెము విద్యావరిశ్రమచేసి యెట్టెట్టో
నలుగురుఁ యోగమనుకొనినఁని యొనర్చిరేని కొండలు బహుబలవర్తు
లుబుసుపోకయీసున నిష్కారణ కలహంబునకుఁ కాల్చివ్విషించింప
యత్నింతురు. అల్లువృధాతలపడినందునఁ దమతలపడుఫలం బనుభవిం
పకపోరు. (1) ప్రథమాంశమున శకారము వర్ణాంతరమనియు సలఘుల
కారముగాదనియు నర్థము నేసి యనర్థంబు తెచ్చుకొనిరి. (2) ద్వితీయాం
శమున శార్దశబ్దములోని వర్ణంబులనే యెఱుంగఁగైరి. (3) తృతీయాం
శమున దంత్యతాలవ్యచజలకు శ్లేష మైత్రియొప్పుననిహేయంబైన తమ
పిండితార్థమును బ్రకటించుకొనిరి. (4) చతుర్థాంశమున నొరులను వం
చింతమన్నతమదుక్రకృతిందక్కవేఱెదృతప్రకృతికముతెట్టివోయెఱుం
గఁగైరి. (5) పంచమాంశమునఁ దన్ను, నిన్ను, నన్ను శబ్దములు ద్వితీయాం
తములన్న విభక్తిజ్ఞానములేక కళలని కలహింపఁగడంగిరి. (6) షష్ఠాంశ
మున వైకల్పిక ప్రకరణసందర్భము తెలియంజాలక “తేటి, గోటు” ల
యొద్దనున్నసూపి తమతెలివితేట గోటులు తెల్లము నేసికొనిరి. (7)
సప్తమాంశమున నేమి గ్రహచారమో కాని శబ్దరత్నాకరములోని
“గ్రా” చారముచూచి వైష్ణవా చార్యులగారి మతమునఁ “గఱికఁతుఁ
డు” గ్రామ్యతపాలెయగునని కంతశోషమారంభించిరి. ఇట్లు వీరివిమర్శ
నాంశములొకల శైలిభావంబున సప్తసంఖ్యకుఁ దగియున్నవి. విమర్శకు
లకు గ్రంథకర్తనుమించిన పండిత్యమండవలె. ప్రకృతమున వీరుచాటు
ననుండి మ్రగ్గులువెట్టఁ జాలుదురుగాని గుప్తార్థప్రకాశిక యర్థము నేసి

కొనకర్తులుగారు. ఈవిమర్శనమాధాన గ్రంథముగూడ సర్థము సేసికొన
తేను. గంభీరశైలిగల యహోబంపండితీయాదులంగూర్చి వేఱచెప్పనేల?
ఈనావాక్యము సత్యమకానన్న సమయమురాకపోదు మఱియుఁ గొంద
లు తాతాచార్య శిఖామణు లమర్చి సిద్ధము సేసిన యధునాతన ప్రణీత
గ్రంథముల దించుక వ్రేలువ్రేలాడ వేసి సంస్కరించినట్లు మూద్రవేయుద
మని కడ గుడుంగాని, అట్టిరు స్వకీయముఃఖితీయ సరస్వతీ స్థాలత్య ని
ద్రామూద్రాభి రామత్వము మఱచుచుండి, సదాశివంకరబుధ ప్రార్థనాద
త్త స్వాభిప్రాయపత్రమందుఁ దమకలహాశన వ్రతమును, ప్రామాణిక
మాణిక్యత్వమును, తమయాధీభూతిని, దమయాశాంతతను, సందర్భశు
ద్ధిలేక ప్రశంసించుకొనుచు నాత్మస్తుతిపరేత్యాది బిరుదంబులకుం బిఱుదీ
యరని తెలంచుచున్నాఁడను.

ఇది సప్తమాంశము.

ఇప్పటికి సర్వము సమాప్తము.

స॥ పా॥

వజ్రాయుధము—ఏప్రిల్ 1925—4నంచిక

దృష్టిసరిగాని వ్రాతసంతుష్టియగునె?

శ్రీకగోళంబునందుఁ గవికి మూఢత్వదోషంబు సంక్రమించి పోవుచున్నదిగాన నిప్పుడు భూగోళంబునందును గవింమన్యులకు మూఢత్వదోషము పోవుటకైయొక్కింది యుపన్యాసము వ్రాయఁబడుచున్నది. నసామివచనే గి-ర-గి సామిపర్యాయే ఉపపదేక్తాంతాన్నకన్ సామిక్యతమ్—అర్థక్యతమ్ అనత్యంతగతేరిహ ప్రకృత్యై వాభిదానాత్పుర్యేణ కన్నప్రాప్తః ఇదమేవ నిషేధసూత్ర మత్యస్వార్థిక మపికనం జ్ఞాపయతి” ఈసూత్రముచేత ననత్యంతగతియందలికన్ ప్రత్యయమునకు నిషేధము చెప్పటకు వలనుపడదు. సామిక్యతం ఇత్యాదులకంటె నసమాసమందు సామిపదముచేతనే యనత్యంతగతి తెలియఁబడుచున్నది. సమాసము క్తాంతముగా నందున కన్ ప్రత్యయముగాదు, “కృద్గ్రహణే గతికారక పూర్వస్వాపి గ్రహణమ్” అను పరిభాషచేత సామిపదముక్తాంతము అనుటకు వలనుపడదు. సామిశబ్దముగయుఁ గారకమును గానేరదు. కనుకనే యీసూత్రముచేత స్వార్థికమైనకన్ ప్రత్యయము నిషేధింపఁబడుచున్నది. ఈనిషేధసూత్రమే స్వార్థికమైనకన్ ప్రత్యయము కలదని జ్ఞాపకమగుచున్నది. భాష్యమైనసామివచనేసామివచనైవతిషేధానర్థక్యం ప్రకృత్యభిహితత్వాత్ | సామివచనేప్రితిషేధోనర్థకః | కింకారణమ్ | ప్రకృత్యభిహితత్వాత్ ప్రకృత్యాభిహితః సోర్థ ఇతికృత్వాకన్నభవిష్యతి || అర్థము? సామిపదముచేఁ గానిదానిపర్యాయపదము చేఁగాని నిషేధముకూడదు. ఆయర్థము ప్రకృతిచేతనే సామిఅర్థము చెప్పఁబడినందున కన్ ప్రత్యయమురానేరదు.

కైయటః (ప్రదీపక) నసామివచన ఇతి ప్రతిషేధేన స్వార్థికకన్న స్తీతిజ్ఞాప్యతే || నవాసామిక్యతాదిభ్యో సత్యస్తగతౌ క్తాదిత్యస్యన త్యస్తగతే ద్యోతనాత్ || సమాసేభ్యస్తు క్తాంతత్వాభావాచ్చ కృద్గ్రహణే

గతికారక పూర్వస్యాపి గ్రహణ మితి వచనాత్ సామిశబ్దస్య గతికార
కత్వా భావాత్ । తస్మాత్ స్థానికస్యైవాసాకనోనిషేధః స్వార్థికం కనం
జ్ఞాపయతి॥' నసామివచనే, యనునిషేధముచేత స్వార్థికం బగుకన్ ప్ర
త్యయము గలదని జ్ఞాపితమగుచున్నది. సామిశ్చ తాదిశబ్దములకంటె న
సమాసమందున ననత్యంత గతియందు క్కప్రత్యయమునకు ప్రాప్తి లేదు. ఆ
సమాసమందు సామివచనముచేతనే అన్యతన్తగతి తెలియఁబడుచున్న
ది. కాననసమాసమందుక్కప్రత్యయమునకుప్రాప్తి లేదు సామిశబ్దముగతి
కారకములలో, నేదియుఁ గానందున, కృద్గ్రహణేగతికారకపూర్వస్యాపి
గ్రహణమ్, అనుపరిభాషచేత సమాసమందు ప్రాప్తి లేదు. (కాన్తము
కానందున). అందునస్వార్థికమైనక్కప్రత్యయమునకే నిషేధమనియువ
స్వార్థికమైనక్కప్రత్యయము గలదనియు జ్ఞాపిత మగుచున్నది. (కైయట
చనార్థము) కైయటో పాథ్యాయులవారు వివరించినట్లు స్వార్థికమైనక్క
ప్రత్యయము కలదు గనుకనే కం కావున . నియతాత్ముజగత్సావనుధర
స్వరూపుబ్రాహ్మణుఁబడయంగా నలయు వాఁడు సంతతి గావించు విచి
తవీర్యకక్షేత్రములక॥—భార-ఆది-ర ఆశ్వా ౧౦గి పద్యము.

ఇచ్చట స్వార్థమందుఁ గ్కప్రత్యయముగాన విచిత్రవీర్యశబ్దమున
కెంతయర్థమో విచిత్రవీర్యకశబ్దంబునకును సంతే యర్థము స్వార్థమందు
గ్కప్రత్యయము లేనియెడ విచిత్రవీర్యకశబ్దము యుక్తము గానేరదు.
సీ॥ విశ్వకర్మునికూఁతు విశదలావణ్యాసముజ్వలఁ జేకొని మూరిఁబోయి-
హరి వంశ—ఉ-ర ఆశ్వా—అనులక్ష్యంబును జూపి, విశ్వకర్ముఁడు అను
రూపంబుగలదని తద్ద్రంధకర్త గారు నుడివిరి. అదిమూలసూత్రవిరుద్ధంబ
గుటచే నంగీకరింపఁబడదు. కాని విశ్వకర్ముకూఁతు, అని నవరించిన
చో గణభంగంబు గలుగక, స్వార్థికక్కప్రత్యయంబుచే విచిత్రవీర్యతశ
బ్దంబు వోలె నలక్షణంబుగనే యుండునని యెఱుంగునది. స॥పా॥

వ్యాకరణ విశేషాంశములు

మహారాజశ్రీ శశిలేఖాపతి కాధిపతిగారి సమ్ముఖింబునకు

1 పత్రికాదిశబ్దద్వైతాద్వైతవిచారణ 5-1-1900

అయ్యా?

ఇంతకుఁ గొంత కాలమునకుమున్ను “పత్రికా” శబ్దము దా
మ్నా శసయు యుజస్తుతుదసిసిచమిహపతదశసహః కరణే యనుపాణి
నీయ నూత్రంబునను “సర్వధాతుభ్యఃప్రీ” యనిన యుగాది సూ
త్రంబునను ధాతుప్రత్యయ తకారమేళన వశంబున తానుద్విత కార
కంబనియు దానిందెలియ నేరక కొండఱు ప్రాచీనులు తనద్వైత సిద్ధికి
బంగంబు గలిగించుచున్నారనియు, ఏకతకారంబుతోఁ దనకు సిద్ధించిన
పరుష భావంబు జాలక ద్విగుణీకృత పరుషశ్వాబునకై పోరాడెనట.
దీనింజూచి “పడిపోవునది. యనియర్థమిచ్చునట్టి “పత్రి”యు” వగటింఱు
పదార్థము ప్రతిమయే, లేచితనద్వైతసిద్ధాంతమునకై డీకొనుచుండగాఁ
పున్నామనర కంబువలనఁ గాపాడునన్న పుణ్యార్థమిచ్చునట్టి పుత్రి
శబ్దము మొదలైనవి గూడఁ దమతక్కువయేమియనికాఁబోలు తకారం
బుల దొంతరకై యెంతో కంతశోషమారంభించెనటఁ ఈవృత్తాంతము
చిరం॥ మాసోదరుండగు కల్లూరి రామమూర్తివలనను మాప్రియ
శిష్యుండగు సుంకరిరంగయ్యవలనను, ప్రస్తావనావశంబున నాకర్ణింఱితిమి
జ్జటిశబ్దంబులు ఏకతకారంబులనియే శాస్త్రునమ్మతి సహితంబుగాఁ మా
యభిప్రాయము ప్రకటించుము గాని ద్వైతవాదులు (రెండుతకారములు
తలదియని వాందించువారు) ఈవక్ష్యమాణసద్పశ్చలంబులలో నెట్లు
గ్రంథసమన్వయంబు గావించుకొని తమసిద్ధాంతమును స్థిరపఱచు కొం
దురో వినఁగోరెదము

మాఘకావ్యచతుర్థసర్గము షష్ఠశ్లోకము.

.శ్లో ఛాయానిజస్త్రిచటులాలసానాం మదేనకించిచ్చటులాల
సానాం కుర్వాణముత్సింజలజాతపత్రైః విహంగమానాం జలజాతపత్రైః
ఈశ్లోకమున 3వ పాదములో “ఉత్సింజలజాతపత్రైః” అన్నచో, ఉత్సిం
జలజాత=మిక్కిలి యెఱ్ఱనివియైన, పత్రైః=దళములుగలవి, యనియర్థ
ము. 4వ పాదములో “జలజాతపత్రైః” అన్నచో, జలజ=పద్మములనెడు
ఆతపత్రైః=గొడుగులచే ననియర్థము. ఈశ్లోకములో యమకాలంకార
ము మల్లినాథసూరిచే వ్యాఖ్యానంబునలిఖింపబడెను. మూడవ పాద
ములో ద్వైతవాదుల మతానుసారంబున, జాత + పత్రైః” అని, దళార్థ
కంబగు పత్తిశబ్దములో, తకారద్వయముకలదు. నాల్గవ పాదములో,
“జలజః + ఆతప + త్ర” అనుచో, ఆతపా + త్రా మతే=ఆతపశ్రిం
(ఎండవలన రక్షించునది) అనివ్యుత్పన్నమైన యీశబ్దములో “త్ర”
అనునది, త్రైజ్ పాఠనే అనుధాతుప్రవలన నైనదిగాన, ఆతపశ్రిశబ్దంబు
న నంతర్భూతంబగు “పత్ర” అనుదానిలో, ఏకతకారంబుగలదు. ఇట్లు
మూడవ పాదములో “పత్తి” శబ్దము రెండుతనర్థంబులతో నీప్రకా
రముగానుండును చతుర్థపాదాంతమున “పత్ర” అనుశబ్ద స్వరూపము, ఈ
ప్రకారము, ఏకతకారముతో వర్తిల్లును. యమకాలంకార లక్షణము
న్నమో “శ్లో॥ ఆవర్త్యతేర్థభేదేన సస్వరావ్యూజసావళిః యదాతదా
స్యాద్యమకం బహుధాద్యంతమధ్యగమ్” అని యొకగ్రంథమందును,
శ్లో॥ యమకంపా నరుక్త్యేతు స్వరవ్యంజనయగ్మయోః అని యింకొక
యలంకార గ్రంథమందును వ్రాయబడెను మొదటవచ్చిన యచ్చులు
ను, హల్లులును అర్థభేదముతోఁ గిరిగి వచ్చుటయే యమకంబనియు,
ఆచ్చును, హల్లులను మొదట నుచ్చరించిన వర్ణములనే, యింకొక
మూఱుచ్చరించుట యమకాలంకారమనియు, రెండు శ్లోకంబులకుం గ్ర
మంబుగా ఫలితార్థము. ఇట్టి లక్షణంబునంబట్టి ద్వైతవాదులమతంబున,

మూడవపాదంబున “పత్త” శబ్దంబులో రెండుతకారంబులు సంభవించి
 నాల్గవ పాదంబున “పత్త” అనుదానిలో రెండుతవర్ణంబులును పునరుక్తి
 గా సంభవిల్లినందున యమకాలంకారంబు తమకెట్టులుసిద్ధించె? మఱి
 యు నిచ్చట వ్రాయవలసిన విశేషముండేనేని, శంకించుకొని శ్లో॥ “నా
 మూలలిఖ్యతేకించి, న్నాన పేక్షితముచ్యతే” అనిన స్వకృతనియమము
 ననుసరించి ప్రమాణము కనుగొని వ్యాఖ్యానమునేయక మల్లినాథ
 సూరి వర్ణించేల యరకుండే? “నాన పేక్షితముచ్యతే” అన్నట్లు స్వల్ప
 విషయమని వ్రాయలేదందురేని, పత్రికలలో ముష్టియుద్ధంబుల పర్యంత
 ము పురికొల్పిన యీద్యైతాభిమానము (రెండుతకారముల సంబంధ
 మైన యభిమానము) స్వల్పమెట్టు లయ్యె. ఒకపక్షంబున నిట్టి భవి
 ష్యక్ ముష్టి యుద్ధంబులు, పుష్టియుద్ధంబులు గావనియే యాసూరిగా
 రూరకుండిరేమో! పెద్దలాలోచింతురుగ క!! యనిదిక్పదర్శనమునేసి
 యిప్పటికింతటితో విరమించుచున్నారము.

—

క॥ వేంటరామశాస్త్రి

మహారాజశ్రీ శశిలేఖాపత్రికాధిపతిగారి సమ్ముఖికంబునకు—

(2) సుమనోల్లాసశబ్దసంజీవని 23-1-1900

అయ్యా?

సుమనోల్లాసశబ్దంబు, అసాధువనియు, సుమన ఉల్లాసమ
 నియే యుండవలయుననియు, ఆస్థానపండితులగుచెల్లూరి వెంకట
 సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు మొదలగు వారిని, తాదృశ శబ్ద పక్షా
 వలంబన రూపదోషంబున నుల్లూరన పూర్వకంగాఁదపింపఁ
 జేయుచు 1899 సం॥ డిశంబరు 24తేదీని చెన్నపట్టణంబున నుదయిం
 చిన సూర్యలోకము నాడుకనుంగవకుఁ దన తేజంబుమీఱు మిఱుమిట్లు

గొలుపుచున్నది. అంతటి గొప్పయాస్థానపండితులకే గెడలకందక పాండిత్యసరసులచే నగాధంబగు చెన్నపట్టణంబుతోఁ జిన్నపట్టణంబుగు రాజనరేంద్రపురంబెట్టలు పోరాడఁజాలెడుగాని యయినను, మహారాజశ్రీనిడమర్తిజలదుర్గాప్రసాదరాయమంత్రిపురుషోత్తమాధిక్రియమాణ హుణవిద్యాపాఠశాల గీర్వాణభాషాధ్యాపకత్వంబు వహించిన బ్రహ్మనయినందున సుమనోల్లాస శబ్దంబునకుఁ బ్రాణంబువోసి సుమనస్కోల్లాసంబునర్పగాఁ నుద్యమించుచున్న నాయాయుపన్యాసంబును నిగ్గుదేలుటకై భవదీయ నిష్కలంక శశి లేఖాముఖంబున వన్నె బెట్టగాఁ గోరుచున్నాడను.

సుమనసాముల్లాస ఇతివృత్తౌ ఉల్లాస శబ్దపూర్వపర్తి సుమనశ్శబ్దసకారస్య రుత్వేయత్వే పాక్షికేలోపేసుమన ఉల్లాసఏవేతిస్యాన్నతు సుమనోల్లాస యితి యధోక్తవాదినాం వివాదః యత్తు సుమనోల్లాస శబ్ద సాధూకరణార్థం చెట్లూరి వెంకటసుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిభిర్భావార్థకఘృథేక విధానమితి శాస్త్రబలంత మనధాతోః కప్రత్యయే మనశబ్దోనిష్పన్న ఇత్యేకః షట్శబ్ద మనధాతోరు షరిక్విప్ ప్రత్యయే మన ఇతిప్రాప్తౌలర్పఽధిభ్యోచ్ ఇత్యచ్ ప్రత్యయే మనశబ్దోనిష్పన్న ఇత్యస్య షట్శబ్దా వుక్తౌవి త్యుపోద్ధత్యదండే గుంట సూర్యనారాయణ శబ్దశాసితారః ఘృథేకవిధానమితివాత్ర ప్రవర్తతేతస్యఘృథాస్తాపి వాదత్వాత్ । మనధాతోర్ఘృథప్రవృత్తేః గర్వోభిమానోహంకారో మానిశ్చిత్తసమ్మూన్నతిః ఇత్యాదికోశదర్శనాత్ ప్రస్తః విఘ్నః ఇత్యాది స్థలేఘయ్రఘృథోనవిధీయతే తత్త్రైవతస్య ప్రవృత్తేశ్చేతి ప్రథమః ష్ ఖండనంచ షట్కాంతరేపి మనశబ్దఏవన నిష్పద్యతే మనధాతోరు షరిక్విప్ ప్రత్యయేక్విః కిత్వాదను నాసికలో పేతుగాగమేమత్ ఇత్యేవస్యాత్ సతుమన ఇతితస్మాన్మత్స్యర్థేయే ప్రత్యయేమత ఇత్యేవస్యాత్ మనశబ్దస

స్వరూపమేవన ఘటే తేతిద్వితీయ పక్షఖండనంచోఽన్యాసిరే తదపిచింత్య
ప్రాయమేవ॥

తథాపి ఘృతార్థేకవిధానమిత్యత్ర ఘృతార్థఃకః ఒహవోఘృతార్థా
స్సంతి పదరుజేతిస్మస్థిరే ఇత్యాదీషు కర్తరిఘృతో భావేఇతి సూత్రేణ
భావార్థేఘృతో హలశ్చేతి సూత్రేణహలం తసామాన్యత యావిహిత
స్యఘృతఃకరణాధికరణ యోగిత్యధికారేణ కరణాది కరణార్థ యోరయం
ఘృతో కిమేతేనర్వేపి స్వీకీయంతే ఉతఅన్యతమ ఇతిచేత్ అత్రవార్తికే
అధికరణార్థక క ప్ర త యాం త ప్ర స్థ వి ఘ్నో దా హ రణ
ప్రదర్శనపర భాష్యప్రామాణ్యాత్. హలశ్చేతి సూత్రీయఘృతార్థాకర
ణాధికరణే ఏవగృహ్యతే। ఉక్తంచైత ద్వాదికస్థ శబ్దేందుశేఖరే “ప్రస్థవి
ఘ్నయోరధికరణేకః। ప్రతిష్ఠంజేఽస్మిన్ ధాన్యాసీతి ప్రస్థః విఘ్నంతిత
స్మిన్ మనాంసీతి విఘ్నఇతి భాష్యోక్తేరితి॥ నచభాష్యోదాహరణవ
శాత్ అధికరణార్థే ఏవకః సకరణార్థే ఇతివాచ్యం॥ హలశ్చేతి సూత్రీ
యఘృతార్థయోగార్థయోగార్థే “సన్నియోగశిష్టానాం సహవాప్రవృ
త్తిః సహవానివృత్తిః” రితి పరిభాషయాఽన్యతరస్య కరణార్థస్య నివృ
త్త్య సంభవాత్. కరణాధి కరణార్థక కప్రత్యయస్యా ప్రాప్తేరేవ “విఘా
త” ఇతిభావార్థక ఘృతాంతసిద్ధిః। భవద్రీత్యా “యత్రఘృత సవిధీయతే
తత్రైవతస్య ప్రవృత్తిః” రితినియమేతు విఘాత ఇత్యత్రఘృత ప్రవృత్త్యా
విఘ్నఇతి కాంతరూపం నసిద్ధ్యేత్ ఇతి మూలచ్ఛేద ఏవస్యాత్. అర్థే
దాంగీకారేతు బాధ్యబాధక భావాభావేన రూపద్వయంసిన్యతి. తథా
చ యథాధికరణార్థేన్య పస్యష్టాద్ధంతేః విఘ్నఇతికః। భావార్థే వి
ఘాతఇతి ఘృతా భిన్నార్థవిషయత్వాత్పర స్పరాభావేనలోకే ద్యశ్యే
తే। తథా “ఆత్మామనసా సంయుజ్యతే మన ఇంద్రియేణ ఇంద్రియమగ్ధే
నేతి న్యాయాత్ మనసోఽంత రింద్రియతయా పదార్థనివేదనోఽకరణ
త్వేన సుఖాద్యపల్లభి సాధనత్వేనచ “మన్యతేనే నేతిమన” ఇతి లింగా

భట్టి యట్టికాయాందర్శనేనచ కణార్థే “మన” ఇతి కప్రత్యయాంతస్య।
భావార్థే “మానశ్చిత్త సమున్నతిరితి ఘృణంతస్య చప్రయోగే బాధో
నాస్యేవ। విఘ్నవిఘాతశబ్దవత్ భిన్నార్థవిషయత్వాత్॥ తస్మాత్ మాన
శ్చిత్త సమున్నతిరితి” కోశేఘృణంత మానశబ్దదర్శనేన “మన ఇతిక ప్ర
త్యయాంతస్య బాధఇతి యోహేతుః సహేత్వాభాస ఏవ. ససద్ధేతురి
తి ప్రథమపక్షఖండ నానుపపత్తిః॥

2 మన్యతేర్మనుతేర్వా ఉపరికిత్వాదను నాసికలో పేతుకిఅర్మ
అద్యచిమత ఇత్యేవస్యాదితి ద్వితీయపక్ష ఖండనమన్య సంగతమేవ।
నలోపవిధాయకసూత్రాభావాత్। నహినిదితామితిలోపః। తస్యోపధాన
కారవిషయత్వాత్॥ నచామదాత్తోపదేనేతి తస్యఋబాదికిత్ జిద్విష
యత్వాత్। నచభాతోః క్విపిక్యదంతత్వాత్ ప్రాతిపదికత్వేనాహాత్
జ్యాదిలోపే “నలోపః ప్రాతిపదికే”తి లోపేతుగితివాచ్యం। తుకికర్త
వ్యేనలోపస్సుచ స్వరేతిసలోపస్యాసిద్ధత్వాత్। అన్యథావృతహ భ్యా
మిత్యాదావఫితుగాదత్తిః। అతఏవకృత్తితు గ్రహణాచరితార్థం। వృత్తహ
భ్యామిత్యాదా ఉదత్వనిమిత్తకత్వేపి నలోపస్య బహిరంగత్వాభావాత్।
భ్యామః పదసంజ్ఞానిమిత్త త్వేపి నలోపస్య తన్నిమిత్తకత్వాభావాదిత్యా
ది సరిభాషేందు శేఖరగ్రంథశ్చాంతరంగ సరిభాషాస్థ స్సంగచ్ఛతే। త
స్మాన్మోఽిత్యే నస్యాదితిరూప ప్రదర్శనమన్య నిదర్శనమేవ।

3 యంత్యేనం విప్రీనదామహేమన్యతేర్మనుతేర్వాకప్రత్యయోన
భవత్యేనః। ఘృణంత ఇతి వార్తికే “స్థాస్థా యాహవివ్యధియు ధ్వర్థ”మితి భా
ష్యేపరిగణితత్వాత్। నిరూపితం చాన్తవార్తికే ఇద్దేందుశేఖరేతథాచ
పూర్వోక్తపరిగణితథాతు స్వభావాత్ మనధాతోర్ఘృణార్థే కవిధాన
మేవన సంభవతీతి ప్రథమపక్షఖండనం॥ యత్తు మనధాతోఃక్విపి అర్మ
అద్యచి మనఇతి రూపమితి ద్వితీయః పక్షస్యోన్యపతాపవన। క్వోరతః
“అనునాసికస్య క్విఋలోరితిసూత్రేణ ఉపధాద్ధ్యే అచి “మాన” ఇతి

రూపసిద్ధేః। అతవవ “సశ్చవ్యవ్రాజా” నితిశామ్యతేః క్విపిదీర్ఘే మోనో
 ధాతోరితినకారే “అప్రశా” నితిచ। నామధాతుక్రక్రియాయామాచార
 క్విపిదీర్ఘేరాజేవాచరతి రాజానతీతి దీక్షితోదాహరణంచ సంగచ్ఛేతే
 కించభాతోః క్విబంతసుబంతత్వానంతరం అర్చితద్యాకృతి గణపాతోవ్య
 గతికగతికః అతవవ వ్యాకరణశాస్త్రమభినివిశమానో మురారిః కవిరా
 జః శ్లో॥ కుర్వ్యశ్శస్త్రకథామమీయది మనోర్వంశేమనుష్యాంకురాః స్వా
 చ్చేత్ బ్రహ్మగణోయమాకృతి గణస్తత్రేష్యతే చేద్భవా” ఇతి ఆకృతి
 గణెష్టి నిందనద్వారాః శరశు రామకర్తృకోపమే యభూతశతానందనింద
 నం సాధయతీతి ద్వితీయపక్షఖండనం।

4 నసుబ్రహ్మన్, “సుమనోల్లాసశబ్దసంజీవనీ”తి నామమధురాం
 భవదీయోపన్యాసశీర్షి కాం దృష్ట్వాచిరాస్మనోరథా రోహణం కుర్మహే
 ఇత్యుత్సాహసమ్ముఖినా నామస్తాకం పూర్వస్మాదపిఫలవిఘాతో దృఢ
 తరమభూదహోకథం భవానుపన్యాసేన “సుమనోల్లాసం” సంజీవయతీతి
 చేత్ సావహితం శృణుత। యథాసుత మాత్మన ఇచ్ఛతీత్యర్థే, శుష్క
 మాత్మన ఇచ్ఛతీత్యర్థేచ కర్మవాచకసుత శుష్కశబ్దాభ్యాంక్యచి సుతీ
 యతేః శుష్కియతేశ్చకర్తరిక్విప్। తథాసుమనా ఇవాచరతీత్యర్థే కర్తృ
 వాచకసుమనశబ్దాత్ “కర్తుః క్యజ్ సలోపశ్చే”తి “ఓజసోఽసోనిత్య
 మిత రేషాం విభాషయే”తి చాభ్యాంక్యజిపాక్షికేచ సలోపేక్యతేనిష్ప్
 న్నాత్ సుమనాయతేః కర్తరిక్విప్ క్యజంతస్థలే అల్లోపయలోపానంతరం
 “సుతీః, శుష్కిరి”తి నయథా ఈకారాంతౌ ఏవంసుమనాయతేః క్విపి అ
 తోలోపే “వేరప్మక్త లోపాద్వలిలోఃః పూర్వవిప్రతిషేధేనే”తి యలోపే
 విజంతక్విబంతాన్యతరవిశ్వపాశబ్దవత్ ఆకారాంతస్సుమనాశబ్దోభవతి।
 క్యజినకారస్యలుప్తత్వాత్। నహియలోపేకర్తవ్యే అల్లోపస్యస్థానివత్స్వ
 మితివాచ్యం। యలోపేస్థానివత్స్వనిషేధాత్। ఏనంచసుమనాముల్లాసః
 సుమనోల్లాసఇతి షష్ఠీతత్పురుషేయావం నిర్బాధం। పండితాయమానా

నాంసంతోషజనకఇత్యర్థః। నను ఈదృశప్రయోగోదాహరణస్య కౌము
 ద్యామప్రదర్శిత్యాదప్రమాణమేవాస్తు। అస్మాకంతుక్యజంతప్రకృతిక క్వి
 బంతంసుతీ, శుష్కిత్యాదేః ప్రయుక్తత్వాత్ విశ్వసనీయమితిచేన్న ।
 నకలప్రక్రియాసామ్యేన క్యజంతోదాహరణస్యైవ క్యజంతస్యాప్యపలక్ష
 ణత్వేన నిరపేక్షత్వాత్ । సర్వప్రయోగాకరత్వేన కౌముద్యాశ్చరణీ కర
 ణాసంభవాచ్చ। యతో “ప్రాస్వనద్యాపోనుడితి” సూత్రభాష్యరీత్యా
 హలంతేభ్య ఆచారక్విపోఽనభిధానే పినిష్ప్రిమాణా రాజానతి, ఇదామతీ
 త్యాదయః ప్రయోగాః ప్రదర్శితానామ ధాతు ప్రక్రియాయాం ।
 అథోచ్యతే భవదీయక్య జంతసాధితశ్శబ్దః ప్రబంధ ప్రసిద్ధోనేతి త్వరి
 యుష్మాకంక్య జంతేపిసమానమేతత్ యదికవేరీదృశగూఢ సౌశబ్దవివ
 ఘ్నాయాముత్సాహజంజన్యతేకోనిరాకరం నిరాకుర్యాత్ యథాపురి
 మవస్కం దేతి క్రియాసముచ్చయేలోఽర్థ భ్రమదాయినోలిఽర్థక గూఢ
 ప్రయోగా నుదాహరణమాఘః గమికర్మీ కృతనైకసీవృతేతి కావ్యకల్ప
 నాయాం శాబ్దబోధక్రమమను ససార శ్రీహర్షః ననుక్యజ్ ప్రత్యయే
 బాధమియానభినివేశః కుతస్తవేతిచేత్ చరమావయవౌవినా సరూ
 పయోః క్యజ్ క్య చోరుభయోర్మధ్యే కాదివర్ణపరిపాటి మనుస్మత్వ
 ప్రథమోపస్థిత జకారమూర్ధాభిషిక్తక్యజ్ ప్రత్యయేప్రథమాతిక్రమణం
 కృత్వాజ వర్ణాపేక్షయా అంతేవాసీయశ్చకారః తాదృశాంత్యవర్ణఘటి
 తక్యచప్రత్యయే భవతామపికోయం మహామోహః అథోచ్యతే అ
 స్మాకంక్యచ ప్రత్యయచ వర్ణోన తిరస్కర్తవ్యః యఏవప్రకృతिसంబంధ
 దశాయాం “చిత” ఇతిశాస్త్రవిధినాపరార్థం వినియుజ్యమానః ప్రత్యయః
 మేవోదాత్తమహిమానంకరోతీతి ఏవంతర్హి ఆస్మాకీనః క్యజ్ ప్రత్యయః
 స్వయమేవప్రకృతేర పేక్షంపినా పరబ్రహ్మచత్ పూర్వంపరమపి ప్రత్య
 యస్వరేణ సతిశిష్టస్వరేణచజిదుపదేశ శబ్దానశాత్ పర మప్యనుదాత్తిక్య
 త్యసీ యోదాత్తవిభవేన నిత్యోన్నత్యం కదాపి జహతిత్యహోమ

హత్తారతమ్యముభయోరిత్యల మప్రస్తుత ప్రశంసయా యద్వా కావ్య
 ప్రసిద్ధిః క్షతి మనంబైవనసుమనోల్లాస శబ్దేనాంతత్వేన సుమనః పదం
 చింత్తః సుమనసాం=విదుషాం "అల్లా=అంబా" ఆస్తే=నివసతి యత్ర
 గ్రంథేనసుమనోల్లాస ఇతిగ్రంథసంజ్ఞా పరత్వేన రామశబ్దాత్ అధికర
 ణాధేహః శ్చతిఘోష కరణాధి కరణయోరితి బాధకమపిల్యుటం నివర్త్య
 బహుళకాదధి కరణార్ధే హలశ్చేతిఘోషో విదుషాంజ రోరిత్యుత్వేనాజే
 పూర్వరూపే మనోభిరామ శబ్దాత్ సుమనశ్శబ్దాల్లాశయోః సంధిః
 అంబార్థ వాచక శ్చ అల్లా శబ్దః అజంత ప్రీతింగ ప్రకరణే
 అంబార్థ సద్యోర్హస్వ ఇతిసూత్రోదాహరణ నిరూపణా వసరే దీక్షి
 తైరేవకాః సుద్యాంస్య రూప్యతేతి ద్రష్టవ్యం విద్వజ్జననీని వాసస్థానమి
 త్యర్థః విద్వజ్జననీన సరస్వతీతి రూపత్ ననుసులభతయాసరస్వతీనివాస
 ఇత్యేన గామధేయకర్తవ్యే విద్వజ్జననీనివాస ఇత్యర్థక సుమనోల్లాస
 శబ్దః కుతోగ్రంథ పరతయా నిర్దిష్టఇతిచేత్ విద్వన్నాతురస్మిన్ గ్రంథే
 న్యుపిత్తత్వేన సర్వైః పండితైరాదర్శనోయం గ్రంథఇతిధ్వననార్థం
 వాచ్యార్థ ప్రధానాత్ధ్వన్యర్థ ప్రధానశబ్దపవోత్తమ ఇత్యాలంకారిక
 సమయత్వాదనాయాసేన సర్వంరమణీయమిత్యా నందితవ్యం ఏనంచ
 సమర్థితేన సుమనోల్లాస గ్రంథనామ్నాసాకం శ్రీకుమారాభ్యుదయ
 వ్యాఖ్యాతామ॥ శ్రీ॥ వేంకట సుబ్బయ్యార్యోనిరాక్షే పమీచంద్రా
 ర్కం విద్వల్లో కముపతిష్ఠతాం యద్యస్మిన్యః విషయే కశ్చిత్ప్రతివాది
 పున్స్పరిషతి నోప్యస్మభ్యంతిష్ఠ తామిత్యుపసంహారామః ఇమావత్ర
 పక్షద్వయేపి సంగ్రహశ్లోకా శ్లో॥ కర్తుః క్షజ్జితిసూత్రతోద్య సుమనశ్శ
 బ్దాత్ క్షజమమ్మహే తస్మాత్కర్తరికుర్మ హేక్ష్యమతోలోపోయలోపః
 క్రమాత్ యుక్త త్వాత్ క్షజిపూర్వసస్య సుమనోల్లా
 పోసరీన్యత్యతే సమ్యక్స్పష్ట విభక్తిషో విజయతేసా విశ్వపాశబ్దాత్॥
 శ్లో॥ యద్వాయత్రసంస్వతి సుమనసామల్లాస ఇత్యాహితో

విద్యాన్యాసింధికసంజ్ఞామాఽ ఖికరణేఘజ్ పత్యయన్య స్యతాఽఆసేదూ
ర్వమితి ప్రసాధితమివరూపం ద్విధాహేయధాః సాంతత్వంససమేతు
సాంతసుచున శృద్ధేఽస్తి చేదాగ్రహః॥

రాజన రేంద్ర పురాంతర్యామి కోటిలింగక్షేత్రనివాసి

ది 5—1—1900
రాజన రేంద్రవరం }

కల్లూరి వెంకటరామశాస్త్రి

‘సుమనోల్లాసశబ్ద మసాధువే’యనుట యసాధువే.

9 — 3 — 1900

1900 ఫిబ్రవరి 25 తేదీన ముద్రితమైన సూర్యలోకములో స
న్సార్గబోధి నీవ్యాసమా, ఈనాటిలో సుమనశ్శబ్దోల్లాస శబ్దంబుల సంధి
సూత్రములనుగూర్చి కొన్ని ప్రతికలు పాడినపాటయే పాడుచున్నవి. ఇం
డవింతయేదియులేదు గాన విస్తరించి వ్రాయవలసిన యవసరంబుకనుప
డదు. మఱియు వెంకటగిరి సంస్థానపండితులగు సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిల
వారిచే సుమనోల్లాస శబ్దసాధుత్వ విషయమై యపన్యసింపబడిన ర్స్
దు పత్రికలలో, క్రిష్ణాక్షరయూగంబగు మనధాతువుపై ఆర్పితం
ప్రత్యయము చేయగా ‘మన అగునన్న రెండవ పక్షంబు నీనన్సార్గబో
ధిని లిఖించిచూపి అర్పాదిగణము ఆకృతిగణ మయ్యును వానియందు
ఈధాతువును జేర్చుటకు ప్రమాణము వలయునుగదా! అవి.యసంగర్ప
ము వక్కాణించుచున్నది. అర్పణదాక్షిణ్య గణంబులో నీధాతువుచే
ర్పబడ లేదన్నమాట యెంతవీక? ఆగణంబులో ధాతువులు చేర్పబ
డునా. అర్పణదులలో బధింపబడిన ‘అర్పణ’ ‘ఉగ్రన్’ తుండ ఇత్వాది
శబ్దంబులన్నియు సన్సార్గబోధి నీ మతంబున ధాతువు లే
కావలెనని యిది ధాతువు లేమైనచో గుమ్మరివామి

లో దొరకిన నన్నియు నిత్తడి చెంబులేయగును. నాల్గవ యధ్యాయంబులో మొదటి సూత్రంబగు 'జ్యాప్యాతి షడికాత్' అనిన సూత్రంబు పంచమాధ్యాయాంతము, అధికారమనికొమునీ శబ్దాధికారమందుఁ జెప్పబడినది. 'అర్హతది భ్యోచ్' అనుసూత్రంబో? అయిదవ యధ్యాయములో రెండవపాదములోనిది. కాననీ సూత్రంబులోనికి, ప్రాతిపదిక శబ్దంబు అధికారబుగాని ధాత్వధి కారంబులేదు. అందువలన నీగణంబులో నీధాతువు చేర్పబడ లేదన్నమాట యసందర్భ ప్రలాపప్రాయంబు 'ఈ యచ్చిత్యయమును బాధించి జౌణాదికమగు 'అన్ ప్రత్యయము వచ్చును' అని యాసన్మార్గబోధించియే సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులవారి వాదమునందు రెండవ యసందర్భము చూపినది, ఇదియు మిక్కిలి లోకవిరుద్ధమే. మనధాతువుకంటె కృత్ప్రత్యయంబగు, క్విప్వరాగా దీనిపైన నచ్చిత్యయమును రానీకబాధించి, తిరిగి కృత్ప్రత్యయంబగు, అన్ ప్రత్యయమే వచ్చునా? కాదు, చూచు, మొదలగుధాతువులపై, కృత్తురాఁగాకాపు చూపు, అయిన పిమ్మట నీశబ్దంబులకుఁ గాని యిట్టి యేశబ్దంబులకైనఁ గాని కృదంతముపై నింకొక కృత్తువచ్చుట గలదా? కృదంతము మీద తద్ధితవర్ణకంబుపుట్టి కాపరి, చూపరి, ఇత్యాదిరూపంబు లేర్పడునుగాని యొక ధాతువుపై 'రుబ్బరోలు కాకి యెత్తుకొనిపోయె' నన్నట్టులు రెండుకృత్తులుపుట్టుట కనియు వినియునుండలేదు. అపుడు మొదటికృత్తు ఏయర్థమందు వచ్చును? రెండవ కృత్తు కేమియర్థము? మొదటిది చెప్పినయర్థమే రెండవదియుఁ జెప్పునా పునరుక్తి దోషంబుసంభవించును. భిన్నార్థమును జెప్పనా. "అన్యోన్యవిరుద్ధార్థంబులచే నర్థశూన్యంబగును, కావున, కృదంతముపై కృతేపుట్టిన యెడలం జెవులపిల్లికేగాక యాపిల్లి చెవులపైఁ గూడఁ గొమ్ములు మెలచును. మఱియు నిచ్చట 'అసుక్' ప్రత్యయ మనవలెదు గాని 'ఆక్, అనునూడదు. ఇతియకాక యీ ప్రతికామతంబున మనధాతువుకం

ఐ, క్విష్టపుట్టి బొణాదికంబగు అస్తున్ వచ్చినయెడ అనునాసికన్యక్వి
 యులోః జీతి అని దీర్ఘంబురాగా మానః, మానసీ, మానాంసి అనిన
 విరుద్ధరూపంబు లేర్పడి మనశ్శబ్ద మనవలసిన చోట మానశ్శబ్దమనుట
 విధియై 'గండస్యోపరిపిటకా స్సంవృతా' అన్నట్లు రెండవయనర్థంబు సరి
 భవిల్లును మఱియు సుమన ఉల్లాసమనియే భాష్యకారులు ప్రయోగిం
 చిరిగాన సుమనోల్లాసమనఁ గూడదని యాక్షేపించు నీశక్తిక, 'అర్హఆది
 గణ' మనుటకు మాటుగా, అర్హాది గణమనిపలునూఱు సంధిజేసిపలు
 కుచున్నది అట్టితప్పును దిద్దుకొనక పిచండిల పాండిత్యప్రచండంబగు సూ
 ర్యలోక పత్రికగూడ ముప్పించుకొన్నది. అర్హశ్శబ్దముకూడ సుమన
 శ్శబ్దమువలెనే సకారాంతముగాన సంధియెట్టులు గూడును? అర్హాది
 గణమని భాష్యకారులు సవర్ణలోపంబుగా భాష్యంబులోఁ బలికిరో?
 అర్హశ్శబ్దము కడనేల యీషక్షపాతము. హా! తెలిసినది. అర్హశ్శబ్దముంగా
 చఁగానే అరిసెలపిండివంటజ్జుట్టికివచ్చి నోరూరితీపికిలోభించిభాష్యకారులీ
 శబ్దముగూర్చి సంధిచేసికొనిరి. సుమనోల్లాసశబ్దంబు పచ్చివెలగ కాయవ
 లె గొంతుకంబడి కంఠము విగియంబట్టఁగా సుమన ఉల్లాసమని బహుక
 ట్టంబుగానుచ్చరించి దురహంకారముతో నీరెండు శబ్దంబులను గలియ
 కుండ శిక్షగా నెడఁబాపిరి. భాష్యకారుల యంతటివారి కేయంత దురహం
 కారమున్నప్పుడు పత్రికాధిపతులకు వేఱేచెప్పనేల. వారేసూత్రభా
 ష్యంబులో ననిరని శంకింతురో? ఈ పాణి నీ య సూ త్రం బు ల
 భా ష్యం బు లోఁ గా డు. సు మ నో ల్లాసశబ్దంబు గుడిరిపోయెనుగ
 దాయని యేమియుదోచక క్రిందికిం మీదికింబన్ను కొన్న సూత్రంబుల
 భాష్యంబులోఁ బలికిరి. ఓపండితేంద్రులారా. సకలవిధంబుల నాయుక్తం
 బయి తెలుఁగు భాషలోనే యుంటింపఁపడిన యీ కుట్లవాంఠ వ్యాసం
 బును గగనంబు దొరకినట్లు భావించి ముద్రించుకొన్న సూర్యలోకము
 ను జూచితిరిగివా! ఇంకవిస్తరంబేల? కొన్ని దివసంబుల క్రిందట నొకా

నొక పండితునిచే సాధింపబడి, యాచార్యార్థక క్రిజ్ ప్రత్యయంతం
బగు సుమనశ్శబ్దంబుపై, క్యజంతంబైన యీకారాంత సుతి శుష్క
శబ్దంబులకుంబలె, క్విజ్చేయగా సిద్ధంబగు నాకారాంత సుమనశ్శ
బ్దమును, ఉల్లాసశబ్దంబుతో సంధించి, పండితులవలె నాచరించువారి
కుల్లాసకరమని యొక ఊంబును, 'సుమనః + అల్లా + అసః — అని
సంధివిభజించి అల్లా శబ్దమంబార్థకంబుగాక, పండితుల తల్లికి నివా సం
బైనదని యింకొక ఊంబును 1900 సం జనవరి 23 తేదీని పొడిచిన
శశిలేఖోదయంబు ననుభవించి యభినందింతురుగాక లేకచేతనైనచో
నిందింతురుగాక;

మఱియు 1900 సం పిబ్రవరి 18 దినసంబున నచ్చువడిన సూ
ర్యలోకంబు, కాశహస్తిమాహాత్మ్య శోధనసమయంబున శత్రు, ఛత్ర,
క్షత్రమొదలగు శబ్దంబులకుఁ దకారద్విత్యంబు లుంచుచు 'సర్వతశాక
ల్యస్య' అనుసూత్రంబు నీద్విత్య లోకంబునకుగతియని కొందఱువాదించు
చున్నారనియు, దేశమెల్లను నిరక్షరమయినప్పుడ నాదము తగుననియు,
నిరక్షరమై మునిగి పోవుచున్న జగంబును సాక్షరంబుజేయుచున్నది
ఆ సూత్రంబున ద్విత్య లోకంబును చెప్పుచున్న
వాదంబును, ద్విత్యముండవలెన న్నవాదంబును హాసాస్పదంబుగాబింబ
ప్రతిబింబభావంబునకు యోగ్యంబులేకాని, ఈవజ్రలో సుమనోల్లాసశబ్దం
బునకుఁ బ్రాణంబువోయు బ్రహ్మలవతరించినట్లు, అజాగళ స్తనాయ
మానంబైన యీతకారప్రపంచంబును శాస్త్ర శుచిద్వష్టేచే లయింపఁ
జేయు నగ్రులును నావిర్భవింపఁ గలారౌదరుగాక!

ఇట్లు విన్నవించు

ధ టా సూర్యప్రదర్శి.

—):o:(—

29—9—1912

4నూ క్రిబహ్మణ్యసారసాక్షి

ఏకశబ్దంబు మొదలు నవాంతసంఖ్యాపదంబులకు సమాస

సాధుత్వసమర్థనము.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి సమర్పిత స్వాభిప్రాయము

శ్రీవేదమూర్తులయినబ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రిలవారి

సమ్ముఖమునకు.

గీతి॥ త్రిపథగయాప్తపతంజలి! కైయట నాగేశపండితోక్తిరపైః!

వాచాశ్లేషివ్యాస! సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసాక్ష్యాఖ్యః॥

శ్లో॥ శ్రుతవిశ్రుత జంధ్యాల! శ్రీగౌరీనాథశాస్త్రి వర్యకృతం!

ఏకాదినవాంతాంక! ద్వంద్వాదినిషేధమండనం జీయాత్ ॥

పావనపురుషాగ్రణీ!! పండితగేయచూడామణి? పాత్రోషికంబు

గాఢమహంపిన యేకాదినవాంతాంకద్వంద్వాది నిషేధనిణ్ణయంబనెడి

పుస్తకంబును సవిస్తరంబుగా సోనభానమనస్కుండ నైచదువగాంచితిని.

ఈకోశంబున సిద్ధాంతపక్షంబున నిరూపింపఁబడినసదుక్తులు పండితమహ

లికి మూర్ధాభిషిక్తయక్తులుగా స్ఫురింపక మానవు. పూర్వపక్షులెవ్వరో

విశేషించి పేర్కొనఁబడమింజేసి వారినామధేయ రూపధేయంబులు నా

మానసంబునకు గోచరంబులు గాకున్నయవి. పూర్వపక్షులు ముద్దర

పూర్వపక్షంబులనుకొన్న నారాయణాస్త్రంబులు వారిమెడల బారా

యణమాత్రఫలకంబులే కావున పారాయణాస్త్రంబులని చెప్పనొప్పును

గానినారాయణాస్త్రంబు లెంతమాత్రమును గానేరవు. అదియట్లుండఁగా

నాయభిప్రాయంబును వినఁగోరుచున్నాఁడను.

1 ఏకద్విత్రిచతుష్క్రమేణ గణవా మేషామివా న్తంయతామ్

ఇత్యాద్యనర్థ రాఘవ ప్రముఖగ్రంథంబులందు “ఏకద్వి” ఇత్యాదిస్థలంబులనూ॥ త్యదాదీని సర్వైర్నిత్యం॥ అనుసూత్రంబున నేక శేషంబెందుకు రాలేదని 37పుటలో పూర్వపక్షులు శంకించుటం గాంచితి.

వారి తాత్పర్యంబిట్లని తోచెడిని.

పూర్వోక్తములయిన ప్రయోగంబులలోని త్రిశబ్దాలు త్యదాదిభిన్నంబులు గాన నయ్యవి త్యదాద్యంతర్గతములై ద్విశబ్దాదులతోఁ జార్థంబున మిళితంబులైనపుడు, సచ, దేవదత్తశ్చతౌ॥ ఇత్యాదులందుఁ ద్యదాద్యంతర్గతమైన తచ్ఛబ్దంబుమాత్రము శేషించి యాశబ్దంబుమీఁద నున్నద్వివచనంబుచేత దేవదత్తశబ్దార్థంబును సహితము దెలిపినట్లు ప్రకృతంబునంగూడఁ బ్రయోగములలోని ‘ఏక’ శబ్దముగాని ‘ద్వి’శబ్దముగాని శేషించి తమమీఁదను బహువచనప్రత్యయంబును బొంది లోపింపఁతగియున్న త్రిశబ్దాదులయఃర్థంబును నేల నుడువఁజాలవనినప్రశ్నార్థంబు కరతలామలకంబుగా స్పష్టపడుచున్నయది. మరియు “ఏకద్వి” శబ్దంబులు చార్థంబున మిళితంబులైనచో, నూ॥ త్యదాదీనాం మిథస్స హోక్తౌయత్పరం తచ్ఛిష్యతే॥ అనుశాస్త్రంబున ద్విశబ్దంబుమాత్రమే శేషించి లోపింపవలసియుండిన యేకశబ్దార్థంబు నేలబోధింపనేరదనియు రెండవప్రశ్నార్థంబుప్రకాశించున్నయది. ఈరెండుపూర్వపక్షంబులకును నీవక్ష్యమాణంబైన త్యదాదిసూత్రస్థ శేఖరంబే సమాధానంబు సమంజసంబుగాఁ దెలుపుచున్నయది॥ త్యదాద్యంతర్గతయోరపి, ఏకద్వోవైక శేషో నభిధానాత్ ధ్వనితంచేదం సరూపసూత్రభాష్యే, ద్వంద్వోష్యే తయోన॥ ఏకాదినవాంతానాంద్వంద్వా భావస్యచార్థేఽతిసూత్రశేషే భాష్యేధ్వనితత్వాత్ ఏవంచ ఏకద్వికరణేపేతూ మహాపాతకపంచకేత్యణవస్మన్యతేకోఽ కామూయః పంచకారయన్” ఇతి వైషధపద్యే ఏకద్వికరణే ఇత్యసాధ్యేవ॥ పైనింజెప్పిన సూత్ర శేఖరంబుననా గేశపండితులు సరూప సూత్రభాష్యధ్వనివలనను, చార్థేసూత్రభాష్యధ్వనివలనను, ఏక

ద్విప్రభృతు లయినయంకంబులకుఁ గ్రమంబుగా నేక శేషంబునుద్వంద్వ
సమాసంబును “ప్రియుక్తానామన్వాఖ్యానాత్” అనుభాష్యతాత్పర్యము
వలన లోకప్రయోగ ప్రసిద్ధంబులుగావని స్థిరపఱుచుచున్నారు. 1 సమా
ససూత్రభాష్యధ్వని స్పష్టపడఁగా నీక్రిందను స్థాల్పలకన్వాయంబుగాఁ
గొంచెము వ్రాసి కనఁబఱుపఁబడును. ఏకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు నేక శేషం
బెందుకురాదని శంకించుకొని “సంఖ్యాయా అసంప్రత్యయాదన్యపదార్థ
త్వాచ్చానేక శేషః సంఖ్యాయా అర్థాసం ప్రత్యయాదేక శేషోనభవి
ష్యతి, న హ్యేకావిత్యనేనార్థోగమ్యతే। అన్యపదార్థత్వాచ్చసంఖ్యాయా
ఏక శేషోనభవిష్యతి” అని భాష్యము “ఏకశ్చ, ఏకా” అనియేక శేషం
బుచేసినచో నట్టి ద్వివచనంతమయిన యేకశబ్దంబు, లోకప్రయోగప్ర
సిద్ధింజేసి యసహాయుల నెడియప్రకృతార్థంబిచ్చునుగాని ఇద్దఱునిన సం
ఖ్యార్థమొక మాత్రంబును బోధింపఁజాలదనియు, ఇద్దఱునినయర్థంబు ని
స్సందేహంబుగా బోధించుటకు ద్విశబ్దంబే కంకణంబుగట్టుకొని జాగరూ
కంబగుచున్నదియనియుఁ బూర్వోక్తభాష్యతాత్పర్యము. అనఁగాఁ బ్ర
కృతియైన యేకశబ్దం బేకత్వసంఖ్యను దెలుపుచుండఁగా నట్టిప్రకృత్యర్థం
బునకు ననువాదకంబయిన యేకవచనంబే యేకశబ్దంబుపయి వచ్చుట
న్వాయంబుగానఁ బదార్థద్వయంబునుబోధించుచుఁ బ్రకృత్యర్థవిరుద్ధంబ
యిన ద్వివచన ప్రత్యయంబురాదని భాష్యతాత్పర్యము. ఇట్లే నాలుగ
నినయర్థమును ధారాశముగాఁ దెలుపునట్టి చతుర్శబ్దంబు చాకచక్యం
బుతో నివ్వటిల్లఁగా, చతుర్శబ్దార్థమునందు “ద్వాచ, త్వాచ” యని
యేక శేషంబు గలిగించి ప్రకృత్యర్థంబైన ద్విత్వంబునకు విరుద్ధంబయిన
బహువచనప్రత్యయమ్మొందినచోనట్టి ద్విశబ్దంబు, ఏక శేషంబెందుకురా
దని యడిగినవారలకు, సార్థకత్వంబును గలిగింపక యనర్థప్రదమగునని
యు, భాష్యమందుద్ఘోషింపఁ బడినది. పైనిజెప్పినకారణంబులవలననే
దశాంశశబ్దంబులవలకు నున్నయంకంబులకు నేక శేషంబుగలుగ నేరదు.

కాని యిట్టి దుర్బలంబైన పక్షంబులు దైకొని యెంతో గగనంబుగా నెంచుకొనుచు సంచరించువానికి వేటొకరు పరిక్షాతలు సాహాయ్య పడనందున నేకాకితనంబు సంఘటిల్లి, యేక శేషత్వాబు రాకపోదని నమ్ముచున్నాడను.

2. చాన్ధేసూత్రభాష్యధ్వనియుంగూడ నెట్టులున్నదోకొంచెము విన్నవించుచున్నాడను చార్థంబులలో నొకయర్థంబైన సమాహారంబు నందు ద్వంద్వప్రకరణమున భాష్యంబులోనిట్లు శంకాసమాధానంబులు వాక్రువ్వబడియున్నవి. “ఏకాదశద్వాదశేతికోయం సమాసః॥ ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వః॥ ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వైతిచేత్ విశత్యాదిషువచనంప్రాప్నోతి॥ ఏకవింశతిఃద్వావింశతిః” అని చెప్పించు “తప్యేకవచనంతదానపునక లింగంప్రాప్నోతి॥ లింగమశిష్యంబోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య” అనియుపసంహరింపబడినది. పూర్వోక్తభాష్యంబున సమాహారప్రకరణంబులో నేకాదశద్వాదశ శబ్దంబులెట్లు సాధువులనిశంకించుకొనుటబట్టి దశశబ్దంబుకంటె గ్రందచున్న యేకాదిన వాంతసంఖ్యలకునఖండసంఖ్యార్థమందు సమాహారద్వంద్వంబునిషేధంబని ధ్వనించుచున్నది. నవాంతసంఖ్యలలో నే యట్టిసమాహారద్వాద్వంబుండేనేని “ప్రథమాత్రికమణేకారణాభావాత్” అనున్యాయంబునకు వ్యతిరేకముగా నేకద్వాదశలనుమీటి యేకాదశద్వాదశాది సంఖ్యాశబ్దర్యంతానుధావనంబే భాష్యకారులుచేసిరి? గావున నవాంతసంఖ్యలలో నొండొంటికి నఖండసంఖ్యార్థమందు సమాహారద్వంద్వంబులేదన్న భాష్యతాత్పర్యంబు నిశ్చితమగుచున్నది. అందులకుఁ గారణంబేమనఁగా “సంఖ్యాయా అథాసగ్రవత్సయాదన్య పదార్థత్వాచ్చానేకశేషః అని యేకద్వాదిశబ్దంబులకు నేకశేషవృత్తిని నిషేధించుటలోఁ జెప్పిన సమాహారభాష్యస్థయుక్తులే యీసమాహారద్వంద్వనిషేధంబునందును హేతువుగనుచున్నవియనినాబుద్ధికిదోచెడిని. ఏకాదిశబ్దంబులకు నేకశేషవృత్తిచెప్పి యాశబ్దంబులపైఁ

బ్రహ్మత్యర్థవిరుద్ధబగుద్వివచనాదులుంచిననుద్విశబ్దాదులవలననట్టిద్విత్వా
 ద్యర్థసంఖ్యలుయుఁజిత్తిస్ఫురించినట్లుస్ఫురింపక“ఏకౌ, ఇత్యాదులవలన, ననహా
 యులన్నయప్రకృతార్థంబెట్టులుతోచునో; యట్లే ప్రకృతంబునందు నే
 కద్వ్యాదులకు సమాహారద్వంద్వంబు రచించినను, త్రిత్వాద్యఖండసం
 ఖ్యులను స్వస్థంబుగాఁ జెప్పటకుఁ బ్రసిద్ధంబులైన త్రిశబ్దాదులు జాగరూ
 కంబులుగుచుండ, నేకద్వ్యాదులకు నొనరించిన సమాహారద్వంద్వంబుల
 వలనఁ ద్రితాద్యఖండార్థసంప్రత్యయంబు కలుగ నేరకతాదృశసమాహార
 ద్వంద్వముటకములైనను, నేకద్వ్యాదిశబ్దంబులు వెవ్వేలుగాఁ దమతమ
 యర్థంబులమాత్రమును బోధించుటలో వినియోగించినందున సారిభిధాశ
 కి విగమింపఁగా, ననోన్యసాహాయ్య విశిష్టసంఖ్యాబోధను (సంకలితార్థ
 ప్రతీతిని) స్ఫురింపజేయంజాలవనిభాష్యతాత్పర్యము. త్రితాదినంఖ్యాన్య
 బోధమునంగు ననన్యసాధారణంబైనసార్వత్రికము నహించి రూఢంబు
 లై నిభానంబుగాఁ ద్రిశబ్దాదులు జగజ్జగీయమానయశంబుతోఁ బరిభ
 విల్లుచుండఁగా, నన్యవాని ముందట నెంతోకష్టకష్టకొని సమాహారాది
 ద్వంద్వంబుల నొందివచ్చినను నేకద్వ్యాది శబ్దంబులు తమలోఁ బ్రత్యేక
 ముగా నొకదానికిని లేనట్టి పరకీయశక్తిని ననోన్యసాహాయ్యంబునఁ ద
 మకుఁ దెచ్చిపెట్టికొని లోకంబులో వర్ణనహరించుటకు జంకి సిగ్గుపడుం
 గాని, యట్టి సమాసంబులలో నున్నయయ్యవే, వెవ్వేలుగా జన్మపభృ
 తిఁ దమకు జగదిరిదిశంబైన సర్వశక్తిని విడనాడక సార్థంబులు భిన్నభి
 న్నంబుగా వెల్లడించుకొనుటలో నేమిచిత్తిబంధము గలుగు? కాఁబట్టి
 యేకాదశాదిశబ్దంబులకు దక్కఁ దక్కిననవాంశసంఖ్యలకు సమాహా
 రంబు చెప్పినను, నఖండ సంఖ్యాన్యబోధము (విరక్తనయనసంఖ్యాప్రతీతి)
 శబ్దశక్తి సర్వావంబునంజేసి కలుగనేరదని భాష్యతాత్పర్యమునియమంబు
 సజాతీయవిషయంబున పేక్షించునుగాన ఏసమాహారాదిద్వంద్వంబులలో
 నేకాదినంఖ్యలు దశాదినంఖ్యలతోసమసించినపుడు సంకలితసంఖ్యాన్యబో

ధంబు నిచ్చునో, ఆసమాహారాదిద్వంద్వంబులలోనే యేకాదినవాంత సంఖ్యలు సమసించినపుడు సంకలితార్థంబు నీయఁజాలవని సంకలిత సంఖ్యార్థంబుతత్రత్యభాష్యప్రకరణంబునంబట్టినియమింపఁబడుచున్నది. కాని ద్వంద్వంబు నియమింపఁబడదు. సమాహారద్వంద్వంబులో ద్రవ్యంబులు విశేషణంబులును, సాహిత్యముప్రధానముననియు, ఇతరేతరద్వంద్వంబు లో సాహిత్యము విశేషణముచు ద్రవ్యంబులు ప్రధానములుననియు, శాస్త్రమర్యాదసనుసరించి యేకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పినచో సాహిత్యప్రధానమునంజేసి సంకలితసంఖ్యా ప్రతీతి తప్పక స్ఫురించుననియుఁ గాన నట్టి స్థలంబులందు నితరేతరద్వంద్వంబే రచింపవలయుననియు నట్టి సంకలిత సంఖ్యాప్రతీతికొఱకే “ఏకాదశ, ఏకవింశతి” ఇత్యాదులందు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పిన భాష్యసారస్యము ధ్వనించుచున్నదియనియుఁ జెప్పటకు నవసరంబు కానిపింపదు. ఏకాదశాదిశబ్దంబులతో నితరేతరద్వంద్వంబునేయఁగా నిత్యబహువచనాంత దశశబ్దాంతసమాసంబులలో బాధలేకున్నను “ఏకవింశతిః” “ద్వావింశతిః” ఇత్యాదులందు నితరేతర ద్వంద్వంబునలన సమాసంబులో ఏకవింశతి అని ద్వివచనావత్తి కలుగునను కారణంబుననే సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడినదికాని సంకలనార్థప్రతీతికై కాదు. కావుననే చార్థేసూత్ర భాష్యంబున నిట్లు వ్రాయఁబడినది. “ఏ కాకీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వ ఇతిచే ద్వింశత్యాదిషు వచనప్రసంగఇతి; నైషదోషః. సర్వోపాద్వంద్వో విభాషైకవద్భవతి, తదాతప్యేకవచనం తదానపుంకలింగంప్రాప్నోతి, లింగమశిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య” అని యుపసంహరింపఁబడినది. పైనిజూపఁబడిన చార్థేసూత్రభాష్యములో నేకవింశత్యాదులందు ద్వివచనాదులువచ్చి రూపమందు దోషంబు గలుగుననియు, కావున సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడేనేని లింగము లోకాశ్రయమయినందున నపుంసకలింగముగాక స్త్రీలింగమే యుండవచ్చుననియుఁ భాష్యంబు

నఁ జెప్పఁబడినదిగాని సంకలితార్థప్రతీతి కలుగనేరదనియాపత్తి యాయఁ
బడలేదు. సమాహారద్వంద్వరచనవలన ముఖ్యంబుగా సంకలితసంఖ్య
బోధమే తోచుచున్నది నట్టిదోషోద్ఘాటనంబునేయక యట్టి సమాసంబుల
నితరేతరద్వంద్వంబు నొప్పుకొనుచు వచనంబునంజేసి దోషమువచ్చున
ని యెట్లు రూపనిష్పత్తిదోషంబు మాత్రమే చూపఁబడినది? కాన, ఏ
కాదశశబ్దము మొదలొకని అష్టాదశశబ్దంబువఱకు రూపనిష్పత్తి దో
షంబు లేనందున సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులలో నేదియైనను జే
యవచ్చుననియు, సంకలితార్థబోధంబు “ప్రయుక్తానామన్వాఖ్యానాత్”
అనున్వాయంబున శబ్దశక్తి స్వభావంబుననే కలుగుననియు, భాష్యకైయ
టముల తాత్పర్యంబు చార్థేనూత్రమునొద్దఁ గరతలామలకంబుగాఁ
గానవచ్చుచున్నది. అందుననే ద్వ్యష్టనసూత్రశేఖరమున “ద్వావింశతి
రితి, సమాహారద్వంద్వేస్త్రీత్వం లోకాత్, ఇతరేతరయోగస్తున. తత్సూ
త్రభాష్యే ఏవధ్వనితానభిధానాత్” అని యేకవింశతిద్వావింశత్యాదుల
యందు నితరేతరయోగంబునకు ననభిధానమని చెప్పుచు నిట్టి శబ్దంబు
లకు సంకలితార్థబోధంబు శబ్దశక్తి స్వభావంబునఁ గలుగునని యభిప్ర
ాయపడి “వస్తుతః సంఖ్యాంతరాణాం నిరస్తావయవాన్యేవేకవింశత్యాదీని”
అనితుట్టతుదను లిఖింపఁబడినది. కాఁబట్టి యేకద్వావి శబ్దంబులకు సం
కలితసంఖ్యార్థమందు సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులకు ననభిధానంబు
గాని భిన్నార్థప్రతీతియం దట్టిసమాసంబులు ఘంటాపథంబుగా నొప్పు
చుండునని తోచుచున్నది. కాన సమాహారస్థలంబున సంకలితార్థకల్ప
నంబు సరసంబుగాఁ గానిపిరిపదు. మరియు సిద్ధాంతకామునిలోనే ద్వ్య
ష్టనసూత్రమునొద్ద “ద్వాచ, దశచ” అని సంకలితసంఖ్యార్థమందు నిత
రేతరద్వంద్వప్రగహంబు రచించి చూపఁబడినను, శేఖరకారులెత్తుకొని
సంకలితార్థమం దితరేతరయోగంబుగూడదని యాక్షేపింపలేదు. సమా
హారద్వంద్వస్థలంబున సంకలితార్థంబు తోచునన్నచో “ఛత్రోపాస

హం ధరతి, శమీదృషదం ప్రాప్నోతి” ఇత్యాదినమానఘటక పదార్థం బులమ సంకలనంబు గలిగి విరుద్ధార్థంబగును. ఈయర్థంబునె, నూ “ద్యేవ కయోర్ద్వివచనై కవచనే” అను సూత్రకారప్రయోగంబును “సరూపాణాంశేష ఏకవిభక్తావితీయత్యుచ్య మానేద్విబహ్వోగపిశేషః ప్రసజ్యేత” అను సరూపసూత్రస్థభాష్యప్రయోగాదులును దృఢపఱచుచున్నవి. భిన్నార్థసంబంధున సంఖ్యావాదక పదంబులకు ద్వంద్వంబు నిర్దిష్టవాదంబు గా నుండవచ్చునందురేని “శ్లో॥ ఏకద్వికరణేహేతుః మహాపాతకమచ కే తృణవస్మన్యతేకోప కామాయః పంచకారయః॥ అను నైషధకావ్యమునందలి పద్యంబులోఁ గోపము ఏకకరణమందు హేతువనియు, కామముద్వికరణమందు హేతువనియు, అనఁగా, ఒక బ్రహ్మహత్యనే చేయుటకుఁ గోపము కారణమనియు, సువణఁజ్జేయ గురుతల్పగమనములను రెండు మహాపాతకములను జేయుటకే కామము కారణమయ్యు, లోభ మైదుమహాపాతకములను జేయుటకుఁ గారణము గానఁ గోపకామములను దృణతుల్యముగా లోభము చూచునన్న పద్యార్థంబు లో “కోపకామశా” అను ద్వంద్వములో మొదటనున్న కోపము “ఏకద్వి” అను ద్వంద్వములో మొదటనున్న యేకశబ్దముతోను, తర్వాత నున్న కామము తర్వాతనున్న ద్విశబ్దంబుతోను యథాసంఖ్యముగా భిన్నభిన్నపదార్థంబులతో నన్వయించునందున నిచ్చట సంకలితసంఖ్యాప్రతితిలేదు కాఁబట్టి వేల నాగేశశండితు లీకవి ప్రయోగంబును నసాధువని యుక్తేపించెనో యుత్తరంబు చెప్పవలయునని శంకింతురేని సావధానచిత్తంబునఁ జిత్తగింపవలయును.

సమీధానము

“ఏకద్వి” అను ద్వంద్వంబులోనున్న “ఒకటి” “రెండు” అను సంఖ్యలతో “కోపకామశా” అనుద్వంద్వంబులోనున్న రెండుపదార్థములకు కొంతకవమముకుఁ ప్రమాన్వయము కుడిరెడినట్లు తెలుతే

సూత్రస్థావ్యకై యటవివరణములు తాత్పర్యమై యున్నది. కనుక న
 య్యవి యేక దేశముగా సాలీపులాకన్యాయమున నుదాహరించు
 చున్నాడను. “ఆద్యంతౌటకితౌ” సమాసవిదేశోయంతత్ర) నజ్ఞాయతే
 క ఆదిఃకోంతితి తద్యథా—“అజావిధనౌ దేవదత్త యజ్ఞదత్తౌ ఇత్యు
 క్తేత్రనజ్ఞాయతే—కస్యాజాధనా, కస్యానయ ఇతి భాష్యం॥ యద్యపి
 దేవదత్తస్య యజ్ఞదత్తస్య చాజా అనయశ్చధనమితివాక్యేపి క్రియవ్యస
 థా నాస్తితథాపిసమా సేనుతరాం నాస్తితి ప్రతిపాదయితుం సమాసఇత్యు
 క్తం, కై యటః॥ సుకామితి, యత్రస సాహిత్యస్య నియమేనప్రతితిః,
 పృథక్ సస్థిత్యు, శత్రాపిచేక్రమవ్యవస్థా కిముక్తవ్యం సాహిత్యప్రతి
 తా వ్యవస్థాగుప్థితౌచేత్యర్థః వివరణం॥ “దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు అజావిధ
 ధనులు” అన్న సమాసస్థలంబులో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులిద్దఱలో నెవరివిమే
 కలో యెవరివి గొఱ్ఱెలో తెలియఁబడవని భాష్యము. దేవదత్తునకు య
 జ్ఞదత్తునకును మేకలును గొఱ్ఱెలును ధనమనుకట్టి వాక్యమునందును
 యథాసఖ్యము చెల్లదుకాన సమాసమందు నుతి గాంక్రమాన్వయములే
 దని కైయటము. ఈయభిప్రాయమునే వివరణకారులు నాగేశపండితులు
 ను సమ్మతించుచున్నారు. దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు చరస్థిరాస్తులను బంచు
 కొనిరి యన్నచోట సాహిత్యమువలన సమాసవిశిష్టార్థముతో సమాసవి
 శిష్టార్థము సంబంధించునుగాని క్రమాన్వయము లోకమర్యాదననుసరిం
 చి కలుగదని గ్రంథకర్తలతాత్పర్యము. కనుకఁ గ్రమాన్వయములేక
 దేవదత్తయజ్ఞదత్తు లుభయులును జరస్థిరాస్తులుభయములనుభాగించుకొ
 నిరియన్నయర్థంబుతోఁచును అట్లే సీతారాములను భరతశత్రుఘ్నులు
 పూజించిరియన్న వాక్యమునందుఁగూడ సీతారాముల నుభయులను భ
 రతశత్రుఘ్ను లుభయులు పూజించిరియన్న యర్థంబగుఁగాని సీతను భ
 రతుఁడును రాముని శత్రుఘ్నుఁడుబూజించిరియనినక్రమంబు చెల్లనేరదు.
 ఈయర్థమే “ఆద్యంతౌటకితౌ” అనుసూత్రమునొద్ద శేఖరమందు వా)

యఃబడినది. “యద్యప్యత్ర మిళితస్య నైకత్రాన్వయ ఇతిద్వంద్వోన ప్రాప్నోతి॥ తథాపినమూహయో రన్వయబోధోత్తరం యథాసంఖమితి సూత్రారంభ సామర్థ్యాత్పదః ప్రత్యేకమన్వయః లోకేత్వేవం రీత్యా ప్రయోగో సాధురేవేతిభాష్యేస్పష్టం” కావునఁ బ్రకృతమందును “కోప కామా ఏకద్వికరణేహేతూ” అనినచోటను “కోపకామా” అనిన ద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థము “ఏకద్వి” అనినద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థముతో నన్వయించును, “ఏకద్వి” అనుదాని విశిష్టార్థము ప్రకరణసందర్భవశంబున మూఁడుమహాపాతకములు) గాన సంకలనంబుచేయఁగాఁ గోపకామము లుభయములు గలిసి మూఁడు మహాపాతకములను జేయ హేతువులగుననిన యర్థంబగునుగాని కోపమొకదానిని (మహాపాతకమును) కామంబు రెండింటిని (మహాపాతకములను) జేయ హేతువులొనని నక్రిమీన్వయంబు రానేరదని శేఖర కారతాత్పర్యము. దేవదత్తుఁడనూ ఋకూప్యంబులును యజ్ఞదత్తుఁడు రెండునూఋలరూప్యంబులును నీయవలసియున్నపుడు దేవదత్తయజ్ఞదత్తు లుభయులును గలిసి “గర్హశ్శతందం డ్యంతాం” అనుచోటునందువలె నేనముదాయవాక్యపరిసమాప్తిన్వాయంబునమూఁడువందలరూప్యంబుల నీయవలసియుండిరియనిన లోకవ్యవహారముకలుగును. అచ్చటి ప్రకరణసందర్భవశంబున ఘనభాగంబుల న్యూనతాధిక్యంబులు తెలియును. అట్లే ప్రకృతంబునందును గోపకామంబులు మూఁడుమహాపాతకములు నేయటకు హేతువులనినచోఁగూడ ఉచితత్వమునుబట్టి కోపము బ్రహ్మచర్యంబునకును, కామము సువర్ణస్తేయ గురు తల్పగమనంబులకును గారణములనిన యర్థంబుతోచును కాని కోపము ప్రత్యేకముగా మూఁడింటికి, కామము ప్రత్యేకముగా మూఁడింటికిని గాఢములుగాలేవు. “శ్లో॥ కామఏష క్రోధఏష రజోగుణసముద్భవః” అను గీతావాక్యమునఁ గామము కోపమునెడి కార్యరూపంబునఁ బరిణమించుట జేసి “తదనన్యత్వ” న్యాయంబునఁ గోపము రూపాంతరముం బొందినకా

మమేకానఁ గామంబు మూఁడుమహాపాతకంబులకును గారణంబైనను
 గోపంబారీతినిగా నేరదు. కనుకఁగోపకామముల కార్యాచిత్యముననుసరించి
 తాత్పర్యమనన్వయంబు చేసికొనవలయునని తోచుచున్నది. పూర్వో
 క్తకారణంబులచేత “ఏకద్వికరణే హేతూ” అనుచోటకు సంకలనార్థంబు
 తప్పినందున “త్రయాణాంకరణే హేతూ” అనవలసియుండునని శేఖరకార
 తాత్పర్యమైనట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లు శాస్త్రార్థంబు నాలోచింపఁగా
 నవాంతసంఖ్యలకు సంకలనార్థంబులేని స్థలంబులందు శలకనొందక నిరం
 కుశంబుగా ద్వంద్వంబు నివ్వటిల్లునని స్పష్టపడుచున్నది. సాహిత్యరత్నా
 కరము దోషతరంగముల్లో “పాథో వాహపద స్త్రీసప్తదశదోర్గల్గశ్చవై?”
 అను శ్లోకమునొద్ద “త్రిసప్తదశదోర్గల్గ ఇత్యత్ర వింశతిదోరితివక్తవ్యే
 త్రిసప్తదశదో రిత్యపుష్టార్థం ప్రకృతానుషయక్తార్థం మపుష్టార్థంతదు
 చ్యతే ఇతిలక్షణాత్” అనియున్నది. “త్రిసప్తదశదోర్గల్గః” ఈస్థలమందు
 “ఇరువది” అన్నయర్థమును, మూఁడు, ఏడు, నది, అను మూఁడు
 సంఖ్యల సంకలనంబుచేసి చూపుచు నపుష్టార్థదోషంబునకే యుదాహ
 రణముగా నీబిడినది. చ్యుతసంస్కారంబునకు నుదాహరింపఁబడలేదు.
 ఇట, మూఁడు, ఏడు, సంఖ్యలు నవాంతసంఖ్యలలోనివి గావున సంకల
 నంబులో సమానంబెల్లుగుదురునో సంశయింపవలసియున్నది, అట్టినిషే
 ధము కేవలమును నవాంతసంఖ్యలకే ద్వంద్వము చేయునపుడు చెల్లును
 గాని యతీతసంఖ్యా సమభివ్యాహారస్థలంబున నిషేధంబు ప్రవర్తిల్ల
 నేరదని తోచుచున్నది. ప్రకృతంబున నవాంతసంఖ్యాతీతమయిన దశ
 సంఖ్యకూడ నున్నందున నట్టినిషేధము చెల్లదని ధర్మాంతర్వాణి తా
 త్పర్యమయినట్లు ధ్వనించును. కాన సంకలనార్థస్థలంబు కానిచోట్లను న
 వాంతసంఖ్యలకు ద్వంద్వంబుండవచ్చును.

1. ఏకద్విత్రిచతుష్పంచగుణవ్యోమాదిషుక్రమాత్. నేదాంతపంచదశీ.

పం. భూ.

2 ఏకద్యుత్రిచతుష్పదానియువతేర్దద్యుః క్రమాదాతః వె
 యాతస్యాస్తుకర్తృ హయదిచతుస్త్రిద్యుంఘ్రిశ్చిష్ట్యతిథితా }

కాలామృతము. ౧ బిం 3 బిం

4 ఖంభూకృతాః కుచననోద్రిభవాః ఖశిధోష్టాద్రీదవోనవనవక్షీ
 తయో (౧౯౯) ర్కః యోః—శబ్దశాస్త్రవిగ్రహకుశ ప్రజ్ఞాధుశ్చందయిన
 గణేశపండితుగ్రహలూఘవగ్రంథము. స్పష్టికరణాధికారము

5 బింబారవేర్ద్విద్యుశరతుః (౨౫౨౨) సఖ్యా—సిద్ధాంతశిరోమ
 నీ చంద్రగ్రహణాధికారము భాస్కరాచార్యప్రయోగము ఇతియ శబ్ద
 శాస్త్రముగానివాఁడు శాస్త్రోత్తరతనంబునకుఁ గడవివ్యాకరణమును
 స్తుతించెను.

6 ఏకద్యుత్రిచతుష్పదానియువతేర్దద్యుః క్రమాదాతః వె
 యాతస్యాస్తుకర్తృ హయదిచతుస్త్రిద్యుంఘ్రిశ్చిష్ట్యతిథితా }

7 ఏకద్యుత్రిచతుష్పదానియువతేర్దద్యుః క్రమాదాతః వె
 యాతస్యాస్తుకర్తృ హయదిచతుస్త్రిద్యుంఘ్రిశ్చిష్ట్యతిథితా }

8 ద్యుత్రిచతుష్పదానియువతేర్దద్యుః క్రమాదాతః వె
 యాతస్యాస్తుకర్తృ హయదిచతుస్త్రిద్యుంఘ్రిశ్చిష్ట్యతిథితా }

లీలావత్యాదులలోఁ గేవలసంఖ్యావాచకంబు లగును ద్వంద్వంబున్నది.

1 అయేబాలేలీలావతి మతిమతి బ్రూహిసహితా ద్వపంచ ద్వా
 త్రింశత్త్రినవతిశతాష్టాదశదశ; లీలా. పరి.

2 చతురశ్రేద్విచట్కృతాః ఖజాన్త్యశ్రేద్విచట్కృతాః—క్షేత్రవ్యవ
 హారము. లీలావతి

3 ద్యుత్రిచతుష్పదానియువతేర్దద్యుః క్రమాదాతః వె
 యాతస్యాస్తుకర్తృ హయదిచతుస్త్రిద్యుంఘ్రిశ్చిష్ట్యతిథితా }

ఇట్లు దిగంతవిశ్రాంత ప్రచండ సాక్షిశ్య ప్రాభాసుగ్భూత పండి
 తలోకబాంధవులగు మహాసూరులు ప్రయోగించిన సుకరసహస్రప్రయో

గంబులింకను బ్రవర్తిల్లుచున్నయవి. 47 వ పుటయందుయుక్తిప్రమా
ణములు బండితులు చెప్పనచ్చునని యున్నందున రూపసాధనవిషయ
ములోఁ బ్రమాణభిరస్సరముగాఁ గొన్నియుక్తియుక్తములైన యుక్తు
లనుచచింతి యీవ్యాసమును వ్రాసిపొడచు. ఈనాయుపవ్యాసమున
న్యాయాభాసముతోఁ చెనేని “తంసంతశ్శ్రీతు మహాంతి సదసద్వ్యక్తి
హేతవః” అను కాళిదాసవచన న్యాయమునఁ బండితులుపరామర్శించి
పరమార్థప్రదశకన మందు నాకుమార్గదర్శులగుదురుగాక!

ఇట్లున్నవిను విబుధవిధేయబంధువు.

కల్లుగి వేంకటరామశాస్త్రి

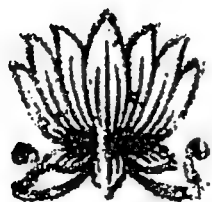
23—9—12

ఆర్జునకాలేజి.

ఉభయభాషాధ్యాపకపండితుఁడు.

రాజమహేంద్రవరము.

(ఇయ్యదిబాదగుపురీవాసులు సర్వదా పండితగోష్ఠీపరాయణ బ్రహ్మ
శ్రీజాధ్యాయ శారీరాధశాస్త్రులవారి కిశోరకోశంబుపై నీబడిన
యభిప్రాయము. ఆపొత్తము తెలుగుభాషలో నున్నం
దునన్రంద్రభాషలో నే యిదియు వ్రాయఁబడినది.)

5 ప్రమాదినంవత్సర నిర్ణయపత్రిక.

—○:○:○—

ప్రమాదినంవత్సర శబ్దంబునఁ బ్రమాదు లయిన యుద్ధండ్
పండితులకు దండంబు 1913.

—:○:—

ఈసంవత్సర నామధేయంబు విషయమయి మహానామధేయులు
కొండఁను విద్యాపరిపూర్ణులను నిష్కారణంబుగా నవమానించుచుండ
నయ్యది యాలకింపఁజాలక యాయుపన్యాసము నుపన్యసించుచున్నార
ము. ఈసంవత్సరపంచాంగములలోఁ బ్రమాదినంవత్సర మని పెక్కురు
దైవజ్ఞులు లిఖించియున్న యంశంబును, నట్టులు వ్రాసినంతమాత్రమున
నే కొందఱు అపూర్వవివేకులు తమపడగలపై నానుకొని యున్న జగాబు
డ్లు మునిగిపోవునట్టి పట్టిదుష్కాలంబు సంభవించినది యని యులికిపడి
లేచి కోపప్రకోపంబున బునకొట్టుచు విద్యాపరిపూర్ణులపైని సైతము ప
లుకఁబుల (అనేకబోధనంబులనుగూడ) నుపయోగించిన విషయంబును,
విద్యల్లోకంబునకు విదితంబే కదా! వడ్లగింజలోని బియ్యపుగింజవంటి
యాయంశంబునకు నింతయట్టహాసంబు లేమికారణముననో తెలియక
యున్నవి. “శ్లో॥ మహావివేకోమనుతే తృణం జగత్.” అనుశ్లోకార్థకార
ణంబుననే యని స్పష్టపడుచుండగా నేమికారణంబునని వేతేయడుగ
నేల? కేవలమును భటాటోపకర్తలు గాక యనుభవవేత్తలయినవేయా
కరణులు కుశాగ్రీయ బుద్ధిని బరిశీలించినచో ‘ప్రమాదిశబ్దములో నిమి
డియున్నందునఁ బ్రమాదీశబ్దంబు వరిగింజవంటిదియు, ప్రమాదిశబ్దంబు
వరిగింజలోని బియ్యపుగింజ వంటిదియునని నిశ్చయించి చెప్పుటకుఁ నెం

తమాత్రమును సందియంబు గానంబడదు. కాన సావధానచిత్తంబున నాలకింపఁగావిద్వాంసులు ప్రార్థింపఁబడుచున్నారు. సిద్ధాంత కౌముదియందే స్వరప్రకరణ ప్రారంభమున “చౌ” అనుసూత్రము క్రిందను ప్రాయఃబడిన “అతద్ధితఞ్చి వాచ్యం” అనెడి వార్తికంబు తగువాతను నిర్దిష్టంబులయిన “దాధీచః, మాధూచః” అనురూపంబుల నిమిషమించుగా నర్వప్రక్రియాంశంబందును సీప్రమాదీచశబ్దంబు పోలియున్నది. సుబంతంబైన దధిశబ్దంబుగాని మధుశబ్దంబుగాని యుపపదంబైనచో “ఋల్విగ్ధధృక్” అనెడి సూత్రంబు, అంచ్ ధాతువుపైని క్విక్ ప్రత్యయంబురాఁగా నలోపనుమాగమ సంయోగాంతలోపాదులు గలిగి “దధ్యజ్, మధ్యజ్” అను శబ్దంబులు ప్రథమావిభక్తియందు “ప్రత్యజ్” అను శబ్దంబునుబోలె నుండునుగదా! పిదప సంబంధాద్యర్థంబునందు, అన్ ప్రత్యయంబురాఁగా (1) దధి + అచ్ + అ (2) మధు + అచ్ + అ. అని యుండు. ఇట్లు, అంతర్వర్తియైన క్విన్ ప్రత్యయమునుబట్టి నకారలోపంబు రాఁగా భసంజ్ఞయున్నందున, అకారలోపంబును సంత్యాచ్ఛులకు దీర్ఘంబును “అచః! చౌ॥” అను సూత్రద్వయంబునఁ గ్రమంబుగ వచ్చుచో నాదివృద్ధిగలిగి “దాధీచః! మాధూచః! అను రూపంబులు నిరంతరంబుగా నుండవచ్చును.

అట్లే ప్రకృతంబునను, “నిగాదో నిగదే! మాదోమద ఉచ్చేగ ఉద్రభమే.” అను నమరకోశంబున నయినమాదమదశబ్దంబులలో డేస్సపై నైనను మత్వర్థియము చేసినచో “మాదీ, మదీ” అను రూపంబులు క్రమంబుగానగును. సహజంబుగా మదీ ధాతువున కే ప్రమాదార్థమున్నను, అగ్నియందలి దహనప్రకాశశక్తులను నింధనంబు ప్రజ్వలింపఁజేసినట్లులు ద్యోతకంబగు ప్రశబ్దంబు ధాత్వర్థంబగు ప్రమాదంబును స్ఫుటీకరించుటమాత్రమేగావున మాదాదిశబ్దంబులకే ప్రమాదార్థంబుకలిగి మాదీత్యాదు. శబ్దంబులకు ప్రమాదవంతుఁ డర్థంబగును.

బొంబాయిరీక్షర్లోఁగూడమాద్ = అని యర్థంబులు చూపఁబడినవి. 'మాదినమంచతి' అను నర్థంబున మాద్యజ్ ఇత్యాదిరూపంబులగు మాద్యజ్ శబ్దంబునకు ప్రమాదవంతునిఁ బొందునదియనిన యర్థంబు గాన బ్రత్యాస త్తివశంబునఁ బ్రమాదవంతుని బొందునది తిరిగి ప్రమాదమే యర్థమై మాద్యజ్ శబ్దము మాదశబ్దంబునకు పర్యాయశబ్దంబగును. ఇట్లు స్వాపతేయశబ్ద స్వశబ్దాదులు సంస్కృతభాషలో పునరావృత్తినర్థము చెప్పవోఁ బర్యాయపదంబులగుచున్నవి. స్వః = ధనము. స్వపతి = ధనపతి స్వాపతేయము = ధనము. ఇట "పథ్యధి" అను సూత్రమున ధనపతి యందు సాధువైనదియన్న పృష్టాన్ని బ్రత్యాస త్తివశంబునఁ దిరిగి ధనమే యథామయ్యెను. ఇట్లే మాద్యజ్ శబ్దంబునకు ప్రమాదమర్థంబు గాన "మాదీచిప్రాయేణభవతి" ఇత్యాద్యర్థంబులయందు, అనఁగా నీ సంవత్సరంబు ప్రమాదమందుఁ దఱుచుగా మునునన్న యర్థమును 'ప్రాయభవః' అను సూత్రంబున, అట్ ప్రత్యయంబున భ సంజ్ఞగలిగి, అథారలోప చాదీర్ణాదివృద్ధులచే మాదీచపదంబగు. పిదప, అర్థస్ఫుటత్వముకొఱకుఁ బ్రశబ్దంబుఁ జేర్చఁగాఁ బ్రమాదీశశబ్దంబు సిద్ధంబగును. ప్రశబ్దంబును దరువాత చేర్చినందన, అణ్ణీమిత్తకంబైన యాదవృద్ధి ప్రశబ్దంబునకు గాలేదు.

అథవా, "శమిత్యష్టాభ్యోఘ్నినణ్" అను సూత్రంబున తాచ్ఛి ల్యాద్యర్థకఘ్నినణ్ ప్రత్యయాంతమయిన ప్రమాదశబ్దంబు నకారాంతంబై యుండు. ప్రమాదినమంచతి యనెడు సభామంద, ఋత్విక్సూత్రంబున కిన్ ప్రత్యయంబు వచ్చి నమాగమాది ర్యబలుగలుగఁగా ప్రత్యజ్ శబ్దంబువలె ప్రిమాద్యజ్ శబ్దంబు సిద్ధించును. (ప్రిమాదశీలునిఁ బొందునది యని యర్థము.) వైస్వజుపిన స్వాపతేయ శబ్దంబునంబలె బ్రత్యాస త్తి న్యాయంబునఁ బ్రమాదశీలునిఁ బొందునది ప్రమాదశీలుమేయథామగును. ప్రమాద్యజ్ అస్మాస్మి అన నర్థమందు "అర్హతి

భోక్త” అను సూత్రమున అచ్ ప్రాయములు చేయఁగా క్విక్ ప్రత్యయనిమిత్తకములైన సకారలోపమును భ సంజ్ఞంబట్టి యకారలోపమును చొదలిర్చుమును సిద్ధిపఁగా ప్రమాదీచ శబ్దము ఘంటాఃథముగా విజ్యంభించుచుండు.

కాన నేప్రమాదశీలమనిన యిట్టి శాస్త్రీమూర్ఖమును శ్లో॥ నిత్యం ప్రమాదశీలత్వాత్ ప్రమా చస్తుగీయతే॥ నిత్యం ప్రమాదశీలశ్చ అనాచారరత స్తథా” ఇత్యాదివృద్ధపాగాశర్యాది వచనములు ధ్రువపఱచుచున్నవి. ఇట్లు ప్రమాదీచ శబ్దము తనగర్భంబులో నిమిడియున్న ప్రమాదిశబ్దమునకుఁ శర్యాయపదంబుగానుండి, ఏకార్థమునే బోధించుట కరతిలామలకంబుగాఁ గానిపించుచున్నది. ఇట్టి శబ్దప్రయోగంబులింక నెవ్విమైనఁ గలవాయని శంకితు రేనివిచుండు. ఇట్టి యుద్ధశులప్రకరణము నందు రథోద్ధతావృత్తి మేరమ్యంబనిమెంచి, అట్టి వేయుదాహరణముగాఁ జూపుచున్నారము.

శ్లో॥ కీదృశాఽన్యతిధనార్జనేనయః! స్వా తేయః తిభావమేత్యసా॥

పూరుషోత్తమరిపూరుషోత్తమో దృగ్గిరీశ్వర సదృగ్గిరీశ్వరః॥

అర్థము॥ కీదృశాపి=ఎట్టిదైనను, అతిధనార్జనేన=ఎక్కుడు ధన సంపాదనమును, యః=ఎవండు, స్వా తేయః తిభావం=ధనఽతి త్వమును, ఏతి=పొంద చుండునో, అసా=ఇతఁడు, పూరుషోత్తమ రిపుః=విష్ణుస్వర్ధియును, రుషా=శోఽమున, ఉత్తమోదృక్=గొప్పతా మసదృష్టిగలి, గిరీశ్వరసదృక్=శివునితో తుల్యుఁడును, గిరి=సరస్వతి యందు, ఈశ్వరః=తియును, అగును॥ “స్వామీశ్వర” అనుసూత్రమున గీర్ శబ్దమునకు నిష్ఠమి॥ ఏవిధముననైన ధనమార్జించి ధనఽతియయ్యె నేని యతఁడే హరిహరబ్రహ్మలతో ధనగౌరవమునంజేసి తులఁదూగు వాడని భావము.

ఈశ్లోకంబున స్వః తిశబ్దంబు మీఁదనే స్వా తేయ శబ్దంబు పుట్టుచుండ గ

ర్భిభూత మైనస్వపతిశబ్దంబుయొక్క యర్థమునే స్వాపతేయపతిశబ్దంబు
 తిరుగుడుగాఁ జెప్పినదిగాని యందునఁ గ్రొత్త వింతలేమియు లేవుగదా!
 అట్లే ప్రమాదిశబ్దంబును తనలో నిముచ్చుకొని ప్రమాదీచశబ్దంబు ప్ర
 మాదశీల మనిన యాయర్థమే చెప్పినందున రెండుపదంబులును స్వపతి
 స్వాపతేయపతిశబ్దంబులువోలే పర్యాయపదంబులుగా నుండందగు. కను
 కనే “పరీధావి ప్రమాదినో” అని ప్రమాదిశబ్దంబు గ్రంథంబులయందు
 వాడఁబడినది. ఈరెండింటిలో నొక్కభేదము మాత్రము గలదు. ఈచై
 త్రమాసము మొదలు ప్రమాదీచశబ్దంబు తనప్రకృతిజ్ఞానాదులను దెలి
 యనీక యాటితేటిన పండితులను సహితము పొల్లుతో గఱగఱ యైనవ
 రిగింజవలె మహాఽకృత్రిమత్వంబున గొంతుకం బడి చిక్కులు పెట్టుచు
 న్నది. ప్రమాదిశబ్దం బన్నచో, దాచి పొల్లుతీసిచేతికందించిన బియ్యపు
 గింజవలె స్వార్థదానంబున ధారాశంబై యానందము గలిగించుచున్న
 ది. మహాజనులారా! స్వచ్ఛమయిన బియ్యపుగింజ వాడఁదగినదో గఱ
 గఱ వరిగింజ వాడఁదగినదో! యాలోచింపుఁడీ!! ఇప్పుడు బియ్యపుగింజ
 వలె స్ఫుటార్థం బైనప్రమాదిశబ్దంబు పంచాంగంబు లంటిచ్చినందులకుఁ
 గదా యింత బహు నిందకు విద్యాపూర్ణు లాస్పదమైరి. ఏమీ! కలికా
 లకాలుష్యము!! పోనిండు. కొందఱు పురుషపుంగపులను గఱగఱ వరి
 గింజలనే నమలనిండు, మ్రింగనిండు, అతిగించుకొననిండు. ఎవరి జీర్ణశక్తు
 లెంతటివో యెవరికిఁ దెలియును? వారి వారి పూర్వపుణ్యవశంబున రా
 లు తిని జతరంబున భస్మీపటలంబు గావించుకొనువారు లేరా? కాని
 పిలువని పేరంటంబునకు వచ్చి బియ్యము వాడుకొంట మంచిదిగాదు
 నుఁడీ! వడ్ల వాడుకొనుఁడీ! వడ్ల వాడుకొనుఁడీ? యని చాటించుట
 యెందుకు? విద్యాపూర్ణులయందు నింకను ప్రకృతంబున కనవసర మైన
 లోపంబు లేవో మోషఁబడినవిగాని యయ్యవి శ్లో॥ శ్రుతిశ్చభిన్నా
 స్మృతయశ్చభిన్నా మహాముసీనాం మతయశ్చభిన్నా॥ అను న్యాయం

బునఁ బరమార్థంబు బహువిధంబులం భాసిల్లుచుండుంగాన నిష్పట్టున స
 మాధానంబున కవసరయోగ్యంబులు కావు. 'విరోధకృత్' సంవత్సరం
 బునకు "రోధకృత్" అని గ్రంథంబులయం దున్నను నారీతిని వాడితి
 మా? ప్రమోదూత మొదలగుసంవత్సరములకు ప్రమోదూది శబ్దంబులు
 గ్రంథంబులయందుండఁగా నట్లు వాడుచుంటిమా? కానఁ బ్రమాది
 యనఁగూడ దని కొందఁ జిందురేని వినుండు. 'రోధకృత్' అను శబ్దం
 బునకు ద్యోతకం బయినవిశబ్దంబు లేనందునను ప్రమోదూది శబ్దంబుల
 యందు వర్ణలోపాది వికారంబు లుండినందునను ముఖ్యార్థముయొక్క
 స్ఫుటత్వము కాలేదు. కాన వాడఁగూడదు. ప్రమాదిశబ్దంబున కట్టి లో
 పంబు ప్రకృతమున కాలేదు. 'ప్ర' శబ్దంబును విడనాడి 'మాది' సంవ
 త్సర మని గాని యన్నచో నస్పృశ పోలిక చెప్పం దగు. ఒకవేళ ప్ర
 మాది శబ్దంబుకంటె ప్రమాదీచ శబ్దం బాబాలగోపాలము ప్రసిద్ధంబు
 గాన నదియే స్వీకార్యం బందురేని, మంగళవార మనియు, శుక్రవార
 మనియు సర్వవర్ణప్రసిద్ధంబులు గావా? అంత మాత్రమున సంధ్యావంద
 నాదిక్రిమాకలాపములో 'మంగళవారే' శుక్రవారేయనిచెప్పచుంటిమా?
 అక్షయసంవత్సర మని వాడుకలో నున్నను శ్లో॥ అ బ్దే షు త్తయ
 వత్సరో న శుభ కృత్స త్తో బ్ద సంధౌ తథా॥ అని గ్రం
 థంబులలో నున్నట్లు వైదికక్రియలలో త్తయసంవత్సరమనియే వాడు
 చుండ లేదా? కానఁ బ్రమాదీచ సంవత్సరపదములోని ప్రమాది శబ్ద
 విచారణము వరిగింజలోని బియ్యపుగింజ విచారణవోలె హాసాస్పద
 మైనది గాన నీనిని గొండంతగాఁ జేసికొని వైదికవిద్య లంతరించుచున్న
 యిక్కాలములోఁ బరకపాటున నింకను గొందఱు సంస్కారులుం
 డఁగా నంతోషింపక తెలిసీ తెలియని ధోరణులచే వారి నవమానిం
 చుట తగదనియు, ఇంత మాత్రమున వైదికాచారంబునకు లోపంబు
 కాలే దనియు నెఱుంగునది. మ॥ రా॥ శ్రీ॥ లు నిడమర్తి జలదుర్గా

ప్రసాదరావుగారు, రావుబహదూర్ చిత్రపు వేంకటచలం పంతులు
 గారు, వేలూరి వెంకట్రామయ్యగారు, కనపర్తి శ్రీరాములుగారును
 మొదలగు గొప్పగృహస్థులు పీఠస్థశ్రీ శంకరాచార్య స్వాములవారి
 చేత నైదుగురు వైదికసంస్కారులను పంచాయతిగా నీపురమందు
 నేర్పఱపించి వైదికవిషయమైన ధర్మసందేహములు గలిగినన్ని వైదిక
 సంస్కారుల సాహాయ్యమున, చక్కదిద్దించుటకు యత్నించుచు
 ఉండగా నట్టిసమయమున నీపురమందలి కొందఱు సంస్కారులు తమ
 పూర్వార్థితాధికారము నైదిగురిపాలు చేయుచున్నట్లు భావించి
 యట్టియేర్పాటులు సాగనీక యొక మిట్టమధ్యాహ్నమున కొవ్వూరు
 నకు రేవుదాటించి శ్రీస్వాములవారి సంతర్ధానము నొందించిరట.
 కట్టపెత్తనంబుమీదనా వైదికాచారములు నధిల్లుట? ఈరాజ
 మహేంద్రవర ప్రారబ్ధ మేమోకాని మొదటి నుండియు కంబళిలో
 భుజించుచు “నూది బెజ్జమంత నోరును, ఆకసమంత యాకలియు”
 నన్నట్లు లేకచ్చతాధిపత్యము చేసి శ్లో॥ భేజే సామ్రాజ్య దీక్షితం
 అన్నట్లు సరస్వతీ సామ్రాజ్య దీక్షితుని భజింపఁదగి యమాయికు
 లైన గొప్పసంస్కారులం గూడ వచ్చించి ప్రాయశ్చిత్తంబు చేయింప
 యత్నించుచుండు. అట్టి పెత్తనంబుననే వైదికవిషయములలో నీపురం
 బున కింత ప్రాయశ్చిత్తగతి నట్టినది. ఇట్టిసద్గతులం బట్టియే యీపురం
 బున సకల వైదికధర్మములు సర్వమంగళం బగుచుండఁగాఁ బ్రమాది
 సంవత్సర మన్నసుశబ్ద ప్రయోగమాత్రంబుననే యట్టి యాచార
 భాగ్యంబునకు భగంబు కలుగునా? ఎంత మాత్రమును భగంబు
 గలుగనేరదు. నదాచార సంపన్నులారా! తిరుగుడర్థమును జెప్పి
 క్షిప్తంబైనప్రమాదీచ శబ్దముకంటె ప్రథమాతికమునే కాగణాభా
 వాత్” అను న్యాయంబున ప్రమాది శబ్దంబె ప్రథమసోపాన స్థానీ
 యంబై పండితాదరణీయ మైన దని యిట్లు కరతలామలకంబుగాఁ

గనబఱచినను సందియం బుండి యెవ్వ రేని నభను గోరుకు రేని యట్లు
నభకు సాగివత్తుమన్న వారి కింకను చెప్పగలము. సాగిరామన్న
జాతికో యిదియే చాలు నని యీదండంబుతో విన్నవించు
చున్నారము.

ఇట్లువిన్నవించు విధేయుఁడు
కల్యాణవాణీమణిమండితదశదిశాస్త్రి,
కన్నెనల్లి వేంకటశీతాపతిశాస్త్రి

6 కాళీయశబ్ద నిర్వచనము

31—12—1916

—::—

బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంటరామశాస్త్రి కృత కాళీయశబ్ద నిర్వచనంబు

(కాళీయుఁడు భుజంగమూర్తి యాటంజేసి భుజంగప్రయాత వృత్తం
బుననే యాతని నిరుచ్యమాన నామమ్ము ముందు పొందుపఱు
చుట న్యాయ్యంబని యెంచి తద్భయనివారకుండైన
శ్రీకృష్ణుని నామంబు మంగళార్థము పూర్వము
గాఁగ నట్టలొనర్చబడుచున్నయది).

(కాళీయశబ్దమందు దిర్వీయావణాద్భిగ్గము శాస్త్రి
యమా? అశాస్త్రియమా? అని విచారింపబడు)

భుజంగ ప్రయాతవృత్తము—శ్లో॥ సక్ష్మోరసం దూషితం యా
మునామ! ద్భుజంగప్రయాతేర సజ్జానపీస్యో. అధీమాషితంతస్య కాళీ
యనామ! ప్రణేతుః భుజంగ ప్రయాతేమనామ॥

అర్థము:—శ్రీకృష్ణమూర్తి తనమూలమున, నేనర్పము యొక్క ప్రయాణముగలుగంగ, దూషితమైన యమునానదీ జలామృతమును రసజ్ఞులను ద్రాగంగజేసెనో! యజ్ఞానంబున దూషితమైనట్టి యానర్ప గ్రామణి కాళీయనామము నీభుజంగ ప్రయాతవృత్తమునఁ బొందుపఱుప నభ్యసించుముగాక!!

ఆనందగోష్ఠీ సుధీమణులారా!!

యమునానదినుండి భగవంతునిచే బహిష్కరింపఁబడిన కాలసర్పముయొక్క సంజ్ఞాపదంబు కాళీయశబ్దముగాని దీర్ఘమధ్యమగు కాళీయశబ్దము గాదనియు, అందుననే యాప్తినిఘంటువునందు హ్రస్వమధ్యముగావ్రాయఁబడిన దనియుఁ గొందఱు ధీమంతులు ఘోషించుచుండెదరు. ఆధునికమైన పూర్వోక్తనిఘంటువునందుఁ బైశబ్దములోని ద్వితీయవణము హ్రస్వముగా వ్రాసినంతమాత్రమున దీఘయుక్తము గూడదనుట యాలోచింపఁగా నంత తృప్తికరమైన యుక్తిగాఁ గానిపింపదు. ఆనిఘంటువునందును గొన్నిశబ్దములందు ‘గొంత వ్యుత్పత్తి పక్షమునూచింపఁబడియు, నీశబ్దము నొద్దమాత్రమవ్యుత్పత్తి పక్షమే యంగీకరింపఁబడినిశబ్దమవలంబింపఁబడినది హ్రస్వమధ్యమగు కాళీయశబ్దమే శిష్టప్రయోగమని వాదించువారలు సైతము ల్లో॥ “సంజ్ఞాసుధాతురూపాణి ప్రత్యయాశ్చ తతఃపరే। కార్యాద్విద్యాదనూబంధమే తచ్ఛాస్త్రముణాదిషు” అను వచనమునం జేసియు “సంజ్ఞాసుధాతు రూపాణీతితు, అనాది శిష్టప్రయోగసాధనే ఉపాయమాత్రమ్, నత్వాధుని కక్రియమాణ సంజ్ఞాను గ్రాహకమితిభావః॥ అనెడి ఋషిక్ సూత్రస్థమైన భాష్యప్రదీ పోద్యోతమునం జేసియు, నాశబ్దమును నించుకంతైనను వ్యుత్పత్తి పక్షంబునకు వశవర్తింజేసి కాళీయశబ్దము శాస్త్రవాసనా దూరవర్తియని ఋజువుచేసినచో నపుడు “సమానేచార్థే శాస్త్రాన్వితోఽశాస్త్రాన్వితస్య నివర్తకకోభవతి। తద్యథా, దేవదత్తశబ్దో దేవదిణ్ణశబ్దా నివర్తక